

Νεφελίνο
47.5.1985

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΥΠΟ

N. ΚΟΥΖΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

"Nihil in literis parvum."

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ».

(Κατὰ τὴν δόξιν θησίων, ἀριθ. 12).

1878.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΤΖΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

«Nihil in literis parvum.»

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ».

(Κατὰ τὴν ἑξῆς ἑτάσει, ἀριθ. 12).

1878.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων διαφέρει τῆς σχολαστικῆς, διότι ἡ μὲν νεωτέρα ἐξήρесе τὴν αὐτῆς ἀναφορὰν πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκείας, ἡ δὲ σχολαστικὴ τὸ ὅλον αὐτῆς περιεχόμενον ἐν τῇ θρησκείᾳ ὑπέθετε καὶ παρ' αὐτῆς ἐλάμβανεν· ἐπειδὴ ἡ σχολαστικὴ ὑπέθετε τὸ κῦρος κύριον, ὑπέθετε τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, ὑπεστήριζε καὶ ἀπεδείκνυεν. Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη εἰς μόνον τὸ εἶδος ἀπέβλεπεν, ἢ τὸ μίαν καὶ ἡ αὐτὴ, διότι αἱ διαφοραὶ αὐτῆς δὲν ἦσαν οὐσιώδεις· μείνασα δὲ ἡ αὐτὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προσδεύσῃ. Ἐν δὲ τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ, ἐπειδὴ δὲν ἦρχε τὸ κῦρος, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη, τὸ πνεῦμα, γινώρισαν διὰ τῆς συζητήσεως τῶν δογμάτων καὶ τῆς ἐπεξεργασίας ἀρχαιότερων συστημάτων, ὅτι τὰ μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν τοῖς σχολείοις διδασκόμενα δὲν ἦσαν ὀρθὰ, κατέστη δεκτικὸν ἐλευθέρων καὶ ἐπιστημονικῶν συζητήσεων.

Ἡ ἐκ τῆς σχολαστικῆς καταγομένη μεταφυσικὴ περιεχόμενον μὲν εἶχε τὸν ἄνθρωπον, τὸν κόσμον καὶ τὸν θεόν, μέσα δὲ τὰς τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως, τοῦτέστι τὸν νοῦν, τὴν πείραν

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου θεωρηθήσεται κλοπιμαῖον καὶ καταδιωχθήσεται κατὰ τὸν νόμον.

Εὐαγγέλιον

καὶ τὸν λόγον. Ὁ μὲν νοῦς αὐτῆ ἦτο δύναμις τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, αἵτινες εἰς τὴν πείραν ἐφαρμοσθεῖσαι κατέστησαν ἀρχαὶ κοιναί, ἡ δὲ πείρα παρεῖχε τὸ κατὰ συμβεβηκός, ὁ δὲ λόγος, ὡς δύναμις τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ τὸ κοινὸν εἰς τὸ καθ' ἑκάστον, τὸ κατὰ συμβεβηκός, ἐφαρμόζουσα, ἔφερεν εἰς τὸ ἀπόλυτον καθόλου ἦτοι τὸν Θεόν (1).

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ τότε μεταφυσικὴ ὑπέθετεν, ὅτι δι' ἐφαρμογῆς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν εἰς τὸ δεδομένον ἐκ τῆς πείρας συμπεραίνεται τὸ ὑπὲρ πᾶσαν πείραν ὑπάρχον. Οὕσης δὲ τῆς τότε μεταφυσικῆς τοιαύτης, ἐπόμενον ἦτο ἡ φιλοσοφία νὰ ἀπομακρυνθῆ αὐτῆς. Ἐπειδὴ δ' ἡ τότε μεταφυσικὴ οὐδὲ τὰς πηγὰς τῆς γνώσεως ἐδικαιολόγει, κατέστησαν αἱ πηγαὶ αὗται προϊόντος τοῦ χρόνου ἀντικείμενον ἀμφιβολίας.

Ὁ μὲν Βάκων, ὁ Βερουλάμιος, προσέβαλε τὰς κοινὰς ἐννοίας καὶ τὴν χρησιμότητα, οὐχὶ δὲ τὴν χρῆσιν, τοῦ συλλογισμοῦ, ὁ δὲ Καρτέσιος τὸ πραγματικὸν τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων. Οὕτω δὲ διαιρεθεῖσα ἡ νεωτέρα φιλοσοφία εἰς τὸ ἐμπειρικὸν καὶ τὸ λογικὸν ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς θεολογίας. Ἡ μὲν ἐμπειρία ἐκ τῆς παρατηρήσεως ἐξήγαγε τοὺς κοινὰς νόμους τῆς φύσεως, τοὺς διοργανισμοὺς τῆς πολιτείας καὶ τὸ δίκαιον, ἡ δὲ λογικὴ τὸν λόγον ὑπέθετε περιεχόμενον πάντων ἀρχηγός δὲ τῆς μὲν ἐμπειρίας φέρεται ὁ Βάκων, διότι οὗτος πρῶτος τὴν ἀρχὴν τῆς παρατηρήσεως, τουτέστι τὸ αἰσθανόμενον ὑποκείμενον, ὡς μέθοδον, ὡς ὄργανον ἀπεφώνησε, τῆς δὲ λογικῆς ὁ Καρτέσιος, διότι πρῶτος τὸν λόγον, τουτέστι τὸ νοῦν ὑποκείμενον, κατέστησεν ἀρχὴν καὶ βάσιν τῆς φιλοσοφίας. Καίτοι δὲ αἱ φιλοσοφίαι αὗται φαίνονται διάφοροι, ἔχουσιν ὁμῶς τὸ κοινόν, ὅτι ἀμφότεραι κατέστησαν τὸ ὑποκείμενον ἀρχὴν, δι' ἣν καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ πολιτικαὶ ἔλαβον νέαν ζωὴν καὶ σημασίαν.

Ἐπειδὴ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἐν ἀντιθέσει τοῦ νοεῖν καὶ τῆς φύσεως κατέληξεν, ἡ δὲ νεωτέρα ἀρχεται ἀπ' αὐτῆς, φανερόν

(1) Ἐκν. λ. χ. ὁ κόσμος θεωρηθῆ συμβεβηκός, ὁ δὲ νόμος τοῦ νοῦ «ὅτι συμβεβηκός ἄνευ αἰτίου δὲν ὑπάρχει» ἐφαρμοσθῆ, ἔρχεται τις εἰς τὴν περὶ ὑπάρξεως τοῦ ἀπολύτου αἰτίου γνώσιν.

εἶναι ὅτι ἀμφότεραι συνεχίζονται ἀλλήλαις, διότι τὸ τέλος τῆς ἀρχαίας, τουτέστιν ὁ διχασμὸς κατέστη ἀρχὴ τῆς νεωτέρας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ ἀμφότερων, ἀναφύεται τὸ ζήτημα πότερον ὑπάρχει συνάφεια μεταξὺ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῆς τῶν νεωτέρων χρόνων ἢ οὐ; Μέχρι τοῦδε συνάφεια αὐτῶν δὲν ἀνεγνώριζετο, διότι ἡ μὲν τοῦ μέσου αἰῶνος κυρίως ἀνεγνώριζεν ἀρχὴν ἀντικειμενικὴν, ἡ δὲ τῶν νεωτέρων κατὰ τὸ πλεῖστον ὑποκειμενικὴν, ἀφ' ἧς ἤρξατο, ἡ δὲ τοῦ Ι. Βοήμου φιλοσοφία περιλαμβάνουσα τὰς ἀρχὰς ἀμφότερων συνεχίζει αὐτὰς, εἶναι εὐλόγον νὰ προταχθῆ τῶν συστημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑποστηρίζουσιν, ὡς φαίνεται, καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων: διότι ὁ μὲν Ἔγκελος (Βαδέρου πέμπτον φυλλάδιον τῆς θεωρητικῆς δογματικῆς παράδ. XVII. Τομ. IX.) τὸν Ι. Βόημον ἀποφαίνεται ἀρχηγὸν τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὁ δὲ Σχελλίγγιος (φιλ. τῆς ἀποκαλύψ. Τομ. III. 7 παράδ.) αὐτὸν ἐκλαμβάνει πρῶδρομον, λέγων, ὅτι «ὡς αἱ μυθολογίαι καὶ θεογονίαι τῶν ἐθνῶν προηγήθησαν τῆς ἐπιστήμης, οὕτω καὶ ὁ Ι. Βόημος διὰ τῆς αὐτοῦ θεογονίας προηγήθη ἅπαντων τῶν συστημάτων τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας.»

Ὁ δὲ Βάδερὸς ὁμολογῶν, ὅτι ὁ Ι. Βόημος δὲν ἔχει μὲν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ Βάκωνος καὶ τοῦ Καρτεσίου, ἀλλ' οὔτε τὸν διχασμὸν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως εἰσήγαγεν, οὔτε τὴν σύγχυσιν αὐτῶν, οὔτε τὸν ἀθεϊσμόν, οὔτε τὴν θρησκείαν καὶ πολιτείαν ἀνέτρεψεν, ὡς ἡ νεωτέρα φιλοσοφία: ὡς δ' ἐκ τούτου ὁ Ι. Βόημος ἐπηρέασε τοὺς ἐξοχωτέρους νόας, οἷον Σπινόζαν, Λεϊβνίτιον, Σχελλίγγιον, Ἔγκελον, Βάδερὸν καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ ἐξόχους ἐξ αὐτοῦ ἀρυσμένους.

I. ΙΑΚΩΒΟΣ ΒΟΗΜΟΣ.

1. Βίος (1).

Ο Ι. Βόημος ἐγεννήθη ἐν Ἀλτσειδενβέργῃ τοῦ Γοιρλίτιου τῷ 1575 ὑπὸ παμπτώχων γονέων, καὶ ἐβόσκειν, ὡς τὰ ἄλλα παιδία τοῦ χωρίου, τὰ ζῶα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἀναβάς ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρουσ τινὸς εἶδε χάσμα μέγα καὶ ἐν αὐτῷ ἄπειρον πλῆθος χρημάτων. Ἡ ὄπτασις αὕτη ἤγειρεν ἐν αὐτῷ ἔκστασιν· μαθὼν δὲ νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ γράφῃ ἐστάλη εἰς Γοιρλίτιον πρὸς τινὰ ὑποδηματοποιὸν, ὅπως μάθῃ τὴν τέχνην παρ' αὐτῷ· ἀλλὰ πρὸς τελειοποίησιν αὐτῆς μετέβη καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς Γοιρλίτιον τῷ 1594 εἶδεν ἑτέραν ἀξιοθαύμαστον ὄπτασιν, ἐγείρασαν τὸ αἶσθημα καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ἐν δὲ τούτοις τοῖς χρόνοις κατέστη τεχνίτης ἄμα καὶ σύζυγος.

Ο ἄνθρωπος οὗτος ἦτο θεοσεβής, ἐπορευέτο συνεχῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀνεγίνωσκεν ἐπιμελῶς τὴν ἱερὰν γραφήν. Ὅτι δὲ πολλὰ ἄλλα ἀνέγνωσεν, οἷον θεοσοφικά, ἀλχημικά, φυσικά, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ Παρακέλσου, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ (Liber 10, 27 καὶ ἐν ἄλλοις) καὶ αὐτὰ τὰ συγγράμματά του ἀποδεικνύουσιν. Ἡ δὲ τούτων ἀνάγνωσις καὶ ἡ περὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων διαφωνία ἔφερον αὐτὸν εἰς σκέψεις ἰδίας, καὶ, ἔν' οὕτως εἰπωμεν εἰς τοὺς μυχοὺς τοῦ πνεύματος εἰσδύσας ἤντησεν ἐξ αὐτοῦ τὰς ἰδέας τὰς περιεχομένας ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ.

Πρῶτον δ' αὐτοῦ σύγγραμμα ἦτο ἡ Ἠὼς συγγραφεῖσα τῷ 1612. Μετὰ δὲ τοῦτο, ὃ ἀπηγορεύθη, συνέγραψεν ἀπὸ τοῦ 1618 μέχρι τοῦ 1624, καθ' ὃ ἐτελεύτησεν, ἄπειρον πλῆθος συγγραμμάτων, οἷον περὶ τῶν τριῶν ἀρχῶν, τοῦ τριπλοῦ βίου,

(1) Ὁ βίος αὐτοῦ, (ὃς εὑρίσκεται ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῶν συγγραμμάτων του, συνεγράφη ὑπὸ κληρικοῦ κατὰ τὴν διήγησιν αὐτοῦ τοῦ Ι. Βόημου.

τεσσαράκοντα ζητήματα περὶ ψυχῆς, ἐνανθρωπήσεως, μέγα μυστήριον, θεοσοφικά ζητήματα καὶ πλεῖστα ἄλλα.

Τὰ δὲ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν τὸ μὲν πρῶτον ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῷ 1682, τὸ δὲ δεύτερον ἐν Λειψίᾳ τῷ 1715 ἐν πέντε τόμοις (1).

Ὁ Ι. Βόημος ἀναφέρεται ὡς ἐπιληπτικός καὶ θεόπνευστος, οὔτε λατινικὰ οὔτε ἑλληνικὰ ἐγνώριζεν, ἀλλὰ μόνον γερμανικά· παρὰ τινῶν μὲν κατηγορεῖται ὡς αἰρετικός καὶ μωρός, παρ' ἄλλων δ' ἐγκωμιάζεται ὡς ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων (2). Ἄλλ' οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ὑπ' ἐνδόξων ἀνδρῶν ἐγκωμιάζεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα καὶ τοῖς νεωτάτοις· ἤδη δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη λησμονηθεὶς ἀνεγνώρισθη ὑπὸ τῶν κορυφαίων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ ἐξυμνήθη ὡς ὁ κορυφαῖος τῶν μυστικιστῶν· καλεῖται δὲ φιλόσοφος τευτονικός, διότι φιλοσοφίαν τευτονικὴν ἐκάλουν τότε τὸν μυστικισμόν. Ἐκ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν ὁ μὲν Βάδερσ ἀποκαλεῖ αὐτὸν «προφήτην καὶ πρόδρομον τῆς νέας ἐπιστήμης καὶ πνεῦμα ἀληθινὸν αὐτῆς.» Ὁ δὲ Σχελλίγγιος (φιλ. τῆς ἀποκαλύψ. III, τόμ. παράδ. 7.) λέγει, ὅτι, «ἐάν τις ἠδύνατο νὰ ἀμφισβᾶλῃ περὶ τῆς ἀξιολογότητος, τοῦ βᾶθους καὶ τῆς εὐκρινείας τοῦ γερμανικοῦ αἰσθηματος καὶ πνεύματος, δύναται νὰ πεισθῇ περὶ τούτου μόνον τὸν Ι. Βόημον ἀναγινώσκων· οὗτος δὲ, λέγει, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐδὲ τοῦ κύκλου τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς νὰ ἐξέλθῃ, εἶναι τοσοῦτον σκοτεινός, ὅσον ἡ φύσις αὐτοῦ. Συνεχῶς τὴν φύσιν ὀνομάζει τροχόν· ἀλλ' οὗτος, λέγει, εἶναι ὁ τροχός, περιστρεφόμενος καὶ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν ζητῶν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ αὐτὴν, εἶναι μᾶλλον οὗτος ἀντικείμενον ἐξηγήσεως· μάτην ὁμῶς ἀγωνίζεται ν' ἀπαλλαχθῇ τοῦ κύκλου τῆς φύσεως καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν

(1) Ταῦτα ἐπιγράφονται Theosophia revelata ἢ Alle göttliche Schriften Jacob Boehmens son Altseidenberg.

(2) Heinrich Mori philosophiae teutonicae censura in 1. Tom. operum London 1677. Patri Poiret de solida eruditione specialiora, Amst. 1707.

ἐλευθέραν γνῶσιν. Τὴν φύσιν βαθέως ἐν αὐτῷ αἰσθανόμενος ἠγωνίζετο νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ν' ἀπαλλαχθῇ αὐτῆς· μὴ δυναθεὶς ὁμῶς πίπτει ἐξ ὀπισθεν εἰς αὐτήν· διὰ τοῦτο ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ πάντοτε ἀρχεται ἐξ ἀρχῆς. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ οὐσιωδέστατον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, δὲν συνέχεται μετὰ τῶν καθ' ἕκαστα, φανερόν εἶναι, λέγει, ὅτι οὐδὲν (τέλειον) σύστημα ἐξάγεται.»

Ἐν τῷ συστήματι τοῦ I. Βοήμου ἐνυπάρχει ἀληθῶς βάθος μέγιστον· ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ μέθοδος αὐτοῦ ἐστὶν ἀναλυτικὴ, τουτέστιν ἀρχεται ἀπὸ τῶν μερῶν, δὲν καθίσταται εἰδῶς τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, διότι ἐκ τῶν μερῶν τὸ ὅλον νὰ κατασκευασθῇ δὲν δύναται· ἐπειδὴ δ' ἀρχεται ἀπὸ τῶν μερῶν, μάλιστα δὲ τῆς πρώτης ἀρχῆς, ἥτις ὡς μὴ τὸ ὅλον καὶ μὴ ὑπηρετικὸν οὔσα ἐκλαμβάνεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς τὸ κακόν, λέγει, ὅτι ἀναγκάζεται, ἵνα καταληφθῇ, νὰ ὀμιλῇ πολλάκις σατανικῶς. Ἐπειδὴ παρὰ τῷ I. Βοήμῳ τὰ πάντα εἰσι διεσκεδασμένα καὶ διὰ τοῦτο δυσνόητα, πρέπει ἵνα κατασταθῶσι καταληπτά, νὰ συλλεχθῶσι καὶ πρὸς ἀλληλα παραβληθῶσιν.

Ἡ ἀναλυτικὴ αὕτη μέθοδος τοῦ I. Βοήμου παρέχει τοῖς ἀναγνώσταις σύγχυσιν, ὡς τινες λ. χ. συγχέουσι τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὅλου ἢ χωρίζοντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ὅλου καθιστῶσιν αὐτὴν ἀκατάληπτον, καθ' ὅσον πᾶν μέρος πρὸς τὸ ὅλον γίνεται καταληπτόν, καὶ ἄλλοι πάλιν τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ συγχέουσι μετὰ τοῦ κακοῦ. Μεθ' ὅλας ὁμῶς τὰς ἐλλείψεις ταύτας δὲν ἔπαυσαν ἀναγινώσκοντες τὰ συγγράμματά του οἱ μέγιστοι τῶν νεωτέρων χρόνων σοφοί, ὡς Σπινόζας, Λεϊβνίτιος, Βάδερρος, Σχελλίγγιος, Ἔγκελσ, Φίχθιος, Ἐρβάρτος, Γαίρρες, Σχλειρμάχερος, Ἀρτενστέινος, Ἀλλίχνιος, Φ. Σχλέγκελος, Στεφφένσιος, Σχούβερτος, Βέργερος, Φεϋερβάχιος καὶ ἄλλοι πολλοί. Ὁ I. Βοήμος μὴ ὢν ἐν ταῖς ἐννοίαις ἐξησκημένος παριστᾷ, ὡς ὁ Ἔγκελος παρετήρησεν (1), ἀντὶ ἐννοιῶν φυσικῶν ἀντικείμενα καὶ αἰσθητὰς ιδιότητας, οἷον γλυκὺ, πικρὸν, πάθη, θυμὸν, ἔρωτα,

καὶ λοιπὰ, τὸν δὲ Θεὸν παρεδέχετο ὡς τὴν ἀμεσον οὐσίαν, τὴν δ' ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ὡς τὸ περιεχόμενον τοῦ συστήματός του· ἐν λόγῳ οἱ κορυφαῖοι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐξυμνοῦσι αὐτὸν, ἰδίως ὁ Βάδερρος λέγων ὅτι ὡς φαινόμενον θεῖον, ἀεὶ ἐποπτεύων καὶ εἰς τὰ τοῦ πνεύματος βάθη εἰσερχόμενος ἐν ἅπασιν τοῖς χρόνοις ἐνέβλεπεν. Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του τὰ τεσσαράκοντα ζητήματα περὶ ψυχῆς ἐστὶ τὸ ἐμβριθέστερον ὡς δεικνύον τρόπον τινὰ τὸ ὄριον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως.

2. Φιλοσοφία.

α) Σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰ πρότερον καὶ ὕστερον συστήματα.

Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τῆς τοῦ I. Βοήμου φιλοσοφίας πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων ἀποφαίνεται ὁ Βάδερρος (Sechtes Heft 1824. Fermenta cognitionis. II Bd.) λέγων, ὅτι, ἡ νεωτέρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ῥέπει εἰς πανθεισμόν, ἡ δὲ τοῦ I. Βοήμου τηρεῖ τὴν ἐννοιαὶν Θεοῦ ὑπερκοσμίου, τουτέστιν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δὲν συγχέει τὸν δημιουργὸν μετὰ τῶν δημιουργημάτων· ἡ μὲν νεωτέρα ὑπέλαβε τὴν ἐννοιαὶν τοῦ Θεοῦ ἀφηρημένως, ἡ δὲ τοῦ I. Βοήμου ἐκλαβοῦσα τὸν Θεὸν ὡς ὑποκείμενον ἅμα καὶ ἀντικείμενον ὑψοῦται ὑπὲρ τὸ κενὸν καὶ ἀφηρημένον ὄν· ἡ μὲν νεωτέρα ὑποθέτει τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀρνεῖται τὴν πτώσιν αὐτοῦ· ἡ δὲ τοῦ Ἰακώβου Βοήμου παραδέχεται τὴν πτώσιν καὶ τὴν αὐτονομίαν, δὲν παραδέχεται ὁμῶς τὴν πτώσιν ὑποθέτουσαν τὸν ἄνθρωπον τέλειον· ἡ μὲν νεωτέρα φιλοσοφία ἀσπάζεται τὸν διχασμὸν τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τὴν σύγχυσιν ἀμφοτέρων, ἡ δὲ τοῦ I. Βοήμου οὐδέτερον· ἡ τοῦ I. Βοήμου φιλοσοφία ἐκθέτουσα τὸν Θεὸν κύριον τῆς φύσεως ἀποφαίνεται αὐτὸν ἐλεύθερον· ἡ ταυτότης τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος οὔτε παρὰ Σχελλίγγιῳ τηρεῖται οὔτε παρ' Ἐγγέλιῳ, ἀλλὰ μόνον παρὰ τῷ I. Βοήμῳ· ἡ μὲν νεωτέρα ἀρνεῖται τὸ κακόν, ἡ δὲ τοῦ I. Βοήμου αὐτὸ ἐξηγεῖ ὡς μέσον εἰς τὰγαθόν, ἀρα σχετικῶς καὶ οὐχὶ καθ' αὐτό.

(1) Gesch. der Phil. III. Bd. σ. 274.

Οἱ μὲν πρότερον φιλόσοφοι τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς τὸν θεὸν ἐξέθεσαν ἀφηρημένως, τὸ δὲ κακὸν ὑπέλαβον στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ, ὁ δὲ I. Βόημος ὑπέθεσεν ἐν τῷ θεῷ καὶ τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀποθετικὸν ὡς συστατικὰ αὐτοῦ καὶ παρέστησε τὸν θεὸν συγκεκριμένον (τουτέστι διαφορὰν ἔχοντα) καὶ τὸ κακὸν ὡς θετικὸν καὶ μέσον εἰς τὰγαθόν. Ὁ Σχελίγγιος τὸ περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας συγγράφας καὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς ἰδέας παρὰ τοῦ I. Βόημου λαβὼν αὐτὸν δὲν διώρθωσεν, ἀλλὰ ἐν πολλοῖς παρενόησε· καὶ ὁ Ἐγγελος, ὡς φαίνεται, μὴ πάντα μελετήσας τὰ τοῦ I. Βόημου συγγράμματα τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὀρθῶς δὲν ἐξέθηκεν. (F. Baaders Werke XIII Bd. s. 11 καὶ ἐφ.).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Λουδοβίκος Φεϋερβάχιος ἐν πολλοῖς τὸν I. Βόημον παρανοήσας ὑπέλαβε τὸ ἀποθετικὸν αὐτοῦ τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ διαβόλου. Ὁ Βάδερσ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη περὶ τὰ τοῦ I. Βόημου συγγράμματα ἀσχοληθεὶς (1) λέγει, ὅτι ἡ τοῦ I. Βόημου φιλοσοφία διαφέρει τῶν προτέρων καὶ ὑστέρων φιλοσοφημάτων· πρῶτον μὲν ἐν τῇ διακρίσει τῆς αἰδίου φύσεως ἀπὸ τῆς ἐγχρόνου, δεύτερον δ' ἐν τῇ σχέσει τῆς φύσεως πρὸς τὸ πνεῦμα, διότι ταῦτα ὁ I. Βόημος διακρίνει, ἀλλὰ δὲν χωρίζει· τρίτον δ' ὅτι τίθησι τὸ πνεῦμα ἐν τῇ φύσει, ὑπὲρ αὐτὴν καὶ ὑπ' αὐτήν, ἐπομένως θέτει τριλογίαν (vierte Vorles.). Ἐκ τούτων δὲ τεκμαίρεται ὁ Βάδερσ, ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ I. Βόημου ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον πρὸς τὴν νεωτέραν, ὅν ἡ τοῦ Σωκράτους πρὸς τὴν σοφιστικὴν.

Ἐάν τις τὰ τοῦ Βαδέρου συγγράμματα ἐπισταμένως μελετήσῃ, παρατηρήσει, ὅτι αὐτῷ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ τοῦ I. Βόημου ἰδέαι ἐπὶ μᾶλλον διηυκρινίζοντο· ὥστε δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ Βάδερσ εἰ καὶ ὅλα τὰ τοῦ I. Βόημου ὅλως δὲν διηυκρίνωσεν, εἰς τὴν κατάληψιν αὐτῶν ὁμῶς πλεῖον καρτερήσας πλεῖον ἐνεβάθυνεν ἢ οἱ πρότερον καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς τοῦ I. Βόημου φιλοσοφία κυρίως ἐξακριβοῦται ἐκ τῆς

ἐνδελεχοῦς σπουδῆς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς ἀλληλα ἀντιπαραθέσεως αὐτῶν· καὶ ἂν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δι' ἔλλειψιν ὀρθῆς μεθόδου εἶναι δυσνόητα, οὐδεὶς ὁμῶς δύναται ν' ἀρνηθῇ τὴν ἰσχὺν, τὸ ὕψος καὶ βάθος τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, τὴν ἀγνότητα τῆς ψυχῆς του καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ χαρακτῆρός του.

β) Περὶ θεοῦ ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως.

Τὸν θεὸν παριστᾷ ὁ I. Βόημος ὡς τὸ ὄν, ἐξ οὗ, δι' οὗ καὶ πρὸς ὃ πάντα ἐγένοντο (Aurore §. 6. von den drei Principien c. 1. §. 1.)· ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ὀνομάζει τὸν θεὸν μεγαλειότητα, διότι ἐστὶ τῆς φύσεως ἐλεύθερος, ἐν δὲ τῇ φύσει αὐτὸν καλεῖ τριάδα, πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα (von dem dreifachen Leben c. 4. §. 87.)· ἡ μεγαλειότης (ὁ θεός) ἐγέννησε τὴν φύσιν καὶ ἐν αὐτῇ ἐφάνερωσεν ἑαυτὴν ἐν τρισὶ προσώποις (ἐν τῷ αὐτῷ c. 4. §. 88)· ἀλλ' ὁ θεός δὲν εἶναι φύσις, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει, ὑπ' αὐτῆς ἀκατάληπτος (40 Fragen von der Seele §. 4). Ὁ θεός ἐκτὸς τῆς φύσεως ἐν ἑαυτῷ ἐστὶν ἐλευθερία καὶ φανεροῦται ἐν τῇ φύσει (Menschwerdung c. 5. §. 7). Ὁ θεός ἐκτὸς τῆς φύσεως ἐστὶ μηδὲν, τουτέστιν ἀόριστος (von den 6 theosophischen Punkten I. §. 7), ἀνευ θεμελίου, ὁμοῖος ὀφθαλμῷ (§. 24), ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ οὐσία τῶν τριῶν ἀρχῶν. Ὁ θεός ὡς ἄβυσσος κατὰ I. Βόημόν ἐστὶν ὁ αὐτός μετὰ τῆς σοφίας τουτέστιν ἀδιάκριτος ἀπ' αὐτῆς· ἡ σοφία καλεῖται σῶμα τοῦ θεοῦ· ὁ θεός ἐν τῇ σοφίᾳ ἐστὶν ἀνευ διαφορᾶς καὶ ἐν αὐτῇ ἐποπτεύει ἑαυτόν. (Menschwerd II, c. 1, 8. theos. Punkte 1, 17. M. M. c. 3). Τὴν δὲ σοφίαν ὀνομάζει, καθὼς ἄυλον παρθένον, ὀφθαλμὸν, κάτοπτρον. (Princip. 14, 86. c. 16. Dreif. Leb. c. 11. Mensch. I. c. 8)· ἐν αὐτῇ ἐποπτεύει ἑαυτόν, δημιουργεῖ ἑαυτόν, εὕρσκει ἑαυτόν· ὁ θεός ὡς ἀκατάληπτος μὲν καλεῖται πατήρ, ὡς καταληπτός δὲ, τουτέστιν ἐν τῷ κέντρῳ, ἐν τῷ θεμελίῳ, υἱός, αὐτοῦ δ' ἐξερχόμενος ἅγιον πνεῦμα· ἐν ἀλλὰς λέξεις πατήρ ἐστὶν, ὡς ὁ Βάδερσ ἐξηγεῖ, ὅταν πάντα ὧσιν ἐν

(1) Vorlesungen über Jacob Böhm's Theologik und philosophie. 1847. III Bd.

τῷ Θεῷ, υἱός, ὅταν οὗτος ἢ ἐν πᾶσιν, ἐξερχόμενος δὲ τοῦ Θεμελίου, τοῦ υἱοῦ, ἅγιον πνεῦμα· διὰ τοῦτο ὁ Ι. Βόημος τὴν ἀρχὴν καλεῖ τέλος καὶ τὸ τέλος ἀρχὴν· ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος διακρίνονται.

Ὁ ἀπόλυτος Θεὸς ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ἐστὶ ῥέων, ἀόριστος· ἐπειδὴ δὲ διακρίνεται ἀπὸ τῆς σοφίας, οὕσης εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, καλεῖται ἔνσοφ, τουτέστιν ἐν καὶ σοφία· ὡς τὰ μέλη ἐν παντὶ σπέρματι εἰσὶν ἀχώριστα καὶ ἀδιάκριτα, οὕτως ὑποθέτει καὶ τὸν Θεὸν ὁ Ἰακώβος Βόημος ἐν ἀδιάκριτον καὶ ἀχώριστον, καὶ ὀνομάζει ἐνότητα τῆς σοφίας, ἰδέας, ὡς ἀχώριστον, δὲ καὶ ἀδιάκριτον ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ὀνομάζει ἄβυσσον, ἀποιον, ἄνευ ἰδιότητος· τοῦτο τὸ ἐν διακρίνεται ἐν τῇ ἀποκαλύψει, διότι ὁ Θεὸς ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ἐστὶν εἷς. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ κτίσιν ἐστὶν ἐν, ἐστὶν αὐτῷ μία καὶ μόνη βούλησις, ἣτις ὡς αὐτάρκης ὀνομάζεται ὁ εἷς Θεὸς καὶ μηδὲν, τουτέστιν ἀόριστος· οὗτος εὕρισκει ἑαυτὸν καὶ συλλαμβάνει ἑαυτὸν, καὶ ἐξέρχεται ἑαυτοῦ, καὶ ἐξερχόμενος εἰσάγει ἑαυτὸν εἰς τὴν σοφίαν ὡς εἷς τινὰ ὀφθαλμὸν, ἐν ᾧ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ εἰσιν. (Theologum. und Philosophi. U. Vorlesung. v. Baader)· τὴν δ' ἄβυσσον, τὴν ἀθεμελιωτον βούλησιν, ὁ Ι. Βόημος ὑποθέτει ἄνευ ζωῆς, κινήσεως καὶ αἰσθήσεως· καὶ τοὺς δὲ αὕτη δὲν ἔχει ταῦτα, ταῦτα ὁμῶς αὕτη γεννᾷ. (Menschwerdung christi II, 4, 9).

γ) Περὶ τῆς τριάδος, τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως.

Ὁ Ι. Βόημος λέγων «ἢ μία βούλησις, ἢ ἄνευ Θεμελίου, ἣτις ἐστὶν ὁ εἷς Θεός, συλλαμβάνει, Θεμελιοῦ ἑαυτὴν ἐν ἑαυτῇ, καὶ Θεμελιοῦσα γεννᾷ τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ,» ἐκφράζει τὴν τριάδα.

Ἡ βούλησις αὕτη μεταβαίνει ἀμέσως εἰς τὸ Θεμέλιον, καὶ Θεμελιοῦσα ἑαυτὴν, τουτέστιν ὀρίζουσα ἑαυτὴν, ἐκφράζει ἑαυτὴν καὶ ὡς τριάδα τελειοποιεῖ. Τὸ ἀπόλυτον, δηλαδή τὸ αἰτιον, κατὰ Ι. Βόημον δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ ἀμέσως, τουτέστιν ἄνευ Θεμελίου, ἀλλὰ πρέπει ἑαυτὸ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς Θε-

μέλιον, τουτέστι νὰ ὀρίσῃ ἑαυτὸ, διότι ἐξ ἀόριστου οὐδὲν προέρχεται· τὴν μὲν ἄνευ Θεμελίου, τουτέστι τὴν ἀόριστον βούλησιν, ὀνομάζει πατέρα, τὴν δὲ Θεμελιωθεῖσαν υἱὸν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεμελίου ἐξελοῦσαν ἅγιον πνεῦμα.

Τὸ τριπλοῦν τοῦτο ὄν ἦν ἀπ' αἰῶνος ἐν τῇ γενέσει, ἐν τῇ ἐποπτεῖα, «τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἄλλο Θεμέλιον δὲν ἔχει, εἰμὴ μόνον ἑαυτὸ· τοῦτό ἐστι βούλησις ἄνευ ἐπιθυμίας, ἄνευ ἰδιοτήτων, μία μόνη βούλησις, βουλομένη νὰ εὕρῃ μόνον ἑαυτὴν· αὕτη ἢ ἄνευ Θεμελίου βούλησις, ἣτις ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ἡ ἀρχὴ πάντων, γεννᾷ ἑαυτὴν ὡς Θεμέλιον, ὡς υἱὸν ἐν ἑαυτῇ, καὶ, ὡς ὁ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ ἐνεργεῖ, οὕτως ἐνεργεῖ καὶ ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ.

Ἡ πρώτη βούλησις ἐκπνέει ταύτας τὰς ἐν αὐτῇ δυνάμεις ἐκ τῆς μιᾶς, ἣτις ἐστὶ τὸ Θεμέλιον, ὁ υἱὸς αὐτῆς, ἢ δ' ἐκ τοῦ Θεμελίου ἐξερχομένη δύναμις ἐστὶ κινήτικη, ζωὴ τῆς Θεότητος, καὶ ὀνομάζεται πνεῦμα.

Ὁ Θεὸς ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ἔχει μίαν βούλησιν, τὴν βούλησιν τὸ νὰ γεννήσῃ ἑαυτὸν ὡς τριάδα· ἐκτὸς τῆς φύσεως δὲν ὑπάρχει διαφορά· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ πάντων, ἐστὶ μετ' αὐτὸν ἡ διαφορά τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Ὁ υἱὸς ἐστὶ τὸ Θεμέλιον τῆς πρώτης βουλήσεως, καὶ ἄνευ αὐτοῦ οὐκ ἔτο μηδέν· διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἄνευ Θεμελίου Θεὸν ὁ Ι. Βόημος ὀνομάζει μηδέν.

Τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστιν ἡ φλόξ τῆς ἀγάπης, ἐξερχόμενον δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐστὶν ἐν μὲν τῇ βουλήσει ζωὴ κινήτικη τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἐν δὲ τῇ σοφίᾳ μορφοτικὸν καὶ δδηγητικὸν (Baaders Werke Bd. XIII, 2. Vorlesung, B καὶ ἐφ. καὶ 12).

Ὁ Ι. Βόημος λέγει (von den 6. theosophischen Punkten I, §. quæstion. theos. I, §. 1.), ὅτι τὸ μηδέν ζητεῖ τι, τουτέστι τὸ ἀόριστον ὠθεῖ εἰς διορισμὸν, ἵνα ἔχῃ κάταπτρον ἑαυτοῦ.

Ἐπειδὴ ἡ βούλησις (δηλαδή ἡ ἄνευ Θεμελίου) εἶναι μηδέν, βούλεται νὰ ἦναι τι, ἵνα ἐν ἑαυτῇ ἀποκαλύψῃ ἑαυτὴν.

Καί τοι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀόριστος, ἄνευ Θεμελίου, ἐστὶν ὁμῶς κατ' αὐτὸν ὀρίζων, Θεμελιῶν. Ὁ Θεὸς τρέπεται εἰς ἑαυτὸν, ἵνα

Οαμελιώση ἑαυτὸν· δρῶν εἰς ἑαυτὸν διακρίνεται ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ δρωμένου, τῆς σοφίας, καταβαίνει μετὰ τῆς σοφίας εἰς τὸ μέσον, τὸ θεμέλιον, τὸν υἶόν, καὶ αὐτοῦ ὡς πνεῦμα ἐξερχόμενον ἀναπτύσσει περὶ ἑαυτὸν τὴν σοφίαν αὐτοῦ ὡς δόξαν, ὡς μορφήν, ὡς περιφέρειαν.

Ὁ Ι. Βόημος ὑποθέτων τὴν ἀνευ Θεμελίου βούλησιν ὡς περιέχουσαν ἐν ἑαυτῇ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἰδέαν παραδέχεται διττὴν δημιουργίαν, δηλαδὴ ἰδανικὴν καὶ φυσικὴν (πραγματικὴν)· ἡ ἰδανικὴ δημιουργία ἐστίν, ὅταν ἡ ἄβυσσος (ἡ ἀνευ Θεμελίου βούλησις) εἰσέλθῃ εἰς τὸ θεμέλιον, τὸ κέντρον, τὸν υἶόν, καὶ αὐτοῦ ὡς πνεῦμα ἐξελθοῦσα ἐκθέσῃ τὴν σοφίαν αὐτῆς ὡς περιφέρειαν.

Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ ἰδανικῇ δημιουργίᾳ δὲν ὑπάρχει ἐπιθυμία, δὲν εἶναι ἡ γένεσις φυσικὴ (πραγματικὴ), ἀλλ' ἰδανικὴ. Ἡ δὲ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς δημιουργίας εἰς τὴν φυσικὴν (πραγματικὴν) γίνεται κατὰ Ι. Βόημον, ὅταν ἐν τέλει τῆς ἰδανικῆς δημιουργίας ἡ σοφία ὡς περιφέρειαν περιλάβῃ πάντα ἐν ἑαυτῇ ὡς ἐν τινὶ ὀφθαλμῷ ὁμοίῳ κατόπτρῳ. Ὁ Θεὸς ἐποπτεύει ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῇ σοφίᾳ, ἔλκει ἐν ἑαυτῷ τὸ ἐποπτευθὲν, τὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ ἐπιθυμία ὡς ἀρχὴ τῆς φύσεως προέρχεται ἐν τῇ σοφίᾳ, ἀμα ἡ σοφία βλέψῃ εἰς ἑαυτήν. Ἐν τῷ κατόπτρῳ ἐποπτεύει ἡ βούλησις ἑαυτὴν τί ἐστίν, καὶ ἐν τῇ ἐποπτεία ἐπιθυμεῖ τὸ ὄν, ὃ αὕτη ἐστίν· ἡ ἐπιθυμία ἐστίν ἔλξις, καὶ ὅμως ἐστὶ μηδὲν, ὃ ἠδύνατο νὰ ἔλκηται· ἀλλ' ἡ βούλησις ἔλκει ἑαυτὴν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῆς καὶ μορφοῦ τὸ ὄν, ὃ αὕτη ἐστὶ· ἡ μορφή ἐστὶ τὸ κατόπτρον, ἐν ᾧ ἡ βούλησις (ὁ Θεός) βλέπει τί ἐστὶ, διότι τοῦτό ἐστὶν ὁμοίωμα τῆς βουλήσεως, καὶ τὸ κατόπτρον, ἐν ᾧ ἡ βούλησις ἐποπτεύει ἑαυτήν, ἐστὶν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἥτις, καίτοι παρθένος (δηλ. ἄυλος), ἐστὶ τὸ κατόπτρον πάντων τῶν ὄντων, ἐν ᾧ πάντα ἀπ' αἰῶνος ἐθεάθησαν τίνα δύνανται καὶ ἔπρεπε νὰ γείνωσιν (Menschwerdung II, 1).

Ἡ σοφία ἐποπτεύουσα ἑαυτήν ἐστὶν ὡς ἠδονὴ ποθοῦσα τὴν εἰκόνα, ἣν νὰ συλλάβῃ δὲν δύναται, διότι ἐστὶν ἀσθενής· διὸ ἔλκει αὐτήν, καὶ καταβαίνουσα, ἵνα συλλάβῃ αὐτήν, συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς εἰκόνας αὐτῆς, τουτέστι τῆς ἐπιθυμίας, καὶ

περικλείεται ὑπ' αὐτῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιθυμία συλλαμβάνουσα καὶ συστέλλουσα φέρει στένωσιν, ἀγωνίαν, προέρχεται ἕτερα βούλησις τείνουσα εἰς ἐλευθερίαν, καὶ ἡ δευτέρα αὕτη βούλησις διαρρήγνυσαι τὴν ἐπιθυμίαν καὶ εἰσέρχεται εἰς ἑαυτήν, δηλαδὴ εἰς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τοῦ φωτός ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα ἐκθέτουσα τὴν σοφίαν.

Κατὰ τὸν Βόημον ἡ ἔλξις προέρχεται ἐκ τῆς ἠδονῆς (ιδέας), ὃ δ' ἐρεθισμὸς ἐκ τῆς ἐπιθυμίας, ἀρχῆς οὐσίας τῆς φύσεως, διότι ἡ ἐπιθυμία ἐγείρει τὴν ἠδονὴν εἰς ἔλξιν· τὸ δὲ μέσον τῆς ἠδονῆς καὶ ἐπιθυμίας ἐστὶν ἡ βούλησις, ἡ τριάς, ἐνοῦσα αὐτάς καὶ καθιστῶσα πραγματικάς. Ὁ Ι. Βόημος τὴν μὲν σοφίαν, ἰδέαν, ἐν τῇ ἰδανικῇ δημιουργίᾳ ὀνομάζει σῶμα τοῦ Θεοῦ (τριάδος), τὴν δὲ ἐπιθυμίαν ἐν τῇ φυσικῇ (τῇ πραγματικῇ) σῶμα τῆς ιδέας. Ὡς ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἰδανικῇ δημιουργίᾳ βλέπει τὴν ἰδέαν καὶ ἐν τῇ ιδέᾳ, οὕτω βλέπει ἡ ἰδέα τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ φυσικῇ (πραγματικῇ) δημιουργίᾳ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ὡς κατόπτρῳ. Ἡ ἐπιθυμία ἐν τῇ φυσικῇ (πραγματικῇ) δημιουργίᾳ συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν ἐν ἑαυτῇ. Ἐὰν ἡ ἐπιθυμία δὲν ἠρέθιζε τὴν ἰδέαν, ἡ ἰδέα δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔλξῃ τὴν ἐπιθυμίαν· εἰάν ἡ ἰδέα δὲν εἴλκυε τὴν ἐπιθυμίαν, κλίσειν πρὸς αὐτήν δὲν θὰ ἐλάμβανεν, ἡ ἐπιθυμία θὰ ἐβασανίζετο, διότι ἡ ἐπιθυμία μὴ συλλαμβάνουσα τὴν ἰδέαν, ἀλλ' ἑαυτήν, συστέλλεται καὶ συστελλομένη πιέζεται· ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἐπιθυμία συλλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν βούλησιν, γίνονται ἡ βούλησις καὶ ἡ ἰδέα πραγματικά, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία· διὰ τοῦτο ἡ πραγματοποίησις κατὰ Ι. Βόημον τελεῖται διὰ τῆς ἐπιθυμίας, τῆς ἀρχῆς τῆς φύσεως καὶ τῶν ἑπτὰ αὐτῆς μορφῶν. Ἡ μὲν ἰδέα ὑπὸ τοῦ Ι. Βόημου ἐκλαμβάνεται ὡς γυνὴ, ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἡ γόνιμος φύσις, ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργηθείσης φύσεως, ὡς ἀνὴρ· ἀμφότεραι ἐνοῦνται, καὶ ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν προέρχεται τὸ ἀνδρόγυνον (1). Ὡστε κατὰ Ι. Βόημον ἡ ἐπιθυμία ἐστὶν ἡ

(1) Πλάτων Σομπ. 189. Ἀνδρόγυνον γὰρ ἐν τότε μὲν ἦν καὶ εἶδος καὶ ὄνομα εἰς ἀμφοτέρων κοινὸν τοῦ τε ἀρρένου καὶ θήλειου.

δύναμις, ἡ μαγία, ἡ δ' ἡδονὴ ἢ ἐστερημένη ἐπιθυμία, πόθος, τουτέστι βούλησις ἐστερημένη ἐπιθυμίας, δυνάμεως. Ἡ γέννησις καὶ ἡ δημιουργία κατὰ τὸν I. Βόημον διαφέρουσι, διότι ἡ μὲν δημιουργία προέρχεται ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς, ἡ δὲ γέννησις ἐμμέσως, διὰ τοῦ υἱοῦ· ὥστε κατ' αὐτὸν ἡ δημιουργία προηγείται τῆς γεννησεως· διότι, ἵνα γεννηθῆ, πρέπει πρότερον νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κέντρου τῆς φύσεως καὶ μεταβῆ εἰς τὸ κέντρον τοῦ φωτός· διὰ τοῦτο τὸ δημιουργηθὲν ἴσταται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς φύσεως μεταξὺ σκότους καὶ φωτός ἔχον τὴν ἐκλογὴν νὰ μεταβῆ ἢ εἰς τὸ σκότος, ὡς οἱ διάβολοι, ἢ εἰς τὸ φῶς, ὡς οἱ ἄγγελοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὸ κέντρον τοῦ φωτός ὑπέταξαν ἑαυτοὺς τὸ κέντρον τῆς φύσεως.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ὡς διοικῶν, ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Βαδέρου, ἐστὶν ὁ πατήρ, ὡς ἐνοικῶν ὁ υἱὸς καὶ ὡς συνοικῶν τὸ πνεῦμα, ἐστὶν ἡ σοφία τὸ σῶμα τῶν τριῶν προσώπων· αὕτη ὅμως ὡς κάτοπτρον τῆς τριάδος δὲν εἶναι πρόσωπον, ἀλλὰ γίνεται τοιοῦτον ἐν τῇ φυσικῇ δημιουργίᾳ. Ὁ θεὸς (τριάς) ἐποπτεύει ἑαυτὸν ἐν τῇ σοφίᾳ· ἡ δὲ σοφία ἐποπτεύει ἑαυτὴν ἐν τῇ φύσει. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον προέρχεται ἡδονὴ, εἰκὼν τῆς σοφίας ἐν τῇ φύσει· ἡ εἰκὼν συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς φύσεως· ἡ σοφία, ὅπως λάβῃ τὴν εἰκόνα ἐκ τῆς φύσεως (σκότους), εἰσέρχεται εἰς αὐτήν, εἰσερχομένη δ' ἔλκεται ὑπ' αὐτῆς καὶ πιέζεται· ἕνεκα δὲ τῆς πίεσεως ταύτης ἐγείρεται ἡ ἐν τῇ σοφίᾳ (ιδέα) τριάς, καὶ πρῶτον ἀνίσταται ὁ πατήρ ὡς πῦρ καὶ εἰς τὸν υἱὸν εἰσερχόμενος (ὡς εἰς φῶς) ἐξέρχεται αὐτοῦ ὡς πνεῦμα. τουτέστιν ὁ θεὸς (τριάς) βοηθεῖ τῇ σοφίᾳ πρὸς ὑποταγὴν τῆς φύσεως καὶ ἀναίρων τὸ κέντρον τῆς φύσεως (τουτέστι τὴν διαφορὰν) διὰ τοῦ πυρός θεμελιοῦ τὸ κέντρον τοῦ φωτός, καὶ ὡς πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐξερχόμενος ἀναπετάσσῃ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐνοικεῖ, διότι ἡ σοφία, ὡς εἴρηται, ἐκλαμβάνεται ὡς σῶμα τοῦ θεοῦ, ἡ δ' ἐπιθυμία, ὡς εἰκὼν τῆς εἰκόνης (σοφίας) τοῦ θεοῦ, ἐστὶ σῶμα τῆς σοφίας.

Ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς, κατὰ τὸν I. Βόημον, μὴ ὄν πραγματικῶς γίνεται τοιοῦτος διὰ τῆς ἐπιθυμίας (ἀρχῆς τῆς φύσεως).

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ πρώτη δημιουργία κατὰ τὸν I. Βόημον ἐστὶν, ὅπου ἡ βούλησις ἀποτελεῖ τὸ σκοτεινόν, ἐν ᾧ ἡ εἰκὼν συλλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐξάγεται, ἡ δὲ δευτέρα ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἡδονῆς (τῆς εἰκόνης τῆς σοφίας), ἣτις καταβαίνει εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ὑπὸ τῆς συλλαμβάνεται, συστέλλεται καὶ πιέζεται, πιεζομένη δ' εἰσέρχεται τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἐν αὐτῇ θεοῦ, τουτέστι γίνεται πραγματικῆ.

Τὸ ἀνώτερον κατὰ I. Βόημον καταβαίνει εἰς τὸ κατώτερον, ὅπως ἀνυψώσῃ αὐτό. Ὁ θεὸς καταβαίνει εἰς τὴν ἰδέαν, καὶ διὰ τῆς ιδέας εἰς τὴν φύσιν, ἀρὰ ἐμμέσως καὶ οὐχὶ ἀμέσως.

Ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ ὁ θεὸς εἰσέρχεται εἰς ἑαυτὸν, ἵνα ἀποκαλύψῃ ἑαυτὸν, καταβαίνει ἀπὸ τῆς ἀβύσσου εἰς σύλληψιν, κέντρωσιν, θεμελίωσιν ἑαυτοῦ, εἰς τὸν υἱὸν, εἰς τὸ κέντρον, καὶ ἐξέρχεται αὐτοῦ ὡς πνεῦμα ἀναπετασσὺς περὶ ἑαυτὸν τὴν σοφίαν αὐτοῦ ὡς περιφέρειαν· ὥστε ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸν υἱὸν καὶ περὶ ἑαυτὸν τὴν σοφίαν, ἐν ᾗ ἡρεμεῖ καὶ ἑαυτὸν ἐποπτεύει.

Ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ ὁ θεὸς ἀποκαλύπτει μόνον ἑαυτόν· ἡδέεται ὅμως νὰ ἀποκαλύψῃ ἑαυτὸν καὶ πραγματικῶς, καὶ ἄντα νὰ δημιουργήσῃ, οἷς ἡβουλήθη νὰ ἀποκαλύψῃ ἑαυτόν· διὰ τοῦτο κατέβη ἡ ἡδονὴ αὕτη (ιδέα) αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν ἀρχὴν τῆς φύσεως, ὁ θεὸς κατέστη ἐπιθυμῶν· ἡ δὲ φύσις οὕτω ἐστὶ πραγματικῆ, ἐνεργεία, ἀλλὰ δυνάμει· ἀρα ἡ φύσις προέρχεται ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ· ἐν αὐτῇ ἐμφανίζεται ὁ θεὸς ἐπιθυμῶν ἥτοι ὡς πατήρ διὰ τοῦ υἱοῦ, γεννωμένου ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τῆς φύσεως.

Ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ ὁ πατήρ εἰσέρχεται εἰς τὸν υἱὸν καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ δημιουργίᾳ εἰσέρχεται ὁ θεὸς εἰς τὴν φύσιν καὶ ἐν αὐτῇ διακρίνεται ὡς τρισυπόστατος.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ φυσικὸς, ὁ ἰδανικὸς καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος ἐξέρχονται ἀπὸ τοῦ μέσου, συγχρόνως εἰσέρχονται ἐν τῷ μέσῳ εἰς πάντα, καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ διὰ τοῦ ἰδανικοῦ καταβαίνει εἰς τὸν φυσικόν, αὕτως ἀναβαίνει ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ διὰ τοῦ ἰδανικοῦ εἰς τὸν πνευματικόν· εἰς πάντα δὲ ἀναβαίνων βί-

ζούται πρώτον ἐν αὐτῷ, ἔπειτα δ' ἐξέρχεται αὐτοῦ, καὶ πάντα διερχόμενος παρίσταται ὅλος· ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὴν φύσιν χωρὶς νὰ ἦναι ἐστερημένος φύσεως, ὑπὲρ τὴν ἰδέαν χωρὶς νὰ ἦναι ἄμοιρος ἰδέας, καὶ ὑπὲρ τὸ πνεῦμα χωρὶς νὰ ἦναι ἐλλιπὴς πνεύματος. Ἐὰν ὁ θεὸς ἦναι ἡ ἀρχὴ πάντων, ἡ δὲ φύσις, ἡ ἰδέα καὶ τὸ πνεῦμα ὄργανα αὐτοῦ, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ φυσικισμὸς, ὁ ἰδανισμὸς καὶ ὁ πνευματισμὸς κατὰ I. Βόημόν εἰσι μονομερεῖς.

Ὁ θεὸς ἐν τῇ ἀβύσσῳ ἔχων ἐν ἑαυτῷ πάντας τοὺς χώρους ὡς σχήματα, ὡς ὀπτασίας, ὡς ἰδέας ἀνευ οὐσίας, εἶδε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν ἑαυτῷ καὶ εἰσῆλθεν εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὸ μέσον, ἦτοι ἐθεμελίωσεν ἑαυτὸν καὶ ἀπὸ τοῦ θεμελίου, τοῦ μέσου (υἱοῦ), ἐξῆλθε καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ περὶ ἑαυτὸν ἀνέπτυξεν.

Ὁ θεὸς κατὰ I. Βόημον ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ ἐνοικῶν καὶ ἐν αὐτῇ ὡς ἐν τινὶ κατόπτρῳ ἑαυτὸν ἐποπτεύων λαμβάνει ἡδονὴν νὰ ποιήσῃ ἑαυτὸν κατὰ τὸ ἐποπτευθὲν, συγχρόνως δὲ λαμβάνει καὶ ἐπιθυμίαν τὸ νὰ καταστήσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ πραγματικὴν.

Ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς αἰδιότητος διὰ τῆς ἰδέας καταβαίνει εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ μέσον καταβαίνων εὕρισκει ἀντίστασιν, ἣν νικᾷ ὡς πῦρ ἀνιστάμενος, καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβαίνων συνανυφοῖ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν φύσιν εἰς τὸ πνευματικόν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ θεῖόν ἐστὶν ἐν τῇ ἰδέᾳ, δὲν δύναται ἐν τῇ φύσει νὰ ἀποκαλυφθῇ, ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, τουτέστι διὰ τῆς ἰδέας· ὥστε ὅταν ἡ ἰδέα δὲν ἦναι ἐν τῇ φύσει, δὲν εἶναι καὶ τὸ θεῖον ἐν αὐτῇ· μὴ ὄντος δὲ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ φύσει, αὕτη διαμελίζεται καὶ διαλύεται. Ἐπειδὴ τὸ θεῖόν ἐστὶν ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ διὰ τῆς ἰδέας ἐν τῇ φύσει, ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ καὶ τὸ ἰδανικὸν καὶ ἡ φυσικὸν, διότι τὸ πνευματικὸν ἀνευ τοῦ φυσικοῦ δὲν γίνεται πραγματικόν, ἀλλ' εἶναι ἀνευ τοῦ ἰδανικοῦ πῦρ τὴν φύσιν κακναλίσκον· διὰ τοῦτο τὸ πνευματικὸν ὡς τὸ ἐσώτατον τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ εἶναι τὸ ὑψιστόν, τὸ δ' ἰδανικὸν ὡς ἐν τῷ φυσικῷ ἀνώτερον τοῦ φυσικοῦ ὄντος ἐξωτάτου καὶ διὰ τοῦτο κατωτάτου.

Τὸ αὐτὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, ὑπερὸ Σχελλίγγιος καὶ

Ἐγγελοσ νὰ λύσῃσι προέθεντο, πῶς τὸ ἀόριστον, ὅπερ οὗτοι ἐλεύθερον ὠνόμασαν, καθίστάται ὠρισμένον, ὅπερ πεπερασμένον καὶ ἀνελεύθερον, ἐκάλουν, ἦτοι πῶς γίνεται ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας (ἀβύσσου, ἐλευθερίας), εἰς τὴν διαφορὰν (ἀμεσον αὐτότητα, ἀνελευθερίαν), καὶ πῶς ἡ διαφορὰ ἀναιρεῖται, τουτέστι πῶς θεμελιούται ἡ ἔμμεσος αὐτότης, ἡ ἀληθῆς ἐνότης, ἡ ἀληθῆς ἐλευθερία, τὸ αὐτὸ ζήτημα καὶ ὁ I. Βόημος νὰ λύσῃ προτιθέμενος ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας, καὶ ἀπ' αὐτῆς μεταβαίνει ἀμέσως μὲν εἰς τὴν διαφορὰν, ἐμμέσως δὲ εἰς τὴν ἀληθῆ ἐνότητα, τουτέστι τὴν ὁλότητα, δι' ἀναίρεσews τῆς διαφορᾶς ὑπὸ τοῦ πυρός.

Τὴν ἀδιαφορίαν ὁ I. Βόημος ὀνομάζει ἀβύσσον, ἐκλαμβάνει ὡς τὸ κενόν, τὸ χάος, τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ δὲ Σχελλίγγιος αὐτὴν ὀνομάζει δύναμιν καὶ μὴ ὄν καὶ ἀπειρον καὶ ἀόριστον· τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος κατὰ I. Βόημον οὐπὼ εἰσι κεχωρισμένα· κατ' αὐτὸν ἡ μίξις προηγείται τοῦ χωρισμοῦ, καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς ἀληθοῦς ἐνότητος.

Ὁ I. Βόημος ἐν τῷ περὶ τῶν τριῶν ἀρχῶν ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἀδιαφορία ἐστὶ τὸ ὕψος, ἡ διαφορὰ τὸ βάθος καὶ τὸ πῦρ τὸ μέσον καὶ τὸ ἀναιρετικὸν τῆς ἀμεσότητος ἀμφοτέρων· ὥστε κατ' αὐτὸν ἡ αὐτότης μετέχει μὴ αὐτότητος, ἐλευθερίας, καὶ ἡ μὴ αὐτότης αὐτότητος, ὀριστικότητος, καὶ ἀμφοτέραι ἀποθέτουσαι τὴν αὐτῶν ἀμεσότητα ἐνοῦνται εἰς ἀνδρόγυνον, εἰς ὄν ὠρισμένον ἐλεύθερον καὶ ἐλεύθερον ὠρισμένον. Ὁ Βάδερσ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ I. Βόημου ὀρμώμενος ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ βευστόν καὶ τὸ στερεόν ἐνοῦνται διὰ τοῦ πυρός.

Ὁ I. Βόημος (von der Sign. rerum) ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ φῶς ἀποτελεῖ ἀνδρόγυνον, τὸ δὲ πῦρ ἐστὶ τὸ μέσον· ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ διαφορὰ (ἰδέα καὶ φύσις ὡς δύο πόλοι) ἐξισοῦνται διὰ τοῦ πυρός. Τὸ βευστόν (ἁμοῦ) καὶ τὸ στερεόν (χωρὶς) δὲν χωρίζονται ἀπύλτως, ἀλλ' εἰσὶν ὡς τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ τὰ πολλὰ ἐν τῷ ἐνί.

Ὁ θεὸς ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ ἐστὶν ἀχώριστος, τουτέστιν ἡ φύσις περιέχεται ἐν αὐτῷ· ἡ φύσις ὁμῶς δὲν εἶναι αὐτῷ ἐπαισθητὴ,

διότι πᾶσα αἰσθησις ἀνήκει τῇ φύσει· ἅμα ὁμοίως ὁ θεὸς ὡς ἄβυσσος ἢ ἀόριστος ἐλευθερία αἰσθανθῆ τὴν φύσιν ἐν αὐτῷ, εὖρη ἑαυτὸν κωλυόμενον ὑπὸ τῆς φύσεως, βούλεται νὰ ἦναι καὶ ὠρισμένος ἐλεύθερος, θέτει τὴν φύσιν εἰς τὸ βάθος τοῦ βυθοῦ καὶ χωρίζει ἀπὸ τῆς ιδέας του, καὶ οὕτως ἡ φύσις λαμβάνει αὐτότητα καὶ θεμελιοῦ ἑαυτὴν, συγχρόνως δ' ἐστὶν ἡ ἰδέα ἐν μέρει ἐν αὐτῇ, οὐχὶ ὅλη· διότι ἡ ἰδέα ἐστὶ πανταχοῦ καὶ πληροῦ, καὶ ἐν τῇ φύσει ἐστὶν ὑπ' αὐτῆς ἀπερίληπτος. Ἐπειδὴ ἡ φύσις οὐδενὸς νὰ ἀφῆται δύναται, ἀπτεται ἑαυτῆς, συστέλλεται, γίνεται σκοτεινὴ πυκνουμένη, καὶ περιπίπτει εἰς μεγίστην ἀνησυχίαν καὶ ἀγωνίαν, καὶ ὅταν εἰς τὸ ἔπακρον καταντήσῃ τῆς ἀγωνίας, ἀνίσταται ἔσωθεν τὸ πῦρ, διότι ἡ ἰδέα ποιεῖ ἑαυτὴν τῇ φύσει ἀπτικὴν καὶ ἀποκαλύπτει αὐτῇ ἑαυτὴν· καὶ ὅταν ἡ ἰδέα συλληφθῆ ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ πιεζομένη ἀγωνιᾷ, προέρχεται ἔσωθεν ἐν τῇ φύσει τὸ πῦρ, ἐξάπτεται ὑπὸ τῆς ιδέας, τοῦ φωτός, καὶ ρηγνύον τὴν φύσιν ἀνέρχεται ὡς ἀστραπή· διὰ τοῦτο πᾶν δημιουργήμα, ἵνα ἀναστηθῆ ὡς ἀνδρόγυνον, ἐλεύθερον, πρέπει νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ πυρός, τουτέστι τοῦ θανάτου· ἡ δ' ἐν τῇ φύσει ἰδέα ἢ παραδίδουσα αὐτῇ ἑαυτὴν καὶ ποιοῦσα περιληπτὴν ἐστὶν ἐν μέρος, καὶ θεμελιοῦ ἑαυτὴν ἐν τῷ ὕψει, καὶ ὅταν τὴν φύσιν ὑψώσῃ καὶ αὐτῆς πάλιν χωρισθῆ, συστέλλεται ἐν τῷ ὕψει καὶ ἀφίνει τὴν φύσιν ἵνα πέσῃ.

Τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ I. Βόημου περὶ πτώσεως τῆς φύσεως ἀπὸ τῆς ιδέας παρέλαβεν ὁ Ἑγελος καὶ ὁ Σχελλίγγιος, αὐτῆς ὁμοίως κατὰ πάντα ὀρθῶς δὲν ἀντελήφθησαν, διότι ὁ I. Βόημος τὴν φύσιν δὲν ὑποθέτει πεπτωκυῖαν ἰδέαν ὡς ὁ Σχελλίγγιος καὶ ὁ Ἑγελος, ἀλλ' ἀνυψοῦ αὐτὴν εἰς τὸ πνευματικόν.

Ἐὰν τὸ πῦρ δὲν ἦτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς ιδέας καὶ τῆς φύσεως, οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο ἡ φύσις νὰ κτήσῃ τὴν ἰδέαν. Τὸ πῦρ κατὰ I. Βόημον εἶναι τὸ ὄριον τῆς ιδέας καὶ τῆς φύσεως, καὶ ἅμα ἐκλείψῃ, πίπτει ἡ φύσις εἰς τὸ βάθος, εἰς τὸν βυθὸν, καὶ περιστρέφεται ὡς τροχός· ἡ φύσις ὁμοίως ὑψοῦται ἅμα καταλάβῃ τὸ πῦρ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πῦρ εἶναι τὸ ὄριον τῆς φύσεως καὶ τῆς ιδέας, δύναται ἡ φύσις νὰ ὑψωθῆ ὑπὲρ αὐτό· ἅμα ὁμοίως τὸ πῦρ ἐκκλίνη,

ἐν τῷ ἅμα καταστρέφονται τὰ ὄντα, διότι αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων χωρίζονται.

Ἐφ' ὅσον ἡ φύσις δὲν συλλαμβάνει τὴν ἐν ἑαυτῇ ἰδέαν, ἐστὶν ἐν ἀγωνίᾳ· ἅμα ὁμοίως συλλάβῃ αὐτὴν, λαμβάνει δύναμιν καὶ πιέζει τὴν ἰδέαν, τὴν ἐν τῇ φύσει, ἥτις ἐρχομένη μετὰ τῆς ἐκτὸς τῆς φύσεως κοινῆς ιδέας εἰς συνάφειαν διαρρήγνυσι τὴν φύσιν ἐξερχομένη αὐτῆς ὡς πῦρ, ὡς ἀστραπή· καὶ ἐν τούτῳ, ὡς φαίνεται, ὑφίστανται κατὰ I. Βόημον, αἱ ταλαιπωρίαι καὶ οἱ πόνοι τῶν ὄντων καὶ τὸ κακόν, ὅτι τὰ ὄντα διαμένουσιν ἐν τῇ διαφορᾷ ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν δύο δυνάμεων, φύσεως καὶ ιδέας, καὶ δὲν δύνανται νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀληθῆ ἐνότητα, ὁλότητα καὶ τελειότητα.

Ἐφ' ὅσον αἱ δυνάμεις εἰσὶ κεχωρισμένοι, ἐπικρατεῖ ἡ μεγίστη ἀταξία, διότι ἡ ἰδέα, ἀντὶ νὰ ἦναι ὑπὲρ τὴν φύσιν, εἶναι ὑπ' αὐτὴν· διὰ τοῦτο τὸ κακόν προέρχεται τῷ δημιουργήματι μόνον ἐν τῇ ἐκρύθμῳ ταύτῃ καταστάσει· διὰ τοῦτο κατὰ Βάδερον πᾶσα νόσος ὑφίσταται ἐν τῇ αἰσθητικότητι καὶ πᾶσα αἰσθητικότης ἐν τῷ χωρισμῷ, ὡς καὶ πᾶς πόνος, ὃν οἱ φυσιολόγοι ρίζαν τῆς ζωῆς ὀνομάζουσιν. Ὅταν δ' ἡ ἰδέα εἰς τὸν ἔσχατον βυθὸν καταβῆ, ἀνίσταται ὡς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν ἄμεσον αὐτότητα καὶ μὴ αὐτότητα, καὶ πάντα χωρισμὸν ἀναιροῦν ἐξισοῖ καὶ ἐνόνει.

Ἐντεῦθεν προέρχεται κατὰ I. Βόημον ἡ ἔμμεσος αὐτότης, τουτέστιν ἡ ὑψωσις τῶν ὄντων, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀληθῆς αὐτῶν ἀναγέννησις. Διὰ τοῦτο πᾶσα ἀληθῆς ἐνότης, ὁλότης καὶ τελειότης, πᾶσα ἀποκάλυψις κατὰ I. Βόημον προέρχεται ἔμμεσως διὰ τῆς ἀδιαφορίας, τῆς διαφορᾶς, τῆς ἀναιρέσεως τῆς ἀμεσότητος ἀμφοτέρων διὰ τοῦ πυρός καὶ τῆς τοῦ φωτός γενέσεως· διὰ τοῦτο ὁ I. Βόημος λαμβάνει τὴν ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας εἰς τὴν διαφορὰν μετάβασιν ἄμεσον, τὴν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν ἀληθῆ ἐνότητα ἔμμεσον, διότι ἀναιρεῖται τὸ κέντρον τῆς φύσεως (ἡ διαφορὰ) ὑπὸ τοῦ πυρός καὶ τίθεται τὸ κέντρον τοῦ φωτός·

Ἐπειδὴ τὸ γινῶθαι σαυτὸν προέρχεται ἐκ τοῦ θεοῦ, ὑπέλαβεν ὁ I. Βόημος τὴν ἄβυσσον, τὴν αἰωνιότητα, τὴν ἐλευθερίαν, ὡς

τὴν πρώτην ἀρχὴν, ὀνομάσας αὐτὴν βούλησιν ἄνευ θεμελίου, καὶ ἐν τῇ ἀβύσσῳ ὑπέθεσε θεμέλιον, τὸν υἱὸν, ἔθεσε τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος ἐκτὸς τοῦ θεμελίου, παρήγαγε πᾶν δημιουργήμα ἐκ τοῦ σκότους καὶ ἔφερε διὰ τοῦ πυρός εἰς τὸ φῶς,

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν ὅτι ἀρχαὶ τοῦ Ἰακώβου Βόημου ἀποδείκνυται 1) ἡ ἀβύσσος, 2) ἡ φύσις (αὐτότης), 3) ἡ ἰδέα (μὴ αὐτότης) ἢ ἐν τῇ φύσει ὑπάρχουσα καὶ ἑαυτὴν οὐσιάζουσα αὐτῇ, ὅπως τὴν αὐτότητα ἀνυψώσῃ εἰς ἀληθῆ ἐλευθερίαν, εἰς ἀληθῆ ἐνότητα, εἰς δλότητα, εἰς τελειότητα.

Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται ὑπὸ τοῦ Ι. Βόημου τὸ ἀξίωμα τοῦ Σπινόζου, καθ' ὃ «πᾶς διορισμός ἐστίν ἀπόφασις» (omnis determinatio est negatio), ἡμαρτημένον, ἐπομένως καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Σχελλιγγίου καὶ Ἐγγέλου, αἱ ἐξ αὐτοῦ παραληφθεῖσαι δὲν κατελήφθησαν κατὰ πάντα ὀρθῶς· διότι κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία ἐκλαμβάνεται ἄοριστία. Ὁ Ι. Βόημος ἀναιρῶν τὴν ἄοριστίαν καθιστᾷ τὴν ἐλευθερίαν ὀρισμένην, δεικνύων, ὅτι ὁ θεὸς λαμβάνει αὐτότητα, ὅπως ἑαυτὸν θέσῃ ἐλεύθερον καὶ μάλιστα ὀρισμένον ἐλεύθερον.

Ἐπειδὴ κατὰ Ι. Βόημον ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι ἦτο ἡ κοινὴ ἰδέα (Α) ἀβύσσος, ἐν τῇ δευτέρῃ ἰδέα καὶ φύσις (α καὶ β), ἐστὶν ἐν τῇ τρίτῃ ἐνότητι ὀρισμένη, συγκεκριμένη, ἐλευθερία, πρόσωπον.

Ὡς δύο ὄντα ἀμοιβαίως οὐσιάζουσιν ἑαυτὰ τρίτῳ τινί, οἷον οἱ ἔρωμένοι τῷ ἔρωτι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀναιρούμενα μορφοῦνται, ἐρίζονται καὶ τὸ τρίτον, τὸν ἔρωτα, ἀναγεννώσιν, οὕτω γεννώσιν ἰδέα καὶ φύσις τὸ θεῖον, τὸ πνεῦμα, ἀμοιβαίως ἀναιρούμενα καὶ ἐνούμενα.

Τοῦτο τὸ θεῖον ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βαθμίδι κατὰ Ι. Βόημον ἐστὶ πῦρ, ἀβύσσος, πατήρ, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ φῶς, υἱός, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ἀήρ, πνεῦμα· ἐν ταύτῃ τῇ βαθμίδι τὸ φυσικὸν ὑπερνικᾶται ὅλως, ἡ εὐρυθμος σχέσις ἀντικαθίσταται, καὶ ἡ σοφία ὡς περιφέρειᾳ περιλαμβάνει τὸ ὅλον.

Ἡ φύσις (αὐτότης) καὶ ἡ ἰδέα (μὴ αὐτότης) διὰ τοῦ πυρός (τοῦ θανάτου) διερχόμενα ἐνοῦνται τὸ ἄμεσον αὐτῶν ἀποθέτουσαι, διότι ἐκ τοῦ θανάτου ἐγείρεται ἡ ἔμμεσος, ἡ ἀληθῆς αὐτότης.

Ὅταν δὲ ἡ μὴ αὐτότης ἀποκλεισθῇ τῆς αὐτότητος καὶ ἡ αὐτότης ποιήσῃ ἴδιον κέντρον, προέρχεται κατὰ Ι. Βόημον ὁ τροχὸς γενέσεως, τὸ ἀεικίνητον, τὸ κέντρον τῆς φύσεως.

Ἡ αὐτότης καὶ ἡ μὴ αὐτότης, φύσις καὶ ἰδέα, εἰσὶ κατὰ Ι. Βόημον δύο τριάδες, ὡς ὁ Ι. Βόημος ἐν ταῖς μορφαῖς τῆς φύσεως ἀποδεικνύει, διότι αἱ τρεῖς πρῶται μορφαὶ (στυφνότης, πικρότης καὶ ἀγωνία) εἰσὶ τῆς φύσεως, αἱ δὲ ἕτεραι τρεῖς (πῦρ, φῶς καὶ ἀήρ) τῆς ἰδέας.

Ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ, ἐν ἣ ἡ ἰδέα (τριάς) ἑαυτὴν οὐσιάζει τῇ φύσει, προέρχεται ἡ στυφνότης, ἔπειτα ἡ πικρότης καὶ τρίτον ἡ ἀγωνία· ἐνταῦθα ἐστὶ τὸ μέγιστον σκότος, ἐνταῦθα ἐγείρεται ἡ ἰδέα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς μορφῇ ὡς πῦρ καταναλίσκον τὴν φύσιν· δηλαδὴ ὁ Βόημος δὲν καταστρέφει τὴν φύσιν, ἀλλ' ἀναιρεῖ τὴν ἄμεσον αὐτῆς αὐτότητα, τὸ κέντρον τῆς φύσεως, διότι αὐτῇ θεμελιοῖ ἑαυτὴν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ φωτός, καὶ ἐκ τοῦ φωτός ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα (ἀήρ), τουτέστι γίνεται πνευματικῆ.

Πρῶτος δ' Ἐγγέλος εἰσήγαγεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐννοίαν τοῦ μέσου, εἰ καὶ εἰς ἀληθῆ ἐνότητα δὲν ἔφερεν, ἀλλὰ μόνον εἰς ἀναίρεσιν τῆς ἄμεσου αὐτότητος.

Ὁ Βάδερσος (ἐν τῷ περὶ ρευστοῦ καὶ στερεοῦ συγγράμματι αὐτοῦ) ὠνόμασε τὴν μὴ αὐτότητα ρευστότητα καὶ συγκεκριμένην ἐνότητα καὶ μίξιν περιέχουσαν τὴν τριάδα.

Ἐφ' ὅσον ἡ φύσις ὡς ἄμεσος αὐτότης δὲν ἀποκλείεται τῆς μὴ αὐτότητος, ἰδέας, εἶναι θεία· ἀμα ὅμως αὐτῆς ἀποκλεισθῆ γίνεται κακῆ, διάβολος. Ἡ μὴ αὐτότης, ἰδέα, ρευστότης, ὡς τριάς ἄοριστος, ἀβύσσος, ποιεῖ ἐν ἑαυτῇ κέντρον, τὸν υἱὸν, εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ καὶ ἐξέρχεται αὐτοῦ ὡς πνεῦμα. Ἡ ἀβύσσος εἶναι ἄνευ φύσεως, ἐν ἑαυτῇ ἐποπτεύει ἑαυτὴν καὶ διακρίνεται ὡς ἐποπτεύουσα ἀπὸ τοῦ ἐποπτευομένου (τῆς ἰδέας) καὶ εἰς αὐτὸ εἰσερχομένη ἐξάγει αὐθὺς αὐτό.

Ὁ θεὸς μὴ ὢν διακεκριμένος διακρίνεται ἰδανικῶς, ἐποπτεύων δ' ἐν τῇ σοφίᾳ ἑαυτὸν αἰσθάνεται ἡδονὴν (ἥτις ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἐν τῇ σοφίᾳ σχεδιασθεῖσα), μετὰ δὲ τῆς ἡδονῆς αἰσθάνεται ἐπιθυμίαν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ

πραγματικῆν· οὕτω προέρχεται ἐν τῷ Θεῷ ἡ ἄμεσος αὐτότης, ἡ ἐπιθυμία, ἡ ἀρχὴ τῆς φύσεως, ἥτις καθίσταται ἀληθὴς, ἔμμεσος διὰ τῆς μὴ αὐτότητος, τῆς ιδέας. Ὁ Θεὸς οὐσιάζων τὴν μὴ αὐτότητα, τὴν ιδέαν, τῇ αὐτότητι, τῇ φύσει, προκαλεῖ τὴν ἔμμεσον, τὴν ἀληθῆ αὐτότητα, τουτέστι τὴν προσωπικότητα.

Ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ἔμμεσου αὐτότητος εἶναι ἐκ τῶν βαθέων μὲν, δυσχερῶν δὲ καὶ σπουδαίων ἐννοιῶν τοῦ Ι. Βόημου, διότι αὕτη τρόπον τινά ἐστὶν ἡ κλεις πρὸς κατάληψιν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (1).

Ὅταν ἡ ἐπιθυμία ὡς αὐτότης καὶ ἡ ἡδονὴ ὡς μὴ αὐτότης ἀναιρέσωσι τὸ ἄμεσον αὐτῶν, τουτέστιν ἀποθάνωσι, προέρχεται τὸ ὄντως Θεῖον, ἡ τριάς ὡς πρόσωπον, ὡς ἔμμεσος ἐνάτης, ἐξ ἧς ἡ σοφία ὡς περιφέρεια.

Ὁ Ι. Βόημος τὴν ἔνωσιν τῆς ιδέας καὶ τῆς φύσεως ὡς δυνάμεων ἐκλαμβάνει ὡς τὸ ἐν· τοῦτο ὀνομάζει ἀβύσσον (2), περιέχουσαν πάντα, καὶ τὴν ιδέαν καὶ φύσιν ὀρίζον ὀρίζει ἐαυτό.

Τοῦτο τὸ ἐν μεταβαίνει εἰς τὴν ιδέαν καὶ μετὰ τῆς ιδέας εἰς τὴν φύσιν· ὥστε ὁ Θεὸς ἐν μὲν τῇ ιδέᾳ αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ἄμεσως, ἐν δὲ τῇ φύσει ἔμμεσως, διὰ τῆς ιδέας αὐτοῦ, καὶ τέλος ἐν τῇ κτίσει διὰ τε τῆς φύσεως καὶ τῆς ιδέας. Ἡ ιδέα καὶ ἡ φύσις ὡς δυνάμεις ὀνήσκουσιν, ὅπως ἐξ ἀμφοτέρων ἀναφανῆ τὸ ἀληθῶς Θεῖον. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς χρῆται τῇ ιδέᾳ καὶ τῇ φύσει ὡς μέσοις, γεννᾷ ἐαυτὸν, ὅπως συγχρόνως ἀνοψώσῃ καὶ τὴν ιδέαν καὶ τὴν φύσιν εἰς τὸ Θεῖον, τὸ πνευματικόν. Ἐπειδὴ οὕτω τὸ φυσικόν, οὔτε τὸ ἰδανικόν ἐστὶν ἀνδρόγυνον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ἀποκαλύπτεται ὡς ἐν ἀμφοτέροις καὶ ἐξ ἀμφοτέρων.

Ὁ Ι. Βόημος, διακρίνει τρεῖς βαθμίδας, διῶν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται 1) τὴν βαθμίδα τῆς τοῦ κέντρου ἀναιρέσεως, ἀποκεντρώσεως, στερήσεως Θεμελίου, ὅπου ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀόριστος. (1) Θεὸς

(1) Ἐπειδὴ ὁ Ι. Βόημος ἐν παντὶ σχεδὸν συγγραμμάτι αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνει τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἔστιν ἡ ἐπανάληψις ἀναγκαία, διότι ἄνευ αὐτῆς εἶναι ἀδύνατον τὸ περιεχόμενον ἐκάστου τῶν συγγραμμάτων του νὰ ἐξηκριθῆ καὶ ἰσχυρομένως ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ ὅλου ὀρθῶς νὰ καταληφθῆ.

(2) Menschwerd. 2. c. 1, 8 καὶ ἐφ. Theos Panthe 1, 7.

ἔλκει τὴν σοφίαν, αὕτη δὲ πιεζομένη ποθεῖ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τῆς ἀγωνίας· ἐν ἐκείνῃ τῇ στιγμῇ ὁ Θεὸς συλλαμβάνει τὴν βούλησιν τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν σοφίαν ἀπὸ τῆς ἀγωνίας. Ὁ Θεὸς ἐν τῷ κέντρῳ δὲν εἶναι ἀόριστος, ἀλλ' ὀρισμένος, καθὼ δὲ ὀρισμένος δύναται νὰ ἐποπτεύσῃ, νὰ δημιουργήσῃ ἑαυτόν. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι οὐδὲν ἐξ ἀόριστου γίνεται, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι «καὶ τὸ γεννῶν καὶ τὸ γεννώμενον πρέπει νὰ ᾔηται ὀρισμένα». Ἐπειδὴ ἄρα ἐξ ὀρισμένου ἡ γένεσις, ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Σχελλίγγιος καὶ ὁ Ἐγγελοὺς λέγοντες, ὅτι τὸ ὑπάρχον, τὸ πνεῦμα, προέρχεται ἐξ ἀόριστου (ἐλευθέρου) καὶ ὀρισμένου, πεπερασμένου, ἀνελευθέρου, δὲν λέγουσιν ὀρθῶς. Ὁ δὲ Ἰάκωβος Βόημος λέγων, ὅτι τὸ ἀόριστον πρότερον ὀρίζεται, καὶ ὀριζόμενον δημιουργεῖ ἑαυτό, ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ γένεσις προέρχεται ἐξ ὀρισμένου ἐλευθέρου καὶ ἐλευθέρου ὀρισμένου· ἐπομένως τὸ πνεῦμα εἶναι ὀρισμένον ἐλεύθερον καὶ ἐλεύθερον ὀρισμένον. Ἐκ τούτου ὀρμώμενος ὁ Βάδερὸς μετέβαλε τὸ ἀξίωμα τοῦ Σπινόζου (πᾶς διορισμὸς εἶναι ἀπόφασις) εἰς τὸ «πᾶς διορισμὸς εἶναι θέσις»· διὰ τοῦτο ὁ Ι. Βόημος παρεδέχθη τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἀβύσσου, τῆς ἀϊδιότητος εἰς τὸ κέντρον, τὸν χρόνον, ἀπὸ τῆς ἀοριστίας εἰς τὴν ὀριστικότητα, ἀπὸ τοῦ μηδενὸς εἰς τὴν γένεσιν.

Ὁ Ι. Βόημος τὴν ἄνευ Θεμελίου βούλησιν, τὴν ἀπειρον, ὀνομάζει, ὡς εἴρηται, πατέρα, τὴν ἐν τῷ Θεμελίῳ υἱὸν καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεμελίου ἐξελοῦσαν πνεῦμα, τὴν δ' ἐξελοῦσαν μορφήν σοφίαν.

Ὁ Ι. Βόημος (1) λέγων ἀέδιον φύσιν δὲν ἐννοεῖ ἐν πρόσωπον τῆς τριάδος, οὐδὲ τὸ φῶς ἐκλαμβάνει ὡς ἐν τῶν προσώπων, οὐδὲ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ἀλλὰ χώρους, ἐν ἐκάστῳ τῶν ὁποίων εἶναι ὁ τρισυπόστατος Θεὸς, καὶ βλέπει ἐν τῇ ιδέᾳ ὡς ἐν κατόπτρῳ, ὡς βλέπει ἡ ιδέα ἐν τῇ φύσει· ὡς δ' ἀρχῶν ἐν τῇ φύσει καλεῖται παρ' αὐτοῦ πατήρ, ἐν τῷ μέσῳ υἱὸς καὶ ἐν τῇ αἰδίῳ κτίσει ὡς πνεῦμα ἅγιον· ὥστε ὁ Ι. Βόημος δὲν συγχέει, ὡς φαίνεται,

(1) Von den drei Principien c. 3' vom dreif. Leb. 1, 30. c. 2. M. M. c. 3. κτλ.

τούς χώρους μετά τῶν προσώπων, ἀλλ' ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ ἄρχι ὡς πατήρ, ἐν τῷ δευτέρῳ ὡς υἱὸς καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ὡς ἅγιον πνεῦμα· διὰ τοῦτο ὁ Ι. Βόημος ἀναγνωρίζει ἓνα Θεὸν καὶ οὐχί τρεῖς· ὥστε τὰ πρόσωπα κατὰ Ἰακώβον Βόημόν εἰσιν ὁ αὐτὸς Θεὸς ἐν διαφόρῳ σχέσει, καὶ ἐπομένως ὀνόματα, σχέσεις ἀπλῶς τοῦ ἐνός. Ὁ Ι. Βόημος δὲν παραδέχεται ἄμεσον τοῦ-υἱοῦ γέννησιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἔμμεσον, διὰ τῆς φύσεως, ὡς καὶ τὴν γέννησιν τῶν δημιουργημάτων ἔμμεσον, διὰ τοῦ υἱοῦ· ἡ δ' ἀίδιος φύσις ἐκ τοῦ πατρὸς προερχομένη δὲν εἶναι ὁ πατήρ, ὁ δ' υἱὸς προέρχεται ἄμέσως ἐκ τῆς φύσεως, ἡ δὲ κτίσις ἐκ τοῦ υἱοῦ. Τὸ μὲν ἰλαρὸν πνεῦμα κατὰ Ι. Βόημον προέρχεται ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ δ' ἄγριον, τὸ φυσικόν, μάνον ἐκ τοῦ πατρὸς. Ὁ πατήρ εἰσέρχεται εἰς τὴν ἀίδιον φύσιν καὶ γεννᾶται ἐξ αὐτῆς, καὶ ὡς γεννηθεὶς ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ ὡς ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἡ ἀίδιος φύσις, τὸ μέσον καὶ τὸ βάθος εἰσὶ στάδια, σημεῖα, δι' ὧν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται. Ἡ ἀίδιος φύσις δὲν εἶναι ὁ πατήρ, ἀλλὰ τὸ δι' οὗ ὁ πατήρ, ὁ τὸν υἱὸν γεννῶν ἐκ τῆς φύσεως, ἀποκαλύπτεται, ὡς τὸ φῶς δὲν προέρχεται ἄμέσως ἐκ τοῦ πυρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κέντρου αὐτοῦ ὡς αἰδίου φύσεως· τὸ πῦρ κατὰ Ι. Βόημον δὲν εἶναι ὁ πατήρ, ἀλλ' ἰδιότης τοῦ πατρὸς· καὶ ἡ ἀίδιος κτίσις δὲν ἐξέρχεται ἄμέσως ἐκ τῆς αἰδίου φύσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ φωτός, ἄρα ἔμμεσως μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἄμέσως δ' ἐκ τοῦ υἱοῦ· ὥστε ὁ υἱὸς προηγείται τῆς κτίσεως· ἄρα ὁ Ι. Βόημος οὔτε χωρίζει οὔτε συγχέει τὰ πρόσωπα μετά τῶν χώρων, ἀλλὰ μόνον ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ τριάς ἐν τοῖς τρισὶ χώροις ἐστὶ καὶ ἀποκαλύπτεται, ἐν τῷ πρώτῳ ὡς πατήρ, ἐν τῷ δευτέρῳ ὡς υἱὸς καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ὡς πνεῦμα.

Αὕτη ἐστὶ κατὰ Ι. Βόημον ἡ σχέσις τῆς τριάδος αὐτῆς καθ' αὐτὴν καὶ κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἀίδιον φύσιν, τὸν φωταῖνον κόσμον καὶ τὴν κτίσιν, τὸν δημιουργηθέντα κόσμον.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ Ι. Βόημον ὁ Θεὸς οὔτε χωρίζει οὔτε συγχωνεύεται, ἀλλ' ὅτι πανταχοῦ ἐστὶν ὁλόκληρος, ὅλος, καὶ οὐχὶ μεμερισμένος.

Ὁ Θεὸς βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ ἐν αὐτῇ περικλειὼν ἑαυτὸν θεμελιοῦ ἑαυτὸν καὶ θεμελιῶν πιέζεται καὶ ἀγωνιᾷ εἰς τὸ νὰ γεννήσῃ ἑαυτὸν· πρῶτον ἐγείρεται ἡ ἰδέα, ἡ ἡδονή, ἔπειτα δ' ἡ ἐπιθυμία· ἄρα πρῶτον αἱ τρεῖς τῆς φύσεως μορφαί, ἔπειτα τὸ πῦρ, ἡ ζωὴ, ἡ γέννησις, λύτρωσις, καὶ ἔπειτα ἡ ἀγάπη, τὸ φῶς (1). Ἐκ τῆς ἀγωνίας προέρχεται τὸ πῦρ, ἡ ζωὴ, καὶ ἐκ τοῦ πυρὸς τὸ φῶς· διὸ ἀνευ ἀγωνίας οὐδὲ γένεσις οὐδὲ ζωὴ, διότι λύτρωσις, γένεσις, ἀνευ ἀγωνίας δὲν εἶναι ἀναγκαῖα· διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι πᾶσα γένεσις ἐκ τοῦ σκότους, ἐκ τῆς ἀγωνίας, ἐξ ἧς καὶ ἡ γνῶσις καὶ ὁ πόνος· διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ κατὰ Βάδερν ὁ πόνος κατὰ τοὺς φυσιολόγους θεωρεῖται ρίζα τῆς ζωῆς, ὀνομάζεται ὑπὸ Ι. Βόημου πικρὸν, χολή, δηλητήριο, καὶ ἐστὶν ἡ βᾶσις πάσης γενέσεως· διὰ τοῦτο ὁν, ὁ ἑαυτὸ νὰ λυτρώσῃ, νὰ γεννήσῃ, δὲν δύναται, δὲν εἶναι ἀίδιον, ἀλλὰ φθαρτόν· παραπλησίαν ἰδέαν φαίνεται ἔχων καὶ ὁ Πλάτων ἐν συμποσίῳ λέγων, ὅτι ἐν Ὀνητῷ ἀθάνατον ἡ κύησις καὶ ἡ γέννησις.

Ὁ Ι. Βόημος τὴν φανέρωσιν τοῦ Θεοῦ ὑποθέτει διὰ τῶν μορφῶν τῆς φύσεως, ἰσχυρίζόμενος, ὅτι ὁ μὲν πατήρ φανεροῦται ἐν τῇ ἰδιότητι τοῦ πυρὸς, ὁ δ' υἱὸς ἐν τῇ τοῦ φωτός καὶ τὸ πνεῦμα ἐν τῇ τοῦ ἀέρος. Ἐν δὲ τῇ ἐβδόμῃ μορφῇ εἰσὶ καὶ αἱ τῆς φύσεως (στυφνότης, πικρότης, ἀγωνία) κεκρυμμέναι· αἱ μὲν τρεῖς ἀνώτεραι κατέρχονται, αἱ δὲ τρεῖς κατώτεραι ἀνέρχονται συγχρόνως, ἡ φύσις ἀναβαίνει εἰς τὴν ἰδέαν, ἡ δ' ἰδέα καταβαίνει εἰς τὴν φύσιν. Ἐάν ὁ Θεὸς συγκεντρωθῇ καὶ πιεσθῇ ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ἔλθῃ εἰς ἀγωνίαν, ἐξάπτεται καὶ συλλαμβάνει ἑτέραν βούλησιν εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ἀγωνίας, καὶ ὅταν ἡ ἕξαψις σβεσθῇ ὑπὸ τοῦ φωτός, τελειοποιεῖται ἡ φύσις καὶ ἡ ὀρθὴ σχέσις ἀντικαθίσταται.

Εἰς ταύτην τὴν ἰδέαν ἤχθη κατὰ Βάδερν ὁ Ι. Βόημος ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς ζωῆς μετά τῆς λυτρώσεως, καὶ αὕτη ἡ ἰδέα κυρίως ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς φιλοσοφίας του. (Viertes Heft der Fern. cognit. von Fr. Baader. 1823).

(1) Γέννησις, ζωὴ, λύτρωσις εἰσὶ κατὰ Ι. Βόημον λέξεις ταυτοσημάνται.

Ἐκ δὲ τῶν τριῶν χώρων ὁ φυσικός ἐστίν, ὅπου μόνος ὁ πατήρ ἀποκαλύπτεται, ὁ ἰδανικός ὅπου μόνος ὁ υἱός, καὶ πνευματικός, ὁ θεός, ὅπου πατήρ καὶ υἱός καὶ ἅγιον πνεῦμα· ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ ὁ θεὸς στεφανοῦται καὶ ὑπὸ τῆς σοφίας περιβάλλεται.

Ὡς ὁ θεὸς λυτρώνει ἑαυτόν, οὕτω καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν κτίσιν, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι ὁ θεὸς μόνος λυτρώνει ἑαυτόν, ἡ δὲ φύσις καὶ κτίσις λυτροῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ φύσις κατὰ Ι. Βόημον δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχη ἴδιον κέντρον, ἀλλὰ νὰ ᾔηται κέντρον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ φύσις καὶ ἡ κτίσις ἔλαβον ἴδιον κέντρον, ἔλαβεν χώραν ἡ πτώσις καὶ τὸ κακόν, ὃ δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ αὐτότης, ἰδίᾳ αὐτῆς θεμελιώσις, ὑψώσεις ἐκτὸς ἐκεῖνου, ἐν ᾧ ἔδει νὰ ὑπάρχη· διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει κακὸν ἀρχικόν, ἀλλ' ἔπειτα γίνεται· ἀπόδειξις τούτου ἐστίν, ὅτι τὸ κακὸν ὑπάρχει ἐν ἅπασιν τοῖς χώροις, μόνον δὲ ἐν τῷ Θεῷ δὲν ὑπάρχει. Τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ Ι. Βόημος, καὶ τὴν διαφορὰν ὠνόμασε κέντρον φύσεως· ἅμα δ' ἡ φύσις ἴδιον κτήσῃ κέντρον, προέρχεται ἀνησυχία, σύγχυσις, σκοτία, ἀταξία· διότι εἰς ἀνησυχίαν πίπτει ὑπὸ τοῦ εἰς αὐτὴν εἰσελθόντος πνεύματος, ἀναιρεῖται, ῥήγνυται ὑπ' αὐτοῦ, ἐλευθεροῦται ὑπὸ τοῦ λυτρωτοῦ, γεννᾷ ἑαυτὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ πνεύματος τηρουμένη· διὰ δὲ τὴν ἀνησυχίαν γεννᾷ ἀιδίως, λυτροῦται καὶ τελειοπεῖται ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ πνεύματος· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀεικίνητον τοῦ Ι. Βόημου.

Ἡ κτίσις, χωρὶς ν' ἀναίρεση τὴν ἐγωϊστικὴν βούλησιν αὐτῆς ἐν τῇ θεῖᾳ, δὲν δύναται ἐκ τῆς παραμορφώσεως νὰ ἀντικατασταθῇ. Ἡ θεῖα βούλησις εἰσέρχεται εἰς τὴν βούλησιν τῆς κτίσεως καὶ σχηματίζει αὐτὴν, καὶ παρέχουσα τῇ φύσει καὶ κτίσει κέντρον θετικὸν ἀναίρει τὸ ἀποθετικόν, τὴν διαφορὰν, καὶ οὕτω σώζεται ἡ φύσις καὶ ἡ κτίσις καὶ τελειοποιοῦνται.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὡς ὁ θεὸς κατὰ Ι. Βόημον λυτρώνει ἑαυτόν, οὕτω καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν κτίσιν. Ὄταν δ' ὁ ἐσωτερικός καὶ ἐξωτερικός λυτρωτὴς ἐνωθῶσι, προέρχεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς φύσεως καὶ τῆς κτίσεως· διότι, εἰ μόνον ἐσωτερικός λυτρωτὴς (ἥλιος) ἦτο, ἐξωτερικός δὲ δὲν ὑπῆρχεν, οὐδέποτε θὰ ἐγένετο ἀνάπτυξις ἀλλὰ καταστροφή· καὶ, εἰ μόνον ἐξω-

τερικός λυτρωτὴς (ἥλιος) ἦτο, οὐδέποτε ἠδύνατο ν' ἀναίρεθῇ ἡ παραμόρφωσις καὶ ἡ ἀναμόρφωσις νὰ ἀντικατασταθῇ.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται ὁ Ι. Βόημος, ὅτι πανταχοῦ ἐστὶ λυτρωτὴς (ἥλιος), ἐν γῆ, ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ δι' ἀμοιβαίας σχέσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τελειοποιοῦνται πάντα, μετέχουσι πάντα τοῦ λυτρωτοῦ (ἡλίου), ὡς ὁ Γοίθιος λέγει, ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ, ἐὰν δὲν μετεῖχεν ἀνωτέρου ὀφθαλμοῦ.

Ὁ Ι. Βόημος διακρίνει τὴν ἀείδιον φύσιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ἡ ἀείδιος φύσις κατὰ Ι. Βόημον εἶναι ἡ ἄβυσσος, ἐξ ἧς ὁ θεὸς προέρχεται ἐποπτεύων ἑαυτόν ἐν αὐτῇ. Ὄταν ὁ θεὸς ἐποπτεύσῃ ἑαυτόν, εὕρη ἑαυτόν ἐν τῇ φύσει (1), εὕρισκει αὐτὴν ἐν αὐτῷ, τουτέστιν αἰσθάνεται ἑαυτόν ἐν αὐτῇ· ὥστε τὸ αἰσθημα κατὰ Ι. Βόημον ὑποθέτει ἐποπτεῖαν ἑτέρου, καὶ ἀντιστρόφως.

Ἐπειδὴ κατὰ Ι. Βόημον ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ ἀορίστου καταβαίνει εἰς τὸ ὀρισμένον, πρέπει νὰ καταβῇ ἀπὸ τῆς ἰδέας διὰ τοῦ μέσου εἰς τὴν φύσιν, ἵνα ἀπὸ τῆς φύσεως ἀνυψωθῇ διὰ τοῦ μέσου εἰς τὴν ἰδέαν καὶ συγχρόνως καταστήσῃ τὴν φύσιν τῆς ἰδέας μέτοχον. Ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καταβαίνει διὰ τοῦ πυρός εἰς τὸ σκότος, τὴν ἐπιθυμίαν, θεμελιοῦται, συλλαμβάνεται καὶ συστέλλεται ὑπ' αὐτῆς, καὶ ἐγκλειόμενος πιέζεται καὶ ἀγωνιῶν δεῖται βοηθοῦ, λυτρωτοῦ, καὶ γίνεται λυτρωτὴς ἑαυτοῦ. Ἐὰν ὁ θεὸς ἐκληθῇ ἡ ἀπόλυτος βούλησις, εἶναι καὶ ἀπερίληπτος, καὶ ὡς τοιαύτη ἐστὶν ὁ πατήρ, ἡ δὲ περιληπτὴ ὁ υἱός, καὶ ἡ δοξάζουσα τὸν υἱὸν βούλησις ἐστὶ τὸ πνεῦμα. Ὁ πατήρ ὁμοίως, ὁ υἱός καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσιν ἐν ὄν, ἐν διαφοροῖς ὁμοίως σχέσεσιν, ὄψεσι, προσώποις.

Ὁ ἀπόλυτος θεὸς, ἅμα συλλάβει τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ θεμελιώσῃ ἑαυτόν, δὲν πίπτει εἰς ἀναγκαιότητα, ἀφ' ἧς νὰ ἐλευθερωθῇ δὲν δύναται, ἀλλὰ τοῦτο ποιεῖ, ὅπως καταστήσῃ καὶ τὴν φύσιν, τὸ βάθος, μέτοχον τῆς ἰδέας, τοῦ ὕψους, καὶ δοξάσῃ· διὰ τοῦτο εἶναι ὁ θεὸς συγχρόνως ἀπερίληπτος καὶ περιληπτός ὡς ἐν ἅπασιν τοῖς χώροις ὄν καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀποκλειόμενος· διὰ τοῦτο ἡ

(1) Ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα τὸ αἰσθάνεσθαι καλεῖ (empfinden ἐνθὸν εὕρισκον).

ἀπερίληπτος βούλησις καὶ ἡ περιληφθεῖσα, πατήρ καὶ υἱός, εἰσὶ δύο πρόσωπα, οὐχὶ δὲ δύο Θεοὶ, ἀλλ' εἷς, καὶ ἡ τρίτη βούλησις ἡ ἐλευθεροῦσα καὶ δοξάζουσα τὸν υἱὸν εἶναι τὸ πνεῦμα, τρίτον πρόσωπον· ἄρα αἱ τρεῖς βουλήσεις εἰσὶ κατὰ Ἰ. Βόημον διάφορα πρόσωπα, τουτέστιν ὄψεις, ἐνός Θεοῦ· διὸ ὁ Θεὸς Θεμελιῶν, ἐλευθερῶν καὶ δοξάζων, πατήρ, υἱός καὶ πνεῦμα, ἐστὶν εἷς Θεός. Ὁ Θεός, ὡς τριάς, ῥηγνύει τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν μήτραν, μένων ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ, ἐγκλειόμενος· ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἐν τῇ ἀναγκαιότητι, ἐστὶν εἷς, καὶ διότι εἷς, συνανοῦνται τὰ τρία πρόσωπα, καὶ διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν τριῶν προσώπων προέρχεται ἡ ἀνάπτυξις, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἡ δημιουργία.

Ἡ βούλησις εἶναι κατὰ Ἰ. Βόημον τὸ ὄν τῶν ὄντων, τὸ ὑποκαίμενον τῆς γενέσεως· διὸ ἡ βούλησις εἶναι ἀνωτέρα τῆς φύσεως, εἶναι ὁ ὅρος τῆς θείας γενέσεως, τῆς τε φυσικῆς καὶ τῆς τῶν δημιουργημάτων. Ἴνα ὁμοίως ἡ βούλησις γεννήσῃ, πρέπει νὰ ἔχῃ ὑποκείμενον, ρίζαν, τουτέστι πρέπει νὰ συλληφθῇ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ κατασταθῇ ἐγκύμων, πληρωθῇ, τουτέστι νὰ συλλάβῃ ἑαυτὴν ἐν τινὶ κέντρῳ, νὰ θεμελιώσῃ ἑαυτὴν, ἵνα ἀναπτυχθῇ δι' ἐπαφῆς τῆς ἐλευθέρας καὶ κεκλεισμένης βουλήσεως.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας, ἀπερίληπτου, βουλήσεως πρὸς τὴν πραγματικὴν κατὰ Ἰ. Βόημον δὲν ὑπάρχει ἄμεσος μετάβασις, ἀλλ' ἔρμεσος, διὰ τοῦ κέντρου, τῆς συλληφθείσης βουλήσεως· διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως τοῦ Σχελλιγγίου παραδεχθεῖσα ἄμεσον ἀποκάλυψιν ἀπὸ τοῦ ὕψους, ἰδέας, εἰς τὸ βάθος, φύσιν, καὶ οὐχὶ ἔρμεσον, διὰ τοῦ μέσου, δὲν ἀντελήρθη τοῦ Ἰ. Βόημου ὀρθῶς. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεῖρα φαίνεται εἰς τοῦτο ἐναντιουμένη, διότι ἕκαστον ἀναπτυσσόμενον γίνεται ῥέον πρότερον, ὡς τὸ σπέρμα, ριζοῦται καὶ ἀναπτύσσεται, διότι τὸ σπέρμα πρέπει νὰ ἔχῃ βάσιν· ἡ ἀναγέννησις ὑποθέτει ἀναίρεσιν τοῦ προτέρου καὶ θεμελίωσιν τοῦ νέου, δηλαδὴ τῆς νέας ἀρχῆς.

Ἐὰν μετὰ Ἰ. Βόημου τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἀναπτύξει του ἐν τῇ φύσει καὶ κτίσει θεωρήσωμεν, ἐννοοῦμεν τὴν ἀναγέννησιν καὶ ὕψω-

σιν (οὔσας μετὰ τῆς ἀναπτύξεως ταυτοσημάντους, μετὰ τῆς ἐξόδου τοῦ Θεοῦ καὶ εἰσόδου τῆς φύσεως). Ἐὰν τὸν Θεὸν μετὰ Ἰ. Βόημου ἐν τῇ ἐξόδῳ θεωρήσωμεν, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ εἶναι τρομερὰ, διότι εἶναι τὸ νόθον πᾶν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός κατὰ Ἰ. Βόημον εἰσέρχεται εἰς τὴν φύσιν, ἣν ἐν ἑαυτῷ γέννησεν, εὐρίσκει, καὶ ὑπ' αὐτῆς γεννᾶται καὶ πραγματοποιεῖται, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ φύσις· ὁ Θεός ὡς πῦρ ἐκ τῆς ἀγωνίας ἐξερχόμενον, ὡς πνεῦμα ἄγριον, καὶ εἰς τὸ φῶς εἰσερχόμενον ἐξέρχεται αὐτοῦ ἐξιλεωμένον, ὡς ἀγάπη, καὶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος ὡς ἑκτης μορφῆς μεταβαίνει εἰς τὸν θεῖον χῶρον, ἐν ᾧ ἡρεμεῖ· διὰ τοῦτο ὁ Θεός κατὰ Ἰ. Βόημον ἐστὶν ἐν τῇ τετάρτῃ μορφῇ ὡς πνεῦμα φυσικὸν κατασπρεπτικόν, ἐν τῇ πέμπτῃ ὡς πνεῦμα ἱλαρὸν (φῶς), καὶ ἐν τῇ ἑκτῇ αὔθις πνεῦμα ἐλεύθερον, ἐπομένως ὁ Θεός κατὰ Ἰ. Βόημον εἶναι φυσικὸς, ἰδανικὸς καὶ πνευματικὸς, τουτέστιν ἀπόλυτος.

Ἡ αἰδὶος φύσις γεννᾶται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ υἱός ὑπὸ τῆς (αἰδίου) φύσεως, καὶ ἡ κτίσις ὑπὸ τοῦ υἱοῦ. Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ἐν τῇ μήτρᾳ, τὸν δὲ τέταρτον μῆνα λαμβάνει κίνησιν, ἰδίαν ζωὴν, διότι πρὸ τοῦ τετάρτου μηνὸς ἀποτελεῖ μέλος τῆς μητρός· τὸ σῶμα διὰ τῶν μυόνων λαμβάνει κίνησιν, ζωὴν· τὰ μὲν μὴ ζῶντα μέχρι τῆς τετάρτης μορφῆς δὲν προέβησαν, τὰ δὲ ζῶντα προέβησαν πέραν αὐτῆς.

Ἐὰν ὁ Θεός (βούλησις) δὲν ἐνυπῆρχε τοῖς οὔσι, δὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ζωὴ καὶ ἀνάπτυξις· ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτοῖς ἐνυπάρχει, ἐπαναλαμβάνεται ἡ θεία γέννησις ἐν αὐτοῖς.

Ὁ Ἰ. Βόημος δοξάζει, ὅτι ἐντὸς τοῦ ἀθρώπου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει ἥλιος (φῶς) καὶ ἐν ἅπασιν καὶ ἐκτὸς αὐτῶν· ὥστε δι' ἐπαφῆς ἀμφοτέρων ἀνατέλλει τὸ ἐντὸς φῶς, καὶ οὕτως ἀναπτύσσονται πᾶ ὄντα καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἐν τοῖς οὔσι καὶ ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχει εἰς λυτρωτῆς (ὁ χριστός), ὃς ἀναπτύσσει, ἀνορθοῖ, ἀνυψοῖ καὶ ἀναγγεννᾷ· ὥστε ἡ λύτρωσις, ἡ ἀνύψωσις καὶ ὁ παράδεισος κατὰ Ἰ. Βόημον ἐστὶν ἐν ἡμῖν καὶ περὶ ἡμᾶς.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν, ὅτι κατὰ Ἰ. Βόημον ὁ Θεός ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ὄν μεταβαίνει εἰς τὴν φύσιν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν κτίσιν, τουτέστι ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ ὕψους,

μεταβαίνει εἰς τὸ στενὸν, τὸ βάθος, τὴν ἀναγκαιότητα, καὶ Θεομελιῶν ἑαυτὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ Θεμελίου μεταβαίνει εἰς τὴν ἐλευθερίαν· εἰς τὴν φύσιν μεταβαίνει ἀναγκαιῶς, διότι, εἰ δὲν μετέβαινε, δὲν θὰ ἐφανερῶτο τῇ φύσει καὶ τῇ κτίσει, διότι θὰ ἦτο, ἄνευ Θεμελίου, ἀπερίληπτος, διότι πᾶσα ἀποκάλυψις γίνεται διὰ Θεμελίου, διὰ μέσου· διὰ τοῦτο μετέβη ὁ Θεὸς εἰς τὴν φύσιν, ἣν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, διότι ἐπεθύμησε τὴν φύσιν καὶ τὴν γέννησιν αὐτοῦ· καὶ εἰς ἑαυτὸν, δηλαδή τὴν φύσιν αὐτοῦ, εἰσελθὼν ἐξῆλθεν αὐτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ ὑψώσε τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ ἐποίησε Θεμέλιον, ρίζαν τῆς κτίσεως καὶ ἀνεπαύθη ἐν αὐτῇ, τουτέστι τὴν φύσιν ἔθεσεν, ἐγέννησεν, ἵνα ἐξ αὐτῆς γεννηθῇ ἡ κτίσις διὰ τοῦ υἱοῦ, ὅπως ἐξ αὐτῆς ἀποκαλύψῃ τὸν Θεόν, ὥστε ἄνευ ἐπιθυμίας ἀποκάλυψις δὲν εἶναι δυνατὴ, διότι ἡ ἐπιθυμία εἶναι ρίζα τῆς ιδέας, ὡς ἡ ιδέα ρίζα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ἐκτός τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ἐποπτεύει ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ· ἡ ἐποπτεία αὕτη εἶναι ἡ σοφία οὐπω ἀπ' αὐτοῦ διακρινομένη· ὁ οὐπω καταληφθεὶς Θεὸς ἦτο κατὰ I. Βόημιον ῥέων, ἀόριστος, διότι ἰδὼν εἰς ἑαυτὸν ἐπεθύμησε νὰ γεννήσῃ τὸ ἐν ἑαυτῷ Θεὸν εἶδος, τουτέστιν αὐτὸ νὰ φανερώσῃ καὶ ἐκτός· ἡ ἐπιθυμία αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὴν βούλησιν (Θεόν) καὶ ἐπλήρωσεν αὐτήν, ἐλλυσε, συνέστειλε, ἐστενοχώρησεν, ἐποίησε ψυχρὰν, τραχεῖαν, ἐδέσμευσε καὶ ἐναγώνιον κατέστησεν.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει συλλαμβάνει ὁ Θεὸς ἑτέραν βούλησιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πρώτης· ἡ δευτέρα αὕτη βούλησις εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ διαρρήγνυσιν αὐτήν, καὶ οὕτως ἐμφανίζεται τὸ φῶς ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ὡς σκότους· ἅμα ἡ δευτέρα βούλησις ἰδὼν ἑαυτὴν ἐν ἑαυτῇ, ἐπιθυμεῖ τὸ φῶς, καὶ τὸ φῶς εἰσέρχεται εἰς αὐτήν ὡς χαρὰ.

Ὁ Παράκελος κατέδειξεν, ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ γεννῶσι δι' ἀμοιβαίας ιδανικῆς παραστάσεως (imaginatiouis)· ὥστε ἡ πραγματικὴ φυσικὴ ἐγκυμοσύνη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ιδανικῆς.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς δυνάμει βουλήσεως εἰς τὴν ἐνεργείαν δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, τουτέστι διὰ τῆς ιδανικῆς παραστάσεως (τῆς ιδέας, τῆς ἡδονῆς)

καὶ τῆς ἐπιθυμίας ὡς μήτρας, ὡς ρίζης· ὥστε ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας, τοῦ σκότους, εἰς τὴν ἡδονὴν, τὸ φῶς, γίνεται διὰ τῆς ιδανικῆς παραστάσεως, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ θέλῃ ἐκεῖνο, δι' ὃ δὲν ἔχει ἡδονὴν, καὶ ὃ δὲν διανοήθῃ. (Baader revision der Hegel. philos. σ. 45)· ἄρα ἡ βούλησις γίνεται ἐνεργεία διὰ τε τῆς ιδέας (ἡδονῆς) καὶ τῆς φύσεως (ἐπιθυμίας).

Ἡ ὄπτασις, ἡ διανοητικὴ παράστασις καὶ ἡ ἐπιθυμία κατὰ Βάδερν ἐχουσιν ἀναλογίαν πρὸς τὴν τριάδα, διότι ἡ ἐπιθυμία ὡς λιμὸς, πῦρ, ἀναλογεῖ τῷ πατρὶ, ἡ ιδανικὴ παράστασις ὡς φῶς τῷ υἱῷ καὶ ἡ ὄπτασις ὡς ἀήρ τῷ πνεύματι. Ἐν τῇ ιδανικῇ παραστάσει ὑπάρχουσι τὸ ὑδατῶδες καὶ πυρῶδες βάρμα· καὶ κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰ στοιχεῖα ἡ ἐπιθυμία ἀναλογεῖ τῇ γῆ, ἡ ὄπτασις τῷ ἀέρι, καὶ ἡ ιδανικὴ παράστασις τῷ ὕδατι καὶ τῷ πυρὶ, διότι αὕτη προέρχεται ἐξ ὕδατος καὶ πυρός.

Ἄμα ἡ ἡδονὴ (ὄπτασις) καὶ ἡ ἐπιθυμία προῆλθον ἐν τῇ βουλήσει καὶ ἐλλυσαν καὶ συνέλαβον αὐτήν, ἐν τῷ ἅμα κατέστη ἡ βούλησις ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐγκύμων, τουτέστιν ἐπληρώθη. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ βούλησις ἐβλεψεν εἰς αὐτάς, ἔγειναν καὶ αὐταὶ ὑπὸ τῆς βουλήσεως ἐγκύμονες, τουτέστιν ἐπληρώθησαν· οὕτως εὔρεν αὐτάς ἡ βούλησις ἐν ἑαυτῇ, καὶ αὐταὶ ἐν αὐταῖς τὴν βούλησιν· ἡ βούλησις εἰσῆλθεν εἰς ἀμφοτέρας, ὅπως καταστήσασα μετόχους ὑψώσῃ εἰς τὸν Θεῖον χώρον. (Baader ἐν τῷ αὐτῷ).

Ὁ Θεὸς συνέλαβε τὴν πρώτην βούλησιν εἰς τὸ νὰ γεννήσῃ ἑαυτὸν, ἐν ᾧ πρότερον ἔπρεπε νὰ γεννήσῃ τὴν φύσιν ὡς ρίζαν καὶ ἔδραν, ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ ἀναστηθῇ ἡ ιδέα του καὶ τελειοποιηθῇ, καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ φύσις· ὡς ἡ φύσις ἔπρεπε νὰ ἦναι ἔδρα τῆς ιδέας, οὕτως ἔπρεπε ἡ ιδέα νὰ ἦναι ἔδρα τοῦ Θεοῦ (βουλήσεως). Ἡ βούλησις, ἡ ιδέα (ἡδονὴ) καὶ ἡ ἐπιθυμία εἰσὶ τρεῖς βουλήσεις· ἐπειδὴ οὗται εἰσι μίαν βούλησιν, δὲν χωρίζονται.

Ἡ βούλησις οὕσα δυνάμει πνεῦμα γίνεται ἐνεργεία. Εἰ καὶ ἡ βούλησις, ἡ ιδέα καὶ ἡ φύσις εἰσὶν ἐν ἑν, προέρχεται πρῶτον ἡ φύσις, καὶ ἡ βούλησις ἐμφανίζεται σκοτεινὴ (στυφνὴ, πικρὰ, ἐναγώνιος), ἔπειτα ὡς πῦρ, ὡς πνεῦμα φυσικόν, πυρῶδες, βούλη-

σις ἐπιθυμοῦσα, ὡς πατήρ, ἔπειτα ὡς φῶς, ὡς ἰδέα, ὡς πνεῦμα ἰδανικόν, ὡς υἱός, καὶ ὡς ἐνεργεία βούλησις ἁγίου πνεύμα. Μετὰ τὴν τριάδα ἐμφανίζεται ἡ σοφία πρότερον σκοτεινὴ, πυρώδης, εἶτα φωτεινὴ, ἄγνη, ἰλαρὰ καὶ πνευματικὴ.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν, ὅτι κατὰ Ἰ. Βόημον ἡ αὐτὴ Θεία ἰδέα ἐν μὲν τῇ φύσει εἶναι καταστρεπτικὴ, ὡς παρὰ τοῖς διαβόλοις, ἐν δὲ τῇ ἰδέᾳ φωτεινὴ, ὡς παρὰ τοῖς ἀγγέλοις, καὶ ἄγνη παρθένος ἐν τῷ πνευματικῷ, εἰς αὐ τοὺς κόλπους ὁ ἄνθρωπος ἐτέθη προωρισμένος νὰ τηρήσῃ τὴν Θεϊαν εἰκόνα.

Ἡ βούλησις προηγείται τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως (ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας) καὶ φέρει τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν· ἅμα ἡ ἡδονὴ συλληφθῆ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ συστέλλεται ὑπ' αὐτῆς, ἡ δ' ἡδονὴ διαστέλλεται καὶ ἀνθίσταται, καὶ προέρχεται ἕρις μεταξὺ ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας, καὶ ἀμφοτέραι στρέφονται ὡς τροχός, ὁ καλούμενος ὑπὸ Ἰ. Βοήμου τροχός τῆς φύσεως.

Ἡ ἡδονὴ (ἰδέα) ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας (φύσεως) πιεζομένη δεῖται λυτρωτοῦ· ὁ λυτρωτὴς εἶναι ἡ δευτέρα βούλησις ἢ τὸ σκότος, τὴν ἐπιθυμίαν, ῥηγνύουσα καὶ εἰς τὴν ἡδονὴν (ἰδέαν) εἰσερχομένη βοηθεῖ αὐτῇ, ἥτις βοηθουμένη ὑπὸ τῆς βουλήσεως ῥηγνύει τὴν ἐπιθυμίαν (φύσιν) καὶ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ πυρός ὡς φῶς. Ἡ ἐπιθυμοῦσα βούλησις ὡς ἄνευ θεμελίου πεσοῦσα εἰς θυμὸν, εἰς μανίαν, ἐμφανίζεται ὡς πῦρ, ὡς πατήρ, ὡς ἀνθιστάμενον πνεῦμα, οὐπω ὑπὸ τοῦ φωτός ἐξιλεωθὲν, οὐπω εἰς τὸ φῶς εἰσελθὼν, ἵνα ἐξέλθῃ αὐτοῦ ἐξιλεωμένον.

Ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ ὡς ἡδονὴ (ἰδέα) συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Ὄταν ἡ εἰκὼν βλέψῃ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ κωλυθῆ, τὸ κώλυμα ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ θεοῦ· ἅμα δ' ὁ θεὸς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εὔρη ἐν αὐτῷ, καὶ ἡ εἰκὼν ἑαυτὴν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, συλλαμβάνει ἀμέσως δύο βουλήσεις, τὴν πρώτην εἰς τὸ νὰ πληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τὴν δευτέραν εἰς τὸ νὰ ἐξαγάγῃ ἐξ αὐτῆς· ἡ εἰκὼν τὴν τριάδα φέρουσα (τὸν θεόν) εἶναι ὁ πόρος, ἡ δὲ ἐπιθυμία κενὴ οὔσα εἶναι ἡ πενία, καὶ πληροῦται ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, τοῦ πόρου.

Ὁ πόρος (εἰκὼν) εἶναι ἀσθενὴς καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐλευθε-

ρωθῆ ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας δεῖται βοηθοῦ· διὸ ὁ βοηθός εἰς τὴν ἐπιθυμίαν εἰσερχόμενος διαῤῥήγνυσιν αὐτὴν, καὶ οὕτω προέρχεται ὁ ἕρις κατὰ Πλάτωνα, τὸ πνεῦμα, ἐκ τῆς πενίας καὶ τοῦ πόρου. Ἡ ἡδονὴ ὅμως καὶ ἡ ἐπιθυμία κατὰ Ἰ. Βόημον εἰσὶ δύο βουλήσεις, ἡ ἐπιθυμητικὴ, φυσικὴ, ὁ πατήρ, εἰς γέννησιν τείνουσα, καὶ ἡ ἰδανικὴ εἰς πραγματοποίησιν.

Ἐὰν ἡ ἰδέα δὲν ἐκωλύετο ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ δὲν παρελαμβάνετο καὶ ἐγεννᾶτο ἐν αὐτῇ, ἀποκάλυψις νὰ προσέλθῃ δὲν ἡδύνατο, διότι ὁ θεὸς δὲν ἡδύνατο νὰ εὔρη ἐν τῇ ἰδέᾳ ἑαυτὸν, ἐὰν ἡ ἰδέα δὲν εὑρίσκετο ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ. Ὁ θεὸς ἐνοικεῖ ἐν τῇ ἰδέᾳ, καὶ ἡ ἰδέα ἐν τῇ φύσει· ὥστε ὁ θεὸς ἐν τῇ φύσει δὲν ἀποκαλύπτεται ἀμέσως, ἀλλ' ἡ ἰδέα, ἡ εἰκὼν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ.

Ὁ θεὸς βλέπει ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ, τὸ ὁρώμενον εἶναι αὐτὸς ὁ θεός· ὁ θεὸς ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ φύσει καὶ κτίσει διὰ τοῦ υἱοῦ (εἰκόνο·) διὸ εἰσέρχεται εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ φέρει τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἰς τὴν φύσιν, ὅπως ἐκ τῆς φύσεως ἀποκαλύψῃ αὐτὴν, ἐν ᾗ ἐστίν, καὶ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνο· ἑαυτόν· ὥστε τὸ πρῶτον πρέπει νὰ ᾔηται καὶ τὸ ἔσχατον, διότι τὸ πρῶτον τὸ ἀπερίληπτον, ᾔητο αὐτός ὡς ἀπόλυτος βούλησις, καὶ τὸ περιλαμβάνον, τὸ αἴτιον τῆς περιλήψεως. Ἐν αὐτῷ διαφορὰ δὲν ὑπάρχει, διότι εἰσὶ πάντα, βούλησις, ἡδονὴ, ἐπιθυμία· ἅμα ὅμως βλέψῃ ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῷ ἅμα προέρχεται διαφορὰ ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆς εἰκόνο· του ὡς ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας· ἡ ἐπιθυμία συλλαμβάνει τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ἔλκει εἰς ἑαυτὴν καὶ ὑποτάσσει αὐτὴν ἑαυτῇ, καὶ ἅμα ἡ ἐπιθυμία συλλάβῃ τὴν ἡδονὴν, ἐν τῷ ἅμα προέρχεται ἕρις καὶ ἀντίστασις, ἑλξίς καὶ ὄσις, μεταξὺ ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας, καὶ ἐνταῦθα ἄρχεται βρασμός, ὁ τροχός τῆς φύσεως· διότι ἰδέα καὶ φύσις οὔτε νὰ χωρισθῶσιν οὔτε νὰ συγχωρευθῶσι δύνανται, ἀλλὰ διὰ τῆς βουλήσεως ἐξισοῦνται· ἡ πρώτη σχέσις πρέπει νὰ ἀντικατασταθῇ ὑποτασσομένης τῆς ἐπιθυμίας τῇ ἡδονῇ καὶ τῆς ἡδονῆς τῇ βουλήσει· ὡς ἡ ἐπιθυμία ἐξάγει ἐξ αὐτῆς τὴν ἡδονὴν, οὕτως ἐξάγει ἡ ἡδονὴ ἐξ αὐτῆς τὴν βούλησιν (τὸν θεόν). Ἐπειδὴ ὁ θεὸς δὲν ἡδύνατο ἀμέσως νὰ ἀποκαλυφθῆ, ἐδεῖτο πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἰδέας ὡς σώματος ἀ-

τοῦ, καὶ ἡ ἰδέα, τῆς φύσεως ὡς σώματος αὐτῆς· καὶ ὡς τρεῖς βαθμίδες ἀποκαλύψεως εἰσιν, ἡ τοῦ πατρὸς, ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ ἡ ἁγίου πνεύματος, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ὑπάρχωσι πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ καὶ τρία σώματα, τὸ μὲν ἀντίστοιχον τῇ πυρῶδει ψυχῇ, τὸ δὲ τῇ φωτεινῇ καὶ τρίτον τὸ τῇ ἀερῶδει.

Ἡ ἀπερίληπτος βούλησις λυτρώνει τὴν θείαν εἰκόνα τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας συλληφθεῖσαν, καὶ ἡ εἰς τὴν εἰκόνα (ιδέαν) εἰσρεχομένη βούλησις καὶ περιλαμβανόμενη ἐν αὐτῇ εἶναι ὁ λυτρωτῆς, ὁ υἱός. Ἡ ἐπιθυμία συλλαμβάνει τὴν εἰκόνα, ἔλκει, πληροῖ τὴν ἀπερίληπτον βούλησιν καὶ ποιεῖ σκοτεινὴν· διὰ δὲ τῆς περιστροφῆς τῆς ιδέας καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐν τῇ βουλήσει ἐξάπτεται ἡ βούλησις καὶ ἀνίσταται ὡς πῦρ καὶ ἐσθίει τὸ φῶς ἐν ἑαυτῇ, καὶ τὸ πῦρ ἐσθίον ἐσθίεται, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ πυρὸς ἐξέρχεται τὸ φῶς. Ἡ βούλησις ὅμως ὡς τὸ ὄλον δὲν ἐσθίεται ὅλως, ἀλλ' εἶναι ὡς καθόλου πανταχοῦ καὶ ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ἀπολύτως ἐλευθέρη.

Ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἰδέα περιλαμβάνονται ὑπὸ τῆς βουλήσεως πληροῦσιν αὐτὴν καὶ πληροῦνται ὑπ' αὐτῆς καὶ ὀρίζονται· ἡ βούλησις ὀρίζουσα αὐτὰς ὀρίζει ἑαυτὴν καὶ δι' αὐτῶν ἀποκαλύπτει ἑαυτήν.

Ἐν τῷ φυσικῷ χώρῳ ἀναιρεῖται τὸ κέντρον καὶ προέρχεται διηνεκῆς σύγχυσις καὶ θρασμὸς τῆς φύσεως καὶ ιδέας, αἵτινες πρέπει νὰ συνδιαλλαχθῶσι καὶ ἐξιλεωθῶσιν· ἡ ἐξιλέωσις καὶ ἁρμονία αὐτῶν εἶναι ἡ ἀναγέννησις, ἣτις εἶναι ζωὴ κοινὴ τῶν ἀρχῶν, ιδέας καὶ φύσεως, καὶ τοῦ κέντρου, τῆς βουλήσεως, τοῦ Θεοῦ· ἡ δ' ἀναίρεσις τῆς κοινῆς ζωῆς τῶν μελῶν καὶ τοῦ κέντρου (κεφαλῆς) φέρει τὸν χωρισμὸν τῆς κοινῆς ζωῆς εἰς τὴν μερικὴν, τὴν πτώσιν καὶ τὸν θάνατον.

Ὁ Θεὸς ἀνευ κέντρου, ἀόριστος ὢν πρῶτον, μεταβαίνει εἰς κέντρον, καὶ ἀπὸ τοῦ κέντρου ἐξέρχεται· διὰ τοῦτο ὁ Ι. Βόνημος ὑποθέτει πρῶτον ἀποκέντρωσιν, ἀπ' αὐτῆς τὴν μετάβασιν εἰς κέντρωσιν, καὶ ἀπ' αὐτῆς τὴν ἀνάπτυξιν· ὥστε τὸ αἷτιον εἰς τὸ θεῖον ὀρίζεται καὶ ἀπὸ τοῦ ὀρισμοῦ ἐστὶν ἡ ὁδὸς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν. Ὁ Ι. Βόνημος ἔδειξεν, ὅτι ἕκαστον ὃν πρέπει νὰ ὀρι-

σθῆ, διότι πᾶσα γένεσις προέρχεται ἐξ ὀρισμένου, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἀπέδειξεν, ὡς καὶ πᾶσα ἀνάπτυξις· διὸ λέγει ὁ Ι. Βόνημος, ὅτι ἐκ τοῦ κέντρου ἡ γένεσις, ὡς ἐκ τοῦ σκότους τὸ φῶς.

Ὁ Ι. Βόνημος ἐν τῷ περὶ τῶν τριῶν ἀρχῶν (κεφ. 14) λέγει «ἡ ἁγία τριάς ἔχει ἀίδιον βούλησιν ἐν ἑαυτῇ, ἣτις εἶναι ἡ ἐπιθυμία, καὶ ἡ ἐπιθυμία εἶναι αἱ ἀίδιοι οὐσίαι, ἐν αἷς ἐστὶ τὸ ὄξυ ὡς τὸ ἀίδιον γεννητικὸν αἷτιον, ὁ λόγος πρὸς δημιουργίαν, ὃς προέρχεται ἐκ τῆς καρδίας καὶ τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἡ ἐξελθοῦσα βούλησις ἐκ τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ θεία δύναμις, ἣν ἡ βούλησις συλλαμβάνει καὶ κρατεῖ, καὶ τὸ γεννητικὸν αἷτιον δημιουργεῖ τὴν δύναμιν, ἐν ἣ εἰσὶν ὅλαι αἱ οὐσίαι, ὡς ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τὸ ἄνθος τοῦ φωτὸς θάλλει ἐκ τῆς καρδίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅμως ἡ δύναμις δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ σώφρων παρθένος τῆς ἀιδίου σοφίας καὶ νοήσεως» (σώφρων παρθένος καλεῖται· διότι εἶναι ἀνευ ἐπιθυμίας, ἀγνή) (1).

Τοῦτο τὸ χωρίον ἐννοεῖ, ὅτι ἡ βούλησις ἔλκει τὴν σοφίαν εἰς ἑαυτήν, ἡ δὲ σοφία ἐν τῇ βουλήσει στενοχωρεῖται· ὁ Θεός (πατήρ) συλλαμβάνει ἑτέραν βούλησιν τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν σοφίαν· ἡ ἑτέρα βούλησις εἰσέρχεται εἰς τὴν πρώτην καὶ ἐλευθεροῖ τὴν σοφίαν.

Ἐπειδὴ ὅμως πᾶς ἀγὼν ὑποθέτει ἀντίθεσιν, ἣτις πρέπει νὰ νικηθῆ, ὑπάρχει ἀντίθεσις τῆς σοφίας κατὰ τῆς πρώτης βουλήσεως τῆς περιοριζούσης αὐτὴν ἐν ἑαυτῇ· ἡ δευτέρα βούλησις κλειθεῖσα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς σοφίας, μεθ' ἧς συνηνώθη, ὑψοῦται καὶ διαρρήγνυσι τὴν πρώτην βούλησιν καὶ ἀποκαλύπτει τὴν σοφίαν. Ἡ βούλησις ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν ἐν ἑαυτῇ, ἡ ἐπιθυμία τὴν δύναμιν καὶ ἡ δύναμις ἐν ἑαυτῇ τὰς οὐσίας, τουτέστι τὰ πρῶτα αἷτια τῶν ὄντων. Ἀλλὰ ὁ Θεός ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ σοφίᾳ, ἐν τῷ ἅμα κλείει τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ βουλήσει· ἡ σοφία δὲν διακρίνεται τοῦ κατάπτρου, ἀλλ' ἐστὶν ἐν, ἡ μὴ ἀποκαλυφθεῖσα σοφία διακρίνεται τῆς ἀποκαλυφθείσης· ἡ οὕτω ἀ-

(1) Essentia, Essentien, Essenz, ἐστὶ τὸ πρῶτον αἷτιον ὄντος τινός· ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῶν συγγραμμάτων του διασχεθῶνται αἱ λέξεις, ὃς ὁ Ι. Β. μεταχειρίζεται.

ποκαλυφθεῖσα σοφία εἶναι αὐτὴ ἡ ἄβυσσος, ἡ δ' ἀποκαλυφθεῖσα τὸ κέντρον, διότι ἄβυσσος ἐστὶ τι ἀποθετικόν· διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ ἔχη θεὸν ἀποθετικόν, ἀλλὰ θετικόν.

Λέγων λοιπὸν ὁ I. Βόημος, ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ βούλησις μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἄβυσσου εἰς τὸ κέντρον, ἐνοεῖ, ὅτι ἡ ἀόριστος, ἀκατάληπτος βούλησις ὀρίζεται καὶ καταληπτὴ γίνεται· λέγων δ' ὅτι ἡ βούλησις ἐξῆλθε μετὰ τοῦ κέντρου, τῆς σοφίας, ἐνοεῖ, ὅτι ἡ ἐγκλεισθεῖσα βούλησις, ὁ υἱός, ἐλευθεροῖ τὴν σοφίαν ἀπὸ τοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ I. Βόημον πᾶσα ἀποκάλυψις προέρχεται ἐξ ἀντιθέσεως, ἐπομένως δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος.

Ὡς ὁ θεὸς ἀποκαλύπτει τὴν σοφίαν, οὕτω πρέπει καὶ αὕτη νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτόν.

Ἐὰν βούλησις δὲν ὑπῆρχεν, οὐδὲ σοφία οὐκ ὑπῆρχεν· καὶ ἐὰν σοφία δὲν ὑπῆρχεν, οὐδὲ ἡ βούλησις ἠδύνατο νὰ ἐποπτεύσῃ ἑαυτήν, νὰ γεννήσῃ ἑαυτήν.

Ἄμα ὁ θεὸς ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸν ἐν τῷ κατόπτρῳ, ἐν τῷ ἅμα πληροῖ ἑαυτὸν καὶ ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ βουλήσει, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ προέρχεται ἡ δύναμις καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως τὸ πνεῦμα· ὁ θεὸς ἅμα συλλάβῃ τὴν πρώτην βούλησιν τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν σοφίαν, συλλαμβάνει καὶ τὴν δευτέραν τὴν νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ ἀποκαλύψῃ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν τρίτην εἰς τὸ νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ δοξάσῃ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν βούλησιν (πατέρα καὶ υἱόν)· ἡ δὲ τρίτη αὕτη βούλησις εἶναι τὸ πνεῦμα. Ἐκάστη τῶν τριῶν βουλήσεων ἔχει μὲν ἰδίαν λειτουργίαν, δὲν εἶναι ὁμῶς θεοὶ ἕτεροι, ἀλλ' εἰς θεὸς τρισυπόστατος.

Κατὰ τοῦ I. Βόημον ἡ βούλησις προέρχεται ἐν τῇ ἄβυσσῳ, τουτέστι τῇ αἰδίῳ φύσει· ἡ βούλησις συλλαμβάνεται ἐν αὐτῇ, τουτέστι θεμελιούται, ριζοῦται· ἡ θεμελιούσα ἀθεμελίωτος βούλησις εἶναι ὁ πατήρ, ἡ θεμελιωθεῖσα υἱός. Ὁ πατήρ εἰσέρχεται εἰς τὸν υἱόν, ἵνα ἑαυτὸν θέσῃ ὡς ἀντικείμενον.

Ἐπειδὴ ἀποκάλυψις ἑαυτοῦ σημαίνει κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν νειωτέρων φιλοσόφων ἐξαντικειμένωσιν ἑαυτοῦ, τουτέστι διάκρι-

σιν ἑαυτοῦ ὡς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, φανερόν εἶναι, ὅτι ἄνευ τῆς διαφορᾶς ταύτης συνειδὸς δὲν οὐκ προήρχετο· ἐπομένως ὁ θεὸς κατὰ I. Βόημον ὑποτιθέμενος ἄλογος ἔρχεται εἰς συνειδὸς καὶ γνῶσιν. Ὁ θεὸς ἀποκαλύπτεται θέτων ἑαυτὸν ἐν κέντρῳ, ἐν θεμελίῳ.

Ἡ ἄνευ θεμελίου, κέντρου, βούλησις εἰσερχομένη εἰς ἑαυτὴν διακρίνεται ὡς διττὸν ὄν, τουτέστιν ἐξαντικειμενοῦται, γίνεται ἀντικειμενικὴ, καὶ φέρει τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς (ιδέαν) εἰς τὴν βούλησιν (τριάδα), καὶ ἐξάγει ἀπ' αὐτῆς διὰ τῶν ἑπτὰ τῆς φύσεως μορφῶν.

Ἡ τριάς καθὼς βούλησις ἀπερίληπτος ἐστὶν ὁ πατήρ, καθὼς περιληφθεῖσα ὁ υἱός, καὶ καθὼς ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐξερχομένη τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ἡ ἄβυσσος, ἡ αἰδῖος φύσις, εἶναι τὸ ὑποκείμενον, ἡ δ' ιδέα, σοφία, τὸ ἀντικείμενον, ὁ δὲ θεὸς εἶναι ἡ ἐνότης ἀμφοτέρων· ἡ ιδέα ἄνευ τῆς φύσεως ὡς δυνάμειος εἶναι ἀσθενής, ἡ φύσις ἄνευ τῆς ιδέας ἄτακτος, ἀμορφος, ἄμετρος.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου (φύσεως) εἰς τὸ ἀντικείμενον (ιδέαν) γίνεται διὰ τῆς βουλήσεως (τριάδος). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ ὑποκείμενον κατὰ τὴν γλῶσσαν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἐξαντικειμενοῖ ἑαυτὸ, τουτέστι θέτει ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον, καὶ ἡ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ προελθοῦσα βούλησις εἶναι ἡ τριάς ἡ ποιούσα τὴν φανέρωσιν τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὸ ἀντικείμενον· δηλαδή ἡ βούλησις θεμελιούσα ἑαυτὴν, ἐξερχομένη ἀπὸ τοῦ κέντρου (σκότους) ὡς πῦρ καὶ τὸ θεμέλιον αὐτῆς νικῶσα, τουτέστι τὴν διαφορὰν αὐτῆς ἀναιροῦσα, ἔρχεται εἰς τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα, ἐξ ἧς ἀποκαλύπτεται ἡ τριάς καὶ ἡ σοφία.

Τὸ ὑποκείμενον εἶναι τὸ κατόπτρον, ἡ ἄβυσσος, τὸ δ' ἀντικείμενον ἡ εἰκὼν τοῦ ὄρωτος, ὁ δ' ὄρων ἡ βούλησις. Ἄμα ἡ ἐν τῇ ἄβυσσῳ ὡς κατόπτρῳ βούλησις ἴδῃ ἑαυτὴν, τουτέστιν ἐξαντικειμενώσῃ ἑαυτὴν, εἰσέρχεται μετὰ τῆς εἰκόνας (ιδέας, ἀντικειμένου) αὐτῆς εἰς ἑαυτὴν καὶ συλλαμβάνει ἑαυτὴν, τουτέστιν εἰσέρχεται εἰς τὸ θεμέλιον, τὸ σκότος, τὴν διαφορὰν, θεμελιοῖ ἑαυτὴν καὶ ἐξέρχεται ἀπὸ τοῦ θεμελίου, τοῦ σκότους ὡς ἀπὸ

τοῦ θανάτου, ὃν νικᾷ, ἀπὸ τῆς διαφορᾶς, ἢ ἀναιρεῖ, καὶ ἀναιρουσα ὑψοῦται εἰς τὴν ἐνότητα.

Ἡ ἀπερίληπτος βούλησις εἰσέρχεται εἰς τὸ θεμέλιον, εἰς τὴν θεμελιωθεῖσαν βούλησιν μετὰ τῆς εἰκόνας αὐτῆς καὶ μετ' αὐτῆς ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα ἀνυψοῦσα τὴν εἰκόνα (ιδέαν, σοφίαν) καὶ μετ' αὐτῆς καὶ τὴν φύσιν.

Ὁ θεὸς ὢν ῥέων, ὡς πᾶν σπέρμα, ἀδιάκριτος, ἀχώριστος, διὸ ἠδύνατο νὰ ἀποκαλυφθῆ, νὰ ἐξαντικειμενωθῆ· διὸ εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὡς μήτραν, ἢ εἰς τὸ ὑποκείμενον, τὴν φύσιν, τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔλκεται ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ περικλείεται, ριζοῦται καὶ θνήσκει ἀπὸ τῆς ἀοριστίας, ἐλευθερίας, ἀδιαφορίας, καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ χωρίζεται καὶ ὡς τριάς καὶ σοφία διακρίνεται· διότι ἀπεικονιζομένη, ἐξαντικειμενουμένη ἐν τῇ μήτρᾳ, εἰσέρχεται εἰς τὸ μέσον, τὸν υἶόν, τουτέστιν εἰς ἑαυτὸν καὶ μάλιστα μετὰ τῆς εἰκόνας αὐτοῦ (σοφίας), καὶ εἰσελθὼν, συλληφθεὶς καὶ ὡς τροχὸς γενέσεως ὑπὸ τῆς διαφορᾶς, σκότους, κωλυόμενος ἀνέρχεται ὡς πῦρ, ἀναιροῦν τὴν διαφορὰν, καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν ἐνότητα, τὸ φῶς.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ I. Βόημον ἢ μετάβασις ἀπὸ τοῦ κέντρου δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, ἢ θεμελιωσις προέρχεται δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀοριστίας, καὶ ἡ ἀνάπτυξις ἐκ τῆς ἐξισώσεως δι' ἀναιρέσεως τῆς διαφορᾶς, ἄρα ἔμμεσως.

Ἡ ἀρχὴ εἶναι τὸ ἀόριστον, τὸ ῥευστὸν ἐν, ἀπ' αὐτοῦ γίνεται ἢ μετάβασις (ἀπὸ τοῦ ἀορίστου) εἰς τὸ ὀρισμένον, καὶ ἀπ' αὐτοῦ, δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀοριστίας, εἰς τὴν ὀλότητα· ἄρα ἡ ὀλότης ὡς ὀργανικὴ ἐνότης, ὑποθέτει τὴν διαφορὰν καὶ ἡ διαφορὰ τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν ἀδιάφορον ἐνότητα· ὥστε ἡ ἀόριστος ἐνότης, ἢ ῥέουσα, μεταβαίνει εἰς τὴν διαφορὰν, τὸ κέντρον, ἵνα ὀρίσῃ ἑαυτὴν, καὶ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν ὀρισμένην ἐνότητα, τουτέστι τὴν ὀλότητα· ὥστε ἡ μετάβασις γίνεται πάντοτε ἔμμεσως.

Τὸ δὲ μέσον εἶναι τὸ κέντρον, ἢ τριάς, ἢ δ' ἀπὸ τοῦ μέσου μετάβασις εἶναι ἐξοδος, ἢ δ' ἐπὶ τὸ μέσον εἰσοδος.

Ἐπειδὴ τὸ ῥευστὸν συνδέεται μετὰ τοῦ στερεοῦ καὶ ἀντιστρέ-

φως, τὸ δὲ ῥευστὸν ἀνευ τοῦ στερεοῦ φεύγει, τὸ δὲ στερεὸν ἀνευ τοῦ ῥευστοῦ διαλύεται, λέγει ὁ Βάδερσ (Baader über Starres und Flüssiges), ὅτι ὁ I. Βόημος τὸ ἀόριστον, τὸ ῥευστὸν, ὠνόμασε μηδὲν (Nichts) καὶ τὸ στερεὸν δὲν (Ichts). Ἐὰν οὐδὲν παράγον, ὡς λέγει ὁ Βάδερσ, δύναται νὰ παραγάγῃ ἑαυτὸ χωρὶς νὰ διακρίνῃ ἑαυτὸ ὡς ἀρχὴν, ὄργανον καὶ ἐργαλεῖον, φανερόν εἶναι ὅτι ἢ ἐν τῇ φύσει βούλησις θεμελιοῦ, θέτει ἑαυτὴν ἐν κέντρῳ καὶ ἐξέρχεται αὐτοῦ ὡς πνεῦμα.

Ὁ Βάδερσ κατὰ I. Βόημον ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Σπινόζου, ὃ καὶ ὁ Σχελλίγγιος καὶ ὁ Ἑγκελσ παρέλαβον, δὲν εἶναι ὀρθόν, καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλε τὸ «πᾶς διορισμὸς ἐστὶν ἀποθετικότης», (1) περιορισμὸς, καὶ πᾶσα ἀοριστία ἀπεριοριστία εἰς τὸ «πᾶς διορισμὸς ἐστὶ θεσις» (2). Τοῦτο ἀποδείξας ἀπέδειξε τὸν θεὸν ὡς ὀρισμένον ἐλεύθερον, καὶ ἐπομένως, ὅτι ἡ φύσις δὲν ἀναιρεῖται, ἀλλ' ἀνυψοῦται.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἐνέργεια προέρχεται ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ, τῆς θέσεως, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ἀορίστου, τοῦ ἀποθετικοῦ, διότι τὸ πνεῦμα ὡς ἐνέργεια προέρχεται ἐκ τοῦ θετικοῦ, φανερόν εἶναι, ὅτι ἐκ τοῦ ἀορίστου οὔτε γένεσις δύναται νὰ προέλθῃ οὔτε ἐλευθερία οὔτε γνώσις. Ἀρκετὴ βούλησις προέλθῃ ἐν τῇ ἄβυσσῳ, (ὑποκείμενῳ) καὶ ἴδῃ ἑαυτὴν ἐν αὐτῇ, συστέλλεται καὶ καταβαίνει μετὰ τῆς ιδέας (ἀντικειμένου) ἀπὸ τῆς ἀπειρίας αὐτῆς, ἀπὸ τῆς ἄβυσσου, εἰς τὸ θεμέλιον, εἰς ἑαυτὴν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα. Ἀρκετὴ εἰς ἑαυτὴν, προέρχεται ἐν αὐτῇ ἢ ἐπιθυμία, ὅπως θέσῃ τὸν ἰδανικὸν κόσμον καὶ πραγματικόν, καὶ εἰσάγει τὴν ιδέαν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν.

Ἐπειδὴ ἡ ιδέα ἔλκεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καὶ ὑπ' αὐτῆς συλλαμβανομένη πιέζεται, διότι ἐν τῇ στενώσει ταύτῃ προέρχεται τὸ σκότος καὶ ἡ ἀγωνία, συλλαμβάνει ὁ θεὸς τὴν δευτέραν βούλησιν εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ιδέαν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἡ βούλησις τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ σκότος ῥήγνυσιν αὐτὸ καὶ ἐξάγει τὴν ιδέαν αὐτοῦ.

(1) (omnis determinatio est negatio).

(2) (omnis determinatio est positio).

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται ὅτι κατὰ I. Βόημόν εἰσι τρεῖς κόσμοι, 1) ὁ τοῦ σκότους, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ὡς θυμὸς ἀπακαλύπτεται, 2) ὁ τοῦ φωτός, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ὡς ἀγάπη φανεροῦται, καὶ 3) ὁ ὁρατὸς κόσμος, ὁ τῶν στοιχείων. Ἡ δ' ἄνευ θεμελίου βούλησις περιέχει κατὰ τὸν I. Βόημον πάντας τοὺς κόσμους. Ὁ ὁρατὸς κόσμος φανεροῦται ἐκ τοῦ σκότους, ὁ δὲ παράδεισος ἐκ τοῦ φωτός.

Ὁ I. Βόημος ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας ἔρχεται εἰς τὴν διαφορὰν καὶ δι' ἀναιρέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα· καὶ αὕτη ἐστὶ κυρίως ἡ τοῦ I. Βόημου περὶ σκότους, πυρός καὶ φωτός θεωρία.

Ὁ I. Βόημος ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἐννοια τοῦ αἰτίου συνταυτίζεται μετὰ τῆς τοῦ μέσου, ὑπολαβὼν τὴν κίνησιν ἔμμενον καὶ τὴν ῥοήν τοῦ αἰτίου ὡς ἐξόδον ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ὡς εἴσοδον εἰς αὐτό· ὁ Θεὸς ὡς ῥέων ἐστὶ κινητικὸς, ὡς μὴ ῥέων ἀκίνητος, ἡρεμῶν· ὥστε τὸ μέσον (ὁ λόγος) ἐστὶ τὸ μέσον τῆς ἐξόδου καὶ εἴσοδου καὶ τὸ κινουῦν, τὸ δὲ κινούμενον τὸ ἐξελλοθόν. Ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ ἀπεριλήπτου μεταβαίνει εἰς τὸ περιληπτὸν καὶ διὰ τῆς συστολής αὐτοῦ προέρχεται ἐν αὐτῷ ἡ ἰδέα καὶ ἡ φύσις.

Ὁ Θεὸς κατὰ I. Βόημον θεμελιωτὴν ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ ἐν τῇ φύσει, καὶ τὴν θεμελίωσιν ταύτην ὀνομάζει ἐποπτεΐαν· ὥστε ἄνευ θεμελιώσεως δὲν δύναται νὰ ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸν. Ὁ δὲ ἰδανικὸς κόσμος γίνεται πραγματικὸς διὰ θέσεως τῆς ἰδέας εἰς τὴν ἐπιθυμίαν.

Ὁ Θεὸς ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως ἐστὶν ἄνευ ἐπιθυμίας, ἡς ἄνευ οὐδέποτε θὰ εἰσῆρχετο καὶ ἐφανεροῦτο εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν κτίσιν.

Ὁ Θεὸς ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ παραγάγῃ ἰδέαν ὁμοίαν αὐτῷ, ἥτις ἔδει νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὸν, καὶ αὐτὴν νὰ καταστήσῃ ἀίδιον, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ἀίδιος· διότι ὁ τεχνίτης καθιστᾷ ἑαυτὸν ἀίδιον, καὶ ἡρεμεῖ ἐν τῇ ἰδέᾳ αὐτοῦ, ἔταν αὐτὴν παραστήσῃ ἐξωτερικῶς.

Ἐπειδὴ ἡ ἰδέα εἰσέρχεται κατὰ I. Βόημον εἰς τὴν φύσιν ὕπῃ ἐξ αὐτῆς ἀποκαλύψῃ ἑαυτὴν, διέρχεται βαθμίδας διαφόρους, δηλαδὴ τὰς μορφὰς τῆς φύσεως, οἷον τὴν στυφνὴν, τὴν πικρὰν,

τὴν ἀγωνίαν, τὸ πῦρ, τὸ φῶς, τὸν τόνον καὶ τὴν ἐβδόμην, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ κοινόν· ἡ στυφνότης καὶ τὸ πῦρ ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὸν πατέρα, ἡ πικρότης καὶ τὸ φῶς εἰς τὸν υἱόν, καὶ ἡ ἀγωνία καὶ ὁ τόνος (ἄηρ) εἰς τὸ πνεῦμα· αἱ τρεῖς πρῶται μορφαι (στυφνότης, πικρότης καὶ ἀγωνία) δεικνύουσι τὴν εἴσοδον, αἱ δὲ τρεῖς ὑστεραι τὴν ἐξόδον· ὥστε πάσης ἐξόδου προηγείται ἡ εἴσοδος, καὶ πάσης ἀναπτύξεως ἡ θεμελίωσις· ἡ εἴσοδος παρίσταται ὡς διαφορὰ, ἡ ἐξόδος ὡς διάκρισις, ἐνότης· ὥστε ἡ μετάβασις κατὰ I. Βόημον γίνεται ἀπὸ τῆς μίξεως εἰς τὴν διαφορὰν, καὶ δι' ἀναιρέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ἐνότητα, ἄρα ἔμμεσις. Ἀλλ' ὁ Θεὸς κατὰ I. Βόημον ὢν βούλησις ἐστὶν ἐν τῇ ιδιότητι τῆς ἐπιθυμίας πατῆρ, ἐν τῇ τῆς ἰδέας υἱός καὶ ἐν τῇ ιδιότητι ἀμφοτέρων πνεῦμα· ἡ ἰδέα καὶ ἡ φύσις ἀποτελοῦσι τὰ ἄκρα (ὕψος καὶ βάθος), ἡ δὲ βούλησις τὸ μέσον· ἡ ἰδέα εἶναι μίξις, ἡ φύσις χωρισμός, ἡ δὲ βούλησις κωλύει τὴν μίξιν καὶ τὸν χωρισμόν· ἐλευθερίαν ὅμως ἀληθῆ οὔτε ἡ ἰδέα οὔτε ἡ φύσις παράγουσιν, ἀλλὰ μόνη ἡ βούλησις. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ βούλησις, ἡ ἰδέα καὶ ἡ ἐπιθυμία κατὰ I. Βόημον οὐσίαι δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ I. Βόημος καὶ τὴν ἰδέαν ἐκλαμβάνει ἀπόλυτον οὐσιωδῶς, ὡς ὁ Ἐγγελοῦς καὶ τὴν (γόνιμον) φύσιν, ὡς ὁ Σχελλιγγίος, ἐπομένως καὶ τούτου τὸ σύστημα δείκνυται, ὡς τὸ τοῦ Ἐγγελοῦ καὶ Σχελλιγγίου, πανθειστικόν.

Ἡ βούλησις (ὁ Θεὸς) ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῇ ἀβύσσῳ, εἶναι ἐσωτερικὴ, ἐν ἑαυτῇ ποιεῖ θεμέλιον καὶ φέρει τὴν ἀβύσσον εἰς αὐτὸ καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα, καὶ ἐνοικεῖ ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ ὡς περιφερεια.

Ἡ τριάς ἐν τῇ σοφίᾳ ἐνοικοῦσα βλέπει ἐν αὐτῇ ἑαυτὴν καὶ ἐν ἑαυτῇ τὴν φύσιν ὡς ἰδέαν καὶ λαμβάνει ἐπιθυμίαν νὰ μορφώσῃ αὐτὴν καὶ πληρώσῃ μετὰ τῆς ἰδέας αὐτῆς, καὶ μετὰ τῆς ἰδέας μορφοῖ καὶ ἑαυτὴν· ὥστε ἡ βούλησις (ὁ Θεὸς) πρῶτον θέτει τὴν φύσιν, ἔπειτα τὴν ἰδέαν, ἀλλ' ἀμφοτέρως ἐκ τοῦ μέσου.

Ὁ I. Βόημος ὡς ἀποδεικνύεται δὲν παραδέχεται ἄμεσον μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀπὸ τῆς ἰδέας εἰς τὴν φύσιν, οὐδ' ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὴν ἰδέαν, ἀλλ' ἔμμεσον,

διὰ τοῦ μέσου, τουτέστιν ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας εἰς τὴν διαφορὰν ἀμέσως, καὶ δι' ἀναιρέσεως τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν ἐνότητα, τουτέστιν ἐμμέσως.

Ὁ δὲ Σχελλίγγιος καὶ Ἐγκελος μέσον δὲν ἀναγνωρίζουσιν. Ὁ δὲ Βάδερσ ἐν τῷ συγγραμματικῷ αὐτοῦ (üb. von Blitz als Vater des Lichtes) παρέλαβεν ἐξ Ἰ. Βόημου τὸ μέσον καὶ ἔθεσε τὸ πῦρ μεταξὺ φωτός καὶ σκότους χωρίζον καὶ συνδέον ἀμφοτέρωθεν.

Ἐπειδὴ ὁ μὲν Σχελλίγγιος ἀναιρῶν τὴν ἀμεσον μὴ αὐτότητα, τὴν ἰδέαν, Θεμελιοῦ τὴν ἀμεσον αὐτότητα, τὴν φύσιν, ὁ δ' Ἐγκελος ἀναιρεῖ τὴν φύσιν τῆς τῆς ἰδέαν μόνην, δὲν φέρουσιν, ὡς ὁ Ἰ. Βόημος, εἰς ἀληθῆ αὐτότητα, εἰς ἐμμεσον, τουτέστιν προσωπικότητα.

Ἐπειδὴ ὁ Θεός κατὰ Ἰ. Βόημον δὲν δύναται νὰ φανερώσῃ ἑαυτὸν ἀμέσως χωρὶς νὰ διακρίνῃ ἑαυτὸν ὡς πνεῦμα, ἰδέαν καὶ φύσιν, καὶ ἔπειδὴ ὁ Θεός ὡς πνεῦμα δὲν δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ ἑαυτὸν χωρὶς νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἰδέαν του νὰ καταστήσῃ ἀντικειμενικὴν ἀνευ τῆς φύσεως, εἶναι ἡ ἰδέα ὁ ὅρος τῆς αὐτῆς φανερώσεως, ἡ δὲ φύσις ὁ ὅρος τῆς φανερώσεως τῆς ἰδέας του· ὥστε οὔτε ἡ ἰδέα ἀνευ τῆς φύσεως δύναται νὰ φανερωθῇ οὔτε ὁ Θεός ἀνευ τῆς ἰδέας· ἄρα ἡ ἀποκάλυψις ἀποδεικνύεται οὐχὶ ἀμεσος, ἀλλ' ἐμμεσος, δηλαδὴ διὰ διορισμοῦ, ὃ ἀνευ δὲν γίνεται ἐνέργεια· ὁ πρῶτος ἀμεσος διορισμός ἐστι κατὰ Ἰ. Βόημον ἡ συστολὴ ἥτοι ἡ θέσις τῆς ἀθύσσου ὡς δυνάμειος εἰς κέντρον, ἐν ᾧ κινήσεις εἰς ἐμμεσον διορισμὸν τῶν πολλῶν προέρχεται, τουτέστιν ἡ ἀθύσπος εἰσέρχεται εἰς Θεμέλιον καὶ αὐτὴ μορφοῦσα μορφοῦ ἑαυτήν, καὶ ἀπὸ τοῦ Θεμελίου ἐξέρχεται ὡς πνεῦμα, ἐξ οὗ ἡ σοφία τὸ ὅλον περιβάλλει· ἄρα ὁ Θεός κατὰ Ἰ. Βόημον ἦν ἀπ' αἰῶνος μόνος ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ ἢ ἐπιθυμίᾳ, ἐν ᾗ τρεῖς ιδιότητες προέρχονται, σκότος, πῦρ καὶ φῶς. Τὴν δ' αἰδίον ἐξοδὸν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας εἰς τὴν διαφορὰν καὶ ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν διάκρισιν ὀνομάζει ὁ Ἰ. Βόημος ἀεικίνητον, τὴν δὲ ἀμεσον μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας εἰς τὴν διαφορὰν κέντρον φύσεως.

Ὡς ὁ Ἀριστοτέλης πᾶν κατώτερον θεωρεῖ ὑπόθεσιν τοῦ ἀνωτέρου, οἷον τὸ Ὄρεπτικὸν τοῦ αἰσθητικοῦ, καὶ τὸ αἰσθητικὸν τοῦ νοητικοῦ, οὕτως ὑπέλαβε καὶ ὁ Ἰ. Βόημος τὸ σκότος ὑπόθεσιν τοῦ πυρός καὶ τὸ πῦρ τοῦ φωτός.

Ὁ Ἰ. Βόημος ἀπέδειξεν, ὅτι πᾶσα προτέρα ἐνέργεια μένει ἐν τῇ ὑστερᾷ, ὡς ὑποτελής, συνεργός, ὡς π. χ. ἐν τῇ βόμβυκι ἐπικρατεῖ ἢ τοῦ βόμβυκος ἐνέργεια, ἢ δὲ τοῦ κορμοῦ καὶ τῆς ῥίζης ἐνέργεια εἶναι ὑποδεεστέρα, διότι, εἰ δὲν ἐνήργουν καὶ δὲν συνυπῆρχον, ἀνάπτυξις αὐτῶν δὲν θὰ προήρχετο.

Τὸν νόμον τοῦτον ὁ Ἰ. Βόημος ἀπεφήνατο ὡς γνωρίσας τὴν ἀποκάλυψιν τινος ὑστεροῦ ὡς ἐξηρητημένην ἐκ τινος προτέρου ἀποκαλυφθέντος, ὡς π. χ. ἡ τοῦ φωτός ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τοῦ πυρός καὶ ἡ τοῦ πυρός ἐκ τῆς τοῦ σκότους, διότι τὸ σκότος ὑποτάσσεται τῷ πυρὶ καὶ ἀμφοτέρωθεν τῷ φωτὶ συνεργοῦντα δυνάμει ἐν αὐτῷ· διότι, εἰ δὲν ἦσαν συνεργὰ καὶ τῷ φωτὶ ὑποκείμενα, τὸ φῶς θὰ ἔσβενε, διότι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐστὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ σκότος· ἐὰν τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ δὲν εἶχον ἐν ἑαυτοῖς τὸ φῶς ὡς ὄρμη, οὐδόπως θὰ ἀπεκαλύπτοντο.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ ἐν συντελεῖ εἰς ἀποκάλυψιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἑτέρου, ὡς π. χ. τὸ ἀνόργανον συνεργεῖ εἰς ἀποκάλυψιν τοῦ ὀργανικοῦ, καὶ τοῦτο εἰς τὴν τοῦ ζῴου. Τὸ δ' ὑστερον ἐν τῇ ἀναπτύξει ἐστὶ φύσει τὸ πρότερον· ἄρα ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἐνός κατὰ Ἰ. Βόημόν ἐστι ἕρος τῆς τοῦ ἑτέρου.

Ὁ Ἰ. Βόημος (40 Fragen von der Seele) ὀνομάζει τὸ πῦρ πατέρα, τὸ βάρμα υἱὸν καὶ τὴν μεγαλειότητα πνεῦμα.

Ἡ τριάς διὰ τῆς ἰδέας εἰς τὴν φύσιν εἰσερχομένη ἐμμέσως, ἐστὶν ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ τῇ φύσει· ἡ δὲ φύσις δὲν συλλαμβάνει τὴν ὅλην τριάδα, ἀλλὰ τὴν ἐνεργοῦσαν ὡς ἀνθιστάμενον πνεῦμα, ἡ δὲ τριάς καὶ ἐν τῇ φύσει ἅμα καὶ ἐν τῇ ἰδέᾳ οὔσα διαρρήγνυσαι τὸ σκότος καὶ τὸν ἀποκλεισμόν καὶ ἀνοίγει τὴν συνέχειαν τῆς ἐν τῇ φύσει τριάδος μετὰ τῆς ἐν τῇ ἰδέᾳ· διὸ ἡ φύσις δὲν εἶναι ἀνευ ἰδέας, ὡς ἐν λίθοις, ὄρυκτοῖς, μετάλλοις, φυτοῖς φαίνεται, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ γῆ φαίνεται μέταλλον ὀξυδωθῆν. (J. B. de Sign. rerum).

Τὸν τροχὸν γενέσεως ὁ Ι. Βόημος ἐκλαμβάνει κοχλιοειδῆ διαρχόμενον διὰ τῶν ἑπτὰ μορφῶν καὶ ἐν τῷ πυρὶ τελειοποιούμενον, διότι τὸ πῦρ ὁ Ι. Βόημος ἐκλαμβάνει ὡς ψυχὴν τῶν δέκα μορφῶν. (40 Frag. von der Seele). Ὅταν φύσις καὶ ἰδέα χωρίζονται, ποιεῖ ἑκάστη ἴδιον κέντρον· ὅταν ἡ ἰδέα εἰς τὴν φύσιν καταβῆ, διαρρήγνυσι τὴν φύσιν διὰ τοῦ πυρὸς αὐτῆς καὶ εἰσελθοῦσα εἰς αὐτὴν ἀνυψοῖ αὐτήν, καὶ διὰ τῶν ἑξ μορφῶν τελειοποιεῖ.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν, ὅτι ἡ φύσις μόνη δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνυψωθῆ, ἐὰν ἡ ἰδέα δὲν κατήρχετο καὶ ἀνύψου αὐτήν. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει, ὅτι πᾶσα ζωὴ καὶ ἀνάπτυξις γίνεται διὰ τῆς ἰδέας, ἧς ἄνευ ἐστὶ κατανάλωσις, καταστροφή, διάλυσις.

Ἡ πρώτη κίνησις εἰς διάκρισιν προέρχεται κατὰ Ι. Βόημον ἐκ τοῦ πατρὸς, ὃς δὲν δύναται ν' ἀποκαλυφθῆ χωρὶς νὰ θεῶσῃ τὸν υἱόν, καὶ ἐν αὐτῷ θεῶσῃ τὸ πνεῦμα, ὃ διακρίνεται ἀπὸ τῆς σοφίας ὡς περιφερείας.

Ὅθεν οἱ φυσιολόγοι, συγχέοντες τὸν θεὸν μὲ τὴν φύσιν, οἱ δὲ ἰδεολόγοι μὲ τὴν ἰδέαν, ποιοῦσι κατὰ Ι. Βόημον τὸν θεὸν μηδὲν, διότι ἀφαιροῦντες ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὰ πρὸς ἀποκάλυψιν ὄργανα ποιοῦσι τὸν θεὸν ὡς μὴ ἀποκαλυπτόμενον μηδὲν· διὰ ἐστὶ ἡ τριάς καὶ ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ ἐν τῇ φύσει· καὶ ἐπειδὴ εἰσὶ τὰ ὄργανα ἀναγκαῖα, εἶναι ἡ φύσις ὁ ὄρος τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἰδέας, καὶ ἡ ἰδέα ὁ ὄρος τῆς ἀποκαλύψεως τῆς βουλήσεως (τουτέστι τῆς τριάδος).

Ὁ θεὸς καταβαίνει μέχρι τῆς κατωτάτης βαθμίδος, τῆς φύσεως, τοῦ σκότους, ὃ νικῶν ἀποκαλύπτεται· ἡ ἰδέα κατὰ Ι. Βόημον οὐδέποτε δύναται νὰ ἀποκαλυφθῆ ἄνευ τῆς φύσεως πραγματικῶς.

Ἐπειδὴ ἡ ἰδέα ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ, ἐσωτερικὴ, καὶ ἐκτὸς τοῦ θεοῦ, ἐξωτερικὴ, διότι αὕτη διευκρινίζεται ἐσωτερικῶς, ὅταν ἐξωτερικῶς παρασταθῆ, εἶναι καὶ ὁ λόγος ἐσωτερικὸς τε (ἐνθετος) καὶ ἐξωτερικὸς (γλωσσῶσα) ἕκθετος. Ὁ δὲ σκοπὸς τῆς δημιουργίας ἦτο ὅπως ἡ ἰδέα ἀποκαλυφθεῖσα ἐξωτερικῶς διακριθῆ ἐσωτερικῶς.

Ἡ περὶ φύσεως θεωρία, συγχέουσα τὸν θεὸν μετὰ τῆς φύσεως

ἀρνεῖται τὴν ἰδέαν, ἡ δὲ ἰδανικὴ συγχέουσα τὸν θεὸν μετὰ τῆς ἰδέας ἀρνεῖται τὴν φύσιν, ἐπομένως καὶ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ μετ' αὐτῆς καὶ αὐτὸν τὸν θεόν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἔμως φανερόν ἐστίν ὅτι ὁ θεὸς τοῦ Ι. Βόημου δὲν εἶναι προσωπικὸς ἐνεργεία, ἀλλὰ δυνάμει, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ἡ θεωρία ἡ ὑποθέτουσα τὸν θεὸν ἐξ ἀρχῆς δυνάμει, τουτέστιν ἀτελῆ, δὲν εἶναι ὀρθή, διότι πρῶτον ποιεῖ τὸ δυνάμει, τὸν δὲ θεὸν μηδὲν, διότι ὁ δυνάμει θεὸς οὐδὲν νὰ παραγάγῃ ἠδύνατο. Τὸ δὲ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας κυρίως δὲν εἶναι τὸ νὰ ποιήσῃ τὸν θεόν, διότι τοῦτο εἶναι ὑποκειμενικόν, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος τίθεται εἰς τόπον θεοῦ, ἀλλὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν μετάβασιν, τουτέστι τὴν γένεσιν τῶν ὄντων καὶ οὐχὶ τοῦ θεοῦ.

Ἡ ἀδιαφορία οὔτε ἐνότης εἶναι οὔτε πολλότης, ἀλλ' ἐν αὐτῇ προέρχεται ἄμεσος ἐνότης (ἰδέα) καὶ ἄμεσος πολλότης (φύσις) γινόμενα ἕμμεσοι, διὰ τοῦ μέσου, τουτέστιν οὔτε ἡ ἄμεσος ἐνότης φέρει εἰς ἀνάπτυξιν οὔτε ἡ ἄμεσος πολλότης· ἀλλ' ὅταν διὰ τοῦ μέσου ἐνωθῶσι καὶ ἐξισωθῶσιν. Ἐπειδὴ βᾶσις τοῦ μέσου ἐστὶν ἡ ἰδέα (τὸ ὕψος), καὶ τοῦ ὕψους ἡ φύσις (τὸ βάθος), ἐστὶν ὁ θεὸς ἄμέσως μὲν ἐν τῇ ἰδέᾳ, ἕμμέσως δὲ ἐν τῇ φύσει· καὶ ἐν μὲν τῇ ἰδέᾳ ὁ θεὸς ἐστὶν ἰλαρὸς, ἐν δὲ τῇ φύσει θυμοειδῆς, διότι ἐν μὲν τῇ ἰδέᾳ ἐστὶ μόνιμος, ἐν δὲ τῇ φύσει διαβατικὸς.

Ἡ ἄβυσσος μεταβαίνει εἰς θεμέλιον, τουτέστι συστέλλεται, καὶ ποιεῖ κέντρον, θεμέλιον, ἐκ δὲ τοῦ θεμελίου προέρχεται ἡ διαφορὰ, ἡ φύσις. Ὅταν ἐκκλίνῃ τὸ θεμέλιον, τὸ μέσον, τὸ δὲ ὕψος καὶ βάθος ἔλθωσιν εἰς ἐπαφήν, προέρχεται ἕρις, καὶ ἀμφότερα ἀπολλόντα τὸ μέσον πίπτουσιν εἰς τὸν βυθόν, τουτέστι τὴν διαφορὰν.

Ὁ Ι. Βόημος λέγει, ὅτι τὸ πῦρ ὡς στυφνότης συστέλλεται, διὰ τῆς συστολῆς προέρχεται ἡ ὀρμή, τὸ πικρὸν, καὶ ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὸ μέσον μεθίσταται εἰς ἀγωνίαν, καὶ ἄμα ἔλθῃ εἰς ἐπαφήν μετὰ τῆς ἐνότητος, προέρχεται ἕκρηξις, τουτέστιν ἡ ἐνότης μεταβαίνει εἰς πολλότητα καὶ μάλιστα εἰς ἀποκλεισμόν τῆς πολλότητος, ἦτοι εἰς τὸ βάθος, καὶ ἐπειδὴ πιέζε-

ται, συστέλλεται (ἢ ἐνότῃς, τὸ ὕψος), ἐξέρχεται ὡς ἀστραπή, ὡς πῦρ, καὶ ἐκ τοῦ πυρός ὡς φῶς, ἢ ἐξιλεοῖ τὰς μορφάς.

Ὁ Ι. Βόημος ἀνὰ δύο μορφάς εἰς μίαν συνάπτων θέτει ἐν τῷ μέσῳ τὸ πῦρ, δηλ. τὴν πρώτην τὴν ἔλκουσαν συνάπτει μετὰ τῆς ἐβδόμης, τῆς ὠθούσης, τὴν δευτέραν τὴν χωρίζουσαν μετὰ τῆς ἑκτῆς τῆς ἐνούσης, τὴν τρίτην τὴν σκοτίζουσαν μετὰ τῆς πέμπτης τῆς φωτιζούσης, τὸ δὲ πῦρ ἐστὶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως· ὥσται αἱ ἑπτὰ αὗται μορφαὶ κατὰ Ι. Βόημον συνίστανται ἐκ δύο τριάδων, τῆς (φύσεως καὶ ἰδέας) αὐτότητος καὶ τῆς μὴ αὐτότητος, καὶ ἐνοῦνται διὰ τοῦ μέσου· ὥστε τὸ πῦρ εἶναι ἀναιρετικόν, ἀποθετικόν, τῆς αὐτότητος καὶ μὴ αὐτότητος, καὶ συνάρμα ἐνωτικόν, θετικόν αὐτῶν.

Ἡ ἀποκάλυψις πραγματοποιεῖται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἰδέας εἰς τὴν φύσιν καὶ ὀρίζεται διὰ τοῦ μέσου (τῆς βουλήσεως) ἢ φύσις εἶναι ἢ αὐτότης, ἢ ἰδέα ἢ μὴ αὐτότης. Ἐπειδὴ ἐκάστη τούτων βούλεται νὰ τηρήσῃ τὸ ἑαυτῆς, προέρχεται ἕλξις καὶ ὤσις· ἡ φύσις συστελλομένη συλλαμβάνει μόνον ἑαυτὴν καὶ γίνεται σκοτεινὴ· ἡ δὲ ἰδέα, τὸ φῶς, ἐν ἑαυτῇ αἰσθανομένη, συλλαμβάνει τὸ πῦρ, ἢ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς φύσεως ἐξάπτεται, καὶ ὡς ἀστραπή ἀνίσταται, καὶ ἐκ τοῦ πυρός προέρχεται τὸ φῶς ἐξιλεοῦν τὸν θυμὸν τοῦ πυρός.

Ἐπειδὴ ἡ βούλησις ἐν ἑαυτῇ ἔχει τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἐστὶν ἡ γένεσις διττῆ, ἰδανικὴ καὶ πραγματικὴ· ἡ ἡδονὴ λαμβάνει τὴν δυνάμιν τῆς ἐπιθυμίας, καὶ ἡ ἐπιθυμία τὴν τῆς ἡδονῆς, καὶ αἱ δύο δυνάμεις ἐνοῦνται εἰς ἀνδρόγυνον· ἡ δὲ σχέσις τῆς ἡδονῆς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν παρέχει τὴν σχέσιν τῶν μορφῶν.

Ὁ θεὸς ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς ἰδέας, καὶ ἡ ἰδέα διὰ τῆς φύσεως, ἄρα ἐμμέσως καὶ κατὰ νόμον τὸ κατώτερον φανεροῦται πρὸ τοῦ ἀνωτέρου· ὁ θεὸς ἐποπτεύει ἑαυτὸν, καὶ τὸ ἐποπτευόμενον μορφοῦται κατὰ τὸν ἐποπτεύοντα· ἄρα ἡ ἰδέα ἐποπτευθεῖσα λαμβάνει τὴν μορφήν τοῦ ἐποπτεύοντος· ἡ ἰδέα οὖσα ἀνευ οὐσίας, ψυχῆς, κινήσεως, φωτός, λαβοῦσα τὸ πῦρ (ἐπιθυμίαν) γίνεται κινήτικὴ, ζῶσα, πραγματικὴ. Ὄταν ὁ θεὸς ἐποπτεύσῃ

ἑαυτὸν ἐν τῇ φύσει, μεταβαίνει τὸ βλέμμα του εἰς αὐτὴν, ἢ φύσις λαμβάνει ἐπιθυμίαν τοῦ φωτός (τῆς θείας εἰκόνας), ἵνα ζῶσα καὶ γόνιμος γένηται, καὶ οὕτω τῆς ἰδέας μέτοχος.

Ὄταν ἡ βούλησις συσταλῇ ἀπὸ τῆς ἀβύσσου αὐτῆς, προέρχεται ὁ βυθός, ὁ τροχὸς γενέσεως· ὅταν δὲ ἡ βούλησις εὖρη ἀντίστασιν εἰς φανέρωσιν, ἐξάπτεται καὶ γίνεται πῦρ καταστρεπτικόν, καὶ νικῶσα ἀποκτᾷ τὴν ἐλευθερίαν. Ἐὰν ἡ βούλησις ἐνικᾷτο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, ὁ θεὸς θὰ κατεστρέφετο· ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία, ὁ δράκων, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, διότι ἐστὶ τὸ κινοῦν εἰς ἀποκάλυψιν· πρέπει ὅμως νὰ μένῃ αἰεὶ δυνάμει, διότι δυνάμει ἐστὶν ὑπηρετικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀγαθόν· γίνεται δὲ κακόν, ἄμα μεταβῆ εἰς ἐνέργειαν.

Ὁ Ι. Βόημος ἀπέδειξεν, ὅτι ἐστὶ διττὴ ἀποθετικότης, ἀποθετικότης ἐν ἡρεμίᾳ, ἀδιαφορίᾳ, καὶ ἀποθετικότης ἐν διαφωνίᾳ, τουτέστιν ὁ βυθός.

Ἡ ἀδιαφορία ἐστὶν ἡ μὴ ἀποκαλυφθεῖσα βούλησις, ἡ ἀνευ θεμελίου, βαίνουσα ἀπὸ τοῦ ἀορίστου, τοῦ ἀφανοῦς, εἰς τὸ ὠρισμένον, τὸ ἐμφανές, ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν· ἡ μετάβασις αὕτη τῆς βουλήσεως ἀπὸ τῆς δυνάμει ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ἐνέργειαν λαμβάνει χώραν διὰ τῆς ἐπιθυμίας, (φύσεως, αὐτότητος), ἥτις ἐν τῇ βουλήσει προερχομένη ἔλκει τὴν βούλησιν, πιέζει καὶ στενοχωρεῖ, ἡ δὲ βούλησις ἀποσυντίθεται εἰς τρία πρόσωπα· μετὰ δὲ τῆς εἰσόδου τῆς βουλήσεως εἰς τὴν ἐπιθυμίαν χωρίζεται καὶ ἡ φύσις εἰς τρεῖς μορφάς· ὥστε αἱ τρεῖς κατώτεραι μορφαὶ εἰσι τῆς φύσεως καὶ αἱ τρεῖς ἀνώτεραι τῆς ἰδέας. Τοῦτο δεῖναι ἀπόδειξις, δηλαδὴ ἡ ἀποσύνθεσις τῆς φύσεως, ὅτι ἡ ἰδέα ἐστὶν ἐν τῇ φύσει. Ἡ τελειότης ἢ ἀτέλεια τῶν ὄντων δεικνύουσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν μορφῶν τῆς ἰδέας ἢ τῆς φύσεως· ὁ δ' ἀνθρωπός ἐστὶ τὸ τελειότατον τῶν ὄντων.

Ἡ ἀνευ θεμελίου βούλησις ὡς ἄμεσός ἐστιν ἐκτὸς τῆς φύσεως· ἡ φύσις, αὐτότης, ὡς ἄμεσός ἐστιν ἐκτὸς τοῦ θεοῦ, ἄρα ἀμφότεραι εἰσι κεχωρισμέναι, ἡ φύσις ἐστὶν ἀμέτοχος τοῦ θεοῦ καὶ ὁ θεὸς δὲν εἶναι ἐμμονος ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ διαβατικός.

Ἡ βούλησις εἰς τὴν φύσιν εἰσερχομένη ἐποπτεύει αὐτὴν,

ούτως ἐγείρεται ἡ φύσις καὶ διὰ πίεσεως ἀποσυνθέτει τὴν βούλησιν· ἡ βούλησις εἰς τὴν φύσιν εἰσερχομένη ἀφαιρεῖ τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἡ φύσις κατασταθεῖσα ἀσθενῆς παρέχει τὴν αὐτότητα αὐτῆς τῇ βουλήσει ἀναιρούση τὸ ἄμεσον αὐτῆς· καὶ αὕτη ἡ ἀναίρεσις τῆς ἀμεστότητος ὀνομάζεται παρὰ Ἰ. Βόημου Θάνατος· ἡ βούλησις ὀνήσκουσα ἐν τῇ φύσει μεταβαίνει μετὰ τῆς ἰδέας εἰς τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν, καὶ ἐξυφοῖ καὶ τὴν φύσιν θεῖαν ποιοῦσα.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἰς τρία ἀποσυντίθεται, πρέπει νὰ ἀποσυντεθῇ καὶ ἡ φύσις εἰς τρία ὡς λαμβάνουσα τὴν τριπλῆν τοῦ θεοῦ (βουλήσεως) μορφήν. Ἐπειδὴ ὁ θεὸς, εἰ καὶ εἰς τρία διακρίνεται, εἶναι εἷς, εἶναι καὶ ἡ φύσις, εἰ καὶ τριπλῆ, μία, καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν σχέσιν αὐτῆς εἶναι ἢ θεῖα καὶ γόνιμος ἢ μὴ θεῖα καὶ φθαρτικὴ.

Ἡ φύσις πρέπει νὰ ἦναι τῇ ἰδέᾳ ὑποτελής καὶ ὑπηρετικὴ· δι' ὑποταγῆς τῆς φύσεως ὑπὸ τὴν ἰδέαν γίνεται καὶ ἡ ἰδέα προσωπικὴ, καὶ ἡ φύσις ὑφοῦται καὶ γόνιμος γίνεται· ὥστε ἡ φύσις μὴ ὑποτασσομένη τῇ ἰδέᾳ εἶναι ἀποθετικὴ, καταστρεπτικὴ, ἀντιοργανικὴ, δηλητήριον τοῦ δημιουργήματος· ὑποτασσομένη δὲ γίνεται θετικὴ, ἐνεργητικὴ καὶ γόνιμος· εἰ καὶ ἡ φύσις εἶναι ἀποθετικὴ, γίνεται, θετικὴ γινομένη, ἀρχὴ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀτομικότητος· καὶ ἐπειδὴ ἡ φύσις τῇ ἰδέᾳ ὑποτασσομένη δὲν ἀπόλλυται, ἀλλ' ὑφοῦται καὶ γόνιμος γίνεται, δὲν ἀπόλλυται καὶ ἡ ἀτομικότης, τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς πνευματικὸν μεταβάλλεται.

Ἡ ἰδέα καὶ ἡ φύσις διακρίνονται τῆς βουλήσεως ὡς τριάδος, θεοῦ, διότι ὁ θεὸς εἶναι προσωπικὸς, ἡ δὲ ἰδέα καὶ ἡ φύσις ἀπρόσωποι· ἡ ἰδέα ὅμως γίνεται προσωπικὴ κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν φύσιν. Ὁ θεὸς εἶναι κέντρον τῆς ἰδέας, ἡ ἰδέα κέντρον τῆς φύσεως, ἐνὶ λόγῳ πᾶν ἀνώτερον ὡς πρὸς τὸ κατώτερον ἐστὶ κεντρικόν, τουτέστι μόνιμον· καίτοι δὲ τὸ ἀνώτερον εἶναι κεντρικόν, ἀποκαλύπτεται ὅμως ἐν τῷ κατωτέρῳ χώρῳ ὡς ἴδιον, ὡς ἄγγελος τοῦ ἀνωτέρου.

Ὅταν ἡ φύσις ἐν τῷ θεῷ ἦναι ὑποκειμένη, εἶναι πῦρ φωτει-

νὸν καὶ γόνιμον· ὅταν δὲ ἦναι κεχωρισμένη ἀπὸ τοῦ θεοῦ, εἶναι αὐτότης, πῦρ σκοτεινὸν καὶ καταστρεπτικόν.

Ὁ χωρισμὸς καὶ αἱ μορφαὶ τῆς φύσεως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἰδέα εἰσῆλθεν εἰς τὴν φύσιν, διήρπεν αὐτὴν, ἐνίκησε καὶ μετέβαλεν εἰς φωτεινὴν.

Ἐπειδὴ ἡ ἰδέα καὶ ἡ φύσις εἰσὶν ἐν τῷ θεῷ ἠνωμένοι, εἶναι ὁ θεὸς προσωπικὸς· ὁ δὲ σκοπὸς τῆς δημιουργίας εἶναι εἰς τὸ νὰ κατασταθῇ ἡ ἰδέα εἰς τὴν φύσιν εἰσαγομένη προσωπικὴ καὶ ἡ φύσις πραγματικὴ.

Ὁ Ἰ. Βόημος ἀντιθέτει τὴν ἡδονὴν τῇ ἐπιθυμίᾳ· τὴν ἰδανικὴν παράστασιν ὅμως ἐκλαμβάνει διττὴν, φυσικὴν καὶ ἰδανικὴν· ἄρα καὶ ἡ ἡδονὴ ἐμβλέπει ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ αὕτη ἐν ἐκείνῃ· ἡ ἡδονὴ ἐμβλέπουσα ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐγείρει αὐτὴν, ἡ δ' ἐπιθυμία ὡς στυφνότης συστέλλεται, καὶ ἄμα συσταλῆ, ἐγείρεται ἡ ἡδονὴ ἐν αὐτῇ καὶ ἀνθίσταται, καὶ, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ μείνῃ θεμέλιον, περιστρέφεται ὡς τροχός· ἡ ἐπιθυμία μὴ συλλαμβάνουσα τὴν ἡδονὴν, ἀλλ' ἑαυτὴν, πυκνοῦται, γίνεται σκοτεινὴ καὶ ἀγωνία· καὶ αὗται εἰσὶν κατὰ Ἰ. Βόημον αἱ τρεῖς μορφαὶ τῆς φύσεως.

Αἱ δὲ τρεῖς αὗται μορφαὶ εἰσὶν αἱ τρεῖς ἀρχαί, τὸ σκότος, τὸ φῶς καὶ ὁ ἀήρ· αὗται παρὰ τῷ θεῷ εἰσὶν ἀμετάβλητοι, τὸ φῶς ἀρχον, τὸ σκότος (πῦρ) καὶ ὁ ἀήρ ὑπόκειται αὐτῷ, τὸ δὲ φῶς ἐστὶν αἰεὶ πρῶτον καὶ ἐν ἀμφοτέροις ἐνοικοῦν ποιεῖ φωτεινά· τὸ πῦρ παρέχει τῷ φωτὶ τὴν ὀξύτητα καὶ ποιεῖ ἐνεργητικὸν καὶ ζῶν· ὁ δ' ἀήρ ἐστὶ τὸ κάτοπτρον αὐτῶν.

Ἡ ἰδέα εἰς τὴν ἐπιθυμίαν εἰσερχομένη καὶ συλλαβανομένη ὑπ' αὐτῆς γίνεται σωματικὴ καὶ πραγματικὴ.

Ὁ Ἰ. Βόημος τὴν ἐπιθυμίαν ἐκλαμβάνει ὡς γενέτειραν τοῦ σώματος καὶ δημιουργικὴν καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζει οὐσίαν ἐνεργόν, γόνιμον αἴτιον. Ὅταν ἡ ἐπιθυμία περιέλθῃ εἰς ἀγωνίαν καὶ βλέψῃ εἰς τὸ φῶς, μεταβαίνει τὸ βλέμμα τῆς βουλήσεως (ἡδονῆ) εἰς αὐτὴν καὶ θεμελιοῦται ἐν αὐτῇ ἐν ἑαυτῷ, ἐξάπτεται καὶ διαρρήγνυσι τὴν ἐπιθυμίαν, ἵνα ἀνυψωθῇ εἰς τὴν ἐλευθερίαν· καὶ ὅταν τὸ πῦρ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, λαμβάνει

ἢ ἐλευθερία τὴν δξύτητα τοῦ πυρὸς καὶ χύνει τὸ ὕδωρ ὡς δάκρυον, ὅπερ σβεννύον τὴν δξύτητα τοῦ πυρὸς ποιεῖ ἡμερον· ὥστε αὐτὸ δὲν καίει, δὲν καταστρέφει, ἀλλὰ καταπραΰνει, φωτίζει καὶ γεννᾷ.

Ὁ Ι. Βόημος λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς τὴν ἡδονὴν ἐκπνέει ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ ἐν τῇ ἡδονῇ γεννᾷ τὴν φύσιν· πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι ἡ ἄβυσσος θέτει τὴν φύσιν ὡς ἄμεσον θεμέλιον, ὡς αὐτότητα· ἡ δ' ἄμεσος αὐτότης ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἡ αἰδῖος φύσις ἢ τοι τὸ κέντρον τῆς φύσεως· ὁ Θεὸς εἰσέρχεται εἰς τοῦτο τὸ ἄμεσον θεμέλιον καὶ δι' αὐτοῦ καὶ τῶν μορφῶν αὐτοῦ, καὶ ἅμα ὁ Θεὸς εὖρη ἀντίστασιν τρέπεται εἰς τὴν αἰδιότητα, τὴν ἀοριστίαν, τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἀπ' αὐτῆς αὐθις ἐπανερχομένη εἰς τὴν φύσιν ἀναιρεῖ τὴν αὐτότητα, τὴν ἐγωϊστικότητα αὐτῆς, καὶ θεμελιούμενος ἐν αὐτῇ ἐξέρχεται πάλιν αὐτῆς μένων ἐν αὐτῇ· καὶ αὕτη ἡ εἰσοδος τῆς ἄβυσσου τῆς θεμελιουμένης ἐν τῷ ἄμεσῳ θεμελίῳ παράγει τὰς μορφὰς, καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἐξοδος αὐτῆς παρέχει τῇ φύσει τὴν ζωὴν, ὡς ἡ ἀναπνοὴ καὶ ἐκπνοὴ τὴν ζωὴν τοῖς δημιουργήμασιν.

Ἐκ τῆς αἰδῖου βουλήσεως προέρχεται καὶ ἡ ἰδέα καὶ ἡ φύσις, καὶ πρῶτον γεννᾶται ἡ φύσις, εἰς ἣν ἡ βούλησις φέρει τὴν ἰδέαν.

Ἡ βούλησις ὡς ἄβυσσός ἐστὶν ὁ πατήρ, τὸ πῦρ, ἐξ οὗ αἱ μορφαί (40 Frag. von der Seele), ἡ ἰδέα εἰς τὴν φύσιν εἰσελθοῦσα καὶ αὐτῆς ἐξελοῦσα ὀνομάζεται πνεῦμα· ἡ βούλησις ἔχει τὴν παντοδυναμίαν, τὴν φύσιν· αἱ τρεῖς πρῶται μορφαί τῆς φύσεως προέρχονται, ὅταν ἡ φύσις συλλάβῃ ἑαυτήν· ἡ πρώτη σύλληψις εἶναι τὸ κέντρον τῆς φύσεως, ἢ πρέπει νὰ ἀναιρεθῇ· ὥστε πρῶτον ἀποκαλύπτεται τὸ μὴ ἀποκαλυφθὲν διὰ τῆς αἰδῖου φύσεως, δεύτερον ἡ φύσις, ἢ τις ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι ἐστὶν ἐγωϊστικὴ· τὸ δ' ἐγωϊστικὸν φονεύεται ἐν τῇ τρίτῃ μορφῇ ὡς ἀντιφάσκον τῇ ἀποκαλύψει, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ καίεται ὑπὸ τοῦ πυρὸς· ἡ φύσις ἐστὶν ἀεὶ τῷ Θεῷ ὑποτελής, οὐδέποτε ἀνίσταται ὑπὲρ αὐτόν, ὡς ὑπὲρ τὸ δημιούργημα.

Ἡ βούλησις τοῦ πυρὸς (πατρός), ἡ ἐγείρουσα τὴν φύσιν, διήκει δι' ὄλων τῶν μορφῶν τῆς φύσεως· ἡ βούλησις ὑπὸ τῆς φύ-

σεως κωλυομένη στρέφεται εἰς ἑαυτὴν (αἰδιότητα) καὶ διὰ τῆς ἐπανόδου εἰς ἑαυτὴν συνέρχεται καὶ συναποκαλύπτει τὰς διασκεδασμένας δυνάμεις· ὥστε ἄγευ κωλύματος ἀποκάλυψις δὲν εἶναι δυνατὴ, διότι, ὅταν ἡ βούλησις κωλυθῇ καὶ ἡ φύσις συλλάβῃ ἑαυτήν, εἶναι σκότος· ὅταν ἡ φύσις ἐγωϊστικῶς γένηται καὶ πιεσθῇ, ἀπτεται τῆς αἰδιότητος (τοῦ φωτός), ἢ τις διαρρήγγουσι τὴν φύσιν ὡς ἀστραπὴ καὶ φέρει εἰς κίνδυνον αὐτήν, μέχρις οὗ τὸ καλυφθὲν φῶς κτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, τὸ κέντρον, τὴν ἀποκάλυψιν.

Ἡ δὲ ἀποκάλυψις, ὡς εἴρηται, εἶναι ἰδανικὴ, ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ Θεοῦ, πραγματικὴ δ' ἡ τοῦ λόγου ἐν τῇ φύσει, καὶ ἡ δημιουργικὴ ἐν τοῖς δημιουργήμασιν.

Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται διὰ τῶν μορφῶν, πρῶτον ἐν τῇ ἰδέᾳ, δεύτερον ἐν τῇ φύσει καὶ τρίτον ἐν τῇ κτίσει. Ἐν τῇ ἰδέᾳ ἀποκαλύπτεται εἰς ἑαυτὸν εἰσερχόμενος, εἰς θεμέλιον, καὶ μεθ' ἑαυτοῦ εἰσάγει τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, ὅπως αὐτὴν ἐκ τοῦ θεμελίου αὐτοῦ ἐκφράσῃ ὡς πνεῦμα· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψις ἐν τῇ ἰδέᾳ. Ἐν δὲ τῇ τελειοποιήσει τῆς ἰδανικῆς ἀποκαλύψεως προέρχεται ἡ ἡδονὴ καὶ ἐν αὐτῇ ἡ ἐπιθυμία, δι' ἧς ὁ Θεὸς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ ποιεῖ πραγματικὴν, καὶ διὰ τῆς ἰδέας ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν καὶ ἐν τῇ φύσει. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ὡς λόγου ἐν τῇ φύσει εἶναι ἡ δευτέρα, διότι ἡ τρίτη ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐν τῷ δημιουργήματι διὰ τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως τῇ κτίσει ἀποκαλύπτεται, ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς τῇ κτίσει πρῶτον ὡς θυμὸς διὰ τῆς φύσεως καὶ ἔπειτα ὡς ἀγάπη διὰ τῆς ἰδέας· διότι ὁ Θεὸς ἐν τῇ φύσει ἐστὶ πῦρ καταναλίσκον, ἐν δὲ τῇ ἰδέᾳ φῶς, ἀγάπη· διὸ ἡ κτίσις οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐμμείνη ἐν τῇ φύσει, διότι ἐμμένουσα ἐγείρει τὸν ἀρχέα, τὸ φυσικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ πρέπει τῷ Θεῷ νὰ ἦναι εἰλικρινής, τουτέστιν ἀνοικτὴ, ὅπως αὐτῇ ῥέωσιν αἱ ἀκτῖνες καὶ πηγαὶ τοῦ κέντρου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἄρα ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν τῷ Θεῷ παραδίδηται, σχηματίζεται εἰκὼν φωτεινὴ, ἐὰν τῇ ἰδέᾳ, εἰκὼν τῆς ἰδέας, ἀγγελος, καὶ ἐὰν τῷ φυσικῷ πνεύματι, τέρας, καὶ ἐὰν τῷ τοῦ κόσμου, κτήνος,

Ἐν τῇ πρώτῃ ἀποκαλύψει, τῇ ἰδανικῇ, ὁ λόγος οὕτω ἐστὶ φανερός, ἀλλὰ φανεροῦται ἐν τῇ δευτέρᾳ, τῇ φυσικῇ, διότι ὁ λόγος ἀνευ δυνάμεων, ἀνευ μορφῶν τῆς φύσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ φανερωθῇ. Ἡ ἀρχὴ ὅμως τῶν δημιουργημάτων ἐστὶν ἡ ἀλογος δύναμις· ἡ ἰδανικὴ δημιουργία προηγείται τῆς φυσικῆς, καὶ ἀμφοτέραι τῆς τῶν δημιουργημάτων.

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς μεταβαίνει εἰς τὴν φύσιν καὶ κτίσιν, καὶ ἐστὶ κοινὸς πᾶσι, φανερὸν ὅτι τὸ ἐγωϊστικὸν δὲν εἶναι ἰδανικόν, ἀλλὰ φυσικόν. Τὸ ἐγωϊστικὸν καταστρέφεται, ἀναιρεῖται, δηλαδή τὸ ἄμεσον αὐτοῦ, ὑπὸ τῆς βουλήσεως, ἣτις εἰσερχομένη εἰς τὸ ἐγωϊστικὸν καὶ ἀπὸ τοῦ φωτὸς χωριζομένη φέρει τὸ φῶς αὐτῆς, τὴν μὴ αὐτότητα, εἰς τὴν αὐτότητα, ὅπως τὸ ἐγωϊστικὸν νικηθῇ ὑπὸ τοῦ μὴ ἐγωϊστικοῦ, ἡ ἄμεσος αὐτότης ἀφαιρεθῇ καὶ συγχρόνως ἡ μὴ αὐτότης αὐτῆς μεταδοθῇ, καὶ τὸ καταστρεπτικὸν καὶ φωτὸς ἐστερημένον πῦρ γένηται γόνιμον.

Ἡ ἀληθὴς ὅμως τοῦ Θεοῦ εἰκὼν κατὰ Ι. Βόημόν ἐστὶν ἡ ἐβδόμη μορφή, ἡ σοφία (Gnadenwahl c. 3).

Ἡ πρώτη ἀρχὴ κατὰ τὸν Ι. Βόημόν ἐστὶν ἡ αὐτότης· ἡ ἀρχὴ αὕτη παραδιδομένη τῇ δευτέρᾳ δὲν εἶναι καταστρεπτικὴ καὶ διαιρετικὴ, ἀλλ' ἐνωτικὴ, διότι ἡ πρώτη ἀρχὴ μὴ ὑποτασσομένη τῇ δευτέρᾳ δὲν θὰ ἐλάβανεν ἐκ τῆς δευτέρας δύναμιν, καὶ μὴ λαβοῦσα θὰ διελύετο.

Ὁ Θεὸς ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς κτίσεως κωλυόμενος τοῦ νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἐπανερχεται εἰς τὴν ἀϊδιότητα, τὴν ἄβυσσον, καὶ ἀπ' αὐτῆς καταβαίνων διήκει δι' ἀμφοτέρων καὶ ἀναιρεῖ πᾶν κώλυμα· ἡ φύσις καὶ κτίσις καθίστανται ἀσθενεῖς, διότι ὁ Θεὸς ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῶν τὰς δυνάμεις, ἵνα γεννήσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Ὁ Θεὸς θέτει θεμέλιον καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτό, ἵνα ἐγείρῃ, καὶ δι' αὐτοῦ ἀναιρέσῃ τὸ ἐγωϊστικὸν αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἰδέας ἐστὶ τριπλῆ, ἰδανικὴ, πραγματικὴ (φυσικὴ) καὶ δημιουργικὴ, εἶναι καὶ ἡ ἰδέα τριπλῆ, ἰδανικὴ, ἀσιώματος, φυσικὴ, λόγος προφορικὸς, καὶ δημιουργικὴ· ὥστε τὸ δημιούργημα ἀρχεται ἐν τῇ τρίτῃ περιόδῳ.

Ὁ Ι. Βόημος θεμέλιον ἐννοεῖ τὴν ὀριστικότητά ἀνευ τινός,

ἄβυσσον τὴν ἀοριστίαν. Τὸ θεμέλιόν ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεός, ἐν τῷ θεμέλιῳ τίθεται ἡ σοφία, ἣτις ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ἐστὶν ἀοριστος, καὶ εἰς θεμέλιον φερομένη ὀρίζεται καὶ ἀπὸ τοῦ θεμελίου ἐκφράζεται· ὥστε ἡ σοφία ἐστὶ α) ἀοριστος, β) θεμελιωθεῖσα καὶ γ) ἐκφρασθεῖσα. Ἡ δὲ φύσις συλλαμβάνει μόνον ἑαυτὴν καὶ κτῆ τὸν μέγιστον βαθμὸν τῆς αὐτότητας, τὴν ἀγωνίαν.

Τὸ φυσικὸν πνεῦμα, ὁ θυμὸς, ἐγείρεται ἐν τῇ φύσει καὶ καταβροχθίζει αὐτήν. Τὸ πῦρ, δ' εἰς τὴν φύσιν καταστρεπτικόν, ἐστὶ καθὸ ὑπηρετικὸν τοῦ ἀνωτέρου γόνιμον. Τὸ πῦρ τρεπόμενον εἰς ἑαυτὸ εἶναι σκοτεινόν, ὑπὸ δὲ τὸ φῶς ἐρχόμενον φωτεινόν· ἡ αὐτότης (ἄμεσος) πρέπει νὰ ἀναιρεθῇ, ὅπως ἐκ τοῦ σκότους ἐμφανισθῇ πῦρ καὶ ἐκ τοῦ πυρὸς φῶς· ἡ φύσις ἐστὶ τριπλῆ, σκοτεινὴ (στερεά), πυρώδης (ῥευστή) καὶ φωτεινὴ.

Ὁ Ι. Βόημος λέγει, ὅτι τὰ τρία πρόσωπα διακρίνονται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ φυσικῇ ἀποκαλύψει καὶ γίνονται ἐνεργητικά. Ἐπειδὴ ἡ δημιουργικὴ ἀποκάλυψις ὑποθέτει τὴν φυσικὴν, καὶ αὕτη τὴν ἰδανικὴν, δὲν δύναται νὰ προέλθῃ δημιούργημα ἐν τῇ πρώτῃ, τῇ ἰδανικῇ ἀποκαλύψει, ὡς ὁ Ἐγγελοσ διατείνεται μὴ ὀρθῶς τὸν Ι. Βόημον ἐννοήσας, οὐδ' ἐν τῇ δευτέρᾳ, τῇ φυσικῇ, ὡς ὁ Σχελλίγγιος, διότι τὰ δημιουργήματα κατὰ Ι. Βόημον ἐθεάθησαν ὡς εἶδη, ὡς ἰδέαι, ἀπλῶς ἐν τῇ ἐβδόμῃ μορφῇ, τῇ σοφίᾳ, καὶ ἔπρεπε διὰ τῆς φύσεως νὰ γείνωσι πραγματικά.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ δημιουργήματά εἰσι προϊόντα τῆς τριάδος (τῶν τριῶν κόσμων), δὲν δύνανται νὰ προέλθωσιν ἀμέσως ἐξ ἰδανικῶν παραγόντων, ἀλλ' ἐκ φυσικῶν, τουτέστιν ἐμμέσως. Οὐδ' ἡ πτώσις καὶ ἡ ἀναγέννησις δύνανται κατὰ Ι. Βόημον νὰ λάβωσι χώραν ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, διὰ τῆς ἀβύσσου.

Ἡ ἄβυσσος περιέχει ἐν ἑαυτῇ ἀπάσας τὰς ιδιότητες, δηλαδή σκότος, πῦρ, φῶς· αὕτη ἐστὶν ἐν τῷ δημιουργήματι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ δύναται νὰ ἐγείρῃ ἐκάστην τῶν τριῶν τούτων ιδιοτήτων, καθ' ὅσον δύναται μιᾷ τούτων νὰ παραδοθῇ καὶ αὐτὴν νὰ καταστήσῃ ἐπικρατοῦσαν. Ὁ Θεὸς ὅμως ἐν ἑαυτῷ ἐγείρει μόνον τὸ φῶς καὶ μορφοῦται ὑπ' αὐτοῦ· διὸ ὁ Θεὸς ἄλλην ιδιότητα μὴ ἐγείρων δὲν πάσχει, ὡς τὸ δημιούργημα· αἱ δύο ἄλλαι

ιδιότητές εἰσιν ἐν τῷ Θεῷ αἰὲς ὑποτελεῖς, δυνάμει· ἡ αὐτότης ἐστὶν αἰὲς τῷ Θεῷ ὑποτελής· ἄρα ἐν τῇ φυσικῇ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύψει δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ διαφορᾶς τῶν ποιότητων ἐν τῷ Θεῷ, διότι ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς ἰδέας εἰς τὴν φύσιν μεταβαίνει διὰ τῶν μορφῶν, αἵτινες οὐδέποτε ἐξάπτονται ἐν τῷ Θεῷ, διότι ἐν αὐτῷ οὐδέποτε εἰσέρχονται, ὡς τῷ δημιουργήματι.

Περὶ δὲ σχέσεως τῆς τριάδος πρὸς τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν κάμνει λόγον ὁ Ι. Βόημος ἐν τῷ Μεγάλῳ Μυστηρίῳ παριστῶν τὸν ἄνθρωπον ὡς εἰκόνα τοῦ ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ καὶ ἐπομένως ὡς εἰκόνα ἐνεργείας, ὡς ἐβδόμην μορφήν καὶ ὄρον τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τελειότητος τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὸν Ι. Βόημον ἡ πρώτη βούλησις, ἡ ἀπερίληπτος, ἐστὶν ὁ πατήρ, τὸ δὲ κέντρον, τὸ Θεμέλιον, ὁ υἱὸς, καὶ ἡ ἔξοδος τὸ πνεῦμα, τὸ δ' ἐξελθόν ἐστὶ τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ἡ ἡδονή, ἡ ἐποπτεία, καὶ ἐν τῇ ἡδονῇ, τῇ ἐποπτείᾳ, προέρχεται ἡ ἐπιθυμία.

Τὰ τρία πρόσωπα εἰσιν ἡ τριάς, ἡ γεννωμένη ἐκ τῆς μιᾶς αἰδίου βουλήσεως· ἡ ἐποπτεία ἐστὶν αἴτια, ὅτι ἡ βούλησις συλλαμβάνει τὴν σοφίαν καὶ ἐκφράζει ὡς λόγον προφορικόν· ὁ λόγος οὗτος πληροῖ τὴν καρδίαν, ἐν τῷ λόγῳ ὅλαι αἱ δυνάμεις ὁμοῦ περιλαμβάνονται, καὶ εἰσὶ δεκτικαὶ χωρισμοῦ· καὶ ἐνταῦθα λαμβάνει φύσιν ὁ λόγος καὶ διὰ τῆς φύσεως γίνεται ἐνεργεῖα φανερός.

Ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι ὁ λόγος δὲν εἶναι φανερός, ἀλλ' ἰδανικός, ἀφανής· ἡ βούλησις ἡ συλλαμβάνουσα τὴν τριάδα ἐν αὐτῇ συλλαμβάνει καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἡδονῇ· ἡ βούλησις ἀμα εἰσέλθῃ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὰς τρεῖς μορφὰς αὐτῆς ποιήσῃ (στυφνότητα, πικρότητα καὶ ἀγωνίαν), στρέφεται εἰς τὴν ἀβυσσον, τὴν ἐλευθερίαν, καὶ λαμβάνει νέαν στήριξιν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας ἐπανέρχεται εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰσάγει τὴν σοφίαν μετὰ τῆς τριάδος εἰς τὴν φύσιν, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι ἐμφανίζεται ὡς ἀστραπή ἐκ τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι λαμβάνει χώραν ἡ γένεσις τοῦ πυρός, καὶ ὅταν λάβῃ χώραν ἡ ἔνωσις τῶν τριῶν ἐνὸς μετὰ τῶν τριῶν μὴ ἐνὸς, (τουτέστι τῆς

φύσεως τῶν τριῶν μορφῶν τῶν στερουμένων τοῦ ἐνὸς), προέρχεται ἡ ἐβδόμη μορφή, δηλαδή ἡ σοφία, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ περιλαμβάνων καὶ τὰς ἐξ μορφᾶς καὶ ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἐνοικεῖ καὶ ἡρεμεῖ, τουτέστι ἡ ἀποκάλυψις ἐστὶ τετελεσμένη.

Ἡ αὐτὴ βούλησις κατὰ Ι. Βόημον ἐν τῇ γλώσσει τοῦ Βαδέρου ἐστὶν ὁ λέγων καὶ τὸ λεχθὲν, ἡ σοφία· ὡστε ὁ λόγος ἐστὶ λέγων καὶ λεγόμενος, ἐνθετος καὶ ἐκθετος· ἡ μίᾳ βούλησις (Θεός) ἐγείρει τὸν λόγον, ὃν ἔχουσα δύναμις ποιεῖ ἐνεργεῖα, συλλαμβάνουσα ἐν τῷ κέντρῳ (καρδίᾳ) καὶ ἐκφράζουσα ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος· ὡστε ὁ λέγων λόγος εἶναι ὁ τρισυπόστατος Θεὸς (ἄβυσσος), ὁ λεγόμενος ἡ σοφία, ἥτις φερομένη διὰ τῆς ἐπιθυμίας γίνεται ἐξ αὐτῆς πραγματικὴ· καὶ τοῦτο σημαίνει ὅταν ὁ Ἰωάννης λέγῃ, ὅτι ὁ λόγος ἔλαβε φύσιν.

Ὁ λόγος διάφορος ὢν τῆς ἰδέας συλλαμβάνεται ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ φέρεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἀποκαλύπτεται ἐκ τῆς βουλήσεως ὡς προφορικός.

Ἐν τῷ προφορικῷ ἐστὶν ὁ λέγων, τὸ πνεῦμα, ὡς ὁ δημιουργὸς ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἔργῳ· ὁ λέγων ἐστὶν ἡ τριάς, τὸ τρία-ἐν, ὁ δὲ προφορικός, ἐν ᾧ ὁ λέγων ἐνοικεῖ καὶ δι' οὗ ἀποκαλύπτεται. Τὸ φῶς, τὸ πῦρ καὶ τὸ σκότος εἰσὶ τρόποι ἀποκαλύψεως τοῦ ἐνὸς, τοῦ Θεοῦ· ἐν ἐκάστῳ τούτων ἡ τριάς ἀποκαλύπτεται διαφῆρως, ἐν τοῖς τρισὶν ὁμοῦς ἐστὶ τὸ αὐτὸ ὄν· (J.B.M.M.p. 44)· ὁ λέγων λόγος, ὁ ἐνθετος, ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ προφορικῷ, ἐνοικῶν ἐν αὐτῷ.

Ἡ βούλησις ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως εἰσέρχεται εἰς τὴν φύσιν, ἵνα λάβῃ τὴν αὐτότητα, καὶ κωλυομένη μεταβαίνει μετὰ τῆς ἰδέας εἰς τὴν φύσιν καὶ νικᾷ αὐτὴν καὶ εἰσέρχεται εἰς ἑαυτὴν καὶ οὕτως ἡμερόνει τὴν φύσιν καὶ ἄνυφοι.

Τὸ μηδὲν ὑπὲρ τὴν φύσιν ὃν δὲν εἶναι φανερόν, καὶ θέτει τὸ τί, τὴν φύσιν, ἵνα ὑποτασσόμενον γένηται τοῦ μηδενὸς μέτοχον, καὶ τὸ μηδὲν λάβῃ αὐτότητα. Ἐφ' ὅσον τὸ τί, ἡ φύσις μένει ἀνυπότακτον, μένει κενὸν Θεοῦ, ἀτελὲς καὶ καταστρεπτικόν. (Gnadenwahl c. 1 καὶ ἐφ.).

Ἀλλὰ τὸ ἐγωϊστικὸν τοῦ τί τὸ ἀνθιστάμενον τῷ μηδενί

ἔστι τὸ κέντρον τῆς φύσεως, ὃ πρέπει χωρισθὲν νὰ κλεισθῆ πού.
Ἐὰν δὲν ἦτο τὸ τί, τὸ μηδὲν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεμελιώσῃ
ἑαυτὸ, διότι τὸ μηδὲν δὲν θὰ εἶχε τι, ὃ νὰ συλλάβῃ ἠδύνατο,
καὶ εἰς αὐτὸ εἰσελθὼν νὰ ληφθῆ. Τὸ μηδὲν δύναται νὰ ἐνώθῃ
μετὰ τοῦ τί· ἡ ὑπερφυσικὴ τριάς ὁμοίως πρέπει νὰ διακριθῆ τῆς
φυσικῆς, διότι καὶ τὰ τρία πρόσωπά εἰσιν ἐν τῇ ἰδέᾳ ὑπὲρ τῆς
φύσιν· ὑπάρχει ὁμοίως καὶ ἐν τῇ φύσει τριάς, δηλαδή τὸ πῦρ, τὸ
φῶς καὶ ὁ ἀήρ, καὶ ἡ τριάς αὕτη ἐστὶν ἀντιστοιχοῦς εἰς τὴν ὑπερ-
φυσικὴν.

Αἱ εἰς μορφαὶ προέρχονται δι' ἐνώσεως τῆς φύσεως μετὰ τῆς
ἰδέας, ἡ δ' ἐβδόμη ἐστὶ τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ.

Τὸ δὲ τί, ἡ φύσις, ὑποτασσόμενον τῷ μηδενὶ γίνεται μέτο-
χον αὐτοῦ. (Gnadenwahl c. 9.).

Τὸ τί, ἡ φύσις, ἵνα συντελέσῃ εἰς ἀποκάλυψιν τοῦ μηδενός,
πρέπει νὰ χωρισθῆ εἰς σκότος, πῦρ καὶ φῶς, ἵνα καὶ αἱ τοῦ μη-
δενός ιδιότητες χωρισθεῖσαι διακριθῶσιν.

Ὁ Ι. Βόημος (Gnadenwahl c. 9, 11, 10) λέγει, ὅτι ἡ ἰδέα
βούλησις πρέπει νὰ ἀφήσῃ τὴν μίαν βούλησιν νὰ οἰκῆσῃ ἐν αὐ-
τῇ· ἡ φύσις πρέπει νὰ συλλάβῃ τὴν ἀπερίληπτον βούλησιν (μη-
δὲν) ἐν ἑαυτῇ καὶ φανερώσῃ ἐξ αὐτῆς· ἄρα ἡ ζωὴ τοῦ Θεοῦ ἀνε-
φύσεως δὲν θὰ ἀπεκαλύπτετο.

Τὸ μηδὲν καὶ τὸ τί δὲν πρέπει νὰ χωρισθῶσιν, ὡς οὐδὲ τί
φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα, διότι ὁμοῦ ἀποτελοῦσαι τὸν προφο-
ρικὸν λόγον, τὴν γλῶσσαν.

Τὸ μηδὲν ὄν ἀδιάκριτον διακρίνεται μόνον διὰ τοῦ τί· διὸ
λέγει ὁ Βάδερς, ὅτι, ὅταν τὸ παράγον δὲν ἦναι ἔμμανον τουτέ-
στι δὲν ἐνοικῆ ἐν τῷ παραγομένῳ, ἀλλ' εἶναι διαβατικόν, δὲν
φανεροῦται, δὲν γινώσκεται, ἀλλ' ὅταν ἐνοικῆ ἐν τῷ παραγομέ-
νῳ, τὸ παραγόμενόν ἐστὶ τέλειον καὶ τὸ παράγον ἤρεμον.

Ἡ ὄρασις, ἐξ ἧς τὸ ἔραν, ἐστὶ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς γε-
νέσεως· διὰ τῆς ὄρασεως προέρχεται ἡ ἠδονὴ καὶ ἐκ τῆς ἠδονῆς
ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ γείνη τὸ ὀρώμενον πραγματικόν. Πρὸς τοῦτο
ἐγείρεται ὁ θυμὸς πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ κωλύματος, τῆς ἀμεσότη-
τος τῆς φύσεως· ὁ θυμὸς ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ πῦρ καὶ δεικνύει τὴν

πρώτην βαθμίδα τῆς ὑποταγῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀναίρεσεως
τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ἰδέας μετὰ τῆς φύσεως.

Ἐν τῇ Θεοσκοπίᾳ (c. 1. § 2 καὶ ἐφ.) λέγει ὁ Ι. Βόημος, ὅτι
οὐδὲν ἀνευ ἐναντιότητος φανεροῦται· διότι, εἰ οὐδὲν ἐναντίον
ἦν, δὲν ἤρχετο εἰς ἑαυτὸ, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ, καὶ εἰ ἐκτὸς ἑαυ-
τοῦ ἦν, οὐδέποτε θὰ ἤρχετο εἰς γνῶσιν ἑαυτοῦ· καὶ ἐὰν ἐν τῷ
ζῆν ἀντίστασις δὲν ὑπῆρχεν, οὐδ' αἰσθησις θὰ ὑπῆρχεν, οὐδ' ἐνέρ-
γεια, οὐδὲ βούλησις, οὐδὲ νοῦς, οὐδ' ἐπιστήμη· οὕτω καὶ ἡ τοῦ
θεοῦ βούλησις δὲν ἠδύνατο μὴ ὑπαρχούσης ἀντιθέσεως νὰ φανε-
ρωθῆ· ὁ Θεὸς βούλεται μόνον ἑαυτὸν, διότι οὔτε πρὸ αὐτοῦ ἔ-
χει τι οὔτε μεθ' ἑαυτὸν· ἅμα ὁμοίως βούλεται τι, τοῦτο τὸ τί
εἶναι ἐναντίον. Ἐπειδὴ ἐν ὄν οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ὅπερ νὰ βού-
ληται ἠδύνατο, ποιεῖ ἑαυτὸ διττόν· διότι ἡ αἰσθησις ἐστὶν ἐν
τῇ δυάδι· ἵνα δὲ γείνη αἰσθητικόν, κινητικόν, γνωστικόν, ἔρχε-
ται εἰς ἐπιθυμίαν, καὶ δι' αὐτῆς προέρχονται χωρισμὸς ἐν τῷ
ἐνὶ καὶ δυνάμεις· ἡ ἐνότης ὠθεῖ καὶ ἡ ἐπιθυμία ἔλκει· οὕτω
προέρχεται ἀντίθεσις, ὡς τὸ ναὶ καὶ τὸ οὐ· (quaestio. theo-
soph. §. 6.).

Ἡ ἀπειρος βούλησις (ἀβυσσος) συσπλομένη εἰσδύει εἰς ἑαυ-
τὴν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς φύσεως, ἐν τῇ γεννητικῇ δυνάμει αὐτῆς,
τουτέστι τῷ θυμῷ, καὶ νικά τὸ κώλυμα· ἡ ἀπειρος βούλησις εἰ-
χεν ἐν ἑαυτῇ τὸν θυμὸν, τὴν δύναμιν, καὶ κωλυθεῖσα ἀπὸ τοῦ
νὰ διέλθῃ διὰ τῆς φύσεως ἐπανήλθεν εἰς ἑαυτὴν (ἐλευθερίαν) καὶ
ὑπερνίκησε διὰ τοῦ θυμοῦ τὴν φύσιν (1)· ἡ βούλησις ἔσπειρε
τὴν φύσιν, ἣν ὁ Ι. Βόημος ὀνομάζει καὶ πρῶτον στοιχεῖον καὶ
πρώτην ὕλην.

Ἄρα ἡ ἰδέα εἰσέλθῃ εἰς τὴν φύσιν, ἀναίρει τὸ κέντρον αὐτῆς
καὶ θεμελιοῦ τὸ ἑαυτῆς· ὥστε ἡ ἰδέα καθίσταται κέντρον τῆς
φύσεως, ὡς ὁ Θεὸς κέντρον τῆς ἰδέας. Ἐπειδὴ τὸ κέντρον τῆς
φύσεως ἐστὶ κεχωρισμένον, κενόν, δὲν δύναται νὰ ἀνοιχθῆ, παρὲς
ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἴδῃ εἰς αὐτό.

(1) Ἐν τῇ συνοσίᾳ οἱ φυσιολόγοι παρατήρησαν ὅτι ὅλα τὰ ὄργανα συσπλο-
νται ἐν εἰδίῳ θυμῷ, ὃς ὀνομάζεται ἀνδρικόν.

Ἡ μία βούλησις ἐνοικεῖ ἐν ἀπάσαις ταῖς μορφαῖς καὶ ἀποκαλύπτεται δι' αὐτῶν. Ἐὸ σῶμά ἐστι κατὰ νόμον ἀντίστοιχον τῷ ἐν αὐτῷ ἐνόντι πνεύματι. Ἐν τῇ μορφολογίᾳ παρατηρεῖται, ὅτι ἡ μορφή προέρχεται ἐκ τοῦ μέσου, ὡς πᾶσα ζωὴ· ὥστε πᾶσα ἀνάπτυξις δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ιδέας ἀμέσως, ἀλλ' ἐκ τοῦ μέσου δι' ἀναιρέσεως τῆς διαφορᾶς.

Ὁ θεὸς εἶδεν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἐπώπτευσεν τὴν ιδέαν, ἐν τῇ ιδέᾳ τὴν φύσιν καὶ ἐν τῇ φύσει τὴν κτίσιν καὶ ὡς τέλος τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ θεὸς ἀπεφάσισε νὰ φανερώσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς ιδέας, τὴν δ' ιδέαν νὰ καταστήσῃ διὰ τῆς φύσεως πραγματικὴν· ἡ (αἰθίος) φύσις ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ αὐτότης, ἥτις οὐδέποτε ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν ιδέαν. Ἐὰν ἡ ιδέα ἐν τῇ φύσει δὲν ἐνοικῆ, ἡ φύσις δὲν εἶναι τελεία, θεία, ἀλλ' ἀτελής, μὴ θεία· ἡ φύσις πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ιδέαν ἐν ἑαυτῇ, τουτέστι νὰ ὑπηρετῇ τῇ ιδέᾳ, διότι ἄλλως ἡ φύσις γίνεται σκοτεινὴ καὶ φθαρτικὴ.

Ὁ θεὸς ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς φύσεως, ἣν ἐγείρει διὰ τῆς βουλήσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐγέρσεως προέρχεται ἡ αὐτότης, ἥτις πρέπει νὰ ἀναιρεθῇ.

Τὴν ἀναίρεσιν ὁ Ι. Βόημος ὀνομάζει θάνατον.

Ἡ φύσις χωρὶς τῆς ιδέας γεννᾷ τέρατα.

Ἡ ἀπειρος βούλησις κατὰ Ι. Βόημον γεννᾷ ἐκτὸς τῆς φύσεως τὸν λόγον, ἐκτὸς τῆς ἐνάτητος (τῆς τριάδος) συλλαμβάνει τὴν φύσιν ὡς ἐπιθυμίαν. Ὄταν ἡ φύσις ἔλθῃ εἰς ἀγωνίαν, προέρχεται ἡ ἰδανικὴ παράστασις εἰς τὴν ἐλευθερίαν, μεθ' ἧς ὁ πατήρ διαρρήγνυσι τὴν φύσιν καὶ προέρχονται αἱ τρεῖς ὑστεραὶ μορφαί, ἡ δ' ἐβδόμη, ἐν ἧ ὁ θεὸς ὡς πνεῦμα ἐνοικεῖ, καὶ ἐν ἧ αἱ ἄλλαι εἰσὶν, ἐστὶ κατὰ Ι. Βόημον ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ θεὸς θέτει τὴν φύσιν, τὴν αὐτότητα τὴν ἄμεσον, εἰσέρχεται εἰς ἑαυτὸν ἐν τῇ φύσει καὶ θέτει ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ, τουτέστιν ὡς ἀντικείμενον, ὡς κέντρον φωτός, καὶ τὴν ἄμεσον αὐτότητα, τὸ κέντρον τῆς φύσεως ἀναιρεῖ, καὶ ἐν τῇ ὑποταγῇ τῆς αὐτότητος ὑπὸ τὴν μὴ αὐτότητα μεταβάλλεται ἡ ἄμεσος αὐτότης καὶ γίνεται ἀπὸ καταστρεπτικῆς γόνιμος· ὥστε καὶ ἡ αὐτό-

της πρέπει νὰ νοηθῇ 1) ἐν ἀδιαφορίᾳ, 2) ἐν διαφορᾷ (χωρὶς) καὶ 3) γόνιμος.

Ἡ ιδέα ἐστὶν ἀνδρόγυνος καὶ ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι ἀόριστος, τὰ δύο γένη (ἄνθρωπος καὶ γυνή) ἀδιάκριτα· εἰς δὲ τὴν φύσιν εἰσερχομένη ὀρίζεται, ἀναπτύσσεται καὶ ἐνεργεῖ· τὰ γένη διακρίνονται μὲν, πλὴν οὔτε χωρίζονται οὔτε συγχωνεύονται, διότι τὸ μέσον, ἡ βούλησις, κωλύει καὶ τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν συγχώνευσιν.

Ἡ δ' ιδέα ἐστὶν εἰκὼν τῆς βουλήσεως, καὶ ἡ ἐπιθυμία εἰκὼν τῆς ιδέας· ἄρα εἰς τῆς βουλήσεως κάτοπτρα.

Ἐν τῇ ἡδονῇ (ιδέα) προέρχεται ἡ ἐπιθυμία, καὶ διὰ τοῦτο ἡ βούλησις λέγεται πατήρ αὐτῆς· ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία ἐνούμεναι διὰ τῆς βουλήσεως γίνονται πραγματικαί, ὡς δι' ἀμφοτέρων καὶ ἡ βούλησις, ἥτις ἀνευ αὐτῶν θὰ ἦτο τυφλὴ καὶ ἀσθενής.

Ἀμα ἡ βούλησις εἰσέλθῃ εἰς τὴν φύσιν καὶ περιέλθῃ εἰς συμφρότητα, πικρότητα καὶ ἀγωνίαν, στρέφεται εἰς τὴν ἄβυσσον, τὴν ἐλευθερίαν, καὶ νέαν ὑποστήριξιν ἐκείθεν λαβοῦσα ἐπανέρχεται εἰς τὴν φύσιν μετὰ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐμφανίζεται ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι τῆς ἐξόδου ἀπὸ τῆς φύσεως ὡς ἀστραπὴ, καὶ ὅταν αἱ τρεῖς πρώται μορφαί μετὰ τῶν τριῶν ὑστέρων ἐνωθῶσι, προέρχεται ἡ ἐβδόμη, ἡ σοφία, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ περιλαμβάνων καὶ τὰς ἕξ μορφάς, ἐν αἷς ὁ θεὸς ἐνοικεῖ καὶ ἡρεμεῖ, τουτέστιν ἡ ἀποκάλυψις καθίσταται τελεία.

Τὴν σοφίαν ὁ Ι. Βόημος ὀνομάζει θεῖον πνεῦμα, αἰθίον, θεϊαν φύσιν, θεϊαν γῆν, θεῖον οὐρανόν, θεῖον σῶμα, θεῖον ὀφθαλμὸν, ῥίζαν, ἐβδομον πηγαῖον πνεῦμα.

Τὴν σοφίαν ὁ Ι. Βόημος διακρίνει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ παραδεχόμενος τριπλῆν αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν, ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ, ἐν τῇ διαφορᾷ καὶ τῇ ἐνότητι.

Ἡ σοφία ὡς σῶμα τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει βούλησιν, ἀλλὰ φέρει τὴν βούλησιν αὐτοῦ· ἐνὶ λόγῳ κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν καὶ αἱ ἐπιθυμίαι αὐτῇ ἀποδίδονται, π. χ. παρθένος πρὸ τῆς καταβάσεως αὐτῆς εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον, πρὸ τῆς ὕλης, ἀγνῆ, ἐν τῷ Θεῷ· εἰς τὸ κέντρον εἰσερχομένη χωρίζεται εἰς πολλὰς μορφάς καὶ πάλιν ἐπαναφέρεται ὑπὸ τοῦ πνεύματος εἰς ἐνό-

τητα. 3) Ἐν τῇ αἰδίῳ φύσει ἐστὶν αἰδῖος, ἐν τῇ Οείᾳ Οεία, ἐν τῷ κόσμῳ κοσμική, καὶ ἐν σκοτει μωρία καὶ πνεῦμα τοῦ κόσμου. 4) ὀνομάζεται δ' ἡ σοφία καὶ πνεῦμα, διότι ἐστὶ νοῦς· ἡ σοφία πρὸς μὲν τὸν Θεὸν ἀποτελεῖ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὡς πρὸς δὲ τὰ κατώτερα τὴν ψυχὴν αὐτῶν· ἄρα ἐν τῇ μέσῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κτίσεως μορφαὶ τὴν κτίσιν ὡς ψυχὴ αὐτῆς· ὥστε ὁ Ι. Βόημος τὴν σοφίαν οὔτε μετὰ τοῦ πατρὸς συγχέει ὡς ὁ Σχελλίγγιος, οὔτε μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς οἱ Θεολόγοι, ἀλλὰ διακρίνει αὐτῶν· ἐτι δὲ αὐτὴν διακρίνει καὶ ἀπὸ τῶν ἕξ μορφῶν, ἐξ ὧν προέρχεται, ὅλκι δὲ προέρχονται ἐκ τῆς τετάρτης.

Ἐπειδὴ αἱ ἕξ μορφαὶ εἰσὶν ἡ τριάς, ἐστὶν ἡ σοφία ἡ ἑβδόμη εἰκὼν δ' ὀνομάζεται, διότι δὲν εἶναι ὁ Θεός· ὀφθαλμὸς καὶ κάτοπτρον, διότι ἐν αὐτῇ ἐποπτεύει ὁ Θεὸς ἑαυτὸν· ἐν αὐτῇ εἶδεν ὁ Θεὸς καὶ τὰ ὄντα ὡς σχήματα, ὡς ιδέας, καὶ διὰ τῆς φύσεως κατέστησε πραγματικά.

γ) Περὶ δημιουργίας.

Πῶς ἔγεινεν ἡ μετάβασις τῶν δημιουργημάτων ἐκ τοῦ Θεοῦ

Ὁ Σχελλίγγιος, Ἐγγελοσ καὶ ἄλλοι φύσιν αἰδῖον, γόνιμον, δι' ἀναγνωρίζουσιν, ἀλλὰ γεννῶσι τὸν υἱὸν ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ παράγουσι τὴν κτίσιν.

Ὁ Ι. Βόημος γεννᾷ τὸν υἱὸν ἀμέσως μὲν ἐκ τῆς αἰδῖου φύσεως, ἐμμέσως δ' ἐκ τοῦ πατρὸς, τουτέστι διὰ τῆς αἰδῖου φύσεως.

Τὴν αἰδῖον φύσιν ὁ Ι. Βόημος παράγει ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς· ἡ αἰδῖος φύσις ἐν τῷ Θεῷ, ὁ υἱὸς ἐν τῇ αἰδίῳ φύσει· ὁ υἱὸς γεννᾶται διὰ τῆς αἰδῖου φύσεως· ἄμα ὁ Θεὸς εὔρη ἐν τῇ αἰδίῳ φύσει ἑαυτὸν, τουτέστι τὸ ἀντικείμενον, τὸ κιάλυμα ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῷ ἄμα προέρχεται χωρισμὸς τῆς φύσεως καὶ τῆς ιδέας (Οείας εἰκόνας)· ἄμα ὁ Θεὸς ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ αἰδίῳ φύσει καὶ ῥίψῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἐν τῷ ἄμα πληροῦται ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ἐν ἑαυτῷ γεννᾷ τὸν υἱὸν, οὐχὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, διὰ τῆς αἰδῖου φύσεως· ὥστε ἡ φύσις γεννᾶται ἀμέσως ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὁ δ' υἱὸς ἀμέσως ἐκ τῆς φύσεως καὶ ἐμμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς.

Οὐδ' ἡ κτίσις γεννᾶται ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐδ' ἀμέσως ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐμμέσως ἐκ τῆς αἰδῖου φύσεως, διὰ τοῦ υἱοῦ· ὥστε ὁ υἱὸς γεννᾶται διὰ τῆς φύσεως καὶ ἡ κτίσις διὰ τοῦ υἱοῦ· διὰ τοῦτο ὁ υἱὸς δὲν εἶναι κατὰ Ι. Βόημον δημιουργημα.

Ἐντεῦθεν προέρχεται ὁ πόθος τῶν ὄντων· ὁ πόθος ἐστὶ βούλησις ἐστερημένη ἐπιθυμίας, διότι ἡ ἐπιθυμία παράγει τὴν ζῶην καὶ τὴν ἐνέργειαν· ἡ ἡδονὴ ἐστὶν ιδέα, ἡ ἐπιθυμία αἰσθημα ἐλλείψεως· ἡ σοφία δεικνύται καὶ ὡς ἰδανικὴ παράστασις, εἰκὼν, ἡ δ' ἐπιθυμία ὡς νόθος εἰκὼν, ὡς φαντασία.

Ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶν ἡ φύσις καὶ ἡ εἰκὼν (σοφία), ἡ ἀναίγουσα τὴν ὁδὸν ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὴν κτίσιν.

Καὶ αἱ ἑπτὰ μορφαὶ ἐν τῷ Θεῷ προέρχονται παραλλήλως τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ, τῇ δευτέρῃ καὶ τῇ τρίτῃ μορφῇ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἐτι ἀφανής, καὶ ἐμφανίζεται ἐν τῇ τετάρτῃ κατὰ πρῶτον ὡς πῦρ, ὡς πατήρ, ἐν τῇ πέμπτῃ ὡς φῶς, ὡς υἱὸς, καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ὡς ἀήρ, ὡς πνεῦμα· ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ ὁ ὅλος Θεός· ὥστε αἱ ἑπτὰ μορφαὶ εἰσὶ τρόποι τῆς τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύψεως.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ι. Βόημου περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ γενέσεως διὰ τῆς αἰδῖου φύσεως καὶ τῆς τῶν δημιουργημάτων διὰ τοῦ υἱοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν δυσχερεστέρων.

Ἐπειδὴ ἡ ιδέα ἐστὶ κατὰ Ι. Βόημον τὸ κάτοπτρον τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ φύσις τὸ τῆς ιδέας, φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἄνευ τῆς ιδέας καὶ ἡ ιδέα ἄνευ τῆς φύσεως δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἐν τῇ ιδέᾳ καὶ ἡ ιδέα ἐν τῇ φύσει· ἐπομένως ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ τῆς ιδέας καὶ ἡ ιδέα ἡ τῆς φύσεως, ἡ δὲ ιδέα τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ φύσις τὸ τῆς ιδέας· ἡ φύσις ἄνευ τῆς ιδέας καὶ ἡ ιδέα ἄνευ τοῦ Θεοῦ οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ τελειοποιηθῶσι· καὶ τὰ τρία εἰσὶ συνδεδεμένα οὕτως, ὥστε ἑνὸς τούτων ἀναιρουμένου καὶ τὰ ἄλλα δύο συναναιροῦνται.

Ἐν τῷ ἀνωτάτῳ χώρῳ τὰ τρία πρόσωπα ἐνεργοῦσι κοινῶς, ἐν τῷ δευτέρῳ ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ μόνος ὁ πατήρ, τουτέστιν ὡς πνεῦμα φυσικόν.

Ὅσο ὁ Θεὸς καταβαίνει, τόσο γίνεται ἡ φύσις ἐγωϊστικωτέρα· ὅσο ἡ φύσις ἐγωϊστικωτέρα, τόσο μάλλον ἐκπίπτουσι τὰ δημιουργήματα ἀπὸ τῆς πρώτης σχέσεως αὐτῶν, τόσο μάλλον γίνονται ἀνελεύθερα καὶ εὐθραυστα· ἀντιστρόφως δ' ὑψούμενα ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὴν ἰδέαν καὶ τὸν Θεὸν γίνονται ἐλεύθερα, ἀθραυστα καὶ μακάρια· τῶν δημιουργημάτων ὅμως γινομένων τελείων, Θεῶν, γίνεται καὶ ἡ φύσις καὶ δὲν καταστρέφεται.

Ἡ ἰδέα ἐποπτεύουσα ἐν τῇ φύσει ἑαυτὴν λαμβάνει παρ' αὐτῆς τὴν εἰκόνα αὐτῆς καὶ λαμβάνουσα αὐτὴν εὐρίσκει ἑαυτὴν, καὶ εὐρίσκουσα γεννᾷ· ὥστε ἡ ἰδέα ἄνευ συγκεντρώσεως ἑαυτῆς οὐδέποτε θὰ ἐγίνετο πραγματικὴ· ἡ δὲ φύσις ἄνευ τῆς ἰδέας οὐδέποτε θὰ ἀνυφοῦτο εἰς ἐνότητα· διότι ἡ μὲν φύσις ἐστὶ δὴ φύσις, ἡ δὲ ἰδέα ἀμερῆς οὖσα εἰς τὴν φύσιν εἰσερχομένη φέρει εἰς τὴν ἐνότητα καὶ ἀνυφοῖ αὐτὴν· (Ab. die Emanzipation der Kath. Kirche v. Baader σ. 184).

Ὁ 1. Βόημος διακρίνει τρεῖς χώρους, 1) τὴν αἰθέρην φύσιν, τὸ πῦρ, τὴν ζωὴν, 2) τὸ φῶς καὶ 3) τὸν νῦν κόσμον.

Αἱ ἀρχαὶ εἰσι πανταχοῦ αἱ αὐταί, ἐν σχέσει ὅμως διαφόρῃ· διὰ τοῦτο ἡ καταστροφή μιᾶς συνεπάγεται τὴν καταστροφήν τῶν ἄλλων· διὰ τοῦτο δὲν καταστρέφεται καὶ τὸ σῶμα, διότι ἡ φύσις ὡς ρίζα αὐτοῦ δὲν καταστρέφεται. Ἐπειδὴ αὕτη δὲν καταστρέφεται, δὲν καταστρέφεται καὶ τὸ προϊόν αὐτῆς, ἀλλὰ μεταβάλλεται κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὰς ἀνωτέρας ἀρχάς.

Τὸ κατώτερον διαμένει, διότι εἶναι βᾶσις τοῦ ἀνωτέρου· ἐπειδὴ τὸ ἀνώτερον εἶναι αἰθέρην, εἶναι καὶ τὸ κατώτερον αἰθέρην ὡς ἀποτελοῦν βᾶσιν τοῦ αἰθέρου· διὰ τοῦτο ἐν ἀρχικῇ σχέσει ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος αἰθέρης.

Ὁ 1. Βόημος τὸν Θεὸν ἐκλαμβάνει καὶ ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ ἐν τῇ φύσει ἀχώριστον· καὶ ἐπειδὴ ὁ πατὴρ ἀρχεῖ ἐν τῇ φύσει, ὀνομάζει αὐτὸν αἰθέρην φύσιν· ἐπειδὴ δ' ἀρχεῖ ἐν τῷ μέσῳ, υἱὸν, καὶ ἐν τῇ κτίσει, ἅγιον πνεῦμα· ὥστε ὁ 1. Βόημος τὰ πρόσωπα διακρίνει ἀπὸ τῶν χώρων, καὶ ἐπομένως δὲν συγχέει μετ' ἀλλήλων· διότι οἱ συγχέοντες τοὺς χώρους μετὰ τῶν προσώπων, καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν χωρίζοντες ποιοῦσι τρεῖς Θεούς, ὅπερ κατὰ 1. Βόη-

μον δὲν εἶναι ὀρθόν. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν ἀρχῶν ἦτοι χώρων κατὰ 1. Βόημον ἡ μὲν πρώτη ἐστὶ τὸ πῦρ, ἡ δὲ δευτέρα τὸ φῶς καὶ ἡ τρίτη ὁ ἀήρ, διότι τὸ σκότος δὲν εἶναι κατὰ 1. Βόημον ἀρχὴ, ἀλλὰ δύναμις.

Τὸ πῦρ εἰς ἑαυτὸ ἐρχόμενον γίνεται σκοτεινόν· εἰς αὐτὸ εἰσερχόμενον τὸ φῶς ποιεῖ ἴδιον κέντρον.

Τὸ φῶς ἐστὶ τὸ μέσον τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος· τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ εἰσὶν ἐν τῷ φωτί· τὸ πῦρ δεῖται τοῦ ὕδατος καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ πυρὸς, τὸ μὲν πῦρ ἵνα μὴ ᾖ καταστρεπτικόν, τὸ δὲ ὕδωρ, ἵνα ᾖ ζῶν.

Τὸ πῦρ ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ γίνεται ἐνεργεῖα διὰ τῶν τριῶν μορφῶν, αἵτινες ποιοῦσαι τὴν κίνησιν εἰς τὸ ἀεικίνητον, τὸ κέντρον τῆς φύσεως, ἡ κόλασις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ πῦρ, ἡ αὐτότης, ἡ φύσις, ἔχον τὴν ἰδέαν, τὴν μὴ αὐτότητα, καὶ τὰς τρεῖς μορφάς ἐστὶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκοτεινοῦ· ἡ αὐτότης αὕτη παραδιδόμενη τῷ φωτί γίνεται φωτεινὴ, ἄγγελος, παραδιδόμενη δὲ τῷ σκότει διαβάλλος.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ πῦρ ἐν τῷ φωτί γίνεται ἐλεύθερον καὶ γόνιμον, ἐν δὲ τῷ σκότει ἀνελεύθερον καὶ καταστρεπτικόν, διότι πίπτει εἰς χωρισμόν, ὃν ν' ἀναιρέση δὲν δύναται.

Τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ εἰσὶ δυνάμεις, τὸ δὲ φῶς τὸ μέσον, καὶ δι' ἀμφοτέρων φανερούμενον εἰσέρχεται εἰς τὸ ὕδωρ καὶ μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ πῦρ.

Ὅταν τὸ πῦρ κλείσῃ ἑαυτὸ καὶ τὸ ὕδωρ δὲν παραδοθῇ, γίνεται φλόξ καὶ σκότος καὶ αὐτοῦ καταστρεπτικόν.

Ὅταν δὲ τὸ πῦρ παραδοθῇ τῷ ὕδατι, γίνεται φωτεινόν, πρᾶον καὶ γόνιμον.

Οἱ ἀρχαῖοι ζῶν ἐκάλουν τὸ ἀναπνέον· τὸ πῦρ ἀναπνέει, ἄρα ζῆ· τὸ πῦρ ἐκπνέει, ἄρα ἀναπνέει, ἄρα δὲν πνίγεται· ἄρα ἡ ζωὴ κατὰ 1. Βόημον συνίσταται ἐν συνεχείᾳ, ἐν ληθοδοσίᾳ, ἐν τῷ δίδειν καὶ λαμβάνειν· ὥστε ὁ μὴ δίδων ζωὴν δὲν λαμβάνει, ἄρα θνήσκει. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι, ἡ ἀληθὴς ζωὴ πνίγεται, ἐὰν κωλυθῇ. Ὁμοίως καὶ ὁ ἔρως ὑφίσταται ἐν ἀμοιβαιότητι, ἐν τῷ δίδειν καὶ λαμβάνειν· ἐὰν τὸ δίδειν κωλύηται, τὸ δὲ

λαμβάνειν δὲν ἀκολουθῆ, προέρχεται λύπη, βασανισμὸς καὶ ἀγωνία· ὥστε ἡ ἀγωνία ἐστὶν εἶδος πνιγμοῦ.

Ἡ κατάστασις αὕτη δεικνύει, ὅτι ἡ ἀγωνία ὑποθέτει ἕτερον κεκλεισμένον καὶ μὴ δυνάμενον νὰ ἀπαλλαγῆ, ὡς ἐν τῷ ἐκπνέειν καὶ ἀναπνέειν, καὶ πνίγεται, ὅταν οὐδεὶς σῶζων προέρχεται.

Τὸ πῦρ κατ' αὐτὸν προέρχεται ἐκ τῆς πρώτης ὕλης, δηλαδὴ τοῦ σκότους, καὶ εἶναι δύναμις τῆς φύσεως, πνεῦμα φυσικόν, αὐτότης· ὡς ἡ ῥίζα ἀπὸ τοῦ φυτοῦ δὲν χωρίζεται, ἀλλὰ διακρίνεται, οὕτω δὲν χωρίζεται καὶ τὸ σκότος ὡς ῥίζα ἀπὸ τοῦ πυρός ὡς φυτοῦ, ἀλλὰ διακρίνεται· τὸ πῦρ τρέπεται πρὸς τὰ ἄνω, ἡ δὲ ῥίζα, τὸ σκότος, εἰς τὸ κάτω.

Ἡ κορυφή τῆς φύσεως εἶναι ἡ ἰδέα, ὡς ἡ κορυφή τῆς γῆς τὰ ἄστρα. Τὸ πῦρ λαμβάνει τὴν πνοὴν ἐκ τῆς ἰδέας, μὴ λαβὼν δὲ πνίγεται· ἐὰν ἡ εἰς τὴν φύσιν εἰσελθοῦσα βούλησις (πῦρ) κωλυθῆ, πνίγεται ἡ φύσις· ἡ πνοὴ ὅμως αὐτῆς ἀνορθοῦσα τὴν φύσιν ποιεῖ πνευματικὴν· ἡ βούλησις, ἡ τὸ θεμέλιον αὐτῆς θέτουσα, καταστρέφει πάντα, ἐν οἷς δὲν εὕρισκε τὸν υἱόν· οὕτως ἐξιλεοῦται ἡ βούλησις ἀναιροῦσα τὴν ἐπιθυμίαν ὡς ἄμεσον αὐτότητα καὶ τὴν ἔμμεσον θεμελιοῦσα.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ γένεσις τοῦ πυρός εἶναι ἡ πρώτη διάρρηξις τῆς ἐν τῇ φύσει κλεισθείσης βουλήσεως, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς· ἡ δὲ γένεσις τοῦ ὕδατος εἶναι μεταβολὴ προκεχωρημένη τοῦ θυμοειδοῦς πυρός πρὸς τὸ πρᾶον ὕδωρ· ὥστε διὰ παντελοῦς ὑποταγῆς τοῦ πυρός ὑπὸ τὸ ὕδωρ προέρχεται οὐ μόνον τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα· ὥστε τὸ σῶμα δὲν προέρχεται ἀνευ πυρός καὶ ὕδατος, ἀλλὰ δι' ἐνώσεως ἀμφοτέρων διὰ τοῦ φωτός, ὃ τὴν μὲν λάμψιν λαμβάνει ἐκ τοῦ ὕδατος, τὴν δὲ θερμότητα ἐκ τοῦ πυρός. Αἱ τρεῖς ὅμως αὗται ἀρχαὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰσὶν ἰσορροπημέναι, τὸ μὲν σκότος νὰ ἦναι ἐν τῷ πυρὶ, τὸ δὲ πῦρ ἐν τῷ φωτὶ, καὶ συγχρόνως ἀποκαλύπτονται (1).

(1) J.B. Menshwerdung II. Von den 6. theosophisch. Punkten. Bader Morgen- und Abendlündischer Katholicismus s. 161.

Ἐπειδὴ ἡ φύσις εἶναι δυάς, ὡς χωρίζουσα καὶ χωριζομένη, μόνη δὲν παράγει ἀνάπτυξιν, ἀλλ' ἐνούμενη μετὰ τῆς ἰδέας. Ἐπειδὴ ἡ φύσις εἰς δύο χωρίζεται, εἰς ῥίζαν καὶ κορυφήν, καλεῖ τὴν μὲν ῥίζαν σκότος, τὴν δὲ κορυφήν κέντρον φωτός· τὸ σκότος, ἐφ' ὅσον εἶναι ὑπηρετικόν τοῦ φωτός, εἶναι ἀγαθόν· ἅμα δὲ πλεόν δὲν εἶναι, χωρίζεται καὶ πίπτει.

Ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ μὴ θεμελίου μεταβαίνει εἰς τὸ θεμέλιον (κέντρον) καὶ ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὴν περιφέρειαν, τὴν ἀνάπτυξιν. Ὁ Θεὸς βουλόμενος νὰ συγκεντρώσῃ ἑαυτὸν πιέζει τὰ ὄργανα αὐτοῦ· ἐκ δὲ τῆς πίεσεως προέρχεται διχασμός· ἡ πρώτη πίεσις ὡς ἔλξις προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡ δ' ὅσιν ἐκ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ.

Διὰ τί δὲ ἡ ἔλξις ἐστὶ παρὰ I. τῷ Βόημῳ τὸ πρῶτον;

Ὅταν τὸ ἀπόλυτον ἐν κινήθῃ, προέρχονται ἐν αὐτῷ τρία ὄργανα, ἃ εἰσὶν ἀχώριστα καὶ ἀδιάκριτα· πᾶσα ἔλξις ὑποθέτει ὑποταγὴν ἑτέρου· τὸ δ' ὑποταχθὲν ζητεῖ νὰ διάρρήξῃ τὸ ὑποτάσσον.

Τὸ ὑποταχθὲν κατὰ I. Βόημον φαίνεται ῥηγνύον καὶ διὰ τοῦτο πικρόν, τὸ δ' ἔλκον φαίνεται ὡς στυφνόν· ὡς ἡ ψυχὴ δεῖται τοῦ σώματος, ἔν' ἔχη ἔδραν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα δεῖται τῆς ψυχῆς· ἡ δὲ ψυχὴ δεῖται τοῦ πνεύματος, ἔν' ἔχη ζώην. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σῶμα πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τῇ ψυχῇ καὶ ἡ ψυχὴ τῷ πνεύματι. Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ μέσου ἀφαιρεθῆ, τὸ πνεῦμα καταβιάζεται, καὶ ἐὰν τὸ σῶμα, καταβιάζεται ἡ ψυχὴ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὕψωσις κατὰ I. Βόημον δὲν προέρχεται δι' ἀφαιρέσεως, ἀποθετικότητος, ἀλλὰ διὰ θέσεως· ὥστε ψυχὴ καὶ σῶμα πρέπει νὰ τεθῶσιν, ἵνα εἰς τὸ πνευματικὸν ἀνυψωθῶσιν. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἔλξις φαίνεται ὡς τὸ πρῶτον, διότι τὸ ἔλκον εἶναι ὑπὲρ τὸ ὑποταχθὲν, ὃ δ' I. Βόημος ὀνομάζει πικρόν καὶ ὃ εἰς ῥῆξιν ἐνεργοῦν ἀντιδρᾶ. τοῦτο ὡς σῶμα τοῦ ἔλκοντος γίνεται ὑποταχθὲν σῶμα τοῦ ἀνωτέρου, ὡς π. χ. τὸ φυσικὸν σῶμα τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ. Ἐὰν τοιαύτη μεταβολὴ διὰ θέσεως καὶ ἀναιρέσεως (+ καὶ —) δὲν ὑπῆρχεν, οὐδὲ πνευματοποίησι; οὐκ ἐγένετο· διὰ καταβιάσεως τοῦ

πνεύματος εἰς τὴν ψυχὴν, γίνεται ἡ ψυχὴ πνευματικὴ, διὰ κα-
ταβάσειος τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα γίνεται τὸ σῶμα ἔμφυχον.
Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, διὰ τί ὁ Ι. Βόημος τὴν ἔλξιν ὑπέθεσεν
ὡς τὸ πρῶτον, διότι ἡ ἔλξις ὡς τὸ τελευταῖον ἔπρεπε νὰ ἦναι
καὶ τὸ πρῶτον.

Ἡ ἔλξις πηγάζει ἐκ τοῦ ἀνωτέρου, ἢ ὡς ἐκ τοῦ κατωτέ-
ρου. ὃν μὴ δυνάμενον νὰ ἀψῆται ἀνωτέρου, ἀπτεται ἑαυτοῦ·
π. χ. τὸ α ζητεῖ νὰ ἀψῆται τοῦ β, μὴ δυνάμενον ὅμως ποιεῖ
περιστροφὴν, τροχόν. Μὴν ὑποθεθῆ, ὅτι τὸ α ἐλκεται ὑπὸ τοῦ β
οὕτως, ὥστε αἰσθάνεται τὴν ἔλξιν, θέλει ἀντικατασταθῆ τῷ β,
ἄρα τὸ α θέλει ἴσσει καὶ τὸ β ἔλξει. Ὅταν ἡ φύσις ἀποκλει-
σθῆ, προέρχεται σκότος, διότι ἡ ἰδέα ἀπέρχεται τῆς φύσεως καὶ
ἀναιρεῖ τὴν αὐτότητα τῆς φύσεως, ὅπως τὴν φύσιν καταστήσῃ
ὕπηρετικὴν, ἀγαθὴν, ὡς ἡ ἰδέα ἐστὶν ἀγαθὴ ὡς ὑπηρετικὴ τῆς
βουλήσεως· ἐὰν δ' ἡ φύσις δὲν ἦναι ὑπηρετικὴ τῆς ἰδέας, εἶναι
κακὴ· ἐὰν τὸ β πιέζῃ τὸ α, ἔλκει, τὸ δ' α ὠθεῖ· ἐὰν δὲ ἰσχυ-
ρῆς πίεσεως τὸ α ἐλθῇ εἰς ἀγωνίαν, ἐξάπτεται καὶ προέρχεται
ἐν αὐτῷ (α) πῦρ ῥηγνύον τὸ β καὶ ἀναιροῦν, καὶ ἐκ τοῦ πυρὸς
προέρχεται τὸ φῶς· διὸ οὐδέποτε πρέπει ἡ φύσις ὡς κακὸν νὰ
ὑποτάξῃ τὴν ἰδέαν, ὡς οὐκ ἔρθῶς ὁ ψευερβάχιος καὶ Λαύμερος
ἰσχυρίζονται, ἀλλὰ πρέπει νὰ προέλθῃ ἡ φύσις, ἵνα μείνῃ τῇ
ἰδέᾳ ὑποτελής· ἵνα μὴ μείνῃ ἐγωϊστικὴ, ἀλλ' ἵνα κρατῆται ἐν
τῷ κέντρῳ· διότι ἅμα ἡ φύσις γείνη ἐγωϊστικὴ, καθίστανται ἡ
ἰδέα καὶ ὁ θεὸς ἐξηρητημένοι, καὶ ὅταν κατασταθῶσι τοιαῦτοι,
ἀρχεται τὸ ἀεικίνητον τοῦ Ι. Βόημου.

Ὁ Ι. Βόημος δοξάζει, ὅτι ἐν τῇ συστολῇ, τῇ στεφυρότητι
προέρχεται δυαδισμὸς. Ἐπειδὴ ἡ διαστολὴ δὲν εἶναι ἔκρηξις,
ἀλλ' ἀνάπτυξις, εἶναι τὸ ἔλκον τὸ ἀνώτερον καὶ τὸ ῥηγνύον, τὸ
πικρὸν, τὸ κατώτερον.

Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἀναβαίνει καὶ καταβαίνει διὰ τοῦ μέσου· αἱ
βαθμίδες, δι' ὧν ἀναβαίνει καὶ καταβαίνει, ὀνομάζονται μορφαί,
ιδιότητες· καὶ τὴν τριπλῆν ταύτην σχέσιν χαρακτηρίζει ὁ Ι.
Βόημος διὰ τῆς αἰθίου φύσεως, ὅταν δηλαδὴ ὁ θεὸς εἶναι ἔτι ἐν

τῇ ἰδέᾳ, ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐν τῷ ἐγγρόνῳ κόσμῳ, ἐν ᾧ ὁ θεὸς τῇ
κτίσει ἀποκαλύπτεται.

Μετὰ τῆς πίεσεως ὡς συγκεντρώσεως προέρχεται δυαδισμὸς
ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου. Πρὸ τῆς πίεσεως αἱ ἀρχαὶ εἰσὶν ἀχώ-
ριστοι καὶ ἀδιάκριτοι· διὰ τῆς πίεσεως ἡ ἰσορροπία ἀναιρεῖται
καὶ προέρχεται ἀταξία, ἢ μία ἀρχὴ ἔλκει, ἢ ἑτέρα ὠθεῖ· ἡ ἔλ-
ξις ὅμως καὶ ὡς προέρχεται ἐν τῷ κέντρῳ.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σώματός ἐστὶν ἡ ψυχὴ, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ
πνεῦμα· τὸ δ' ἐξωτερικὸν τοῦ πνεύματός ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ τῆς
ψυχῆς τὸ σῶμα· τὸ σῶμα διὰ τῆς ψυχῆς ἀναβαίνει εἰς τὸ πνεῦ-
μα καὶ τὸ πνεῦμα διὰ τῆς ψυχῆς καταβαίνει εἰς τὸ σῶμα· διὰ
δὲ τῆς πίεσεως προέρχεται δυαδισμὸς, ἔλξις καὶ ὡσις, ἢ δ' ἀ-
νάπτυξις προέρχεται ἐκ τῆς συνδιαλλαγῆς ἀμφοτέρων· ὥστε, ἐὰν
συστολὴ καὶ διαστολὴ ἀλλήλαις ἀντίκηνται, δὲν ὑπάρχει με-
τάβασις ἀμεσος ἀπὸ τῆς συστολῆς εἰς τὴν διαστολὴν, ἀλλ' ἔμ-
μεσος, δι' ἐξισώσεως τῆς ἔλξεως καὶ ὡσεως· ἄρα ἡ συστολὴ
καὶ διαστολὴ ἔχουσι μέσον τὴν ἔλξιν καὶ ὡσιν, ὧν ἡ μὲν ἔλξις
κωλύει τὸν χωρισμὸν, ἢ δ' ὡσις τὴν μίξιν· καὶ ἐν ὁ δυαδισμὸς
ἔξω τοῦ κέντρου κατὰ πρῶτον προέρχεται, εἰσέρχεται ὅμως ἔ-
πειτα εἰς αὐτὸ, ἐνοῦνται ὑπ' αὐτοῦ ἡ συγκεντρώσις (κέντρον
φύσεως) καὶ ἡ κίνησις καὶ προέρχεται ἡ ἀγωνία. Ἡ συγκεντρώ-
σις αὕτη ἐστὶν ὡς ἀρχὴ εἰς τὸ κέντρον, οὕτω ὅμως κέντρον (λό-
γος), ἀλλ' ἔστι μᾶλλον διάλυσις τῆς ἀθύσσου (κύκλος φύσεως).

Ἐν ἄλλοις λόγοις διὰ πίεσεως τοῦ ὀργανισμοῦ προέρχεται
κίνησις. Ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ εἰσὶ ζῶσαι, πρέπει νὰ κινηθῶσι μετὰ
τῆς πρώτης πίεσεως ἀνωθεν προερχομένης. Μετὰ τῆς πίεσεως
προέρχεται ἀντίθεσις τῶν ἀρχῶν, καὶ ἡ μὲν μία ἔλκει, περι-
κλείει καὶ κινεῖ τὴν ἑτέραν, ἢ δ' ἑτέρα ὠθεῖ καὶ πιεζομένη ζη-
τεῖ τὸ εὐρὺ, ἄρα ζητεῖ νὰ ῥήξῃ· τὸ πιέζον ἐστὶ τὸ ἔλκον, τὸ
πιεζόμενον τὸ ἐλκόμενον, ἔδρα τοῦ ἔλκοντος· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ στε-
νοῦ φεύγουσα εἰς τὸ εὐρὺ ῥήγνυσιν ὡς ἀστραπὴ ἀνερχομένη.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ καλουμένη συστολὴ, συγκεν-
τρώσις, ἐστὶν ἔλξις, ἢ διαστολὴ, ἀποκέντρωσις, ὡσις, ἢ δ' ἀ-
νάπτυξις προέρχεται ἐκ τῆς ἐξισώσεως ἀμφοτέρων διὰ τοῦ μέ-

σου· διό οί υποθέτοντες, ὡς οί φυσικῶς φιλοσοφοῦντες, δυαδισμόν καὶ τὴν φύσιν δι' ἀνταγωνισμοῦ παράγοντες ἄνευ τρίτου ἐξισοῦντος δὲν λέγουσιν ὀρθῶς· διότι, εἰ τρίτον δὲν ὑπῆρχε, θὰ ἐπῆρχετο πόλεμος καὶ καταστροφή. Ἐὰν ἰδέα καὶ φύσις ἔλκωσι καὶ ὠθῶσιν καὶ ἄγῶν προέρχεται, προέρχεται τὸ θεῖον ὡς τρίτον ἐξισοῦν, καὶ δι' ἐξισώσεως ἀμφοτέρων προέρχεται ἡ ζωὴ καὶ τὸ πνεῦμα.

Ἐπειδὴ κατὰ I. Βόημον ἡ φύσις ἐκ τῆς διαφορᾶς προέρχεται, ἡ δὲ κτίσις ἐκ τῆς ἐπανόδου αὐτῆς εἰς τὸ κέντρον, εἶναι καὶ ἡ περιστροφή ἕμμεσος. Ἐπειδὴ ἡ συστολὴ δὲν εἶναι ἡ πρώτη, διότι ἐκ τῆς ἀντιθέσεως προέρχεται, δὲν εἶναι ὀρθόν, ὅτι εἰσὶ δύο θεμελιώδεις δυνάμεις, ἡ κεντρομόλος καὶ ἡ κεντρόφυξ, διότι ἡ ἔλξις συγγέεται μετὰ τῆς συστολῆς καὶ ἡ ὦσις μετὰ τῆς διαστολῆς.

Ἐὰν ἡ συστολὴ ᾖναι ἡ ἐπὶ τὸ μέσον, ἡ δὲ διαστολὴ ἡ ἀπὸ τοῦ μέσου, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ συγκέντρωσις εἶναι τὸ τρίτον ἐν τῷ μέσῳ συνδετικὸν ἀμφοτέρων· ἡ συγκέντρωσις φαίνεται ὡς τὸ κέντρον τῆς φύσεως, ὡς διάλυσις τῆς ἀθύσσου, ὡς ἀναίρεσις αὐτῆς.

Ὁ I. Βόημος κάμνει λόγον περὶ κέντρου φύσεως καὶ κέντρου φωτός, ἐξερχομένου ἐκ τοῦ κέντρου τῆς φύσεως, τουτέστι καὶ ἡ εἰσοδὸς καὶ ἡ ἐξοδὸς γίνεται διὰ τοῦ μέσου· ἵνα τι ἀναπτυχθῆ, πρέπει νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κέντρον· διὰ συγκεντρώσεως προέρχεται πυκνότης, σκληρότης, σκότος, διότι τὸ φῶς δεσμεύεται· ὅταν τὸ φῶς συγκεντρωθῆ, ἐξέρχεται ἐκ τοῦ κέντρου τῆς φύσεως ὡς ἀστραπή καὶ ἐλευθεροῦται ἀπὸ τοῦ κέντρου· ὥστε ἡ συγκέντρωσις εἶναι ἡ διάλυσις ἀποκεντρώσεως· διὸ εἰσιν, ὡς εἴρηται, τρεῖς βαθμίδες, δι' ὧν ἡ βούλησις κατὰ I. Βόημον ἀποκαλύπτεται· 1) ἡ ἀποκέντρωσις, ὅπου ἡ βούλησις εἶναι ἀόριστος, ἀπεριόριστος, ὀρθῶσα, περιορίζουσα, πιέζουσα, ἔλκουσα· διὰ τῆς πίεσεως προέρχεται ἀποσύνθεσις τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως· ὁ θεὸς ἔλκει τὴν σοφίαν καὶ στενοχωρεῖ, ἡ σοφία ζητεῖ νὰ ἀπαλλαχθῆ τῆς ἀγωνίας. Ἄμα ἡ δευτέρα βούλησις, ὁ υἱὸς, εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν καὶ παραγάγῃ κύκλῳ τῆς φύσεως, προέρχεται ὁ ἀγῶν δύο δυνάμεων, τῆς ἔλξεως ἐκ τῆς περιεχούσης

βουλήσεως καὶ τῆς ὠσεως ἐκ τῆς περιεχομένης· προσερχομένου τούτου τοῦ ἀγῶνος ἔξω τοῦ κέντρου εἰσέρχεται ἡ βούλησις (ἀόριστος) εἰς τὸ κέντρον καὶ συνδιαλλάττει καὶ ἐνόησι ἀμφοτέρων· Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ I. Βόημον ἡ πρώτη βαθμὶς εἶναι ἡ ἀποκέντρωσις, ἡ δευτέρα ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ τρίτη ἡ διαστολὴ, ἡ ἀνάπτυξις· διότι ὁ I. Βόημος ἀμεσον μετάβασιν ἐκ τῆς ἀποκεντρώσεως εἰς τὴν διαστολὴν δὲν παραδέχεται, ἀλλ' ἕμμεσον διὰ τοῦ κέντρου· Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ I. Βόημον ἡ ἔλξις οὔτε συγκέντρωσις εἶναι, οὔτε μέσον, οὔτε ἡ ὦσις διαστολὴ, ἀλλ' ἐκρηξις, ἐξ ἧς ἀνάπτυξις δὲν προέρχεται. Ἡ ἔλξις καὶ ἡ ὦσις κατὰ I. Βόημον προέρχονται ἐκτὸς τοῦ κέντρου, ἡ ἔλξις ὡς στυφνότης ἐστὶν ἡ πρώτη μορφή, ἰδιότης, καὶ ἡ πικρότης ἡ δευτέρα.

Τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος εἰσὶν ἐναντία, καὶ ἐν τῇ ἐναντιότητι προέρχεται ἀγῶν μετὰ ἀμφοτέρων· ἡ βούλησις τρέπεται εἰς τὸ μέσον ρηγνύουσα τὰ κέντρα ἀμφοτέρων, ἀναιροῦσα καὶ ἐξισοῦσα· Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἀποκέντρωσις ἀναιρεῖται διὰ τῆς ἔλξεως καὶ ὠσεως καὶ συγχρόνως τίθεται ἡ συγκέντρωσις τῆς βουλήσεως.

Διὰ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἔλξεως καὶ ὠσεως, διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἔλξεως προέρχεται ἡ συγκέντρωσις, ἡ στένωσις, ἡ πυκνότης, τὸ σκότος, διότι τὸ ἐγκεκλεισμένον φῶς δεσμευμένον ὄν δὲν δύναται νὰ ἀπελευθερωθῆ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀγωνίᾳ προέρχεται ἐκρηξις, καὶ τὸ φῶς ἀνίσταται ὡς ἀστραπή· ὥστε ἡ βούλησις ἐκ τῆς ἀποκεντρώσεως, ἀμεσότητος, διὰ τῆς συγκεντρώσεως, ἕμμεσότητος, μεταβαίνει εἰς τὴν διαστολὴν.

Τὸ σκότος προέρχεται δι' ἀποκλεισμοῦ τῆς φύσεως ἐν ἑαυτῇ· Τὸ πῦρ, ὅταν τὸ βλέμμα τῆς ἐλευθερίας (ἀθύσσου) διήκῃ διὰ τοῦ σκότους, καὶ ὅταν ὑπερνικήσῃ αὐτὸ, προέρχεται τὸ φῶς, τουτέστιν ἡ ὀρισμένη ἐλευθερία.

Ἡ ἐλευθερία μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας εἰς τὴν διαφορὰν καὶ δι' ἀναιρέσεως αὐτῆς εἰς τὴν θετικὴν ἐλευθερίαν· ἐπομένως ἡ ἐλευθερία κατὰ I. Βόημον δὲν εἶναι ἀόριστος, ἀλλὰ ὀρίζεται διὰ τῶν τριῶν ἀρχῶν, δηλαδή τοῦ σκότους, τοῦ πυρός

καὶ τοῦ φωτός· διότι ἄνευ σκότους δὲν ὑπάρχει βᾶσις, ἄνευ πύ-
ρος τὸ σκότος (χωρισμός) δὲν ἀναιρεῖται, καὶ ἄνευ φωτός ἡ ἀ-
ληθείας ἐνότης, ἡ ἀληθείας ἐλευθερία δὲν προέρχεται· ἄνευ τούτων
οὔτε ὁ θεὸς ἠδύνατο κατὰ I. Βόημον νὰ ἀποκαλυφθῇ, οὔτε δη-
μιούργημα νὰ προέλθῃ.

Ἐν δὲ τῇ ἐλευθερίᾳ οὔτε σκότος ἐστὶν οὔτε ἀγωνία, οὔτε
ἐπιθυμία, διότι αἱ μορφαὶ προέρχονται ἐν τῇ φύσει, ἐν τῇ δια-
φορᾷ, ἐν τῷ χωρισμῷ, εἰς ἀγαθὰς μεταβάλλονται, δυνάμει τη-
ροῦνται καὶ ἐνεργείᾳ δὲν γίνονται· δι' ἀναιρέσεως τῆς διαφορᾶς
προέρχεται ἡ συγκεκριμένη ἐνότης· διὰ ἀληθείας ζωῆ κατὰ I. Βόη-
μόν ἐστὶν ἐκείνη, ἐν ἣ ἡ ἐνότης ἔχει τὴν διαφορὰν ὑποτελεῖ καὶ
θέτει ὡς ὀργανικὸν ὅλον ἐνεργοῦν πρὸς κοινὸν τέλος, ὡς οἱ τό-
νοι εἰς ἀρμονίαν.

Ἡ ἐλευθερία ὀρίζεται διὰ τῆς φύσεως, τῆς ἐπιθυμίας. Ἐπει-
δὴ ἡ φύσις τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶν ἡ αὐτότης, ἡ ἀποκλειστικότης,
ὁ χωρισμός, τὰ δ' ὄργανα τὰ ἐν τῇ ιδέᾳ ἀχώριστα, ἐν δὲ ἐξ-
φύσει κεχωρισμένα εἰσὶ τὰ αὐτὰ, εἰσὶν αἱ μορφαὶ τῆς φύσεως καὶ
αἱ τῆς ιδέας αἱ αὐταί, διότι ἡ αὐτὴ τριάς ἡ ὑπὸ τῆς μιᾶς βου-
λήσεως γεννωμένη γεννᾷ τὴν ἐν τῇ φύσει.

Ἡ μία βούλησις εἰσέρχεται εἰς τὴν φύσιν, ἵνα κτίσῃ αὐτή-
τητα· καὶ οὗτος εἶναι ὁ σκοπός, δι' ἣν ὁ θεὸς τὴν φύσιν γεννᾷ.

Πᾶσα μορφή γίνεται κέντρον, ἀρχὴ τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τοῦ
κέντρον μεταδίδει τὰς ἄλλαις τὴν ιδιότητα αὐτῆς καὶ μετα-
βάλλει τὰς ιδιότητας τῶν ἄλλων εἰς τὴν αὐτῆς ιδιότητα, π.χ.
ἡ στυφνὴ εἰς στυφνάς, ἡ πικρὰ εἰς πικράς, ἡ δὲ γλυκεῖα εἰς γλυ-
κείας.

Ἐπειδὴ πᾶν ἀνώτερον ἐκλαμβάνει ὁ I. Βόημος κέντρον τοῦ
κατωτέρου, τὸ δὲ τοῦ κατωτέρου κέντρον συνέχεται μετὰ τῆς
περιφέρειας τοῦ ἀνωτέρου, πρέπει πᾶν κατώτερον, ἵνα ὑψωθῇ, νὰ
τραπῇ εἰς ἑαυτὸ, εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κέντρον, ἵνα ἀπ' αὐτοῦ
μεταβῇ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ἀνωτέρου.

Ὁ I. Βόημος ἔθεσε τὰς τρεῖς μορφαὶ τῆς φύσεως καὶ τὸ πῦρ
τετάρτην καὶ τὰς τέσσαρας ἐθεώρησεν ὡς ἐν ὄν, ὡς φύσιν, τὰς
δ' ἄλλας ὡς ἕτερον ὄν, ὡς ιδέαν, ἐκ δὲ τῆς τούτων ἐνώσεως

προέρχεται τὸ φῶς ὡς ἀδρόγυνον, ὁ προσωπικὸς θεὸς καὶ ὁ θεῖος
ἄνθρωπος.

Ἐκ δὲ τῶν τριῶν ἀρχῶν τὸ φῶς ὁ I. Βόημος ὀνομάζει θεόν,
τὸ δὲ πῦρ ὄργην τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ σκότος βυθὸν ἧτοι θάνατον.
Τὸ πῦρ καὶ τὸ σκότος ἔπρεπε νὰ ὑπηρετῶσι τῷ φωτὶ καὶ δὲν
ἔπρεπε νὰ ἐγερθῶσι, διότι ἐγερθέντα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ
φωτός, κατέστησαν σκοτεινὰ καὶ ἔπεσον εἰς τὸν βυθόν.

Τὸ πῦρ ἐστὶν ἐν τῷ μέσῳ, διότι παρέχει παντὶ ζωὴν, τῷ
σκότει, ὅπως μεταστῇ εἰς πῦρ (ὡς τὸ σεσηπὸς κρέας εἰς ὑγιᾶ-
στόμαχον γίνεται ὑγιές)· τῷ φωτὶ παρέχει τὴν δυνάμιν αὐτοῦ,
ὅπως λάβῃ ζωὴν, αἴσθησιν, νοῦν. Αἱ μορφαὶ αὗται τοῦ φωτός
ἧτοι ποιότητες, ἐμφανίζονται διάφοροι ἐν τῷ χώρῳ τοῦ πυρός,
ἐν τῷ τοῦ σκότους ὡς πάθη, καὶ ἐν τῷ ὀρατῷ κόσμῳ ὡς αἰσθή-
σεις· ἄνευ πυρός οὔτε ἀποκάλυψις θὰ ἦτο δυνατὴ, οὔτε αὔξη-
σις, οὔτε ζωὴ.

Ἐὰν τὸ φῶς δὲν ἦτο ἐν τῷ πυρὶ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκαλυ-
φθῇ· ἐὰν ὁ θεὸς ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ κτίσει δὲν ἦτο, δὲν ἠδύνατο
αὐταῖς νὰ ἀποκαλυφθῇ. Ἐὰν δὲν ἔκαιε τὸ πῦρ, θὰ ἔσβενεν τὸ
φῶς, ὁ ἥλιος δὲν θὰ ὑφίστατο, κόσμος δὲν θὰ ὑπῆρχεν. Ἐπειδὴ
οὗτος ὁ κόσμος ἐκ τοῦ πυρός καὶ τοῦ φωτός προῆλθεν, ἔχει καὶ
τὰς ιδιότητας (ἀγαθὰς καὶ κακὰς) ἀμφοτέρων· πάντες οἱ κόσμοι
συνέχονται, διότι ἄλλως θὰ διελύοντο.

Ὁ I. Βόημος ὑποθέτει δημιουργίαν ἰδανικὴν, φυσικὴν καὶ πνευ-
ματικὴν. Ἡ πρὸς τὰ κάτω ὁδὸς τῆς βουλήσεως παράγει τὴν ὑ-
λην, τὴν ὑλοποίησιν τῶν ὄντων, ἡ πρὸς τὰ ἄνω τὴν ἰδεοποίησιν,
καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐνωσὶν ἀμφοτέρων τὴν πνευματοποίησιν αὐτῶν.

Κατὰ τὸν I. Βόημον ἄνευ εἰσόδου ἀνωτέρου εἰς κατώτερον
δὲν θὰ ἦτο ἀποκάλυψις δυνατὴ· ἡ εἰσὸδος εἶναι σπορὰ, ἡ ἐξο-
δος γένεσις. Τὸ σπέρμα τίθεται ἐν τῇ γῆ, ἵνα βλαστῆσῃ, περὶ
δὲ τὸ σπέρμα συναθορίζονται αἱ ἐν τῇ γῆ δυνάμεις καὶ ἔλκου-
σι τὰς ἐν τῷ σπέρματι· ὅταν δ' ἐπικρατήσωσιν, αὔξει τὸ σπέρ-
μα καὶ καρποφορεῖ. Ἐὰν αἱ δυνάμεις ἦναι ἀσθενεῖς, τὸ σπέρμα
θνήσκει καὶ σήπεται.

Οὕτω καὶ ἡ ιδέα στενοχωρηθεῖσα καὶ ζητοῦσα νὰ ἀπαλλαχθῇ

ρήγνυσι τὸ σκότος· ἢ δ' ἀνάπτυξις προέρχεται ἐκ τῆς ἐξισώσεως τῶν ἐν τῷ σπέρματι καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ (ἐν τῇ γῆ) δυνάμεων.

Τὸ σπέρμα (ιδέα) παριστᾷ τὴν ἄμεσον ἐνότητα καὶ ἡ γῆ τὴν ἄμεσον πολλότητα (φύσιν)· διὰ παραδόσεως τῆς ἐνότητος τῇ πολλότητι συνδέονται ἀμφότεραι καὶ γίνονται ἕμμεσοι· ἡ ἐνότης μεταβαίνει εἰς πολλότητα καὶ ἀναιρεῖ τὸ ἄμεσον αὐτῆς, τουτέστι ὀνήσκει, ἵνα κτήσῃ τὴν ἀληθῆ πολλότητα· καὶ ἡ πολλότης ἀναιρεῖ τὸ ἄμεσον αὐτῆς, τουτέστι ὀνήσκει, ἵνα ἔλθῃ εἰς ἐνότητα. Τὸ δὲ μέσον ἐνεργεῖ ἀποθετικῶς, τουτέστι τὴν μίξιν κωλύον καὶ τὸν χωρισμὸν, θετικῶς δὲ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν προάγον.

Ὁ I. Βόημος τὴν γένεσιν ὑπέθεσεν ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, δείξας, ὅτι πᾶν ὄν πρέπει νὰ τραπῇ εἰς τὸ στενὸν, νὰ ὀρισθῇ, διότι πᾶσα γένεσις κρέμαται ἐκ τοῦ κέντρου, ὡς πᾶν φῶς ἐκ τοῦ σκότους· ὅταν τὸ φῶς δεσμεύηται, ἀνίσταται ὡς πῦρ· ὅταν τὸ πῦρ ἐξιλεωθῇ, προέρχεται τὸ ὕδωρ, ἐκ δὲ τῆς ἐνώσεως τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρός τὸ σωματοειδές.

Ἡ πρώτη βούλησις βλέπει ἰδανικῶς τὴν ὅλην δημιουργίαν ἢ φύσιν, δι' ἧς ἡ δημιουργία γίνεται πραγματικὴ, ἀνθίσταται τῇ βουλήσει ὡς ἀτομικὴ γενομένη· ἡ δὲ βούλησις ἐξάπτεται καὶ διὰ τῆς φύσεως διήκουσα ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῆς τὴν δύναμιν καὶ διαίρει αὐτὴν εἰς ἑπτὰ ἢ καὶ δέκα μορφάς, καὶ διερχομένη δι' αὐτῶν καὶ αὐτὰς νικῶσα κτῆ τὸ φῶς καὶ ἐξιλεοῦται.

Ἐάν τὸ ἀνώτερον, ὃ διήκει διὰ τοῦ κατωτέρου καὶ ἐν αὐτῷ ἐνοικεῖ, ἐν τῷ κατωτέρῳ κλεισθῇ καὶ ἀπὸ τῆς καθόλου ἀρχῆς ἀποκλεισθῇ, γίνεται χωρισθὲν θυμὸς καὶ εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς καθόλου ἀρχῆς ἐλθὼν διαρρήγνυσι τὸ κατώτερον. Ἴν δὲ τῇ γῆ δὲν συμβαίνει ἔκρηξις καθόλου, διότι ἐν αὐτῇ αἱ ἀρχαὶ συνέχονται μετὰ τῆς καθόλου ἀρχῆς· ἅμα ὅμως μέρος τῶν ἀρχῶν ἀποτμηθὲν περικλεισθῇ, προέρχεται ἐξαφίς καὶ ἔκρηξις, ὡς ἐν ἡφαιστίοις καὶ σεισμοῖς.

Αἱ ἀρχαὶ κατὰ I. Βόημόν εἰσι πανταχοῦ ἀχώριστοι, ἐν οὐρανῷ, ἐν γῆ, ἐν σχέσει ὅμως διαφόρῳ πρὸς ἀλλήλας· διὰ τοῦτο

οὐδὲν ἐστὶν ἀπλοῦν ἐν τοῖς στοιχείοις, ἐν τῷ ἀέρι, τῷ ὕδατι, τῇ γῆ. Ἐν τῷ ἀνωτάτῳ χώρῳ ἐνεργοῦσι κοινῶς, ἐν δὲ τῷ κατωτέρῳ ἀρχεται χωρισμός· ἐν αὐτῷ ἀρχεται ἔρις, πυρκαϊαί, κατακλυσμοὶ καθ' ὑπεροχὴν τοῦ πυρός ἢ τοῦ ὕδατος.

Αἱ ἀρχαὶ ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει εἰσι χωρὶς καὶ διὰ τοῦτο δὲν φέρουσιν εἰς ἀνάπτυξιν· ἐν δὲ τῇ ὀργανικῇ εἰσιν ἐξ ἡμισείας χωρισμένα καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἡμισείας ἀναπτύσσουσιν· ἐν δὲ τῇ ζωϊκῇ εἰσι συγκεντρωμένα καὶ διὰ τοῦτο ἀναπτύσσουσιν ἄλλως· διὰ τοῦτο τὸ ζῷον ἐλευθεροῦται ἀπὸ τῆς γῆς καὶ κινεῖται καὶ τρέφεται ὑπ' ἀνωτέρας βαθμίδος, καὶ τέλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἴντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ Θεῖον ἐστὶν ἐν ἅπασιν, ἐν τῷ ἀνοργάνῳ διεσκεδασμένον, ἐν τῷ ὀργανικῷ ἐξ ἡμισείας καὶ ἐν τῷ ζωϊκῷ ὅλον· διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἀνοργάνῳ ἄπεισιν ἡ ἀνάπτυξις, ἐν τῷ ὀργανικῷ ἐστὶν ἐξ ἡμισείας καὶ ἐν τῷ ζωϊκῷ τελεία· πλὴν καὶ ἐν τῷ ζῷῳ ἐστὶ τὸ Θεῖον διεσκεδασμένον, ἐν τῇ δευτέρῃ βαθμίδι ἐξ ἡμισείας καὶ ἐν τῇ τρίτῃ, τῷ ἀνθρώπῳ, ἐστὶν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ τελεία· διὰ τοῦτο καὶ μόνος ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται εἰς συνειδὸς καὶ εἰς τὸ Θεῖον.

Λέγων δ' ὁ I. Βόημος ὅτι τὰ ὄντα προέρχονται ἐκ τῶν στοιχείων νοεῖ στοιχεῖα τὰς ἀρχάς.

Αἱ ἀρχαὶ ἐν μὲν τῷ ἀνωτάτῳ χώρῳ ἐνεργοῦσι κοινῶς, ἐν δὲ τῷ κατωτέρῳ χωρὶς· ἐνταῦθα ἀρχεται ὁ πόλεμος καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· ἡ δ' αὐτὴ σχέσις τῶν ἀρχῶν λαμβάνει χώραν καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ, διότι τὸ ἀνώτερον ἀρχει τοῦ κατωτέρου, ὡς τὰ νεῦρα τῶν ὀστέων, χόνδρων, μυόνων καὶ λοιπῶν, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ εἰσιν αἰσθησις καὶ κίνησις, αἰσθημα, ζωὴ καὶ νοῦς· αἱ ἐξάφεις τῶν ὀργάνων, αἱ νόσοι καὶ λοιπὰ προέρχονται, ἅμα ἢ εὐρυθμὸς τάξις τῶν ἀνωτέρων πρὸς τὰ κατώτερα διαταραχθῇ καὶ τὰ ἀνώτερα ἐν τοῖς κατωτέροις κλεισθὲν ἀποχωρισθῶσι ἀπὸ τῆς πηγῆς αὐτῶν.

Ἴν δὲ τῇ ἐγγράτῳ τοῦ ἀνθρώπου γενέσει ἡ φυσικὴ ἀρχὴ ἀρχει τῆς ἰδανικῆς καὶ πνευματικῆς· αἱ ἀρχαὶ ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἐνεργοῦσι χωρὶς καὶ ἐναντίον· ἐν αὐτῇ ἀρχεται ἡ ἴδιος ζωὴ, ἢ ἐγωϊστικὴ· ἐν αὐτῇ ἐνοῦνται καὶ τὸ πνευματικόν

και ιδανικόν. Ἡ ἐγγχρονος τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ ἐστὶν ἐγωϊστικὴ, ὁ δ' ἐγγχρονος θάνατος μετάβασις ἀπὸ τῆς ἐγγχρόνου ζωῆς εἰς τὴν αἰδίου.

Ἄμα τὸ φυσικὸν λάβῃ τὸ ιδανικὸν και πνευματικὸν ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῷ ἅμα ἡ σχέσις μεταβάλλεται· τὸ ιδανικὸν ἀρχεται γὰρ ἐπικρατῆ, τὸ ἐπικρατοῦν παρέχει τὸ ἐξωτερικόν, τὸ σῶμα· διὰ τοῦτο πᾶν ὄν κατὰ τὴν οὐσίαν τῶν τριῶν λαμβάνει και τριπλοῦν σῶμα. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι κατὰ I. Βόημιον μεταβαλλομένης τῆς σχέσεως τῶν ἀρχῶν και τὸ σῶμα μεταβάλλεται ἢ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Ἐὰν ἡ μεταβολὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκληφθῇ ὡς φθορὰ, φθείρεται μόνον τὸ σῶμα, οὐδέποτε δ' ἡ οὐσία, ἡ ἀρχή. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι και τῆς γῆς και τοῦ σύμπαντος, ὡς και τινες τῆς ἐκκλησιαστικῆς πατέρες δοξάζουσιν, ὡς Ἰουστίνος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης και ἄλλοι, και ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Βάδερσ, νέα μορφή προσδικαταται· διότι μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν ἀντικαταστάσεως εἰς τὸ ιδανικὸν και πνευματικὸν μεταβάλλεται και ὁ ἐξωτερικὸς σχηματισμὸς ἡμῶν τε και τοῦ ὅλου· διότι ὅσῳ ὑψοῦται ὁ ἀνθρώπος, τόσοῦ αὖξει και ἡ ἔρις τῶν ἀρχῶν. Ἐκ τούτου φανερόν ὅτι και I. Βόημιον προήλθεν ἡ γῆ δι' ὑποταγῆς τῶν ἀνωτέρων ἀρχῶν ὑπὸ τὴν φυσικὴν, τὴν κατωτέραν· ἀντιστρόφως δὲ δι' ὑποταγῆς τῶν κατωτέρων ἀρχῶν ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν προέρχονται τὰ μέταλλα, τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τὰ οὐράνια και τέλος ὁ ἀνθρώπος. Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐξάγεται, ὡς ὁ Βάδερσ ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ I. Βόημιον πάντα ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν παράγονται, ἐν διαφόρῳ ὅμως σχέσει τῶν ἀρχῶν ἐν τῷ ἐπιγεῖῳ, τῷ οὐρανίῳ και τῷ θείῳ χώρῳ· ἐνὶ λόγῳ ἡ ὅλη δημιουργία ἴσταται και πίπτει μετὰ τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο και πάντα ἀποβλέπουσιν εἰς αὐτὸν πρὸς ἀπολύτρωσιν και τελειοποίησιν· διότι ὁ ἀνθρώπος φέρων τὴν εἰκόνα και τὰς μορφάς, τὰς ιδιότητας τοῦ παραγόντος αὐτὸν εἶναι ὄν ἐπίγειον, οὐράνιον και θεῖον (φυσικόν, ιδανικόν, πνευματικόν), και τοιοῦτον ὄν γινώσκει περὶ τῆς φύσεως, τῆς ιδέας και τοῦ θεοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἤψατο τοῦ μαγνητισμοῦ, ἡλεκτρι-

σμοῦ και χημισμού, τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα ἀποχρώντως δὲν ἐξήγησεν.

Ἡ δὲ γένεσις παντὸς ὄντος δὲν προέρχεται ἀμέσως, ἀλλὰ 1) χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ὅλου, ὡς ἴδιον ὅμως ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς δυνάμεις, ὡς ἔχει και τὸ ὅλον· 2) τὸ χωρισθὲν και μετὰ τοῦ κέντρου ἐνωθὲν χωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ αὐθις, και λαμβάνει 3) ἴδιαν ζωὴν.

Διὰ τοῦτο κατὰ I. Βόημιον και Βάδερσ οὐ μόνον ὁ ἀνθρώπος, ἀλλὰ και πᾶν ὄν ἔχει τὴν θεϊαν εἰκόνα ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἀποδεικνύει ἡ θλίψις λίθου ἢ μετάλλου παράγουσα θερμότητα, τόνον, κτλ., ὅτι ἐν ἐκάστῳ αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ εἰσιν· ὡς ὁ κόσμος ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν συνίσταται, οὕτω και τὰ προϊόντα αὐτοῦ. Ὁ δὲ κόσμος οὗτος εἶναι τῆς πτώσεως συνέπεια, καταβιβασμός.

Ὁ I. Βόημιος τὴν φύσιν ἐκλαμβάνει ἐξωτερικὴν και ἐσωτερικὴν, και τὴν ἐξωτερικὴν ἀπὸ τῶν ἀστρῶν μέχρι τοῦ ἡλίου ἀπαριθμεῖ πέντε μορφάς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἡλίου μέχρι τῆς τριάδος τήσαρσ· ἐν μὲν τῷ κέντρῳ τῆς φύσεως ἐστὶν ὁ θυρὸς, ἐν δὲ τῷ τοῦ φωτὸς ἢ ἀγάπης τοῦ θεοῦ. (40 Frag. v. d. Seele).

Κατὰ τὸν I. Βόημιον ὁ Κράνος εἶναι ἡ στυφνότης, ὁ Ζεὺς ἡ πικρότης, ἡ σελήνη ἡ ἀγωνία, ὁ Ἄρης τὸ πῦρ, ἡ Ἀφροδίτη τὸ ὕδωρ και ὁ ἥλιος τὸ φῶς· διότι ὁ Ἑρμῆς παριστᾷ ὅλας τῆς φύσεως τὰς μορφάς. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ εἶναι τὸ πῦρ και ἐν τῷ ἡλίῳ, ἐν δὲ τῷ πυρὶ τὰ βάρμα, ἐν δὲ τῷ βάρματι ἡ μεγαλειότης, και ἐν αὐτῇ ἡ τριάς· (40 Frag. v. d. Seele Dreifach. Leben. Sign. regum. c. 7).

Ἡ δὲ τριάς ἀποδεικνύεται ἐν ἅσασι ταῖς χώροις, ἐν τῷ φυσικῷ, τῷ ιδανικῷ και τῷ πνευματικῷ· ἀνάλογον δ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκλαμβάνεται ἡ βούλησις, ἡ ἡδονὴ και ἡ ἐπιθυμία, ὧν ἀνευ γένεσις δὲν προέρχεται· ἐπιθυμία δ' ἐστὶ και ἐν φυτοῖς και ζῴοις και ἐν μετάλλοις ἢ καλουμένη συγγένεια, συνάφεια· διὸ ὅλαι αἱ δυνάμεις συνυπάρχουσιν ἐν διαφόρῳ σχέσει, ὡστε τὰ ὄντα δὲν διαφέρουσι κατὰ τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ κατὰ τὴν σχέσιν τῶν ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας.

Ὅσῳ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ ἀνθρώπος μακρύνεται, τόσοῦ

μᾶλλον καταβιβάζεται. Ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει ἐπικρατεῖ ἡ φύσις, ἡ ἰδέα καὶ τὸ πνεῦμα εἰσὶν ἐν αὐτῇ δυνάμει· διότι, εἰ δὴν ἦσαν, τὰ ὄντα θὰ διελύοντο καὶ κατεστρέφοντο· ἅμα δ' ἡ ἰδέα ἐπικρατήσῃ ἀρχεται ἡ ὀργανικὴ φύσις, καὶ ἅμα τῇ ἐπικρατήσει τοῦ πνευματικοῦ ἡ πνευματικὴ.

Ἐντεῦθεν ἐξάγεται ὅτι καθ' ὑπεροχὴν τοῦ φυσικοῦ προέρχεται ἡ ἀλογία, ἡ πτώσις, ὁ θάνατος, κατὰ δ' ὑπεροχὴν τοῦ ἰδαυικοῦ ἡ ζωὴ, τὸ λογικὸν κτλ.

Ἐξ ἀναλογίας τοῦ Θεοῦ λέγει ὁ Ι. Βόημος, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος γίνεται πρόσωπον καὶ διὰ τοῦτο εἶναι εἰκὼν Θεοῦ, Θεοειδής.

Ἡ αὐτότης ἀρχεται μετὰ τῆς φύσεως, ἡ μὴ αὐτότης μετὰ τῆς ἰδέας, ἡ δ' ἀληθῆς αὐτότης, ἡ προσωπικότης, προέρχεται δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀμέσου αὐτότητος καὶ ἀμέσου μὴ αὐτότητος (τοῦτέστι τοῦ ἀμέσου τῆς φύσεως καὶ ἰδέας).

Ἐὰν τούτων μία ἀναιρεθῇ, προσωπικότης δὲν προέρχεται· διὰ τοῦτο οἱ ἀναιροῦντες τὴν μὴ αὐτότητα καὶ τὴν αὐτότητα δὲν φέρουσιν εἰς προσωπικότητα.

Τὸ δ' ἀμεσον τῆς αὐτότητος καὶ μὴ αὐτότητος ἀναιρεῖ ὁ Ι. Βόημος διὰ τοῦ πυρός.

Ὅταν τὸ σκότος συλλάβῃ τὸ πῦρ, βούλεται τὸ πῦρ νὰ ἴπῃ ἀπὸ τοῦ σκότους ἐλεύθερον. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπ' αὐτοῦ νὰ φύγῃ δὲν δύναται, προέρχεται ὁ τροχὸς, ἡ μίξις μεταβαίνει ἀμέσως εἰς διαφορὰν· διότι τὸ σκότος, τὸ πῦρ καὶ τὸ φῶς δὲν εἰναι σωματικὰ, ἀλλὰ μορφαί, σχήματα, ἀσώματα, καὶ κινούμενα χωρίζονται.

Ἡ μία μορφή συλλαμβάνει τὴν ἑτέραν ἐν ἑαυτῇ, καὶ ἐπειδὴ βούλονται, δὲν δύνανται ὅμως νὰ χωρισθῶσι, προέρχεται κύκλις κίνησις, τροχὸς τῆς φύσεως, ὅς, ὅταν εἰς τὸ ἔπακρον ἀφίχθῃ, φέρει εἰς ἀγωνίαν, καὶ τότε τὸ κεκλεισμένον τέκνον ἀνίσταται ὡς ἀστραπή καὶ ἐμφανίζεται ὡς φῶς, ὃ δὲν εἶναι, ὡς πρότερον σχῆμα, μορφή, ἀλλὰ πραγματικόν. Ἀλλὰ κατὰ Ι. Βόημον πραγματικὰ γίνονται οὐ μόνον τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ τὸ Θεῖον, ὃ ἐν μὲν τῇ τρίτῃ μορφῇ τῆς φύσεως ὀνῆσκει, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ ἀνίσταται, ἐν τῇ πέμπτῃ ἐμφανίζεται ὡς φῶς, ἐν τῇ ἕκτῃ ὡς πνεῦμα

καὶ ἐν τῇ ἑβδόμῃ τελειοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῆς σοφίας περιβάλλεται.

Ὡς αἱ μορφαὶ ἀπὸ σχημάτων ἔγειναν ὄντα πραγματικὰ, οὕτως αὖθις γενήσονται ἀντιστρόφως ὑψούμενα σχήματα, ὡς π.χ. ὁ ὄρατος κόσμος καὶ ὁ ἐπίγειος ἄνθρωπος.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος συνεζεύχθη μὲ τὴν τρίτην ἀρχὴν, τοῦτον τὸν κόσμον, ἔγεινε ζῶν. Τὰ δ' ἄστρα οὔτε γαῖαι εἰσὶν οὔτε ἥλιοι, ἀλλὰ πνεύματα, ὡς πνεύματα δὲ δὲν εἶναι μόνιμα, ἀλλ' εὐμετάβλητα.

Ἡ γῆ ἔχουσα ὄλας τὰς δυνάμεις ἐμορφώθη ὀργανικῶς· τὰ ὕδατα διαιροῦνται σκοπίμως· ἄλλως τε πολλὰ μέρη θὰ ἔμενον ξηρὰ, πολλὰ ζῶα θὰ κατεστρέφοντο. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς γῆς ἦτο κατὰ Ι. Βόημον βευστὴ καὶ πυρώδης, διότι εἶχε τὸν ἥλιον ἐν ἑαυτῇ· αἱ σκοτειναὶ μορφαὶ κατέστησαν τὴν γῆν σκοτεινὴν· οἱ ἀρχαιότεροι τῆς γῆς σχηματισμοὶ κατὰ Ι. Βόημον προῆλθον ἐκ τοῦ πυρός. Τὸ πῦρ κλειόμενον, ὡς ὁ ἥλιος ἐν τοῖς νέφεσι, πιέζεται ὑπὸ τοῦ σκότους καὶ εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ (τοῦ ἡλίου) ἐρχόμενον ἀνίσταται ὡς ἀστραπή διαρρήγνυον τὸ σκότος (νέφος) καὶ γεννῶν ἐξ αὐτοῦ τὸ φῶς· οὕτω καὶ ἡ ἰδέα ὡς φῶς ἔχει ἐν αὐτῇ τὸ πῦρ ὡς δύναμιν· καὶ ταύτην τὴν ἀναλογίαν συνέχως ἀναφέρει ὁ Ι. Βόημος.

Ἐν τῇ καταστάσει τοῦ ἐπιγείου βίου εἰσὶν αἱ δυνάμεις κεχωρισμέναι· ἐν τῷ χωρισμῷ προέρχεται μανία, λύσσα, νόσοι, κακοδαιμονία. Ἀμα ὁ χωρισμὸς παύσῃ καὶ ἀρξῆται ἡ ἔνωσις τῶν δυνάμεων, προέρχονται καταστάσεις ἔκτακτοι, ἀνύψωσις τῶν δυνάμεων, αἰσθημάτων, νοήσεως, εὐδαιμονία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἐφ' ὅσον αὖξει ὁ χωρισμὸς, προέρχεται ἡ πτώσις καὶ τὰ ἄλλα κακὰ· ἐφ' ὅσον δὲ ἀναιρεῖται ὁ χωρισμὸς, παύει ἡ νόσος καὶ τὰ κακὰ, τοσοῦτον μᾶλλον καθίσταται ὁ ἄνθρωπος τέλειος, ἐλεύθερος, προσωπικός, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται εἰκὼν Θεοῦ, Θεοειδής.

δ) Περὶ ἀνθρώπου.

Ὁ Ι. Βόημος (40 Frag. v. d. Seelc. 4 Fr.) λέγει, ὅτι τὰ δημιουργήματα ἦσαν ὡς εἰκόνες, σχήματα, ἀστατα ὄντα, ὑπάρ-

χοντα, αἰδία, ἀναρχα, καὶ ὅτι ἀπ' αἰῶνος ἐθεάθησαν ἐν τῷ βάρματι τῆς σοφίας καὶ ἔγειναν σωματικά, τουτέστιν ὑποστάσεις, σχηματισμοὶ στερεοί· διότι οὐσία κατὰ I. Βόημον εἶναι πῦρ, ψυχή, φύσις, τὸ ἐναντίον τῆς ὑποστάσεως, τοῦ στερεοῦ σχηματισμοῦ, τοῦ σωματοειδοῦς.

Καὶ ἐν ταῖς 177 ζητήμασιν, (ἐν τῷ 4.) λέγει, ὅτι οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἄνθρωποι πρὸ τῆς δημιουργίας ἦσαν οὐσαὶ καὶ ἐν ἁρμονίᾳ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ σκοτους καὶ τῷ τοῦ φωτός. Ἐνταῦθα ἦτο ἰδανικὴ δημιουργία. Ἄυται ὁμῶς αἱ οὐσαὶ ἦσαν τῆς φύσεως, τῆς ἰδέας καὶ τῆς ἐνόητος· διὰ τοῦτο ἔπρεπε καὶ φυσικὰ ὄντα νὰ γεννηθῶσι καὶ πνευματικά.

Τὰ δὲ δημιουργήματα δὲν προῆλθον ἐκ τῆς ἀδιαφορίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδιοτήτων (μορφῶν) τῆς φύσεως, καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ἔπρεπε αἱ οὐσαὶ νὰ μεταβληθῶσιν εἰς φωτεινάς· καὶ ὡς αἱ στυφναὶ καὶ πικραὶ ἐν τοῖς καρποῖς μεταβάλλονται διὰ τοῦ ἡλίου εἰς γλυκείας, οὕτως ἔπρεπε καὶ αἱ σκοτειναὶ καὶ θυμοειδεῖς νὰ μεταβληθῶσιν εἰς γλυκείας, εἰς φωτεινάς, τουτέστιν ἅλα τὰ ὄντα ἔπρεπε νὰ τελειοποιηθῶσι καὶ θεῖα νὰ κατασταθῶσιν ὡς δ' οἱ καρποὶ ἀποχωριζόμενοι τῶν χυμῶν τοῦ δένδρου ξηραίνονται, πίπτουσι καὶ σήκονται, οὕτω πίπτουσι καὶ τὰ θεῖα ὄντα ἀπὸ τοῦ θεοῦ χωριζόμενα καὶ ἐγείρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ καταστρεπτικόν. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο ἐν τῇ πρώτῃ ἀρχῇ (τῷ πυρὶ) καὶ μετέβη εἰς τὴν δευτέραν (τὴν ἀγάπην, τὸ φῶς), δὲν ἔπρεπε νὰ ἴδῃ εἰς τὸ κέντρον τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ φωτός.

Ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἐν τῇ αἰωνιότητι· αὐτὴν ὁμῶς ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσῃ δι' ἰδίας πράξεως, ἵνα ἦναι οὐ μόνον ἐν τῇ αἰδιότητι, ἀλλὰ καὶ αἰδιός ἐν αὐτῇ, προσωπικός, τέλειος.

Ἦ αἰδιός φύσις εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ δημιουργήματος· ἡ φύσις γίνεται δημιουργικὴ ἐνουμένη μετὰ τῆς ἰδέας. Ὁ λόγος συνδέει τὴν φύσιν καὶ τὴν ἰδέαν, διότι αὐτὸς φέρει τὴν ἰδέαν εἰς τὴν σινκαὶ συνδέει ἀμφοτέρας. Ἄυτη ἡ ἰδέα ἐγένετο διὰ τῆς φύσεως, ὡς αὐτότητος, ἄνθρωπος. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὁμῶς τοῦ I. Βόημον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη συνεπέλα τῆς πτώσεως τοῦ διαβόλου,

δὲν φαίνεται ὀρθός, διότι ἡ λύτρωσις οὐκ ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ διαβόλου· ὁ ἄνθρωπος δὲν οὐκ προσθεῖτο ὡς τέλος τῆς δημιουργίας. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦτο τὸ τέλος τῆς δημιουργίας, ἔπρεπε καὶ νὰ κατάγῃται ἐκ τῶν τριῶν χώρων, τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύνατο νὰ κληθῇ εἰκὼν θεοῦ καὶ μικρόθεος· διὰ τοῦτο ἔπρεπεν ἀπὸ τοῦ ὑψίστου χώρου καταβῆς νὰ γεννηθῇ ἐν τῷ κατωτάτῳ καὶ ἀπ' αὐτοῦ ν' ἀνυψωθῇ εἰς τὸν ὑψίστον. Ἐὰν σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Πάδερρον ἦτο εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσῃ πάντας τοὺς χώρους καὶ ἐνώσῃ μετὰ τοῦ θεοῦ, ἐστὶ καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν διαβόλων ἀνώτερος, διότι ἀνήκει πᾶσι τοῖς χώροις· διὰ τοῦτό ἐστι κυρίως ὁ ἄνθρωπος ἀληθὴς τοῦ θεοῦ εἰκὼν. Ὁ θεός, ὡς λέγει Γρηγόριος ὁ Κύσσης, εὑρεν ἡρεμίαν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δηλαδὴ μόνον ἐν τῷ τέλει τῆς δημιουργίας· ἡ φύσις ἀτενίζει πρὸς αὐτὸν, ὅπως λύτρωσις καὶ ὑψώσις αὐτὴν, καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ διάβολοι· διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ὀνομάζει αὐτὸν σωτῆρα τῆς κτίσεως· διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀναπληρωτὴς τοῦ διαβόλου, ὡς πολλοὶ θεολόγοι καὶ ὁ I. Βόημος ἰσχυρίζονται, ἀλλ' ὁ ὅρος τῆς τελειοποιήσεως τῆς κτίσεως· διὰ τοῦτο πειράζει ὁ διάβολος τὸν ἄνθρωπον καὶ ζητεῖ νὰ φονεύσῃ τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἐξ οὗ καὶ ἀνθρωποκτόνος κέκληται· διότι ὁ ἄνθρωπος γενησάμενος ἄρχων τῆς δημιουργίας θέλει συντρίψει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἀνευ τοῦ ἀνθρώπου ἡ τελειοποίησις τῆς δημιουργίας εἶναι ἀδύνατος, ἐπομένως ἀδύνατος καὶ ἡ λύτρωσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· διό ἐστιν ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου μεγίστη, μέγιστος καὶ ὁ σκοπὸς καὶ προορισμὸς αὐτοῦ ἐπὶ γῆς, ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ θεῖᾳ βασιλείᾳ, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μεσίτης τῆς τελειοποιήσεως τῆς κτίσεως, ὁ τοποτηρητὴς τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ὄργανον ἐν ἅπασιν τοῖς χώροις.

Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται ὄντως ἀσεβὴς ἡ δόξα ἡ ὑποθέτουσα τὸν ἄνθρωπον ζῶον ἀπλῶς καὶ ἐπίγειον δημιουργήμα, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀποδείκνυται τοῦναντίον ὄν φυσικόν, ἰδανικόν καὶ θεῖον, ὡς λαμβάνον τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἐκ τοῦ φυσικοῦ (ἀστερίου), τὴν δὲ ψυχὴν ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ (τοῦ ἡλίου) καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκ

τοῦ θεοῦ, ἐνὶ λόγῳ μετέχει ἀπασῶν τῶν ἀρχῶν. Ἐὰν τὰ παράγοντα δὲν ἴηαι θνητά, οὐδὲ τὰ παραγόμενα δύνανται νὰ ἴηαι τοιαῦτα, ἢ θνητότης ἐστὶ μεταβολὴ μορφῆς· ἐὰν ἡ μεταβολὴ ἐν τῷ προϊόντι προέρχεται ἐκ τῆς τῶν παραγόντων μεταστάσεως, ἐστὶν ἡ καλουμένη θνητότης σχετικὴ, δηλαδὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν σχέσιν τῶν ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος κατὰ I. Βόημον ἦτο ἀνδρόγυνος καὶ εἶχεν ὅλας τὰς δυνάμεις ἐν ἑαυτῷ· συνεπεία τῆς πτώσεως ἐχωρίσθη εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ· ἡ γυνὴ παρέχει τὸ φυσικόν, ὁ ἀνὴρ τὸ ψυχικόν, ταῦτα δὲ διὰ τοῦ ἔρωτος (βουλήσεως), τοῦ θεοῦ, ἐνοῦνται, καὶ ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν προέρχεται τὸ πνευματικόν· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἄρθρον τὸ νὰ συγχέηται τὸ φυσικόν μετὰ τοῦ πραγματικοῦ καὶ τὸ ἰδανικόν μετὰ τοῦ πνευματικοῦ, ὡς πολλοὶ ἰσχυρίζονται, διότι τὸ ἰδανικόν καὶ τὸ φυσικόν εἶναι τὸ ὑποκείμενον τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ πνευματικοῦ· ὥστε τὸ πνευματικόν ἔχει καὶ τὸ φυσικόν καὶ τὸ ἰδανικόν ὑποκείμενον.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ I. Βόημον ἡ γένεσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν χρόνῳ εἶναι οὐ μόνον μηχανικὴ καὶ ζωϊκὴ, ἀλλὰ καὶ θεία, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ θεῖον ἐν ἑαυτῷ· διὰ τοῦτο οὔτε ἡ ψυχὴ εἶναι θνητὴ, οὔτε τὸ σῶμα φθαρτόν, διότι πηγάζουσιν ἐκ πηγῶν ἀφθάρτων.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέλειος ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή, τουτέστιν ὡς ἀνδρόγυνος· πλὴν ἐν τῇ νῦν καταστάσει ἐστὶ διηρημένος, δὲν εἶναι ὁλόκληρος· καὶ ἐπειδὴ ἄρρεν καὶ θῆλυ εἶσι χωριστά, ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐνωθῶσιν ὅπως ἀναπληρωθῶσιν· ἄρα ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦτο ἀνδρόγυνος, ὡς τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ συμπόσιῳ κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ἐπιβεβαίωσεν· ἵνα δ' αὐθις γένηται ὁλόκληρος, πρέπει νὰ ἀναιρέσῃ τὸν χωρισμὸν αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ὡς ὄργανα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου συνεπεία τῆς πτώσεως ἐχωρίσθησαν, πρέπει νὰ ἀναιρέσωσι τὸ ἐγωϊστικόν, ἵνα ἐνωθῶσι· διὸ ἡ ζωὴ, ἡ τελειότης, ἡ ἐλευθερία δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἰδίων ὀργάνων ἀπὸ τοῦ ὅλου, ὡς π.χ. τῆς χειρὸς, τοῦ αἵματος κτλ., ἀλλ' ἐὰν ὁ ἄνθρωπος προβῇ εἰς τὴν θεϊαν ζωὴν.

Αἱ δύο αὐταὶ δυνάμεις πῦρ καὶ σκότος, ἄρρεν καὶ θῆλυ, κατὰ I. Βόημον διαμάχονται. Τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ παρίστανται ὡς δύο δυνάμεις οὔσαι ἐν τῷ γεννωμένῳ, ὅτε μὲν ὅμως ἐπικρατεῖ τὸ ἄρρεν, ὅτε δὲ τὸ θῆλυ· (J.B. von den drei Principien c. 14. §. 41. καὶ ἐφ.). Ἄρα δ' αἱ δύο δυνάμεις ὡς μία φύσις οὔσαι ἐνωθῶσιν, ἐν τῷ ἅμα ἀποκαλύπτεται τὸ ἐν αὐταῖς θεῖον (φῶς), τουτέστιν ἡ πρώτη σχέσις ἀντικαθίσταται.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ I. Βόημον ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ τὴν θεϊαν εἰκόνα, καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἴδῃ εἰς τὸν φυσικὸν χῶρον (κόλασιν), διότι ἅμα εἶδεν, ἐν τῷ ἅμα ἀνέστη ἐν αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ θέσῃ αὐτὸν εἰς τόπον θεοῦ· ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἠγέρθη ὁ χῶρος τῆς κολάσεως, ὁ ἄνθρωπος συνετρίβη, καὶ τὰ τρίμματα ἐστὶν ἡμεῖς αὐτοὶ, καὶ θὰ ἐξηφανίζετο, ἐὰν αὐτὸν ὁ χῶρος τοῦ φωτός δὲν διέσωζε· διὸ ἰστάμενοι μετὰ τοῦ φωτός καὶ σκότους πρέπει ν' ἀναβῶμεν διὰ τῶν αὐτῶν βαθμίδων, δι' ὧν ἐπέσαμεν.

Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή καὶ τὸ χρῶμα καὶ λοιπὰ εἶσι κατὰ I. Βόημον ἀνάλογα τῇ ἐσωτερικῇ σχέσει πρὸς τὰς ἀρχάς, ὡς ἐν μετάλλοις ὁ χρυσοῦς ἀνάλογος τῷ ἡλίῳ, ὁ σιδηρὸς τῇ γῆ καὶ ὁ ἀργυρὸς τῷ οὐρανῷ, διότι ὁ ἄνθρωπος κατὰγεται ἐκ τοῦ ἐπιγείου χώρου, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ θεοῦ.

Καὶ ὃν λόγον ἔχουσι τὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ αἰσθητήρια καὶ τὰς ἀρχάς, τὸν αὐτὸν ἔχουσι καὶ τὰ στοιχεῖα, ὁ ἀνὴρ εἰς τὸ πνευματικόν, τὸ ὕδωρ εἰς τὸ ἰδανικόν καὶ ἡ γῆ εἰς τὸ φυσικόν· τὸ δὲ πῦρ εἶναι τὸ γένος πάντων· τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουσι καὶ τὰ χρώματα, τὸ μέλαν, τὸ λευκόν καὶ λοιπὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, ἐπομένως καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Ἐν τῇ ἐγγχρόνῳ τοῦ ἀνθρώπου γενέσει ἐπικρατεῖ ἡ φυσικὴ ἀρχή, αἱ ἀρχαὶ ἐν αὐτῇ εἶσι χωρὶς, ἐναντίον, ἐν αὐτῇ ἀρχεται ἡ ἐγωϊστικὴ ζωὴ.

Ἡ δὲ σχέσις αὕτη μεταβάλλεται, ἅμα ἐπικρατήσῃ ἡ ἰδανικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ πνευματικὴ· καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀρχῆς παρέχει καὶ τὸ ἐξωτερικόν· ὥστε ἡ τῶν ὄντων μεταβολὴ προέρχεται ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς σχέσεως τῶν ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας.

Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι αἱ ἀρχαὶ πανταχοῦ συνυπάρχουσι καὶ

κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν αὐτῶν, καὶ τὰ ὄντα καὶ ὁ ἄνθρωπος μορφοῦνται· ὥστε ἡ δημιουργία κυρίως ἴσταται, πίπτει καὶ ἀναγεννᾶται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου· διὸ πάντα ἀποβλέπουσιν εἰς λύτρωσιν καὶ τελειοποιήσιν, καὶ αὕτη ἡ πολιτεία καὶ ἐκκλησία εἰς τὴν παιδαγωγίην, παιδείην καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τοὺς τρεῖς χώρους ἐν ἑαυτῷ, εἶναι τὸ κέντρον αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἐν χρόνῳ ἐστὶ χωρισμὸς, δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑψωθῇ ἐν αὐτῷ· ἅμα οἱ χώροι ἐνωθῶσιν, ἀρχεται ἡ αἰδιότης· διὰ τοῦτο ἐν χρόνῳ οὔτε ἀναγέννησις ὑπάρχει οὔτε σῶμα πνευματικόν, διότι δὲν ὑπάρχει ἐνώσις τῶν δυνάμεων. Τὰ δὲ νῦν σῶμα προέρχεται, ὅτι παλλαὶ δυνάμεις γίνονται ὄργανα, οἷον ὄστᾶ, μῦς κτλ.

Ἐὰν δ' ἡ ὀρισμένη μορφή, ἣν σῶμα ὀνομάζομεν, ἀναιρεθῇ, χωρίζονται αἱ ἐνωθεῖσαι δυνάμεις ἐν τῷ σώματι καὶ ἀπέρχεται ἑκάστη εἰς τὴν πηγὴν αὐτῆς.

Ὁ Ι. Βόημος ἐξ ἀναλογίας λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῇ τρίτῃ βαθμίδι γίνεται πρόσωπον, διότι ἐν τῇ πρώτῃ εἶναι ἀπλή ἰδέα, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπλή φύσις.

Ἡ αὐτότης κατὰ Ι. Βόημον προέρχεται μετὰ τῆς φύσεως, ἢ μὴ αὐτότης μετὰ τῆς ἰδέας, ἢ δ' ἀληθοῦς ἀτομικότης, ἢ προσωπικότης προέρχεται δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀμεσότητος ἀμφωτέρων καὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν.

Ὅσα μακρύνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τόσῳ πίπτει ὑπὸ τὴν φύσιν, εἰς ἀλογίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ὡς δεικνύει ἡ ἀνόργανος φύσις· ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδανικόν καὶ πνευματικόν εἰσιν ἐν αὐτῇ δυνάμει, διότι ἄλλως θὰ διελύοντο τὰ ὄντα καὶ κατεστρέφοντο. Ὅταν δ' ἐπικρατήσῃ τὸ ἰδανικόν καὶ τὸ πνευματικόν, μεταβάλλονται καὶ τὰ ὄντα καὶ ἀνυψοῦνται, ὡς ἡ ὀργανικὴ ζωϊκὴ καὶ ἀνθρωπίνῃ φύσις δεικνύουσιν.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ Ι. Βόημον ἡ ἀλογία, ἡ πτώσις, ὁ θάνατος, προέρχονται καθ' ὑπεροχὴν τοῦ φυσικοῦ, ἢ δὲ ζωῆς, ἢ λογικότης, ἢ ἀναγέννησις καὶ αἰδιότης, καθ' ὑπεροχὴν τοῦ ἰδανικοῦ καὶ πνευματικοῦ· διὰ τοῦτο πρέπει καὶ αἱ δύο δυνάμεις

νάμεις νὰ ἐνωθῶσι, τὸ φυσικόν νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸ ἰδανικόν, διότι ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν προέρχεται ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς προσωπικότητα εἶναι πρόβλημα καὶ τῆς ὀρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς.

Ἄμα τῇ ἐνώσει τῶν δυνάμεων προέρχονται καταστάσεις ἑκτακτοί, αἱ αἰσθητικαὶ καὶ νοητικαὶ δυνάμεις ἐξυψοῦνται· ἐνὶ λόγῳ ὁ ἄνθρωπος σχηματίζεται κατὰ τὴν σχέσιν τῶν ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας ἐν αὐτῷ· τοῦναντίον δὲ ὁ χωρισμὸς τῶν δυνάμεων παράγει μωρίαν, μανίαν, νόσους, πάθη καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις κατὰ Ι. Βόημον, ἡ ἐλευθερία, μακαριότης κτλ., ὑψίστατο ἐν τῇ ἐνώσει τῶν δυνάμεων, ἢ δὲ ἀλογία, ἢ ἀνελευθερία, ἢ κακοδαιμονία, ἐνὶ λόγῳ ἢ πτώσις, ἐν τῷ χωρισμῷ αὐτῶν· διὰ τοῦτο ὁ ἔγχρονος ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος.

Ὁ ἄνθρωπος μένων εἰκὼν Θεοῦ εἶναι ὑπὲρ τὴν φύσιν.

Ὁ Ι. Βόημος (quasi. theos.) ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ δημιουργήμα ἐν τῷ Θεῷ ἦν ἀδιάκριτον, ἦλθεν εἰς διάκρισιν ἐμμέσως, διὰ χωρισμοῦ τῶν δύο δυνάμεων καὶ ἀναιρέσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πυρός, τουτέστιν ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας μετέβη εἰς τὴν διαφορὰν καὶ δι' ἀναιρέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ἐνότητα.

Ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας ἦτο ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἰδέας καὶ ἐξωτερικῶς, ἵνα αὕτη καὶ ἐσωτερικῶς παρὰ τῷ Θεῷ διακριθῇ. Καὶ αὕτη ἡ ἐξωτερικὴ ἰδέα ἐστὶν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχων τὰς τρεῖς ἀρχὰς ἐν αὐτῷ εἰσάγει ἐκείνην, εἰς τὴν ἰδέαν, εἰς ἑαυτόν· αὕτη δὲ σχηματίζει αὐτόν.

Ὁ ἄνθρωπος παραδοθεὶς τῇ τρίτῃ ἀρχῇ, τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἔλαβε παρ' αὐτῆς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Ἐὰν δ' ὁ ἄνθρωπος ἴδῃ πρὸς τὸν Θεόν, ἐγείρονται ἐν αὐτῷ ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ὑψοῦσιν αὐτόν.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν συνίσταται καὶ συνεχεται μετὰ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ καθόλου ἀρχῶν, μορφοῦται κατ' αὐτὰς καὶ σχηματίζεται.

Τὸ δημιουργήμα ὡς σπέρμα ἐξ ἀνωτέρων ἀρχῶν εἰς τὴν γῆν ἐρχόμενον ἔχει τὰς αὐτὰς δυνάμεις, ὅς καὶ ἡ γῆ, μετὰ τὴν δια-

φορὰν ὅτι αἱ ἐν τῷ σπέρματι εἰσιν ἠνωμένοι, αἱ ἐν τῇ γῆ διεσκεδασμένοι, αἴτινες ἔλκουσι τὰς ἐν τῷ σπέρματι καὶ ζωογονοῦσιν· εἰ μὲν αἱ δυνάμεις αὗται εἶναι ἐχθρικαί, πᾶσα ποιότης ζητεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἑτέραν καὶ ἑαυτὴν, εἰ δὲ φιλικαί, πᾶσα ζητεῖ νὰ θέσῃ τὴν ἑτέραν καὶ τέλος ἑαυτὴν ὑπὸ τῆς ἑτέρας· αἱ ἐχθρικαὶ ἀναιροῦσαι τὰς ἄλλας ἐξάπτουσι τὸ ἀποθετικὸν ἐν ταῖς ἄλλαις, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ θυμὸς.

Σχῆμα κατὰ I. Βόημον λέγεται ὃν νεκρὸν, τουτέστιν ἀνευ ζωῆς.

Τὸ εἶδος ὡς πρὸς τὸ ἀνώτερον εἶναι σῶμα, ὡς πρὸς τὸ κατώτερον πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα ἀνευ σώματος ἐστὶ νεκρὸν, τὸ σῶμα ἀνευ πνεύματος ἀνευ ζωῆς· διὸ σῶμα ἀνευ πνεύματος καὶ πνεῦμα ἀνευ σώματος δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, ὡς ἐν τῷ σπέρματι ἐστὶ πνεῦμα, ὃ εἰς δένδρον ἀναπτύσσεται· τὸ δένδρον εἶναι τὸ ὑλικὸν σῶμα ὡς τὸ ἀνθρώπινον, τὸ σηπόμενον. Ἐπειδὴ τῆς ὕλης ιδιότητές εἰσι τὸ ῥευστὸν, τὸ στερεὸν καὶ τὸ φεῦγον, ὀνήσκει τὸ σῶμα, ἅμα τούτων μία εἰς ἄλλην μεταβῆ.

Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος ὡς τέλος τῆς δημιουργίας περιέχει τὸ σύμπαν ἐν αὐτῷ, δύναται ὁ θεὸς μόνον ἐν αὐτῷ νὰ ἡρεμῇ, διότι μόνον διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν τῷ παντί, διότι τὸ πᾶν ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· διὸ ὁ Ἀδὰμ κατὰ I. Βόημον εἶναι ὁ μὴ δημιουργηθεὶς ἀνθρώπος, τουτέστιν ἰδέα, τὸ ἀληθὲς τοῦ θεοῦ εἶδος, σῶμα αὐτοῦ, ἡ ἐβδόμη μορφή, ἐν ἣ ὁ θεὸς ἡρεμεῖ.

Τὸ δὲ δημιούργημα οἷον ἐκλέξει, τοιοῦτον γίνεται, π. χ. εἰ τὸ σκότος ἐκλέξει, γίνεται διάβολος, εἰ δὲ τὸ φῶς, ἄγγελος, καὶ εἰ τὴν τρίτην ἀρχὴν, τουτέστι τοῦτον τὸν κόσμον, κτῆνος.

Ἡ μετάβασις ὁμῶς ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, ἢ ἀπὸ τοῦ φωτὸς εἰς τὸ σκότος, δὲν γίνεται ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως, διὰ τῆς ἀβύσσου, εἰς ἣν εἰσέρχεται, διότι καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ ἐν αὐτῇ εἰσὶν. (Gnadenwahl c. 2).

Ἐφ' ὅσον μένει ἐν τῷ ἀληθεῖ θεμελίῳ, εἶναι εἰκὼν θεοῦ, ἐὰν εἰσέλθῃ εἰς ψευδὲς (ἐν ἑαυτῷ), μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ θεμελίου εἰς τὴν ἀβύσσον, τουτέστιν ἀπόλλυσι τὴν ἀληθῆ ἀυτότητα, προσωπικότητα αὐτοῦ.

Ὁ I. Βόημος συμφωνῶν τοῖς ἐν τῷ Τιμολίῳ περὶ φύσεως λέ-

γει, ὅτι ὁ λόγος διατάσσει τὴν φύσιν (ἐπιθυμίαν), καὶ αὐτὴ γίνεται γόνιμος, διότι ἀνευ διαταγῆς καὶ ὑποταγῆς οὐκ ἔτο καταστρεπτικὴ· καὶ αὐτὴ ἡ ἐνεργητικὴ φύσις ψυχῆ οὕσα τῶν ὄντων χαρακτηρίζει αὐτὰ (de Sign. rerum).

Ὁ I. Βόημος λέγει, ὅτι πᾶσα μετάβασις ἀπὸ ἀγαθοῦ εἰς κακὸν, ἀπὸ ῥευστοῦ εἰς στερεόν, γίνεται διὰ τῆς ἀβύσσου.

Τὸ ἐκτὸς σῶμα (ἐν τῇ ἐπανόδῳ) εἰσέρχεται ὡς σχῆμα εἰς τὸ ἐντὸς καὶ μένει. Τὸ ἐντὸς σῶμα δηλητηριασθὲν ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἔγεινεν ἐπίγειον καὶ θραυστόν. Πᾶσα θραυστότης εἶναι ἀποσύνθεσις καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ φεύγοντος ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ τὸ σῶμα ξηραίνεται καὶ διαλύεται.

Ἐπειδὴ πᾶν ὄν εἶναι καταστρεπτὸν, μόνη δὲ ἡ ἀβύσσος ἀκατάστρεπτος, εἶναι πᾶσα μεταβολὴ οὐ μόνον κατὰ ποσὸν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποιόν.

Ἡ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις ἔτο κατὰ I. Βόημον, ὅπου τὸ σκότος ἔτο ἐν τῷ φωτὶ κεκλεισμένον, τεθνηκὸς, καὶ τὸ φῶς ἐφώτιζε τὸν ἐκτὸς κόσμον. Ἐν δὲ τῇ πτώσει ἀνέστη τὸ σκότος καὶ ὑποτάξαν τὸ φῶς ἐσκότισε τὸν ἐκτὸς κόσμον.

Ἡ δ' ἔρις δὲν ὑπάρχει ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ἀλλ' ἐν ταῖς ποιότησιν αὐτῶν, διότι πᾶσα ἀρχὴ ἔχει τὴν ποιότητα αὐτῆς. Τὸ φῶς κρατεῖ τὸ πῦρ καὶ τὸ πῦρ τὸ σκότος ἐν ἑαυτῷ. Ἐν τῷ σκότει ὁ ἀνθρώπος γίνεται διάβολος, ἐν τῷ φωτὶ ἄγγελος καὶ ἐν τῷ ἀέρι κτῆνος. Ὅταν τὸ φῶς κρατήσῃ, πῦρ καὶ σκότος κλείονται· ὅταν τὸ σκότος, κλείονται τὰ ἄλλα· διὸ ἔπρεπεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σκότος, ἵνα ἀναστήσῃ τὰ κεκλεισμένα.

Ἡ γένεσις ὑπάρχει πανταχοῦ ἢ αὐτῇ· ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄσπρα εἰσὶ ἐξωτερικὴ εἰκὼν τῆς ἐσωτερικῆς, ὁ δ' ἀνθρώπος ὡς τὸ μέσον τῶν χώρων καὶ συνδετικὸν ἐστὶν ὁ παράδεισος αὐτῶν.

1) Περὶ ψυχῆς.

Ψυχὴν νοεῖ ὁ I. Βόημος τὴν αἰδίου φύσιν ὀνομάζων αὐτὴν ὄτε μὲν πῦρ, ὄτε δὲ φῶς καὶ ὄτε ἀέρα. Τὴν δὲ τοῦ φωτὸς καὶ ἀέρος ὀνομάζει πνεῦμα. Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη ἐκ τῶν

τριῶν ἀρχῶν, εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ τριπλῆ καὶ τὸ σῶμα τριπλοῦν. (Myst. Magn. c. 15).

Ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ζωὴ τῶν τριῶν ἀρχῶν· διότι ἡ ψυχὴ ὁλόκληρος εἶναι φύσις τε ἅμα καὶ ἰδέα ἥτις τῷ φωτὶ ὑποτασσομένη μένει θεία εἰκὼν.

Ἐπειδὴ ὁ διάβολος κύριον τὸ πῦρ ἀνεγνώρισεν, ὁ δ' ἄνθρωπος τὸν ἀέρα, ἐγένοντο ὁ μὲν διάβολος, ὁ δὲ κτῆνος. Ἐπειδὴ μόνοι οἱ ἄγγελοι ὑπετάγησαν τῷ φωτὶ, ἔμειναν καὶ μόνοι ἰλαροί.

Ὅθεν ἡ μία ψυχὴ κατὰ τὰς τρεῖς ἀρχὰς εἶναι τριπλῆ καὶ τὸ σῶμα ἐπίσης τριπλοῦν.

Ἡ δὲ ψυχὴ δύναται κατὰ I. Βόημον νὰ ἐκληφθῆ διττῶς, 1) ὡς βούλησις ἀνευ θεμελίου, ἥτοι ὡς ἀβυσσος, ἥτοι σπέρμα, ἄρα ὡς περιέχουσα καὶ τὰς τρεῖς ἀρχὰς, καὶ 2) ὡς ἐπὶ μέρους βούλησις ἥτοι αὐτότης, φύσις, πῦρ, ἐπὶ μέρους ψυχῆ· ὥστε ἡ ψυχὴ ἐξ ἐνὸς παρίσταται ὡς καθόλου, ὡς ἀβυσσος, ὡς πατήρ, καὶ ἐξ ἑτέρου ὡς αὐτότης, ὡς ἄμεσον θεμέλιον.

Ἡ ψυχὴ ἀποκαλύπτεται μεταβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἀβύσσου διὰ τῶν μορφῶν τῆς φύσεως εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ φωτός· διότι ὡς σπέρμα ἐξ ἀβύσσου (οὐρανοῦ) κατέρχεται εἰς τὴν φύσιν (γῆν) καὶ ριζουμένη ἐν αὐτῇ ὡς ἄνθος ἀποκαλύπτεται.

Ὡς ἐν τῷ θεῷ ἐστὶν ἰδέα καὶ φύσις, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἰδέα (ὕδωρ) καὶ φύσις (πῦρ), καὶ ἐν τῇ ἐνώσει αὐτῶν ἐστὶν ἡ ὅλη ψυχὴ, ἡ πνευματικὴ ἥτοι τὸ πνεῦμα· διὰ τοῦτο ἡ δόξα ἡ χωρίζουσα ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀπλῆν θεωροῦσα, δὲν εἶναι κατὰ I. Βόημον ὀρθή.

Ἡ ψυχὴ θνήσκει, ὡς ὁ θεός, διὰ τῶν μορφῶν καὶ ἐκ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ πυρός ἀναβαίνει εἰς τὸ φῶς, καὶ ἐν τῷ φωτὶ καθίσταται ἀδιάλυτος, ἀθάνατος. Ἐπικρατούσης τῆς τοῦ φωτός ζωῆς, εἶναι ἡ τοῦ πυρός καὶ σκότους δυνάμει· ἐγειρομένης δὲ τῆς ζωῆς τοῦ σκότους, προέρχεται ἀταξία, ἀγωνία καὶ τρόμος, καὶ ἐὰν δὲν ὑπάρχη σῶζων, θάνατος.

Ἐν τῇ ψυχῇ διακρίνεται τὸ σκότος, τὸ πῦρ, καὶ τὸ φῶς.

Ἡ ψυχὴ ὡς πῦρ εἶναι τὸ μέσον, καὶ ἐὰν ἰθὺς εἰς τὸ σκότος ἐγείρει τὸν δράκοντα, τὸ κέντρον τῆς φύσεως, τὴν αὐτότητα,

ἐὰν εἰς τὸ φῶς, ἐγείρει τὸν ἄγγελον. Ἐπομένως ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὸν παράδεισον καὶ τὴν κόλασιν, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον.

Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἰθὺς εἰς τὸ σκοτεινὸν πνεῦμα, τουτέστι τὸν βυθὸν, ὃν δὲν πρέπει νὰ ἐγείρη, τότε τοῦτο ἀνίσταται ὡς δράκων βουλόμενος νὰ καταβροχθίσῃ τὸ δημιουργήμα. Οὗτος εἶναι τὸ μυστήριον, ᾧ ὁ θεός χρῆται πρὸς ἀποκάλυψιν. Οὗτος δὲν εἶναι κακόν, ἐφ' ὅσον εἶναι ὑπηρετικόν, διότι εἶναι ἡ ρίζα τῆς ζωῆς· ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ ἰθὺς εἰς τὸ σκότος, ἀλλ' εἰς τὸ φῶς, ἵνα γείνη φωτεινός.

Ἡ ψυχὴ ἐν τῷ μέσῳ τῶν τριῶν ἀρχῶν ἐποπτεύει εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν· ἡ δ' ἐποπτευθεῖσα ἀρχὴ εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν καὶ μορφώνει αὐτὴν ἔσωθεν· ὥστε ἡ ψυχὴ μορφοῦται ἢ εἰς εἶδος σκοτεινὸν ἢ φωτεινὸν ἢ ἀερῶδες, ἥτοι ἢ εἰς διάβολον, ἢ εἰς ἄγγελον, ἢ εἰς κτῆνος· ὥστε πᾶσα μὀρφωσις σώματος ἀντιστοιχεῖ τῷ ἐν αὐτῷ πνεύματι. Ἐὰν τὸ ἀνώτερον ὑποταχθῇ τῷ κατώτέρῳ, παραμορφοῦται.

Ἡ ψυχὴ ἀποκαλύπτεται 1) ἐν τῇ αἰδίῳ φύσει (πυρώδει καὶ σκοτεινῇ), 2) ἐν τῷ φωτὶ (τῷ ἰδανικῷ), καὶ 3) ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ, καὶ ἐν τῇ πυρώδει ὡς θυμός (πῦρ), ἐν τῷ φωτὶ, φωτεινῇ, ἀγάπῃ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ὡς ἀερῶδες, ἐξωτερικῇ· ὡς ἡ ψυχὴ τριπλῆ, εἶναι καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα τριπλοῦν· καὶ τῇ πυρώδει ψυχῇ ἀντιστοιχεῖ σῶμα πυρώδες, τῇ φωτεινῇ φωτεινὸν καὶ τῇ ἀερῶδει ἀερῶδες (ἐξωτερικόν)· ταῦτα δὲ τοῦ I. Βόημου εἰσὶν ἀνάλογα ἐκείνοις, περὶ ὧν ὁ Παῦλος κάμνει λόγον, δηλαδὴ περὶ σώματος πνευματικοῦ, ψυχικοῦ καὶ ὑλικοῦ.

Ὁ I. Βόημος (M. M. c. 11, 12, 15.) λέγει, ὅτι πρῶτον ἐπλάσθη τὸ σῶμα καὶ τῷ σώματι ἐνεφυσήθη ἡ ψυχὴ.

Τὸ πνεῦμα καταβαίνει εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἡ ψυχὴ εἰς τὴν φύσιν, ὅπως ἡ φύσις διὰ τῆς ψυχῆς ἔλθῃ εἰς τὸ πνεῦμα· οὕτω καταβαίνει τὸ ἀνώτερον εἰς τὸ κατώτερον, τὸ κατώτερον μεταβάλλεται εἰς τὸ ἀνώτερον.

Τὸ ἀνώτερον ὡς πρὸς τὸ κατώτερον εἶναι ψυχὴ, τὸ κατώτερον ὡς πρὸς τὸ ἀνώτερον σῶμα· ὥστε τὰ ὑλικὸν σῶμα ἔχει ψυχὴν· ἕκαστον σῶμα ἀντιστοιχεῖ τῇ οἰκείᾳ ψυχῇ.

Ἡ ψυχὴ εἶναι φυσικὴ, ἰδανικὴ καὶ πνευματικὴ, ὡς καὶ τὸ σῶμα ἐπίσης τριπλοῦν· ἐνὶ λόγῳ τὸ ἀνώτερον εἶναι ψυχὴ τοῦ κατωτέρου, τὸ κατώτερον εἶναι σῶμα τοῦ ἀνωτέρου, ὡς ὁ Θεὸς ψυχὴ τῆς σοφίας, ἡ σοφία τῆς φύσεως καὶ ἡ φύσις τῆς ὕλης.

Ὁ Ι. Βόημος ἀναγνωρίζει τρεῖς τῆς ψυχῆς ιδιότητες, σκοτεινὴν (φυσικὴν), φωτεινὴν καὶ στοιχειώδη, μίαν ὁμῶς ψυχὴν καὶ ἐν σῶμα.

Ἡ ἔννοια τοῦ πνεύματος, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι σχετικὴ, διότι τὸ ἀνώτερον εἶναι ψυχὴ τοῦ κατωτέρου, τὸ δὲ κατώτερον σῶμα τοῦ ἀνωτέρου.

Ἡ εἰκὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς τῆς ψυχῆς ἐξερχομένη διὰ τοῦ θανάτου θάλλει ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ (τῷ φωτὶ)· τὸ πῦρ κρατεῖ τὸ σκότος ἐν αὐτῷ, καὶ ἀμφότερα ὁ ὁρατὸς κόσμος.

Ἡ ψυχὴ οὔσα τὸ πνεῦμα τῶν τριῶν κόσμων εἶναι ἐν τῷ σκοτεινῷ ὀργή, θυμὸς, ἐν τῷ φωτεινῷ ἰλαρὰ καὶ ἐν τῷ ἐκτὸς κόσμῳ πνεῦμα ἀέριον· εἰς οἵανδήποτε ἀρχὴν παραδοθῆ ἡ ψυχὴ (ἢ εἰς τὸ σκότος ἢ τὸ πῦρ ἢ τὸν ἀέρα) ἀρχεται ὑπ' αὐτῆς καὶ μορφοῦται ἢ εἰς διάβολον ἢ ἄγγελον ἢ κτῆνος.

Τὴν ψυχὴν ὁ Ι. Βόημος νοεῖ ἄρρητα καὶ θήλειαν συγχρόνως (δηλ. πῦρ καὶ ὕδωρ), καὶ ὅτι δι' ἐνώσεως ἀμφοτέρων γίνεται ὁλόκληρος, τελεία, ἀνδρόγυνος.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατὰ Ι. Βόημον ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀπλῆ, ἀλλ' ὀργανικὴ.

Πνεῦμα καὶ σῶμα κατὰ Ι. Βόημόν εἰσιν ἀχώριστα· ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ φύσις, ἐπιθυμία, πῦρ, τὸ πνεῦμα εἶναι εἰκὼν εἰσαγομένη εἰς τὴν φύσιν.

Τὸ δὲ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ὁ Ι. Βόημος (M. M. καὶ v. 6. Punkt) ὑπέλαβε σχετικῶς, ὡς εἴρηται· καὶ ἡ ψυχὴ κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ πνεῦμα εἶναι σῶμα, ὡς πρὸς δὲ τὸ σῶμα πνεῦμα.

Ἐὰν δὲ τὰ μέρη τοῦ τόπου ἦναι δεξιὸν, κίνησις, ἀριστερόν, στάσις, ἔμπροσθεν, αἰσθήσεις, ὀπίσθεν ἀναισθησία, ἄνω, νοῦς, κάτω, ἄλογον, ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν ψυχὴν ὡς κέντρον ὀρίζον καὶ περιέχον. Τὰ περιέχον εἶναι ἡ ἐβδόμη μορφή, ὁ οὐρανὸς ὁ περιέχων καὶ τὰ ἕξ ταῦτα μέρη.

Ὁ Ι. Βόημος τὴν ἀκοὴν ἐκλαμβάνει ἀνωτέραν τῆς ὁράσεως, διότι ὁ πατὴρ ἀκούεται μόνον, ὁ υἱὸς δῶνται καὶ θίγεται· αἱ δὲ ψυχικαὶ δυνάμεις ἀπὸ τοῦ αἰσθήματος ὑφθύνονται διὰ τῆς ἐποπτείας εἰς τὸν λόγον.

Ἡ πρώτη βαθμὶς τῶν πνευματικῶν ιδιοτήτων εἶναι ὁ λόγος, ἡ δευτέρα ἡ βούλησις καὶ τρίτη τὸ πνεῦμα.

Τὰ αἰσθητήρια ἐν τῇ νῦν καταστάσει κεῖνται μηχανικῶς, ἐν δὲ τῇ προτέρᾳ ἐκείντο ὀργανικῶς. Ἐπειδὴ ἐν μαγνητικῇ καταστάσει, ὡς λέγει ὁ Βάδερσ, ὁ ἀκούων ὄρα, ὀσφραίνεται, κτλ., τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ὁ νῦν κόσμος δὲν ἀπεχωρίσθη ὅλως ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου καὶ τοῦ κατωτέρου.

Ἡ ἰδέα φωτίζει, ἡ φαντασία σκοτίζει.

Ἡ φαντασία προέρχεται, ὅταν αὐτὴ περικλείηται ἐν ἑαυτῇ, ὅταν ἀποκλεισθῆ τῆς ἰδέας καὶ ποιήσῃ ἴδιον κέντρον· διὸ ἡ φαντασία εἶναι ἀτακτος, διότι ἡ τάξις καὶ τὸ κάλλος προέρχεται ἐκ τῆς ἰδέας.

Αἱ ὀρμαὶ ἐν μὲν τῷ κατωτέρῳ προέρχονται ὡς πάθη, ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ ὡς αἰσθημα, νοῦς καὶ λόγος· διότι τὸ πνεῦμα διήκει διὰ πάντων, εἰσδύει εἰς πάντα καὶ ἐξέρχεται ἐκ πάντων.

Ὁ Ι. Βόημος τὸ θυμικὸν καὶ αἰσθητικὸν (Gemüth) ἐκλαμβάνει ὡς βούλησιν, ὡς ῥίζαν ὅλων τῶν παθῶν (1).

Τὸ δὲ εἰκονιστικὸν (φανταστικὸν) (imagination) λέγει πῦρ, γῆν δεχομένην τὴν ἰδέαν, τὸ σπέρμα.

Τὸ εἰκονιστικὸν ὡς φύσις εἶναι τῆς ἰδέας κατώτερον· τὸ εἰκονιστικὸν ὁμῶς δεχόμενον τὴν ἰδέαν ποιεῖ πραγματικὴν.

Ἡ δὲ βούλησις ὡς τὸ θεῖον κατὰ Ι. Βόημον εἶναι τὸ μέσον τῆς ἡδονῆς (ὡς ἰδέας) καὶ τῆς ἐπιθυμίας (ὡς φύσεως).

Τὸ εἰκονιστικὸν δέχεται τὸ εἰκονισθὲν εἰς ἑαυτὸ καὶ ποιεῖ πραγματικόν.

Ἐν τῇ ὀπτασίᾳ ἐστὶ σκοτεινὴ καὶ φωτεινὴ μορφή συγχρόνως. Διὰ δὲ τοῦ εἰκονισμοῦ, ὡς λέγει ὁ Βάδερσ, ὑπάρχει καὶ συνέ-

(1) Ὁ Ι. Βόημος συνθυμικὸν (Gemüth) ἐκλαμβάνει ὡς βουλευτικόν· (διότι καὶ τοῦτο ἴσται σύνθετον ἐκ τοῦ ὀρεκτικοῦ καὶ λογικοῦ).

χεια μεταξὺ ζώντων καὶ τεθνηκότων, διότι οἱ ζῶντες διὰ τοῦ εἰκονισμοῦ λαμβάνουσι τὸ τῶν νεκρῶν βάλμα ὡς σπέρμα, ὡς εἶδος, καὶ ἐξ αὐτῶν παράγουσιν.

Ἡ δ' ἐκλογή κατὰ I. Βόημον δὲν συγχέεται μετὰ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐκλαμβάνεται ὡς ὅρος αὐτῆς.

Τὸ βάλμα ἐκλαμβάνει ὁ I. Βόημος ὡς πνευματικὴν δυναμοποιήσιν, καὶ μεταξὺ σώματος καὶ πνεύματος ἰστάμενον ὡς εἶδος τοῦ πνεύματος, ὃ ἡ ψυχὴ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος τηρεῖ· ἄρα εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς.

Τὸ βάλμα οὔτε ἡ ψυχὴ εἶναι οὔτε τὸ σῶμα, ἀλλὰ δύναμις ἐκ τῆς ψυχῆς γονιμοποιούσα οὐχὶ γεννώσα, διότι αὐτὴ δὲν γεννᾷ, ἀλλὰ ποιεῖ γεννᾶν, καὶ οὐσα κατωτέρα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀνωτέρα εἶναι μεταξὺ ἀμφοτέρων.

Τὸ βάλμα δὲν εἶναι βούλησις, ἀλλὰ δύναμις αὐτῆς· εἶναι πνεῦμα πλαστικὸν σακτοποιητικὸν τῆς φύσεως οὐσῆς δυάδος (ρευστῆς καὶ στερεᾶς).

Τὸ βάλμα κατὰ Βάδερν εἶναι τὸ εἶδος τοῦ πνεύματος, ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, ἡ πλαστικὴ ἀρχή. Ὁ μεταδίδων τὸ αὐτοῦ βάλμα ἐτέρῳ, τουτέστι μαγνητίζων, συνδέει τὸ ἀλλότριον σῶμα μετὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ποιεῖ ὡς μέλος αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, διὰ τί τόσα βάρη πίπτοντα δὲν φονεύουσι τοὺς ἀθλητάς. Τὸ αὐτὸ λαμβάνει χώραν καὶ ἐν τῇ μεταδόσει, καὶ τῇ μαντείᾳ (1).

Ὁ I. Βόημος τὸ βάλμα ὀνομάζει πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, διότι ἐκλαμβάνει δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὄντων· ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ βούλησις ἀνευ τοῦ βάλματός εἰσιν ἀσθενεῖς.

Ἐπειδὴ τὸ βάλμα ἐστὶν ἀχώριστον ἀπὸ τῆς βουλήσεως, νικᾷ ἡ βούλησις τὴν ἐπιθυμίαν δι' αὐτοῦ μεταδίδουσα αὐτῇ αὐτό.

Ἐπειδὴ τὸ βάλμα εἶναι δύναμις ζωτικὴ καὶ δημιουργικὴ, ἀποθνήσκει ὁ ἀπολλύς αὐτό.

Τὸ βάλμα εἶναι ἡ τοῦ αἵματος δύναμις, ἐν ἣ ἡ ψυχὴ οἰκεῖ καὶ

(1) Baader revís. der Hegel. Phil. in der vorletzten note. Ἐκ τῶν ἰδεῶν τοῦ I. Βόημου λαβὼν ὁ Βάδερν τὴν ἀφορμὴν ἐσχημάτισε τὴν περί μαγνητισμοῦ θεωρίαν αὐτοῦ.

δι' ἧς τὰ ἀνώτερα μετὰ τῶν κατωτέρων συνέχονται. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος τὸ ὑλικὸν βάλμα θέσῃ εἰς τὸ πνευματικόν, μεταβάλλεται τὸ ὑλικὸν εἰς ὑπερυλικόν, ὁ ἄνθρωπος γίνεται τέλειος. Ἐὰν τὸ βάλμα μεταβῇ εἰς κατώτερον, λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος παρ' αὐτοῦ τὸ καταχθόνιον καὶ γίνεται ὄργανον τοῦ κακοῦ.

Τὸ βάλμα εἶναι τὸ σπέρμα, τὸ εἶδος, τὸ σχῆμα τοῦ σώματος, ἡ δύναμις τοῦ σπέρματος, ἡ βάσις τοῦ πνευματικοῦ σώματος, τὸ φορεῖον τῆς βουλήσεως, ἡ ἡδονή, τὸ νευρικὸν πνεῦμα καὶ ἀστέριον, κληθὲν οὕτως ὑπὸ τῶν ἀλχημικῶν.

Τὸ βάλμα ὡς βάσις τῆς βουλήσεως διέρχεται ὅλα τὰ ὑλικά ὄντα· ὁ φανταζόμενος εἰς τι ἀντικείμενον φέρει τὸ αὐτοῦ βάλμα εἰς αὐτό· (ὡς ἐν τόποις φαίνονται φάσματα, ἐν οἷς εἰσὶ θησαυροί)· τοῦτό ἐστὶ τὸ ζωτικὸν πνεῦμα, τὸ ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ ρευστὸν, ὡς τὸ ρευστὸν ἐν τῷ ὄργανισμῷ, τὸ ὑποκείμενον τῆς βουλήσεως, δι' οὗ ἡ κίνησις τῶν μελῶν προέρχεται.

Τὸ βάλμα συνίσταται ἐκ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ αἵματος καὶ τῶν νεύρων· τὸ πῦρ εἶναι τὸ ἄρρεν, τὸ ὕδωρ τὸ θῆλυ, ἀμφοτέρων τὰ βάλματα ἐνούμενα παράγουσι τὴν ἐγκομοσύνην· οὔτε δ' αἷμα προέρχεται ἀνευ βάλματος οὔτε φανταστικόν· διὸ εἶπεν ὁ Βάδερν, ὅτι ὁ ἐσθίων μεταβάλλεται εἰς τὸν ἐσθιόμενον δι' αὐλοῦ τροφῆς τοῦ βάλματος.

Τὸ βάλμα ὀνομάζει ὁ I. Βόημος ἡδονὴν καὶ ἐκλαμβάνει πνευματικόν, ἰδανικόν καὶ φυσικόν. Ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν τὸ πυρῶδες ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ φυσικόν, τὸ ὑδατώδες εἰς τὸ ἰδανικόν, καὶ ἡ βούλησις, μεθ' ἧς ἐνοῦνται ἀμφοτέρα, εἰς τὸ πνευματικόν, ἀνήκει ὁ ἄνθρωπος εἰς τοὺς τρεῖς χώρους, διὰ τοῦ πυρῶδους εἰς τὸν φυσικόν, διὰ τοῦ ὑδατώδους εἰς τὸν ἰδανικόν καὶ διὰ τῆς βουλήσεως εἰς τὸν πνευματικόν.

Ἐπειδὴ ταύτας τὰς δυνάμεις δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἠνωμένας, ἀλλὰ χωριστάς, δὲν δύναται νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὸ πνευματικόν καὶ ἀναγεννήσῃ ἑαυτὸν πραγματικῶς, διότι τὸ πνευματικὸν σῶμα προέρχεται ἐκ τῆς ἐνώσεως τοῦ φυσικοῦ καὶ ἰδανικοῦ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα κατὰ I. Βόημον παρίστανται ἀθάνατα, διότι τὸ ἀδιάσπαστον, τὸ ἀθάνατον,

προέρχεται ἐκ τῆς ἐνώσεως. Ὄταν δὲ τὸ σῶμα διαλυθῆ, αἱ διάφοροι τοῦ σώματος δυνάμεις διασκορπίζονται καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν ἀπέρχονται, ἢ βούλησις εἰς τὴν καθόλου βούλησιν, αἱ τῶν ἀστέρων καὶ στοιχείων εἰς τὰ ἀστρα καὶ τὰ στοιχεῖα.

Ἐπειδὴ αἱ ἐν τῷ σώματι δυνάμεις μετὰ τῶν πηγῶν τῶν συνέχονται, φανερόν εἶναι, ὅτι τὰ ὄνειρα, αἱ νευρικαὶ νόσοι, τὰ φαντάσματα πηγάζουσιν ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν αἱ ἐν τῷ σώματι δυνάμεις δὲν συνδέονται ἰσχυρῶς, εἰσὶν ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐνεργεῖαν τῶν χώρων, ἐξ ὧν πηγάζουσιν, αἱ ἐν τῷ σώματι ἐλλοχεύονται ὑπὸ τῶν ἐκτὸς τοῦ σώματος, καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τοῦ σώματος δυνάμεων, ἐν ταύτῃ τῇ ἀγωνίᾳ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου προέρχεται ὁ θάνατος, ὅταν ἡ ἑλίξις τῶν ἐκτὸς ᾖ ἰσχυροτέρα τῶν ἐν τῷ σώματι.

ε) Περὶ πτώσεως καὶ ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ πτῶσις κατὰ Ι. Βόημον ἤρξατο ἰδανικῶς καὶ κατέληξε πραγματικῶς.

Ὁ ἀνθρώπος ὡς παραγόμενον τῶν τριῶν ἀρχῶν ἔχει τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν ἑαυτῷ, τουτέστι τὰς τρεῖς ἀρχὰς ἔχει δυνάμει καὶ οὐχὶ ἐνεργείᾳ, δύναται δὲ ἐκάστην τούτων νὰ ποιήσῃ ἐνεργείᾳ ἅμα αὐτῇ ὑποταχθῆ.

Αἱ δὲ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ εἰσι τὸ φῶς, τὸ πῦρ καὶ τὸ σκότος· τὸ πῦρ εἶναι αὐτότης καὶ τὸ μέσον τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους, τὸ χωρίζον καὶ τὴν διαφορὰν ἀναιρῶν· τὸ κέντρον τῆς φύσεως, ὁ βυθός, εἶναι τὸ ὑποκείμενον τοῦ πυρός, τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον τῇ πυρὶ ὑποτάσσεται· διότι, ἐὰν ἐπικρατήσῃ αὐτοῦ καὶ αὐτὸ δηλητηριάσῃ, δηλητηριάζεται ἡ ἕλη ζωὴ καὶ καταστρέφεται· διὸ τὸ πῦρ πρέπει νὰ μένῃ δυνάμει, διότι ἅμα εἰς ἐνεργεῖαν ὑψωθῆ, γίνεται καταστρεπτικόν, ὑπηρετοῦν τῷ δράκοντι, γόνιμον δὲ καθίσταται ὑποτασσόμενον τῷ φωτί.

Ἄμα ὁ θεὸς τὴν φύσιν εἰς δημιουργίαν ἐκίνησεν, ἀνέστη ὁ δράκων, τὸ κέντρον τῆς φύσεως, καὶ ἐὰν ἠδύνατο νὰ ὑψωθῆ ὑπεράνω τοῦ θεοῦ, οὐκ κατεβροχθίζετο ὁ θεός, τὰ πάντα οὐκ καταστρέφοντο, δημιουργία δὲν οὐκ ἦτο δυνατή.

Ἀλλὰ καὶ ὁ θεός καὶ πᾶν ὄν ἔχει κατὰ Ι. Βόημον τὴν κόλασιν αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ ὁμῶς αὕτη ἐν τῷ θεῷ αἰεὶ δυνάμει ἐστὶ, δὲν δύναται κόλασις νὰ κληθῆ, ἀλλὰ τι ὑπηρετικόν, ἀγαθόν καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον. Ἐφ' ὅσον αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μένει δυνάμει, δὲν εἶναι κόλασις, ἀλλ' ὅταν γένηται ἐνεργείᾳ. Ὄθεν, ἐὰν ἡ ψυχὴ παραδοθῆ τῷ κολαστικῷ καὶ γείνη ἐνεργείᾳ διάβολος, πρέπει ἐν τῇ νέᾳ κρίσει νὰ γείνη δυνάμει, τουτέστι νὰ ἀποθάνῃ, καὶ δυνάμει γινόμενον καὶ ὑπηρετικόν γίνεται τῇ ζωῇ ἀναγκαῖον.

Ἐπειδὴ τὸ κολαστικόν ἐξάπτει τὴν βούλησιν, πρέπει νὰ τηρῆται δυνάμει καὶ οὐδέποτε νὰ γείνη ἐνεργείᾳ· διὰ τοῦτο τὸ πῦρ παραδιδόμενον τῷ κολαστικῷ γίνεται καταστρεπτικόν, τῷ δὲ φωτί ὑποτασσόμενον γόνιμον.

Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος τοῦτο ἤγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, κατέστη ἐν αὐτῇ τὸ πῦρ καταστρεπτικόν· ὅταν δὲ πρὸς τὸ φῶς στραφῆ, λαμβάνει δύναμιν εἰς τὸ νὰ νικήσῃ τὸ κολαστικόν καὶ τὸ πῦρ νὰ μεταβάλλῃ εἰς γόνιμον καὶ νὰ ὑψώσῃ ἑαυτόν.

Ὁ πρότερος βίος τοῦ ἀνθρώπου ἦτο κατὰ Ι. Βόημον ἠνωμένος, τοιοῦτος δ' ἐστὶ καὶ ὁ ἔπειτα· ὁ νῦν ὁμῶς βίος αὐτοῦ δεικνύει, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἔπεσον. (Baaders Morgen- und Abendland, kathol. σ. 157).

Ὁ ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ ὑπηρετῇ τῷ φωτί, ἵνα ἔχῃ τὸ πῦρ καὶ τὸν ἀέρα ὑποτελῆ· τῷ σκότει ὁμῶς ὑποταχθεὶς κατέστησε τὸν Σατανᾶν δημιουργήμα. Ἐπειδὴ δ' οὗτός ἐστιν ἐν τῷ δημιουργήματι, ὡς ὁ σκώληξ ἐν τῷ ὀργανισμῷ, δύναται καὶ ν' ἀναιρεθῆ.

Τὸ δημιουργήμα ἔχον τὰς τρεῖς ἀρχὰς ἐν ἑαυτῷ ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἐν τῷ φωτί. Ὁ διάβολος ἐζήτησε νὰ φανερώσῃ τὸ σκότος καὶ ὁ ἀνθρώπος τὸν ὑλικόν κόσμον καὶ διὰ τοῦτο ἔπεσον παραβάτες τὸν νόμον.

Ἡ βούλησις, ἡ ἰδέα καὶ ἡ φύσις εἰσι τὰ δι' ὧν ὁ θεὸς ἀποκαλύπτεται. Ὁ θεὸς νικᾷ αἰεὶ τῷ σκότει καὶ μεταβάλλει εἰς φῶς· οὕτω πρέπει καὶ ὁ ἀνθρώπος τῇ βοήθειᾳ τοῦ θεοῦ νὰ μεταβάλλῃ τὰ κωλύματα εἰς μέσα. Τὸ σκότος νικάται ἐν τῷ πυρὶ καὶ τὸ πῦρ ἐν τῷ φωτί· ἡ βούλησις ἐγείρει τὴν φύσιν ἐν αὐτῇ.

καὶ νικῶσα ἀποκαλύπτεται πραγματικῶς· ὁ Θεὸς νικᾷ τὸν θυμὸν τοῦ καὶ τηρεῖ αἰὲν δυνάμει· ὁ θυμὸς εἶναι κώλυμα εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ προστάγματος, στάσις τῆς ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων, τῆς τελειότητος. Ἐὖθις δημιουργητὴ παρέβη τὸν νόμον καὶ ἔπεσεν· ὅταν ὁμοίως αὐτὸν ἐκπληρῇ, γίνεται μέτοχον τοῦ Θεοῦ, τέλειον καὶ ἐλεύθερον· ἡ πτώσις ἐπῆλθε, διότι τὸ θεμέλιον ἀνηρέθη καὶ ἡ ψυχὴ ἔπεσεν εἰς τὴν ἀβύσσον. Ὅταν τὸ δημιουργητὴ γείνη ἐγωϊστικόν, πίπτει εἰς τὸν βυθόν, διότι πᾶσα ἐγωϊστικὴ θεμελίωσις εἶναι καταστρεπτικὴ.

Ἐν τῷ βυθῷ ἐστὶν ἡμαρτημένον θεμέλιον, ἐν τῇ ἀβύσσῳ τὸ ἀληθές· ἕκαστον νεκρωθὲν δημιουργητὴ, τουτέστιν εἶδος, ἵνα ζωογονηθῇ, πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀβύσσον, ἐν ᾗ ἐστὶ τὸ ἀληθές θεμέλιον, ὁ υἶός, καὶ ἐνωθὲν μετ' αὐτοῦ γίνεται ζῶν. Ἐάν ὁμοίως τὸ δημιουργητὴ μείνῃ ἐγωϊστικόν, εἰς ἴδιον κέντρον εἰσέλθῃ, κατακρημνίζεται εἰς τὸν ἴδιον βυθὸν αὐτοῦ, εἰς τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ὁ κακοῦργος ἐρωτᾷ, ὡς λέγει ὁ Παῖδερὸς, ἀνὴρ μόνος ἢ ναι ἢ μετ' ἄλλου, τουτέστι τοῦ διαβόλου, ἢν διακρίνῃ ἑαυτοῦ.

Ἡ πτώσις καὶ ἀναγέννησις λαμβάνει χώραν διὰ τοῦ μέσου, ἐμμέσως, διὰ τῆς ἀβύσσου, τουτέστι τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων καὶ ἐξ αὐτῆς πίπτουσι τὰ δημιουργήματα ἢ εἰς τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ (πῦρ) ἢ εἰς τὴν ἀγάπην (φῶς) αὐτοῦ. Ἐφ' ὅσον τὸ δημιουργητὴ μένει ἐν τῇ ἀληθεῖ θεμελίῳ εἶναι Θεῖον εἶδος (Gnadenwahl. c. 2.).

Ἐάν εἰς ψευδὲς θεμέλιον εἰσέλθῃ, μεταβαίνει ἀπὸ τούτου εἰς τὴν ἀβύσσον, τουτέστιν ἀπόλλυσι τὴν ἀληθεῖς ἀυτότητα αὐτοῦ, τὴν προσωπικότητα· διὸ ὁ Παῖδερὸς τῷ I. Βοήμῳ ἐπόμενος λέγει, ὅτι οἱ παραδεχόμενοι ἄμεσον ἀυτότητα, τουτέστι τὴν πτώσιν ὡς ὄρον τῆς ἀναγεννήσεως, δὲν σκέπτονται ὀρθῶς, διότι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι ἀναγκαία, διότι ὁ σκοπὸς τῆς τελειότητος θὰ ἐπετυγχάνετο, ἐάν ὁ ἄνθρωπος ἔμενεν ἐν τῷ θεμελίῳ, ἐν ᾧ ἐτέθη.

Ἡ εὐρυθμος σχέσις ἐστὶ, ὅταν αἱ δύο ἄλλαι ἀρχαὶ εἰσὶν ἐπὶ τὸ φῶς· ἐν αὐτῇ εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ ἠνωμέναι ὀργανικῶς· ἐν δ' ἐκ-

ρύθμῳ σχέσει προέρχεται παραλυσιὰ τῶν μελῶν, ἥτις ἐκταῖ Οεῖσα φέρει τὸν θάνατον.

Οἱ τρεῖς κόσμοι, ὅστινες ἦσαν ἠνωμένοι, ἐχωρίσθησαν ἐν τῷ πεπτωκότῳ ἄνθρωπῳ, καὶ ὁ μὲν τοῦ φωτός κατέλαβε τὴν κεφαλὴν, ὁ δὲ τοῦ πυρός τὴν καρδίαν, ὁ δὲ τοῦ σκότους τὴν γαστέρα καὶ ὁ τοῦ ἀέρος τοὺς πνεύμονας.

Τὸ κέντρον τῆς φύσεως, τὸ φυσικὸν πνεῦμα, ὁ θυμὸς, πρέπει νὰ μένῃ κεκλεισμένον, διότι ἂν ἀνοιχθῇ, προέρχεται κατάστασις ἐκρυθμίας.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς σπέρμα ἐν τῇ γῇ αὖξει διὰ τοῦ θανάτου εἰς δένδρον Θεῖον, οὗ ἡ μὲν ρίζα ἐστὶν ἐν τῷ ὑλικῷ κόσμῳ, οἱ δὲ κλάυες ἐν ἅπασιν τοῖς χώροις· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ δένδρον τοῦ I. Βοήμου τὸ αὖξον ἐν ἅπασιν τοῖς χώροις.

Ἐάν ὁ δράκων, ὁ ἐγωϊσμός, ἀναστήθῃ, φονεύει πάντα.

Ἡ ἀπὸ τοῦ φωτός εἰς τὸ σκότος μετάβασις λέγεται πτώσις, ἡ δ' ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς ἀναγέννησις· ἡ διττὴ ὁμοίως αὕτη μετάβασις γίνεται ἐμμέσως, διὰ τοῦ πυρός. Πᾶσα ὁμοίως μετάβασις γίνεται διὰ τῆς ἀβύσσου, διότι ὅλαι αἱ μορφαὶ εἰσὶν ἐν αὐτῇ· ὥστε ἡ ἀβύσσος εἶναι τὸ μέσον ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου ἐπὶ τὸ κατώτερον, καὶ ἀπὸ τοῦ κατώτερου ἐπὶ τὸ ἀνώτερον.

Ἀμα ὁ ἄνθρωπος ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν τριῶν ἀρχῶν, εὐθύς ἡ τάξις διεστράφη, ὁ παράδεισος ἐσβεσέ καὶ προῆλθεν οὗτος ὁ κόσμος· ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀπόλετο, ἐάν δὲν ἐσώζετο ὑπὸ τοῦ φωτός. Ὁ ἄνθρωπος ἵνα ἀναγεννηθῇ, πρέπει νὰ ὑψωθῇ διὰ τῶν βλαβερῶν, δι' ὧν ἔπεσεν.

Ἐάν οἱ ἀνώτεροι χώροι δὲν ἴσταντο ἐν σχέσει πρὸς τοὺς κατώτερους, ἀλλ' ἦσαν ἀσχετοί, οἱ κατώτεροι δὲν θὰ ἠδύναντο ἀνευ τῶν ἀνωτέρων νὰ ὑπάρξωσι, καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀνευ τῶν κατώτερων νὰ ἀποκαλυφθῶσιν. Ἡ πτώσις εἶναι χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἰδανικόν καὶ ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ φυσικόν.

Ἐφ' ὅσον τὸ φυσικὸν ἐπικρατεῖ τοῦ ἰδανικοῦ, παύει ἡ ζωὴ· ἡ ζωὴ προέρχεται ἐκ τοῦ θανάτου, ὅταν τὸ ἰδανικόν ἐπικρατήσῃ τοῦ φυσικοῦ.

Αἱ δυνάμεις, ἄρβεν καὶ Οἴλυ, ἐφαπτόμεναι ἐκρήγνυνται καὶ

καταστρέφονται μὴ ὑπάρχοντος μέσου, διότι τὸ μέσον τὸ τρίτον, συνδέει, καὶ διὰ τῆς ἐνώσεως προέρχεται γένεσις, ζωὴ, λύτρωσις τοῦ κατωτέρου· ἅμα τὸ φυσικὸν ὑποταχθῆ τῷ ἰδανικῷ, ὑφούται τὸ φυσικὸν διὰ τοῦ ἀνωτέρου εἰς ἕμμεσον αὐτότητα· ὅταν φυσικὸν καὶ ἰδανικὸν ὑποταχθῶσι τῷ πνευματικῷ, γίνονται καὶ οἱ τρεῖς χώροι πνευματικοί, καὶ ἡ ἀτομικότης, τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα σώζονται.

Τὰ ὄντα ἔπρεπε νὰ μείνωσιν, ὅπου, ἐδημιουργήθησαν, διότι πίπτουσιν εἰς ἄλλον χώρον μεθιστάμενα.

Ὁ ἄνθρωπος ἔπεσε, διότι ἐν αὐτῷ ἐξήφθη τὸ κέντρον τοῦ σκοτεινοῦ κόσμου· διὸ μετέστη ἀπὸ τοῦ φωτός εἰς τὸ σκότος καὶ τὸν ὁρατὸν κόσμον· ὥστε ἡ πτώσις εἶναι μετάστασις ἐπὶ τὸ κατώτερον.

Ἡ ἐνωσις τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ φύσις ὑπετάγη τῇ ἰδέᾳ καὶ τὸ φῶς ἦρχε τοῦ πυρός τηρουμένου ἐν τῷ φωτί.

Ἐὰν τὸ πῦρ ἐγεροθῆ ὑπὲρ τὸ φῶς, προκαλεῖ τὸν χωρισμὸν τῆς ἰδέας (γυναικός) καὶ φύσεως (ἀνδρός) καὶ τὴν πτώσιν.

Ὁ ἄνθρωπος πίπτει διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῶν δυνάμεων, ἀνοουοῦται δὲ διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν.

Τὸ κέντρον τῆς φύσεως ἐκλαμβάνει ὁ I. Βόημος ὡς ὑπηρετικὸν ἀγαθόν καὶ ὡς μὴ ὑπηρετικόν, ἐγωϊστικόν, κακόν.

Ἐπειδὴ τὸ δημιουργήμα ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰς τρεῖς ἀρχάς, πρέπει γὰρ κρατῆ τὴν φύσιν κεκλεισμένην, διότι ἅμα αὕτη ἀνοιχθῆ, προέρχεται τὸ κέντρον τῆς φύσεως, πτώσις καὶ θάνατος.

Ἐπειδὴ ὅλαι αἱ ἀρχαὶ εἰσὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, πρέπει νὰ ἀποκαλυφθῆ τὸ φῶς, ἵνα τὸ ὄν γείνη φωτεινόν, αἱ δ' ἄλλαι μείνωσιν δυνάμει.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἡγείρε τὰς κατωτέρας δυνάμεις, προήλθε πτώσις· ἡ δ' ἀναγέννησις ἐστίν, ὅταν αἱ κατώτεραι δυνάμεις ὑποταχθῶσι ταῖς ἀνωτέραις. Ἐγνεύθεν ὁμῶς φανερόν εἶναι, ὅτι οὔτ' ἐν τῇ πτώσει οὔτ' ἐν τῇ ἀναγεννήσει, ὡς ὁ Βάδερσ παρητήρησεν, ἐστὶν ἔλλειψις ἀρχῶν, ἀλλὰ μετάστασις, ἐν ᾗ ὑφίσταται καὶ ἡ διαφορά τῶν ὄντων.

Ἐπειδὴ αἱ ἀρχαί, οἱ χώροι, εἰσὶ τρεῖς, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἢ θεός, ἢ ἰδανικός ἢ φυσικός, εἴαν ἰδῆ ἢ εἰς τὸν θεῖον ἢ τὸν ἰδανικὸν ἢ τὸν φυσικὸν χώρον.

Ὁ I. Βόημος ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἰδέα ἀνευ τῆς φύσεως δὲν ἀποκαλύπτεται, ἡ δὲ φύσις ἀνευ τῆς ἰδέας δὲν ὑφούται· ἐπομένως ἡ φύσις εἶναι ὅρος τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἰδέας, ἡ δὲ ἰδέα ὅρος τῆς ἀνυψώσεως τῆς φύσεως.

Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος τὸν νόμον τηρεῖ, ἐστὶν ἐν εὐρύθμῳ σχέσει, ἐφ' ὅσον ὁμῶς αὐτὸν δὲν τηρεῖ, ἐστὶν ἐν ἐκρύθμῳ. Ἐν εὐρύθμῳ ἐστὶν ἡ αὐτότης ὑπὸ τὴν μὴ αὐτότητα, ἐν ἐκρύθμῳ ἡ μὴ αὐτότης ὑπὸ τὴν αὐτότητα. Τὸ κακὸν πηγάζει ἐκ τῆς αὐτότητος, τὸ δ' ἀγαθὸν ἐκ τῆς μὴ αὐτότητος. Ἐπειδὴ αἱ ἰδιότητες τοῦ ἐνός ἀναιραῦνται ἐν ταῖς τοῦ ἑτέρου, μεταβάλλουσιν αἱ ἰδιότητες τοῦ κακοῦ τὰς τοῦ ἀγαθοῦ εἰς κακάς, καὶ ἀντιστρόφως αἱ τοῦ ἀγαθοῦ τὰς τοῦ κακοῦ εἰς ἀγαθὰ· ἀλλ' αἱ ἀγαθὰ ἀνευ τῶν κακῶν δὲν ἀποκαλύπτονται.

Ἡ πτώσις προέρχεται διὰ μεταστάσεως τῶν ἀρχῶν ἐπὶ τὸ κατώτερον· αἱ ἀρχαὶ εἰσὶ σύγχρονοι, αἱ κατώτεραι βάσις τῶν ἀνωτέρων, ὡς τὸ σκότος βάσις τοῦ πυρός καὶ τὸ πῦρ τοῦ φωτός· διὸ τὸ κακὸν ἐστὶ βάσις τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ κακὸν αὐτὸ καὶ αὐτὸ κατὰ I. Βόημον δὲν εἶναι κακόν, ἀλλὰ γίνεται κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ δημιουργήμα.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ μέσῳ τῶν τριῶν ἀρχῶν ἔπρεπε νὰ τηρῆ αὐτὰς ὑφ' αὐτὸν καὶ νὰ ὑποτάσσεται μόνον τῇ τοῦ φωτός· διότι, εἴαν ὑποταχθῆ τῇ ἀρχῇ τοῦ σκοτούς, γίνεται διάβολος, εἴαν τῇ τοῦ φωτός ἀγγελός, καὶ εἴαν τῇ τοῦ ἀέρος ζῶν.

Ἡ φύσις δὲν εἶναι κακὴ, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐστὶν ἐν τῷ δημιουργήματι· διότι ἐν ἡ φύσις ἦτο κακὴ, τὸ κακὸν ἔπρεπε νὰ ἦναι φύσις, τουτέστι νὰ ὑπάρχη ἐν τῷ θεῷ, ὅπερ ἐστὶ βλάσφημιον.

Ἐπειδὴ ἐν τῷ θεῷ ἡ φύσις ἀεὶ τῇ ἰδέᾳ ὑπηρετεῖ, δὲν ὑπάρχει τὸ κακὸν ἐν τῷ θεῷ, ἀλλὰ προέρχεται ἐν τῷ δημιουργήματι, διότι τὸ δημιουργήμα ἔχει τὴν ἐκλογὴν νὰ ἐγείρῃ ἢ τὴν ἰδέαν ἢ τὴν φύσιν, τουτέστι νὰ ποιῆσῃ πνεῦμα.

Ὁ I. Βόημος (theos. quaesti.) ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ δημιουργήμα

δὲν μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἀδιαφορίας ἀμέσως εἰς τελειότητα, ἀλλὰ διὰ χωρισμοῦ τῶν δυνάμεων καὶ ἀναιρέσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ πυρὸς καὶ ἐνώσεως αὐτῶν, διότι ἐν τῇ ἐνώσει αὐτῶν τελειοποιεῖται τὸ δημιουργημα· ἄρα τὸ δημιουργημα δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀμέσου αὐτότητος μεταβαίνει εἰς τὴν ἔμμεσον, εἰς τὸ φῶς, τὸ ποιῶν τὰς ἰδιότητες γλυκείας, διότι ἡ φύσις ἀνευ τοῦ φωτὸς εἶναι σκοτεινὴ, πικρὰ, δηλητηριώδης.

Ἐπειδὴ ὁ Ἀδάμ εἶδεν εἰς ταῦτον τὸν κόσμον καὶ ἔπεσεν, δὲν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τὸν οὐράνιον ἄνθρωπον (τὸν Χριστὸν), ἀλλὰ τὸν ἐπίγειον (τὴν Εὐάν). διὸ ἔπρεπεν ὁ Θεὸς νὰ γεννήσῃ τὸν οὐράνιον ἄνθρωπον, ἔν' αὐτοῖς ἐπαναγάγῃ τὸν πεπτωκότα εἰς τὸν οὐρανόν· διὰ τοῦτο ὁ οὐράνιος μετέβη εἰς τὸν ἐπίγειον, ὅπως ἀνυψώσῃ αὐτόν.

Ὁ Ἀδάμ καὶ ὁ Χριστὸς κατὰ Ἰ. Βόημον εἶναι ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ὁ Ἀδάμ εἶναι ὁ ἀτελής, ὁ δὲ Χριστὸς ὁ τέλειος.

Ὅτι δὲ τὸ φῶς δὲν εἶναι τοῦ σκότους κεχωρισμένον, ἀποδεικνύει ἐκτὸς ἄλλων καὶ ὁ ἀδάμας, ὡς περιέχων τὸ σκότος, τουτέστι τὸ ἀνθρωπικόν· ὁ ἀδάμας δὲν ἠδύνατο νὰ λάμπῃ, ἐὰν τὸ σκότος, τὸ ἀνθρωπικόν, δὲν ἦτο ῥίζα τοῦ φωτός· ἄρα τὸ σκοτεινὸν γίνεται σκοτεινόν, φθαρτόν, ὅταν παύσῃ τοῦ νὰ ἴηαι τὸ φωτὶ ὑπηρετικόν· οὕτως καὶ ὁ θάνατος δὲν εἶναι κατὰ Ἰ. Βόημον χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἡ βᾶσις τῆς ζωῆς. Ἐὰν λ.χ. ἡ ῥίζα τοῦ φυτοῦ κοπῆ, τὸ φυτόν θνήσκει. Ἐπειδὴ τὸ σκότος κατὰ Ἰ. Βόημον εἶναι ἡ βᾶσις, ἡ ῥίζα τοῦ φωτός, εἶναι ἡ διαφορὰ ἡ βᾶσις τῆς ἐνότητος, καὶ ὁ θάνατος ἡ βᾶσις τῆς ἀνωτέρας ζωῆς· ἐὰν δ' ἴηαι ἐγωϊστικὸς, δι' ἑαυτόν, εἶναι κακὸς, καταστρεπτικὸς· ὑπηρετικὸς δ' ὢν εἶναι εὐεργετικὸς, βοηθητικὸς καὶ ἀναγκαῖος τῇ ζωῇ. Ἐπειδὴ δ' ὁ θάνατος εἶναι ἡ βᾶσις τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ τηρῆται ὑποτελής καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐξαφανισθῆ, διότι ἐξαφανίζεται ἡ ζωὴ.

Ἐγχεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ θάνατος καὶ τὸ κακὸν κατὰ Ἰ. Βόημον εἰσὶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ καὶ τὸ ὑποκείμενον τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς, διότι ἐὰν ἡ ἐνεργητικὴ αὕτη δύναμις

ἦτο ἐκτὸς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ, ἔπρεπε νὰ ἴηαι δημιουργημα καὶ οὐχι δύναμις ὠρισμένη νὰ ἀρχῇ, ἀλλὰ κατὰ τὴν Γραφήν νὰ ὑπηρετῆ· ὡς ὁ Ἰ. Βόημος τὴν ἰδέαν θεωρεῖ ὅρον τῆς ὑψώσεως τῆς φύσεως, καὶ τὴν φύσιν ὅρον τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἰδέας, οὕτως ἐκλαμβάνει καὶ τὸν θάνατον ὅρον τῆς ζωῆς, καὶ ὡς ἡ ζωὴ εἶναι αἰδῖος, εἶναι καὶ ὁ θάνατος, διότι ὁ θάνατος κατὰ Ἰ. Βόημον ὡς ὑπηρετικὸς τῆς ζωῆς δὲν εἶναι καταστρεπτικὸς. Ἐὰν ὅμως γείνη πνεῦμα ὑπὸ τοῦ δημιουργήματος, τότε πιέζει· ὥστε τὸ ῥητόν, ὅτι πρέπει νὰ ἀποθάνῃς, σημαίνει κατὰ Ἰ. Βόημον, ὅτι ὁ θάνατος πρέπει νὰ γείνη ὑπηρετικὸς τῆς ζωῆς. Ἀλλ' ὁ Ἰ. Βόημος τὸν ἄνθρωπον ἀναπληρωτὴν τοῦ διαβόλου θεωρῶν ὑποθέτει τὴν πτώσιν ἀναγκαίαν καὶ ἰδρύει τὴν προδιτάξιν, ἐπομένως ὑποθέτει τὴν λύτρωσιν διὰ τοῦ διαβόλου καὶ οὐχι τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ ὅμως δὲν ἔγεινεν. Ἐπειδὴ δ' ἔγεινεν διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπὲρ τὸν διάβολον καὶ οὐχι ὑπ' αὐτόν.

ς) Περὶ ἐνανθρωπήσεως.

Ὁ Ἰ. Βόημος ἐκλαμβάνει τὴν αὐτὴν σχέσιν τῆς φύσεως ὡς ἀμέσου αὐτότητος πρὸς τὴν ἰδέαν ὡς μὴ αὐτότητα, ἣν λαμβάνει τοῦ Ἀδάμ ὡς φύσεως πρὸς τὸν Χριστὸν ὡς ἰδέαν, διότι ἡ σοφία, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, οὕπω εἶναι ὁ υἱός, οὕπω τὸ πνεῦμα, οὕπω ἡ σοφία, ἀλλὰ γίνεται τῇ φύσει παραδοθεῖσα καὶ ἑαυτὴν αὐτῇ Ουσιάζασα· καὶ ἐξ ἀγάπης Ουσιάζει ἑαυτὴν τῇ φύσει καὶ λαμβάνει δούλου (φύσεως) μορφήν, ὅπως ἀναιρέσῃ τὴν ἀμέσον τῆς φύσεως αὐτότητα, λυτρώσῃ αὐτὴν, γεννήσῃ καὶ εἰς θείαν μεταβάλη· ἄρα ὁ Θεὸς κατὰ Ἰ. Βόημον διακρίνεται ὡς πατήρ, υἱός καὶ πνεῦμα, ὅταν εἰσέλθῃ εἰς τὴν φύσιν καὶ ἀποκαλυφθῇ ἐν αὐτῇ· οὕτως εἰσῆλθεν ἡ ἰδέα εἰς τὴν φύσιν καὶ ἀμφότεραι ἀπέθανον, τουτέστιν ὁ ἐγωϊσμὸς τῆς φύσεως καὶ ὁ μὴ ἐγωϊσμὸς τῆς ἰδέας ἀνῆρέθησαν, καὶ ἡ ἰδέα ἠγέρθη ὡς ἀπὸ τοῦ θανάτου ὑπὲρ τὴν φύσιν.

Ὁ Χριστὸς κατὰ Ἰ. Βόημον ἦτο πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἰδέα

ἀπλῆ, ἐν δὲ τῇ ἐνανθρωπήσει ἰδέα φυσικὴ, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰδέα πνευματικὴ.

Οὕτως ἦρθα καὶ ἡμεῖς πρὸ τῆς γεννήσεως ἡμῶν δυνάμεις καθαρὰ καὶ δι' ἐνώσεως ἀμφοτέρων γεννώμεθα ἐν καὶ καθ' ὑπεροχὴν γινόμεθα ἢ φυσικὰ ἢ ἰδανικὰ ἢ πνευματικὰ ὄντα.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ κακὸν ἔχει κατὰ I. Βόημον ἀρχὴν καὶ τέλος, ἐπομένως θέλει ἀναιρεθῆ. Τὸ θεῖον καταβαίνει, ὅπως λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀμέσου αὐτότητος καὶ δώσῃ ἡμῖν ἑμμέσον. Ἐντεῦθεν ἐννοοῦμεν τὴν ἀνθρωπίνην (φυσικὴν) καὶ τὴν θεϊαν (ἰδανικὴν) τοῦ Χριστοῦ φύσιν, διότι τὸ θεῖον καταβαίνει καὶ λαμβάνει δούλου μορφήν (φυσικὴν) καὶ μεταβάλλει εἰς θεϊαν (ἰδανικὴν).

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦν ὁ Ἀδάμ, ὁ δεύτερος ὁ Χριστός, ὁ μεταβαίνει εἰς τὸν πρῶτον καὶ ἑαυτὸν οὐσιάζει αὐτῷ, ὅπως λυτρώσῃ αὐτὸν καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸν θεόν· καὶ τοῦτο εἶναι κατὰ τὸν I. Βόημον τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ, λυτρώσις καὶ τελειοποίησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετὰ τῆς τελειοποιήσεως καταστρέφεται ὁ διάβολος. Ὁ Βάδερὸς τοῦτο ἐρμηνεύων λέγει, ὅτι ὁ ἔκθετος λόγος ἔγεινεν ἄνθρωπος καὶ ὁ ἐνθετος ἐνοικεῖ αὐτῷ, ὅτι ἡ σοφία εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ, κατ' ἀρχὰς ἐν μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ θεός καὶ πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος κατὰ Ἰωάννην· ἡ ἰδέα ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς φύσεως.

Ἡ βούλησις κατὰ I. Βόημον φέρει τὴν ἰδέαν εἰς τὴν φύσιν, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὴν φύσιν· ἡ ἰδέα μετὰ τοῦ πυρὸς εἰσέρχεται εἰς τὸ σκότος, καὶ τὸ πῦρ ἀνιστάμενον ῥήγνυσι τὴν φύσιν ἢ τὸν θύτον, τὸν θάνατον, διότι τὸ πῦρ καὶ τὸ φῶς μεταβάλλουσιν εἰς τὸν θάνατον, εἰς τὴν ἀγωνίαν, τὸ κέντρον τῆς φύσεως, καὶ ἐκ τοῦ θανάτου ἐξέρχεται τὸ πῦρ καὶ ἐκ τοῦ πυρὸς τὸ φῶς· συγχρόνως δι' ἐνίκησε τὸν θάνατον, ἀνέστη ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν ἐδόξασε.

Τὸν Χριστὸν ὁ I. Βόημος ἐκλαμβάνει ἀείδιον ἄνθρωπον, ἐν ᾧ ἡ τριάς καὶ ὁ φωτεινὸς κόσμος, ἐπομένως τὴν χριστολογίαν ἀνθρωπόλογίαν, τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστοῦ ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν θάνατον, τὰ πάθη, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, θάνατον, πάθη καὶ ἀνάστασιν τοῦ ἀνθρώπου· ὁ Χριστὸς ἔπρεπεν

εἰς τὸν κατώτατον τόπον νὰ καταβῆ, ἵνα ἀνυψώσῃ τοὺς διαφόρους χώρους εἰς τὸν θεόν.

Τὸν δὲ Χριστὸν ὡς ἰδέαν ἐκλαμβάνει, ὡς εἴρηται, γυναῖκα, τὸν δὲ Ἀδάμ ὡς φύσιν ἄνδρα. Ὁ Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὴν γῆν καὶ θανάτων διέρρηξε τὰς πύλας τοῦ θανάτου, καὶ τὸν θάνατον νικῆσας διέσωσε τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ὅλην κτίσιν.

Μετὰ τὴν πτώσιν ἡ θεία καὶ ἡ φυσικὴ εἰκὼν ἐχωρίσθησαν, καὶ ἡ μὲν φυσικὴ ἐμορφώθη ὡς φυσικὸς ἄνθρωπος, ἡ δὲ θεία ἔμεινεν ἐν οὐρανῷ καὶ κατέβη εἰς τὴν γῆν πρὸς τὴν φυσικὴν εἰκόνα καὶ ἔγεινε σὰρξ, ἵνα φέρῃ τὴν φυσικὴν εἰς τὴν πρώτην σχέσιν αὐτῆς.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος τὸν χειρισμὸν, τὸ ἐγγχρονον, μόνος νὰ υπερνικήσῃ δὲν δύναται, δεῖται βοηθοῦ, λυτρωτοῦ, ὃς ἐγένετο ἐξ ἀγάπης σὰρξ καὶ ἔλαβε μορφήν δούλου καὶ καταβὰς εἰς τὴν γῆν συνεζεύχθη μετὰ τοῦ φυσικοῦ (ἐγγχρόνου) ἀνθρώπου, ὅπως ἐπαναγάγῃ εἰς τὸν θεόν, ὅθεν ἔπεσαν. (Baader *ib.* das zweite Capitel der Genesis).

Ὁ Χριστὸς καλεῖται θεός καὶ ἄνθρωπος καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῆ εἰμὴ γενόμενος ἄνθρωπος, τουτέστιν ἡ ἀείδιος ζωὴ μετέβη εἰς τὴν ἐγγχρονον, ὅπερ ἐστὶν ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ ἐν χρόνῳ, ἡ ἐνανθρώπησις· καὶ αὕτη ἡ μετάβασις εἰς τὸν χρόνον σώζει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνυψοῖ εἰς τὸν θεόν. Ὁ Χριστὸς, χρισθεὶς εἰς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὀνομάζεται υἱὸς ἀνθρώπου καὶ ἀπέθανε, τουτέστιν ἀπέβαλε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἵνα ἀναστηθῆ ἡ θεία, θεαθεῖα πρὸ καταβολῆς κόσμου· ἀπέθανεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διότι, εἰ ἀπέθνησκεν ὁ θεός, ὁ θάνατος θὰ ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ θεοῦ· διὸ δὲν ἀπέθανεν ὁ θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, τὸ θεῖον ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο ἠμιλεῖ ὁ Ἰωάννης κατὰ Βάδερρον περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου, ὃς ἦν ὁ θεός ἅμα καὶ ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ πρὸς τὸν θεόν καὶ θεός κατὰ Βάδερρον σημαίνει τὴν διπλὴν τοῦ λόγου φύσιν καὶ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξοδὸν πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

Τὸ παράγον ἔχον τὴν ἰδέαν ἐν ἑαυτῷ θέτει ἐκτὸς αὐτοῦ· αὕτη

δὲ ἐκτεθεῖσα καθίσταται τῷ παράγοντι ἐσωτερικῶς σαφῆς, διακρίνεται αὐτοῦ· αὕτη ἢ ἐξαντικειμενωθεῖσα ἰδέα δὲν παύει τοῦ νὰ ᾔηται καὶ ἐσωτερικῆ.

Τὴν ἰδέαν τοῦ ὁμοῦ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει κατὰ τὸν I. Βόημον διὰ τῆς φύσεως, καὶ αὐτὴν ἀποκαλύπτει, ἵνα ἐκ τῆς ἰδέας ἀποκαλύψῃ ἑαυτὸν· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐποπτεύει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἰδέαν πρὸ πάσης δημιουργίας, καὶ τὴν φύσιν γεννᾷ, ἵνα θέσῃ ἐν αὐτῇ καὶ γεννήσῃ αὐτὴν διὰ τῶν μορφῶν τῆς φύσεως.

Ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀνδρόγυνος, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς πτώσεως ἦτο ἀνδρόγυνος· μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν ἐχωρίσθησαν αἱ δυνάμεις.

Ὁ χωρισμὸς οὗτός ἐστιν ἐν χρόνῳ· ἐν τῇ αἰωνιότητι αἱ δυνάμεις εἰσὶν ἐνεργεῖα· διότι εἰσὶ τέλειοι. Εἰς τοῦτο τὸ νόημα λέγει ὁ Λουκᾶς, ὅτι ἐν οὐρανῷ οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίσκονται, ἰσάγγελοι γὰρ εἰσὶ καὶ υἱοὶ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες.

Ὁ Χριστὸς (ἰδέα) εἶναι ἢ μὴ αὐτότης, ὁ Ἄδὰμ. (φύσις) αὐτότης· ὁ Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἔλαβεν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἵνα αὐτὸν ποιήσῃ ἀίδιον· ὁ θάνατος αὐτοῦ σημαίνει τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἑαυτοῦ αὐτότητος καὶ μετὰ τοῦ θανάτου αὐτῆς ἤρξατο ἢ τοῦ Ἄδὰμ ἀναγέννησις.

Ἐπειδὴ τὸ δημιούργημα ἐκινδύνευσε νὰ καταβροχθισθῇ ὑπὸ τοῦ δράκοντος, ἦτο ἢ λύτρωσις ἀναγκαία.

Δὲν λαμβάνει δ' ὁ Θεὸς ἀνθρωπίνην φύσιν, τουτέστι γίνεται δημιούργημα, ἀλλ' ὁ λόγος ὁ προφορικὸς, ὅς καλεῖται Θεὸς, διότι ἐν αὐτῷ ἐστὶν ὁ ἐνδιάθετος. (J. B. M. M. c. 35).

Ἐπειδὴ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἔπρεπε ὁ Θεὸς νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ I. Βόημος δὲν ἰσχυρίζεται τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὴν πηγὴν αὐτοῦ ἀναφέρει εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων.

Τὸ δημιούργημα ἦν προῖον τῆς ἐνώσεως τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως ὀφείλει τὴν φύσιν νὰ τηρῇ ὑπὸ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν ἰδέαν νὰ ποιήσῃ πνευματικὴν.

Ἐὰν τὸ δημιούργημα ποιήσῃ τὴν φύσιν πνεῦμα, τουτέστιν

ἐὰν ἐγείρῃ αὐτὴν, τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς φύσεως εἶναι τὸ κακὸν, ὃ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγερθῇ.

Ἡ ἰδέα εἰς τὴν φύσιν εἰσερχομένη καὶ αὐτὴν ὑποτάσσουσα γίνεται προσωπικῆ.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον (τὸ πνευματικόν) τὸ ἰδανικόν καὶ τὸ φυσικόν, πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ φυσικόν ὑπὸ τὸ ἰδανικόν καὶ τοῦτο ὑπὸ τὸ θεῖον· οὕτω γίνεται ἰδέα καὶ φύσις δημιουργήματα· ὥστε ἢ φύσις δὲν εἶναι κακὴ, ἀλλὰ γίνεται κακὴ, ὅταν γείνη πνεῦμα νόθον.

Ἡ ἰδέα μετὰ τῆς φύσεως τρεπομένη εἰς τὴν κτίσιν δίδει αὐτῇ τὸν νόμον τοῦ νὰ ἐκλέξῃ ποῦ θέλει νὰ παραδοθῇ· ἐὰν τῇ ἰδέᾳ παραδοθῇ καὶ αὐτῇ τὴν φύσιν ὑποτάξῃ, γίνεται εἰκὼν Θεοῦ· ἐὰν δὲ τῇ φύσει παραδοθῇ, ἐγείρεται ὁ δράκων, ἢ αὐτότης, ὁ διάβολος. Ἡ αὐτότης γίνεται προσωπικότης, ὅταν ὑποταχθῇ τῇ μὴ αὐτότητι (ἰδέᾳ) καὶ μετ' αὐτῆς συνδεθῇ· ὥστε ἢ προσωπικότης προέρχεται ἐκ τῆς συζυγίας τῆς ἰδέας μετὰ τῆς φύσεως.

Ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο τέλειος, ἐνεργεῖα πνεῦμα, ἀλλ' ἐγένετο· ὢν δὲ τέλειος ἦτο πνεῦμα ἐνεργεῖα, ἔνθουν· διὰ δὲ τῆς πτώσεως κατέστη δυνάμει, ἄθουν· διὸ ἢ δυνάμει τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις δὲν ἦτο ἀρχικῆ, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἰσχυρίζεται ὁ Σχελλίγγιος τὸν I. Βόημον μὴ ὀρθῶς ἐννοήσας.

Κατὰ τὸν I. Βόημον ἢ βούλησις οὕσα ἀόριστος, δυνάμει, λαμβάνει τὴν μορφήν αὐτῆς ἐξ ἐκείνου, ἐν ᾧ αὕτη ἐποπτεύει ἑαυτὴν, ἢ ἐν τῷ σκότει ἢ ἐν τῷ πυρὶ ἢ ἐν τῷ φωτί· ἢ βούλησις ἐποπτεύουσα ἑαυτὴν ἐν μιᾷ τῶν τριῶν ἀρχῶν παρέχει τῷ ἐποπτευθέντι τὴν δυνάμιν τοῦ ν' ἀνυψωθῇ.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν κόλασίν του (ἢ τις σημαίνει κατὰ Πάδερν κενότητα τοῦ Θεοῦ, βυθόν), ἐξαρτᾶται καὶ ἢ διάρκειά τῆς κολάσεως ἐκ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπειδὴ δὲ ἢ κόλασις δυνάμει οὕσα εἶναι ὀφέλιμος τῷ δημιουργήματι, τουτέστιν ἀγαθὴ ὡς ἢ ζωὴ, εἶναι δυνάμει μὲν ἀίδιος, ἐνεργεῖα δὲ φθαρτῆ· οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ διάβολος δυνάμει μὲν ἀίδιος, ἐνεργεῖα δὲ φθαρτός· ἐνεργεῖα δὲ θέλει ἢ θεῖα εἰκὼν

ἐγερθῆ, ἥτις θέλει καὶ τὸν διάβολον καταστρέψει καὶ τὴν τούτου τοῦ κόσμου εἰκόνα.

Ἄρα ἡ αὐτότης ἐγερθῆ, διαταράσσει πάντα. Ἡ ἰδέα (σοφία) λαμβάνουσα τὴν αὐτότητα καὶ μετ' αὐτῆς ἐνούμενη γίνεται προσωπική· καὶ ἡ αὐτότης μετὰ τῆς σοφίας, τῆς μὴ αὐτότητος, ἐνούμενη γίνεται προσωπική ἐκίσης, διότι ἡ προσωπικότης προέρχεται ἐκ τῆς ἐνώσεως ἀμφοτέρων.

Ὁ Σατανᾶς διὰ τοῦ δημιουργήματος γίνεται νόθος δημιουργήμα, διότι ἡ προσωπικότης αὐτοῦ εἶναι νόθος· σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ μέσον, καὶ τὸ μέσον σκοπὸς, τὸ ψεῦδος ἀλήθεια, καὶ ἡ ἀλήθεια ψεῦδος, ἡ ζωὴ θάνατος, καὶ ὁ θάνατος ζωὴ.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ δημιουργήματος εἶναι ἡ ἀέθριος φύσις· αὕτη γίνεται δημιουργήμα, ὅταν μετὰ τῆς ιδέας ἐνωθῆ· αὕτη ἡ ἰδέα, ἐν ἧ ὁ λόγος ἐνοικεῖ, ἐγένετο ἄνθρωπος διὰ τῆς φύσεως.

Ἡ φύσις μὴ δυναμένη νὰ ἀποκαλύψῃ ἑαυτὴν μένει ἐν ἀγῶνι, ἐν μάχῃ· δὲν ἀναιρεῖται δὲ ἡ φύσις, ἀλλὰ τὸ ἐγωϊστικὸν αὐτῆς, ὡς ἀναιρεῖται τὸ σατανικὸν, ὃ πρέπει νὰ μένῃ δυνάμει.

Διὰ τοῦτο πρέπει ἡ φύσις καὶ κτίσις νὰ ἀναιρέσῃ τὸ ἐγωϊστικὸν, ἵνα ἀνυψωθῆ. Ἡ ἀναίρεσις τῆς ἀμέσου αὐτότητος διὰ παραδόσεως τῆς τοῦ δημιουργήματος βουλήσεως τῆ τοῦ θεοῦ μελῖοι τὴν ἀληθῆ αὐτότητα. Ἐὰν τὴν βούλησίν του τῷ κακῷ παραδώσῃ, ἀναγκάζεται νὰ πράττῃ τὸ κακὸν, διότι ἡ ἀνθρωπίνῃ βούλησις γίνεται δούλη, ὡς ἐν τῇ τῶν παθῶν καταστάσει, ἡ δὲ παραδιδομένη τῇ θεῷ καθίσταται ἐλευθέρη· διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὴν ἀγαθὴν βούλησιν καλεῖ ἐλευθέρην, τὴν δὲ κακὴν ἀνελευθέρην.

Ὁ Σατανᾶς εἶναι μὲν ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτότητος, τοῦ ἐγωϊσμοῦ, δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἐγὼ, ἀλλ' ἀντιοργανικὸν· τοῦτο ὄν δυνάμει, ὡς εἴρηται, εἶναι ἀγαθόν.

Ὁ θυμὸς ἀντιδράσει ὡν τῆς βουλήσεως δὲν εἶναι τὸ σατανικόν· ὅταν ὑπὸ τοῦ σατανικοῦ κωλυθῆ, ἐξάπτεται καὶ χεῖ τὸ δηλητήριον αὐτοῦ· οὕτω καὶ τὸ ἐγὼ παραδιδόμενον τῷ σατανικῷ γίνεται τοιοῦτον, καταστρεπτικόν, τῇ θεῷ δ' εἰκόνα ὑποτασσόμενον γίνεται ἀγγελός· τὴν θεῷ εἰκόνα πρέπει ἕκαστος νὰ ἐγείρῃ, ἵνα τὸ ἐπίγειόν εἰς τὸ θεῖον μεταβληθῆ.

Καὶ ὁ διάβολος ἄρχει τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς εἰκόνας αὐτοῦ, δι' ἧς πάντα δεσμεύει καὶ τὸν ἄνθρωπον· οὕτω καὶ αἱ ἀρχαί, διότι ἅμα μίᾳ τούτων τῷ ἀνθρώπῳ μεταδώσῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆς, ἐν τῷ ἅμα ὁ ἄνθρωπος ὑποτάσσεται αὐτῇ.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῖς οὐσι νὰ μεταδώσῃ δὲν ἠδύνατο, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρχῇ αὐτῶν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς θὰ ἐβυθίζετο καὶ δὲν θὰ ἦτο ἐλεύθερος.

Ὁ I. Βόημος (quaest. theosoph.) τὴν σοφίαν καὶ τὴν μωρίαν ἐκλαμβάνει ἀπρόσωπα καὶ διὰ τοῦ δημιουργήματος γινόμενα προσωπικά.

Ἡ ψυχὴ εἶναι φύσις καὶ ἀρχὴ τῆς αὐτότητος καὶ οὐχὶ πνεῦμα, ὃ ἀπρόσωπον ὄν γίνεται δι' ἐνώσεως τῆς αὐτότητος προσωπικόν· (gegen Tilken καὶ im Pansophic. Myst.).

Ἐν τοῖς 177 ζητήμασιν ὁ I. Βόημος λέγει, ὅτι τῷ δημιουργήματι ἦτο ἀπηγορευμένον τοῦ νὰ ἐρευνήσῃ τὴν κίνησιν τοῦ θεοῦ πρὸς δημιουργίαν, διότι, εἰ ἐγίνωσκε τὸ δημιουργήμα, ἠδύνατο νὰ γείνῃ καὶ θεός.

Τὴν ἀπηγορευμένην ταύτην γνῶσιν ἐζήτησε νὰ ἀνερευνήσῃ ὁ διάβολος καὶ ὁ Ἄδὰμ καὶ διὰ τοῦτο ἔπεσον.

Ἡ ἀρχὴ τῆς φύσεως πρέπει νὰ ἦναι αἰεὶ ὑποτελής τῇ ἰδέᾳ καὶ νὰ μένῃ ἡνιάμει καὶ οὐδέποτε νὰ ὑψωθῆ εἰς ἐέργειαν· διότι, ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς φύσεως, τὸ φυσικὸν πνεῦμα, ἔλθῃ εἰς ἐνέργειαν, εἶναι κακόν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀρχὴ αὕτη μόνον ἐν τῷ δημιουργήματι ἐρχεται εἰς ἐνέργειαν, προέρχεται τὸ κακὸν μόνον ἐν τῷ δημιουργήματι καὶ δι' αὐτοῦ καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ θεοῦ. Οὐδέποτε ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ παραδοθῆ τῇ φαντασίᾳ, ἀλλὰ τῇ ἰδέᾳ, ὅπως ἡ ἰδέα ἀναιρέσῃ τὴν ἀποθετικὴν δυνάμιν καὶ τὴν ἀμέσον αὐτότητα. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει γὰρ νικῆσῃ τὸ κακόν, διότι ἄλλως ἀπόλλυται. (Baader Emanzip. des Katholicismus. σ. 28).

Ὁ I. Βόημος (Vorrede zu seinen Principien c. 1.) λέγει, ὅτι τὰ κακὸν ἦτο ὀρισμένον εἰς κίνησιν καὶ ζωὴν· ἡ ἀποκάλυψις δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἄνευ ἐρεθισμοῦ, ὃ ἐρεθισμὸς ἄνευ αὐτότητος. Ὁ οὐρανὸς δὲν θὰ ἀπεκαλύπτετο, ἐὰν ἡ κόλασις δὲν ἦτο ἐν αὐτῷ δυνάμει· ἡ ζωὴ ἐστὶν ὁ νικηθεὶς θάνατος· ἡ αὐτότης

ὅμως πρέπει νὰ ἀναιρεθῇ· ἄρα ἡ ἀναίρεσις τῆς φύσεως εἶναι ὁ ὅρος πάσης ἀποκαλύψεως. Ἐν δὲ τῷ δημιουργήματι ἡ φύσις ἀναιρεῖται τῇ θεῖα βοήθειᾳ.

Ὁ Ι. Βόημος (gogon Tilken) δεικνύει, ὅτι ἡ προδιάταξις ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου, τουτέστι διὰ τὸ δημιουργημα προδιάταξις δὲν ὑπάρχει.

Διὰ τί ὅμως πάσχουσιν οἱ ἀγαθοί, οἱ δὲ κακοὶ εὐτυχοῦσιν; διότι μόνοι οἱ ἀγαθοὶ ὡς μέλη ὑγιῆ δύνανται τὸ κακὸν νὰ ἰάσωσι, καὶ, ἵνα ἰάσωσι, λαμβάνουσι τὴν νόσον εἰς ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοῦτο πάσχουσιν· διὰ τοῦτο πάσχουσιν οἱ δίκαιοι, διότι εἰσι μέλη ὑγιῆ, τὰ δ' ἀσθενῆ εἰσι τελευτῶτα καὶ ἀναίσθητα, διότι τὰ ὑγιῆ μεταδίδουσι τὴν ἰαματικὴν αὐτῶν δύναμιν πρὸς θεραπείαν τῶν νοσούντων· καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ σωτήρος, καὶ αὕτη ἡ δικαιοσύνη, τὰ ὑγιῆ νὰ λαμβάνωσι τὴν ἐνοχλὴν τῶν νοσούντων καὶ νὰ πάσχωσιν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ζωὴ εἶναι ἔνωσις, δύναται ζωὴ νὰ κληθῇ καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ δικαιοσύνη. Ἐὰν δ' αἱ δυνάμεις χωρισθῶσι, φθιρονται καὶ ἔθνη καὶ άτομα.

Ὁ Ι. Βόημος καὶ περὶ προσευχῆς λόγον ποιησάμενος ὑπέλαβεν αὐτὴν ὡς ἀνώτερον πρόσωπον, καὶ ὡς τοὺς χώρους τρεῖς, καὶ τὴν προσευχὴν τριπλῆν, φυσικὴν, ἰδανικὴν καὶ πνευματικὴν· ὁ δὲ ἀνθρώπος μεταβαίνει ἀπὸ τῆς φυσικῆς προσευχῆς εἰς τὴν πνευματικὴν διὰ τῆς ἰδανικῆς· ἡ προσευχὴ ὡς πρόσωπον μένει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅς φανερόν ἐστι· οἱ τρεῖς χώροι ἔχοντες κέντρον κοινὸν συνέχονται ὡς ὄντες αὐτῷ ὑποτελεῖς.

Ἐὰν δὲ τις διέλθῃ μετ' ἐπιστάσις τὸ σύστημα τοῦ Ι. Βόημου παρατηρεῖ, ὅτι τοῦτο ὑποθέτον τὸν θεὸν δυνάμει ὄν, ἀόριστον, μὴ ὄν, ὑποθέτει ἄνουν, νεκρὸν, ἀτελεῆ καὶ ἀπρόσωπον· γίνεται δ' ἐνεργεῖα τέλειος, ἔννου, ζῶν, ἐλεύθερος, πνεῦμα καὶ πρόσωπον δι' ὑποταγῆς τῆς φύσεως καὶ ἰδέας.

Ἐὰν ὅμως ὁ θεὸς δυνάμει ὄν ὑποτεθῇ, ἔσται ἡ δύναμις τὸ πρῶτον· ἐὰν δὲ δυνάμει, δὲν θὰ ἦτο θεός, διότι θὰ ἦτο φθαρτός (Ἀριστ. μετ. λ. 10.)· ἐὰν δὲ ὁ θεός ἦτο τριοῦτος, νὰ προέλθῃ ἡ δύνατο οὐδέν.

Ἐὰν ὁ θεός ἦτο δυνάμει, θὰ ἦτο ἀτελής, καὶ, ἐὰν ἀτελής, θὰ ὑπετίθετο εὐμετάβλητος, ἡ δὲ μεταβολὴ εἴη ἂν ἐπὶ τὸ χειρόν· εἰ δ' ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἔπραπε νὰ ὑποτεθῇ ἀτελής καὶ κακός. (Πλάτ. Πολιτ. II, 380. Ἀριστ. μετ. λ. 9).

Ὁ δ' Ι. Βόημος ὑποθέτων τὸν θεὸν δυνάμει καὶ γινόμενον ὑποθέτει ἀτελεῆ· ἐξ ἀτελοῦς δὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὐδέν. Ἐὰν δὲ ὁ θεός γινόμενος ὑποτεθῇ, ὑποτίθεται οὐσία· τοιαύτης δ' ὑποτιθεμένου, ἔστι τὸ σύστημα πανθεϊστικόν· μίᾳ δ' οὐσίας τῆς οὐσίας, ἡ δημιουργία δὲν θὰ ἦτο γένεσις τῶν ὄντων, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ, τουτέστι θεογονία.

Ἐπειδὴ δ' αἷτιον τῆς μεταβολῆς καὶ μορφῆς δὲν φαίνεται ἡ κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴ, οὐδὲ τῆς κινήσεως καὶ πράξεως ἡ κατὰ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ εἶδους καὶ τῆς τάξεως ἡ κατὰ τὴν κίνησιν, ἔπεται, ὅτι τοῦ σύμπαντος δὲν δύναται νὰ ἦναι μία ἀρχὴ, διότι μία δὲν ἐξηγεῖ τὸν κόσμον καθ' ὅλοκληρίαν.

Ἐπειδὴ δὲ οὐδ' ἡ βούλησις εἶναι ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ σύστασιν, μορφὴν καὶ τάξιν, ἀποδεικνύται, ὅτι οὐδ' αὕτη δύναται νὰ ἦναι ἡ ἀπόλυτος ἀρχὴ.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις (Σχοπεγγαύερος üb. d. Willen in d. Natur 1844 καὶ ἐν ἄλλοις) ἐζήτησαν νὰ ἀποδείξωσι τὴν βούλησιν οὐσίαν ἀπόλυτον, καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ παραγάγῃ πάντα. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀποδείξεων, ἃς φέρουσιν, ἀποδεικνύται, ὅτι ἡ βούλησις ὑποθέτουσα τὸν λόγον προηγούμενον δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ἀπόλυτος ἀρχὴ.

Ἐπειδὴ πρὸς ἐξήγησιν τῆς κοσμοποιίας μόνη ἡ βούλησις δὲν ἐξαρκεῖ, ἀλλ' εἰσι καὶ ἕτεραι, φανερόν ἐστίν, ὅτι οἱ ἀπάσας τὰς ἀρχὰς ἢ καὶ μίαν ἐξαιροῦντες ἐξαιροῦσι καὶ πᾶσαν γένεσιν καὶ κοσμοποιίαν. Οἱ δὲ τὴν βούλησιν ἢ καὶ ἄλλην τινὰ ἀρχὴν μετὰ τοῦ ὄντως ὄντος οὐσία συγγέοντες συγγέουσιν ἐξ ἅπαντος τὰ συναίτια μετὰ τοῦ ὄντως ὄντος.

Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦ Ι. Βόημου ὑποθέτει τὸν μὲν χωρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ θεοῦ τῆς κακοδαιμονίας αἷτιον, τὴν δ' ἔνωσιν αἷτιαν τῆς εὐδαιμονίας, ἡ δ' εὐδαιμονία ἐν τῷδε τῷ βίῳ δὲν ἐπιτυγχάνεται, ὑποθέτει τὴν ὀρηκσίαν ἀναγκαίαν.

Ἐπειδὴ δ' ἐκ τούτου ὁ σύνδεσμος τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς θρησκείας προέρχεται, φανερὸν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ σύστημα τοῦ I. Βοήμου τὸν σύνδεσμον αὐτῶν ὑποθέτον ἐστὶ θρησκευτικὸν καὶ σύμφωνον μετὰ τοῦ συστήματος τῶν νέων Πλατωνικῶν, διότι ἀμφότερα ζητοῦσι τὴν ἐξιλέωσιν ἐν τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει καὶ τῇ θείᾳ βοήθειᾳ. Ἡ δὲ συμφωνία αὐτῶν ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἀναλογίας τῶν ἀρχῶν ἀμφοτέρων, οἷον τῆς βουλήσεως τοῦ Ἰακώβου Βοήμου πρὸς τὸ ἐν τῶν νέων Πλατωνικῶν, τῆς ἰδέας πρὸς τὸν νοῦν καὶ τῆς φύσεως πρὸς τὸν λόγον, καὶ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν περὶ προὔπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων. Ἡ ἀναλογία ἀμφοτέρων ἐτι δείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι ἀμφότερα ζητοῦσι νὰ εὐρωσι τὴν τοῦ πεπερασμένου γέγεσιν ἐκ τοῦ ἀπειροῦ καὶ τὴν ἐπάναθον τοῦ πεπερασμένου εἰς τὸ ἀπειρον, ἐπομένως ἀμφότερα ἔχουσι βάσιν ὑποκειμενικὴν πηγάσασαν ἐκ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος, καὶ ἐπὶ πρακτικῆς βάσεως στηριζομένην.

Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦ I. Βοήμου περιέχει βάσιν οὐ μόνον ὑποκειμενικὴν, ἀλλὰ καὶ ἀντικειμενικὴν, καὶ ἐπομένως συνεχεται μετὰ τῶν συστημάτων τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἦτο εὐλόγον, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέχθη, νὰ προταχθῇ ὡς πρῶτον ἐν τῇ σειρά τῶν συστημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τοιοῦτος δ' ὁ Ἰακώβος Βοήμος ὢν εἶχεν ὀπαδοὺς πλείστους, οὐ μόνον ἀρχαιοτέρους, ἀλλὰ καὶ νεωτέρους, μάλιστα δ' ἄνδρας ἐξόχους, οἷον Χριστιανὸν Ὀχβούργιον, Φ. Βρέκκλιγγον, Ἰωάννην Λένδην, Ν. Τσάξερν, Ἰωάννην Γίχτελον, Π. Πωϊρέτον, Ἰωάννην Πόρδαγον, Ἰωάννην Ζιμμερμάννον, Σαιντριμαρτίγον, Φ. Πάδερν, Σχελλίγγιον, Ἐγγελον, καὶ πλείστους ἄλλους ἐξόχους ἄνδρας.

II. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΒΑΚΩΝ Ο ΒΕΡΟΥΛΑΜΙΟΣ.

Ἡ φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων ἀπὸ τῆς θεολογίας χωρισθεῖσα ἐστράφη εἰς τὴν ἐμπειρικὴν καὶ τὴν λογικὴν γνῶσιν. ἀμφότεραι δὲ, ἢ τε ἐμπειρικὴ καὶ ἢ λογικὴ, χωρισθεῖσαι ἀπὸ τῆς σχολαστικῆς συμβαδίζουσι παραλλήλως· διαφέρουσιν ὅμως ὅτι ὁ μὲν Καρτέσιος βούλεται νὰ καταστήσῃ τὴν ἐννοίαν ἐκ τῶν

προτέρων τῆς πείρας ἀνεξάρτητον, ὁ δὲ Βάκων τὸ ὕψιστον ὡς ἐμπειρικόν. Ἐπειδὴ ὁ μὲν Βάκων τὴν ἐμπειρίαν ἀνέπτυξεν, ὁ δὲ Καρτέσιος τὴν λογικὴν φιλοσοφίαν, καλοῦνται ὁ μὲν Βάκων ἀρχηγὸς τῆς ἐμπειρίας, ὁ δὲ Καρτέσιος τῆς λογικῆς φιλοσοφίας.

1) βίος.

Ὁ Βάκων γεννηθεὶς τῷ 1561 ἐν Λονδίῳ ἐσπούδασεν ἐν τῷ τῆς Καταμβριγίας πανεπιστημίῳ τὴν σχολαστικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν· μόλις δ' ἄγων τὸ δέκατον καὶ ἕκτον ἔτος ἤρξατο νὰ διορᾷ τὰς ἐλλείψεις τῆς σχολαστικῆς ταύτης φιλοσοφίας. Τὸ δὲ δέκατον ἕνατον ἐν Παρισίοις διαμένων παρὰ τῷ ἐκεῖ Ἀγγλῶν πρεσβευτῇ συνέγραψε περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ὁ ἀπροσδόκητος τοῦ πατρὸς τοῦ θάνατος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου ἐσπούδασε τὰ νομικά. Ἐν τῷ δὲ χρόνῳ ἐσπούδαζε, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς τῶν ἐπιστημῶν διορθώσεως. Ἀλλὰ καὶ ὡς νομικὸς ἐκτέλεσε τοιοῦτον ὄνομα, ὥστε καὶ ἡ βασίλισσα Ἐλισαβέτα παρελάμβανε αὐτὸν σύμβουλον τῶν ὑποθέσεων αὐτῆς.

Ἐνεκὰ δὲ τῆς μετὰ τοῦ κόμητος Ῥοβέρτου Ἐσσεξίου φιλίας ἐκτέλεσε ἐχθρὸν τὸν Ῥοβέρτον Κεκίλιον Βουρλέιον. (Mallet hist. de France. Bacon trad. de l' Angl. p. 30).

Ὁ Βάκων κατηγορήθη ἐπὶ ἀγνωμοσύνη πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Ἐσσεξίον ὡς κατηγορήσας αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου καὶ ἀποποιηθεὶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν κυβέρνησιν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἀγανακτῆσάντος διὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἐσσεξίου κατηγορίαν. (Mallet p. 30).

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισαβέτας ὕψωσεν αὐτὸν Ἰακώβος ὁ πρῶτος εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἀναδείξας αὐτὸν τῷ μὲν 1617 σφραγισδοφύλακα, τῷ δὲ 1619 ἀρχιγραμματέα, ἐπειτὰ δὲ βαρῶνον καὶ τελευταῖον ὑποκόμητα.

Τὴν δ' ὀλίγην περιουσίαν του ἠύξασε διὰ συνοικεσίου, ἣν αὐτοὶ ἠσώτευσεν.

Καίτοι δὲ ὁ Βάκων εἶχε πολλὰς δημοσίας ἐργασίας, εἰργάζε-

το ὅμως ἀδιαλείπτως εἰς τὴν ἐπιστήμην συγγράφας πλεῖστα (1).
 Ἐπι δε καταχρήσει κατηγορηθεὶς κατεδικάσθη εἰς πρῶτον τεσσάρων χιλιάδων λιρών, καὶ ἔκπτωτος τῶν ἀξιομάτων αὐτοῦ γενόμενος ἐφυλακίσθη ἐν τῷ Τουερῷ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ποινὴ αὕτη δὲν ἠλάττωσε τὴν ἔφεσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ συγγράφων καὶ ἀσχολούμενος καὶ τὸν ἀπολεσθέντα χρόνον ἐν ταῖς δημοσίαις ὑποθέσεσι Ὁρηνῶν ἀπεβίωσε τῷ 1626. (Mallet. p. 126).

Ἐκ δὲ τῶν συγγράμματων αὐτοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἢ φυσικῆ αὐτοῦ ἱστορία, ἢ φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδου, ἢ τοῦ Τελεσίου καὶ ἢ τοῦ Δημοκρίτου, ἢ ἱστορία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἄλλα (2).

Ὁ Βάκων ἀσχολούμενος ἐξ ἑνὸς μὲν περὶ τὴν ἐπιστήμην, ἐξ ἑτέρου δὲ περὶ τὰ πολιτὰ, ἠμάρτησε τὰ μέγιστα ὡς διαιρέσει τὰς ἐργασίας αὐτοῦ· διότι, εἰ ἀφιέρου τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὸ βλέμμα αὐτοῦ δὲν οὐκ ἔμενε ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ μεγάλου τῶν ἐπιστημῶν οἰκοδομήματος, ἀλλὰ οὐκ ἔφερεν αὐτὸν, ὡς τὸν Γαλιλαῖον καὶ τὸν Καρτέσιον, εἰς ὠρισμένα, ἐξαγόμενα, εἰς ὠρισμένους τῆς φύσεως νόμους, ἐνὶ λόγῳ οὐκ διεπραττε πλεῖονα τῶν ὅσα διεπραξεν.

Ὁ πολιτικὸς ὅμως βίος αὐτοῦ ἔφερεν αὐτὸν εἰς ὕλισμὸν, ὃ δ' ὕλισμος ἀπεκώλυσε αὐτὸν τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς μεγάλα τῆς ἐπιστήμης ἐξαγόμενα.

2) Φιλοσοφία.

Ὁ Βάκων ἐκτῆσατο σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, διότι κατέστησε τὴν ἐμπειρίαν πηγὴν ἀναγκαίαν τῆς γνώσεως,

(1) Τῷ μὲν 1605 de dignitate et augmentis Scientiarum, τῷ δὲ 1610 de Sapientia veterum, τῷ δὲ 1620 τὸ νέον αὐτοῦ ὄργανον.

(2) Ἐκ δὲ τῶν ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τελειότερα εἶσιν ἢ τῷ 1730 καὶ ἢ τῷ 1740· ἐξεδόθησαν δὲ καὶ τῷ 1802 ἐν Λονδίῳ. Περὶ Βάκωνος συνέγραψεν ὁ Λουδ. Φουερδᾶχιος, ἱστορία τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἀπὸ Βάκωνος μέχρι Σπινόζου, 1833. καὶ Δαμιρῶν, πραγματεία περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ 17ῳ αἰῶνι, Παρ. 1846. καὶ ἄλλοι.

ἐκαθάρισε τὴν φυσικὴν ἀπὸ τῶν θεολογικῶν καὶ ὑπερφυσικῶν ἀντικειμένων, καὶ τὴν προτέραν τῆς σχολαστικῆς μεθόδου ἀναιρέσας εἰσήγαγεν εἰς τὴν φυσικὴν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας μεθόδον νέαν (de augm. Scient. III c. 1. V, c. 4.), ἣν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ καὶ οἱ ἔπειτα ἠσπάσαντο καὶ ἡ ἔτι καὶ νῦν ἐν τοῖς πειράμασι χρῶνται.

Ἡ ἐμπειρία ὅμως αὕτη τοῦ Βάκωνος δὲν ἦτο τέλος, ἀλλὰ μέσον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ὡς τέλος τῆς γνώσεως (Nov. organ. I. A. 95). Τέλος δὲ τῆς γνώσεως ὑπέθετε τὰς μορφὰς τῶν ὄντων· μορφήν δὲ τοῦ ὄντος ὑπελάμβανε τὸ καθόλου, τὸ γένος, τὴν ιδέαν, οὐχὶ τὴν ἀφηρημένην, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν, ἐξ ἧς προήρχοντο αἱ ιδιότητες, ἢ γόνιμος φύσις, ἐνὶ λόγῳ ιδέαν, ἣτις οὔτε ὑπὲρ τὴν φύσιν ἦτο οὔτε ἐκτὸς αὐτῆς, ἀλλ' ἐν αὐτῇ, ὡς τὴν ιδέαν τῆς θερμότητος, ἣτις κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰ εἶδη τῆς θερμότητός ἐστιν ἢ κίνησις, ἢ παράγουσα τὴν ἔκτασιν καὶ τὰς διαφορὰς τῆς θερμότητος ιδιότητος. Καίτοι δ' ὁ Βάκων τὴν σχολαστικὴν ἠσπάζετο, τὴν δαγματικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν σκέψιν, ἐδόξαζεν ὅμως ὅτι ὁ ἄνθρωπος γινώσκει μὲν τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅτι ἡ γνώσις αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μεθόδου. (Nov. org. A. 37. de augm. Scient. III, c. 4.).

Ὁ Βάκων δὲν ἦτο μόνον ἐμπειρικὸς, ὑπελήφθη ὅμως τοιοῦτος, διότι τὴν τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίαν ἐπιπολαιῶς σπουδᾶσας κατεδίκασεν αὐτὴν, οἱ δὲ ἐμπειρικοὶ δὲν ἀπέβλεψαν εἰς τὰς θεωρητικὰς ιδέας αὐτοῦ, διότι, εἰ ἀπέβλεπον, ἐξ ἅπαντος οὐκ ἔγνωρίζον, ὅτι ἡ μὲν ἐμπειρία κατὰ Βάκωνα ἀπετέλει τὸν ἑσχάτον βαθμὸν τῆς γνώσεως, ἡ δὲ φιλοσοφία τὸν μέγιστον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Βάκων οὔτε φιλοσοφικὸν νοῦν εἶχεν οὔτε μαθηματικόν, ἀλλὰ φρόνημα ὕλικόν, ἀφιερῶθη εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῆς φύσεως ὑπολαβῶν τὴν ποιότητα τῆς φύσεως ἀμέσως μὲν ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς πείρας, ἐμμέσως δὲ καὶ τῆς νοήσεως.

Ἐπειδὴ ὅμως αὐτῷ ἡ ποιότης ἦτο τὸ ὑποκείμενον τῆς φύσεως, ἦτο ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ φυσικῇ κατωτέρα αὐτῆς (de Augm. Scient. III, c. 6.)· διὰ τοῦτο ἡ ποιότης ἦτο ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς, καὶ ἐπομένως ἡ φύσις, ὡς ποιότης, ἢ πρώτη μορφή τῆς

φύσεως· ὥστε ἡ πρώτη ὕλη κατὰ Βάκωνα ἐστὶν ἡ κίνησις, αὐτὴ ἡ ποιότης. (Νοῦ. οργ. II, Α. 48)

Ἐπειδὴ δ' ὁ Βάκων εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ποιότητος ἀπέβλεψεν, ἔπρεπεν ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ γὰρ ἦναι τὸ κυριώτερον· ἀσπασάμενος ὁμῶς μόνον τὴν ἐμπειρίαν κατέστησε τὴν μέθοδον αὐτοῦ ἐλλιπῆ.

Αἱ ἐπιστῆμαι μέχρι Βάκωνος διετέλουν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει καὶ ὑπὸ Βάκωνος ἐνομιζόντο τοιαῦται, διότι εἶχον πηγᾶσαι ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειδὴ δ' αὐταὶ διετέλουν ἐν νηπιώδει καταστάσει, ἐδόξαζεν ὁ Βάκων, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν νήπιοι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπίδεκτοι ἐφευρέσεων, φέρων ἀπόδειξιν τούτου, ὅτι τόσους αἰῶνας οὐδὲν πείραμα ἐποίησαντο ἐν τῷ βίῳ χρήσιμον· αἴτιον δὲ τοῦ ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι δὲν προώδευσαν ἐνόμιζεν τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς πείρας, ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσε τὰ μέγιστα καὶ ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ τυφλὴ πίστις καὶ ὁ ὑπερβολικὸς ζῆλος ὑπὲρ τῆς ὀρθοκείας. Τὸ δὲ μέσον, δι' οὗ αἱ ἐπιστῆμαι δύνανται νὰ μεταρρυθμισθῶσιν, ἐστὶν ἡ πείρα καὶ ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη, μεθ' ἧν πρέπει αἱ ἐπιστῆμαι νὰ ἐνωθῶσιν (Νοῦ. οργ. Α. 54.).

Ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη καὶ αἱ ἄλλαι στηρίζονται ἐπὶ τῆς πείρας, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν· ἡ πείρα ὁμῶς ἀνευ μεθόδου ἐστὶ τυφλή. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἡ αἰσθησις οὔτε ὁ νοῦς εἰσὶν ἱκανοί, δέονται πρὸς γνῶσιν μεθόδου τινός, διότι ἡ αἰσθησις αὐτὴ καθ'αυτὴν ἐστὶν ἀσθενὴς καὶ ἀπατηλή· διὰ τοῦτο εἰσὶν ἀναγκαῖαι ἡ ἀκριβὴς καὶ ὠρισμένη παρατήρησις τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἡ χρῆσις πειραμάτων, διότι ἡ μὲν παρατήρησις κρίνει περὶ τοῦ πειράματος, τὸ δὲ πείραμα περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ δὲ νοῦς ἀνευ μεθόδου ἵπταται ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ὑπεραισθητόν· ἄρα ἡ μέθοδος ὑφαῦσα τὴν πείραν εἰς πειραματικὴν τέχνην ἐστὶν ἡ ἐπαγωγή, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἡ θεραπεία τῶν ἐπιστημῶν (Νοῦ. οργ. Α. 14.). Ἡ ἐπαγωγή ὁμῶς τοῦ Βάκωνος διακρίνεται τῆς τῶν προτέρων, διότι ἡ μὲν τῶν προτέρων ἐπαγωγή μεταβαίνει ἀμέσως ἀπὸ τοῦ καθ' ἕκαστον εἰς τὸ καθόλου, ὅτετι ἀξιώματα ἀμετάβλητα καὶ ποιεῖ ἀρχὰς καὶ ἐξ αὐτῶν παράγει τὰ κατώτερα ἀξιώματα, ἡ δὲ τοῦ

Βάκωνος ἐπαγωγή ὑφῴεται εἰς τὰς ἀρχὰς βαθμηδὸν καὶ συνεχῶς· ἀμφότεραι ὁμῶς ἔχουσι τὸ κοινὸν ὅτι ἀρχόνται ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τελευτῶσιν εἰς τὰ καθόλου, ἀλλήλων ὁμῶς διακρίνονται, διότι ἡ μὲν διέρχεται τὴν πείραν ταχέως, ἡ δὲ μετ' ἐπιστασίας καὶ ἡσυχίας, καὶ ἡ μὲν ἀμέσως ὀφείκει γενικὰ ἀξιώματα, ἡ δὲ εἰς αὐτὰ ἔρχεται βαθμηδὸν, καὶ ἐπειδὴ βαθμηδὸν, ποιεῖ τὴν ἐπιστήμην καρποφόρον καὶ φέρει εἰς νέας ἀνακαλύψεις. Διὰ τοῦτο τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαγωγῆς ἐστὶ τὸ νὰ ἀποκλείσῃ ἕλα τὰ ἀποθετικὰ γνωρίσματα τοῦ πράγματος καὶ νὰ τῆρήσῃ μόνον τὰ θετικὰ, ὡς λ.χ. ὅταν ἡ θερμότης συζητῆται, νὰ ἀποκλεισθῶσιν ὅσα δὲν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὴν (Νοῦ. οργ. II, Α. 11).

Ἡ δ' ἀληθὴς ἐπαγωγή διαφέρει καὶ τῆς πείρας, διότι ἡ πείρα δὲν ὑφῴεται ὑπὲρ τὸ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ προβαίνει ἀπὸ πείρας εἰς πείραν, ἀπὸ δοκιμῆς εἰς δοκιμὴν, ἡ δὲ ἐπαγωγή ἀπὸ τῆς πείρας καὶ δοκιμῆς λαμβάνουσα τὰ αἴτια καὶ κοινὰ ἀξιώματα παράγει ἐκ τῶν αἰτίων καὶ κοινῶν ἀξιωμάτων νέαν ἐμπειρίαν καὶ δοκιμὰς· ὥστε ἡ ἐπαγωγή εἰς μὲν τὰ κοινὰ ἀξιώματα ἀναβαίνει, εἰς δὲ τὰ πειράματα καταβαίνει. Οὐσιωδῶς δὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης ἐστὶν ἡ ἐνότης· διότι, ὅσα τὴν φύσιν συνδέουσι, ταῦτα φέρουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν μορφῶν· διὰ δὲ τοῦτο πρέπει νὰ ζητῆ τις, ἕως οὔ εὑρεῖ ὠρισμένην τινὰ κοινὴν μορφήν (ἤτοι νόμον), εἰς ἣν πρέπει ν' ἀναχθῶσιν ἕλα αἱ ιδιότητες τῶν ὄντων, διότι καὶ αὐτὰ τὰ λεγόμενα θαύματα τῆς φύσεως δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ιδιότητες αὐτῆς, καὶ πρέπει νὰ ζητῆ τις νὰ εὑρῇ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν πηρωμάτων τῆς φύσεως αἴτια.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστὶν, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πρέπει νὰ ἀναβῆ βαθμηδὸν εἰς τὴν μεγίστην τῆς φύσεως μορφήν, εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἐνότητα, τὸν μέγιστον αὐτῆς νόμον· διὰ τοῦτο ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη ἔχει νὰ ἀποδείξῃ καὶ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων καὶ τὰς ἀναλογίας οὔσας κατωτάτας βαθμίδας τῆς ἐνότητος τῆς φύσεως. Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστὶν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης κατὰ Βάκωνα οὐσιωδῶς εἶναι ἡ γνῶσις τῶν μορφῶν. Ὁ γινώσκων αὐτὰς ἐννοεῖ

τὴν ἐνόητα τῆς φύσεως καὶ δύναται νὰ ἐποπτεύσῃ τὴν φύσιν καὶ νὰ ἐνεργῇ ἐλευθέρως ἐπ' αὐτῆς· διὰ τοῦτο καὶ ὁ τὰς οὐσιώδεις τῆς ὕλης μορφὰς γνωρίσας εἶναι τρόπον τινὰ πάνσοφος, διότι δι' αὐτῶν γινώσκει τι ἦν, ἔστι καὶ ἔσται.

Τῶν δὲ φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀνωτέρα ἐστὶν ἡ μεταφυσικὴ ὡς ἔχουσα ἀντικείμενον τὰς διαφορὰς ἤτοι τὰς αἰδιόους μορφὰς (Nov. org. II, A. 9.)· ἐκ δὲ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἡ φυσικὴ ἐστὶν ἀνωτέρα τῆς φυσικῆς ἱστορίας (de Augm. Scient. II c. 1).

Αἱ ἐπιστῆμαι διακροῦνται εἰς ἱστορικὰς καὶ θεωρητικὰς, εἰς ἐμπειρικὰς καὶ φιλοσοφικὰς, καὶ ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη εἰς φυσικὴν ἱστορίαν καὶ φυσικὴν φιλοσοφίαν· ἡ μὲν φυσικὴ ἱστορία ἔχει τρία μέρη, τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ τῆς κατὰ φύσιν τῶν ὄντων γενέσεως, τὸ δὲ δεῦτερον περὶ τῶν παρὰ φύσιν γινομένων, καὶ τὸ τρίτον περὶ τῶν ἀπὸ τέχνης, οἷον ἀπὸ μαγειρικῆς, βαφικῆς κτλ. τὴν φυσικὴν ὁμῶς ἱστορίαν πρέπει νὰ διαπραγματεύθῃ τις οὐχὶ καθ' ἓν τρόπον διεπραγματεύετό τις αὐτήν. Ἡ δὲ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἔχει δύο μέρη, ἓν θεωρητικὸν καὶ ἓν πρακτικόν (de Augm. Scient. III, c. 9.)· τὸ δὲ θεωρητικὸν αὖθις διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὴν φυσικὴν δηλαδή καὶ τὴν μεταφυσικὴν· καὶ τῆς μὲν φυσικῆς ἀντικείμενόν εἰσιν αἱ εὐμετάβλητοι αἰτίαι οὐσαι διάφοροι τῶν ὕλων, τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, τῆς δὲ μεταφυσικῆς ἀντικείμενόν εἰσι τὸ αἰδιόν καὶ τὰ τελικὰ αἰτία. Τὸ δὲ πρῶτον τῆς μεταφυσικῆς μέρος καὶ οὐσιωδέστατον ἔχει ἀντικείμενον τοὺς νόμους ἤτοι τὰς μορφὰς τῶν ἀπλῶν ποιότητων, οἷον θερμότητος, ψυχρότητος, βαρύτητος κτλ., τῶν κινήσεων αὐτῶν, δι' ὧν συγκεκριμένα σώματα γίνονται· τὸ δὲ δεῦτερον μέρος τῆς μεταφυσικῆς ἔχει ἀντικείμενον τὰ τελικὰ αἰτία τῆς φύσεως, ἃ οὐκ ὁρθῶς εἰς τὴν φυσικὴν μέχρι τοῦδε ἀνεφέροντο. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἔχει δύο μέρη, δηλαδή τὴν μηχανικὴν καὶ τὴν μαγίαν· καὶ ἡ μὲν μηχανικὴ παράγεται ἐκ τῆς φυσικῆς, ἡ δὲ μαγία ἐκ τῆς μεταφυσικῆς, διότι ἡ μαγία ἐστὶν ἡ τέχνη, ἥτις ἐκ τῆς γνώσεως τῶν κεκρυμμένων μορφῶν θαυμασία παράγει ἀποτελέσματα.

Μετὰ τὸν θεὸν πρώτη τῆς φύσεως αἰτία ἐστὶν ἡ ὕλη· αὕτη μὲν δύναται νὰ γνωρισθῇ, ἡ γνῶσις ὁμῶς αὐτῆς δὲν δύναται ἐκ τινος αἰτίας νὰ παρυχθῇ, διότι ἐν τῇ φύσει δὲν δύναται τις νὰ προῖῃ ἀπὸ αἰτίας εἰς αἰτίαν ἐπ' ἀπειρον, διότι αἱ αἰτίαι δὲν ὑπερβαίνουν τὰ ὀρισμένα ὅρια αὐτῶν. Ἡ δὲ ὕλη ὡς πρώτη ἀρχὴ δὲν δύναται νὰ ἴηαι ἀνευ μορφῆς καὶ κινήσεως, διότι τοιαύτη τις ὕλη ἐστὶ τι ἐπινενοημένον καὶ ἀπλῆ ἀφαίρεσις, μᾶλλον δ' ἡ πρώτη ὕλη πρέπει νὰ νοηθῇ μετὰ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κινήσεως, ὕλη δὲ, μορφή καὶ κίνησις διακρίνονται μὲν, ἀλλήλων ὁμῶς δὲν χωρίζονται· ἡ ἀληθὴς ἀρχὴ οὐ μόνον γεννᾷ τὰ ὄντα ἐξ ἑαυτῆς, ἀλλὰ διαλύει καὶ εἰς ἑαυτήν.

Ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως δὲν εἶναι ὡς ἐνομίζετο, παθητικὴ, ἀλλ' ἐνεργητικὴ. Ὅλα τὰ σώματα ἔχουσιν ὁρμὴν εἰς ἐνωσιν καὶ ἀποστροφὴν εἰς διαίρεσιν, ἀλλ' ἡ ὁρμὴ αὕτη ἐν μὲν τοῖς ῥευστοῖς εἶναι ἀσθενεστέρα, ἐν δὲ τοῖς στερεοῖς ἰσχυροτέρα. Ὅλα τὰ σώματα ἔχουσιν ὁρμὴν εἰς αὐξήσιν αὐτῶν, διὰ τοῦτο ἔχουσι καὶ αἰσθησιν καὶ δύναμιν τοῦ ἐκλέγειν τὰ συγγενῆ καὶ τοῦ ἀποφεύγειν τὰ μὴ συγγενῆ· ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἣν τὰ σώματα ἔχουσι, προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως, ἣν ζητοῦσι νὰ ἀναπληρώσωσι λαμβάνοντα εἰς ἑαυτὰ ἄλλα σώματα, ὡς λ. χ. ὁ ἀήρ λαμβάνει τὸ φῶς, τὸν τόνον, τὰς ἀναθυμιάσεις καὶ τὰς ὀσμάς, τὸ ὕδωρ τὰ ξηρὰ καὶ τὰ ξηρὰ δέχονται τὰ ῥευστὰ.

Ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης ἐστὶ τὸ νὰ παραγάγῃ ὠφέλειαν τῇ ἀνθρωπίνῳ βίῳ καὶ νέαις ἀνακαλύψεσι νὰ πλουτίσῃ αὐτόν· διὰ τοῦτο ἡ ἐπιστήμη ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐνωσιν τῆς ἰσχύου παρατηρήσεως μετὰ τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας· ἡ δὲ περὶ φύσεως ἐπιστήμη ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδρύσιν καὶ αὐξήσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἰσχύος, ἣν ἀνυποῖ μόνη ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ὑπεράνω τῆς φύσεως· διότι ὅσῃν περισσοτέραν γνῶσιν ἔχει ὁ ἀνθρώπος, τόσῃν μεγαλειτέραν ἔχει ἰσχύον· «ἡ ἐπιστήμη ἐστὶ δύναμις» (scientia est potentia). Ἡ οὐσία τῆς ἐπιστήμης ἐστὶ τὸ ἀντίτυπον τῶν ὄντων· διὰ τοῦτο καὶ ὅλα, ὅσα εἰσὶν ἄξια νὰ ὑπάρχωσιν, εἰσὶ καὶ ἄξια νὰ γινώσκωνται· διὸ καὶ τὰ ἐλάχιστα καὶ τὰ μέγιστα εἰσὶν ἄξια καὶ νὰ γινώσκωνται· διὰ τοῦτο ἡ ἐπι-

στήμη ἐστὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἀφέλιμος, διότι αὐτὸν ποιεῖ ἐλεύθερον ἀπὸ τοῦ νηπιώδους τῶν ὄντων θαυμασμοῦ, ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου καὶ τῆς δυστυχίας· διὰ τοῦτο ἡ μεγίστη ἐπὶ γῆς ἐξουσία ἐστὶν ἡ τῆς ἐπιστήμης, καὶ καθ' ὅσον αὕτη ἄρχει ἐπὶ τοῦ νοῦ, ἡ δὲ τῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ἐστὶν ἀνωτέρα καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ἡ ἐπιστήμη ὁμῶς διαιρεῖται ὀρθότερον, ὡς λέγει, εἰς τρία μέρη κατὰ τὰς τρεῖς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, τὴν μνήμην, τὴν φαντασίαν καὶ τὸν λόγον, διότι ἐκ μὲν τῆς μνήμης προκύπτει ἡ ἱστορία, ἐκ δὲ τῆς φαντασίας ἡ ποίησις, ἐκ δὲ τοῦ λόγου ἡ φιλοσοφία. (de Augm. Scient. II, c. 1.). Τούτων δὲ πάλιν ἡ μὲν ἱστορία ἐστὶν ἢ φυσικὴ ἢ πολιτικὴ, ἡ δὲ πολιτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἢ τεχνικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ· ἡ δὲ φιλοσοφία τὸν Θεὸν, τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον περιλαμβάνουσα ἐστὶ θεολογικὴ, φυσικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ (de Augm. Scient. III, c. 1.).

Τὴν δ' ἀνθρωπολογίαν διαιρεῖ, καθ' ὅσον τὸν ἄνθρωπον ἐκλαμβάνει αὐτὸν καθ' αὐτὸν καὶ κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν κοινωνίαν (de Augm. Scient. III.). Ἡ διαίρεσις ὁμῶς αὕτη κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἀποαιρέτως γενομένη δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ.

Παρὰ δὲ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστήμας διακρίνει καὶ πρῶτην φιλοσοφίαν ἀποβλέπουσαν εἰς ἐκθεσὶν τῶν κοινῶν ἀξιωματικῶν ὄλων τῶν ἐπιστημῶν. (de Augm. Scient. III, c. 1.). Ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων αἰτίων, τῆς ὕλης, τοῦ εἶδους, τοῦ ὄντος ἢ κινήσεως καὶ τοῦ οὐ ἕνεκα ἀποβάλλει τῆς φυσικῆς τὰ τελικὰ αἰτίαι, διότι ἐκλαμβάνει ἐπιζήμια εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῆς φύσεως καὶ παραίτια τοῦ ὅτι ἡ φυσικὴ δὲν προώδευσεν.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκαθάρισεν ὁ Βάκων τὸ ἔδαφος τῆς φυσικῆς, ὥρισεν τὰ ὄρια αὐτῆς, εἰσήγαγεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπακτικὴν μέθοδον, καὶ δι' αὐτῶν ἔφερε τὸ πνεῦμα εἰς ἰδέας καλλιτέρας ἐκείνων, αἱ εἶχεν ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία.

Ταῦτα πάντα λοιπὸν κατέστησαν αὐτὸν ἀξίον τοῦ νὰ κληθῆ μεταρρυθμιστῆς τῶν ἐπιστημῶν, διότι δι' αὐτῶν κατέστησε τὴν χρεῖαν τῆς τῶν ἐπιστημῶν μεταρρυθμίσεως ἐπαισθητὴν καὶ τὸν τρόπον ἔδειξε, καθ' ὃν ἐρχόμεθα εἰς νέαν τῶν ἐπιστημῶν μὀρφωσιν.

III. ΘΩΜΑΣ ΩΒΒΕΣΙΟΣ.

1) Βίος.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἐπίσης δίκσημος, ἐγεννήθη τῷ 1588 ἐν Μασσεβουρία καὶ ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Οξώνιου τὴν τότε σχολαστικὴν φιλοσοφίαν, ἣν ἀπέρριψεν εἰς τὸ μετέπειτα ὡς ἀχρηστον ἐν τῷ βίῳ.

Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν περιοδείαν ἐσπούδασεν τοὺς Ἑλληνας καὶ Ῥωμαίους συγγραφεῖς, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν τὸν Εὐκλείδην, οὗ τὴν μέθοδον ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἐγνώρισε τὸν Γαλιλαῖον Γαλιλαίου, Πέτρον τὸν Γασσένδην καὶ τὸν Μερσέννην διδαχθεὶς παρ' αὐτῶν τὴν φυσικὴν. Τῷ δὲ 1637 εἰς Ἀγγλίαν ἐπανελθὼν ἐδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς πολιτικῆς, καὶ δι' αὐτῆς ἐζήτησε νὰ εὔρῃ τὸ μέσον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων. Μεταβὰς δὲ καὶ τέταρτον εἰς Παρίσιον πρὸς ἀποφυγὴν τῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου δεινῶν συνεβίβη φιλικῶς μετὰ τε τοῦ Γασσένδου καὶ τοῦ Καρτεσιου. Ἐπειτα δ' εἰς Ἀγγλίαν ἐπανελθὼν διῆγε βίον μονήρη καὶ φιλικὸν μετὰ τῶν λογίων συμπολιτῶν του, οἷον Ἀρβρίου, Σελδενίου καὶ Κοβλείου, καὶ ἀσχολούμενος περὶ τὴν φυσικὴν, τὴν μαθηματικὴν, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐτελεύτησεν τῷ 1679 (1).

2) Φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία αὐτῷ ἐστὶν ἐμπειρία ὡς δὲ τοιαύτη ἀρνεῖται τὴν οὐσίαν, τὸ καθ' αὐτὸ τῶν ὄντων. Τὸ πνεῦμα παραδέχεται

(1) Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του οὐσιωδέστερα εἰσὶν. elementa philosophica de civo, elementorum philosophiae Sectio prima de corpore, de homine sive elementorum philosophiae sectio secunda de libertate et necessitate. Leviathan sive de materia, forma et potestate civitatis ecclesiasticae et civilis ἢ τοῦ θουκυδίδου καὶ Ὀμήρου μετάφρασις. Τὰ ἄπαντα ἐξεδόθησαν τῷ 1668.

ὡς παραγόμενον, πάσας τὰς γνώσεις ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰδῶν καὶ τῶν φαντασιῶν· ταῦτα δ' ἐκλαμβάνει ὡς ἀποτελέσματα τῶν ὀργάνων καὶ τῶν ἀντικειμένων· ἢ μία κίνησις ἐξαρτάται ἐκ τῆς ἐτέρας, καὶ αὕτη ἐξ ἐτέρας ἐπ' ἄπειρον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐμπειρία δὲν παραδέχεται ἀρχὴν, οὐδὲ πρῶτον, οὐδὲ τέλος ἐπομένως, αἱ δ' ἐννοιαὶ αὐτῆς εἰσι σχετικαί, δὲν δύναται νὰ ᾖναι σύστημα.

Αὕτη δ' ἡ ἰδέα τοῦ Ὠββέσιου εἶναι τὸ οὐσιωδῶς ἱστορικὸν τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὅτι ἀπέρριψε πᾶν ἰδανικὸν καὶ μεταφυσικὸν, ὃ ὁ μέσος αἰὼν ἠσπάζετο, καὶ κατὰ τοῦτο συνέχεται μετὰ τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας κατ' αὐτὸν ἐστὶ τὸ σῶμα. Ἐπειδὴ τοῦτο συντίθεται καὶ ἀναλύεται, δὲν εἶναι τὸ ἄπειρον τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας· ἡ φιλοσοφία οὖσα θεωρία περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐκ τοῦ αἰτίου προερχομένων ἢ θεωρία τοῦ αἰτίου τοῦ ἐκ τῶν ἰδιοτήτων ἀποκλείει πάντα ὅσα δὲν εἶναι σώματα, οἷον τὸ ἀίθριον, τὸ ἀγέννητον, τὸ ἄπειρον καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια· ἄρα ἡ ὅλη γνώσις ἡμῶν πηγάζει κατ' Ὠββέσιον ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, διότι κατ' αὐτὸν καὶ ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ κίνησις τῆς ψυχῆς προερχομένη ἐκ τῆς ἐπενεργείας τῶν ἐκτὸς ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὀργάνων, ἄρα τι ἕστερον καὶ ἐκ τῶν αἰσθήσεων παραγόμενον· ὥστε ἡ φιλοσοφία οὖσα γνώσις τῶν ἐκ τῶν αἰτίων προερχομένων ἀποτελεσμάτων καὶ τῶν ἐκ τῶν αἰτίων ἐνεργουμένων φαινομένων δὲν ἀκοπεῖ ἄλλο εἰμὴ τὴν τοῦ κρινωνικοῦ βίου ὠφέλειαν.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία ἐστὶ θεωρία τῶν σωμάτων ἀπλῶς, σώματα δ' εἰσι δύο, φυσικὸν τε καὶ πολιτικὸν διὰ βουλήσεως ἀνθρωπίνης καὶ συνθηκῶν, ἐστὶ φυσικὴ καὶ πολιτικὴ. Καὶ ἡ μὲν φυσικὴ ἔχει τέσσαρα μέρη, τὴν λογικὴν, τὴν ὀντολογίαν, τὴν ἐφηρμοσμένην μαθηματικὴν καὶ τὴν ἰδίως φυσικὴν, τὴν περὶ τὰ φαινόμενα ἀπλῶς πραγματευομένην· ἡ δὲ πολιτικὴ ἔχει δύο μέρη, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, τὴν περὶ τὰ καθήκοντα τῶν πολιτῶν ἀσχολουμένην.

Ἡ ἐνέργεια τῆς φιλοσοφίας, τὴ νοεῖν ἢ συλλογίζεσθαι δὲν

εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἀριθμεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν νόησιν ἐκλαμβάνει ἀριθμησιν, ἀνάγει αὐτὴν εἰς τὴν πρόσθεσιν καὶ τὴν ἀφαιρέσιν, καὶ ἐκλαμβάνει τὸ σῶμα ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας. Τὰ σώματα δύναται νὰ συντεθῶσι καὶ διαλυθῶσιν, ἡ δὲ φιλοσοφία ἐστὶν ἐπιστήμη ἀποδεικτικὴ.

Ὅταν ἡ ποιότης τινὸς δὲν παρασκαθῆ, ἀλλ' ἡ ὑπαρξὶς αὐτοῦ παρὰ τὴν ψυχὴν, προέρχεται τὸ εἶδος τοῦ τόπου· ὡς δὲ τι σῶμα καταλείπει ἐν τῇ ψυχῇ ἀνατύπωσιν τοῦ μεγέθους, οὕτω καταλείπει καὶ τὸ κινούμενον σῶμα τὴν ἀνατύπωσιν τῆς κινήσεως αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀνατύπωσις αὕτη παρέχει τὸ εἶδος τοῦ χρόνου· ὥστε ὁ χρόνος εἶναι ἡ ἀνατύπωσις τῆς κινήσεως ὡς συνεχοῦς.

Σῶμα δ' ἐστὶ τὸ παρὰ τὸ ὑποκείμενον ὑπάρχον, καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπάρχει ἔκτασις, οὐσία καὶ ὑπαρξὶς.

Ὁ Ὠββέσιος παράγων πᾶσαν γνώσιν ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἐκλαμβάνει τὴν αἰσθησὶν κίνησιν τῶν ὀργάνων προερχομένην ἐκ τῆς ἐπενεργείας τῶν ἐκτὸς ἀντικειμένων· καὶ ὅταν καὶ ὅσον ἐνεργῆ, τουτέστιν ὅταν ᾖναι τὸ ἀντικείμενον παρὸν, λέγεται αἰσθησις, ὅταν δ' ἄπδον, μόνον δὲ τὸ εἶδος τὸ αἰσθητὸν παρὸν, λέγεται φαντασία· ὥστε ἡ φαντασία εἶναι μὲν αἰσθησις, ἀλλ' ἀσθενής· τὸ δὲ τῆς αἰσθήσεως ὑποκείμενον ἐστὶ τὸ αἰσθητικόν, ἡ δ' ἐνέργεια τοῦ ἀντικειμένου ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου ποιεῖ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς ποιότητας, οἷον θερμότητα, ψυχρότητα, φῶς καὶ λοιπὰ, ἃ δὲν εἶναι ἀντικείμενα, ἀλλ' εἶδη τοῦ αἰσθητικοῦ, τοῦ ὑποκειμένου. Ἐπειδὴ ὁ Ὠββέσιος τὴν νόησιν ἐκλαμβάνει ἀριθμησιν, δὲν δύναται ἡ φύσις κατ' αὐτὸν νὰ ᾖναι ἐμψυχον, ἀλλὰ νεκρὸν· ἄρα οὐδ' ἡ φιλοσοφία δύναται νὰ ᾖναι ἐπιστήμη τῶν ἐμψύχων, ἀλλὰ τῶν σωμάτων ἀπλῶς καὶ τῆς μηχανικῆς κινήσεως. Ἐπειδὴ ἄρα ὁ Ὠββέσιος οὐσιῶδες ἐκλαμβάνει μόνον τὸ σῶμα, σῶμα δ' αὐτῶ ἐστὶ τὸ ποσόν, ἐστὶ μόνη ἡ ποσότης οὐσιῶδες τῆς φύσεως ἀντικείμενον· ἐπειδὴ δὲ μόνη αὕτη ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς φύσεως, ἐστὶν ἡ κίνησις μηχανικὴ, καὶ ἐπειδὴ μηχανικὴ, δὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' εἰσάγεται ἐξωθεν, ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ ἐπειδὴ ἐξ ὑποκειμένου, εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ὅλαι αἱ δυνάμεις προϊόντα τῆς τοῦ ὑποκει-

μένου και ἀντικειμένου ἀλληλεπιδράσεως, τουτέστι φαντάσματα τοῦ ἐμπειρικοῦ ὑποκειμένου.

Ἰκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Ὠββέσιος τὸν κόσμον παραδέχεται αἰσθητὸν μόνον, τὰ ὄντα καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς σώματα, αἱ δὲ κινήσεις τοῦ μυελοῦ παράγουσιν ἐν αὐτῷ τὴν γνῶσιν, τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν βούλησιν. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ὄν φυσικόν, πηγάζει πᾶσα γνῶσις μόνον ἐκ τῆς αἰσθήσεως, διότι ἐξ αὐτῆς καὶ ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος.

Ὁ Ὠββέσιος ὑπολαβὼν τὸ αἰσθητικὸν ὑποκείμενον πηγὴν πάντων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν ἐξ ὑποκειμένου ἰδανισμόν τοῦ Καρτεσιου, τοῦ Καντιου καὶ τοῦ Φιχθίου.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία τοῦ Ὠββέσιου οὔτε τὸ πνεῦμα ἀναγνώριζει οὔτε τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνον τὴν ὕλην, δὲν δύναται νὰ συμπεριλάβῃ τὴν ψυχολογίαν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐμπειρικὴν ἀνθρωπολογία. Ἐπειδὴ τὸν ἄνθρωπον ἐκλαμβάνει μόνον ὡς αἰσθητὸν τῆς ἠθικῆς ἀντικειμένου, καθιστᾷ βᾶσιν αὐτῆς μόνον τὴν ἐπιθυμίαν, τουτέστι βᾶσιν ἀνῆθικον. Ἐπειδὴ ἡ βούλησις ἐστὶν ἀτομικὴ, ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν ἀτομικόν, τὸ ἀτομικὸν μέτρον τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ὠφελίμου, τὸ δὲ κακὸν τὴν τοῦ βλαβεροῦ· τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν ἐστὶν ἡ τοῦ ἀτόμου διατήρησις, τὸ δὲ μέγιστον κακὸν ὁ θάνατος (1).

Ἐπειδὴ τὸν ἄνθρωπον ὁ Ὠββέσιος ὑποθέτει αἰσθητὸν, ἴδιον καὶ αὐτόπαρκτον, δὲν δύναται καὶ ἡ πολιτεία αὐτοῦ νὰ ἦναι τι πρῶτον, ἀλλὰ τι ὕστερον τῆς βίας, τῆς ὀμολογίας καὶ τῶν συνηκῶν. (Loviathan I, c. 4. de cive VI, 13.). Ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ ὅτι τῆς πολιτείας προηγήθη ἡ ἐλευθέρια καὶ ἀνεξάρτητος τῶν ἀτόμων κατάστασις, ἡ φυσικὴ καλουμένη, ἡ δὲ πολιτεία ἐστὶ κατάστασις βίαιος, σύνοδος μηχανικὴ ἐξ ἀτόμων ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλα διακειμένων, ἀποτελεσμα βίας, ἐνότης δι' ἰσχύος διατηρουμένη. (de cive XII, 4.)

(1) de Hom. c. XI, 4. G. bonorum primum est sua cuique conservatio· majorum omnium primum mors,

ἐὰν δὲ ἡ πολιτεία οὕτως ἐγένετο, θὰ ἦτο ἀναίρεσις τῆς τῶν ἀτόμων ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ Ὠββέσιου περὶ ἐγκαθιδρύσεως τῆς πολιτείας προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ὠββέσιος δίκαιον ἐνόει τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν, καὶ χωρίζων τὸ φυσικὸν δίκαιον ἀπὸ τοῦ δικαίου τῆς πολιτείας ἀναιρεῖ τὸ φυσικὸν δίκαιον ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ (de cive XIII, 15).

Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ ὅλη ἐλευθερία ἀνατίθεται εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, τὸ δὲ δίκαιον τοῦ λαοῦ ἐστὶ μέρος τοῦ ὅλου δικαίου, ἔπεται ὅτι ἡ πολιτεία ἀντίκειται μὲν τῇ φυσικῇ καταστάσει, τῇ φυσικῇ δικαίῳ, δὲν εἶναι ὁμοῦς τῆς φυσικῆς καταστάσεως οὐσιωδῶς διάφορος. Τὴν δ' αὐτὴν ὑπόθεσιν δεικνύει καὶ ἡ θεωρία αὐτοῦ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας. Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας ἐστὶν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς τεθεμελιωμένη εὐημερία· ἡ εὐημερία ὁμοῦς ἐστὶν ἡ πῶν ἀτόμων συντήρησις καὶ εὐζωία· ὁ δὲ βίος ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει ἐχθρικῶς ἐν αὐτῇ τῶν ἀτόμων διακειμένων ἐστὶ δυσάρεστος καὶ ἐπιζήμιος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάστασις αὕτη δὲν εἶναι ἠθικὴ, ἀλλὰ θηριώδης, εἶναι τοιοῦτος καὶ ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας.

Ὁ Ὠββέσιος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ βούλησις ἐν μὲν τῇ φυσικῇ καταστάσει ἐστὶν ἴδιος, ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ κοινή. Ἐπειδὴ δ' ἐστὶ κοινή, ἔχει ἰσχύον νὰ διατάσσῃ· ὥστε καθ' Ὠββέσιον δίκαιον ἐστὶ τὸ κοινῶς διατεταγμένον· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἥτις καὶ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει ἐστὶν ἡ αὐτὴ, ἐστὶν ἀρχὴ αὐθαίρετος (de cive XII, 1.). Ἐπειδὴ ἡ γνῶσις τῆς πολιτείας ὑποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν κλίσεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν ἠθῶν, διαιρεῖται ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν. Καὶ ἐνταῦθα ὁ Ὠββέσιος δὲν διακρίνει τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν ἀπὸ τῆς τῶν ζώων, ἀλλ' ἐκλαμβάνει τὴν αὐτὴν, ὡς ὄρεξιν δηλαδὴ φυσικὴν· ἀλλὰ καὶ τὴν ἠδονὴν καὶ λύπην ὡσαύτως θεωρεῖ κριτήρια τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν πράξεων, καὶ ἐπομένως ὡς κριτήρια τῆς ἠθικῆς. Περὶ δὲ τῆς πολιτικῆς δοξάζει ὅτι πάντες ἔχουσι τὸ αὐτὸ δίκαιον· ἐν δὲ τῇ φυσικῇ καταστάσει ἕνεκα τῶν παθῶν ὑπάρχει πόλεμος πάντων κατὰ πάντων· ἡ τοιαύτη ὁμοῦς

κατάστασις δὲν εἶναι ὠφέλιμος· ἡ βεβαιότης αὐτῆ, ὅτι ὁ πόλεμος καὶ ὁ ἀμοιβαῖος φόβος ἐστὶν ἐπιζήμιος, ἀναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ πολέμου καὶ νὰ ζητήσωσι τὴν εἰρήνην· ταύτην δὲ ζητοῦντες ὑποχρεοῦνται νὰ συνομολογήσωσιν ἀλλήλοις συνθήκας πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης, καὶ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν παραδίδουσι πάντες τὰς ἰδίας βουλήσεις αὐτῶν ὑπὸ μιαν κοινὴν βούλησιν, ὑποτάσσονται πάντες ὑπὸ ἓν ἄτομον ἄλλων τὰς βουλήσεις ἀντιπροσωπεῦον.

Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἐνοῦνται πάντες, καὶ διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν γίνεται ἡ πολιτεία, ὁ ἐπίγειος οὗτος Θεός, ἡ Λεβιαθάν. Ἐκεῖνος δὲ, εἰς ὃν ἡ βούλησις καὶ ἡ ἰσχὺς ὅλων ἀνετέθη, ἔχει ἐξουσίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀπεριόριστον καὶ ἀδιαίρετον· ὁ τοιοῦτός ἐστὶν ὁ ὑπέρτατος ἄρχων τῆς πολιτείας, νομοθέτης καὶ κύριος πάντων καὶ διὰ τοῦτο ἀνεύθυνος. Οἱ ἔχοντες ὅμως τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν δὲν δύνανται κακὸν τι νὰ πράξωσι, διότι τοῦτό ἐστὶ προσβολὴ κατὰ τῶν συνθηκῶν.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὑπεράσπισεν ὁ Ῥωβέσιος τὴν μοναρχίαν καὶ νὰ θεμελιώσῃ ἐζήτησεν.

Ἄλλ' οἱ λέγοντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν πολιτείαν εἰσερχόμενος θυσιάζει τὴν φυσικὴν του ἐλευθερίαν, δὲν λέγουσιν ὀρθῶς, διότι ἐν τῇ φυσικῇ καλουμένῃ καταστάσει οὔτε ἠθικὴ ὑπάρχει ἐλευθερία οὔτε ὑποκειμενὸν δεκτικὸν καταλογισμοῦ, διότι ἕκαστος ἐν τῇ πολιτείᾳ καθίσταται ἠθικῶς ἐλεύθερος καὶ πρόσωπον· διὰ τοῦτο ἐπίσης δὲν εἶναι ὀρθὸν, ὅτι τὰ ἄτομα συνωμολόγησαν συνθήκην, ἧς συνέπεια θὰ ἦτο ἡ πολιτεία, διότι τὰ ἄτομα ἐστερημένα ἐλευθερίας δὲν ἠδύναντο συνθήκην νὰ συνάψωσι· οἱ δὲ τοῦτο ἰσχυριζόμενοι παράγουσι τὴν πολιτείαν ἢ ὑποκειμενικοῦ λόγου, διότι νομίζουσιν ὅτι δύνανται πολιτείας νὰ κατασκευάσωσι καὶ πολιτεύματα, καὶ οὕτως ἀναβαλόντες εἰς τὸ ὑπερῖστορικὸν ἀναιροῦσιν ὅλας τὰς διαφοράς, κατοχὴν, ἰδιοκτησίαν, καὶ φέρουσιν εἰς ἀνισότητά, εἰς ἀναίρεσιν πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, παρηγοροῦντες τὴν ἄκακον ἀνθρωπότητα ὅτι ὁ οὐρανὸς θὰ καταβῆ εἰς τὴν γῆν (Schelling Einl. in d.

Phil. Vorl. 23.). Ἐπειδὴ ὁ Ῥωβέσιος τὴν φυσικὴν βούλησιν ὑποτάσσει τῇ κοινῇ, κοινὴν δὲ βούλησιν νοεῖ τοῦ ἄρχοντος, παρὰ γὰρ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ θεωρεῖ τὸν δεσποτισμὸν νόμιμον. (Hegel Gesch. d. Phil. III. σ. 397.). Ἐντεῦθεν ὅμως φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ βᾶσις τῆς πολιτείας τοῦ Ῥωβέσιου εἶναι ἡ αὐθαιρεσία, ἡ πολιτεία αὐτοῦ καθίσταται σύνολον ἐξ ἀτόμων συγκεῖμενον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον οὐδὲν ἄλλως διάφορον τῆς φυσικῆς καταστάσεως, τοῦ φυσικοῦ δικαίου.

Ὁ Ῥωβέσιος τὴν ὅλην γνῶσιν περιώρισεν εἰς τὴν αἴσθησιν· πάντα τὰ μὴ αἰσθητὰ, οἷον τὸν Θεόν, τὴν αἰδίου αἰτίας, τὴν αἰδιότητα καὶ λοιπὰ ἀνήγαγεν εἰς τὴν πίστιν. Ἄν ὅμως τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐποιήσατο ἐν γνῶσει πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κατηγορίας τῆς ἀθεΐας, τοῦτο δὲν δύναται νὰ διευκρινισθῆ ἔκ τῶν συγγραμμάτων του, διότι οὗτος κατὰ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο ἄθεος· εἶναι ὅμως ἐνδεχόμενον νὰ ἐπίστευε τὸν Θεὸν ἐνδομύχως.

IV. ΕΔΟΥΑΡΔΟΣ ΕΡΒΕΡΤΟΣ. (1)

Ἐγεννήθη τῷ 1581 καὶ ἀπέθανε τῷ 1648. Ἐν Ὄξωνίᾳ σπουδάζας καὶ τόπους πολλοὺς περιελθὼν συνέγραψε καὶ ποιήματα καὶ συγγράμματα, ὧν τὸ περὶ ἀληθείας καὶ ὀρησκείας, αὐτὸν γνωστὸν κατέστησαν.

Καταστήσας τὴν ἀλήθειαν ἀντικείμενον φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ἀπεφάνητο ἁρμονίαν ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου (de veritate 4.). Ἄντι ὅμως νὰ συζητήσῃ τὰς δυνάμεις καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰ ἀντικείμενα ἄρχεται ἀπὸ τίνος διαίρεσεως τῆς ἀληθείας διακρίνας τέσσαρα εἶδη ἀληθείας, 1) τὴν ἐξ ἀντικειμένου (veritatem rei), 2) τὴν φαινομένην (veritatem apparentiam), 3) τὴν αἰσθητὴν (veritatem conceptus), καὶ 4) τὴν νοητὴν (veritatem intellectus).

Ὁ Ἐρβέρτος πρὸς τὸν Ῥωβέσιον ἀντιφερόμενος καὶ τοὺς περὶ

(1) Tractatus de veritate prout distinguitur a revelatione, a verisimili, a possibili et a falso, Paris 1624.

αὐτὸν ἔλεγεν, ὅτι ἡ ψυχὴ οὐ μόνον ἀγραφὸν δὲν εἶναι πίνακι-
διον, ἀλλὰ μᾶλλον βιβλίον κεκλεισμένον, ὃ ἀνοίγεται δι' ἐνεργείας τῶν ἀντικειμένων, καὶ ὅτι αἱ ἀνατυπώσεις καὶ ἡ ἐμπειρία δὲν εἶναι τὸ πρότερον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα ὀνομάζει ἐσωτερικὴν δυνάμιν, φυσικὴν ἐμφύταν, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ αἱ κοινὰ ἀλήθειαι πηγάζουσιν, αἱ κοινὰ ἔννοιαι (communes notitiae). Ἡ φυσικὴ ὁμοίως ἐμφύτα δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς δυνάμις εἰδοποιός, ὡς τοιαύτη δὲ οὔτε νοῦς ἐστὶν οὔτε ψυχὴ, δεύτερον δὲ ὡς ἐνέργεια τῶν δυνάμεων, ἐξ ὧν αἱ κοινὰ ἔννοιαι, ὡς γράφει ἐν ἡμῶν ἡ φύσις, ὅπως ἔχωμεν ὡς ἀντίτυπον τῆς θείας σοφίας. (de verit. 61).

Ὁ Ἐρβερτος λοιπὸν ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ κοινὰ ἔννοιαι δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῶν ἐκτὸς, ἐκ τῶν αἰσθήσεων, ἀναίρει τὴν περὶ γνώσεως τοῦ Ὄββελίου θεωρίαν. (de verit. 71 καὶ ἐφ.). Καίτοι δὲ τὰς δυνάμεις εἰς ὑπερβολὴν διήρπασεν, ἔφερεν ὁμοίως εἰς τὴν τοῦ Λαϊβνιτίου περὶ ἐμφύτων ἰδεῶν θεωρίαν καὶ εἰς τὴν τοῦ Καντίου περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων κριτικὴν. (Locke Versuch über den menschlichen Verstand II Τομ. κεφ. 2. σελ. 15 καὶ ἐφ.).

V. ΠΕΤΡΟΣ ΓΑΣΣΕΝΔΗΣ.

Γεννηθεὶς τῷ 1592 ἐσπούδασε τὸν Κικέρωνα, τὸν Πλάτωνα, τὸν Πέτρον Ῥάμον, τὸν Μιράνδολαν καὶ ἄλλους· διὰ δὲ τῆς τούτων σπουδῆς ἀνεκάλυψε πολλὰ λάθη τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συνέγραψε περὶ λογικῶν, φυσικῶν, ἠθικῶν ἀντικειμένων· συνέγραψε δὲ καὶ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικούρου, τοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν αὐτοῦ· ἐπίσης καὶ τὸ δέκατον βιβλίον Διογένους Λαερτίου ἠρμήνευσε καὶ ἐσχολίασεν ἀποκτήσας διὰ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς Ἐπικουρείου φιλοσοφίας πλείστους ὁπαδούς.

Τὰ ἅπαντα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν τῷ 1658 εἰς ἑξὶ τόμους. Ἡ θεωρία τοῦ Γασσένδου διὰ τὴν μίξιν ἐπικουρείων καὶ μὴ ἐπικουρείων θεωριῶν κατήντησεν εἰς πολλὰς ἀντιφάσεις. Ἡ θεωρία

αὐτοῦ διαιρεῖται εἰς λογικὴν καὶ φυσικὴν, ἡ δὲ φυσικὴ περιέχει καὶ τὴν μεταφυσικὴν.

Ἡ φιλοσοφία αὐτῷ ἐστὶν ἔρως εἰς ἀλήθειαν καὶ ἀρετὴν· διὰ τοῦτο ἔχει καὶ δύο μέρη, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν· διότι ἡ λογικὴ κατ' αὐτὸν ἐστὶ προπαρασκευαστικὴ.

Ὁ Γασσένδης παρεδέχετο δύο κριτήρια τῆς ἀληθείας, τὴν αἰσθησὶν καὶ τὸν λόγον· τὸν λόγον ὁμοίως παραγαγὼν ἐκ τῆς αἰσθησεως ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ αἰσθησὶς ἐστὶ τὸ πρότερον καὶ ἐπομένως τὸ μὴδὲν ἐν τῷ νῦν ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει ἐστὶν ὀρθόν· διότι τὸ πνεῦμα, ὁ νοῦς, ἐστὶ πίναξ ἀγραφὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἐγγράφονται πάντα ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων· διὰ τοῦτο καὶ αἱ κοινὰ ἔννοιαι σχηματίζονται ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα, οἷον ἐκ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου ἢ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, ἐκ τῶν τινῶν ἵππων ἢ τοῦ ἵππου κτλ. Ἐὰν ὁμοίως αἱ κοινὰ ἔννοιαι παρήγοντο ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα, ἔπρεπε καὶ ἡ χεὶρ ἐκ τοῦ δακτύλου νὰ παραχθῆ καὶ ἐκ τῆς χειρὸς ὁ ἀνθρώπος, ὅπερ ἀδύνατον· ἀρα ὁ Γασσένδης ὡς πρὸς τὴν πηγὴν τῆς γνώσεως ἠσπάζετο τὸ σύστημα τοῦ Ἐπικούρου.

Περὶ δὲ τῆς φυσικῆς ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῶν ὄντων εἰσὶν αἱ ἄτομοι. Ἐπειδὴ δ' ἐστὶ κενόν καὶ ὕλη πρώτη ἀγέννητος καὶ ἀμετάβλητος, πρέπει καὶ ἄτομοι νὰ ὑπάρχωσι· διότι, εἰ δὲν ὑπῆρχον, τὰ ὄντα θὰ παρήγοντο ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπερ ἀδύνατον. Καὶ ἂν αἱ ἄτομοι δὲν διαφέρουσιν οὐσία ἀλλήλων, ἔχουσιν ὁμοίως ἰδιότητας ἰδίαις, οἷον μέγεθος, εἶδος καὶ βάρος, καὶ τὸ μὲν εἶδος ἐστὶ τὸ ὄριον τοῦ μεγέθους, τὸ δὲ βάρος (ἢ δυνάμις τῶν ἀτόμων εἰς κίνησιν) τὸ κινήτικόν τῶν ἀτόμων. Ἄρα αἱ ἄτομοι καὶ τὸ κενόν εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων, ἡ δὲ κίνησις δὲν παράγεται τυχαίως, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ. Ὁ Γασσένδης δηλαδὴ τὸν κόσμον δὲν παρεδέχετο ἀπὸ τύχης, ἀλλ' ὅτι ἐγένετο ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός· παρεδέχετο δὲ καὶ πρόνοιαν καὶ τὸν θεὸν ὡς τὸ τελειότατον καὶ σοφώτατον. Ἐκ τῶν ἰσχυρισμῶν ὁμοίως τούτων αὐτοῦ ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Γασσένδης ἦτο ἀνακόλουθος· ἐπίσης δ' ἀνακόλουθος ἀποδεικνύεται, διότι ἐζήτει καὶ τὴν ψυχὴν νὰ ἀποδείξῃ ἀθάνατον φέρων μεταφυσικὴν

καὶ ἠθικὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὴν μὲν μεταφυσικὴν ἔλαβεν ἐκ τοῦ αὐλοῦ τῆς ψυχῆς, διότι ἡ αὐλὸς ψυχὴ ἐστὶν ἀμερῆς, ἀφθαρτος, τὴν δὲ ἠθικὴν ἐκ τῆς κοινῆς τῶν ἔθνων ὑπολήψεως, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, ἐκ τῆς κοινῆς ἐπιθυμίας εἰς ἀιδιότητα καὶ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης καὶ προνοίας. Ὁ νοῦς ὁρᾷ αὐλῶς, καὶ ὁ ὁρῶν αὐλῶς ἐστὶν αὐλός, ὡς αὐλός δὲ καὶ ἀθάνατος. Ἐπίσης δὲ παρεδέχετο καὶ ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως.

Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη τοῦ Γασσένδου δὲν συνεφώνει τῷ ὑλικῷ συστήματι αὐτοῦ, εἰ καὶ αὖθις ἐν τῇ ἠθικῇ συνεφώνει τῷ συστήματι τοῦ Ἐπικούρου. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ σύστημα αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ στοιχείων ἑτερογενῶν.

Ἐκ δὲ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Γασσένδου φραγκῆσος ὁ Βερνιέρος συνέγραψε περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Γασσένδου (abrégé de la philos. de Gassendi Lyon 1684.), ὁ δὲ Βάλθηρος Χαρλετὸν μετέδωκεν αὐτὴν εἰς Ἀγγλίαν (Physiologia Epicuro-Gassendiana Charletoniana. London 1654). Καὶ ὁ Κλαύδιος Γυλλερμέτος Βεριγάρδος σύγχρονος τοῦ Γασσένδου ἀπέβλεπεν εἰς ἀναίρεσιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας· αἱ ἰδέαι του ὅμως, καθ' ἃς τὸ ἀτομικὸν τοῦ Ἐπικούρου σύστημα ἦτο βέλτιον τοῦ Ἀριστοτελικοῦ καὶ συμφωνότερον τῷ χριστιανισμῷ, δὲν φαίνονται πολλοῦ λόγου ἄξια.

Ἡ μὲν τότε ἐμπειρία ταύτην ἔλαβε τὴν ὁδὸν ὑπὸ Βάκωνος, Ὄββελίου, Ἡρβέρτου, Γασσένδου καὶ Βεριγάρδου, ἡ δὲ λογικὴ φιλοσοφία ὑπὸ Καρτεσίου, Μαλεβραγγίου, Σπινόζου, Λεϊβνιτίου, Βολφίου καὶ λοιπῶν ἔλαβε τὴν ἐναντίαν.

VI. ΡΗΝΑΝΔΟΣ ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καρτεσίου, ἣν ἡ Γερμανία ἠσπάσατο, καὶ ἥτις ἐκ τοῦ λόγου προερχομένη ἠδύνατο νὰ κληθῆ λογικὴ, ἦτο διάφορος καὶ ἀνεξάρτητος τῆς φιλοσοφίας τῶν σχολαστικῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ὁ Καρτέσιος ἐκ τοῦ λόγου παρήγαγε, κατέστη ἀρχηγὸς τῆς τῶν νεωτέρων χρόνων λογικῆς φιλοσοφίας.

1) βίος.

Ὁ Καρτέσιος (1) ἐγεννήθη τῷ 1596 ἐν Λαχαύη τῆς Τουραινίας ἐξ εὐγενῶν καταγόμενος· διὰ τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῦ καὶ τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωτα ἐκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ πατρὸς φιλόσοφος καὶ ἐστάλη διδάκτερος εἰς τὴν ἐν Φλέγγη σχολὴν τῶν Ἰησουϊτῶν, ἔνθα ἐν ἄπασι νύδακίμνησεν (de methodo p. 4.). Ἐπὶ τέλους δὲ ἡ σειρά τῶν σπουδῶν του περιέπλεξεν αὐτὸν εἰς τόσας ἀποπληνήσεις καὶ ἀμφιβολίας, ὥστε ἀπεφάσισε τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ ζητήσῃ ἐπιστήμην, καὶ διὰ τοῦτο τῆς τῶν ἐπιστημῶν σπουδῆς παραιτηθεὶς ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἵπποτικὴν τέχνην (Baillet la vie de Mr Des-Cartes I, 8). Ἐν δὲ Παρισίους ζῶν καὶ τὰς συναναστροφὰς τῶν εὐγενῶν ἐπισκεπτόμενος ἀπεσύρθη καὶ ὀλοκληρον διατίαν περὶ τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθεὶς εἰσῆλθεν ὡς ἐθελοντῆς εἰς τὸν στρατὸν, τῷ μὲν 1617 εἰς τὸν Ὀλλανδικόν, τῷ δὲ 1619 εἰς τὸν Βαυαρικόν καὶ τέλος τὸν αὐτοκρατορικόν, οὐχὶ δὲ ἵνα ἀναδειχθῆ ἐν τούτῳ τῷ σταδίῳ, ἀλλ' ἵνα μάθῃ καὶ τὴν φύσιν κατὰ τὰ διάφορα μέρη καὶ τὰ ἔθνη κατὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν. (Baillet la vie de Des-Cartes I, 9.) ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ συνέλαβεν ἐν Νευβούργῳ τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ βαδίσῃ νῆαν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὁδόν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδόν του διέμενεν ἐν Παρισίους· ἐκεῖ ὅμως ὑπὸ φίλων ἐνοχλούμενος μετέβη τῷ 1629 εἰς Ὀλλανδίαν, ἵνα ἐκεῖ ἐν ἡσυχίᾳ ἐπεξεργασθῆ τὰς ἐπιστημονικὰς του ἰδέας, ὅπου καὶ διάφορα ἐξέδωκε συγγράμματα (2).

Ὡς δ' ἐκ τῆς τῶν συγγραμμάτων του δημοσιεύσεως αὐτῷ πολλοὶ ἐγένοντο ἐχθροί, οἷον ὁ θεολόγος Γίσβερτος Βοέτιος, κατηγορήσας τὴν φιλοσοφίαν του ἄθεον καὶ κατορθώσας τὴν ἔξωσιν

(1) Βιογραφίας συνέγραψαν A. Baillet, la vie de Mr Des-Cartes 1691. Amédée Prevost, 1855. Kunze Fischer, Gesch. der neueren Phil. I, 1. 1865, περὶ τῆς φιλοσοφίας του συνέγραψαν Boullier, 1854. Hoinr. Ritter, 1816, Sigwart, 1816. καὶ ἄλλοι πολλοί.

(2) λ. χ. specimina philosophiae, dissertatio de methodo, dioptrica, meteorologia, geometria, meditationes de prima philosophia, καὶ principia philosophiae et passionis animae.

αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἐν Οὐτρέχθω πανεπιστημίου, οὕτως αὐτῷ ἦσαν καὶ φίλοι πολλοί, καὶ ἡ Ἐλισάβετ, θυγάτηρ τοῦ ἀρχιδουκὸς φρειδερίκου πέμπτου καὶ Χριστίνης, προσεκάλεσεν αὐτὸν, ἵνα διδάξῃ αὐτήν. Ὁ Καρτέσιος δεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν μετέβη εἰς Στρασχόλμην, ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος (τῷ 1650) ἐτελεύτησε.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεδόθησαν αἱ ἐπιστολαί, ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου πραγματεία, περὶ τοῦ ἔρβρου, τοῦ φωτός καὶ τῶν ἀνέμων. Ἐκ δὲ τῶν ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων του τελειότερα εἰσιν ἡ ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῷ 1692 καὶ ἡ τῷ 1824 ἐν Παρισίοις ὑπὸ Βικτώρος Κουσίνου. Ὁ Καρτέσιος ὁμῶς ἀνύψωσεν οὐ μόνον τὴν μαθηματικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ κατέστη βᾶσις τῶν σπουδαιότερων ἀνακαλύψεων, διότι ὁ Καρτέσιος εὔρε τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν, ἐκαλλιέργησε τὴν φυσικὴν, τὴν ὀπτικὴν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἄλλα πολλὰ ἀνεκάλυψεν.

Τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καρτεσίου καὶ ἐν ἄλλοις ἠσπάσαντο, ἰδίως δ' ἐν Ὀλλανδίᾳ καὶ Γαλλίᾳ (1).

Ὅσα δὲ περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ ὁ Κουσίνοσ λέγει (Prospectus), ταῦτα καὶ δίκαια εἶναι καὶ ἀληθῆ· διότι ἀληθῶς ἐπ' αὐτοῦ ἤρξατο ἡ ὅλη τῶν νεωτέρων χρόνων λογικὴ φιλοσοφία· καὶ ἂν οἱ μετ' αὐτὸν πολλὰς θεωρίας ἐπιδιώρθωσαν καὶ ἐξέτειναν, ἡ ὅλη ὁμῶς μετ' αὐτὸν λογικὴ φιλοσοφία θεμελιούται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ συστήματος τοῦ Καρτεσίου.

2) Φιλοσοφία.

Ὁ Καρτέσιος ζήτησας νὰ εὕρῃ βεβαίαν ἀρχὴν, ἐξ ἧς ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη προέρχεται, ἔπρεπε νὰ προβῇ ὑπὲρ πᾶσαν ὑπόθεσιν· τοῦτο δὲ ζήτησας ἦλθεν εἰς τὴν ἐκ τοῦ λόγου ἐπιστήμην, διότι ἔπρεπε τὸ μὴ ἐκ τοῦ λόγου τεθὲν ὡς μὴ ὄν νὰ

ἀφαιρεθῆ· ἀλλὰ τὸ πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀρχῆς μέσον, τουτέστιν ἡ ἀμφιβολία, δὲν ἦτο ἱκανὸν πρὸς παντελῆ ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῶν ὑποθέσεων. Ἡ ἀμφιβολία ὁμῶς ὑποθέτουσα ἐκείνη, ἧ ἔστιν ἀντικείμενον ἀμφιβολίας, δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἀλήθειαν τούτου ἢ ἐκείνου, ἀλλ' εἰς τὴν συνέχειαν τῶν προτέρων καὶ τῶν ὑστερων, διότι τὰ ὑστερα δὲν δύνανται νὰ ἦναι τοσοῦτον βέβαια, ὅσον τὰ πρότερα· διὰ τοῦτο ἡ περὶ τῆς συνέχειας τῶν ὄντων ἀμφιβολία σημαίνει ὅτι τὰ ὄντα εἰσὶ κατὰ συμβεβηκός, καὶ τὰ κατὰ συμβεβηκός ὑπάρχοντά εἰσιν ἀμφίβολα. Ἐπειδὴ ἄρα ἡ ἀμφιβολία σημαίνει ὅτι πᾶσα πρόληψις καὶ ὑπόθεσις πρέπει νὰ ἀναιρεθῆ, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἀμφιβολία εἶναι μέσον, δι' οὗ τις ἔρχεται εἰς βεβαίαν γνῶσιν, καὶ οὐχὶ τέλος, εἰς ἧ οἱ σκεπτικοὶ ἀποβλέπουσι. Αὐτὸς ὁ Καρτέσιος λέγει (Medit. 1.) ὅτι πρὸ τινῶν ἤδη ἑτῶν ἤρχισα νὰ παρατηρῶ ἀπείρους ἀποπλανήσεις, ὡς ὡς ἀληθείας ὑπέλαβον, καὶ ἐγνώρισα διὰ τοῦτο τὴν ἀνάγκην νὰ ἀρξωμαι ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ νὰ ἀπορρίψω ριζηδὸν ὄλας τὰς προλήψεις, καὶ ἔπρεπε, ἵνα ἔλθω εἰς τι βέβαιον, νὰ ἀμφιβάλλω περὶ πάντων, ὅσα δὲν ἦσαν βέβαια· ἡ κυριώτερα ὁμῶς πρόληψις ἔστιν ἡ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν αἰσθητῶν ὄντων, διότι καὶ αἱ αἰσθήσεις ἐνίοτε ἀπατώσι, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι φρόνιμον οὐδ' εἰς ἐκείνας νὰ πιστεύωμεν, αἵτινες ἡμᾶς καὶ ἀπαξ ἐξηπάτησαν. Ἐπειτα δὲ αἰσθάνομαι ζωηρῶς καὶ καθ' ὑπνόν παρατηρῶ πολλὰ, ἧ δὲν ὑπάρχουσιν, ὥστε δὲν ἔχω κρητήριον, δι' οὗ ἠδυνάμην νὰ διακρίνω τὸ ἐνυπνιαζέσθαι ἀπὸ τοῦ ἐγρηγορεῖν· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν αἰσθητῶν ὄντων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀπλῶν καὶ κοινοτάτων ἀντικειμένων, οἷον τῆς σωματικῆς φύσεως, τῆς ἐκτάσεως, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν μαθηματικῶν ἀληθειῶν, διότι καὶ ὡς πρὸς αὐτάς πολλοὶ ἠπατήθησαν καὶ βέβαια ὑπέλαβον, ὅσα εἰς τὸ μετέπειτα ἀπεδείχθησαν ἡμαρτημένα, πρὸ πάντων δὲ περὶ τῆς παλαιᾶς ἐν ἡμῖν ριζωθείσης δόξης, ὅτι ὑπάρχει εἰς θεὸς πάντα δυνάμενος καὶ ἡμᾶς ποιήσας. Ἡμεῖς ὁμῶς δὲν γινώσκομεν, ἂν ἡμᾶς ἐδημιούργησεν οὕτως, ὥστε νὰ ἀπατώμεθα δι' ἐκεῖνα, ὅσα νομίζομεν ὡς τὰ καθαρῶτατα καὶ βεβαιότατα (Principia philos. P. 1. § 4).

(1) Morhof Polyhist. Phil. tom. II, libr. 15. M. I. Terpolius hist. phil. cart. Norimb. 1671. c. 4. et 5.

Ὁ τρόπος ὁμῶς οὗτος, καθ' ὃν τὰς ἀμφιβολίας ταύτας ἐκθί-
ται, δὲν φαίνεται φιλοσοφικός, ὡς καὶ οἱ περὶ ἀμφιβολίας λόγοι
αὐτοῦ δὲν εἶναι ἰσχυροὶ ὡς ἐξ ὑποκειμένου, διότι οὗτοι δὲν εἶναι
βάσις τῆς ἀμφιβολίας, ἀλλὰ τὸ νοῶ ἄρα ὑπάρχω, τουτέστι τὸ
πνεῦμα δύναται μόνον διὰ τῆς ἀμφιβολίας νὰ γνωρίσῃ ἑαυτό·
ὥστε τὸ κριτήριον πρὸς διάκρισιν τῆς ἀληθείας ἀπὸ τῆς ἀπάτης
ἦτο τὸ νοῶ ἄρα ὑπάρχω ὥστε ἡ ἀμφιβολία τοῦ Καρτέσιου ἦτο
ἀναγκαία πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας, ἄρα ἦτο μέ-
σον καὶ οὐχὶ τέλος, ὡς ἐν τῇ σκέψει. Ὁ Καρτέσιος ὁμῶς λέγει,
ὅτι δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἀμφιβάλλω, ἀλλὰ, ἵνα ἔλθω εἰς γνῶσιν βε-
βαίαν, πρέπει ταῦτα, περὶ ὧν ἀμφιβάλλω, νὰ θεωρήσω ἡμαρ-
τημένα, καὶ ἀπορρίπτων ὡς μὴ ὑπάρχοντα δύναμαι νὰ βεβαιώ-
σω ἑμαυτῷ ὅτι οὔτε θεὸς ὑπάρχει, οὔτε οὐρανός, οὔτε τῶμα,
δὲν δύναμαι ὁμῶς νὰ βεβαιώσω ἑμαυτῷ, ὅτι δὲν ὑπάρχω ἐγὼ
ὁ ταῦτα νοῶν· διότι τὸ νὰ πιστεύσω ὅτι τὸ νοοῦν, ὅταν νοῶ,
δὲν ὑπάρχει, εἶναι ἀντίφασις· διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις αὕτη, τὸ νοῶ
ἄρα ὑπάρχω, εἶναι ἡ πρωτίστη γνῶσις καὶ βεβαιωτάτη· ἄρα ἡ
ὑπαρξίς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας (1).

Ὁ Καρτέσιος δηλαδὴ ὑποθέτει ὅτι πᾶσα παράστασις ἐστὶν
ἀμφίβολος, οὐδεμίαν φαίνεται ἀληθῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἀμφιβολία ἐστὶν
ἐμοῦ, ἐστὶ βέβαιον ὅτι εἰμὶ· ἐὰν πᾶν ἀμφίβολον ἀναιρεθῇ, μέ-
νει ἡ ἀμφιβολία· ἐὰν ἡ ἀμφιβολία, ἡ φαντασία, ἡ θέσις, ἡ ἀρ-
σις ἦναι εἶδη τοῦ νοεῖν, εἶναι τὸ νοεῖν τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς ὑπάρ-
ξεως ἐμοῦ· νοῶ ἄρα εἰμὶ. Τὸ νοῶ εἰμὶ ἐστὶ τὸ πρῶτον ἀξίωμα
τῆς βεβαιότητος ἐμοῦ, τοῦ συνειδότος. Διὰ τοῦτο ὁ Καρτέσιος
ἐκλαμβάνων τὸ πνεῦμα ὡς τὸ βεβαιότατον καὶ πραγματικώτα-
τον (princip. Philos. P. 1. 59 καὶ medit. II) λέγει, ὅτι περὶ
πάντων ἀμφιβάλλων τὸ πνεῦμα δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ· ἐὰν ὅλα
ἀναιρέσω, ὅσα δὲν εἶναι πνεῦμα, ἀλλὰ τοῦ πνεύματος διάφορα,
καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν, εἰμὶ βέβαιος ἑμαυτοῦ· ὥστε ἡ ἀναίρε-
σις τῶν ἐμοῦ διαφόρων ἐστὶν ἡ βεβαιότης ἑμαυτοῦ· ἄρα, ὅταν

ἀμφιβάλλω, νοῶ, εἰμὶ· ὥστε τὸ νοῶ καὶ εἰμὶ εἰσὶν ἓν· διὸ ἡ ἀ-
ναίρεσις τοῦ διαφόρου ἐμοῦ ἐστὶν ἡ θέσις ἐμοῦ. Ὁ χωρισμὸς οὗ-
τος τοῦ διαφόρου ἐμοῦ τοῦ ἀντικειμένου, ἐστὶν ἡ ἀμφιβολία, καὶ
ὡς ἀμφιβολία νόησις· διὰ τοῦτο ὁ Καρτέσιος τὸ νοῶ καὶ τὸ εἰμὶ
ἐκλαμβάνει ταῦτά, ὡς τὴν πρώτην καὶ βεβαιωτάτην γνῶσιν,
ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ὁ Καρτέσιος ὑπο-
λαμβάνων τὸ νοεῖν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας μετήνεγκε τὴν φιλοσο-
φίαν εἰς τὸ ὑποκειμενικόν. Ἄλλ' ἐὰν περὶ τῆς ἐκτὸς ἐμοῦ ὑπάρ-
ξεως τῶν ὄντων ἀμφιβάλλω, ὑποθέτω ταῦτα ὑπάρχοντα, διότι
δὲν δύναμαι νὰ ἀμφιβάλλω περὶ τῶν μὴ ὑπαρχόντων· ἄρα ἡ
ὑπαρξίς τῶν ὄντων ἔπεται ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ, ὅτι μόνον περὶ
ὑπαρχόντων νὰ ἀμφιβάλλω δύναμαι. Τὸ δ' ἀμφιβάλλειν κατὰ
Καρτέσιον σημαίνει καὶ ἀφαιρεῖν καὶ ἀποφάσκειν, μάλιστα δὲ
ὅτι εἰσὶ τοῦ πνεύματος διάφορα, μαθηματικαὶ ἀλήθειαι, ἀπο-
δείξεις καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια εἰσὶν ἀβέβαια (1). Ὅτι δ' ἡ ἀμφι-
βολία σημαίνει ἀφαιρεσίν, διάκρισιν τοῦ πνεύματος ἀπὸ πάντων,
ιδίως δὲ τῶν αἰσθητῶν, διαβεβαιοῦ αὐτὸς ὁ Καρτέσιος (2). Ἐν-
τεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Καρτέσιος διὰ τῆς ἀμφιβολίας νοεῖ, ὅτι
τὸ πνεῦμα ἀρχὴν καὶ ἀντικείμενον ἔχει μόνον ἑαυτό, ὅτι ἡ ἀρχὴ
τῆς φιλοσοφίας ἐστὶν ἡ τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι ταυτότης, του-
τέστι τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἀρξῆται ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς καθ' αὐτὸ
βεβαίου, ὅπερ ἐστὶ τὸ νοῶ ἄρα ὑπάρχω, διότι τοῦτο μόνον
ἐστὶ βέβαιον, ἀληθές.

Ἐὰν δὲ τὸ ὄν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ νοεῖν, δὲν δύναται ἡ ἀφαι-
ρεσις αὕτη νὰ κρατηθῇ, διότι τὸ γινώσκον καθίσταται ἀντικεί-
μενον γνώσεως καὶ ὡς ἀντικείμενον ἀναγνωρίζεται ὡς ὄν· οὕτω
δ' ἀναιρεῖται ἡ ἀντίθεσις τοῦ γινώσκοντος καὶ τοῦ ὄντος, διότι
καὶ τὸ γινώσκον καὶ τὸ γινωσκόμενον ὡς ὄντα εἰσὶν ἓν· ἐὰν δὲ

(1) de rebus omnibus praesertim corporeis dubitare.

(2) medit. II. Princip. philos. P. 1. §. 8. haecque (ἀμφιβολία) optima
via est ad mentis naturam ejus que a corpore distinctionem agnos-
cendam. examinantes enim, quinam simus nos, qui omnia, quae a no-
bis diversa sunt, supponimus falsa esse, perspicue videmus, nullam
extensionem solam. de methodo c. 32.

(1) Epist. P. 1. ep. 118. primum principium est, cujus existentia
sit nobis notior.

τις ἀπὸ τοῦ γινώσκειν μεταβῆ εἰς τὸ ἂν, θεωρήσει τὸ ἂν ἢ κατώτερον ἢ θέλει ὅπως ἀρνήθῃ, ὡς ἠμφιβάλλον ὁ Καρτέσιος περὶ πάντων, ὁ δὸς τῆ φιλοσοφίᾳ τὴν πορείαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως, καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς βέβαιον μόνον τὸ μετὰ τοῦ νοεῖν καὶ ἐν αὐτῷ ἂν. Ἀποδοῦς δὲ τῷ γινώσκοντι τὸ πρῶτον ἂν ἠναγκάσθη νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τῶν σωματικῶν ὄντων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἀδύνατον τὸ γινώσκον νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ ὄντος, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ μόνον γινώσκον, τουτέστι μόνον πνευματικόν, διότι τὸ μὴ πνευματικόν θὰ ὑπῆρχε μόνον ἐν τῇ παραστάσει τοῦ πνεύματος, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν· διὰ τοῦτο ὁ Καρτέσιος τὸ ἂν, τὴν ὑπαρξίν, δὲν θεωρεῖ διάφορον τοῦ νοεῖν καὶ χωριστόν, ἀλλὰ τὸ αὐτό (1).

Τὸ νοῶ δὲν δύναμαι νὰ ἀναιρέσω, διότι τὸ ἀμφιβάλλω ἐστὶ νοῶ· οὐδὲ δύναμαι νὰ ἀμφιβάλλω ὅτι ὑπάρχω· ἀρα οὐδεμίαν ἐστὶ διαφορά τοῦ νοεῖν καὶ ὑπαρξίν, ἀλλ' ἀμφότερά εἰσι ταῦτά· καὶ εἴτε ἀπὸ τοῦ νοεῖν εἰς τὴν ὑπαρξίν μεταβῶ εἴτε ἐκ τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸ νοεῖν, πάντοτε γινώσκω ἀμφότερα ὡς ἓν.

Τὸ εἶναι, ἡ ὑπαρξίς, δὲν εἶναι τι ἐμοῦ διάφορον· ὡς δὲ τοιοῦτον δὲν δύναμαι νὰ μὴ νοῶ, καὶ ὡς τοιοῦτόν ἐστιν ἐν μετὰ τοῦ νοεῖν· ἀρα δὲν ὑπάρχω, ἔταν δὲν νοῶ. Ἐπίσης καὶ ἔταν ἀπὸ τοῦ νοῶ μεταβῶ εἰς τὸ ὑπάρχω, λαμβάνω τὴν αὐτὴν βεβαιότητα τῆς τοῦ νοεῖν ἐνότητος μετὰ τοῦ εἶναι, τῆς ὑπάρξεως· διότι τὸ νοεῖν ἐμοῦ ἐστὶν ἀναίρεσις τῆς τῶν ὄντων πραγματικότητος, καὶ μάλιστα τῶν σωματικῶν, καὶ διάφορον αὐτῶν· ἀπ' αὐτῶν ὅμως ἐμαυτὸν ἀφαιρῶν καὶ διακρίνων ἀναφέρω εἰς ἐμαυτὸν, βεβαιῶ ἐμαυτὸν, τίθημι ἐμαυτόν· καὶ ταῦτο τὸ νοεῖν ἐστὶν ἡ θέσις, ἡ κατάφασις, καὶ ἐπομένως ἡ ὑπαρξίς ἐμοῦ. Ἐν τούτῳ τῷ νοεῖν γινώσκω ἀμέσως ἐμαυτόν, ὡς ἂν νοητικόν· καὶ τοῦτο τὸ συνειδὸς τὸ ἐν διαφορᾷ τῶν ἄλλων ἐμὲ βεβαιοῦν ἐστὶν ἡ βεβαιότητα γνῶσις ἐμοῦ, καὶ μετ' ἐμοῦ ἓν, καὶ ἀμεσὸς καὶ πραγματικὴ ἐμοῦ ὑπαρξίς.

(1) medit. II. cogitatio est, haec sola a me divelli nequit, ego existo certum est, quamdiu autem nempō quamdiu cogito, nam forte etiam fieri posset, si cessarem ab omni cogitatione, ut illico totus esse desinerem. de methodo 33.

Ὁ Καρτέσιος αὐτὸς λέγει ὅτι λέγων νοεῖν νοῶ τὸ συνειδὸς, δηλαδὴ τὸ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενον νοεῖν καὶ οὐχὶ τὸ εἰς ἕτερον (1)· διὸ τῷ Καρτεσίῳ ὁ νοῦς, ἡ βούλησις, ἡ φαντασία καὶ τὸ αἰσθημά εἰσι μετὰ τοῦ νοεῖν ἐν καὶ διὰ τοῦτο συνειδὸς (Princ. philos I, IX.)· διότι ἐν ἅπασιν τούτοις εἰμι βέβαιος ἐμαυτοῦ καὶ ἀναιρῶ τὴν ὑπαρξίν τῶν αἰσθητῶν καὶ ἐμαυτὸν διακρίνω ἀπὸ τούτων καὶ ἐμαυτόν τίθημι ὡς πραγματικόν, ἀληθὲς καὶ ἐμαυτοῦ βέβαιον.

Τοῦτο ὅμως «τὸ νοῶ ἀρα ὑπάρχω» τοῦ Καρτεσίου δὲν εἶναι συλλογισμὸς, διότι τὸ νοῦ περιέχει ἀμέσως τὴν ὑπαρξίν, καὶ, ὡς ἀπεδείχθη, ἡ ὑπαρξίς ἐστὶ μετὰ τοῦ νοεῖν ταῦτόν, καὶ ἡ ταυτότης αὕτη ἐστὶν ἡ βεβαιότης ἐμαυτοῦ, τὸ ἐγὼ, τὸ συνειδὸς, ἡ ἀληθὲς γνῶσις. Ὁ Κάντιος ὅμως ἀντέλεξε τῷ Καρτεσίῳ εἰπὼν, ὅτι ἡ ὑπαρξίς ἐν τῇ ἐννοίᾳ δὲν περιέχεται, ἀλλ' ἐστὶν αὐτῆς διάφορος. Ὅτι ὅμως ὁ Καρτέσιος «τὸ νοῶ ἀρα ὑπάρχω» δὲν ὑπέλαθεν ἐν εἴδει συλλογισμοῦ, ἐπιβίασι ὁ Καρτέσιος (Resp. ad II obj. p. 74. Epist. p. 143. epist. 114), ὁ Σπινόζας (princip. phil. Cart. P. I, p. 4), ὁ Σχελλίγγιος (X Bd. ἐν οἰκείῳ τόπῳ), ὁ Ἑγκελς (Gesch. d. Phil. III p. 309) καὶ ἄλλοι. Καὶ τοῦτο λέγουσιν ὀρθῶς, διότι, εἰ ἦτο συλλογισμὸς, ἔπρεπεν ἡ μείζων νὰ ἦναι: πᾶν τὸ νοοῦν ὑπάρχει: ἡ ἐλάττων: εἰμί· εἰδ' οὕτω, θὰ ἀνῆρεῖτο ἐξ ἅπαντος τὸ ἀμεσον τῆς γνώσεως, διότι τὸ νοῶ ἀρα ὑπάρχω δὲν εἶναι συμπέρασμα, ἀλλὰ πρότασις ἀμέσως βεβαία· ἡ μείζων δὲν προτάσσεται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ πρώτου (νοῶ ἀρα ὑπάρχω) παράγεται· τὰ δὲ, ἐξ ὧν ὁ συλλογισμὸς, εἰσι τρία· ἀλλὰ τρίτον ἐνταῦθα, δι' οὗ νοεῖν καὶ εἶναι ἐμῆλλον νὰ συνδεθῶσι, δὲν ὑπάρχει· ἐν τῷ νοῶ ἀρα ὑπάρχω ἐστὶν ἡ συνέχεια ἀμεσος, καὶ ἐπομένως ἡ βεβαιότης τὸ πρότερον (νοῶ ἀρα ὑπάρχω), αἱ δ' ἄλλαι προτάσεις ὑστεραι. Τὴν ταυτότητα ὅμως ταύτην τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ὁ Καρτέσιος περισσότερο δὲν ἀπέδειξεν.

(1) Cogitationis nomine intelligo illa omnia, quae nobis conscia in nobis sunt, quatenus eorum in nobis conscientia est.

Ὁ Γασσένδης ἐνίσταται κατὰ τοῦ Καρτέσιου λέγων, ὅτι οὗτος ἔπριπε νὰ ἀποδείξῃ μόνον τὴν αἰσθητὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, τὴν ἐνστασιν ταύτην τοῦ Γασσένδου ἀναιρεῖ ὁ Καρτέσιος λέγων, ὅτι νοεῖν νοεῖ ὅσα ἐν τῷ συνειδῶτι εἶσιν, οἷον τὸ βούλεσθαι, τὸ παριστάναι, τὸ αἰσθάνεσθαι, ὡσπερ τὸ νοεῖν. Ἐν τῷ βούλεσθαι, βλέπειν, ἀκούειν καὶ λοιποῖς περιέχεται καὶ τὸ νοεῖν (Hegel Gesch. d. Phil. III σ. 314.). Ὁ Καρτέσιος λέγει, ὅτι καὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ αἰ αἰσθητὰ πράξεις εἶσιν ἀβέβαια, βέβαιον δ' ἐστὶ μόνον τὸ πνεῦμα. (Responsio V. I. II. et meditat). Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται ὅτι ἡ ἐνστασις τοῦ Γασσένδου ἐστὶν ἀνυπόστατος, διότι μεταξὺ οὐσίας καὶ ὑπάρξεως οὐδὲν ἐστὶ μέσον, οὐδεὶς μέσος ὄρος, δι' οὗ συνδέονται, ἀλλ' εἶσιν ἀμέσως ἐν, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι τὸ νοῶ ἄρα ὑπάρχω δὲν εἶναι συλλογισμός.

Ἐκ δὲ τοῦ ὅτι ὑπάρχω, λέγει ὁ Καρτέσιος, εἰ καὶ περὶ πάντων ἡμφίβαλλον καὶ ἐμαυτὸν ἀπὸ πάντων ἀφῆρεσα, γινώσκω, ὅτι εἰμὶ ὢν νοητικόν, διότι τὸ νοεῖν μόνον ἐστὶν ἐμοῦ ἀδιάσπαστον· καὶ ἂν ὑποθέτω πάντα ὡς μὴ ὄντα, ἂν ἀπὸ πάντων ἀφαιρῶ, ὑπάρχω, καθ' ὅσον νοῶ. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι μόνον τὸ νοεῖν ἐστὶν ἡ οὐσία ἐμοῦ, ὅτι εἰμὶ ὢν νοητικόν, τουτέστιν ὅτι ἀντικείμενον ἀληθοῦς γνώσεώς εἶμι μόνον τὰ νοητὰ.

Ἐπειδὴ δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐγνώρισα, ὅτι μόνον ἐμαυτὸν νὰ ἀφαιρέσω δὲν δύναμαι, ἡ δ' οὐσία ἐμοῦ ἐστὶν ἡ νόησις, ἔπεται, ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ πνεύματος δὲν δύναται νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως τῶν αἰσθητῶν, διότι δὲν γινώσκω, ἂν ταῦτα ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ πνεύματος ἀνήκουσιν. Ἐντεῦθεν δ' ἐννοῶ ὅτι οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν ἐστὶ μετ' ἐμοῦ ταῦτόν, οὐδέ τι τῶν σωματικῶν ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν ἐμοῦ. Ἐπειδὴ ἄνευ τῶν αἰσθητῶν νὰ νοήσω δύναμαι, καὶ γινώσκω, ὅτι εἰμὶ, εἰμὶ ὢν νοητικόν· διότι, εἰ καὶ μετὰ τοῦ σώματος συνδέομαι, εἰμὶ βέβαιος, ὅτι εἰμὶ διάφορος αὐτοῦ, καὶ ἄνευ αὐτοῦ νὰ ὑπάρξω δύναμαι. Ὁ Καρτέσιος λέγει, ὅτι τὸ νοεῖν ἐστὶν ἐμοὶ βεβαιότερον ἢ τὸ σῶμα· διότι, εἰ καὶ τὴν γῆν βλέπω ὑπάρχουσαν, πρέπει νὰ κρίνω ἐκ τούτου μᾶλλον, ὅτι τὸ νοεῖν

ἐμοῦ ὑπάρχει· διότι ἐνδέχεται νὰ κρίνω τὴν γῆν ὑπάρχουσαν καὶ τοὶ μὴ ὑπάρχουσαν· νὰ κρίνω ὅμως δὲν δύναμαι, ὅτι κρίνων δὲν ὑπάρχω, τουτέστι δύναμαι νὰ θεσω πάντα ὡς μὴ ὄντα.

Ἐπειδὴ ἐμὲ αὐτὸν γινώσκω ὡς ὢν νοητικόν μὴ ἐκτεταμένον, τὸ δὲ σῶμα ὡς ἐκτεταμένον καὶ μὴ νοητικόν, γινώσκω ὅτι τὸ πνεῦμα οὔτε χρῶμα ἔχει οὔτε ὄσφρησιν οὔτε γεῦσιν οὔτ' ἄλλο τι εἰς τὸ σῶμα ἀνήκον, ἐπομένως ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν δύναται δι' αἰσθήσεως νὰ νοηθῆ, ἀλλὰ μόνον διὰ νοήσεως, τουτέστιν νοεῖ αὐτὸ ἑαυτό· ὡς τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἑαυτὸ νοεῖ, οὕτω νοοῦμεν δὲ αὐτοῦ τὰ ἄλλα, καὶ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι ἀκατάληπτον, ἀλλὰ τὸ καταληπτότατον καὶ βεβαιότατον· διότι τοσοῦτον μᾶλλον γινώσκουμέν τι, ὅσον πλείονα ἔχει προσόντα· πλείονα ὅμως γνωρίσματα οὐδὲν ἄλλο ἔχει ἢ τὸ πνεῦμα· διότι καὶ τὸ αἶσθημα καὶ ἡ θεωρία καὶ ἄλλα εἰσὶ τοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο τὸ πνεῦμα ἐστὶ τὸ μᾶλλον γνωριστόν· δι' ἀφαιρέσεως δὲ τῶν αἰσθητῶν δὲν ἔχουσι μνήμην τὰ πνευματικὰ, διότι ταῦτα μόνον νοοῦνται, καὶ τὸ νοητικόν οὐδενὸς ἄλλου δεῖται ἀντικειμένου. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα, ὃ ὁ Καρτέσιος καὶ συνειδὸς ὀνομάζει καὶ ἐγὼ καὶ νοεῖν, ἐστὶ διάφορον τῶν αἰσθητῶν ὄντων. Τοῦτο τὸ νοῶ ἄρα ὑπάρχω ἐστὶ τῷ Καρτέσιῳ τὸ βέβαιον, ἐπομένως βέβαια καὶ ἀληθῆ εἰσι μόνον τὰ νοητὰ.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φιλοσοφία ἐκτίησατο τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀρχὴν, ὅτι τὸ νοεῖν ἐκ τοῦ νοεῖν προέρχεται ὡς ἐν ἑαυτῷ βεβαίου καὶ οὐχὶ ἐκ τινος ἐξωτερικοῦ, τινὸς δεδομένου, τινὸς κύρους, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν τῷ νοεῖν περιεχομένης ἐλευθερίας. Τὸ ἀξιωμα ὅμως τοῦτο «νοῶ ἄρα ὑπάρχω» ἐστὶν ὑποκειμενικόν, ἀρχὴ δι' ἐμὲ μόνον. Ὅσον ὅμως βέβαιόν ἐστὶν ὅτι εἰμὶ, τόσον βέβαιον ὅτι καὶ Α καὶ Β καὶ Γ· πῶς ὅμως ταῦτα μετὰ τοῦ εἰμὶ συνέχονται, τοῦτο ὁ Καρτέσιος δὲν ἀπέδειξεν, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ ὑποκειμενικῷ περιέκλεισε. (Schellings sämtliche Werke X Bd. 1861).

Τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ὁ Καρτέσιος ὑποθέτει ὡς δύο γένη ἀλλήλων διάφορα.

Ἐὰν δὲ τὸ νοεῖν ᾖναι ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος, τὸ νοῶ ἄρα

ὑπάρχω ἢ ἀρχὴ τῆς τοῦ Καρτεσίου φιλοσοφίας, τί ἐστὶν ἡ ἀμφιβολία; Ἐπειδὴ ὁ Καρτέσιος τὸ νοεῖν συνταυτίζει μετὰ τοῦ συνειδότητος, τὸ δὲ συνειδὸς ἐστὶν ἡ βεβαιότης ἑαυτοῦ, ἐστὶν ὁ χωρισμὸς ἑαυτοῦ ἀπὸ τοῦ σώματος ἢ ἀμφιβολία. Ἐὰν δὲ αὕτη φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἀμφιβολία τῆς Καρτεσίου ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετὰ τοῦ συνειδότητος· τὸ πνεῦμά ἐστι διάφορον τοῦ σώματος, ἡ δὲ διαφορὰ προέρχεται διὰ τοῦ νοεῖν, διότι τὸ νοεῖν τὴν ἀμφιβολίαν παράγον, τὸν χωρισμὸν, ἐστὶ διάφορον τοῦ σώματος ὡς διακρίνον ἑαυτὸ ἀπ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἡ ἀμφιβολία κατὰ Καρτέσιον ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος, εἰς τὸ συνειδὸς, εἰς τὸ νοεῖν ἄρα ὑπάρχω, τὴν ἀμεσον ἔμου βεβαιότητα, τὴν τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ταυτότητα (1).

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Καρτέσιος τὸ πνεῦμα ὥρῃσατο ὡς συνειδὸς καὶ ἐγὼ, καὶ κατέστησεν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας. Ἄρα τὸ ἀμάρτημα τῆς τοῦ Καρτεσίου φιλοσοφίας δὲν συνίστατο εἰς τὸ ὅτι τὸ νοεῖν δὲν διέκρινεν ἀπὸ τοῦ σώματος, ὡς ὁ Γάσσένδης ἰσχυρίζετο, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐξ ὑποκειμένου πνεῦμα, τὸ συνειδὸς, ὡς ἀπόλυτον ὑπέλαβε, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἀντίθεσιν τοῦ πνεύματος καὶ σώματος ἐπέπεσε, καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἐλλείψεως κυρίως προέρχονται αἱ ἐλλείψεις τῆς φιλοσοφίας του, αἱ τε περὶ φύσεως καὶ αἱ περὶ συνδέσμου τοῦ πνεύματος καὶ σώματος.

Ἐπειδὴ ἡ περὶ πνεύματος θεωρία αὐτοῦ ἦτο ἐλλιπής, διότι ὑπολαβὼν τὸ πνεῦμα ὡς κενόν, ἀφηρημένον, παρήγαγεν ἐξ αὐτοῦ τὸ νοεῖν, τὸ συνειδὸς, ὡς προσὸν αὐτοῦ, ὡς τὴν ἔκτασιν προσὸν τοῦ σώματος, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τοιαύτην ἀντίθεσιν κατήντησεν, ὥστε ἡ ἔκτασις ἐκλαμβάνεται τοσοῦτον ἀνεξάρτητος, ὅσον καὶ τὸ πνεῦμα, ὃ ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀμεσον, πρῶτον, βέβαιον καὶ πραγματικόν.

Ἐὰν τὸ πνεῦμα, τὸ νοεῖν ἄρα ὑπάρχω, ἐκληφθῆ πρῶτον, ἀρ-

χή, ἐπεταὶ ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ἡ φύσις εἰσὶν ὑπεραχῶς ὑπερα δὲ ὅτι δὲν εἶναι ἀρχαί· Ὁ Καρτέσιος ὅμως δὲν ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ νοεῖν ἐστὶν ἔμου, καὶ τὸ εἶναι ἐπίσης ἔμου καὶ οὐχὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καταστήσας τὸ ἐξ ὑποκειμένου πνεῦμα ἀρχὴν κατέστη τοῖς δόγμασι τῆς ἐκκλησίας ἐναντιὸς καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκείας ἀδιάφορος· οὕτως ὅμως κατήντησεν ἡ φιλοσοφία του ἀφηρημένη καὶ ἀποθετική. Ἐπειδὴ ὁ τρόπος τοῦ φιλοσοφεῖν τοῦ Καρτεσίου ἀπέβλεπεν εἰς καταστροφὴν τῶν ὑπαρχόντων, δὲ ἔπρεπε ἐπιστημονικῶς νὰ νοηθῶσιν, δὲν εἶναι ὀρθός· Ἀμφιβολία ἐστὶν ὄντως ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς φιλοσοφίας ἀναγκαία, οὐχὶ ὅμως ἡ ἀμφιβολία περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς πραγματικότητος πάντων τῶν ἐκτὸς, ἀλλ' ἡ περὶ τῆς συνεχείας αὐτῶν πρὸς τὰ νοητά.

Ἐπειδὴ ὁ Καρτέσιος δὲν ἐζήτησε τί ἐστὶ τὸ πρῶτον ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ τί τὸ δι' αὐτὸν πρῶτον, ὃ ἔμελλε πάντα νὰ καταστήσῃ βέβαια, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἐστὶν ὑποκειμενική, ἢ βέλτιον εἰπεῖν ἐστὶν αὐτὸς ὁ Καρτέσιος, ἐξ οὗ ἔμελλον τὰ ἄλλα νὰ παραχθῶσιν. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν εἶναι βέβαιον· ὅτι ἐγὼ εἶμι, τοσοῦτον βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰσὶ καὶ ἕτερα καὶ συνεχόμενα.

Τοῦτο ὅμως τὸ περὶ συνεχείας ζήτημα ὁ Καρτέσιος μὴ λύσας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς ἄλλην βεβαιότητα εἰμὴ μόνον εἰς ὑποκειμενικήν.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Καρτεσίου ἦτο ἡ περὶ πάντων ἀμφιβολία, δὲ ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῶσιν ἡμαρτημένα. Ἐὰν ὅμως πάντα ἡμαρτημένα ἐκληφθῶσιν, ἐπομένως καὶ ἡ φύσις, δὲν μένει ἄλλο νὰ ἐξηγηθῆ εἰμὴ μόνον τὸ ὑποκειμενον, αὐτὸς ὁ Καρτέσιος, διότι οὗτος ἀμφιβάλλων περὶ πάντων ἔπρεπε νὰ ἀμφιβάλλῃ καὶ περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ δικαίως ἠδύνατό τις νὰ ἀμφιβάλλῃ καὶ περὶ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Καρτέσιος τὸ νοεῖν δὲν διέκρινεν ἀπὸ τοῦ εἶναι, ἀλλ' ὑπέλαβε ταῦτά, δὲν ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ νοεῖν ἄρα ὑπάρχω ἀρξάμενος νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ἐξ ὑποκειμένου, διότι τὸ νοεῖν ἄρα ὑπάρχω δὲν φέρει εἰς πραγματικὴν ἦτοι ἐξ ἀντικειμένου συνέχειαν.

Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Καρτεσίου ἐστὶ μόνον ἑαυτοῦ βέβαιον

(1) Responsio IV, p. 135. quod autem nihil in mente, quatenus est res cogitans, esse possit, cujus non est conscia, per se notum mihi videtur, quia nihil in illa sic spectata esse intelligimus, quod non sit cogitatio, vel a cogitatione dependens, alioquin enim ad mentem, quatenus est res cogitans, non pertineret.

καὶ τῆς αὐτοῦ πραγματικότητος, πάντα δὲ τὰ ἄλλα ἀποκλείει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὡς ἕτερα θεωρεῖ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς βεβαιότητα τοῦ ἐτέρου δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τρίτου, ἀπείρου ὄντος, δι' οὗ ἠδύνατο τὰ ἀντίθετα νὰ συμβιβασθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ συνεχείας ἰδέαν ὁ Καρτέσιος δὲν ἐκθέτει φιλοσοφικῶς ὡς μὴ μεταβαίνων φιλοσοφικῶς ἀπὸ τοῦ συνειδόμενου εἰς τὸ περὶ Θεοῦ καὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ· καὶ ἀντὶ νὰ ἀποδείξῃ, πῶς τὸ νοεῖν ὡς αὐτοβεβαιότητος γίνεται ἐξ ἀντικειμένου, πῶς ἐν αὐτῷ διαφοραὶ γίνονται, ἰδέει καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἰδέα, διαιρεῖ τὰς ἰδέας εἰς ἐμφύτους, ἐπεισάκτους καὶ ἐπιπλάστους. Καὶ ἐμφύτον μὲν λέγει τὴν ἀπὸ γενετῆς ἡμῶν ἐγκατασπαρεῖσαν, οἷα ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ὄντος ἀχωρίστως νοουμένων, οὐσίας, ὑπάρξεως, ἐνότητος, ἀληθείας, ἀγαθότητος, σχέσεως, τάξεως κτλ. ἐπεισάκτον δὲ τὴν διὰ τῶν ἐκτὸς τῶν αἰσθήσεων ἐπεισαγομένην, οἷον τὰς αἰσθητικὰς ποιότητας, χρώματα, χυμοὺς ὀσμᾶς, ἤχους κτλ. ἐπίπλαστον δὲ, ἢν ἡ ψυχὴ ἀναπλάττει ὄν τραγέλαφον, ὕρον χρυσοῦν κτλ.

εἶναι ὅμως ἀνακόλουθον τὸ νὰ κάμῃ τις λόγον περὶ ἐμφύτων ἰδεῶν, καὶ ἐκλαμβάνων τὸ πνεῦμα ἐξ ὑποκειμένου νὰ θεωρῇ τὸν Θεὸν τέλειον ἀπολύτως καὶ ἐπομένως ὑπάρχοντα. Πῶς δ' ἔρχεται ὁ Καρτέσιος ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν βεβαιότητα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ;

Ὁ Καρτέσιος λέγει, ὅτι ἐν ἐμοὶ εὗρισκω πλείστα ἰδέας, τὴν δὲ περὶ Θεοῦ ὡς ἀπασῶν ἀνωτέραν. Ἐπειδὴ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ περιέχει ἀπάσαις τὰς τελειότητας, ταύτην δ' ἐγὼ ὡς ὄν πεπερασμένον νὰ παραγάγω δὲν δύναμαι, ἔπεται, ὅτι ταύτης αἰτίας ἐστὶ μόνος ὁ Θεός, καὶ ἐπειδὴ αὕτη ἦλθεν ἐξ αὐτοῦ εἰς ἐμὲ, φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἀναγκαιῶς, διότι βλέπω καθαρῶς, ὅτι ὁ Θεὸς περιέχει περισσοτέραν πραγματικότητα ἢ ἐγὼ τὸ πεπερασμένον ὄν, ἢ πεπερασμένη οὐσία, καὶ ὅτι ἡ ἐννοια τῆς ἀπείρου οὐσίας ἐστὶν ἐν ἐμοὶ προτέρα ἢ ἡ ἐμή· διότι ἄλλως δὲν ἠδύναμην νὰ νοήσω, ὅτι ἀμφιβάλλω, ὅτι ἐπιθυμῶ, ὅτι εἶμι ἐλλιπής, ἐὰν ἐν ἐμοὶ δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα τελειότερου ὄντος, καὶ ἐὰν ἐκ τῆς συγκρίσεως ἐμοῦ πρὸς αὐτὸ δὲν ἐγνώριζον τὰς ἐλλείψεις

ἐμοῦ· αὕτη ὅμως ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς ἐμὲ μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπειδὴ μόνον ἐξ αὐτοῦ, δῆλον, ὅτι ὑπάρχει Θεός, διότι αὕτην οὐτ' ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἠντλησα, οὐτ' ἐξ ἄλλων ἰδεῶν ἐκτησάμην, οὐτ' ἐπενόησα, ἀλλ' αὕτη ἐστὶν ἐμοὶ ἐμφυτὸς ὡς ἡ ἰδέα ἐμοῦ· ὅτι δι' αὐτὴν οὐτε ἐπινόησις εἶναι, οὐτε φάντασμα, ἀλλ' αἰδῖος καὶ πραγματικὴ, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι αὕτη μόνη ἔχει αἰδῖον καὶ ἀναγκαίαν ὑπάρξιν. Ἐπειδὴ δ' αὕτη ἡ αἰδῖος ὑπάρξις δὲν χωρίζεται τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ, ἐστὶ πραγματικὴ, καὶ ἐπειδὴ ἐστὶν ἀναγκαία, ἀναγκάζομαι νὰ νοῶ τὸν Θεὸν ὡς ὑπάρχοντα. Ἐντεῦθεν ὅμως φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Καρτέσιος τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπάρξιν ὑποθέτει ἐν τῷ καθαρῷ νοεῖν. Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη παρειτάγει τὴν ἐννοίαν, ὅτι ἡ ὑπάρξις εἶναι τελειότης, καὶ σχηματίζει συλλογισμόν. Τὴν ἐννοίαν τοῦ τελειοτάτου ὄντος παρειτάγει ὁ Καρτέσιος λέγων, ὅτι ἔχομεν τὴν παράστασιν τοῦ μάλιστα λογικοῦ ἀπολύτως τελείου ὄντος, εἰς οὗ τὴν ἐννοίαν ἀνήκει καὶ ἡ ὑπάρξις. Ὁ Κάντιος ἀποδεικνύει, ὅτι οὐχὶ ἡ ὑπάρξις ἐστὶν ἀναγκαία, ἀλλ' ἡ παράστασις· ἐὰν ὅμως ὁ Θεός ἦναι τὸ τελειότατον τῶν ὄντων, ἔπρεπε νὰ ἦναι ἀτόπον τὸ νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ἐκ ταιούτου ὄντος ὁ κόσμος γίνεται μετὰ περιορισμῶν καὶ ἀντιθέσεων.

Ἡ δ' ἐκ τῆς ἐννοίας περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως ἀπόδειξις, ἢ ὄντολογικὴ καλουμένη, στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἐξῆς· 1) ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν οὐ μόνον ἀναγκαία καὶ κοινὴ, μετὰ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος ἢ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἢ τελειοτάτη καὶ πραγματικωτάτη· 2) μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ ἰδέα περιέχει ἀναγκαίαν ὑπάρξιν· διότι μόνος ὁ Θεός δύναται νὰ νοηθῇ ὑπάρχων, ἢ δὲ ὑπάρξις αὐτοῦ ἐστὶ τῆς οὐσίας ἀχώριστος· ἢ ἐννοια καὶ ἡ ὑπάρξις τοῦ Θεοῦ εἰσὶν αἱ αὐταί. (Epist. P. III. epist. CXIV). Ἐκ τούτου δ' ἐξάγεται 3) ὅτι ἡ ἀπόδειξις περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως ἐστὶ συλλογισμὸς κατ' εἶδος μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ κατ' οὐσίαν. Τῆς δ' ἀποδείξεως ταύτης ὑπόθεσις ἐστὶν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἢ μὴ χωριζομένη τῆς ὑπάρξεως· ὥστε ἔχων τὴν τοῦ Θεοῦ ἰδέαν νοῶ αὐτὸν ἐνταυτῷ ὡς ὑπάρχοντα· ἢ βεβαιότης τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ προέρχεται ἐκ τῆς ἰδέας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ

ὅμως τὰ ὄντα ἐγγύησιν δὲν παρέχουσιν, δέονται ἐγγυητοῦ, καὶ οὗτος ὁ ἐγγυητής ἐστὶ τῷ Καρτέσιῳ ὁ Θεός. Τοῦτο ἔφερε τὸν Καρτέσιον εἰς τὴν ὄντολογικὴν ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ ὁ Καρτέσιος ἔλεγεν, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὑπάρχει ἡ ἰδέα ἀπολύτου ὄντος, παρήγαγε τὴν ὑπαρξίν ἐκ τινος πράγματος ἐμπειρικοῦ. Ἐάν ἡ ἐννοια τοῦ Θεοῦ τὴν τῆς ὑπάρξεως συνέδεεν, θὰ ἦτο ἡ ὑπαρξις τὸ ὕστερον τῆς ἐννοίας ὡς προτέρου.

Ὁ Καρτέσιος ὅμως ἔπεσεν εἰς τοῦτο τὸ λάθος, διότι τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, τὴν οὐσίαν, μετὰ τῆς ὑπάρξεως συνέδεσε, τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἐν εἰδει ἀποδείξεως ἐξέθηκε καὶ οὐσίαν τὸ σύνολον τῶν τελειότητων ὑπέθεσε· δὲν ἀπέδειξεν ὅμως τὴν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ὄντων συνέχειαν· ἀλλὰ δείξας ἐν τῇ μείζονι τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως, ἐν τῇ ἐλάττονι τὴν ὑπαρξίν ἀπλῶς, δὲν ἀπέδειξεν ἐν τῷ συμπέρασματι τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἀναγκαίαν, ἀλλὰ μόνον ὅτι, ἐάν ὑπάρχη Θεός, ὑπάρχει ἀναγκαιῶς· διὰ τοῦτα δὲν ἦτο καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως ἄρθρον.

Ὁ Καρτέσιος ἐζήτησε κατὰ Σκελλίγγιον ἀρχὴν τὸ ἐν τῷ καθαρῷ νοεῖν ὄν· τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶ μὲν ὄν οὐχὶ ὅμως τὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Καρτέσιος διὰ τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως νὰ ἀποδείξῃ ἠθούλετο. (Schelling. I Bd. 11. Vorlesung). Ἐπειδὴ εἰμὶ βέβαιος, ἔλεγεν ὁ Καρτέσιος, ὅτι ὁ Θεός ἐστὶν ἡ ἀπειρος οὐσία ἐχουσα ἐν αὐτῇ ὅλας τὰς τελειότητας, εἰμὶ βέβαιος καὶ ὅτι ὁ Θεὸς οὐδέποτε ἀπαρτᾷ· μάλιστα δ' ὁ Θεός ἐστὶν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πηγὴ πάσης γνώσεως. Ἐπειδὴ εἰμὶ βέβαιος ὅτι ὁ Θεός ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, εἰμὶ βέβαιος ὅτι καὶ αἰσθητὰ ὄντα ὑπάρχουσι, διότι τὰς ἰδέας τῶν αἰσθητῶν ὄντων δὲν παράγω ἐξ ἐμαυτοῦ, ἀλλ' αὐτὰ γίνονται ἐν ἐμοὶ ἐκ τῶν ὄντων ἀνευ τῆς βουλήσεως καὶ συνεργίας μου· οὕτω βλέπω ἐμὲ μετὰ σώματος συνδεδεμένον· ἀρα ἡ βεβαιότης τῆς ὅλης γνώσεως ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· ὥστε, πρὶν ἢ τις γνωρίσῃ τὸν Θεόν, ἄλλο τι νὰ γνωρίσῃ δὲν ἠδύνατο (medit. IV καὶ VI).

Τὴν φύσιν ὁ Καρτέσιος ἐκλαμβάνει ὡς τὸ ἕτερον τοῦ πνεύματος· ἡ φύσις ὡς τοιαύτη ἐστὶν ἡ ὕλη, οὐχὶ δ' ἡ αἰσθητή, ἀλλ' ἡ νοητή, τουτέστιν ἔκτασις, ὡς ἔκτασις δὲ ποσότης, διότι ἡ φύσις

ὡς ἔκτασις ἐστὶ ποσότης, ὡς ποσότης δὲ νοητή καὶ οὐχὶ αἰσθητή (1).

Ἡ δ' οὐσία τῆς ὕλης οὔτε ἡ βαρύτης ἐστὶν οὔτε ἡ σκληρότης, οὔτε ἄλλη τις ιδιότης, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ μῆκος, πλάτος καὶ βάθος ἔκτασις. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἔκτασις ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς φύσεως, ἐστὶν ἡ φύσις ποσότης καὶ ἡ ὕλη μαθηματικὴ, τουτέστιν ἀφηρημένη. Καὶ ἐν ἡ ἔκτασις αὐτὴ καθ' αὐτὴν δὲν εἶναι διάφορος τῆς ποσότητος, περιέχει ὅμως καὶ τὸ εἶδος τοῦ τόπου. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἔκτασις τοῦ τόπου δὲν εἶναι τῆς τοῦ σώματος ἐκτάσεως διάφορος, ἔπεται, ὅτι τόπος κενός δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ. Ἐπειδὴ τὸ σῶμα ἔχει μῆκος, πλάτος, βάθος, ἐστὶν οὐσία· τὸ δὲ μὴδὲν μὴ ἔχον ἔκτασιν δὲν εἶναι οὐσία. Ὁ δὲ κόσμος ἦτοι τὸ σύνολον τῶν σωματικῶν ὄντων δὲν ἔχει ὄρια. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὕλη τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἐστὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ, ἐστὶ καὶ ὁ κόσμος εἰς ἡ ποικιλία τῆς ὕλης ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως, διότι μόνον τοιαύτη κίνησις ὑπάρχει, ἡ κατὰ τόπον. Ὁ Καρτέσιος δηλαδὴ παραδέχεται δύο εἶδη ὄντων, νοητῶν καὶ σωματικῶν, καὶ εἰς τὸ σωματικὸν ἀναφέρει τὴν ὕλην, τὴν ἠρεμίαν καὶ τὴν κίνησιν· ἡ κίνησις κατὰ τόπον μεταβολὴ οὐσᾶ ἐστὶ κοινή καὶ ἰδιος· ἡ κοινή ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ δημιουργήσας μετὰ τῆς κινήσεως καὶ ἠρεμίας τὴν ὕλην· ἡ δὲ κίνησις ἐν τῇ κινουμένῃ ὕλῃ ἐστὶν ἰδιότης, κατάστασις αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὠρισμένον μέγεθος αὐτῆς. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἐν τῷ Θεῷ τελειότης ἐστὶν οὐ μόνον τὸ ἀμετάβλητον τῆς αὐτοῦ οὐσίας, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ· ἐκ τοῦ ἀμεταβλήτου αὐτῆς γίνονται γνωστοὶ καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσεως, οἵτινές εἰσιν αἱ δευτεραὶ αἰτίαι καὶ ἰδίαί τῶν διαφόρων κινήσεων ἐν ταῖς ἰδίαις σώμασιν. Οἱ δὲ νόμοι οὗτοι εἰσιν ὅτι ἕκαστον ὄν, ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ καταστάσει καὶ μεταβάλλεται μόνον ὑπὸ ἐξωτερικοῦ αἰτίου.

(1) princ. phil. II 161. medit. II. mihi nunc notum, ipsamque corpora non proprie a sensibus vel ab imaginandi facultate, sed a solo intellectu percipi, nec ex eo percipi, quod tangantur aut videantur, sed tantum ex eo, quod intelligantur.

Ἄλλοι δὲ νόμοι εἰσὶν, ὅτι ἕκαστον μέρος κινεῖται ἐπ' εὐθείας· τὸ δὲ κύκλω κινούμενον ζητεῖ νὰ ὑπεκφύγῃ τὸ κέντρον· ἄλλος δὲ νόμος ἐστὶν, ὅτι ἐὰν σῶμά τι ἐπ' εὐθείας κινούμενον συγκρούσθῃ πρὸς ἕτερον, μεταβάλλει διεύθυνσιν, ἐὰν ἔχῃ μικροτέραν δύναμιν· ἐὰν δὲ μεγαλειτέραν, ἔλκει μεθ' ἑαυτοῦ τὸ μεθ' οὗ συνεκρούσθῃ, (Fischer Gesch. der Phys. 322 καὶ ἐφ.). Τὸ λάθος τῆς τοῦ Καρτεσίου φυσικῆς ἐστὶν ὅτι ὑπέλαβε τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης ὡς ἔκτασιν, τουτέστιν ἀφρημένην, καὶ διὰ τοῦτο ἔστιν ἢ φυσικὴ αὐτοῦ μηχανικὴ καὶ ὅλως ὑποθετικὴ· διὸ ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ποιότητος καὶ ζωῆς δὲν πηγάζει ἔσωθεν ἐκ τῆς ὕλης, ἀλλὰ τίθεται εἰς αὐτὴν ἔξωθεν (R. Desc. Epist. LXX. 216), ἢ δὲ κινήσει δὲν ὑποτίθεται ἐν τῇ ὕλῃ ἔμμονος. Τὴν φύσιν ὁ Καρτέσιος ἐκλαμβάνει ὡς τι μηχανικὸν καὶ νεκρὸν, ὡς τινα σύστασιν, ἐξ ἧς ὁ θεὸς στροβιλοειδῶς αὐτὴν κινῶν τὸ τοῦ παντὸς σῶμα κατεσκεύασε. Τὸ δὲ πνεῦμα ἐκλαμβάνει κατ' ἀντίθεσιν τῆς ὕλης καὶ διὰ τοῦτο διάφορον αὐτῆς καὶ ἀσχετον πρὸς αὐτήν· διὰ τοῦτο οἱ διορισμοὶ τοῦ πνεύματος, οἷον βούλησις, αἴσθημα, & εἰς τὸ νοεῖν ἀναφέρονται, ἀποκλείουσι τοὺς τῆς ὕλης, διότι ὑποτίθενται οὐσίαι αὐτοτελεῖς (Resp. III. medit. VI. resp. IV, 122).

Ἐπειδὴ ὁ Καρτέσιος τὸ πνεῦμα ὥρισεν ἀποθετικῶς καὶ ἀπὸ τῆς ὕλης ἐχώρισεν, ἔπρεπε καὶ τὰ ὀργανικὰ καὶ τὰ ζῶα νὰ ὑπολάβῃ αὐτόματα καὶ ἀπλᾶς μηχανὰς ἔξωθεν κινουμένας, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄνευ βουλήσεως καὶ γνώσεως γινόμενον ἔπρεπε νὰ ἐκληφθῇ ἀκολούθως μηχανὴ καὶ αὐτόματον, καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ μηχανικὴ (de passionibus P. 1. art. XVI. art. XIII de methodo).

Ἐπειδὴ τὸ συνειδὸς ὁ Καρτέσιος ἐκλαμβάνει ὡς τὴν ὅλην ψυχὴν κατ' ἀντίθεσιν τοῦ σώματος, φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Καρτέσιος ἐν τοῖς ἰδίοις τῆς ζωῆς φαινομένοις ἦτο ὑλιστής, καὶ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ τὰ ἴδια τῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς φαινόμενα.

Ὁ Καρτέσιος μὴ ὄρισας τὸ πνεῦμα θετικῶς ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἀναγαγὼν αὐτὴν εἰς τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν. Ἦως ὅμως ἡ ἀπεριόριστος τοῦ

ἀνθρώπου ἐλευθερία συμβιβάζεται πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ πρόγνώσιν; περὶ τούτου ὁ Καρτέσιος λέγει, ὅτι ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ πράττῃ ὅ,τι βούλεται· οὗτος ὅμως ὁ ἰσχυρισμὸς ἀντιφάσκει εἰς τὸ παντοδύναμον καὶ τὸ πάνσοφον τοῦ θεοῦ. Ὁ Καρτέσιος ὅμως δὲν λύει τὴν ἀντίφασιν ταύτην, ἀλλ' ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐστὶ πεπερασμένον, ἢ δὲ δύναμις καὶ προδιάταξις τοῦ θεοῦ ἀπειρος· διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς σχέσεως, εἰς ἣν ἵσταται ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία πρὸς τὸ παντοδύναμον καὶ πάνσοφον τοῦ θεοῦ (princip. phil. I, 37.). Οὗτος ὅμως ὁ χωρισμὸς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος κατέστησε τὴν ἀνάγκην πρὸς ἔνωσιν ἐπαισθητὴν καὶ ὁ θεὸς παρελήφθη ὡς τρίτον τι συνδετικὸν καὶ ἐνεργοῦν τὰς ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὸ σῶμα μεταβολὰς καὶ συνεχίζον καὶ μεταβιβάζον τὰς τοῦ σώματος εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐντεῦθεν προήλθε τὸ σύστημα τῶν κατὰ περιστάσιν αἰτιῶν, διότι ἐν ἐκάστη περιστάσει ὁ θεὸς παρίσταται ὡς ἀπὸ μηχανῆς, ὃν κυρίως ὁ αἴτιος ὅλων τῶν πράξεων ἀνεξαιρέτως. Καίτοι τὸ σύστημα τοῦ Καρτεσίου καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὸν ὀργανικὸν σύνδεσμον τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος κατέστρεψε, διότι αὐτὸν ὑποθέτει κατὰ συμβεβηκός, ἔδωκεν ὅμως τῇ Σπινόζᾳ ἀφορμὴν τὸ τρίτον τοῦτο ὄν, τὸν θεόν, νὰ καταστήσῃ ἀρχὴν καὶ ταυτότητα οὐσιώδη τῶν ἀντιθέσεων, καὶ οὕτω νὰ ἀναιρέσῃ τὸν δυαδισμόν τοῦ πνεύματος καὶ σώματος.

Ἐν τοῖς τοῦ Καρτεσίου φίλοις συγκαταλέγεται καὶ Λουδοβίκος Φόργιος ἰατρός ἐν Σαυμύρῳ ἐκδόρας τινὰ τῶν τοῦ Καρτεσίου καὶ τὸ περὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς συμπληρώσας (traité de l'esprit de l'homme Paris 1666), Κλαύδιος Κλερσελιέρος συντελεσὰς εἰς ἔκτασιν τῆς τοῦ Καρτεσίου φιλοσοφίας, Ἰακώβος Ροχάυλετος, Πέτρος Ρέγιος, Βοσσουέτος, Οὐβέρτος Μοντιμόρτος, Ἀδριανὸς Ερεβέρδος καὶ Ἀρνόλδος Γεουλνιγξὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ συστήματος τῶν κατὰ περιστάσιν αἰτιῶν (1). Τῷ 1625 ἐν

(1) Arnoldi Geulinx logica fundamentis suis, a quibus haecenus colapsa fuerat, restituta, Lugd. 1660. Amst. 1698. metaphysicā vera et ad mentem peripateticorum, 1695. ethica. 1665. physica vera, 1698.

Ἄντουερπία γεννηθεὶς καὶ τῷ 1669 ἀποθανὼν συνέγραψε λογικὴν, μεταφυσικὴν καὶ ἠθικὴν. Τὰς ἀρχὰς τοῦ Καρτεσίου ἀσπασάμενος ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἀπλοῦς θεατής· διότι καὶ τὸ σῶμα τὸ μετ' ἐμοῦ συνδεόμενον δὲν κινῶ ἐγώ, οὐδὲ τοῦ κόσμου ἐστὶν ἐνέργεια ἢ κίνησις, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· δὲν εἶμαι αἷτιος τῆς τούτου κινήσεως, διότι δὲν γινώσκω πῶς αὐτὴ γίνεται, καὶ, ὅ ἀγνοῶ, νὰ ποιήσω δὲν δύναμαι. Ἐὰν δ' οὐτε τῆς ἐν ἐμοὶ κινήσεως οὔτε τῆς ἐκτὸς ἐμοῦ αἷτιος εἶμι, ἔπεται, ὅτι εἶμι ἐν τῷ κόσμῳ ἀπλοῦς θεατής· ἄρα μόνος ὁ Θεὸς συνδέει τὸ ἐκτὸς μετὰ τοῦ ἐντὸς, καὶ ἐπειδὴ μόνος ὁ Θεός, ἐστὶ καὶ πᾶσα πράξις καὶ πᾶσα ἐνέργεια συνδέουσα τὸ ἐσωτερικὸν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὸ πνεῦμα μετὰ τοῦ σώματος, οὔτε ἐμοῦ οὔτε τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μόνου τοῦ Θεοῦ. Ἡ κίνησις τῶν μελῶν μου δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεώς μου, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ, διότι καὶ ἡ βούλησις ἐμοῦ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ συνεδέθη μετὰ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος οὕτως, ὥστε ἔπεται ἡ κίνησις ὅσας βούλομαι· ὥστε ὁ δημιουργὸς διέταξεν ἐναρμονίως τὰς κινήσεις τοῦ σώματος καὶ τῆς βουλήσεως ἐμοῦ.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Θεὸς συνδέει σῶμα καὶ πνεῦμα καθ' ὀρισμένους νόμους, ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τοῦ συνδέσμου αὐτῶν ἐστὶν ἀκατάληπτος· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι καὶ ὁ Γευλίγιξος ὑπέθετεν, ὡς ὁ Καρτέσιος, πνεῦμα καὶ σῶμα ἀλλήλοις ἀντίθετα.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ σύνδεσμος αὐτῶν ἐστὶν ἀκατάληπτος, ἐξ ἐτέρου δ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως παραγόμενος, ἐστὶ θεῶμα.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν κατὰ περίστασιν αἰτιῶν, ὃ ὁ Βαλθασάριος, ὁ Βέκκερς, ὁ Βόλδερς, ὁ Δευρχάφιος, ὁ Βάιλς, ὁ Σπιννόζας καὶ ὁ Μαλεβράγγιος ἠσπάσαντο καὶ ἀνέπτυξαν, ἀνῆρσεν ὁ Δελβνίτιος διὰ τῆς καλουμένης προδιατεταγμένης ἁρμονίας αὐτοῦ.

Ἀναφέρονται δὲ τῆς τοῦ Καρτεσίου φιλοσοφίας καὶ πολλοὶ πολέμιοι ὡς Πέτρος Γαβριήλ Ουέτος (Patri Huoti censura philosophiae Cartesianae, Paris 1689), ὁ Ἰησοῦιτης Γαβριήλ Δανιήλ (voyage du monde de Des-Cartes suivant la copie de Paris 1694), Ἑρμάνιος Ἀλέξανδρος Ροέλος, Ρουάρδος Ἀνδάλας καὶ

ἄλλοι. (exercitationes academicae in philosophiam primam et naturalem 1708). Πάντες δ' οὗτοι ἐζήτησαν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καρτεσίου νὰ ἀναιρέσωσι, μάλιστα δὲ ὡς ἄθεον νὰ παραστήσωσιν, ὅπως κατορθώσωσι τὴν ἔξωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν πανεπιστημίων, εἰς ἃ οἱ φίλοι τοῦ Καρτεσίου εἶχον εἰσαγάγει αὐτήν.

VII. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΛΕΒΡΑΓΧΙΟΣ.

Ὁ Μαλεβράγγιος ὑπέθετεν, ὡς ὁ Καρτέσιος, τὴν ὕλην καὶ τὸ πνεῦμα ἀλλήλοις ἀντίθετα, τὸν δὲ Θεὸν τὰῦτα συνδέοντα (rech. de la verité III, 1.). Ἐπειδὴ δὲ οὔτε τὸ πνεῦμα δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὕλην, οὔτε ἡ ὕλη ἐξ ἑαυτῆς νὰ ὀφθῆ, διότι ἀμφοτέρω εἰσὶν ἀλλήλοις ἀντίθετα, ἐσυμπεράναν, ὅτι τὰ ὄντα δυνατόμεθα μόνον ἐν τῷ Θεῷ νὰ ἐποπτεύσωμεν· ἐκ δὲ τῆς ἐννοίας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀληθείας ἀνῆρσεν τὴν βεβαιότητα τῶν ἐκτὸς, καὶ τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν εἰς ἀπλήν πιθανότητα μετέβαλεν, εἰπόν, ὅτι ἐνδέχεται ὁ Θεὸς νὰ εὔρε καλὸν νὰ παραστήσῃ ἡμῖν ὄντα πραγματικῶς ἐκτὸς ἡμῶν μὴ ὑπάρχοντα.

Ἐντεῦθεν ὅμως φανερόν εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Μαλεβράγγιου προῆλθεν ἐκ τῆς τοῦ Καρτεσίου, ὅτι τὸ καθόλου, ὁ Θεός, προηγείται τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν ὄντων βεβαιότητος καὶ τῆς γνώσεως, ἢ βέλτιον εἰπεῖν, αὐτὴ ἡ γνώσις ἡ καθόλου, ἡ ἐποπτεία τῶν πνευμάτων καὶ ἡ μόνη αἷτιος τῆς κινήσεως τῶν ὕλικῶν ὄντων. Ἐπειδὴ ἡ οὐσία τῆς ὕλης ἐστὶν ἡ ἔκτασις, αὐτὴ δὲ δὲν εἶναι ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ ἐν τῇ ὕλῃ, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῆς, εἶναι ὁ Θεὸς κοινὴ αἷτιος τῆς κινήσεως καὶ ἀρχὴ τῶν ἰδίων κινήσεων· αἱ δὲ φυσικαὶ αἷτιαι δὲν εἶναι πραγματικά, ἀληθεῖς, ἀλλ' αἷτιαι κατὰ περίστασιν παρακινούσαι τὸν Θεὸν νὰ πράξῃ οὕτως ἢ οὕτως.

Ἐπειδὴ οὔτε ἡ φύσις ἐν ἑαυτῇ δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, οὔτε τὸ πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ, εἶναι ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις ἡ μόνη καὶ ἀληθὴς αἷτιος τῆς τοῦ σώματος κινήσεως· καὶ ἡ ἰδέα αὐτοῦ αὐτὴ εἶναι ἀκόλουθος, διότι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ ἴηαι ἀρχὴ, ἀλλ' ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Μαλεβράγγιος γεννηθεὶς τῷ 1638 ἐν Παρισίοις εἰσήλθε τῷ 1660 εἰς τι τὰγμα ἐκκλησιαστικόν, ἐν ᾧ ἐσπούδασε τὴν Θεολογίαν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν κριτικὴν τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἀλλ' εἰς τὴν σπουδὴν ταύτην μὴ εὐχαριστούμενος ἀφωτιώθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς τοῦ Καρτεσιου φιλοσοφίας.

Τῷ δὲ 1674 συνέγραψε τὸ περὶ ἐρεύνης τῆς ἀληθείας, τῷ δὲ 1677 συνέγραψεν ἕτερον ποίημα, ὅπως καταδείξῃ τὴν ἁρμονίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ θρησκείας, τῷ δὲ 1680 τὸ περὶ φύσεως καὶ χάριτος, τῷ δὲ 1683 τὰς χριστιανικὰς καὶ μεταφυσικὰς μελέτας, τῷ δὲ 1684 περὶ ἠθικῆς, τῷ δὲ 1688 περὶ μεταφυσικῆς καὶ θρησκείας, ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις ἔτεσιν ἕτερα ἔτελεύτησε δὲ τῷ 1715.

Ἦδη δὲ ἀναφύεται τὸ ζήτημα, τί ἐνόει ὁ Μαλεβράγγιος οὐσίαν τοῦ πνεύματος; Τοῦ μὲν πνεύματος οὐσία αὐτῷ ἦτο ἡ νόησις, τῆς δὲ φύσεως ἡ ἑκτάσις. Ἡ βούλησις, ἡ φαντασία, τὸ αἰσθημα, ἔλεγεν, εἰσὶν εἶδη τοῦ νοεῖν, τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸ ξύλον, εἶδη τῆς ἐκτάσεως· ἡ βούλησις, ἡ φαντασία, τὸ αἰσθημα, ὑποθέτουσι τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ πῦρ, καὶ λοιπὰ τὴν ἑκτάσιν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τὴν νόησιν καὶ τὴν ἑκτάσιν ὑποθέτουσι, δὲν δύναται ἡ βούλησις, ἡ φαντασία, τὸ αἰσθημα νὰ ἴναι οὐσία τοῦ πνεύματος, εἰμὴ μόνη ἡ νόησις, ἐπίσης δὲ τῆς ὕλης οὐσία οὔτε τὸ ὕδωρ ἐστὶν οὔτε τὸ πῦρ, ἀλλὰ μόνη ἡ ἑκτάσις. Τὰ ἐκτὸς ἡμῶν, οἷον τὸν ἥλιον, τὰ ἀστρα καὶ τὰ ἄλλα τῆς φύσεως ὄντα δὲν βλέπομεν ἴσως παρὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ, καὶ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ὃ δὲν εἶναι τι ἐκτὸς ἡμῶν, ὡς ὁ ἥλιος, ἀλλὰ τι μετὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν συνδεδεμένον, ὀνομάζει ὁ Μαλεβράγγιος ἰδέαν· ὥστε κατ' αὐτὸν ἰδέα ἐστὶ τὸ ἀμεσον ἀντικείμενον τοῦ πνεύματος ἡμῶν· ὃ ἡ ψυχὴ ἐαυτῇ παριστᾷ, τοῦτό ἐστὶν ἢ ἐν τῇ ψυχῇ ἢ ἐκτὸς αὐτῆς· ἐν αὐτῇ εἰσι τὰ διάφορα πάθη αὐτῆς, οἷον αἰσθήματα, κλίσεις, ἐννοιαί· ταῦτα ὅμως ἡ ψυχὴ ἐρᾷ ἀμέσως καὶ οὐδερμιᾶς δεῖται ἰδέας· τὰ δὲ ἐκτὸς ἐρᾷ ἡ ψυχὴ ἐρμέσως, τουτέστι μόνον διὰ τῶν ἰδεῶν (de la recherche de la verité III. P. II, 1.).

Λέγων δ' ὅτι ἡ αἰσθησις, ἡ φαντασία, ἡ βούλησις καὶ αἱ ἄλλαι

δυνάμεις εἰσὶ τῆς νοήσεως τροποποιήσεις, ὡς τὰ στοιχεῖα τροποποιήσεις τῆς ἐκτάσεως, ἐνόει ὅτι καὶ ἡ νόησις καὶ ἡ ἑκτάσις, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη, εἰσὶ τῷ γένει διάφορα, καὶ ὡς διάφορα δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι κοινὸν μετ' ἀλλήλων, οὐδὲ πρὸς ἀλλήλα σχέσιν καὶ συνάφειαν· πῶς ὅμως συνέχονται, εἰμὴ δι' ἑαυτῶν; εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ Μαλεβράγγιος λέγων, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ βλέπομεν, ὅτι ὁ Θεὸς συνδέει μεθ' ἡμῶν τὰ ὄντα καὶ ἐπομένως ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἐνότης τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ὕλικῶν ὄντων, ἡ ἐνότης τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης. Περὶ δὲ τῆς καταγωγῆς τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν παρατηροῦμεν τὰ ὕλικα ὄντα, εἰσὶ, λέγει, πολλαὶ δόξασαι καὶ κοινοτέρα τούτων ἡ περιπατικὴ, ὅτι τὰ ὕλικα ἀντικείμενα παράγουσιν εἶδη αὐτοῖς ὅμοια, φερόμενα διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὴν ψυχὴν· τὰ εἶδη ὅμως τῶν ὕλικῶν ὄντων δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄλλην ιδιότητα εἰμὴ οἷαν ἔχουσι καὶ αὐτὰ τὰ σώματα, καὶ διὰ συγκρούσεως καὶ κριβῆς δύνανται νὰ φθορῶσιν (de la rech. de la verité III, II, 2.).

Ἄλλη δὲ δόξα, λέγει, εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ παραγάγῃ τὰς ἰδέας τῶν ὄντων· αἱ ἰδέαι ὅμως αὐταὶ εἰσὶν ὄντα πραγματικά ὡς ἔχουσι πραγματικὰς ιδιότητας, καθ' ἃς καὶ δι' ὧν διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ παριστῶσι διάφορα ἀντικείμενα· ἐτι δὲ αἱ ἰδέαι εἰσὶν ὄντα πνευματικά καὶ διάφορα τῶν σωμάτων τῶν παρισταμένων καὶ ἀνώτερα κατὰ τὴν φύσιν, διότι ὁ νοητὸς κόσμος ἐστὶ τοῦ ὕλικου τελειότερος. Ἦν δὲ ἡ ψυχὴ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ παράγῃ ἰδέας, οἱ ἄνθρωποι θὰ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ παράγωσιν ὄντα εὐγενέστερα καὶ τελειότερα τοῦ κόσμου, ὃν ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν. Αἱ ἰδέαι ὅμως δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' εἰσὶν ὄντα πνευματικά. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δημιουργικῆς στερούμενοι δυνάμεως παρῆγον τὰς ἰδέας, ἡ παραγωγὴ αὐτῶν θὰ ἦτο δημιουργία ἀληθής. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι τὰς ἰδέας οὔτε δημιουργοῦσιν οὔτε ἐκ τῶν αἰσθητῶν ὄντων λαμβάνουσι, φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν καὶ τῆς γνώσεως καὶ οὐχὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ φύσις. Ὁ Θεὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰς ἰδέας πάντων τῶν ὄντων, διότι ἀνευ

αὐτῶν τὸν κόσμον νὰ δημιουργήσῃ δὲν ἠδύνατο· ὁ Θεὸς ἐν ἑαυ-
τῷ βλέπει οὐ μόνον τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν,
διότι πάντα ὑπάρχουσι διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ· πανταχοῦ δὲ
παρῶν κοινωνεῖ μετὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, καὶ ὡς ἀπειρός ἐστι τό-
πος εἰδῶν (πνευμάτων), ὡς ὁ τόπος ἐστὶν ἡ ἔκτασις, ὁ τόπος
τῶν σωμάτων· διὰ τοῦτο γινώσκει ἡ ψυχὴ ἐν τῷ Θεῷ πάντα.
Ἐπειδὴ καὶ τὰ αἰσθητὰ ἐν τῷ Θεῷ δὲν εἶναι αἰσθητὰ, ἀλλ' ἰδέαι,
γινώσκει καὶ ταῦτα νοερώς· ἄρα ὁ Θεός ἐστὶν ἡ ἐνάτης τοῦ νοεῖν
καὶ τῶν ὄντων· ὑπὲρ τῆς δόξης ταύτης συνηγορεῖ ἡ ὅλη τῆς φύ-
σεως οἰκονομία. Ὁ Θεὸς οὐδὲν μάτην ποιεῖ καὶ ἀνευ λόγου· διὰ
τοῦτο διὰ τῆς ἐκτάσεως παράγει ὅλας τὰς ἐν τῇ φύσει θαυμα-
σίας ἐνεργείας, τὴν ζωὴν καὶ τὰς τῶν ζώων κινήσεις. Ἐπειδὴ ὁ
Θεὸς τοῖς πνεύμασιν ἐπιτρέπει νὰ βλέπωσιν, ὅσα εἰς αὐτὸν ἀνα-
φέρονται, εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Θεὸς παράγει τόσας ἰδέας, ὅσα
δημιουργηθέντα πνεύματά εἰσιν. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀπειρος,
εἶναι καὶ ἀδιαίρετος καὶ τοιοῦτος ὢν ἕλον. Τὰ πνεύματα δὲν
βλέπουσι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, διότι ἐν τῷ Θεῷ ἐποπτεύουσι τὰ
ὄντα, ἀλλὰ γινώσκουσι, διότι ὁ Θεὸς ἐστὶ καὶ φωτίζει· ἡ ἰδέα
αὕτη καθιστᾷ ἡμᾶς ἐξηρτημένους ἐκ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ὁ ἀν-
θρώπος ἐποπτεύει τὰ ὄντα, τὰ γένη καὶ εἶδη αὐτῶν, διότι ταῦτα
ἐποπτεύει ἐν τῷ ἐνὶ· καὶ αὕτη ἡ τοῦ ἐνός ἰδέα ἐστὶν ἡ ἰσχυρο-
τάτη τῶν ἀποδείξεων περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ· καὶ τοι δὲ
τὴν τοῦ ἐνός ἐννοίαν δὲν ἔχομεν, ἔχομεν ὅμως ἰδέαν εὐκρινῆ
περὶ Θεοῦ μετ' αὐτοῦ κοινωνοῦντες· τὸ πνεῦμα ἔχει τὴν τοῦ ἀ-
πείρου ἰδέαν πρὸ τῆς τοῦ πεπερασμένου, διότι τὴν ἰδέαν τοῦ
ἀπολύτου ἔχομεν μόνον διὰ νοήσεως τῆς οὐσίας· ἐὰν δὲ θελή-
σωμεν νὰ λάβωμεν ἰδέαν τοῦ πεπερασμένου, πρέπει ἀναγκαίως
νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας· ἄρα ἡ τοῦ
ἀπείρου ἐννοία εἶναι προτέρα τῆς τοῦ πεπερασμένου· διὰ τοῦτο
τὸ πνεῦμα ἕκαστον ἦν παρατηρεῖ μόνον ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ ἀπείρου.
Ἐπειδὴ τὸ ἀπειρον τὴν ἰδέαν αὐτοῦ δὲν ἔχει ἐκ τῶν πεπερα-
σμένων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀπείρου, φανερόν εἶναι ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν πε-
περασμένων εἰσὶ περιορισμέναι· ἄρα ὁ Μακλεβράχχιος ἐκλαμβά-
νων τὸ καθόλου, τὸ νοεῖν, ὡς οὐσιώδες παράγει ἐξ αὐτοῦ τὸ

καθ' ἕκαστον, τουτέστιν ἀνευ τῆς τοῦ καθόλου γνώσεως εἶναι
ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν τὸ καθ' ἕκαστον.

Αἱ ἰδέαι ἐνεργοῦσαι εἰς τὸ πνεῦμα φωτίζουσιν· εἰς τὸ πνεῦ-
μα οὐδὲν δύναται νὰ ἐνεργήτῃ, ἐὰν δὲν ᾔναι ὑπὲρ αὐτό· ἄρα
μόνος ὁ Θεὸς δύναται νὰ ἐνεργήσῃ εἰς αὐτό. Ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι
ἡμῶν εἰσιν ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, δύναται αὕτη μόνη νὰ ἐνερ-
γῇ εἰς αὐτάς· εἶναι ὅμως ἀδύνατον νὰ ᾔναι ἄλλο τι εἰμὴ ὁ Θεὸς
ὁ κύριος σκοπὸς τῶν αὐτοῦ πράξεων· καὶ τὸν Θεὸν ἔχει τέλος
οὐ μόνον ὁ ἔμφυτος ἔρως ἡμῶν, τουτέστιν ἡ πρὸς εὐδαιμονίαν
ἐρμῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώσις ἡμῶν, διότι, εἰ ὁ Θεὸς ἐδημιούργει
πνεῦμά τι καὶ ἐδίδεν αὐτῷ τὸν ἥλιον ὡς ἀμεσον τῆς γνώσεως
αὐτοῦ ἀντικείμενον (ἰδέαν), αὐτὸ θὰ ἐποίει ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἥλιον
καὶ οὐχὶ δι' ἑαυτόν. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι κατ' οὐδένα
τρόπον ἠδυνάμεθα νὰ ἐποπτεύσωμεν, ἐὰν δὲν ἐποπτεύομεν τρό-
πον τινὰ τὸν Θεόν, οὐδ' ἀγαθόν νὰ ἀγαπῶμεν, ἐὰν δὲν ἠγαπῶ-
μεν τὸν Θεόν, τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθόν. Πάντα βλέπομεν μόνον διὰ
τῆς φυσικῆς ἡμῶν περὶ Θεοῦ γνώσεως. Ὅλαι αἱ ἰδέαι ἡμῶν
περὶ τῶν ὄντων δὲν εἶναι εἰμὴ περιορισμοὶ τῆς ἰδέας τοῦ δη-
μιουργοῦ, ὅλαι αἱ κλίσεις τῆς βουλήσεως ἡμῶν πρὸς τὰ ὄντα
οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ περιορισμοὶ τῆς κλίσεως ἡμῶν πρὸς τὸ ὑπέρ-
τατον ὄν. Γινώσκομεν δὲ τετραχῶς, δι' ἡμῶν αὐτῶν, διὰ
τῆς συνειδήσεως, διὰ τῶν ἰδεῶν καὶ ἐξ ἀναλογίας· τὴν ψυχὴν
λ. χ. δὲν γινώσκομεν διὰ τῆς ἰδέας αὐτῆς ἐκτός ἡμῶν, ὡς τὸ
σῶμα. Ἐπειδὴ αὐτὴν δὲν βλέπομεν ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μόνον διὰ
τῆς συνειδήσεως, ἐστὶν ἡ γνώσις αὐτῆς ἀτελής. Ὁ ἄρα περὶ ψυ-
χῆς γινώσκομεν, τοῦτο μανθάνομεν διὰ τῆς συνειδήσεως. Ἐὰν
τὸ αἰσθημα δὲν εἴχομεν τοῦ πόνου, τῆς θερμότητος, τῆς
ἡδονῆς, τοῦ φωτός, δὲν ἠδυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ψυ-
χὴ ἡμῶν ἦτο αὐτῶν ἐπιδεικτικὴ· ἐὰν ἐβλέπομεν ἐν τῷ Θεῷ
τὴν ἰδέαν τῆς ψυχῆς, ἠθέλομεν γνωρίζει καὶ τὰς ιδιότη-
τας αὐτῆς· διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τελείαν γνώ-
σιν περὶ ψυχῆς, ὡς περὶ ἐκτάσεως δυνάμεθα, εἰ καὶ τὴν ὑπαρ-
ξίν τῆς ψυχῆς βέλτιον βλέπομεν ἢ τὴν τοῦ σώματος. Ἐπειδὴ

οὔτε τὴν ψυχὴν οὔτε τὰς ιδιότητάς αὐτῆς νὰ γνωρίσωμεν δύναμεθα, εἰμὴ δι' αἰσθημάτων, οἷον πόνου, ἡδονῆς κτλ., φανερόν εἶναι, ὅτι ἐσμὲν ἐν ἀγνοίᾳ· ἵνα δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς γνωρίσωμεν, πρέπει ἡμᾶς νὰ ἐποπτεύωμεν ἐκτὸς ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, εἶναι ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ γνωρίσωμεν. Τὰς δὲ ψυχὰς τῶν ἄλλων γινώσκουμεν ἐξ ἀναλογίας τεκμαιρόμενοι δηλαδὴ, ὅτι καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν ἄλλων τοιαῦται εἰσιν, οἷαι αἱ ἡμέτεραι, ὅτι καὶ αὐταὶ ἔχουσι τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ εἰς αὐτὰς ὁ θεὸς ἐνεργεῖ ὡς εἰς τὰς ἡμετέρας. (III, 7. *clairss.* III. de la rech. de la verité).

Καὶ δι' ἑαυτοῦ ἄνευ ἰδεῶν γινώσκει τις, δηλαδὴ τὰ ἀντικείμενα, ὅταν ἀφ' ἑαυτῶν εἰσι γνωριστὰ ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἐνεργούντα καὶ αὐτῷ νὰ φανερωθῶσι δυνάμενα. Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς κατὰ Μαλεβράγγιον ἐστὶ δύναμις παθητικὴ, δύναται μόνος ὁ θεὸς νὰ γνωρίσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ, διότι μόνος δύναται εἰς τὸ πνεῦμα νὰ ἐνεργῇ καὶ αὐτῷ νὰ φανερωθῇ· διὰ τοῦτο ἔχομεν ἄμεσον ἐποπτεῖαν μόνον ἐκ τοῦ θεοῦ, διότι μόνος διὰ τῆς αὐτοῦ οὐσίας δύναται νὰ φωτίσῃ τὸ πνεῦμα, καὶ τοῦ θεοῦ κοινωνοῦντες καθιστάμεθα ἐπιδεκτικοὶ τῶν γνώσεων, ἃς κτῶμεν. Ἐπειδὴ ἐστὶν ἀδύνατον τὸ ἄπειρον νὰ νοηθῇ δι' ἰδέας ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου, φανερόν εἶναι, ὅτι τὰ πεπερασμένα καταλαμβάνονται διὰ τοῦ ἀπείρου διὰ τοῦτο γινώσκουμεν τὸν θεὸν μόνον δι' ἑαυτοῦ, εἰ καὶ ἡ γνώσις ἡμῶν περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ δε τῷ βίῳ ἐστὶν ἀτελής. Πῶς δὲ ἐποπτεύομεν τὰ ὄντα ἐν τῷ θεῷ; Ὁ Μαλεβράγγιος λέγει, ὅτι τὰ σώματα γινώσκουμεν δι' ἰδεῶν, διότι ταῦτα ὡς μὴ λογικὰ δύνανται νὰ ἐποπτευθῶσιν ἐν τῇ ἐκτάσει, τῇ ἀρχετύπῳ τῆς ὕλης ἰδέα. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ ἐκτάσει βλέπομεν τὰ διάφορα σώματα, δείκνυσιν ἡ ἰδέα αὕτη, ὅτι πάντα δυνάμεθα ἐν τῷ θεῷ νὰ ἐποπτεύσωμεν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐκτασις ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ, δὲν δύναται νὰ ᾖ παραγόμενον τῆς ψυχῆς, διότι ἡ μὲν ἐκτασις εἶναι ἄπειρος, ἡ δὲ ψυχὴ πεπερασμένη, ὡς πεπερασμένη δὲ δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν ἐκτασιν ὡς ἄπειρον. Ἡ δ' ἐκτασις τῷ Μαλεβράγγιῳ ἐστὶν ἰδέα τις, τουτέστιν ὕλη νοητὴ, καὶ ὡς ἄπειρος παράγει τὰ σχήματα ὡς περιορισμοὺς αὐτῆς, Ἐντεῦθεν

φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἐννοια τῆς φύσεως καὶ κατὰ Μαλεβράγγιον εἶναι μαθηματικὴ, τουτέστιν ἀφρημένη.

Ὁ θεὸς τῷ Μαλεβράγγιῳ εἶναι ὁ καθόλου νοῦς, ὁ νοητὸς κόσμος, τὸ φῶς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· τοιοῦτος νοῦς πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, ἵνα τοὺς πάντας φωτίσῃ· ἐὰν ὁ νοῦς ἡμῶν δὲν ᾖ το ὁ αὐτὸς, δὲν ἡδυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ὃ πάντες γινώσκουσιν· οὗτος δ' ὁ νοῦς ἐστὶν ἀναγκαῖος, ἄπειρος, ἀγέννητος καὶ ἀνεξάρτητος μᾶλλον ἢ ὁ θεός, διότι ὁ θεὸς πράττει κατ' αὐτόν· ὁ θεὸς ὁμῶς δὲν διαφέρει τοῦ νοῦ, ἀλλ' ἐστὶν οὐσία ὁ αὐτὸς μετ' αὐτοῦ καὶ ἀίδιος. (*rech. de la ver. III Clairss.*). Ὁ θεὸς ἐστὶν ἀρχὴ τῆς γνώσεως ἐν τῷ πνεύματι τῆς κινήσεως, τῆς βουλήσεως καὶ τῶν κλίσεων· ὥστε τὸ πνεῦμα ἄνευ τοῦ θεοῦ φωτισμοῦ νὰ γνωρίσῃ δύναται οὐδὲν, καὶ ἄνευ τῆς θείας βουλήσεως νὰ λάβῃ ὁρμὴν εἰς τὸ ἀγαθόν, εἰς τὸν θεόν· ἡ δὲ βούλησις οὕσα ἢ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη ἀποβλέπει εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν, τουτέστι τέλος ἔχει τὸν θεόν. Τὸ πνεῦμα ὁμῶς ἔχον τὴν ὁρμὴν εἰς τὸ ἀγαθὸν δύναται νὰ δώσῃ ἄλλην διεύθυνσιν, τουτέστι νὰ ἀποβλέψῃ εἰς ἕτερα ἀντικείμενα ἢ εἰς τὸν θεόν, αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἀφ' ἑαυτῶν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἀγαπῶσι τὸν θεόν, αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, δὲν θὰ εἶχον τὴν δύναμιν ἐκ θεοῦ. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἀσθενεῖς καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀγαπᾶν παρὰ θεοῦ λαμβάνουσι, δύνανται νὰ ἀγαπῶσι, διότι ὁ θεὸς βούλεται νὰ ἀγαπῶσι, καὶ ἐν αὐτοῖς ἀδιαλείπτως γεννᾷ τὴν εἰς τὸ καθόλου ἀγαθὸν ὁρμὴν. (*clairss. sur le 1. lib. VI de la rech. de la verité III. P. II, 6.*). Ἡ βούλησις ἐστὶν ὁρμὴ ἔμφυτος εἰς τὸ καθόλου ἀγαθόν· τοῦ καθόλου ἀγαθοῦ ὁρεγόμεθα ἀναγκαιῶς. Ἐσμὲν ἐλεύθεροι μόνον νὰ ὁρεχθῶμεν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ θεὸς κινεῖ ἡμᾶς οὐ μόνον εἰς τὸ καθόλου ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἴδια ἀγαθὰ· ἡνωμένοι δ' ὄντες μετὰ τοῦ ὑπερτάτου τοῦ ἔχοντος ἐν αὐτῷ πάντα δυνάμεθα καὶ νὰ νοῶμεν καὶ νὰ ἀγαπῶμεν πάντα.

Ἐπειδὴ ἐν ἡμῖν ἔχομεν τὴν ἰδέαν τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ πάντα πρὸς αὐτὴν ἐξετάζομεν, ἐσμὲν πρὸς αὐτὰ ἐλεύθεροι καὶ οὐχὶ ἡναγκασμένοι· ἀρα ὁ θεὸς εἶναι οὐ μόνον ἀρχὴ τῆς βουλήσεως ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς· ἡ ἔμφυτος ἀγάπη

ἀντικείμενον καὶ ἀρχὴν ἔχει τὸν Θεόν, διότι ἐστὶν ἐκ Θεοῦ· διὰ τοῦτο πᾶσα βούλησις ἔπεται τῆς ἀγάπης ταύτης καὶ ταῖς κινήσεσιν αὐτῆς· καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἄθεοι καὶ οἱ εὐδαίμονες καὶ οἱ κακοὶ ἀγαπῶσι τὸν Θεόν διὰ ταύτης τῆς ἀγάπης. Ἐπειδὴ ἡ ἐμφυτος ἡμῶν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς κλίσεως ἡμῶν πρὸς τὰγαθόν, τὸ ἀπειρον, φανερόν εἶναι, ὅτι τὰ πνεύματα ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, διότι μόνος ἐστὶ τὸ αὐτάγαθον καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, διότι τὰ πνεύματα καὶ οἱ διάβολοι κατακαίονται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἦναι εὐδαίμονες, καὶ τοῦτο τὸ μέγιστον ἀγαθόν ἔχοντες ζητοῦσιν ἀνευ ἐλευθερίας, ἀνευ ἐκλογῆς καὶ σκέψεως, μόνον ἐξ ἐμφύτου ὁρμῆς αὐτῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐνεκα τοῦ Θεοῦ ἐδημιουργήθημεν, ἐνεκα τοῦ ἀγαθοῦ τῶν ἀγαθῶν, δύναται ἡ κτῆσις τούτου τοῦ ἀγαθοῦ νὰ ἀναπαύσῃ τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν ἐμφυτον ὁρμὴν ἡμῶν εἰς τὰγαθόν (rech. de la verité III, 4. I, 17.). Ὁ Θεός ἐστὶν ἀρχὴ οὐ μόνον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν· ὡς δ' εἰς Θεός ἐστὶν, ἐστὶ καὶ μία ἀληθῆς αἰτία, ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις, ἥτις ἐστὶν ἡ φύσις ἢ τοὶ δυνάμεις ἐκάστου ὄντος.

Ἡ ὕλη εἶναι ἀργός, αἱ φυσικαὶ αἰτίαι δὲν εἶναι ἀληθεῖς, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν μόνον. Τὰ σώματα δὲν δύνανται ἑαυτὰ νὰ κινήσωσιν, οὐδὲ τὰ πνεύματα, οὐδ' ἡ βούλησις αὐτῶν, διότι ἡ βούλησις μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν σωμάτων δὲν συνδέεται μετὰ τοῦ βραχίονος καὶ τῆς κινήσεως αὐτοῦ. Ὁ βραχίων κινεῖται ἀληθῶς, ὅταν θέλωμεν, αἱ φυσικαὶ ὁμῶς αἰτίαι δὲν εἶναι ἀληθεῖς, ἀλλὰ μόνον αἱ κατὰ περίστασιν διὰ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖσαι· καὶ ἂν τὸ πνεῦμα γινώσκῃ τὸν μεταξὺ τῆς τῶν σωμάτων κινήσεως καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως σύνδεσμον, ἀληθῆς αἰτία ὁμῶς δυναμένη τὰ σώματα νὰ κινήσῃ εἶναι μόνος ὁ Θεός· ἀληθῶς ὅλαι αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως εἰσι μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις. (recherche de la verité VI. P. II, 3.).

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ κυρία ἰδέα τῆς τοῦ Πλατωνικοῦ φιλοσοφίας εἶναι, ὅτι τὰ ὄντα ἐν τῷ Θεῷ καὶ δι' αὐτοῦ γινώσκωμεν, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα εἰσιν ἀλλήλοισι

ἀντιθετὰ· πνεῦμα δὲ λέγων δὲν ἐνόει ἄλλα εἰμὴ τὸ δημιουργηθὲν, τὸ ἀτομικόν, τὸ ἐγὼ, τὸ συνειδὸς καὶ τὰς ἀτομικὰς ιδιότητας αὐτοῦ, οἷον πόνον, ἡδονήν, αἴσθημα, θερμότητα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια (1).

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ πνεῦμα ὑπέλαβεν ἀτομικόν, τοῦτο δὲ λέγων ἐνόει τὸν ἄνθρωπον, παρεδέχθη, ὅτι τὰ ὄντα ἐν τῷ Θεῷ βλέπομεν· αἱ δ' ἰδέαι εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ καθόλου οὐσίαι, καὶ ἐπειδὴ αὐταὶ ὀρῶνται ἐν τῷ Θεῷ, ὀρῶνται δι' αὐτῶν τὰ ὄντα (Reponse à Mr Regis)· ἡ δὲ ἰδέα, ἐν ἣ τὰ ὄντα βλέπομεν, ἐστὶν ἡ ἔκτασις· ἡ ἰδέα αὕτη οὔτε ἐκ τῆς παρατηρήσεως ἐξήχθη τῶν σωμάτων οὔτε ἐκ τῆς συγχύσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἐστὶ τῶν σωμάτων προτέρα· τὰ δὲ ὄντα δύνανται νὰ ὀφθῶσι μόνον ἐν τόπῳ, τουτέστιν ἐν τῇ ἐκτάσει· καὶ ἐπειδὴ μόνον ἐν αὐτῇ, ἐστὶν ὁ τόπος ἢ ἡ ἔκτασις ἢ ἡ ἰδέα αὐτῆς ἐν ἐμοὶ προτέρα τῆς ἰδέας τῶν ἐκτεταμένων ὄντων· διὰ τοῦτο δύνανται καὶ τὰ ὄντα νὰ ἐποπτευθῶσι καὶ γνωρισθῶσι μόνον ἐν τῇ κοινῇ καὶ ἀπειρῇ ἰδέᾳ τῆς ἐκτάσεως (2)· ἡ ἰδέα τῆς ἐκτάσεως ἐστὶ κοινὴ, καθὼ δὲ κοινὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (3). Διὰ λέγων, ὅτι τὰ ὄντα ἐν τῷ Θεῷ βλέπομεν, ἐνόει ὅτι τὸ πνεῦμα ὡς ἰδιὸν ὄν καὶ ἡ ὕλη καὶ διὰ τοῦτο σκοτεινὸν δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὰ ὄντα. Ἐπειδὴ οὔτε τὸ πνεῦμα οὔτε ἡ ὕλη δύναται νὰ γνωρίσῃ τὰ ὄντα, ἐστὶν ὁ Θεός ὡς τὸ φῶς, δι' οὗ καὶ ἐν τῷ Θεῷ τὰ ὄντα βλέπομεν καὶ θυγάμεθα νὰ γνωρίσωμεν. Ἐν τῷ Θεῷ ὁμῶς τὰ ὄντα ἐποπτεύοντες δὲν βλέπομεν τὰ ὕλικά, ἀλλὰ μόνον τὰς ἰδέας αὐτῶν (4). Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι ὁ νοῦς ἐστὶν ὁ Θεός (5).

(1) Reponse à Mr Regis. rech. de la verité III. P. II, 7 καὶ XI. Ecclais. sur le III. Hb. XI.

(2) Reponse à Mr Regis. Tous les corps sont présents à l'ame, confusement et en général, parsqù ils sont renfermés dans l' idée de l' étendue.

(3) Reponse à Mr Regis. cette idée est éternelle, immuable, nécessaire, commune à tous les esprits et à Dieu même. ainsi elle est bien différente des modalités changeantes et particulières de notre esprit.

(4) Reponse à Mr Regis· les idées que nous voyons en lui sont lumineuses.

(5) Ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ Θεῷ. Σέξτος πρὸς γραμματικόν· I, 13.

ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστὶ τὸ φῶς ἢ τοὶ ὁ κοινὸς λόγος τῶν πνευμάτων.

Ἐπειδὴ ὁ Μαλεβράγγιος τὸ πνεῦμα ὡς ἄτομον, ὡς ἴδιον ὄν ὑπέλαβε καὶ τοῖς αἰσθητοῖς ἀντίθετον, ἐπόμενον ἦτο νὰ θεσῆ ἐν τῷ θεῷ τὰς κοινὰς ἐννοίας, τὰς καθόλου ιδέας, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἄτομον αὐτὰς μόνον διὰ τοῦ θεοῦ ἐρᾷ καὶ γινώσκει.

Κατὰ ταύτην τὴν ιδέαν, ὡς ὀρθῶς ὁ Λεϊβνίτιος παρατηρεῖ (lettre à Mr Remond de Mommort), ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ ἄμεσον τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτῆς· καὶ ἐκ τῆς ιδέας, ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἄτομον, ἐγὼ, συνειδὸς, προέρχονται κυρίως αἱ ἀντιφάσεις τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ.

Ὁ Μαλεβράγγιος τὸν θεὸν ὑποθέτει ὡς τὸ καθόλου καὶ ἐν αὐτῷ πάντα. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι τέλειον, ἀλλὰ ἀφηρημένον.

Ἡ ὕλη δὲν εἶναι τῷ θεῷ ἀντίθετος, ἀλλ' ιδέα, νοητὴ, καὶ δύναται ὑπὸ τοῦ πνεύματος νὰ ἐποπτευθῆ καὶ γνωρισθῆ· πάντοτε ὅμως μένει μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος τι κενόν· ἡ ὕλη μένει ὡς τι ἀλλότριον τοῦ θεοῦ καὶ μηδαμινόν· ὁ θεὸς περιέχων τὰ ὄντα δὲν περιέχει ὡς ὕλικά, ἀλλ' ὡς αὐλά, ὡς ιδέας (1).

Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ὄντα ἐν τῷ θεῷ ὡς ιδέαι ὁρῶνται καὶ ὡς ὄντα πραγματικά, ἐστὶν ὅμως ἀκατάληπτον τὸ ὕλικόν, ὃ φαίνεται ὡς μὴ ἀναγκαῖον, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ νοήσῃ πόθεν καὶ πρὸς τί τὰ ὕλικά· ταῦτά εἰσιν ὕλως κατὰ συμβεβηκός (2).

Αἱ ιδέαι αὗται τοῦ Μαλεβράγγιου ἔφερον εἰς τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου, διότι καὶ ὁ θεὸς τοῦ Σπινόζου, ὡς ὁ τοῦ Μαλεβράγγιου, ἦτο τὸ ἄπειρον ἔχον ἐν ἑαυτῷ ἀπάσας τὰς τελειότητας, ἑκτασιν, ὡς τὰ σώματα, καὶ νόητιν, ὡς τὰ πνεύματα. Ταῦτο

(1) rech. de la verité III, II, 6. rech. de la verité IV. on ne voit la vérité que lorsque l'on voit les choses, comme elles sont, et on ne les voit jamais, comme elles sont, si on ne les voit dans celui qui les renferme d'une manière intelligible).

(2) Réponse à Mr de Regis: la création de la matière est arbitraire, et dépendante de la volonté du créateur: si nos idées sont représentatives, ce n'est que parce qu'il a plu à Dieu de créer des êtres qui leur répondissent: quoique Dieu n'eût point créé de corps, les esprits seroient capables d'en avoir les idées.

δ' ἐστὶν ἀπόδειξις, ὅτι καὶ τὸ σύστημα τοῦ Μαλεβράγγιου, ὡς τὸ τοῦ Σπινόζου, συνέχεται μετὰ τοῦ συστήματος τοῦ Καρτεσιου.

VIII. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ ΣΠΙΝΟΖΑΣ.

Τῷ 1632 ἐν Ἀμστελοδάμῳ γεννηθεὶς ἐσπούδασε καθὸ Ἰουδαῖος τὴν ἑβραϊκὴν, τὴν λατινικὴν καὶ κατὰ τι τὴν ἑλληνικὴν. Ἐπιμελῶς δὲ μελετήσας τὴν Π. διαθήκην, τὸν Ταλμούδ καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Καρτεσιου ἀπεσπάσθη τῆς συναγωγῆς καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὰς μελέτας.

Ἐπειδὴ δ' ἐφαίνετο πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν ἀδιάφορος, διότι καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὃ ἦν Βαρούχ πρότερον, μετέβαλεν εἰς Βενέδικτον, εἰ καὶ δὲν μετέστη εἰς τὸν Χριστιανισμόν, κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπιβουλευόμενος ἀπῆλθεν ἐξ Ἀμστελοδάμου εἰς τὰ πλησιόχωρα μέρη.

Τὴν δὲ δολοφονίαν διαφυγὼν ἐξῆ πρωτον μὲν ἐν τινὶ χωρίῳ τῆς Ἀγνῆς, ἔπειτα δ' ἐν αὐτῇ ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκ τῆς ἐργασίας ὀπτικῶν ὑάλων. Πολλὰ δὲ δῶρα αὐτῷ προσφερθέντα ἀπεποιήθη, ὡς ἀπεποιήθη καὶ τὴν πρόσφερθεῖσαν κληρονομίαν ὑπὸ Σίμωνος Φρεισιου· ἀλλὰ καὶ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν παρεχώρησε ταῖς ἀδελφαῖς αὐτοῦ· ἔτι δὲ ἀπεποιήθη καὶ τῆς πρόκλησιν τοῦ Ἐλέκτορος τῆς Πφάλιζης Καρόλου Λουδοβίκου, τὸ νὰ δεχθῆ τὴν καθηγεσίαν ἐν Ἐϊδελβέργῃ εἰπὼν, ὅτι δὲν δέχεται, διότι δὲν γνωρίζει ποῖα ἐσόνται τὰ ὄρια τῆς ἐλευθερίας τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ· (ἐπιστολ. 54).

Ἐν δὲ Ὀλλανδίᾳ διαμένων ἐτελεύτησε τῷ 1677 κατὰ τὸ 44 ἔτος τῆς ἡλικίας του πάσχων ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ φθίσεως (1).

(1) la vie de B. de Spinoza par Jean Colerus Haye 1706. Das Leben Benedikts von Spinoza von M. Philipson. Braunschweig. 1790. H. Fr. von Diez Benedikt von Spinoza nach Leben und Lehren. Dessau 1783. Collectanea de vita B. de Spinoza, addita operibus ed. Paulus. Jenae 1802—1803. I. II. p. 591 καὶ ἐφ. et I et II praefatio.

Τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ, δι' ὧν ἔνδοξος κατέστη, ἐξεδόθησαν τῷ 1663, 1670 καὶ 1677 (1).

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζου συνέχεται τῇ τοῦ Μαλεβραγγίου καὶ Καρτεσίου· τῇ τοῦ Μαλεβραγγίου, διότι ἡ θεμελιώδης ἰδέα αὐτοῦ ἐστὶν ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Σπινόζου, διότι καὶ παρ' αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ ἀπόλυτος τῶν πνευμάτων ἐνότης. Καίτοι δὲ σῶμα καὶ πνεῦμα εἰσὶν ἀλλήλων ἀνεξάρτητα, ἡ δύναμις ὁμοῦς τοῦ Θεοῦ, ἡ βούλησις, ἐστὶν ἡ ταῦτα συνδέουσα· ἡ ὕλη τῷ Μαλεβραγγίῳ ἐστὶ καθαρά μορφή, διότι οὐσία ἐστὶ μόνος ὁ Θεός, ὡς τοιαύτη δὲ ἀπλῆ ἰδιότης τῆς οὐσίας. Ἐπειδὴ ἡ οὐσία τῷ Μαλεβραγγίῳ ἐστὶ τὸ μόνον πραγματικόν, σχηματίζεται ἐκ ταύτης τῆς πραγματικότητος ἡ οὐσία τοῦ Σπινόζου, καὶ ἐπειδὴ μόνη ἡ οὐσία κατ' ἀμφοτέρους ἔχει πραγματικὴν σημασίαν, συνέχονται μετ' ἀλλήλων καὶ αἱ φιλοσοφίαι αὐτῶν.

Ἡ φιλοσοφία ὁμοῦς τοῦ Σπινόζου συνέχεται καὶ μετὰ τῆς τοῦ Καρτεσίου· πνεῦμα καὶ σῶμα, νόησις καὶ ἔκτασις κατὰ τὸν Καρτέσιόν εἰσὶν ὕλως ἀλλότρια· καίτοι δ' ἀλλότρια, ἔχουσι ὁμοῦς τὸ κοινόν ὅτι ἀμφοτέρω οὐσίαι εἰσὶν. Ἐὰν δ' ἀπὸ τοῦ ἐνός τὸ νοεῖν ἀφαιρεθῇ, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐτέρου ἡ ἔκτασις, μένει ἡ οὐσία καθαρά· ὥστε πνεῦμα καὶ ὕλη εἰσὶν ἰδιότητες, προσόντα αὐτῆς τῆς οὐσίας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνῆρσεν ὁ Σπινόζας τὴν

(1) Ἐξεδόθησαν τῷ μὲν 1663 *Renati Des-Cartes principiorum philosophiae pars I et II et cogitata metaphysica*, τῷ δὲ 1670 *Tractatus theologico-politicus*, τῷ δὲ 1677 ἡ ἠθικὴ εἰς πέντε μέρη διηρημένη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ Θεοῦ, τὸ δὲ δεύτερον περὶ φύσεως καὶ καταγωγῆς τοῦ νοῦ, τὸ δὲ τρίτον περὶ φύσεως καὶ καταγωγῆς τῶν παθῶν, τὸ δὲ τέταρτον περὶ ἀνθρωπίνης δουλείας ἢ τοῦ περὶ παθητικῶν δυνάμεων καὶ τὸ πέμπτον περὶ διανοητικῆς δυνάμεως ἢ τοῦ περὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Τὴν ἠθικὴν ἐξέδωκεν ὁ Λαυδοδικὸς Μαθῆρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σπινόζου καὶ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τὸ περὶ ἐπιδιορθώσεως τοῦ νοῦ, κατ' ὃ καὶ ὁ Σπινόζας, ὡς ὁ Ἐδδῆσιος ὑποθέτει φυσικὴν τινα κατάστασιν, ἐν ἣ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τοσοῦτον δίκαιον, ὅσῳ δύνανται ὥστε τὸ ὄριον τῆς ἰσχύος ἐστὶ τὸ ὄριον τοῦ δικαίου, εἰ καὶ τὴν μοναρχίαν ὁ Σπινόζας δὲν ἐθεώρει ὡς τὴν καλλίστην πολιτείαν καὶ διὰ τοῦτο προέβρινε τὴν δημοκρατίαν.

Τὰ ἅπαντα δὲ τοῦ Σπινόζου ἐξέδωκεν ὁ Πάυλος (H. E. G. Paulus) ἐν Ἰέρη τῷ 1802 καὶ 1803 εἰς δύο τόμους.

δυναμίον τοῦ Καρτεσίου καὶ ἀπεφῆγατο μίαν μόνην ἀπόλυταν οὐσίαν.

Ὁ Καρτέσιος οὐσίαν ἐννοεῖ τὸ μηδενὸς δεόμενον εἰς ὑπαρξίν· τοιοῦτον δ' ἀϋθύπαρκτον ὄν ἐστὶν ὁ Θεός· αἱ δ' ἄλλαι οὐσίαι πρὸς ὑπαρξίν δέονται τοῦ Θεοῦ· ἐπομένως ἡ ἔκτασις καὶ τὸ νοεῖν δὲν εἶναι οὐσίαι ἀϋθύπαρκτοι. Ἐκ δὲ τῶν πριῶν οὐσιῶν αἱ μὲν δύο εἰσὶ πεπερασμένοι, ἡ δὲ ἄπειρος· καίτοι δ' αὐταὶ πεπερασμένοι, εἰσὶν ὁμοῦς κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητοι, διότι κατ' ὑπαρξίν εἰσὶν ἐξηρητημένοι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Σπινόζας τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ νοεῖν θεωρεῖ ἀνεξάρτητα· ταῦτα ὁμοῦς δὲν ἐκφράζουσιν ἑαυτὰ, ἀλλὰ αὐτὴν τὴν οὐσίαν, τὴν Θεόν· καίτοι δ' εἰσὶν οὐσίαι, εἰσὶν ὁμοῦς διὰ τὴν ὁριστικότητά των ἀπλῶς ἰδιότητες τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀπλῶς προσόντα αὐτῆς.

Ἐπειδὴ δ' ὕλη καὶ πνεῦμα κατὰ τὸν Καρτέσιόν εἰσὶν ἀπολύτως διάφορα, ἔπεται, ὅτι κατ' αὐτόν εἰσὶ τρεῖς οὐσίαι, μία ἀπόλυτος, ὁ Θεός, καὶ δύο πεπερασμένοι, ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα· κατὰ δὲ τὸν Σπινόζαν ἐστὶ μία καὶ μόνη οὐσία· ἐπειδὴ μόνη αὕτη ἐστὶ πραγματικὴ, ἐστὶν ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα ἀπλῶς πράγματα αὐτῆς. Ἄρα ὁ Σπινόζας ἀποφηνάμενος ὕλην καὶ πνεῦμα προσόντα τῆς οὐσίας, οὐχὶ δὲ καὶ διάφορα αὐτῆς, ἀνῆρσεν τὸ σύστημα τοῦ Καρτεσίου· διότι ὁ Θεός, εἰ καὶ δὲν ἔχει ἄλλην οὐσίαν πῆς ἑαυτοῦ διάφορον, καὶ διὰ τοῦτο ἰδίαν ὑπαρξίν, τουτέστι προσωπικὴν, ἐστὶν ἡ μία καὶ μόνη κοινὴ οὐσία, ἐπομένως τὰ ὄντα δὲν εἶναι εἰ μὴ τρόποι τῶν προσόντων αὐτῆς· ὥστε ταῦτα καὶ τὰ προσόντα αὐτῆς δὲν εἶναι οὐσίαι ἀϋθύπαρκτοι. Ἐπειδὴ ἡ οὐσία μία καὶ κοινὴ ἐστὶν ἀόριστος καὶ ἄπειρος, ἔπεται, ὅτι ἕκαστον ὄν ὡς ἰδιότης, διορισμὸς αὐτῆς, ἐστὶν ἀπ' αὐτῆς ἀφαιρέσις, περιορισμὸς, ὅς ὡς μὴ οὐσία ἐστὶ μὴ ὄν (1)· ἄρα τὰ ὄντα δὲν εἶναι ἀϋθύπαρκτα, τουτέστιν οὐσίαι. Ἡ οὐσία ὁμοῦς δὲν εἶναι σύνολον, ἀλλ' ἀμερῆς καὶ προτέρα τῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς, ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον, τὸ μόνον, τὰ δὲ ὄντα δὲν εἶναι μέρη,

(1) omnis determinatio est negatio.

ἄλλ' ιδιότητες αὐτοῦ· ἡ οὐσία κατὰ τὸν Σπινόζαν ἐστὶν ἔμμο-
νος, ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι. (epist. 1 B.).

· Ὁ Καρτέσιος δὲν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ νοῦ
ἄρα ὑπάρχω, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς συνέχειαν
πραγματικὴν.

· Ὁ Σχελλίγγιος (sämmtliche Werke X Bd.) τὴν ἀμφιβολίαν
τοῦ Καρτεσίου συνταυτίζει μετὰ τοῦ δυνάμει ὄντος αὐτοῦ λέ-
γων, ὅτι ἡ ἀμφιβολία περὶ τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως φέρει εἰς
τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμένου, ὑπερ ἐστὶν ἡ βάσις τῆς
τοῦ Σπινόζου φιλοσοφίας. Ὁ Σχελλίγγιος δι' ἀφαιρέσεως τοῦ
δυνάμει ὄντος φέρει εἰς τὸ ἀναγκαίως ὄν, ὃ νὰ ἀφαιρεθῇ, νὰ μὴ
νοηθῇ, δὲν δύναται. Τὸ ὑποκείμενον αὐτῷ ἐστὶ τὸ πρῶτον ὄν,
ὃ δὲν δύναται νὰ ἀφαιρεθῇ, ἐστὶ τὸ καθαρὸν ὄν, ἡ ἀπόλυτος
τοῦ Σπινόζου οὐσία, τὸ τυφλὸν ὄν, τὸ ἀποκλεισθὲν πᾶσαν δύνα-
μιν. Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη τοῦ Σχελλίγγιου, ὅτι μόνον τὸ ὑποκει-
μενον δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τοῦ κατηγορουμένου, δὲν φαίνε-
ται ὀρθή, διότι τὸ ὑποκείμενον ὀρίζεται διὰ τοῦ κατηγορουμέ-
νου, καὶ ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ, δὲν εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς ὀρθός, ὅτι μόνον
ὑποκείμενον ἄνευ κατηγορουμένου νοεῖται.

· Ὁ Σπινόζας τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἀπειροῦ,
ἥτοι τοῦ ὄντος τοῦ ἐν ἑαυτῷ, ὃ ὀνομάζει αὐταίτιον. Ἀλλ' ὁ Σπι-
νόζας διακρίνεται τοῦ Καρτεσίου, ὅτι ὁ μὲν Καρτέσιος ἀρχεται
ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτὸν πρῶτου, ὃ δὲ Σπινόζας ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου
πρῶτου.

· Ἡ φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ δυαδι-
σμοῦ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἰδανικῆς θεωρίας· πρῶτος δὲ ὁ
Σπινόζας ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ φυσικὸν, ἡ ἔκτασις, καὶ
τὸ λογικὸν, τὸ νοεῖν, εἰσὶ ταῦτά. Ὁ Σπινόζας ὀνομάζει τὸν θεὸν
αὐταίτιον, τουτέστιν ἄφ' ἑαυτοῦ, μόνον, ὑπάρχοντα. Ὁ θεὸς
αὐτοῦ ὡς οὐσία δὲν δημιουργεῖ ἐλευθέρως, ἀλλ' ἐστὶν ἐν ἑαυτῷ,
ἐν ᾧ τὰ ὄντα μόνον ὡς ἴδιαι μορφαὶ εἰσιν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Σπι-
νόζας τὴν οὐσίαν παρέλαβεν ἐκ τοῦ Καρτεσίου καταστήσας αὐ-
τὴν ἀρχὴν, ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου ἐξαγόμε-
νον τῆς τοῦ Καρτεσίου.

· Ἡ ἰδέα τοῦ Σπινόζου ἐστὶν ὅτι μόνη ἡ οὐσία ἐστὶ ἀληθὲς·
διότι τὸ νοεῖν καὶ ἡ ἔκτασις εἰσὶ προσόντα αὐτῆς. Ὁ Καρτέσιος
τὸ νοεῖν καὶ τὴν ἔκτασιν θεωρεῖ διάφορα, ὃ δὲ Σπινόζας ἀνή-
ρесе τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς ἐκλαβὼν τὸ ὄν ὡς ἐνότητα τῶν
ἀντιθέσεων. (Hegel Gesch. der Phil. III, 337.).

· Ἀποδειχθεῖσης δὲ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου μετὰ τῆς τοῦ
Καρτεσίου λείπεται καὶ ἡ τῶν καθ' ἕνα ἕκαστα ἐκθεσις τῆς τοῦ
Σπινόζου φιλοσοφίας. Τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἀρχεται ὁ Σπινόζας
ἀπὸ τῶν ὀρισμῶν.

1) Ὁ πρῶτος ὀρισμὸς ἐστὶν ὁ τοῦ αὐταίτιου· αὐταίτιον, λέ-
γει, ἐστὶν ἐκεῖνο, οὗ ἡ ἐννοία ἔχει ἐν αὐτῇ τὴν ὑπαρξίν, τουτέ-
στιν ἐκεῖνο, οὗ ἡ φύσις δὲν δύναται ἄλλως νὰ νοηθῇ εἰμὴ ὡς
ὑπάρχουσα· διὰ τοῦ ὀρισμοῦ τούτου θέτει ὁ Σπινόζας τὴν ταυ-
τότητα τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ὑπάρξεως (τοῦ τί καὶ τοῦ ὅτι)· ἡ
λέξις αὐταίτιον σημαίνει κυρίως ὅτι τὸ αἴτιον θέτει, παράγει
ἑαυτὸ, καὶ ἐν τῇ παραγωγῇ ἀναιρεῖ τὴν διαφορὰν, τουτέστι τὸ
αἰτιατὸν οὐσία ἐστὶν αὐτὸ τὸ αἴτιον· καὶ ἡ αἴτια αὕτη, ἥτις
ἐστὶν ἐν ταύτῳ τὸ αἰτιατὸν, ἐστὶ τῷ Σπινόζῳ ὁ θεὸς, ἡ ἀπειρος
οὐσία, ἡ περιλαμβάνουσα πάντα· ἀλλ' ὡς ἀπειρος ἐστὶν ἀπρόσωπος·
ἀλλ' ὁ Σπινόζας οὐδὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ αὐταίτιου ἀνέπτυξεν,
διότι, εἰ ἀνέπτυσσε, τὸ αὐταίτιον αὐτοῦ δὲν θὰ ἦτο νεκρὸν,
ἀλλὰ ζῶν. Ὁ μὲν Καρτέσιος ἐκ τῆς ἐννοίας ἐξάγει τὴν ὑπαρξίν,
ὃ δὲ Σπινόζας ἀπ' ἐναντίου ἐκ τῆς ὑπάρξεως τὴν ἐννοίαν· τὴν
δ' ἀρχὴν ταύτην τοῦ Σπινόζου παρέλαβεν ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ
νεωτέρῳ συστήματι αὐτοῦ.

2) Ὁ δὲ δεύτερος ὀρισμὸς ἐστὶν ὁ τοῦ πεπερασμένου· πεπε-
ρασμένον καθόλου κατὰ Σπινόζαν καλεῖται τὸ δυνάμενον νὰ
ὀρισθῇ ὑπ' ἄλλου τῆς αὐτῆς φύσεως, π.χ. σῶμά τι καλεῖται πε-
περασμένον, διότι παριστῶμεν ἕτερον τούτου μεῖζον· οὕτω δύ-
ναται καὶ ἰδέα τις νὰ ὀρισθῇ ὑφ' ἑτέρας· σῶμα ὅμως ὑπὸ ἰδέας
ἡ ἰδέα ὑπὸ σώματος νὰ ὀρισθῇ δὲν δύναται, διότι σῶμα καὶ
ἰδέα δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, διότι τὰ ὀρίζοντα πρέπει νὰ
ἄπτονται, ἐπομένως, πρέπει νὰ ἔχωσιν ἀναφορὰν πρὸς ἀλλήλα.
Πρὸς τί δὲ ὁ θεὸς περιορίζει τὰ ὄντα; Ὁ Σπινόζας λέγων, ὅτι

αί τροποποιήσεις ούτως έπονται εκ του θεου ως εκ της φύσεως του τριγώνου, ότι αί τρεις γωνίαι είσιν ίσαι δισίν όρθαίς, δέν δεικνύει την μεταξυ του θεου και των όντων συνέχειαν πραγματικήν, έλευθεράν, αλλά λογικήν, αναγκαίαν· τουτέστι δεικνύει, ότι ο θεός είναι αίτία αναγκαία· δέν δεικνύει όμως καθ' έν τρόπον ο θεός και τά όντα συνέχονται, άλλ' ότι μεταξυ θεου και όντων είσι τό νοείν και ή εκτασις, τουτέστιν ως μορφαί, ύφ' ός τά όντα δύνανται να ύπάρχωσιν· ώστε ο θεός τά όντα δέν παράγει άμέσως εκ έαυτου, αλλά δια των προσόντων αυτού.

3) Την ούσίαν όρίζει ως εκείνο, ο έστιν έν έαυτω και νοείται άφ' έαυτου, τουτέστιν ή έννοια αυτού ου δείται της έννοιας έτέρου, όπως σχηματίσθη, διότι άλλως θα ήτο συμβεβηκός, πεπερασμένον, διότι τό έχον χρεών έτέρου είναι εξηρημένον.

Έντεθεν όμως φανερόν είναι, ότι ή ούσία του Σπινόζου ουτε νόησις είναι ουτ' εκτασις, άλλ' αυτών ανωτέρα, ως τοιαύτη δε δύναται να εκληθώη ότι θέτει αυτή έαυτην, ως ο Σχελλίγγιος εις τό μετέπειτα έποίησατο την εκτασιν ως αντικείμενον και τό νοείν ως υποκείμενον αυτής. Αλλά κατά Σπινόζαν τό θέτον έαυτο, άντι να θέσθ έαυτο, βυθίζεται έν τοις ούσιν και απόλλυσι την έαυτου έλευθερίαν.

Ο Σχελλίγγιος άπεφήνατο, ότι τό νοείν και ή εκτασις, ο νοητός και ο αισθητός κόσμος, αυτά καθ' έαυτά είσι τά αυτά μόνον έν διαφόροις μορφαίς· ώστε κατ' αυτόν ο νοητός κόσμος αυτός καθ' αυτόν είναι ή όλη ούσία, ως και ο αισθητός, διότι αί διαφοραί αυτών δέν είναι ουσιώδεις.

Επειδή ο Καρτέσιος σώμα και πνεύμα άντίθετα άπεφήνατο και τό όλόν εις δύο έχώρισεν, έπρεπεν ο Σπινόζας να έλθη εις τά προσόντα αυτού.

4) Προσόν ο Σπινόζας έννοεί εκείνο, ο ο νοϋς ως ούσίαν εκ της ούσίας νοεί, τουτέστιν ως έννοιαν της ούσίας· ως προσόντα δε της ούσίας ο Σπινόζας εκλαμβάνει την εκτασιν και τό νοείν, και ταύτα άποτελοϋσι την έννοιαν της ούσίας· πώς όμως ή ούσία εις τό νοείν και την εκτασιν έρχεται, πώς εκ του ένός εις τό έτερον ή μετάθεσις γίνεται, διεσαφήσεν ο Σπινόζας ουδέν.

5) Τρόπον ο Σπινόζας έννοεί ιδιότητα της ούσίας ή εκείνο, ο έν έτέρω είναι, ύφ' ου νοείται· ή ούσία νοείται ύφ' έαυτης, τό δε προσόν ύφ' έτέρου νοούμενον έχει αναφοράν εις τον νοϋν· ο δε τρόπος είναι τό ίδιο, ο εις τό καθόλου ο Σπινόζας δέν έπανήγαγεν.

6) Θεόν ο Σπινόζας έννοεί τό άπαλύτως άπειρον, ή την ούσίαν την εκ άπειρων προσόντων συσταμένην. Ο θεός είναι τό απόλυτως άπειρον έν και ουχι τό φύσει άπειρον, διότι του φύσει άπειρου δύνανται άπειρα προσόντα να αφαιρεθώσι, τό δ' άπλύτως άπειρόν είναι τό μη έχον απόφασιν (μη όγ). Επειδή ο Σπινόζας δύο προσόντα παραδέχεται, τό νοείν και την εκτασιν, έχει τό άπειρον σημασίαν θετικήν.

7) Έλεύθερον ονομάζει τό αναγκαιώς τη φύσει ύπάρχον και έαυτο εις ύπαρξιν όρίζον, αναγκαίον δε τό ύπάρχον ύπ' άλλου και ενεργοϋν καθ' όρισμένον τρόπον. Αρα ή ούσία είναι ή νοούμενη αυτή καθ' αυτήν, προσόν δε τό δι' έτέρου νοούμενον, τουτέστι του νοϋ, και έπομένως προς έτερον· τρόπος είναι τό δι' έτέρου και έν έτέρω νοούμενον. Αί δε τρεις αύται έννοιαι έχουσι αναλογίαν προς τάς κατηγορίας του Έγγελου, ή μόν ούσία εις τό καθόλου (γένος), τό δε προσόν εις τό είδος, ο δε τρόπος εις τό άτομον· καθ' Εγγελον όμως τό άτομον αυτό καθ' αυτό είναι ή ούσία, τό γένος, κατά δε τον Σπινόζαν ο τρόπος είναι άπλώς συμβεβηκός. Τό άπειρον ο Σπινόζας εκλαμβάνει διτώς, αριθμω και είδει (καθ' αυτό) (1). Επὶ του θεου εκλαμβάνεται τό άπειρον νοερώς, τουτέστι τό όγ είναι έννοια τε άμα και ύπαρξις. Οτι δε τό άπειρον έννοείται καθ' αυτό, άποδεικνυται εκ του ότι δέν ύπάρχουσιν άπειρα προσόντα, αλλά δύο μόνον. Αλλ' ο Σπινόζας άντι να έρευνηση άν τό περιεχόμενον των όρισμών ήναι άλλός, ήρξατο από των όρισμών χωρις να άποδείξη πόθεν τά προσόντα, και πως ή ούσία εις αυτά μεταβαίνει και εκ αυτών εις τους τρόπους.

Καίτοι δ' ο Σπινόζας μεταβαίνει από της ούσίας εις τά προσ-

(1) infinitum imaginationis et intellectus, seu actu,

όντα και ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, τοῦς τρόπους ὁμοίως δὲν ἀναγνωρίζει ὡς οὐσιώδη, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ὡς τοιαῦτα ἀναιροῦνται.

Μετὰ δὲ τοὺς ὀρισμοὺς τάσσει ὁ Σπινόζας τὰ ἀξιώματα.

1) Πάντα τὰ ὄντα εἰσὶν ἢ ἐν ἑαυτοῖς ἢ ἐν ἑτέρῳ.

2) Τὸ μὴ νοούμενον δι' ἑαυτοῦ νοεῖται δι' ἑτέρου.

3) Ἐξ ὀρισμένου αἰτίου ἔπεται αἰτιατὸν ἀναγκασίως, ἐξ ἀορίστου οὐδὲν αἰτιατὸν.

4) Ἡ γνῶσις τοῦ αἰτιατοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τοῦ αἰτίου.

5) Ὄντα κοινὸν μὴ ἔχοντα δὲν δύνανται νὰ καταληφθῶσιν ἀλλήλοις, ἢ ἡ ἐνοια τοῦ ἑνὸς δὲν περιέχει τὴν τοῦ ἑτέρου.

6) Ἡ ἀληθὴς ἰδέα πρέπει νὰ συμφωνῇ μετὰ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς.

7) Ἡ οὐσία παντὸς τοῦ δυναμένου νὰ νοηθῇ ὡς μὴ ὑπάρχοντος δὲν ἐσωκλείει τὴν ὑπαρξίν. Ὅσα εἰσὶν ἐν ἑαυτοῖς, ταῦτα ὁ Σπινόζας θεωρεῖ ὡς οὐσίας καὶ ἀνεξάρτητα, ὅσα δ' ἐν ἑτέρῳ, ταῦτα ἐξηρητημένα καὶ μὴ οὐσιώδη. Ἐὰν ὁ Σπινόζας διέκρινέ τι, οὐτε ἐν ἑαυτῷ οὔτ' ἐν ἑτέρῳ ἦτο, θὰ ἐγνώριζεν ὅτι ἐστὶ τι τρίτον παρὰ ταῦτα, ἐν ᾧ τὸ εἶναι αὐτῶν ἐστὶ.

Παρὰ δὲ τὰ ἀξιώματα ὁ Σπινόζας ἀναφέρει καὶ θεωρήματα.

1) Ἡ οὐσία ἐστὶ φύσει προτέρα τῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς, ὡς τοῦτο ἐκ τοῦ Β καὶ Β ὀρισμοῦ ἀποδείκνυται.

2) Δύο οὐσίαι διάφορα ἔχουσαι προσόντα οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν μετ' ἀλλήλων, ὡς καὶ τοῦτο ἐστὶν ἐκ τοῦ Β ὀρισμοῦ φανερόν.

3) Οὐδὲν τῶν ὄντων μὴ ἔχόντων κοινὸν ἀλλήλοις δύναται νὰ ἦναι αἷτιον ἑτέρου. Εἰδ' οὐδὲν κοινὸν ἔχουσιν, οὐδὲ δι' ἀλλήλων δύνανται νὰ καταληφθῶσι.

4) Δύο οὐσίαι τοῦ αὐτοῦ προσόντος δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν. Ἐὰν διάφοροι οὐσίαι ὑπῆρχον, ἔπρεπε νὰ διακρίνιωνται ἢ διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν προσόντων ἢ τῶν τρόπων· εἰ μὲν διὰ τῆς τῶν προσόντων, δῆλον ὅτι ἐστὶ μία μόνη τοῦ αὐτοῦ προσόντος οὐσία· εἰ δὲ διὰ τῆς τῶν τρόπων, πάλιν ἡ οὐσία αὐτῶν αὐτῇ καθ' αὐτὴν θεωρουμένη ἐστὶ μία καὶ οὐχὶ πολλαί, ὡς ἐκ τοῦ Β καὶ Β ὀρισμοῦ δείκνυται.

5) Ἡ ὑπαρξίς ἐστὶν ἀχώριστος τῆς οὐσίας· ἡ οὐσία ὑπ' ἄλλου τινὸς νὰ πηγᾶσῃ δὲν δύναται, ἀρα εἶναι αὐταίτιος, τουτέστιν ἡ οὐσία περιέχει τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς (ἐκ τοῦ 1 ὀρισμοῦ).

6) Ἐκάστη οὐσία ἐστὶν ἄπειρος· ἐκάστου προσόντος ἐστὶ μία μόνη οὐσία· τῇ οὐσίᾳ ὑπάρχει ἡ ὑπαρξίς ἀναγκασίως· ἢ δ' ὑπαρξίς ἐστὶν ἢ πεπερασμένη ἢ ἀπειρῆς· πεπερασμένη δὲν δύναται νὰ ἦναι, διότι ἔπρεπε νὰ ὀρίζηται ὑπ' ἑτέρας, ἀλλὰ τότε θὰ ἦσαν δύο οὐσίαι, ὑπερ ἀδύνατον· (θεώρημα 5)· ἀρα ἡ ὑπαρξίς ἐστὶν ἀπειρος.

Ἐπειδὴ τὸ πεπερασμένον ἐστὶν ἀπόφασις τῆς ὑπάρξεως, μὴ ὄν, τὸ δ' ἀπειρον κατάφασις αὐτῆς, ἔπεται (ἐκ τοῦ 7 ἀξιώματος), ὅτι ἐκάστη οὐσία πρέπει νὰ ἦναι ἀπειρος.

7) Ἐκάστη οὐσία ἐστὶν ἀμερῆς. Τοῦτο εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ φύσις τῆς οὐσίας δύναται μόνον ὡς ἀπειρος νὰ νοηθῇ· ὑπὸ ἐν ὁμοίως μέρος τῆς οὐσίας δὲν δύναται ἄλλο νὰ νοηθῇ εἰμὴ οὐσίαις πεπερασμένη, ὅπερ ἐστὶν ἀντίφασις (θεώρημα 8). Πῶς ὁμοίως κατὰ Σπινόζαν συνυπάρχει ἐν τῇ οὐσίᾳ ἡ ὑπαρξίς, καὶ πῶς ἐκ τῆς ἐννοίας πηγάζει ἡ ὑπαρξίς; Ἐπειδὴ ἡ οὐσία ἐστὶ ταυτότης τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι, τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ὑπάρξεως, σημαίνει τὸ ἀξίωμα τῆς ταυτότητος, ὅτι τὸ ὑπάρχον πρέπει ἀναγκασίως νὰ ἦναι νοητὸν, τουτέστιν ὅτι μόνον νοητὰ ὑπάρχουσιν. Ἐπειδὴ τὸ νοεῖν ἐν τῇ οὐσίᾳ δὲν εἶναι διάφορον τοῦ εἶναι, ὑποτίθεται τὸ εἶναι τὸ αὐτὸ οὐσιώδες καὶ πραγματικὸν μετὰ τοῦ νοεῖν, τὸ δὲ διάφορον τοῦ νοεῖν, τουτέστι τὸ αἰσθητὸν, ὑποτίθεται ὡς τὸ ὄν τῶν πεπερασμένων τροποποιήσεων. Ἐὰν ὁ Σπινόζας παρὰ τὸ νοεῖν ἀνεγνώριζεν ἀρχὴν τοῦ πραγματικοῦ ἑτέραν, θὰ ἐνόοει, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδέας, τουτέστιν τὸ πραγματικὸν αὐτῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ἐκ τῆς ἰδέας. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχῶν στερούμενοι δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι καὶ δικαιολογήσωσι τὸ ἐκ τῆς ἰδέας πραγματικόν. (Tennemann Gesch. der Phil. 10 Bd. Feuerbach Gesch. d. Phil. I. 378 καὶ ἐφ.). Ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ ἐννοια τοῦ θεοῦ ὑποτίθενται αἱ αὐταί, ἢ δ' οὐσία οὐδεμίαν λαμβάνει τελειότητα παρὰ τινος αἰτίας ἐξωτερικῆς, παράγει τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς ἐξ ἑαυτῆς. Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ὑποτίθεται

ται τὰ ἀπολύτως ἀπειρον ὄν, ἀφ' οὗ οὐδὲν προσόν δύναται νὰ ἀναιρεθῆ, ἔπρεπεν, ἔάν ἦτο οὐσία τις παρά τὸν θεόν, νὰ νοηθῆ δι' ἑνὸς τῶν προσόντων τοῦ θεοῦ· ἔάν οὕτως εἶχε, ἴδιον ἦσαν δύο οὐσίαι ἔχουσαι ἐν προσόν, ὅπερ ἀτοπὸν κατὰ τὸ πέμπτον θεωρημα· διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νοηθῆ παρά τὸν θεόν οὐσία τις· διότι, εἰ ἠδύνατο νὰ νοηθῆ, ἔπρεπε νὰ νοηθῆ ὡς ὑπάρχουσα, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον· διὰ τοῦτο ὁ θεός ἐστὶν ὄν νοητικὸν καὶ ὄν ἐκτεταμένον. (Eth. P. II. P. 1. et 2.).

Τὴν δ' ἐκτασιν ὁ Σπινόζας ἐκλαμβάνει διττῶς, τὴν τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως καὶ τὴν τοῦ λόγου· ἔάν μὲν ἡ ποσότης αἰσθησεί θεωρηθῆ, ἐστὶ πεπερασμένη, διαιρετὴ, συγκειμένη· ἔάν δὲ νοήσῃ, ἀπειρὸς, μόνη καὶ ἀδιαίρετος. Τὸ ὕδωρ λ.χ. ὡς ὕδωρ δύναται νὰ διαιρεθῆ, καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ νὰ χωρισθῶσιν· ἀλλὰ, καθ' ἕσον τὸ ὕδωρ θεωρεῖται ὡς σωματικὴ οὐσία, δὲν δύναται νὰ διαιρεθῆ καὶ χωρισθῆ· οὕτω γίνεται τε τὸ ὕδωρ ὡς ὕδωρ καὶ ἀπόλλυται, ὡς οὐσία ὅμως οὕτε γίνεται οὕτ' ἀπόλλυται· διὰ τοῦτο ἡ ἐκτασις ἦτοι ἡ ὕλη ὡς οὐσία ἐστὶν ἀνάγκαιως προσόν ἢ διορισμὸς τοῦ θεοῦ. Ἴνα δ' ἡ ἐκτασις ὡς προσόν τοῦ θεοῦ καταληφθῆ, πρέπει νὰ ἀποδειχθῆ, ὅτι αὐτῆ διορισμὸς ὑπάρχουσιν; ἀπειρον, ἀδιαίρετον, μόνον. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ ὄντα ἀνευ αὐτῆς δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν οὐδὲ νὰ νοηθῶσιν, διότι ταῦτα ὡς ὀρισμένα καὶ διὰ τοῦτο ὡς μὴ ὄντα δὲν ἔχουσι οὐσίαν ἐν ἑαυτοῖς· οὐδὲ νὰ νοηθῶσιν, διότι αὐτὴν ὑποθέτουσιν ὡς τὸ ἓν καὶ καθόλου, ὡς τὴν οὐσιώδη ἔννοιαν αὐτῶν, ἧς οἱ περιορισμοὶ εἰσὶν αἱ ἔννοιαι τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων· ἡ ἐκτασις ὅμως δὲν περιέχει ἐν ἑαυτῇ ἀπόφασιν, ἀλλ' ἐστὶν ἀόριστος, ἀπεριόριστος, καθαρὰ ὑπαρξίς, καθαρὰ θέσις· ἀπ' ἐναντίου σχῆμα ἢ σῶμα ὀρισμένον εἶναι περιορισμὸς, στέρησις, ἀποθετικόν, πεπερασμένον, μὴ ὄν. (Epist. 50)· διὰ τοῦτο ἡ ἐκτασις ἐστὶ καὶ αὐταίτιον, διότι ἐστὶν ἀπειρος, ἀπεριόριστος, πραγματικὴ· ἡ δ' ὀρισμένη ἐκτασις, ταυτέστιν ἡ αἰσθητὴ, ἐστὶ πεπερασμένη, διαιρετὴ, ἢ δὲ νοητὴ ἐκτασις ἀδιαίρετος, ἀπειρος. Τοῦτων δὲ τῶν δύο ἐκτάσεως, τῆς μὲν ὀρισμένης δύνανται νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἄλλα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ὀριστικότητά αὐτῆς, τῆς

δ' ἀορίστου οὐδὲν, διότι ἐν αὐτῇ οὐδὲν ὑπάρχει ἀλλότριον· ἀρα αὕτη ἐστὶν ἀδιάλυτος καὶ ἀδιαίρετος· ἐνὶ λόγῳ ἡ ἔννοια τῆς ἐκτάσεως ὡς οὐσίας ἐστὶν ἀδιαίρετος καὶ ἀπλῆ. Τῆ δ' ἐκτάσει ὑπάρχει καὶ ὁ διορισμὸς τῆς ἐνότητος, διότι ἡ οὐσία αὐτῆς ἐστὶν ἀόριστος.

Ὁ Σπινόζας συνταυτίζει τὴν ὑπαρξίαν μετὰ τῆς οὐσίας καὶ δεικνύει τὸ ὄν, οὐ ἢ ὑπαρξίς καὶ ἡ οὐσία εἰσὶ ταῦτόν, ὡς ἐν καὶ μόνον ὄν τὰ πολλὰ ἀποκλείον, διότι πολλά ἐστὶ τοῦτο, οὐ ἢ ὑπαρξίς διακρίνεται τῆς οὐσίας του, τὰ πολλὰ δὲν εἶναι εἰρηλ αὐτῆ ἢ τῆς ὑπαρξέως ἀπὸ τῆς οὐσίας διαφορά, διότι ἡ οὐσία ἐστὶν ἐν, ἡ διαφορά τοῦ ἐνός ἐστὶ πολλά· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σπινόζας, ὅτι ὁ ὀρισμὸς ἐκφράζει μόνον τὴν οὐσίαν ἐνός πραγματος καὶ οὐχὶ πολλά· μόνον ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ θεοῦ ἔπεται ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ, ἡ δὲ ὑπαρξίς τῶν τροποποιήσεων, τῶν πεπερασμένων ὄντων ὡς πολλῶν, δὲν δύναται νὰ γνωρισθῆ ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς πείρας. (Eth. P. I, Pr. 17. Epist. 39, 40 καὶ 28). Ἐπειδὴ ἡ ἐκτασις τὴν ὑπαρξίαν ἐκφράζει καὶ εἰς τὴν οὐσίαν ἀνήκει τοῦ θεοῦ, διότι ὁ θεός δὲν εἶναι εἶδος τι περιορισμένον τῆς οὐσίας, ἀλλ' αὐτῆ ἢ ἀπόλυτος οὐσία ἢ οὐδένα περιορισμὸν ἔχουσα, ἐστὶ καὶ αὕτη, ὡς τὸ νοεῖν, προσόν τοῦ θεοῦ. (Epist. 49).

Ἐπειδὴ ἐκτασις καὶ νοεῖν ἐκφράζουσιν ἀπειρον οὐσίαν καὶ εἰσὶν ἀπεριόριστον, ταυτέστι θετικόν, ὁ δὲ θεός ἐστὶ τὸ ἀπολύτως ἀπεριόριστον ὄν, τὸ ἀπολύτως θετικόν, ἐκφράζουσιν ἢ ἐκτασις καὶ τὸ νοεῖν τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ὀρισμένως καὶ εἰσὶν ἀπειρα τοῦ θεοῦ προσόντα.

Ἐπειδὴ τὴν οὐσίαν ὀρισμένως ἐκφράζουσιν, εἰσὶ πρὸς αὐτὴν ὡς μὴ ὄντα. Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸ λάθος ἐνέπεσεν ὁ Σπινόζας, διότι τὸν διορισμὸν ὑπέλαβε στέρησιν, ἀπόφασιν, μὴ ὄν.

Ὁ Σπινόζας ἦλθεν εἰς τὰ προσόντα ταῦτα, διότι ὁ Καρτέσιος τὴν ἀντίθεσιν τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος ὤρισεν ὡς ἀντίθεσιν τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ νοεῖν. Τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου προῆλθεν ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Καρτεσίου, μόνον δὲ διαφέρουσιν ὅτι ὁ θεός τοῦ Σπινόζου ἐστὶ μόνος ἔμμονος, τῆ δὲ νοεῖν

καὶ ἡ ἔκτασις κατὰ μὲν τὸν Καρτέσιόν εἰσιν ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ, κατὰ δὲ τὸν Σπινόζαν αὐτὸς ὁ Θεός. Ὁ Σπινόζας παραδέχεται τὴν ἀπόλυτον τῆς οὐσίας ἐνότητα καὶ τὴν ἀπόλυτον τῶν προσόντων ἀντίθεσιν· ἡ δ' ἔκτασις ἐστίν, ὡς καὶ παρὰ τῷ Καρτεσίῳ, ἄλογος, διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ Σπινόζου, ὡς ἡ τοῦ Καρτεσίου, ἐστὶ μηχανικὴ· ἡ ἐνότης τῶν προσόντων δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ, ἀλλ' ἐξωτερικὴ. Ἐπειδὴ ὁ Σπινόζας δὲν ἔρχεται εἰς τὰ προσόντα ἀπὸ τῆς οὐσίας ἐκ τῶν προτέρων, δὲν ἀποδεικνύει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπάρξεως τῆς οὐσίας, διότι ταῦτα ἐκλαμβάνει ἐκ τῶν ὑστέρων, ὡς ἀναγκαζόμενος ἐκ τῆς πείρας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἐκτάσεως συνιστάμενον.

Ὁ Θεὸς τοῦ Σπινόζου ἐστὶν ἐνότης ἕρμονος, ἥτις ὅμως δὲν εἶναι εἰμὴ τύπος ἀπλοῦς· τὸ νοεῖν καὶ ἡ ἔκτασις οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν μετ' ἀλλήλων· τὸ ἐν προσὸν δὲν ὑποθέτει τὸ ἕτερον, ἀλλὰ τὸ ἐν ἐστὶν ἀνεξάρτητον τοῦ ἑτέρου· ἡ οὐσία ἐστὶ τὸ κοινὸν αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως αὕτη δὲν θέτει ἑαυτὴν ἐλευθέρως, ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Σπινόζας τὰ προσόντα δὲν ἐξήγαγεν ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων, τουτέστιν ἐκ τῆς πείρας, ὡς συνέπειαν. Ἐὰν ὁ Σπινόζας ἐγνώριζε τὴν ἀναγκαιότητα, δὲν θὰ ἤρχετο εἰς δυαδισμόν· ἄρα τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ὑποθέτει τὴν πείραν καὶ δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ, πῶς ἡ οὐσία ἔρχεται εἰς τὸ νοεῖν καὶ τὴν ἔκτασιν, διὰ τὴν ὅ Θεὸς ὑπάρχει ὑπὸ τὰ δύο ταῦτα προσόντα. Ὁ Σπινόζας διορίζων τὸν Θεὸν ὡς ἐνότητα τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἐκτάσεως ἐκφράζει τι θετικόν· τὸν διορισμὸν ὅμως τοῦτον ἔπρεπε νὰ παραγάγῃ ἐκ τῆς οὐσίας. Ἡ οὐσία τῷ Σπινόζᾳ ἐστὶν ἀόριστος· τὰ προσόντα αὐτῆς ἐκφράζουσι τὴν ἐννοιαν τῆς οὐσίας κατὰ τρόπον ὀρισμένον· ὁ ὀρισμὸς ὅμως ἐστὶν ἀπόφασις, μὴ ὄν. Ἐπειδὴ ταῦτα δὲν θέτουσιν εἰς τὴν οὐσίαν διαφορὰν, δὲν διακόπτουσι τὴν ἐνότητα αὐτῆς. Ἡ ἐνότης ὅμως αὕτη δὲν θέτει ἑαυτὴν, οὐδὲ τὰς διαφορὰς, ἐπομένως ἐστὶν ὡς μὴ ὄν. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ὑποθέτει μόνον τὴν πείραν, τὸ δὲ νοεῖν ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν ἔκτασιν, φανερόν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο οὔτε τὴν ἔκτασιν

περιλαμβάνει οὔτε τὸ νοεῖν, ἄρα οὐδὲ τὴν ἐνότητα ἀμφοτέρων. Ἐπειδὴ ἡ ἔκτασις οὐδὲν ὑποθέτει, ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἄνευ τοῦ νοεῖν.

Ὁ Σχελλίγγιος ὑπέθεσεν, ὅτι τὸ ὄν ἐστὶν ἕρμονον, ὅπερ ἐξετάθη, καὶ ὅτι ἡ ἔκτασις ἀντίκειται ὡς ἐξωτερικὸν τῷ ἐσωτερικῷ, τῷ νοεῖντι, καὶ ὅτι ταῦτα τὰ ἀλλήλοις ἀντικαίμενά εἰσι προσόντα τοῦ αὐτοῦ ὄντος, τῆς οὐσίας. Ἐὰν τὸ ἐκταθὲν μεταβῇ εἰς τὰ ὄντα, ἀπόλλυται, ὡς ὁ Θεὸς τοῦ Σπινόζου ἐστὶν ἐν τῇ οὐσίᾳ βεδυθισμένος, ἐπειδὴ ἀντίθετον αὐτῷ ὑπάρχει οὐδὲν· διὰ τοῦτο ἐν τῷ συστήματι τοῦ Σπινόζου δὲν ὑπάρχει κατὰ Σχελλίγγιον ζωὴ, διότι δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις καὶ τῶν προσόντων ὀριστικότης, ἀλλ' ἡ ἀναίρεσις τῆς διαφορᾶς καὶ ἀντιθέσεως. Ἐνταῦθα παραλαβὼν ὁ Σχελλίγγιος τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ συτήματος τοῦ Σπινόζου τὸ ἴδιον σύστημα αὐτοῦ.

Πάντα τὰ ὄντα ὡς τρόποι, ὡς ιδιότητες, τῶν προσόντων τοῦ Θεοῦ περιέχονται ἐν αὐτοῖς καὶ ἐκφράζουσιν ὀρισμένως τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Πάντα τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ καὶ ἄνευ τοῦ Θεοῦ οὔτε νὰ ὑπάρξῃ τι οὔτε νὰ νοηθῇ δύναται· ἡ δύναμις ἐκάστου ὄντος ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ ἕρμονος καὶ οὐχὶ ἡ διαδοτικὴ αἰτία τῶν ὄντων, τῆς τε ὑπάρξεως καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ μόνον κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, καὶ ἐπειδὴ ὑπ' οὐδενὸς ἀναγκάζεται, ἐστὶν αἰτία ἐλευθέρη, διότι οὐδὲν ἐστὶν ἐκτὸς αὐτοῦ δυνάμενον νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸν εἰς ἐνεργειαν. Πάντα τὰ ὄντα ἐπονται ἀναγκαιῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ τριγώνου αἱ τρεῖς αὐτοῦ γωνίαι εἰσὶν ἴσαι· δυοὶν ὀρθαῖς· ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἦτο ἀπ' αἰῶνος ἐνεργητικὴ καὶ ἐστὶ εἰς τὸν ἅπαντα αἰῶνα. Διὰ τῆς ιδέας ταύτης ἀναγνωρίζει ὁ Σπινόζας συνέχειαν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὄντων· ἡ συνέχεια ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἐλευθέρη καὶ πραγματικὴ ἀλλ' ἀνελευθέρη καὶ λογικὴ. Ὁ Σπινόζας ὅμως τὸν τρόπον τῆς συνεχείας, ὡς ἔδει, δὲν ἀπέδειξε· καὶ οὐ μόνον εἰς τοῦτο ἠράρτησεν, ἀλλὰ καὶ διότι κἀμνην λόγον μόνον περὶ ὄντων καθόλου, οὐδέποτε δὲ περὶ ὄντων συγκεκριμένων.

Τὸν νοῦν, τὴν βούλησιν, τὴν ἐπιθυμίαν, τὸν ἔρωτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἀνάγων εἰς τὴν δεδημιουργημένην φύσιν θεωρεῖ τρόπους· δεδημιουργημένην δὲ φύσιν νοεῖ ὅσα ἔπονται ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως ἢ ἐνὸς τῶν προσόντων, τούτέστι τρόπους, ιδιότητας τῶν τοῦ Θεοῦ προσόντων· γόνιμον δὲ φύσιν νοεῖ τὸ ἐν ἑαυτῷ ἢ τὸ δυνάμενον γὰ νοηθῆ δι' ἑαυτοῦ ἢ τοιαῦτα προσηγορεύοντα ἐκφράζοντα αἰτίαν οὐσίαν τούτέστι τὸν Θεὸν ὡς ἐλευθέραν αἰτίαν· ἄρα ὁ νοῦς δὲν δύναται εἰς τὴν γόνιμον φύσιν γὰ συγκатаταχθῆ· διότι ὁ Σπινόζας νοῦν δὲν νοεῖ τὸν ἀπόλυτον, ἀλλὰ εἶδος τι μόνον τοῦ νοεῖν ὠρισμένον, καὶ ὡς τοιοῦτον πρέπει γὰ καταληφθῆ δι' ἐνὸς τῶν προσόντων τοῦ Θεοῦ· ὡς ὁ νοῦς, οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ βούλησις ὠρισμένον εἶδος τοῦ νοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται γὰ θεωρηθῆ αἰτία ἐλευθέρα, ἀλλ' ἀναγκαία· διὰ ταῦτα ὁ Θεὸς δὲν ἐνεργεῖ ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἐπομένως ἡ βούλησις δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν. Ἐὰν νοῦς καὶ βούλησις ἀγῆκον εἰς τὸν Θεόν, ἔπρεπεν ἄλλως πως γὰ νοηθῆσιν ἢ ἕως συνήθως νοοῦνται· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς δὲν ἐνεργεῖ ἕνεκα τινός, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς ἀναγκαιότητος, ἐξ ἧς καὶ ἐστίν· διὰ τοῦτο τὸ αἴτιον, διὸ ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ, καὶ τὸ αἴτιον, δι' ὃ ὑπάρχει, ἐστὶ τὸ αὐτό· ὡς οὐδενὸς ἕνεκα ὑπάρχει, οὕτω καὶ οὐδενὸς ἕνεκα ἐνεργεῖ, ὡς ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ δὲν ἔχει σκοπὸν, οὕτως οὐδ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ· διότι, εἰ ὁ Θεὸς ἐνήργει ἕνεκα τινός, οὐκ ἐπεθύμει τινός, οὐ στερεῖται, ὁ Θεὸς θὰ ἦτο ἀτελής· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀγαιρεῖ τὴν τελειότητα τοῦ Θεοῦ· ἐνὶ λόγῳ ὁ Σπινόζας ἐξηγεῖ τὰ τελικὰ αἰτία δι' ἀνθρωπίνας ἐπινοήσεις, διότι πάντα πηγάζουσιν ἐκ τῆς αἰδίου ἀναγκαιότητος καὶ τελειότητος τῆς φύσεως.

Ὁ Σπινόζας δοξάζει, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν τελικῶν αἰτίων μεταβάλλει τὴν ἅπασαν φύσιν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαιρεῖ τελειότητα. Ὁ Σπινόζας ὅμως περὶ ὅλου καὶ μερῶν κάμνων λόγον καθίσταται ἀνακόλουθος ὡς κρύπτων τὸ τελικὸν αἴτιον, ὃ ἀποβάλλει ὡς ἀνθρωπίνην ἐπινοήσιν. Ὁ Σπινόζας ἰσχυρίζεται, ὅτι πάντα προῆλθον ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, ἐπομένως ὅτι οὐδὲν ἐστὶ κατὰ συμβεβηκός· εἰ τοῦτο οὕτως εἰχέτο ἴσως τὸσαι ἀτέλειαι προῆλθον ἐν τῇ φύσει, οἷον φθορά, κακόν

καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· τὴν δυσχέρειαν ταύτην λύει ὁ Σπινόζας λέγων, ὅτι ἡ τελειότης τῶν ὄντων πρέπει γὰ ἐκτιμηθῆ μόνον κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν· οἱ ἄνθρωποι ἐκ προλήψεως ὀνομάζουσι τὰ ὄντα τέλεια ἢ ἀτελῆ· οἱ ἄνθρωποι σχηματίσαντες ιδέας κοινὰς οἰκοδομῶν, πύργων καὶ ἄλλων, καὶ τὴν μὲν προκρίναντες τῆς ἐτέρας, ἐπόμενον ἦτο τέλειον γὰ ὀνομάσωσι τὸ σύμφωνον μετὰ τῆς κοινῆς ιδέας αὐτῶν, καὶ ἀτελές τὸ μὴ σύμφωνον· οὕτως ὀνόμασαν καὶ τὰ ὄντα τῆς φύσεως τέλεια ἢ ἀτελῆ, διότι οἱ ἄνθρωποι καὶ περὶ αὐτῶν σχηματίζουσιν ιδέας κοινὰς· καὶ εἰ μὲν εὗρωσιν ἐν τῇ φύσει τι, ὃ δὲν συμφωνεῖ τῇ σχηματισθείσῃ ιδέᾳ αὐτῶν, νομίζουσιν, ὅτι ἡ φύσις ἔχει ἔλλειμμα καὶ διὰ τοῦτο παρέλειψε τὸ ὄν ἀτελές.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, λέγει, ὅτι τὰ καλούμενα τῆς φύσεως κηρώματα καὶ αἱ ἀτέλειαι αὐτῆς εἰσιν ἐπινοήματα ἀνθρώπινα, διότι τέλειον καὶ ἀτελές εἰσιν ἔννοιαι σχηματιζόμεναι ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλα συγκρίσεως τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ εἶδους, καὶ ταῦτα συγκρινόμενα καὶ εἰς κοινὴν ἔννοιαν ἀναγόμενα καλοῦνται τὰ μὲν τελειότερα, τὰ δὲ ἀτελέστερα.

Ὁ δὲ τὸ ἀτελές δὲν εἶναι ἐν τῇ φύσει πραγματικόν, οὕτως οὐδὲ τὸ κακόν, ἡ πλάνη, ἡ ἀμαρτία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια εἶναι τι θετικόν· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τούτων αἴτιος· ἡ στέρησις δὲν εἶναι θετικόν, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἡμᾶς καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Θεόν, πεπερασμένη μόνον παράστασις, ἀπλή ἔννοια, σχηματιζομένη ἐκ τῆς τῶν ὄντων συγκρίσεως πρὸς ἀλλήλα· καίτοι πάντα ἐγένοντο ἐξ ἀναγκαιότητος τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ πάντα ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἔπονται, οὔτε ὅμως ἐγένοντο ὁμοίως οὔτε ἔπονται, ἀλλ' οἱ μὲν ἄπειροι τρόποι ἀμέσως ἐκ τοῦ Θεοῦ, οἱ δ' ὠρισμένοι καὶ τὰ πεπερασμένα ὄντα ἐμμέσως. Ὅσα ἐκ τῆς ἀπολύτου φύσεως ἐνὸς τῶν προσόντων τοῦ Θεοῦ ἐγένοντο, ταῦτα ἔπρεπεν αἰεὶ καὶ ἀπέριως γὰ ὑπάρχωσιν ἢ εἰσιν αἰδία καὶ ἀπειρά· ἐκαστὸν πεπερασμένον ὄν καὶ ὠρισμένως ὑπάρχον οὔτε γὰ ὑπάρξῃ οὔτε γὰ ἐνεργήσῃ δύναται, ἐὰν δὲν ὠρίζετο εἰς ὑπαρξίν καὶ ἐνεργείαν ὑφ' ἑτέρου πεπερασμένου αἰτίου, οὐδὲ τὸ πεπερασμένον αἴτιον δύναται γὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν ὑπ' ἄλλου πεπερασμένου αἰτίου

δὲν ὠρίζετο εἰς ὑπαρξίν καὶ ἐνέργειαν, καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον, διότι πᾶν πεπερασμένον καὶ ὠρισμένην ἔχον ὑπαρξίν δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῆ ἐκ τῆς ἀπολύτου φύσεως ἐνός τῶν προσόντων, διότι τὸ παραγόμενον ἐκ τῆς ἀπολύτου φύσεως ἐνός τῶν προσόντων τοῦ Θεοῦ ἐστὶν αἰδίον καὶ ἀπειρον.

Τὸ πεπερασμένον δὲν ἠδύνατο ἐκ τινος τροποποιήσεως ἀπειρου τινός· προσόντος νὰ παραχθῆ, ἀλλ' ἐκ τινος τροποποιήσεως πεπερασμένης καὶ ὠρισμένην ἐχούσης ὑπαρξίν.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Σπινόζαν ἐξ ἀπειρων τροποποιήσεων πάντοτε ἔπονται ἀπειροὶ μόνον τροποποιήσεις, ἀναφύεται τὸ ζήτημα, πῶς γίνονται αἱ πεπερασμέναι τροποποιήσεις, τουτέστι τὰ πεπερασμένα ὄντα; Τὸ ζήτημα ὁμῶς τοῦτο δὲν ἐξάγεται, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου, ἀλλ' ἐστὶν ὅλως τυχαῖον καὶ ἀλλότριον· ἀπ' ἐναντίου τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ἀποβάλλει τὸ ζήτημα τοῦτο, διότι αὐτὸ δὲν θεωρεῖ φιλοσοφικόν, ἀλλὰ θεολογικόν. (Feuerb. Gesch. d. Phil. σ. 400.). Ὁ Σπινόζας ἀληθῆ ὑπαρξίν θεωρεῖ τὴν ἀπειρον, ἀπεριόριστον, τὴν δ' ἐννοίαν τοῦ ἀπειρου καὶ τὴν τῆς ὑπάρξεως τὴν αὐτήν· ὃν τῷ Σπινόζᾳ ἐστὶ τὸ ἀπεριόριστον, τὸ μὴ ἔχον ἀποθετικόν, μὴ ὄν· τὸ πεπερασμένον δὲν ἔχει ἀληθῆ ὑπαρξίν, διότι ἡ ὑπαρξίς ἐστὶν ἀπολύτως θετικόν· τὸ πεπερασμένον ἔχει ἀποθετικὴν ὑπαρξίν, μὴ ἀληθῆ· διὰ τοῦτο δὲν ἐξηγεῖται πῶς τὸ πεπερασμένον ἐκ τοῦ ἀπειρου παράγεται, διότι τῷ πεπερασμένῳ δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ ὑπαρξίς· πραγματικὴν ὑπαρξίν ἔχουσι τὰ πεπερασμένα ὡς μὴ πεπερασμένα, ὡς μὴ ὠρισμένα, ὡς μὴ καθ' ἕκαστα, ὡς εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ· διότι ἐν τῷ Θεῷ πάντα εἰσὶν ἅμα καὶ ὁμοῦ.

Ἐπειδὴ μόνη ἡ οὐσία ἐστὶν ἀπειρον, ἔχει καὶ μόνη ὑπαρξίν· τὰ πεπερασμένα ὄντα ἔπονται ἐκ τοῦ ἀπειρου ἢ τοὶ τῆς οὐσίας, δὲν ἔπονται ὁμῶς ὡς πεπερασμένα, ἀλλ' εἰσὶν, ὡς ἐκφράσεις τῆς αἰδίου οὐσίας, ἐν μετὰ τῆς οὐσίας, συναίδια τῷ Θεῷ· ὅσω ἀναγκαίως τὰ προσόντα ἢ οἱ ἀπειροὶ τρόποι τῆς οὐσίας μετ' αὐτῆς συγχρόνως ἐτέθησαν, τόσω ἀναγκαίως ἐτέθησαν μετ' αὐτῆς συγχρόνως καὶ τὰ καθ' ἕκαστα· ὥστε ὁ Θεός ἐστι πρότερος τῶν ὄντων οὐχὶ χρόνῳ, ἀλλὰ μόνον φύσει, ὡς εἶναι πρότερον φύσει

τὸ αἴτιον τοῦ αἰτιατοῦ καὶ ἡ οὐσία τῶν συμβεβηκότων αὐτῆς.

Ἡ οὐσία δὲν ἔχει ὑπαρξίν ἰδίαν καὶ χωριστὴν ἀπὸ τῆς τῶν ὄντων, οὐδὲ τὰ ὄντα ὑπαρξίν ἰδίαν καὶ χωριστὴν ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν ἔχουσιν ἐν τῷ Θεῷ· ἡ οὐσία ἐστὶν [ἢ ἔμμονος τῶν ὄντων αἰτία, ἢ ψυχὴ αὐτῶν, ὡς δὲ τοιαύτη δὲν ἐνεργεῖ ἔξωθεν, μηχανικῶς, ἀλλ' ἔσωθεν· ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐστὶν αὐτὴ ἡ οὐσία αὐτοῦ. Ὁ Θεός οὐτ' αὐθαίρετως ἐνεργεῖ οὔτε ἐνεκα τινός, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· ἡ δ' ἀνάγκη ἐστὶν ἡ οὐσία, ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν ἐλεύθερος, διότι ἡ ἐννοία τῆς οὐσίας καὶ ἡ τῆς αἰτίας ἐστὶν ἡ αὐτὴ ἐννοία. Ἐπειδὴ δὲ οὐσία καὶ αἰτία εἰσὶ ταῦτόν, ἐστὶ ταῦτόν ἀναγκαίως καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια· καὶ ἐπειδὴ οὐσία, αἰτία καὶ ἐνέργεια (ἡ δημιουργηθεῖσα φύσις) εἰσὶ ταῦτά, δὲν δύναται ἡ ἐνέργεια νὰ ἐκλήρθῃ ὡς γενομένη, ἐπομένως καὶ τὸ περὶ δημιουργίας τῶν ὄντων ζήτημα κατὰ τὸν Σπινόζαν ἐστὶν ἀλλότριον καὶ ἀνάρμοστον· ἡ σχέσις τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ αἰτιατόν δὲν διαφέρει τῆς σχέσεως τῆς οὐσίας πρὸς τὰ συμβεβηκότα, ὡς οὐδ' ἡ ἐννοία τῆς οὐσίας τῆς ἐννοίας τοῦ αἰτίου· διὰ τοῦτο κατὰ Σπινόζαν τὸ γινόμενον δὲν εἶναι ὄν, τουτέστιν ἀπόλυτον, διότι τῷ Σπινόζᾳ ὄν καὶ ἀπόλυτόν εἰσὶ ταῦτά, ὁ χρόνος ἐστὶ τρόπος τοῦ νοεῖν ἀπλῶς. (Schelling und Hegel Journal II Bd. St. 1. σ. 73. καὶ ἐφ.).

Τὰ πεπερασμένα ὄντα ὀρίζονται μόνον ὑπ' ἄλλων πεπερασμένων ὄντων εἰς ὑπαρξίν· ἡ ὑπαρξίς ὁμῶς, εἰς ἣν τὸ καθ' ἕκαστον ὑπ' ἄλλου καθ' ἕκαστον ὀρίζεται, ἐστὶν ἡ ἐν χρόνῳ ὑπαρξίς αὐτοῦ· ἐπομένως γένεσις ὑπάρχει μόνον ἐν χρόνῳ· ὁ χρόνος ὁμῶς δὲν εἶναι ἡ ἀληθῆς καὶ οὐσιώδης ἐποπτεία τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον εἶδος, τρόπος αὐτῆς· ἄρα μόνον ἐν χρόνῳ ὀρίζεται εἰς ὑπαρξίν τὸ ἐν ὑπὸ τοῦ ἐτέρου, μόνον ἐν χρόνῳ τὰ ὄντα γίνονται τε καὶ ἀπόλλυνται. (Feuerbach. Gesch. der Phil. σ. 400 καὶ ἐφ.).

Ἐπειδὴ πάντα τὰ ὄντα τὴν οὐσίαν, νοεῖν καὶ ἔκτασιν, συγχρόνως ἐκφράζουσι, τουτέστιν εἰσὶν ἐκ τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἐκτάσεως παραγόμενα, εἰσὶν ἔμφυχα, σῶμα καὶ ψυχὴ συγχρόνως· Ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ ἀπόλυτος ἀδιαφορία τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἐκτάσεως· διὸ αἰεὶ ἐστὶν ἡ αὐτὴ οὐσία, τὸ δὲ νοεῖν καὶ ἡ ἔκτασις

μορφαὶ αὐτῆς· οὕτω καὶ οἱ πεπερασμένοι τρόποι, ψυχὴ καὶ σῶμα, ἐκφράζουσι τὸ αὐτὸ καὶ περιέχουσι· καὶ ὅταν μὲν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐκτάσεως θεωρηθῶσι, ὀνομάζεται σῶμα, ὅταν δὲ ὑπὸ τὴν τοῦ νοεῖν, ψυχὴ· οὔτε ὅμως ἡ ψυχὴ οὔτε τὸ σῶμά ἐστιν οὐσία, ἀλλ' οὐσία ἀμφοτέρων εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ· ἡ ψυχὴ ἐστὶ τὸ ἀμεσον τοῦ σώματος συνειδός, τὸ σῶμά ἐστὶν αὐτὴ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ μορφῇ τῆς ἐκτάσεως· διὸ καλῶς εἶπεν ὁ Λεσίγγιος, «ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ ἐστὶ τὸ ἑαυτὸ νοοῦν σῶμα, τὸ δὲ σῶμα ἡ ἑαυτὴν ἐκτείνουσα ψυχὴ.»

Ἡ ἰδέα, ἔννοια οὐσα τοῦ πνεύματος, ἐστὶ προτέρα ὅλων τῶν ἄλλων τοῦ νοεῖν εἰδῶν, διότι τὰ εἶδη τοῦ νοεῖν, οἷον ἐρως, ἐπιθυμία κτλ. ὑποθέτουσι τὴν ἰδέαν τοῦ ἐρωμένου, ἢ ὑπαρξίς ὅμως τῆς ἰδέας δὲν ὑποθέτει τὴν ὑπαρξίν ἄλλου τινος εἶδους τοῦ νοεῖν. Ὁ θεὸς δύναται νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν περὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐπομένων· ἀλλ' ὅσα ὁ θεὸς δύναται, ταῦτά εἰσιν ἀναγκαῖα· ἄρα τοιαύτη ἰδέα ὑπάρχει μόνον ἐν τῷ θεῷ· αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ, ἐξ ἧς ἀπειρα ἀπείρω ἐπονται, ἐστὶ μία μόνον, διότι ἐστὶ μόνον μία οὐσία· αἱ ἰδέαι ὅμως τῶν καθ' ἕκαστα πρέπει νὰ περιέχωνται ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἰδέᾳ, ὡς περιέχονται τὰ καθ' ἕκαστα ἐν τοῖς τοῦ θεοῦ προσοῦσιν· τῶν δι' ἰδεῶν τῶν τε προσόντων τοῦ θεοῦ καὶ τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων αἰτία εἶναι τὰ περιεχόμενα ὄντα, ἀλλ' ὁ θεὸς ὡς ἂν νοητικόν· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς ἐστὶν ἡ αἰτία πάντων τῶν ὄντων, τῶν τε νοητῶν καὶ τῶν ὑλικῶν, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἐκτάσεως. Ἐπειδὴ ἡ τάξις καὶ συνέχεια τῶν ἰδεῶν ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς τάξεως καὶ συνεχείας τῶν ὄντων, ἔπεται, ὅτι ἡ νοητικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις καὶ ἡ ἐνεργητικὴ εἰσιν αἱ αὐταί, διότι ἡ νοητικὴ καὶ σωματικὴ οὐσία ἐστὶν ἡ αὐτὴ· οὕτως εἰσι τὸ αὐτὸ ὁ ὠρισμένος τῆς ἐκτάσεως τρόπος καὶ ἡ ἰδέα αὐτοῦ, λ. χ. ὁ πραγματικῶς ὑπάρχων κύκλος καὶ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ἐστὶ τὸ αὐτὸ· διὸ ὁ θεὸς ἐστὶ μόνος, καὶ ὡς νοητικὴ μὲν οὐσία ἐστὶν αἰτία τῆς τοῦ κύκλου ἰδέας, ὡς σωματικὴ δὲ ἡ αἰτία τοῦ πραγματικοῦ κύκλου. Ἐπειδὴ ἡ τάξις καὶ ἡ συνέχεια τῶν ὄντων εἰσὶν αἱ αὐταί, ἔπεται, ὅτι ἡ τάξις τῶν σωματικῶν καὶ ἡ τῶν πνευμα-

ματικῶν ἐνεργειῶν καὶ παθῶν εἰσι σύγχρονοι ἢ τοῦ πνεύματος ἀπόφασις καὶ ὁ τοῦ σώματος διορισμός εἰσι τὸ αὐτὸ, μόνον δὲ ὑπὸ ἔποψιν τοῦ νοεῖν καὶ τῆς ἐκτάσεως ὀνομάζονται διαφόρως. Οἱ ἄνθρωποι νομίζουσι, ὅτι ἡρεμία καὶ κίνησις καὶ ἄλλαι τοῦ σώματος λειτουργίαι ἐξαρτῶνται μόνον ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς νοητικῆς δυνάμεως, ἀγνοοῦσιν ὅμως τι τὸ σῶμα νὰ ποιήσῃ δύναται. Ἐπὶ τῆς πείρας στήριζόμενοι ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ σῶμα θὰ ᾔητο ἄργόν, ἐὰν τὸ πνεῦμα δὲν εἶχε διαθέσειν νὰ νοῆ, καὶ ὅτι ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ πνεύματος καὶ τὸ λέγειν ὑπάρχει καὶ τὸ σιωπᾶν. Ἡ πείρα ὅμως δεικνύει τὸ ἐναντίον, ὅτι, ἐὰν τι σῶμα ᾔηται ἄργόν, καὶ τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει διαθέσειν νὰ νοῆ, διότι, ὅταν τὸ σῶμα καθεύδῃ, μένει συγχρόνως καὶ τὸ πνεῦμα ἐν ἀπραξίᾳ, καὶ δὲν δύναται νὰ νοῆ ὡς ἐργηγορός. Ὁ Σπινόζας δεικνύει, ὅτι ἐκ τῆς διαθέσεως καὶ ἰκανότητος τοῦ σώματος ἐξαρτᾶται ἡ διάθεσις καὶ ἰκανότης τοῦ πνεύματος. Ἐκ δὲ τούτων ὅλων, ζητεῖ ὁ Σπινόζας νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἐλεύθεροι, νομίζουσι ὅμως, ὅτι εἰσι, διότι γινώσκουσι τὰς πράξεις αὐτῶν, τὰς δ' αἰτίας, ὑφ' ὧν ὀρίζονται, ἀγνοοῦσιν. Ὁ Σπινόζας λέγει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀνευ μνήμης οὐδὲν νὰ ἀποφασίσωσι δύνανται, ἢ δὲ μνήμη δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ πνεύματος. Ἐπομένως ὁ Σπινόζας ζητεῖ νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ πνεύματος δὲν διαφέρει τῆς μνήμης καὶ ἄλλο δὲν εἶναι εἰρή ἢ κατάφασις ἢ περιέχουσα τὴν ἰδέαν ὡς ἰδέαν· διὰ τοῦτο καὶ αἱ τοῦ πνεύματος ἀποφάσεις προέρχονται μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναγκαιότητος, μεθ' ἧς καὶ αἱ ἰδέαι τῶν πραγματικῶς ὑπαρχόντων ὄντων. Ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἄνθρωποι γνωρίζουσι τὰς ὁρμὰς καὶ πράξεις αὐτῶν οὐχὶ δὲ καὶ τὰς αἰτίας, ὑφ' ὧν ὀρίζονται εἰς ὄρεξιν καὶ ἐπιθυμίαν, προέρχεται καὶ ἡ ἰδέα αὐτῶν περὶ τῶν τελικῶν αἰτιῶν. Τὸ τελικὸν αἰτιὸν ἐστὶν ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ ὄρεξις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀρχὴ ἢ πρώτη αἰτία τινὸς θεωρουμένη· π. χ. ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ἡ κατοικία ᾔητο ὁ σκοπὸς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ οἴκου, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος παριστῶν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ οἴκου βίου ὀρέγεται νὰ οἰκοδομήσῃ οἶκον· ὥστε ἡ κατοικία ὡς σκοπὸς ἐκλαμβανομένη δὲν

εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἢ ἐπιθυμία, ἥτις οὕσα ἐξωτερικὴ αἰτία θεωρεῖται πρώτη, διότι συνήθως οἱ ἄνθρωποι δὲν γνωρίζουσι τὰς αἰτίας τῶν ὁρμῶν αὐτῶν. (Ethik praef.).

Τὸ πνεῦμα εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν βούλησιν δριζόμενον ὑπὸ αἰτίου τινὸς δὲν εἶναι ἐλεύθερον, ὡς ὁρισμένον εἶδος τοῦ νοεῖν δὲν δύναται νὰ ἦναι αἰτία ἐλευθέρα, ἢ νὰ ἔχῃ ἀπόλυτον δύναμιν εἰς τὸ βούλεσθαι καὶ μὴ βούλεσθαι, οὐδὲ δύναται αὐτοῦ νὰ ὑπάρχῃ ἀπόλυτος δύναμις τῆς γνώσεως, τῆς ἐπιθυμίας, τοῦ ἔρωτος καὶ λοιπῶν· αἱ δυνάμεις αὗται εἰσὶν ἀφαιρέσεις ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα. Ἡ βούλησις ἐστὶ δύναμις τοῦ καταφάσκειν καὶ ἀποφάσκειν· τὸ πνεῦμα ὅμως δὲν ἔχει βούλησιν, διότι δὲν ἔχει ἀπόλυτον δύναμιν τοῦ βούλεσθαι καὶ μὴ βούλεσθαι, ἀλλὰ μόνον ὁρισμένας τῆς βουλήσεως ἐνεργείας, δηλαδὴ κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν· π. χ. τὸ πνεῦμα καταφάσκει ὅτι αἱ τρεῖς τοῦ τριγώνου γωνίαι εἰσὶν ἴσαι δυσὶν ὀρθαῖς· ἢ κατάφασις αὕτη περιέχει τὴν ἰδέαν τοῦ τριγώνου, τουτέστιν ἄνευ τῆς τοῦ τριγώνου ἰδέας δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, οὐδὲ νὰ ὑπάρξῃ, διότι ἡ κατάφασις ὑποθέτει τὴν ἰδέαν ὡς τὸ πρότερον τῆ φύσει· ἡ ἰδέα ὅμως τοῦ τριγώνου πρέπει νὰ περιέχῃ ἐν ἑαυτῇ ταύτην τὴν κατάφασιν (ὅτι αἱ τρεῖς γωνίαι εἶναι ἴσαι δυσὶν ὀρθαῖς), καὶ ἀντιθέτως ἡ ἰδέα τοῦ τριγώνου ἄνευ ταύτης τῆς καταφάσεως οὔτε νὰ ὑπάρξῃ δύναται οὔτε νὰ νοηθῇ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάφασις αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἰδέας· διὰ τοῦτο βούλησις καὶ νοῦς εἰσι ταῦτόν, διότι βούλησις καὶ νοῦς δὲν εἶναι παρὰ τὰς πράξεις καὶ ἰδέας τῆς βουλήσεως· ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδία βούλησις καὶ ἰδέα εἰσι ταῦτόν, ἐπομένως βούλησις καὶ νοῦς. Ἀλλ' ἵνα νοηθῇ ὅτι ἡ ἰδέα περιέχει κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν, ἔπρεπε νὰ διακριθῇ εἰκόνας αἰσθητῆς, διότι ἡ ἰδέα δὲν εἶναι εἰδωλὸν νεκρὸν ἐν τῷ πίνακι, ἀλλ' ἡ τοῦ πνεύματος ἔννοια, εἶδος, τρόπος τοῦ νοεῖν, ὁ νοῦς, ἡ γνώσις ἢ ἡ ἐνέργεια τῆς γνώσεως. (Fenerbach, Gesch. d. Phil. σ. 414 καὶ ἐφ.).

Ὁ Σπινόζας ἀναιρέσας τὴν ἐλευθέραν τοῦ πνεύματος βούλησιν ἀναγνωρίζει τὴν γνώσιν ὡς βάσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ἡ γνώσις τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ,

ἐστὶ τὸ πνεῦμα τόσοῦτον ἐλεύθερον, ὅσον γινώσκει· ἄρα ἡ γνώσις ὀρίζει τὴν ἐλευθερίαν, διότι μόνῃ ἡ γνώσις ἐπέται ματ' ἀναγκαιότητος καὶ δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τῶν νόμων τῆς τοῦ πνεύματος φύσεως. Τὸ πνεῦμά ἐστὶν ἐνεργητικὸν, ὅταν ἦναι ἡ τελεία αἰτιατοῦ αἰτία, ὅταν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πνεύματος ἐπέται τι, ὃ δύναται νὰ ἦναι σαφές· ἀπ' ἐναντίου δὲ τὸ πνεῦμα πάσχει, ὅταν ἐκ τῆς οὐτίας αὐτοῦ ἐπέται τι, οὐ αὐτό ἐστὶν ἐπὶ μέρος αἰτία. Τὸ πάθος ἐστὶν ἰδέα συγκεχυμένη· ἢ ἐπιρροὴ τῶν παθῶν ὡς συγκεχυμένων ἰδεῶν εἰς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ἀποτελεῖ κατὰ Σπινόζαν τὴν ἀνθρωπίνην δουλείαν. Τὸ πνεῦμα πάσχει, ὅταν ἔχῃ ἰδέας συγκεχυμένας, αἰσθητάς, ἀτελεῖς, ὅταν ὁμως ἔχῃ τελείας, τουτέστι τοιαύτας, ὧν αὐτό ἐστὶν αἰτία, ἐνεργεῖ· διὰ τοῦτο τὰ πάθη ἀναφέρονται εἰς τὸ πνεῦμα, καθ' ὅσον αὐτὸ ἔχει τι ἐν ἑαυτῷ ἀποθετικὸν ἢ καθ' ὅσον ἐστὶ μέρος τῆς φύσεως, καὶ ἄνευ ἄλλων δὲν δύναται σαφῶς νὰ νοηθῇ· ἄρα αἱ πράξεις τοῦ πνεύματος προέρχονται μόνον ἐξ ἰδεῶν τελείων, τὰ δὲ πάθη μόνον ἐξ ἀτελῶν.

Ἡ μορφή ἢ οὐσία τῆς ἀληθοῦς ἰδέας συνίσταται μόνον ἐν τῷ νοεῖν καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τουτέστι πρέπει νὰ παραχθῇ μόνον ἐκ τῆς φύσεως τοῦ νοεῖν· αἱ συγκεχυμέναι ἰδέαι προέρχονται ἐκ τῆς φαντασίας· διὰ τοῦτο ἡ φαντασία ἐστὶν αἰτία τοῦ ὅτι πάσχει ἡ ψυχὴ. Αἱ ἀτελεῖς ἰδέαι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι ἐσμὲν μέρη νοητικοῦ τινος ὄντος, ἐξ οὗ τινες ἰδέαι ὀλοσχερῶς, τινὲς δὲ ἐν μέρει μόνον τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματος ἡμῶν ἀποτελοῦσιν.

Ἡ ἀρετὴ ἐστὶ δύναμις, ἐν δὲ τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει ἵσταται μόνῃ ἡ γνώσις· ἡ δύναμις τοῦ ἐνεργεῖν ἐστὶ μόνον ἐν τῇ νοήσει· διὰ τοῦτο καὶ τόσοῦτον ἐνεργαῦμεν, ὅσον γινώσκωμεν· ὁ ἄνθρωπος δι' ἀτελῶν ἰδεῶν ἐνεργῶν δὲν ἐνεργεῖ ἐναρέτως, ἀλλὰ μόνον διὰ τελείων· ὥστε ἡ γνώσις ἐστὶ τὸ ἀφθαρτὸν τοῦ πνεύματος, ὁ λόγος, τὸ δὲ φθαρτὸν ἢ φαντασία καὶ ἡ μνήμη, (Eth. P. V.), δι' ὧν πάσχομεν. Καθ' ὅσον γινώσκει τὸ πνεῦμα ἡμῶν, κατὰ τόσοῦτόν ἐστὶν αἰδίων εἶδος τοῦ νοεῖν, ὃ ὑπ' ἄλλου αἰδίου εἶδους ὀρίζεται, καὶ τοῦτο ὑπ' ἄλλου ἐπ' ἀπειρον· ὥστε ἅπαντα

τὰ εἶδη ἅμα τε καὶ ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὸν ἀίδιον τοῦ Θεοῦ λόγον. (Eth. P. V.). Ἄγαθόν δὲ ἢ κακόν ἐστὶ τὸ ὠφελοῦν ἢ βλάπτον τὴν γνῶσιν ἡμῶν. Ἡ εὐδαιμονία καὶ ἐλευθερία ὑφίσταται ἐν αἰδίῳ ἀγάπῃ πρὸς τὸν Θεόν· ἡ νοητικὴ ἀγάπη ἐπεταὶ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πνεύματος· ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γινώσκει, τόσῳ ἧττον πάσχει ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ τόσῳ ἧττον φοβεῖται τὸν θάνατον.

Ὁ Σπινόζας παραδέχεται τρία γένη τῆς γνώσεως· εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀνάγονται ὅλαι αἱ ἀνατυπώσεις, αἱ παραστάσεις, αἱ κοιναὶ ἐννοιαί, αἱ ἀφαιρεθεῖσαι ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, ἐνὶ λόγῳ αἱ παραχθεῖσαι ἐξ ἀορίστου πείρας, τουτέστι πείρας ὑπὸ τοῦ νοῦ μὴ ὀδηγουμένης· εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀναφέρονται αἱ κοιναὶ ἐννοιαὶ αἱ σχηματιζόμεναι ἐκ κοινῶν ἐννοιῶν καὶ ἰδεῶν τελειῶν περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὄντων. Τοῦτο τὸ γένος τῆς γνώσεως ἐστὶν ὁ λόγος. Τὸ δὲ τρίτον γένος ἐστὶν ἡ ἐποπτεία· τὸ γένος τοῦτο ἀπὸ τῆς τελείας ἰδέας τῆς οὐσίας τινῶν τοῦ Θεοῦ προσόντων προχωρεῖ εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῶν ὄντων. Τῇ δὲ οὐσίᾳ τοῦ λόγου ὑπάρχει τὸ νὰ ἐποπτεύωμεν τὰ ὄντα ὡς ἀναγκαῖα καὶ οὐχὶ ὡς συμβεβηκότα· τὸ ὅτι δὲ τὰ ὄντα ἀναφέρομεν εἰς τὸν χρόνον καὶ ὡς συμβεβηκότα θεωροῦμεν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς αἰσθήσεως· τὸ ὅτι δὲ τὰ ὄντα ὡς αἰδία θεωροῦμεν καὶ ἀναγκαῖα, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου, οὗ βάσεις εἰσὶν ἐννοιαὶ ἐκφράζουσαι τὸ καθόλου, ὃ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἄνευ ἀναφοράς πρὸς τὸν χρόνον· ἡ ἰδέα ἐκάστου σώματος περιέχει ἐν ἑαυτῇ ἀναγκαῖως τὴν αἰδίον καὶ ἀπειρον τοῦ Θεοῦ οὐσίαν, διότι τὰ καθ' ἕκαστα ὄντα ἄνευ τοῦ Θεοῦ νὰ νοηθῶσι δὲν δύνανται· ἄρα αὐτὰ περιέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐννοιαν τοῦ προσόντος, ὃ ταυτὰ εἰσι τρόποι, ἐπομένως τὴν αἰδίον καὶ ἀπειρον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ δὲ γνῶσις τῆς αἰδίου καὶ ἀπειρου οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἣν ἐκάστη ἰδέα περιέχει, ἐστὶ τελεία (Eth. II. 44 καὶ ἐφ.). ἐπίσης αἱ εἰς τὸν Θεὸν ἀναφερόμεναι ἰδέαι εἰσὶν ἀληθεῖς. Καθ' ὅσον τὰ καθ' ἕκαστα γινώσκωμεν, κατὰ τοσοῦτον τὸν Θεὸν γνωρίζομεν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τρίτου γένους εἶναι βελτίων τῆς

τοῦ δευτέρου. Ὅσα τὸ πνεῦμα ὡς αἰδία γινώσκει, γινώσκει τοιαῦτα ὡς μὴ ἐκλαμβάνον τὸ σῶμα εἰς τὴν νῦν ὑπαρξίν αὐτοῦ· τὴν ὑπαρξίν δηλαδὴ τῶν ὄντων νοοῦμεν διττῶς ἢ κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸν χρόνον καὶ τόπον ἢ ἐν τῷ Θεῷ καὶ ὡς συνέπειαν ἀναγκαῖαν τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, καὶ ὡς ἀναγκαῖαν συνέπειαν νοοῦμεν τὰ ὄντα αἰδία, ὧν αἱ ἰδέαι περιέχουσι τὴν αἰδίον καὶ ἀπειρον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Καθ' ὅσον δὲ τὸ πνεῦμα ἑαυτὸ τε καὶ τὸ σῶμα ὡς αἰδία γινώσκει, γινώσκει ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ καὶ γαεῖται ὑπ' αὐτοῦ· ἡ δ' αἰδιότης ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ νοεῖν τὰ ὄντα ὡς αἰδία ἐστὶ τὸ νοεῖν αὐτὰ ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ὡς ὄντα πραγματικά, καὶ διὰ τοῦτο τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἔχει ἀναγκαῖως γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ὡς νοοῦν ἑαυτὸ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡς αἰδία· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀληθῆ τῆς γνώσεως μέθοδος θεμελιούται μόνον ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπειδὴ ἡ μέθοδος ἐστὶν ἡ ἰδέα τῆς ἰδέας, ὑποθέτει τὴν ἰδέαν ὑπάρχουσαν· διὰ τοῦτο ἡ ἀληθῆς μέθοδος ἐστὶν ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ὀδηγηθῆ κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἀληθοῦς ἰδέας. Τὸ μέτρον ὅμως τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐστὶν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτῆς ὡς πηγῆς ἀπασῶν τῶν ἰδεῶν παράγονται ἅπασαι αἱ ἰδέαι. Πόθεν ὅμως ἡ βεβαιότης, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ἀληθῆς; αὕτη ἡ βεβαιότης ἐστὶν αὕτη ἡ ἰδέα, τουτέστιν ὁ τρόπος, καθ' ὃν αὕτη ἡ ἰδέα ἐστὶν ἀντικείμενον τοῦ πνεύματος ἡμῶν· ἄρα εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας δὲν ἀπαιτεῖται ἕλλο κριτήριον εἰμὴ αὕτη ἡ ἀληθῆς ἰδέα. Ὁ ἔχων τὴν ἀληθῆ ἰδέαν γινώσκει ὅτι ἔχει αὐτὴν, διότι ἡ βεβαιότης ἐστὶ τι θετικόν· ἄρα ὁ ἔχων ταύτην τὴν ἰδέαν ἔχει τὴν τελειοτάτην γνῶσιν. Ἡ γνῶσις ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἄνευ πάθους, διότι εἰσὶ καὶ πάθη ἐκ τοῦ νοεῖν πηγάζοντα· ἐκ τῆς γνώσεως ταύτης πηγάζει ἡ μεγίστη ἀγαλλίασις καὶ χαρὰ τοῦ πνεύματος, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἥτις ὅμως ἐστὶν ἀγάπη πνευματικὴ, ἀγάπη τῆς γνώσεως. (Eth. V.). Οὗτος ὁ πρὸς τὴν γνῶσιν ἔρως τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· ἡ ἀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ αὐτὴ. Τὸ τέλος, πρὸς ὃ ἀποβλέπει τὸ πνεῦμα, ἐστὶν ἡ γνῶσις τῆς ἐνότητος, τὸ

μέγιστον αὐτοῦ ἀγαθόν, καὶ ἡ μέγιστη αὐτοῦ ἀρετὴ ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ, διότι τὸ μέγιστον, ἢ τὸ πνεῦμα νὰ γνωρίσῃ δύναται, ἐστὶν ὁ θεός, ἐπομένως τὸ μέγιστον τοῦ πνεύματος ἀγαθόν ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ· μόνον, καθ' ὅσον τὸ πνεῦμα νοεῖ, ἐστὶν ἐνεργητικόν, καὶ μόνον κατὰ τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πράττει ἐναρέτως. Ἡ ἀπόλυτος τοῦ πνεύματος ἀρετὴ, ἡ ἀπόλυτος δύναμις αὐτοῦ ἐστὶν ἡ γνῶσις· τὸ μέγιστον ὅμως, ἢ τὸ πνεῦμα νὰ γνωρίσῃ δύναται, ἐστὶν ὁ θεός· ἄρα καὶ ἡ μέγιστη τοῦ πνεύματος ἀρετὴ ἐστὶν ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ· διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις καὶ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ὡς τὸ μέγιστον ἡμῶν ἀγαθόν ἐστὶ τὸ τέλος, ὁ μέγιστος σκοπὸς τοῦ πνεύματος. (Eth. IV. καὶ V.). Τοῦ δὲ μεγίστου τούτου ἀγαθοῦ τῶν ἐναρέτων, τῶν λογικῶν, ἀξιοῦνται πάντες, διότι αὐτὸ ἐστὶ τοῖς πᾶσι κοινόν, διότι τοῦτο παράγεται ἐκ τοῦ λόγου· καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ κτήσῃ τοῦτο τὸ ἀγαθόν, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ καὶ νοηθῇ, διότι τῆ οὐσίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὑπάρχει τὸ νὰ ἔχῃ τελείαν γνῶσιν τῆς αἰδίου καὶ ἀπείρου τοῦ θεοῦ οὐσίας. (Ethik. IV. καὶ V. Feuerbach Gesch. der Phil. σ. 418 καὶ ἐφ.).

Κατὰ δὲ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου ἠγέρθησαν πολλαὶ κατηγορίαι, ὧν τινὲς μὲν εἰσὶν δίκαιαι, τινὲς δὲ ἀδικοὶ, ἀλλὰ δι' ἀόριστοι.

Ὁ Σπινόζας γινώσκει ἐκ τῆς πείρας ὅτι πεπερασμένα ὄντα εἰσὶ καὶ ἀλλήλοις συνέχονται. Πῶς ὅμως, τοῦτο ἀγνοεῖ. Ὁ Σχελλίγγιος ζητήσας νὰ ἀναιρέσῃ τὸν περιορισμὸν τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζου παρέλαβεν ὕλην ζῶσαν, ἣτις ὑπὸ τῆς νοητικῆς οὐσίας ἐποπτευομένη παρήγαγε τὰς ἐποπτείας τῆς νοητικῆς οὐσίας, καὶ παραδεχθεὶς τὴν ἀντίστασιν, ἣν εὕρισκε ἡ νοητικὴ οὐσία ἐν τῇ ὕλῃ, κατέστησε τὴν παραγωγὴν τῶν τροποποιήσεων τοῦ ἀπείρου, τῆς κινήσεως, τῆς ἡρεμίας, τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως καταληπτῆν. Ἡ νοητικὴ οὐσία ἐπανήχθη ἐξ ἐνός διὰ τινος τροποποιήσεως τῆς ἐκτάσεως εἰς ἑαυτήν, καὶ ἐξ ἑτέρου ἤσθετο ἀντίθεσιν. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἐζήτησεν ὁ Σχελλίγγιος νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου.

Ὁ Ἰακώβης (Wanke IV. Bd. 1. Abthoil. σ. 216) κατακρίνει

τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ὡς πανθεϊσμὸν καὶ ἀθεϊσμὸν, διότι, ὡς λέγει, συγχέει ἕκαστον ὄν μετὰ τοῦ ἀπολύτου. Εἰ δ' οὕτως εἶχεν, ἔπρεπεν ἕκαστον τῶν πεπερασμένων ὄντων νὰ ὑποτεθῇ καθ' αὐτὸ, ἐπομένως ἔπρεπε τόσοι θεοὶ νὰ ὑπάρχωσιν, ὅσα ὄντα. Αἱ τοιαῦται ὅμως κατηγορίαι εἰσὶν ἀνυπόστατοι, διότι οὐδεὶς ἀληθῶς τῷ θεῷ ἀπέδωκε περισσοτέραν δύναμιν, παρέστησε τὸν θεὸν τοσοῦτον ἑξοχόν, ἐλεύθερον περιορισμοῦ ἢ ὁ Σπινόζας. (Eth. P. II, 10.). Τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ἐστὶ κατὰ τὸν Ἰακώβην πανθεϊσμὸς, διότι δὲν διακρίνει τὸν θεὸν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐκλαμβάνει τοὺς αὐτούς. Ἀληθῶς ὁ Σπινόζας οὐσίᾳ δὲν διακρίνει τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, τὸν κόσμον ὅμως ἐκλαμβάνει ἐκ τοῦ θεοῦ, τουτέστι μετὰ τὸν θεὸν ὡς τρόπον, εἶδος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θεὸν, ἔπεται ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι ὁ θεός, ἀλλ' ὁ θεός ὁ κόσμος, τὸ πᾶν, τουτέστι καθ' ὑπαρξιν. Ὁ Σπινόζας δὲν ἀντιτάσσει τὸν θεὸν τῇ φύσει, ἀλλὰ τὴν ἑκτασιν τῷ νοεῖν, τὸν δὲ θεὸν ἐκλαμβάνει ἐνότητα ἀμφοτέρων. Ἐπειδὴ ὁ Σπινόζας τὸ νοεῖν καὶ τὴν ἑκτασιν ἀναιρεῖ ἐν τῇ οὐσίᾳ, δύναται τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου νὰ κληθῇ ἀκοσμον, τουτέστιν ὡς τοῦ κόσμου ἀναιρετικόν, ὡς ὁ Ἐγγελοσ αὐτὸ ἀπεκάλεσεν, (Hegels Gesch. d. Phil. III. Bd. σ. 361), διότι ὁ Σπινόζας οὐσίαν δὲν ἐκλαμβάνει τὸν κόσμον, ἀλλὰ μόνον τὸν θεόν.

Ἄλλη δὲ κατηγορία κατὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου ἐστὶν, ὅτι αὕτη καταστρέφει τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς. Ἡ κατηγορία ὅμως αὕτη ἐστὶ κατὰ τι ἀληθές, διότι οὔτε τὸ ἀγαθόν οὔτε τὸ κακὸν ἐκφράζουσιν οὐσίαν τινὰ, οὔτ' εἰσὶ τι πραγματικόν, ἀλλ' εἰσὶν ἐννοιαὶ ἀπλῶς σχετικαί, ὅς σχηματίζομεν ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ὄντων πρὸς ἀλλήλα. Τὸ κακὸν κατὰ Σπινόζαν ἐστὶν ἀπλῆ στέρησις, τρόπος, πεπερασμένον, οὐδὲν καθ' αὐτὸ, πραγματικόν· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν κακὸν καθ' αὐτὸ, τούτου αἴτιος δὲν εἶναι ὁ θεός· ἄρα τὸ κακὸν ἐστὶ σχετικόν, πρὸς ἡμᾶς, διότι ἡ στέρησις πρὸς ἡμᾶς ἀναφέρεται καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν θεόν.

Τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου ἀναιρεῖ καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, διότι ἡ ἰδίᾳ τῆς βουλήσεως ἐνέργεια ὀρίζεται μόνον ὑπὸ ὀρισμένης εἰς τὸ πράττειν αἰτίας, αὕτη ὑφ' ἑτέρας καὶ οὕτω

καθεξής. Ἡ ἐλευθερία συνίσταται μόνον εἰς τὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι γινώσκουσι τὰς πράξεις των, τὰς δ' αἰτίας αὐτῶν τὰς ἐριζούσας αὐτοὺς εἰς τὸ πράττειν ἄγνοοῦσιν.

Ὁ Σπινόζας ἰδὼν, ὅτι οὕτως ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῆς βουλήσεως ἡ ἐλευθερία, παρέχει ἡμῖν ἀντ' αὐτῆς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νοῦ, δοξάζων, ὅτι μόνον ἐκ τελείων ἰδεῶν τοιαῦται πράξεις ἐπονται, ἃς δυνάμεθα ἡμετέρας νὰ ὀνομάσωμεν, καὶ ὅτι ὁ ἀληθὴς καὶ αἰδῖος βίος, ἡ ἀληθὴς ἡμῶν ἐλευθερία, τὸ κάλλιστον καὶ ἀριστον ἀγαθὸν μόνον ἐν τῇ γνώσει ὑφίσταται, ὅτι κακὸν ἐστὶ τὸ βλάπτον τὴν γνώσιν ἡμῶν, ἀγαθὸν δὲ τὸ προάγον αὐτήν· ἐστὶ δὲ ἡ ἀμεσὸς τῆς οὐσίας ἐποπτεία ὡς τοιαύτη ἐστὶ πράξις ὀρησκειτικῆ καὶ ἠθικῆ, πράξις τῆς μεγίστης ἀναγνωρίσεως καὶ ἐλευθερίας, πράξις τοῦ μεγίστου χωρισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ παντὸς ματαίου, καὶ ἡ γνώσις τῆς οὐσίας ἀποδείκνυται ὡς τὸ μέγιστον τοῦ πνεύματος ἀγαθόν. Ἐὰν ὅμως ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς καὶ ὀρησκειας ὑποτεθῆ μόνη ἡ γνώσις, ἐπεταὶ ὅτι τὸ πάθος ἀποκλείεται τῆς ἀρετῆς καὶ αἱ ἀγαθαὶ πράξεις τῆς ὀρησκειας.

Ὁ Ἐγγελοσ (Gesch. d. Phil. III σ. 360 καὶ ἐφ.) καὶ ὁ Φεϋερβάχιος (Gesch. d. Phil. 430) κατακρίνουσι τὸν Σπινόζαν, ὅτι δὲν ὥρισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὡς πνεῦμα καὶ διὰ τοῦτο ἀνῆρσε τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀθανασίαν, ὡς ὑπολαβὼν τὸ πνεῦμα τρόπον, συμβεβηκὸς, καὶ οὐχὶ οὐσίαν, καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀτομικόν, ὃ ὁ Λεϊβνίτιος ἔσωσε διὰ τῆς περὶ τῶν μονάδων αὐτοῦ θεωρίας.

Ὁ Σπινόζας ἀληθῶς τὴν οὐσίαν δὲν ὥρισε ὡς πνεῦμα· αὕτη ὅμως πάντα ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα ἔχει καὶ νοῦν καὶ βούλησιν· καὶ εἰ δὲν ἔχει ὠρισμένα ταῦτα, ἔχει ὅμως τὸ ἀπειρον νοεῖν· ἐὰν ὁ Σπινόζας ὥρισε τὴν οὐσίαν, θὰ εὔρισκεν ἐν ἑαυτῇ οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνότητος, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς διαφορᾶς.

Ὁ Ἐγγελοσ κατακρίνει τὸν Σπινόζαν, ὅτι τὴν μαθηματικὴν μέθοδον ἐφῆρμεσεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ κατηγορία αὕτη τοῦ Ἐγγελοσ κατὰ τῆς τοῦ Σπινόζου μεθόδου ἐστὶ δίκαια, διότι ἡ μαθηματικὴ μέθοδος ἐστὶν ἀληθῶς τῇ φιλοσοφίᾳ ἀνοίκειος.

Ὁ Σχελλίγγιος (Werke I Bd. 11 καὶ 12 Vorles.) κατακρίνει

τὸν Σπινόζαν, ὅτι καταστήσας τὸ ἀναγκαίως ὑπάρχον ἀρχὴν παρήγαγεν ἐξ αὐτοῦ λογικῶς τὰ πραγματικὰ ὄντα. Ἀποφηνάμενος τὸν θεὸν ὡς τὴν καθόλου καὶ ἀπειρον οὐσίαν (οὐσίαν καὶ ὑπαρξίν ταῦτά) κατέστησε πᾶσαν διάκρισιν περιττήν καὶ τὰ ὄντα πάντα καθὼς λογικὰ αἰδία, διότι ἐκ τοῦ αἰδίου ἠδύναντο νὰ ἐπωγνται ἀλήθειαι αἰδίοι καὶ τὰ ὄντα ἐκ τῆς φύσεως τοῦ θεοῦ, ὡς αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ τριγώνου εἰσὶν ἴσαι δυσὶν ὀρθαῖς. Ὁ θεὸς ἐν τῷ αἰδίῳ κεκλεισμένος ἔχει πρὸς τὸν κόσμον λογικὴν μόνον σχέσιν καὶ οὐχὶ πραγματικὴν. Ἀλλὰ τὴν λογικὴν ταύτην συνέπειαν ὁ Σπινόζας διαβεβαίωσεν μόνον, ὅμως δὲν ἀποδεικνύει. Ἡ ἐννοια τῆς ἀπειρου οὐσίας ἔμεινε κενὴ περιεχομένου, τὰ προσόντα τοῦ θεοῦ νοεῖν καὶ ἔκτασις, εἰσὶν ἐκ πείρας γνωστά· ἐν ταῦθά ἐστὶ μετάβασις εἰς ἄλλο γένος, ῥῆξις τῆς λογικῆς ἀναπτύξεως, πτώσις ἐκ τοῦ λογικοῦ εἰς τὴν πείραν· ἀποφηνάμενος δὲ τὸν θεὸν ὡς τὸ μόνον, τὸ καθόλου ὄν, ὑπέσκαψε τὴν ὀρησκειαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, διότι ἀπεφήνατο τὴν ἀρχὴν ἀκίνητον· μετὰ δὲ τὴν τοῦ νοεῖν στάσιν δὲν ὑπελείπετο ἄλλο εἶμῃ ἢ ἀποχὴ ἀπὸ τῆς μεταφυσικῆς καὶ ἐπάνοδος εἰς τὴν πείραν ἢ ἀποχὴ τῆς πείρας καὶ ἐπάνοδος εἰς τὴν προτέραν μεταφυσικὴν. Τὴν μὲν πείραν ἠσπάσατο ἡ Ἀγγλία, Γαλλία καὶ ἄλλοι, τὴν δὲ μεταφυσικὴν ἡ Γερμανία.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι κατὰ τῆς τοῦ Σπινόζου φιλοσοφίας κατηγορίαι αὗται ὅμως ἀνάγονται εἰς πράγματα, ἃ οἱ κατήγοροι νὰ διορθώσωσι δὲν δύνανται· πρὸς δὲ κατηγορεῖται, ὅτι θεὸν προσωπικόν δὲν παραδέχεται (1). Τοῦτο εἶναι ἀληθές, διότι ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζου ἐστὶ λογικὴ· αὕτη ὅμως ἡ κατηγορία ἀναφέρεται οὐ μόνον πρὸς αὐτόν, ἀλλ' εἰς ὅλα τὰ λογικὰ συστήματα ἀνεξαιρέτως.

Τῷ Σπινόζᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ φίλοι καὶ πολλοὶ ἐχθροί· φίλοι αὐτῷ ἦσαν Λουδοβίκος Μάτερος, Ἰωάννης Ὀλδενβούργος, ὁ Βουλαινβιλλιέρσοσ, ὁ Κυφαίλεροσ, ὁ Ιατρὸσ Λουκάσ (Tonnesm. Gesch. d. Phil. 10. Bd. σ. 488 καὶ ἐφ.). Οἱ δ' ἐναντίοι αὐτοῦ κατακρίνουσιν αὐτόν ὡς ἄθεον.

(1) Kuno Fischer Gesch. der neueren Phil. I. Sp.

Ἡ τοῦ Σπινόζου φιλοσοφία ἐφαίνετο νενικημένη ὑπὸ τῆς σχολῆς τοῦ Οὐόλφρου, καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἐπεκράτησεν μέχρι τῆς ἐριδος τοῦ Ἰακώβη καὶ Μενδελσώνος περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου, διότι ἀπὸ τῆς ἐριδος ταύτης ἐγνωρίσθη ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζου ὑπὸ Ἑρδέρου, Λετσιγγίου, Καντίου, Ἰακώβη, Σχελλιγγίου καὶ Ἐγέλου.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπεχείρησαν τὸν Σπινόζαν νὰ ἀναιρέσωσιν ὁ Πάρκερος, ὁ Κουδσέρθιος, ὁ Ἑρρίκος Μῶρος, καὶ οἱ μυστικισταί, ὡς Πόρδαγος, Πέτρος Παῖρέτος, Ἰερώνυμος Ἰρηνίμπος, καὶ οἱ σκεπτικοί, ὡς Φραγκίσκος Νόθιος, Φάττερος, Φούσχερος καὶ Ἰωσήφ Γλανβίλλιος ὁ παρασκευάσας τὰ τοῦ Δαυὶδ Οὐμου ἐπιχειρήματα. Πάντες δὲ οὗτοι παρεσκευάσαν τὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λωκκίου ὁδόν.

ΙΧ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΩΚΚΙΟΣ.

1) Βίος.

Γεννηθεὶς τῷ 1632 ἐν Βριγκετῶνι τῆς Ἀγγλίας ἐδιδάχθη ἐν Ὁξωνίῳ τὴν τότε σχολαστικὴν φιλοσοφίαν, ἣν ἀπέρριψεν, ἀμα ἐσπούδασε τὴν τοῦ Καρτεσιου· ἀλλὰ καὶ τὴν ἰατρικὴν σπουδᾶσαι, ἐνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας του δὲν μετέβη. Τῷ δὲ 1664 μετέβη εἰς Βερολίνον ὡς γραμματεὺς τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας. Μετὰ δ' ἐν ἔτος εἰς Ἀγγλίαν ἐπανελθὼν ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Λόρδου Ἀντωνίου Ἀσχλέου ἀναδειχθέντος ἐπὶ Καρόλου II ἀρχικαγκελαρίου, καὶ διέμενε παρ' αὐτῷ. Ἐπὶ τῆς ὑπουργείας αὐτοῦ διορίσθη εἰς θέσιν, ἣν αὐθις ἀπώλεσε. Τῷ δὲ 1675 χάριν τῆς ὑγείας του μετέβη εἰς Γαλλίαν. Τῷ δὲ 1688 ἐπανῆλθεν εἰς Ἀγγλίαν μετὰ Βιλέλμου ἡγεμόνος τῆς Ὁρανίας, ἀναβάντος τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας, καὶ διορίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἀποικιῶν.

Χάριν ὅμως τῆς πασχούσης ὑγείας του ἔζη ἐν τοῖς ἀγροῖς παρὰ μεγιστᾶσι καὶ τῷ 1704 ἐτελεύτησεν ὢν περίπου ἑβδομηκοντοῦτης.

Ὁ Λώκκιος ἐνόμιζεν, ὅτι αἱ λογομαχίαι τῶν φιλοσόφων προέρχονται ἐκ τῆς καταχρήσεως τῶν λέξεων καὶ τῶν ἐμφύτων ἰδεῶν, καὶ δύνανται νὰ ἀρθῶσι δι' ἐρεύνης τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ τῆς περιοχῆς τῶν γνώσεων. Ἡ δοξασία αὕτη ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἀφορμὴν τοῦ νὰ συγγράψῃ τὴν πραγματείαν του περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. (Essay concerning human understanding 1690). Ἐπίσης καὶ τὸ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς κατέστησεν αὐτὸν ἐνδοξον.

Τὰ ἅπαντα τοῦ Λωκκίου ἐξεδόθησαν ἐν Λονδίῳ τῷ 1720· τὴν δὲ βιογραφίαν του συνέγραψεν Ἰωάννης Κλέρκιος ἐκδοθεῖσαν ἐν Ῥοττερδάμῳ τῷ 1710. εἰς 3. τόμους.

Κύλογον δὲ εἶναι ὁ Λώκκιος νὰ προταχθῇ τοῦ Λεϊβνιτίου, διότι ἡ φιλοσοφία τοῦ Λεϊβνιτίου ὑποθέτει τὰ συγγράμματα τοῦ Λωκκίου.

2) Φιλοσοφία.

Παρὰ τῷ Λωκκίῳ τὸ καθόλου ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως. Παρὰ δὲ τῷ Σπινόζᾳ καὶ Μαλεβραγγίῳ τὸ καθόλου, ἡ οὐσία, ἦτο τὸ ἀληθές, τὸ αἰδίον, τὸ ἀναρχον, τὰ δ' ὄντα ἦσαν τροποποιήσεις αὐτοῦ· ἐν τῷ συστήματι τοῦ Σπινόζου τὸ ἴδιον ἐξαφανίζεται. Ἐπειδὴ ὁ Λώκκιος ἀπέβλεπεν εἰς διορισμὸν τοῦ συνειδύτος, ἰσχυρίζετο ὅτι τὰ ἐκτὸς ἡμῶν εἰσὶ τὸ πραγματικόν, τὸ ἀληθές. Ὁ Λώκκιος ἀποδείξας, ὅτι ἐληθές καὶ πραγματικόν ἐστὶ τὸ πεπερασμένον, ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ καὶ τὸ καθόλου ἐκ τῆς πείρας προερχόμενον. Ἐὰν δὲ ἡ ὅλη γνῶσις, ἡ ἀλήθεια, στηρίζεται ἐπὶ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως, τί ἐστὶ πείρα; πείραν λαμβάνει τις οὐ μόνον τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν νοητῶν· τὸ συνειδὸς ἀπάσας τὰς παραστάσεις καὶ ἐννοίας ἔχει ἐκ τῆς πείρας καὶ ἐν τῇ πείρᾳ· πείρα δ' ἐστὶν ἡ μορφή τοῦ ἀντικειμένου· ἐὰν τις εἴπῃ, ὅτι ἐν τῷ συνειδύτι ἐστὶ τι, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔχει πείραν αὐτοῦ· πείρα δὲ καλεῖται καὶ ἀμεσος γνῶσις, αἰσθησις· ἐγὼ ἔχω καὶ εἰμὶ· τὸ συνειδὸς, ὃ περὶ τούτου ἔχω, ὃ ἔχω καὶ εἰμὶ, ἐστὶ πείρα· δὲν εἶναι δ' ὀρθόν, ὅτι γινώσκει τις, ὃ δὲν

είναι ἐν τῇ πείρᾳ, π.χ. τὸν ἄνθρωπον γινώσκει τις ἐκ τῆς πείρας, καίτοι δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ ἴδῃ πάντας, διότι ὡς ἄνθρωπος ἔχει βούλησιν, ἐνέργειαν, συνειδὸς περὶ τούτου, ὃ αὐτὸς ἐστὶ καὶ ἕτεροι ἄρα ἐκ τῆς πείρας προέρχεται οὐ μόνον τὸ ἴδιον, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου. (Hegel Gesch. d. Phil. III, 382.).

Ὁ Λώκκιος ὡς πρὸς τὴν μέθοδον ἐβάδισεν ἐναντίαν τῷ Σπινόζᾳ ὁδὸν, ὡς καταλιπὼν τοὺς ὀρισμούς. Ἀπὸ δὲ τῶν ἰδίων παρατηρήσεων μεταβαίνει εἰς τὰς ἐννοίας καὶ τὴν ἐννοιαν τοῦ Θεοῦ ὥστε τὸ ἴδιόν ἐστι κατ' αὐτὸν τὸ πρότερον, τὸ δὲ καθόλου τὸ ὕστερον.

Ὁ Λώκκιος γνωρίσας, ὅτι, πρὶν ἢ τις συζητήσῃ τι, πρέπει νὰ συζητήσῃ τὴν περιοχὴν τῆς γνώσεως ἡμῶν καὶ περὶ ποῖα ὁ νοῦς ἡμῶν πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ, ἦλθεν εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἀντικείμενον γνώσεώς εἰσι μόνον τὰ ἐντὸς τοῦ ὀρίζοντος αὐτῆς ὑπάρχοντα, ἃ ἀναφέρει ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ συγγράμματι αὐτοῦ. Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ αὐτοῦ ἀναιρεῖ τὴν θεωρίαν τῶν ἐμφύτων ἰδεῶν ἀσπασάμενος τὸ μηδὲν ἐν τῷ νῷ, ἢ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, καὶ δεξίας, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν περιέχεται, ἀλλ' ὅτι ὅλαι αἱ ἐννοιαὶ ἡμῶν πηγάζουσι ἐκ τῆς πείρας ἢ τῆς αἰσθήσεως ἢ τῆς ἐπιστάσεως, ἢ καὶ ἐσωτερικὴν αἰσθησὶν καλεῖ καὶ δυνάμιν ἐπιστατικὴν ἢ προσοχὴν συνωνύμως. Ἐσωτερικὴ δ' αἰσθησὶς ὀνομάζεται ἢ ἀντίληψις τῶν ἐντὸς τοῦ σώματος διαθέσεων ἰδιαίτερον, οἷον πείνης καὶ δίψης, τὸ δὲ τῆς ἐπιστατικῆς ἢ προσεκτικῆς δυνάμεως, τὸ ἐπίμονον τοῦ γνωστικοῦ περὶ οἰανδήποτε τῶν νοουμένων διάσκεψιν. (Βύγενίου λογικ. σελ. 149.).

Ἡ αἰσθησὶς καὶ ἡ ἐπιστάσις, ἢ βέλτιον ὁ λογισμὸς, εἰσὶν αἱ δύο πρῶται πηγαὶ ὅλων τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν. Ἐὖν νοεῖν δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ εἰς ἐκτενεστέραν σημασίαν καὶ εἰς στενωτέραν, καὶ εἰς μὲν τὴν ἐκτενεστέραν ἐστὶ τὸ παρατηρεῖν, εἰς δὲ τὴν στενωτέραν ἀπλῶς ἐνέργεια τῶν ἐννοιῶν τῶν ἐκ τῆς αἰσθήσεως λαμβανομένων, ὅταν ὁ νοῦς μετὰ πλείονος τῆς ἐπιστάσεως παρατηρήσῃ τι, εἰς ὃ τὸ συγκρίνειν ἀνήκει, τὸ ἀφαιρεῖν, τὸ συνδέειν καὶ τὸ χωρίζειν. Ὁ νοῦς, ὅταν παρατηρήσῃ, ἐστὶ παθητικὸς, ὡς

δεχόμενος τὸ διδόμενον αὐτῷ εἰς παρατήρησιν. Ὅταν δὲ νοῦς, ἐστὶν ἐνεργητικὸς.

Ὅλαι αἱ ἐννοιαὶ ἡμῶν εἰσὶν ἢ ἀπλαι ἢ σύνθετοι· αἱ σύνθετοι προέρχονται ἐκ τῶν ἀπλῶν· αἱ ἀπλαι εἰσὶν ἢ δι' αἰσθήσεως δεδομένα ἢ δι' ἐπιστάσεως, καὶ λαμβάνονται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἄρα ὅλαι αἱ ἐννοιαὶ εἰσι δεδομένα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πηγῶν. Ὅταν ὁ νοῦς νοῦς, ἔχει ἀντικείμενον πάντοτε τὸ ἐκ τῆς μίας ἢ τῆς ἑτέρας δεδομένον, καὶ ἀσχολεῖται πάντοτε περὶ αὐτό.

Ἐπειδὴ ἕκαστος γινώσκει ὅτι νοεῖ, λέγει ὁ Λώκκιος, ταῦτα δὲ, περὶ ἃ τὸ πνεῦμα ἀσχολεῖται ἐν τῷ νοεῖν, εἰσὶν αἱ ἰδέαι, ἐστὶν ἀναντιρρήτην, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι ἰδέας διαφόρους, μελανότητα, λευκότητα, νοεῖν, κίνησιν, ἄνθρωπον, στρατὸν, μέθην καὶ λοιπά. Ἰδέαν δ' ὁ Λώκκιος νοεῖ ὅτε μὲν παράστασις ὅτε δ' ἐννοια. Πῶς ὅμως ἔρχεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς ἰδέας; Τοῦτο τὸ ζήτημα λύει ὁ Λώκκιος ὑποθέτων τὴν πείραν, τουτέστιν ὅτι ὅλαι αἱ ἰδέαι ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν ἐκ τῆς πείρας, ἐφ' ἧς θεμελιούται ὅλη ἡ γνώσις· ἡ πείρα ὅμως διττὴ οὖσα προέρχεται ἢ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐκτὸς, ὡς καὶ αἱ ἰδέαι, ἃς αὕτη παρέχει τῷ νῷ, ἔξαρτώνται ἐκ τῶν αἰσθήσεων, ἢ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ ἡμῶν, καὶ τοῦτο τὸ αἰσθητήριον καλεῖται ἐσωτερικὸν ἢ βέλτιον εἰπεῖν λογισμὸς, ὡς περιλαμβάνων εἰς γενικὴν σημασίαν ὅλας τὰς παραστάσεις τοῦ νοῦ. Ἡ αἰσθησὶς καὶ ὁ λογισμὸς παρέχουσι τῷ νῷ τὰς ἰδέας, καὶ ἡ μὲν αἰσθησὶς τὰς ἰδέας τῶν αἰσθητῶν ποιότητων, ὁ δὲ λογισμὸς τὰς ἰδέας τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν.

Ἐπὶ ὑποθέσει, λέγει ὁ Λώκκιος, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶ πίναξ ἀγραφὸς, ἀνευ τινὸς ἰδέας, πόθεν θέλει πληρωθῆ; ὁ Λώκκιος λέγει, ὅτι θέλει πληρωθῆ ὑπὸ ἐννοιῶν πιπτουσῶν εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, τουτέστιν ἐκ τῆς πείρας· κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ψυχῇ δὲν ὑπάρχει ἐννοια, δὲν ὑπάρχει ἡμῖν ἐμφυτος, ἀλλ' ὅλαι εἰς αὐτὴν εἰσέρχονται ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως, τῆς ἐκτὸς δηλαδή καὶ τῆς ἐντὸς· καὶ τοῦτο ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ, αἱ ἀπλαι καὶ αἱ σύνθετοι, διότι καὶ αἱ σύνθετοι εἰς ἀπλᾶς ἀναλύονται, γίνονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Ἦν ψυχὴν ὁ Λώκκιος ἐκλαμβάνει

ὡς τὸ μεταληπτικὸν τῶν ἐννοιῶν, ὡς δύναμιν δεκτικὴν, καὶ τὸ μὲν πρῶτον παθητικὴν μᾶλλον ἢ ἐνεργητικὴν. Ἰὰ ἐκτὸς ἀντικείμενα ἐνεργαῖσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν καὶ κατὰ πρῶτον παρέχουσι τοῖς νεύροις κίνησιν, μεταδιδομένην μέχρι τοῦ μυελοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ γεννῶσαν ἐννοίας ἢ εἰδῶλα ὅμοια τοῖς οὐσι, καὶ ταῦτα τὰ εἰδῶλα ἐν τῷ συνειδῆσι ὡς ἐν τινι κατόπτρῳ ἀντανακλώμενα τηροῦνται διὰ τῆς μνήμης ἐν αὐτῷ καὶ ἀναγεννῶνται κατὰ περίστασιν.

Ἄπλαϊ ἐννοιαὶ εἰσὶν αἱ εἰς τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰσερχόμεναι, καὶ προέρχονται ἐκ τῆς ἐκτὸς καὶ ἐντὸς πείρας· αἱ πείραι κατ' ἀρχάς εἰσιν αἰσθήσεις, μετ' αὐτάς ὁ λογισμὸς ἐκ τῆς ἐκτὸς πείρας προέρχονται αἱ παραστάσεις, σχῆμα, ἡρεμία, κίνησις, ἐκ τοῦ λογισμοῦ αἱ ἰδέαι, πίστις, ἀμφιβολία, κρίσις, συλλογισμὸς, νόησις, βούλησις, ἐξ ἀμφοτέρων δὲ πείρας καὶ λογισμοῦ, ἡδονή, πόνος. Ἔχοντες δ' ἐννοίας θεωροῦμεν αὐτάς ὡς πραγματικῶς ἐν τῷ νῷ ὑπαρχούσας· οὕτω θεωροῦμεν καὶ τὰ ὄντα ἐκτὸς ἡμῶν ὑπάρχοντα τουτέστι καθ' αὐτά· αἱ αἰσθήσεις προέρχονται ἐκ τῆς ἐκτὸς αἰσθήσεως, τῆς ἀντικειμενῆς εἰς τὰ σωματικὰ ὄντα· τῆς δ' ἐντὸς αἰσθήσεως, τουτέστι τῆς ἐπιστάσεως, ἀντικειμενῆς εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ μεταβολαὶ τοῦ πνεύματος· αἱ ἐννοιαὶ ἔπονται μετὰ τὰς αἰσθήσεις, διότι ἡ παρατήρησις, ἡ προσοχὴ τοῦ πνεύματος, πρότερον ἀπευθύνεται εἰς τὰ ἐκτὸς καὶ ὕστερον εἰς τὰ ἐντὸς.

Τὰς δὲ ἐννοίας ὁ Λώκκιος διήρθεσεν εἰς ἀπλάς καὶ συνθέτους· τὰς δ' ἀπλάς ἐκλαμβάνει βᾶσιν τῆς γνώσεως· τὰς ἐννοίας ταύτας δέχεται ὁ νοῦς ὡς δεδομένας. Αἱ ἀπλαῖ πηγάζουσιν ἢ ἐξ ἐνὸς αἰσθητηρίου ἢ ἐκ πλειόνων· ἐκ πλειόνων πηγάζει ἡ ἐννοία τῆς πυκνότητος, τῆς ἐκτάσεως, τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἡρεμίας· ἐκ τῆς ἐπιστάσεως πηγάζει ἡ ἐννοία τῆς νοήσεως καὶ βούλησεως· ἐκ δὲ τῆς συνθέσεως τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς πείρας προέρχεται ἡ ἐννοία τῆς ὑπάρξεως, τῆς ἐνότητος, τῆς δυνάμεως. Ἐκ δὲ τῶν ἀπλῶν ἐννοιῶν παράγονται αἱ σύνθετοι διὰ τοῦ νοῦ, διότι ὁ νοῦς ἢ συνδέει αὐτάς εἰς μίαν ἢ συγκρίνει αὐτάς, ἐξ οὗ αἱ τῶν σχέσεων ἐννοιαὶ προέρχονται, ἢ ἀφαιρεῖ τὰ μὴ οὐσιώδη γνωρίσματα ἀπὸ τῶν οὐσιωδῶν, ἐξ οὗ αἱ καιναὶ ἐν-

νοιαὶ προέρχονται· ὥστε ὁ Λώκκιος ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ σύνθετοι ἐννοιαὶ παράγονται ἐκ τῶν ἀπλῶν· τοῦτο ὅμως τὸ ζήτημα ἔλυσεν ἀτελῶς, διότι δὲν ἀπέδειξε κατὰ πόλους ἐσωτερικούς νόμους ὁ νοῦς συνδέει τὰ μέρη καὶ συγκρίνει. Γὰρ δὲ συνθέτους ἐννοίας ἐπανήγαγεν εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς ἰδέαν τρόπου, οὐσίας καὶ σχέσεως, δηλαδή εἰς χρόνον καὶ ἔξπρον, εἰς οὐσίαν καὶ πρὸς τι· ὡς δὲ πρὸς τὴν τοῦ τόπου καὶ χρόνου κατηγορίαν ἰσχύει τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἕκαστον ὃν δύναται νὰ ὑπάρχῃ μόνον ἐν τινι τόπῳ καὶ χρόνῳ (ἀρχὴ ἀτομικότητος)· ὁ δὲ τόπος ἐστὶ διάφορος τοῦ πληροῦντος αὐτὸν σώματος, καὶ ὁ χρόνος ἐπίσης ἐστὶ τῆς κινήσεως διάφορος, εἰ καὶ μετρεῖται αὐτῇ.

Ὁ Λώκκιος ὑποθέσας τὴν πείραν ἔπρεπε νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ νοῦς εὕρσκει καὶ ἐφευρίσκει τὸ καθόλου, τὰς συνθέτους ἰδέας, ὅτι ὁ νοῦς ποιεῖ αὐτάς διὰ παραστάσεων, ἃς ἐκτήσατο διὰ λογισμοῦ καὶ αἰσθήσεως. Ἢ αἰσθησις παρέχει αὐτῷ ταύτας, ὁ δὲ λογισμὸς οὐδεμίαν ποιεῖ, μόνον δὲ συνθέτει τὰς ἀπλάς ἰδέας, ἐπομένως ὁ νοῦς δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐστὶ μία τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν αὐτῆς.

Ἢ λέξις οὐσία κατὰ Λώκκιον πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τῷ Θεῷ, τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι ἢ εἰς ἄλλο νόημα, διότι ἀτοπὸν ἐστὶ τρεῖς διάφοροι ἐννοιαὶ νὰ ἐκφράζωνται διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως· ἢ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ αἱ τρεῖς εἰσὶν οὐσία τὸ αὐτὸ, διάφοροι δὲ μόνον κατὰ τὰς τροποποιήσεις. Ἢ οὐσία ἐστὶν ἰδέα σύνθετος καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι παρατηροῦμεν συνεχῶς καὶ ὁμοῦ ἀπλάς ἰδέας, ὡς κυανοῦν, βαρὺ κτλ. δὲν ἀφορᾷ ὅμως τὸ πρᾶγμα, περὶ οὗ πρόκειται, τί δηλαδή ἐστὶν ἡ οὐσία, ἀλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν γινώσκει.

Ὁ Λώκκιος ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ ὅτι πάντα εἰσὶ πείρα καὶ ἐξ αὐτῆς ἀφαιροῦμεν γενικὰς παραστάσεις περὶ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν ποιότητων αὐτῶν διακρίνει κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰς ἐκτὸς ποιότητας πρῶτας καὶ δευτέρας· πρῶται εἰσὶν αἱ ἐνυπάρχουσαι τοῖς οὐσι πραγματικῶς, ὡς ἐκτάσις, πυκνότης, σχῆμα, ἡρεμία, κίνησις, καὶ αἱ ποιότητες αὐταὶ εἰσὶ τοῦ σωματικοῦ, ὡς τὸ νοεῖν, τὸ βούλεσθαι εἰσὶ τοῦ πνευματικοῦ· δευτέραι δὲ

ποιότητές εἰσιν αἱ μὴ ὑπάρχουσαι φύσει τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς φύσεως των αἰσθητηρίων ἡμῶν θεμελιούμεναι, ὡς λ. χ. χρῶμα, ὄσμη, γεῦσις. Ἡ ἰδέα τῆς σχέσεως προέρχεται, ὅταν ὁ νοῦς ἐξ ἑνὸς μεταβαίῃ εἰς ἕτερον· ὁ νοῦς θέτει εἰς σχέσιν ὅλα τὰ ὄντα· ἡ σχέση ἐστὶν ἰδέα σύνθετος καὶ ὡς τοιαύτη προῖδον τοῦ νοῦ. Ἡ ἐννοια τῆς συνεχείας προέρχεται διὰ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀδιαλείπτου συνεπείας τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν ἐν ἐγρηγόρσει. Ἡ ἰδέα τοῦ χρόνου προέρχεται δι' ὠρισμένης διάρκειας τῶν ἐννοιῶν. Συνέχειαν καὶ διάρκειαν ἄνευ ὀρίων παρέχει ἡ ἐννοια τῆς αἰωνιότητος. Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς τῆς τοῦ χρόνου διάρκειας προέρχονται καὶ αἱ ἐννοιαὶ τῶν μεγεθῶν, τῶν αἰτιῶν, τῶν ἀποτελεσμάτων, τῆς ταυτότητος καὶ τῆς διαφορᾶς. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐρχόμεθα διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι τὰ ὄντα γίνονται τε καὶ ἀπόλλυται, εἰς τὴν ἐννοίαν δυνάμεως τινός, ἧς γινώσκομεν τὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν πράξεως, καὶ τὸ πάσχειν αὐτῆς διὰ παντός εἰδούς ἐντυπώσεων, ὡς παρατηροῦμεν. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ νὰ ἐνεργήσωμεν τὴν παρουσίαν ἢ τὴν ἀπουσίαν ἐννοίας τινός, ἢ κατ'ἀναφορὰν εἰς τὸ σῶμα τὴν κίνησιν νὰ προκρίνωμεν τῆς ἡρεμίας ἢ τὴν ἡρεμίαν τῆς κινήσεως, ἐστὶν ἡ βούλησις, καὶ ἡ δύναμις τοῦ νὰ πράττωμεν, τοῦ νὰ νοῶμεν ἢ μὴ, ἐστὶν ἡ ἐλευθερία· ἡ δὲ βούλησις ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ νοῦ, ὁ δὲ νοῦς ὑπὸ τῆς ὀρέξεως τουτέστι τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐλλείψεως· τὴν βούλησιν ὁμοῦ δὲν ὀρίζει τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τι ἀγαθόν, τουτέστι τὸ χρήσιμον. Ὡς δ' αἱ πρῶται, αἱ ἀπλαῖ ἐννοιαὶ, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὄντων ἐλήφθησαν, οὕτως ἐλήφθησαν ἀπ' αὐτῶν καὶ αἱ λέξεις.

Ἐπειδὴ τῆς γλώσσης σκοπὸς ἐστὶν ἡ κοινὴ συνεννόησις ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἔπρεπε καὶ ἡ γλώσσα νὰ περιέχῃ κοινήν σημασίαν τῶν καθ' ἕκαστα· διὰ τοῦτο αἱ λέξεις σημαίνουσι τὸ καθόλου τῶν ἀντικειμένων, καὶ μόνον τὰ ἀντικείμενα ἔχουσι ἀτομικὰ ὀνόματα (III, 3.).

Ὁ Λώκκιος ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ ἐκ τῆς πείρας, οὐδὲν ὁμοῦ νέον προσέθηκεν. Ἡ γνῶσις τῷ Λωκκίῳ ἐκτείνεται τοσοῦτον, ὅσον αἱ ἐννοιαὶ, καὶ αὗται τοσοῦτον, ὅσον ἡ τῶν αἰσθητῶν ὄντων

ὑπαρξίς· τὰ δὲ κοινὰ ἀξιώματα αὐτῷ δὲν ἀναφέρονται εἰς ὄντα πραγματικῶς ὑπάρχοντα, ἀλλὰ μόνον εἰς ἐννοίας ἀφρηημένας.

Περὶ δὲ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἔχομεν γνῶσιν μόνον ἄμεσον, περὶ δὲ τῆς τοῦ θεοῦ μόνον ἀποδεικτικὴν, περὶ ὅλων δὲ τῶν ἄλλων ὄντων αἰσθητὴν μόνον· ἡ ἀπόδειξις περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως θεμελιούται ἐπὶ ὀρθῶν συλλογισμῶν· ὁ ἀνθρώπος γινώσκει, ὅτι ἐστὶ τι· διὸ τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ἀπ' αἰῶνος, διότι τὸ μὴ ὄν ἀίδιον ἔχει ἀρχὴν, τὸ ἔχον ἀρχὴν πρέπει ὑπ' ἄλλου νὰ ἐγένετο· ἕσα δ' ὑπ' ἄλλου τὴν ἀρχὴν ἔχουσι, ἔχουσιν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις· ἀρα ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν πραγματικῶς ὑπαρχόντων πρέπει νὰ ἦναι ἀρχὴ καὶ ὅλων τῶν δυνάμεων, πρέπει νὰ ἦναι παντοδύναμον. Ὁ ἀνθρώπος εὕρισκε ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐννοίαν καὶ γνῶσιν· ἡ χρόνος ὑπῆρχε, καθ' ὃν οὐδὲν ἦν νοοῦν καὶ γινώσκον, καὶ ἡ γνῶσις ἤρξατο ἐν χρόνῳ, ἡ ὑπῆρχεν ὄν ἀπ' αἰῶνος νοοῦν καὶ γινώσκον· εἰ τὸ ὄν ἐστερεῖτο πάσης ἐννοίας, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀρξῆται γνῶσις ἐν χρόνῳ· ἀρα ὑπάρχει ὄν ἀίδιον, παντοδύναμον καὶ πάνσοφον, τουτέστι θεός. Τὴν δὲ γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἄλλων ὄντων λαμβάνομεν μόνον δι' αἰσθήσεως.

Ἐπειδὴ ἡ ἐννοια ὄντος τινός ἐν τῷ συνειδῶτι οὐδὲν διὰ τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ ἀποδεικνύει, δύναται ἡ ὑπαρξίς ἐτέρου ὄντος ἐκτός ἡμῶν νὰ γνωρισθῇ μόνον διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ νὰ παρατηρηθῇ δι' ἀντιλήψεως ἐξωτερικῆς τινος παραστάσεως.

Ἡ γνῶσις αὕτη δὲν ἐκτείνεται εἰ μὴ ὅσον ἡ αἰσθησις ἡμῶν, ἐπομένως περὶ τῶν πνευμάτων βεβαία γνῶσις δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον πίστις· ἡ πίστις ὁμοῦ δὲν δύναται νὰ ἦναι τῷ λόγῳ ἐναντία, διότι ἡ πίστις, εἴτε ὡς δόξα περὶ τῆς ἀληθείας ἐκλήφθη εἴτε ὡς ἀποκάλυψις θεία, δὲν δύναται νὰ ἦναι τῷ λόγῳ ἐναντία, διότι καὶ ὁ λόγος, ὡς ἡ ἀποκάλυψις, ἐδόθη παρὰ τοῦ θεοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ Λωκκίου, ὃ περιέχει οὐ μόνον τὸ μὴ δὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, δι' οὗ τὴν ἐννοίαν τῆς οὐσίας ἀμφίβολον κατέστησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὀρίων τοῦ νοῦ, ἔλαβεν ὑποδοχὴν οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἄλ-

γλοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις καὶ ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὃ ἦτο τῆς ἐποχῆς, ζητούσης νὰ ἐρίσῃ τὸ καθ' ἕκαστον ὡς τὸ οὐσιῶδες, οὔτε μεταφυσικὴ νὰ ὑπάρξῃ δύναται οὔτε ἠθικὴ νὰ θεμελιωθῇ· ἐξ αὐτοῦ προήλθεν ἡ σκέψις, ὃ ὑλισμὸς, ὃ ἀθεϊσμὸς καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ συστήματα, ἃ καὶ τὴν ἠθικὴν ἀνέτρεψαν καὶ τὸν βίον.

Τὸ σύστημα ὁμῶς τοῦ Λωκκίου παρέλαβον οὐ μόνον φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ νομικοὶ καὶ πολιτικοὶ καὶ ἐπεξεργάσθησαν κατ' αὐτὸ τὰ πονήματα αὐτῶν, ὡς ὁ Οὕγων Γρότιος τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης, ὁ Σαμουήλ Πουφενδόρφιος τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ἐθνικὸν δίκαιον, ὁ Κουδβόρθιος, ὁ ζητήσας τὸν Πλάτωνα νὰ εἰσαγάγῃ εἰς Ἀγγλίαν, ὁ Κλάρκιος, ὁ κατασταθεὶς ἐνδοξὸς διὰ τῶν περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεών του, ὁ Βολλαστὼν, ὁ Βρόβνιος, ὁ Σαφτεβουρῆς καὶ ὁ Οὔτσχεσὼν (1), καὶ αὐτὸς ὁ ἐνδοξὸς διὰ τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἀνακαλύψεών του Ἰσαὰκ Νεύτων, γεννηθεὶς τῷ 1642 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1727 (2).

Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἦτο ὅτι ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη δὲν θεμελιούται ἐπὶ ὑποθέσεων καὶ ἐπινοήσεων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τῶν φυσικῶν φαινομένων. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον συνεζήτησεν ὁ Νεύτων τὴν βαρύτητα, τὸ φῶς καὶ τὰ χρώματα, ἃ πρῶτος εἰς ἑπτὰ διήρπασεν.

Ὁ Νεύτων ἀπὸ τῶν παρατηρήσεων εἰς τὰ γενικὰ ἀξιώματα ἐλθὼν καὶ ἐξ αὐτῶν κατασκευάζων μετεχειρίζετο καὶ τὴν ἐπακτικὴν μέθοδον καὶ τὴν συνθετικὴν.

Ὁ Νεύτων λέγων τὸν θεὸν ἐλεύθερον καὶ κυρίαρχον (3) ἀναγνωρίζει τὴν τοῦ θεοῦ μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ πρὸ τῆς δημιουργίας. Ἐνταῦθα ὁμῶς ὁ Νεύτων φαίνεται ἀνακόλουθος, διότι προτάσσει τὴν παρατήρησιν ὡς ἀρχὴν τῆς

(1) Versuch einer Wissenschaftlichen Darstellung der Gesch. der neueren Philosophie von Joh. Eduard Erdmann II Tom. 3, 80 καὶ ἐφ., σ. 87 καὶ ἐφ., σ. 107 καὶ ἐφ.

(2) Περὶ τῶν συγγραμμάτων του Überweg III, 87.

(3) Deus est vox voluntaria et ad servos refertur. Deitas est dominatio Dei non ad corpus proprium, sed in subditos. Deus sine dominio, providentia et omnis finibus nihil aliud est praeter factum.

γνώσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων ὑποθέτει τὴν δημιουργίαν καὶ ἐπομένως τὰ καθ' ἕκαστα ὡς ὕστερα τῆς δημιουργικῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως, τουτέστιν ἀρχὴν δὲν θεωρεῖ τὸ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ τὸ καθόλου. Ἀλλὴν δὲ πρόοδον, μᾶλλον ἐξωτερικὴν, ἔλαβεν ἡ μεταφυσικὴ διὰ τῶν ὑποθέσεων τοῦ Λεϊβνίτιου.

X. ΓΟΤΦΡΕΙΔΟΣ ΒΙΛΕΛΜΟΣ ΛΕΙΒΝΙΤΙΟΣ.

α) Βίος.

Πρῶτος ὁ Λεϊβνίτιος κατέστησεν ἐν Γερμανίᾳ τὴν φιλοσοφίαν ἀνεξάρτητον καὶ καρποφόρον. Τῷ 1646 ἐν Λειψία γεννηθεὶς ἔμεινεν ἐξαέτης ἄρφανός, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐτελεύτησε τῷ 1652. Τῷ ἑβδόμῳ ἔτει ἀνεγίνωσκε συγγράμματα λατινὰ καὶ ἑλληνικά. Τῷ δωδεκάτῳ ἔμμετρα λατινικά· πρὶν ἢ δὲ εἰσελθῆ εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἐσπούδασε τὴν λογικὴν, τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν· καλῶς ὑπὸ τῆς μητρὸς παιδεύθεις κατετάχθη τῷ 1661 φοιτητῆς τοῦ ἐκεῖ πανεπιστημίου· οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς Ἰένης ἐσπούδασε τὰ μαθηματικὰ παρ' Ἐρχάρδῳ Βειγέλῳ καὶ Κυνίῳ, τὴν φιλοσοφίαν παρ' Ἀδὰμ. Σχερζέρω, παρὰ δὲ Ἰακώβῳ Θωμασίῳ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἰδίως τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ αὐτὸς ὁ Λεϊβνίτιος (Theodisus §. 324. §. 212. καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πρὸς Θωμάσιον) φαίνεται τοῖς αὐτοῦ καθηγηταῖς εὐγνώμων, Θωμασίῳ τε καὶ Βειγέλῳ.

Ὁ Λεϊβνίτιος ἀνηγορεύθη ἐν Λειψία διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐν Ἀλτδόρφῳ τῆς νομικῆς τῷ 1666. Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ἣτις ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ παρεμελείτο, ἤρξατο ἐν Γερμανίᾳ, ἰδίως δ' ἡ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους· διὰ τοῦτο ὁ Λεϊβνίτιος κατακρίνει τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν ἐπιστημῶν μεταρρυθμιστὰς, ὅτι ἀντὶ νὰ ζητήσωσι νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, ἐζήτησαν νὰ ἐξοστρακίσωσιν αὐτὴν (op. omnia. T. IV. de stilo phil. p. 22).

Ὁ Λεϊβνίτιος ἠψατα ὄλων σχεδὸν τῶν ἐπιστημῶν· διὰ δὲ τὰς

πολλὰς γνώσεις αὐτοῦ συνῆψε σχέσεις μετὰ τῶν τότε σπουδαίων ἀνδρῶν, ἐπιστημόνων, στρατιωτικῶν, ἐργατῶν, ἡγεμόνων, καὶ ἢ μετ' αὐτῶν σχέσεις αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀφορμὴ τοῦ νὰ περιέλθῃ πολλοὺς τόπους, οἷον Ἀγγλίαν, ὅπου τὸν Νεύτωνα ἐγνώρισε, Γαλλίαν, ὅπου τὸν Οὐγγένσιον, καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ὁ ἀρχιδουξ τοῦ Βραουνσβεϊγίου καὶ Λυνεβούργου προσεκάλεσεν ὡς βιβλιοθηκᾶριον· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἀνέδειξεν ἱστοριογράφον καὶ μυστικὸν σύμβουλον. Ἐν δὲ Βιέννῃ ἐγένετο εὐγενής· καὶ Πέτρος ὁ μέγας προσέφερεν αὐτῷ δῶρα.

Μετὰ δὲ τῆς Σοφίας Καρλότας, βασιλίσσης τῆς Πρωσίας, γνωρισθεὶς συνέστησεν ἐν Βερολίνῳ τὴν ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ διωρίσθη πρόεδρος αὐτῆς. Ἐφ' ἧ δὲ 1716 ἐτελεύτησεν ἐν Ἀνοβέρῳ ἄγων τὰ ἐβδομηκοστὸν ἔτος.

Τὸ πολυάσχολον τοῦ Λεϊβνίτου κατέστησεν ἀδύνατον τὴν τελειοποιῆσιν πολλῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ ἀπεκάλυψε τοῦ νὰ ἀναγάγῃ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ιδέας αὐτοῦ εἰς ἓν σύστημα· αἱ ιδέαι αὗται, ὡς λέγει, ἦσαν πρόδρομοι τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ (Tom. VI. p. 285).

Ὁ Λεϊβνίτιος πρὸς τὸν Φαβρίκιον γράφων θρηνεῖ τὸν χρόνον, ὃν ἀπώλεσεν ἐν τῇ αὐτῇ διαίτῳ, καὶ τὸ χεῖριστον λέγει, ἐστὶν ὅτι μετὰ προσώπων συνδεόμενος δὲν διατηρεῖ τὴν ὅλην ἐλευθερίαν τοῦ νοῦ. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὕτη τοῦ Λεϊβνίτου σχέσις πρὸς πάντας κυρίως ἐστὶν ὁ ἴδιος χαρακτήρ αὐτοῦ· ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ ἁρμονία, καὶ διὰ τοῦτο ἠγωνίζετο νὰ συνδέσῃ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν πίστιν καὶ τὸν λόγον, τὰς ἐν τῇ θρησκείᾳ, πολιτικῇ καὶ φιλοσοφίᾳ αἱρέσεις. Ὁ Λεϊβνίτιος ἦτο ἰλαρὸς καὶ τὴν ψυχὴν ἠρεμὸς.

Ὁ Λεϊβνίτιος ὑπεστήριξε τὴν ὀρθοδοξίαν, ἠσπάσατο τὴν τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγου συμφωνίαν, καὶ ἀποβλέψας εἰς τὸ νόημα καὶ οὐχὶ εἰς τὸ γράμμα ὑπέθετε πάντα σύμβολα, οὐδὲν ἄχρηστον, οὐδ' ἄνουν, ἀλλὰ πάντα ἀξία νὰ ὑπάρχωσι καὶ νὰ γινώσκωνται. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν ἀπλῶς μέσα εἰς τέλος ἀνώτερον, τουτέστι τὴν προαγωγὴν τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἐνέργεια ἦν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας, τὰ δ' ὄντα εἶδη τῆς ἐνεργείας,

τὸ δὲ μέγιστον εἶδος αὐτῆς τὸ νοεῖν, τὸ τέλος τοῦ βίου (1). Ἡ ὕλη ἦν αὐτῷ ἀδιάφορον· αὐτῷ νεκρὸν ἦτο οὐδὲν, οὐδὲ κακόν, ἀλλὰ πάντα ἔμφυχα, ἀγαθὰ, ἐν ἁρμονίᾳ, ὁ κόσμος τὸ κάλλιστον· κακὰ αὐτῷ ἦσαν τὰ κεχωρισμένα, ἐν δὲ τῇ συνεχείᾳ ἀγαθὰ. Ἐντεῦθεν διασαφεῖται ἡ ἡμερότης, ἡ ἀγαθότης καὶ τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, διότι ὁ Λεϊβνίτιος οὐδέποτε ὤφθη κακολογῶν τινα, ἀλλὰ αἰεὶ περὶ πάντων ἀγαθὰ λέγων, ἐκτός μόνον ἐν τῇ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νεύτωνα διαφορᾷ περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ διαφορικοῦ ὑπολογισμοῦ.

Ἡ πίστις κατὰ Λεϊβνίτιον διήρπασε τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ δ' ἐπιστήμη συνδέει αὐτήν· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ιδέᾳ ἡ φιλοσοφία ἐκφράζεται κοινῇ πάντων, καὶ διὰ τοῦτο ἅπαντα τὰ συστήματα ἔχουσι δίκαιον, καὶ εἰσὶν ἀληθῆ, ὅταν ἰσχυρίζωνται, ψευδῆ δὲ, ὅταν ἀναιρῶσι (lettre à M. Romond de Monmort). Ἐντεῦθεν διασαφεῖται καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Λεϊβνίτιου, ὅτι πρέπει τις νὰ παραδέχεται τὰ ὀρθὰ τῶν συστημάτων· ταῦτα δ' ἐν τοῖς συστήμασιν ζητῶν ἐνόμιζεν, ὅτι συνέδεσε μετ' ἀλλήλων τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Ἀριστοτέλους, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἐκ τοῦ συνδέσμου τῶν συστημάτων πηγάζει τὸ ἀληθὲς σύστημα. Καίτοι ὁ Λεϊβνίτιος δὲν συνέδεσεν ἐν ἐνὶ συστήματι πάντα, ἐν τῷ συστήματι ἅμως αὐτοῦ παρατηροῦνται διάφορα συστήματα, ἡ σκέψις, ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία, ἡ Πλατωνικὴ, ἡ τοῦ Πλωτίνου, τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ μηχανικὴ τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Γασσένδου. Τὸ σύστημα ἅμως τοῦ Λεϊβνίτιου στερούμενον ἀρχῆς συνδετικῆς ἐστὶ σύστημα μᾶλλον τεχνικόν.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Λεϊβνίτιου συγγραφέντα γαλλιστὶ καὶ λατινιστὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ Δυτενσίου τῷ 1768 ἐν ἑξὶ τόμοις ἐκτός τῶν ὑπὸ Ῥάσπου ἐκδοθέντων συγγραμμάτων. Ἐν δὲ τῷ 1840 ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἐρδμάννου, καὶ ἐν ἔτει 1859—1865 ὑπὸ Φαυσχέρου Καρειλίου καὶ Οὐγὸς Κλοππίου εἰς 6 τόμους (2).

(1) Tom. V p. 501. nous sommes faits pour penser.

(2) Fernemanns Gesch. d. Phil. II Bd. σ. 100 καὶ ἐφ. Feuersbach Gesch. der Phil. II Bd. βιογραφίαι δὲ συναγράφησαν δύο ἀνόνομοι τῷ 1717 καὶ ἡ τελευταία 1838—1840 ὑπὸ Γουχζυέρον.

6) Φιλοσοφία.

Ὁ Λεϊβνίτιος καθ' Ἐγελον (Gesch. d. Phil. III 403) ἀντίκειται τῷ Σπινόζα, διότι ὁ μὲν Σπινόζας ὑπέλαβε μίαν οὐσίαν κοινήν, ὁ δὲ Λεϊβνίτιος πολλάς. Ἐπειδὴ ἡ μονάς ἐστὶν ὃν αὐτὸ καθ' αὐτὸ, ἔπεται, ὅτι εἰσὶ τόσαι οὐσίαι, ὅσαι μονάδες. Ὁ Λεϊβνίτιος κάμνει λόγον περὶ πολλῶν μονάδων, τὰς δὲ μονάδας παραδέχεται ὡς ἴδια ὄντα, ὡς ἰδίας οὐσίας, καὶ οὐχί, ὡς ὁ Σπινόζας, τρόπους τῆς μιᾶς οὐσίας, τουτέστι μὴ ὄντα· διότι ἐὰν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ γνωρίσῃ τὰ ὄντα, δὲν εἶναι τρόπος, ἀλλ' οὐσία· εἰ δ' οὐσία, εἰσὶ πάντα οὐσίαι, ἀπειροὶ· καὶ αὕτη ἡ παραδοχὴ πολλῶν οὐσιῶν ἀποτελεῖ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Λεϊβνίτιου καὶ Σπινόζου.

Ἡ ἰδέα ὁμῶς αὕτη δεικνύει τὸν Λεϊβνίτιον ἀνακόλουθον, διότι καὶ κατ' αὐτὸν μία μονάς κυρίως ὑπάρχει, ἡ πρώτη μονάς, ὁ Θεός, ἡ οὐσία τοῦ Σπινόζου (Schelling I Bd. vorl. 12 καὶ X Bd.), διότι ἡ ἐννοία τῆς οὐσίας, ὡς παρὰ τῷ Σπινόζα, ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βᾶσις τῆς τοῦ Λεϊβνίτιου φιλοσοφίας.

Ὁ Λεϊβνίτιος δεικνύει, ὅτι ὁ ὀρισμὸς τῆς οὐσίας παρέχει δυσχερείας, διότι δεικνύων, ὅτι μόνος ὁ Θεός ἐστὶν ἀνεξάρτητος πάντων, δεικνύει, ὅτι ὁ Θεός ἐστὶν ἡ μόνη οὐσία, τὰ δ' ἄλλα τροποποιήσεις αὐτῆς, μὴ ὄντα. Ἐὰν ὁμῶς ἡ τροποποιήσις ἐκληφθῇ οὐσία δυναμένη νὰ νοηθῇ ἀνεξάρτητος, δύναται καὶ πᾶν προσὸν νὰ νοηθῇ ἀνεξάρτητον· ὥστε ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἐννοίας δὲν παρέχει τὸν κύριον τῆς οὐσίας χαρακτῆρα· ἡ οὐσιωδέστερα ἐννοία τῆς οὐσίας ἐστὶν ἡ ἐννοία τῆς ἐνεργητικῆς δυνάμεως· διὰ τοῦτο ὁ Λεϊβνίτιος δὲν δρίζει τὴν οὐσίαν, ὡς ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Σπινόζας, ὡς τὸ καθ' αὐτὸ νοούμενον, διότι καθ' αὐτὸ δύναται νὰ νοηθῇ καὶ τὸ μὴ ὄν οὐσία, αἶον ἢ δύναμις τοῦ πράττειν, ἢ ζωῆ· διὰ τοῦτο κατὰ Λεϊβνίτιον οὐσία ἐστὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἐν ἑαυτῷ ὄν, διότι τοιοῦτον ὄν κινούμενον ὑπ' ἄλλου εἰς ἐνέργειαν δὲν δύναται νὰ ᾔηται αὐτενέργεια. Ἐὰν ἡ μονάς καλεῖται δύναμις κίνητικῆ, ἢ κίνησις ἐστὶ χωρισμὸς ἀπὸ τίνος τόπου, καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτοῦ ἀπ' ἄλλων

ὁ ἄνθρωπος παρατηρῶν ἔρχεται εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καθ' αὐτὸ ὄντος, τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ αὐτοκινήτου. Ἡ ὄρασις διαφεύγει ἐντομον ἰστάμενον ἐπὶ τίνος φύλλου ἔχοντας μετ' αὐτοῦ τὸ αὐτὸ χρῶμα· κινούμενον δ' ὄρα καὶ διακρίνει. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι ἄπου ἡ ἀρχὴ τῆς διακρίσεως δὲν ὑπάρχει, ἐκεῖ οὐδ' ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας, διότι ἐγὼ εἶμι ἐν διαφορᾷ πρὸς ἕτερα· ὥστε, ἐὰν ἡ ἐμὴ διαφορὰ ἀφαιρεθῇ, ἀφαιρεῖται τὸ ἐγὼ ἐμοῦ, ἢ ἐμὴ αὐτενέργεια· διὰ τοῦτο ἡ ἀτομικότης εἶναι ἀπὸ τῆς αὐτενεργείας ἀχώριστος, μετὰ δὲ τῆς ἀτομικότητος τίθενται πολλά. Ἐπειδὴ ὁ Λεϊβνίτιος οὐσίαν καὶ αὐτενέργειαν ἐκλαμβάνει τὰ αὐτά, τὴν δ' αὐτενέργειαν ἀπὸ τῆς ἀτομικότητος ἀχώριστον, δὲν δεικνύει πλέον μίαν οὐσίαν κοινήν, ὡς τὴν τοῦ Σπινόζου, ἀλλὰ πλῆθος οὐσιῶν. Οὐσία δ' ἐστὶ τὸ ἔχον δύναμιν ἐνεργητικὴν, τὴν ἀρχὴν τῆς διαφορᾶς· ἐπειδὴ ὁ Λεϊβνίτιος τὴν αὐτενέργειαν καὶ τὴν διαφορὰν ἐκλαμβάνει τὴν αὐτὴν, καὶ τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ἀτομικότητα ὁμοίως, ἐκλαμβάνει τὴν οὐσίαν ὡς ἴδιον, καὶ διὰ τοῦτο μονάδα. Ἐπειδὴ δὲ τὴν οὐσίαν ὡς ἴδιον ὑπέλαβεν εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὠνόμασεν αὐτὴν μονάδα καὶ ἐντελέχειαν· τὴν μονάδα παραδεχθεὶς ἐνόμισεν, ὅτι ἀνέτρεψε τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου, διότι δὲν ὑπῆρχε πλέον μία οὐσία κοινή, ὡς ὁ Σπινόζας ἰσχυρίζετο, ἀλλὰ τόσαι οὐσίαι, ὅσαι μονάδες. Ἐὰν ἐν μόνον ὑπῆρχεν, ὁ Θεός, δὲν θὰ ὑπῆρχον ἐν τῇ φύσει πολλά, διότι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἑνὸς δὲν ὑπάρχει διαφορὰ. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐζήτησεν ὁ Λεϊβνίτιος νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικότητος, καὶ διὰ τοῦτο πολλάς παραδεχθεὶς οὐσίας ἀντετάχθη τῷ Σπινόζα παραδεχθέντι μίαν κοινήν οὐσίαν. Ἀλλὰ τὸν Θεὸν ὡς τὴν μονάδα τῶν μονάδων, ὡς τὴν ἀπόλυτον οὐσίαν, ἐκλαβὼν (μεταχειρισθεὶς πρῶτος τὴν λέξιν ἀπόλυτον ἀντὶ τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου ὄντος), τὰς δὲ λοιπὰς μονάδας ὡς διὰ τῆς βουλήσεως αὐτῆς δημιουργηθείσας, ἀναιρεῖ τὴν οὐσίαν καὶ ἀτομικότητα τῶν μονάδων καὶ πίπτει ἀνακολούθως εἰς τὴν μίαν καὶ κοινήν τοῦ Σπινόζου οὐσίαν· ἄρα οὐδὲ κατὰ ταῦτα προτερεῖ τοῦ Σπινόζου, διότι τὴν οὐσίαν καὶ ὁ Σπινόζας καὶ ὁ Μαλεβράγγιος καὶ ὁ Καρτέσιος, ὡς ὁ Λεϊβνίτιος, ὡς τὸ καθόλου

παραδέχονται· ἡ δὲ τότε μεταφυσικὴ παραλαβοῦσα ἐκ τῆς παραδόσεως τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὑπέλαβε τὴν οὐσίαν ὡς τι ἴδιον, διότι τοῦτο μόνον ὑπῆρχε κατ' αὐτὴν πραγματικῶς καὶ οὐχὶ τὸ καθόλου.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καρτεσίου σῶμα καὶ πνεῦμα χωρίσασα ὡς τὴν ζωὴν τῷ πνεύματι ἀποδώσασα κατέστησε τὸ μὲν σῶμα μηχανήν, τὴν δὲ φύσιν ἠναγκάσθη νὰ ἐξηγήσῃ μηχανικῶς. Ἡ δοξασία ὅμως τοῦ Καρτεσίου, ὅτι τὰ ζῶα εἰσι μηχαναί, ἐφαίνετο τῷ Λεϊβνίτιῳ ἀπίθανος καὶ τῇ φυσικῇ τάξει τῶν ὄντων ἐναντία, αἱ ἀλήθειαι τῶν φυσικῶν ὄντων δὲν ἠδύναντο νὰ παραχθῶσιν ἐκ λογικῶν καὶ γεωμετρικῶν ἀξιωμάτων, οἷον τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ, τοῦ ὅλου καὶ τοῦ μέρους, τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχήματος, ἀλλὰ πρὸς ἐξήγησιν τῆς φύσεως ἔπρεπε νὰ προσθεθῶσιν ἄλλα ἀξιώματα, ὡς τὸ τοῦ αἵτιου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ, τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ πάθους· διὰ δὲ τῆς συζητήσεως ταύτης ἦλθεν ὁ Λεϊβνίτιος εἰς τὰς ἐντελεχείας καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς δυνάμεως ὡς τὴν καθαρωτάτην καὶ καταλληλοτάτην πρὸς ἐξήγησιν τῆς σωματικῆς φύσεως, διότι κατ' αὐτὸν τὸ αἷτιον τῆς κινήσεως παντὸς σώματος ἐστὶν ἡ ἐν αὐτῷ δύναμις· οὕτω δ' ἐξηγήσας τὴν σωματικὴν οὐσίαν ἔχουσιν ἐν αὐτῇ δύναμιν ἐνεργητικὴν, τὴν δ' ἐνεργητικὴν δύναμιν ὡς οὐσίαν τῶν σωμάτων καὶ ἀρχὴν, καὶ ὡς τοιαύτην προτέραν τῆς ἐκτάσεως, ἀνῆρσε τὴν μηχανικὴν θεωρίαν τοῦ Καρτεσίου καὶ εἰσήγαγε τὴν δυναμικὴν. Ἡ δὲ δύναμις, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τοῦ σώματος, ἐστὶν ὑπερυλική, ἀδιαίρετος καὶ ἀπλή, ὡς τοιαύτη δὲ μόνον τοῦ λόγου ἀντικείμενον. Ἐπειδὴ ἡ οὐσία ἐστὶν ὄν πραγματικόν, ἐστὶν ἡ σωματικὴ οὐσία μόνον διὰ λογικῆς ἀρχῆς οὐσία.

Τὸ σύνθετον, τὸ ἐκτεταμένον, τὸ ὑλικόν, τῶν σωμάτων δὲν εἶναι οὐσία, διότι ἡ ὕλη αὐτὴ κατ' αὐτὴν ἐστὶ παθητικὴ, καὶ ὡς τοιαύτη δὲν εἶναι οὐσία, διότι οὐσία ἐστὶν ἐνέργεια, δύναμις· διὰ τοῦτο τὸ σωματικόν, τὸ σύνθετον δὲν εἶναι πραγματικόν, ἀλλὰ τὸ ἀπλοῦν, τὸ ἄτομον. Ἐπειδὴ οὐσαὶ σύνθετοι ἀνευ ἀπλῶν, ὑλικά ἀνευ ἀύλων δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν, δὲν εἶναι καὶ τὰ σώματα οὐσαί, ἀλλὰ σύνθετα ἐξ οὐσιῶν,

Τὰς ἀπλᾶς οὐσίας ὀνομάζει ὁ Λεϊβνίτιος μονάδας καὶ ψυχὰς καὶ διακρίνει τῶν ἄτόμων, διότι πᾶσαν μονάδα ἐκλαμβάνει κῶσμον χωριστόν, τὰς μονάδας ἀχωρίστους ἀλλήλων, τὰ δὲ ἄτομα διακρινόμενα καὶ ἀλλήλων χωριζόμενα· ἀλλ' ἡ οὐσία τῆς μονάδος ἐστὶ παραστατική. Καθόλου δ' οὐσία κατὰ Λεϊβνίτιόν ἐστὶ μόνη ἢ δύναμις· αὕτη ἐστὶν αὐλός, ἡ ψυχὴ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας· διὸ καὶ μόνη αὕτη ἐστὶν ὄν πραγματικόν, καὶ ἡ οὐσία τοῦ σώματος, ἢ δι' αὐτῆς δὲν εἶναι φάντασμα, ἀλλὰ πραγματικόν· μόνη ἡ ψυχὴ ἐστὶν αἷτία τῆς ἐνότητος, τῆς ποικιλίας καὶ τῆς διακρίσεως, καὶ μόνη ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τῆς ἀτομικότητος. Ἐὰν τοῖς ζῶσι ψυχὴ δὲν ὑπῆρχε, οὐδ' ἐνότης αὐτοῖς θὰ ὑπῆρχεν, οὐδὲ σύστασις καὶ ἀτομικότης· οὐσαὶ ὅμως οὐσιώδεις, ἀπλαῖ, πρέπει πανταχοῦ νὰ ὑπάρχωσι, διότι ἀνευ τούτων οὐδὲ σύνθετοι νὰ ὑπάρξωσιν ἠδύναντο· διὰ τοῦτο αὐταὶ εἰσιν ἡ πηγὴ καὶ ἡ βᾶσις ὅλων τῶν ὄντων.

Ἐπειδὴ ἄρα ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς φύσεως, οὔτε ἡ ἕκτασις δύναται νὰ ἦναι ἡ οὐσία τῶν ὄντων οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸ σχῆμα· διὰ τοῦτο μόνον αἱ μονάδες ἀποτελοῦσι τὸ πραγματικόν τῶν ὄντων, διότι τὰ ὄντα εἰσιν ἀπλῶς φαινόμενα αὐτῶν· ἐπειδὴ κατὰ Λεϊβνίτιον ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐνέργεια, ὡς δ' ἀρχὴ τῶν διορισμῶν αὐτῆς αὐτενέργεια, δὲν εἶναι ἡ σαφὴς παράστασις, τὸ συνειδὸς, ὡς οἱ περὶ τὸν Καρτέσιον ἐδόξαζον, διότι τῇ ψυχῇ συνειδὸς καὶ βούλησις δὲν ὑπάρχει. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μονάδες εἰσιν αὐτενέργειαι, εἰσιν αἷτιοι καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν, διότι ὁ Λεϊβνίτιος μετ' Ἀριστοτέλους ἐδόξαζεν, ὅτι ἐκούσιόν ἐστιν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐστὶν ἐν τῇ πράττοντι. Ἐπειδὴ αἱ μονάδες εἰσιν ἀμετάβλητοι καὶ δὲν δύνανται νὰ ὀρισθῶσιν ὑπ' ἄλλου καὶ κινήθωσιν, ὡς τὰ σύνθετα, ἔπεται, ὅτι οὔτε γίνονται οὔτε ἀπόλλυνται. Ἐὰν δ' αἱ μονάδες ὦσιν ἀπλαῖ καὶ ἀδιαίρετοι, πόθεν προέρχεται ἡ ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολή; Καίτοι αἱ μονάδες εἰσὶ, λέγει, ἀπλαῖ καὶ ἀδιαίρετοι, ἔχουσιν ὅμως ποιότητος, ὧν ἀνευ ὄντα νὰ ὑπάρξωσι δὲν ἠδύναντο, καὶ ὧν ἀνευ μεταβολῆς νὰ προέλθῃ δὲν ἠδύνατο. Αἱ ποιότητες τῶν μονάδων εἰσὶ κατὰ Λεϊβνίτιον διορισμοί, ἐνέργειαι, πράξεις αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ αὐταὶ

δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν οὐσίαν ἔξωθεν, εἰσὶν αὐτοδιορισμοί, οἱ δ' αὐτοδιορισμοὶ εἰσὶ παραστάσεις.

Παράστασιν ὁ Λεϊβνίτιος μεταχειρίζεται διαφόρως καὶ ἀκριστοῦς (1). τὴν δὲ παράστασιν ἐκλαμβάνει ὡς ἰδίαν ἐνέργειαν· πάντα προέρχονται ἐν αὐτῇ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς δι' αὐτενεργείας· διὰ τοῦτο παράγει καὶ τὴν παράστασιν τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς ὄντος ἐξ αὐτῆς· δὲν εἶναι δὲ παθητικὴ, ἀλλὰ παράγει τὰ παραστάσεις τῶν ὄντων αὐτενεργῶς, ὡς ἡ ψυχὴ τὸ ὄνειρον· αἱ μονάδες ἦτοι τὸ σύμπαν ἐστὶν ἐκ τῆς μονάδος· ὥστε ἐκάστη μονὰς ἐστὶ τὸ κάτοπτρον τοῦ παντός, καὶ ἔχουσα αὐτὸ ἐν αὐτῇ ἰδανικῶς, δυνάμει, παράγει τὰς εἰκόνας. Ἐπειδὴ ἐκάστη περιέχει τὸ πᾶν, ἐστὶν ὡς τὸ πᾶν, ὡς ὁ Θεός· πῶς ὅμως ἡ ἰδία μονὰς διακρίνεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τῆς μονάδος τῶν μονάδων; Ἡ μονὰς ἔχει συστατικὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐὰν ἡ μονὰς ἦτο ἀπλῆ ἐνέργεια, θὰ ἦτο ὡς ὁ Θεός. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκάστη μονὰς περιέχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ πάθους, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ πάθους ἐστὶν ἡ ὕλη, ἐστὶν ἡ μονὰς διὰ τοῦτο περιορισμένη. Ἐὰν παράστασις καὶ ἐνέργεια ἦναι ταῦτόν, ἔπεται, ὅτι ἕνεκα τῆς ἐν τῇ μονάδι ἀρχῆς τοῦ πάθους κωλύονται αἱ παραστάσεις αὐτῆς. Ἡ μονὰς ἐστὶ δύναμις τῆς παραστάσεως, αἱ δὲ ποιότητες τῶν μονάδων εἰσὶν ἐνέργειαι, αἱ δ' ἐνέργειαι νοητικοῦ ὄντος εἰσὶ παραστάσεις· ἐπομένως ἡ παράστασις ἐστὶ διορισμός, ποιότης· ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἄνευ παραστάσεως, θὰ

(1) Tom. II. P. I. p. 271 perceptio nihil aliud, quam multorum in uno expressio· ὁ Λεϊβνίτιος ἐπαντίληψιν (apperceptionem) ἐκάλει τὴν κριτικὴν καρτέσιον λογικὴν συνείδησιν, τὴν ἀπλῆν ἀντίληψιν (perceptionem) ἀπέλαθε τὴν τῶν ἐντὸς τοῦ σώματος διαθέσεων (οἷον πείνης, δίψους). Ὁ δὲ Λάικιος τὴν ἀντίληψιν ἐκάλει ἐσωτερικὴν αἴσθησιν καὶ δύναμιν ἐπιστατικὴν. (Εὐγεν. λογικ. σ. 149). Ὁ δὲ Πράγκλος συνείδησιν ἐκλαμβάνει δύναμιν τῆς ψυχῆς πρὸς ἐαυτὴν ἐπιστατικὴν. Ἡ λέξις παράστασις ἐστὶ γενικωτέρα καὶ σημαίνει κατὰ Λεϊβνίτιον ἐνόητα περιέχουσαν πολλὰ ἐν αὐτῇ· οἱ μετ' αὐτὸν τὴν παράστασιν ἐνόησαν καὶ ἐννοίαν, δηλαδὴ ὡς ἐνόητα προερχομένην διὰ πολλότητος· ὁ Λεϊβνίτιος τὴν παράστασιν ἐκλαμβάνει ὡς ἐνοητικὸν ἐσωτερικῶν γεγονότων καὶ διὰ τὴν ἐκτὸς ἐκλήθην παράστασιν (perceptionem) ἀπὸ τῆς γνωστικῆς, ἣν ἐπαντίληψιν ἀνομάζει.

ἦτο ἄνευ ποιότητος, μὴ ὂν εἰμί τι ὠρισμένον, διότι ἐμαυτῷ παριστῶ τι ὠρισμένον· ὥστε ἡ παράστασις ὡς διορισμός δεικνύται ἐν ἐμοὶ ὡς πάθος· ὁ διορισμός ὅμως οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμοῦ αὐτενεργείας· διὰ τοῦτο ἡ παράστασις οὐσιωδῶς ὑπάρχει τῇ μονάδι· ἡ παράστασις ὅμως κατὰ Λεϊβνίτιον ἐστὶν ἡ παρουσία τοῦ συνθέτου, τοῦ ἐξώτερου, ἡ τῶν πολλῶν ἐν τῷ ἀπλῷ· ἄρα πρὸς παράστασιν αἰτοῦνται πολλὰ ἐν τῷ ἐνὶ· ἡ ἐνέργεια ὅμως τῆς ἐσωτερικῆς ἀρχῆς, δι' ἧς ἡ μεταβολὴ ἐνεργεῖται, ἡ μία παράστασις μεταβαίνει εἰς ἄλλην, ἐστὶν ἡ ὄρμη, ἡ ἐπιθυμία· ὄρμη καὶ παράστασις εἰσὶ ἀχώριστοι, διότι ἡ παράστασις ἐστὶ διορισμός τῆς ψυχῆς. Ἐπειδὴ ἡ παράστασις ὑπάρχει τῇ μονάδι οὐσιωδῶς, ὄρμη ἢ μονὰς ἀπαύστως· καὶ ἂν αἰ παριστᾷ ἐαυτῇ καὶ μεταβάλλεται, μένει ὅμως ἡ αὐτὴ ψυχὴ· ἡ συνεχὴς μεταβολὴ προέρχεται ἐκ τῆς οὐσίας, διότι ἄνευ τῆς μεταβολῆς δὲν θὰ εἶχε δύναμιν εἰς τὸ πράττειν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐνέργεια ἐν οὐδεμίᾳ μονάδι ἐστὶν ἀπεριόριστος, ἡ ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ἐπειδὴ ἐκάστη περιέχει τὴν πρώτην ὕλην ὡς συστατικόν, προέρχονται βαθμοὶ ἐνεργείας ἢ παραστάσεως διάφοροι. οἱ διάφοροι οὗτοι βαθμοὶ τῆς παραστάσεως ἀποτελοῦσι τὴν διαφορὰν τῶν μονάδων· εἰσὶ τόσοι διάφοροι παραστάσεως βαθμοὶ, ὅσαι μονάδες. Ὁ Λεϊβνίτιος ζητεῖ νὰ θέσῃ τάξεις τινάς, ὧν αἱ κυριώτεραι εἰσὶν ἡ σαφήνεια, ἡ καθαρότης, ἡ σύγχυσις καὶ ἡ σκοτεινότης. Σκοτεινὴ παράστασις κατὰ Λεϊβνίτιον ἐστὶν ἡ εἰς γνώρισιν τινος ἀνεπαρκής· καθαρὰ δ' ἡ εἰς γνώρισιν ἀρκούσα· συγκεχυμένη δὲ, ὅταν δὲν δύνανται τὰ ἀπαιτούμενα εἰς διάκρισιν τινος γνωρίσματα νὰ ἀριθμηθῶσι· σαφὴς δὲ, ὅταν διὰ δοκιμασίας ὅλα γνωρίζωνται, ὡς λ. χ. ὁ χρυσὸς διὰ δοκιμασίας διακρίνεται· ἡ συγκεχυμένη, ὅταν ὠχρὸν καὶ κυανοῦν μίχθῶσι, καὶ ἐκ τῆς μίξεως προέλθῃ χλωρὸν, διότι τὸ ὠχρὸν καὶ κυανοῦν χρώμα εἰσὶν ἐν τῷ χλωρῷ ἀδιάκριτα.

Ἐκάστη ὅμως παράστασις δὲν εἶναι αἴσθησις, διότι καὶ τινὰς ἀντιλήψεις δὲν αἰσθανόμεθα.

Ἡ ψυχὴ κατὰ Λεϊβνίτιον ἐστὶν οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν τῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν παθῶν αὐτῆς, τουτέστι τῶν

συγκεχυμένων παραστάσεων αὐτῆς. Αἱ συγκεχυμένοι παραστάσεις περιέχουσι πολλά καὶ τὴν συνέχειαν τῶν μονάδων μετ' ἀλλήλων. Αἱ μονάδες διακρίνονται καὶ εἰσι χωρισταί· ἐκάστη μονάς ἐστὶν εἷς κόσμος, αὐτάρκης, ἕν. Ὁ Λεϊβνίτιος παραδέχεται μὲν ἄπειρον πλῆθος μονάδων, δὲν παράγει δέ· ἡ διαφορὰ ὑπάρχει τῇ μονάδι οὐσιωδῶς· πῶς ὅμως ἠδύνατο νὰ πηγάζῃ διαφορά, εἰάν ὄντα δὲν ὑπῆρχον, ἵνα ἕκαστον διακρίνηται ἑτέρου; ἡ ἔννοια τῆς μονάδος συνδέει τὰς μονάδας· εἰάν δὲ ἡ μονάς συνδέῃ πολλά ἐν ἐνί, εἰσὶ τὰ πολλά ὡς παράστασις οὐσιωδῶς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς μονάδος· ἐκάστη μονάς ἐστὶ τὸ σύνολον τῶν μονάδων· ἡ μονάς ἐστὶ μὲν οὐσία ἴδιος, τὸ ἴδιον ὅμως αὐτῆς δὲν εἶναι τοῦ ἀτόμου· ἡ μονάς ἐστὶν ἄυλος, ἄπειρος, πανταχοῦ, ἐστὶν ἐν ἑαυτῇ ἀρχὴ κοινὴ, καὶ ὡς τοιαύτη ἔχει πρὸς ὅλας ἀναφορὰν, σχέσεις, καὶ αἱ σχέσεις αὐταὶ εἰσὶν αἱ παραστάσεις αὐτῆς· παραστάσεις καὶ ἔρμην ἔχουσιν ὅλα αἱ μονάδες, ὀφθαλμοὺς, ὠτα, δίδω νοοῦσι πάντα· ἡ μονάς ἀντικείμενον ἔχει πάντα τὰ ὄντα· ἐπειδὴ ὅμως ἐστὶν ὡς πρὸς τὰς ἄλλας περιορισμένη, διότι ὑπ' αὐτῶν ὀρίζεται, ἐστὶν ἀναγκάτως περιορισμένη καὶ ἡ παράστασις αὐτῆς· παράστασις ὅμως περιορισμένη ἐστὶν ἀτελής, σκοτεινὴ, συγκεχυμένη· ὥστε ἐκάστη μονάς ἀντιλαμβάνεται μὲν τοῦ παντός, συγκεχυμένως πῶς ὅμως· διὰ τοῦτο αἱ μονάδες δὲν εἶναι κατὰ τὸ ἀντικείμενον περιορισμένοι, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος μόνον τῆς παραστάσεως τοῦ ἀντικειμένου, καὶ διὰ τοῦτο εἰσι διάφοροι μόνον κατὰ βαθμὸν τῆς σαφηλείας τῆς παραστάσεως. Ἡ συγκεχυμένη ὅμως αὕτη παράστασις ἐστὶν μόνη ἡ αἰσθητή· αἱ αἰσθήσεις παρέχουσιν ἡμῖν συγκεχυμένας παραστάσεις.

Ἡ μονάς διὰ τὰ πολλά δὲν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τοῦ παντός διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον. Ἐκ τούτου πηγάζει ἡ διαδοχὴ τῶν παραστάσεων, ὁ χρόνος, ὅστις δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ τὸν κόσμον ὁμοῦ καὶ σαφῶς, ἀλλὰ συγκεχυμένως· καὶ ἐκ τούτου προέρχεται ἡ ὕλη. Ἐάν ἡ μονάς εἶχε σαφεῖς καὶ καθαρὰς παραστάσεις, ὕλη δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ἀλλὰ ἡ μονάς θὰ ἦτο θεός, διότι μόνος οὗτος ἔχει σαφῆ καὶ τελείαν γνῶσιν, γνῶσιν ἄυλον καὶ πνευματικὴν. Ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἐποπτεύει τὰ ὄντα ὕλικῶς, ἀλλὰ

μόνον τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, τουτέστι νοερῶς, ὕλη δι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει.

Ἐπειδὴ πηγὴ τῶν τε καθαρῶν καὶ τῶν συγκεχυμένων παραστάσεων ἐστὶν ἡ αὐτενέργεια ἡμῶν, δύνανται αἱ συγκεχυμένοι παραστάσεις ὡς ἀκούσιοι καὶ ἀλογοὶ νὰ κληθῶσι κωλύματα ἢ πάθη, διότι αὐταὶ ἀντιπροσωπεύουσαι τὴν σάρκα ἀποτελοῦσι τὸν περιορισμὸν καὶ τὸ ἀτελές ἡμῶν· διὰ τοῦτο καὶ αἱ μονάδες ὡς πάσχουσαι δὲν εἶναι καθαρὰι, δυνάμεις ἀπόλυτοι, πλὴν τῆς ἀπολύτου μονάδος, τῆς μονάδος τῶν μονάδων, τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ αὐταὶ εἰσὶν αἴτιοι τῶν πράξεων, τῆς ἀντιστάσεως καὶ τοῦ πάθους, αἱ δὲ παθητικαὶ καταστάσεις ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν συγκεχυμένων παραστάσεων περιλαμβανουσῶν τὴν ὕλην ἢ τὰ πολλά, εἰσὶν αἱ συγκεχυμένοι αὐταὶ παραστάσεις αἱ σχέσεις, αἱ συνέχειαι τῶν μονάδων ἀλλήλων· αἱ συγκεχυμένοι ὅμως παραστάσεις εἰσὶν αἱ αἰσθηταί· διὰ τοῦτο ἡ ὕλη ἐστὶ συνεκτικὴ, συνδετικὴ τῶν μονάδων· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, ὅτι, εἰ αἱ μονάδες ἦσαν ἀπὸ τῆς ὕλης χωρισταί, θὰ ἦσαν κεχωρισμένοι ἐν ταῦτῳ καὶ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ συνδέσμου καὶ τῆς κοινῆς τάξεως· διὰ τοῦτο ἡ ὕλη ἐστὶν ἐκάστη ἐντελεχεία οὐσιωδῆς καὶ ἀχώριστος αὐτῆς· πνεῦμα πεπερασμένον δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως ἐλεύθερον τῆς ὕλης. Ὁ Λεϊβνίτιος συνταυτίζει τὴν ὕλην καὶ τὴν συγκεχυμένην παράστασιν. Ἐπειδὴ τὸν περιορισμὸν, τὸ πάθος, θέτει ἐν ταῖς συγκεχυμένοι; παραστάσεσιν, ἐστὶν ὁ θεὸς καθαρὰς ἔχων παραστάσεις παντός πάθους ἐλεύθερος, ἐνέργεια καθαρὰ. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς ἐνότητος καὶ ἡ διαφορὰ τίθεται, τουτέστιν ἡ τελειότης, αὕτη δ' ἔχει τὴν ὕλην ὡς ὄρον, ὀνομάζεται ἡ ὕλη ὁ σύνδεσμος τῶν μονάδων· ἄρα μόνη ἡ ὕλη ἢ αἱ συγκεχυμένοι παραστάσεις καθιστᾷ τὴν συνέχειαν δυνατὴν· διὰ τοῦτο ὁ Λεϊβνίτιος τὴν προδιατεταγμένην ἁρμονίαν ὀνομάζει σύστημα.

Ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ὕλη ἐστὶν ὁ κοινὸς σύνδεσμος τῶν μονάδων, δὲν διαφέρει τῆς ἰδέας τοῦ Σπινόζου, ὅτι ἡ ὕλη ἐστὶ προσὸν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐνταῦθα δὲ δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ Λεϊβνίτιος ἀρνεῖται τὴν σωματικὴν οὐσίαν. Ὁ Λεϊβνίτιος λέγει, ὅτι ἡ ὕλη δὲν εἶναι τι πραγματικόν, ἀλλὰ

πρὸς τι, πρὸς ἡμᾶς, διότι δὲν εἴμεθα ἐν τῷ κέντρῳ, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς καὶ τὸ πᾶν ὡς πνευματικὴ μονὰς φαίνεται· ὥστε αἱ μονάδες φαίνονται μετακινηθέναι, καὶ τοῦτο τὸ μετακινηθὲν ἐστὶν ἡ ὕλη. Οὕτως ὁμοίως καὶ τῷ Σπινόζᾳ ἡ ὕλη εἶναι ἐκτὸς τῆς ἀπειρου οὐσίας, καὶ τὸ ἐκτὸς τῆς ἀπειρου οὐσίας θεωρούμεν ἐστὶν ἡ ὕλη· ἄρα καὶ ἐν τούτῳ ὁ Λεϊβνίτιος δὲν διαφέρει τοῦ Σπινόζου, διότι ἡ ἔκτασις τοῦ Σπινόζου ἐστὶ τῷ Λεϊβνίτιῳ ἡ παράστασις ὅθεν, ὅπερ ὁ Σπινόζας δι' ἀφαιρέσεως σαφέστερον ἀπεφήνατο, τοῦτο ἐξηγεῖ ὁ Λεϊβνίτιος διὰ τῆς συγκεχυμένης παραστάσεως. Ἐὰν δὲ μόναι αἱ μονάδες καὶ αἱ τούτων παραστάσεις ἦναι πραγματικόν, φανερόν εἶναι ὅτι ἡ ὕλη ἐστὶ μόνον παράστασις συγκεχυμένη, σκοτεινὴ, διότι ὁ Λεϊβνίτιος τὸ σκοτεινόν καὶ τὸ συγκεχυμένον ἐκλαμβάνει ταυτά. (Tom. II. P. II. 152.) ἄρα δὲν εἶναι πραγματικόν, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς. Ἡ παράστασις ἑτέρου ἐστὶ παράστασις τοῦ ὁρίου αὐτοῦ· διὰ τῆς θεωρίας ἄλλων ἐργεταί τις εἰς ἑαυτὸν, σύννοιον, ὅτι δὲν εἶναι μόνος, ἀλλ' εἰς μετὰ πολλῶν, περιορισμένος, πεπερασμένος, ἐλλιπής· διὰ τοῦτο τῆν ὕλην ὁ Λεϊβνίτιος ἐκλαμβάνει παράστασιν παρεκτικὴν πάθος, φέρουσαν τὸ αἶμα εἰς σύγχυσιν, εἰς ἐκπληξιν, παραφροσύνην. Ἐὰν τὸ ἕτερον θεωρῶ ὡς ἕτερον ἐμοῦ, θεωρῶ ὑπ' ἔποψιν ὕλικήν, ὅταν δὲ οὐχὶ ὡς ἕτερον, ἀλλ' ὡς ἄλλον ἐμὲ, θεωρῶ ὑπ' ἔποψιν πνευματικὴν, διότι ἡ ὕλη ὑπάρχει μόνον κατ' ἀντιθέσιν αὐτοῦ τινὸς ὄντος· ἡ ὕλη τῷ Λεϊβνίτιῳ ἐστὶ μόνον παράστασις σκοτεινὴ, συγκεχυμένη. Σαφὴς καὶ καθαρὰ παράστασις ἐστὶν ἐκεῖνη, ἣν γινώσκομεν μὲχρι τῶν ἐλαχίστων αὐτῆς μερῶν· σκοτεινὴ δὲ καὶ συγκεχυμένη παρέχει τῷ νῷ ἀντίστασιν, θέτει αὐτῷ περιορισμόν, ἀλλοιοῖ, ἀφαιρεῖ τὴν ἰλαρότητα, τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς ἐν τῇ καθαρᾷ παραστάσει τὸ πᾶν ἐστὶ φωτεινόν, ἀπεριόριστον, ἐν δὲ τῇ συγκεχυμένῃ σκοτεινόν, περιορισμένον· ἐν τῇ καθαρᾷ εἶναι ἐλευθερία, ἐνέργεια, ἐν τῇ συγκεχυμένῃ ἀνελευθερία, πάθος· καίτοι ἀμφότεραι ἔχουσι μίαν πηγὴν, διακρίνονται ὁμοίως ἀλλήλων ὡς φῶς καὶ σκότος, ὡς ἡμέρα καὶ νύξ· ὥστε ἡ ὕλη ἐστὶν ἀσθένεια τῆς μονάδος ψυχικῆ, κώλυμα τῆς ψυχικῆς ζωῆς· ὅπου καθαρότης, ἐκεῖ πνεῦμα, ὅπου σύγχυσις, ἐκεῖ ὕλη· ἡ ὕλη ἐστὶν ὁ περιορισμὸς τῆς

μονάδος καὶ ὁ σύνδεσμός τῶν μονάδων συμπλέκων καὶ συγγέων αὐτάς, διότι τὸ ἀπειρόν ἐστὶν ἀσχετον, τὸ δὲ περιορισμένον σχετικόν· ἡ ὕλη οὖσα παράστασις ἐστὶ περιορισμὸς τῆς μονάδος, τὸ πέρασ τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν αὐτενεργείας, αἴσθημα σκοτεινόν. Ἦ δὲ τὴν τῆς ὕλης ἔννοιαν συναπαρτίζοντά εἰσιν ἡ ἀσάφεια καὶ ἡ ἀνελευθερία· διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια τῆς ὕλης ὑπάρχει τῷ ζῳῳ ὡς αἰσθησις, ὀρμὴ, ὀρεξις, πάθος, ἀνελευθερία καὶ σύγχυσις· αἱ αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη ἔχουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τόσην ἰσχὺν, ὥστε σφοδρὴν πάθος δύναται νὰ φονεύσῃ αὐτόν· ἡ λύπη καταβάλλει αὐτόν· ὁ ἄνθρωπος οὔτε ἐξουσιάζει οὔτε δύναται νὰ ἀπομακρύνῃ καταστάσεις, ἐν αἷς δὲν εἶναι ἐν τῷ χώρῳ τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς ὕλης· ἡ ὕλη φύσει ἐστὶ πάθος καθαρὸν, τὸ δὲ πνεῦμα καθαρὰ ἐνέργεια.

Ἐνταῦθα δὲ πρόκειται νὰ ἐξηγηθῆ, πῶς ἐνέργεια καὶ πάθος, ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης, ἔννοια καὶ συγκεχυμένη παράστασις ἐν ἐνὶ συνέχονται. Ἡ μονὰς ἐστὶν ἡ προδιατεταγμένη ἁρμονία ψυχῆν καὶ σώμα συνδέουσα· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἀτομικότητος, τῆς ὕλης διάφορος· ἀλλὰ πάλιν τὴν διαφορὰν τῶν ψυχῶν παράγει ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ὕλης. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ ψυχὴ ἔχει σαφεῖς καὶ συγκεχυμένας παραστάσεις, διαφέρει τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεὸς ἐστὶν οὐσία τῆς ὕλης χωριστὴ, ἐνέργεια καθαρὰ· ἡ ὕλη ἐστὶ φαινόμενον περιορισμοῦ ἐσωτερικοῦ, καὶ αἱ συγκεχυμένας παραστάσεις συνδέουσι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Ὁ Λεϊβνίτιος λέγει, ὅτι τὴν προδιατεταγμένην ἁρμονίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐξηγεῖ διὰ τῶν συγκεχυμένων παραστάσεων, καὶ ὅτι αἱ παραστάσεις συνδέουσιν ἕκαστον ἐν μετὰ τοῦ παντός. Ἡ ὕλη ἐστὶ διὰ τοῦτο μετὰ τῆς ψυχῆς σύγχρονος καὶ ἡ ψυχὴ ὄριστο διὰ τῆς προδιατεταγμένης ἁρμονίας εἰς ἔνωσιν μετὰ τοῦ σώματος· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ οὐσιώδης μορφή τοῦ σώματος, ἡ κατὰ τὸν λόγον οὐσία τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐπομένως, ὡς ἀνευ ψυχῆς ὕλη δὲν ὑπάρχει, οὕτως οὐδὲ πολλὰ ἀνευ ἐνόητος, οὐδ' ἀνευ ὕλης ψυχὴ, οὐδ' ἐνόητος ἀνευ πολλῶν. Ἡ ὕλη ὡς μὴ παράστασις θεωρουμένη, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον τῆς παραστάσεως, ἐστὶ συμφόρησις τῶν ἀπλῶν οὐσιῶν, μίγμα ἐνεργειῶν

τοῦ ἀπειροῦ, σύνολον πολλῶν ὄντων, καὶ οὐχὶ ἓν, διότι τὸ σύνολον δὲν δύναται νὰ ἦναι οὐσία, ἀλλὰ ἐξαγόμενον τῆς οὐσίας, οὐδὲν ὄν, ἀλλὰ φαινόμενον, εἰκὼν τῆς οὐσίας, ὡς ἡ κίνησις εἰκὼν τῆς πράξεως. Ἡ ὕλη διαιρουμένη εἰς τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν ὕλην ἐστὶν ἡ μὲν πρώτη ἡ πρώτη παθητικὴ δύναμις ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀντιστάσεως, τῆς ἐμφανίσεως τοῦ πάθους· ἡ ὕλη αὕτη ἐστὶ τῆς ψυχῆς ἀχώριστος, διότι αὕτη ὑπάρχει οὐσιωδῶς· ἡ δὲ δευτέρα ὕλη ἐστὶ τὸ ἐξαγόμενον ἀπειρῶν ὁλοκλήρων οὐσιῶν, ὧν ἐκάστη ἔχει τὴν ἐντελέχειαν καὶ τὴν πρώτην ὕλην αὐτῆς, θεμελιοῦ ὄντα, ἀ ἐξωτερικῶς ἐνούμενα δὲν εἶναι ὄντα ὁλοκλήρα, οἷον ἡ ἔρις, ποιεῖ μόνον συστάσεις στερουμένας ἐντελεχείας. Διὰ τοῦτο ἡ ἔκτασις δὲν εἶναι τὸ πρῶτον καὶ οὐσιωδὲς τῆς σωματικῆς φύσεως, ἀλλὰ τι ἀφρημένον· ἐπειδὴ δὲ τοιοῦτον, ὑποθέτει τι προηγούμενον, τινὰ ποιότητα ἐκτεινομένην· ἡ ἔκτασις ἐστὶν ἡ ἐξάπλωσις ταύτης τῆς ποιότητος, ὡς ἐν τῷ γάλακτι ἐστὶν ἔκτασις τῆς λευκότητος, ἐν τῷ ἀδάμαντι ἔκτασις τῆς σκληρότητος, ἐν τῷ σώματι ἔκτασις τῆς ἀντιστάσεως ἢ τοι τῆς ὑλικότητος· ἡ ἔκτασις ὅμως τῆς ἐννοίας τῆς ἐκτάσεως μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς μονάδος, ἢ ἡ παραγωγὴ τῆς ἐκτάσεως ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν ἀπλῶν παρέσχε τῷ Λεϊβνίτιῳ μεγάλην δυσχέρειαν· αὕτη δ' ἡ δυσχέρεια προήρχετο ὅτι ὁ Λεϊβνίτιος ἠβούλετο νὰ συνδέσῃ ἀμέσως τὸ συγκείμενον μετὰ τοῦ ἀπλοῦ. Τὸ συγκείμενον τῷ Λεϊβνίτιῳ ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς δόξης, τὸ δ' ἀπλοῦν τοῦ νοῦ· τὸ ἀντικείμενον τῆς δόξης ἐστὶ τὸ ἐκτεταμένον· τὸ ζήτημα δὲ, πῶς τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ γίνεται ἀντικείμενον τῆς δόξης, ἐστὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ζητήματος, πῶς τὰ σύνθετα ἐκ τῶν ἀπλῶν, τὰ ὑλικά ἐκ τῶν ἀύλων προέρχονται, τὸ σῶμα ἐκ τῆς ψυχῆς, ὁ κόσμος ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλης ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ πάσχειν, τῆς ἐκτάσεως, τῶν πολλῶν. Εἰς ἐξήγησιν ὅμως τούτου ἢ τοῦ Λεϊβνίτιου φιλοσοφία δὲν ἐξαρκεῖ· Θεός, ψυχὴ, πνεῦμα εἰσὶ παραστάσεις σαφεῖς, κόσμος, σῶμα, ὕλη σκοτειναί, συγκεχυμένα· πῶς ὅμως δύνανται σκοτειναὶ νὰ παραχθῶσιν ἐκ σαφῶν; τοῦτο δὲν φαίνεται λογικόν· ἡ συγκεχυμένη πρὸς τὴν σαφῆ ἔχει μὲν ὀρμὴν,

ἢ σαφῆς ὅμως πρὸς τὴν σκοτεινὴν οὐδεμίαν, τὸ πεπερασμένον ὀρέγεται τῆς ἐλευθερίας καὶ τελειότητος, τὸ τέλειον ὅμως δὲν ἔχει ὀρμὴν εἰς δημιουργίαν ἑτέρου ἀτελοῦς· ἐνταῦθα δὲ συντρέχονται τὰ συστήματα. Τὴν ἔκτασιν ὁ Λεϊβνίτιος διακρίνει τοῦ τόπου. Ἡ βᾶσις ὅμως τῆς ἐκτάσεως ἐστὶν ἡ θέσις, ἢ ἡ ἀπλῆ οὐσία κατέχει. Ἡ ἔκτασις δὲν εἶναι μετὰ τοῦ χώρου ἢ αὐτῆ, διότι τὰ ὄντα τὴν μὲν ἔκτασιν αὐτῶν τηροῦσιν, τὸν δὲ χῶρον αὐτῶν οὐχὶ πάντοτε· ἕκαστον ὄν ἔχει τὴν ἰδίαν ἔκτασιν αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως τὸν ἴδιον αὐτοῦ τύπον. Ὁ τόπος, ὡς ὁ χρόνος, ἐστὶν ὁμοιόμορφόν τι, ἀνευ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπαρχόντων ὄντων οὐδὲν σημεῖον τοῦ τόπου θὰ διεκρίνετο ἑτέρου. Ὁ τόπος ἐστὶ σχετικόν τι, ἢ σχέσις τῶν συγχρόνως ὑπαρχόντων ὄντων, ἢ τάξις τῆς συνυπάρξεως, τοῦ ὁμοῦ, ὡς ὁ χρόνος ἐστὶν ἡ τάξις τῆς διαδοχῆς, τοῦ χωρῆς (II T. Epist. 219.). Ὁ τόπος δὲν εἶναι πραγματικόν, καθ' αὐτὸ ὑπάρχον, ἀλλὰ καθ' αὐτόν ἐστὶν ἰδανικόν. Ἡ δ' ὕλη ὑπάρχει οὐ μόνον τόπος, ἔκτασις καὶ ἄλλοι ὑλικοὶ διορισμοί, ἐνὶ λόγῳ παθητικὴ δύναμις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις, ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη ἢ ἐπομένη. Αἱ ποιότητες καὶ αἱ παράγωγοι δυνάμεις εἰσὶν αἱ τροποποιήσεις τῆς πρώτης ἐντελεχείας· αἱ δὲ τροποποιήσεις εἰσὶ περιορισμοὶ τῆς οὐσίας καὶ μεταβάλλονται διηνεκῶς, εἰ καὶ μένει ἡ οὐσία ἀπλῆ.

Ἡ πρώτη δύναμις ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἐνεργείας ἢ τοι τῆς παραστάσεως, ἢ δ' ἐπομένη ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἢ τοι τῆς ἐξωτερικῆς ἐνεργείας ἀντιστοιχοῦσης εἰς τὴν ἐσωτερικὴν· διὰ τοῦτο ἡ αἰτία τῆς κινήσεως ἐστὶν ἀσώματος, εἰ καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς κινήσεως ἐστὶ τὸ σῶμα· ἡ κίνησις ὅμως ἐστὶ μεταβολὴ τοῦ τόπου, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλη κίνησις εἰμὴ ἢ κατὰ τόπον· διὰ τοῦτο ἡ ὑλικὴ ἀρχὴ τῆς διαφορᾶς τῆς ὕλης ἐστὶν ἡ κίνησις· αὕτη δὲ ἐστὶ συγχρόνως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς συνεκτικότητος. Ἡ κίνησις ὅμως αὕτη καθ' αὐτὴν δὲν εἶναι τι πραγματικόν· πραγματικόν ὅμως ἐστὶν ἡ κινητικὴ δύναμις ἢ τοι ἡ ὀρμὴ· ἐπειδὴ πραγματικόν δὲν εἶναι ἡ ὕλη, ἀλλ' ἡ δύναμις, φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ πραγματικόν δὲν ὑπάρχει τῇ ἐκτάσει καὶ τοῖς φαινομένοις τοῦ σωματικοῦ, ἀλλ' ἐν ταῖς νοητικαῖς ἀρχαῖς, ἐν ταῖς μετα-

φυσικούς και τοῖς μαθηματικούς νόμοις τοῖς ἐνυπάρχουσιν αὐτοῖς, τῇ τάξει και τῇ σειρά τῶν φαινομένων και παραστάσεων· διὰ τοῦτο πρέπει ἡ σωματικὴ οὐσία και τὰ φαινόμενα νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῶν μονάδων και τῆς συμφωνίας τῶν παραστάσεων μετ' ἀλλήλων.

Ἡ ὕλη αὐτὴ καθ' αὐτὴν δὲν εἶναι πραγματικόν, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀναφορὰ τῶν μονάδων πρὸς ἀλλήλας· ἡ ὕλη ἐστὶ φαινόμενον, μάλιστα δὲ φαινόμενον τῶν μονάδων. Τὸ καθ' αὐτὸ τῶν μονάδων ἐστὶν ἡ ψυχὴ αὐτῶν, τὸ δὲ μὴ καθ' αὐτὸ ἡ ὕλη αὐτῶν. Ἡ μονὰς ἐστὶν οὐ μόνον παραστατικόν, ἀλλὰ και παριστάμενον και παραστατόν· δὲν εἶναι δ' ἀπόλυτον ὑποκείμενον, διότι θὰ ἦτο θεός, ἐστὶν ἀναγκαιῶς ἀντικείμενον ἄλλων μονάδων. Ἡ μονὰς ἐστὶν οὐ μόνον ἐνεργητικόν, ἀλλὰ και παθητικόν, δι' οὗ συνδέεται οὐ μόνον μετὰ τῆς ὕλης, ἀλλὰ και μετὰ τῆς ὠρισμένης ὕλης, τουτέστι τοῦ σώματος αὐτῆς. Ἐκάστη μονὰς ἔχει σῶμα, και ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος σχηματίζει σύνθετον οὐσίαν, εἰ και κυρίως κατὰ Λεϊβνίτιον οὐσία σύνθετος δὲν ὑπάρχει. Τὸ σῶμα ὅμως ἐστὶ συμφόρησις, σύνολον μονάδων ἢτοι οὐσιῶν. Πῶς ὅμως ἐκ πολλῶν οὐσιῶν δύναται νὰ προέλθῃ μία σύνθετος; ἐὰν μία τούτων ἐπικρατήσῃ τῶν πολλῶν και γείνη κέντρον, περιθὰ αἱ πολλὰ συναθροίζονται και κινουῦνται, φανερόν εἶναι, ὅτι δύναται νὰ προέλθῃ δι' ὑποταγῆς, διὰ ὑπαλληλίας· ἡ μία οὐσία ὑπηρετεῖ τῇ ἑτέρᾳ, τὸ σῶμα τὸ συγκρατηθὲν ὑπὸ τῶν οὐσιῶν ἐστὶ σμήνος μελισσῶν, ἡ ἀρχουσα μονὰς ἐστὶν ἡ βασίλισσα τῶν μελισσῶν (Theod. §. 120. Tom. II. P. I, 275).

Ἐκάστη ἀπλή οὐσία, ἣτις ποιεῖ τὸ κέντρον και τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνότητος, περικυκλοῦται κατὰ Λεϊβνίτιον ὑπὸ τινος συστάσεως ἐξ ἀπείρων οὐσιῶν ἀποτελουσῶν τὸ σῶμα τῆς κεντρικῆς μονάδος· ἕκαστον ἐμψυχον σῶμα ἔχει ἐντελέχειαν ἀρχουσαν, οὐσαν ψυχὴν τοῦ ζώου· τὰ μέλη αὐτοῦ εἰσιν αὐτοῖς πλήρη ἄλλων ἐμψύχων ὄντων, ὧν ἕκαστον ἔχει τὴν ἀρχουσαν αὐτοῦ ἐντελέχειαν, ψυχὴν· ἡ ἀρχουσα οὐσία ἐστὶν ἡ ὅλη ἐντελέχεια, αἱ δ' ὑπηρετικαὶ εἰσιν ἀτελέστεραι και ὡς μέλη αὐτῆς ὑπ' αὐτὴν ὡς δ' εἶσι βαθμοὶ και τρόποι τῆς παραστάσεως διάφοροι, οὕτως εἰσι και διάφορα συγκείμενα· ἡ ἐνότης, ἡ ποιούσα ζῶον ἢ σῶμα ὀρ-

γανικὸν οὐσιῶδες μετὰ τῆς ἀρχούσης ἐντελεχείας ἐν, ἐστὶν ἄλλῃ τις ἢ ἡ ἐνότης ἢ ποιούσα ἀπλῶς σύνολον ὡς τινα σωρὸν λίθων· διότι αὐτὴ μὲν συνίσταται ἐν ἐνότητι τοῦ τόπου, ἡ δὲ Θεμελιοῖ νέαν οὐσίαν· διὰ αἱ μονάδες δὲν εἶναι ἀδιάφοροι, εἰ και νῦν μὲν ἵππον, νῦν δ' ἄλλο τι ὄν σχηματίζουσιν· ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ σῶμα ὀργανικὸν μετὰ ἐπικρατούσης ἐντελεχείας, ὑπάρχει σωματικὴ οὐσία ἢτοι σύνθετος· πᾶν δ' ἄλλο ἐστὶν ἀπλῶς σύνθετον, κατὰ συμβεβηκός· τὰς μονάδας, τὰς σχηματιζούσας σύνθετον οὐσίαν, δύναται τις νὰ νοήσῃ συνδεδεμένας οὐσιῶδες. Ἐπειδὴ τὸ οὐσιῶδες ὁ Λεϊβνίτιος ἐκλαμβάνει μόνην τὴν μονάδα, οὐχὶ δὲ τὸν σύνδεσμον, καθίσταται ἀνακλήουτος· ὁ σύνδεσμος ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν σχέσιν τῆς ὑπεροχῆς· ὁ Λεϊβνίτιος ὁμῶς μεταχειρίζεται και ἰσχυρισμοὺς ὑποθετικοὺς (Tom. II. P. I, 297, 302, 303), και τὴν σύνθετον οὐσίαν ὀνομάζει μέσον οὐσίας και τροποποιήσεως· λέγει δὲ, ὅτι τὰ σώματά εἰσι διὰ τούτου τοῦ οὐσιῶδους συνδέσμου πραγματικά, οὐδεμίαν ὅμως τῶν ὑπηρετικῶν οὐσιῶν συνδέεται μετὰ τῆς ἀρχούσης. Ἡ ψυχὴ δὲν μεταβαίνει ἐξ ἐνός ὀργανικοῦ σώματος εἰς ἕτερον, ἀλλὰ μένει ἐν τῷ αὐτῷ ὀργανικῷ σώματι· ἀλλὰ τὸ ὀργανικὸν σῶμα ῥεεῖ αἰεὶ, και δὲν δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ αὐτὸ μέρος τῆς ὕλης μένει αἰεὶ τῷ αὐτῷ ζῳῷ ἢ τῇ αὐτῇ ψυχῇ· τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι αἱ μονάδες μόνον συγκείμενα σχηματίζουσι και δὲν εἶναι στενωῶς μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένα· τὸ σῶμα, ὃ ἔχομεν γέροντες, δὲν εἶναι πλέον ἐκεῖνο, ὃ εἴχομεν παῖδες ὄντες· ἡ κυριαρχία και ἡ ὑποταγὴ τῶν μονάδων δὲν ὑφίσταται ἐν ἄλλῳ, εἰμὴ ἐν τοῖς διαφόροις βαθμοῖς τῆς παραστάσεως· διὰ τοῦτο ὁ οὐσιῶδης σύνδεσμος, ἐξαιρουμένης τῆς ἀρχούσης μονάδος, δύναται νὰ μεταβληθῇ και ἀναιρεθῇ, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ σκώληκος δὲν ἀνήκει τῇ οὐσίᾳ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ ὁ σκώληξ ὑπάρχει, οὐδ' ἐστὶ μέρος οὐσιῶδες. Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ οὐσιῶδους συνδέσμου τοῦ θεωροῦντος τὴν μονάδα αὐτὴν καθ' αὐτὴν, ἐννοοῦμεν, ὅτι τὰ σώματά εἰσιν ἀπλῶς συγκείμενα και ἐπομένως φαινόμενα· και ἂν τὰ σώματα ἦναι φαινόμενα, ἐκ τούτου ἡμῶς δὲν ἔπεται, ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατώτιν ἡμᾶς, διότι ἡ ἀλήθεια τῶν αἰσθήσεων

στηρίζεται μόνον ἐπὶ τοῦ ὅτι τὰ φαινόμενα ἀλλήλοις συμφωνοῦσι, καὶ ἡμεῖς δὲν ἀπατώμεθα ἐπὶ τῶν ἐμπειρικῶν αἰτίων στηριζόμενοι, διότι ταῦτά εἰσι φαινόμενα, ὡς ἡ Ἴρις ἢ ἡ ἐν τῷ κατόπτρῳ εἰκῶν, ὡς συνεχῆ ἐνόησια καὶ ἀλλήλοις συνεχόμενα. Τὰ ὄντα, καὶ ἂν δὲν εἶναι οὐσίαι, μένουσιν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, ὡς οὐσίαι ὅμως θὰ ἐκληφθῶσιν, ὡς ἂν ἡ γῆ ἤρεμεῖ, εἰ καὶ ἀληθῶς κινεῖται. Ἐπειδὴ ἡ μονὰς ἐστὶν ὄν παραστατικόν, ἐστὶν ἡ παράστασις ἢ οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή, τὸ δὲ σῶμα τὸ ὄργανον αὐτῆς, ὡς τὸ ἴδιον τῆς ἀτομικότητος εἶδος ὁ τύπος τῆς παραστάσεως, ἢ ἔκφρασις αὐτῆς. (Tom. II. P. I, 55).

Ὡς ἡ αὐτὴ πόλις ὑπὸ διαφόρους ὄψεις ἀλλοίαι παρίσταται, οὕτως εἰσι καὶ κόσμοι ἀπειροί, ὅσαι ἀπλαῖ οὐσίαι εἰσὶν, καίτοι οἱ κόσμοι οὗτοι εἰσι παραστάσεις διάφοροι ἐνὸς κόσμου ἐκ τῶν διαφόρων ἐπόψεων μονάδος τινός. Τὸ σῶμά ἐστὶ τὸ ἄμεσον τῆς ψυχῆς ἀντικείμενον, ἀφ' οὗ αὕτη τὰ ἄλλα ἀντικείμενα παρατηρεῖ. Καίτοι ἡ μονὰς παριστᾷ τὸν ὅλον κόσμον, σαφέστερον ὅμως πάντων τῶν ἐκτὸς τὸ σῶμα αὐτῆς· τὸ σῶμα ὅμως δὲν ἴσταται κεχωρισμένον· πάντα τὰ ἐν τόπῳ εἰσὶ πλήρη, καὶ ἡ ὅλη ὕλη συνεχῆς· ὡς ἐν τῷ πεπληρωμένῳ τόπῳ ἐκάστη κίνησις εἰς τὰ ἀπώτατα σώματα κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀποστάσεως ἐπενεργεῖ, οὕτως ἔλκεται καὶ ἕκαστον σῶμα οὐ μόνον ὑπὸ τῶν μετ' αὐτοῦ συνεχομένων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀπωτάτων· διὰ τοῦτο ἕκαστον σῶμα συνέχεται μετὰ πάντων τῶν ἐν τῷ παντὶ συμβαινόντων· ὥστε ὁ πάντα διορθῶν δύναται ἐν ἐκάστῳ μέρει νὰ ἀναγνώσῃ πάντα τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ παντὶ, μάλιστα τὰ τε συμβάντα καὶ συμβησόμενα, γινώσκων τὰ ἀπώτατα καὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐν τῷ ἦν τὸ νῦν, ἐν τῷ νῦν τὸ ἦν καὶ ἔσται, ἐν τῷ ἐκεῖ τὸ ἐνταῦθα· διὰ τοῦτο ὡς τὸ σῶμα συνεπέλα τῆς ἀδιαλείπτου συνεχείας τῆς ὕλης ἐκφράζει τὸ πᾶν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐκφράζει τὸ πᾶν παριστῶσα ὡς σῶμα αὐτῆς. Ἡ ψυχὴ δύναται νὰ ἀναγνώσῃ, ὅσα ἐαυτῇ παριστᾷ, τὰς παραστάσεις αὐτῆς ὅμως δὲν δύναται νὰ ἀναγνώσῃ διὰ μιᾶς; διότι αὗται τείνουσιν εἰς τὸ ἀπειρον· διὰ τοῦτο πᾶς τις ἠδύνατο ἐν ἐκάστη ψυχῇ νὰ γνωρίσῃ τὸ κάλλος τοῦ παντός· πᾶσαι αἱ ψυ-

χαὶ εἰσὶν εἶδη τοῦ παντός, μικρόκοσμοι, συγκεντρώσεις τοῦ παντός, ἐνόητες οὐσίαι, δυνάμει δ' ἀπειροί, κέντρα ἐκφράζοντα περιφέρειαν ἀπειρον· αἱ δὲ μονάδες διαφέρουσι τῶν ἀτόμων, διότι τὰ μὲν άτομα μεταβάλλουσι τὸν τόπον αὐτῶν, αἱ δὲ μονάδες τὰς παραστάσεις αὐτῶν· καίτοι δὲ τὸ ἀτομον ἔχει μέρη, οὐδὲν ἔχει ἐν αὐτῷ, ὅπερ θὰ παρῆγε ποικιλίαν, διότι ὑποτίθεται, ὅτι τὰ μέρη αὐτοῦ τὰς αὐτῶν σχέσεις δὲν μεταβάλλουσι· καίτοι ἡ μονὰς εἶναι ἀδιαίρετος, ἔχει ὅμως ὀρμὴν σύνθετον ταυτέστι πληθος ἐν ἐαυτῇ παραστάσεων τεινουσῶν εἰς τὰς ἰδίαις αὐτῆς μεταβολὰς καὶ ἐν ταύτῳ οὐσῶν ἐν αὐτῇ διὰ τῆς οὐσιώδους αὐτῶν συνεχείας μετὰ πάντων τῶν ἄλλων ὄντων. Διὰ δὲ τὴν ἔλλειψιν τῆς κοινῆς ταύτης σχέσεως ἀντιφάσκει τῇ φύσει ἢ ἀτομος τοῦ Ἐπικούρου, διότι ἰδιὸν ἐστὶν οὐδέν· ὡς ἀτομον ἠδύνατο νὰ μὴ ἐκφράζῃ τὸ πᾶν καὶ παριστᾷ ἐν αὐτῷ· ἐπειδὴ τὸ ἀτομον περιέχει ἐν ἐαυτῷ τὸ ἀπειρον ἀνεπτυγμένον, πρέπει καὶ ἡ ψυχὴ ὡς πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν τροποποιήσεων αὐτῆς νὰ παραβληθῇ μᾶλλον πρὸς τὸ πᾶν, ὃ αὕτη ἰδίως παριστᾷ, καὶ πρὸς τὸν θεόν, οὗ τὴν ἀπειρίαν ἐκφράζει πεπερασμένως.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς ζωῆς ἀνήκουσι μόνον εἰς τὰ ὀργανικὰ σώματα· διὰ τοῦτο τὸ σῶμα τῆς μονάδος ἢ τινος ζῶντός ἐστὶν ἀναγκαίως πάντοτε ὀργανικόν. Ἐπειδὴ ἐκάστη μονὰς ἐστὶ κατόπτρον τοῦ παντός, τὸ δὲ πᾶν ἔχει τάξιν τελείαν καὶ ἁρμονίαν, πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τάξις καὶ ἁρμονία καὶ ἐν ταῖς παραστάσει τῆς ψυχῆς, ἐπομένως καὶ ἐν τοῖς σώμασιν ὡς ὄψει τῆς παραστάσεως. Τὸ σῶμά ἐστὶν αὐτόματον τῆς φύσεως, εἶδος θείας μηχανῆς ὑπερτερούσης ὅλας τὰς μηχανὰς τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης, διότι ἡ μηχανὴ τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης δὲν εἶναι ἐν ἐκάστῳ μέρει μηχανή, ἢ δὲ τῆς φύσεως ἐστὶ καὶ μέχρι τοῦ ἐλαχίστου μέρους ἐπ' ἀπειρον· ἐστὶν ἐπ' ἀπειρον μηχανή, διότι ἕκαστον μόριον τῆς μηχανῆς ἐστὶν αὐθις μηχανή, ἕκαστον μόριον καὶ τὸ ἐλάχιστον ἔχει ἐμφαντικὴν, διάφορον, ἀνεξάρτητον ζωὴν, ἕκαστον μέλος αὐθις ἐστὶ σῶμα ἐκ μελῶν συγκεῖμενον, ὥστε τὸ ὀργανικὸν σῶμά ἐστὶν ἀπειρον πλήρες ἐμψύχων σωμάτων· ἕκαστον μέρος τῆς ὕλης δύναται νὰ παρασταθῇ ὡς κῆπος πλήρης φυτῶν, ὡς λίμνη

πλήρης ἰχθύων· ἕκαστος κλάδος φυτοῦ, ἕκαστον μέλος ζῆου, ἕκαστη σταγὼν ὕδατος αὐθις ἐστὶ κῆπος, λίμνη. Τὴν ἰδέαν ταύτην, ὅτι ἡ φύσις τρόπον τινὰ ἐστὶ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ἐν τῷ ἐλαχίστῳ παρίσταται τὸ μέγιστον, ἢ κατ' ἐπιφάνειαν στιγμὴ ἐστὶ κόσμος, ἐπιβεβαιούσιν ἄπειρα πειράματα διὰ τοῦ μικροσκοπίου, ἐξ ὧν ἀποδείκνυται, ὅτι ἐν τῷ παντὶ οὐδὲν ἐστὶν ἄμορφον, ἀνώμαλον, κενόν, νεκρὸν, οὔτε χάος, οὔτε συγκεχυμένον (1). Μονάδες σαφεστέρας παραστάσεις ἔχουσαι καλοῦνται ψυχαι· μονάδες ἀπλῆν ἔχουσαι παράστασιν καλοῦνται ἐντελέχειαι, ἀπλῶς μονάδες· εἰ σαφεῖς δὲν εἶχομεν παραστάσεις, θά ἤμεθα εἰς κατάστασιν ὄνειρώδη, ὡς ἐστὶν ἡ τῶν ἀπλῶν μονάδων κατάστασις· διὰ τοῦτο βαθμίδες, καταστάσεις, τρόποι εἰσὶν αἱ μόναι τῶν ὄντων διαφοραί· τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει εἰσὶν ἀνάλογα, συγγενῆ, συνδεδεμένα, τὰ πάντα ἐν πᾶσιν οὐσία, πανταχοῦ ἐστὶν ἡ φύσις ὁμοία ἑαυτῇ. Ὁ γινώσκων ἐν γινώσκει πάντα· ὁ νοῶν μέρος τῆς ὕλης θὰ ἐγίνωσκε διὰ τὴν τῶν ὄντων περιχώρησιν τὸ πᾶν· (c'est tout comme ici). Ἐν ἕκαστῳ γινώσκεται τὸ ἄπειρον, ἐν τῷ ἐλαχίστῳ τὸ μέγιστον, ἐν τῷ ἐγγυτάτῳ τὸ ἀπώτατον· ἀπόλυτος διαφορὰ τῆς οὐσίας δὲν ὑπάρχει. (Nouveaux essais 438). Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἀπλῶς μονάς ὑψοθεῖσα εἰς σαφῆ παράστασιν, εἰς συνείδησιν. Ἡ ἀπλῆ μονάς, ἣν ἀποβάλλομεν ὡς ἕτερον, ὡς τι νεκρὸν, ἐστὶν ἡμῖν ὁμογενῆς, καθεύδουσα, μὴ ἀνεπτυγμένη· πανταχοῦ εἰσὶ στοιχεῖα ζωῆς, ἃ ἴσως ἀναπτυχθήσονται ὡς ὄντα ἡμῖν ὁμογενῆ· θάνατος δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, οὐδὲ γένεσις ἀληθής· ὁ θάνατός ἐστὶν ἐγκάλυψις, μείωσις τῶν μελῶν, ἢ δὲ γένεσις αὔξησις, ἀνάπτυξις, μεταμόρφωσις ἐκ σπερμάτων καὶ βλαστῶν, ὡς ἀναπτύσσονται οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῶν σπερματικῶν ἐντόμων, καίτοι αἱ ψυχαι αὐτῶν δὲν εἶναι λογικαί, ἀλλὰ γίνονται, ἅμα ἡ σύλληψις ταῦτα τὰ ζώφια ὀρίσῃ εἰς ἀνθρωπίνην φύσιν (Nouveaux essais IV, 7, 19.)· ἐνὶ λόγῳ ἐν τῇ φύσει δὲν ὑπάρχει διακεκριμένον, διω-

ρισμένον· ὅλαι αἱ ἀντιθέσεις, ὅλαι τὰ ὅρια τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου ἐξαφανίζονται ἐνώπιον τῆς ἀπολύτου, τῆς ἀπέριου συνεχείας τοῦ παντός· καὶ οὗτος ὁ νόμος τῆς συνεχείας οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ παραβαίνει τὴν φύσιν· αὐτὴ οὐδέποτε παρανομεῖ, οὐδὲ βαθμίδα ὑπερπηδᾷ· ὅλαι αἱ τάξεις τῶν φυσικῶν ὄντων ἀποτελοῦσι μίαν καὶ μόνην ἄλυσιν, ἐν ἣ αἱ διάφοροι τάξεις συνεχονται στενῶς μετ' ἀλλήλων ὡς μέλη εἰς τρόπον, ὥστε αἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ φαντασία δὲν δύνανται τὸ μέρος νὰ προσδιορίσωσι ποῦ ἡ μία ἀρχεται ἢ ποῦ τελευτᾷ. (Nouveaux essais IV, 16, 12.). Καίτοι δὲ τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν καλλίστῃ ἁρμονίᾳ, ἐπιρροὴ ὅμως αὐτῶν ἀμεσος ἐπ' ἀλλήλα, φυσικὴ, δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον μεταφυσικὴ· διότι οὐ μόνον ἀδύνατον ταῦτα νὰ ἐνεργῶσιν ἐπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ περιττὴ τοιαύτη τις, ἀμεσος, ἐπιρροή, διότι δὲν ὑπάρχει λόγος, δι' ὃν ἔπρεπε μονάς τις νὰ διδῆ ἑτέραν ἐκεῖνο, ὃ ἤδη κέκτηται, διότι ἡ φύσις τῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ νὰ βαδίζῃ τὸ παρὸν ὑπὸ τοῦ μέλλοντος πληρούμενον καὶ τὸ πᾶν δύναται ἐξ ἑνὸς νὰ γνωρίζηται· αἱ δὲ μονάδες πάντα παράγουσιν ἐξ ἑαυτῶν, διότι αἱ μονάδες δὲν εἶναι ἀρχὴ πράξεων ἐξωτερικῶν, ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τῶν κωλυμάτων αὐτῶν ἐστὶν ἐν αὐταῖς· ἡ οὐσία πράττει τὸ κατὰ δύναμιν, ἐὰν δὲν κωλυθῇ· ἡ ἀπλῆ οὐσία περιορίζεται καὶ κωλύεται ἐν τῇ πράξει αὐτῆς, πλην ἐξ ἑαυτῆς μόνον ἐσωτερικῶς· διὰ τοῦτο οὐδὲν δύναται ταραττον νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τῶν ἀπλῶν οὐσιῶν, μάλιστα δ' ἐπὶ τῶν συνθέτων· τοῖς σώμασιν οὐδὲν συμβαίνει διὰ ὠθήσεως τῶν ταῦτα περιστοιχούντων σωμάτων, ὅπερ δὲν προήρχετο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν διατάραττε, διότι τὸ σῶμα πάσχει κατὰ τὴν ὄσιν μόνον διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως αὐτοῦ οὔσης αἰτίας τῆς ἐν αὐτῷ κινήσεως· βία δὲ ταῖς οὐσίαις ἐπιβάλλεται μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν· ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ὅμως διορισμοῖς αὐτῶν αἱ ἀληθεῖς οὐσῖαι δὲν δύνανται νὰ κωλυθῶσιν ὡς περιέχουσιν τὴν ἀντιπροσωπεῖαν ὅλων τῶν ἐκτός.

Ὁ Βαῦλος κατέκρινε τὸν Λεϊβνίτιον, ὅτι δὲν ἐξήγησε πῶς ἡ ψυχὴ εὐρισκομένη ἐν τῇ καταστάσει τῆς χαρᾶς μεταβαίνει ἀμέσως εἰς τὴν τοῦ πόνου, πῶς αὐτὴ δὲν μένει ἀεὶ ἐν τῇ αὐτῇ

(1) Tom. VI, 213, Theod. P. III, s. 244. Ὁ Λεϊβνίτιος παρατηρεῖ ὅτι ἡ κατάστασις τῆς γῆς ἦτο κατ' ἀρχὴν συγκεχυμένη.

καταστάσει; Ἡ φύσις τῆς πεπερασμένης οὐσίας εἶναι διηνεκῆς μεταβολῆ, καὶ μάλιστα καθ' ὠρισμένην τάξιν, ἣν ἡ οὐσία φέρει χωρὶς ν. μεταβάλληται εἰς ὅλας τὰς ἀφορώσας αὐτὴν καταστάσεις, οὐχὶ ὁμῶς μετὰ βίας, ἀλλ' ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς αὐτοδιορισμοῦ. Καὶ ὁ νόμος οὗτος τῆς τάξεως, ὁ ἀποτελῶν τὴν ἀτομικότητα πάσης ἰδίου οὐσίας, ἵσταται ἐν ἀκριβεῖ συνεχείᾳ μετὰ τῶν συμβάντων ἐν πάσῃ ἄλλῃ οὐσίᾳ καὶ ἐν τῷ σώματι. Συνεπεία τούτου τοῦ νόμου μεταβαίνει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῆς χαρᾶς εἰς τὸν πόνον, καθ' ἣν στιγμὴν συμβαίνει ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ σώματος αὐτῆς διακοπή· διότι ἐστὶν ὁ νόμος, ἡ φύσις τῆς ἀδιαίρετου ταύτης οὐσίας νὰ ἐκφράζη καὶ παριστᾷ τὸ συμβαῖνον ἐν τούτῳ τῷ σώματι (Tom. II. 46. Nouveaux essais II, 1, 12. Theod. III, 291.). Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιμιξία τῶν οὐσιῶν μετ' ἀλλήλων ἐστὶ μόνον ἰδανικὴ. Τὰ πραγματικὰ ὄντα ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τῆς μονάδος ὡς ὑπ' αὐτῆς παριστάμενα· ταῦτα ὁμῶς δὲν δύνανται καὶ ἄλλως νὰ ἐπενεργήσωσι, διότι αὐτὴ ἐστὶ ψυχὴ ἢ τοῦλάχιστον ὄν ψυχοειδές· ἡ μονὰς πάσχει μόνον ἐξ ἑαυτῆς, ἀσχολεῖται μόνον περὶ ἑαυτὴν, ἐστὶ μόνον θεωρητικῶς ἐνεργητικὴ. Τὸ φῶς τὸ ῥέον ἐκ τῶν μονάδων εἰς ἀλλήλας, ἢ ἑαυτὰς ἀμοιβαίως ἐποπτευούσας καὶ αἰσθανομένας, δὲν εἶναι τὸ ἐνεργητικὸν φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἡ ἀπαθὴς τῆς σελήνης ἐμφάνισις.

Ὁ Λεϊβνίτιος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ μονὰς ἐνεργεῖ μόνον θεωρητικῶς, ἐσωτερικῶς δὲν ταραττεται, ἐστὶ θεατῆς τοῦ παγκοσμίου θεάτρου μόνον, οὐδόλως δὲ καὶ πρόσωπον συνεργόν. Καὶ ἐν τούτῳ κυρίως ὑπάρχει ἡ κυρία τῆς μοναδολογίας τοῦ Λεϊβνίτιου ἔλλειψις. Ἐπειδὴ μετὰ τῶν μονάδων ὑπάρχει μόνον συμφωνία, οὐδέμια δ' ἐπιμιξία, δὲν περιορίζει ἡ ἐπικρατοῦσα μονὰς τὴν ὑπαρξίν τῶν ἄλλων μονάδων· ὅταν λέγηται, ὅτι μία μονὰς κωλύεται ὑφ' ἑτέρας, τοῦτο νοεῖται μόνον περὶ τῆς παραστάσεως τῆς ἄλλης ἐν αὐτῇ· ἡ ἐπενέργεια οὐσίας εἰς ἄλλην δὲν συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἀφίνει τι πραγματικὸν ἐξ ἑαυτῆς καὶ μεταδίδει τῇ ἑτέρᾳ· τοῦτο γίνεται ἐν τῷ ὑλικῷ, ὁ ὅγκος ὁμῶς δὲν εἶναι οὐσία· πράξις ἐξωτερικὴ ὑπάρχει τῇ μονάδι καθὸ τελεία· ἡ μονὰς πράττει, ὅταν ἔχη παραστάσεις σαφεῖς, πάσχει

δὲ, ὅταν ἔχη συγκεχυμένας. Ἡ τελειότης μιᾶς μονάδος ἐστὶ μεγαλειτέρα τῆς τελειότητος ἑτέρας, ὅταν ἐν αὐτῇ εὐρίσκωμεν τοὺς λόγους, ἐξ ὧν τὰ ἐν τῇ ἑτέρᾳ γεγονότα δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν, καὶ μόνον καθ' ὅσον τοιοῦτους λόγους εὐρίσκομεν, λέγομεν, ὅτι αὐτὴ ἐπενεργεῖ εἰς τὴν ἑτέραν· διὰ τοῦτο αἱ πράξεις καὶ τὰ πάθη τῶν μονάδων εἰσὶν ἀμοιβαῖα· ἡ αὐτὴ μονὰς ἐστὶν ἐνεργητικὴ, καθ' ὅσον συντελεῖ τὸ ἐν αὐτῇ σαφῶς γινωσκόμενον εἰς ἐξήγησιν τῶν ἐν τῇ ἑτέρᾳ συμβαινόντων, παθητικὴ δὲ, καθ' ὅσον ἐν ἐκείνῳ, ὃ ἐν ἑτέρᾳ γινώσκειται σαφῶς, εὐρίσκεται ὁ λόγος ὁ ἐξηγῶν τὰ ἐν αὐτῇ συμβαινόντα. Τὸ συμβαῖνον περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἀπλῶν οὐσιῶν πρὸς ἀλλήλας συμβαίνει καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῶν συνθέτων καὶ ἀπλῶν ἥτοι τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων. Οἱ σχολαστικοὶ ἐνόμιζον, ὅτι μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος λαμβάνει χώραν ἀμοιβαία φυσικὴ ἐπιρροή· ἀφ' οὗ ὁμῶς ἐθεωρήθη, ὅτι τὸ νοεῖν καὶ ἡ ἔκτασις οὐδὲν κοινὸν μετ' ἀλλήλων ἔχουσι, παρεδέχθησάν τινες τῶν νεωτέρων, ὅτι μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος δὲν ὑπάρχει ἐπιμιξία φυσικὴ, ἀλλὰ μεταφυσικὴ, διότι ἐστὶν ἀναξήγητον, πῶς ἐκ παραστάσεων τῆς ψυχῆς σχήματα ἐν τῇ ὕλῃ προέρχονται καὶ θέσεις, ἢ πῶς ἐξ ὑλικῶν σχημάτων καὶ κινήσεων ἔπρεπε νὰ προέλθωσι παραστάσεις. Ἐὰν φυσικὴ ἐπιμιξία χώραν ἐλάβανεν, ἡ ψυχὴ θὰ μετέβαλε τὸν βαθμὸν τῆς ταχύτητος καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν τῷ σώματι κινήσεων, καὶ ἀντιστρόφως τὸ σῶμα θὰ μετέβαλε τὴν σειρὰν τῶν ἰδεῶν ἐν τῇ ψυχῇ. Τοιαύτη τις ὁμῶς ἐπενέργεια ἐξ οὐδενὸς οὐσιώδους διορισμοῦ δύναται νὰ παραχθῇ, οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῆς ψυχῆς.

Ὁ Καρτέσιος ὡς νόμον τῆς φύσεως ἐγνώρισεν, ὅτι τὸ αὐτὸ μέγεθος τῆς κινήσεως τὸ ἐν τοῖς σώμασι περιείχετο καὶ ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐκ τούτου ἐσυμπέρανεν, ὅτι ἡ ἐπιρροή τῆς ψυχῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναιρέσῃ τοῦτον τὸν νόμον τῆς σωματικῆς φύσεως· ἐνόμιζεν ὁμῶς ὅτι ἡ ψυχὴ ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐν τῷ σώματι κινήσεων, καὶ μάλιστα ὡς τις ἵππεύς, εἰ καὶ δὲν παρέχει τῷ ἵππῳ δύναμιν, δύναται κατ' ἀρέσκειαν νὰ διευθύνῃ αὐτόν. Ἡ ψυχὴ ὁμῶς δὲν ἔχει,

ὡς ὁ ἵππευς, ἐργαλεῖα, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τὴν ἐνεργειαν ταύτην· ἢ μεταβολὴ τῆς διευθύνσεως οὔτ' ἐκ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, οὔτε ἐκ τῆς τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο οἱ περὶ τὸν Καρτέσιον κατέφυγον εἰς τὸ σύστημα τῶν κατὰ περίστασιν αἰτιῶν καὶ πρὸς ἐξήγησιν τούτου παρένευραν τὸν Θεὸν εἰς τὸ μέσον ὡς ἀπὸ μηχανῆς. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀντιφάτκει τῇ φύσει καὶ τῷ ὁρθῷ λόγῳ· διὰ τοῦτο ὁ Λεϊβνίτιος ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, πῶς ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀλλήλοις συνέχονται; Ἐὰν συμβαίνοντα ἐκτὸς τῆς ψυχῆς γινώσκει ἡ ψυχὴ μόνον διὰ τῶν ἐν αὐτῇ συμβαινόντων. Ἐὰν ἡ ψυχὴ βούλεται τι, ἢ σωματικὴ μηχανὴ συνεπιείξῃ τῶν αὐτῇ ἐμφύτων κινήσεων ἐστὶν ἐτοιμὴ εἰς ἐκτέλεσιν· καὶ ἂν ἡ ψυχὴ τὰς τοῦ σώματος αὐτῆς μεταβολὰς παρατηρῇ, δὲν λαμβάνει ἐκ τοῦ σώματος νέας παραστάσεις, ἀλλ' ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν προηγουμένων μὲν συγκεχυμένων δὲ παραστάσεων· ἡ ψυχὴ οὔτε παρέχει τῷ σώματι κίνησιν οὔτε διευθύνει αὐτήν· καὶ ἂν ἡ πηγὴ τῆς ἐνεργείας ἐν τῇ ψυχῇ ᾖ ὡς ἡ τοῦ πάσχειν ἐν τῇ ὕλῃ, ἢ ψυχὴ ὅμως διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἐνεργείας, δηλαδὴ ὁρμῆς καὶ παραστάσεως, δὲν διακόπτει τοὺς μηχανικοὺς νόμους τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργεῖ κατ' αὐτούς· ἡ ψυχὴ οὔδὲν ἐνεργεῖ ὄν ἐναντίον τῇ σωματικῇ φύσει· αἱ ἐν τῷ σώματι κινήσεις πηγάζουσι διὰ μηχανικῶν νόμων· πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς ἀντιστοιχοῦσιν ἀπλῶς ἐξωτερικαὶ ἐν τῷ σώματι· διὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ ψυχὴ πάντοτε τοῖς νόμοις ἑαυτῆς, ὡς καὶ τὸ σῶμα τοῖς ἑαυτοῦ· αἱ ψυχαι ἐνεργοῦσι κατὰ τοὺς νόμους τῶν τελικῶν αἰτιῶν, τὰ δὲ σῶματα κατὰ τοὺς τῶν ποιητικῶν· ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ἐνεργοῦσι τὰ σῶματα ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχον ψυχαι, καὶ αἱ ψυχαι ὡς νὰ μὴ ᾖσαν σῶματα, ἀμφότερα δ' ὡς νὰ εἶχον εἰς ἀλληλα πραγματικὴν ἐπιρροήν· καὶ ἂν ψυχὴ καὶ σῶμα ᾖσιν ἀνεξάρτητα, εἰσὶν ὅμως ἐν καλλίστῃ ἁρμονίᾳ, ἐν οἰκειοτάτῃ ἐνότητι. Ταύτης ὅμως τῆς ἁρμονίας ἀμφοτέρων αἰτίαι εἰσὶν ὁ Θεός. Ὁ Θεός, λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, συνήρμοσε τῇ τελείᾳ ψυχῇ τῇ σαφεῖς ἐχούσῃ παραστάσεις, τὸ σῶμα καὶ προδιέταξεν, ὥστε τὸ σῶμα νὰ ἐκτελῇ τὴν βούλησιν τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ ἀτελῆ

ψυχὴν συνήρμοσε τῷ σώματι, ἵνα κινῆται ὑπὸ τῶν παθῶν τῶν πηγάζοντων ἐκ τῶν σωματικῶν ἐντυπώσεων. Ἡ προδιατεταγμένη ὁμως αὕτη ἁρμονία ὑπελήφθη ὑπὸ τοῦ Λεϊβνίτιου ὅλως ἐξωτερικῶς ὡς λέγοντος δηλαδὴ, ὅτι ὁ Θεός τὰ πάντα προδιέταξε, τὴν ψυχὴν εἰς τὸ νὰ παριστᾷ τὰ ἐν τῷ σώματι γινόμενα, τὸ δὲ σῶμα εἰς τὸ νὰ ἐκτελῇ τὰς τῆς ψυχῆς ἀποφάσεις. (Theod. §. 9 καὶ 62.)· ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις προδιάταξις δὲν εἶναι διορισμὸς μεταφυσικός. Ὁ Λεϊβνίτιος λέγει (ἐπιστολ. πρὸς Φέδερν), ὅτι ἐν τῷ συστήματι τῆς προδιατεταγμένης ἁρμονίας ἐστὶ τι θαυμάσιον, ὅτι ὁ Θεός ἐκτάκτως ἐνεργεῖ, τοῦτο ὅμως λαμβάνει χώραν ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ὄντων, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα πάντα ὀδεύουσι κατὰ τοὺς νόμους τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Τῆς βουλήσεως ὅμως, τῆς δημιουργούσης καὶ τὴν τῶν ὄντων ὑπαρξιν θεμελιούσης, προηγεῖται ὁ λόγος, ὅς ὡς Θεός, ἀπεριόριστος, ἐστὶν αὐτὴ ἡ οὐσία τῶν ὄντων· διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι ἕκαστον ἦν συνήργησεν ἐν τῇ ιδέᾳ ὡς οὐσίᾳ τῶν ὄντων πρὸ τῆς ἑαυτοῦ ὑπαρξεως εἰς τὴν ἀπόφατιν, ἣν συνέλαβεν ὁ Θεός ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῶν ὄντων. Ἐν ταῖς ιδέαις τοῦ Θεοῦ ἐκάστη μονὰς ἀπαιτεῖ δικαίως, ὥστε ὁ Θεός ἐν τῇ ἀρχικῇ διατάξει τῶν ἄλλων μονάδων νὰ ἀποβλέψῃ καὶ εἰς αὐτήν.

Ὁ Θεός δύο ἀπλᾶς οὐσίας συγκρίνων εὕρισκει ἐν ἐκάστη λόγους παρακινουῦντας αὐτὸν νὰ συνδέσῃ τὴν μίαν μετὰ τῆς ἐτέρας. Ἀλλ' ἡ παράστασις ἀλόγου τινὸς δυνάμεως, ἀπλῆς βουλήσεως, ἀορίστου ἐκλογῆς, ἐφαίνετο τῷ Λεϊβνίτιῳ ἀνυπόστατος, διότι ἢ ἀνευ λόγου βούλησις ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῦ ὡς ἡ εἰρημμένη τῶν Ἐπικουρεῶν· ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐπερείδεται μόνον τῷ λόγῳ (1)· ὡς ἡ ὑπαρξις ὑποθέτει τὴν οὐσίαν, οὕτως ὑποθέτει ἢ βούλησις τὸν λόγον· ἢ βούλησις κατ' αὐτὸν ἐστὶν ἢ τοῦ λόγου δύναμις· μόνον αἱ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλήθειαι ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, αἱ δ' ἀναγκαῖαι μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ λόγου· (Theod. 353. 340. Nouv. ess. IV, 3, 7.)· διὰ τοῦτο ὁ Λεϊβνίτιος τὸ σύστημα τῆς προδιατεταγμένης ἁρμονίας ἀντέταξε τῷ

(1) Tom. VI, 274. la nature de Dieu est toujours fondée en raison.

τῶν κατὰ περίστασιν αἰτιῶν τοῦ Βαύλου λέγων, ὅτι θαυμάζει πῶς τοιοῦτοι νουνεχεῖς ἄνδρες ἠδύναντο νὰ παραδεχθῶσι τοιαύτας παραλόγους δοξασίας· ἐν ταύτῳ δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Βαύλος ἠμάρτησε παραδεχθεὶς ὅτι τὰ συνεπεῖα γενικῶν νόμων συμβαίνοντα ἄνευ θαύματος συμβαίνουσι, καὶ ὅτι ταῦτα μόνον ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐξαρτῶνται καὶ οὐχὶ καὶ ἐκ τῆς τῶν ὄντων φύσεως.

Ὁ Λεϊβνίτιος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ προδιατεταγμένη ἁρμονία ἐπερείδεται τῇ φύσει τῶν ὄντων, ὑπάρχει τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς, ἐστὶν ἡ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις τῆς μεταφυσικῆς ταυτότητος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ τῶν πολλῶν ἐν τῷ ἐνὶ παράστασις, τὸ σῶμα ἡ ἐκταθεῖσα ψυχὴ· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀντικείμενον τοῦ νοεῖν, τὸ σῶμα τῆς δόξης· τὰ ἐν τῷ σώματι συμβαίνοντα συμβαίνουσι καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἐκφράζονται ἐν τῷ σώματι· καὶ αὐταὶ αἱ ἀφῆρημέναι ἔννοιαι εὐρίσκουσιν ἐν τῷ σώματι ἀντιστοιχοῦσας κινήσεις. Τὸ δὲ σῶμα ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς μονάδος ἐστὶ συγκεχυμένη παράστασις, συγκεχυμένως παρασταθεῖσα ψυχὴ· ὥστε ἡ μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος ἁρμονία ἐπανάγεται εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐνεργητικῆς καὶ τῆς παθητικῆς ἀρχῆς, διότι ἀμφότερα εἰσιν ἐν αὐτῇ τῇ μονάδι.

Ἡ προδιατεταγμένη ἁρμονία φέρει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῆς αὐθαιρεσίας. Τὸ ζήτημα περὶ τῆς συνεχείας τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος ἐστὶ κατὰ Λεϊβνίτιον τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ζητήματος περὶ τῆς κοινωνίας τῶν οὐσιῶν μετ' ἀλλήλων· αἱ μονάδες, εἰ καὶ εἰσιν οὐσίαι ἐρεθιστικώτεραι, αἰσθητικώτεραι καὶ πλείονα ἀναφορὰν ἔχουσιν, ὑποτίθενται καθ' ὑπαρξίν χωρισταὶ καὶ ἐν τῷ χωρισμῷ ὡς ἀνεξάρτητοι.

Αἱ μονάδες ἔλαβον τὴν τε ἐνεργητικὴν καὶ τὴν παθητικὴν αὐτῶν ἀρχὴν (αὐλὸν καὶ ὕλικὴν) παρ' αἰτίας καθόλου καὶ ὑπερτάτης, διότι δὲν θὰ ἠδύναντο ἐνεκα τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων νὰ παραγάγῃσι ταύτην τὴν ἐν τῇ φύσει τάξιν, τοῦτο τὸ κάλλος, ταύτην τὴν ἁρμονίαν. Ἡ τελεία αὕτη ἁρμονία τῶν οὐσιῶν κοινὸν μετ' ἀλλήλων μὴ ἔχουσῶν δύναται νὰ προέλθῃ μόνον ἐκ τῆς καθόλου αἰτίας. Ἐπειδὴ ἐκάστη ψυχὴ

κατ' ἴδιον τρόπον ἐκφράζει τὰ ἐκτὸς φαινόμενα καὶ τὸν τρόπον τοῦτῃν τῆς ἐκφράσεως δὲν δύναται νὰ λάβῃ δι' ἐπιρροῆς τῶν ἄλλων ὄντων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως τῆς φύσεως αὐτῆς, πρέπει ἀναγκαστικῶς ταύτην τὴν φύσιν τῶν ἐκφράσεων τῶν ἐκτὸς φαινομένων νὰ ἔχῃ ἐκ καθόλου αἰτίας, ἐξ ἧς ὅλα ταῦτα τὰ ὄντα ἐξαρτῶνται, καὶ ἧτις ποιεῖ, ὥστε ἡ μία νὰ ἴσταται μετὰ τῆς ἐτέρας ἐν τελείᾳ ἁρμονίᾳ.

Ἡ προδιατεταγμένη ἁρμονία δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τῆς θεμελιώσεως πραγματικότητος τινος, ἀλλὰ μόνον τὴν τῆς ἐξηγήσεως φαινομένου τινός· μάλιστα δ' αὕτη σκοπεῖ ἁρμονίαν μεταξὺ τῆς Λεϊβνίτιου μεταφυσικῆς καὶ τῶν συνήθων χυδαϊκῶν παραστάσεων περὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς κοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τῆς ψυχῆς. Τὸ πραγματικόν, τὸ οὐσιώδες ἐστὶν ἡ μονάς, ἧτις ἐστὶν ἄνευ παραστάσεως οὐδέν, καὶ αὕτη ἐστὶ τὸ μέσον τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἡ συνέχεια τῶν μονάδων μετ' ἀλλήλων. Ἡ ἁρμονία ὡς παράστασις ἐκλαμβανομένη τίθεται συγχρόνως μετὰ τῆς φύσεως τῆς μονάδος, καὶ ἡ ἕξομοίωσις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὡς διαφόρων ὁρολογίων, ὡς ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς κτεσκεύασεν, ὅπως ἐς αἰ. μετ' ἀλλήλων συμφωνῶσιν, ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς τοῦ Λεϊβνίτιου μεταφυσικῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν θὰ ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τοῦ συστήματος τῶν κατὰ περίστασιν αἰτιῶν καὶ τοῦ συστήματος τοῦ Λεϊβνίτιου. Ὁ Λεϊβνίτιος εἰπὼν, ὅτι ἡ μεταβολὴ ἀπὸ τοῦ συστήματος τῶν κατὰ περίστασιν αἰτιῶν εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐστὶν εὐκόλος, προήγαγε τὴν φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὸ σύστημα τῶν κατὰ περίστασιν αἰτιῶν, καὶ ἡ προαγωγὴ αὕτη συνέστατο εἰς τὸ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἡ αὐθαιρεσία τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τόπον αὐτῆς νὰ τεθῇ ἡ ἔννοια τοῦ ἀληθοῦς μετὰ λόγου καὶ γνώσεως πράττοντος Θεοῦ. (Tom. VI, P. I, 207. Tom. II, P. I, 163).

Ἡ προδιατεταγμένη ὁμοῦς ἁρμονία τοῦ Λεϊβνίτιου θεμελιούται ἐπὶ τοῦ συστήματος τοῦ Καρτεσιου καὶ τοῦ Σπινόζου, ὡς τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἐνεργητικὴ καὶ παθητικὴ δυνάμεις εἰς τὸ νοεῖν καὶ τὴν ἐκτασιν ἀνάγονται, ἐπομένως ὁ Λεϊβνίτιος εἰς τὴν προδιατεταγμένην ἁρμονίαν ἦλθεν ἐξ αἰτιῶν ἡλως μηχανικῶν. Ὁ Λεϊβνίτιος λέγει, ὅτι ἡ ἁρμονία τῆς ψυχῆς

καὶ τοῦ σώματος ἐστὶν ἀποτέλεσμα θαυμάσιον, μόνον δ' ἀρνείται τὴν ἀπαυστον τοῦ θαύματος διάρκειαν. Ἐὰν ὅμως κατὰ Λεϊβνίτιον τὸ σῶμα δὲν ἦναι πραγματικόν, ἔπεται ὅτι οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνη περὶ προδιατεταγμένης ἁρμονίας· καὶ ἐν τούτῳ ὁ Λεϊβνίτιος ἀποδείκνυται ἀνακόλουθος.

Ἡ θεωρία τοῦ Λεϊβνίτιου περὶ προδιατεταγμένης ἁρμονίας ἐστὶ σύμφωνος μετὰ τῆς τοῦ Σπινόζου, διότι αἱ μονάδες εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ, ὡς πάντα κατὰ Σπινόζαν· τὸ σῶμα τῶν μονάδων, τὰ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ, πηγάζει μόνον, καθ' ὅσον αἱ μονάδες θεωροῦνται ἡμαρτημένως παρὰ τὸν Θεόν· εἰς τὴν μονάδα εἰσέρχεται ἔξωθεν οὐδέν· πόθεν ὅμως προέρχεται ὅτι πᾶς τις παριστᾷ ἑαυτῷ ὄντα ἐκτὸς αὐτοῦ; Κατὰ τὸν Λεϊβνίτιον ἕκαστος ὀργανισμός ἐστὶ μονάς, ὡς ὁ νοῦς ὁ γινώσκων τὸν ὀργανισμόν· οὕτω διετάχθησαν αἱ μονάδες ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, ἐπομένως ἡ ἁρμονία δύναται νὰ ὑπάρχη μόνον ἐν τῷ Θεῷ· διότι, ἐπειδὴ σῶμα καὶ ψυχὴ δὲν ἔχουσι σχέσιν πρὸς ἀλλήλα, οὐδ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ὑπάρχει εἰς τὸ ἕτερον μετάθεσις, ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ τὴν ἁρμονίαν προδιατάσσων, ἐπομένως ἡ ἁρμονία αὕτη ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ. Ἡ ἀοριστία τῆς ἐννοίας τῆς προδιατεταγμένης ἁρμονίας προέρχεται καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ περιορισμοῦ, μεθ' ἧς συνέχεται στενῶς ἡ προδιατεταγμένη ἁρμονία, καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ἀπεριορίστου καθόλου οὐσίας, ἀρχῆς οὐσης τῆς ἁρμονίας. Ὁ περιορισμός, ἡ ἐξάρτησις, τῶν μονάδων θεμελιούται ἐπὶ τῶν συγκεχυμένων παραστάσεων αὐτῶν, ἐπὶ τῆς ὕλης, τουτέστι τῆς ἑαυτῶν περιπλοκῆς μετ' ἄλλων μονάδων· καὶ ἂν αἱ μονάδες αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἀνεξάρτητοι, εἰσὶν ὅμως ἐξηρημένοι ἐξ ἑτέρου ὄντος αὐτῶν διαφόρου παρ' αὐτὰς καὶ ὑπὲρ αὐτὰς ὄντος, καὶ ἐπομένως περιορισμένοι, ὀρισμένοι καὶ πεπερασμένοι· ὁ Λεϊβνίτιος ὅμως τὸν περιορισμὸν τῶν μονάδων διεβεβαίωσε μόνον, ἀλλὰ δὲν ἀπέδειξεν. Ὁ Λεϊβνίτιος λέγει, ὅτι αἱ μονάδες δὲν εἶναι καθαραὶ, ἀπόλυτοι, ἀλλὰ δυνάμεις περιορισμένοι· ἐξ ἑτέρου ὅμως αὐθις, ὅτι ἡ ἐννοία τῶν μονάδων ἐστὶν ἡ ἐννοία τῆς πραγματικότητος, τῆς ἐνεργείας, ἀληθείας καὶ οὐσίας· ἄρα ἡ ἐννοία τῆς μονάδος ὑπάρχει μόνον τῷ Θεῷ· διὰ τοῦτο ὀνομάζει ὁ

Λεϊβνίτιος τὸν Θεὸν τὴν πρωτότυπον μονάδα ἢ τοὶ τὴν πρώτην ἀπλὴν οὐσίαν, τὰς δ' ἄλλας μονάδας, αἰτινὲς εἰσι τὰ προϊόντα αὐτῆς καὶ προέρχονται διὰ συνεχῶν ἐκστίλψεων τῆς θεότητος, τὰς παραγομένας μονάδας.

Τὴν σχέσιν ὅμως τῆς πρώτης μονάδος πρὸς τὰς παραγομένας ὑπέλαβε διὰ παραστάσεως καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ νοεῖν. Ἐὰν αἱ μονάδες πρὸς ἐνέργειαν χρήζουσι τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας καὶ μάλιστα ὑπερκοσμίου, ἐξαφανίζεται ἡ ἐννοία τῆς μονάδος καὶ διαλύεται εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς μιᾶς οὐσίας τοῦ Σπινόζου· ἐὰν ἡ μονάς οὐδὲν ἔχη ἀληθές, πραγματικόν, οὐδὲ σύστασιν, δὲν εἶναι εἰμὴ τροποποιήσις· καὶ κατὰ τοῦτο πάλιν ὁ Λεϊβνίτιος δὲν διαφέρει τοῦ Σπινόζου· ἀλλ' οὐδὲ ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν τῶν μονάδων ἐκ τῆς πρώτης μονάδος διαφέρει τοῦ Σπινόζου, διότι καὶ οὗτος λέγει, ὅτι μόνος ὁ Θεὸς ἐστὶ πρῶτος, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρώτου αἱ μονάδες παράγονται· πῶς ὅμως παράγονται; Ἀντὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς, ἐξεικονίζει τὰς μονάδας ὡς ἐξαστράψεις ἐκ τῆς πρώτης μονάδος. Ἐὰν παράγονται ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς παράγονται ὡς πεπερασμένοι; ὁ Λεϊβνίτιος ἀπαντᾷ λέγων, ὅτι τὸ πεπερασμένον προέρχεται θεῖα βουλήσει· πόθεν ὅμως οὗτος ὁ περιορισμός; ἦσαν πρὸ τῆς δημιουργίας ὄντα δυνάμενα νὰ διαπραγματευθῶσι τὸν περιορισμὸν αὐτῶν; πόθεν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὁ Λεϊβνίτιος, ὅτι τὸ οὐσιώδες ἐστὶ περιορισμένον; τί ἄλλο εἰσὶν αἱ μονάδες αὐτοῦ εἰμὴ αἱ τροποποιήσεις τοῦ ἀπείρου τοῦ Σπινόζου; ὡς παρὰ τῷ Σπινόζῳ, οὕτως ἔπονται καὶ παρὰ τῷ Λεϊβνίτιῳ αἱ μονάδες ἀνευ πράξεως, ἀλλὰ φύσει, ὡς ἡ ἀστραπὴ ἐκ τῆς νεφέλης· ἐνὶ λόγῳ ὁ Λεϊβνίτιος καθόλου συμφωνεῖ τῷ Σπινόζῳ. Καὶ ἂν ἀνῆρσε τὴν ἀντίθεσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἰς τὴν μονάδα ἀναγαγὼν, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, πῶς αἱ μονάδες συμφωνοῦσιν ἀλλήλαις.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Λεϊβνίτιου ἐσχηματίσθη ἀληθῶς ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζου· ὁ Λεϊβνίτιος ὅμως δὲν συζητεῖ τόσον ἀφρημένως, ὅσον ὁ Σπινόζας, ἀλλὰ πραγματικώτερον. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπεφάνητο, εἰ καὶ δὲν ἀπέδειξεν ἐπιστημονικῶς τὴν τῶν ὄντων συνάφειαν, ὡς καλέσας πρῶτος

τὸν κόσμον δημιουργηθέντα, ἐν μὲν τοῖς ἀνοργάνοις καὶ φυτοῖς ὑπνώττοντα, ἐν δὲ τοῖς ζώοις ὄνειρώττοντα ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ γρηγοροῦντα, δύναται μόνον κατὰ τοῦτο νὰ θεωρηθῇ τοῦ Σπινόζου ἀνώτερος, διότι κατὰ τὰ ἄλλα εἶχε τὸν Σπινόζαν ὁδηγὸν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τοσοῦτον θαυμασθέντι συγγράμματι αὐτοῦ, τῇ Θεοδικίᾳ, εἰ καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Σπινόζαν δὲν ἀνέφερον.

Τὴν εἰς τοῦτο τὸ σύγγραμμα ἀφορμὴν ἔλαβεν ὁ Λεϊβνίτιος ἐκ τοῦ Βαύλου ὡς ἐπιχειρήσαντος νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ πίστις καὶ ὁ λόγος, ἡ Ὁρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη, εἰσὶν ὅλως ἀσυμβίβαστα πρὸς ἄλληλα, καὶ τὸ κακὸν, ἡ ἁμαρτία πρὸς τὴν ἰδέαν σοφοῦ τινός καὶ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ. Ὁ Λεϊβνίτιος προέθετο νὰ ἀποδείξῃ τοὺς μὲν ἰσχυρισμοὺς τοῦ Βαύλου ἡμαρτημένους, τὴν δὲ πίστιν καὶ τὸν λόγον συμφώνους.

Τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου κατεκρίθη ὡς πανθεϊσμός καὶ ἀθεϊσμός, διότι νοῦν καὶ βούλησιν ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς μὴ συμβιβαζόμενα πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπείρου οὐσίας καὶ παρέχοντα τῷ Θεῷ περιορισμόν. Ὁ Σπινόζας ἠρνεῖτο ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει λόγον, διότι ἦτο αὐτὸς ὁ λόγος, ὅτι βλέπει, διότι ἦτο τὸ φῶς τῆς ὁράσεως. Ὁ Σπινόζας κυρίως ὑπέθετεν, ὅτι τὸ ἔχον τι ἐκτὸς ἑαυτοῦ, εἰς ὃ ἀναφέρεται, ἐστὶν ἀναγκαιῶς φύσεως πεπερασμένη· ἀληθὲς δὲν αὐτῷ ἐστὶ τὸ μὴ εἰς ἕτερον ἀναφερόμενον, ἀλλ' εἰς ἑαυτό· διὰ τοῦτο ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ νοῦν καὶ βούλησιν, διότι ταῦτα εἰς ἕτερον ἀναφέρονται. Ἐὰν ὅμως τῷ Θεῷ νοῦς ἀποδοθῇ, ἐστὶν αὐτὸ τὸ νοῦν, τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοούμενον εἰσὶν ἓν. (Eih. Sp. I. 16.) πῶς ὁ Θεὸς ὡς πνεῦμα νοούμενος δύναται νὰ ἔχῃ τι ἐκτὸς ἑαυτοῦ; Τῷ Σπινόζᾳ ὁ κόσμος ἐστὶ συνέπεια τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως· ἐπίσης καὶ τῷ Λεϊβνίτιῳ, διότι ἡ ἀπόφασις ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ· ἐὰν ὅμως ὁ κόσμος ἦναι συνέπεια τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως, ἔπεται, ὅτι κακὸν ἐν τοῖς οὐσιπραγματικῶν νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται· τὸ κακὸν προέρχεται ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῶν δημιουργημάτων, ἄρα ἐστὶ στέρησις· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ Λεϊβνίτιος δὲν διαφέρει τοῦ Σπινόζου.

Ἐν τῇ Θεοδικίᾳ λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ πρώτη τῶν ὄντων αἰτία, διότι τὰ πεπερασμένα ὄντα ὡς ἀντικείμενα

τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς πείρας εἰσὶν συμβεβηκότα, λόγον ὑπάρξεως ἐν ἑαυτοῖς δὲν ἔχουσιν. Ἐπειδὴ χρόνος, τόπος καὶ ὕλη ἄλλας μορφὰς καὶ κινήσεις νὰ λάβωσιν ἠδύναντο καὶ ἐν ἑτέρα τάξει, πρέπει νὰ ζητηθῇ τὸ αἷτιον τοῦ κόσμου ὡς συνόλου τῶν κατὰ συμβεβηκὸς ὄντων ἐν τῇ οὐσίᾳ, φερούσῃ ἐν ἑαυτῇ τὸ αἷτιον τῆς ἑαυτῆς ὑπάρξεως. Τὸ δ' αἷτιον τοῦτο πρέπει νὰ ἦναι νοητὸν, διότι αὐτὸ, ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐστὶ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἀπειρον πλῆθος κόσμων δυνατὸν, πρέπει νὰ ἔλαβεν ἀναφορὰν εἰς ὄλους τοὺς ἐνδεχομένους κόσμους, ὅπως ἓνα τούτων ὀρίσῃ εἰς ὑπάρξιν. Αὕτη ἡ ἀναφορὰ οὐσίας τινὸς εἰς δυνάμεις δὲν δύναται ἄλλο νὰ ἦναι εἰμὴ ὁ νοῦς, ὁ ἔχων τὰς ἰδέας αὐτῆς ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὁ διορισμὸς, δι' οὗ τούτων μίᾳ εἰς ὑπάρξιν ἔρχεται, δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ ἡ πράξις τῆς βουλήσεως, ἥτις ἐκλέγει· ἡ δὲ δύναμις ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπάρξιν, ὁ νοῦς εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ βούλησις εἰς τὸ ἀγαθόν· ἡ δὲ νοητὴ αὕτη οὐσία πρέπει νὰ ἦναι ἀπειρος καὶ ἀπολύτως τελεία κατὰ τε τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, διότι ἐκτείνεται ἐπὶ πάντα. Ἐπειδὴ πάντα εἰσὶν ἁρμονικὰ καὶ συνδεδεμένα, δὲν δύνανται νὰ ἦναι πλεονεγες οὐσίαι, ἀλλὰ μία, ἥς ἡ βούλησις ἐστὶν ἡ πηγὴ τῶν ὑπάρξεων, ὁ δὲ νοῦς ἡ τῶν οὐσιῶν, τὸ ὑποκείμενον τῶν αἰθίων ἀληθειῶν· διὰ τοῦτο καὶ αἱ αἰθίοι ἀληθεῖαι δὲν ἠδύναντο ἀνευ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπάρξωσιν· ἡ σοφία (νοῦς) μετ' ἀπείρου ἀγαθότητος δὲν ἠδύνατο νὰ παραλείψῃ τὸ νὰ ἐκλέξῃ τὸ κάλλιστον· διότι, ὡς τι κατώτερον κακὸν ἐστὶν εἶδος ἀγαθοῦ, οὕτως ἐστὶ καὶ κατώτερόν τι ἀγαθὸν εἶδος τι κακοῦ, ὅταν μείζον ἀγαθὸν κωλύῃ, καὶ αἱ πράξεις τοῦ Θεοῦ θὰ περιεῖχον ἑλλειψιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐπανορθωθῇ, ἐὰν δυνατὸν ἦτο νὰ ποιήσῃ αὐτὰς βελτίους.

Ἐὰν μεταξὺ τῶν κόσμων δὲν ὑπῆρχε κάλλιστος, ὁ Θεὸς οὐδένα θὰ παρήγαγεν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Θεὸς οὐδὲν ποιεῖ ἀνευ λόγου καὶ κατὰ τοῦ λόγου, ἐξέλεξε τὸν κάλλιστον κόσμον· ἠδύνατο δὲ τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ κόσμος ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀνευ πάθους καὶ ἁμαρτίας· τότε ὅμως δὲν θὰ ἦτο ὁ κάλλιστος, διότι πάντα εἰσὶν ἐν ἐκάστῳ. Τὸ πᾶν ἐστὶν ἐξ ἐνὸς μέρους· διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐν τῷ παντὶ δύναται νὰ μεταβληθῇ χωρὶς νὰ ἀναϊρηθῇ ἡ

οὐσία αὐτοῦ, ἢ, ἵνα οὕτως εἴπωμεν, ἡ ἀτομικότης αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ἔλλειπε τὸ ἐλάχιστον κακὸν τὸ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ συμβαινόν, ὁ κόσμος οὕτως οὔτε θά ἦτο οὔτε θά ἐξελέγετο ὡς ὁ κάλλιστος.

Ἀληθῶς δύναται τις νὰ φαντασθῇ κόσμους ἀπειρους ἀνευ ἁμαρτίας καὶ δυσυχίας· οἱ κόσμοι ὅμως οὗτοι θά ἔσταντο ὑπὲρ τὸν ἡμέτερον, διότι αὐτὸν ἐξέλεξεν ὁ Θεὸς ὡς ἔστιν· πρὸς δὲ τούτοις ἐστὶ γνωστὸν, ὅτι κακὸν προξενεῖ ἀγαθόν, ὃ δὲν ἠδύνατο ἀνευ τούτου τοῦ κακοῦ νὰ κτηθῇ· πολλάκις δύο κακὰ προξένησαν μέγα ἀγαθόν. Οὐδὲ τόσα κακὰ εἰσιν, ὅσα τινὲς ἰσχυρίζονται, ἀλλὰ διπλασιάζονται, ὅταν οἱ ἄνθρωποι εἰς αὐτὰ δὲν προσέχωσι, καὶ τὰ ἀγαθὰ σμικρύνονται. Εἰ συνεχῶς ἡσθενοῦμεν, σπανίως δ' ὑγιαίνομεν, θά ἐμανθάνομεν νὰ ἐκτιμῶμεν τὴν μεγάλην τούτου τοῦ ἀγαθοῦ ἀξίαν καὶ θά ἡσθανόμεθα ἦττον τὰ κακὰ· ἀλλὰ τὸ βέλτιον φύσει ἐστίν, ἢ μὲν ὑγεία νὰ ἦναι τὸ σὺνηθεῖ, ἢ δὲ νόσος ἢ ἐξάλρεσις. Ὅταν τὸ σαθρὸν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ἀναλογισθῶμεν, δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐνίοτε ἀσθενοῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἀσθενοῦσιν ὀλίγον χρόνον καὶ οὐχὶ αἰεὶ.

Ὁ Βάβυλος (Diet. hist. et a. Manichæens) ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ μόνον νοσοκομεῖα βλέπει καὶ δεσμωτήρια· ἀλλ' αἱ οἰκίαι εἰσὶ τούτων πλείονες· ἡ αἰτία ὅμως τῶν κακῶν πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ λογικῇ τῶν δημιουργημάτων φύσει ἐν ταῖς αἰδέοις ἀληθείαις περιεχομένῃ, ἃς ὁ Θεὸς νοῦς περιέχει ἀνεξαρτήτως τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, διότι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς δημιουργίας ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχει ἀτέλεια οὕσα αἰτία τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ κακοῦ (δηλαδὴ ὁ νοῦς).

Ὁ Βάβυλος δύο ἐκλαμβάνει ἀρχάς, τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν· ταῦτά εἰσι μὲν ἀρχαί, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ ὁ νοῦς ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ κακοῦ χωρὶς αὐτὸς νὰ ἦναι κακός· ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν αἰτίος τῶν ἑαυτοῦ κακῶν· ἢ δ' ἀρχὴ τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι ἰδίως τις ἀρχὴ κακῆ· τὸ κακὸν δὲν ἔχει χρεῖαν ἀρχῆς, ἀλλ' εἶναι στέρησις ἀπλῶς καὶ προέρχεται ἐκ τῶν ἀφηρημένων ἰδεῶν, ἃς ὁ Θεὸς διὰ τῆς

βουλήσεως αὐτοῦ δὲν παρήγαγε· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὁ Θεὸς αἰτίος. Ἐπειδὴ πραγματικόν ἐστὶν ἐκεῖνο, οὗ τὴν ὑπαρξίν ὁ Θεὸς διώρισε, δὲν διώρισε μὲν τὸ κακὸν ὡς ἀπὸ τῆς πραγματικῆς, αὐτὸ ὅμως ἐπέτρεψε· διότι περιείχετο ἐν τῷ κάλλιστῳ σχεδίῳ. Τὸ κακὸν ἦτο ὅρος καὶ μέσον τῆς βούλησεως ἐναντίον. Τὸ μεταφυσικὸν κακὸν ὑπάρχει ἐν τῇ ἀτελείᾳ, τὸ φυσικὸν ἐν τῷ πάσχειν, τὸ δ' ἠθικὸν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ· καίτοι τὸ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, εἰσὶν ὅμως ἐνδεχόμενα. Ἐπειδὴ αἱ ἀπειροὶ ἀληθεῖαι πάντα τὰ δυνάμει περιέχουσιν, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι δυνάμει ἀπειροὶ κόσμοι, τὸ κακὸν νὰ ἦναι στοιχεῖον πολλῶν καὶ ὁ κάλλιστος πάντων νὰ περιέχη κακὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸν συντελοῦντα, καὶ κακὰ εἰσι μόνον κατ' ἀναφορὰν εἰς τι περιορισμένον καὶ οὐχὶ κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ πᾶν, ἐν τῇ ὅλῃ τῶν ὄντων συνεχείᾳ· τὸ ὄν, ὃ ἐστὶν, ἐν τοῖς μέρεσιν ἀταξία, ἐστὶν ἐν τῷ ὅλῳ τάξι. Ὁ Θεὸς ἀποβλέπει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν πάντων τῶν λογικῶν δημιουργημάτων· ἡ εὐδαιμονία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ὁ τελικὸς αὐτοῦ σκοπός· ἐὰν οὕτως ἦτα ὁ μόνος σκοπὸς αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος οὔτε ἁμαρτία θά ὑπῆρχεν οὔτε κακόν· ὁ Θεὸς θά ἐξέλεγε τάξιν δυναμένην νὰ ἀποκλείσῃ τὰ κακὰ ταῦτα· ὁ Θεὸς θά παρέλειπεν, ὅσα ὄφειλε τῷ πάντι. Ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶν ὄντα, ἃ ἡμῖν ἀπαρέσκουσιν· ὁ κόσμος δὲν ἔγεινε μόνον δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐὰν σοφοὶ ὦμεν, ἐσόμεθα εὐδαιμόνες, ἐὰν βουλώμεθα νὰ ὦμεν. Ἡ ἀρετὴ ἐστὶ μὲν ἡ κάλλιστη τῶν ὄντων ποιότης, δὲν εἶναι ὅμως ἡ μόνη, ἀλλ' εἰσὶ καὶ ἕτεραι· εἰ μόνη ἦτο ἡ ἀρετὴ, εἰ μόνον λογικὰ ἦσαν ὄντα, ὀλιγώτερον θά ὑπῆρχεν ἀγαθόν· ὅτε ὁ Μίδας εἶχε χρυσὸν μόνον, ἦτο ἦττον πλούσιος ἢ πρότερον· ἡ σοφία πρέπει πολλὰ νὰ παραγάγῃ, διότι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα γεννᾷ κόρον καὶ διὰ τοῦτο πένιαν· διὰ τοῦτο ἐδεῖτο ἡ φύσις τῶν ζώων, τῶν φυτῶν, τῶν ἀψύχων· ἐν ταῖς ἀλόγοις εἰσὶ θαύματα τείνοντα εἰς τὸ νὰ ἀσκῶσι καὶ ἀπασχολῶσι τὸν νοῦν. Τί δὲ θά ἐπολεῖ λογικὸν τι ὄν, ἐὰν ἄλογα δὲν ὑπῆρχον, τί θά ἐνόει, εἰ δὲν ἦτο κίνησις, ὕλη, αἰσθησις; Καίτοι δ' ὁ Θεὸς ἐκλέγει τὸ κάλλιστον, δὲν εἶναι ὅμως ἠναγκασμένος νὰ ἐκλέξῃ, διότι ἐστὶ δυνατὴ καὶ ἄλλη σειρά ὄντων· διὰ τοῦτο ἡ ἐκλογή ἐστὶν ἐλευθέρη τῆς ἀναγκαιότητος καὶ

ἡ βούλησις διορίζεται μόνον διὰ τῆς ἐπικρατοῦσης ἀγαθότητος· δὲν δύναται μὲν νὰ πράξῃ ἄλλως, διότι ἐστὶν ἀδύνατον νὰ πράξῃ κάλλιστον· αὕτη ὅμως ἐστὶν ἠθικὴ ἀναγκαιότης, ἣτις, ἀντὶ νὰ ᾔῃαι τῇ ἐλευθερίᾳ αὐτοῦ ἀντικειμένη, ἐστὶ μάλλον ἢ ἐνέργεια τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ θεὸς δὲν δύναται νὰ παραλείψῃ τὸ νὰ ἐκλέξῃ τὸ κάλλιστον, ἐστὶν ὠρισμένος πάντοτε ἐν ταῖς αὐτοῦ πράξεσιν· ὅσω τελειότερον ἐν ᾧ ἐστὶ, τόσω μάλλον διορίζεται εἰς τὸ ἀγαθόν, τόσω μάλλον ἐστὶ καὶ ἐλεύθερον. (Tom. II. P. I, 292)· ἡ ἴδιος σοφία καὶ λόγος εἰσὶν ὁ δικαστὴς τοῦ θεοῦ· τὸ ὅτι ἐπιτρέπεται τὸ κακὸν προέρχεται ἐκ τῆς ἠθικῆς ἀναγκαιότητος. Τὸ ἀναγκαῖον συνεπεὶα ἠθικῆς ἀναγκαιότητος δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἀναγκαίου συνεπεὶα μεταφυσικῆς ἀναγκαιότητος λαμβανούσης χώραν, ὅπου τὰ ἐναντίον περιέχει ἀντίφασιν· ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότης ἐστὶ τῇ ἐλευθερίᾳ ἀντίθετος· ἡ ἐλευθερία ἐστὶν ἐνότης, διότι ὁ μὴ ὢν ἐν μεθ' ἑαυτοῦ ἐστὶν ἀνελεύθερος· ἡ Θεοδικία τοῦ Λεϊβνίτιου οὕσα θεωρία περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ, τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ κακοῦ θεμελιούται ἐπὶ τῆς εἰμαρμένης, διότι πάντα, ὅταν προωρίσθησαν καὶ προετάχθησαν, εἰσὶν ἀναγκαῖα· εἰ δὲ πάντα εἰσὶν ἀναγκαῖα, ἐλευθερία νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται. Καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι αὗτος ὁ κόσμος ἐστὶν ὁ κάλλιστος, δὲν εἶναι λογικὴ· αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν εὐδαιμονίαν· ἡ θεμελιώδης ἰδέα ἐστὶν ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος· ἀγαθόν ἐστὶ τὸ τέλειον· διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια αὐτοῦ ἦτο μεταφυσικὴ· ἡ μεταφυσικὴ τελειότης, τὸ μεταφυσικὸν ἀγαθόν, ἐστὶν ἡ μεγίστη ἔννοια ἐν τῷ διορισμῷ τοῦ κάλλιστου κόσμου· ἡ δ' ἰδέα, ὅτι ὁ θεὸς βούλεται μόνον τὸ ἀγαθόν, ὑποθέτει τὸν θεὸν ὑπὸ νόμον, εἰ καὶ ἐστὶν ὑπὲρ πάντα νόμον· τὸ δὲ, ὅτι ὁ θεὸς δύναται νὰ πράττῃ μόνον τὸ ἀγαθόν, τοῦτό ἐστι ταυτολογία, διότι ἀγαθόν ἐστὶν, ὃ πράττει ὁ θεός· ἡ ἐλευθερία τοῦ θεοῦ καταστρέφει πᾶσαν ὑπαρξίν ἠθικῆς ἀναγκαιότητος. Ἐντεῦθεν δείκνυται, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ φιλοσοφία τοῦ Λεϊβνίτιου κατ' οὐδὲν ἐπροτέρησε τῆς τοῦ Σπινόζου, διότι καὶ οὗτος τὴν ἐλευθερίαν ἀνάγει εἰς ἀναγκαιότητα. Ὁ Λεϊβνίτιος τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει καὶ ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ ὡς

ἀρχὴν τῆς τάξεως, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀρμογῆς τῶν μονάδων. Ὁ θεὸς συνέδεσε τὸ ἐν καὶ τὰ πολλά, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, διότι ἡ ψυχὴ ἐστὶ τὸ κέντρον τοῦ παντός. Ὁ θεὸς ἐστὶν ἐνέργεια καθαρὰ, δύναμις συνδετικὴ καὶ ἀναιρετικὴ τῆς τῶν μονάδων ἀνεξαρτησίας. Τῷ καθόλου ὄν παριστᾷ ὁ Λεϊβνίτιος ὡς ἴδιον καὶ θέτει εἰς σχέσιν ἐξωτερικὴν πρὸς τὰ ὄντα· ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι πλέον ἀπλῆ μονάς, ἀπλῶς παραστατικὴ, ἀλλ' αὐτογνωστικὴ, πνεῦμα· ὡς πνεῦμα δ' ἐστὶ πηγὴ τῶν διορισμῶν αὐτοῦ· καὶ ἐπειδὴ αὐτοῦ ἐσωθεν παράγει, ἐστὶν ἡ ἐμπειρία, ἡ ἐκ τῶν αἰσθήσεων παράγουσα τὰς ἰδέας, ἐπιπόλαιος· (essais sur l'opinionement humain). Κατὰ Λεϊβνίτιον αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἐν ἡμῖν δύναμις, οὐσία· ὡς οὐσιώδεις δ' ἰδέαι δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλ' ἐκ τοῦ πνεύματος ὄντος πηγῆς τῶν οὐσιωδῶν αὐτοῦ ἰδεῶν. Τὸ πνεῦμά ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ συνεπιγνωστικοῦ, τῆς ἀτομικότητος, ἐστὶν ἑαυτοῦ ἀντικείμενον, ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας καὶ ἀνεξαρτησίας, ἡ ἀρχὴ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ· ἡ ψυχὴ νοεῖ ἑαυτὴν καὶ διὰ τῆς αὐτογνωσίας αὐτῆς νοεῖ καὶ τὰ ἐκτός· ἡ ψυχὴ εἰς συνειδὸς ἑαυτῆς ὑψουμένη γίνεται λογικὴ, πνεῦμα. Ἡ δὲ γνώσις τοῦ λόγου ἐστὶ γνώσις τῶν αἰτιῶν· ἡ γνώσις τῶν αἰδίων καὶ ἀναγκαίων ἀληθειῶν διακρίνει ἡμᾶς τῶν ἀπλῶν μονάδων καὶ ποιεῖ ἡμᾶς κοινωνοὺς τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ φέρει εἰς γνώσιν ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ θεοῦ. Ὁ λόγος τῷ Λεϊβνίτιῳ ἐστὶν ἡ συνέχεια τῶν ἀναγκαίων καὶ κοινῶν ἀληθειῶν, δι' ὧν φέρει εἰς ἐσωτερικὰς πράξεις, εἰς νόησιν ἡμῶν αὐτῶν καὶ εἰς ἐκεῖνο, ὃ ἐγὼ ὀνομάζομεν. Ἐντεῦθεν προέρχεται ὅτι μετὰ τοῦ νοήματος ἡμῶν αὐτῶν ἐνοοῦμεν καὶ τὴν οὐσίαν, τὸ ἀβύλον καὶ τὸν θεόν· διὰ τοῦτο αἱ θεωρητικαὶ πράξεις παρέχουσιν ἡμῖν τὴν κυριωτάτην ὕλην εἰς τοὺς συλλογισμοὺς ἡμῶν δυσὶν ἀξιώμασιν ἐπεριδομένους, τῷ τῆς ἀντιφάσεως καὶ τῷ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου, ὃν ὁ Λεϊβνίτιος μετεχειρίσθη, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἀνευ αὐτοῦ ἢ τοῦ θεοῦ ὑπαρξίς δὲν ἀποδεικνύται· καὶ διὰ τοῦτο ἡ οὐσία (ἔννοια) προηγεῖται τῆς ὑπάρξεως· ἐὰν ὁ θεὸς τὰ ὄντα πραγματοποιῇ, πρέπει νὰ ἐκληφθῇ τελικὸν τοῦ κόσμου αἴτιον. Αἱ ἀναγκαῖαι ἀλήθειαι οὔτε ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐξαρτῶνται οὔτ' ἐξ

αὐτῶν πηγάζουσιν, εἰ καὶ αἱ αἰσθήσεις παρέχουσι τὴν ἀφορμὴν εἰς γνῶρσιν τῶν ἀναγκαίων ἀληθειῶν, διότι οὐδέποτε θὰ ἐννοοῦμεν, εἰ δὲν ἐννοοῦμεν τὰ καθ' ἑκάστη ὄντα, ἀλλ' αἱ αἰσθήσεις παρέχουσιν. Ὁ Λώκκιος ἠμάρτησεν ὡς μὴ διακρίνας ἱκανῶς τὴν καταγωγὴν τῶν ἀναγκαίων καὶ ἱστορικών ἀληθειῶν· αἱ μὲν πηγάζουσιν ἐκ τοῦ λόγου, αἱ δ' ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν αἰσθήσεων, μάλιστα ἐκ τινῶν ἐν ἡμῖν συγκεχυμένων παραστάσεων. Τὸ πνεῦμα δηλαδή ἐστὶν ἱκανὸν νὰ γνωρίσῃ οὐ μόνον τὰς ἀναγκαίαις ἀληθείαις, ἀλλὰ νὰ εὕρῃ καὶ ἐν ἑαυτῷ, διότι, εἰ μόνον τὴν ἱκανότητα εἶχε τὰς γνώσεις νὰ δέχεται, τουτέστιν εἰ παθητικὴν εἶχε μόνον δύναμιν, ὡς τὴν τοῦ κηροῦ ἢ τοῦ ἀγράφου πίνακος, νὰ δέχεται σχήματα ἢ στοιχεῖα, δὲν θὰ ἦτο, ὡς ἐστίν, ἡ πηγὴ τῶν ἀναγκαίων ἀληθειῶν, διότι αἱ αἰσθήσεις δὲν εἶναι ἱκαναὶ εἰς γνῶρσιν τοῦ ἀναγκαίου, ἐπομένως τὸ πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ ἔχει ἐνεργητικὴν καὶ παθητικὴν δύναμιν.

Ὁ Λώκκιος κατακρίνει τοὺς παράδεχομένους τὰς ἐμφύτους ἰδέαις καὶ τὰ ἀξιώματα, ὡς τὸ τῆς ἀντιφάσεως. Ὁ Λώκκιος λέγει, ὅτι ὅσα τις μανθάνει δὲν εἶναι ἐμφυτά· ὁ δὲ Λεϊβνίτιος, ὅτι αἱ ἀληθείαι τῶν ἀριθμῶν εἰσὶν ἐν ἡμῖν, καὶ ὅμως μανθάνομεν· ἡ γνῶσις ἐστὶν ἐν ἡμῖν δύναμις, ἐμφυτος, οὐχὶ ὅμως ἡ πραγματικὴ γνῶσις. Καὶ ὁ Λώκκιος ὁμολογεῖ, ὅτι ὅλαι αἱ ἰδέαι δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ τινες ἐκ τῆς ἐπιστάσεως. Ἐπειδὴ εἰσὶν ἄμεσα ἀντικείμενα τοῦ λόγου, εἰσὶ καὶ αἱ ἰδέαι ἡμῖν ἐμφυτοί· ἐὰν αἱ λογικαὶ ἰδέαι ἐξωθεν προήρχοντο, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωμεν ἐκτὸς ἡμῶν· δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν ἰδέαν τῆς οὐσίας, εἰ δὲν ἡμεῖθα οὐσίαι, ἐπομένως δὲν εὕρισκομεν ἐν ἡμῖν τὴν οὐσίαν· ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας τῶν ὄντων ἐστὶν ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος ἡμῶν καὶ τῶν ἐμφύτων ἰδεῶν ἡμῶν οὐσῶν οὐσιωδῶν τῇ ψυχῇ ἡμῶν, διότι αὐταὶ αἱ ἰδέαι, οἷον τῆς οὐσίας, τῆς δυνάμεως, τῆς ταυτότητός εἰσὶν ὑποκείμενον ἀπασῶν τῶν ἰδεῶν ἡμῶν· καὶ τῶν αἰσθητῶν ἰδεῶν τὰ σώματα δὲν εἶναι αἱ οὐσιώδεις αἰτίαι, διότι τὰ ἐκτὸς ὄντα, τὰ αἰσθητά, δὲν δύνανται νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἄμεσως, ἀλλ' εἰσὶν ἐμμέσως ἀντικείμενον αὐτῆς· μόνος ὁ Θεὸς ἐστὶ τὸ ἄμεσον ἐκτὸς

ἀντικείμενον· ἡ δ' ἰδέα ἐστὶ τὸ ἄμεσον ἐντὸς ἀντικείμενον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοεῖν· τὰ ὄντα βλέπομεν ἐν ἡμῖν· διὰ τοῦτο ἡ δόξα, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶ πίναξ ἀγράφος, ἐστὶ καθαρὰ ἐπινοήσις.

Ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἐστὶ, ἐὰν ἀπ' αὐτῆς αἱ ἰδέαι ἀφαιρεθῶσιν· ἡ ἐπαντίληψις ὑποῖ τὴν ψυχὴν εἰς πνεῦμα, ἡ συνείδησις τὴν κοινὴν ὁρμὴν ἀπασῶν τῶν μονάδων εἰς πράξιν, καὶ οὕτως εἰς ἐλευθερίαν· διὸ ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας θεμελιούται ἐπὶ τῆς γνῶσεως, ὁ λόγος ἐστὶν ἡ ἀρχὴ αὐτῆς.

Ἡ βούλησις ἐστὶν ὁρμὴ τείνουσα εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀποφεύγουσα τὸ ὡς μὴ ἀγαθὸν γινωσκόμενον· ὡστε ἡ ὁρμὴ ἡμῶν πηγάζει ἄμεσως ἐκ τῆς γνῶσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μὴ ἀγαθοῦ· διὰ ἐκούσιαι πράξεις δύνανται νὰ κληθῶσιν ἐκεῖναι, αἵτινες μετὰ συνειδήσεως καὶ σκέψεως συνδέονται καὶ ἐκ τῆς γνῶσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἐξαρτῶνται· ὁ λόγος ὅμως δὲν ἀναγκάζει τὴν βούλησιν, ἀλλὰ ποιεῖ ἐπιρρέπῃ· παράστασις σαφῆς ἀληθείας περιέχει ἄμεσως τὴν κατάφασιν τῆς ἀληθείας καὶ ἀναγκάζει τὸν λόγον· ἀλλ' ἡ ὁρμὴ ἢ τὴν τῆς βουλήσεως οὐσίαν ἀποτελοῦσα ἐστὶ διάφορος· διὰ τοῦτο εἰς ἐλευθερίαν ἀνήκει νοῦς ἔχων σαφῆ γνῶσιν, αὐτενέργειαν, δι' ἧς ὀρίζομεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τυχαιότητα, τουτέστιν ἡ λογικὴ καὶ μεταφυσικὴ ἀναγκαιότης ἀποκλείεται· ὁ νοῦς ἐστὶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐλευθερίας, διότι ὅπου κρίσις δὲν ὑπάρχει, ἐκεῖ οὐδ' ἐλευθερία· διὸ ὁ λόγος ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας. Ἐπειδὴ ἐν τῷ Θεῷ λόγος καὶ βούλησις δὲν εἶναι κεχωρισμένα, ἐστὶ μόνος ὁ Θεὸς ἀπολύτως ἐλεύθερος· ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ ἔπεται αἰετῶ λόγῳ αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ εἰσὶ πάντα προδιατεταγμένα, καὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν αὐτόματον προσδιοριζόμενον ὑπὸ συγκεχυμένων παραστάσεων, ὧν αἱ κατώτεραι τὰς αἰσθητὰς ποιότητας παράγουσι καὶ τὰς ἐντυπώσεις περιέχουσιν, ὡς τὰ περὶ ἡμᾶς σώματα ἐνεργοῦσιν ἐφ' ἡμᾶς καὶ τὸ ἄπειρον καλύπτουσιν ἐν ἑαυτοῖς· αἱ συγκεχυμένα παραστάσεις συνδέουσι πᾶν μετὰ τοῦ παντός, τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρὸν μετὰ τοῦ μέλλοντος· αἱ παραστάσεις αὐτὴν συγκροτοῦσι τὴν ὕλην καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν

πόνων, τοὺς ἐρεθισμοὺς, τὰς σφοδρὰς ἐπιθυμίας, τὴν ἀνησυχίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Ἐκ τῶν ἀναφερομένων φανερόν εἶναι ὅτι, ὁ Λεϊβνίτιος ἐκλαμβάνει τὰς ἀνεπαίσθητους παραστάσεις ὁρμάς, δι' ὧν ἡ φύσις ἡμῶν βούλεται ἀπὸ κωλυμάτων νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ ἡ ἀνησυχία ἡμῶν κινεῖ ἡμᾶς εἰς πάθη καὶ ἡρεμούσας καταστάσεις, διότι ἀεὶ ἐν κινήσει ἐσμέν, καὶ τούτου αἰτιόν ἐστίν, ὅτι ἡ φύσις βούλεται διηλεκτῶς νὰ μετατεθῇ εἰς κατάστασιν εὐάρεστον. Ὁ ἄνθρωπος ὁμῶς ἐστὶ διὰ τοῦ λόγου κυρίαρχος.

Ἐπειδὴ ἕκαστον πνεῦμά ἐστι καθ' αὐτό, αὐτάρκες, ἀνεξάρτητον τὸ πᾶν ἀπεικονίζον, ἐστὶ διαρκές, ἀπόλυτον καὶ αὐτὸ τὸ πᾶν. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀπόδειξις καὶ ἡ τοῦ ἀτόμου διατήρησις. Τὸ πνεῦμα ὁμῶς ἐστὶ κάτοπτρον οὐ μόνον τοῦ παντός, ἀλλὰ καὶ τῆς θεότητος, τουτέστιν μικρόθεος ὡς τοιοῦτον. δὲ δύναται καὶ ἔργα νὰ παραγάγῃ ὅμοια τοῖς τοῦ θεοῦ, ἐπινοητικὸν ἐν τοῖς ἐλευθέροις ἔργοις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις, καθ' ἃς ὁ θεὸς ἐτακτοποίησε πάντα καὶ διέταξεν.

Ἐὰν ὁμῶς τὸ πνεῦμα ἐννοηθῇ καθ' αὐτό, δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ γενέσεως αὐτοῦ· πρὸς δὲ καὶ ἄτοπον τὸ νὰ ὑποτίθεται ἡ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διαφορά καὶ εἰς τὸ μετέπειτα νὰ ζητηθῆται ἡ συνέχεια αὐτῶν.

Ἡ Ουμελιώδης ἰδέα τῆς τοῦ Λεϊβνίτιου φιλοσοφίας ἐστίν, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι οὐσία ἴδιος καὶ πεπερασμένη, ἀλλ' ἡ μόνη ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ. Κατὰ Λεϊβνίτιον ἀληθὴς καὶ πραγματικὸν ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, ἥτις ἐστὶν ἐνέργεια τῆς ψυχῆς· ὥστε ψυχὴ καὶ ἐνέργειά ἐστὶ ταύτῃ· ἡ δ' ὕλη ἐστὶ τῆς ἐνεργείας περιορισμός· αἱ μονάδες εἰσὶν ἐνέργειαι περιορισμέναι· ἡ ὕλη ποιεῖ τὴν διαφοράν τῆς πεπερασμένης μονάδος ἀπὸ τῆς ἀπείρου, καὶ ὡς διαφορά ἐστὶ καὶ ἡ πηγὴ τῶν πολλῶν. Ἐὰν δ' ἡ ὕλη ἀφαιρεθῇ, μένει αὐθις ἡ μία καὶ μόνη οὐσία τοῦ Σπινόζου.

Τὴν δ' ἀπείρον οὐσίαν ὁ Λεϊβνίτιος ὀνομάζει δημιουργὸν τῆς ὕλης, εἰ καὶ τὴν ὕλην ἐκλαμβάνει ἀπλῶς φαινόμενον καὶ ἀρχὴν τῶν πεπερασμένων μονάδων. Τὸν θεὸν καθαρὰν ἐνέργειαν ἐκλαμβάνων ἐκλαμβάνει τῆς ὕλης ἐλεύθερον. Ἐὰν ὁμῶς ἡ αὐθι-

ρεσία ὑποτεθῇ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας, καθίσταται πᾶσα ἀληθὴς φιλοσοφία ἀδύνατος, διότι διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἰσὶ πάντα δυνατὰ, καὶ ὅπου δυνατὰ πάντα, ἐκεῖ ἀναιρεῖται πᾶσα διαφορά καὶ μετ' αὐτῆς ἀναιρουμένης καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ νοεῖν.

Ὁ Λεϊβνίτιος παραδέχεται τὴν ἀρχὴν τοῦ νοεῖν ἔμμονον τοῦ νοεῖν ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο ὁμῶς πεσὼν εἰς τὴν ἀναγκαιότητα ἀνήρσσε τὴν ἐλευθερίαν, διότι τῷ Σπινόζῃ ἐπόμενος ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἀναγκαιότητα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τοῦτό ἐστι σύμφωνος τῷ Σπινόζῃ. Ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ ἀκαταληψία τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας, ἡ ἀοριστία τῆς σχέσεως τῶν πεπερασμένων μονάδων πρὸς τὴν ἀπείρον, ἡ ἀναρμοστία τῶν σοιχείων ὕλισμοῦ, ἰδανισμοῦ, μηχανισμοῦ τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἡ ἀσυναρτησία αὐτοῦ παραδεχομένου τὸ μὲν πρῶτον τὴν ψυχὴν ὡς οὐσίαν τοῦ σώματος, ἐντελέχειαν, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα σῶμα καὶ ψυχὴν ὡς μηχανὰς ἀνεξαρτήτους κατ' ἴδιους ἐνεργούσας νόμους, τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀκατάληπτον, δηλαδή ὡς προδιατεταγμένην ἀρμονίαν· ὁ προδιατάσσων ἐστὶν ὁ θεός.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Λεϊβνίτιου ἔλαβον εἰς τὸ μετέπειτα σύστασιν, διότι εἰς τὸ μετέπειτα καὶ αἱ ἰδέαι, διὰ τῆς κριτικῆς τοῦ καθαρῶν λόγου, διηυκρινίσθησαν καὶ ἀνώτεραι ἠθικαὶ ἀξιῶσεις ἐγένοντο.

XI. ΕΡΕΝΦΡΕΙΔΟΣ ΒΑΛΟΗΡΟΣ ΤΣΧΙΡΓΧΑΥΣΕΝΟΣ.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ πρόδρομος τῆς τοῦ Οὐολφίου φιλοσοφίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λεϊβνίτιου, ἥτις μέχρι Οὐολφίου δὲν ἐδιδάσκετο, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ μορφήν συστηματικὴν.

Ὁ Τσχιργχάουσενος ἐγεννήθη τῷ 1651, ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειδένης τὴν μαθηματικὴν, τὴν φυσικὴν, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καρτεσίου καὶ τὴν τοῦ Σπινόζου καὶ ἤρξατο τῆς μεταρρυθμίσεως νέων τινῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ Τσχιργχάουσενος, οὐ πλὴν βίον ἀνώνυμός τις συνέγραψε, συνή-

ταξε τὴν ἰατρικὴν τοῦ νοῦ, σύγγραμμα ἔχον ὁμοιότητα μετὰ τοῦ περὶ ἐπιδιορθώσεως τοῦ νοῦ τοῦ Σπινόζου (1).

Πρὸς εὕρεσιν τῆς ἀληθείας ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ αὐτοσυνειδότου, ὡς ὁ Καρτέσιος, ἐθεώρησε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν μέθοδον ἀναγκαίας παρατηροῦντες ἡμᾶς, λέγει, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἐγὼ, τὸ νοεῖν, κατὰ Καρτέσιον, ἐστὶ τὸ βεβαιότατον· τοῦτό ἐστι καὶ προηγείται πάσης ἄλλης γνώσεως· ἐὰν δὲ τὸ αὐτοσυνειδὸς παρατηρηθῇ καὶ ἀναλυθῇ, παρατηροῦνται ἐν αὐτῷ 1) τὸ συνειδὸς τοῦ εὐαρέστου καὶ δυσαρέστου. Ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου στηρίζονται αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἡ ἐπιστήμη τῆς ἠθικῆς· 2) τὸ συνειδὸς, ὅτι τινὰ νοοῦνται, τινὰ δ' οὐ· ἐπὶ τούτου τοῦ ἀξιώματος στηρίζεται ἡ διαφορὰ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψεύδους, ἡ λογικὴ· 3) ὅτι λαμβάνονται ἔξωθεν ἀνατυπώσεις καὶ εἰσὶ παραστάσεις, πρὸς ἃς παθητικῶς διακείμεθα.

Ὁ Τσχιργγαύσενος τὰ γενικὰ ἀξιώματα ἀναπτύσσει ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὰ ἐξαγόμενα ἐπιβεβαιοῖ διὰ τῆς πείρας· διὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας πρέπει, λέγει, διότι ἡ φιλοσοφία υποθέτει ἐκεῖνα τὰ ἀξιώματα, νὰ εὕρεθῇ κριτήριον, δι' οὗ τις δύναται νὰ βεβαιωθῇ, ἂν ἐννόησεν ἢ οὐ· ἵνα ὁμοίως γνωρίσῃ, πρέπει ὅλα τὰ ἄντα νὰ ἀναχθῶσιν εἰς γένη καὶ εἶδη· διότι ἐὰν ταῦτα εὕρεθῶσι, δύναται ἕκαστος νὰ παραγάγῃ δι' ἔρισμῶν τὴν ὅλην γνῶσιν· ἡ γνῶσις τελειοποιεῖται, ἔταν ἡ ὅλη τοῦ ἀνθρωπίνου συνειδὸτος φύσις ἀναπτυχθῇ. Τὸν νοῦν ὁ Τσχιργγαύσενος ἔλεγεν πηγὴν τῆς ἀμεταβλήτου ἀληθείας, τὴν δὲ φαντασίαν πηγὴν τῶν εὐμεταβλήτων ὄντων, τὴν δὲ σύγχυσιν ἀμφοτέρων αἰτίαν τῶν πλείστων ἀποπλανήσεων.

XII. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΘΩΜΑΣΙΟΣ.

Γεννηθεὶς ἐν Λειψίᾳ τῷ 1655 ἐσπούδασε τὴν ἱστορίαν, τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ, δὲν εἶχεν ἰδέαν

μεγάλην περὶ φιλοσοφίας, ἔταξεν ὑπὲρ αὐτὴν τὴν θεολογίαν (1).

Ὁ ἄνθρωπος ὀρέγεται τοῦ εἰδέναι φύσει, ἢ δ' ἐπιστήμη διακρίνεται ἄλλων ἐπιστημῶν κατὰ τὴν πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ κατὰ τὸν σκοπὸν· ἡ ἐπιστήμη δηλαδὴ ἀποβλέπει ἢ εἰς παντοτεινὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τότε εἶναι θεολογία, ἢ εἰς πρόσκαιρον, καὶ τότε εἶναι νομικὴ, ἰατρικὴ, φιλοσοφία. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν παντοτεινὴν εὐδαιμονίαν ὁ λόγος δὲν συνελεῖ, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως Ὁρησκεία, δὲν ἔχει ἡ θεολογία χρῆσαν τοῦ λόγου· ἡ ἰατρικὴ ἀποβλέπει πρὸς θεραπείαν τοῦ σώματος, ἡ δὲ νομικὴ πρὸς θεραπείαν τῆς ψυχῆς· ἡ δὲ φιλοσοφία εἶναι τὸ ἔργον αὐτῶν, ἐπομένως αὐτῶν κατωτέρα· ὡς πρὸς δὲ τὴν πηγὴν τῆς γνώσεως αἱ ἐπιστήμαι διακρίνονται ἀλλήλων· διότι ἡ μὲν νομικὴ ἀρύεται καὶ ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, ἡ δὲ ἰατρικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία ἐκ μόνου τοῦ λόγου· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλοσοφία ἐστὶ θεραπεινὴς ὅλων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν (εἰσαγ. εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν Lipsiae 1688).

ὑπὸ δὲ τοιαύτην ἐπιπόλαιον ἔποψιν ἤρξατο καὶ τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς φιλοσοφίας, καὶ τὴν λογικὴν ἐπεξεργάσθη καὶ μέρος τῆς μεταφυσικῆς· ὑπὸ τοιαύτην ὁμοίως ἔποψιν ἐπόμενον ἦτο νὰ ὑπολάβῃ καὶ τὴν μεταφυσικὴν μικρολογίαν καὶ ὅπως ἀνωφελῆ.

Ὁ Θωμάσιος ὑπολαβὼν τὰς συνθέτους οὐσίας ἀντικείμενον τῆς γνώσεως κατέστρεψε τὴν μεταφυσικὴν. Τὴν ὅλην ὑπέλαβε παθητικὴν, τὸ δὲ πνεῦμα ἄβυλον καὶ ἐνεργητικόν. (Tennemann Geseh. d. Phil. 11 Bd. σ. 242 καὶ ἐφ.). Αἱ ἰδέαι τοῦ Θωμάσιου ἦσαν μὲν ἀντιφατικαί, συνετέλεσαν ὁμοίως οὐκ ὀλίγον εἰς ἀνακάλυψιν τῶν ἡμαρτημένων καὶ εἰς προαγωγὴν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας· τὴν δὲ διανοητικὴν ἐλευθερίαν ἐτίμα πεποιθῶς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς τῶν ἐπιστημῶν προαγωγῆς.

Ὁ Θωμάσιος ἐν τῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ διδάξας καὶ συγγράφας ἔγεινεν ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Γερμανικῆς γλώσσης.

(1) Henricus Walther Tschirnhauson' medicina mentis sive artis inveniendi praecopta generalia, Amst. 1687. Lips. 1695.

(1) institutionum jurisprudentiae divinae libri tres ect. Lips. 1688. ed. 1730.

XIII. ΠΕΤΡΟΣ ΔΑΝΙΗΛ ΟΥΕΤΟΣ.

Γεννηθείς τῷ 1630 καὶ ὑπὸ Ἰησουίταις τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γραμματολογίαν, τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδάσας, ἰδίως τὴν τοῦ Καρτεσίου, καὶ τὴν ἀρχαίαν σκέψιν ἀσπασάμενος, ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ πρὸς τὴν γνῶσιν ὁδὸς φέρεται διὰ τῶν αἰσθήσεων, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ὅτι ἡ μὲν τοῦ λόγου καὶ τῶν αἰσθήσεων ὁδὸς ἐστὶ σκοτεινὴ καὶ ἀπατηλὴ, ἡ δὲ τῆς ἀποκαλύψεως μόνη φωτεινὴ. Ἐπειδὴ οἱ σκεπτικοὶ καθιζοντες τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῶν προλήψεων καθιστῶσιν αὐτὸ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ἐπιδεκτικόν, εἰσὶν ἤττον τῷ χριστιανισμῷ ἐναντίοι. (Huëtiï demonstratio evangelica Amst. 1680).

XIV. ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΥΛΟΣ.

Τῷ 1647 γεννηθείς ἐσπούδασε τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν, τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν τοῦ Καρτεσίου τῷ δὲ 1676 ἔγεινεν ἐν Σεδάνῃ, καὶ τῷ 1681 ἐν Ῥοττερδάμῳ καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας. Τὴν σκέψιν σπουδάσας ὑπέθετε τὸν λόγον ὡς ἀπλὴν δύναμιν, εἰς ἀνακάλυψιν τῶν ἀποπλανήσεων ἀσθενῆ, καὶ εἰς γνῶσιν τοῦ βεβαίου· διὰ τοῦτο ὁ Βάυλος ἐζήτηται τὴν ἀναίρεσιν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν συγγραμμάτων του (diction. hist. et critique par Mr P. Bayle 1772.). Ὁ Βάυλος θεωρῶν τὸν λόγον εἰς γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἀσθενῆ τάσσει τὴν πίστιν ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ συνιστᾷ τὴν σκέψιν τοῦ Πύρρωνος ὡς φέρουσαν εἰς τὴν ὀρησκελίαν· διὰ τοῦτο ὑπέθετε τὴν θεολογίαν ὡς τὸ ὄριον τῆς σκέψεως, ἡ δὲ σκέψις εἶναι τῆ ὀρησκελίας ἐπικίνδυνος· διότι, ὅταν ἡ στερεὰ πίστις κλονισθῇ, ὁ σκοπὸς τῆς ὀρησκελίας καταστρέφεται, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἐξάσκησις αὐτῆς. Ὁ Βάυλος ἔχων ἔρωτα πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὔτε σκεπτικὸς ὄλως ἠδύνατο νὰ ᾔηται οὔτε δογματικὸς, ἀλλὰ τὴν σκέψιν μετεχειρίζετο ὡς μέσον πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἡμαρτημένου, τοῦ λογικοῦ συστήματος καὶ τῆς δογματικῆς (dict. Simonide)· συνεχέστερον δ' ἔκαμνε λόγον ὁ

Βάυλος περὶ τοῦ ἀσυμβιβάστου, πόθεν τὸ κακόν, εἴαν ὁ θεὸς ᾔηται ἀγαθὸς καὶ πάντων αἴτιος; Ὁ Βάυλος ἀμνηχανῶν λέγει μετὰ τῶν Μανιχαίων, ὅτι τὸ κακόν δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς κακῆς· τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δύο τέλεια ὄντα δὲν δύνανται νὰ συνυπάρχωσι, θεωρεῖ ὁ λόγος ἀνυπόστατον.

Ὁ Βιλέλμος Κίγγιος ἐζήτησε νὰ ἀναίρῃ τὰς δυσχερείας ταύτας (de origine mali Lond. 1702), τῷ Βάυλῳ ὅμως συμφωνήσας, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ἀσθενὴς εἰς γνῶσιν τῶν ὄντων αὐτῶν καθ' αὐτὰ, προσέθηκε διὰ τῆς αὐτοῦ ὑποθέσεως νέας δυσχερείας περὶ τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ ὁ Ἰακελῶτος (conformité de la foi avec la raison par M. Zaccuelot. Amst. 1705) ἐζήτησε ν' ἀναίρῃ ταύτας τὰς δυσχερείας· ὁ Βάυλος ὅμως ἀντέκρουεν αὐτόν, καὶ τὸ ἐξαγόμενον ἦτο, ὅτι αἱ δυσχερείαι αὗται δὲν ἀνῆρέθησαν.

Οἱ πλείστοι ἐναντίοι τοῦ Βάυλου ἀδίκως ἀπέδωσαν αὐτῷ κακὴν κατὰ τῆς ὀρησκελίας πρόθεσιν, διότι ὁ Βάυλος τὸν λόγον ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ μόνον ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀντικειμένων ἀσθενῆ, ὡς καὶ τὴν ἐλευθερίαν δὲν ἀπέριψεν, ἀλλ' αὐτὴν μόνον ἀκατάληπτον ἐζήγησεν, ἐνὶ λόγῳ παρεδέχετο ὅτι τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων νὰ γνωρίσωμεν δὲν δυνάμεθα.

XV. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΟΥΟΛΦΙΟΣ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ουόλφου κατὰ τὴν τοῦ Λεϊβνιτίου συστηματοποιηθεῖσα ἐκλήθη Λεϊβνιτικο-ουολφική· διότι πρῶτος ὁ Ουόλφος ἐσυστηματοποίησε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λεϊβνιτίου· ὁ Ουόλφος τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἰσαγάγων κατέστη ὁ διδάσκαλος τῶν Γερμανῶν· μὴ εἰσδύσας ὅμως εἰς τὸ ἐσωτερικόν περιεχόμενον τῆς Λεϊβνιτικῆς φιλοσοφίας αὐτὴν δὲν προήγαγεν.

Ὁ Ουόλφος τῷ 1679 ἐν Βρεσλαύῃ γεννηθείς ἐσπούδασε τὴν μαθηματικὴν, τὴν φυσικὴν, τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν σχολαστικῶν, τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Σπιγόζου καὶ Λεϊβνιτίου. Τῷ δὲ 1702 μετέβη εἰς Λειψίαν ὅπως ἐξετασθῇ· τῷ δὲ 1706

προσεκλήθη εἰς Γίσσενον καθηγητής. Τὴν δὲ Θέσιν ταύτην ἀποποιήσας ἐδέχθη τῷ 1707 τὴν ἔδραν τῶν μαθηματικῶν ἐν Ἀλλεῖν. Ἐπειτα ἐκεῖ ἐδίδαξε καὶ φυσικὴν καὶ φιλοσοφίαν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1710 ἤρξατο ἡ κατ' αὐτοῦ καταφύλαξις τῶν Θεολόγων κατορθωσάντων τὴν σύστασιν ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς· μὴ ἐπιτυχόντες δὲ, διότι ἡ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Οὐόλφφου, κατηγόρησαν αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι δῆθεν κατ' αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἐλευθέραν βούλησιν, καὶ ὅτι οἱ στρατιῶται δὲν αὐτομολοῦσιν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προδιατάξεως· ὁ βασιλεὺς ἐργισθεὶς διὰ τοῦτο διέταξε τὸν Οὐόλφφον ἐντὸς 48 ὡρῶν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἀλλήν καὶ τὰ Πρωσικὰ σύνορα.

Ὁ Οὐόλφφος τῷ 1723 κατέφυγεν εἰς Κάσσελον, καὶ διωρίσθη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Μαρβούργῳ· συγχρόνως δ' αἰ ἐν Λονδίῳ, Παρισίοις καὶ Στοκχόλμῳ ἀκαδημαῖαι τῶν ἐπιστημῶν ἀνέδειξαν μέλος αὐτῶν, καὶ Πέτρος ὁ Α' ἀνηγόρευσε ἀντιπρόεδρον τῆς τότε ἐν Πετροπόλει συσταθείσης ἀκαδημαίας τῶν ἐπιστημῶν. Εἰς δὲ Ῥωσίαν προσκληθεὶς δὲν ἐδέχθη. Ὁ δ' ἀρχιδούξ τῆς Βαυαρίας ἀνέδειξαν αὐτὸν εὐγενῆ.

Ὁ πρῶτος Φρειδερίκος μεταμεληθεὶς συνέστησεν ἐπιτροπὴν νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Οὐόλφφου· ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη, ὅτι ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἐστὶν ἀκίνδυνος καὶ εἰς τὴν Ὁρησκείαν καὶ τὴν πολιτείαν· ὁ δὲ βασιλεὺς μετεκάλεσεν αὐτὸν οὗτος ὅμως δὲν ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν μὴ ἐμπιστευόμενος. Ἄμα δὲ ὁ δεύτερος Φρειδερίκος ἀνέβη τὸν θρόνον, ἀνεκάλεσεν αὐτὸν τῷ 1740· οὗτος δὲ δεχθεὶς καὶ ἐπανελθὼν ἐπέζησε τὴν φήμην αὐτοῦ· ἀπέθανε τῷ 1754. Τῶν δὲ συγγραμμάτων αὐτοῦ μέγα μέρος συνέταξε γερμανιστὶ, τοῦτο δὲ συνετέλεσεν εἰς εἰσαγωγὴν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Γερμανικὸν ἔθνος, διότι ἀληθῶς καὶ ἡ φιλοσοφία καθίσταται ἰδιοκτησία τοῦ ἔθνους, ὅταν μετενεχθῇ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

Ὁ Οὐόλφφος συνέγραψε περὶ ὅλων τῶν μερῶν τῆς φιλοσοφίας. Γερμανιστὶ μὲν συνέγραψε τόμους 17, λατινιστὶ δὲ 23, τὸ ὅλον 40 ἐν τετάρτῳ.

Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἐστὶ σχεδὸν Λεϊβνιτικὴ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Λεϊβνιτικισουλφικὴ ἔλαβε· σχεδὸν λέγομεν, διότι κατὰ τὴν μοναδολογίαν καὶ Θεοδικίαν ἐστὶ τῷ Λεϊβνιτίῳ σύμφωνος, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἠντλήσεν ἐκ τῆς πείρας.

Ἡ ἐπενέργεια ὁμοίως τοῦ Λεϊβνιτίου ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν δὲν θεμελιούται ἐπὶ τῆς μονάδος κυρίως, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ τρόπου τοῦ φιλοσοφεῖν, διότι ὁ τρόπος οὗτος ἔφερεν εἰς τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἰδανικὴν φιλοσοφίαν, ἥτις δὲν ἦτο εἰρηὶ τυχαία τις ἔποψις τοῦ ἀτόμου, καὶ ὡς τοιαύτη φέρει εἰς τὸ κενὸν καὶ ἐπιπόλαιον· οὐδέποτε δὲ ἡ τοιαύτη φιλοσοφία ἀλογον νὰ ἰσχυρισθῇ βουλομένη, εἶναι κυρίως διὰ τοῦτο ἀλογος. Ἄρα ἡ τοῦ Λεϊβνιτίου μέθοδος ἦτο καθαρὰ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Ἄυτη λοιπὸν ἡ ἐξ ὑποκειμένου τοῦ Οὐόλφφου φιλοσοφία συζητήσασα τὸ ἀπειρον τοῦ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ κόσμου ἤλθεν εἰς οὐσιώδεις τῆς Θεολογίας ἐννοίας· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ ἀπείρου ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ δὲν εἶναι κυρίως ἰσχυρισμὸς, διότι δι' αὐτοῦ κτᾶται οὐδὲν, ἀλλὰ μόνον τι ἀποθετικόν· διὰ τοῦτο καὶ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην δὲν ἔπρεπε νὰ ὀνομάζωσι δογματικὴν, ἀλλ' ἐξ ὑποκειμένου λογικὴν, διότι αὕτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ γέγεσιν ἀντικειμένου τινός, διότι τὴν ἐννοίαν ἰθεῖραι δεδομένην καὶ τὰ ὄντα ἀνεξαρτήτως ὑπάρχοντα, ἀλλ' εἰς τὴν λογικὴν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων καὶ τὸν σύνδεσμον τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀντικειμένων.

Ἡ τότε μεταφυσικὴ παρέλαβε τὰ τρία εἶδη τῆς γνώσεως ὡς τρεῖς πηγὰς, τὸν νοῦν ὡς δύναμιν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, τὴν πείραν (ἑσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν) καὶ τὸν λόγον ὡς δύναμιν τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ ὡς συνδετικὸν τοῦ ἐκ τῆς πείρας καὶ τοῦ ἐκ τοῦ νοῦ δεδομένου, δι' οὗ ἡ μεταφυσικὴ ἠδύνατο νὰ κτήσῃ τὸ ὑπεραισθητὸν ὄν· ἐνὶ λόγῳ ἡ τότε μεταφυσικὴ παρεδέχετο, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ δι' ἐφαρμογῆς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν εἰς τὸ ἐν τῇ πείρᾳ δεδομένον, εἰς ἐκεῖνο, ὃ ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν πείραν· τὰς τρεῖς ὁμοίως ταύτας πηγὰς τῆς γνώσεως παρεδέχετο ἄνευ τινός δικαιολογίας.

Ὁ Οὐόλφιος τὴν φιλοσοφίαν διήρσεσεν εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, διότι ἐν ἡμῖν ἐστὶ δύναμις γνωστικὴ καὶ ὀρεκτικὴ. Ἡ βᾶσις ὁμῶς τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐστὶ ψυχολογικὴ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως ἡμῶν εἰσὶν ὁ θεὸς, ἡ ψυχὴ καὶ τὰ αἰσθητὰ, εἰσὶ καὶ τρεῖς τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μέρη, τουτέστιν ἡ φυσικὴ θεολογία, ἡ ψυχολογία καὶ ἡ φυσικὴ, ἣν πάλιν διήρσεσεν εἰς κοσμολογίαν καὶ ἰδίως φυσικὴν. Ἐπειδὴ ὁμῶς πάντα τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως ἔχουσι τὸ κοινόν, ὅτι εἰσὶν ὄντα, πρέπει καὶ μέρος τῆς φιλοσοφίας νὰ ὑπάρχη, ὃ θεωρεῖ ὅσα πᾶσιν ὑπάρχουσι· τοῦτο δὲ τὸ μέρος ἐστὶν ἡ ὄντολογία, ἥς ἔργον ἐστὶ τὸ νὰ θεωρήσῃ τὸ ὄν καθόλου. Ὅλας δὲ ταύτας τὰς ἐπιστήμας, δηλαδὴ τὴν ὄντολογίαν, κοσμολογίαν, ψυχολογίαν καὶ φυσικὴν θεολογίαν ὀνομάζει μεταφυσικὴν. Καθ' ὅσον δὲ τὴν τούτων τῶν ἐπιστημῶν διάταξιν ἀφορᾷ ἡ ὄντολογία πρέπει νὰ προταχθῆ, μετ' αὐτὴν ἡ κοσμολογία, ἔπειτα ἡ φυσικὴ θεολογία ὡς ὑποθέτουσα τὴν κοσμολογίαν. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξάγονται δύο μέρη τῆς φιλοσοφίας, ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία. Ἡ δὲ λογικὴ ὡς προπαιδευτικὴ πρέπει νὰ προηγήται ὄλων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ὁ Οὐόλφιος ἔπεται τῷ Λεϊβνιτῷ.

Τὴν δὲ πρακτικὴν φιλοσοφίαν διήρσεσεν εἰς ἠθικὴν, πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν. Ὁ Οὐόλφιος ὀρίσας τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἐπιστήμην τοῦ δυνάμει ὄντος ἠθέλησε διὰ τούτου τοῦ ὀρισμοῦ νὰ περιλάβῃ τὸν ὅλον χῶρον τῆς γνώσεως· δυνάμει δὲ ὄν ἐνόησε τὸ μὴ ἔχον ἀντίφασιν· τὸ δυνάμει ὄν ὁμῶς ἀφηρημένως ὑπολαβὼν ὡς ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ἐσερέωσε τὸν δογματικὸν χαρακτῆρα.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν μέθοδον συγχωνεύει τὸ λογικὸν μετὰ τοῦ ἐμπειρικοῦ.

Τὴν δὲ μεταφυσικὴν διήρσεσεν εἰς τέσσαρα μέρη, ὡς εἴρηται, τουτέστιν ὄντολογίαν, κοσμολογίαν, ψυχολογίαν καὶ φυσικὴν θεολογίαν. Ἡ ὄντολογία ἦτο συλλογὴ ἀφηρημένων ἐννοιῶν, ὄλον τοῦ ὄντος, τοῦ ἐνός ὡς τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς οὐσίας, τοῦ συμβεβηκότος, τοῦ αἰτίου, τοῦ ἀποτελέσματος, τοῦ φαινομένου καὶ λοιπῶν, καὶ ὑπέθετεν ὅτι αἱ ἐννοιαὶ δύνανται νὰ ὡσι χωριστὰ τῶν

ἀντικειμένων, ὡς ἐκ τῶν προτέρων· ἡ ὄντολογία ὁμῶς δὲν εἶχε τάξιν συστηματικὴν, ἀλλ' ἦτο ὡς φιλοσοφικὸν λεξικόν· ἐπειδὴ δ' ὑπέθετε, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ ἠδύναντο νὰ ἦναι ἀνεξάρτητοι τῶν ἀντικειμένων, ἐκλήθησαν ἐκ τῶν προτέρων.

Ἡ κοσμολογία περιεῖχεν ἀφηρημένα ἀξιώματα περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἐθεμελιῦτο ἐπὶ τῆς ὀρησκευτικῆς παραδόσεως. Ὁ κόσμος κατὰ Οὐόλφιον (λογικαὶ ἰδέαι Βολφίου περὶ Θεοῦ, κόσμου, ψυχῆς κεφ. 4.) ἐστὶ σειρά ὄντων εὐμεταβλήτων τόπων καὶ χρόνων συνεχόμενων, τὸ δὲ τόπον καὶ χρόνον συνεχόμενον ἐστὶν ἐν, ὡς ἐν δὲ ὅλον, ὡς ὅλον δὲ ἔχει μέρη, τὸ δὲ ἔχον μέρη ἐστὶ σύνθετον. Ἐπειδὴ δὲ πᾶς κόσμος ἐστὶν ὅλον ἐκ διαφόρων συνιστάμενον, πρέπει νὰ ἦναι σύνθετος· ἐκάστη μηχανὴ ἐστὶν ἔργον σύνθετον, ὁ κόσμος ἐστὶν ἐπίσης σύνθετος, ἄρα ὁ κόσμος ἐστὶ μηχανή. Ἐπειδὴ δ' εἰσὶ σύνθετα, ἐσυμπέραναν ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἀπλά.

Ἐπειδὴ δ' ὁ κόσμος καὶ ἄλλο τι νὰ ἦναι ἠδύνατο, ὑπελήφθη ὄν κατὰ συμβεβηκός.

Ἡ ἀπορία ὁμῶς τοῦ Οὐόλφίου, πότερον ἐξ ἀνάγκης ὁ κόσμος ἐγένετο ἢ ἐξ ἐλευθέρας τοῦ Θεοῦ βουλήσεως ἐν χρόνῳ, δὲν συνεβιάζετο πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, ὅτι ὁ κόσμος ἐν χρόνῳ ἐστὶν ἄπειρος, διότι ἐστὶ παραλογισμὸς, ὡς καὶ ὁ τοῦ κόσμου μηχανισμὸς, ἡ κίνησις καὶ λοιπὰ εἰσὶν ἀλογίαι.

Ἡ ψυχολογία δὲν ἐζήτει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μόνον ἰσχυρίζετο τὴν ψυχὴν ἀπλὴν· ἀπλοῦν δ' ἦτο τὸ μὴ συγκείμενον ἢ τὸ μὴ δυνάμενον τοιοῦτον νὰ φανῆ· μόνον δὲ τὸ ἄϋλον τῆς ψυχῆς ὑπέθετε καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀφθαρτον αὐτῆς ἐτεκμαίρετο χωρὶς νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀφθαρσία διαφέρει τῆς ἀθανασίας.

Ἡ ψυχὴ ὑπελαμβάνετο ἀπλοῦν, τὸ σῶμα σύνθετον. Ἐπειδὴ τὸ σύνθετον δὲν παρήγετο ἐκ τοῦ ἀπλοῦ, ἐξηγεῖτο ἡ ἐνωσις ψυχῆς καὶ σώματος διὰ θαύματος Θεοῦ ὡς προδιατεταγμένης ἁρμονίας.

Ἡ ψυχολογία διηρεῖτο εἰς λογικὴν καὶ ἐμπειρικὴν, ὧν ἡ μὲν βούλεται νὰ γνωρίσῃ τὴν ψυχὴν αὐτὴν καθ' αὐτὴν, ἡ δὲ, πῶς διὰ τοῦ σώματος ἐμφανίζεται.

Ἡ θεωρία καὶ ἡ πείρα παρὰ Οὐόλφιω χωρίζονται εἰς δύο εἶδη τῆς γνώσεως· οὕτω δὲ προέρχεται ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ ἐμπειρία, αἵτινες ὁμοῦ παρέχουσι τὴν ὑπόληψιν τῆς σχολαστικῆς σοφίας.

Ἡ δὲ θεολογία ἐτάχθη εἰς τὸ τέλος, ἵνα μὴ περιορίζηται ὡς κύριον δὲ πρόβλημα αὐτῆς ἐθεώρει τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξιν· πρὸς δ' ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως μεταχειρίζοντα καὶ τὴν ὄντολογικὴν καὶ τὴν κοσμολογικὴν καὶ τὴν τελεολογικὴν· διότι μία δὲν ἔρκει νὰ παράσχη τελείαν περὶ τοῦ Θεοῦ ἔννοιαν. Ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξις τὸν Θεὸν δεικνύει μόνον οὐσίαν· ἡ οὐσία ὁμοῦ ἀνευ προηγουμένου εἶναι μὴ ὄν· διὰ τοῦτο ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξις ἔχει μόνον ἀποθετικὴν σημασίαν. Ἡ κοσμολογικὴ ἐκ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς τεκμαίρεται τὴν ὑπαρξίν πρῶτου τινὸς αἰτίου· ποῖον ὁμοῦ εἶναι τὸ πρῶτον τοῦτο αἷτιον; τοῦτο νὰ βεβαιώσῃ ὁ Οὐόλφιος δὲν δύναται.

Ἡ τελεολογικὴ ἐκ τῆς σκοπιμότητος τεκμαίρεται τελικὸν αἷτιον, νοῦν· τοῦτο ὁμοῦ τὸ αἷτιόν ἐστι παρὰ τὸν κόσμον ἢ ἐν αὐτῷ; ἄρα οὐδ' αὕτη ἡ ἀπόδειξις ἄρκει.

Οὗτοι δ' ἀμνηγοῦντες ὅτε μὲν παρίστων τὸν Θεὸν ὡς ἀναγκαίως καὶ τυφλῶς δημιουργοῦντα, ὅτε δὲ ὡς ἐξ ἐλευθέρως βουλήσεως. Μετὰ δὲ τὰς ἀποδείξεις ταύτας ἠρίθμουν ἀποθετικὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ, αἰδιότητα, ἀπειρίαν κτλ., καὶ θετικὰς, ἀγαθότητα, δικαιοσύνην, ἐλευθερίαν, βούλησιν, νοῦν κτλ. διὰτι ἀνευ μὲν τῶν ἀποθετικῶν δὲν δύναται ὁ Θεὸς νὰ ὑπάρξῃ, ἀνευ δὲ τῶν θετικῶν νὰ ἦναι Θεός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τῶν ἀποθετικῶν εἰς τὰς θετικὰς μετάβασις κατ' αὐτοὺς δὲν ὑπῆρχε, τοῦτο ἔφρασαν αὐτοὺς εἰς ἀμνηχανίαν. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀνῆρουν συνήθως τὸν Σπινόζαν. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιστημῶν ἡ ὄντολογία διαφέρει τῆς τοῦ Λεϊβνιτίου, διότι κατὰ Οὐόλφιόν εἰσι καὶ σύνθετα πραγματικὰ καὶ ἡ ἀντίθεσις τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος προηγείται τῆς ὄντολογίας, ἡ δ' ἁρμονία εἶναι ἀκατάληπτος. Καὶ ὡς πρὸς τὰ κοσμολογικὰ δὲ διαφέρει ἡ θεωρία τοῦ Οὐόλφιου, διότι μεταβαίνει εἰς νεκρὸν μηχανισμόν.

Ὁ Οὐόλφιος πολλοὺς φιλοσοφικοὺς ὄρους ἀνέπτυξε καὶ πολλὰς κατηγορίας διεσάφησεν, εἶναι ὁμοῦ κατὰ τὸ θεωρητικὸν βέ-

δος τοῦ Λεϊβνιτίου κατώτερος. Τὴν δὲ πρακτικὴν φιλοσοφίαν, ὡς εἴρηται, διαιρεῖ εἰς ἠθικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν.

Ἡ ψυχὴ κατὰ Οὐόλφιον ἔχει οὐ μόνον γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ὀρεκτικὴν· αὕτη δ' ἡ δύναμις ὑπάρχει καὶ τοῖς ζῴοις καὶ τῷ ἀνθρώπῳ· ἡ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυπάρχουσα μετὰ λόγου λέγεται βούλησις.

Ἐπειδὴ τὸ σύμπαν ὁ Οὐόλφιος θεωρεῖ συγκεῖμενον, θέτει συγκεῖμενα καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ δικαίῳ καὶ τῇ ἠθικῇ θεωρεῖ τὸ ἴδιον πρῶτον καὶ τὰ πάντα πραγματεύεται ἀτομικῶς· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ δὲν ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν συνθήκην· μάλιστα δ' ὁ γάμος, ἡ πολιτεία καὶ ἄλλα προέρχονται διὰ συνθήκης· δι' αὐτῆς μεταβιβάζεται ἡ ἐξουσία εἰς ἓνα.

Τῷ δὲ Λεϊβνιτίῳ καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἐπόμενος οὐδὲν ἐξωτερικὸν κῦρος παραδέχεται, διότι πᾶς θετικὸς νόμος ἔχει ἰσχὺν, καθ' ὅσον συμφωνεῖ τῷ φυσικῷ νόμῳ· ὁ φυσικὸς νόμος ἐπιτάσσει, τοῦτό ἐστὶν ἀγαθόν· ἀγαθὸν δ' ἐστὶ τὸ ποιοῦν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν κατάστασιν ἡμῶν τελείαν, κακὸν δὲ τὸ ποιοῦν ἀτελεῖ· διὰ τοῦτο πρέπει τὰς πράξεις ἡμῶν νὰ ρυθμίζωμεν κατὰ τὸν κανόνα «πράττε τὸ ποιοῦν σὲ καὶ τὴν σὴν κατάστασιν καὶ ἄλλων τελείαν, ἀπόφευγε δὲ τὸ ποιοῦν αὐτὴν ἀτελεῖ»· διὰ τοῦτο ἠθικὰ ἀγαθὰ εἰσι τὰ τελειοποιοῦντα τὸν ἀνθρώπον ὡς λογικὸν ὄν, τὰ δ' ἐναντία ἠθικὰ κακὰ, καὶ τὰ γενικὸν ἀξίωμα τῶν ἠθικῶν ἔργων «πράττε τὰ τελειοποιοῦντα σὲ καὶ τὸν πλησίον σου ἠθικῶς»· ἡ ὑποχρέωσις τούτου τοῦ ἀξιώματος κεῖται ἐν τῇ θεϊότητι τοῦ λόγου, ἧ ὑπακούομεν.

Τὸ ἀγαθὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἐλευθέρων πράξεων ἐνωθὲν καλεῖται φυσικὴ ἀμοιβή, τὸ δ' ἐναντίον φυσικὴ ποινή.

Ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν ἀδιάλειπτον πρόοδον τῆς τελειότητος, ἡ δ' ἀδιάλειπτος αὕτη πρόοδος ἐστὶ τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου (1).

Ὁ δ' αὐτὸς σκοπὸς ἐστὶ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, μόνον δ' ὅτι ἕκαστος ἐν αὐτῇ ζητεῖ κατὰ τὴν αὐτοῦ τάξιν νὰ τελειο-

(1) Moral oder vernunftige Gedanken vom menschlichen Thun und Lassen.

ποιηθῆ, νὰ συντελέσῃ εἰς τελειοποίησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν πλησίον αὐτοῦ καὶ νὰ μὴ πράττῃ κατὰ τῶν ὅσα κωλύουσι τὴν τούτων τελειοποίησιν (1). Ἡ τοῦ Οὐολφίου φιλοσοφία μετεχειρίζετο μέθοδον μαθηματικὴν.

Ἐπραγματεύθη δὲ καὶ περὶ πολεμικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, ἐξ ἧς ἀναφέρομεν ἓν παράδειγμα· «τὰ παράθυρα πρέπει, ἔλεγε, νὰ κατασκευάζωνται διὰ δύο ἀνθρώπους»· καὶ περὶ ἀποπάτου ἐξέθετε πρόβλημα καὶ λύσιν· οὕτω καὶ περὶ πολεμικῆς ζητήματα καὶ λύσεις. (Hegel Gesch. der Phil. III. σ. 433.).

Τὸ σύστημα τοῦ Οὐολφίου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ εὐδαιμονιστικόν, διότι ἡ ἡδονὴ φαίνεται εἰς τὴν πράξιν πρόσθετος καὶ πηγάζει ἐκ τῆς ἀποκτηθείσης τελειότητος ὡς αὐταρκείας. Τοῦτο τὸ σύστημα, ὃ κυρίως εἰς δογματικὴν ἐκλεξιν παρεξεστράπη, δὲν ἦτο εἰρὴ σοφιστικὴ, καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος τὸν αὐτοῦ λόγον ἐποίει βάσιν, προήχθη ἢ μονομερῆς, ἐπιπόλαιος καὶ δημώδης ἐκείνη φιλοσοφία, ἣν ὁ Βαουμγάρτενος, ὁ Κρούσιος, ὁ Μωσῆς Μενδελσών καὶ ἄλλοι ἐκαλλιέργησαν· καίτοι δὲ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Οὐολφίου παρέλαβον οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ ἕτεροι, ἀνεκάλυψαν ὅμως πλεῖστα λάθη αὐτῆς. Καὶ ἂν ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία ἦτο ἀνάλυσις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, καὶ διὰ τοῦτο ἀκαρπός, ἔδωκεν ὅμως ἀφορμὴν εἰς ἐπωφελεῖς παρατηρήσεις.

Γοιαύτην λοιπὸν φιλοσοφίαν νὰ ἀναιρέσῃ δὲν ἦτο τῷ Καντίῳ δύσκολον.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου ἀνευ τῆς γνώσεως τῶν φιλοσοφικῶν τάσεων τῶν ἄλλων ἔθνων δὲν δύναται κατὰ βάθος νὰ ἐννοηθῆ, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ρίψωμεν βλέμμα εἰς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας αὐτῶν, αἵτινες παρεξεστράπησαν τῆς ἐμπειρίας τοῦ Λωκίου εἰς ὕλισμὸν καὶ σκέψιν, καὶ ἐξ ὧν ἐπήγαγε παντελῆς τῶν ἠθῶν διαφθορὰ καὶ τῆς Ορησκείας ἀνατροπή.

Α΄.) Ἡ φιλοσοφία ἐν Γαλλίᾳ (2).

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λωκίου ἔλαβε καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὑποδοχὴν.

(1) Politik oder vernünftige Gedanken vom gesellschaftlichen Leben der Menschen im gemeinen Wesen.

(2) Ph. Daunton, Memoires pour servir à l'histoire de la philosophie au XVIIIe me siècle 3. tom. 1858 καὶ 1861. Überweg σ. 111.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην μόνον τὰ φυσικὰ ἦσαν πραγματικά, ἐπόμενον ἦτο ἡ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ἡ τῆς ἐλευθερίας, ἡ περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως καὶ ἡ περὶ τῆς τούτου ἀχέσεως πρὸς τὸν κόσμον, νὰ μὴ ἔχωσιν ἀλήθειαν πραγματικὴν.

Ἐν ᾧ ὁ Γάλλος ἀνῆρει πάντα ὡς μὴ πραγματικά, καὶ διὰ τοῦτο κατέστη ἄμοιρος ἠθικῆς, Ορησκείας καὶ τῶν τούτοις δμοίων, ὁ Ἄγγλος οὐδέποτε κατήντησεν ἀνήθικος ὅλως καὶ ἀθησκός.

Ἐν δὲ Ἰταλίᾳ ἕνεκα τῆς δουλείας ἡ φιλοσοφία νὰ βλαστήσῃ δὲν ἠδύνατο. Ἡ Γαλλικὴ φιλοσοφία προσέβαλε τὰς προλήψεις, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὴν διαφθορὰν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τὴν τῶν ἠθῶν τῶν Λυλῶν, τὴν ἀχρειότητα τῶν ὑπαλλήλων καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Καὶ ἀληθῶς ἡ τότε ἀνηθικότης τοῦ ἱερατείου, τὰ καταπιεστικά μέσα καὶ ἡ διαφθορὰ τῶν ὑπουργῶν, ὁ σφραγισμὸς τῶν δημοσίων εἰσοδημάτων, ἡ ἀναισχυντία, ἡ κακοήθεια καὶ αἱ ἀδικίαι δικαιολογοῦσιν ἀρκούντως τὰς τότε ἀνατρεπτικὰς θεωρίας, αἵτινες δὲν ἀπέβλεπον εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλ' εἰς βελτίωσιν τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως. Οἱ δὲ τὰς θεωρίας ταύτας τότε εἰσαγαγόντες ἄνδρες ἦσαν οἱ ἐξῆς.

1) Στέφανος Βονέτος Κονδιλλάκιος, τῷ 1715 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1780 ἀποθανών. Οὗτος ἀνέπτυξε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λωκίου κατ' ἴδιον τρόπον καὶ ὑπῆρξε τὸ πρωτότυπον τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων.

Τὴν μεταφυσικὴν βουλόμενος νὰ θεμελιώσῃ συνέγραψε τὸ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων (1), ὃ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐπεκράτησε, καὶ ὃ, χωρὶς νὰ προαγάγῃ κατέστρεψε τὴν μεταφυσικὴν.

Ἡ μεταφυσικὴ κατὰ τὸν Κονδιλλάκιόν ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη, ἡ συντελοῦσα πρὸς διασάφησιν, ὀριστικότητα καὶ ἔκτασιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐπομένως ἡ ὅλας τὰς ἐπιστήμας παρα-

(1) Essai sur l'origine des connaissances humaines. Amst. 1746 2. Tom.

σκευάζουσα. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἐν Γαλλίᾳ, ἔλεγεν, παραμελείται· αἴτιον δὲ τῆς παραμελήσεώς ἐστὶν ὅτι εἰσὶ δύο μεταφυσικῆς εἶδη, ἃ δὲν διακρίνονται, διότι τῷ ἐνὶ ἀποδίδεται τὸ ἀνηκόν εἰς τὸ ἕτερον. Ἐκ δὲ τούτων τῶν δύο εἰδῶν τὸ μὲν ζητεῖ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς ὅλα τῆς φύσεως τὰ μυστήρια, τουτέστιν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων καὶ τὰς κεκρυμμένας αἰτίας, τὸ δὲ ἕτερον ζητεῖ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν νὰ περιορίσῃ τὴν γνῶσιν ἐντὸς τοῦ γνωριστοῦ· διὰ τοῦτο τὸ μὲν φέρει τὸν ναῦν πέραν τῆς πείρας καὶ πλανᾷ, τὸ δὲ καθοδηγεῖ εἰς σαφεῖς καὶ ὀρθὰς ἐννοίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἐμπειρία ἐφαίνετο αὐτῷ ὡς τὸ κύριον καὶ ἡ ψυχὴ τῆς μεταφυσικῆς, ἧς περιεχόμενον κατ' αὐτὸν ἦτο ἡ καταγωγὴ τῶν ιδεῶν ἐκ τῆς αἰσθήσεως, τῆς γλώσσης ἢ γένεσις καὶ ἡ τῶν ιδεῶν μετὰ σημείων συνένωσις. Καὶ ἐκ τῆς δοξασίας, ὅτι ἡ μεταφυσικὴ περιέχει θεωρίας ἀβασίμους, ἦλθεν εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ἡ μεταφυσικὴ δύναται νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀξίαν αὐτῆς, ὅταν ἀπὸ τῶν φανταστικῶν γνώσεων μακρυνθεῖσα περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ὀρίων ἐφικτῆς γνώσεως.

Τοῦτο δ' ἐνόμιζε κατορθωτὸν διὰ συζητήσεως τῆς γενέσεως τῆς ἡμετέρας γνώσεως· ὑποθέσας ὅμως ὅτι ὅλαι αἱ γνώσεις ἡμῶν προέρχονται ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἀπεπλανήθη τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ καὶ κατέστη ἀνίκανος τοῦ νὰ φέρῃ τὸν ἀνθρώπον εἰς τελείαν γνῶσιν τῆς ψυχῆς.

Ὁ Κονδιλλάκιος ὑπολαβὼν τὴν ψυχὴν αὐτὸν διέκρινεν ἀπὸ τοῦ σώματος ὑποθέτων, ὅτι ἡ ψυχὴ πρέπει καὶ ἄνευ τοῦ σώματος νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ παράγῃ αὐτό· ἀλλὰ ἡ κατάστασις αὕτη τῆς ψυχῆς ἦτο πρὸ τῆς πτώσεως, διότι ἡ ψυχὴ τότε εἶχε γνώσεις καὶ ἄνευ τῆς τῶν αἰσθήσεων βοηθείας, καὶ ἦτο κάτοχος αὐτῶν, ἀλλὰ πεσοῦσά ἐστιν ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐξηρητημένη καὶ δὲν ἔχει ἄλλην γνῶσιν εἰμὴ μόνην τὴν αἰσθητήν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη τῆς πτώσεως ἔφερεν αὐτὸν πλὴν τῆς αἰσθήσεως εἰς ἀρνησιν πάσης ἐμφύτου γνώσεως καὶ εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει γνώσεις ἄλλας εἰμὴ αἰσθητάς, καὶ ἐν ταῖς αἰσθήσεσιν ἐξήτει τὴν πηγὴν τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν αἰσθησὶν ὑπέλαβεν ἀπασῶν τῶν γνώσεων μόνην ἀρχήν.

Ὁ Κονδιλλάκιος κατακρίνει τὸν Λώκκιον ὑποθέμενον, ὅτι ἅμα ἡ ψυχὴ λάβῃ διὰ τῶν αἰσθήσεων ιδέας, δύναται νὰ ἐπαναλαμβάνῃ αὐτάς καὶ συνδέῃ κατ' ἀρέσκειαν, χωρὶς νὰ ἀποδείξῃ, πῶς ἡ ψυχὴ εἰς ταύτην τὴν χρῆσιν ἔρχεται καὶ πῶς αἱ ἐργασίαι σχηματίζονται συνεχῶς. Διὰ τοῦτο ἐστὶν ἡ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν γνώσεων συζήτησις αὐτοῦ ἀτελής. Ἐπι δὲ κατακρίνει τὸν Λώκκιον ὅτι τὴν αἰσθησὶν διέκρινεν ἀπὸ τῆς ἐπιστάσεως, διότι κατὰ τὸν Κονδιλλάκιον ἡ ἐπιστάσις ἐστὶν αὐτὴ ἡ αἰσθησις.

Ὁ Λώκκιος ὑπέλαβε τὰς διαφόρους τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ὧν αἱ ἐνεργεῖαι δι' ἐπιστάσεως παρατηροῦνται, ὡς ἐμφύτους τῆς ψυχῆς ποιότητας (1). Πρὸς διόρθωσιν δὲ τοῦ λάθους τούτου παραδέχεται, ὅτι ἡ αἰσθησις ἐστὶν ἡ μόνη πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ ἐνταῦτῳ ἡ ἀρχὴ, ἐξ ἧς ὅλαι αἱ ἐργασίαι τῆς ψυχῆς προέρχονται, χωρὶς νὰ ὑποτεθῇ ἐμφυτὸν τι πλὴν τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως, ἧτις ἐνταῦτῳ ἐστὶ καὶ ἡ δύναμις τοῦ συνειδῶτος· ἡ αἰσθησις, ἧτις ἐστὶ τῆς ψυχῆς τροποποίησις διὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἐστὶν ἐνταῦτῳ τὸ συνειδῶς αὐτῆς. Ἐὰν πολλαὶ αἰσθήσεις ἅμα καὶ ἴση δυνάμει προέρχονται, ἐστὶν δὲ ἀνθρώπος ἀπλῶς αἰσθανόμενος. Ἐὰν δ' ἡ ἰσχὺς ἀπὸ πασῶν ἀφαιρεθῇ, μέλην δὲ μιᾶς μόνης ἢ ἰσχύς, καλεῖται ἡ μιᾶ ἐκείνη αἰσθησις, περὶ ἣν ἀσχολεῖται τὸ πνεῦμα, προσοχή· διὰ τοῦτο ἡ αἰσθητικὴ δύναμις διαιρεῖται εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν νοηθεῖσαν αἰσθησὶν καὶ εἰς τὴν αἰσθησὶν, ἣν ἔχομεν· ἡ αἰσθησις καλεῖται αἰσθησις, ὅταν ἐντύπωσις τις

(1) Locke distingue deux sources de nos idées, la sensation et la reflexion, il serait plus exact de n' en reconnoître qu' une, soit parcequ' elle est moins la forme de nos idées que le canal par lequel elles decoulent les sensations. Cette incertitude repand beaucoup d' obscurité dans son system, car elle le met dans l' impuissance d' en développer les principes. Aussi ce philosophe se contente-il de reconnoître que l'ame appereoit, penso, doute, croit, raisonne, connoit, sent, reflexit; mais il n' a pas senti la necessité d' en decouvrir le prinipe et la generation, il n' a pas soupçonné qu' elles pourroient n' être que des habitudes acquises, il paroit les avoir regardé comme quelque chose d' inné, et il dit seulement, qu' elles se perfectionnent par l' exercice. Extrait raisonné du traité des sensations.

εἰς τὰς αἰσθήσεις γένηται, μνήμη, ἂν ἢ ἐντύπωσις ἤδη ἐγένετο· διὰ τοῦτο ἡ μνήμη ἐστὶ μεταβεβλημένη αἰσθησις· διὰ τοῦτο ἔσμεν διττῆς προσοχῆς δεκτικοί, τῆς μὲν δι' αἰσθησεως ἔξασκουμένης, τῆς δὲ διὰ μνήμης· ἐν δὲ διττῇ προσοχῇ λαμβάνει χώραν σύγκρισις, διότι τὸ προσέχειν εἰς δύο ἰδέας καὶ συγκρίνειν ἐστὶ τὸ αὐτὸ σύγκρισις ὅμως δὲν γίνεται ἄνευ ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς· ἡ παρατήρησις ἐστὶ κρίσις, καὶ ἀμφότεραι προσοχή· οὕτως γίνεται ἡ αἰσθησις κατ' ὀλίγον προσοχή, σύγκρισις, κρίσις (1). Κατὰ τοιοῦτον ὅμως ἐπιπόλαιον τρόπον γενομένης τῆς παραγωγῆς τῶν τῆς ψυχῆς ἐργασιῶν ἐκ τῆς μεταβολῆς τῶν αἰσθησεων δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προέλθῃ σύστημα τοιοῦτον, εὐπρόσδεκτον διὰ τὴν ἐνότητα καὶ ἀπλότητά του· δύσκολον δὲ δὲν ἦτο νὰ παραγάγῃ καὶ τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν, καθ' ὅσον αἱ ἐννοιαὶ αὗται ἦσαν ἀόριστοι, καὶ καθ' ὅσον αἱ ἐνέργειαι αὗται συνεχέοντο κατὰ τὰς οὐσιώδεις διαφορὰς αὐτῶν μετὰ παρατηρήσεων· νοεῖν τῷ Κονδιλλακίῳ ἐστὶν αἰσθάνεσθαι, προσέχειν, μεμνηθῆσθαι, φαντάζεσθαι, συγκρίνειν, κρίνειν, γινώσκειν, ὀρέγεσθαι, βούλεσθαι, ἀγαπᾶν, μισεῖν, ἐλπίζειν, φοβεῖσθαι (2). Ἐκ δὲ τῶν οὐσιωδεστέρων ἐστὶ τῷ Κονδιλλακίῳ ὁ εἰρμὸς τῶν ἰδεῶν καὶ ἡ γλῶσσα, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι δι' αὐτῶν ἠδύνατο νὰ λύσῃ τῆς γνώσεως τὰ ζητήματα, οἷον τίς ἢ πηγὴ τῶν γνώσεων ἡμῶν, εἰς τί συνίσταται τὸ ὑλικὸν αὐτῶν, διὰ τίνων ὀργάνων γίνονται τε καὶ συνδέονται.

Ὁ Κονδιλλακίος ἐποίησε τῇ ὄντι παρατηρήσεις λεπτὰς, ἀρκούντως ὅμως δὲν ἐνεβάθυνεν.

Ὁ Κονδιλλακίος τὸν ἄνθρωπον θεωρεῖ ὡς ἄγαλμα ἐμψυχόν, κλείει αὐτοῦ τὰς αἰσθήσεις ἀπάσας ἀφίνει μίαν, ἣν παρατήρει, ἔπειτα ἑτέραν καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ μέθοδος αὕτη, ἣν κυρίως ὁ Διδερότος ἐφεῦρεν, ἐστὶν ἐπιτηδεῖα εἰς τὸ νὰ δείξῃ τὴν αὐξήσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς αὐξήσεως τοῦ ὑλικοῦ τῶν παραστάσεων ἡμῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ εἰδικὸν καὶ πνευματικόν.

(1) Traité des sensations. Encycl. meth. Phil. ancienne et moderne T. II. P. 1. p. 110

(2) Traité des animaux. Encycl. meth. Phil. anc. et mod. [I. P. 1. p. 133,

Ὁ Κονδιλλακίος ἔχαιρεν ὑπόληψιν ὡς ἐπιστήσας τὴν αὐτοῦ προσοχὴν εἰς τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, διακρίνας τὸν εἰρμὸν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν γλῶσσαν, τὴν συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ζῴου καὶ τὰς εἰδικὰς αὐτῶν διαφορὰς διὰ λεπτῶν καὶ νουνεχῶν παρατηρήσεων. Καίτοι δὲ δὲν συναζήτησε τὸν εἰρμὸν τῶν ἰδεῶν, ἔδειξεν ὅμως τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν. Ἡ ἐξήγησις, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐξ ἀκουσίων καὶ ἀφανῶν φθόγγων παρεπομένων τῇ ἡδονῇ καὶ λύπῃ κατάγεται, ἐστὶ μὲν νουνεχῆς, δὲν εἶναι ὅμως ἀρκοῦσα, ὡς ἐστὶ καὶ ἡ περὶ γλώσσης ἰδέα αὐτοῦ μονομερῆς καὶ ἡμαρτημένη.

Ὁ Κονδιλλακίος ἀνήρесе τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Καρτεσίου, ὅτι τὰ ζῴα εἰσι μηχαναί· χωρὶς ὅμως νὰ ἐξηγήσῃ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ἰσχυρίζεται, ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ γνωρίσωμεν τὰ ζῴα ὑλικά μετ' αἰσθησεων· τὰ ζῴα κατὰ τὸν Κονδιλλακίον ἔχουσιν αἰσθήσεις, αἰσθήματα καὶ χρεῖαι· αἱ χρεῖαι διευθύνουσιν αὐτὰ, καὶ ἐντεῦθεν εἰρμὸς ἰδεῶν σχηματίζεται. Τὰ ζῴα σκέπτονται καὶ διανοοῦνται καὶ κατὰ τὰς ἰδέας ὀρέγονται ἢ ἀποστρέφονται· ἐνὶ λόγῳ τὰ ζῴα ἔχουσι νοῦν, καὶ δι' ἔλλειψιν σημείων ἐκουσίων καὶ διευθύνσεως ἐκουσίου τῆς προσοχῆς νοῦν περιορισμένον. Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῴον τέλειον, τὸ δὲ ζῴον ἄνθρωπος ἀτελής· ὁ ἄνθρωπος ὑποθέτει νοῦν καὶ ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ὁ νοῦς δὲν ἔχει ἀξίαν· ἡ ἠθικὴ, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐπιστήμη ἔχουσιν ἀξίαν μόνον μικράν.

Ἐπειδὴ ὁ Κονδιλλακίος τὴν αἰσθησιν ἐκλαμβάνει ἀρχὴν καὶ πηγὴν τῆς γνώσεως, καταφέρεται κατὰ τῶν λογικῶν ἀρχῶν, τουτέστι κατὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος καὶ τῶν ἄλλων· ἀρχὰς, ἔλεγε, πρέπει νὰ ἔχῃ τις, αὗται ὅμως εἰσὶ τι, ὃ ποιεῖ ἑαυτὸ, οὐδὲν ὅμως νὰ σημάνη δύναται· ὁ δὲ λόγος ἐστὶ τὸ ἐξαγόμενον τῶν ἐργασιῶν τοῦ νοῦ· ἡ ἀνάλυσις ἐστὶ τὸ μέσον τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀληθειῶν, μέσον δὲ τῆς ἀναλύσεως ὁ εἰρμὸς τῶν ἰδεῶν.

Πῶς ὅμως ἠδύνατο ὁ Κονδιλλακίος νὰ ὑψώσῃ τὴν ἐπιστήμην μὴ ἔχων ἰδέαν περὶ τῆς ἐπιστήμης; Πῶς τὴν μεταφυσικὴν νὰ θεμελιώσῃ ἀπορρίπτων αὐτὴν, θέτων βάσιν μόνην τὴν αἰσθησις;

Εἰ δὲ ἡ αἰσθησις εἶναι βᾶσις αὐτῆς, ἐπόμενον ἦτο πᾶσα λογικὴ ἐπιστήμη νὰ καταστραφῆ, ἡ ἔννοια αὐτῆς νὰ παραδοθῆ τῇ αὐθαιρεσίᾳ καὶ νὰ ἐκληφθῆ τῆς φαντασίας ἀποκύημα. (Encyclop. meth. Phil. anc. et mod. T. II. P. 4. Diderot).

Κατόπιν τοσούτων ἠμαρτημένων θεωριῶν εἶχεν ὁ Κονδιλλακίος πολλὰς ἐπαινέτας καὶ ὀπαδοὺς. (Degerando hist. comp. des syst. T. I. σ. 338).

Ὁ τρόπος ὁμοῦ, καθ' ὃν ἐγκωμιάζεται, δεικνύει, ὅτι τὸ μέτρον, ὃ ὁ μεταφυσικὸς ἐμετρεῖτο, ἦτο μονομερὲς καὶ ἀνυπόστατον.

Β'.) Σύγχρονος τοῦ Κονδιλλακίου ἐπίσης διάσημος ἦτο Κάρολος Βοννέτος ἐν Γενεύῃ τῷ 1720 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1793 ἀποθανών (1).

Ὁ Βοννέτος τὴν τοῦ Λωκίου θεωρίαν ἀσπασάμενος ὑπέλαβε τὴν παρατήρησιν πηγὴν ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, τὴν δὲ φυσικὴν μητέρα τῆς μεταφυσικῆς· ζητήσας δὲ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ ἀναλύσεως νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ ὑπέλαβε τὴν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον. Τί ὅμως ἐστὶν ἡ ψυχὴ, δὲν γνωρίζομεν, ἔλεγεν, ἀλλὰ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς μόνον παρατηροῦντες προάγομεν τὴν ἐπιστήμην· μὴ παραδεχόμενος δὲ ἰδέας ἐμφύτους ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ ψυχὴ μόνον διὰ τοῦ σώματος ἐνεργεῖ, τὸ δὲ σῶμα παρέχει τῇ ψυχῇ τὰς ἐν αὐτῇ τροποποιήσεις. (Essai analytique ch. IV. § 21.)· τὰ δ' αἰτία τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν δύνανται νὰ ἀνακαλυφθῶσιν ἐν τῷ μυελῷ καὶ τοῖς νεύροις. Τὴν ψυχὴν διὰ τὴν ἐνότητά καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ αὐτοσυνειδήτου ὑπελάμβανεν ἄϋλον· ἡ δὲ ψυχὴ, ἐπειδὴ ἐν οὐδενὶ τόπῳ ἐστὶ, δὲν ἔχει ἔδραν. Ἡ κίνησις καὶ παράστασις οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι· διὰ τοῦτο ἡ μία δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ διὰ τῆς ἑτέρας. (Essai analytique c. VI. §. 46.)· διὰ τοῦ φυσικοῦ ἐζήτει νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πνευματικόν.

Ὁ Βοννέτος ἐγνώρισε σφάλματά τινα τοῦ Κονδιλλακίου, τὰς διαφορὰς ὁμοῦ ἐνεργείας ἀκριβῶς δὲν διέκρινεν. Ἡ ψυχὴ ἀπλή

οὔσα παράγει ἐκτὸς καὶ ἐντὸς ἐνεργείας. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἄλλη τις μεταβολὴ ἐν τῷ σώματι νὰ νοηθῆ δὲν δύναται εἰμὴ κίνησις, πρέπει ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι αὐτῆς νὰ παράγῃ κίνησιν, παράγουσαν μεταβολὴν ἐν τῷ κινουμένῳ σώματι. Ἐὰν ἀντικείμενόν τι εἰς τὸν μυελὸν ἐνεργῆ, ἡ κατάστασις τοῦ μυελοῦ μεταβάλλεται· ἀναγκαῖα δὲ τῆς τοῦ μυελοῦ μεταβολῆς συνέπειά ἐστὶ μεταβολὴ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως· τὴν δὲ κατάστασιν ταύτην ὅτε μὲν καλοῦμεν αἰσθησιν, ὅτε δὲ ἀντίληψιν (Essai analyt. § 74)· διότι αἰσθησις καὶ ἀντίληψις δὲν διαφέρουσιν οὐσίᾳ, ἀλλὰ βαθμῷ· ἡ αἰσθησις καὶ ἡ ἀντίληψις εἰσὶν ἀλλοίωσις τῆς ψυχῆς ἢ μᾶλλον ἡ ψυχὴ ἐστὶν αὐτὴ ἡ αἰσθησις καὶ ἀντίληψις.

Τοιαῦται ὁμοῦ ἰδέαι δὲν δύνανται νὰ ἰδρῦσωσιν ἐπιστήμην τελείαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὡς ἐδόξαζεν ὁ Βοννέτος παράγων τὰς ἰδέας ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Ἐκ δὲ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων ἐτεκμαίρετο τὴν ἀναγκαιότητα πρώτου τινὸς αἰτίου, ὃ ὠνόμαζε Θεόν, καὶ ἐξ οὗ παρήγεν τὰς ιδιότητας τῆς δυνάμεως, σοφίας καὶ ἀγαθότητος. (Essai analyt. §. 195 καὶ ἐφ.)· πῶς ὁμοῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐκτὸς εἰς τὴν τῶν ἄϋλων ἰδέαν ἔρχεται τις, οὐδὲν διεσάφησεν, ἀλλὰ συνέχευε καὶ τὴν ψυχολογικὴν ἐλευθερίαν μετὰ τῆς μεταφυσικῆς (1).

Ἡ μεταφυσικὴ κατ' αὐτόν ἐστὶ τῆς φυσικῆς κατωτέρα καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν καταγωγὴν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν μέλλουσαν τῶν ὄντων κατάστασιν· τὸ δὲ τέλος τῆς δημιουργίας ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία πάντων. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι βέβαιοι περὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον ὑπάρξεως αὐτῶν, πρέπει εὐλόγως νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως διδασκαλίαν περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς φύσεως, τοῦ προορισμοῦ τῶν ἀνθρώπων.

Τὴν δὲ χριστιανικὴν ὀρθοκείαν ἀληθῆ δοξάζων, ὅτι αὕτη διδάσκει περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐνόμιζεν ἱκανόν, ὅτι ἡ φιλοσοφία φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ὀρθοκείαν· ἔχων δὲ ἀμφοτέρας ἐν τῷ αὐτοῦ συστήματι συνδε-

(1) Memoire pour servir à l'histoire de la vie et des ouvrages de Mr Charles Bonnet par J. Trembley Bern 1794.

(1) Essai analyt. § 152. la liberté est le pouvoir d'agir ou de faire ce que l'on veut, § 158 καὶ 117.

δεμένας, καὶ συμμείξας τὴν ἐμπειρικὴν μετὰ τῆς λογικῆς γνώσεως δὲν παρετήρησεν ὅτι οὕτω καθίσταται ἀνακόλουθος.

Τῶν δ' ἄλλων τότε ἀνδρῶν ἡ φιλοσοφία ἦτο τῷ χριστιανισμῷ ἐναντία, διότι ἡ φυσιολογία αὐτῶν φέρει ἀκόλουθως εἰς ἀθεΐαν. (Encyclop. meth. Phil. anc. et mod. T. III. P. 1. p. 218).

Ἡ ἄλλη τότε ἐποχὴ δικαίως χαρακτηρίζεται ὡς ἐποχὴ διαφορᾶς καὶ κακοηθείας, διότι οἱ τότε λόγιοι ἐσπούδαζον τὰς προλήψεις νὰ ἀφαιρέσωσι, τὰς ἀλύσεις τῆς διανοητικῆς ἐλευθερίας νὰ διαρρήξωσι καὶ τὸ φῶς τοῦ νοῦ πανταχοῦ ν' ἀνάψωσι, καὶ ἡ σπουδὴ αὕτη παρεῖχεν αὐτοῖς ὑπόληψιν καὶ ἐπεδοκιμάζετο, ἡ φιλοσοφία ὅμως αὐτῶν ἐστερεῖτο βίβσεως, καὶ τὰς ἐπιπολαίους δόξας ὑποσκάπτουσα ὑπέσκαπτεν ὁμοῦ καὶ τὰς ἀληθεῖς βάσεις τῆς γνώσεως, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας (1).

Γ'.) Διονύσιος Διδερότος καὶ Ἰωάννης Δαλεμβέρτος. Οἱ δύο οὗτοι καθίδρυσαν τὴν Γαλλικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν (2).

Ὁ Διδερότος τῷ 1713 γεννηθεὶς πολλὰς ἔχων γνώσεις καὶ φιλοσοφικὰς ἐπέκρινε μετὰ πλείστης ἐλευθερίας τὰ κυριώτερα δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἰδέας ὅμως ἐκθέσας τετμημένας δὲν ἐπέτυχεν.

Αἱ δὲ κυριώτεραι ἰδέαι αὐτοῦ εἰσιν ὅτι μόνον πάθη καὶ πάθη μεγάλα ὑψοῦσι τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ τὸ δημῶδες. Ἐκ δὲ τῶν περὶ τοῦ ὑψίστου ὄντος περιγραφῶν ἀπεφάνηατο, ὅτι ὂν θυροειδὲς, ἐκδικητικὸν, τουτέστιν ὁ Θεὸς, εὐχῆς ἔργον ἦτο νὰ μὴ ὑπῆρχε πᾶς τις θὰ ἦτο ἥσυχος, εἴαν ἦτο βέβαιος ὅτι δὲν εἶχε τι νὰ φοβῆται ἐν ἄλλῳ κόσμῳ ἢ δεισιδαιμονία προσβάλλει τὸν Θεὸν περισσότερον ἢ ἡ ἀθεΐα ἢ μεταφυσικὴ καὶ ὄντολογία φέρει τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀμφιβολίαν τὴν μεγίστην ἀπόδειξιν

(1) Meslier ἐν τῇ Encyclop. meth. Phil. anc. et mod. T. III. P. I. p. 218. καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Βαρέντου καὶ Ἰαδου (Parente et Jay) περὶ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰ 40η, τὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἐπιστήμας. Περὶ τῆς Γαλλικῆς Γραμματολογίας ἐν τῷ δευτέρῳ ὀγδόῳ αἰῶνι πραγματείας μεταφρασθεῖσάν ὑπὸ Ukert ἐν Ἰένῃ 1810.

(2) Encyclopaedie ou dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers, ἐν 28 τόμοις. Paris 1751—72. καὶ παράρτημα αὐτῆς πέντε τόμοι. Amst. 1776—7. καὶ πίνακα ἀναλυτικῶν εἰς δύο τόμους Paris 1780.

περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως παρέχει ἡ θεὰ τῆς ἐν τῇ φύσει τάξεως. Μετὰ τινὰ δ' ἔτη συνέγραψε θρασύτερον. Ταῦτα δὲ μετεδόθησαν εἰς Ὀλλανδίαν ἢ δὲ ὑποδοχῇ, ἣν αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἔλαβον, παρεκίνησε πολλοὺς νὰ μετὰσχῶσι τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας (Encycl. meth. P. II. P. I, p. 159) σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἡ καταστροφή τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Συνεκδότης δ' αὐτῆς ἦτο Ἰωάννης Δαλεμβέρτος· οὗτος καὶ ὁ ἐταῖρος αὐτοῦ ἦσαν ἀθεῖσταί. Πολλοὶ τῶν λογίων Γάλλων συνεφώνουν μετὰ Βολταίρου, ὅτι ἡ πίστις ἐστὶ χρήσιμον, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει, καὶ εἴαν Θεὸς δὲν ὑπάρχη, νὰ ἐπινοηθῇ εἰς τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μὴ δυνηθέντες νὰ ἐμβαθύνωσιν, ἀλλὰ πρόσκομμα αὐτὴν θεωροῦντες καὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ ἐναντίον ἐζήτουν νὰ καταστρέψωσιν.

Ἡ ἐγκυκλοπαιδεία ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συνταχθεῖσα ἔλαβεν ὑποδοχὴν, διότι συνεφώνει μετὰ τῶν ἰδεῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ὑφ' ἧς ὑπεστηρίζετο. (Voltaire sur l' encyclop. 1. Part. σ. 2.).

Δ'.) Τὰς αὐτὰς ἰδέας περίπου ἔχει καὶ τὸ σύστημα τῆς φύσεως.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ συγγράμματος τούτου, ἐν Λονδίῳ τῷ 1770 ἐκδοθέντος, λέγεται παρὰ τινῶν μὲν ὁ Μιραβώς, παρ' ἄλλων δὲ, καὶ κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην, ὁ Ὀλλβάχιος τὸ γένος Γερμανός, ἢ ὁ Λάγραγκος ὁ οἰκοδιδάσκαλος αὐτοῦ (1).

Τὸ σύστημα τῆς φύσεως ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ δυστυχὴς, διότι παραγνωρίζει τὴν φύσιν αὐτοῦ· τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου πληροῦται ἐκ παιδὸς προλήψεων καὶ ἀποπλανήσεων, καὶ μόλις δύναται ἀπὸ τούτων νὰ ἐλευθερωθῇ πρὸς δὲ ζημίαν του θέλει νὰ ὑψωθῇ ὑπὲρ τὴν πείραν, καὶ τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως περιφρονῶν προσκολλᾶται εἰς φαντάσματα, ἃ ἀποπλανῶσιν αὐτὸν τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἐφ' ἧς θεμελιούται ἡ ἔλη εὐδαιμονία αὐτοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦτο ὑποθέτει, ὅτι μόνη ἡ φύσις, τουτέστι κί-

(1) Hegel Gesch. de Phil. III. σ. 469 Tennemann G. d. Phil. II. Bd. 318 Anmerk.

νησις καὶ ὕλη, ἐστὶ πραγματικόν, καὶ ἐξ αὐτῆς δύνανται ὅλα τὰ φαινόμενα νὰ ἐξηγηθῶσιν, ἡ ζωὴ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ τὸ νοεῖν· ἡ δὲ ψυχὴ δὲν εἶναι ἄλλο εἶμῃ ὁ μυελός· ἡ ἐλευθερία καὶ ἀθανασία εἰσὶν ἐπινοήματα, καὶ ὁ Θεὸς ἀποκύημα τῆς δεισιδαιμονίας. Τὸ σύστημα τῆς φύσεως ἐστὶ συγκεχυμένον καὶ ἐξ ἀναίτιολογητῶν καὶ ἀντιφατικῶν ἰσχυρισμῶν συγκαίμενον.

Τὸ σύστημα τῆς φύσεως ἀπὸ τῶν κοινῶν ἀξιωματικῶν ἀρχόμενον, ἀπὸ τῆς φύσεως, μεταβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰς ἠθικὰς ιδιότητας αὐτοῦ ἀνάγον εἰς τὰς φυσικὰς παράγει αὐτὰς ἐκ τῶν ἀλλοιώσεων τοῦ μυελοῦ.

Ἡ βᾶσις τοῦ συστήματος τούτου ἐστὶν ὅτι ὅλα αἱ γνώσεις εἰσὶν αἰσθηταί· τὸ πᾶν δὲν παρέχει εἰμῃ ὕλην καὶ κίνησιν, ἀπειρὸν σύνδεσμον αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων· τῶν δ' αἰτίων τινὰ μὲν, τὰ εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπίπτοντα, εἰσὶν ἡμῖν ἀγνωστα, τινὰ δὲ γνωστά· ἡ φύσις ἐστὶ τὸ σύνολον τῶν ὄντων καὶ τῶν κινήσεων (syst. de la nature P. I. ch. 2. p. 12.)· αἱ αἰσθήσεις δεικνύουσιν ἡμῖν δύο εἶδη κινήσεων τῆν τῶν σωμάτων καὶ τῆν ἐσωτερικὴν τῆν διὰ τῶν μεταβολῶν, εἰ καὶ κίνησις ἐσωτερικὴ κυρίως δὲν ὑπάρχει, διότι ὅλα τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν εἰς ἀλλήλα διηνεκῶς. Οὐδὲν ἐστὶν ὅλως ἡρεμοῦν, ἀλλὰ τὰ πάντα εἰσὶν ἐν κινήσει· ἡ δὲ κίνησις ἐστὶ κατάστασις πηγάζουσα ἀναγκαιῶς ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης. Πόθεν ὅμως ἡ ὕλη καὶ ἡ ἐν αὐτῇ κίνησις; Τὸ σύστημα τῆς φύσεως ἀπαντᾷ, ὅτι οὕτως ἦν αἰ. (syst. de la nat. P. I. ch. 2. p. 18 καὶ ἐφ.).

Αἱ διάφοροι ὕλαι εἰσὶν ἐν διηνεκῇ συνεχεῖα ἐπιδράσεων καὶ ἀντεπιδράσεων, καὶ δι' αὐτῶν γίνονται τε τὰ ὄντα καὶ ἀπόλλυνται (syst. ch. 3.)· τινὰ δὲ τῶν ὄντων ἔχουσι δύναμιν καὶ κλίσιν εἰς ἔνωσιν, τινὰ δ' εἰσὶν ὅλως ἀνίκανα· διὰ τοῦτό εἰσι καὶ δύο δυνάμεις ἢ βέλτιον εἰπεῖν δύο κινήσεις, ἡ ἔλξις καὶ ἡ ὄσις, ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἀντιπάθεια, οἱ γενικοὶ νόμοι τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, οἵτινές εἰσι τὰ αἷτια ὅλων τῶν φυσικῶν ἀποτελεσμάτων. Ἐπειδὴ ὅμως πάντα ἐν τῇ φύσει εἰσὶν ἀναγκαῖα καὶ ἀναγκαιῶς ἔπονται, ἔπεται ὅτι τὸ πρωτότυπον τῆς τάξεως δὲν εἶναι ἐν τῇ φύσει, ἀλλ' ἐν ἡμῖν. Τάξις ἐστὶν

ἀναγκαῖα συνέχεια αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων, αὕτη ὅμως ἐστὶ μόνον πρὸς ἡμᾶς (syst. de la nat. ch. 5.). Εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐνεργοῦσιν αἷτια μόνον ἐξωτερικά, ταῦτα μεταβάλλουσιν αὐτὸν καὶ ὀρίζουσι τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸν βίον αὐτοῦ (syst. de la nat. ch. 6.)· ὁ δὲ ἄνθρωπος δὲν σύγκειται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀλλὰ μόνον ἐκ διαφόρων ὕλων (syst. de la nat. ch. 7.). Ἡ λέξις πνεῦμά ἐστὶν ὕλως κενή, ἐπινοηθεῖσα πρὸς ἐξήγησιν κεκαλυμμένων ιδιοτήτων καὶ ἐνεργειῶν. Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ὁ μυελός, τὸ κέντρον, ἐν ᾧ τὰ νεῦρα συνδέονται, καὶ δι' οὗ ὅλα αἱ ἐντυπώσεις, αἱ μεταβολαὶ καὶ κινήσεις τοῦ μυελοῦ προέρχονται, αἱ λογικαὶ καλούμεναι δυνάμεις. Ὅταν δὲ ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων τὰ αἰσθητήρια μεταβάλλωνται, γίνονται αἰσθήσεις, ἀντιλήψεις, ἰδέαι· καὶ αἰσθήσεις μὲν καλοῦνται αἱ μεταβολαὶ τῶν ὀργάνων, ἀντιλήψεις δὲ, ὅταν ὑπὸ τοῦ ἐντὸς αἰσθητηρίου παρατηρῶνται, ἰδέαι δὲ, ὅταν τὸ ἐσωτερικὸν ὄργανον ἀναφέρῃ αὐτὰς εἰς τὰ ἀντικείμενα τὰ παραγαγόντα αὐτὰς (syst. de la nat. ch. 8.). Αἱ συνεχεῖς αὐταὶ τοῦ μυελοῦ τροποποιήσεις ὡς ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων παραγόμεναι γίνονται πάλιν αἷτια παράγοντα ἐν τῇ ψυχῇ νέας τροποποιήσεις, καλούμενα νοήματα, σκέψεις, μνήμη, φαντασία, κρίσις, βούλησις, πράξις· ἵνα δὲ ἐννοήσωμεν τί τὸ νοεῖν ἐστὶν, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν ἡμῖν ἐπὶ παρουσίᾳ τινὸς ἀντικειμένου· ὑποθετέον δὲ ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι μῆλον· τοῦτο πρῶτον ἐνεργεῖ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ παράγει ἐν αὐτοῖς δύο τροποποιήσεις μεταδιδομένας τῷ μυελῷ, λαμβάνοντι δι' αὐτῶν δύο εἶδη ὄντων, σχήματος καὶ χρώματος· διὰ τῆς ἀφῆς προέρχονται αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἀπαλοῦ, ψυχροῦ, βαρέος, δι' ὀσφρήσεως ἢ ἀντιλήψεις τῆς ὀσφρήσεως, διὰ γεύσεως ἢ τῆς γεύσεως· συνδέοντες δὲ τὰς διαφόρους ταύτας αἰσθήσεις, ἀντιλήψεις καὶ ἰδέας, ἐντυπώσεις ἢ τροποποιήσεις τῶν τοῦ σώματος ὀργάνων, τὰς διαδοθείσας τῷ μυελῷ, ἔχομεν τὴν ὅλην τοῦ μυελοῦ ἐννοιαν, περὶ ἣν ἀσχολεῖται ἡ διάνοια ἡμῶν.

Τοῦτο δ' ἀρκεῖ εἰς τὸ νὰ δείξῃ τὴν γένεσιν τῶν αἰσθήσεων, ἀντιλήψεων καὶ ἰδεῶν καὶ τὴν ἔνωσιν αὐτῶν ἐν τῷ μυελῷ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ διάφοροι αὗται τροποποιήσεις εἰσι συνέπειαι τῶν συνεχῶν τοῦ μυελοῦ ἐρεθισμῶν ἐκ τῶν ἐκτὸς ὀργάνων. Τὸ δ' ἐσωτερικὸν ὄργανον ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι τὰς διαφόρους τροποποιήσεις, τοῦ συνδέειν καὶ χωρίζειν αὐτάς, τοῦ ἐκτείνειν καὶ περιστέλλειν, τοῦ συγκρίνειν καὶ ἀναγεύνειν.

Ἐντεῦθεν δὲ ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ νοεῖν ἐστὶν ἡ παρατήρησις τῶν τροποποιήσεων, ἃς λαμβάνει ὁ μυελὸς ἐκ τῶν ἐκτὸς ἀντικειμένων.

Ἡ μηχανικὴ ὁμῶς αὕτη ἐξήγησις ἐστὶν ἀνεπαρκής, καὶ τοῦτο τὸ ἀνεπαρκές ἴσως αἰσθανόμενος ὁ συγγραφεὺς εἶπεν, ὅτι τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως εἰσιν ἀνεξήγητα. (syst. de la nat. P. I. ch. 8). Τὴν ἠθικὴν καὶ φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων διαφορὰν παράγει τὸ σύστημα τοῦτο ἐκ τῆς κράσεως καὶ τῆς συνηθείας (syst. de la nat. I. ch. 9)· αἱ ἀπάται αὐτῷ πηγάζουσιν ἐκ τῶν ἀσθενῶν ὀργάνων, ἐκ τοῦ ἡμαρτημένου τῶν ἰδεῶν συνειρμοῦ καὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ μὴ πραγματικοῦ ὡς πραγματικοῦ· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι εἰσιν ἐνέργειαι τῆς φύσεως καὶ τὸ νοεῖν ἐνέργεια τοῦ μυελοῦ, ἐστὶ δύσκολον ἢ ἀπᾶτη νὰ νοηθῇ.

Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτό ἐστι καὶ ἀνακόλουθον, διότι ἀναιροῦν τὰς ἐμφύτους ἰδέας παραδέχεται ἄλλω· (syst. de la nat. ch. 10).

Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀναιρεῖ καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ὑπόθεσις αὐτοῦ ἐστὶν ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἄυλος, ἀλλὰ μεταβαλλομένη ὑπὸ τοῦ σώματος διηνεκῶς ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν φυσικῶν αἰτίων εἰς τὸ σῶμα ἐνεργούντων, αἱ δ' ἰδέαι ἀνήκουσιν εἰς τὸ σῶμα· ἄρα ὁ ἄνθρωπος ὡς φυσικὸν ὄν ὑπόκειται τοῖς φυσικοῖς νόμοις (ch. 11.), καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἐλεύθερος, διότι καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ πράξις καὶ ἡ ἐκλογή αὐτοῦ διορίζεται. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦτο ὑπέλαβε τὸν ἄνθρωπον μόνον ὡς φυσικὸν ὄν, ἐπόμενον ἦτο νὰ ὑπολάβῃ καὶ τὰς θεολογικὰς ἐννοίας δοξασίας μωρὰς καὶ ἐπινοήματα τοῦ ἱερατείου καὶ ἀκολούθως νὰ ζητήσῃ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ συστήματος τῆς φύσεως ὑπελήφθη καὶ ἡ ψυχὴ ὀνητὴ, διότι αὕτη ὡς μίγμα ἐκ διαφόρων ὑλῶν δὲν δύναται νὰ πρᾶξῃ πέραν

τῆς ἐνώσεως αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἀναπτύσσεται, αὔξει καὶ μειοῦται μετὰ τοῦ σώματος, δείκνυται, ὅτι θέλει ἔχει τὴν αὐτὴν τῷ σώματι τύχην· ἐὰν ἡ ψυχὴ ἦτο ἄυλος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τοῦ σώματος, οὐδὲ ἄνευ ἰδεῶν νὰ νοῆ καὶ νὰ ἔχῃ βούλησιν, οὐδὲ ἄνευ αἰσθήσεων ἰδέας· (ch. 13).

Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀναιρεῖ καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας δείκνυον, ὅτι καὶ αἱ ἰδέαι τῆς θρησκείας περιέχουσιν ἀντιφάσεις καὶ αἱ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως ἀποδείξεις εἰσιν ὅλως ἀνίσχυροι. Ἀμαθία, ἀνησυχία, δυστυχία εἰσιν αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἡ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως ἰδέα ἐπήγασεν. (P. II. ch. 1.)· ἡ περὶ τὴν φύσιν ἄγνοιά ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς τῶν Θεῶν γενέσεως, καὶ ἡ περὶ αὐτὴν γνώσις ἦτο πρὸς καταστροφὴν αὐτῆς. Ὅσοι ὁ ἄνθρωπος παιδεύεται, τόσῳ αὔξουσιν αἱ δυνάμεις καὶ τὰ μέσα αὐτοῦ, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι παρέχουσιν αὐτῷ μέσα εἰς τὸ ἀνθίστασθαι ταῖς φυσικαῖς δυνάμεις, καὶ ἅμα γνώσῃ αὐτὰς δὲν ἀνησυχεῖται ὑπ' αὐτῶν, οἱ τρόποι αὐτοῦ ἐξαφανίζονται, ἐνὶ λόγῳ ὁ λόγιος παύει τοῦ εἶναι δεισιδαίμων. Ἐκ τῶν κόλπων πεφωτισμένων ἔθνῶν ἐξῆλθον οἱ ἱδρυταὶ τῶν κοινωνιῶν, εἰσήγαγον τέχνας, νόμους, θεοὺς, λατρείαν, καὶ τὰ ἔθνη ἐμόρφωσαν καὶ ἐβελτίωσαν· ἡ φύσις καὶ τὰ στοιχεῖα ἦσαν οἱ πρῶτοι Θεοί, οἵτινες ἐλατρεύοντο (ch. 2.)· οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ τεχνῖται ἐκαλλώπισαν τὰς παραστάσεις τῶν Θεῶν καὶ αὐτοῖς σώματα ἀπέδωκαν· οἱ δ' ἔπειτα ἀντὶ φυσικῶν καὶ ποιητῶν μεταφυσικοὶ τε καὶ θεολόγοι ἔγειναν, καὶ τὸ ἀκατάληπτον ἐπροσωποποίησαν καὶ τὸ τὴν φύσιν κινεῖν θεὸν ἐκάλεσαν καὶ τὸ ἀφρημένον τοῦτο ὄν ἀντικείμενον τῶν συζητήσεων αὐτῶν κατέστησαν. Αἱ δὲ τοῦ Θεοῦ ιδιότητές εἰσιν ἀποφάσεις τῶν ἀνθρωπίνων ιδιοτήτων, λ. χ. ἀπειρον σημαίνει τὸ μὴ ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ τόπου, αἰδῖον τὸ μὴτε ἀρχὴν μὴτε τέλος ἔχον, (ch. 3.), καὶ φέρουσιν εἰς παραλογισμοὺς, οὗς παρέλαβον, διότι ἐζήτουν τὸν δεσποτισμὸν τοῦ κλήρου νὰ ἀποτινάξωσι καὶ τὴν νοητικὴν ἐλευθερίαν, οὗσαν ἀπηγορευμένην, νὰ ἀνακτήσωσι. Ταῦτα δὲ πάντα ἤγειραν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι εἰσι τῆς πολιτικῆς ἐπινοήματα. (ch. 5.).

Τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ὄντολογικὴν καὶ τε-

θεολογικὴν ἀπόδειξιν ἐπιπολαιῶς συνεζήτησε καὶ τὴν θρησκείαν δεισιδαιμονίας καὶ ἀπάτης ἀποκύημα παρέστησε, τὸν θεοσεβῆ μαγιακὸν, τὸν θεὸν ἐπιγενονημένον τύραννον, τὴν ἡδονὴν εὐδαιμονίαν, τὸν ἀφαιροῦντα ἀπὸ πῶν ἀνθρώπων τὴν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς καὶ θεοῦ ὑπάρξεως ἰδέαν μέγιστον τῆς ἀνθρωπότητος, εὐεργέτην, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πῶν λογίων Γάλλων ἀριστοῦργημα!

Τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ ἱερατείου ἐκάνη μὲν διὰ βουλευτικῆς πράξεως, τοῦτο ὅμως οὐδαμῶς τὸ ἔργον ἐβλάψεν, ἀλλὰ μᾶλλον ὑψωσε, καὶ διότι ὁ Ἐλβέτιος τοῦτο δι' ἐπιτηρῆς διέσωσεν (1).

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Λωκκίου ἀκολούθως ἀναπτυχθεῖσαι ἔφερον εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν, ὃ πολλὰ ἔτη ὕστερον ἔλαβε χώραν καὶ ἐν τῷ βίῳ.

Β'.) Καὶ ὁ Ῥοβινέτος συνέγραψε περὶ φύσεως (2).

Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἀρχεται ἀπὸ πῶν λέξεων αἷς θεός ἐστι, μία αἰτία τῶν φαινομένων τοῦ παντός, ὃ φύσις ὀνομάζεται· τίς δ' ὁ θεός; οὔτε γινώσκομεν οὔτε νὰ γνωρίσωμεν δυνάμεθα· αὐτὴ ἢ πρώτη αἰτία παρήγαγε τὴν φύσιν· ὥστε ἡ μόνη γνῶσις, ἢ νὰ ἀποκτήσωμεν δυνάμεθα, ἐστὶν ἡ τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ μία αἰτία ἐστίν, ἐστὶ καὶ μία ἐνέργεια· πανταχοῦ δ' εἰσὶ σπέρματα καὶ ὀργανικὰ ὄντα, διότι εἰσὶ καὶ ἐν φυτοῖς καὶ ζῴοις καὶ μετὰλλοις καὶ στοιχείοις, καὶ τὸ ζῶν ἐκ τοῦ ζῶντος, τὸ ζῶν ἐκ μικρῶν ζῴων κτλ.

Καὶ περὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ κάμνει λόγον ὅτι ἀμφότερὰ εἰσὶ τὸ ἰσοζύγιον, καὶ τοῦτο τὸ κἄλλος τοῦ κόσμου.

Ὁ Ῥοβινέτος παραδέχεται ἀντίθεσιν τοῦ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι· ὁ τρόπος ὅμως τῆς τούτων ἐνόητός ἐστιν ἀνεξήγητος.

Γ'.) Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἤντησε καὶ ὁ Λαμετρίου τὸν ὕλισμὸν αὐτοῦ (3). Οὗτος τὸν Ἐπίκουρον σπουδάσας, τὸν αἰδε-

ρότον καὶ ἄλλους ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι τοῦ σώματος διάφορος, ἡ τοῦ θεοῦ ὑπάρξις ἐστὶν ἀμφίβολος, ἡ περὶ τὸν θεὸν πίστις περιττὴ, ἡ ἀθεΐα ἐστὶν ἡ θεωρία ἡ ποιοῦσα τὸν ἀνθρώπον εὐδαίμονα. Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ σύνθετος, μηχανὴ, ἡ ψυχὴ ἀναπτύσσεται διὰ πῶν ὀργάνων τοῦ σώματος.

Ἡ μετάβασις ἐξ ἀνθρώπου εἰς θηρίον δὲν φαίνεται μεγάλη, διότι ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς εὐρέσεως τῆς γλώσσης ἦτο θηρίον· οἱ φθόγγοι καὶ αἱ λέξεις ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ ἐνός εἰσέρχονται εἰς τὰ ὄτια τοῦ ἑτέρου πρὸς τὸν μυελόν. Ὅλα τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, μνήμη, κρίσις καὶ λοιπὰ εἰσὶ τροποποιήσεις τοῦ μυελοῦ (P'hom. mach. p. 23 καὶ ἐφ.). Αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως εἰσὶν ἀσθενεῖς· μέγιστη μωρία τὸ νὰ ταλαιπωρῆται τις διὰ τὸ ἀγνώριστον. Ἐὰν ἡ ἀθεΐα διασπαρῆ, καταστραφήσονται ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς θρησκείας, οὔτε πόλεμοι θρησκευτικοὶ ἔσονται, οὔτε στρατιῶται τῆς θρησκείας ἄνδρες ἐπικίνδυνοι, ἀλλ' ἀκρα εὐδαιμονία, τὰ πάντα λίαν καλὰ. (P'hom. mach. p. 46 καὶ ἐφ.).

Τὰς ἰδέας ταύτας τοῦ Λαμετρίου ἐζήτησαν ὁ ἰατρὸς Λυζάκιος καὶ ὁ Ἰράλλης νὰ ἀναιρέσωσιν ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ὕλης ὡς ἀντιθέτου τῆ τοῦ νοεῖν, δεικνύοντες, ὅτι ἐκ τῶν ἰατρικῶν παρατηρήσεων ἐξάγεται ὑπὲρ τοῦ ὕλισμοῦ οὐδέν. Τέλος δὲ καὶ ὁ Φραγκίσκος δεικνύει τοὺς παραλογισμοὺς αὐτοῦ. Οἱ εἰρημένοι ὅμως ὑποθέτουσιν ἰδέας Καρτεσιου, Λωκκίου καὶ Λεϊβνιτίου, ἃς ὁ ἀνασκευαζόμενος δὲν παραδέχεται (1). ἐνὶ λόγῳ αἱ συζητήσεις τῶν τότε Γάλλων δεικνυνται ἐπιπολαιοί, αἱ δὲ ἰδέαι τῆς θρησκείας ὡς δεισιδαιμονία, ἡ δ' ἀθανασία ὡς ἀποκύημα τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς τοῦ ἱερατείου ἀμαθίας.

Τὰς δοξασίας ταύτας παρέλαβον πολλοὶ, ἐν οἷς καὶ Κλαύδιος Ἐλβέτιος (γεννηθεὶς τῷ 1715 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1771), διότι καὶ οὗτος ἠσπάσατο τὴν αἰσθησιν ἀρχὴν τῆς γνῶσεως, τὴν φιλαυτίαν τῆς ἠθικῆς, καὶ τὸ συμφέρον τῆς πολιτικῆς, τὴν φιλαυτίαν καὶ ἰδιοτέλειαν βάσιν τῆς ἀρετῆς, τῶν νόμων, τοῦ δικαίου.

Καὶ ὁ Βολταῖρος (γεννηθεὶς τῷ 1694 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1778)

(1) Le vrai sens du système de la nature par Helvetius. Londres 1774.
(2) Jean Baptiste Robinet de la nature, 4 Vol. Amst. 1761—66. Considerations philosophiques de la gradation naturelle des formes de l' être. Amst. 1763.
(3) Julien Offroy de la Metrie l'homme machine, Leyden 1748.

(1) L'homme plus que machine par Elie Luzac-Golling. 1765.

ἦτο ἀσπονδος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς μεταφυσικῆς ἐχθρός. Ὁ ἔξοχος ὅμως οὗτος κατὰ τὸν νοῦν ἀνὴρ δὲν ἦτο ἄθεος.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Βολταίρου, ἰδίως δὲ τὰ φιλοσοφικά, περιέχουσιν ἀποδείξεις καὶ ἐπιχειρήματα κατ' ἀνθρώπον· τὸ δὲ περὶ τοῦ καλλίστου κόσμου ἀνασκευάζει ἐπιπολαίως τὸν Λεϊβνίτιον ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ὁ Ρουσσῶς (γεννηθεὶς τῷ 1712 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1778) πλήρως φαντασίας καὶ αἰσθήματος, ἐστερημένος ὅμως μεταφυσικῶν ἀρχῶν, ἐπιστημονικῆς καθαρότητος καὶ λογικῆς ἀκολουθίας, ὑποθέτει ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι (Rixner Gesch. d. Phil. 3 τομ. σ. 285) τὸν ἄνθρωπον ἀγαθόν, ἀλλ' ὅτι ἔγεινε κακὸς διὰ τῆς κοινωνίας, ἡμαρτημένης ἀνατροφῆς καὶ κακοῦ πολιτεύματος· καὶ οὗτος ὅμως ἠσπάσατο ἀρχὴν ὑποκειμενικὴν ὑπολαβὼν τὸ αἰσθημα πλέον ἢ τὸν λόγον· θρηνεῖ ὅτι ἀπόλλυται τὸ ἴδιον, μετὰ τῶν ἐπιστημῶν ἀνεπτύχθη ἡ πολυτέλεια, μετ' αὐτῆς ἠϋξήσαν αἱ χρεῖαι, μετ' αὐτῶν ἡ ἀνελευθερία. Ἐν τῷ περὶ ἀνισότητος ὑποθέτει τὸν ἄνθρωπον ἀπλοῦν προῖόν τῆς φύσεως· τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ζῆου διαφορὰν δὲν ἀποτελεῖ ὁ λόγος, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία· ὁ λόγος ἀναπτύσσεται κατ' ὀλίγον, μετ' αὐτοῦ ἡ φιλαυτία· μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς κτήσεως ἀρχεται ἡ πολιτικὴ κοινωνία, μετ' αὐτῆς ἀπέρχεται ἡ εἰρήνη· μετὰ τῆς προόδου τῆς κοινωνίας ἀρχεται ἡ ἰδιοκτησία, μετ' αὐτῆς ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἀπωλείας τῆς ἰδιοκτησίας· οὗτος δ' ἀναγκάζει τοὺς πάντας εἰς ἔνωσιν, καὶ ἡ ἔνωσις αὕτη, ἡ ἐπὶ συνθήκης τε-θεμελιωμένη, ἐστὶν ἡ πολιτεία.

Τὸ κύριον ζήτημα αὐτῷ ἦτο, ποῖα εἶναι ἡ βᾶσις τῆς πολιτείας; ὁ ἄνθρωπος, λέγει, ἔχει ἐλευθέραν βούλησιν· πῶς ὅμως ἡ βούλησις αὕτη δύναται νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς κοινῆς δυνάμεως, πῶς ὁ ἄνθρωπος ὢν ὑποκείμενος δύναται νὰ ᾔναι ἐνταύτῳ ἐλεύθερος ὡς ἦτο καὶ πρὶν ἢ ὑποταχθῇ τῇ κοινῇ βουλήσει; Τὴν λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος παρέχει ἡ κοινωνικὴ συνθήκη· ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, τοῦτο εἶναι ὁρθόν, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πολιτεία πραγματοποιεῖ αὐτήν· ἡ ἐλευθερία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἡ λογικὴ βούλησις, ἡ

καθ' αὐτήν· ἡ κοινὴ βούλησις δὲν εἶναι σύνολον ἐκ τῶν ἰδίων βουλήσεων, ἀλλ' ἡ λογικὴ· ἀρα ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ συγκροτηθῇ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν βουλήσεων τῶν ἀτόμων· ἡ βούλησις οὕσα ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις ἐστὶν ἀνευ λόγου ὁρμη, μετὰ δὲ λόγου λέγεται βούλησις, καὶ ἡ μετὰ λόγου ἐστὶν ἐλευθέρα.

Ὁ Ρουσσῶς ἐξέφρασε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας, ὁ δὲ Κάντιος αὐτήν κατέστησε βᾶσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀρχὴ αὕτη ποιεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Ρουσσῶ εἰς τὸν Κάντιον.

Τῶν ταιούτων δὲ δοξασιῶν ἔνοχοι ἐγένοντο οἱ πλεῖστοι, πλὴν τοῦ Μοντεσκιοῦ, τοῦ Μωπερτουῆ καὶ τοῦ Δαργενσίου, διότι πάντες οἱ ἄλλοι ἐδόξαζον, ὅτι ἡ ἀθανασία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια εἶναι ἀποκυήματα τῆς φαντασίας.

Ἐκ τῶν εἰρημένιων φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐν Γαλλίᾳ μᾶλλον ὠπισθοδρόμησεν ἢ προώδευσε, καὶ εἰς ἄλλο δὲν συνετέλεισεν, εἰμὴ μόνον εἰς καταστροφὴν τῆς τότε ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς διαφθορᾶς.

B. Ἡ φιλοσοφία ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἡ θεωρία τοῦ Λωκκίου εἶχε καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τὰς αὐτὰς συνεπείας· οἱ Ἀγγλοὶ ὅμως ἀπέβλεψαν οὐ μόνον εἰς τὴν φυσικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἣν ἐζήτησαν νὰ συνδέσωσι μετὰ τῆς ἐμπειρίας. Χάρις ὅμως εἰς τὸν σοβαρὸν χαρακτῆρα τῶν Ἀγγλων οὐδέποτε ὑψώθη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὅσον ἐν Γαλλίᾳ, ἡ θρασύτης, ἡ ἀθεΐα καὶ ἡ κακοήθεια.

Οἱ πλεῖστοι ἠσπάσαντο τὰς ἀρχὰς τοῦ Λωκκίου καὶ Νεύτωνος προσθέντες καὶ σκέψεις ἰδίας.

Ὁ Λωκκίος ἰσχυρίζετο, ὅτι ὅλαι αἱ γνώσεις ἡμῶν πηγάζουσιν ἐκ τῆς αἰσθήσεως (ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς), καὶ ὅτι ἡ περὶ ψυχῆς, πνεύματος, Θεοῦ, ἰδέα εἶναι τόσον σαφής, ὅσον καὶ ἡ περὶ σώματος.

Τῷ ἰσχυρισμῷ τούτῳ ἀντέταξεν ὁ ἐπίσκοπος Πέτρος Βρόβνιος (procedure of the understanding 1729), νομίζων, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ἡμαρτημένος καὶ πηγὴ τῶν ἀθέων παραστάσεων· ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ νομίζων, ὅτι αἱ αἰσθηταὶ παραστάσεις, ἃς καλεῖ ἰδέας, εἶναι ἡ πηγὴ τῶν γνώσεων

ήμων, ισχυρίζεται ένταύτῳ, ὅτι ἔχομεν γνώσιν καὶ τῶν ὑπεραισθητῶν· ὡς βάσιν ὁμῶς τῶν ὑπεραισθητῶν ἐκλαμβάνει τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὑπεραισθητῶν, διότι τὸ πνεῦμα, καίτοι δὲν ἔχει ἄμεσον γνώσιν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν θεῶν ὄντων, δύναται ἐκ τῶν αἰσθητῶν νὰ σχηματίσῃ συλλογισμοὺς ἀναλόγους (proced. of the unferst. p. 85.).

Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ τοῦτο, περιέχον πολλὰς ἰδέας ἀξίας λόγου, ἀνακαλύπτει πλείονας ἀπάτας τῆς Ἀγγλικῆς φιλοσοφίας δεικνύον, ὅτι γνώσιν τῶν ὑπαιραιοσθητῶν αὐτῶν καθ' αὐτὰ δὲν ἔχομεν, καὶ εἰς τοῦτο ἀποφαίνεται ἄλλη τις θεωρία περὶ τῆς περιοχῆς καὶ τῶν ὁρίων τῆς γνώσεως. Τὸ σύγγραμμα ὁμῶς τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔρευνα περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὴν γνώσιν, ἀλλ' εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς παρεδέχθη τὴν ἐξ ἀναλογίας γνώσιν ὡς βάσιν, χωρὶς αὐτὴν νὰ παραγάγῃ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπινου νοός. Τὸ σύγγραμμα ὁμῶς τοῦτο εἶναι ἀτελές, διότι ἐξ ἀναλογίας δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν περὶ τῶν ὑπεραισθητῶν, καὶ διότι ἡ ἀναλογία δὲν δύναται νὰ λάβῃ χώραν ἐνόσῳ δὲν ἀναγνωρισθῶσιν ἐκεῖναι αἱ ἰδέαι ὡς πραγματικάι.

Τὸ αὐλον τῆς ψυχῆς ἀνέκαθεν ἐθεωρήθη ὡς κύριος λόγος περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ αὐλος οὐσία τῆς ψυχῆς ἐσυρπείρανετο ἐκ τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς ὕλης καὶ τοῦ νοεῖν.

β) Βιλέλμος Κόβάρδος, ἰατρὸς, πολλὰ συγγράμματα ἐκδούς (Will. Coward second thoughts concerning human Soul. Lond. 1702 κτλ.), ισχυρίζετο ὅτι τὸ αὐλον εἶναι ἀκατάληπτον, καὶ ἀντίκειται τῷ λόγῳ καὶ τῇ ἀποκαλύψει· ἡ δὲ ψυχὴ ὅτι ἐστὶν ἡ δύναμις, δι' ἧς ὁ ἀνθρώπος κινεῖται, ζῆ, νοεῖ καὶ αἰσθάνεται· καὶ ὅτι ἐν τῷ σώματι οὐσα συναπόλλυται αὐτῷ. Κατ' αὐτοῦ πολλὰ συνεγράφησαν (Tutters brief vindication of the immortality. Lond. 1702 κτλ.).

γ) Τὸ δὲ θνητὸν τῆς ψυχῆς ισχυρίζετο καὶ ὁ Δοδβέλλος καὶ τὴν ἀθανασίαν ὡς συνέπειαν τοῦ πνεύματος, τοῦ μεταδοθέντος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Κατὰ δὲ τοῦτου συνέγραψεν

ὁ Σαμουὴλ Κλάρκιος ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἀποδεικνύει τὴν δοξασίαν τοῦ Δοδβέλλου ἐσφαλμένην, καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐν τῆς ἐννοίας τοῦ αὐλοῦ (A. Letter to Mr Dodwell Lond. 1706).

Ὁ Κλάρκιος, ὁ διασημότερος μετὰ τὸν Νεύτωνα καὶ Λώκκιον, διεφέρετο περὶ ἐλευθερίας πρὸς τὸν Κολλίον (recherches philosophiques sur la liberte. Lond. 1715), ισχυριζόμενος, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ὡς αὐτανεργὸς εἶναι ἐλεύθερος, ὡς πάσχων δ' ἀνελεύθερος· ἐν τῷ νοεῖν, κρίνειν, δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία, ἀλλ' ἐν τῷ βούλεσθαι. (Remarques sur les recherches phil. in recueil T. I. p. 403).

δ) Πρὸς αἰτιολόγησιν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ ἐξεδόθη κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον σύγγραμμά τι τοῦ Κιγγίου, σύμφωνα τῇ τοῦ Λεϊθνιτίου θεοδικίας, διαφέρον ὁμῶς εἰς τὴν περὶ ἐλευθερίας θεωρίαν· (de origine mali auctore Guilielmo King. Londini 1702).

Ὁ Κιγγίος ὑποθέτων τὸν θεὸν δημιουργὸν παντοδύναμον, πάνσοφον, πανάγαθον, ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν ὄντων τυχειότητος.

Ἐνῶ δὲ οὗτοι ἠγωνίζοντο νὰ θεμελιώσωσι τὴν θρησκείαν διὰ τῆς πείρας περισσότερον, ἄλλοι ἐζήτουν νὰ καταστρέψωσι τὴν βάσιν ταύτην (τὴν ἐμπειρικὴν), οὐχὶ ὁμῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστρέψωσι τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ μάλλον ἵνα ἐρευνήσωσι τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι αἱ τῶν ὄντων παραστάσεις ἐκτὸς ἡμῶν δὲν ἔχουσιν ἀλήθειαν πραγματικὴν, διότι τὰ ἀντικείμενα μόνον κατὰ τὸ φαινόμενόν εἰσιν ἐκτὸς ἡμῶν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ πραγματικῶς, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, παρεσκευάσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Καρτεσίου καὶ Μαλεβραγγίου, ἀνεπτύχθη ὁμῶς ὑπὸ Κολλιέρου καὶ Βερκελείου ἰσχυριζομένων, ὅτι τὸ σῶμα ὡς μὴ ὄν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐκτὸς τῶν παραστάσεων πραγματικῶς.

ζ) Ὁ Κολλιέρος (1) ισχυρίζετο, ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁ αἰσθητὸς κόσμος, τουτέστιν ἔκτασις, τόπος, ὕλη, μέγεθος, δὲν ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τῆς παραστάσεως, διότι, ὅσα νομίζομεν ἐκτὸς ἡμῶν,

(1) Uberwog III, 87. περὶ Κολλιέρου καὶ συγγραμμάτων.

ταῦτά εἰσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ. Ἐκ δὲ τῶν ἀποδείξεων, ὅτι ὁ ἐκτὸς κόσμος δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη, τινὲς μὲν εἰσιν ἰσχυροί, τινὲς δ' ἀνίσχυροί· ὁ ἐκτὸς κόσμος οὔτε λόγῳ οὔτε αἰσθήσει δύναται νὰ γνωρισθῇ· λόγῳ δὲν δύναται, διότι τοιοῦτος κόσμος πρέπει νὰ ᾔηται πεποιημένος, ὡς τοιοῦτος δὲ πεπερασμένος καὶ κατὰ συμβεβηκός· ὄντος δὲ τούτου κατὰ συμβεβηκός δὲν δύναται ἡ ὑπαρξίς νὰ ἀποδειχθῇ, διότι ὁ λόγος ἀσχολεῖται περὶ τὰ αἰδία καὶ ἀναγκαῖα· οὐδ' αἰσθήσει δύναται νὰ γνωρισθῇ· ἡ ἀποκάλυψις οὐδὲν περὶ τούτου διδάσκει. Ἐὰν ὁ ἐκτὸς κόσμος ᾔηται πραγματικός, πρέπει νὰ ἔλαβεν ὑπαρξίν παρὰ θεοῦ, διότι ὁ θεὸς ἠθούλετο· ὁ θεὸς ὅμως ἐπ' οὐδενὶ σκοπῷ ἐδημιούργησε, διότι εἰς οὐδὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ· ἄρα ἡ ὑπαρξίς τοῦ κόσμου ἐστὶν ἀδύνατος ὡς πρὸς τὸ αἴτιον αὐτοῦ· πρὸς δὲ ἡ τοῦ κόσμου ἔννοια περιέχει ἀντίφασιν, διότι ἐστὶν ἀπειρος ἅμα καὶ πεπερασμένος· τὸ ἔχον ὅμως μέγεθος ἀπειρον καὶ πεπερασμένον ἐστὶ μὴ ὄν, ὡς μὴ ὄν δὲ ἐστὶν ἀνύπαρκτον· μὴ ὄν δ' ἐστὶ καὶ ἡ ὕλη, οὔσα διαιρετὴ ἀπείρως τε καὶ πεπερασμένως. Ἐκ δὲ τῆς ὑπάρξεως κόσμου τοιοῦτου οὐδὲ κίνησις νὰ ὑπάρξῃ δύναται· ὡς δὲ δημιουργημάτων τοῦ θεοῦ ἔπρεπε νὰ νοῆται οὐχὶ ἀκίνητος, διότι ἔπρεπε ἡ παντοδυναμία τοῦ θεοῦ νὰ κινήσῃ πεποιημένην μηχανήν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀπείρου ἐκτάσεως ἐπεταί, ὅτι οὔτε ὁ ὅλος κόσμος δύναται νὰ κινήθῃ οὔτε μέρος αὐτοῦ· ὁ ὅλος κόσμος δὲν δύναται, διότι σῶμα ἀπείρως ἐκτεταμένον δὲν δύναται νὰ κινήσῃ διὰ δυνάμεως· οὐδὲ μέρος τούτου, διότι σῶμα κινούμενον πρέπει νὰ κινήσῃ ἐκ τινος τόπου εἰς ἕτερον, νὰ ἀπτηται ὅλων τῶν τοῦ τόπου μερῶν, ὅν διέρχεται, καὶ νὰ διαιρῇ αὐτόν· ὅλα δὲ ταῦτα τὰ μέρη εἰσιν ἀπειρα καὶ ἡ τοῦ πλήθους ἀπειρία ἀνυπόστατος.

Ἐὰν ὁ κόσμος ἐκτὸς ἡμῶν ὑποτεθῇ, ἐπεταί, ὅτι ἐστὶν ἢν αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὑπάρχον καὶ τῆς ψυχῆς ἀνεξάρτητον· ὁ κόσμος ὅμως ὡς δημιουργηθείς παρὰ τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἐξηρητημένος ἐξ αὐτοῦ· ἀλλὰ πάλιν φαίνεται ἀντίφασις τῆς ἐννοίας τοῦ ἐξηρητημένου καὶ τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ πρέπει νὰ ἀναιρεθῇ. Ἐὰν δὲ πάλιν ὁ κόσμος ἐκληφθῇ ἐξωτερικός, ἐκτεταμένος, συμβαίνει τὴν ἀτοπὴν,

ὅτι ὁ θεὸς πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ἐκτεταμένος ὡς πάνταχοῦ παριόν· ἀλλ' ἀτοπὴν ἢ ὁ θεὸς νὰ ἐκληφθῇ ἐκτεταμένος καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἕτερον ὄν, ἄρα δύο ἐκτεταμένα, ἢ ὅτι μόνος ὁ θεὸς ἢ ὁ κόσμος ὑπάρχει.

Τέλος δ' ὁ Κολλιέρος μεταβαίνει εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν φιλοσόφων περὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως αὐτῆς καὶ συμπεραίνει, ὅτι ἡ ὕλη τί ἐστὶν ἐστὶν ἡμῖν ἀγνωστον, ὡς καὶ ἂν ὑπάρχη.

Ἡ Γεώργιος Βερκέλειος τῷ 1684 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1754 ἀποθανὼν ἠσπάσατο τὴν θεωρίαν τοῦ Κολλιέρου, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι δι' αὐτῆς καὶ ἡ πνευματικότης τῆς ψυχῆς καὶ ἡ τοῦ θεοῦ ὑπαρξίς ἀποδεικνύονται, καὶ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἀθεΐα ριζηδὸν καταστρέφονται (1).

Ὁ Βερκέλειος νομίζων, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς πραγματικῆς τῆς ὕλης ὑπάρξεως ὑπεστήριζε τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀθεΐαν καὶ ἀπέτελει τὴν κυριωτέραν βάσιν αὐτῶν, ἐζήτησε νὰ ἀνασκευάσῃ τοὺς ἰσχυριζομένους τὴν ἐκτὸς ἡμῶν ὑπαρξίν τῶν αἰσθητῶν ὄντων· αἰ ἐντυπώσεις, ὡς θερμότης, ψυχρότης, χρῶμα, ὄσμη, γεῦσις, καὶ ἄλλαι, δὲν εἶναι τι ἐκτὸς τῆς ψυχῆς πραγματικόν, διότι καθ' ὅσον ἡ αἰσθησις, ἢν τις λαμβάνει ἐκ τοῦ κεντρίσματος βελόνης, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν βελόνην, οὕτω καὶ τὴν τῆς θερμότητος αἰσθησίν δὲν δύναται τις νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ πῦρ. Ὁ μέγας τῆς θερμότητος καὶ ψυχρότητος βαθμὸς παρέχει πόνον, ὁ δὲ μέτριος ἡδονήν· πόνος ὅμως καὶ ἡδονὴ δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν θερμότητα καὶ ψυχρότητα· τὸ ὕδωρ καὶ θερμὸν γίνεται καὶ ψυχρόν· ἀλλ' ἀτοπὴν ἔν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν (ὕδωρ) νὰ ἐκληφθῇ καὶ θερμὸν καὶ ψυχρόν.

Ἐντεῦθεν συμπεραίνει, ὅτι ταῦτά εἰσιν ἐξ ὑποκειμένου, διότι, εἰ ἦσαν ἐξ ἀντικειμένου, ἔπρεπε τὸ αὐτὸ νὰ ἔχῃ ἀντιφατικὰς ιδιότητας.

Διὰ τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων ὁ Βερκέλειος ἀπορρίψας τὴν ἐμ-

(1) G. Berkeley, theory of vision, Lond. 1709 καὶ 1860. Treatise on the principles of human knowledge Lond. 1710. Three dialogues between Hylas and Philonous, Lond. 1713, καὶ ἄλλα.

πειρίαν ισχυρίζετο, ὅτι σώματα πραγματικά δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ μόνον πνεύματα, καὶ αἱ τῶν ἐκτὸς ἀνατυπώσεις ἐνεργοῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν διὰ μεταξὺ αἰτίων· ὥστε αἱ ἀνατυπώσεις παράγονται ἐκτὸς ἡμῶν ὑπὸ τελείου ὄντος· ἐὰν δὲ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργῶνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔπεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶ καὶ τοῦ κακοῦ αἴτιος. Ὁ Βερκέλειος λέγει, ὅτι τὸ κακὸν δὲν συνίσταται εἰς τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' εἰς τὸν σκοπὸν, καὶ ὅτι ἡ πρᾶξις δὲν πηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ σκοπός.

Ὁ Βερκέλειος δὲν ισχυρίζετο, ὡς ὁ Μαλεβράγγιος, ὅτι πάντα ἐν τῷ Θεῷ βλέπομεν, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶ τὸ κάτοπτρον πάντων, ἀλλ' ὅτι πάντα διὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ τὸ κάτοπτρον καὶ ἐν αὐτῷ ὁ Θεὸς παράγει σχήματα καὶ χρώματα καὶ τὰς αἰσθητὰς παραστάσεις, εἰ καὶ αἱ τοῦ Θεοῦ ιδέαι ἀντανανκλῶνται ἐν αὐτῷ.

Ὁ Βερκέλειος τὸν σωματικὸν κόσμον παραδέχεται πραγματικόν, τοῦτο ὅμως τὸ πραγματικὸν δὲν εἶναι ἐξ ἀντικειμένου, καθ' αὐτὸ, ἀλλ' ἐν ταῖς ιδέαις τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ὅμως καθίσταται ἀνακόλουθος, διότι ἄλλην παραδέχεται ἀρχὴν παρά τὴν ἀρχὴν καὶ ἡ ὅλη ὑπαρξὶς συνίσταται ἐν τῇ παραστάσει ἀνευ ἀναφορᾶς πρὸς ἕτερον.

Ὁ ἰδανισμὸς, ὁ ἐξ ὑποκειμένου, ἐξαφανίζει πᾶν τὸ πραγματικόν, διότι ἡ βλῆ ἐν τῷ πνεύματι ἐστὶ παράστασις αὐτοῦ. (Hegel Gesch. d. Phil. III. σ. 441.).

Ὁ Βερκέλειος ισχυρίζεται, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν δύναται νὰ νοήσῃ ποιότητα ἀνευ ὑποκειμένου αὐτῆς, ἢ κοινὴν ἐννοιαν ἀνευ ἰδίων διορισμῶν (δηλ. τρίγωνον ἀνευ ἰσοσκελοῦς, ἐπιμήκους κτλ.). Τὰ σωματικὰ ὄντα εἰσὶ παραστάσεις ἡμῶν, καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τοῦ παριστῶντος πνεύματος.

Τὸ σύστημα τοῦ Βερκελείου ἐστὶν ἰδανικὸν ἐξ ὑποκειμένου, καὶ καθιστᾷ τὴν ἐκτὸς φύσιν περιττήν· ἡ θεολογία τοῦ Βερκελείου ἐστὶν ἀντιφατικὴ, διότι ἐξ ἐνός μὲν παραδέχεται πνεύματα ὡς ἀληθεῖς οὐσίας, καθαρὰς ἐνεργείας, ἐξ ἑτέρου δὲ ὡς πρὸς τὸν Θεὸν παθητικά· ἐὰν δὲ μήτε ἡ οὐσία τῶν ἰδίων ὄντων μήτε ἡ ἐννοια τοῦ Θεοῦ δύναται νὰ ἀναιρεθῇ, προέρχεται ἀντίφασις.

θ) Δαυτὸ Οὔμος, οὗ τὸ γένος ἀνήγατο εἰς τοὺς κόμητας τῆς Σκωτίας, ἐγεννήθη ἐν Ἐδιμβούργῳ τῷ 1711· ἀποθανόντος δὲ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς περιουσίας περιελθούσης εἰς τὸν πρωτότοκον ἀδελφόν του ἔπρεπεν ὁ Δαυτὸ νὰ ἀφιερῶθῃ ἢ εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον ἢ τὸ νομικὸν ἢ τὸ ἰατρικόν· ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ προσδιώρισεν αὐτὸν εἰς τὸ νομικόν· οὗτος ὅμως δὲν εἶχεν εἰς τοῦτο κλίσιν, ἀλλ' εἰς τὴν φιλοσοφίαν· καὶ πρῶτον μὲν χάριν οἰκονομίας ἐζήτησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἔπειτα δὲ ἐν Ἐδιμβούργῳ παρά τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Ἐν δ' ἔτος συνώδευσεν ὡς παιδαγωγὸς τὸν Μαρκέσιον Ἀνανδᾶλην καὶ τὸν στρατηγὸν Σαιντκλαῖρον ὡς γραμματεὺς κατὰ τὴν εἰς Γαλλίαν ἐκστρατείαν καὶ ἐν ταῖς ἐν Βιέννῃ καὶ Τουρίνῳ πρεσβείαις αὐτοῦ.

Ἐν δὲ Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1734 ἕως τοῦ 1737 διαμείνας συνέγραψε τὸ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὃ ἐν Λονδίῳ τῷ 1738 ἐκδόθῃν ἔδωκεν ἐν Γερμανίᾳ τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ Καντίου πορείαν. Τῷ δὲ 1742 ἐξέδωκε τὰ ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ αὐτοῦ, τῷ δὲ 1747 τὸ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, τῷ δὲ 1754 τὴν ἰστορίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῷ 1763 μέχρι τοῦ 1766 διέμεινεν ἐν Παρίσι τοῖς ὡς γραμματεὺς τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας· τῷ δὲ 1767 ἦλθεν εἰς Ἐδιμβούργον καὶ ἐκεῖ τῷ 1776 ἀπεδίωσεν.

Τὰ δὲ συγγράμματά του (1) ἤρξαντο κατ' ὀλίγον νὰ λαμβάνωσιν ὑπόληψιν· ὁ Οὔμος ἐγκωμιάζεται, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ Καντίου, ὅτι ἦτο καὶ τοῦ Λωκίου συνεπέστερος καὶ τῶν σκεπτικῶν νουνεχέστερος, καὶ ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις αὐτοῦ διέκοψαν τὸν δογματικὸν αὐτοῦ (Καντίου) λήθαργον καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς ἄλλας περὶ θεωρητικῆς φιλοσοφίας ἐρεῦνας.

Ὁ Οὔμος ἀσπασάμενος τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Λωκίου, ἰδίαν ὅμως βαδίσας ὁδὸν, ἠσχολήθη περὶ τὴν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τὸ δ' ἐξαγόμενον αὐτοῦ ἦτο, ὅτι γνῶσις πραγματικὴ, ἐξ ἀντικειμένου, δὲν ὑπάρχει. Καίτοι δ' ὁ Οὔμος ἦτο ἐν τῇ θεωρητικῇ φιλοσοφίᾳ σκεπτικὸς, ἦτο ὅμως ἐν τῇ μαθηματικῇ, τῇ τέχνῃ, τῇ ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ δογματικὸς.

(1) Überwog III, 122. ἀναφέρει περὶ τῶν συγγραμμάτων του.

Τὴν σκέψιν αὐτοῦ ἀναπτύσει ἐν τῷ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, προσβάλλει τὴν γνῶσιν καὶ καταστρέφει οὐ μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς συνεχείας, τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου ἔννοιαν· (περὶ ἀνθρ. φύσ. 2. τμ. σελ. 376 καὶ ἐφ.)· ἀλλὰ τὴν σκέψιν αὐτοῦ ταύτην περιώρισεν εἰς τὰ μεταφυσικὰ μόνον, καὶ ἐνόμισεν, ὅτι τὴν γνῶσιν αὐτῶν ἀποδεικνύων ἀδύνατον καὶ ἀναιρῶν ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ διὰ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον πάσης προλήψεως καὶ δεισιδαιμονίας. (Περὶ τοῦ ἀνθρ. νοῦ 3 τομ. τμ. 1. σελ. 19.). Διὸ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ προέθετο νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ νοῦς δὲν παρέχει γνῶσιν πραγματικὴν, καὶ ὅτι ἡ συνέχεια τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς συνηθείας (περὶ τοῦ ἀνθρ. νοῦ σελ. 369. I. τόμ.).

Ὁ Οὔμος λέγει, ὅτι αἱ παραστάσεις ἡμῶν εἰσὶν ἢ ἀνατυπώσεις ἢ νοήματα καὶ ἰδέαι· εἴαν τις αἰσθάνεται πόνον ἢ ἡδονὴν, οὗτος ἔχει ζωηροτέραν παράστασιν, καὶ αἱ ζωηρότεραι παραστάσεις καλοῦνται ἀνατυπώσεις, αἱ δὲ ἥττον ζωηραὶ νοήματα καὶ ἰδέαι. Ἐνταῦθα ὁμοίως ἀναφέρεται τὸ ζήτημα, πόθεν αἱ παραστάσεις ἡμῶν; γεννῶνται ἐν ἡμῖν ἢ ἐκ τῶν ἀντικειμένων;

Ὁ Λώκκιος ἀπεφῆνατο, ὅτι ὅλαι αἱ παραστάσεις παράγονται ἐκ τῶν ἀντικειμένων, ἐκ τῶν παραστάσεων ὁ νοῦς σχηματίζει τὰς κοινὰς ἔννοιαι, ἐκ τῶν κοινῶν ἐνοιῶν τὰς κρίσεις, τοὺς συλλογισμοὺς, ἐνὶ λόγῳ τὴν λογικὴν, τὸ ὅλον σύστημα τοῦ νοεῖν καὶ τὴν πίστιν· διὰ τοῦτο τὸ ὅλον σύστημα θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἀληθείας τῶν αἰσθητῶν ἀνατυπώσεων· (περὶ ἀνθρ. φύσ. III τ.).

Τὴν ἀρχὴν ταύτην τοῦ Λωκκίου ὁ Οὔμος ἀσπασάμενος συνεζήτησεν, ἂν πραγματικῶς δείκνυται ἡ συνέχεια τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, καὶ τὸ ἐξαγόμενον τῆς συζητήσεώς του ταύτης ἦτο, ὅτι ἡ συνέχεια αὕτη κατὰ συνήθειαν μόνον τοιαύτη φαίνεται, καὶ ὅτι, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν φαίνεται ἡ περιοχὴ τοῦ νοῦ, αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὕλης, ἢν αἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ πείρα παρέχουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνθεσις τῆς ὕλης εἶναι τὸ μόνον ἔργον τοῦ νοῦ, εἰσὶν αἱ ἰδέαι ἀντίτυπα τῶν ἀνατυπώσεων ἀπλῶς· (περὶ

ἀνθρ. νοῦ 2 καὶ 3 τμῆμ.). Πάντα τοῦ λόγου τὰ ἀντικείμενά εἰσιν ἢ σχέσεις τῶν ἰδεῶν ἢ ἀποδείξεις· πᾶσα δὲ συζήτησις περὶ ἀποδείξεως θεμελιούται ἐπὶ τῆς σχέσεως τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος· ταύτην ὁμοίως τὴν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος γνῶσιν δὲν κτῶμεν διὰ συλλογισμῶν ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων· ἕκαστον ἀποτελέσμα εἶστι συνέπειά τις, ἥτις οὐδεμίαν ἔχει τῷ αἰτίῳ αὐτῆς ὁμοιότητα, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐφευρεθῇ ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτῆς· διὰ τοῦτο εἶναι ματαιοπονία τὸ νὰ ζητῆ τις νὰ διορίσῃ συγκεκριμένην συνέπειαν ἄνευ συνδρομῆς τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς πείρας. Ἐντεῦθεν δείκνυται τὸ ἀσθενὲς τοῦ νὰ γνωρισθῶσι τὰ αἷτια τῶν φαινομένων.

Ἐάν ὁμοίως οἱ συλλογισμοὶ ἡμῶν περὶ αἰτιότητος θεμελιῶνται ἐπὶ τῆς πείρας, ἐπὶ τίνος θεμελιῶνται οἱ ἐκ τῆς πείρας συλλογισμοί; Ὁ Οὔμος εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ ἀπαντήσῃ μὴ δυνάμενος ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ μόνη ἀρχὴ, ἐξ ἧς ὁ τρόπος οὗτος τῆς τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος συνεχείας ἐξηγεῖται, ἐστὶν ἡ συνήθεια, ἐξηγοῦσα τὴν δυσχέρειαν, ὅτι ἐκ μυρίων περιπτώσεων τῆς πείρας ἐξάγομεν συνέπειαν μὴ δυναμένην νὰ ἐξαχθῇ ἐκ μιᾶς περιπτώσεως. Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν δύναται νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ λόγου, διότι οἱ συλλογισμοί, οὓς ὁ λόγος ἐξάγει ἐκ τῆς παρατηρήσεως κύκλου τινός, εἰσὶν οἱ αὐτοί, οὓς θὰ ἐξηγεῖν ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅλων τῶν κύκλων· ὥστε ὅλαι αἱ ἐκ τῆς πείρας συνέπειαι δὲν εἶναι τοῦ λόγου ἀποτελέσματα, ἀλλὰ τῆς συνηθείας· (ἀνθρ. νοῦ τμ. 5.). Ἡ ἀρχὴ αὕτη θέτει ἡμᾶς εἰς κατάστασιν τοῦ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς δυνάμεως, καὶ διὰ τῆς ἐννοίας αὐτῆς τὴν συνέχειαν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Διὰ τὴν ἔννοιαν ὁμοίως ταύτην τῆς δυνάμεως ἢ ἀναγκαίου συνδέσμου τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος δὲν εὐρίσκομεν ἀνατύπωσιν, ἐξ ἧς αὕτη ἠδύνατο νὰ παραχθῇ. Οὐδὲ διὰ συλλογισμῶν δύναμεθα νὰ λάβωμεν αὐτὴν, διότι τὸ νοεῖν οὐδέποτε γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ πρῶτην τινὰ ἔννοιαν· οὐδ' ἐκ τῆς ἐπιστάσεως δύναται νὰ παραχθῇ, διότι παρατηροῦμεν μὲν, ὅτι αἱ μεταβολαὶ ἐπονται τῇ βουλήσει, εἶναι ὁμοίως ἀκατάληπτον διὰ

κίνος παρέπεται ἡ δύναμις, ὡς ἔστι καὶ ὁ τρόπος τῆς τοῦ αἰτίου ἐνεργείας ἀγνωστος.

Ἐὰν ἄρα ταῦτα πάντα εἰσὶν ἀκατάληπτα, φανερόν εἶναι, ὅτι διὰ σειρᾶς συμβεβηκότων παρατηροῦμεν μυρίας περιπτώσεις καὶ τῆς συνεχοῦς τούτων ἐπαναλήψεως τὸ μὲν προηγούμενον συνεχίζομεν νὰ ὀνομάζωμεν αἰτίον, τὸ δ' ἐπόμενον ἀποτέλεσμα· ὥστε ἡ ἔννοια ἀναγκαίου τινός συνδέσμου προέρχεται, φαίνεται, δι' ἀριθμοῦ τινος ὁμοίων παρατηρήσεων, ὁ δὲ σύνδεσμος, ἡ συνηθὴς μετάβασις τῆς φαντασίας ἐκ τινος ἀντικειμένου εἰς τὸ συγγενὲς αὐτοῦ ἀντικείμενον, εἶναι ἡ αἰσθήσις ἢ ἡ ἀνατύπωσις, ἐξ ἧς σχηματίζομεν τὴν ἔννοιαν ἀναγκαίας τινός συναφείας ἢ δυνάμεως* (συζήτ. ἀνθρ. νοῦ τμ. 7. III τόμ. σελ. 109)· ἐνὶ λόγῳ ἡ σκέψις τοῦ Οὔμου περιορίζετο εἰς μόνην τὴν ἔννοιαν τῆς συνεχείας τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτον τὸν νόμον μεταχειρίζομεθα χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν, οὐχὶ συνεπεῖς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἀλλὰ φύσει, καὶ τὸν νόμον μὴ εἰδότες ἐφαρμόζομεν, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ἐν ἡμῶν ὑπάρχει ἀρχὴ πραγματικῆ ἀναγκάζουσα ἡμᾶς οὕτω νὰ κρίνωμεν. Ἐπειδὴ δὲ Οὔμος ὑπέθετεν, ὅτι πᾶσα γνώσις ἐκ τῆς αἰσθήσεως προέρχεται, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀρνηθῆ τὸ καθόλου καὶ ἀναγκαῖον τῆς γνώσεως καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς συνεχείας τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος.

Ἡ πεῖρα ὅμως δὲν δύναται νὰ διδάξῃ τὸ προβαῖνον ὑπὲρ τὸ πραγματικόν, ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ, ὑπὲρ τὴν πεῖραν. Ὁ Οὔμος ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσῃ τὴν γενικὴν χρῆσιν τῆς ἔννοιαι, καὶ ἐπομένως ἂν ἀρνηθῆ καὶ τῆς ἔννοιαι τὴν πραγματικότητά. Ὁ Οὔμος ἐνόμιπεν, ὅτι τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τῆς συνηθείας. Ἐπειδὴ φαινόμενά τινα προηγούνται ἄλλων καὶ ἔπονται ἄλληλοις, ὀνομάζονται κατὰ συνηθειαν τὸ μὲν προηγούμενον αἰτίον, τὸ δὲ ἐπόμενον ἀποτέλεσμα.

Ὁ Λώκκιος ἐδόξαζεν, ὅτι τὴν τοῦ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος ἔννοιαν, ἄρα τὴν ἀναγκαίαν συνέχειαν, λαμβάνομεν ἐκ τῆς πεῖρας, ἥτις ὡς αἰσθητῆ παρατήρησις δὲν περιέχει αἰτιώδη συνέχειαν, ἀναγκαιότητα· ἡ αἰσθητῆ παρατήρησις ἀναφέρεται εἰς

περιεχόμενον ὄντων καὶ οὐχὶ εἰς αἰτίον καὶ ἀποτέλεσμα· ἡ ἀναγκαιότης ἐστὶ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ γίνεται ὑποκειμενικῶς, ὡφ' ἡμῶν. Τοῦτο τὸ εἶδος τῆς γενικότητος, ὃ μετὰ τῆς ἀναγκαιότητος συνδέομεν, ὀνομάζει ὁ Οὔμος συνηθειαν (Hegel Gesch. d. Phil. III σ. 448). Ἐπειδὴ συνεχῶς εἶδομεν τὴν συνηθειαν, ἐσυνηθίσσαμεν νὰ θεωρῶμεν τὴν συνέχειαν ἀναγκαίαν.

Ἡ ἀπειρος ὁμοίως ἀλυσὶς τῶν φαινομένων δὲν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ταύτην τὴν ἔννοιαν, ἐὰν δὲν ἦτο δεδομένον ἐν τῇ φύσει ἡμῶν. Ἐν τῇ ἔννοια συνεχείας τινός ἐστὶ μόνον σχέσις τις κατὰ συμβεβηκὸς, ἐν δὲ τῇ τοῦ αἰτίου ἀναγκαίᾳ. Ὁ Οὔμος ὁμοίως μετὰ πῆς ἀρνήσεως τῆς πραγματικότητος τῆς ἔννοιαι ἀρνεῖται πᾶσαν ἀναγκαίαν τῶν φαινομένων συνέχειαν. Ἐὰν ὅμως ἐν ἡμῶν δὲν ὑπῆρχε νόμος ἀναγκαῖος, οὐδέποτε ἠδυνάμεθα νὰ νοῶμεν ἀναγκαιώς.

Ἄλλ' ἡ σκέψις αὕτη τοῦ Οὔμου δύναται νὰ ἀναιρεθῆ καὶ ἐκ πεῖρας, ὡς αὐτὴν ὁ Σχελλίνγιος ἀναιρεῖ. (Schelling sämtliche Werke X. σ. 78.), διότι αὕτη ὑποθέτει ἐμπειρίαν μὴ ὁμολογουμένην. Ὁ Οὔμος ἐξηγεῖ, ὅτι κατὰ συνηθειαν ἔχει τις κλίσιν εἰς τὸ νὰ φέρῃ τὰ ὄντα εἰς αἰτιώδη συνέχειαν· ἀλλ' ἐκάστη συνηθεια ὑποθέτει χρόνον τινά, καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε χρόνος νὰ προέλθῃ, ἕως οὗ συνεθίσῃ ἡ ἀνθρωπότης νὰ θεωρῇ τὰ φαινόμενα ὡς ἀναγκαῖα. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη τοῦ Οὔμου δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῆ χρόνος, καὶ ἡ ὑπόθεσις χρόνου, καθ' ἂν δὲν ἐσκέφθη ἡ ἀνθρωπότης περὶ τοῦ νόμου τοῦ αἰτίου, δηλοῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ἄνθρωπος· ἄρα ἐν τῇ πρώτῃ ἡδὴ ἡμέρᾳ χρόνος δὲν ἠδύνατο νὰ προηγηθῆ· καὶ αὐτὸς ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ ὄφις, ὁ ἐμπνεύσας σκεπτικὰς παρατηρήσεις τῷ ἀνθρώπῳ, δὲν εἶχε χρόνον νὰ διδάξῃ αὐτὸν περὶ τῆς συνεχείας τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος· ὁ ὄφις εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἄρα φάγεις, ὅα ἀνοιχθῶσι σοῦ αἱ ὀφθαλμοί· ὁ δ' ἄνθρωπος ἀμέσως ἐγνώρισεν τὸ φαγεῖν ὡς αἰτίον τοῦ νὰ γείνη θεός· ἄρα πρέπει τοῦτο νὰ ὑποθέσωμεν, ἡ κλίσις αὕτη ἐγένετο ἐν χρόνῳ. Τὸ νῆπιον ἐν τῇ κοιτῆδι, ὃ οὐδὲν ἐλέχθη περὶ ἀποτελέσματος, κρότον τινά ἀκούον στρέφεται πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ αἰτίου δὲν προέρχεται ἐκ συνηθείας, ἀλλ' εἶναι τῷ

άνθρωπω έμφυτος. Ο νόμος τής αιτιότητας είναι ανεξάρτητος ού μόνον τής βουλήσεως, αλλά και του νοείν, και διά τούτο άρχή πραγματική, έμφυτος, αναγκάζουσα να κρίνωμεν κατά τόν νόμον του αίτιου και του αποτελέσματος.

Περί δ' έλευθερίας και αναγκαιότητας των ανθρώπινων πράξεων πραγματευθείς ισχυρίζετο, ότι έλευθερία είναι δύναμις του πράττειν ή μή πράττειν, π. χ. δυνάμεθα, ή τήν ήρεμίαν ή τήν κίνησιν να προκρίνωμεν, και αύτη ή υποθετική έλευθερία υπάρχει παντί μη εν αλύσεσιν όντι· (B τομ. σελ. 135. άνθρ. νοϋ).

Η δέ Ορησκεία δέν θεμελιούται επί του λόγου, διότι ο λόγος προβαίνει πέραν τής πείρας, και πέραν αύτης ούδέν να γνωρίση δύναται, άλλ' επί έξωτερικής όρμης.

Τήν δέ ύπαρξιν του Θεού, λέγει, ζητούσι να αποδείξωσιν εκ τής σκοπιμότητας και τής τάξεως των όντων τεκμαιρόμενοι το αίτιον εκ του αποτελέσματος· τούτο όμως το αίτιον δέν είναι βέβαιον ως ύπερ πάσαν ανθρώπινην κατάληψιν· και αν τις ταιούτόν τι όν παραδεχθῆ, τούτο δέν είναι συλλογισμός, αλλά ποιήσις· (II. σελ. 337 και έφ.).

Είς δέ τήν σκέψιν φέρει ού μόνον ή ιστορία τής Ορησκείας, αλλά και αύτη ή Ορησκεία ως γνώσις τής του Θεού ύπάρξεως και των ιδιοτήτων αυτού· (περί φυσ. Ορησκ.).

Τήν ύπαρξιν του Θεού όμολογοϋσιν ως αναμφισβήτητον άληθειαν, διότι ούδέν έστιν άνευ αίτιου, και το πρώτον αίτιον καλείται θεός (σελ. 43.).

Η έννοια όμως του Θεού και των ιδιοτήτων αυτού είναι άντικείμενον διαφωνίας και άμφισβολίας, διότι αι αποδιδόμεναι τελειότητες τῷ ύπερτάτῳ είναι άπλώς σχετικά· ως μη έννοούντες δέ τας ιδιότητες του Θεού δέν δυνάμεθα να υποθέσωμεν αυτάς και ταίς των δημιουργημάτων όμοίας.

Αλλά και τήν περί τής άθανασίας τής ψυχῆς απόδειξιν έπραγματεύθη σκεπτικώς (περί άθαν. Λονδίνον 1789), τεκμαιρόμενος τήν ψυχῆν όνητην εκ του όνητου του σώματος.

Το έξαγόμενον τής θεωρίας του Ούμου ήτο ή καταστροφή πάσης βεβαιότητας· διότι, εάν άρχή τής αληθείας είναι αι αισθητά

ανατυπώσεις, βεβαία γνώσις δέν ύπάρχει, ούτε τάξις, ούτε νόμος εν τῷ κόσμῳ δύναται να ύποτεθῆ, ούτε συνέχεια, ούτε ή τῷ Θεοϋ ιδέα, τής έλευθερίας και άθανασίας να καθιδρυθῆ, διότι αι ιδέαι αύται δέν θεμελιούνται επί αισθητών ανατυπώσεων· και αν επ' αυτών θεμελιωθῶσι, παρίστανται ως έπιγάγραμμα του ανθρώπινου νοϋ.

Ότι δ' αι δαξασίαι αύται του Ούμου και εις τον βίον άντέφασκον και τήν πείραν, όμολογεί και αυτός ο Ούμος, διότι ισχυρόν αισθημα τής πίστειος και φυσική έμφυτία, μάλλον ή αναγκαιότης εν τῷ νοείν ύπερτερεῖ παν σκεπτικόν έπιχείρημα.

Αλλά και ή ήθική κατ' αυτόν στηρίζεται επί τῆς πείρας και ούχι επί του λόγου και τής φιλαυτίας· διότι τῆς φιλαυτίας άντικείται ή μεγαλοψυχία, ή πρὸς τον πλησίον αγάπη και ή ευμένεια. Έντεϋθεν φανερόν είναι, ότι ή ήθική θεμελιούται επί αισθήματος έμφύτου. Έπειδή τῷ ήθικῷ αισθήματι, ενισχυομένου δια φιλοτιμίας, ευγνωμοσύνης και συμπάθειας, ύπάρχουσιν ευμένεια, δικαιοσύνη και το κοινόν αγαθόν, εἰσιν αι πράξεις μόνον λογικοϋ όντος αγαθαί.

1.) Σκωτική σχολή.

Και ή σχολή αύτη ήσπάζετο το ύποκείμενον άρχήν· άρχήγος αύτης φέρεται ο Θωμάς Ρεΐδος γεννηθείς τῷ 1710 και άποθανόν τῷ 1796 (1).

Ο Ρεΐδος έδόξαζεν, ότι ή δλη ανθρώπινη επιστήμη άντικείμενον έχει ή των αισθητών κόσμῳ· ή των νοητών· δια τούτα ή φιλοσοφία έξ ένός μὲν περιορίζεται εις τήν γνώσιν τής φύσεως, έξ έτέρου δέ άσχολεῖται περί τήν θεωρίαν τής φύσεως και τήν των ενεργειών των πνευματικῶν όντων, το μὲν πρώτον τούτων άνομάζεται φιλοσοφία τής φύσεως, το δε δεύτερον φιλοσοφία του πνεύματος· ή δέ μόνη όρθή όδός εις συζήτησιν τής φύσεως· αι του πνεύματος είναι ή πείρα και ή παρατήρησις.

Τήν δέ θεωρίαν του αναπτύσσει κατ' άντίθεσιν των άλλων. Αι θεωρίαι των άλλων εἰσι κατ' αυτόν· ως πρὸς τήν περί των ιδεών θεωρίαν ήμαρτημέναί.

(1) Ueberweg περί των συγγραμμάτων του αναφέρει III, 125.

Ὁ Ρεῖδος ὁρμᾶται ἀπὸ τῶν ὁμολογουμένων γεγονότων ἰσχυρίζομενος, ὅτι λαμβάνει χώραν συνέχεια τοῦ ἐκτὸς καὶ ἐντὸς, τὰ δὲ μέσον ταύτης τῆς συνεχείας εἰσὶν αἱ αἰσθήσεις· διὰ τοῦτο συζητῶν τὰς ἐνεργείας τῶν αἰσθήσεων ἐξάγει, ὅτι ἡ αἰσθήσις εἶναι ἡ αἰσθησις τῆς ἰδίας ἡμῶν καταστάσεως καὶ παρέχει ἀμέσως τὴν βεβαιότητα τῆς παρουσίας τινὸς ἐκτὸς ἡμῶν ἀντικειμενικοῦ. Ἡ μετάβασις αὕτη ἀπὸ τῆς ὑποκειμενικῆς αἰσθήσεως εἰς ἀντικειμενικὸν συνειδὸς δὲν εἶναι προῖον τῆς συνηθείας, ἀλλ' ἀρχική· ὁ σύνδεσμος τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἀντικειμενικοῦ εἶναι τι διὰ τὸν κοινὸν νοῦν ὅπως βέβαιον· ἀπόδειξις τοῦτου εἶναι ἡ γλῶσσα, ἣτις ὡς τοῦ κοινοῦ νοῦ προῖον σημαίνει μῖα λέξις (θερμῶ) καὶ τὴν αἰσθησὶν καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἐκ τῆς συνεχείας τῆς αἰσθήσεως ἡμῶν καὶ τῆς ιδιότητος τοῦ ἀντικειμένου τὴν μὲν ιδιότητα ὀνομάζομεν αἴτιον, τὴν δ' αἰσθησὶν ἀποτέλεσμα· ὥστε ἡ φιλοσοφία τοῦ Ρεῖδου δὲν ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀντικείμενον τόσον, ὅσον νὰ ἐξηγήσῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δυνάμεθα αὐτὸ νὰ γνωρίσωμεν.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως εἶναι παρὸν, τὸ δὲ τῆς μνήμης παρελθόν· διὰ τοῦτο ἡ αἰσθησις ἀναφέρεται εἰς ἀμέσον βεβαιότητα τῆς ὑπάρξεως ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων διὰ τῶν αἰσθητηρίων· αἱ πρῶται ἀρχαὶ εἰσὶν ἐν ἡμῶν φύσει· πῶς ὅμως εἰς ἡμᾶς ἔρχονται αὗτοι, οὐδὲν γινώσκομεν· ὑποκείμενον ἀπάσθων τῶν ἰδεῶν ἐσμέν ἡμεῖς αὐτοί· αἱ ἀρχαὶ αἱ ἐν τῇ φύσει ἡμῶν εἰσὶν αἱ τοῦ κοινοῦ νοῦ. Ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία δὲν ἀντιφάσκει αὐτῶν, ἀλλὰ θεμελιουτῆ ἐπ' αὐτοῦ.

Τοῦτον δὲ τὸν κοινὸν νοῦν οἱ περὶ τὸν Ρεῖδον ἀρχὴν ὑποθέσαντες ἐθεώρουν τὴν σκέψιν τοῦ Οὔμου συνέπειαν θεωρίας ὑπερπηδησάσης τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τούτεστι τοῦ κοινοῦ νοῦ.

Ὁ Ρεῖδος ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ δεῖται τῆς φιλοσοφίας, αὕτη ἱδρύεται μόνον ἐπὶ τοῦ κοινοῦ νοῦ, ἐξ αὐτοῦ πηγάζει καὶ τρέφεται καὶ μετ' αὐτοῦ συμφωνοῦσα δύναται νὰ ἦναι χρήσιμος.

Τὰ αξιώματα ὅμως, ἃ ὁ Ρεῖδος ἐκ τοῦ κοινοῦ νοῦ παρέλαβε,

δὲν ἐξέθηκε συστηματικῶς· νομίζων δὲ, ὅτι ὁ κοινὸς νοῦς διὰ τῆς αἰσθήσεως παρέχει πάντα, συνέχευε τὴν αἰσθησὶν καὶ τὴν νόησιν.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Ρεῖδου ἠσπάσατο ὁ Ἰάκωβος Βεαπτιάς ἐπιχειρήσας ἐν τῇ περὶ ἀληθείας συγγράμματι αὐτοῦ (1) νὰ ἀναιρέσῃ διὰ τοῦ κοινοῦ νοῦ τὸν Οὔμον, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν.

Καὶ ὁ Θωμᾶς Ὀσβάλδος ἐπίσης τὸ αὐτὸ ἐπεχείρησε βουλόμενος τὴν θρησκείαν νὰ ὑπερασπίσῃ καὶ ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ ἀληθεῖαι τῆς θρησκείας εἰσὶν ἀμέσως σαφεῖς καὶ βέβαιοι, καὶ ἡ βεβαιότης αὐτῶν δίδεται διὰ τοῦ κοινοῦ νοῦ (2).

Καὶ ὁ Δουγάλδος Στεύαρτος (3) ἠσπάσατο τὰς ἀρχὰς τοῦ Ρεῖδου, εἰ καὶ αὐτὸν κατακρίνει ὅτι παραδέχεται πρῶτα, ποιότητος, δηλαδὴ σκληρότητα, μαλακότητα, καὶ ὅπως ἄλλας, τούτεστιν ἕκτασιν, σχῆμα καὶ λοιπά· κατακρίνει δ' αὐτὸν καὶ διότι δὲν ὥρισε πῶς τὸ ἀντικείμενον καθ' αὐτὸ διορίζομεν; πῶς γινώσκον ἀνεξαρτήτως τῆς αἰσθήσεως; ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος ὁ Στεύαρτος δὲν ἀπομακρύνεται τοῦ Ρεῖδου.

Καὶ ὁ Δαυὶδ Ἀρτλέυος ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ τὸν Οὔμον, ἀλλ' ἀπέτυχε (4).

Καὶ ὁ Πριστλέυος (5), διαπρέψας ἐν τῇ θεολογίᾳ, τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ φυσικῇ, τὸ μὲν πρῶτον κατέκρινε τοὺς ἐναντίους τοῦ Οὔμου ἀποδείξας, ὅτι ὁ κοινὸς νοῦς εἰς ἀναιρέσιν τῆς τοῦ Οὔμου φιλοσοφίας δὲν ἀρκεῖ, ἔπειτα δὲ κατέκρινε καὶ αὐτὸν τὸν Οὔμον· Ἐπειδὴ ὅμως τὰς συνεπείας τῆς τοῦ Οὔμου σκέψεως προσέβαλε καὶ οὐχὶ τὰ αξιώματα, δὲν ἐδυνήθη νὰ ἀναιρέσῃ αὐτόν.

Τὸ σύστημα τοῦ Λωκκίου καὶ Ἀρτλεῦου ἀσπασάμενος ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ ἀπόδειξις περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως παράγεται ἐκ συλλογισμοῦ ἐμπειρικοῦ, ἐκ τοῦ ὅτι δηλαδὴ ὅλα τὰ ἀποτε-

(1) Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁ Überweg III, 125.

(2) An appeal to common sense in behalf of religion, Edinb. 1766 καὶ ἔφ.

(3) Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Überweg III, 125.

(4) Überweg III, 87.

(5) Überweg III, 87.

λέσματα πρέπει να έχωσι τὰς αἰτίας των, καὶ ὅτι ἀνευ αἰτίας οὐδὲν ὑπάρχει. αἰτίαν ὅμως ὑποθέσας παραχθεῖσαν ἐμπειρικῶς κατηγορήθη ὅτι ἐξῆλθε τῶν ὀρίων τῆς πείρας, ὡς ὑποθέσας αἰτίαν διάφοραν τοῦ ἀπαταλέσματος, τούτεστι τοῦ κόσμου.

Ἐάνθρωπον ὑπέθετεν ἂν σύνθετον, αἰσθητικὸν καὶ νοητικὸν, ἢ αἰσθητικῶς καὶ ὅλαι αἱ πραγματικαὶ δυνάμεις εἰσὶν ἐξαγόμενον τῆς ἀργανικῆς τοῦ μυελοῦ κατασκευῆς, ὁ ὅλος ἄνθρωπος ἀποθνήσκει τὸ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι ἔχουσι τὴν ἕδραν αὐτῶν ἐν τῷ μυελῷ καὶ τοῖς νεύροις, ἐπομένως τὸ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι εἰσὶν ιδιότητες τοῦ μυελοῦ· ἐπομένως ἡ ψυχὴ καθὼς ὕλικὴ εἶναι διαίρετῆ· ἐάν τὸ πνεῦμα ἦναι ὑλικόν, ἢ ἐλευθερία εἶναι μηδέν.

Ὁ δὲ Πρίκιος (1) ἀντέταξε τῇ ἐμπειρίᾳ ταύτῃ, ὅτι ἡ δύναμις, ἢ τὸ νοεῖν, τὴν ἀληθεῖαν διακρίνει, τὰ ἀντικείμενα συγκρίνει καὶ κρίνει, εἶναι πηγὴ νέων ἰδεῶν καὶ οὐσιωδῶς διάφορος τῆς αἰσθησεως, διότι ἡ μὲν αἰσθησις εἶναι γνώσις τῶν καθ' ἕκαστα, ὁ δὲ νοῦς τῶν καθόλου.

Ὁ Πρίκιος δείξας ὅτι ἡ πυκνότης, ἡ ἀργία, οἱ νόμοι τῆς κινήσεως, ἡ οὐσία, ἡ διάρκεια, ὁ τόπος εἶναι σύνθεσις ἀναγκαῖα, ὅτι αἰτίον καὶ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι τῆς αἰσθησεως προϊόν, ἀλλὰ τοῦ νοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ κρίσας νὰ σχηματίσωμεν δυνάμεθα, ἐν αἷς τὰ κατηγορούμενον μετὰ τοῦ υποκειμένου συνδέεται γενικῶς καὶ ἀναγκασίως, ἀνῆρσε τὴν ἐμπειρίαν ταύτην.

Ὡς ὅμως τὰς ἐναίας ταύτας κατὰ ὁ νοῦς ; κατὰ αὐτὰς ἢ ἔχει φύσει ; ταῦτα τὰ ζητήματα ὁ Πρίκιος δὲν πρόέβαλεν.

Ἐάν πρῶτον ταῦτα τοῦ φιλοσοφίᾳ παρέλαθε καὶ ὁ Βογγῆρος Κολλάρδος (2), ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰουφροάς (3) καὶ ἄλλοι ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν γεγονότων τοῦ συνειδότητος.

Τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἀρχὴν καταστήσας ὁ Κολλάρδος, καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ὁ Βίκτωρ Κουσίνας, βῆσιν τῆς ὀντολογίας συνέστησε ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἐκλεκτικὴν καλουμένην σχολήν. Καίτοι

(1) Überweg III, 87.
(2) Überweg III, 302.
(3) Überweg III, 303.

δ' ἡ ἐμπειρία δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, ἔδωκεν ὅμως ἀφορμὴν εἰς ζήτησιν τῶν ἀρχῶν καὶ νόμων τῆς γνώσεως, πύξινε τὰς ψυχολογικὰς γνώσεις καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν ἀξία ἐπαίνου καὶ οὐχι ὅπως ἀπορριπτέα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχεν ὁ Ἀδάμ Σμιθίος (γέννηθεὶς τῷ 1723 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1790) κατὰστήσας τὴν εὐρυπάθειαν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς, ὁ Ἰωάννης Κραίγιος θέσας ἀρχὴν τῆς πολιτικῆς νομοθεσίας τὸ ἠθικὸν αἰσθημα, ὁ Ἀδάμ Φεργουσσὸν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς τὴν εὐμένειαν καὶ ὁ Ἰερεμίας Βενθάμιος ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαίας νομοθεσίας τὴν κοινὴν ἀφέλειαν· ἰσχυρίζετο δὲ ὅτι τὸ ἀφελίμον ἔχει πάντοτε τὴν ἡδονὴν, καὶ αὕτη ἡ ἀρετὴ καὶ δικαιοσύνη εἰσὶν ἀγαθὰ, καθ' ὅσον ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἀγνωστάτην καὶ μεγίστην ἡδονήν. (Traité de la législation 3 τόμ. Paris 1802).

Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν ὑπῆρξαν φυσικὴ ἐνδοξοὶ προάγοντες τὴν μαθηματικὴν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν γημεῖαν, μισθιστικιστὰι, Χριστιανὸς Θωμάσιος, Ἰακώβος Σπένερος, Λυγούστος Ἑρμάννος Φράγκος, Ἐμμανουὴλ Σβέδενβόργγιος, Φρειδερίκος Χριστόφορος Οἰττίγγερος καὶ Σαιντμαρτίνος, ἀσπασμένοι πάντες τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰακώβου Βοήμου· τέλος δὲ τότε ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀντώνιος Νέσμερος, ἰδρυτὴς τῆς ἐν Παρισίοις τῶν μαθητικῶν ἑταιρίας. (Rixner Gesch. d. Phil. 3 tom. σ. 274 καὶ ἐφ.).

Ἐν δὲ Γερμανίᾳ οἱ τότε λόγιοι εἶχον ἀνάλογον μεγίστην πρὸς τοὺς Ἕλληνας σοφιστὰς, διότι καὶ οὗτοι κατὰστήσαντες τὸ υποκείμενον ἀρχὴν καὶ κριτήριον τῆν ἀληθείας τοῖς πᾶσιν ἀντέλεγον.

Κορυφαῖοι δὲ τῆς τοιαύτης παιδείας ἐν Γερμανίᾳ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι Μωσῆς Μενδελσόν, ὃς γεννηθεὶς τῷ 1727 καὶ ἐκπαίδευθεὶς τῇ συνδρομῇ τοῦ Λεσσιγγίου, διετέλεσεν ὀπαδὸς τῆς τοῦ Οὐόλφριου φιλοσοφίας· αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ περιορίζονται ἐντὸς τοῦ υποκειμένου, προβαίνει ὅμως καὶ πέραν αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ συνδέονται καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ Σούλτζερος, Ἐγγελοῦ καὶ Γάρβης.

Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἠσπασάντο καὶ ἐμπειρικὸι ψυχολόγοι, ὡς Κρέυζος καὶ ἄλλοι. Σχεδὸν ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ

ἐπιστημονική ἐνέργεια ἐν Γερμανίᾳ ἐτράπη εἰς τὴν ὑποκειμενικήν θεωρίαν. (Gesch. d. Psychol. von F. A. Carus.). Ὁ ἐπισημότερος τούτων τότε ἦτο ὁ Τετένσιος, διότι οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὴν ψυχολογίαν τὰ μέγιστα. Ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης Ἑρβίκος Λάμπερτος, ὃν ὁ Κάντιος ἀναφέρει, συνέγραψε περὶ ἀληθοῦς, φαινομένου καὶ ἀπάτης.

Οὐ μόνον δὲ ψυχολόγοι ἐνήργησαν τότε, ἀλλὰ καὶ θεολόγοι, ὡς ὁ Ρεϊμάρτος, καὶ ἄλλοι ἔξοχοι ἄνδρες, ὡς ὁ Λεσσίγγιος, ὁ Ἑρδερὸς, ὁ Ἀμαννος, ὁ Λαβάτερος, ὁ Γοίθιος καὶ ὁ Σχίλλερος τῷ Σπινόζᾳ καὶ Λεϊβνιτίῳ ἐπόμενοι, πρὸ πάντων δ' ὁ Γοίθιος καὶ Σχίλλερος ἀποτελοῦσι τὴν ἀπὸ τοῦ Λεσσίγγιου πρὸς τὸν Σχελλίγγιον μετάβασιν.

Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν οἱ Γερμανοὶ ἠσπάζοντο οὐ μόνον τὴν Λεϊβνιτικὴν καὶ Οὐολφικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμπειρικὴν τοῦ Λωκκίου καὶ τὰς ἰδέας τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν Γάλλων μεταδοθείσας εἰς τὴν ἄλλην Γερμανίαν καὶ ἰδίως τὴν Πρωσσίαν ὑπὸ Νικολαίου καὶ Σουλτζέρου (Bibliothek 118 vol. καὶ 22) ἀσχοληθέντων περὶ τὰς καλὰς τέχνας.

Κατ' ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους ἀνεφάνη κίνησις τις τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ διαφωνίᾳ μεταξὺ Μενδελσῶνος καὶ Ἰακώβη περὶ τοῦ ἀν' ὁ Λεσσίγγιος ἦτο Σπινοζιστής, καὶ ἔπειτα καὶ περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Σπινόζου, ἣν ὡς τι κακὸν ὑπέβλεπον.

Τὸν δὲ Μενδελσῶνα κατέκρινε καὶ ὁ Γεώργιος Ἀμαννος, ὅτι κατέστραψε τὸν Σπινοζισμόν τοῦ Λεσσίγγιου. Ὁ δὲ Γοττχόλδος Ἐφραῆμ Λεσσίγγιος γεννηθεὶς τῷ 1729 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1781 ἦτο πολέμιος καὶ τῆς ἐπιπολαίου τῶν Γάλλων παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν Γερμανῶν ἀκαταληψίας· ἐν τῷ περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συγγράμματι αὐτοῦ ἀπεφήνατο, ὅτι πρόβλημα τῆς θρησκείας εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν ὡς λογικῶν.

Καὶ ὁ Φραγκίσκος Ἐμστερχούης (γεννηθεὶς τῷ 1720 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1790) κατεφέρετο κατὰ τῶν ὕλιστων (Rixner Gesch. der Phil. 3. Band σ. 240 καὶ ἐφ.).

Καίτοι ἡ Ἀγγλικὴ καὶ Γαλλικὴ φιλοσοφία ἀπέβλεπον εἰς τὴν

ἐμπειρίαν, ἢ δὲ Γερμανικὴ εἰς τὴν λογικὴν γνῶσιν, εἶχον ὁμῶς ἀμφότεραι τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, τούτεστι τὸ ὑποκείμενον, ἢ μὲν οὐδένα θεὸν βουλομένη, ἢ δὲ οὐδένα θεὸν ἀναγνωρίζουσα. Ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ κατὰ Λεσσίγγιον ὁ ἄθεος ἐγένετο φιλόσοφος, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ὁ φιλόσοφος ἄθεος. Οὗτος δ' ὁ ἄθεος χαρακτήρ ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἐξελθὼν προεκάλεσε τὴν ἀντίθεσιν· ὥστε τὸ μετὰ τὸν Κάντιον τῶν συστημάτων πρόβλημα ἦτο ἡ ἀναίρεσις τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, ὁ μὲν Καρτέσιος, Μαλεβράγγιος καὶ Σπινόζας ἠρνοῦντο τὸ ἴδιον, διετήρουν δὲ τὸ καθόλου ὡς τὸ οὐσιώδες, οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ ἐγκαταλιπόντες τὸ καθόλου ὑπέλαβον οὐσιώδες τὸ ἴδιον, οἱ δὲ μετὰ τὸν Κάντιον ἐζήτησαν τὴν ἀπὸ Καρτεσίου μέχρι Καντίου ἐπικρατήσασαν ἀντίθεσιν νὰ ἐξισώσῃ καὶ τὸν πραγματισμὸν καὶ ἰδανισμὸν νὰ συνδέσῃσιν.

Ἡ δ' ἐμπειρία δύναται καὶ ὡς ἐξωτερικὴ καὶ ὡς ἐσωτερικὴ νὰ ἐκληφθῇ, καὶ εἰ μὲν ἐκληφθῇ ὡς ἐξωτερικὴ, ἡ γνῶσις ἐστὶν ἀπλῶς φυσικὴ καὶ οὐχὶ μεταφυσικὴ· εἰ δ' ὡς ἐσωτερικὴ, ἡ γνῶσις ἐστὶ γνῶσις τοῦ συνειδότου. Ἐάν τις ἀποβλέψῃ εἰς τὸ ἐξαγόμενον, εὕρισκει τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Λωκκίῳ καὶ τῷ Καντίῳ, διότι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἰδέαν τῆς ἠθικῆς καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ Κάντιος ἐκ τῆς συνειδήσεως παράγαγεν, εὔρεν ὁ Λωκκίος ἐν ἄλλαις μορφαῖς τοῦ συνειδότου· ἡ διαφορὰ αὐτῶν μόνον συνίστατο εἰς τὸ ὅτι ὁ Κάντιος ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ λόγος ἔχει γνῶσιν αὐτὴν καθ' αὐτὴν, καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τὰ ἔπειτα συστήματα τοῦ Φιχθίου, Σχελλίγγιου καὶ Ἐγέλου ἀνέπτυξαν.

Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀνεγνωρίσθη ἀρχὴ, ἐπόμενον ἦτο νὰ συζητηθῇ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τὸ ὑποκείμενον ἐν ἑαυτῷ ἀναπτύσσεται, θέτει ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον καὶ αἴθρις αὐτὸ ἀναίρει.

Τοῦτο τὸ ζήτημα, δι' ὃ ὁ Κάντιος ἰδρυτῆς τῆς μεθ' αὐτὸν φιλοσοφίας κατέστη, ἔχουσι νὰ λύσῃσι τὰ μετὰ τὸν Κάντιον συστήματα, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ Φιχθίου, Σχελλίγγιου, καὶ Ἐγέλου. Οὕτω δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν Κάντιον καὶ τὰ μετ' αὐτὸν συστήματα.

I. EMMANOYHA KANTIOΣ.

Ὁ Κάντιος ἐκφράσας τὴν ἀρχὴν, ὅτι τὸ ὑποκείμενον θέτει ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον, κατέστη δ' ἀρχηγὸς τῆς ἕλης μετ' αὐτὸν φιλοσοφίας.

Γεννηθεὶς τῷ 1724 ἐν Κοινισβέργῃ ἐξ οἰκογενείας βιομηχάνου ἔλαβε παρὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀννης Ρεγίνης Ρεϋτέρου αὐστηρὰν ὀρθοπευτικὴν ἀγωγὴν· τῷ δ' ὀγδόῳ ἔτει κατετάχθη εἰς τὴν τοῦ Φρειδερίκου σχολὴν σπουδάζας μέχρι τοῦ δεκάτου ἔκτου τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, τῷ δὲ δεκάτῳ ἔκτῳ ἔτει κατετάχθη εἰς τὴν σχολὴν τῆς θεολογίας τοῦ πανεπιστημίου ἀκροσάμενος τῶν μαθηματικῶν καὶ δογματικῶν παραδόσεων τοῦ Σούλτζου, ἃς ἐπ' ἀνελάμβανε τοῖς φοιτηταῖς, καὶ ἐξ ὧν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπορίζετο.

Κατ' ἀρχὰς ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Οὐόλφου, τὴν τοῦ Βάουμγαρτένου, ἐξ αὐτῶν πλείστους ὄρους παρέλαβεν· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἐσπούδασεν ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπιστήμας, πρὸ πασῶν δὲ τὴν ἀνθρωπολογίαν, τὰς φυσικὰς καὶ τὰς μαθηματικὰς.

Τῷ δὲ 1746 μόλις εἴκοσι καὶ δύο ἔτων ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον πόνημά αὐτοῦ, ὅπερ ἐδείκνυε τὴν βαθεῖαν καὶ ἀνεξάρτητον κρίσιν αὐτοῦ. Τῷ δὲ 1755 λαβὼν τὸν βαθμὸν τοῦ διδάκτορος ἐδίδαξεν ὡς ὑφηγητῆς διάφορα μαθήματα τῆς φιλοσοφίας, τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς. Τῷ δὲ 1756 διωρίσθη ἔκτακτος καθηγητῆς καὶ διέμεινεν ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1770, ὅτε διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τῆς λογικῆς καὶ μεταφυσικῆς. Τῷ δὲ 1780 ἔγεινε συγκλητικὸς καὶ τῷ 1786 πρῶτανις. Τῷ δὲ 1787 ἔγεινε μέλος τῆς ἐν Βερολίνῳ ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν· ἀποποιήθει δὲ ἐπιώφελεστέρως ἑδρας προσενεχθείσας αὐτῷ παρ' Ἰένης, Ἐρλάγγης καὶ Ἀλλης, διέμεινεν ἐν τῇ πόλει τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ὅπου τῷ 1804 ἐτελεύτησεν οὐδέποτε τῆς πόλεως ταύτης ἐξελθὼν. Αἱ οἰκία καὶ ἐντυπώσεις, ἡ τιμιότης τοῦ πατρὸς καὶ ἡ εὐσέβεια τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐνέπνευσαν αὐτῷ ἐν ταῖς ἐρξύναις τὸ τίμιον, τὸ φιλάληθες καὶ εὐσυνείδητον.

Ὁ Κάντιος ἀπεστρέφετο τὰς ἐπιδείξεις, ἦτο ἀπλοῦς, εἰλικρι-

νῆς, ἠθικὸς καὶ πολλαῖς ἄλλαις ἀρεταῖς κεκοσμημένος. Καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεικονίζουσι τὸν ἄνδρα καθ' ὅλα ἔσοχον, καὶ αὐτὸς ἐξυμνεῖται ὑπ' ἀνδρῶν διασήμων, ἰδίως δὲ ὑπὸ Ἰωάννου Γοττφρείδου Ἐρδέρου, ὡς ἄνθρωπος ἔχων μετὰ τῶν ἀρετῶν τὸ εὐφρόσυνον νέου καὶ τὸ ἱλαρὸν, ἰδέας βρούσας ἐκ τῆς δριμυλίας του.

Ὁ Κάντιος συνέγραψε πλεῖστα, ὧν τὰ οὐσιωδέστερά εἰσιν ἡ κριτικὴ τοῦ καθαρῶς λόγου ἐκδοθεῖσα τῷ 1781, τὰ προλεγόμενα τῷ 1783, ἡ θεμελίωσις τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν τῷ 1785, ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου τῷ 1788, αἱ ἀρχαὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως τῷ 1786, ἡ κριτικὴ τοῦ κριτικοῦ ἦτοι τῆς κριτικῆς δυνάμεως τῷ 1790, ἡ ὀρθοπευτικὴ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ λόγου, ἡ ἠθικολογία καὶ δικαιολογία τῷ 1797, ἡ πραγματικὴ ἀνθρωπολογία τῷ 1798 καὶ πλεῖσται ἄλλαι πραγματεῖαι.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐκ τῶν τετραδίων του ἡ ἐπιτομὴ τῆς λογικῆς καὶ ἄλλα τινά. Τὰ δὲ ἅπαντα ἐξέδωκε τῷ μὲν 1838 ὁ Ἀρτενστέινος, τῷ δὲ 1840 ἕως τοῦ 1842 ὁ Σχούβερτος καὶ Ῥοσενκράντζιος εἰς τόμους δώδεκα (1).

(1) *Ueber die ἀπὸ Καντίου φιλοσοφίας συνέγραψαν Karl. Ludw. Michelet, Geschichte der letzten systeme der Phil. in Deutschland von Kant bis Hegel, 2 Bde. Berlin 1837—38. καὶ Entwicklung der neunsten Deutschen Phil. Berlin, 1843.*

Heinrich Mor. Chalybaeus, hist. Entwicklung der speculativen Phil. in Deutschland von Kant bis Hegel, Dresden 1837. 5 Aufl. 1860.

A. S. Wilm, histoire de la Phil. allemande depuis Kant jusqu' à Hegel, Paris 1846—49.

H. Ritter, Versuch zur Verständigung über die neueste deutsche Phil. seit Kant, 1858.

Carl Herm. Kirchner, die speculativen systeme seit Kant und die philosophische Aufgabe der Gegenwart, Leipzig 1860.

A. Fouéher de Garail, Hegel et Schopenhauer, études sur la philosophie allemande moderne depuis Kant, Paris 1862.

Ad. Drechster, Charakteristik der philosophischen systeme seit Kant, Dresden 1863.

O. Liebmann, Kant und die Epigonen, Stuttgart 1865.

Ἐκδόσεις ἀπὸ τῶν τοῦ Kant von G. Hartenstein, 10 Bde 1838—39. καὶ von Karl Rosenkranz und Fr. Willh. Schubert, 1842 in 12. Ban.

Überweg III, 131 καὶ ἐφ. ἀναφέρονται τὰ τοῦ Καντίου συγγράμματα κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ὀνομαστικῶς, καὶ τὰ τῶν συγγραψάντων περὶ αὐτῶν ἐν σελ. 145—146. καὶ ἐν σελ. 184 καὶ ἐφ.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάπτυξις τοῦ Καντίου δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς περιόδους, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 1740 καὶ μέχρι τοῦ 1760 προβαίνουσα κινεῖται ἐντὸς τῆς θεωρίας τοῦ Οὐόλφου καὶ Λεϊβνιτίου, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 1760 μέχρι τοῦ 1770 ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς σκέψεως τοῦ Δαυὶδ Οὐίμου· ἡ δὲ τρίτη ἀπὸ τοῦ 1770 μέχρι τοῦ 1790 ἀνυψοῦται ὑπὲρ τὴν δογματικὴν καὶ τὴν ἐμπειρικὴν φιλοσοφίαν καὶ θεμελιοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θεωρίαν, τὴν κριτικὴν καλουμένην, ἣτις ὑφίσταται ἐν τῇ ἐρευνῇ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ.

Ἡ πρὸ Καντίου φιλοσοφία ἐζητεῖ τὴν ἐξήγησιν τῶν ὄντων, ἡ δὲ τοῦ Καντίου ἐζητεῖ τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς πραγματοποιεῖται τὸ ἀντικείμενον τῆς πείρας, τὰ ὄντα, τουτέστι τὸ γεγονός τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· οὕτω δὲ ἡ μὲν πρὸ Καντίου φιλοσοφία ἐζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ὄντα, ἡ δὲ τοῦ Καντίου τὴν γνώσιν τῶν ὄντων. Ὁ Κάντιος συνεζήτησε τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς πραγματοποιεῖται τὸ γεγονός τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τὰς δυνάμεις, ὧν ἄνευ τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἐπιτελεῖται· ἄρα ἐρευνᾷ τὰς γνωστικὰς δυνάμεις καὶ τοὺς ἀναγκαίους ὄρους τοὺς προηγουμένους τοῦ γεγονότος τῆς γνώσεως.

Ἐπειδὴ ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τοὺς ὄρους ὀνομάζεται ὑπερβατικὴ, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ὄροι καλοῦνται ὑπερβατικοί. Ἐπειδὴ ἡ μεταφυσικὴ κατὰ Κάντιον, ὡς ἐπιστήμη περὶ τῶν ὄρων τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἐστὶν ἐπιστήμη τῆς γνώσεως καὶ οὐχὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τουτέστιν ὄντολογία, ἐστὶ γνώσις τῶν ἀντικειμένων τῆς πείρας. Ἐπειδὴ ὅμως ἄνευ τῆς τοῦ ὑπεραισθητοῦ γνώσεως πᾶσα ἠθικὴ καὶ πᾶσα περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἰδέα ἀναιρεῖται, ὁ Κάντιος δὲν ἤρνεῖτο τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἀλλὰ μόνον τὴν γνώσιν αὐτοῦ.

Πρῶτος ὁ Λώκκιος ἐπεχείρησε νὰ ἐρευνήσῃ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἡμετέρων γνώσεων. Ἐὰν αὐτὸ ἐπεχείρησε καὶ ὁ Κάντιος, ἀλλὰ τὸ ἐξαγόμενον τοῦ Καντίου διέφερεν ἐκείνου τοῦ Λωκκίου· ὁ μὲν Λώκκιος τὴν τοῦ νοεῖν ἀναγκαιότητα ἐζήτησε νὰ παράγῃ ἐκ τῶν ἀντικειμένων, ὁ δὲ Κάντιος ἐζήτησε νὰ θεμελιώσῃ τὴν βεβαιότητα τῶν ἀντικειμένων διὰ τῆς ἐξ ὑποκειμένου τοῦ

νοεῖν ἀναγκαιότητος. Ὁ Λώκκιος λέγει, ὅτι αἱ παραστάσεις, ἐπειδὴ δὲν παράγουμεν αὐτὰς ἐκουσίως, πρέπει νὰ παράγονται ἐκ τῶν ἀντικειμένων, διότι, εἰ δὲν παρήγοντο ἐξ αὐτῶν, ἡ ὑπαρξὶς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν θὰ ἦσαν ἀνεξήγητα· ἄρα αἱ παραστάσεις εἰσὶ κυρίως ἀληθεῖς, καθ' ὅσον παράγονται ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ οὐχὶ ἐξ ἡμῶν· ἵνα ὅμως γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν, πρέπει ὁ νοῦς νὰ διευθύνηται κατὰ τὰ ὄντα καὶ νὰ τηρήτῃ τὰς ἐντυπώσεις καθαρὰς.

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Λωκκίου ὁ Οὐίμος ἀσπασάμενος ἠρεύνησεν, ἂν ἦναι δυνατὴ γνώσις τῶν παραστάσεων ἡμῶν, καὶ ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ὁμοῦ καὶ τὴν συνέχειαν τῶν ὄντων παρατηροῦμεν δι' ἀνατυπώσεων μόνον, ἰσχυρίζομενος, ὅτι αἱ ἴδιαι ἀνατυπώσεις πρέπει σαφῶς καὶ ἀκριβῶς νὰ διακριθῶσιν ἀλλήλων· περὶ δὲ τῆς οὐσιώδους συνεχείας αὐτῶν οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀνατύπωση· ἀλλὰ καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ὑποτιθέμεναι ὡς κεκρυμμένα αἷτια, ἐξ ὧν ἔπρεπε τὰ ἀποτελέσματα νὰ παραχθῶσιν, εἰσὶ σχηματισμοὶ ἀπλῶς τῆς φαντασίας ἡμῶν, καὶ δὲν δεικνύουσιν ἄλλο εἰμὴ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν πηγὴν τῶν φαινομένων, ὅτι αἷτιον, ἀποτέλεσμα καὶ δυνάμις εἰσὶ παραστάσεις ἄνευ ἀντικειμενικῆς σημασίας, διότι ἡ πείρα παρέχει μόνον τὰ καθ' ἕκαστα στοιχεῖα, ἡ φαντασία διατάσσει ταῦτα καὶ συνδέει ἐν ἡμῖν, καὶ αὕτη ἡ σύνθεσις, ἣν αἰτιότητα καλοῦμεν, εἶναι ἀπλῶς προῖόν τῆς συνηθείας, εἶναι ἀπλῶς πρόσθεσις τοῖς φαινομένοις ἐξ ὑποκειμένου, οὐχὶ δ' ἐξ ἀντικειμένου, ἐπομένως ἄνευ πραγματικῆς ἰσχύος. Ἐὰν δὲ αἱ ἐμφανίσεις δὲν πηγάζωσιν ἐκ τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἐὰν μεταξὺ ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων δὲν ὑπάρχῃ συνέχεια, ἥμισυ ὑπάρχει μεταξὺ ὄντων καὶ ὑπεραισθητοῦ αἰτίου· περὶ δὲ κοινῶν καὶ ἀναγκαίων νόμων, ὑφ' οὓς πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ τῶν ὄντων συνέχεια καὶ ἡ τοῦ κόσμου πορεία, οὐδὲν γινώσκομεν· διὰ τοῦτο ὅλαι αἱ προσδοκίαι ἡμῶν θεμελιοῦνται ἐπὶ ὑποθέσεως ἀβεβαίου, οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γέλῃ περὶ βεβαιότητος· ἡ ἀναλογία φαινομένων, συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένων, παρέχει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πιθανότητα· καὶ ἡ πείρα ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην, διότι ἡ ἀτακτος τῶν συμ-

θεωρημάτων πορεία αναιρεί πᾶσαν τάξιν. Ἐάν δὲ μεταξύ ἐμπειρικών ὄντων δὲν δύναται αἰτιώδης συνέχεια νὰ γνωρισθῇ, πῶς δύναται μεταξύ αἰσθητῶν καὶ ὑπεραισθητῶν; ἔάν αὕτη δὲν δύναται νὰ γνωρισθῇ, οὐδ' αἴτιον, τουτέστι θεός, δύναται νὰ ὑπάρχῃ.

Καὶ ἀληθῶς ὑπὸ τῆς σκέψεως ταύτης ὄλοι αἱ βᾶσεις τῆς φιλοσοφίας ἐκλονίσθησαν· διότι, ἔάν ἡ ἀναγκαία συνέχεια τῶν ὄντων μετ' ἀλλήλων ἀναιρεθῇ, ἀναιρεῖται ἀκολουθῶς πᾶσα θεμελίωσις καὶ συνέπεια, ἀντὶ πραγματικῆς γνώσεως τίθεται βεβαιότης ἀνεύ βᾶσεως, πᾶσα ἐμπειρικὴ γνώσις καταστρέφεται καὶ αὕτη ἡ ἰδέα παρέκίνησε τὸν Κάντιον νὰ σώσῃ τοῦλάχιστον τὴν ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην, διότι ὁ Οὐμός ἀσπασάμενος τὴν ἐμπειρίαν τοῦ Λωκίου ἐκλονίσεν αὐτὴν διὰ τῆς ἐμπειρίας.

Ὁ Λώκιος καὶ ὁ Οὐμός ἠρεύνησαν τὴν καταγωγὴν τῶν ἰδίων παραστάσεων, ἀποφηνάμενοι τὴν πείραν πηγὴν αὐτῶν. Ὁ δὲ Κάντιος τὴν καταγωγὴν τῆς πείρας κατέστησε πρόβλημα τῆς κριτικῆς ἐρεύνης αὐτοῦ.

Ὁ Κάντιος κατ' ἀρχὰς συμφώνει μετὰ τοῦ Οὐμοῦ, ὅτι ἡ αἰτιότης εἶναι ἐννοια ἐμπειρικὴ, ἐπομένως παρὰ τὴν ἐμπειρικὴν ἄλλη γνώσις περὶ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος δὲν εἶναι εἰρη πείρα· ἔάν δὲ ἄλλη γνώσις παρὰ ταύτην δὲν ὑπάρχῃ, ἔπειτα, ὅτι οὐδὲ μεταφυσικὴ ὑπάρχει.

Ὁ Κάντιος συμφωνῶν κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Οὐμοῦ, ὅτι ἡ ἐννοια τῆς αἰτίας δὲν εἶναι λογικὴ, ἀλλ' ἐμπειρικὴ, ὅτι ἡ θεμελιώδης ἐννοια τῆς πραγματικῆς γνώσεως δὲν εἶναι ἡ λογικὴ, ἀλλὰ ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ αἰτιότης, ἀπεφαίνεται ὅτι ἡ πραγματικὴ γνώσις ὑψίσταται ἐν τῇ πείρα, ἐπομένως πᾶσα ὑπὲρ τὴν πείραν γνώσις δὲν εἶναι δυνατὴ, τουτέστιν μεταφυσικὴ τοῦ ὑπεραισθητοῦ δὲν ὑπάρχει.

Ὁ Κάντιος παρεδέχθη μεθ' Οὐμοῦ, ὅτι ἡ πείρα περὶ ἀναγκαίας τάξεως τῆς φύσεως καὶ αἰτιότητος διδάσκει οὐδὲν, ὅτι ἡ αἰτιότης εἶναι ἐννοια, ἣν δὲν ἀφαιρούμεν ἀπὸ τῆς πείρας, οἷον ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν περιπτώσεων καὶ ἐξ ἀναλογίας. Ὁ Οὐμός ἐσυμπέρανε, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐννοια τῆς αἰτιότητος δὲν πηγάζει ἐκ τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, δὲν ἰσχύει γενικῶς

καὶ ἀναγκαιῶς· μάλιστα δὲ ἔπρεπε νὰ συμπεράνη ἀντιθέτως, ὅτι, ἔάν ἡ ἐννοια αὕτη ἐκ τῆς πείρας ἐπήγαγεν, ἔπρεπε νὰ ἦναι κατὰ συμβεβηκός, ἔπρεπε νὰ στρεφῆται πᾶσης γενικότητος καὶ ἀναγκαιότητος, διότι ἡ πείρα οὔτε ἡ αὕτη μένει, οὔτε ἔστι διὰ πάντας ἡ αὕτη, καὶ ἐν οὐδενὶ χρόνῳ ἔστι τελεία· ἡ ἐννοια δύναται νὰ ἦναι γενικὴ καὶ ἀναγκαία, ὅταν πηγάζῃ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ καεῖν ἡμῶν, τουτέστι τοῦ λόγου ἡμῶν, διότι ὁ λόγος ἔστι κοινός πᾶσι καὶ εἰς· ἡ πείρα ἔστι προῖον τοῦ λόγου καὶ τῆς αἰσθήσεως, καὶ, καθὼ παραγόμενον τῶν νόμων τοῦ νοῦ, κοινὴ, ἀναγκαία καὶ ὑπὲρ πᾶν συμβεβηκός. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀντιτάξῃ ἡ φιλοσοφία κατὰ τῆς σκέψεως, ἥτις φέρει τὸ δυνατόν πᾶσης κοινῶς ἰσχυούσης ἐπιστήμης εἰς ἀμφιβολίαν. Ἐκ τούτου πηγάζει ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Καντίου, (Prolegom. zur Kritik der rein. Vern.) ὅτι μέχρι τοῦδε ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ ὅλη γνώσις ἡμῶν πρέπει νὰ διευθύνηται κατὰ τὰ ἀντικείμενα· ἀλλὰ διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὄλοι αἱ δοκιμαί εἰς τὸ νὰ πορισθῶμέν τι ἐκ τῶν προτέρων καταστρέφονται· διὰ τοῦτα πρέπει νὰ πειραθῶμεν ἂν δὲν προοδεύωμεν βέλτιον εἰς τὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς, ἔάν παραδεχθῶμεν, ὅτι τὰ ἀντικείμενα πρέπει νὰ διευθύνωνται κατὰ τὴν γνώσιν ἡμῶν, οὔσαν σύμφωνον μᾶλλον μετὰ τινος γνώσεως ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ Καντίου, ἥτις τὴν ἐμπειρίαν κατέστρεψεν, ἀπ' αὐτοῦ ἀρξάμενη καὶ ὑπὸ Φιχίου, Σχελλιγγίου καὶ Ἐγγέλου τελειοποιηθεῖσα ὑψωσε πάλιν τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὸ ἰδανικόν. Ἐντεῦθεν ὁμῶς φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου στηρίζεται ἐπὶ δύο ἀρχῶν, ἐμπειρικῆς καὶ λογικῆς, ἥτοι ἀντικειμενικῆς καὶ υποκειμενικῆς. Ἀλλὰ διὰ τί ὁ Κάντιος, γνωρίσας, ὅτι ἡ σκέψις ἐπήγαγεν ἐκ τῆς ἐμπειρίας, παρεδέχθη αὐτήν; ἔάν ἠρωτᾶτο πότερον τὸ νοῦν ὑποκειμενον παράγει ἢ ἑαυτοῦ τὸν ὅλον κόσμον τῶν φαινομένων ἢ λαμβάνει αὐτὸν ἐκ τῶν ὄντων; οὐδ' ἀπεκρίνετο, ὅτι οὐδέτερον, διότι ἀμφότερα κοινῶς εἰς τοῦτο συνεργοῦσιν.

Ἡ πείρα παρέχει τὰ στοιχεία, τουτέστι τὴν ὅλην, τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως, ὁ δὲ λόγος, τὸ εἶδος αὐτῆς, τουτέστιν οὐτός ἔστι δύναμις συνθετικὴ· τὰς συνθέσεις καὶ σχέσεις τῶν στοι-

χείων παρέχει τὸ ὑποκείμενον ἐκ τοῦ νοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦτο καλεῖ ὁ Κάντιος εἶδος· τὴν δὲ ὕλην ἦτοι τὰ στοιχεῖα τοῦ περιεχομένου παρέχουσι τὰ ἐκτὸς ἡμῶν ὄντα, καὶ τοῦτο ὀνομάζει ὕλην ὥστε, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον ὄντα, οὐδὲ φαινόμενα θὰ ὑπῆρχον· ἐὰν νοῦς δὲν ὑπῆρχεν αὐτὰ νὰ συνθέσῃ, οὐδὲ σύνθεσις, πείρα, θὰ ὑπῆρχεν. Ἐντεῦθεν φανερόν ὅτι, ἐὰν ὑπάρχωσι φαινόμενα, ταῦτα πρέπει νὰ διευθύνωνται κατὰ τοὺς νόμους τοῦ νοεῖν καὶ κατ' αὐτοῦς νὰ σχηματίζωνται, ὅπως παραχθῇ συνεχῆς πείρα, τουτέστι γνώσις. Ὅτι δ' εἰσὶ φαινόμενα καὶ ὄντα ὑποκείμενα αὐτῶν, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τινος νόμου τοῦ νοεῖν ἐκ τῶν προτέρων. Ἐκ τῶν προτέρων δύναται νὰ λεχθῇ τὸ πῶς, οὐχὶ ὅμως καὶ ἂν ὑπάρχῃ πείρα καὶ ὅτι ἔστιν· ἐκ τῶν προτέρων ἐννοεῖται μόνῃ ἢ ἐννοία τῶν ὄντων, τὸ τί, ἢ οὐσία, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὅτι, ἢ ὑπαρξίς αὐτῶν· ἢ ὑπαρξίς αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς ἐννοίας· διὰ τοῦτο ὁ Κάντιος ὑποθέτων τὴν ἀντίθεσιν τῆς πείρας καὶ τοῦ λόγου δὲν φέρει εἰς ἔνωσιν, ἀλλὰ εἰς ἀντίθεσιν, εἰς δυαδισμόν αὐτῶν.

Καίτοι ἡ πείρα φαίνεται τι ἀσφαλές καὶ πραγματικόν, ἀληθειαν ὅμως δύναται νὰ παράσῃ μόνον, ὅταν ἀντικείμενα ὑπάρχωσι, καὶ ταῦτα αἰσθανώμεθα· καὶ μετὰ μακρὰν καὶ ὄριμον πείραν εἶναι πάντοτε ἐνδεχόμενον, ὅτι δύναται ποτε νὰ συμβῇ καὶ τὸ ἐναντίον, ὡς τὸ ἀναφερόμενον παράδειγμα τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου δηλοῖ. Ἄρα τὸ ἀπολύτως ἀληθές, ἀναγκαῖον καὶ καθόλου δὲν δύναται ἐπὶ τῆς πείρας νὰ θεμελιωθῇ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς τῆς νοητικῆς δυνάμεως ἡμῶν· διὰ τοῦτο τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματά εἰσιν ἀναγκασίως ἀληθῆ, οὐχὶ διότι ἀπὸ τῶν μορφῶν καὶ σχέσεων τῆς φύσεως ἀφῆρέθησαν, ἀλλὰ διότι θεμελιοῦνται ἐπὶ τῆς ἐξ ὑποκειμένου ἀναγκαιότητος τοῦ νοεῖν ἡμῶν· πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ συμβῇ ἐν τῇ φύσει αὐδόλωσ· γινώσκεται· γινώσκεται δὲ μόνον τὸ πῶς οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ θεωρῶσι τὴν φύσιν, οὐχὶ ὅμως ἂν αἱ παραστάσεις συμφωνῶσι μετὰ τῶν ἀντικειμένων, εἰς ἃ αὐτὰ ἀντιστοιχοῦσιν· ἄρα ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὴν αὐτοῦ σχέσιν καὶ τῶν ὄντων, οὐχὶ δὲ καὶ τί ταῦτα αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἐκτὸς ταύτης τῆς σχέσεώς εἰσιν· ἄρα μόνον ἐκ

τῆς ἐξ ὑποκειμένου τοῦ πνεύματος κατασκευῆς δύναται νὰ δρισθῇ τί ἀληθές ἀεὶ ἔσται, τί πρέπει νὰ γνωρισθῇ ὡς ἀλήθεια δι' ὅλους κοινῶς καὶ ἀναγκασίως· ἄρα κατὰ Κάντιον δύναται νὰ γνωρισθῇ ὁ ἄνθρωπος πῶς πρέπει νὰ παριστῶνται τὰ ὄντα, οὐχὶ ὅμως καὶ ἂν αἱ ἐννοιαὶ συμφωνῶσι τοῖς ἀντικειμένοις, εἰς ἃ πρέπει νὰ ἀντιστοιχῶσιν. Ἄλλ' ἐὰν ὁ ἄνθρωπος τοῦτο μόνον ἐγίνωσκε, πῶς τὰ ὄντα αὐτῷ ἐμφανίζονται, θὰ ἐγίνωσκε μόνον τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀντικείμενα, μόνον τὸ πῶς, οὐχὶ ὅμως καὶ τί ταῦτα αὐτὰ καθ' αὐτὰ εἰσιν. Περὶ αὐτῶν δυνάμεθα μόνον νὰ γνωρίσωμεν, ὅτι εἰσὶ καὶ ἐνεργοῦσιν ἐφ' ἡμῶν ἐντυπώσεις· περὶ αὐτῶν ἔχομεν μόνον ταύτας τὰς αἰσθήσεις οὔσας ἐξ ὑποκειμένου καὶ οὐδὲν ἄλλα οὔσας εἰμὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν καταστάσεις. Ἄφ' οὗ ὁ Οὐμος τὴν μεταφυσικὴν ἐκλόνησεν, ἔπρεπεν ὁ Κάντιος νὰ ἐρευνήσῃ ποῖα εἰσιν αἱ ἐννοιαὶ, δι' ὧν ὁ νοῦς νοεῖ συνθέσεις τῶν ὄντων ἐκ τῶν προτέρων, καὶ τὰς συνθέσεις ταύτας νὰ παραγάγῃ τουτέστι νὰ δικαιολογήσῃ· διότι, εἰ τοῦτο ἔστι κατορθωτόν, ἔστι καὶ μεταφυσικὴ δυνατὴ· ἄνευ τοιαύτης ἐρεύνης περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς μεταφυσικῆς τὸ οἰκοδόμημα ἔσται ἄνευ στερεοῦ θεμελίου. Ὁ δὲ τρόπος, ὃν ὁ Κάντιος πρὸς θεμελίωσιν τοῦ συστήματος ἐξελέξατο, δεικνύει τὸ τέλος, ὃ εἶχεν ὑπ' ὄψιν πάντοτε.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου καλεῖται κριτικὴ, διότι προτίθεται νὰ ἐρευνήσῃ τὴν πηγὴν, τὴν περιοχὴν καὶ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως.

Ὁ Κάντιος τὸν προνοητικὸν ἀρχιτέκτονα μιμηθεὶς ἠθέλησε, πρὶν ἢ ἀρξῆται τοῦ οἰκοδομήματος τῆς μεταφυσικῆς, νὰ βεβαιωθῇ πρότερον, ἂν ἡ γνωστικὴ δύναμις ἡμῶν ἴσῃ εἰς τοῦτο ἱκανή· διὰ τοῦτο ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου ἐρευνᾷ τὸν καθαρὸν θεωρητικὸν λόγον.

Ὁ Ἐγγελοῦ κατακρίνει τὸν Κάντιον ἀποκαλῶν σχολαστικόν, διότι πρὶν ἢ γνωρισθῇ πρέπει νὰ γνωρισθῇ τὴν γνωστικὴν δυνάμιν ἡμῶν, διότι πρὸ τῆς ἀληθείας ζητεῖ νὰ γνωρισθῇ τὴν ἀληθειαν, καὶ διὰ τοῦτο παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν σχολαστικὸν ἐκείνον, τὸν μὴ βουληθέντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ὕδωρ πρὶν ἢ μάθῃ

νά καλυμβᾶ. Ὁ Ἑγελος ὅμως δὲν ἔχει, φαίνεται, δίκαιον, διότι ὁ Κάντιος ἐνόμιζεν, ὅτι, πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἔπρεπε νὰ γνωρίσῃ ἀν. τὸ ὄργανον, δι' οὗ δύναται νὰ γνωρίσῃ αὐτὴν ἢ νὰ εἰς τοῦτο ἰκανόν· δὲν ἔχει δίκαιον, διότι τὸ νοεῖν δύναται νὰ θέσῃ ἑαυτὸ ἀντικείμενον συζητήσεως καὶ νὰ γνωρίσῃ, ἐν ᾧ ὁ Ἑγελος ἔχει ἐν τῇ λογικῇ του τὴν λύσιν τοῦ αὐτοῦ προβλήματος (πῶς αυθητικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων δυναταί), ταυτέστι τὴν ἰδέαν νὰ παραστήσῃ ἐν τῷ ἀφηρημένῳ στοιχείῳ τοῦ νοεῖν, νὰ καταστήσῃ τὸ νοεῖν ἀντικείμενον ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ δίκαιον ἀν. εἶχε, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο τοῦ Καντίου, τὸ νὰ ὑποβάλλῃ τὴν γνῶσιν ὑπὸ συζητησιν, ἦτο μέγα.

Ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου τοῦ Καντίου, ἡ ἐκ δύο ἀνεξαρτήτων μερῶν συνισταμένη, λογικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ, ἀπηνυθύνετο, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, καὶ κατὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ κατὰ τῆς τοῦ Οὐολφίου δογματικῆς μεταφυσικῆς· δογματικὴν δὲ φιλοσοφίαν τότε ἐνόουν τὴν ὑπερβαίνουσαν τὴν πείραν ἀνευ δικαιολογίας δι' ἐξετάσεως τῆς γνωστικῆς δυνάμεως, ἦτοι πᾶσαν ἀνεξέταστον παραδοχὴν, καὶ δογματικοὺς ὅλους τοὺς ἀνευ ἀποδείξεως ἰσχυρισμοὺς, ἐνὶ λόγῳ πᾶσαν θεωρίαν ἐναντιοῦμένην εἰς τὴν κριτικὴν μέθοδον, πᾶσαν θεωρίαν, ἣτις οὔτε περὶ τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἡμῶν ἠρεύνα, οὔτε ἐζήτει νὰ προσδιορίσῃ τὴν περιοχὴν αὐτῆς.

Ἴνα ὀρθῶς τὸ ζήτημα λυθῇ, ἀν. μεταφυσικὴ ἦναι δυνατὴ, πρέπει πρότερον νὰ ὁρισθῇ ἡ μεταφυσικὴ γνῶσις κατ' ἀντίθεσιν πᾶσης ἄλλης γνώσεως· τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν αἱ ἐκ τῶν προτέρων γνώσεις, αἵσαι ἀνεξάρτητοι πᾶσης πείρας, διακριθῶσιν ἀπὸ τῶν ἐμπειρικῶν, ἐχουσῶν τὴν πηγὴν αὐτῶν ἐκ τῶν ὑστέρων, δηλαδὴ ἐν τῇ πείρᾳ· αἱ ἐκ τῶν προτέρων γνώσεις φέρουσαι τὸ γνώρισμα τοῦ καθάλου καὶ τοῦ ἀναγκαίου διακρίνονταί ἀπὸ τῶν ἐμπειρικῶν· ἐὰν ἀπλῆ ἐγνοία δὲν περιέχῃ γνῶσιν, ἀλλ' ἦναι μόνον κρίσις, τὸ ζήτημα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῶν γνώσεων ἐκ τῶν προτέρων ταυτέστι τῆς μεταφυσικῆς συνταυτίζεται μετὰ τοῦ ζητήματος, ἀν. κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων ἦναι δυναταί.

Ἡ τοῦ Οὐολφίου μεταφυσικὴ δὲν μετεχειρίζετο μὲν δογματικὰ ἀξιώματα, εἶχεν ὅμως βάσιν τὴν μαθηματικὴν καὶ λογικὴν ὡς μέθοδον καὶ ὄργανον τῆς γνώσεως χωρὶς νὰ κρίνῃ πρότερον τὴν περιοχὴν τούτων τῶν ἐπιστημῶν. Ἐὰν δὲ αἱ μέθοδοι αὗται ἐφηρμόζοντο μόνον εἰς τὸν χῶρον τοῦ πεπερασμένου, θὰ καθίστατο τὸ ὑπεραισθητὸν αἰσθητὸν, τὸ ἀπειρον πεπερασμένον, ἢ μόνον ἀντιφάσεις θὰ προήρχοντο ἢ θὰ ἐφαίνετο ὅτι ὑπεραισθητὸν ὑπάρχει οὐδέν· διότι, ὅσα τοιαῦτα ἐκλαμβάνονται, ταῦτα θὰ μετεβάλλοντο εἰς αἰσθητά· τότε ὅμως θὰ καθιδρύετο ὕλισμος, ἠθικὴ καθαρὰ καὶ ὁ θεϊσμός ὁ καθαρὸς θὰ καθίσταντο ἀδύνατα. Καὶ τοῦτο τὸ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον παρεκίνησε τὸν Κάντιον κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐρευνήσῃ τὸν θεωρητικὸν λόγον οὐχὶ προτιθέμενος νὰ ἐνισχύσῃ τὴν τότε περὶ εὐδαιμονίας θεωρίαν καὶ νὰ συμμορφωθῇ τῷ φρονήματι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸ πολεμήσῃ ἐτι ἰσχυρότερον. Καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα κατεπολέμησεν ὁ Κάντιος τὸν δογματισμὸν τοῦ Οὐολφίου καὶ παντὸς ἄλλου.

καίτοι δὲ ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐπεθύμει νὰ συζητῇ τὰ μέσα τῆς γνώσεως τὰ ἐν τῷ λόγῳ λογικῶς, καίτοι τὸν τρόπον τοῦτον ὠνόμαζε συγκεχωρημένον δογματισμὸν, οἱ ἀντιφατικοὶ ὅμως οὗτοι ἰσχυρισμοὶ φαίνονται ἀνευ σημασίας, διότι τὸν δογματισμὸν ἐκεῖνον ἀνήρτα εἰς τὸν ὅρον, ὅτι τὴν κατὰ τὸν νοῦν θεωρίαν του περιόριζεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων. Ἡ ἀντίφασις, ἣς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔνοχος, ἔκειτο μόνον εἰς τὸ ὅτι ἄλλην μέθοδον δὲν ἐγίνωσκεν εἰμὴ τὴν λογικὴν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ λογικὴ αὕτη μέθοδος ἦτο μόνον τοῦ πεπερασμένου, ἔπρεπε τὸ ἀπειρον νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀγνώριστον, ἢ δ' ὑπαρξίς αὐτοῦ δι' ἡμᾶς βεβαία. Καὶ φανερόν εἶναι ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ἐνδιαφέροντος, πῶς ὁ Κάντιος ἠδύνατο νὰ ἦναι πεπεισμένος, ὅτι πλεόν τὴν ἀνθρωπότητά ὠρέλησε τὰ ἦρια τῆς γνώσεως ἀποδείξας ἢ ἐὰν ἴδρυσ τὴν βεβαιότητα πέραν αὐτῶν, καὶ ἐνόμιζεν, ὅτι, ἐὰν δὲν ἦναι δυνατόν νὰ διαρρήξῃ τὸν περιορισμὸν τοῦτον τῆς γνώσεως, ἔστι χῶρος πέραν τοῦ ὄντος καὶ παρεδέχετο, ὅτι ἴσως θὰ δειχθῇ ἄλλη ὁδὸς πρὸς μετάβασιν εἰς αὐτόν. Οὗτος λοιπὸν ἦτο ὁ διπλοῦς σκοπὸς τῆς κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου ἐνθεν μὲν

νά καταστρέψη τὴν σκέψιν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ αἰσθητοῦ, ἐνθεν δὲ νά ὀρίσῃ τὰ ὅρια ἀκριβῶς, πέραν τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις δὲν δύναται νά προβῇ.

Ἡ πείρα, λέγει, ἐν τῇ ἀμέσῳ αἰσθήσει δεικνύει μὲν πολλά, ἀλλὰ τὰ πολλά καὶ συνδεδεμένα εἰς ὄντα, ἢ ἐνότητος διαφόρων ποιότητων καὶ εἰς ὁλοκλήρους σειρὰς φαινομένων. Ἐνταῦθα ἐστὶ δεδομένη καὶ ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή, τουτέστιν ἡ σύνθεσις· αἱ συνθέσεις αὗται δύνανται νά ἀναλυθῶσιν εἰς τὰ συστατικά αὐτῶν, καὶ ὁ νοῆσαι καθιστῶμεν, τοῦτό ἐστὶν ἀνάλυσις μερῶν ἀπλῶς, ἢ πάλιν δυνάμεθα νά συνθέσωμεν, ὡς εὖρομεν, χωρὶς νά νοήσωμέν τι περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς προϋπαρχούσης ταύτης συνθέσεως· ἡ ἀναγκαιότης αὕτη ἐννοηθήσεται, ὅταν τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ ἰδιότης αὐτοῦ ἢ ἐν γένει τὸ λογικὸν ὑποκειμενὸν καὶ κατηγορούμενον νοηθῶσιν ὡς ταῦτά, αἷον σῶμα καὶ ἔκτασις. Κρίσις λέγεται σύνθεσις ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου· ἡ γνῶσις ἐστὶ κρίσις, οὐχὶ ὅμως πᾶσα κρίσις ἐστὶ γνῶσις· ἡ τὸ κατηγορούμενον περιέχεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ὡς γνώρισμα· ἢ οὐ· ἐάν κρίνω, ὅτι τὸ σῶμά ἐστὶν ἐκτεταμένον, ἀναλύσω δὲ τὴν παράστασίν μου εἰς τὰ γνωρίσματα αὐτῆς καὶ ὀρίσω δι' ἐνὸς τούτων, ἡ κρίσις ἐστὶν ἀναλυτικὴ· ἀπ' ἐναντίου δὲ δύναμαι νά ἔχω τὴν παράστασιν τοῦ σώματος ἄνευ τῆς τοῦ βάρους· ἵνα κρίνω, ὅτι τὸ σῶμα ἔχει βάρος, πρέπει νά ἐδοκίμασα τὴν πῆλιν τοῦ σώματος τουτέστι τὴν ἐνέργειαν, ἢν ἐξασκεῖ τὸ σῶμα ἐφ' ἑτέρου· τὴν παράστασιν τῆς βαρύτητος δὲν δύναμαι νά ἔχω ἄνευ τῆς παραστάσεως τῆς δυνάμεως· ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶναι ἀναλυτικὴ· ἐνταῦθα ἡ παράστασις δὲν ὀρίζεται δι' ἐνὸς τῶν γνωρισμάτων αὐτῆς, ἀλλὰ συνδέονται δύο διάφοροι παραστάσεις ἢτοι συνθετικῶς· ἡ κρίσις ἐστὶ συνθετικὴ· ὥστε ἀναλυτικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκεῖναι, ὧν τὸ κατηγορούμενον λαμβάνεται ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου, συνθετικαὶ δὲ ἐκεῖναι, ὧν τὸ κατηγορούμενον δὲν κεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' αὐτῇ προστίθεται· ὥστε ἀναλυτικαὶ κρίσεις εἰσὶ δυναταὶ μόνον ὑπὸ τὸν ἕρπον, ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἐστὶ δεδομένον, συνθετικαὶ δὲ ἔχουσι νά ἀποδείξωσι περὶ τοῦ ὑποκειμένου ὡς ὑπάρχοντος καὶ

τοῦ διορισμοῦ, ὁποῖός τις ἐστίν. Ὅτι τὰ σώματα ἐκτεταμένα εἰσὶ, τοῦτο κεῖται ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως «σῶμα»· ὅτι ὅμως τὰ σώματά εἰσι βαρέα, τοῦτο πρέπει ν' ἀποδειχθῇ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, ὅτι εἰσὶν ὕλικά, καὶ κατὰ τὸν διορισμὸν, ὅτι ἡ βαρύτης ἀναγκαιῶς συνδέεται μετὰ τοῦ σώματος, οὐδεμίαν ὕλη εἶναι ἄνευ βαρύτητος δυνατὴ.

Κρίσεις ἐκ τῶν ὑστέρων ὀνομάζει ὁ Καντίος τὰς τῆς πείρας, ἐκ τῶν προτέρων τὰς μετ' ἀναγκαιότητος καὶ γενικότητος ἰσχυρούσας καὶ κτιωμένας ἀνεξαρτήτως τῆς πείρας· ὅλαι αἱ ἀναλυτικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων· αἱ συνθετικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ τῶν προτέρων· αἱ ἐκ τῶν ὑστέρων εἰσὶν, ὅταν ἡ σύνθεσις τοῦ κατηγορουμένου καὶ ὑποκειμένου στηρίζεται ἐπὶ τῆς πείρας, ἐκ δὲ τῶν προτέρων, ὅταν ἄνευ πείρας. Ἐκ τῶν προτέρων ἀντίκειται τῇ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡ ἀναλυτικὴ κρίσις στερεῖται πραγματικῆς ἀντικειμενικότητος, ἡ δ' ἐκ τῶν ὑστέρων κρίσις ἔχει αὐτήν· ἡ πείρα ὅμως δὲν δεικνύει τὸ αἴτιον, τὸ τί, ἀλλὰ μόνον τὸ ὅτι.

Πρὸ δὲ τοῦ Καντίου ὁ Οὐμός διέκρινε τὰς ἀναλυτικὰς κρίσεις ἀπὸ τῶν συνθετικῶν· πᾶσα γνῶσις ἐστὶ κρίσις συνδέουσα δεδομένας παραστάσεις· αἱ παραστάσεις εἰσὶν ἢ ὁμοιαὶ ἢ διάφοροι· ἐάν αἱ παραστάσεις ἦναι ὁμοιαὶ (ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τὸ κατηγορούμενον, ἐκ τοῦ σώματος ἢ ἔκτασις), αἱ κρίσεις εἰσὶν ἀναλυτικαὶ· ἐάν δὲ διάφοροι (σῶμα, βαρὺ), τουτέστι δὲν πηγάζωσιν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, εἰσὶ κρίσεις συνθετικαὶ.

Αἱ παραστάσεις συνδέονται ὡς αἴτιον καὶ ἀποτέλεσμα, ἄρα διὰ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος· ἡ γνῶσις διαφόρων παραστάσεων ἐστὶ δυνατὴ μόνον διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς αἰτιότητος· διάφοροι παραστάσεις εἰσὶν ὡς γεγονότα διάφορα· ἡ τῶν γεγονότων γνῶσις ἐστὶ πείρα.

Ἐπειδὴ μόνον ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη ἐστὶ δυνατὴ, συνάπτει ὁ Οὐμός τὸ ζήτημα· ἀν ἡ αἰτιότης ἦναι σύνδεσμος ἀναγκαιῶς· διάφοροι παραστάσεις πρὸς ἀλλήλας δὲν συνδέονται, ἐπομένως ἡ μίαν δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἑτέρας δι' ἀναλύσεως· ἐπομένως ἡ κρίσις τῆς πείρας δὲν εἶναι ἀναλυτικὴ, ἀλλὰ συνθετικὴ.

κατὰ τὸν Οὐμόν τὸ ζήτημα εἶναι : ἂν συνθετικά (ἐμπειρικά) κρίσεις ἦναι ἀναγκαῖαι ; ἀναγκαῖαι κρίσεις εἰσὶν αἱ λογικαὶ (ἀναλυτικά) ὥστε ὁ λόγος μόνον ἐν ταῖς ἀναλυτικαῖς κρίσει περριορίζεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς συνθετικαῖς (ἐμπειρικαῖς). Τὸ ἐξῴθεν ἡμῖν δεδομένον ἐστὶν ἐντυπώσεις, αἰσθητὰ γεγονότα· δεδομένα εἰσὶν αἱ ἴδιαι ἐντυπώσεις καὶ οὐχὶ ὁ σύνδεσμος αὐτῶν.

Αἰτιότης ἐστὶ συνέχεια κατὰ συνήθειαν, τὸ πρότερον κατὰ συνήθειάν (κατ' ἐπανάληψιν) ἐστὶν ὑστερον· ὁ ἀναγκαῖος σύνδεσμος διαφόρων γεγονότων δὲν εἶναι λογικὴ ἐννοία, οὐδ' ἐμπειρικὴ, ἀλλ' ἐμπειρικὴ πίστις ἢ τοὶ συνήθεια· ἡ πίστις αὕτη ἐστὶν ἡ βᾶσις τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων ἡμῶν· αὗται ἔχουσιν ὑποκειμενικὴν μόνον βεβαιότητα, δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι· ἡ ἀναγκαιότης αὐτῶν δὲν εἶναι δεδομένη, ἀλλ' ὑφ' ἡμῶν πεποιημένη, ἡ ἀλήθεια αὐτῶν δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένη, ἀλλὰ πιστευομένη· ἐὰν πᾶσα ἀληθὴς γνώσις ὑπάρχῃ δι' αἰτίων, δὲν ὑπάρχει γνώσις ἐν τῇ πείρᾳ· ἐν ταύτῃ τῇ ἰδέᾳ ὑφίσταται ἡ σκέψις τοῦ Οὐμοῦ.

Ὁ Κάντιος παρέλαβε μὲν τὰς ἀναλυτικὰς καὶ συνθετικὰς κρίσεις τοῦ Οὐμοῦ, αὗται ὅμως ἀποτελοῦσι μόνον τὸν πρῶτον χαρακτηριστῆρα τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ.

Ὅλαι αἱ κρίσεις εἰσὶν ἢ ἀναλυτικαὶ ἢ συνθετικά· αἱ ἀναλυτικαὶ διασαφοῦσι μόνον, ὡς ὀρίζουσαι τὴν αὐτὴν παράστασιν, δὲν ἐκτείνουσιν ὅμως αὐτήν· αἱ δὲ συνθετικαὶ ἐκτείνουσιν αὐτήν, ὡς συνδέουσαι διαφόρους παραστάσεις· ἄρα τῷ ὑποκειμένῳ προσθέτουσι τι, ἢ δὲν εἶναι δεδομένον μετὰ τῆς ἀπλῆς τοῦ ὑποκειμένου παραστάσεως· διὰ τοῦτο ὑφίσταται πᾶσα γνώσις ἐν συνθετικαῖς κρίσεσιν.

Ἡ κρίσις «ὅτι πάντα τὰ σώματά εἰσιν ἐκτεταμένα» ἐστὶν διάφορος τῆς κρίσεως «ὅτι πάντα τὰ σώματά εἰσι βαρέα», διότι ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς βαρύτητος οὐδὲν ἐστὶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σώματος, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅμως τοῦ σώματος περιέχεται ἡ τῆς ἐκτάσεως, καὶ νοῶν τὴν ἐννοίαν τοῦ σώματος δὲν δύναμαι νὰ μὴ νοῶ τὴν τῆς ἐκτάσεως· ἐν δὲ τοιαύταις περιστάσεσιν δὲν ὑπάρχει δυσχέρεια καὶ ἀβεβαιότης τῆς συνθέσεως· αὕτη ἐστὶν ἀναγκαῖα. Αἱ ἀναλυτικαὶ ὅμως κρίσεις δὲν ἐπεκτείνουσιν τὴν γνώσιν ἡμῶν,

ἀλλὰ μόνον διασαφοῦσιν αὐτήν· ἀλλ' ὁ σκοπὸς ἡμῶν εἶναι ἡ ἐκτάσις τῆς γνώσεως ἐπὶ λογικῆς ὁδοῦ πέραν τῆς πραγματικῆς πείρας, εἰς ἐκεῖνο, ὃ οὐδέποτε αἰσθητῶς ἐμφανίζεται, διότι τὸ μέγιστον καὶ τελευταῖον ἐνδιαφέρον τῆς σκέψεως ἡμῶν μένει πάντοτε ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς θεότητος· ἂν εὐρίσκωμεν κρίσεις τὴν γνώσιν ἡμῶν ἐκτεινούσας, ἐν αἷς τὸ κατηγορούμενον ἐξ ἀρχῆς δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ καθιστῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτέρων μετὰ λογικῆς βεβαιότητος, ὅα εἶχομεν ἀποκτήσει, ὃ ἠβουλόμεθα, καὶ ὃ κυρίως ἐστὶ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, ὅα ἐνενοῦμεν τὴν ἐσωτερικὴν συνέχειαν τῶν ὄντων ἐντελῶς, καὶ ὅα ἦτο ἡμῖν καὶ ἐλπίς ἴσως γέφυραν νὰ στήσωμεν, καὶ νὰ μεταβῶμεν ἐκ τοῦ χώρου τῆς πείρας εἰς τὸ πέραν αὐτῆς· καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα συνῆψε τὸ πρόβλημα τῆς κριτικῆς, τὸ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν αὐτῆς, εἰς τὸ ζήτημα καθόλου, ὅπερ ἐστὶ ζήτημα τῆς φιλοσοφίας : πῶς εἰσι συνθετικά κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων δυνατά ; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἴστί τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ζητήματος, πῶς ἐστὶ μεταφυσικὴ δυνατότης ; πῶς δύναται νὰ εὐρεθῇ ἡ συνέχεια τοῦ αἰσθητοῦ μετὰ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ; πῶς τὸ ἐγὼ δύναται νὰ ἐξέλθῃ ἐαυτοῦ καὶ πῶς νὰ γνωρίσῃ τι ἕτερον ἐκτὸς ἐαυτοῦ ; πῶς ὑπάρχει ἐξ ἀντικειμένου ἀλήθεια τῇ γνώσει ἡμῶν ; (1).

Ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου ἐξαρτᾶται τὸ δυνατόν τῆς μαθηματικῆς, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς· καὶ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψεν ὁ Κάντιος τὴν κριτικὴν τοῦ καθάρου λόγου. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα καὶ ἡ τούτου λύσις προήλθε κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Καντίου ἐκ τῆς ἀμφιβολίας τοῦ Οὐμοῦ περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἰσχύος τοῦ ἀναγκαίου συνδέσμου τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος.

(1) Τὸ ζήτημα τοῦτο ἔλυεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς ὑπέροις I, 4. Τῆς ἀναλυτικῆς τοῦ Καντίου κρίσις ἀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης τὸ κατὰ παντός, τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων τοῦ Καντίου ἀνομάζει τὴ καθ' αὐτό, τὰς δὲ συνθετικὰς ἐκ τῶν προτέρων κρίσεις τοῦ Καντίου ἀνομάζει καθόλου (ὃ ἂν κατὰ παντός τε ὑπάρχῃ καὶ καθ' αὐτό, ἢ αὐτό· φανερόν ἄρα, ὅτι, ὅτι καθόλου, ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν. ἀναλ. ὑπε. I, 4. I, 9. μετ. II, 4).

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἔλυσε ὁ Κάντιος ἀποφαινόμενος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει εἰς τὴν ὕλην τῆς γνώσεως, ἣν λαμβάνει ἐκ τῆς πείρας, καὶ εἰς μορφάς τινες καθαρὰς, ἃς ἀνεξαρτήτως πάσης πείρας γεννᾷ καὶ εἰς αὐτὰς προσαρμύζει τὴν δεδομένην ὕλην. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο, εἰς ὃ ἡ τοῦ Οὐρου ἀμφιβολία περὶ τῆς τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος συνεχείας ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν, ἀρνεῖται ὁ Κάντιος, διότι ὑπέλαβεν, ὅτι πᾶσα γνῶσις ἐκ τῶν προτέρων ἐστὶν ἐξ ὑποκειμένου.

Ὁ Κάντιος ἰσχυρίζεται, ὅτι πᾶσαν γνῶσιν συναρπαικίζουσι δύο τινά, τὸ νοεῖν καὶ αἱ παραστάσεις, ὅτι αἱ μὲν κατηγορίαι εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων, αἱ δὲ παραστάσεις ἐκ τῶν ὑστέρων· ἀπαρεῖται δὲ πῶς τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων δεδομένον δύναται νὰ ᾖ ἐκ τῶν προτέρων; Ὁ Κάντιος μεταξὺ τοῦ νοεῖν καὶ τῆς παραστάσεως ἔταξε τὸν τόπον καὶ χρόνον ὡς δύο τῆς ἐποπτείας μορφάς, καὶ ἀποδείξας, ὅτι χρόνος καὶ τόπος εἰσὶν ἔννοιαι ἐκ τῶν προτέρων, ἀπέδειξεν ἐνταῦθα, ὅτι τὰ ὄντα πηγάζουσι κατὰ τὴν μορφήν ἐκ τῶν προτέρων· τὰ ὄντα δηλαδὴ πάντα εἰσὶν ἢ ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, τόπος δὲ καὶ χρόνος εἰσὶ μορφαὶ τῆς ἐποπτείας· ἐπειδὴ δ' αἱ μορφαὶ εἰσὶν ἐξ ὑποκειμένου ἐκ τῶν προτέρων, ἔπεται, ὅτι πάντα εἰσὶν ἐξ ὑποκειμένου. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἐμπειρία καταστρέφεται, ὡς αὐτὴν ἀληθῶς ὁ Κάντιος κατέστρεψεν.

Ὁ Κάντιος ὄντα καὶ παραστάσεις ὑπέλαμβανε τὰ αὐτὰ, καὶ παραστάσεις ἐνδοεῖ μόνον τὰς αἰσθητάς· ἐν δὲ ταῖς παραστάσει διέκρινε δύο τινά, πρῶτον μὲν τὴν καθαρὰν μορφήν τουτέστι τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, δεύτερον δὲ τὴν ὕλην τῶν παραστάσεων, ὑποθέτων τὸ νοεῖν καὶ τὴν παράστασιν ὡς δύο ἀλλήλων διάφορα, συζητήσας πῶς αἱ παραστάσεις, τουτέστι τὰ αἰσθητά, δύναται νὰ νοηθῶσι, τουτέστι ὑπὸ τὸ καθόλου νὰ ἀναχθῶσιν ἢ ὅπερ τὸ αὐτὸ ἐστὶ, πῶς δύναται ἀντικείμενα νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸ νοεῖν ἢ τοὶ πῶς συνθετικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων δυνατόν;

Ὁ Κάντιος τάξας μεταξὺ τοῦ νοεῖν καὶ τῶν αἰσθητῶν τὴν ἐποπτεῖαν ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ καθ' ἕκαστα δὲν δύναται ἀμέ-

σως νὰ νοηθῶσιν, ἀλλ' ἐμμέσως, δηλαδὴ διὰ τῶν μορφῶν τῆς ἐποπτείας, τουτέστι τοῦ χρόνου καὶ τόπου, διότι αὐταὶ προηγούνται τῶν καθ' ἕκαστα. Ἐπειδὴ δ' αἱ μορφαὶ αὐταὶ εἰσὶν ἐν τῷ νοεῖν, δύναται νὰ νοηθῶσι τὰ καθ' ἕκαστα μόνον διὰ τῆς ἐποπτείας, τουτέστι τῶν μορφῶν αὐτῆς, τοῦ χρόνου καὶ τόπου. Ἐπειδὴ ἄρα τὰ αἰσθητὰ δύναται νὰ νοηθῶσι καὶ αἱ ἔννοιαι νὰ παρασταθῶσιν, ἔπεται ἀναγκαιῶς, ὅτι νοεῖν καὶ παράστασις εἰσὶν ἐν οὐσιώδει συνεχεία.

Διὰ τοῦτο ὁ Κάντιος καταφέρεται κατὰ Λεϊβνιτίου καὶ Οὐόλφρου, διότι οὗτοι τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ μόνον κατὰ βαθμὴν διέκριναν, κατὰ δὲ τοῦ Λωκίου καὶ τῶν Ἀγγλων, ὅτι μίαν μόνην τῆς γνώσεως πηγὴν καὶ οὐχὶ δύο παρεδέχθησαν.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔλυσε ὁ Κάντιος διὰ μὲν τὴν πείραν καταφατικῶς, διὰ δὲ τὰ ὑπὲρ τὴν πείραν, τὰ ὑπεραισθητὰ, ἀποφατικῶς, καὶ τοὺς λόγους ἐξέθηκεν ἐν τῇ κριτικῇ τῆς ὑπερβατικῆς λογικῆς καὶ διαλεκτικῆς ἀποφηνάμενος, ὅτι ἄνευ ἐφαρμογῆς τῆς ἐκ τῶν προτέρων συνθέσεως δὲν θὰ ᾖ τὸ πείρα, τουτέστι συνειδῆς συνέχον, δυνατὴ· καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς συνθέσεως εἰς τὰ ὑπὲρ τὴν πείραν, δεικνύει τὸ ἐναντίον, ὅτι δι' αὐτῆς οὐ μόνον οὐδὲν κτᾶται μεταφυσικόν, οὐ μόνον συνέχεια δὲν κτᾶται καὶ ἐνότης, ἀλλὰ μᾶλλον γεννῶνται ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμοί· διὰ τοῦτο ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ πρέπει νὰ ἀπορριφθῇ ἡ χρῆσις αὐτῆς.

Ὁ Κάντιος τὴν φιλοσοφίαν τοῦ ὀνομάζει ὑπερβατικὴν, τουτέστι σύστημα ἀρχῶν τοῦ καθαρῶ ἰσχυροῦ λόγου δεικνυαυσῶν τὸ καθόλου καὶ ἀναγκαῖον ἐν τῷ συνεπιγνωστικῷ· τί ὅμως ἐστὶ τὸ καθόλου καὶ ἀναγκαῖον δὲν συνεζήτησεν· ὑπερβατικὴ δὲ φιλοσοφία κατὰ Κάντιόν ἐστὶν ἢ μὴ πέραν τῆς σφαίρας αὐτῆς μεταβαίνουσα, ἀλλὰ μένουσα ἐν τῷ ἐξ ὑποκειμένου νοεῖν, ἐν τῷ συνειδῶτι, καὶ δεικνύουσα ἐν αὐτῷ τὰς πηγὰς αὐτοῦ.

Ἡ δὲ ὑπερβατικὴ διακρίνεται τῆς ὑπερβατικῆς, διότι ἡ ὑπερβατικὴ δὲν ὑπερπηδᾷ τὸν κύκλον τοῦ ἐξ ὑποκειμένου νοεῖν, ἢ δ' ὑπερβατὴ ὑπερπηδᾷ αὐτὸν, καὶ ἐστὶν ἐξ ἀντικειμένου. Ἐὰν λ.χ. ὁ κύκλος ὀρισθῇ ὡς ἐξ ἀπειρῶν εὐθειῶν γραμμῶν, ἡ περιφέρεια

παρίσταται ὡς εὐθεία· ἀλλὰ τὸ καμπύλον εὐθὺ παριστάμενον μεταβαίνει πέραν τοῦ γεωμετρικοῦ ὅριου, ἄρα ἐστὶν ὑπερβατὸν· ὥστε ἡ ὑπερβατικὴ φιλοσοφία δὲν προβαίνει πέραν τοῦ ὅριου αὐτῆς, ἀλλὰ μένει ἐν τῷ ἐξ ὑποκειμένου· ἐὰν τοῦ ἐξ ὑποκειμένου νοεῖν ἐξήρχετο εἰς τὸ ἐξ ἀντικειμένου, θὰ ἦτο ὑπερβατὴ· ἄρα τὸ καθόλου καὶ ἀναγκαῖόν ἐστὶν ὅρος τῆς γνώσεως ὑποκειμενικὸς, ὡς δ' ὑποκειμενικὸς ὁ λόγος ἔχει χρῆσιν τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς πείρας, ὕλης ἐμπειρικῶς δεδομένης, ἵνα ἔλθῃ εἰς τὴν γνῶσιν. (Kant Krit. d. r. V. σ. 255 καὶ ἐφ.). Ἐὰν ὁ λόγος θελήσῃ νὰ ἦναι αὐτὸς καθ'αὐτὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ ἀντλήσῃ ἀλήθειαν, γίνεται ὑπερβατὸς, τουτέστιν ὑπερπηδᾷ τὴν πείραν καὶ γεννᾷ φαντάσματα μόνον· ἄρα ὁ λόγος κατὰ Κάντιον δὲν γεννᾷ τὴν πείραν, ἀλλὰ μόνον διατάσσει αὐτὴν, παρέχει τὴν μορφήν, τουτέστι γινώσκει μόνον καὶ μάλιστα μόνον τὸ πλῆθος τῶν αἰσθητῶν, τουτέστιν ἐστὶ διατακτικὸς μόνον καὶ οὐχὶ συντακτικὸς κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Καντίου.

Ἐντὶ δ' ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ καθαροῦ λόγου νὰ ἐρευνησῇ ὁ Κάντιος, τί ἐστὶν ἡ φύσις τῆς γνώσεως, προβαίνει ψυχολογικῶς περιγράφων τὰς κυριωτέρας βαθμίδας αὐτοῦ, πρῶτον τὴν αἰσθητικότητα, δεύτερον τὸν νοῦν καὶ τρίτον τὸν λόγον. Ταῦτα δὲ παραδέχεται ἐμπειρικῶς ἄνευ ἀρχῆς τινος, ἥτις θὰ ἐβεβαίωσεν τὸ ὄρθρον τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν γνωστικῶν δυνάμεων. Διὰ τοῦτο ἡ κριτικὴ τοῦ Καντίου κυρίως δὲν δύναται ἐπιστημονικῶς νὰ θεωρηθῇ.

Κατὰ Κάντιον ἐπρόκειτο νὰ γνωρισθῇ, πῶς συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων εἰσὶ δυναταί. Ὁ Οὐμός ἀπέδειξεν, ὅτι τῷ λόγῳ εἶναι ἀδύνατον τὸ νὰ νοήσῃ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἐξ ἐννοιῶν τὸν σύνδεσμον τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ὁ δὲ Κάντιος συνεζήτησε καὶ εὔρεν, ὅτι ἡ ἐννοια αὕτη, δι' ἧς νοοῦμεν τὸν σύνδεσμον ἐκ τῶν προτέρων, δὲν εἶναι ἡ μόνη, ἀλλ' ὅτι ἡ μεταφυσικὴ συνίσταται ἐκ τοιούτων ἐνώσεων, ὧν ἐζήτησε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἀρχὴν, ἣν εὔρεν ἐν ταῖς κρίσεσιν, διότι εὔρεν, ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἡ δύναμις τοῦ κρίνειν, καὶ ἡ κρίσις λειτουργία τῆς τῶν παραστάσεων ἡμῶν ἐνότητος.

Ἀλλὰ διὰ τῶν κατηγοριῶν δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα (πῶς συνθετικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων δυναταί) κατὰ πόσον ἡ ἀντικειμενικὴ χρῆσις τῶν κατηγοριῶν ἐκτείνεται. Λί κατηγορίαι δὲν ἔχουσιν ἄμεσον ἀναφορὰν εἰς ἀντικείμενα, διότι κρίσις εἶναι ἔμμεσος παράστασις τοῦ ἀντικειμένου, παράστασις ἐκ παραστάσεως αὐτοῦ. Ὅθεν, ἐὰν αἱ κατηγορίαι πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἀντικειμενικῶς, πρέπει νὰ ἔχωμεν παραστάσεις ἀναφερομένας ἀμέσως εἰς ἀντικείμενα. Ἐὰν δὲ τοιαύτας δὲν εἴχομεν, οὐδὲ γνῶσιν θὰ εἴχομεν. Ἐὰν δὲ γνῶσις ἐκ τῶν προτέρων χώραν ἐλάβομεν, ἔπρεπε καὶ ἡ ἄμεσος παράστασις νὰ ὑπάρχῃ ἐκ τῶν προτέρων. Ἐὰν δὲ οὐδεμίαν τοιαύτην ἄμεσον παράστασιν ἐκ τῶν προτέρων εἴχομεν, οὐδ' ἐφαρμογὴ τῶν κατηγοριῶν εἰς ἀντικείμενα ἐκ τῶν προτέρων λαμβάνει χώραν, οὐδὲ συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων εἰσὶν. Ἐὰν δ' ὑπάρχῃ ἄμεσος παράστασις ἐκ τῶν προτέρων, ὑπάρχουσιν οὐ μόνον συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀμέσοις ταύταις παραστάσεσιν ἔχομεν τὸ μέσον τοῦ νὰ διορίσωμεν τὴν ἔκτασιν τῆς γνώσεως ἡμῶν ἐκ τῶν προτέρων· ἄμεσος δὲ παράστασις περί τινος ἀντικειμένου καλεῖται ἐποπτεία αὐτοῦ. Ὅθεν ἡ συζήτησις τὸ κέντρον αὐτῆς ἔχει ἐν τῇ ἐρευνῇ, ἂν καὶ ποίας ἀμέσους ἐποπτείας ἀντικειμένων ἔχομεν ἐκ τῶν προτέρων. Ἐποπτεία ὑπάρχει, καθ' ὅσον τὸ ἀντικείμενόν ἐστὶν ἡμῖν δεδομένον, καὶ τοῦτο, καθ' ὅσον ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἔλκεται· ἡ δεκτικότης τοῦ λαμβάνειν παραστάσεις διὰ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ ψυχὴ ἡμῶν κινεῖται, καλεῖται αἰσθητικότης· διὰ τοῦτο δίδονται ἡμῖν ἐποπτεῖαι· ἡ ἐνέργεια ἀντικειμένου τινὸς ἐπὶ τῆς παραστατικῆς δεκτικότητος διὰ κινήσεως αὐτῆς εἶναι αἰσθησις· ἡ δι' αἰσθήσεως ἐποπτεία ὀνομάζεται ἐμπειρικὴ, τὸ δ' ἀόριστον ἀντίστοιχον ἀντικείμενον ἐμπειρικῆς ἐποπτείας καλεῖται φαινόμενον· τὸ δ' ἐν τῷ φαινομένῳ εἰς τὴν αἰσθησὶν ἀνταποκρινόμενόν ἐστὶν ἡ ὕλη, τὸ δὲ εἰς τὴν ποικιλίαν τᾶξιν παρέχον ἡ μορφή αὐτῆς, ἥτις πλέον δὲν δύναται νὰ ἦναι αἰσθησις, ἀλλὰ πρέπει νὰ κῆται ἐν τῇ ψυχῇ ἐκ τῶν προτέρων.

α) Ἡ αἰσθητικότης παρέχει τὸ περιεχόμενον ἥτοι τὴν ὕλην τῶν παραστάσεων ἀναφερομένων ἢ εἰς ἐξωτερικά, οἷον χρῶμα,

σκληρόν κτλ., ἢ ἐσωτερικά, οἷον θυμὸν, ἔρωτα, φόβον, ἡδὴ, δικαίον κτλ. Τὰς μὲν παρατηροῦμεν διὰ τοῦ ἐκτός αἰσθητηρίου, τὰς δὲ διὰ τοῦ ἐντός. Ἐν δὲ ταῖς αἰσθηταῖς παραστάσεσιν ἀποκαλύπτονται ἐν ἡμῖν δύο μορφαὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἡ χρόνος καὶ ὁ τόπος· διὰ τοῦ τόπου ἐποπτεύομεν τὰ ἐκτός ἡμῶν, διὰ τοῦ χρόνου τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν.

Ἐπειδὴ ὁ Κάντιος τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν θεωρεῖ δύο τῆς γνώσεως πηγὰς, κίμναι πρότερον λόγον περὶ τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως καὶ ἔπειτα περὶ τῆς νοητικῆς.

Κατὰ τὴν κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου ἡ ὑπερβατικὴ φιλοσοφία διαιρεῖται εἰς ὑπερβατικὴν στοιχειώδη θεωρίαν περιέχουσαν πρῶτον τὴν ὑπερβατικὴν αἰσθητικὴν, δεύτερον τὴν ὑπερβατικὴν λογικὴν, ἣτις αὖθις διαιρεῖται εἰς τὴν ὑπερβατικὴν ἀναλυτικὴν καὶ εἰς τὴν ὑπερβατικὴν διαλεκτικὴν. Κατὰ δὲ τὰ προλεγόμενα ἡ ὑπερβατικὴ αἰσθητικὴ δείκνυσι τὸ δυνατόν τῆς μαθηματικῆς, ἡ ὑπερβατικὴ ἀναλυτικὴ τὸ δυνατόν τῆς καθαρᾶς φυσικῆς, καὶ ἡ ὑπερβατικὴ διαλεκτικὴ τὸ δυνατόν τῆς μεταφυσικῆς· τὸ δὲ δεύτερον μέρος τῆς κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ τῶν προλεγομένων ἀποτελεῖ ἡ μεθοδολογία· ἔστι δὲ κατὰ Κάντιον οὐ μόνον αἰσθησις ἰδία, ἀλλὰ καὶ κοινὴ, τουτέστιν ἡ ἐποπτεία· ἐποπτεία δὲ κατὰ Κάντιόν ἐστι διὰ τῆς αἰσθητικότητος δεδομένου ἀντικειμένου· αἰσθητικότης δὲ δεκτικότης προστιθεμένη διὰ παραστάσεων ὡς ἐξωτερικῶν· τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς ἐποπτείας ἐστὶ πολυειδές· ἔστι δὲ περιεχόμενον καθόλου αἰσθητὸν, ἢ δὲν ὑπάρχει τῇ αἰσθήσει, καὶ τοῦτό ἐστι τόπος καὶ χρόνος.

Ὅλαι αἱ παραστάσεις, αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως, πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐποπτείας· αἱ παραστάσεις αὗται δίδονται ἡμῖν ἐξωθεν, ὡς αἱ διάφοροι ἀνατυπώσεις τοῦ ἐκτός κόσμου, ἃς θεωροῦμεν ὡς αἰσθητὰ ὄντα, ἢ δίδονται δι' ἡμῶν, ἐσωθεν, γεννώντων ταύτας ἐκ τῆς ἀρχικῆς δυνάμεως τῆς ἐποπτείας ἡμῶν· ἄρα αἱ αἰσθηταὶ παραστάσεις εἰσὶν ὄντα· εἰ μὲν αἱ παραστάσεις δίδονται, εἰσὶν ἐμπειρικαί, εἰ δὲ δι' ἡμῶν, μαθηματικαί· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ἡ ὅλη ἀνθρωπίνη γνώσις ἐστὶν ἡ ἐμπειρικὴ

ἢ μαθηματικὴ, οὐχὶ ὅπως γνώσις τῶν ὄντων αὐτῶν καθ' αὐτὰ, τουτέστι μεταφυσικὴ.

Ἐνταῦθα δ' ἀναφύεται τὸ ζήτημα, πῶς ἔστι καθαρὰ μαθηματικὴ δυνατὴ;

Ἐὰν τόπος καὶ χρόνος ὡσιν ὅροι τῆς καθαρᾶς μαθηματικῆς, πᾶσα δὲ γνώσις αὐτῆς κρίσις συνθετικὴ ἐκ τῶν προτέρων, αἱ κρίσεις αὗται δὲν θὰ ἦσαν συνθετικαί· ἐὰν τόπος καὶ χρόνος δὲν ἦσαν συνθέσεις, ἐποπτεῖται, μάλιστα δὲ καθαρά, δὲν θὰ ἦσαν ἐκ τῶν προτέρων, γενικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι.

Τόπος καὶ χρόνος εἰσὶ παραστάσεις ἀρχικαί· ταύτας ὁ λόγος δὲν λαμβάνει ἐξωθεν, ἐκ τῆς πείρας, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ, ἐπομένως αὗται προηγούμεναι τῆς πείρας δὲν εἶναι αὐτῆς προϊόν, ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀλλ' ἐκ τῶν προτέρων.

Ἐὰν τόπος καὶ χρόνος ἦσαν ἐποπτεῖται ἐμπειρικαί, ἡ μαθηματικὴ θὰ ἦτο ἐπιστήμη ἐμπειρικὴ, οὐδὲν ἀξίωμα θὰ ἦτο γενικὸν καὶ ἀναγκαῖον· ἄρα τόπος καὶ χρόνος δὲν εἶναι ἐποπτεῖται ἐμπειρικαί, ἀλλ' ἀπλαῖ παραστάσεις, ὧν ἄνευ οὔτε νὰ παραστήσωμεν δυνάμεθα, οὔτε νὰ διακρίνωμεν οὔτε νὰ γνωρίσωμεν· ἄρα τόπος καὶ χρόνος εἰσὶν ἐποπτεῖται καθαρά, τουτέστιν ἄνευ δεδομένου ἀντικειμένου, τουτέστι μορφαὶ τῆς ἐποπτείας καθαρᾶ.

Ἐὰν τόπος καὶ χρόνος δὲν δίδονται ἐξωθεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ λόγου, πρέπει καὶ ὅλα νὰ ὡσι τοιαῦτα, ὅσα εἰσὶν ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ χρόνου καὶ τόπου. Ἀντικείμενά εἰσι μόνον ἐν τόπῳ δυνατὰ, μεταβολαὶ ἐξωτερικαὶ καὶ ἐσωτερικαὶ μόνον ἐν χρόνῳ· αἱ ἐξωτερικαὶ μεταβολαὶ εἰσὶ μεταβολαὶ τόπου ἢτοι κινήσεις, αἱ ἐσωτερικαὶ μεταβολαὶ εἰσὶ παραστάσεις· ἄρα ἀντικείμενα καὶ μεταβολαὶ δύνανται νὰ ὑπάρχωσι μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου· ἄρα εἰσὶ μόνον ἐποπτεῖται ἢτοι μορφαὶ παραστάσεων. Ὁ λόγος μόνον χρόνου δεῖται καὶ τόπου, ὅπως παραστήσῃ ἀντικείμενα καὶ μεταβολάς.

Ἐποπτεία ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐστὶ παράστασις. Ὅλαι αἱ αἰσθησις παρίστανται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· ἡ αἰσθησις δίδει τὸ αἰσθητὸν περιεχόμενον, ἡ ἐποπτεία προσθέτει τὴν μορφήν τῆς παραστάσεως· ἡ ὅλη τῶν παραστάσεων δίδεται ἐξωθεν καὶ οὐχὶ

ἐκ τῶν προτέρων, τουτέστιν ἐκ τοῦ λόγου· ἡ σύνθεσις ἐποπτείας καὶ αἰσθήσεως (μορφῆς καὶ ὕλης) σχηματίζει τὴν παράστασιν ἢ τοὺς τὴν ἐμφάνισιν.

Τὸ δ' ἀνεξάρτητον ἐκ τῶν τοῦ λόγου μορφῶν δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐποπτείᾳ, ἀρα οὐδ' ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· τοῦτο δὲ ὀνομάζεται αὐτόν, αὐτόπραγμα. Ἡ κριτικὴ τῆς ὑπερβατικῆς αἰσθητικῆς δεικνύει ὅτι ἡ αἰσθητικότης συντάσσει κατὰ κανόνας τὸ ἐν ταῖς αἰσθήσεσι δεδομένον ὕλικόν.

Ἐπειδὴ αἱ μορφαὶ τῆς αἰσθητικότητος, χρόνος καὶ τόπος, εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων, ὑπάρχουσι κατ' ἀνχωρὰν εἰς τὸ ἐγγύως καὶ ἐγχρόνως ἐποπτευθὲν γνώσεις ἐκ τῶν προτέρων, τουτέστιν ὑπάρχει μαθηματικὴ.

Ἡ ὑπερβατικὴ αἰσθητικὴ ὡς θεωρία τῆς αἰσθητῆς γνώσεως προτίθεται νὰ διακρίνη αὐτὴν ἀπὸ τῶν γνώσεων τοῦ νοῦ.

Ἡ αἰσθητικότης ἐστὶ τὸ δεκτικὸν τῶν παραστάσεων, ὃ δὲ νοῦς παράγει αὐτάς· αἱ ἐκ τῆς αἰσθητικότητος ἡμῶν παρεχόμεναι παραστάσεις καλοῦνται ἐποπτεῖαι διαφέρουσαι τῶν ἐννοιῶν, διότι αὗται μὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ δεδομένον ἀμέσως, αἱ δ' ἐννοιαὶ ἐμμέσως, ἢ ὅτι αἱ μὲν εἰσὶν ἀμεσοὶ παραστάσεις αὐτοῦ καὶ εἰς ἴδιον ἀναφέρονται, αἱ δ' ἐννοιαὶ εἰσὶ παραστάσεις καθόλου· ἡ αἰσθησις λέγει ὁ Κάντιος ἐστὶν ἡ ὕλη τῶν αἰσθητῶν γνώσεων, ἀποτελεῖ τὰ πολλὰ, ἐστὶ τὸ ἐμπειρικὸν ἐν ἐκάστη ἐποπτείᾳ, τὸ δεδομένον ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν παντὶ φαινομένῳ.

Αἱ αἰσθήσεις αἱ ἐν ἡμῶν ἐγειρόμεναι ὑπὸ τῆς τοῦ ἀντικειμένου παρουσίας δὲν παρέχουσι τὴν παράστασιν ἀντικειμένου τινός, ἀλλὰ πρέπει νὰ τακτοποιηθῶσι κατὰ τινὰς σχέσεις, καὶ οὗτος ὁ νόμος τῆς τῶν πολλῶν τακτοποιήσεώς ἐστὶν ἡ τοῦ φαινομένου μορφή ἐν αὐτῷ οὔσα· αὕτη δ' ἡ μορφή δὲν εἶναι αἰσθησις, διότι οὔσα ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῇ ψυχῇ δέχεται ἐκείνας· ἡ ὕλη ἐστὶν ἐν τῇ ἐποπτείᾳ τὸ ἐμπειρικὸν, ἡ μορφή τὸ καθαρὸν ἐν αὐτῇ καὶ καλεῖται διὰ τοῦτο καθαρὰ ἐποπτεία.

Ἐὰν δ' ἐν πάσῃ ἐποπτείᾳ ἐμπειρικὸν καὶ καθαρὸν στοιχεῖον περιέχεται, καὶ ἐὰν ἀπὸ τοῦ ἐμπειρικοῦ τὸ καθαρὸν ἀφαιρεθῇ, θέλει μείνει ἐν ἐκάστη ἐποπτείᾳ μόνον τὸ ἐκ τῶν προτέρων,

τουτέστιν ἡ καθαρὰ τῶν φαινομένων μορφή, τὸ ὑπὸ τῆς αἰσθητικότητος ἐκ τῶν προτέρων ταῖς ἐποπτείας δεδομένον.

Ἐὰν ὁμοίως ἀπὸ τῶν ἐποπτειῶν χωρισθῇ τὸ εἰς τὴν αἰσθησιν ἀνήκον, μένει ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ οὐδὲν νὰ ἀφαιρεθῇ δύναται, δηλαδὴ ὁ ὑποκειμενικὸς τῶν ἐποπτειῶν ὄρος, χρόνος καὶ τόπος, οἵτινες πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μορφαὶ αἰσθητῆς ἐποπτείας. Χρόνος καὶ τόπος μὴ δυνάμενοι νὰ ἀφαιρεθῶσιν εἰσὶ παραστάσεις ἀναγκαῖαι, δὲν εἶναι ὁμοίως καθαρὰ ἐννοιαὶ, διότι ἀφαιροῦνται ἀπὸ πολλῶν ὁμοίων, ἀλλὰ παραστάσεις, ὧν αἱ ἐπὶ μέρους παραστάσεις προηγούονται, ὡς ἡ παράστασις χρόνου καὶ τόπου προηγεῖται τῆς παραστάσεως χρόνων καὶ τόπων· παραστάσεις δὲ δι' ἐνός μόνου ἀντικειμένου δεδομέναι καὶ προηγούμεναι τῶν ἐπὶ μέρους παραστάσεων εἰσὶν ἐποπτεῖαι ἐκ τῶν προτέρων καὶ οὐχὶ ἐμπειρικαί, ἐκ τῶν ὑστέρων.

Τόπος δὲ καὶ χρόνος δὲν εἶναι ὄροι ἀντικειμενικοί, τουτέστιν ἀπὸ τῆς ἐποπτείας ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ὑποκειμενικοί, ἔχουσι πραγματικότητα ὑποκειμενικὴν, εἰσὶ παραστάσεις ἀποτελοῦσαι ἐν ἡμῶν τὰς ἀναγκαῖας μορφὰς πάσης ἐμπειρικῆς ἐποπτείας.

Ἐὰν χρόνος καὶ τόπος ὑποθεθῶσιν ὄροι ὑποκειμενικοί, προέρχονται ἄτοπα καὶ ἡ περὶ πάντων ἀμφισβολία καὶ αὕτη ἡ περὶ τῆς πραγματικότητος τῆς μαθηματικῆς γνώσεως, ἐπὶ τέλους καὶ τὰ ἐν τόπῳ θεωροῦνται ἀπλᾶ φαινόμενα.

Τὴν πείραν ὁμοίως ὁ Κάντιος δὲν παρήγαγεν, ἀλλ' αὐτὴν παρέλαθε κατὰ συμβεβηκός, οὐδὲ τὸν σύνδεσμον τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ κατέδειξεν, οὐδὲ πῶς τὸ νοεῖν ταύτας ἔχει τὰς μορφὰς, ἐὰν θέσωμεν τὰς αἰσθήσεις εἰς τὸ νοεῖν, οὐδὲ τίς ἡ φύσις τοῦ τόπου καὶ χρόνου.

β) Ἡ ὑπερβατικὴ ἀναλυτικὴ λύει τὸ ζήτημα, πῶς καθαρὰ φυσικὴ εἶναι δυνατὴ;

Ἐὰν πᾶσαν γνώσιν ὕλικῶν ὄντων ὀνομάσωμεν πείραν, ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἀν πείρα ὑπάρχει, καὶ πῶς εἶναι δυνατὴ; τί ἐστὶ πείρα; αὕτη ἐστὶ γνώσις τῶν αἰσθητῶν ὄντων, αὕτη δὲ κρίσις, ἡ δὲ κρίσις ἐστὶ σύνθεσις ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου, ἀρα δύο παραστάσεων ἔχουσῶν πρὸς ἀλλήλας, ὅν λόγον

ἔχει τὸ ἴδιον πρὸς τὸ καθόλου, τὸ ἄτομον πρὸς τὸ εἶδος, τὸ εἶδος πρὸς τὸ γένος.

Τὸ ὑποκείμενον παρίσταται διὰ τοῦ κατηγορουμένου. Τὸ δ' ἴδιόν ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας, ἢ δ' ἐννοία ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς κρίσεως· ἐπομένως κρίσεις εἰσι δυναταὶ δι' ἐννοιῶν, διὰ δυνάμεως σχηματιζούσης ἐννοίας· ἡ δὴ δύναμις αὕτη ἐστὶν ὁ νοῦς. Ἐὰν τὸ γινώσκειν δι' ἐννοιῶν ὀνομάσωμεν «νοεῖν», ἐστὶν ὁ νοῦς ἡ νοητικὴ δύναμις.

Ἡ αἰσθητικότητα ἐστὶ δύναμις ἐποπτεύουσα, παράγουσα μόνον ἐποπτείας, ὁ δὲ νοῦς παράγει ἐξ ἑαυτοῦ μόνον ἐννοίας· ἡ αἰσθητικότητα ἐστὶ τὸ δεκτικόν, ὁ δὲ νοῦς, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λεϊβνιτίου, ἐστὶ δύναμις αὐτενεργός.

Ἄλλ' οὔτε ἐκ μόνης τῆς αἰσθητικότητος οὔτε ἐκ μόνου τοῦ νοῦ δύναται γνῶσις νὰ παραχθῇ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνώσεως ἀμφοτέρων· ὁ νοῦς νοεῖ τὸ ἀντικείμενον, μόνον δι' αἰσθητικότητος διδόμενον, καὶ περιέχει μόνον τὰς μορφὰς καὶ σχέσεις, ἐν αἷς τὸ ἀντικείμενον αἰσθητῆς τινος ἐποπτείας εἰς ἓν ὅλον συντίθεται.

Ἐὰν τὸ ἀντικείμενον δὲν παρέχῃται διὰ τῆς δεκτικότητος, ἀλλ' αἰτεῖται καὶ τῶν κατηγοριῶν ἐφαρμογὴ, φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ δι' αἰσθητικότητος δεδομένον δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον, ἀλλ' ἡ τοῦ αἰσθητηρίου ἀνατύπωσις· ἡ δὲ μετάβασις ἐκ τῆς τοῦ αἰσθητηρίου ἀνατυπώσεως εἰς τὴν παράστασιν ἀντικειμένου τινὸς ἐν τῷ συνειδότη ἐστὶ τοσοῦτον ταχεῖα, ὥστε ἡ παράστασις ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ δεδομένη μετὰ τῆς τοῦ αἰσθητηρίου ἀνατυπώσεως· τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται ὀρθόν, διότι ὑποῦ τὸ ἀντικείμενον γενικῶς ὀρίζεται, δὲν δύναται τὸ ἀντικείμενον καθὼ γενικόν νὰ ἦναι δεδομένον δι' αἰσθήσεως, ἀλλ' εἶναι ἐννοία δυναμένη νὰ νοηθῇ μόνον ἐν τῷ νῷ· διότι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀντικειμένου τινὸς εἰσι διορισμοὶ τοῦ νοῦ, ἐστὶ τι ὄν, πραγματικόν, δεδομένον· ἴαν τις π. χ. σκοντάφῃ ἐν τῷ σκότει, ἐκεῖ ἐστὶ τι ὄν, νοητὸν καὶ οὐχὶ αἰσθητόν· ἀλλὰ καὶ ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι τις γινώσκει ἐκ τῆς αἰσθήσεως διὰ τῆς παραστάσεως ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἄρα οὐχὶ ἐν τῇ αἰσθήσει.

Ὁ νοῦς κατὰ τὸν Κάντιον δὲν παρέχει τὰ ἀντικείμενα, τὴν

ὑλὴν, ἀλλὰ μόνον τὴν μορφήν ἀνευ πραγματικοῦ περιεχομένου, τουτέστι πρέπει νοῦς καὶ αἰσθητικότης νὰ συνδεθῶσι· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Κάντιος, ὅτι ἐννοιαὶ ἀνευ περιεχομένου, μὴ εἰς ἐποπτείας ἀναφερόμεναι, εἰσι κεναί, ἐποπτεία μὴ δι' ἐννοιῶν παριστάμεναι εἰσι τυφλαί· ἄρα ὁ νοῦς τὴν ὑλὴν λαμβάνει ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ νοεῖ αὐτήν· αἱ ἐννοιαὶ ὅμως αὐτοῦ εἰσι τῆς ὑλῆς διάφοροι.

Ὁ νοῦς λοιπὸν ὡς διάφορος δύναμις τῆς ὑλῆς συνεδέει μετὰ τῶν αὐτοῦ ἐννοιῶν τὴν ὑλὴν, ἣν παρέχει ἡ αἰσθητικότητα, ἢ δὲ γνῶσις παράγεται ἐξ ἀμφοτέρων· διὰ τοῦτο ἡ γνῶσις ἐστὶ προϊόν ἀμφοτέρων τῶν παραγόντων, σύνθεσις τῶν τοῦ νοῦ ἐννοιῶν μετὰ τῆς ὑλῆς παρεχομένης ὑπὸ τῆς αἰσθητικότητος (Κρ. τοῦ καθ. λόγ. σ. 54 καὶ ἐφ.)· διότι οὔτε ἐννοία χωριστὴ τῆς ἐποπτείας παρέχει γνῶσιν, οὔτε ἐποπτεία χωριστὴ τῆς ἐννοίας, ἀλλ' ἡ σύνθεσις ἀμφοτέρων.

Ὁ Κάντιος παρέτήρησεν, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ ἔχουσιν ἄλλην καταγωγὴν καὶ ἄλλην ἢ αἰσθητὴ πείρα· καίτοι αἱ ἐννοιαὶ εἰσι κεναί, εἰσὶν ὅμως γενικαί καὶ ἀναγκαῖαι ἐν τῷ νοεῖν καὶ γινώσκειν, καὶ διὰ τὴν γενικότητα καὶ ἀναγκαιότητα αὐτῶν εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῇ γνωστικῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει. Αἱ ἐννοιαὶ ὅμως τοῦ νοῦ, αἵτινες εἰσι πεπωρισμένοι, πεπερασμένοι, δὲν εἶναι τέλειαι καὶ πρὸ πάσης σκέψεως ἐν τῷ συνειδότη ἐκ τῶν προτέρων δεδομένα ὡς ἔμφυτοι ἐννοιαὶ καὶ ἰδέαι, ἀλλὰ τὸ ἔμφυτόν ἐστὶ μόνον τρόπος ἐν τῷ γινώσκειν καὶ κρίνειν· οὗτός ἐστὶ νόμος τῆς γνῶσεως καὶ κρίσεως ἡμῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νοῦς ἔχει τὰς ἐννοίας ἐκ τῶν προτέρων νοεῖ τὰ ἀντικείμενα δι' αὐτῶν ἐκ τῶν προτέρων· φαινόμενα δ' εἰσι παραστάσεις ἡμῶν περὶ τῶν ὄντων. Ὁ Κάντιος παρεδέχθη ἄπειρον πλῆθος φαινομένων, ἀ ὁ νοῦς συνάπτει εἰς ἓν· πόθεν ὅμως τὸ ἄπειρον τοῦτο πλῆθος τῶν φαινομένων; διὰ τί ὁ νοῦς συνάπτει εἰς ἓν; πῶς εἰσὶν ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτά; πῶς τὸ πνεῦμα ἢ τὸ ἐγὼ δύναται εἰς τὰ ὄντα νὰ ἐνεργῇ καὶ ταῦτα ἐν ἑαυτῷ νὰ συνάπτῃ εἰς ἓν; πάντα ταῦτα τὰ ζητήματα ἦσαν τῷ Καντίῳ ἀσαφῆ.

Ἐάν ὁ Κάντιος ὑπέθετε τὸ ἐγὼ πρῶτον, τὴν δ' ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἐγώ, θὰ ἐνόει πῶς ἐκ τῆς μετὰ τοῦ θεοῦ ἐνόητος τὸ ἀπειρον τοῦτο πλῆθος γινώσκεται. Ὁ Κάντιος ὅμως τὸ ἐγὼ ὑπέθετεν ὅλιως περιεχομένου κενόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ ἐγὼ παράγει τὸ περιεχόμενον, ὃ ἔδει ἀκολουθῶς νὰ ἀποδείξη. Ἡ δ' ἐνόητος αὕτη δύναται καὶ σχέσις, ἀναφορά, νὰ κληθῆ, καθ' ὅσον εἰσι πολλά καὶ ἓν. Ἔτι τὸ ἐγὼ ἐστὶν ἢ ὑπερβατικὴ τοῦ συνεπιγνωστικοῦ ἐνόητος συνδέουσα τὴν ἐμπειρικὴν τῶν παραστάσεων ὕλην, οὕτως εἰσι καὶ διάφοροι ταύτης τῆς σχέσεως τρόποι.

Τοὺς τρόπους ὅμως τούτους ὁ Κάντιος παραδέχεται ἐμπειρικῶς, ὡς εἰσιν ἐν τῇ λογικῇ, καὶ ὕσαι κρίσεις ἐν αὐτῇ ἀναφέρονται. Τοὺς τρόπους τούτους δύναται νὰ φέρῃ ὁ νοῦς εἰς ἀφηρημένας τινὰς ἐννοίας, αἵτινες δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μετὰ τῶν ἐμφύτων ἰδεῶν, διότι αὗται εἰσι προϊόντα μᾶλλον τοῦ ἀφαιρουμένου νοῦ. Ἴνα δὲ γνωρισθῆ ποίων καὶ πόσων τρόπων συνθέσεως εἶναι ὁ νοῦς κάτοχος, καὶ πόσαι ἐννοιαί δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν, ἔχει τις νὰ βλέψῃ, ὡς λέγει, εἰς τοὺς διαφόρους τρόπους ἢ μορφὰς τῆς κρίσεως, ὡς δείκνυσιν ἢ λογικῇ, ἢ τῆς δὲν ἀσχολεῖται περὶ τοὺς ὅρους, ὑφ' οὗς αἱ κρίσεις εἰσι γνώσεις πραγματικά· ἢ δὲ κριτικῇ ἀπ' ἐναντίου ἐρευνᾷ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ἂν ἐν αὐτῷ περιέχωνται οἱ ὅροι πρὸς σχηματισμὸν κρίσεων· ἢ δ' ἐρευνᾷ αὐτὴ τῆς κριτικῆς διάφορος τῆς κατ' εἶδος λογικῆς μὴ ἀναφερομένης εἰς τὰς μορφὰς τῶν κρίσεων, ἀλλ' εἰς τοὺς ὅρους τῶν κρίσεων, καλεῖται ὑπερβατικὴ λογικῇ, ἢ τῆς πρέπει νὰ δείξη ἐν τῷ νῷ τοὺς ὅρους τοὺς καθιστῶντας τὴν πεῖραν δυνατὴν. Ἡ ὑπερβατικὴ λογικῇ θέλει ἐκ τοῦ νοῦ ἡμῶν τὸ ἀδύνατον τῆς τοῦ ὑπεραισθητοῦ γνώσεως. Τὸ μὲν θετικὸν πρόβλημα, ὅτι ἡ πεῖρά ἐστὶ δυνατὴ, θέλει λύσει ὡς ὑπερβατικὴ ἀναλυτικῇ, τὸ δὲ ἀποθετικὸν, ὅτι γνώσις τοῦ ὑπεραισθητοῦ οὐκ ὑπάρχει, ὡς ὑπερβατικὴ διαλεκτικῇ.

Ἡ ὑπερβατικὴ ἀναλυτικῇ ἀναπτύσσεται, ὅταν αἱ τοῦ νοῦ ἐννοιαί ἀνακαλυφθῶσι, τὰ σχήματά των παραχθῶσιν, ὀρισθῶσι, καὶ τέλος ἐκτεθῶσιν ἐκ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τὰ ἀξιώματα τῆς καθαρᾶς φυσικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ θεωρία τῶν κατηγοριῶν ἀποτελεῖ τὸ ἐξ οὗ, ἢ δὲ τῶν ἀξιωμάτων τὸ πρὸς δ, ἢ δ' ὅλη συζήτησις συγκεφαλαιούται εἰς τὸ ζήτημα, πῶς καθαρὰ ἐννοιαί δύνανται νὰ γείνωσιν ἀξιώματα τῆς πείρας; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου εἶναι, ἐὰν ἐπιτρέπωσιν ἀντικειμενικὴν καὶ ὕλικὴν ἐφαρμογὴν, ἐὰν δύνανται νὰ συνδέσωσι καὶ παραστήσωσι φαινόμενα.

Τί δ' εἰσιν ἐννοιαί καθαρὰ καὶ τί ἐμπειρικαί; αἱ καθαρὰ ἐννοιαί κατὰ τὸν Κάντιον εἰσι κριτικαί, αἱ δ' ἐμπειρικαί παραστατικά· ἡ λειτουργία αὐτῶν δὲν εἶναι τὸ νὰ παραστήσωσιν ἀντικείμενα, ἀλλὰ νὰ συνδέσωσι παραστάσεις· τὰ ἀντικείμενά εἰσι δεδομένα ἐν τῇ ἐποπτείᾳ, οὐδαμῶς ὅμως ἢ σύνθεσις αὐτῶν. Αἱ παραστατικαὶ ἐννοιαί δύνανται νὰ προέλθωσιν ἐκ τῆς ἐποπτείας, οὐχὶ δ' αἱ κριτικαὶ ἐννοιαί, αἱ συνδετικά. Ἡ δὲ μορφή τῆς κρίσεως ὑφίσταται ἐν τῇ συνθέσει τῶν παραστάσεων καὶ μένει, ἐὰν ἡ ὕλη τῆς κρίσεως ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τῶν πρὸς σύνθεσιν δεδομένων παραστάσεων ἢ τοῖς ἐμπειρικῶν συστατικῶν. Τὸ ἐναπολειφθέν ἐστὶν ἢ καθαρὰ κρίσις, ἢ καθαρὰ τῆς κρίσεως μορφή.

Ἐπειδὴ πᾶν κρίνειν ὑφίσταται ἐν τῷ νοεῖν, ἐστὶ τὸ ἐναπολειφθέν ἢ καθαρὰ τοῦ νοεῖν μορφή· διὰ τοῦτο αἱ κριτικαὶ ἐννοιαί ὡς καθαρὰ τῆς κρίσεως ἢ τοῦ νοεῖν μορφαί δύνανται νὰ κληθῶσι καὶ καθαρὰ τοῦ νοῦ μορφαί. Ἐντεῦθεν ἀποδείκνυται, ὅτι εἰσι τόσαι κατηγορίαι, ὅσαι μορφαί κρίσεων.

Ἡ μορφή τῆς κρίσεως ἢ ἡ ἀπὸ πασῶν τῶν ἐμπειρικῶν παραστάσεων καθαρῶσιν κρίσις ἐστὶν ἢ σχέσις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν δύο παραστάσεων (ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου), ὧν ἡ μία παρίσταται διὰ τῆς ἑτέρας. Ἀφαιροῦντες τὸ ὑποκείμενον ἀπὸ τοῦ ἐμπειρικοῦ περιεχομένου τοῦ ἔχομεν τὴν περιοχὴν αὐτοῦ ἢ τοῖς τὴν ποσότητα τῆς κρίσεως, τὸ κατηγορούμενον λογιζόμενοι παριστῶμέν τι γνώρισμα τοῦ ὑποκειμένου, ἔχομεν τὴν ποιότητα τῆς κρίσεως, τὴν σχέσιν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου λογιζόμενοι ἔχομεν ὡς λογικὴν μορφήν τὴν σχέσιν τῆς κρίσεως· τέλος δὲ λογιζόμενοι τὸν τρόπον, πῶς εἰσιν ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον συντεθειμένα, ἔχομεν τὸν τρόπον τῆς κρίσεως. Ἐπομένως αἱ καθαρὰ τῆς κρίσεως μορφαί εἰσι ποσότης,

ποιότητας, σχέσις καὶ τρόπος. Ἐκάστη δὲ τῶν μορφῶν ἔχει εἶδη διάφορα. Ἡ τοῦ ὑποκειμένου ἔννοια κατὰ τὴν αὐτοῦ περιοχὴν ἔστιν ἢ γενικὴ ἢ ἐπὶ μέρος ἢ ἀτομικὴ ἢ τοῦ κατηγορουμένου ὡς γνῶρισμα τοῦ ὑποκειμένου προστιθεμένη τῷ ὑποκειμένῳ ἢ ἀφαιρουμένη ἀπ' αὐτοῦ παρέχει τὴν μορφήν τῆς καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως. Ἐπομένως ἡ ποιότης τῶν κρίσεων διαιρεῖται εἰς καταφατικὴν, ἀποφατικὴν καὶ ἄπειρον. Ὡς πρὸς δὲ τὴν σχέσιν αἱ κρίσεις διακρίνονται εἰς κατηγορικὰς, ὑποθετικὰς καὶ διαζευκτικὰς· αἱ δὲ τοῦ τρόπου κρίσεις εἰσὶν ἢ προβληματικαὶ ἢ ἀποφαντικαὶ, (assertorisch), ἢ ἀποδεικτικαί.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον εἰσὶν αἱ μορφαὶ τῆς κρίσεως δυναταί, αἱ κατηγορίαι ὀρισμέναι· καὶ ἡ μὲν μορφή τῆς ἰδίας, ἀτομικῆς, τῆς ἐπὶ μέρος καὶ τῆς καθόλου κρίσεως παρέχει τὰς κατηγορίας τῆς ποσότητος, οἷον ἐνότητα, πολλότητα, ὀλότητα, ἢ δὲ μορφή τῆς καταφάσεως, ἀποφάσεως καὶ περιορισμοῦ παρέχει τὰς κατηγορίας τῆς ποιότητος, οἷον θετικότητα, ἀποθετικότητα, περιορισμόν· ἢ δὲ μορφή τῆς κατηγορικῆς, ὑποθετικῆς καὶ διαζευκτικῆς κρίσεως παρέχει τὰς κατηγορίας τῆς ἀναφορᾶς, οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, αἴτιον καὶ ἀποτέλεσμα καὶ ἀλληλεπίδρασιν ἢτοι εἰρμόν, κοινωνίαν· τέλος δὲ ἡ μορφή τῆς προβληματικῆς, ἀποφαντικῆς καὶ ἀποδεικτικῆς κρίσεως παρέχει τὰς τοῦ τρόπου κατηγορίας, δυνατότητα, πραγματικότητα καὶ ἀναγκαιότητα.

Τὰς δὲ κατηγορίας ὁ Κάντιος θεωρεῖ οἷον εἰς ἐπόψεις, ὑφ' αἷς φωτίζει ἕκαστον ἀντικείμενον τῆς ἐρευνῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Κάντιος τοὺς διαφοροὺς τρόπους τῆς κρίσεως δὲν παρήγαγεν, ἀλλὰ μόνον παρέλαβεν ἐκ τῆς λογικῆς δεικνυούσης δώδεκα μόνον εἶδη κρίσεων, ἃ εἰσὶν οἱ πρῶτοι νόμοι τοῦ νοῦ.

Τὰ δὲ εἶδη ταῦτα δύναται τις νὰ εὕρῃ, ἐὰν ἐν ταῖς διαφόροις κρίσεσιν ἀφαιρέσῃ ἀπὸ πάντων τῶν ὄντων καὶ ἀποβλέψῃ μόνον εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ κατηγορούμενον, π. χ. ἐὰν βροντᾷ, ἥστραψεν ἤδη· ἡ κρίσις αὕτη ἔστιν ὑποθετικὴ· ἐὰν δὲ λεχθῇ, ὅτι ἡ ἀστραπὴ ἔστιν ἠλεκτρικὴ, ἡ κρίσις αὕτη ἔστιν κατηγορικὴ· οὕτως ἔστιν ἡ σχέσις τοῦ ὑποκειμένου (ἀστραπῆς)

πρὸς τὸ κατηγορούμενον (ἠλεκτρικὴν) σχέσις τῆς οὐσίας πρὸς τὸ συμβεβηκός.

Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν δώδεκα τῆς κρίσεως εἰδῶν ἐξάγονται αἱ δώδεκα θεμελιώδεις τοῦ νοῦ ἔννοιαι, οἷον ἐνότης, πολλότης, ὀλότης, πραγματικότης, ἀποθετικότης, περιορισμός, ὄντοτης, αἰτιότης, ἀλληλεπίδρασις, δυνατότης, πραγματικότης καὶ ἀναγκαιότης. (Κτ. der rein. V. σ. 76 καὶ ἐφ.). Ὁ δὲ νοῦς νοεῖ μόνον κατὰ τὰ δώδεκα ταῦτα τῆς κρίσεως εἶδη.

Ταῦτα δὲ τὰ δυνατὰ εἶδη τῆς συνθέσεως εἰσὶν οἱ καθροὶ τύποι τοῦ νοῦ, ὀνομάζονται κατὰ τὸν Κάντιον κατηγορίαι καὶ διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις, ὧν ἕκαστη αὖτις εἰς τρία εἶδη· καὶ ἡ μὲν πρώτη τάξις περιέχει τὰς κατηγορίας τῆς ποσότητος, ἡ δὲ δευτέρα τὰς τῆς ποιότητος, ἡ δὲ τρίτη τὰς τῆς ἀναφορᾶς (τοῦ πρὸς τι) καὶ ἡ τετάρτη τὰς τοῦ τρόπου.

Ἐκ δὲ τῶν κατηγοριῶν τούτων ἡ μὲν πρώτη κατὰ Κάντιον ἔστι θετικὴ, ἡ δὲ δευτέρα ἀποθετικὴ τῆς πρώτης, καὶ ἡ τρίτη συνθετικὴ ἀμφοτέρων· αὗται δ' αἱ τρεῖς βρῶν περιέχουσι τὴν ἀπόλυτον ἔννοιαν. Ἀλλὰ τὰς κατηγορίας ταύτας ὁ Κάντιος, ὡς εἴρηται, δὲν παρήγαγεν, ἀλλὰ μόνον παρέλαβεν ἐμπειρικῶς, τουτέστιν ἐκ τῆς λογικῆς.

Ὁ νοῦς εἶναι μὲν ἡ δύναμις, ἡ ἀνάγκουσα τὰ πολλὰ εἰς ἓν, καὶ ἡ πηγὴ τῶν κατηγοριῶν, ἐπειδὴ ἄρα αἱ κατηγορίαι εἰσὶ τύποι, μορφαὶ ἀπλῶς, ἔννοιαι περιεχομένου κενῆ, εἶναι ὁ νοῦς δύναμις περιεχομένου κενῆ καὶ διὰ τοῦτο ἄγονος, διότι ὁ νοῦς τὴν ὕλην δὲν γεννᾷ, ἀλλ' αὐτῷ δεδομένην μόνον ἐπεξεργάζεται· τῷ δὲ νῷ δίδονται μόνον αἱ αἰσθηταὶ ἐποπτεῖαι, καλούμεναι αἰσθήσεις. Ὅτι δ' ὄντα ὑπάρχουσι, καὶ τινα πραγματικῶς, τοῦτο δι' οὐδεμιᾶς τοῦ νοῦ κρίσεως δυνάμεθα νὰ μάθωμεν ἢ νὰ ἀποδείξωμεν· διότι, εἰ καὶ ἀποδεικνύται ὅτι ὁ κύκλος εἶναι στρογγύλος ἢ τὸ τρίγωνον τρίπλευρον, τοῦτο δεικνύει, ὅτι οὕτω πως πρέπει νὰ νοηθῇ, παντάπασιν ἄρα ὅτι καὶ ὁ κύκλος ἢ τὸ τρίγωνον ὑπάρχει καὶ πραγματικῶς· τὸ νόημα πάσης κρίσεως κυρίως εἶναι ὅτι, ἐὰν ἦναι χ, πρέπει νὰ ἦναι ἴσον τῷ χ, ἄλλως εἶναι

ἀδύνατον νὰ νοηθῆ· τὸ δὲ νοητὸν δὲν εἶναι καὶ πραγματικόν· ἄρα ἡ πραγματικὴ ὑπαρξίς ὄντος τινὸς δὲν δύναται ἀπολύτως ἐκ τοῦ νοῦ νὰ ἀποδειχθῆ, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ πείρᾳ ἢ ἐπὶ ὑποθέσει ἄλλου τινὸς ἀνεξηγήτου φαινομένου, ἄρα μόνον ἐμπειρικῶς· ἡ πείρα ἄρα πρέπει νὰ δώσῃ τῷ νῷ τὴν ὕλην, ὃ δὲ νοῦς ἔχει νὰ ἐπεξεργασθῆ αὐτήν. Ἐὰν ὅμως ὁ νοῦς χωρισθῆ ἀπὸ τῆς πείρας, μένει αὐτὸς καθ'ἑαυτὸν, ὅλως περιεχομένου κενός, καὶ κενός μένων ἀσχολεῖται ἐν ἑαυτῷ μόνον περὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, ἥτις παρίσταται αὐτῷ ὡς ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο δεῖται ὁ νοῦς διὰ τὰς κενὰς μορφὰς αὐτοῦ ὕλης πραγματικῆς, ἥτις ὅμως αὐτῷ δίδεται μόνον δι' αἰσθήσεως, ἣν ὁ Κάντιος καὶ δύνανται ἐποπτικὴν καλεῖ καὶ ἐπιδεκτικόν. Ὁ Κάντιος ὅμως δὲν συνεζήτησε τὴν πρῶτην καταγωγὴν τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων καὶ τὸ δυνατόν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων εἰς τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ παραλαβὼν τὴν θεωρίαν τοῦ Λωκίου ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξίν τοιούτων ἐποπτικῶν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐπραγματεύθη τὸ ὅλον ζήτημα ὡς ὑπερβατὸν, ἐπέκρινε καὶ μετέβαλε τοσοῦτον τὰς πρῶτας ἐντυπώσεις, ὥστε ὀλίγον ἢ οὐδὲν τούτων διέμεινε, καὶ ὅτι τις ἀνευ ταύτης τῆς συνήθους ἰδέας, κατὰ Ἰακώβην, (1) δὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σύστημα τοῦ Καντίου, οὐδὲ αὐτὴν ἔχων νὰ μείνῃ ἐν αὐτῷ, διότι ὅσῳ καὶ ἂν τοῦτο ἐναντιοῦται τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Καντίου τὸ νὰ γίνηται λόγος περὶ τῶν ἀντικειμένων, ὅτι ταῦτα ποιῶσιν ἐντυπώσεις εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ οὕτω παραστάσεις παρασκευάζουσι, δὲν γίνεται ὅμως καταληπτὸν, πῶς ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου δύναται νὰ εὔρῃ τὴν εἰσοδὸν εἰς ἑαυτήν καὶ νὰ ἀφίχθῃ εἰς τινὰ παράδοσιν τῆς ἐννοίας τῆς διδασκαλίας τῆς».

Ἄνευ διασαφήσεως τοῦ κυρίου ζητήματος, τί τὸ συνειδὸς ἐστὶ, παρεδέχθη ὁ Κάντιος τὴν ἐννοίαν τοῦ συνειδῶτος, ὡς εὔρεν αὐτήν, καὶ μόνον συνεζήτησε τί ἐστὶν ἐν τῷ συνειδῶτι ἐμπειρικόν, τί ὑποκειμενικόν ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ ὑποκειμενικὸν ἀνήγαγεν εἰς τὴν φύσιν τοῦ νοῦ, τὸ δ' ἐμπειρικὸν παρήγαγεν ἔξωθεν, καὶ

τὸ πνεῦμα ὑπέλαβε δεκτικὸν τούτου· δεκτικότης καὶ αὐτενέργεια οὔσαι ἐν τῇ αἰσθήσει ἀχώριστοι συνεργούσιν· ἡ μὲν δεκτικότης παρέχει τὴν ὕλην, ἡ δ' αὐτενέργεια τὴν μορφήν. Ἐν πάσῃ παραστάσει διακρίνονται δύο τινὰ, ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή τῆς παραστάσεως, ἡ μὲν ὕλη ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπέρων δεδομένη, ἡ δὲ μορφή ἐκ τῶν προτέρων· ὅσα ἔξωτερικῶς ἐμφανίζονται, ταῦτα ἴστανται ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ τόπου, ὅσα δ' ἐσωτερικῶς ὑπὸ τὴν τοῦ χρόνου. Ἐπειδὴ δὲ χρόνος καὶ τόπος εἰσι μορφαὶ μόνον ἐξ ὑποκειμένου, δὲν εἶναι πραγματικαί.

Τὰ φαινόμενα κατὰ Κάντιον ἦτοι αἱ αἰσθηταὶ παραστάσεις δὲν εἶναι ἀντικείμενα ἐκτὸς τῆς παραστατικῆς δυνάμεως ἡμῶν· τὰ φαινόμενά εἰσιν ἀντικείμενα ἐν ἡμῖν καὶ ὡς τοιαῦτα διορισμοὶ ἡμῶν αὐτῶν· πᾶν ἀντικείμενον ἐκ μερῶν συνιστάμενον δίδεται ἐν τῇ ἐποπτείᾳ· τὰ πολλὰ ἐν τῇ ἐποπτείᾳ (χρόνῳ καὶ τόπῳ) δὲν ἀποτελοῦσιν ἀντικείμενον, διότι ἀντικείμενον εἶναι ὅλον, ἐνώσεις παραστάσεων· ὥστε ἡ παράστασις δύναται νὰ γένη ἀντικείμενον, ἐὰν τὰ πολλὰ τῆς ἐποπτείας ἐνωθῶσιν εἰς ἓν· ἄρα ἀντικείμενόν ἐστὶ κατὰ νόμον σύνθεσις αἰσθητῆς προικιλίας εἰς ἓν· ἡ ἐποπτεία περιέχει πολλὰ, ἡ σύνθεσις ἐνόει ταῦτα εἰς ἓν καὶ ποιεῖ τὴν παράστασιν ἀντικείμενον· ὥστε τὸ ἐκ τῆς αἰσθήσεως δεδομένον οὔπω ἐστὶν ἀντικείμενον, ἀλλ' ἡ αἰσθητὴ ἐντύπωσις· ἡ παράστασις δὲν προέρχεται ἐκ τῆς αἰσθητῆς ἐντυπώσεως, διότι, ἐὰν προσκόψω εἰς τι, λέγω, ὅτι ἐνταῦθα ἐστὶ τι, τουτέστιν ὄν· ὥστε διὰ τῆς ἀπλῆς δεκτικότητος δὲν δίδεται τὸ ἀντικείμενον, διότι τοῦτό ἐστὶν ἐννοία καὶ δύναται νῶ μόνον νὰ νοηθῆ. Ἐὰν συνειδὸς δὲν ὑπῆρχεν, οὐδὲ παράστασις θὰ ἦτο δυνατὴ· διότι μόνον τὸ συνειδὸς δύναται νὰ συγκρίνῃ παραστάσεις καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐνότητά ἢ τὴν διαφορὰν αὐτῶν· πᾶσα σύγκρισις τῶν παραστάσεων ἐστὶ κρίσις· ὅλαι αἱ κρίσεις συνδέουσι παραστάσεις ἐν ἐνὶ συνειδῶτι· διὰ τοῦτο τὸ καθαρὸν συνειδὸς ἀποτελεῖ τὴν μορφήν τῶν κρίσεων ἦτοι τὰς κατηγορίας.

Αἱ κατηγορίαι εἰσιν οἱ ὅροι, ὑφ' οἷς δύνανται φαινόμενα νὰ συνδεθῶσιν, εἰσιν οἱ ὅροι τῶν ἐμπειρικῶν κρίσεων καὶ τῶν ἐμπει-

(1) Beilage zum Geopraeche über Idealismus und Realismus Bd. II. S. 303.

ρικών αντικειμένων, εἰσὶν οἱ νόμοι, καθ' οὓς τὰ φαινόμενα μετ' ἀλλήλων συνδέονται.

Ἐὰν τὴν κατὰ νόμον τῶν φαινομένων συνάφειαν φύσιν ἐνομάσωμεν, εἰσὶν αἱ κατηγορίαι οἱ ὅροι τῆς φύσεως, ὁ καθαρὸς νοῦς ἐστὶν ὁ νομοθέτης αὐτῆς· τοὺς δὲ νόμους ὁ νοῦς ἀρύεται ἐκ τῶν προτέρων καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως, καὶ συνάπτει τὰ φαινόμενα δυνάμει τῶν κατηγοριῶν.

Ἐὰν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ γνωρίσωμεν τί ἀνήκει εἰς τὸν νοῦν καὶ τί εἰς τὴν αἰσθητικότητα, ἐὰν θελήσωμεν νὰ χωρίσωμεν τὸ ἀντικειμενικὸν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμενικοῦ, ἵνα ἔχωμεν καθαρὸν, δείκνυται ἡ δυσχέρεια, ὅτι περὶ καθαρᾶς, ἀμέσου ἀντιλήψεως τοῦ δεδομένου εἰς τὸ συνειδὸς, χωρὶς νὰ προσθέσωμεν τῷ δεδομένῳ μετὰ τῆς ἀντιλήψεως καὶ ὑποκειμενικὴν μορφήν, λόγος νὰ γένην δὲν δύναται. Ἐὰν τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν, τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν, κεχωρισμένα ἀλλήλων θεωρήσωμεν, πῶς μεταβαίνει ἡ μορφή (αἱ κατηγορίαι) εἰς τὴν ὕλην (τὴν πείραν); Ὁ Κάντιος (Κτ. δ. γ. V. σ. 119 καὶ ἐφ.) λέγει, ὅτι ἡ πείρα περιέχει μόνον φαινόμενα, ὅτι διὰ τῆς γνώσεως τῆς πείρας δὲν γνωρίζομεν πῶς τὰ ἄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ εἰσιν, ἀλλὰ μόνον ἐν μορφῇ νόμων τῆς ἐποπτείας καὶ αἰσθητικότητος, διότι τὸ πρῶτον συστατικὸν τῆς πείρας, ἡ αἴσθησις, εἶναι ὑποκειμενικὸν ὡς μετὰ τῶν ὀργάνων ἡμῶν συνεχόμενον· ἡ τῆς ἐποπτείας ὕλη εἶναι ὡς ἐν τῇ αἰσθήσει ἡμῶν· γινώσκομεν μόνον περὶ τῆς αἰσθήσεως ταύτης καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ πράγματος. Τὸ ἀντικειμενικὸν, ὃ ἐστὶ τῷ ὑποκειμενικῷ ἀντίθετον, εἶναι ἐπίσης ὑποκειμενικὸν μόνον ἐν τῷ συνειδότη ἡμῶν· αἱ κατηγορίαι εἰσὶ τοῦ νοῦ ἡμῶν διορισμοί· οὐδέτερον ἐστὶ καθ' αὐτὸ, οὐδ' ἡ γνώσις ἐπίσης. Ὁ νοῦς γινώσκει μόνον φαινόμενα· ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἀντίφασις.

Πῶς καθαρὰ τοῦ νοῦ ἔννοιαι δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς φαινόμενα; Ἐν τῷ συνειδότη εἰσὶ κατὰ Κάντιον ἔννοιαι τοῦ νοῦ καθαρὰ καὶ καθαρὰ ἐποπτεία· ὁ σχηματισμὸς τοῦ καθαρῶ νοῦ, ἡ ὑπερβατικὴ δύναμις τῆς φαντασίας ὀρίζει τὴν καθαρὰν ἐποπτείαν κατὰ τὴν κατηγορίαν καὶ ποιεῖ οὕτω τὴν εἰς τὴν πείραν μετάθεσιν. (Κτ. δ. γ. V. σ. 129 καὶ ἐφ.).

Ἡ σύνθεσις τῶν ἀντιθέτων τούτων, τοῦ καθαρῶ νοῦ μετὰ τῆς καθαρᾶς αἰσθητικότητος, εἶναι ἀληθῶς ἐκ τῶν ἀρίστων τοῦ Καντίου ἰδεῶν· ταύτας ὅμως τὰς ἀντιθέσεις ὁ Κάντιος δὲν ἐνδεὶ νὰ συνθέσῃ εἰς ἓν, καὶ οὕτω νὰ δείξῃ τὰ καθ' αὐτὸ αὐτῶν, ἀλλ' ἐκλαμβάνει τὸν νοῦν καὶ τὴν αἰσθητικότητα διάφορα. Ἡ γνώσις, ὡς εἴρηται, εἶναι σύνθεσις ἀμφοτέρων· ἡ αἴσθησις ὅμως καὶ ὁ νοῦς παρὰ Καντίῳ συντίθενται μόνον ἐξωτερικῶς ὡς ξύλον καὶ ὄστον διὰ σχοινίου· οὕτως ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας λ. χ. γίνεται ἐν χρόνῳ μόνιμος ἐν τῷ σχήματι, ταυτέστιν ἡ καθαρὰ τοῦ νοῦ ἔννοια, ἡ καθαρὰ κατηγορία, ἐνοῦται μετὰ τῆς μορφῆς τῆς καθαρᾶς ἐποπτείας.

Ὁ Κάντιος περιγράφει ἀληθῶς μόνον τὸ ἐμπειρικὸν συνειδὸς, τὸ πεπερασμένον, τὸ δεδωμένον ὕλης ἔξωθεν. Ὁ Κάντιος δὲν ἐξετάζει ἂν αἱ γνώσεις αὐταὶ αὐταὶ καθ' αὐτὰς κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἦναι ἀληθεῖς ἢ μὴ, ἀλλὰ μόνον τὴν ὅλην γνώσιν περιορίζει ἐντὸς τοῦ ὑποκειμενικοῦ, καὶ πέραν αὐτοῦ ὑπάρχει μόνον τὸ αὐτόπραγμα, τὸ αὐτὸν, ὡς τι ἐξωτερικόν.

Ἐὰν δὲ καὶ ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἐποπτείας παραδεχθῶμεν τὸ αὐτὸ κριτήριον τοῦ ἐκ τῶν προτέρων, καὶ ὅλα ἀναγνωρίσωμεν ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἐξ ὑποκειμένου, ἃ φέρουσιν ἐν πάσῃ ἐποπτεία τὸν χαρακτῆρα τῆς γενικότητος καὶ ἀναγκαιότητος, πρέπει καὶ ἐνταῦθα πάλιν νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ ἀνικειμενικοῦ περιεχομένου τὴν κοινὴν μορφήν ὅλων τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, δηλαδὴ τόπον καὶ χρόνον. Ἄρα ὅλοι οἱ ἔγχωροι καὶ ἔγχρονοι διορισμοί, μέγεθος, θέσις, διάρκεια σχετικὴ, ἀλληλουχία, εἰσὶν ἐξ ὑποκειμένου καὶ οὐχὶ ἐξ ἀντικειμένου. Ὅταν ἐποπτεύσωμεν τι, πρέπει νὰ θέσωμεν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· οὗτοι οἱ ἐν ἡμῖν κοινοὶ τῆς ἐποπτείας τρόποι, ὧν ἀνευ ἐποπτείας δὲν εἶναι δυνατὴ, προηγοῦνται παντὸς τοῦ δυνατοῦ αὐτῆς, ἀρα δὲν εἶναι ἀφρημένοι ἐκ τῆς πείρας, ἀλλ' ἐκ τῶν προτέρων δεδομένοι, ὡς αἱ κοινὰι κατηγορίαι τοῦ νοῦ.

Τόπος καὶ χρόνος εἰσὶν αἱ κατηγορίαι τῆς αἰσθητικότητος, τὸ δὲ μὲν πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχουσαι, δὲν εἶναι ὅμως ἔννοιαι τέλειαι, ἀλλὰ τρόποι τῆς ψυχῆς ἐν τῇ καταστάσει τοῦ ἐποπτεύειν.

αὐτοὺς ὅμως ὁ Κάντιος δὲν ὀνομάζει κατηγορίας, ἀλλὰ κοινὰ σχήματα πρὸς διαφορὰν αὐτῶν ἢ τύπους τῆς αἰσθητικῆς ἐποπτείας· ἄρα ἡ ὅλη θεὰ καὶ τὸ ὅλον περιεχόμενον, ἡ ὅλη τῶν ὄντων ἐμφάνισις, ὡς ταῦτα πρὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀφθαλμοῦ ἡμῶν ἴστανται, εἰσὶν ἐξ ὑποκειμένου. Ἐάν οὐδὲν μένη ὑπόλοιπον τῶν αἰσθησεῶν τοῦ ὡς ἐμπειρικοῦ ὑποτιθεμένου περιεχομένου, ἐάν οὐδὲν οὔτε νῶ οὔτε αἰσθήσει δυνάμεθα περὶ τῆς ἀληθοῦς τῶν ὄντων ιδιότητος αὐτῶν καθ' αὐτὰ νὰ γνωρίσωμεν, ἃ παρίστανται ἡμῖν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, πρέπει ὅμως νὰ μάθωμεν πρὶν ἢ γνωρίσωμεν, ὅτι ταῦτα ὑπάρχουσι πραγματικῶς· πάντα εἰσι δι' ἡμᾶς ἀπλᾶ φαινόμενα· ὅτι ὅμως φαινόμενα ὑπάρχουσι, τουτέστιν ἡ ὑπαρξίς ἢ ἀνυπαρξία φαινομένου, πρέπει νὰ ἴηαι δεδομένα ἡμῖν ἐκ τῶν ὑστέρων. (Κτ. ἡ. γ. V. σ. 45.) διὸ ἐν τῷ ἐρωτήματι τί κυρίως πηγάζει ἐν ταῖς παραστάσεσιν ἐκ τῶν ὄντων, δίδοται ἢ ἀπόκρισις, ὅτι ἐκ τῶν ὄντων πηγάζει μόνον ἢ ὑπαρξίς ὀρισμένης τινὸς παραστάσεως ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, τὸ νῦν καὶ τὸ ἐνταῦθα. Οὐδὲν ἀντικείμενον δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἄλλως εἰμὴ διὰ τῶν κατηγοριῶν, οὐδὲν νοηθὲν ἀντικείμενον ἄλλως νὰ γνωρίσωμεν δυνάμεθα εἰμὴ δι' ἐποπτείας εἰς τὰς ἐννοίας καταλλήλου, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐποπτεία εἶναι αἰσθητικῆ, καθ' ὅσον τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι δεδομένον, γνώσις δὲ ἐμπειρικῆ ἔστι πείρα, δὲν εἶναι γνώσις ἐκ τῶν προτέρων δυνατή.

Μετὰ τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦτο περὶ τῆς αἰσθητικότητος καὶ τοῦ νοῦ ἐξαγόμενον ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἀν ἴηαι δυνατόν νὰ μάθωμεν ἐκ τοῦ λόγου βέλτιον (Κτ. ἡ. γ. V. II. Abth.).

γ) Ὁ Κάντιος ἐκ τοῦ νοῦ μεταβαίνει εἰς τὸν λόγον ἐπίσης ψυχολογικῶς, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ζητῶν τὰς γνωστικὰς δυνάμεις εὐρίσκει ἐν αὐτῇ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ τὸν λόγον.

Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι πᾶσα γνώσις ἀρχεται ἀπὸ τῶν αἰσθησεῶν καὶ προβαίνει διὰ τοῦ νοῦ εἰς τὸν λόγον. Ὁ Κάντιος ἐτήρησε τὴν πορείαν τῆς τότε μεταφυσικῆς, διότι καὶ ἐκεῖνη ὑπέθετε τὰς τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως, τὴν πείραν, τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον· τὸν λόγον ὅμως ὁ Κάντιος δὲν ὑπέθετε πλέον, ὡς ἐκεῖνη, ἀπλῆν τοῦ συλλογίζεσθαι δύναμιν, ἀλλὰ δύναμιν παρά-

γωγικὴν ἰδεῶν· καθ' ὅσον ὅμως ὁ λόγος ὑποθέτει τὸν νοῦν καὶ τὴν πείραν, δὲν εἶναι καθαρὸς, ὡς αὐτὸν ὀνομάζει ὁ Κάντιος, ἐκλαμβάνων εἰς ἐκτενεστέραν σημασίαν καὶ στενωτέραν· καὶ εἰς μὲν ἐκτενεστέραν νοεῖ λόγον τὴν δύναμιν τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν ὅλην τοῦ ἀνθρώπου γνώσιν· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ὅλην τῆς δυνάμειος ταύτης συζήτησιν ἐκάλεσε κριτικὴν τοῦ καθαρῦ λόγου· εἰς δὲ τὴν στενωτέραν σημασίαν διέκρινε τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ νοῦ, διότι ὁ νοῦς αὐτῷ ἦτο ἡ δύναμις ἢ φέρουσα διὰ τῶν αὐτῆς κανόνων εἰς τὰς αἰσθητὰς ἐποπτείας συνέχειαν καὶ τάξιν· ὁ δὲ λόγος εἰς στενωτέραν σημασίαν ἦτο αὐτῷ ἡ δύναμις ἢ φέρουσα ἐνότητα καὶ συνέχειαν εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ νοῦ· διὰ τοῦτο ὁ λόγος εἶναι ἡ δύναμις τοῦ συλλογίζεσθαι· καὶ ὡς ὁ νοῦς εἶναι ἡ δύναμις τῆς κρίσεως, ἡ ἀνάγουσα τὰ πολλὰ εἰς ἓν, οὕτω δύναται καὶ ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ τοὺς κανόνας τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ν' ἀναγάγῃ εἰς ἀνωτέρας ἐννοίας, καὶ ταύτας νὰ παραστήσῃ ὡς ἰδέας, αἵτινες αὐτῷ εἰσὶν αἱ αὐταί, αἵ τῷ νῶ αἱ κατηγορίαι.

Αἱ δ' ἰδέαι εἰσὶ τρόπον τινὰ τὸ πρὸς ὃ πρέπει νὰ τείνῃ ὁ νοῦς, ὑπὲρ ὃ ὅμως νὰ προβῇ δὲν δύναται, διότι αὐταὶ παριστώσιν αὐτῷ τὴν ἀπόλυτον τελειότητα, εἰς ἣν πρέπει νὰ ἔλθῃ ὁ νοῦς, ὅστις ὅμως περὶ τὴν πείραν ἀσχολούμενος δὲν δύναται νὰ εὕρῃ τὴν τελείαν ταύτην γνώσιν ἐν αὐτῇ. Ἐκάστη κρίσις τοῦ νοῦ (λ. γ. ὁ χουσὸς ἔστιν ἀδιάτμητος) μένει τῇ ὀρμῇ τοῦ λόγου πρὸς τελείαν γνώσιν ἀνεπαρκῆς, ἕως οὗ εὕρεθῇ ἢ ἀρχῇ, ἐξ αὐτῆς ἑτέρα μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἀγοῦσης εἰς τὴν βεβαίαν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο ὁ λόγος ἡμῶν ἔστιν ἡ δύναμις τῆς γνώσεως ἐξ ἀρχῶν.

Ὁ νοῦς δι' ἐποπτείας γινώσκει τὸ ἴδιον· ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ λόγου ἔστι τὸ καθόλου, ὃ ὁ λόγος ποιεῖ ἀντικείμενον ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο διέκρινεν ὁ Κάντιος τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ τὴν ἰδέαν ὑπέλαβε τοῦ λόγου προϊόν. Ἀλλ' ἡ ἰδέα παρὰ Καντίω εἶναι τὸ ἀφηρημένον καθόλου, τὸ ἀόριστον· τὸ ἀπόλυτον ὅμως πρέπει νὰ νοηθῇ συγκεκριμένως· καὶ αὕτη εἶναι κυρίως ἡ δυσχέρεια, διότι τὸ ἀπόλυτον γινώσκειν σημαίνει διορίζειν αὐτὸ, τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ παράγειν· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Κάντιος, ὅτι ὁ λόγος ἔχει τὴν ὀρμὴν εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀπόλυτον, ταῦτο ὅμως νὰ γνω-

ρίση δὲν δύναται. Οἱ λόγοι, οὓς ὁ Κάντιος περὶ τούτου φέρει (Κτ. α. γ. V. σ. 277 καὶ ἐφ.), εἰσὶν, ὅτι εἰς τὸ ἀπόλυτον οὐδεμία αἰσθητὴ ἐποπτεία ἀντιστοιχεῖ, ὅτι αὐτὸ οὔτε ἐν τῇ ἐκτὸς πείρᾳ οὔτε ἐν τῇ ἐντὸς ὑπάρχει. Ἄλλος δὲ λόγος, δι' ὃν ὁ λόγος τὸ ἀπόλυτον νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται, εἶναι, ὅτι αὐτὸς δὲν ἔχει ἄλλο εἰμὴ τὰς μορφὰς μόνον τοῦ νοῦ, ἀς κατηγορίας ὀνομάζομεν, αἵτινες παρέχουσι μὲν τοὺς ἀντικειμενικοὺς διορισμοὺς, εἰσὶν ὅμως αὐταὶ καθ' αὐτὰς ὑποκειμενικαί. Ἐὰν τὰς κατηγορίας ταύτας, αἵτινες εἰς φαινόμενα μόνον νὰ ἐφαρμοσθῶσι δύνανται, μεταχειρισθῶμεν εἰς διορισμὸν τοῦ ἀπείρου, περιπίπτομεν εἰς παραλογισμοὺς καὶ ἀντινομίας, καὶ ὁ λόγος γίνεται δι' αὐτῶν ὑπερβατός· ἡ δὲ τοῦ ἀπείρου μετὰ τοῦ πεπερασμένου ἔνωσις θὰ ἦτο τὸ συγκεκριμένον.

Ὁ ἀνθρώπινος λόγος κατὰ Κάντιον δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ ἀντικείμενα ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν· τὰ δὲ νοούμενα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπινου λόγου δὲν δύνανται νὰ παρασταθῶσιν, ἀλλὰ μόνον νὰ νοηθῶσιν· οὐδεμία καθαρὰ ἔννοια παριστᾷ αἰσθητόν· ἐὰν ὅμως πρέπει νὰ παρασταθῇ ὠρισμένον τι ἀντικείμενον, τοῦτο πρέπει νὰ ἦναι ὑπεραισθητόν. Τὰ νοούμενα δὲν εἶναι αἰσθητά, ἀλλ' ἰδέαι. Ἐὰν ἦναι γνῶσις τοῦ ὑπεραισθητοῦ δυνατὴ, πρέπει νὰ ὑπάρχωσι παραστάσεις οὗσαι νοούμενα· τοιαῦται ὅμως παραστάσεις δύνανται μόνον διὰ τοῦ καθαρῦ νοῦ νὰ ὑπάρξωσι· τὸ ἀντικείμενον ὡς φαινόμενον παρίσταται διὰ τῶν αἰσθήσεων, ὡς νοούμενον δὲ διὰ τοῦ νοῦ.

Τὸ φαινόμενον καὶ τὸ νοούμενόν εἰσι διάφορα ἀλλήλων· τὸ νοούμενον δύναται ὁ νοῦς νὰ δηλώσῃ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ὀρίσῃ ἢ σχηματίσῃ, διότι οὗτος σχηματίζει μόνον ἀντικείμενα ἐμπειρικά· αἱ τοῦ νοῦ ἔννοιαι ἐφαρμόζονται μόνον εἰς φαινόμενα ὡς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, καὶ ἐπιτρέπουσι χρῆσιν μόνον ἐμπειρικῇ· ἐὰν ἐφαρμόζοντο εἰς νοούμενα, θὰ εἶχον χρῆσιν ὑπερβατικῇ. Αἱ καθαρὰ ἔννοιαι ἀπὸ οὐδεμίας ἐποπτείας ἀφαιροῦνται, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ των εἰσὶν ἐμπειρικαί, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ καταγωγῇ των· ἐὰν αἱ καθαρὰ ἔννοιαι ἀνεξάρτητοι πάσης πείρας παρίστωσιν ἀντικείμενόν τι μὴ ἐμπειρικόν, τοῦτο τὸ ἀντικείμενον εἶναι

νοούμενον, αὐτὸν, αὐτόπραγμα. Ἐπειδὴ αἱ καθαρὰ ἔννοιαι οὐδὲν ἀντικείμενον παρίστωσιν, ἀλλὰ παραστάσεις μόνον συνάπτουσι, καὶ μάλιστα αἰσθητὰς παραστάσεις ἢ τοὶ φαινόμενα, δὲν δύνανται νὰ παραστήσωσι τὸ αὐτόπραγμα, ἀλλὰ μόνον νὰ δηλώσωσιν.

Ἡ ἄμεσος παράστασις ἀντικειμένου τινὸς οὐδέποτε εἶναι ἔννοια, ἀλλ' ἐποπτεία· ὁ δὲ νοῦς, ἵνα δυναθῇ νὰ παραστήσῃ τὸ αὐτόπραγμα, ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐποπτικός, ἐποπτεία νοητικῇ.

Ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος κατὰ Κάντιον εἰσι δυνάμεις τῶν ἐννοιῶν· αἱ τοῦ νοῦ ἔννοιαι ἀναφέρονται εἰς φαινόμενα μόνον, αἱ δὲ τοῦ λόγου εἰς μόνον τὸ ἀπόλυτον, ὃ οὐδέποτε δύναται νὰ ἦναι φαινόμενον.

Ὁ νοῦς διὰ τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ ἐστι δύναμις τῶν κανόνων, ὃ δὲ λόγος τῶν ἀρχῶν.

Ἡ ἔννοια τοῦ πεπερασμένου ἀναφέρεται εἰς φαινόμενα μόνον, ἡ δὲ τοῦ ἀπείρου μόνον εἰς νοούμενα, ἰδέας.

Ἡ μεταφυσικὴ δὲν δύναται νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ συλλογισμοῦ (λ. χ. ἐὰν ὑπάρχῃ πεπερασμένον, ὑπάρχει καὶ ἀπείρον), διότι οὗτος ἀναιρεῖ τὸ δυνατόν τῆς μεταφυσικῆς.

Ὡς δὲ τόσαι κατηγορίαι εἰσὶν, ὅσοι τρόποι συνθέσεως μετὰ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου, τουτέστιν ὅσαι κρίσεις, οὕτω καὶ ὁ λόγος ἔχει τόσας ἰδέας, ὅσοι τρόποι συνθέσεως τῶν κρίσεων εἰς συλλογισμοὺς εἰσὶν.

Οὗτοι δὲ οἱ τρόποι ὄντες τρεῖς, ὁ κατηγορικὸς, ὁ ὑποθετικὸς καὶ ὁ διαζευκτικὸς, προβαίνουσιν εἰς τὰ ἀνω δεικνύντες τὴν τάσιν, ἣν ἔχει ὁ νοῦς πρὸς τελείαν γνῶσιν· ὡς δὲ τρεῖς οἱ τρόποι εἰσὶν, ἔστι καὶ ἡ τάσις τριπλῆ, κατηγορικῇ, ὑποθετικῇ καὶ διαζευκτικῇ, καὶ κατηγορικῇ μὲν εἶναι, ὅταν ἡ τῆς συνθέσεως τελειότης ὑπάρχῃ κατὰ τὴν λογικὴν τοῦ κατηγορουμένου καὶ ὑποκειμένου σχέσιν ἢ τοῦ συμβεβηκότος καὶ τῆς οὐσίας, ὑποθετικῇ δὲ, ὅταν ἡ τελειότης ὑπάρχῃ κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αποτελέσματος, καὶ διαζευκτικῇ, ὅταν ἡ τελειότης ἦναι κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ ὅλου καὶ τῶν μερῶν. Ἡ τριπλῆ αὕτη τελειότης εἰς ἀφηρημένας ἔννοιαι ἀναχθεῖσα εἶναι εἰς μὲν τὴν

πρώτην περίπτωσιν τελειότητος τῆς ἀπολύτου ὑποκειμενικότητος, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τελειότητος τῆς ἀπολύτου ἐξαρτήσεως πάντων τῶν καθ' ἑκάστα ὄντων εἰς ἓν ὅλον, εἰς δὲ τὴν τρίτην τελειότητος τοῦ συνόλου.

Ἐὰν ἡ τάσις αὕτη τοῦ λόγου τοῦ διευθύνοντος τὸν νοῦν εἰς τελειότητα ἐκληθῆ πραγματικὴ, ἐμφανίζεται πρῶτον μὲν ὡς ἰδέα ἀπολύτου ὑποκειμένου, ἢ ψυχὴ ἀθάνατος ὀνομάζεται, δεύτερον δὲ ὡς ἰδέα τοῦ κόσμου ὡς συνόλου πάντων τῶν φαινομένων, καὶ τρίτον ὡς ἰδέα τοῦ τελειοτάτου ὄντος, τοῦ θεοῦ, ὡς ὄντος πάσας τὰς τελειότητας ἐν ἑαυτῷ ἐσωκλείοντος. Αἱ δὲ τρεῖς αὗται ἰδέαι θὰ εἶχον παράσχει τὰς ἀρχὰς τῶν τριῶν τῆς μεταφυσικῆς μερῶν, οἷον τῆς λογικῆς ψυχολογίας, τῆς κοσμολογίας καὶ τῆς θεολογίας, καὶ θὰ καθίδρυον μεταφυσικὴν ἀληθῶς, ἐὰν ἀπεδεικνύετο, ὅτι αἱ ἰδέαι αὗται αἱ τύπους ἀπλῶς ἢ νόμους τῆς ἐξ ὑποκειμένου τοῦ λόγου ἐνεργείας δηλοῦσαι ἀνεφέροντο εἰς τι οὐσιώδες καὶ πραγματικόν, ἢ ἐὰν ἀπεδεικνύετο, ὅτι αὗται παρὰ τὴν εἰρημένην ἐν τῷ συλλογισμῷ χρῆσιν ἐπέτρεπον καὶ ἄλλην ἐν τῇ θεωρίᾳ, χρῆσιν ὑλικὴν, ὡς ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν ἧ αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι παρίστανται ὡς αἷτια καὶ πρωτότυπα τῆς ἀρετῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων.

Ὁ λόγος ὁμῶς κατὰ τὸν Κάντιον δὲν δύναται νὰ παράσχει τὰς ἰδέαις πραγματικότητα, διότι γίνεται ὑπερβατὸς, ἀλλὰ παράγει μόνον παραλογισμούς, ἀντινομίας καὶ ἐν ἰδανικὸν ἀνεπραγματικότητος. (Κρ. d. r. V. σ. 261 καὶ ἐφ.).

Ἐὰν ἡ σχέσις τοῦ λόγου πρὸς τὸν νοῦν ζητηθῆ, ἀπορεῖται ὄντως πότερον δύναται ὁ νοῦς νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τοῦ λόγου ἢ οὐ, καὶ ἂν ὁ νοῦς, ἀπὸ τοῦ λόγου χωρισθεὶς, δύναται νὰ ᾔηται πηγὴ ἐννοιῶν καὶ κρίσεων καὶ νὰ ἀναφέρηται εἰς ἀντικείμενα αὐτῷ μόνον γνωριστά ;

Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι ὁ λόγος δύναται νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ νὰ θεωρηθῆ δυνάμις διάφορος, διότι ὁ μὲν νοῦς ἀσχολεῖται ἀμέσως περὶ τὰ αἰσθητὰ, ὁ δὲ λόγος ἀμέσως περὶ τὸν νοῦν· ὁ μὲν νοῦς ἀντικείμενον ἔχει μόνον τὴν πείραν, ὁ δὲ λόγος μόνον ἑαυτὸν, μόνον τὴν λογικὴν γνῶσιν, καὶ ἀσχολεῖται μόνον

περὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἐξ ὑποκειμένου συνειδότητος ἡμῶν· ὁ νοῦς ἀσχολεῖται περὶ τὴν πείραν ἐφαρμόζων εἰς αὐτὴν τὰς κατηγορίας καὶ κρίσεις αὐτοῦ. Ὁ λόγος ἀπ' ἐναντίου ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὰς ἰδέας, αἵτινες οὐδέποτε ἐν τῇ πείρᾳ ἀπαντῶμεν εἰς παραγόμενα, συνθέσεις αὐτοῦ τοῦ λόγου, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτῶν διὰ τῆς πείρας οὔτε νὰ ἀνακαλυφθῆ δύναται οὔτε νὰ ἐπιβεβαιωθῆ (Κρ. d. r. V. σ. 308)· ἀδὲ λόγος κατὰ Κάντιον ἀσχολεῖται μόνον περὶ ἑαυτὸν καὶ λογίζεται περὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐννοιῶν· τοῦ δὲ νοῦ αἱ γνώσεις ἔχουσι τὸ κοινόν, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ αὐτῶν παρέχονται ἐν τῇ πείρᾳ, καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν ἐπιβεβαιοῦνται δι' αὐτῆς, αἱ δὲ τοῦ λόγου ὑπερβαταὶ γνώσεις καὶ ἀξιώματα οὔτ' ἐν τῇ πείρᾳ παρέχονται οὔτε διὰ τῆς πείρας ἐπιβεβαιοῦνται· διὰ τοῦτο ἡ εἰσχωροῦσα ἐν αὐτῇ πλάνη δὲν δύναται ἴσως νὰ ἀνακαλυφθῆ δι' ἄλλου, εἰμὴ διὰ καθαροῦ λόγου. Ἄρα ἐννοιαὶ καὶ ἰδέαι κατὰ Κάντιον δὲν δύναται κυρίως νὰ διακριθῆ. Ἡ ἐννοιαὶ πηγάζει ἐκ τῆς πείρας, ἡ δὲ ἰδέα εἶναι ἐκ τῶν προτέρων γνῶσις ὑπεραιοθητῶν ὄντων· οὐδετέρα δὲ πηγάζει ἐκ τῆς πείρας, οὐδετέρα ἐκ τῶν προτέρων εὐθὺς τελεία ὡς παράστασις ἀφηρημένη ἐν τῷ συνειδότητι δεδομένη ἢ ἔμφυτος· δεδομένη ἐστὶ μόνον ἡ ἀρχικὴ τοῦ πνεύματος ἐνεργεία ἐν τοῖς ὀρισμένοις τύποις καὶ τρόποις αὐτῆς· καὶ περὶ τῶν ἐμφύτων τούτων τρόπων καὶ νόμων σχηματίζεται κατ' ἀφαίρεσιν ἐννοιαὶ τῆς ἰδέας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνόμιζεν ὁ Κάντιος ὅτι ἀπέδειξεν, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει διάφορος τοῦ νοῦ ἀνωτέρα δυνάμις ἔχουσα ἰδέας ἰδίας διαφόρους τῶν τοῦ νοῦ ἐννοιῶν, ἀλλ' ὅτι αὗται δὲν δύνανται εἰς τὴν πείραν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, εἰς τὴν πραγματικότητα, μάλιστα δ' οὐδὲ δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσιν, ἀλλ' ὅτι σχεδιάζονται ὑπὸ τοῦ λόγου μετὰ συνειδήσεως καὶ ὅτι πρὸς αὐτὰς ἐν τῇ πείρᾳ οὐδὲν ἀντικείμενον ἀντιστοιχεῖ. Ταύτην δὲ τὴν διάκρισιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ νοῦ ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου ὁ Κάντιος ἐθεώρει ὡς μεγίστην ἀνακάλυψιν διὰ τὴν μεταφυσικὴν, καὶ αἱ μὲν ἐννοιαὶ ἐφαρμόζονται εἰς τὴν πείραν, αἱ δὲ ἰδέαι δασάκις εἰς τὴν πείραν ἐφαρμοσθῶσι, διότι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν εἰς τὴν πείραν δὲν ἐπιτρέπεται, παράγουσιν ἐν τῇ

μεταφυσικῆ φαντάσματα καὶ ἀντιφάσεις. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ λόγος, ὡς αὐτὸν ὁ Κάντιος ὑπέλαβε, δὲν φαίνεται ἄλλο εἰμὴ δύναμις εἰδολογικῆ, καὶ ἐπομένως περιορισμένη, ὡς τοιαύτη δὲ δὲν φαίνεται διάφορος τοῦ νοῦ, ὡς καὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἐπίσης κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν χρῆσιν δὲν εἶναι εἰμὴ ἔννοιαι τῆς μεγίστης ἀφαιρέσεως τῆς ἐξ ὑποκειμένου τοῦ νοῦ ἐνεργείας· διότι πρὸς ποῖον τέλος σχεδιάζει ὁ λόγος τὰς αὐτοῦ ἰδέας καὶ ποῖα χρῆσις αὐταῖς ἐπιτρέπεται ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς γνώσεως; Ὁ Κάντιος περιορίζει αὐτὴν μόνον εἰς διατακτικὴν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας ἐντός τινος γνώσεως, ἥτις ἐπὶ μᾶλλον νὰ τελειοποιῆται, οὐδέποτε ὅμως ἐκτός τῆς σφαίρας αὐτῆς, τῆς πείρας· τέλος δὲ θέτει τι, πρὸς ὃ ὁ νοῦς οὐδέποτε πρέπει νὰ παύτῃ ἀγωνιζόμενος, ὃ ὅμως οὐδέποτε νὰ φθάσῃ δύναται.

Ἐν δὲ τῷ προλόγῳ τῆς κριτικῆς τοῦ κριτικοῦ (κριτικῆς δυνάμεως) λέγει αὐτὸς ἐν τῷ χώρῳ τῆς γνώσεως οὐδεμίαν ἄλλην δύναμις δύναται νὰ υποβάλλῃ ἐκ τῶν προτέρων ἀρχὰς τῆς γνώσεως συντακτικὰς εἰμὴ μόνος ὁ νοῦς, καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου οὐδὲν παραλείπει εἰμὴ ἐκεῖνο, ὃ προγράφει ὁ νοῦς ἐκ τῶν προτέρων ὡς νόμον διὰ τὴν φύσιν ὡς σύνολον φαινομένων, ὅλας δὲ τὰς ἄλλας καθαρὰς ἐννοίας παραπέμπει ὑπὸ τὰς ἰδέας, αἵτινες διὰ τὴν θεωρητικὴν γνωστικὴν δύναμιν ἡμῶν εἰσὶν ἀπειροί, οὐχὶ δὲ ἀχρηστοὶ καὶ περιττοί, ἀλλ' ὡς ἀρχαὶ διατακτικαὶ κατέχουσιν ὅτε μὲν τὰς ἐπικινδύνους τοῦ νοῦ ἀντιποιήσεις, ὅτε δὲ, ἐν' ὁδηγῶσιν αὐτὸν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς φύσεως κατὰ τινὰ ἀρχὴν τῆς τελειότητος, καὶ τοιοῦτος οὐδέποτε δύναται νὰ κτήσῃ αὐτὴν, καὶ οὕτω νὰ προαγάγῃ τὸ πρὸς ὃ πάσης γνώσεως. Ὁ νοῦς λοιπὸν κυρίως ὃ ἔχων ἴδιον χώρον ἐν τῇ γνωστικῇ δυνάμει, ὡς περιέχων συντακτικὰς, κατασκευαστικὰς, ἐκ τῶν προτέρων τῆς γνώσεως ἀρχὰς, ἔπρεπε νὰ τεθῇ διὰ τῆς κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου κατὰ πάσης ἄλλης γνωστικῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἀσφαλῆ καὶ ἠνωμένην κατοχὴν αὐτοῦ· ἐπίσης παρεπέμφθη τῷ λόγῳ, τῷ περιέχοντι ἐκ τῶν προτέρων ἀρχὰς κατασκευαστικὰς κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν ὁρατικὴν δύναμιν τὸ κτῆμα αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Καντίου προέρχεται ἄληθῶς ἀμφιβολία, ἀν πρέπει κατὰ τὸν περιορισμὸν τοῦτον νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ λόγος προγράφει νόμους τῷ νῷ μᾶλλον ἢ ὁ νοῦς τῷ λόγῳ. Ὁ λόγος δίδει τῷ νῷ τὴν διεύθυνσιν, ὁ νοῦς ἀπαγορεύει τῷ λόγῳ τοῦ νὰ ἰδιοποιηθῇ γνῶσιν τινὰ ἐν τῷ χώρῳ τῆς πραγματικότητος. Ὁ λόγος ὑπὲρ τὸν νοῦν ἐκλαμβανόμενος προγράφει αὐτῷ ἀρχὰς διατακτικὰς, δεικνύει αὐτῷ τὸ πρὸς ὃ πρέπει νὰ ἐλθῇ, καὶ ὀρίζει τὰ ὅρια αὐτοῦ, πέραν τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ προβῇ· ὁ δὲ νοῦς αὖθις ἀπαγορεύει τῷ λόγῳ τὸ νὰ θεωρῇ τὰς αὐτοῦ ἰδέας ὡς τι πραγματικόν, ἐσάκις θέλει νὰ γνωρίσῃ τι κατ' ἑαυτὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ νοῦ· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἰακώβης (1), ὅτι «ὁ λόγος ἔχει νὰ ἀπαγορεύῃ τῷ νῷ τὸ ἀποφάσκειν, ὁ δὲ νοῦς τῷ λόγῳ τὸ καταφάσκειν· ὁ λόγος ἔχει νὰ τιμᾷ τὸν νοῦν καὶ δι' αὐτοῦ περιοριζόμενος γίνεται θετικὸς· ὁ δὲ νοῦς ἀπ' ἐναντίου λαμβάνει περιορισμὸν ὑπὸ τοῦ λόγου κατ' ἐπιφάνειαν, ἀποθετικόν, καὶ τὰς ἰδέας αὐτοῦ μεταχειρίζεται πρὸς αὔξησιν τοῦ αὐτοῦ χώρου χωρὶς ν' ἀποβάλλῃ τὴν σαφήνειαν αὐτοῦ. Ὁ λόγος κἀθόηται ἐν τῇ ἀνω βούλῃ, ὁ νοῦς ἐν τῇ κάτω ἀντιπροσωπεύων τὴν αἴσθησιν, τὴν κυρίως κυριαρχίαν, ἀνευ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἔχη ἰσχύν». Ὅπως δὲ ἀποδειχθῇ τὸ ἀνεφάρμοστον τῶν ἰδεῶν εἰς ἀντικείμενα πραγματικά, δὲν ἦτο ἱκανόν, ὅτι ἀπεδείχθη ἡ ἐξ ὑποκειμένου καταγωγὴ αὐτῶν, ὡς ἡ τῶν τοῦ νοῦ κατηγοριῶν, ἀλλὰ τὸ ἀνυπόστατον τοιαύτης λογικῆς χρήσεως ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῇ καὶ ἐν τοῖς ἐξαγομένοις.

Τοῦτο ὁ Κάντιος ἐποιήσατο ἐν τῇ τοῦ λόγου διαλεκτικῇ. Αὕτη ἀποδεικνύεται φύσει ὡς καθαρῶς λογικὴ καὶ ἱκανὴ μόνον πρὸς λογικὴν χρῆσιν· ὥστε εὐθὺς προέρχονται ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμοί, ἅμα τις ἀποδώσῃ ταῖς ἰδέαις πραγματικὴν ἀλήθειαν, τουτέστιν ἅμα τις νοήσῃ ἐκεῖνα, ἃ αὐταὶ δηλοῦσιν, ὡς πραγματικῶς ὑπάρχοντα ἀντικείμενα.

(1) *ub. d. Unternehmen des Kriticismus die Vernunft zum Verstande zu bringen. III. Bd. S. 82.*

1) Λογική ψυχολογία.

Πάντα τὰ ἀντικείμενα τῆς πείρας εἰσὶ φαινόμενα· πάντα τὰ φαινόμενα παραστάσεις ἡμῶν καὶ οὐχὶ αὐτόντα. Ἡ γνῶσις τῶν φαινομένων ἐστὶ πείρα· τὰ δὲ φαινόμενά εἰσιν ἢ ἐν ἡμῖν ἢ ἐκτὸς ἡμῶν· τὰ μὲν ἐκτὸς εἰσιν ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς πείρας, τὰ δὲ ἐντὸς τῆς ἐσωτερικῆς· οὕτω διαιρεῖται καὶ ἡ πείρα εἰς ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν.

Ἡ ψυχολογία θεμελιούται ἐπὶ ἐσωτερικῆς πείρας· αἱ μεταβολαὶ ὑποθέτουσιν ὑποκείμενον ἢτοι οὐσίαν καὶ εἰσὶ παραστάσεις. Ἡ πρώτη ἰδέα ἢτοι ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας ἐκλαμβάνεται παρὰ Καντίου ὡς ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Οὐόλφριου, ἀπλῶς λογικὴ μορφή ἀπλῶς τοῦ νοεῖν, ἀνευ τινὸς περιχομένου. Πᾶν ὃν ἐκλαμβάνεται ὡς τι ὠρισμένον, οὐσία, ἔχον ἐν ἑαυτῷ διάφορα συμβεβηκότα, διαφόρους ιδιότητας· λ. χ. τὸ ἄλλας ἐστὶν οὐσία ἔχουσα κυβικὸν σχῆμα, ὠρισμένην γεῦσιν, σκληρότητα, βαρύτητα καὶ λευκὸν χρῶμα. Ἐὰν αἱ ιδιότητες αὗται χωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ, ἐξαφανίζεται μετὰ τῶν ιδιοτήτων καὶ ἡ οὐσία· ὥστε οὐσία ἐκλαμβάνεται τὸ σύνολον, ἡ σύνθεσις τῶν ιδιοτήτων ἐν τῷ συνειδῶτι, οὐχὶ δὲ καὶ τι ἐκτὸς ἀποτελοῦν τὴν ἐσωτερικὴν βάσιν αὐτῶν· οὕτως ἐξαφανίζεται καὶ τὸ ὅλον, ἐὰν τὰ μέρη, ἐξ ὧν σύγκειται, ἀφαιρεθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐν δὲ καὶ μόνον διαμένει, ὅπερ φαίνεται ἐξαιρέσις, καὶ ἐν τῷ φαίνεται τι καθαρὸν ὑποκείμενον, οὐσία ἀληθής, καὶ αὕτη, καίτοι χωρισθεῖσα ἀπὸ τῶν κατὰ συμβεβηκός, ἐστὶν ἡ ἰδίᾳ ἡμῶν ψυχῇ, διότι τὰ συμβεβηκότα τῆς ψυχῆς εἰσὶ παραστάσεις, τροποποιήσεις αὐτῆς· ἡ ψυχῇ, ἐν ἣ γίνεται τι, πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ τὴν βάσιν νὰ ἀποτελεῖ. Ἐνταῦθα, φαίνεται, ὅτι ἔχομεν ἐν τῷ ἰδίῳ συνειδῶτι ἡμῶν ὑποκείμενον, ὃ ἀμέσως σύνοιθε τὴν αὐτοῦ προσωπικότητα, τὴν ἑαυτοῦ ταυτότητα. Ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ ὑποκειμένου ἡ πραγματικότης θεμελιούται κατὰ Κάντιον ἐπὶ παραλογισμοῦ ἀναποφεύκτου, διότι ἡμᾶς εὐρίσκομεν ἠναγκασμένους νὰ ὑποθέσωμεν τι πρὸ τῶν συμβεβηκότων, ὃ μεταβάλλεται. Παραλογισμοῦ δὲ, διότι τοῦ νοοῦντος, αἰσθανομένου ὑποκειμένου μόνον αἱ τροποποιήσεις αὐτοῦ, τὰ εὐμετάβλητα αἰσθήματα, νοήματα καὶ τὰ

τούτοις ὅμοια, ἔρχονται εἰς τὸ συνειδῶς, οὐδέποτε ὅμως αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ἢτοι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς αὐτὴ καθ' αὐτὴν καθαρὰ· αὕτη διαμένει ἡμῖν εἰς ἀεὶ ἀγνωστος καὶ οὐδέποτε γίνεται τῆς πείρας ἀντικείμενον· ἡ παραδοχὴ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς στηρίζεται ἐπὶ παραλογισμοῦ. (Kr. d. r. V. σ. 431 καὶ ἐφ.). Περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ψυχῆς, ὡς περὶ τῆς οὐσίας τῶν ὑλικῶν ὄντων, γινώσκωμεν οὐδέν. Ἐὰν γνωρίσωμεν πάντα τὰ συμβεβηκότα τῆς οὐσίας, οἶον νοεῖν, αἰσθάνεσθαι κτλ., ἐὰν πάντα χωρίσωμεν, οὐδέν μένει εἰμὴ τι κενόν, τὸ μόνον λογικὸν σύνολον, ὃ ἐστὶ σύνθεσις ὅλων τῶν ἐν τῷ συνειδῶτι συμβεβηκότων, ἢ, ὡς λέγει ὁ Κάντιος, μόνη ἢ τοῦ συνειδῶτος (ἐπαντιλήψεως) μορφή, ἢτις μετὰ τῆς πείρας συνεχομένη συμπαρακολουθεῖ αὐτῇ ὡς ἡ ἔννοια ἀνοῶν, ἢτις ἐστὶ μὲν ὑπερβατικὴ, εἶναι ὅμως τὸ ὄχημα ὅλων τῶν ἐννοιῶν καὶ δὲν ἔχει σκοπὸν ἄλλον εἰμὴ τὸ νὰ κατασκευάζῃ πᾶν νοεῖν εἰς τὸ συνειδῶς ἀνήκον. Ἀλλὰ καὶ ἂν πρέπει διὰ τὰς λειτουργίας τοῦ νοεῖν νὰ ὑποθεθῇ κοινὸν ὑποκείμενον, ὃ «ἐγὼ» καλοῦμεν, ἐστὶν ὅμως τοῦτο τὸ αὐτὸν μόνον ἢ ἔννοιά τινος ἀφηρημένου ὅπως φύσει ἀγνώριστον, καὶ ὅλοι οἱ συλλογισμοί, δι' ὧν αὐτῷ ἀυλότης, ἀφθαρσία, ἀθανασία, προσωπικότης καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, προστίθενται, εἰσὶ παραλογισμοί· διότι οὗτοι μεταφέρουσιν ἐκεῖνο, ὃ ἐστὶ τῆς ἀπλῆς ἰδέας ἢ τῆς ἀπλῆς παραστάσεως «ἐγὼ», εἰς τι ὑποκείμενον πραγματικόν, καὶ οὕτω λαμβάνουσι τὸ λογικὸν ὑποκείμενον ἐν τῷ συλλογισμῷ εἰς διττὸν νόημα, ἐξ οὗ ὁ παραλογισμὸς προέρχεται (ὃ καλούμενος σόφισμα *figura dictionis*). Καὶ φανερόν εἶναι, λέγει ὁ Κάντιος, ὅτι τὸ ὑποκείμενον, τὸ καλούμενον ἐγὼ, ὃ προστίθεται τῷ νοεῖν καὶ εἰς τὴν θέσιν «ἐγὼ νοῶ» ἀναρτάται, δὲν περιέχει τὴν ἐλαχίστην ιδιότητα, οὐδ' ἐστὶ τι γνωριστόν· τοῦτο σημαίνει τι, οὐ ἢ παράστασις κυρίως πρέπει νὰ ἦναι ἀπλή, διότι ἐν αὐτῇ δύναται νὰ διορισθῇ οὐδέν, οὐδὲ ἄλλο ἀπλούστερον δύναται νὰ παρασταθῇ, εἰμὴ διὰ τῆς ἐννοίας ἐνός τινος. Ἡ ἀπλότης ὅμως τῆς παραστάσεως ὑποκειμένου τινος δὲν εἶναι διὰ τοῦτο γνῶσις τῆς ἀπλότητος τοῦ ὑποκειμένου, διότι ἀπὸ τῶν ιδιοτήτων γίνεται παντελῆς ἀφαίρεσις, ἐὰν ἀπλῶς δηλωθῇ διὰ τῆς ὅλης

κενής περιεχομένου εκφράσεως «ἐγώ». Καί ὕπως ἔχει περί τῆς ἀπλότητος, οὕτως ἔχει καί περί τῶν συλλογισμῶν τῶν ἄλλων ιδιοτήτων ἐκείνου τοῦ ὑποκειμένου· καί ἔν' οὕτως εἰπώμεν, τὸ ἐγώ, ἡ ὑποτιθεμένη αὐτῇ ἀπλῆ οὐσία, ἣτις ὡς νοοῦσα, τῷ νοεῖν ὑποβάλλεται, δὲν σημαίνει ἀληθῶς ἄλλο εἰμὴ τὴν λειτουργίαν τῆς συνθέσεως, τουτέστι τὴν τοῦ νοεῖν ἐνέργειαν, ἀνευ ἐποπτείας τινὸς ἢ ἀντικειμένου· ἄρα λαμβάνει χώραν μόνον περί τοῦ ὅρου πασῶν τῶν γνώσεων ἡμῶν, ταύτης τῆς μορφῆς τῆς λογικῆς ἐνότητος, εἰς ἣν αἱ γνώσεις αὗται συνδέονται, οὐχὶ δὲ περί τινος ἀποδεικτέου ἀντικειμένου.

Ταῦτα δὲ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Καντίου ἀπηυθύνοντο κατὰ τῆς τοῦ Οὐόλφριου μεταφυσικῆς, διότι αὕτη ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τι οὐσιῶδες καὶ πραγματικόν. Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι τὸ ἐγώ δὲν εἶναι νεκρόν, δὲν λέγει ὅμως, ὅτι τὸ ἐγώ εἶναι τὸ ἑαυτὸ νοοῦν, τὸ ἀληθῶς πραγματικόν, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ ὑλικὴν ὑπαρξίν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐγώ δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πείρᾳ, δὲν εἶναι πραγματικόν. (Κτ. δ. γ. V. σ. 289 καὶ ἐφ.).

Τὸ δὲ ζήτημα περί συνδέσμου τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθητικότητος δὲν λύει ὁ Κάντιος, ἀλλ' ἀποδεικνύει ἀγνώριστον, ὡς ἐπίσης τὸν σύνδεσμον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

2) Λογικὴ κοσμολογία.

Ἐνταῦθα δὲ διασαφoῦνται αἱ ἀντινομίαι καὶ λύνονται. Ἐνταῦθα ἔστιν ἡ ἀντινομία, τουτέστιν ἡ ἀντίφασις τῆς τοῦ λόγου ἰδέας τοῦ ἀπολύτου εἰς τὸν κόσμον ἐφαρμοζομένη.

Τὸ σύμπαν δὲν εἶναι δεδομένον, διότι δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας, φαινόμενον, ἀλλὰ νοούμενον, ἰδέα.

Ἐν τῇ τοῦ κόσμου ἰδέᾳ ὁ λόγος ζητεῖ τὸν κόσμον νὰ παραστήσῃ ὡς τέλειον σύνολον τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ φαινόμενά εἰσι πεπερασμένα, εἶναι καὶ ὁ κόσμος ὡς τὸ σύνολον τῶν φαινομένων πεπερασμένος. Ἐὰν λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τοῦτο νοηθῇ ὑπὸ τοῦ λόγου ὡς ἀπειρον καὶ ἀπόλυτον, συνδέονται δύο διορισμοὶ ἀλλήλοις ἀντιφάσκοντες, ὁ τοῦ πεπερασμένου καὶ ὁ τοῦ ἀπείρου· ὡς τε ὁ λόγος ζητῶν ἀπολύτως τελείαν σύνθεσιν

πίπτει εἰς ἀντιφάσεις μετ' ἑαυτοῦ, αἵτινες καλοῦνται ἀντινομίαι, καὶ τοιαύτας ὁ Κάντιος δεικνύει τέσσαρας. (Κτ. δ. γ. V. σ. 320).

α) Πρώτη ἀντινομία. 1) Θέσις.

Ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ.

2) ἀντίθεσις· ὁ κόσμος οὔτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Καὶ τὰ δύο ταῦτα δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, διότι ὁ κόσμος ὡς ἰδέα γενικὴ ἐστὶν ἀπεριόριστος. Ἐὰν αἱ κατηγορίαι τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου εἰς τὸν κόσμον ἐφαρμοσθῶσι, φέρουσιν εἰς ἀντιφάσεις· ἄρα οὔτε ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν νὰ παραστήσω δύναμαι οὔτε ὅτι δὲν ἔχει, οὔτε ὅτι ἐν τόπῳ ἔχει ὅρια οὔτε ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ. (Κτ. δ. γ. V. σ. 317 καὶ ἐφ. 328). Ἡ ἀντινομία αὕτη προέρχεται διὰ τοῦ ὅτι ὁ κόσμος ἐκλαμβάνεται διαφῶρως· ὥστε ὁ παραλογισμὸς δὲν εἶναι, ὡς νομίζει ὁ Κάντιος, ὑπερβατικὸς, ἀλλὰ λογικὸς μὴ ἀφορῶν τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὴν ἀναφορὰν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ κατηγορούμενον· ὁ κόσμος εἶναι πεπερασμένος ἅμα καὶ ἀπειρος, ἔχει ἀρχὴν καὶ δὲν ἔχει ἐν χρόνῳ, ἐστὶ σύνθετος καὶ μὴ, αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἔπονται κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀναγκαιότητος, διότι τὸ πεπερασμένον ἀνήκει εἰς τὸν φαινόμενον κόσμον, τὸ δ' ἀπειρον εἰς τὸ ἀπόλυτον ὑποκείμενον· τὸ κατὰ νόμους πράττειν, τὸ δ' ἐλευθέρως πράττειν τῇ οὐσίᾳ (πνευματικῇ)· ὡς ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος ἐν χρόνῳ καὶ δὲν ἔχει, διότι ὁ κόσμος ὡς σύνολον τῶν φαινομένων ἔχει, ὡς δὲ τὸ ἀπόλυτον δὲν ἔχει.

β) Δευτέρα ἀντινομία· 1) Θέσις.

Πᾶσα σύνθετος οὐσία σύγκειται ἐξ ἀπλῶν.

2) ἀντίθεσις· οὐδέν ἐστὶν ἀπλοῦν. Ἐνταῦθα δύναται νὰ παρασταθῇ ὅτι οὐσία τις δύναται εἰς τὰ ἐλάχιστα νὰ διαιρεθῇ χωρὶς νὰ καταντήσῃ ἢ διαίρεσις ἐπ' ἀπειρον· καὶ πάλιν ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη δύναται νὰ ἐξακολουθῇ, διότι ὅταν τὸ ὅλον ἐκληφθῇ σύνθετον, ὑποτίθενται μέρη, ἃ αὐτὰ καθ' αὐτὰ θεωροῦνται ὡς ἀπλᾶ. (Κτ. δ. γ. V. σ. 336 καὶ ἐφ.).

Ἐπίτη ἀντινομία. Ἡ ἀντινομία αὕτη ἐστὶν ἡ ἀντίφασις τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος.

Πρέπει να νοηθῆ, ὅτι ὅλα τὰ γινόμενα ἔχουσιν αἰτίαν, πᾶσα αἰτία ἑτέραν καὶ τέλος πρώτην αἰτίαν μὴ ἔχουσαν ἄλλην αἰτίαν· ἐπομένως αὕτη εἶναι ἀπόλυτος ἢ ἐλευθέρα· ὥστε ἡ ἐλευθερία εἶναι αὐτοδιορισμός, ἢ ἀναγκαιότης διορισμὸς ὑφ' ἑτέρου αἰτίου (Κρ. δ. γ. V. σ. 346 καὶ ἐφ.).

Τετάρτη ἀντινομία. Ἐνταῦθα παρίσταται ὑπερτάτη αἰτία πρὸ τοῦ κόσμου· ἡ αἰτία αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐκληθῆ ἔν τῷ κόσμῳ, ἔμμονος, διότι ὁ κόσμος, ἵνα ἔχη ἔν αὐτῷ τὴν αἰτίαν του, πρὸ τοῦ νὰ ὑπάρχη, ἔπρεπε νὰ ποιῆσῃ αὐτὸς ἑαυτὸν· ἡ δ' αἰτία αὕτη τοῦ κόσμου οὐδὲ παρά τὸν κόσμον καὶ ὑπὲρ αὐτὸν νὰ νοηθῆ δύναται καὶ διάφορος τοῦ κόσμου χρόνῳ καὶ τόπῳ· διότι ἡ τοῦ κόσμου συνέχεια θὰ ἀνῆρεῖτο κυρίως μετὰ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ὡς ἀποτελέσματος· ἄρα οὐδαμῶς θὰ ἐξηγεῖτο· ὡς ἀρχὴ ὅμως τοῦ κόσμου ἔπρεπε ἡ αἰτία νὰ νοηθῆ μετὰ τοῦ αἰτιατοῦ αὐτῆς ἔν χρόνῳ καὶ τόπῳ αὐθις συνδεδεμένη· ἄρα αὐθις ὡς ἔμμονος. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἰσχυρισμοὶ ἐναντίοι: τῷ κόσμῳ ὑπάρχει τί ἀπολύτως ἀναγκαῖον ὄν: τοῦναντίον οὐδὲν ὑπάρχει τῷ κόσμῳ ἀπολύτως ἀναγκαῖον, οὔτε ὡς μέρος τοῦ κόσμου οὔτε παρ' αὐτόν. (Κρ. δ. γ. V. σ. 354 καὶ ἐφ.).

Αἱ ἀντιφάσεις αὗται προέρχονται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μορφῶν τοῦ πεπερασμένου εἰς τὸ ἀπειρον, εἰς ὃ ἀποβλέπει νὰ ἔλθῃ ὁ λόγος. Ἐκεῖνο δὲ, ὃ ἔν ταῖς ἀντινομίαις μὲ βασανίζει, λέγει ὁ Κάντιος, εἶναι τὸ ἀδύνατον τὸ εἰς ἑαυτὸ ἀντιφάσκον πρόβλημα, ὃ ἑμαυτῷ παριστῶ: νόσι τὸ ἀπειρον πεπερασμένως ἢ τὸ πεπερασμένον ἀπειρῶς, καὶ τὸ πεπερασμένον ἀπειρῶς νοῶν εἰς τέλος νὰ ἔλθῃ δὲν δύναμαι, ἀλλὰ περιπίπτω εἰς τὸ ἀπειρον· προστίθῃμι δὲ πάντοτε τῷ πεπερασμένῳ πεπερασμένον, τῷ τόπῳ τόπον, τῷ χρόνῳ χρόνον, τῇ αἰτίᾳ αἰτίαν· ἐπειδὴ ὅμως τὸ προστιθέμενον αὐθις εἶναι φύσει πεπερασμένον, κτῶ τὸ αὐτό, ὃ ἤδη εἶχον, οὐδέποτε δὲ τὸ τέλος, τὴν τελειότητα· τὸ πρόβλημα ἀνανεοῦται διανεκῶς.

Πρέπει λοιπὸν, λέγει ὁ Κάντιος, νὰ σκεφθῆ τις καὶ διαλόγησῃ, ὅτι, ὁσάκις περὶ κόσμου ὁ λόγος, ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸ πεπερασμένον, καὶ ὅτι ἄνευ ἀντιφάσεως δὲν δύναται νὰ μεταφέρῃ

τὴν μορφήν τοῦ ἀπειρου, τὰς ἰδέας, εἰς αὐτὸ, ἢ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ὅτι δὲν δύναται ἐκεῖνο, ὃ μορφή τῆς ἐμφανίσεως ἀπλῶς εἶναι, νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν οὐσίαν, τὸ αὐτόν, τὸ αὐτόπραγμα· ἔάν τοῦτο λάβῃ χώραν, θέλει ἐξ ἑνὸς μὲν αὐτὸ τὸ πᾶν διαλυθῆ εἰς ἀπλοῦν φαινόμενον, ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ φαινόμενον τοῦτο θέλει ἐξηγηθῆ ὡς ἡ οὐσία αὕτη καθ' αὐτήν.

Ἐπειδὴ δὲ ἀναγκαιῶς τοιοῦτόν τι ὄν, τοιαύτην οὐσίαν, ὑποθέτομεν, τὸ δὲ φαινόμενον τοιοῦτον δὲν ἐκλαμβάνομεν; μένει ἐκεῖνο τὸ ὄν ἢ τὸ αὐτόν, ἐκτὸς τῆς ἐμφανίσεως, τῷ λόγῳ ἡμῶν παντελῶς ἀγνώριστον.

Ὁ Κάντιος λοιπὸν ἠβούλετο τὸ ἐμφανιζόμενον ὄν νὰ ἐκλάβῃ μᾶλλον ἀπὸ τῆς μορφῆς τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ κεχωρισμένον παρά νὰ συνταυτίσῃ αὐτὴν μετ' ἐκείνου φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ τὸ καθ' αὐτὸ ἀπειρον καὶ οὕτω περιπέσῃ εἰς τὸν ὕλισμόν.

Ἀφ' οὗ ὅμως ἡ μετὰ τὸν Κάντιον φιλοσοφία τὴν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισεν, ἦτο συνέπεια ἀναπόφευκτος, ὅτι ἡ διαλεκτικὴ, ἣν ὁ Κάντιος ὡς παιδιὰν σοφιστικὴν παρίστα καὶ εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου περιώρισεν, ὑψώθη εἰς μέθοδον περιεκτικὴν, ἐξετάθη ὑπὲρ τὸ ὅλον σύστημα καὶ συμπεριλαβοῦσα πάντα μετέβαλε καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν εἰς φιλοσοφίαν τῆς φύσεως, καὶ τὸ ὅλον αὐτῆς περιεχόμενον κατέσκησε φύσιν καὶ τὴν φύσιν ἀπόλυτον. Ὁ Κάντιος ἐζήτησε μὲν, δὲν εὗρεν ὅμως πύκτον τὸ νὰ συγκρατηθῶσιν ἄνευ ταυτότητος ἀμφότερα, τὸ ἀπειρον ἔν τῷ πεπερασμένῳ τηρούμενον. Αἱ ἀντιφάσεις λοιπὸν εἰσι τὸ οὐσιωδέστατον τοῦ Καντίου, ἀποδείξαντας, ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ διορισμοὶ τοῦ χρόνου καὶ τόπου δὲν εἶναι ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς, ἐπομένως δὲν ἐνυπάρχουσι τοῖς οὐσιν, ἀλλ' ἡμῖν, τουτέστι δὲν εἶναι ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἐξ ὑποκειμένου, τουτέστιν ἡ πηγὴ τῆς ἀντιφάσεως ἐστὶν ἔν ἡμῖν. Τὴν ἀντίφασιν ὅμως ταύτην δὲν λύει ὁ Κάντιος ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἐξ ὑποκειμένου, ἀποφηνάμενος ὅτι ἡ ἀντίφασις τὴν αὐτῆς πηγὴν δὲν ἔχει ἔν τοῖς οὐσιν, ἀλλ' ἔν ἡμῖν. (Κρ. δ. γ. V. σ. 354 καὶ ἐφ.) (1).

(1) Ἀντίφασις δὲ προέρχεται, ὅταν τὸ μὲν κατηγορούμενον ἀρθῆ, τὸ δ' ὑποκείμενον μείνῃ· ἔάν δὲ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον ἀρθῶσιν, ἀντίφασις

3) Λογική Θεολογία.

Ὁ Κάντιος Ισχυρίζετο, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδειχθῇ ἡ πραγματικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὑπαρξίς, ἢ τοῦ συστήματος τοῦ παντός νὰ καταληφθῇ καὶ ἡ τοῦ θεοῦ νὰ ἀποδειχθῇ, διότι αἱ πρὸς τοῦτο δοκιμαὶ δὲν φέρουσι μὲν ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τρίτῃ ἰδέᾳ, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεοῦ, εἰς ἀντιφάσεις ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ, θεμελιούνται ὁμῶς ἐπὶ παραλογισμῶν καὶ εἰσὶν ἀπλῶς λογικαὶ ἄνευ ἰσχύος. Τοῦτο δὲ δείκνυται σαφέστερον ἐν τῇ τρίτῃ ἰδέᾳ, τῇ ἰδέᾳ τοῦ θεοῦ, προσερχομένη ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ (1). Ἡ μορφή αὕτη τείνει εἰς τὴν ἀπόλυτον τελειότητα τῆς τῶν μελῶν διαιρέσεως, εἰς τὸ σύνολον παντός δυνάμει ὄντος, παντός νοητοῦ σφαίρας τινός· ἡ τελειότης αὕτη παρέχει τὴν ἰδέαν τοῦ πάντων τελειοτάτου ὄντος. Τὴν ἰδέαν ταύτην δὲν ὀνομάζει ὁ Κάντιος ἰδέαν ἀλλὰ ἰδανικόν, διότι ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ὀριστικότητα τινός ἰδίου ὄντος, προσωπικότητα ἢ προσωποποίησιν, καὶ τοῦτο κατ' ἐξοχὴν ὀνομάζει τὸ ἰδανικόν τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ οὐχὶ ἰδέαν. (Kr.d.r.V. σ. 441).

Ὁ θεὸς λοιπὸν πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ οὐ μόνον ἰδέα ἀπλῆ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ, τουτέστιν ὅτι ἔχει ὑπαρξίν· διὰ τοῦτο ὀνομάζει ὁ Κάντιος τὸν θεὸν ἰδανικόν, τουτέστιν ἰδέαν ὑπάρχουσαν, πραγματικὴν. Ὁ Κάντιος ὁμῶς ἐρωτῶν, ἂν τῷ ἰδανικῷ τούτῳ πραγματικότης ὑπάρχη, λέγει, ὅτι ἡ ὅλη ἰδέα ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἢ μορφή τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ, ἢ λογικὴ ἐννοία τῆς ἀπολύτου τελειότητος· καὶ ταύτην τὴν ἀφρημένην ἐννοίαν, τὴν μηδὲν οὐσιῶδες ἔχουσαν εἰμὴ τὰς λέξεις μόνον: ἀγαθότητα, ὀρθότητα, κάλλος, ἀλήθειαν κτλ., τοῦτο τὸ ἀπλοῦν τέλος τοῦ νοῦ πρέπει νὰ πραγματοποιήσωμεν, προσωποποιήσωμεν τῇ φαντασίᾳ ὅπως ποιήσωμεν τοῦτο, ἢ συνήθως ὡς θεὸν νοοῦμεν. Ἐπειδὴ οὐδὲν δι' ἀποθετικῶν ὀρισμῶν μανθάνομεν, εἶναι ἢ ἐν-

δὲν προέρχεται, οἷον ἡ ὀσίς τοῦ τριγώνου καὶ ἡ ἄρσις τῶν τριῶν γωνιῶν ἐστὶν ἀντίφασις, οὐχὶ δ' ἡ ἄρσις τοῦ τριγώνου καὶ τῶν τριῶν γωνιῶν.

(1) α ἐστὶν ἢ β ἢ γ ἢ δ· α δὲν εἶναι β καὶ γ, ἄρα εἶναι δ· λ. γ. ἢ γωνία εἶναι ἢ ὀρθὴ ἢ ἐπιμήκης ἢ ἀμβλεῖα· δὲν εἶναι δ' ὀρθὴ καὶ ἀμβλεῖα· ἄρα εἶναι ἐπιμήκης.

νοία τελειοτάτου ὄντος ὡς μέτρον ἢ ἰδανικόν ὁ θεὸς τελείας γνώσεως, οὐ ἄνευ δὲν δύναται τις νὰ κρίνῃ ἀρκούντως τὰ καθ' ἕκαστα πεπερασμένα ὄντα, ὅπερ ἐστὶ δυνατόν, ὅταν τις ταῦτα ἐποπτεύσῃ καθ' ὅλας τὰς ἀναφορὰς καὶ σχέσεις αὐτῶν, τὸ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ συνόλῳ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ χρεῖα αὕτη τοῦ λόγου, τὸ νὰ γνωρίσῃ τὰ ὄντα ἐντελῶς, τοιαύτην τινὰ ἰδέαν ὑποθέτῃ, ἐκ τούτου ὁμῶς δὲν ἔπεται, ὅτι εἰς αὐτὴν ἔπρεπε νὰ ἀντιστοιχῇ ἐκτὸς τοῦ νοεῖν ἡμῶν καὶ τοιαύτη τις πραγματικὴ ὄντοτης. Αὕτη εἶναι ἢ ἀπὸ τοῦ Ἄνσελμου ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐπαναλαμβανομένη δοκιμὴ τῆς καλουμένης ὀντολογικῆς ἀποδείξεως συναφθείσης ὑπὸ τινῶν Οὐολφιανῶν εἰς τὸ σχῆμα, ὅτι μεταξύ τῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀπολύτως τελειοτάτου ὄντος, τοῦ θεοῦ, περιεχομένων κατηγορουμένων ἀνήκει καὶ τὸ τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ὑπαρξίς εἶναι συμπλήρωσις τοῦ δυνάμει ὄντος, τὸ δὲ πάντων τελειότατον εἶναι τὸ σύνολον, ἢ σύνθεσις πάντων τῶν κατὰ λόγον δυνάμει ὄντων· διὰ τοῦτο παρεκινήθη ὁ Κάντιος νὰ κρίνῃ καὶ ταύτην καὶ τὰς ἄλλας περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως ἀποδείξεις· δὲν ἀπέβλεπεν ὁμῶς εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ διαλεκτικὴ τοῦ ἰδανικοῦ τοῦ λόγου φέρει εἰς ἀντιφάσεις, ἀλλὰ μόνον τὴν εἰδολογικὴν ἔλλειψιν τῆς ἀποδείξεως· ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ θεὸς εἶναι οὐ μόνον νοεῖν, ἀλλὰ καὶ ὄν, οὐχὶ ἰδέα ἀπλῆ, ἀλλὰ ὄν ἰδανικόν, τουτέστι διὰ τῆς ἰδέας ὀριζόμενον ὡς τὸ τελειότατον καὶ πραγματικώτατον.

Εἰσὶ δὲ μόνον, ἔλεγεν ὁ Κάντιος, τρία εἶδη ἀποδείξεως, διότι ἢ ἀρχόμεθα ἀπὸ ὀρισμένης πείρας, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς σκοπίμου τοῦ κόσμου κατασκευῆς (φυσικοθεολογικῆ), ἢ ἀπὸ τῆς καθόλου πείρας (κοσμολογικῆ), ἢ ἀπ' οὐδεμιᾶς πείρας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐννοίας ἐκ τῶν προτέρων (ὀντολογικὴ ἀπόδειξις)· καίτοι δ' ἔθεσεν εἰς τὸ μετέπειτα τὴν ἠθικὴν ἀπόδειξιν, αὐτὴν ὁμῶς δὲν ὑπελάμβανεν ὡς ἀπόδειξιν, ἀλλ' ὡς αἴτημα τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Διὸ ἡ ἰδέα τοῦ τελειοτάτου ὄντος κατὰ Κάντιον κυρίως εἶναι ἢ ὑπόστασις λογικοῦ νόμου καὶ οὐχὶ ὄν αὐτὸ καθ' αὐτό.

Περὶ τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος ἐγένετο λόγος καὶ ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ ἐζητεῖτο νὰ ἀποδειχθῇ, δὲν συζητήθη ὁμῶς ἂν καὶ

πῶς δύναται τοιοῦτον ὄν νὰ νοηθῆ. Τινὲς καὶ παραδείγματα ἐκ τῆς μαθηματικῆς ἀναφέρουσι περὶ ἀναγκαιῶς νοουμένων ἀξιωματίων. Ὅλα ὅμως τὰ περὶ τούτου παραδείγματα εἰσι παραδείγματα κρίσεων οὐχὶ δὲ καὶ παραδείγματα περὶ ὄντων καὶ τῆς τούτων ὑπάρξεως.

Εἶναι μὲν ἀναγκαῖον, ὅτι τὸ τρίγωνον ἔχει τρεῖς γωνίας, ἐὰν δηλαδὴ ὑπάρχῃ, ἢ ἐὰν ποτε ἡ ἐννοία «τρίγωνον» νοηθῆ, πρέπει νὰ νοηθῆ μετὰ τριῶν γωνιῶν· ὅτι ὅμως καθόλου πρέπει νὰ νοηθῆ, δὲν ἐπιτεταί ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ λογικοῦ ἐκείνου ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ἐν τῇ κρίσει, οὐχ ἦτονον δὲ, καὶ ἂν νοηταί, ὅτι ὑπάρχει καὶ πραγματικῶς· μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων φανερόν εἶναι, ὅτι, ἵνα ἡ ἀναγκαιότης τῆς ὑπάρξεως ἀποδειχθῆ, πρέπει αὐτῇ ἡ ὑπαρξίς νὰ ὑποθεθῆ· ἂν ὅμως ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἦναι ἀναγκαῖα, τοῦτο μένει ἀναπόδεικτον. Ἐν συνθετικῇ κρίσει (τῆς ταυτότητος) ὡς ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ, ἐν ἧ αἱ τρεῖς γωνίαι (τὸ κατηγορούμενον) καὶ τὸ τρίγωνον (τὸ ὑποκείμενον) εἶναι ταῦτά, δὲν δυνάμεθα τὰς γωνίας νὰ ἀναιρέσωμεν καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὸ τρίγωνον, τοῦτο θὰ ἦτο ἀντίφασις, δυνάμεθα ὅμως ἀμφότερα νὰ θέσωμεν ἑμοῦ ἢ ἀνευ ἀντιφάσεως νὰ ἀναιρέσωμεν ἵσως τὸ τρίγωνον οὐδόλως εἶναι ἀναγκαῖον. Τὸ αὐτὸ λαμβάνει χώραν καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τινὸς ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος. Ἐὰν ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ ἀναιρεθῆ, ἀναιρεῖται αὐτὸ τὸ ὄν μεθ' ὅλων τῶν αὐτοῦ κατηγορουμένων· πόθεν τότε πρέπει νὰ προέλθῃ ἡ ἀντίφασις; τουτέστι πῶς πρέπει νὰ λάβῃ χώραν ἀναγκαιότης τοῦ νοεῖν; οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν καταφύγιον μένει εἰμὴ τὸ νὰ λεχθῆ, ὅτι εἰσὶν ὑποκείμενα, μάλιστα δὲ ἐν, τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἀπολύτου, τοῦ πραγματικωτάτου ὄντος, ὃ οὐδόλως δύναται ἐν τῷ νοεῖν νὰ ἀναιρεθῆ· ἄρα πρέπει νὰ μένῃ ἀναγκαιῶς, καὶ ἂν πάντα τὰ ἄλλα ἀναιρεθῶσι. Τοῦτο ὅμως δύναται νὰ λάβῃ χώραν μόνον περὶ αὐτοῦ τοῦ νοεῖν, οὐχὶ ὅμως περὶ ἄλλου τινὸς καὶ τοῦ ἀπολύτου ἐκτὸς τοῦ νοεῖν ἡμῶν ὡς ὑπάρχοντος ὑποκειμένου· διότι ἢ εἶναι ταυτὸν μετὰ τοῦ νοεῖν ἢ μὴ ταυτὸν· εἰ μὲν ταυτὸν, οὐδὲν θὰ ἦτο καθ' αὐτό· εἰ δὲ μὴ ταυτὸν, οὐδὲ τότε θὰ προήρχετο ἀντίφασις μετὰ τοῦ νοεῖν, ἐὰν ἀναιρεῖτο· ἐρωτῶ

ὑμᾶς, λέγει ὁ Κάντιος, εἶναι τὸ ἀξίωμα: αὐτοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὄν ὑπάρχει: ἀναλυτικὸν ἢ συνθετικὸν; εἰ μὲν ἀναλυτικὸν, οὐδὲν προσθέτετε διὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὄντος πρὸς τῇ ἐννοίᾳ ὑμῶν περὶ τοῦ ὄντος, τότε ὅμως ἔπρεπεν ἢ ἡ ἐν ὑμῖν ἐννοία νὰ ἦναι αὐτὸ τὸ ὄν ἢ ὑπεθέσατε ὑπαρξίν δυνάμει καὶ ἐσυμπεράνατε τὴν ὑπαρξίν λόγῳ (προφάσει) ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς δυνατότητος». Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Κάντιος ἦτο ἐγγύς νὰ ἐκφράσῃ, ὃ πολὺν χρόνον ὕστερον ὁ Ἑγκελς ἐξέφρασεν, ὅτι τὸ ἀπόλυτον, ὃ Θεὸς, εἶναι τὸ νοηθισόμενον καὶ νοηθὲν ὄν, τὸ νοοῦν καὶ νοούμενον ἐστὶ ταυτόν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐστὶν ἐν ἡμῖν τὸ νοοῦν, ἐστὶ τὸ νοεῖν μετὰ τῆς ἐννοίας τὸ αὐτό· ἢ ἐν ἡμῖν ἐννοία εἶναι τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, ἢ τὸ νοεῖν εἶναι αὐτὸ τὸ ἀπόλυτον· ἄρα δὲν δύναται νὰ ἀναιρεθῆ χωρὶς αὐτὸ τὸ νοεῖν νὰ ἀναιρεθῆ. Ἡ ὀντολογικὴ λοιπὸν ἀπόδειξις δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μόνον ἐπὶ τῆς βάσεως ἀπολύτου ἰδανισμοῦ ἢ ἰδανικῶς πανθεισμοῦ· οὗτος ὅμως ἀντέκειτο ταῖς τοῦ Καντίου ἰδέαις, ὑποθέτοντος τὴν ἐννοίαν ἀπολύτου ὄντος καθαρὰν τοῦ λόγου ἐννοίαν, ἀπλῆν ἰδέαν, ἧς ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης διὰ τοῦ λόγου δὲν ἀποδείκνυται· διὰ τοῦτο ὁ Κάντιος ὑπὸ τὴν ἐποψίν αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο οὔτε κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ ἄπειρον νὰ παραδεχθῆ, οὔτε εἰς παραστάσεις νὰ ἐφαρμόσῃ πεπερασμένων ὄντων, διότι τὸ νοεῖν καὶ ἡ ὑπαρξίς χωρίζονται ὑπὸ τοῦ Καντίου ἀπολύτως, καὶ τὸ μὲν νοεῖν ἔχει τὸν Θεὸν ὡς ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὑπάρχοντα (ὡς ὄν αὐτὸ καθ' αὐτό), ὡς καὶ πᾶν ἄλλο ἀντικείμενον, λ. χ. ἑκατὸν τάληρα, ὃ δὲν εἶναι δι' ἐμὲ πραγματικὰ ἐὰν νοῶ, ἢ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ἑκατὸν πραγματικῶν τάληρων ἐλλείπει τι, ἐὰν αὐτὰ δὲν νοῶ· τὸ πραγματικὸν περιέχει οὐδὲ πλέον οὐδ' ἦτονον ἢ τὸ παριστάμενον· ἑκατὸν πραγματικὰ τάληρα οὐδὲ πλέον οὐδ' ἦτονον περιέχουσιν ἢ ἑκατὸν δυνάμει· διότι, ἐὰν ἡ παράστασις ἑμοῦ ἐξέφραζεν ἄλλο τι κατ' ἐλάχιστον ἢ τὸ πραγματικόν, τότε οὐδ' ἢ περὶ τούτου παράστασις θὰ ἦτο κατάλληλος· ἄρα ἐκ τῆς ἀπλῆς ἐννοίας ὄντος τινὸς ἢ ὑπαρξίς αὐτοῦ δὲν ἐξάγεται, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο αἰπεῖται ἄμεσος τοῦ ἀντικειμένου παρατήρησις, ἥτις ὅμως ἐνπαῦθα, ὡς ἐν ἀπάσαις ταῖς ἰδέαις, δὲν

είναι δυνατή, διότι τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν ἐν οὐδεμιᾷ πείρᾳ δύναται νὰ ὑπάρξωσιν· ἡ πείρα περιλαμβάνει τὸ πεπερασμένον καὶ οὐδέποτε εἶναι τελεία· τὸ δ' εἰς τὰς ἰδέας ἀντίστοιχον πρέπει νὰ ᾔηται τὸ ἄπειρον, τὸ ἀπόλυτον καὶ καθόλου.

Ὁ Κάντιος λοιπὸν τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ὑπαρξίν χωρίσας ἀπολύτως καὶ τὴν ταυτότητα αὐτῶν μὴ παραδεχθεὶς, ὡς ὁ Ἀνσέλμος, ὁ Καρτέσιος, ὁ Σπινόζας, ὁ Ἐγγελος, δὲν ἔρχεται εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῶν, τούτεστι τὸ νὰ θέσῃ τὴν ὑπαρξίν ὡς ἔννοιαν· διὰ τοῦτο λέγων, ὅτι τῷ ἰδανικῷ τοῦ λόγου δὲν ὑπάρχει πραγματικότης, ἀρνεῖται τὴν ἐκ τῆς ἐννοίας εἰς τὴν ὑπαρξίν μετάβασιν. (Kr. d. r. V. σ. 458). Ὁ Ἐγγελος ὑποθέτει τὴν ἔννοιαν καὶ ὑπαρξίν ταυτά· διὰ τοῦτο ὁ Ἐγγελος ὑποθέτων ταυτότητα ὑποθέτει καὶ τὴν μετάβασιν δυνατὴν, ὁ δὲ Κάντιος τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὑποθέτων δὲν παραδέχεται καὶ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς ἐννοίας εἰς τὴν ὑπαρξίν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ Κάντιον ἡ ὑπαρξίς δὲν περιέχεται ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὡς ὁ Ἐγγελος παραδέχεται, ἀρνεῖται καὶ τὴν παραγωγὴν τῆς ὑπάρξεως, ἐκ τῆς ἐννοίας· διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι, ἐνῆλθωμεν εἰς τὴν ὑπαρξίν, πρέπει νὰ ἐξέλθωμεν τῆς ἐννοίας· τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀντικειμένων τοῦ καθαρῷ λόγου δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν, διότι ἔπρεπεν αὐτὴν νὰ γνωρίσωμεν ἐκ τῶν προτέρων· ἡ συνειδήσις ὅμως ἡμῶν περὶ πάσης ὑπάρξεως ἀνήκει ὅλως εἰς τὴν πείραν· ἄρα ἡ ὑπαρξίς κατὰ Κάντιον μένει ἕτερον τῆς ἐννοίας· παρὰ Καντίῳ λοιπὸν ἐπικρατεῖ δυαδισμὸς, καὶ οὗτος εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς φιλοσοφίας του. (Kr. d. r. V. σ. 467).

Τὸ νόημα, ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας ἡ ὑπαρξίς δὲν ἐξάγεται, εἶναι, ὅτι ὁ λόγος ἔχει μὲν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρου, ἡ ὑπαρξίς ὅμως ἀπὸ ταύτης τῆς ἰδέας εἶναι ὅλως κεχωρισμένη· αἱ ἰδέαι τοῦ λόγου δὲν δύναται νὰ ἐνεργηθῶσιν ἐκ τῆς πείρας, οὐδὲ νὰ ἐπιβεβαιωθῶσιν ἐξ αὐτῆς· ἐάν δ' ὀρισθῶσι διὰ κατηγοριῶν, προέρχονται αἱ ἀντιφάσεις· Ἀλλὰ κατὰ τὴν δοξασίαν ταύτην ὁ λόγος δὲν ἔχει εἰμῆ τὴν καθαρὰν μορφήν καὶ δὲν δύναται ἄλλο εἰμῆ μόνον νὰ τακτοποιήσῃ τοὺς νόμους τοῦ νοεῖν, τὰς σχέσεις, τὰς τάξεις καὶ τὰ γένη καὶ εἶδη, ἀ εὕρισκει ὁ νοῦς. (Kr. d. r. V. σ. 497).

Ὁ λόγος καὶ τὰ ὄντα εἰσὶν ὅλως διάφορα καὶ ἀσύμβλητα, ὁ λόγος ἔσω, τὰ ὄντα ἔξω. (Hegel g. d. Phil. III. Bd. σ. 526.). Μετὰ τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως ἴστανται καὶ πλπτουσιν αἱ δύο ἄλλαι, ἡ κοσμολογικὴ καὶ ἡ τελεολογικὴ.

Ἡ κοσμολογικὴ ἀρχεται ἀπὸ τῆς πείρας καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου πάσης πείρας καθόλου, τούτεστι τοῦ κόσμου, ἐπομένως αὕτη δὲν εἶναι ὅλως ἐκ τῶν προτέρων· ἐξ ἐνός θεμελιούται ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου ὑπάρξεως καὶ συμπεραίνει, ὅτι, ἐπειδὴ οὗτος εἶναι κατὰ συμβεβηκός, δὲν ἔχει τὴν αὐτοῦ ἀρχὴν ἐν ἑαυτῷ, ἐξ ἑτέρου δὲ συμπεραίνει περὶ τοῦ ἀπολύτου. Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι, ἐάν ἡ ὄντολογικὴ ᾔτο ὀρθή, δὲν ἔδειτο τῆς κοσμολογικῆς· ἐάν ἐκείνη δὲν εἶναι ὀρθή, οὐδ' αὕτη ἀποδεικνύει τι, διότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὄντολογικῆς, δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀναγκαιῶς ὃν πραγματικώτατον. Ἐάν τὸ ὄν, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου συμπεραίνεται, ᾔηται κατὰ συμβεβηκός, εἶναι καὶ ἡ τούτου αἰτία, ὡς τὸ ὄν. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς ἀφαιρέσεως αὐτοῦ καὶ ἡ αἰτία ἀναιρεῖται, δὲν φέρεται ἡ ἀπόδειξις αὕτη εἰς τι ἐν ἑαυτῷ ἀναγκαῖον, ἥμιστά δὲ εἰς τὸ τελειότατον ὄν, ὃ θεὸν ὀνομάζομεν. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ ᾔτο ἤδη ἀποδεδειγμένον ὄντολογικῶς. Ἐάν τὸ ὑποτιθέμενον τοῦτο ὄν ᾔτο ἀναγκαῖον, θὰ ᾔσαν καὶ τὰ ὄντα, ἄρα δὲν ἔδειτο τῆς ἀποδείξεως· ἄρα ἡ αὐτὸς ὁ κόσμος πρέπει ὡς ἀναγκαῖος νὰ καταληφθῆ, ἀλλὰ τότε θεὸς παρὰ τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει, ἢ εἶναι κατὰ συμβεβηκός, καὶ τότε δὲν ὑπάρχει ἀναγκαιῶς τελειότατον ὄν, θεός.

Αὕτη λοιπὸν ἡ κοσμολογικὴ ἀπόδειξις δὲν εἶναι εἰμῆ ἢ ἀντίστροφος ὄντολογικὴ ἢ περιορισμένη, ὡς ἡ ὄντολογικὴ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οὔτε ἡ ἔννοια τοῦ τελειοτάτου ὄντος οὔτε ἡ τῆς κατὰ συμβεβηκός ὑπάρξεως ἐπαρκεῖ πρὸς ἴδρυσιν ἀποδείξεων, δὲν μένει εἰμῆ τὸ συμπέρασμα ἐξ ὀρισμένης πείρας, καὶ μάλιστα ἐκ τῆς συνεχείας καὶ μορφῆς τῶν ὄντων ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ ὡς σκοπίμῳ ἐμφανιζομένῳ καὶ καλῶς καὶ σοφῶς διατεταγμένῳ. Τὴν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σκοπιμότητος ληφθεῖσαν ἀπόδειξιν καλεῖ ὁ Κάντιος φυσικοθεολογικὴν, ἥτις εἶναι ἡ τελεολογικὴ.

Ἀληθῶς ὁ νῦν κόσμος παριστᾷ ἡμῖν τοιοῦτον θέατρον ποικιλίας, σκοπιμότητος, τάξεως καὶ κάλλους, ὥστε δικαίως εἰς ἐκπληξιν πίπτομεν καὶ θαυμασμὸν, καὶ τὸ αἴτιον τῆς τάξεως ταύτης νοοῦμεν ὡς ὑπὲρ πᾶσαν σύγκρισιν τέλειον πνεῦμα καὶ βούλησιν· διὰ τοῦτο ἡ ἀπόδειξις αὕτη εἶναι ἀξία νὰ ἀνημάζηται μετὰ σεβασμοῦ· αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη, σαφειστάτη καὶ τῷ κοινῷ λόγῳ τὰ μάλιστα προσήκουσα· ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν δύναται νὰ φέρῃ εἰς ἀποδεικτικὴν βεβαιότητα, διότι ἡ δύνατο ἐξ ἀναλογίας ἀνθρωπίνης τέχνης νὰ φέρῃ εἰς σοφὸν τῆς τοῦ κόσμου μορφῆς αἴτιον, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς οὐσίας ἢ ὕλης αὐτοῦ, ἄρα μόνον εἰς ἀρχιτέκτονα τοῦ κόσμου, οὐχὶ ὅμως εἰς δημιουργὸν αὐτοῦ καὶ αὐτάρκης ἄν. Ἴνα δὲ τοῦτο ἀποδειχθῇ, ἔπρεπέ τις νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν κοσμολογικὴν, καὶ ἐπειδὴ αὕτη οὐδὲν ἀποδεικνύει, νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν ὄντολογικὴν, ἥτις εἶναι καὶ μένει πάντοτε ἡ βᾶσις τῆς ὅλης ἀποδείξεως. Πρὸς δὲ, καὶ ἐὰν ἡ πείρα ἐδείκνυε πραγματικῶς τελείαν σκοπιμότητα καὶ σοφίαν τῶν φυσικῶν συμβεβηκότων, θὰ ἦτο ἀμφίβολον ἂν δὲν ἔπρεπε ν' ἀποδώσωμεν αὐτῇ μᾶλλον ἔμμονον τυφλῶς ἐνεργοῦντα νόμον τῆς ζωῆς ἢ αἰτία τινὶ ὑπερκοσμίῳ καὶ πνευματικῇ. Ἐὰν ὅμως τοιαύτην τελείαν καὶ μόνιμον κανονικότητα δὲν ἐδείκνυεν, ὡς ἀληθῶς ἡ πείρα τοιαύτην νὰ δείξῃ δὲν δύναται, εἶναι ἀπαρρίπτεα καὶ αὕτη ἡ περὶ ἀπολύτως σοφοῦ καὶ τελείου αἰτίου ἀπόδειξις, διότι τοῦτο θὰ ἦτο τὸ αἴτιον τῶν ἀτελειῶν τῶν ὄντων καὶ θὰ ἐφαινετο τοῦλάχιστον σχετικῶς ἰσχυρόν, σοφόν καὶ ἀγαθόν. Τέλος δ' ὁμολογεῖται ὅτι δυνάμει τοῦ τῆς αἰτιότητος ἀξιώματος μεταφέρονται εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ὃν διορισμοί, οἵτινες κατὰ τὴν κριτικὴν μόνον ἐν τῷ χώρῳ τῶν αἰσθητῶν φαινομένων χώρῳ λαμβάνουσι, διότι ἡ ἀναγκαιότης συνθετικῶν κρίσεων ἐκ τῶν προτέρων ἀπεδείχθη ἐκ τούτου μόνον, ὅτι ἄνευ αὐτῶν πείρα δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἰδεῶν πείρα νὰ ὑπάρχῃ δὲν δύναται, ἀφαιρεῖται καὶ τὸ αἴτιον καὶ μετ' αὐτοῦ πᾶσα φαινομένη ἐπιβεβαίωσις.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου ἀπεδείχθη, ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς μεταφυσικῆς (θεός, κόσμος, πνεῦμα) εἰσὶν

ὑπεράνω τῶν ὀρίων τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, αἱ δ' ἰδέαι κυρίως εἰσὶ σημειώσεις ἀφηρημέναι τῆς νοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου μορφῆς καὶ ἐξ αὐτῆς ἐλήφθησαν, ἄρα μορφαί, ὡς πρῶτον μὲν ἀφαιροῦμεν, ἔπειτα δὲ διὰ τῆς πραγματικῆς τοῦ λόγου χρήσεως ὡς ἀντικείμενα νοοῦμεν, ἐξαντικειμενοῦμεν, καὶ ἐν μέρει προσωποποιοῦμεν, δὲν μένει ἡ ἐλάχιστη ἐλπίς εἰς τὸ νὰ μάθωμεν διὰ τῆς θεωρίας, ἂν ἐν γένει ὑπεραισθητὰ ὄντα ὑπάρχωσι πρὸς τὰς ἰδέας ἀντιστοιχοῦντα ἢ οὐ· καὶ ἂν ἴδωμεν εἰς τὴν πρῶτην τῶν ἰδεῶν τούτων σημασίαν, ἀφαιρεῖται πᾶσα βᾶσις τῆς πίστεως ἡμῶν περὶ τὴν ὑπαρξίν τοιούτων ἀντικειμένων, καὶ θὰ ἐμένομεν ἐν ἀμφιβολίᾳ, ἐὰν δὲν θὰ ἦτο ἄλλη τις βελτίων βεβαιώσις δυνατὴ.

Ὁ Κάντιος νομίζων, ὅτι ὁ τρόπος τῆς γνώσεως καὶ ἀποδείξεως τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶναι ἀνίσχυρος ἐπιστημονικῶς, ἄκυρος, καὶ νοθεύει αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα εἰς ἀντιφατικὰς ἐννοίας, στρέφει τὴν διαλεκτικὴν του κατὰ τοῦ τρόπου τούτου χωρὶς νὰ φείρῃ καὶ ἀντιφάσεις νὰ ἐπιβαρύνῃ ταῦτα τὰ ἀντικείμενα.

Ἐὰν ὅμως ὁ λόγος τὴν πραγματικὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξίν νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται, ὁ θεὸς δὲν εἶναι πραγματικὸς, ἀλλ' ἀπλῶς ἡ ὑψίστη ἰδέα. Πῶς ὅμως τοῦτο, ὃ νοοῦμεν ὡς πραγματικὸν ἐν αἰτιῶδῃ συνδέσμῳ καὶ ἐπομένως ὑπὸ μίαν κατηγορίαν, εἶναι τὸ ἀγνωστόν, τὸ χ; πῶς τοῦτο, εἰς ὃ ἐφαρμόζομεν τὴν ἐννοίαν τοῦ αἰτίου, ἔπρεπε νὰ στερῆται τῶν διορισμῶν; αὕτη εἶναι ἀντιφάσις, διότι τὸ ἀγνωστόν τοῦτο πρέπει ἐξ ἐνός μὲν νὰ προηγήται τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κατηγοριῶν, ἐξ ἑτέρου δὲ δὲν δυνάμεθα αὐτῷ, ὡς αἰτίῳ τῆς τοῦ αἰσθητῆρου τυπώσεως, νὰ μὴ ἀποδώσωμεν σχέσιν πρὸς τὴν γνωστικὴν δυνάμιν, πρέπει τὰς κατηγορίας τοῦ ὄντος νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς αὐτό, ὃ ἐστὶ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἐκτός ὅλων τῶν κατηγοριῶν, καὶ ὃ ὁ Κάντιος ὀνομάζει αὐτόπραγμα, τουτέστιν ὡς πρότερον καὶ ἐκτός τῆς γνωστικῆς δυνάμεως. Καίτοι δὲ ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἔχει χρεῖαν τοῦ ζητήματος, πῶς τὸ ὄν τοῦτο, ὃ οὔτε ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ οὔτε διὰ κατηγορίας ὀρίζεται, συνδέεται ἐν τῇ γνωστικῇ δυνάμει ἡμῶν μετὰ τῶν μορφῶν αὐτῆς, δέχεται τοῦ διορισμοῦ τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἡμῶν τοὺς ἔχοντας τὴν αὐτῶν βᾶσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ

ἡμῶν πάντοτε ὅμως κύριον ζήτημα μένει, τί ἐστὶν αὐτὸ τὸ αὐτόπραγμα; Τοῦτο τὸ αὐτόπραγμα ἦτο ὁ σκόπελος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ κριτικὴ τοῦ Καντίου ἔπρεπεν ὡς ἀνεξάρτητος ἐπιστήμη νὰ ναυαγήσῃ· ἐξ ἀρχῆς ἦτό τις ἠναγκασμένος ἢ τὸ αὐτόπραγμα νὰ ἀπορρίψῃ, τούτεστι νὰ ἐξηγήσῃ ὡς τέλειον ἰδανισμὸν ἢ νὰ ὁμοιογήσῃ, ὅτι λήγει τὸ νοεῖν· περὶ δὲ τούτου καὶ αὐτὸς ὁ Κάντιος ἦτο ἐν ἀμφιβολίᾳ καὶ τὴν ἀμφιβολίαν ταύτην δὲν ἔλυσεν, ἀλλ' ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐστὶ τις γνῶσις ἐκ τῶν προτέρων, ἐξ ἧς ὅμως αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐξικρεῖ, τὸ καθ' αὐτὸ, τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, διότι τοῦτο τὸ ἐν ταῖς οὐσίαις δυνάμει τῶν διορισμῶν τῆς γνωστικῆς δυνάμειος ἡμῶν ἐμφανιζόμενον δὲν εἶναι κυρίως ἐν αὐτοῖς. Τὴ δ' ἐστὶν ἐκεῖνο, ὃ ἀνεξάρτητον τῶν διορισμῶν τῆς γνωστικῆς δυνάμειος ἡμῶν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς; τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν λύει ὁ Κάντιος. Ἐὰν γνῶσις τῶν ὄντων ὑπάρχῃ ἐκ τῶν προτέρων, νοεῖται καὶ τὸ ὑπάρχον ἀναγκαστικῶς ἐκ τῶν προτέρων· ἄρα ἢ καὶ μορφή τῶν ὄντων πρέπει νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Ἡ ἰδέα αὕτη ἔφερε τὸν φίλοισιν ὑπὲρ τὸ αὐστημα τοῦ Καντίου.

Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος (πῶς συνθετικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων δυναταί), ἡ δοθεῖσα παρὰ Καντίου, ἐστὶν, ὅτι κρίσεις συνθετικαὶ ἐκ τῶν προτέρων εἰσὶ διὰ τῶν καθαρῶν μορφῶν (χρόνου καὶ τόπου) τῆς ἐποπτείας δυναταί. Ἀλλ' ἐν τῷ κυρίῳ ζητήματι τῆς κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου, πῶς συνθετικαὶ κρίσεις εἰσὶν ἐκ τῶν προτέρων δυναταί, παρατηροῦμεν ἀμέσως, ὅτι ὁ Κάντιος παραλογίζεται, ὡς μὴ παρατηρήσας, ὅτι παρὰ τὰς ἐξ ὑποκειμένου συνθετικὰς κρίσεις εἰσὶ καὶ κρίσεις συνθετικαὶ ἐξ ἀντικειμένου (λ. χ. τὸ τρίγωνον εἶναι ἴσον δυσὶν ὀρθαῖς), ὅτι τὴν ὑπερβατικὴν αἰσθητικὴν, ἣτις δὲν ἀνῆκεν οὐσιωδῶς εἰς τοῦτο τὸ μέρος, ὑπέλαβεν ἐξ ὑποκειμένου καὶ οὐχὶ ἐξ ἀντικειμένου, καὶ τὸ αὐτὸν καὶ τὰ νοούμενα ἀγνώριστα καὶ διὰ τοῦτο ἀνύπαρκτα. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο, ὡς ἀντικείμενον τῆς μεταφυσικῆς ὡς μὴ ὑπάρχον ἐκλαμβάνεται, δὲν ὑφίσταται καὶ μεταφυσικὴ εἰς τὸ νόημα τοῦ Καντίου, ἀλλὰ καταστρέφεται.

Τὴν οὐσίαν ὁ Κάντιος ἐκλαμβάνει ὡς ἀπλὴν ἐννοιαν τοῦ νοῦ καὶ αὐτὴν ἐφαρμόζει μόνον εἰς ἀντικείμενα τῆς πείρας· ἡ οὐσία,

λέγει ὁ Κάντιος, δὲν ὑπάρχει τῷ θεῷ, διότι ὁ θεὸς εἶναι ὄν υπεραισθητόν· ἀλλὰ υπεραισθητὰ λέγει καὶ τὰ νοούμενα, τὰς ιδέας· ἐστὶν ἄρα γε ἐν καὶ ταῦτόν τὸ υπεραισθητόν τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων υπεραισθητῶν, ἃ ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τῆς πείρας, ἢ διαφορον; ὁ Κάντιος οὐδέτερον νὰ εἴπῃ δύναται, ἀλλ' ἀκολουθῶς μόνον ὅτι δὲν γνωρίζει. Ἐὰν δὲ ὁ θεὸς μετὰ τῶν ιδεῶν ἦναι ὁ αὐτὸς, ἢ ἐννοια τῆς οὐσίας ὑπάρχει αὐτῷ. Ἐὰν δὲ δὲν ἦναι ὁ αὐτὸς, ἔπεται ὅτι ἐστὶν ἕτερον ταῦτόν, ἕτερα οὐσία ἐνεργοῦσα ἐπὶ τῆς ψυχῆς, τοῦ λόγου καὶ λοιπῶν. Ὁ Κάντιος ὅμως ἐκ τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν ἀποβαλὼν κατακρίνει τὸν Σπινόζαν, ὅτι τὴν οὐσίαν μετὰ τοῦ θεοῦ συνεταύτισεν.

Ὁ Κάντιος ἀποφηνάμενος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνον τὰ φαινόμενα δύναται νὰ γνωρίσῃ, δὲν ἐγνώρισεν, ὅτι ἡ μορφή παντός ὄντος κυρίως ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν πάσης γνώσεως· ἐτι δὲ οὐδὲ τὰς κρίσεις παρήγαγεν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν κατηγοριῶν διεσάφησε, καὶ τὰς ιδέας παρέλαβε ἐκ τῆς τοῦ Οὐόλφριου μεταφυσικῆς.

Τέλος δὲ τὸ ἐξαγόμενον τῆς κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου ἐστὶν, ὅτι μόνον φαινόμενα δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ· τὰ μεταφυσικὰ ἀντικείμενά εἰσιν ἀπλῶς λογικαὶ ιδέαι ἐν οὐδεμιᾷ πείρα ἀπαντώμεναι.

Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος, πῶς εἰσὶ συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων δυναταί, ἐστὶ κατὰ Κάντιον, ὅτι πᾶσα ἀντικειμενικὴ ἀναγκαιότης τῆς γνώσεως ἡμῶν περιορίζεται εἰς φαινόμενον καὶ δυνατὴν πείραν, ὅτι ἡ καθαρὰ μορφή τῆς ἐποπτείας ἐνυπάρχει ἐν τῇ ψυχῇ ἐκ τῶν προτέρων. Ὁ Κάντιος δὴλαδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἔλυσεν, ἀλλ' εἰς μέρη ἐχώρισεν, ἦτοι εἰς τὸ πῶς καθαρὰ μαθηματικὴ, καθαρὰ φυσικὴ καὶ μεταφυσικὴ εἶναι δυνατὴ. Ὁ Κάντιος ἐνόμιζεν, ὅτι ἄνευ ἐποπτείας τὸ καθαρὸν νοεῖν δὲν παρέχει ἀντικείμενα· ὅπως δὲ νοήσωμεν ἀντικείμενα, πρέπει ταῦτα νὰ ᾄσι δεδομένα ἐν τῇ ἐποπτεία· ἐὰν δ' αὕτη προηγῆται, δυνάμεθα μόνον αἰσθητὰ καὶ φαινόμενα νὰ γνωρίσωμεν. Ἐὰν ὅμως ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ, ὡς τὰ μετὰ τὸν Κάντιον συστήματα ἰσχυρίζοντο, ὅτι εἰσὶν ἀντικείμενα ἐκ τῶν προτέρων δεδομένα διὰ τοῦ νοεῖν, θὰ ἀπεδείκνυτο τὸ μὴ ὀρθὸν τῆς τοῦ Καντίου

λύσεως. Εἶναι ἀληθές, ὅτι διακρίνω τί ἀπ' ἐμοῦ, καὶ διὰ τοῦτου τοῦ ἀπ' ἐμοῦ διαφόρου καθίσταμαι εἰδώς ἐμοῦ· ἀλλὰ ποῖόν ἐστι τὸ διάφορον τοῦτο ἐμοῦ καὶ πῶς γίνομαι εἰδώς, οὐδὲ τὰ ἔπειτα συστήματα ἐξήγησαν, διότι δὲν συνεζήτησαν τὰς ἀρχάς. Ἀλλ' ἐὰν παραδεχθῆ τις τὴν ἐποπτεῖαν ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῷ νοεῖν καὶ ἀρχὴν τῶν πολλῶν, τὸ δὲ νοεῖν τοῦ ἐνός, δύναται νὰ ἀποφανθῆ, ὡς τὰ ἔπειτα συστήματα τοῦτο ἐποίησαν, ὅτι τὸ νοεῖν ἔχει ἀλήθειαν ἀντικειμενικὴν, πραγματικὴν. Ἐὰν δὲ ὑποτεθῆ τὸ νοεῖν ἀμέσως μὲν ὡς ἀρχὴ τοῦ ἐνός, ἐμμέσως δὲ, διὰ τῆς ἐποπτείας, καὶ τῶν πολλῶν, δύναται νὰ ἐκληφθῆ, ὅτι τὸ νοεῖν τίθησι καὶ τὸ ἐν καὶ τὰ πολλὰ, καὶ ἐπομένως τοιαύτη ἀρχὴ ἐστὶ οὐ μόνον δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ, καὶ, ὡς ἀρχὴ ἀμφοτέρων, ἀναγκαία.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξάγεται, ὅτι αἱ συνθετικαὶ κρίσεις εἰσὶν οὐ μόνον δυναταί, ἀλλὰ καὶ πραγματικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς συστήματα ἰδεολογικά.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως συνέχεται μετὰ τῆς κριτικῆς τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, εὐλογον εἶναι νὰ γείνη ἐνταῦθα λόγος περὶ αὐτῆς.

Ἡ κριτικὴ περιορίζει τὸν νοῦν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς φαινομένοις. Ἐὰν τὸ σύνολον τῶν αἰσθητῶν φαινομένων φύσις κληθῆ, περιορίζεται ἡ γνῶσις ἡμῶν εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀρχαὶ εἰσὶν ἢ ἐμπειρικαὶ ἢ λογικαί, διακρίνεται ἡ καθαρὰ ἐπιστήμη τῆς φύσεως ἀπὸ τῆς ἐμπειρικῆς· ἡ δὲ καθαρὰ περιλαμβάνει τὰς δι' ἀπλοῦ λόγου δυνατάς γνώσεις· τὰ φαινόμενα δίδονται ἐν τῇ ἐποπτεῖα καὶ δι' ἀπλοῦ λόγου γινώσκονται.

Ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη περιοριζομένη εἰς γνώσεις ἐκ τῶν προτέρων ἐστὶ καθαρὰ· τὰ φυσικὰ ὅμως φαινόμενα περιέχουσιν οὐ μόνον μαθηματικὰ μεγέθη, ἀ εἰσὶ προϊόντα τῆς ἐποπτείας, ἀλλὰ καὶ ὕλην. Τὰ φυσικὰ ὄντα ἐκτὸς ὑπάρχοντα δὲν εἶναι σχήματα ἀπλῶς, ἀλλ' ὄντα. Τὴν δ' ὑπαρξίν γινώσκομεν διὰ τῆς πείρας· τὸ δ' ἐν τοῖς φυσικοῖς φαινομένοις, ὃ δι' ἐποπτείας δὲν γινώσκεται, γινώσκομεν διὰ τῶν ἐννοιῶν, καὶ ἡ δι' ἐννοιῶν γνῶσις εἶναι φιλοσοφία τῆς φύσεως.

Ἡ φύσις περιλαμβάνει ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς πείρας, ἀ εἰσὶν ἢ ἐξωτερικὰ φαινόμενα ἢ ἐσωτερικά· καὶ ἡ μὲν γνῶσις τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων εἶναι ἡ σωματολογία, ἡ δὲ τῶν ἐσωτερικῶν ἡ ψυχολογία.

Ἡ περὶ φύσεως τοῦ Καντίου ἐπιστήμη περιέχει ἐννοίας τινὰς μόνον, ὡς τὴν τῆς ὕλης, τῆς κινήσεως καὶ τινῶν ἄλλων. Ἡ ὕλη εἶναι ἡ οὐσία τῶν σωμάτων, ἀ εἰσὶν ἐξωτερικὰ φαινόμενα.

Ἐπειδὴ ἡ ὕλη μόνον ἐν τῇ ἐμφανίσει γινώσκεται, εἶναι ἡ κίνησις τὸ ἀντικείμενον τῆς μεταφυσικῆς σωματολογίας, ἐπομένως ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως κατὰ Κάντιον εἶναι κυρίως θεωρία τῆς κινήσεως.

Αἱ καθαραὶ ἐννοιαὶ κατὰ Κάντιον εἰσὶν αἱ κατηγορίαι τῆς ποσότητος, ποιότητος, σχέσεως καὶ τρόπου· αἱ ἐννοιαὶ αὗται κατ' αὐτὸν εἰσὶ καὶ τῆς κινήσεως αἱ ἀρχαί, ἐπομένως καὶ οἱ θεμελιώδεις διορισμοὶ τῆς ὕλικῆς κινήσεως· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως κατὰ Κάντιον διαιρεῖται κατὰ τὰς κατηγορίας, καὶ ἡ μὲν τῆς κινήσεως ποσότης εἶναι ὡς τόπου μέγεθος, ἡ δὲ ποιότης ἡ κίνησις ὡς ἰδιότης τῆς ὕλης, ἡ δὲ σχέσις τῆς κινήσεως ἡ κατὰ νόμον συνέχεια, ὃ δὲ τρόπος τῆς κινήσεως, εἶναι ἡ κίνησις ὡς δυνατὴ, πραγματικὴ καὶ ἀναγκαῖα θεωρουμένη ἐμφάνισις· διὰ τοῦτό εἰσὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως τέσσαρα προβλήματα, οἷον φρονομολογία, μηχανικὴ, δυναμικὴ καὶ φαινομενολογία. Ἡ ὕλη εἶναι ἡ οὐσία τῆς κινήσεως, καὶ τῆς ὕλης καὶ ἐν αὐτῇ θεμελιώδεις δυνάμεις εἰσὶν ἡ ὄσις (κεντρόφυξ) καὶ ἔλξις (κεντρόμολος).

Ἐὰν μόνη ἡ ὄσις ὑπῆρχε, τὰ μέρη τῆς ὕλης θὰ διελύοντο, ὃ τόπος θὰ ἐκενοῦτο, ἡ ὕλη θὰ ἀνηρεῖτο· διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἑτέρα δυνάμις ἀναγκαία, διότι κωλύει τὴν διάλυσιν.

Αἱ δύο αὗται δυνάμεις κατὰ Κάντιον δύνανται νὰ παραγάγῃσι τὴν ὕλην· αὗται εἰσὶν αἱ πρῶται δυνάμεις τῆς ὕλης, ὧν ἀνευ αὐτῆ νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται.

Ἐπειδὴ ἡ βαρύτης εἶναι ἡ ἀμεσος τῆς ἔλξεως ἐνέργεια, ἡ δ' ἐλαστικότης τῆς ὄσεως, εἰσὶν βαρύτης καὶ ἐλαστικότης αἱ πρῶται πάσης ὕλης ἰδιότητες.

Ἡ δὲ μετάστασις ρευστοῦ καὶ στερεοῦ ποιεῖ τὸν χαρακτῆρα τῶν ρευστῶν καὶ στερεῶν σωμάτων, ἐὰν δηλαδὴ τὰ μέρη μεθίστανται ἢ οὐ.

Ὅλας ὅμως ταύτας τὰς ἐννοίας ὑποθέτει ὁ Κάντιος ἀντὶ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῶν.

Ὁ Κάντιος ζητεῖ τὴν κατασκευὴν τῆς ὕλης ἐκ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ οὐχὶ ἐξ ἀτόμων· ζητήσας νὰ προσδιορίσῃ τὰς Θεμελιώδεις ἐννοίας καὶ ἀρχὰς τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν καλουμένην δυναμικὴν θεωρίαν τῆς φυσικῆς.

Ἡ δὲ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας κατὰ Κάντιον ὑποθέτει τὴν γνῶσιν τῆς γῆς· διότι αὕτη εἶναι τὸ θέατρον τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, ὑπόκειται τοῖς αὐτοῖς νόμοις, γεννᾶται, ἀκμᾶζει καὶ παρακμᾶζει. Ἐπ' αὐτῆς δ' εἰσὶ φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων διάφοροι, αἷτινες ὅμως εἰς ἓν γένος ἀνήκουσι. Παρὰδεχόμενος δὲ ὡς βάσιν τῆς ἱστορίας τὴν παράδοσιν ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν σημαίνει ἄλλο εἰμὴ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ ἐκ τῆς φυσικῆς καταστάσεως εἰς τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς τοῦ λόγου ἀναπτύξεως, μεθ' ἧς μεταβαίνει ἀμέσως εἰς νέαν περιόδον, εἰς τὴν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διαιρέσεως, τῆς ἐριδος καὶ τοῦ πολέμου ὄντος ἀναγκαίου ἕως οὗ ὁ λόγος κτήσῃ τὴν τελειότητα τῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ἡ δ' ἱστορία Θεμελιούται ἐπὶ τῆς φύσεως, καὶ ἀποβλέπει εἰς τὸν τέλειον τῆς κοινωνίας ὀργανισμόν. Ἐπειδὴ δ' αἱ πράξεις ἀκολουθοῦσι τοῖς φυσικοῖς νόμοις, δικαιολογεῖ ἡ ἱστορία τὴν φύσιν ἢ βέλτιον εἰπεῖν τὴν πρόνοιαν. Ἡ ἰδέα αὕτη καθιστᾷ τὴν ἱστορίαν κυρίως ὄλον τι σύστημα (1).

Ὁ ἄνθρωπος ἐπροκίσθη μὲ λόγον καὶ ὄριστα εἰς τελειοποίησιν τοῦ αὐτοῦ λόγου· πρὸς τοῦτο τὸ τέλος διευθύνει ἡ πρόνοια τὸν ἄνθρωπον· ἡ ἱστορία εἶναι εἰκὼν τῶν ἐπαναστάσεων, πέρχων τῶν ὀποίων φέρει ἡ πρόνοια τὸν ἄνθρωπον εἰς αὐτὸ τὸ τέλος. Κατὰ ταύτην τὴν ἰδέαν ὁ ἄνθρωπος ὑποτίθεται τὸ τέλος τῆς

(1) Ideen zu einer allg. Gesch. in Weltbürgerl. Absicht zum ewigen Friedon, erneuerte Frage ob das menschl. Gesch. im beständigen Fortschreiten zum Besseren sei.

δημιουργίας, τὸ τελειότατον αὐτῆς προῖδν, καὶ ἡ λογικὴ αὐτοῦ τελειοποίησις τὸ τέλος τῆς ἱστορίας.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως νὰ τελειοποιηθῇ δύναται μόνον ἐν τῇ κοινωνίᾳ· αἱ δὲ ἴδιαι κοινωνίαι δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἀσφαλεῖς ἀλλως εἰμὴ διὰ κοινοῦ συνεδρίου συνδέοντος ἅπαντα τὰ ἔθνη ὑπὸ ἓνα νόμον. Τέλος καὶ αὕτη ἡ παγκόσμιος δημοκρατία δὲν εἶναι ἄλλως ἀσφαλῆς εἰμὴ μόνον διὰ τῆς τοῦ ἠθικοῦ νόμου κυριαρχίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας, διὰ τῆς κυριαρχίας μόνον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Τοιοῦτον ἔσται τὸ τέλος παντὸς πολιτισμοῦ, πάσης ἀληθοῦς ὀρησκείας καὶ ἐκκλησίας, καὶ εἰς τοῦτο τὸ μακάριον μέλλον προοδεύει ἡ ἀνθρωπότης διηνεκῶς.

II. Πρακτικὴ φιλοσοφία.

Ὁ Κάντιος τῷ μὲν 1785 συνέγραψε τὴν Θεμελίωσιν πρὸς τὴν μεταφυσικὴν τῶν ἠθῶν, τῷ δὲ 1788 τὴν κριτικὴν τοῦ πρακτικοῦ λόγου, καὶ τῷ 1797 τὴν μεταφυσικὴν τῶν ἠθῶν.

Ὡς ἐν τῇ Κριτικῇ τοῦ Θεωρητικοῦ λόγου ὁ Κάντιος ὀρμάται ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἐκ τῶν προτέρων γνώσεως, οὕτως ἀποτελεῖ ἡ ἀνάλογος ἀντιθέσις τῆς αἰσθητῆς ὀρμῆς καὶ τοῦ νόμου τοῦ λόγου τὴν βάσιν τῆς κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Ὁ Κάντιος ἠθῶν λέγων ἐνόει τὸν ἠθικὸν κόσμον ἔχοντα τὴν ἐσωτερικὴν βάσιν αὐτοῦ ἐν τῇ λογικῇ βουλήσει, τὴν δ' ἐξωτερικὴν ἐν τῇ κατὰ νόμον κοινωνίᾳ λογικῶν ὄντων· ἡ μὲν ἐσωτερικὴ βᾶσις τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐστὶν ἡ ἠθικότης, ἡ δ' ἐξωτερικὴ μορφή τὸ δίκαιον.

Ἐὰν οἱ ἠθικοὶ νόμοι καὶ ὀσμοὶ ἦναι γενικοὶ καὶ ἀναγκαῖοι, ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἠθικοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἐμπειρικὴ, ἀλλὰ λογικὴ ἢ μεταφυσικὴ. Ἐπαρμένως ἡ ἐννοία τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν ἐστὶν ἠθικολογία τε καὶ δικαιολογία.

Ἐν δ' ἠθικῇ δύνامي· ὑπάρχη καὶ ὄφισταται, τοῦτο ἐρευνᾷ ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Ὁ Κάντιος ἀποβαλὼν τὸν Θεὸν ἐκ τῆς Θεωρητικῆς φιλοσοφίας καὶ εἰσαγαγὼν εἰς τὴν πρακτικὴν ἐνόμιζεν, ὅτι ἐγκαταλιπὼν τὸν χῶρον τῆς Θεωρητικῆς γνώσεως ἀνορθοῖ ἕτερον βέλτιονα

ἀπερχόμενος εἰς τὸν χώρον τῆς λογικῆς πίστεως· καὶ ἐνταῦθα κυρίως ἠὲδοκίμησεν ὁ Κάντιος καὶ μέγας ἐφάνη· ἡ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὑπεραισθητοῦ πεποιθήσις ἐπὶ ταύτης τῆς ὁδοῦ κτωμένη δὲν ἔπρεπε νὰ ᾖναι κατωτέρα· δὲν ἐπρόκειτο περὶ κτήσεως γνώσεων, ἀλλὰ περὶ βεβαιότητος, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς ἐκ τῶν προτέρων θεμελιωθεῖσα δὲν ἔπρεπε νὰ ὀνομάζεται κυρίως γνώσις, ἀλλὰ πίστις, διότι τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, ὡς λέγει, (1) πρέπει τις νὰ ἐπεξεργασθῆ καθαράν ἀπὸ παντὸς ἐμπειρικοῦ καὶ ἀνθρωπολογικοῦ, διότι ἅμα τι ἐμπειρικὸν εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς παραληφθῆ, μολύνει τὸ προσῆκον μετὰ τοῦ μὴ προσήκοντος, καθιστᾷ τὸ προσῆκον νόμον καὶ φθείρει τὰ ἦθη. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τοῦ Καντίου ἠθικὴ διεκρίνετο ἀπὸ πάσης προτέρας καὶ ἰδίως τῆς τοῦ Οὐολφίου, ἥτις οὐδ᾽ ὅπως ἀπέβλεψεν εἰς τὸ πόθεν ἡ ὕλη, ἀν ἐκ τῶν προτέρων ἐκ τοῦ λόγου ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐκ τῆς αἰσθητῆς πείρας, ἀλλ' ἐστράφη ἀκρίτως πρὸς τὸ ὕλικόν, ὃ παρεῖχεν ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, τουτέστιν εἰς τὴν περιγραφὴν ἐκείνου, ὃ κοινῶς οἱ ἄνθρωποι βούλονται καὶ ἠδέως πράττουσιν, ἐξ αὐτοῦ ἐσχημάτισε δι' ἀφαιρέσεως γενικὰς ἐννοίας καὶ παρήγαγε σύστημα χυδαῖον, τὸ σύστημα τοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐρευνᾷ τὴν ἀρχὴν καὶ φύσιν τῆς βουλήσεως· ἡ βούλησις εἶναι πρακτικὸς λόγος. Ἡ βούλησις εἶναι ὡς αὐτοδιορισμὸς ἔκφρασις τῆς ἐλευθερίας· ἡ βούλησις ὡς νομοθέτης ἐστὶν αὐτόνομος, τουτέστιν ὡς δίδουσα νόμους ἑαυτῇ, ὡς ὑποτασσομένη δὲ νόμοις ἑτέρων λέγεται ἑτερόνομος.

Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς ἀπεφάνηατο τὴν αὐτονομίαν, διότι μόνη ἡ αὐτόνομος βούλησις δύναται ὡς ἐκπληροῦσα τὸν νόμον νὰ πράξῃ ἠθικῶς· ὁ ἠθικὸς νόμος ἐμφανίζεται ὡς αὐτονομία τῆς βουλήσεως· ἡ βούλησις ποιεῖ τὸν νόμον καὶ διὰ τοῦτο εἶναι αὐτόνομος, οὐχὶ δ' ὁ νόμος τὴν βούλησιν, διότι ὁ ἦτο ἑτερόνομος· ἡ αὐτονομία τῆς βουλήσεως ὑποθέτει, ὅτι ἡ βούλησις ὀρίζει ἑαυτὴν, εἶναι ἐν τῇ πράξει αὐτῆς ἀπὸ πασῶν τῶν αἰτιῶν ἀπολύτως ἐλευθέρη.

(1) Einl. zu Rechtslehre S. 16. Grundlegung zur Metaphys. der Sitten Vorrede.

Ἐπειδὴ ἡ αὐτονομία τῆς βουλήσεως ὡς ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς συνταυτίζεται μετὰ τῆς ἐλευθερίας, καθίσταται τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς ζήτημα τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι δύναμις ἐνεργείας ἀνεξαρτήτου ἀπὸ ἐξωτερικῶν αἰτιῶν καὶ δύναται νὰ νοηθῆ ὡς δύναμις ὄντος μὴ ὑποκειμένου χρόνῳ· ἄρα δὲν εἶναι φαινόμενον οὐδὲ παράστασις, ἀλλὰ νοούμενον.

Ἐὰν θεὸς ὑποτεθῆ, οὐδὲν πλὴν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐλεύθερον. ἐὰν ἐγὼ ἦμαι αἰτία τῆς πράξεώς μου, εἶναι ἡ πράξις ἐμοῦ ἐλευθέρη· ὡς αἰτία ἐλευθέρη εἶμι βούλησις δίδουσα νόμον ἐμοὶ αὐτῷ.

Ἡ βούλησις ἐστὶ καθαρὰ καὶ ἐμπειρικὴ· ἐλευθερία εἶναι πρακτικὸς λόγος, καθαρὰ βούλησις· ἡ καθαρὰ βούλησις ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ζητεῖ μόνον τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθόν.

Ἐπειδὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἀντικείμενον εἶναι τὸ ἀγαθόν, γίνεται ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου θεωρία τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ.

Ὁ Κάντιος τὴν βούλησιν παραδέχεται αὐτὴν καθ' αὐτὴν ἐλευθέρην· ὁ θεωρητικὸς λόγος ἀναφέρεται εἰς τι δεδομένον ἀντικείμενον· ὁ λόγος ἐν ταύτῃ τῇ γνώσει δὲν καθίσταται ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ὡς πρακτικὸς· ὁ ἄνθρωπος ὡς ὄν ἠθικὸν εἶναι ἐλεύθερος, ὑπὲρ πάντα φυσικὸν νόμον καὶ πᾶν φαινόμενον.

Ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ πρακτικοῦ λόγου βουλόμενος ὁ Κάντιος νὰ ἐρευνήσῃ ἐκ τῶν προτέρων ἀρχὴν καὶ διορισμοὺς ἠβούλετο νὰ καταστήσῃ καταληπτὴν τὴν ἐσωτάτην καὶ μεγίστην ἀρχὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἥτις ἐν τῷ θεωρητικῷ λόγῳ ὡς οὐσία καὶ ἐγὼ δὲν κατενοήθη, καὶ αὐτὴν νὰ δείξῃ ὡς ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας, καὶ αὐτὴν εὐρῶν ἐθεμελίωσεν ὡς κέντρον τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας καὶ τῆς μετ' αὐτόν· δι' ἔλλειψιν ὅμως μεθόδου θεωρητικῆς οὐτ' αὐτὴν διώρισεν οὔτε τὸ περιεχόμενον αὐτῆς γενετικῶς παρήγαγεν.

Ὡς ἐν τῷ θεωρητικῷ τὸ ὑπεραισθητόν, τὸ αὐτόν, πανταχοῦ ὑπετίθετο χωρὶς νὰ ἐρισθῆ καὶ γνωρισθῆ, οὕτω καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας μένει ὅπως κενή, ἀφρημένη καὶ ἀόριστος· ὡς δ' ἀόριστος ἐξέρχεται ἐξ ἑαυτῆς εἰς τὰ ἐκτὸς καὶ

μορφοῦται· τὸ δὲ περιεχόμενον, ὃ λαμβάνει, ἔστιν ἐπιθυμία, κλίσεις· αἱ δ' ἐπιθυμίας καὶ ὄρμαι γινώσκονται ἐκ τοῦ κλισθη-
ματος τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου, ἄρα οὐχὶ ἐκ τῶν προτέρων,
ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων. Ὅπως δ' αὕτη ἡ ἀρχὴ μὴ γέλνη ἑτερό-
νομος ἐν διαφωνίᾳ πρὸς τοὺς φυσικοὺς διορισμοὺς, ἀλλ' ὅπως
διατήρησιν τὴν ἐαυτῆς αὐτονομίαν, πρέπει γὰρ μὴ προβῆ ἐπι το-
σοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῆ τὴν ἀλλοτρίαν ὕλην ὡς ἰδίαν αὐτῆς φύ-
σιν· ὡς δ' ἀνεξάρτητος ἀρχὴ καὶ ἐλευθερία δύναται νὰ τηρηθῆ
μόνον ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνην τὴν ὕλην, καὶ ἐν τούτῳ κυρίως
ὕφισταται ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ἀρετὴ· ἄρα τὸ ὑποκείμενον δύναται
ἑαυτὸ μόνον νὰ θέσῃ σκοπὸν, δηλαδὴ τὴν διατήρησιν τῆς ἀφη-
ρημένης αὐτοῦ ἐλευθερίας· οὐδένα δὲ ἐξ ἀντικειμένου σκοπὸν
δύναται νὰ διώκῃ χάριν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, χωρὶς ἑαυτὸ νὰ πα-
ραδώσῃ σκοπῶ τινὶ καὶ ἀκολουθῶς νὰ ἀναιρέσῃ ἑαυτὸ· διότι
ἐὰν σκοπὸς ἐγίνετο ἡ πραγματοποίησις ἀντικειμένου τινὸς καὶ
τῆς βουλήσεως αἴτιον, θὰ ὑπετάσσετο τὸ ὑποκείμενον τῷ ἀντι-
κειμένῳ καὶ θὰ καθίστατο μέσον ἄλλου, καὶ τὸ ἕτερον θὰ ἐγί-
νετο ἄρχον αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ὡς ὄν ἠθικὸν εἶναι ἐλεύθερος ὑπὲρ πάντα
φυσικὸν νόμον καὶ πᾶν φαινόμενον· καὶ ὁ λόγος, ᾧ ἡ ὕλη ἐν
τῷ θεωρητικῷ εἶναι ἀναγκαῖα, περιφραγεῖ ἐν τῷ πρακτικῷ πᾶ-
σης αὐτῷ δεδομένης ὕλης. Ἡ βούλησις ὀρίζει αὐτὴν ἐν ἑαυτῇ·
ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας ἱδρύεται τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἠθικόν· ἐνταῦθα
ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ ἀπόλυτον αὐτοῦ αὐτοσυνειδὸς (Kr. d. pr. act.
V. σ. 3 καὶ ἐφ.).

Ἐνταῦθα λέγει ὁ Ἑγκελ (Hegel Gesch. der Phil. III. σ. 582),
ὅτι ἐν τῷ στήθει τοῦ ἀνθρώπου παρίσταται τὸ πρόσωπον τοῦ
ἀπολύτου, καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ἀληθές τῆς τοῦ Καντίου φιλοσο-
φίας, ὅτι ἐγὼ ἀναγνωρίζω μόνον, ὃ κατὰ τὸν ἐμὸν ὄρισμόν ἐστίν.

Ὁ Κάντιος παραδέχεται δύο εἴδη ὀρεκτικῆς δυνάμεως. ἀνώ-
τερον καὶ κατώτερον· καὶ ταύτων τὸ μὲν κατώτερον ἀποτελοῦ-
σιν αἱ ὄρμαι, αἱ κλίσεις καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, τὸ δὲ ἀνώτερον
ἡ βούλησις· διότι ὁ ἐγωϊσμός, ἡ φιλαυτία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια
ἀνάγονται εἰς τὸ κατώτερον εἶδος τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως· διότι

οἱ λαμβανόμενοι ἐκ τῶν κλίσεων διορισμοὶ εἰσὶν ἀρχαὶ τῆς βου-
λήσεως ἑτερογενεῖς, τουτέστιν ἡ βούλησις ἔστιν ἑτερόνομος ὡς
ἐξ ἄλλου λαμβάνουσα τοὺς διορισμοὺς· ἡ οὐσία τῆς βουλήσεως
εἶναι αὐτοδιορισμός, διότι ὁ πρακτικὸς λόγος δίδει αὐτὸς ἑαυτῷ
νόμους, τουτέστιν εἶναι αὐτόνομος· διὰ δὲ τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἐμ-
πειρικὴ βούλησις ἡμῶν ἑτερόνομος, διότι διορίζεται δι' ἐπιθυ-
μιῶν (Kr. d. pr. V. σ. 40. 126).

Ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας συνίσταται
εἰς τὸ ὅτι ὁ Κάντιος τὴν ἐλευθερίαν ὑπέλαβεν ὡς ὑπέρτατον σκο-
πὸν (Kr. d. pr. V. σ. 62).

Ὁ πρακτικὸς λόγος εἶναι νομοθέτης, ὁ νόμος ὃν δίδει, εἶναι
ὁ ἠθικὸς νόμος· τὸ περιεχόμενον ὅμως τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἶναι
κενόν, διότι τοῦτο ὡς μορφή εἶναι ἡ μεθ' ἑαυτοῦ ταυτότης, τὸ
καθόλου, ὃ εἰς ἑαυτὸ μὴ ἀντιφάσκον ἐστὶ τὸ κενόν τὰ μὴ εἰς
πραγματικότητα ἐρχόμενον· ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας
δὲν εἶναι μὲν ἐγωϊστικὴ ὡς κοινῶς ἐκφραζομένη αβούλει καὶ
πράττε ἀεὶ οὕτως, ὥστε ποτὲ νὰ μὴ γέλνης μέσον· ὁ νόμος
ὅμως οὗτος ἔμεινεν ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἕτερον ἐξωτερικόν καὶ διὰ
τοῦτο ἔμεινεν ἐν τῇ κατηγορίᾳ τοῦ δικαίου χωρὶς νὰ προβῆ εἰς
τὴν ἀνωτέραν τῆς ἐλευθερίας βαθμίδα, τὴν ἠθικὴν, ἥτις ἔπρεπε
νὰ διαφέρῃ τοῦ δικαίου. (Kr. r. pr. V. σ. 55).

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νόμος οὗτος ἔμεινε κενός, δὲν ἠδυνήθη ὁ
Κάντιος νὰ προσδιορίσῃ τὸ καθήκον. Τὸ νὰ ὑπερασπίσῃ τις λ.χ.
τὴν αὐτοῦ πατρίδα, πρὸς εὐδαιμονίαν ἄλλου νὰ συνεργῆ, ταῦ-
τά εἰσι καθήκοντα οὐχὶ ἕνεκα τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ διότι εἰσὶ
καθήκοντα· διότι τὸ περιεχόμενον δὲν εἶναι τὸ ἰσχύον κοινῶς ἐν
τοῖς ἠθικοῖς νόμοις, διότι ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτὸ, π.χ. ἡ εὐερ-
γεία διατάσσει «ὄστε ὅλα τοῖς πτωχοῖς»· διὰ τοῦ χαρίζειν
ὅμως πάντα ἡ εὐεργεία ἀναιρεῖται.

Ἡ τελεία ἠθικὴ κατὰ Κάντιον πρέπει νὰ ᾔηται καὶ νὰ μείνη
πέραν τοῦ ὄντος, διότι ἡ ἠθικὴ ὑποθέτει τὴν διαφορὰν τῆς κοι-
νῆς καὶ τῆς ἰδίας βουλήσεως· ἡ ἴδιος ὀρίζεται ὑπὸ τῆς κοινῆς·
ἀγῶν δύναται νὰ ὑπάρχῃ μόνον, ἔταν ἡ ἴδιος δὲν ᾔηται τῇ κοινῇ
προσῆκουσα· διὰ τοῦτο ἔπεται, ὅτι τὸ τέλος τῆς ἠθικῆς βουλή-

σεως δύναται νὰ ἀποκτηθῆ μόνον ἐν τῇ ἀπειρῷ προόδῳ. Ἐπὶ αὐτοῦ θεμελιοῦ ὁ Κάντιος (Kr. d. pr. V. σ. 219) τὸ αἴτημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐκλαμβάνων αὐτὴν ὡς ἀπειρον τοῦ ὑποκειμένου πρόοδον εἰς τὴν αὐτοῦ ἠθικότητα, διότι ἡ ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἠθικότης εἶναι ἀτελής, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προβῆ ἐπ' ἀπειρον· ἡ ἴδιος βούλησις διάφορος τῆς κοινῆς οὕσα δὲν εἶναι μόνιμος.

Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τῆς τοῦ κόσμου τάξεως καὶ τοῦ φρονήματος πρέπει νὰ ὑπάρχη συνέχεια, ταύτην δὲ μόνος ὁ τοῦ κόσμου αἰτίος παρήγαγε, πρέπει νὰ ὑπάρχη Θεός.

Ἐνταῦθα ζητεῖ ὁ Κάντιος (Kr. d. pr. V. σ. 198 καὶ ἐφ.) νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἠθικός κόσμος πρέπει νὰ ᾔηται ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ φυσικοῦ· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ αἴτημα τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, ὅν ὁ λόγος δὲν γινώσκει· ὁ λόγος ὅμως τείνει εἰς ἔνωσιν τῆς φύσεως μετὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅς εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ ἀγαθὸν ὁ τελικός τοῦ κόσμου σκοπός.

Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καθὼ κατ' εἶδος λογικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἄνευ περιεχομένου ἀντίκειται ταῖς ὁρμαῖς καὶ κλίσεσι φύσεως ὑποκειμενικῆς καὶ ἐξωτερικῆς. Τὴν δ' ἀντίθεσιν ἀμφοτέρων συνδέει ὁ Κάντιος ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ἐν ᾗ καὶ ἡ φύσις ἐστὶ τῇ λογικῇ βουλήσει προσήκουσα καὶ ἡ εὐδαιμονία τῇ ἀρετῇ. Αὕτη ὅμως ἡ ἔνωσις μένει ἐπέκεινα καὶ εἶναι μόνον ἐννοια, ἰδέα, ἣτις δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς, ἀλλὰ μόνον πρέπει νὰ ὑπάρχη.

Ὁ Κάντιος λέγων, ὅτι ὁ ἐνάρετος ἐν τῷδε τῷ βίῳ δυστυχεῖ, ὁ κακὸς εὐτυχεῖ, ἀποδεικνύει τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίν ἀναγκαίαν ὡς τοῦ ὄντος, τῆς αἰτιότητος, δι' ἧς ἡ ἁρμονία αὕτη πραγματοποιεῖται. Τὸ αἴτημα ὅμως τοῦτο, ὡς τὸ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐγκαταλείπει τὴν ἀντίφασιν καὶ εἶναι μόνιμον, διότι τὸ ἀγαθὸν ἐστὶ τί πέραν τῆς φύσεως· ὁ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ὁ τῆς ἐλευθερίας νόμος διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ ἀντίκεινται ἀλλήλοις, καὶ ἐπειδὴ ἀμφοτέρω μετ' ἀλλήλων νὰ συνδεθῶσι δὲν δύνανται, εἰσὶν ἐν μεγίστῳ δυαδισμῷ· ἡ ἐνότης ἀμφοτέρων πρέπει νὰ τεθῆ, αὕτη ὅμως οὐδέποτε ἐστὶ πραγματικὴ, διότι ὁ διχασμὸς ἀμφοτέρων προὔπετέθη.

Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι τὸ κακὸν ἔχει τὴν πηγὴν αὐτοῦ ἐν τῇ βουλήσει· ἡ βούλησις διαφθειρομένη γίνεται κακὴ· τὸ κακὸν καὶ ἀγαθὸν ἴστανται ἐχθρικῶς ἀλλήλοις ὡς ἀρχαί, ὧν ἐκάστη βούλεται τὴν κυριαρχίαν ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον. Τὸ κακὸν πρέπει νὰ κατανικηθῆ, ὁ ἄνθρωπος ἀπ' αὐτοῦ νὰ λυτρωθῆ. Ἐπειδὴ ἡ χρεια τῆς λυτρώσεως πηγάζει ἀμέσως ἐκ τοῦ ἠθικοῦ λόγου, εἶναι ἡ πίστις καθαρὰ λογικὴ· διὰ τοῦτο συνέγραψε τὸ περὶ θρησκείας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καθαροῦ λόγου. Ὁ Θεὸς εἶναι πίστις ἀπλῆ, μόνον ἐξ ὑποκειμένου, δὲν εἶναι αὐτὸς καθ' αὐτόν. (Kr. d. pr. V. σ. 223.)· διὰ τοῦτο ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι ἕκαστος εἶναι ὑπόχρεος νὰ πράττῃ κατὰ τοὺς ἠθικοὺς νόμους, ὅτι ἐκάστη πράξις εἶναι κανὼν δι' ἐκάστην νομοθεσίαν, ὅτι ἡμῖν δέδοται ἡ ἰδέα τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ, περὶ οὗ ἔχομεν βεβαιότητα πλήρη· ἵνα ὅμως ταῦτα συμφωνώσιν, αἰτεῖται ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴ λήγῃ, καὶ νομοθέτης νὰ ὑπάρχη, ὅπως κατὰ τοῦτον τὸν νόμον δικάζῃ, ἀμείβῃ καὶ τιμωρῆ. Τὸν Θεὸν ὅμως ὁ Κάντιος δὲν νοεῖ, ὡς ὁ Σπινόζας, οὐσίαν, ἀλλὰ προσωπικότητα ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν. Ἀντικείμενα ὅμως ὑπεραισθητὰ εἰσὶ μὲν νοητὰ, οὐχὶ δὲ γνωριστὰ, εἰσὶν αἰτήματα τοῦ λόγου, οὐχὶ ἀντικείμενα, εἰσὶν ἰδέαι ἠθικαί, οὐχὶ ἐννοιαὶ ἐπιστημονικαί· διὰ τοῦτο περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς θρησκείας δὲν ὑπάρχει γνῶσις ἐπιστημονικὴ, ἀλλὰ μόνον πίστις.

Ταῦτα δὲ τὰ αἰτήματα τοῦ πρακτικοῦ λόγου εἰσὶ πλήρη ἀντιφάσεων. (Hegel Gesch. d. Phil. III. σ. 538),

Ὁ Κάντιος τὸν ἄνθρωπον ἐκήρυξε φύσει ἐλεύθερον· ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι ἐξ ἀντικειμένου· ὁ Κάντιος ἐν τούτῳ εἶναι μὲν ἀνακόλουθος, εἶναι ὅμως μέγας ὡς ἐκφράσας τὴν ἰδέαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Ὁ Κάντιος ἐζήτησε νὰ θεμελιώσῃ καθαρὰν τῶν ἠθῶν μεταφυσικὴν ἐκ τῶν προτέρων, δὲν ἐπέτυχεν ὅμως, διότι ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἦτο σύμμικτος, ἐμπειρικὴ τε καὶ φιλοσοφικὴ, καὶ ἔμεινεν ἀτελής, διότι ἡ ἐμπειρία ἀντέκειτο αὐτῇ, ἡ ἀκατάληπτος φύσις ἦτο ὡς τι ἀλλότριον, σκοτεινόν, ἀμέσως δεδομένον ἐκ τῆς γνῶσεως καὶ βουλήσεως περιορισμός. Ἐπειδὴ ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη

ἔχει μέγαν σκοπόν, τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ σκοτεινὸν καὶ τὸν περιορισμὸν, δὲν εἶναι ἀπλῶς τῶν βιομηχανῶν βοηθός. Ἰπὸ τοῦ μυστηριώδους τούτου προαισθήματος ὁ Κάντιος ὠθούμενος συνέγραψε πολλὰ περὶ φυσικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν ἀντικειμένων.

Ὁ Κάντιος διαιρέσας τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν ἤσθετο ἔλλειψίν τινα καὶ τρίτον μεταξὺ αὐτῶν μέρος παρενεῖρε, τὴν κριτικὴν τῆς κριτικῆς δυνάμεως ὡς μέλος συνδετικὸν ἀμφοτέρων. Ἡ κριτικὴ ὅμως αὕτη τῆς κριτικῆς δυνάμεως περιεχόμενον ἔχει θεωρίαν περὶ τοῦ σκοποῦ. Ἐὰν αὕτην ὁ Κάντιος ἀκολούθως ἀνέπτυξαι, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναίρῃ καὶ τὸ ὑποκειμενικὸν τοῦ θεωρητικοῦ μέρους καὶ τὸ ἀφήρημένον τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς νὰ συμπληρώσῃ ἐπιτυχῶς. Ἡ δὲ μέσον τοῦτο, ὃ ἐμελλε νὰ συνδέσῃ τὸν θεωρητικὸν λόγον μετὰ τοῦ πρακτικοῦ, εὔρεν, εἰ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ, καὶ διὰ τούτου προσήγγισεν εἰς τὸ νὰ διορθώσῃ ὅλα τὰ πρότερα λάθη αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ μέσον ἦτο ἡ κριτικὴ τῆς κριτικῆς δυνάμεως ἥτοι τοῦ κριτικοῦ. Ὁ μὲν νοῦς ἀποβλέπει εἰς γνῶσιν τῆς φύσεως, ὁ δὲ λόγος εἰς πραγματοποίησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἐὴν δ' ἀντίθεσιν ταύτην τῆς φύσεως καὶ ἐλευθερίας ὑπερνικᾷ ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ· διὰ τοῦτο ὁ Κάντιος ἐν τῇ κριτικῇ τῆς κριτικῆς δυνάμεως προβαίνει ὑπὲρ τὸν ὑπερβατικὸν ἰδανισμὸν ὡς θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τῆς φύσεως καὶ ἐλευθερίας· τιαῦται δὲ ἔννοιαι τῆς κριτικῆς δυνάμεως εἰσι γ' ὅπου τεχνικὸν ἔργον παράγεται, δηλαδὴ παράγεται μὲν ἐξ εὐφυίας, κρίνεται δὲ ὡς ἔργον τῆς ἐλευθερίας· διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κριτικῆς δυνάμεως ἐστίν· ἂν καὶ πῶς ἐν τῷ χώρῳ τῆς τέχνης εἰσὶν συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων δυναταί.

Ἡ κριτικὴ δυνάμις φαίνεται εἰς τὴν γνωστικὴν δυνάμιν ἀνήκουσα καὶ διὰ τοῦτο ὡς τὸ μέσον τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου ἀποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἕτερον μετάβασιν.

Ἐν τῇ θεωρητικῇ γνῶσει (τῇ φύσει), λέγει ὁ Κάντιος (Urtheilskraft Einl, σ. 20 καὶ ἐφ.), ὁ λόγος δύναται μόνον διὰ τοῦ νοῦ ἐκ δεδομένων νόμων διὰ συλλογισμῶν νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα, ἃ ὅμως αἰεὶ ἐν τῇ φύσει μένουσι· μόνον ἐν τῷ πρακτικῷ

εἶναι ὁ λόγος νομοθέτης. Ὁ νοῦς καὶ ὁ (πρακτικὸς) λόγος ἔχουσι δύο διαφόρους νομοθεσίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους τῆς πείρας χωρὶς νὰ ἦναι συγκεχωρημένον ἢ μία νὰ παραβλάπτῃ τὴν ἑτέραν· διότι, ὡς ἡ ἔννοια τῆς φύσεως δὲν ἔχει ἐπιρροὴν εἰς τὴν νομοθεσίαν διὰ τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας, οὕτω καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας δὲν διαταράσσει τὴν νομοθεσίαν τῆς φύσεως. Τὸ δυνατόν, τὴν συνύπαρξιν ἀμφοτέρων τῶν νομοθεσιῶν καὶ τῶν εἰς τοῦτο δυνάμεων ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ τοῦλάχιστον ἀνευ ἀντιφάσεως νὰ νοήσῃ τις, ἀπέδειξεν ἡ κριτικὴ τοῦ καθάρου λόγου. Ὅτι δ' οἱ δύο οὗτοι χώροι, οἵτινες ἑαυτοὺς δὲν περιορίζουσιν μὲν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ των, ἀλλ' ἐν ταῖς αὐτῶν ἐνεργείαις ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἀπαύστως περιορίζουσιν ἑαυτοὺς, δὲν ἀποτελοῦσιν ἐν, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς φύσεως παριστᾷ μὲν τὰ αὐτῆς ἀντικείμενα ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ, οὐχὶ ὅμως ὡς ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ, ἀλλ' ὡς ἀπλᾶ φαινόμενα, ἡ δ' ἔννοια τῆς ἐλευθερίας ἀπ' ἐναντίου παριστᾷ ἐν τῷ αὐτῆς ἀντικειμένῳ τὸ αὐτόπραγμα ὃν αὐτὸ καθ' αὐτὸ, δὲν δύναται ὅμως νὰ παραστήσῃ ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ, ἐπομένως οὐδετέρᾳ δύναται νὰ παράσχῃ θεωρητικὴν γνῶσιν περὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς ὡς αὐτοπράγματος, ὅπερ θὰ ἦτο τὸ ὑπεραισθητόν, οὐ τὴν ἰδέαν τις πρέπει νὰ ὑποτάξῃ τῷ δυνατῷ ἐκείνων τῶν ἀντικειμένων τῆς πείρας, αὐτὴν ὅμως οὐδέποτε δύναται νὰ ὑψώσῃ καὶ ἐκτείνῃ εἰς γνῶσιν.

Ἰπάρχει λοιπὸν χώρος ἀπειρος καὶ ἀδιάβατος δι' ἅπασαν τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δυνάμιν, δηλαδὴ ὁ χώρος τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἐν ᾧ οὐδὲν ἔδαφος εὐρίσκωμεν, ἐπομένως ἐπ' αὐτοῦ οὔτε διὰ τὰς ἔννοιαις τοῦ νοῦ οὔτε διὰ τὰς τοῦ λόγου δυνάμεις νὰ ἔχωμεν χώρον διὰ τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν. Καὶ ἂν μὲν γὰρ χάσμα ἀνεπίκταν μεταξὺ τοῦ χώρου τῆς ἔννοιας τῆς φύσεως ὡς τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ χώρου τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας ὡς τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ὥστε ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον μετάβασις διὰ τῆς θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ λόγου, δὲν ἦναι δυνατὴ, ὡν ὁ εἰς εἰς τὸν ἕτερον οὐδεμίαν ἐπιρροὴν νὰ ἔχῃ δύναται, ὡς ἂν νὰ ἦσαν πολλοὶ καὶ διάφοροι κόσμοι ἀνευ ἐπιρροῆς ἐνὸς εἰς ἕτερον, πρέπει ὅμως

δ εἰς νὰ ἔχη εἰς τὸν ἕτερον ἐπιρροήν, δηλαδή ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πρέπει νὰ πραγματοποιήσῃ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ τὸν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς νόμων ἐπιβεβλημένον σκοπὸν καὶ ἐπομένως πρέπει ἡ φύσις νὰ νοηθῇ οὕτως, ὥστε ἡ νομιμότης τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦλάχιστον νὰ συμφωνῇ κατὰ τὸ δυνατόν τῶν ἐν αὐτῇ ἐνεργηθῆσομένων σκοπῶν κατὰ νόμους τῆς ἐλευθερίας· ἄρα πρέπει νὰ ὑπάρχῃ λόγος τῆς ἐνότητος τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ὃ τῇ φύσει ὑπόκειται, μετ' ἐκείνου, ὃ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πρακτικῶς περιέχει, ἐξ οὗ ἡ ἔννοια, εἰ καὶ οὔτε θεωρητικῶς οὔτε πρακτικῶς εἰς γνῶσιν αὐταῦ ἔρχεται, ἐπομένως οὐδένα ἔχει ἴδιον χῶρον, ποιεῖ ὅμως τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ τρόπου τοῦ νοεῖν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑτέρου. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου ἐστὶν ἡ κριτικὴ δύναμις, ὡς μετὰξὺ τῆς γνωστικῆς καὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως τὸ αἶσθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου. Ἐν ταύτῃ λοιπὸν τῇ κριτικῇ δυνάμει πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ χώρου τῶν ἐννοιῶν τῆς φύσεως εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας. (Kr. d. Urtheilskr. Einl. σ. 17 καὶ 24.)

Ἡ κριτικὴ δύναμις τάσσει τὸ ἴδιον ὑπὸ τὸ καθόλου· ἐὰν τὸ ἴδιον ᾖναι δεδομένον καὶ τὸ καθόλου εὑρίσκεται, εἶναι ἡ κριτικὴ δύναμις λογιστικὴ, ἐὰν δὲ τὸ καθόλου ᾖναι δεδομένον, ἡ κριτικὴ δύναμις εἶναι διοριστικὴ· ἡ λογιστικὴ δεῖται ἀρχῆς, ἵνα ἐν τῇ φύσει ὑψωθῇ ἀπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸ καθόλου· οἱ γενικοὶ νόμοι τῆς φύσεως κατὰ τὴν κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου ἔχουσι τὴν βάσιν αὐτῶν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν προγράφοντι αὐτοὺς τῇ φύσει· οἱ δ' ἴδιοι τῆς φύσεως νόμοι εἰσὶν ἐμπειρικοί.

Ἐπειδὴ τὸ αἴτιον τῆς τῶν πολλῶν ἐνότητος ὑπελήφθη ὁ νοῦς, ὑπετέθη, ὅτι τὸ αἰσθητὸν ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ· ἡ ἰδέα αὐτῆ τινὸς καθόλου ἔχοντος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ εἶναι κατὰ Κάντιον τὸ ἀντικείμενον τῆς κριτικῆς δυνάμεως. Ἡ κριτικὴ δύναμις εἶναι διττὴ, αἰσθητικὴ καὶ τελεολογικὴ· ταύτων δ' ἡ μὲν αἰσθητικὴ ὑπελήφθη ὑποκειμενικὴ, ἡ δὲ τελεολογικὴ λογικὴ ἐξ ἀντικειμένου σκοπιμότης. Τὸ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης καλὸν δεικνύουσιν ἡμῶν τὴν ἐνότητα τῆς ἐννοίας τῆς

φύσεως καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κάντιος τὸ καλὸν τῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς ὑποθέτει ὑποκειμενικόν, θεωρεῖ περιορισμένον· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀντικείμενικόν θεωρεῖ τὸ καθ' αὐτὸ, τὸ δὲ καθ' αὐτὸ εἶναι ἀφαίρεσις τοῦ ἑτέρου, θεωρεῖ ὡς τὸ κενόν, ἄοριστον, ἐπέκεινα. (Hegel Gesch. d. Phil. III. σ. 540).

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας, ὁ πρακτικὸς λόγος, πρέπει νὰ ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς φύσεως· λόγος καὶ φύσις δὲν δύνανται νὰ χωρισθῶσι καὶ νὰ ᾖναι ἑτερογενεῖς· φύσις καὶ ἐλευθερία πρέπει νὰ συνδέωνται· ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος ἐνυπάρχει τῷ αἰσθηματι τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου· ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα κατελογίσθη εἰς τὸ ἐμπειρικόν περιεχόμενον τοῦ λογικοῦ συνειδότος, ἐθεωρήθη ἡ ἠθικὴ ἐπιστήμη μικτὴ· τοῦτο τὸ αἶσθημα εἶναι ἄμεσον, δὲν εἶναι κρίσις λογικῶς ἀνεπτυγμένη, ἀλλὰ κρίσις προηγουμένη τῆς νοητικῆς γνώσεως περὶ τῆς σκοπιμότητος τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων ἐν μέρει μὲν διὰ τὴν γνωστικὴν δύναμιν ἡμῶν, ἄρα ἡδονὴ αἰσθητικὴ λογοθεώρητος, ἐν μέρει δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀνάλογον τῆς αἰσθητῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν ἰδίαν ἐννοίαν αὐτοῦ· διότι κρίνεται δηλαδή κατὰ πόσον αὐτὴ πρὸς τοῦτο ἀντιστοιχεῖ, ὃ αὕτη δύναται καὶ πρέπει νὰ ᾖναι φύσις. Τοῦτο τὸ ἐσωτερικόν ὄν, τὸ αὐτόν, ὃ ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον τῶν ἐξ ἀντικειμένου φαινομένων, θεωρεῖται ὡς νὰ ᾖναι ὁ ἴδιος αὐτοῦ δημιουργός, ὡς τεχνίτης ἐκ προθέσεως ἐνεργῶν μετὰ νοῦ καὶ συνειδήσεως. Ἄρα τῇ φύσει ἀποδίδεται νοῦς τεχνικὸς, ὃν ἡ φύσις δὲν ἔχει, ὡς ὁ Κάντιος ἐνόμιζε· διότι αὕτη ἐνεργεῖ ἀλόγως καὶ ἀναγκαίως· ἀλλ' ἡμεῖς ὑποθέτομεν, ἔλεγεν, ὅτι αὐτὸς ἐνεργεῖ μετὰ συνειδήσεως καὶ βουλήσεως, ἵνα ἐκ τούτου ἐξηγήσωμεν τὰ προϊόντα αὐτῆς· ἡμεῖς οἱ ἔχοντες νοῦν δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν νοῦν, τουτέστι τὴν ἰδίαν φύσιν ἡμῶν καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ ἐννοήσωμεν.

Ἐὰν ὁ Κάντιος διὰ τούτων τῶν ἀντιφάσεων δὲν ἀπέσυρεν, ὃ ὑπέθεσεν, ὅα ἐξηλείφετο τὸ ἀγνώριστον τοῦ αὐτοῦντος, ὅα καθίστατο τὸ ἀντικείμενον τῆς φύσεως διαφανές, ἡμῶν συγγενές καὶ φιλικόν, ὥστε οὔτε ἀγῶν ὅα ὑπῆρχεν οὔτ' ἀντίστασις κατὰ

της φύσεως, αλλά ο άνθρωπος θα κινείται εν αὐτῷ ὡς ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως.

Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι ὁ νοῦς δίδει τὸν σκοπὸν, ὅτι ὁ σκοπὸς ἡμῶς εἶναι δι' ἡμᾶς μόνον, ἐξ ὑποκειμένου. Ἐὰν ὁ Κάντιος ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ σκοπὸς εἶναι καὶ ἐξ ἀντικειμένου, θὰ εἶχε διορθώσει ὅλα τὰ λάθη αὐτοῦ, τὸ αὐτὸν θὰ καθίστατο γνωριστὸν, καὶ ἡ γνῶσις θὰ ἦτο οὐ μόνον ἐξ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀντικειμένου. Ὁ σκοπὸς εἰς τὴν ἐκτενεστάτην σημασίαν εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ὃ αὐθὶς ἐστὶ μόνον ἰδέα ἐμοῦ καὶ πρέπει ἐν τῷ κόσμῳ νὰ πραγματοποιηθῆ, ἵνα ὁ κόσμος διὰ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου γείνη ἀγαθός· αὕτη δὲ ἡ ταυτότης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς πραγματοποίησεως ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι αἴτημα τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ὃς αἰτεῖ μὲν, δὲν δύναται ὅμως νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦτο πρὸς πραγματοποίησιν αὐτοῦ εἶναι ἀναγκαία τις ὑπὲρ τὸν κόσμον δύναμις, καὶ ἡ δύναμις αὕτη ἡ ἔχουσα ὡς μέγιστον σκοπὸν τοῦτο τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὁ Θεός. (Kr.d.Urtheilskraft σ. 423). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἐξαγόμενον τοῦ κριτικοῦ ἐστὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἐξαγομένου τοῦ καθαροῦ λόγου, ὅτι δηλαδὴ αἱ ἰδέαι δὲν ἔχουσι σημασίαν ἀντικειμενικὴν, ἀλλ' ὑποκειμενικὴν, οὐδὲ συντακτικὴν, ἀλλὰ διατακτικὴν. Οὕτω λήγει καὶ ἡ κριτικὴ τῆς κριτικῆς δυνάμεως διὰ τοῦ αἰτήματος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν αἰτεῖται μὲν, δὲν δύναται ὅμως κατὰ Κάντιον νὰ ἀποδειχθῆ, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει μόνον νὰ πιστευῆται. (Kr. II. Urth. σ. 460). Τί ἐστὶν ὅμως ὁ Θεός; Ἐὰν αὐτὸν ἀμεσον, ἀφηρημένον ὑπολάβωμεν, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν· ἐὰν συγκριμένον, ἔμμεσον, ὀρίσωμεν, γινώσκωμεν, διότι γνῶσις ἐστὶν ἀντικειμένου ἐν αὐτῷ ὀρισμένου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ὀρισμοῦ περιορίζεται, δὲν δύναται νὰ γνωρισθῆ. Ἐπειδὴ τὸ ἀπειρον κατὰ Ἰακώβην γίνεται διὰ τῆς γνώσεως πεπερασμένον, εἶναι ἀσέβεια τὸ νὰ θέλῃ τις νὰ γνωρίσῃ αὐτόν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀλήθεια ἐμμέσως εὐρίσκεται, μετέβη ἡ φιλοσοφία τοῦ Σχελλιγγίου ἐκ τοῦ ἀμέσου εἰς τὸ ἔμμεσον, τουτέστι τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ τοῦ ὄντος.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἡ τοῦ Καντίου φιλοσοφία τὸν λόγον ἀφηρημέ-

νως ὑπέλαβεν, ἦλθεν εἰς δυαδισμόν, τὸ δ' ἐξαγόμενον ἦτο, ὅτι μόνον τὰ φαινόμενα δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν, ὅτι ὁ λόγος ὡς ἀφηρημένος δὲν ἔχει βεβαιότητα ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μόνον ἐξ ὑποκειμένου.

Ἐὰν ἡ ἐμπειρία ἦτο, ὡς ἀπεδείχθη καὶ ὁ Κάντιος ἐγίνωσκεν, ἡ πηγὴ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, διὰ τί δὲν ἐζήτησεν ὁ Κάντιος νὰ ἀνατρέψῃ αὐτὴν ἐκ θεμελίων; Τοῦτο τοῦλάχιστον ἐζήτησαν πάντες ἀπὸ τοῦ Καρτεσιου νὰ κατορθώσωσι, διότι πᾶν ἐμπειρικὸν σύστημα ἦτο ἀναπόδεικτον καὶ ἀμφίβηλον· διὰ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι πρέπει νὰ εὐρεθῆ ἀρχὴ τις αὐτῆ καθ' αὐτὴν βεβαία καὶ ἐξ αὐτῆς τὰ ἄλλα νὰ θεμελιωθῶσιν. Ἐπειδὴ τὸ μετὰ τίνος ἀρχῆς συνεχόμενον αὐτῆς καθ' αὐτὴν βεβαίως πρέπει νὰ ἦναι ἐπίσης βέβαιον, ὡς αὐτὴ ἡ ἀρχὴ, ἐζήτησαν πάντοτε τὴν ἀρχὴν ταύτην νὰ εὐρώσιν. Τὸ ἕτερον ὅμως τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε μετὰ τῆς ἀρχῆς νὰ συνδεθῆ ἢ κατὰ Κάντιον διὰ συνθετικῶν κρίσεων ἐκ τῶν προτέρων νὰ κτηθῆ, ἦτο ἀνάγκη πάλιν ἐκ τῆς πείρας νὰ παραληφθῆ.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ὅλας τὰς γνώσεις ἐξ ἑαυτοῦ μόνον διὰ τοῦ νοῦ, οὐδεμίαν θὰ εἶχε χρειαζομένην ἀποκαλύψεως καὶ ἀγωγῆς δι' ἀνωτέρων θείων μέσων, ἐξωτερικῶν καὶ ἱστορικῶν· ἤδη αὐτὸ τὸ συμφέρον τῆς Θεολογίας εὐρίσκει ἀφορμὴν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Καὶ ἂν ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος καὶ ὁ φιλόσοφος καθόλου ἐγνώρισαν τὴν ἐμπειρίαν ὡς πηγὴν ὄλων τῶν κακῶν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καταστρέψωσι, πῶς πρέπει ἐκ τῶν προτέρων, γενετικῶς, νὰ ἀντικαστήσωσι τὸ πλῆρες, ὃ αὐτοῖς ἡ ἐμπειρικὴ γνῶσις παρέσχεεν;

Ἐὰν τοῦτο ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἠθικῆς ἐπετύγχανε, δὲν θὰ ἐπετύγχανεν ἐν τῷ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἱστορίας ἢ ἔπρεπε τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν νὰ κατασκευάσωμεν ἐκ τῶν προτέρων, ὡς ὁ μαθηματικὸς κατασκευάζει τοὺς νόμους τῆς οὐρανοῦ καὶ ἐπιγείου μηχανικῆς; πῶς ἠδυνάμεθα τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ νὰ κατασκευάσωμεν; ἵνα τὸν Θεὸν ἐκ τῶν προτέρων γνωρίσωμεν, πρέπει ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ θέσωμεν πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ· οἱ ζητοῦντες ὅμως τὴν φιλοσοφίαν εἰς τοῦτον τὸν χώρον νὰ φέ-

ρωσιν ζητοῦσι τὴν φιλοσοφίαν νὰ διαφθείρωσιν ὡς ἀφαιροῦντες ἀπ' αὐτῆς τὴν πραγματικὴν βάσιν, τουτέστι τὴν τε φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν.

Καὶ ὅμως ἡ μετὰ τὸν Κάντιον φιλοσοφία ἐζήτησε καθαρὰν γενετικὴν μέθοδον καὶ δι' αὐτῆς ἐπινενοημένον σύστημα πιστεύουσα, ὅτι ἡ ἐμπειρία φέρει εἰς εἰδωλολατρείαν καὶ δουλείαν.

Ὁ Κάντιος εἶχε δύο ἀρχὰς καὶ ἡ τὴν μίαν ἔπρεπέ τις νὰ παραδεχθῆ ὡς ἀφετηρίαν ἢ τὴν ἑτέραν καὶ ἡ ἐκ τῶν πολλῶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἓν (ἐκ τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν ἰδεολογίαν), ὡς ὁ Ἐρβάρτος, ἢ ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὰ πολλὰ, ὡς ὁ Φίχθιος, Σχελλίγγιος καὶ Ἐγκελος, ἢ ἀναγνωρίζων τὸν δυαδισμόν νὰ ἔλθῃ εἰς ἑνωσιν αὐτῶν, ὡς ἐζήτησαν ὁ Ἰακώβης, ὁ Ρεϊγχόλδος, ὁ Φρεϊσίος καὶ ἄλλοι.

Πρῶτος ὁ Ρεϊγχόλδος (Versuch einer neuen Theorie des Vorstellungsvermögens 1789) ἀπεφάνητο ὅτι ἐν τῷ συνειδῶτι ἦτοι τῇ παραστατικῇ δυνάμει συνυπάρχουσιν ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, καὶ πρέπει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ νὰ προῦποτεθῆ καὶ τὸ δεκτικὸν τῆς ὕλης ἐξ ἀντικειμένου καὶ ἡ αὐτενέργεια τῆς ἐξ ὑποκειμένου μορφῆς τῶν παραστάσεων.

Διὰ ταύτης τῆς θεωρίας ἐζήτησεν ὁ Ρεϊγχόλδος νὰ στηρίξῃ τὸ σύστημα τοῦ Καντίου, ἔδωκεν ὅμως ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ τεθῶσιν ἄλλαι βάσεις, ἐφ' ὧν τὸ σύστημα τοῦ Καντίου πλέον δὲν ἠδύνατο νὰ σταθῆ, διότι ἡ θεωρία αὕτη τὸν δυαδισμόν τοῦ Καντίου ἀνῆρσε καὶ οὕτω τὴν τοῦ Καντίου ὑπερτέρησεν.

Ὁ Κάντιος ἐξέθηκε τὴν περὶ συνθετικῶν κρίσεων ἐκ τῶν προτέρων ἰδέαν, ὡς κοινὸν σχῆμα θέσιν, ἀντίθεσιν καὶ σύνθεσιν, καὶ τὸν ρυθμόν τῆς γνώσεως. Τὴν ἀπόλυτον ὅμως ἀντίφασιν, τὸν δυαδισμόν νὰ ἀναιρέσῃ δὲν ἐνόησεν. Τὴν δ' ἀξίαν τῆς φιλοσοφίας οὔτε διὰ τῆς συνεπειᾶς τοῦ συστήματός του ἀντικατέστησεν, οὔτε διὰ τῆς σαφηνείας τῆς ἐρεύνης τῆς γνωστικῆς δυνάμειος, οὔτε διὰ τῆς ἀναιρέσεως τῆς τοῦ Οὐόλφου δογματικῆς μεταφυσικῆς, ἀλλ' ὅτι πρῶτος τὸ πνεῦμα ἀντικείμενον γνώσεως κατέστησεν καὶ ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον ἅμα ἀπέδειξε, καὶ ὅτι τὸ ἐγὼ ἐστὶν ἡ οὐσία, ἢ ὁ Φίχθιος κυρίως ἀνέπτυξεν. Τὴν

ιδέαν ταύτην, τὴν ἐξαντικειμένωσιν τοῦ ὑποκειμένου ἐκφράσας κατέστη ὁ ἰδρυτῆς τῆς ὕλης μετ' αὐτὸν φιλοσοφίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου περιλαβοῦσα τὸν ὅλον χῶρον τῆς γνώσεως εἶχε πλεῖστα μέρη. Ὁ μὲν Ἰακώβης ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ τὸ ἀποθετικὸν αὐτῆς, ὁ δὲ Φίχθιος τὸ θεωρητικὸν ἀσπασάμενος ἐζήτησε νὰ παραγάγῃ τὰς κατηγορίας, ὁ δὲ Σχελλίγγιος ἠρεύνησε τὸ πρακτικὸν καὶ τὴν κριτικὴν δύναμιν, ὁ δὲ Ἐγκελος ὅλα ταῦτα τὰ μέρη τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας ἐζήτησε νὰ συνάψῃ εἰς ἓν ὅλον, εἰς μίαν ἰδέαν διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἰδέα κατ' Ἐγκελον ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ συνόλου, τῆς συνθέσεως.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου ἔγεινε γνωστὴ ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, Ὁλλανδίας, Δανιμαρκίας, Ρωσσίας. Αὕτη ὅμως δὲν ἔμεινεν ἀγνή, ἀλλ' ἐμίχθη μετ' ἄλλοτριων στοιχείων ὑπὸ Βυτερβεκίου, Κρυγίου, Φρεϊσίου καὶ ἄλλων (1).

Ἐπειδὴ ὁ Ἰακώβης πρῶτος τότε τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ Καντίου ἐγνώρισε, καὶ πρῶτος τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἐπολέμησεν, εἶναι εὐλογον αὐτὸν νὰ προτάξωμεν τῶν ἔπειτα φιλοσόφων.

II. ΦΡΕΪΔΕΡΙΚΟΣ ἙΡΡΙΚΟΣ ΙΑΚΩΒΗΣ.

Γεννηθεὶς τῷ 1743 ἐν Δυσσελδόρφῳ ἐσπούδασεν ἐν Γενεύῃ καὶ Παρισίοις γνωρίσας ἐν μὲν Γενεύῃ τὸν Βοννέτον, ἐν δὲ Παρισίοις τὸν Διδερτότον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔλαβεν ἐν Δυσσελδόρφῳ δημοσίαν ὑπηρεσίαν, κατὰ δὲ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐτέθη ἐκτὸς ἐνεργείας· τῷ δὲ 1804 ἔγεινε πρόεδρος τῆς ἐν Μονάχῳ ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν μέχρι τοῦ 1812, ὅτε παρρητήθη, διότι οἱ διαμαρτυρόμενοι τότε κατηγοροῦντο ὡς δημαγωγοί· τῷ δὲ 1819 ἀπεβίωσεν. (Rixner Gesch. d. Phil. III. σ. 317.).

(1) Versuch einer Darstellung der Geschichte der neueren Phil. v. Joh. Eduard Erdmann. III Bd. I Abth. σ. 232—554· καὶ ὁ Γεννεμάννος, οὗ τὸ ἐγχειρίδιον ὁ Κ. Κούμας τῷ 1818 εἰς τὸ ἑλληνικὸν μετέφρασε, περιέχει τινὰ περὶ τῆς ἐξακλώσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου ὑπὸ τῶν ὑπαδῶν καὶ ἐναντίων του.

Ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός ἦτο εὐγενής, ἡ παιδεία του βásiμος. Κατὰ πρῶτον ἐξέδωκε τῷ 1785 τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζου λαβὼν εἰς τοῦτο τὴν ἀφορμὴν ἐκ τῆς πρὸς τὸν Μενδελσῶνα διαφορᾶς περὶ τοῦ Λεσσιγγίου, διότι ὁ Μενδελσῶν αὐτὸν ὡς Σπινοζιστὴν δὲν ἀνέφερε.

Μετὰ δὲ τὰς ἐπιστολάς τῷ 1785 ἐξέδωκε τὸ περὶ ἰδανισμοῦ καὶ πραγματισμοῦ, τῷ δὲ 1811 περὶ τῶν θείων ὄντων καὶ ἄλλα πλεῖστα (1).

Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἔχουσιν ὕψος ἀπλοῦν, κομψὸν καὶ λαφυρὸν καὶ εἰσι διδασκικώτατα διὰ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν.

Πρῶτος ὁ Ἰακώβης λαβὼν τὴν ἀφορμὴν ἐκ τῆς Γαλλικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Γερμανικῆς μεταφυσικῆς ἐπεχείρησε νὰ υπερασπίσῃ τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν. Ἡ περὶ τούτου ὁμῶς βεβαιότης ἐθεμελιόυτο ἐπὶ τῆς ἀμέσου πραγματικότητος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος· καὶ ἂν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνορύξῃ τὸν ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ θησαυρὸν, υπεράσπισεν ὁμῶς αὐτὸν κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἐπέσυρεν εἰς ἑαυτὸν τὴν προσοχὴν τῶν συγχρόνων του.

Περὶ δὲ τοῦ νοῦ συναφώνει τῷ Καντίῳ, ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ διατάσσει καὶ μορφώνει τὴν ἄλλοθεν λαμβανομένην ὕλην· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νοῦς τὴν ὕλην οὔτε ἔχει οὔτε παράγει ἐξ ἑαυτοῦ, ἐπιταί, ὅτι ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ πᾶν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μόνον τὴν μορφήν αὐτοῦ, τουτέστι τὸ πῶς τὰς λαμβανομένας παραστάσεις ἐργαζόμεθα.

Περὶ δὲ τοῦ αἰσθητοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς τῆς δεδομένης αὐτῷ διέκρινεν ὁ Ἰακώβης ἀκριθέστερον τι εἰς τὴν αἴσθησιν ὡς ὄργανον ἀνήκει καὶ τι εἰς τὸν νοῦν. Ὁ Κάντιος τὴν γνώσιν υπέλαβεν ἐξ ὑποκειμένου οὐχὶ δὲ καὶ τὸ περιεχόμενον· διὰ δὲ τοῦτο υπέλαβε τὸ αὐτὸν ἀγνώριστον.

Ὁ Ἰακώβης κατέκρινε τὸν Κάντιον, διότι υπέλαβε τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ὡς φαινόμενον μόνον, τὸ δὲ φαινόμενον παράστασιν ἄπλην, τὸ δ' αὐτὸν ἠρνεῖτο ὡς ἀνεξάρτητον τῆς

παραστάσεως. Ὁ Κάντιος τὴν γνώσιν υπέλαβε γνώσιν φαινομένων οὐχὶ διότι αἱ κατηγορίαι εἰσι πεπερασμένα, ἀλλὰ διότι ἐξ ὑποκειμένου. Ὁ δὲ Ἰακώβης οὐσιῶδες ἐθεώρει ὅτι αἱ κατηγορίαι εἰσὶν οὐ μόνον ἐξ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ πεπερασμένα καὶ περὶωρισμένα· πῶς ὁμῶς τὸ δεδομένον δι' αἰσθήσεως εἰσχωρεῖ εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν ἡμῖν γίνεται αἴσθησις, τοῦτο ὁ Ἰακώβης υπελάμβανε μυστήριον ἀνεξερευνητόν· ἐθεώρει ὁμῶς ἱκανὸν ὅτι τοῦτο πραγματικῶς εἰσέρχεται καὶ φέρει τὴν ἀμεσον αὐτοῦ βεβαιότητα εἰς τὸ συνειδός. Ὅτι δὲ, ἔλεγεν, ἡ βεβαιότης αὕτη καὶ ἀνεῦ τῆς ἐνεργείας ἡμῶν υπάρχει, εἶναι τοσοῦτον βέβαιον, ὥστε αὕτη πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ἀνωτέραν πάσης ἀποδείξεως καὶ μηδεμιᾶς χρήζουσαν ἀποδείξεως· πρὶν ἢ ἐν ἡμῖν αἰσθήσεις προέλθωσιν ὁ νοῦς δὲν παρατηρεῖ αὐτάς, ἀλλὰ μετὰ τῆς αἰσθήσεως προέρχεται καὶ ἡ πάθησις· ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δύναμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ τὴν γένεσιν αὐτῶν, διότι αὕτη προηγεῖται τῆς παρατηρήσεως. Ὁ νοῦς ὡς αὐτοθεώρητος δύναμις εὕρισκε τὰς παραστάσεις, τὰς αἰσθήσεις, τὰ αἰσθήματα, πάντοτε παρεσκευασμένα· ταῦτα πάρεσι πρὶν ἢ ἴδῃ ὁ νοῦς πῶς καὶ πόθεν προέρχονται· διὰ τοῦτο δὲν βλέπει ὁ νοῦς ἐν ἑαυτῷ, ἐὰν παραστάσεις καὶ αἰσθήσεις δὲν παρῶσι πραγματικῶς· εἶναι ὁμῶς πιθανὸν ὅτι αὐταὶ ἀπετελέσθησαν δι' ἀλληλεπίδρασεως τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ἀντικειμένων, διότι δι' ἡμᾶς ἡ ἀλληλεπίδρασις εἶναι θαῦμα· μάλιστα δὲ ἡ τριβὴ ἢ ἡ πληγὴ σώματός τινος εἰς τι πνευματικὸν στοιχεῖον, λ. χ. τὴν ψυχὴν, ἢ ἀλληλεπίδρασις δύο ὄντων τῷ γένει διαφόρων ἐστὶν ἀνερμήνευτος· ἡ μόνη τοῦ συνειδότητος ἐργασία ἐστὶ τὸ νὰ φέρῃ εἰς ταύτην τὴν θολερὰν παλῖρροίαν, εἰς τοῦτο τὸ χάος συγκεχυμένων αἰσθήσεων, διαίρεσιν, ὀρισμὸν καὶ τάξιν. (Kuhn, Jacobi und die Phil. seiner Zeit S. 283). Καὶ ὁ Κάντιος παρεδέχετο ἀλληλεπίδρασιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ὄντων καὶ ἐνεργειῶν αὐτῶν ἐφ' ἡμῶν, ἡ ἐνέργεια ὁμῶς αὕτη εἶναι τοῦ νοῦ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν αἰσθήσεων ἐξ ὑποκειμένου καὶ οὐχὶ ἐξ ἀντικειμένου· ἵνα οὕτως δ' εἴπωμεν τὴν ὅλην φύσιν ὁ Κάντιος ἐξήγησεν ὡς φαινόμενον ἐξ ὑποκειμένου. Ὁ δ' Ἰακώβης τὴν ὕλην ἐν τῇ αἰσθήσει υπέθετε δεδομένην καὶ υπάρχουσαν πραγματικῶς,

(1) Jacobis Werke von 1812—1823 in 7 Bänden.

καὶ ὁ νοῦς ἔχει βάσιν αὐτήν· ἄρα ὁ Ἰακώβης τὴν ὕλην πραγμα-
τικὴν ὑπολαβὼν καὶ βάσιν ἄμεσον τῆς τοῦ νοῦ ἀναπτύξεως θε-
μελιώσας τὴν ἀρχὴν τοῦ πραγματικοῦ ἢ ὅπως ἐκάλει τὸ ἄμεσον.

Ὁ Ἰακώβης ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ ἔρμηνεος γνῶσις συνίσταται εἰς
τὸ νὰ ἀναφέρῃ αἰτίαν τινός, ἢ αὐτὴς ἔχει ἐνέργειαν πεπερασμέ-
νην· ὥστε τοιαύτη γνῶσις εἰς μόνον τὸ πεπερασμένον ἀναφέρε-
ται. Ὁ λόγος, ὃν διὰ τοῦ νοῦ εἰς τὸ μετέπειτα ἀντικατέστησε,
δύναται νὰ παραγάγῃ ὅρους μόνον τοῦ πεπερασμένου, νόμους
φυσικοῦς, μηχανισμὸν· ἡμεῖς νοοῦμεν τι ὄν, ἐὰν δυναθῶμεν νὰ
παραγάγωμεν ἐκ τῶν ἐγγύς αἰτίων του, οὐχὶ δ' ἐκ τῶν ἀπω-
τάτων· διὰ τὸ ἀπώτατον εἶναι ὁ θεὸς· κύκλον τινὰ λ. χ. ἐν-
νοοῦμεν, ἐὰν γνωρίσωμεν νὰ παραστήσωμεν σαφῶς τὸν μηχανι-
σμὸν τῆς γενέσεώς του ἢ τὴν φύσιν του· τοὺς τύπους τοῦ συλ-
λογισμοῦ, ἐὰν τοὺς νόμους γνωρίσωμεν, οἷς ὁ νοῦς ἐν τῷ κρίνειν
καὶ συλλογίζεσθαι ὑπόκειται· διὰ τοῦτο δὲν ἔχομεν ἐννοίας περὶ
περὶ ποιότητων ὡς τοιούτων, ἀλλὰ μόνον ἐποπτείας· περὶ δὲ
τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἔχομεν αἰσθημα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐννοίαν·
ἐννοίαν δὲ ἔχομεν μόνον σχήματος, ἀριθμοῦ, θέσεως, κινήσεως,
καὶ αἱ ποιότητες γινώσκονται, ἐὰν ἀναχθῶσιν εἰς τὰς ἐννοίας,
ἐξ ἀντικειμένου ὅμως καταστρέφονται· αὕτη ἐστὶν ἡ πεπερασμέ-
νη γνῶσις· ὅσα ὁ λόγος νὰ παραγάγῃ δύναται, ταῦτά εἰσιν ὄντα
τῆς φύσεως, τοιούτεσι πεπερασμένα, καὶ ὁ λόγος εἶναι πεπερα-
σμένος· τῷ λόγῳ δύναται νὰ ἀποκαλυφθῇ, ὃ ἐστὶν ἐν τῇ φύσει,
δηλαδὴ ποικιλία ὄντων, μεταβολαί, πεπερασμένα, οὐδέποτε
πραγματικὴ τοῦ κόσμου ἀρχὴ, οὐδέποτε πραγματικὴ ἀρχὴ ἐξ
ἀντικειμένου.

Ἐὰν δὲ ἡ ὕλη ἐκληφθῇ προῖον τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας, ὡς ὑπέ-
λαβεν ὁ Φίλιππος, δὲν εἶναι αἱ αἰσθήσεις πρῶται, ἀλλ' ἡ τοῦ νοῦ
κατασκευὴ ἡμῖν ὡς ἀρχὴ παρισταμένη, ὁ νοῦς μένει μόνος ἀλη-
θής, ὁ ἐκτὸς κόσμος καὶ τὰ ὄντα εἰσὶ προῖόντα τῆς τοῦ νοῦ ἐνερ-
γείας· ὁ δὲ κόσμος, ἔνθα ὡς βέβαιος σοιθῆ, πρέπει νὰ τηρήσῃ τὸ
συνειδὸς τὴν ἄμεσον, πραγματικὴν τῶν αἰσθήσεων καὶ παρα-
στάσεων ὑπαρξίν καὶ νὰ μὴ ἐξηγήσῃ αὐτὰς ἐκ τινος ἐσωτερι-

κῆς τοῦ νοῦ κατασκευῆς, διότι αὐταὶ γίνονται προῖόντα ὑποκει-
μενικά, καὶ ἐμπίπτομεν εἰς τὸν ἰδανισμόν.

Ἐὰν ὁ Ἰακώβης ἐξήγει τὸ πραγματικὸν τῆς αἰσθήσεως θὰ
ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὸ ἀνεξήγητον τοῦ λόγου πραγματι-
κόν· λόγος ὅμως αὐτῷ ἦτο ἄλλο τι ἢ τῷ Καντίῳ. Ὁ Ἰακώβης
ἔλεγεν ὅτι, ὡς ἡ αἰσθησις ἡμῶν εἶναι δύναμις ἄμεσως τὰ ὑπάρ-
χοντα σωματικὰ δεχομένη, οὕτως εἶναι καὶ ὁ λόγος δύναμις δε-
κτικὴ ἄμεσως τοῦ ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ χώρῳ τοῦ πνεύματος ὑ-
πάρχοντος, δύναμις δεκτικὴ δεδομένη πρὸς γνώρισιν τῆς ἰδίας
πνευματικῆς οὐσίας ἡμῶν καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν περιεχομένου, ὃ πνεῦ-
μα ὀνομάζεται· ὥστε ἡ τῶν ἰδεῶν ὑπαρξὶς ὑπστίθετο πραγμα-
τικὴ καὶ τὸ τοῦ λόγου περιεχόμενον ἀνώτερον, ὃ ἠδύνατο κατ'
ὀλίγον δι' αὐτοῦ νὰ γνωρισθῇ καὶ ἀποκαλυφθῇ, εἰ καὶ δὲν δυ-
νάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν, πῶς καὶ πόθεν αὕτη ἡ πραγματικὴ ὑπαρ-
ξὶς τῶν ἰδεῶν ἐστὶν ἐν ἡμῖν, ὡς οὐδὲ τὴν ὑπαρξίν τῶν αἰσθη-
σεων ἡμῶν· αὐταὶ ὅμως εἰσὶ πραγματικῶς· τοῦτό ἐστι τὸ ἀλη-
θές, ἀναμφισβήτητον καὶ οὐδεμιᾶς χρήζον ἀποδείξεως.

Τὰς ἰδέας αὐτοῦ ταύτας ἀπηύθυνεν ὁ Ἰακώβης κατὰ τοῦ Καν-
τίου λέγων αὐτῷ ὁ Καντίος δὲν παρεδέχθη τὴν πραγματικὴν
τῶν ἰδεῶν ὑπαρξίν ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ αὐτοῦ καὶ δὲν
ἐθεώρησεν ὡς τὸ μέγιστον καὶ βεβαιότατον· δὲν εἶναι αὐτῷ
ἱκανὸν ὅτι ἡ πραγματικὴ ὑπαρξὶς τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τοῦ κατη-
γορικοῦ προστάγματος καλουμένου, ὡς ἡ βεβαιότης; ἐὰν τοῦ-
το ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἐποιήσατο, πῶς ἀπέ-
φυγεν αὐτὸ νὰ ποιήσῃται καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς θεωρητικῆς φι-
λοσοφίας; Τοῦτο, ὃ ἦτο βέβαιον ἐν τῇ πρακτικῇ, δὲν ἔπρεπε νὰ
ἦναι καὶ ἐν τῇ θεωρητικῇ; » Ὁ Ἰακώβης ἀληθῶς ἐπέτυχεν τὸ
κύριον λάθος τοῦ Καντίου καὶ ἐξήλεγξε θελήσας νὰ θεμελιώσῃ
τὸ ἄμεσως βέβαιον, ἐφ' οὗ ὅλα ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῶσιν, ἐπὶ ἄλ-
λου τινός ἀνωτέρου, δι' οὗ τὸ πρῶτον ἐκλονίσθη.

Τὸ νόημα τούτου εἶναι ὅτι δύναται τις ἐκ τούτου τοῦ πραγ-
ματικοῦ νὰ συμπεράνῃ τὴν ἀληθῆ τῆς γνώσεως βάσιν· καὶ τοῦτο
ἐξέφρασεν ὁ Ἰακώβης εἰπὼν αὐμεῖς παράγετε πάντα ὅσα θεω-
ρεῖτε βέβαια, ἐξ ἀνωτέρων ἀρχῶν· ὑμεῖς πάντα θέλετε νὰ ἔχητε

ἀποδεδειγμένα· τί γενήσεται τὸ μέγιστον ἀξίωμα, ἢ μέγιστη ἀλήθεια ; » Ὁ Ἰακώβης τὸν ὅλον ἄνθρωπον λαμβάνων ὑπ' ὄψιν εὐρίσκει, ὅτι τὸ συνειδὸς αὐτοῦ περιέχει δύο παραστάσεις, τὴν τοῦ πεπερασμένου καὶ τὴν τοῦ ἀπείρου, ἀμφοτέρας ἀχωρίστους, τὴν δὲ τοῦ πεπερασμένου παράστασιν ὑποθέτουσαν τὴν τοῦ ἀπείρου. Τὸν λόγον ἀρχὴν τῆς γνώσεως ἐκλαβὼν, τουτέστι πνεῦμα, λέγει, ὅτι θέλει νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὑπερφυσικόν, ὃ εἶναι ἀκατάληπτον, μόνον δὲ καταληπτόν ὅτι ἐστὶ δεδομένον, ἢ ἡλαδὴ γεγονὸς τοῦ συνειδότης· ὁ θεὸς ἐστὶν ἐκτὸς αὐτοῦ ἀνεξάρτητος· ἐπειδὴ ὅμως διὰ τοῦ συνειδότης μου τίθεται, εἶναι παρὰ τῷ Ἰακώβῃ ἡ ὑποκειμενικὴ τοῦ νοεῖν θέσις κύριον· τὸ συνειδὸς περὶ θεοῦ ἐστὶ τὸ ἐν τῷ συνειδότη ἡμῶν τοιοῦτον, ὥστε συνδέεται ἀμέσως μετὰ τῆς περὶ τοῦ θεοῦ ἰδέας, ὅτι οὗτός ἐστιν· τὸ δὲ τοῦ ὑπερφυσικοῦ, εἰς ὃ προβαίνει τὸ νοεῖν, ἐστὶ τῷ Ἰακώβῃ τοσοῦτον βέβαιον, ὅσον τὸ δὲ αὐτοῦ· ὅσῳ βέβαιος εἰμι, λέγει ὁ Ἰακώβης, τόσῳ ἐστὶν ὁ θεὸς βέβαιος. Ἐπειδὴ εἰς τὸ αὐτοσυνειδὸς ἐπανέρχεται, εἶναι τὸ ἀπόλυτον δι' ἡμᾶς μόνον ἄμεσον· διὰ τοῦτο ὁ Ἰακώβης ἐξήτει θεὸν προσωπικόν, ὃν ὑπερβατικόν, τουτέστιν ἐκτὸς τοῦ νοεῖν καὶ οὐχὶ ἐν τῷ νοεῖν, τουτέστιν ὑποκειμενικόν.

Ταύτην δὲ τὴν ἄμεσον γνῶσιν τοῦ θεοῦ ὠνόμασε πίστιν, ἐσωτερικὴν ἀποκάλυψιν· καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ θεοῦ παράστασις εἶναι ἄμεσος, εἶναι ἡ ἀλήθεια ἄμεσος, διότι τὸ ἔμμεσον δὲν εἶναι ἀληθές· διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἰσχυριζόμενος τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν τὴν ὑπάρχουσαν ὡς νόμον ἐν τῷ πνεύματι στηρίζεται ἐπὶ τῆς πραγματικῆς τούτου τοῦ νόμου ὑπάρξεως· τὸ ὑπάρχον, τὸ ἀμέσως δεδομένον, ὡς λ. χ. ἡ ὑπαρξίς ἡμῶν, ἢ τῶν νόμων τοῦ νοῦ ἡμῶν, δύναται μόνον νὰ δεῖχθῃ, οὐδέποτε δὲ καὶ νὰ ἀποδειχθῇ, τουτέστιν εἶναι ἀδύνατον νὰ παραχθῇ ἐξ ἀνωτέρων

αἰ κοινῶν ἀξιομάτων λογικῶς. Ὁ θεὸς κατὰ τὸν Ἰακώβην δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, διότι ἀπόδειξις σημαίνει εὐρεσίαν ὄρων, παραγωγὴν ἐξ ὄρων· ἀπόλυτον ὅμως παραγόμενον δὲν θὰ ἦτο ἀπόλυτον, θεός· ἡ ἀπόδειξις κατὰ Ἰακώβην δὲν προβαίνει ὑπὲρ τὸ πεπερασμένον· καίτοι ὁ θεὸς εἶναι τὸ μεταφυσικόν ἀντικεί-

μενον, ἢ ἀπόδειξις ὅμως καθιστᾷ αὐτὸν ἐξηρητημένον, ποιεῖ πεπερασμένον. Τὸ ἀπόλυτον δὲν ἄμέσως βέβαιον ὑπάρχει μόνον ἐν τῇ πίστει, μόνον ἐξ ὑποκειμένου, ἀγνωρίστον, τουτέστιν ἀόριστον, ἐπομένως ἄγονον, διότι ἐξ ἀορίστου παράγεται οὐδὲν, οὐδὲ γνῶσις, ὠρισμένη πραγματικὴ.

Τοῦτο δὲ, ὅτι ἀδύνατον νὰ ἀποδειχθῇ τὸ ὑπάρχον, τὸ ἀμέσως δεδομένον, ἢ ὑπαρξίς ἡμῶν αὐτῶν, ἢ τῶν νόμων τοῦ νοῦ ἡμῶν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἐπομένως ὅτι ἡ συνθετικὴ μέθοδος εἶναι ἀχρηστος τῇ μεταφυσικῇ, ἦτο λάθος, διότι αὕτη κυρίως ἐπενήργησεν εἰς μόρφωσιν τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ Ἰακώβης ἀνίχνευσε μετὰ βαθυνοίας τὴν μυστηριώδη πηγὴν τῶν προαισθήσεων τοῦ ὑψίστου καὶ θεοῦ ἐν ἡμῖν, ἕως οὗ αὕτη ἡ προαίσθησις φανεροῦται αὐτῷ ὡς ἄμεσον αἰσθημα, καὶ τοῦτο ἀπεφάνητο ὡς τὸν κεκρυμμένον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς θησαυρὸν, ὃν πρέπει νὰ φυλάξῃ τις, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ ἀπολέσῃ, καὶ ἐξήτησε νὰ δεῖξῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ.

Ὁ Ἰακώβης ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀνάγει ὑπὲρ πᾶν ἐξωτερικόν εἰς ἐσωτερικόν αἰσθημα βεβαιούν τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξίν· ὁ δὲ λόγος φέρει εἰς ἀθεϊσμόν καὶ εἰς σύστημα ἀναγκαιότητος· αὕτη ἡ θεωρία τοῦ Ἰακώβῃ ἦτο ἡ προτέρα, διότι εἰς τὸ μετέπειτα βουλόμενος πρὸς τὴν λογικὴν φιλοσοφίαν νὰ συμβιβασθῇ ἔθεσεν εἰς τόπον τοῦ αἰσθήματος τὸν λόγον ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ λόγος αὐτός καθ'αὐτόν, ἀνευ τινὸς ἐνεργείας, ἀρα καὶ πρὸ πάσης ἐπιστήμης, εἶναι τὸ θέτον καὶ γινώσκον τὸν θεόν. Ἐκεῖνο δὲ, ὃ πίστιν ὠνόμαζε καὶ ἔπειτα αἰσθημα, ὠνόμαζεν εἰς τὸ μετέπειτα λόγον πρὸς διαφορὰν ἐκείνου, ὃ ὁ Κάντιος τὴν λογικὴν τοῦ λόγου χρῆσιν ὠνόμαζεν, ὃ ὅμως ἦτο μόνον ἐργασία τοῦ νοῦ. Κατὰ τὸν Ἰακώβην ὁ λόγος εἶναι τι οὐσιώδες, δύναται δὲ, ὃ δὲ νοῦς δὲν ἐνεργεῖα.

Ὁ Ἰακώβης οὐδέποτε ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ σύστημα, οὐδ' ἠβούλετο, διότι ἐν ταῖς αὐτοῦ συζητήσεσι περὶ τῆς τοῦ Σπινόζου φιλοσοφίας ἐβεβαιώθη, ὅτι πᾶν σύστημα φέρει ἀναγκαιῶς ἀναπτυσσόμενον ἀκολουθῶς, εἰς σύστημα τῆς ταυτάτητος· τοῦτο δὲ τῆς ἐνότητος σύστημα φέρει εἰς ἀναγκαιότητα καὶ εἴμαρ

μένην. Τοιοῦτον δὲ σύστημα ἀναιρεῖ αὐτὸ ἑαυτὸ καὶ ὡς ἀλήθεια εἶναι ἀδύνατον· διὰ τοῦτο ἡμῖν μένει μόνη ἡ πίστις ἀγνώριζουσα ἀληθείας ἀκατάληπτους· ἀκατάληπτος δὲ εἶναι ἡ ὑπόθεσις τινὸς ἀπώλυτου, διότι αὕτη δὲν ἀποκαλύπτει τὴν συνεχείαν τοῦ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου, οὐδὲ δείκνυσιν ἀναγκαίαν μετάθεσιν ἐκ τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον· τὸ καθόλου εἰς τὸ καθ' ἕκαστον νὰ καταβιβασθῆ δὲν δύναται· τὸ ἐν, τὸ ἀπώλυτον, δὲν δύναται οὐσία νὰ μεταβῆ εἰς τὸ μὴ ἐν οὐσία, τὴν φύσιν, τουτέστιν ὁ θεὸς ὡς οὐσία πραγματικὴ ἔννοια, ὃν προσωπικὸν δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς λογικὴ σύνθεσις ἅμα ἡ περιοχὴ φυσικῶν ὄντων κεχωρισμένων ἀλλήλων. (Vander Göttilien Dingen. Beilage C. III. Bd. σ. 454).

Ἐπειδὴ, ὅσα εἰσὶν ἐκτὸς τῆς συνεχείας τοῦ πεπερασμένου, ταῦτά εἰσιν ἀγνώριστα καὶ δὲν δύνανται δι' ἐννοιῶν νὰ καταληφθῶσι, δὲν δύναται τὸ ὑπερφυσικὸν νὰ ἐκληφθῆ ἄλλως, εἰμὴ ὅτι ἔστιν ἡμῖν δεδομένον, δηλαδὴ πραγματικόν. Τοῦτο ὅμως, ὡς πραγματικὸν τοῦ ἐμοῦ συνειδότος, δὲν δύναται νὰ ᾔηται καθ' αὐτὸ ὡς τιθέμενον διὰ τοῦ συνειδότος ἐμοῦ· διὰ τοῦτο ἡ ἐξ ὑποκειμένου τοῦ νοεῖν παραδοχὴ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβη εἶναι τὸ κύριον· καὶ τὸ ὑπερφυσικόν, ὁ θεὸς, εἶναι τῷ Ἰακώβη τόσῳ βέβαιον, ὅσῳ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἐγώ· αὕτη ἡ βεβαιότης εἶναι ἡ αὕτη μετὰ τοῦ αὐτοῦ αὐτοσυνειδότος· ὅσῳ βέβαιον, ὅτι ἔστι, τόσῳ βέβαιον, ὅτι καὶ ὁ θεὸς (III Bd. σ. 35)· ὅσῳ εἰς τὸ αὐτοσυνειδὸς ἐπανέρχεται, τόσῳ ἔστι τὸ ἀπώλυτον δι' αὐτὸν ἄμεσον· καὶ ταύτην τὴν ἄμεσον γνῶσιν ἐκάλεσεν ὁ Ἰακώβης πίστιν, ἐσωτερικὴν ἀποκάλυψιν (II Bd. σ. 3.), εἰς ἄλλην ὅμως σημασίαν ἢ θεολογικὴν, διότι ἡ ἐκκλησία τὴν πίστιν ὑποθέτει ἔξωθεν καὶ οὐχὶ ἔσωθεν, ὡς ὁ Ἰακώβης· καὶ αὕτη ἡ ἄμεσος τοῦ θεοῦ γνῶσις ἔστιν ἡ βάση τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. (III Bd. σ. 277.).

Ἐάν αὐτοπράγματα ἐκτὸς ἡμῶν δὲν ὑπάρχουσιν, οὐδὲ ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικά, οὐδεμίαν δύναμις δύναται νὰ ᾔηται ἐν ἡμῖν ὁρισμένη εἰς τὸ νὰ δεχθῆ τὸ ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικόν καὶ παραλάβῃ τὴν παράστασιν αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς καὶ μεσολαβήσῃ, ἡ αισθητικότης δὲν ἔχει σημασίαν ὡς μέσον, ἢ τοιαύτη δύναμις δὲν

δύναται νὰ εἰσαχθῆ. Ἐνταῦθα δείκνυται ἡ ἀντίφασις ἐν τῇ τοῦ Καντίου θεωρίᾳ· ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ὑπόθεσις, ἧς ἀνευ δὲν δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κριτικὴν καὶ εἰσελθὼν νὰ μείνῃ ἐν αὐτῇ.

Ὁ Κάντιος ἀρνεῖται τὰ αὐτόντα ὡς πραγματικὰ ἀντικείμενα· ὁ δὲ Ἰακώβης παραδέχεται ὅτι ὑπάρχουσιν ἐκτὸς ἡμῶν αὐτόντα, τοῦτό ἐστι κατ' αὐτὸν ἄμεσος, ἀρχικὴ βεβαιότης, καὶ αὕτη ἡ βεβαιότης, ἡ ἀποδείξις ἀνεξάρτητος, εἶναι πίστις.

Ὁ Κάντιος καὶ ὁ Ἰακώβης συμφωνοῦσιν, ὅτι τὸ πραγματικὸν τῶν ὄντων δὲν εἶναι τῆς γνῶσεως ἀντικείμενον, ἀλλὰ τῆς πίστεως. Τὴν πίστιν ὁ Κάντιος ὑψοῖ ὑπὲρ τὴν γνῶσιν καὶ διὰ τοῦτο ἀποδίδει τῷ πρακτικῷ λόγῳ τὴν ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὸν θεωρητικόν. Τῷ Ἰακώβη ὅμως ἡ πίστις εἶναι βεβαιότης θεωρητικὴ τῆς τῶν αὐτόντων ὑπάρξεως, τῷ δὲ Καντίῳ ἡ πίστις εἶναι μόνον βεβαιότης πρακτικὴ καὶ θεμελιούται μόνον ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ φύσει ἡμῶν. Ὁ λόγος τῷ Ἰακώβη εἶναι ἡ ἄμεσος τοῦ ὑπεραισθητοῦ ὡς πραγματικοῦ ἀντικειμένου αἰσθησις, τῷ Καντίῳ ἄμεσος αἰσθησις ἐν τῷ λόγῳ τοῦ ὑπεραισθητοῦ δὲν ὑπάρχει.

Ἡ κριτικὴ, ἥτις ἀκολούθως ἀρνεῖται τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν αὐτόντων ὡς πραγματικῶν, θέλει τὸ ἀντικείμενον νὰ παραγάγῃ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου.

Τὸ ἀντικείμενον, ὃ ἐξ ἀντικειμενικῶν λόγων πρέπει νὰ παραχθῆ, ὃ ὡς αὐτόπραγμα ἐκτὸς τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τίθεται, φέρει τὸ σύστημα εἰς σύγχυσιν καὶ ἀντίφασιν τῆς ὅλης αὐτοῦ βάσεως· διὰ τοῦτο τῷ Ἰακώβη τὸ σύστημα τοῦ Καντίου φαίνεται σύμμικτον ἐκ στοιχείων ἑτερογενῶν, ἃ μετ' ἀλλήλων δὲν συνδέονται.

Ὁ λόγος λοιπόν, ὃν εἰς τὸ μετέπειτα διὰ τοῦ νοῦ ὁ Ἰακώβης ἀντικατέστησεν, εἶναι κατὰ Ἰακώβην ἡ γνῶσις καὶ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας, ὃ δὲ νοῦς εἶναι ἡ γνῶσις καὶ ἀποκάλυψις τοῦ πεπερασμένου. (II Bd. σ. 8. καὶ 74.).

Ἐπειδὴ τὴν γνῶσιν ὁ Ἰακώβης ὑπέλαβεν ἀφηρημένως, ὑπέλαβε τὸ ὑπερὸν πέραν τοῦ ὄντος. (Hegel Gesch. d. Phil. III σ. 495).

Ἡ πίστις ὅμως τοῦ Ἰακώβη ἦτο λογικὴ, μάλιστα δ' ὁ Ἰα-

κώδης ἐστηρίζετο ἐπὶ τούτου, ὅτι οὐχὶ τὸ ἱστορικῶς πραγματικόν, λ. χ. ἡ ἐμφάνισις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἡ συνείδησις καὶ τὸ αἶσθημα ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἐν τῇ θρησκείᾳ· καὶ ἡ λέξις αἶσθημα ἐστὶ βελτίων τοῦ λόγου, διότι ἐν τῷ αἰσθηματι ὑποτίθεται οὐσιώδης τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ἐνότης, ἐν τῷ αἰσθηματι ἐνόμιζεν, ὅτι ἐστὶ τὸ πραγματικόν, τὸ οὐσιώδες, μετὰ τοῦ ἰδανικοῦ συνδεδεμένον· τοῦτο τὸ αἶσθημα ἐκάλεσε λόγον, ὃν ὅμως δὲν ὑπελάμβανεν αὐτενεργόν, ἀλλ' ὄργανον μόνον καὶ δύναμιν δεκτικὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐσωτερικὴν ἀποκάλυψιν· ὁ λόγος οὗτος λοιπὸν δὲν γεννᾷ τὰς ιδέας, ὡς ὁ νοῦς τὰς ἐννοίας, ἀλλ' εἶναι θεωρία ἀπλή, ἡρεμουῖσα ἐποπτεία καὶ προηγεῖται τῆς σκέψεως τοῦ νοῦ.

Ἐάν τις ὅμως ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Θεὸς δύναται διὰ τοῦ ἀπλοῦ λόγου νὰ γνωρισθῆ, ὁμολογεῖ ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ὑποθέτει ὡς τι δεδομένον, πραγματικόν, καὶ ἐπομένως ἡ γνῶσις πρέπει νὰ ᾖ συγκεκκριμένη, πραγματικὴ καὶ ἐμπειρικὴ.

Ὁ Ἰακώβης ὅμως δὲν ἔμεινε ἀκόλουθος ὡς θέσας εἰς τὸ πόν τοῦ λόγου τὸν νοῦν· ὁ νοῦς ἐστὶν αὐτῷ τὸ μέγιστον, διότι μόνον δι' αὐτοῦ γινώσκεται ὁ Θεός. Ὁ λόγος γινώσκει μόνον τὸ ἄμεσον, ὃ ὅμως δὲν εἶναι ὁ Θεός. Πιπὼν ὅμως ὁ Ἰακώβης, ὅτι πρὸς τὴν γνῶσιν ἀλήθειά τις αὐτὴ καθ' αὐτὴν πρέπει νὰ ἀντιστοιχῆ, πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀντικείμενόν τι, ὃ αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι ὑποκείμενον καὶ προσωπικότης, ἐξέφρασεν ἀλήθειαν μεγίστην· καὶ ἂν ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶχεν ἔλλειψιν, ἦτο ὅμως τοσοῦτον ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Καντίου καὶ ἄλλων, ὥστε αὕτη καὶ μέχρι τοῦδε διέμεινε.

Ἐντὶ ὅμως ὁ Ἰακώβης νὰ διέλθῃ θεωρητικῶς τὴν ἀλήθειαν, ἀντέταξεν εἰς πᾶσαν θεωρίαν τὴν μὴ ἀνεπτυγμένην ἐκείνην μορφήν, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι πᾶσα ἀκόλουθος θεωρία πρέπει νὰ ἔλθῃ εἰς ἀπόλυτον ἰδανισμόν, ὅστις ἄλλο δὲν δύναται νὰ ᾖ εἰμὴ μηδενισμὸς καὶ εἰμαρμένη.

Ὁ Ἰακώβης (ἐν τῇ πρὸς Σλόσπερον ἐπιστολῇ) λέγει, ὅτι ἡ περὶ φύσεως θεωρία εἶναι ἡ αὐτὴ μετὰ τοῦ θεϊσμοῦ, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σχελλιγγίου φιλοσοφίας, ὅτι αὕτη παραδέχεται τὴν

ἀποκάλυψιν καὶ τὴν ἱστορίαν ὡς ἄμεσον αὐτῆς ἀντικείμενον· ὁ φόβος ὅμως μὴ περιπέσῃ εἰς θεωρίαν πανθεισμοῦ καὶ τοῦ αὐτομάτου ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἐξ ὑποκειμένου ἰδεολογίας. Καὶ ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς χρονολογεῖται ἡ μεταβολὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ λόγου διὰ τοῦ νοῦ καὶ ὁ ἀποχώρισμός του ἀπὸ τοῦ Πασχαλίου καὶ Ἀριάνου. Ὁ Ἰακώβης ζητήσας νὰ διατηρήσῃ τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπέθεσε τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, ταυτέστι τὸ αὐτοσυνειδὸς, ὡς δύναμιν παθητικὴν καὶ ὡς μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ.

Πρὸς δὲ βεβαίωσιν τῆς ιδέας αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο σύστημα ἠδύνατο νὰ ᾖ αὐτῷ εὐπροσδεκτότερον εἰμὴ τὸ σύστημα τῆς ταυτότητος, διότι τοῦτο ἐθεμελίωσε τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐν ἣ ἰδανικόν καὶ πραγματικόν, εἶναι καὶ νοεῖν, εἰσὶν ἐξ ἀρχῆς, πρὸ πάσης διαφορᾶς, τὰ αὐτά· (Schellings Denkmal Jacobis von den Göttlichen Dingen. σ. 7). Ἀλλ' ὁ Ἰακώβης ἐν τῷ συστήματι τοῦ Σχελλιγγίου ἔβλεπε μόνον τὸ φάντασμα τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Σπινόζου, ὃ δὲν εἶχε πλέον δυνάμεις νὰ ἐξορκίσῃ. Καὶ κατ' ἀναφορὰν εἰς τοῦτο λέγει ὁ Ἐγγελοῦ (S. W. XVI. G. 203) ὅτι ὁ Ἰακώβης ὁμοιάζει μονάζοντι λογίῳ, ὃς τὴν πρώτην εὐρὴν παμπάλαιον αἰνίγμα ἐνεκόλαψεν ἐπὶ σκοπέλου ἀφθάρτου· πιστεύει τὸ αἰνίγμα, μάτην ὅμως ἀγωνίζεται εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ· τὴν ἡμέραν ὅλην περιφέρει μεθ' ἑαυτοῦ, ἐξάγει οὐσιώδες νόημα, ἐκτυποῖ εἰκόνας καὶ θεωρίας τοῦς ἀκροατὰς ἠδυνούσας καὶ εὐγενέσιν ἐπιθυμίαις καὶ προαισθήμασι ζωογονούσας· ἡ λύσις ὅμως ἀποτυγχάνει, καὶ αὐτὸς τὴν ἐσπέραν κοιμώμενος ἐλπίζει ὅτι ὄνειρος θεῖος ἢ ἐκ τοῦ ὕπνου ἔγερσις θέλει αὐτῷ ὀνομάσει τὴν λέξιν τοῦ πόθου, εἰς ἣν ἐπίστευε σταθερῶς.»

Ἡ πίστις καὶ ἡ γνῶσις εἰσὶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατὰ Ἰακώβην κεχωρισμένα. Ἡ πίστις ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον ἄμεσον. Τὸ πιστεῦον συνειδὸς αἰσθάνεται ὡς τὴν ἰδίαν οὐσίαν αὐτοῦ, θέτει ἑαυτὸ ταῦτόν μετ' αὐτοῦ. Τὸ νοεῖν νοεῖ τὸ ἀπόλυτον ὄν· αὐτῷ ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον νοεῖν, ταυτέστιν ἐπίσης ἄμεσον· ἀμφότερα δὲ ἀφηρημένως ἐκλαμβανόμενα παρίστανται ἀντίθετα. Ἐπειδὴ δ' ἀμφό-

τερὰ εἶναι ἄμεσα, δὲν εἶναι ἐναντία, ἀλλ' ἐν. (Hegel III σ.494). Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἔλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ θεοῦ ὡς πνευματικοῦ, γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ ὡς ἄμεσον ἰσχυρίζομενον γινώσκειν εἶναι διὰ θεωρίας ἐξηγημένον, διὰ μακρᾶς παιδείας, ἀρα ἔμμεσον· ὡς τὸ καθόλου δὲν εἶναι ἄμεσον, ἀλλ' ἔμμεσον ὡς συνέπεια ἀγωγῆς, παιδείας, ἀποκαλύψεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἀρα ἡ ἀντίθεσις τοῦ νοεῖν καὶ τῆς πίστεως, ἢ τοῦ ἄμεσου καὶ ἔμμεσου ἀντιθέσις, εἶναι κενολογία.

Ἐὰν πίστις καὶ γνῶσις ὑποτεθῶσιν ἀντίθετα, φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι δυαδισμός· καὶ ἀληθῶς τὸ σύστημα τοῦ Ἰακώβη ὑπέθετε τὴν γνῶσιν ἀπολύτως διάφορον τῆς πίστεως, καὶ διὰ τοῦτο δὲν παρεδέχετο μετάβασιν ἀνευ καταστροφῆς τῆς γνώσεως. Ὁ λόγος ἦτο αὐτῷ ἡ οὐσία τῆς γνώσεως τῶν πεπερασμένων ὄντων. Ταῦτα δὲ ὁ λόγος διερχόμενος ἔπρεπε νὰ ἀναιρέσῃ ἐξ ἀντικειμένου, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπανελθὼν νὰ ἀποχωρήσῃ ἑαυτοῦ τὸ ἐξ ἀντικειμένου καὶ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν θεόν. Ἐὰν λοιπὸν ἠθούλετο νὰ ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸν ἐν τῷ θεῷ, ἔπρεπε νὰ ἀναιρέσῃ ἑαυτὸν ὡς ὑποκειμενικόν, ἀρα ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ ἑαυτὸν εἰς εὐσέβειαν καὶ νὰ ἀναιρέσῃ ὡς πεπερασμένον, ἵνα εὐρῇ ἑαυτὸν αὐθις ἐν τῷ θεῷ· καὶ τοῦτο θὰ ἦτο ἔργον τῆς πίστεως, καὶ οὕτω θὰ ἦτο μετάβασις ἀπὸ τῆς γνώσεως εἰς πῆν πίστιν δυνατή.

Ὁ Ἰακώβη ἐν τῷ μέσῳ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως ἰστάμενος ὑψώθη πέραν τῆς γνώσεως εἰς τὴν πίστιν· τοῦτο δὲ ποιήσας κατέστη ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀκουσίως ἀγγελοῦ χρόνου βελτίονος ὡς κηρύξας, ὅτι τοῦλάχιστον δύναται νὰ ὑπάρξῃ περιεχόμενον τοῦ συνειδότος πρότερον μὲν δυνάμει, εἶτα δ' ἐνεργείᾳ, καὶ οὕτω δύναται τις νὰ μεταβῇ ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ χώρου τοῦ αἰσθήματος εἰς τὸν φωτεινὸν τῆς γνώσεως.

Ὁ Ἰακώβη λοιπὸν, ὡς εἴρηται, παρεδέχθη πραγματικὸν πῆν ἐν τῷ συνειδότι, καὶ ὅτι τοῦτο δὲν δύναται ἐκ τοῦ νοεῖν νὰ παραχθῇ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοεῖν καὶ πράττειν, καὶ οὕτως τὰ ὄντα εἰσὶ φαινόμενα, οὔτε τὰ πνεύματα ἄπλοῦν νοεῖν, ὡς ὁ Μέν-

δελσῶν πρότερον ἰσχυρίζετο καὶ ὁ Φίλχοιος ὕστερον, ἀλλ' ἀμφότερα πραγματικὰ καὶ οὐσίαι.

Τὸ μὲν ὄν ἐστὶ πραγματικὸν αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐκφράζον ἡρεμίαν, τὸ δὲ νοεῖν καὶ γινώσκειν εἰσὶν ἐνέργεια καὶ δυνάμεις· τὴν δ' ἡρεμίαν ἢ ἔπειτα φιλοσοφία ὑπέλαβεν ὡς ὄν, ὃ ἀνύψωσεν εἰς ἐννοιαν.

Ἐὰν ἡ ἐννοια τῆς οὐσίας ἐκληφθῇ, ὡς ὑπελήφθη, κεχωρισμένη τῆς τοῦ αἰτίου ἐννοίας, οὐσία σημαίνει μόνον τὸ ἡρεμοῦν. Ἐὰν δὲ ἡ τῆς οὐσίας ἐννοια μετὰ τῆς τοῦ αἰτίου συνδεθῇ, τοῦ ἐνεργείᾳ ὄντος, παρίστανται τὰ πάντα ζῶντα· ἐὰν δὲ χωρισθῇ, πάντα νεκρά.

Τὰς ἐννοίας ταύτας ἠσπάσαντο τὰ μετὰ τὸν Κάντιον συστήματα, τὰ μὲν ὑπολαμβάνοντα τὴν ἐννοιαν τῆς οὐσίας μετὰ τῆς τοῦ αἰτίου ταύτην, τὰ δὲ μόνον τὴν οὐσίαν ὡς πραγματικὴν. (Schell. von den Göttlichen Dingen σ. 152).

Ἡ φιλοσοφία ὁμῶς αὕτη, ἢ τοῦ αἰσθήματος καλουμένη, ἀναγνωρίζει μόνον τὴν οὐσιώδη γνῶσιν, τὴν δυνάμει, ὡς τὴν μόνον ἀληθῆ· μάλιστα δ' ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ αὐτὴν, μὴ δυνηθεῖς ὁμῶς, ὡς λέγει ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ Μνημείῳ τοῦ Ἰακώβη, κατέφυγεν εἰς τὸ ἀτομικὸν αἰσθημα καὶ αὐτὸ ἀνώτερον δικαστήριον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κατέστησε. Τοῦτο δὲ ἡ φιλοσοφία αὕτη ποιησαμένη ἐγκατέλειψε τὸν χῶρον τῆς γνώσεως καὶ διέβη εἰς τὸν μεταξὺ γνώσεως καὶ πίστεως σύνδεσμον, καὶ ἀπὸ πάσης θετικῆς γνώσεως παραιτηθεῖσα ἔζη ἐν αἰσθήμασι φανταστικοῖς.

Οἱ δὲ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην παραλαβόντες, οἷον Φρειδερίκος Βυτερβέριος, Ἰάκωβος Φρειδερίκος Φρεΐσιος, Κάιος Βεΐλερος, Φρειδερίκος Κόλπενος, Κ. Α. Ἐσχενμαίερος, Ἰωάννης Σαλάτας, καὶ ἄλλοι, τὴν πίστιν κενὴν περιεχομένου ὑπολαμβάνοντες, κατεστράφησαν ὑπὸ πνευματικῆς φθίσεως. Μεθ' ὅλας ὁμῶς τὰς ἐλλείψεις ταύτας ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἰακώβη κατέστη ὁ πρόδρομος τῆς θετικῆς καλουμένης τοῦ Σχελλίγγιου φιλοσοφίας.

III. ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΕΡΒΑΡΤΟΣ.

Γεννηθείς τῷ 1776 ἐν Ὁλδενβούργῳ, ἀκροασάμενος τοῦ φιλοσόφου ἐν Γένη καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἀσπασάμενος ἐβάδισεν εἰς τὸ μετέπειτα ἰδίαν ὁδόν.

Παιδαγωγὸς ὢν ἐν Βέρνη συνέγραψε τῷ 1806 τὴν παιδαγωγικὴν αὐτοῦ. Τῷ δὲ 1805 προσεκλήθη καθηγητῆς εἰς Γοττίγγην καὶ τῷ 1809 εἰς Κοινοσβέργην ἀρξάμενος τῆς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐκδόσεως ἀπὸ τοῦ 1808 μέχρι τοῦ 1840 (1).

Ὁ Κάντιος ζητήσας νὰ ἀναιρέσῃ πᾶσαν δογματικὴν, τουτέστιν ἀναπόδεικτον, ὑπόθεσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ εὔρεν, ὅτι τὸ εἶδος τῆς δράσεως ἡμῶν, τὴν ὑποκειμενικὴν κατασκευὴν τῆς αἰσθητικῆς καὶ νοητικῆς δυνάμεως ἡμῶν, ἐνοπτρίζομεν εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον, ὅτι ὁ πραγματικὸς κόσμος οὐδέποτε ἀμέσως ἡμῖν ἐμφανίζεται, ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν κατηγοριῶν τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως, καὶ ἐπομένως πᾶσα πείρα, πάντα τὰ παριστάμενα ἡμῖν ὡς κόσμος καὶ συμβαίνοντα αὐτοῦ εἶναι μόνον ἀντανάκλασις ἀγνώστου τινὸς ἐξωτερικοῦ ἐν τῷ συνειδότη ἡμῶν, ἀρα μόνον ἐμφάνισις, ἐν ἣ λαμβάνομεν τὴν πνευματικὴν κατασκευὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡμῶν, οὐχὶ δὲ τὴν ἰδιότητα τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καθ' αὐτά. Ἐπίσης δὲ δύνανται νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἐκτὸς

(1) Τῷ μὲν 1808 εξέδωκεν *allgemeine praktische Philosophie*, τῷ δὲ 1814 *über meinen Streit mit der Metaphilosophie dieser Zeit*, τῷ δὲ 1817 *Gespräche über das Böse*, τῷ δὲ 1822 *über die Nothwendigkeit Mathematik auf die Psychologie anzuwenden*, τῷ δὲ 1824—25 *die Psychologie als Wissenschaft* 2 Bde, τῷ δὲ 1828—29 *allgemeine Metaphysik*, τῷ δὲ 1831 *Kürze Encyclopaedie der Philosophie*, τῷ δὲ 1834 *Lehrbuch zur Psychologie*, τῷ δὲ 1836 *analytische Beleuchtung des Naturrechtes und zur Lehre von der Freiheit des menschlichen Willens*, τῷ δὲ 1839—40 *Psychologische Untersuchungen*.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ τῷ 1841 εξέδωκεν ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Hartenstein τῷ 1842—43 τὰ καταληφθέντα ἔργα ἐν τρισὶ τόμοις.

Τὰ δὲ ἅπαντα (*sammliche Werke*) αὐτοῦ εξέδωκεν ἀπὸ 1850—52 ἐν 12 τόμοις ὁ Hartenstein ἀναφέρων καὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὁ Überweg III, σ. 255—256 κἀμνην λόγον περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἐρβάρτου.

ἡμῶν ἀντικείμενα ἐν ἡμῖν ἐνοπτρίζομενα, διότι ἄλλως καὶ ἡ αἰσθησις καὶ ὁ νοῦς θὰ ἦσαν περιεχομένου κενά. Ὁ νοῦς ὡς ἡ ἐνέργεια, ἡ θέτουσα τῷ ἐν ἡμῖν περιεχομένῳ τὸν ὀρισμένον τύπον, σχηματίζουσα καὶ τακτοποιοῦσα, καὶ ὁ θεωρητικὸς λόγος, ὁ φέρων τὰξιν καὶ συστηματικὴν ἐνότητα εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ νοῦ σχηματισθὲν περιεχόμενον, εἰσὶν αὐτοὶ καθ' αὐτοῦ περιεχομένου κενοὶ, μόνον δὲ ἐνέργειαι μορφωτικαὶ τῆς ἐκ τῶν αἰσθήσεων ληφθείσης ὕλης. Ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος ἔχουσιν ἀντικείμενον μόνον ἑαυτοῦς, καὶ ἐκλαμβάνουσι τὰς κατηγορίας καὶ ἰδέας πραγματικάς· αἱ δ' ἐννοιαὶ καὶ ἰδέαι προέρχονται μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἡμῖν ἐξαντικειμενοῦμεν τὸν τρόπον τῆς τοῦ νοεῖν ἐνεργείας, μάλιστα δὲ προσωποποιοῦμεν. Τοῦτο περὶκου ἦτο τὸ ἐξαγόμενον τῆς τοῦ Καντίου κριτικῆς.

Ὁ δὲ Ἰακώβη ἀπ' ἐναντίου, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τῶν αἰσθητῶν ἐποπτειῶν καὶ τῶν ἰδεῶν ἐν τῷ λόγῳ, ἀπέρριπτε πᾶσαν γενετικὴν ἐξήγησιν αὐτῶν ὡς ἀνυπόστατον, παρατηρήσας, ὅτι πᾶσα ἐντύπωσις αἰσθητῆ εἰς πνευματικὸν συνειδὸς εἶναι ἀνεξήγητος, πραγματικῶς ὅμως παρούσα· ὁ λόγος κατὰ Ἰακώβην εἶναι αἰσθησις ἀνωτέρα, ἐν αὐτῷ αἱ ἰδέαι εἰσὶν, εἰ καὶ ἀνεξηγήτως, δεδομένα.

Ἐκ τούτων δὲ προανηγγέλην τρόπον τινὰ σαφῶς ἡ πορεία, ἣν ἡ φιλοσοφία νὰ λάβῃ ἡδύνατο, ἥτις παραλαβοῦσα ὡς βᾶσιν πραγματικὴν τὰς ἰδέας ἐπέκλήθη πραγματικὴ θεωρία, ὡς ἡ τοῦ Ἰακώβη καὶ Ἐρβάρτου· ἡ δὲ ζητήματα, ὡς ἡ τοῦ Καντίου ἐν τῆς ἐννοιαῖς καὶ ἰδέαις ἐποιήσατο, νὰ ἐξηγήσῃ τὴν καταγωγὴν αὐτῶν γενετικῶς καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ἀποδείξῃ ὡς δημιουργόν, ἐπέκλήθη θεωρία δυναμικὴ, ἰδανικὴ· ἡ μὲν πραγματικὴ θεωρία ὑπέθετεν, ὅτι ὑπάρχει ὄν, πραγματικόν, ὅπερ δὲν εἶναι ἐνέργεια, ἀλλ' ὑποκείμενον τοῦ συνειδότη καὶ τῶν ὄντων. Τοῦτο τὸ ὄν δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ νοεῖν, ἀλλὰ τὸ νοεῖν ἐκ τοῦ ὄντος. Τοῦτο ἰσχυρίζετο ὁ Ἰακώβη κατὰ Μενδελσῶνος πρότερον καὶ κατὰ Φιχόλου ὕστερον, ὅτι τὰ ὄντα δὲν εἶναι φαινόμενα, καὶ τὰ πνευματικὰ νοητὰ, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει ὄν, πραγματικόν, ὅμως ἀγνώριστον· τὸ ὄν αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐστὶν

ἡρεμοῦν, ἀμετάβλητον, τὸ δὲ νοεῖν καὶ γινώσκειν κίνησις καὶ ἐνέργεια.

Ἡ λογικὴ φιλοσοφία ἐζήτησε νὰ ἐξαλείψῃ πᾶν ὄν, τὸ ἀντικειμενικὸν ὄν νὰ μεταβάλλῃ εἰς ἔννοιαν καὶ νὰ ὑψώσῃ εἰς νοηθὲν. Τὸ ὄν ὑποτιθέμενον μετὰ τοῦ αἰτίου ταῦτὸν ἐκλαμβάνεται ἐνεργοῦν, καὶ τὰ ἐνεργήματα ἐμφανίζονται ζῶντα. Ἐὰν δὲ ἡ ἔννοια τοῦ αἰτίου ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς τοῦ ὄντος, ἐκλαμβάνεται τὸ ὄν ἡρεμοῦν, ἀκίνητον, καὶ τὰ ὄντα νεκρά.

Τὴν διττὴν ταύτην ὁδὸν ἐβάδισαν τὰ μετὰ τὸν Κάντιον συστήματα, τὰ μὲν ὑπολαβόντα τὸ νοεῖν πρότερον τοῦ ὄντος, ὡς τὸ τοῦ Φιχθίου, Σχελλιγγίου καὶ Ἐγγέλου, τὰ δὲ τὸ ὄν πρότερον τοῦ νοεῖν, ὡς τὸ τοῦ Ἰακώβη καὶ Ἐρβάρτου.

Ἡ μὲν θεωρία, ἡ θέσασα τὸ νοεῖν πρότερον, καὶ ὡς κίνησις καὶ ἐνέργεια, ἐπεκλήθη δυναμικὴ, ἡ δὲ, ἡ τὸ ὄν πρότερον θέσασα, ὡς ἡ τοῦ Ἰακώβη καὶ Ἐρβάρτου, μηχανικὴ, διότι ἡ κίνησις τίθεται ἐξωθεν. (Herb. Psychol. II Bd. σ. 306). Ἐν ᾧ δὲ ἡ δυναμικὴ φιλοσοφία τὴν ἀναγκαιότητα ἀπολύτου ἀρχῆς εὔρεν ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῷ ἀπολύτῳ ἐγῶ, ἰσχυρίζετο ὁ Ἐρβάρτος, ὅτι τὴν στερεὰν καὶ ἀναγκαίαν βάσιν πρὸς περαιτέρω ἔρευναν εὔρεν ἐν τῷ πραγματικῶς δεδομένῳ, ἀνακαλύψας ἐν αὐτῷ οὐχὶ μίαν ἀρχὴν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πολλὰ τῆς φιλοσοφίας προβλήματα.

Ὁ Κάντιος ἐξ ἑνὸς μὲν μεταβάλλων τὴν αἰσθητὴν πείραν εἰς φαινόμενον, ἐξ ἑτέρου δ' ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενος, μόνην περιεχόμενον καὶ στοιχεῖον τῆς γνώσεως ὑποβαλὼν, καὶ πρῶτος εἰσαγαγὼν τὸ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ὑστέρων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, παρέσχε δύο σημεῖα, ὧν ἐκάτερον ἠδύνατο ὡς βάσις νὰ τεθῇ. Ἐπειδὴ ὁ Ἐρβάρτος τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐξέλεξε, συνέχεται τὸ σύστημα αὐτοῦ μετὰ τοῦ συστήματος τοῦ Καντίου. Διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου οἱ μὲν περὶ τὸν Ἐγγέλον ὑπέλαβον τὸ αὐτὸ τῷ τοῦ Καντίου, μόνον δ' ὡς ἀνάπτυξιν μείζονα αὐτοῦ, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐρβάρτον ὡς ἐξακολουθήσιν αὐτοῦ καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἐρβάρτος ἐκλαμβάνων τὸ αὐτοῦ σύστημα τῷ τοῦ Καντίου ταῦτὸν ἀπεκάλεε ἐκυτὸν Καντιανόν. Ὁ Ἐρβάρτος καιροσκόπος

τὸ ἐκ τῶν ὑστέρων τοῦ Καντίου βάσιν ἐχώρισε τὸ θεωρητικὸν ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ κόσμος παρέχει μόνον φαινόμενα, πέραν δ' αὐτοῦ ἐστὶ τὸ αὐτὸν, τὸ αὐτόπραγμα, ἃτι τὸ ὅλον καὶ τὸ ἴδιον τῶν θεωριῶν ἡμῶν, ἡ κατάστασις τοῦ συνειδότος, δυναμένη νὰ ἐκληθῇ κοινὴ, ἐστὶ τὸ ἀμεσον, ὃ εὐρίσκωμεν, ὅταν ἀρχώμεθα διὰ σκέψεως νὰ διορθώσωμεν τὰς παραστάσεις, τὰς ἐννοίας καὶ ιδέας, οὐχὶ δὲ ὅταν ἀρχώμεθα νὰ παράγωμὲν τι ἐκ τινος καθόλου καὶ κενῆς ιδέας, τοῦ καλουμένου ἀπολύτου, διότι τοῦτό ἐστὶν ἀφαίρεσις ἀπὸ τοῦ δεδομένου, ἐφ' οὗ καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ φιλοσοφῶμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλοσοφία κατ' Ἐρβάρτον ἐστὶν ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἐπιδιόρθωσις τῶν καθόλου ἐννοιῶν ἡμῶν πρὸς γνῶσιν τοῦ πραγματικῶς δεδομένου, καὶ ἐκ τῶν κυρίων εἰδῶν τῆς τῶν ἐννοιῶν ἐπεξεργασίας ἐξάγονται τὰ κύρια μέρη τῆς φιλοσοφίας του.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου, συνεχόμενον μετὰ τοῦ συστήματος τοῦ Καντίου καὶ Ἰακώβη, δύναται νὰ ταχθῇ εὐλόγως μετ' αὐτά.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐρβάρτου διαιρεῖται εἰς λογικὴν, μεταφυσικὴν καὶ αἰσθητικὴν, ἐπέχουσας τὴν θέσιν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας. Ἀλλὰ τὰ μέρη ταῦτα δὲν συνέχονται διὰ θεμελιώδους ἀρχῆς, εἴτε πραγματικῆς εἴτε εἰδολογικῆς, οὐδ' ἀναγνωρίζουσι θεωρίαν περιέχουσας τοιαύτην, ἀλλὰ χωρισμὸν τῶν τριῶν τούτων φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὃς ὁμοίως πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς γεγονός τοῦ συνειδότος.

Ἡ λογικὴ, ἡ ὡς εἰσαγωγὴ προτασσομένη καὶ ὡς προπαρασκευαστικὴ, δὲν ἀσχολεῖται κατ' Ἐρβάρτον περὶ τὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ περὶ τὰς τελείας καὶ ὠρισμένας ἐννοίας, περὶ τὰς σχέσεις, ὡς αἱ ἐννοιαὶ σχηματίζουσιν ἀποκλείουσαι ἢ πάλιν ἑαυτὰς ἀνευρίσκουσαι. Πᾶσα ἐννοία δύναται ἐν διαφόροις συνθέσεσι νὰ παρασταθῇ διάφορος, τουτέστιν ὡς γνῶρισμα· δύναται δὲ συγχωνευθεῖσα μετ' ἄλλων νὰ παρασταθῇ ὡς ἕτερον· ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ἢ αἱ ἐννοιαὶ, ἐξ ὧν αἱ συνθέσεις ὑποτίθενται πάντοτε παρῶσαι καὶ τετελεσμένα· διὰ τοῦτο ἡ λογικὴ δὲν δύναται νὰ λύσῃ ὅλα τὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ νὰ θεωρῆται ὡς

ὄργανον τῆς φιλοσοφίας, διότι αὕτη ἐπιτρέπει μόνον σύνθεσιν ἐννοιῶν ἀτομιστικὴν καὶ δεικνύει τί συντίθεται καὶ τί οὐ, δὲν δεικνύει ὅμως ἐνότητα ἀρχικὴν καὶ συγχώνευσιν· ἡ λογικὴ ἀπαγορεύει μόνον τὸ ἀδύνατον ἐν τῷ νοεῖν χωρὶς νὰ ᾤθῃσῃ εἰς συνδυασμὸν τοῦ δυνατοῦ· ἄρα ἔχει μόνον τὸ ἀποθετικόν, θετικὸν δὲ νὰ παραγάγῃ δὲν δύναται.

Ἡ μεταφυσικὴ ἐν ἐκτενεστέρα σημασίᾳ περιέχει καθ' Ἐρβάρτον τὴν καθόλου καὶ τὴν ἐπὶ μέρους· ἡ καθόλου ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς ὄντολογίας καὶ παρασκευάζει τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας τῆς ἐφηρμοσμένης μεταφυσικῆς, διαιρουμένης εἰς ψυχολογίαν, φυσιολογίαν καὶ φυσικὴν θεολογίαν· ἐν δὲ στενωτέρᾳ ἔχει τὴν σημασίαν τῆς κυρίως μεταφυσικῆς. (III Bd. Einl. in die Phil. §. 7).

Πρὸς διευκόλυναν τοῦ ἀρχαρίου συνιστᾷ ὁ Ἐρβάρτος τὴν διαίρεσιν τῆς καθόλου μεταφυσικῆς εἰς μεθοδολογίαν, ὄντολογίαν, συνεχολογίαν καὶ εἰδωλολογίαν.

Ἡ μεθοδολογία πραγματεύεται περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων, ἡ κυρίως ὄντολογία περὶ τοῦ ὄντος, τῆς οὐσίας καὶ τοῦ αἰτίου, ἡ συνεχολογία περὶ τόπου, χρόνου, κινήσεως καὶ τῆς τούτων ἐφαρμογῆς εἰς τὸν κόσμον, ἡ δ' εἰδωλολογία, ἡ περὶ τῶν φαινομένων θεωρία, ἐρευνᾷ κατὰ πόσον αἱ παραστάσεις ἡμῶν ἀληθῆ γνῶσιν παρέχουσιν (1). Πρὸς δὲ κατάληψιν τῆς ἐν ἡμῖν καὶ τῆς ἐκτὸς ἡμῶν φύσεως πρέπει, λέγει, νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν ὡς εὐρίσκομεν ἐν τῷ συνειδῶτι ἡμῶν.

Ἡ φύσις καθ' Ἐρβάρτον εἶναι ἡ ὕλη, ἣν ἐπεξεργαζόμεθα, καὶ ἣν, ὡς τὰς ἀπείρους αἰσθήσεις, παραστάσεις καὶ ἐννοίας, δὲν λαμβάνομεν ὡς ἀληθῆ, ἀλλ' ὡς στοιχεῖον μέλλον νὰ σχηματισθῇ εἰς συνεχές ὅλον τῆς ἀληθείας· διὰ τοῦτο ἡμῖν, αὐτὴν μὴ λαβοῦσι, μένει οὐδὲν, δηλαδὴ ὡς σημεῖον ἀρχῆς, μέσου καὶ τέλους τῆς ἐρεύνης· καὶ ἐπὶ ὑποθέσει, ὅτι ἄλλως ἔχει τι ἢ οἶον φαίνεται, πρέπει καὶ περὶ τοῦ φαινομένου νὰ ὑπάρχῃ αἴτιον, ἐξ οὗ προέρχεται, καὶ ὃ πρέπει νὰ γνωρισθῇ· διὰ τοῦτο καὶ τὸ φαινόμενον δὲν πρέπει ἀπολύτως νὰ παραλειφθῇ, ἥκιστα δὲ τὸ πραγ-

(1) IV Bd. 161. 195 καὶ ἐφ. 210 καὶ ἐφ. 302 καὶ ἐφ. III Bd. § 31. Einl. in die Phil. § 7.

ματικόν, διότι, ἐὰν τὸ φαινόμενον δὲν ἐξηγηθῇ ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ πραγματικοῦ, δὲν θὰ ἔχῃ τις τὴν ὀρθὴν περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων ἐννοίαν, διότι τὸ πραγματικόν ἐστὶ τὸ ἐξ οὗ πάσης ἐρεύνης καὶ τὸ μόνον μέσον πρὸς ζήτησιν καὶ εὑρεσιν τῆς ἀληθείας.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐμπειρία αὕτη καθ' αὐτὴν οὔτε φιλοσοφία δύναται νὰ κληθῇ, οὔτε κριτήριον τῆς ἀληθείας, ἐπεταί, ὅτι αἱ συνήθεις παραστάσεις, ὡς περὶ τῶν ὄντων καὶ τῆς τούτων συνεχῆς ἔχομεν, ἐπομένως καὶ αἱ καθόλου ἐννοίαι, αἱ ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως ἀφαιρεθεῖσαι, καὶ εἰς ὧς ἡ πείρα τῶν ὄντων καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ περιλαμβανόμεθα, περιέχουσιν ἐν ἑαυταῖς ἀντιφάσεις, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσιν. Αἱ ἐννοίαι εἰσι μὲν δεδομένοι, ὅμως ἀκατανόητοι. Ἄντι ὅμως οἱ πρότερον νὰ ζητήσωσι τὸ μέσον πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν ἐννοιῶν ἀπὸ τῶν ἀντιφάσεων, καὶ πρὸς ἀναγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸ δεδομένον, κατέλειπον τὰς ἀντιφάσεις ὑφισταμένας καὶ ἠμφίβαλλον ἢ περὶ τῆς τοῦ νοῦ ικανότητος πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἢ περὶ τῆς τῶν ὄντων πραγματικότητος, εἰς ἃ ἔμελλον αἱ ἐννοίαι μετὰ τῶν ἀντιφατικῶν στοιχείων αὐτῶν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν. Ἐκ δὲ τούτου πρῶτον μὲν προῆλθε σκέψις, ἔπειτα δὲ, τῆς τῶν ὄντων πραγματικότητος ἀρνηθείσης, ἰδανισμός.

Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε τὸ πρόβλημα τὸ νὰ μεταβληθῶσιν αἱ ἐννοίαι κατὰ τὴν ιδιότητα αὐτῶν, καὶ συμπληρωθῶσιν εἰς τρόπον, ὥστε ἡ ἀντιφάσις νὰ ἐκλείψῃ καὶ οὕτως ἡ πείρα νὰ κατασταθῇ καταληπτὴ. Εἰ καὶ αἱ ἐννοίαι εἶναι δεδομένοι καὶ ἀντιφάσεων πλήρεις, ὡς ἡ τοῦ πράγματος, ἡ τῆς ὕλης καὶ ἡ τοῦ ἐγῶ, εἰς ταύτας ὅμως τὰς ἀντιφάσεις προσκόπτει πᾶσα ἀνωτέρα σκέψις καὶ παρασκευάζει τὸ πρόβλημα τῆς μεταφυσικῆς, ὅπερ ἐστὶν, εἰς τὸ νὰ μετασχηματίσῃ τὰς ἐννοίας, τὰς ἀπὸ τῆς πείρας ἀχωρίστους, οὕτως, ὥστε νὰ δύνωνται νὰ νοηθῶσιν· ἐφ' ὅσον αἱ ἀντιφατικαὶ ἐννοίαι μένουσιν ἐν τῇ πείρᾳ, ἐπικρατεῖ ἐν αὐτῇ τὸ φαινόμενον, καὶ τὸ πραγματικόν γεγονός συμπεραίνεται, ὅταν αἱ ἀντιφάσεις ἀνααιρεθῶσιν. Ἐπειδὴ δ' οὐδὲν φαινόμενον ἢ δύνατο νὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὄν, πραγματικόν, εἰς ὃ νὰ ἀνεφέρετο τὸ φαινόμενον, ἔπρεπε νὰ ὀρισθῇ ὀρθῶς

ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος ὡς τὸ θεμελιώδες μέτρον τῆς μεταφυσικῆς. Πρὸς δὲ λύσιν τοῦ ζητήματος, πῶς ἐξ ἑνὸς αἰτίου προέρχονται δυάμεις διάφοροι, παρήσαν δύο ὁδοί, ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ.

Οἱ τότε φιλόσοφοι ἐζήτουν νὰ συνδέσωσι τὴν κριτικὴν τοῦ Καντίου μετὰ τῆς λογικῆς τοῦ Ἰακώβου Πίστωος, καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ συγκροτήσωσιν ἓν σύστημα.

Ἐπειδὴ ὅμως αἱ φιλοσοφίαι αὗται, ἡ τοῦ Φρεϊσίου, Ῥεϊγχόλδου, Βυτερβεκίου, Σούλτσου, Κρυγίου καὶ ἄλλων, δὲν ἦσαν ἀληθεῖς, διότι τὰς αὐτῶν ιδέας ἠρᾶνίζοντο ἐκ Καντίου, Φιχθίου καὶ Σχελλιγγίου, δὲν ἦσαν καὶ αἱ ἐπενεχθεῖσαι παρ' αὐτῶν μεταβολαὶ βελτιώσεις τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Ῥεϊγχόλδος ζητῶν νὰ εὕρῃ τὴν ἀληθῆ τὸν Καντίου ἔννοιαν, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ὕλη καὶ μορφή πρέπει ἐκ μιᾶς ἀρχῆς νὰ πηγάζωσι, δὲν ἔβλεπε τοῦτο τὸ ζήτημα. Ὁ Βέκκιος ἀπεφήνατο, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν λύεται, ἐφ' ὅσον τὸ ἀντικείμενον ἐκλαμβάνεται τῆς παραστάσεως διάφορον, τουτέστιν ὡς πρᾶγμα ἐκτὸς τῆς παραστάσεως.

Ἡ δὲ σκέψις Σολομῶντος Μάλμωνος κατεφέρετο κατὰ τῆς κριτικῆς τοῦ Καντίου, ὡς μὴ παραδεχομένης τὸ καθόλου καὶ ἀναγκαῖον τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως, καὶ κατὰ τῆς δογματικῆς φιλοσοφίας, ὡς ἀπὸ ἀναποδείκτου ὑποθέσεως ὀρμωμένης.

Ὁ δὲ Ἐρβάρτος ὑπολαβὼν τὰ ὄντα πραγματικὰ παρέλαβε τὴν πραγματικὴν ὁδόν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἐρβάρτος τὰ ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ παραδέχεται, δὲν ὑπῆρχε κατ' αὐτὸν ἡ ἀμφιβολία περὶ τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν, διότι αὗται δὲν ἐνυπάρχουσι τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἡμῖν, τουτέστιν εἰσὶ τροποποιήσεις τοῦ ὑποκειμένου· ἡ δὲ ἀμφιβολία περὶ τῶν ιδιοτήτων παράγει καὶ τὴν περὶ τῶν ὄντων. Τὰ ὄντα καθ' Ἐρβάρτον εἰσὶ δεδομένα, ὡς δὲ δεδομένα εἰσὶ πραγματικὰ, ὡς τοιαῦτα δὲ εἰσὶ μετὰ πολλῶν καὶ εὐμεταβλήτων γνωρισμάτων. Ἡ σκέψις τὰ δεδομένον ἐχώρισεν εἰς ὕλην καὶ μορφήν· ἡ ὕλη τοῦ δεδομένου ἐστὶν ἡ αἰσθησις· τῇ δὲ ἀμφιβολίᾳ δὲν ὑπόκειται ἡ αἰσθησις, διότι αὕτη ἐστὶ τὸ ἀμέσως

δεδομένον, ἀλλ' ἡ μορφή, ἣτις δὲν εἶναι δεδομένη, ἀλλὰ φανταστική (1). Αἱ τῆς πείρας μορφαὶ οὕσαι δεδομένα εἰσὶ διορισμοί. Ἐὰν δὲ τὸ ὄν ἀναιρεθῇ, μείνη δὲ ἡ αἰσθησις, ἐστὶ τὸ μένον, τοῦ ὄντος ἀναιρεθέντος, τὸ φαινόμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τοῦ μηδενὸς δύναται νὰ φανῇ οὐδὲν, ἀναφέρεται τὸ φαινόμενον εἰς τὸ ὄν. Ἐὰν τὰ ὄντα ὡς πραγματικὰ ἀναιρεθῶσιν, ἀναιρεῖται τὸ φαινόμενον, ἡ παράστασις καὶ ἡ νόησις. Ἐὰν δὲ τοῦτο γένηται, δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ τὸ νοῶν ἄρα ὑπάρχω τοῦ καρτεσίου ὡς τὸ ἀμέσως βέβαιον καὶ καθιστάται βάσις ἰδανικῆ, ἐξ ἧς ἡ μετάβασις εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον. Ἐὰν ὅμως τοιαύτη βάσις ὑποθεθῇ, οἷα ἡ τοῦ Καρτεσίου καὶ Φιχθίου, μένει μόνον τὸ νοεῖν τοῦ ὑποκειμένου, ἄρα ἐνέργεια ἀνευ τινός, οὐσίας κενή. Ἐὰν ὅμως ἡ καθαρὰ αὕτη ἐνέργεια νοῆ, πρέπει νὰ ἔχη τι, ὃ νοεῖ, διότι ἀνευ τινός δὲν δύναται νὰ νοῆ· διὰ δὲ τοῦτο πρέπει νὰ ζητηθῇ τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοεῖν, καὶ ἡ ζήτησις αὕτη φέρει εἰς ἐκεῖνο, ὃ ὄν ὀνομάζεται.

Τὸ εἶναι, ὃ ὁ Ἐρβάρτος διακρίνει ἀπὸ τοῦ ὄντος, σημαίνει ἐκεῖνην τὴν σχέσιν ἀντικειμένου τινός πρὸς τὸ νοεῖν ἡμῶν, δι' ἧς ἀφίσταται τοῦ νοεῖν καὶ δὲν ἐξαφανίζεται, καὶ ἂν παύσῃ τοῦ νὰ νοῆται παρὰ τινος, οἷον ὄρος, καὶ ἂν δὲν νοῆται, δὲν ἐκλείπει. Τὴν αὐτὴν δ' ἀπὸ τῆς παραστάσεως ἀνεξαρτήσιαν, ἣν τοῖς οὐσίαι ἀποδίδομεν, πρέπει νὰ ἔχη τὸ ὄν καὶ κατ' ἀναφορὰν εἰς ἄλλα ὄντα ὑπάρχοντα. Τινὰ δὲ ἀληθῶς εἰς τὸ αὐτὸ νόημα, δηλαδὴ καθ' αὐτὰ, δὲν εἶναι ὄντα, οἷον ἡ λάμψις τῆς ἰριδος, ἡ κίνησις, ἡ ἀπόστασις, διότι ταῦτα εἰσὶν ιδιότητες πράγματος, ἔννοια σχέσεως, περὶ ὧν λέγομεν, ὅτι δὲν εἶναι ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ, ἀλλὰ πρὸς τι. Ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι σημαίνει ἀπόλυτον θέσιν καὶ ἀποκλείει πᾶσαν σχέσιν, πᾶσαν ἐξάρτησιν· ἄρα μόνον τοῖς καθ' αὐτὰ οὐσίαι ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι· ἐκεῖνο, περὶ οὗ λέγομεν, ὅτι ἐστὶ, θεωρεῖται ὡς ἀνεξάρτητον, ἀπὸ τε τοῦ νοεῖν ἡμῶν καὶ τῶν ὄρων ἄλλων ὄντων· ἄρα ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι καθ' Ἐρβάρτον ἐκφράζει θέσιν βλῶς ἀνεξάρτητον· τοῦτο ὅμως ὁ Ἐρ-

(1) Herb. Hauptpunkte der Metaphysik 1808 ἰσον μέρος τῆς μεταφυσικῆς § 165 καὶ ἐφ.

βάρος λέγων δὲν νοεῖ, ὅτι ἡ θέσις, τὸ εἶναι τοῦ ὄντος, προέρχεται ἐκ τοῦ θέτειν, τουτέστι τοῦ νοεῖν ἡμῶν, ἀλλ' ἔστιν αὐτοτελές, αὐθούπαρκτον· καὶ αὕτη ἡ ἀπόλυτος ἀπὸ πάσης νοήσεως καὶ ἐνεργείας ἀνεξαρτησία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ εἶναι· ἄρα εἶναι σημαίνει ὡς ἀπόλυτον εἶναι, ἄρα τρόπον τῆς θέσεως, ἐπομένως σημαίνει τὴν σχέσιν τινὸς πρὸς τὸ νοεῖν ἡμῶν καὶ πρὸς ἕτερα, τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν αὐθούπαρξίαν· τὸ εἶναι σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ προστεθῇ τι, πάντοτε ὁ λόγος ἔστι περί τινος, ἐὰν λεχθῇ, ὅτι ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν· ἀεὶ πρόκειται περί τινος, ὃ τρέχει, ἵτταται ἢ ἔστιν· διὸ καταληπτὸν ἔστιν, ἐὰν λεχθῇ, ὅτι τῷ εἶναι προστίθεται τι παρὸν, τι ποιόν, καὶ ἐπομένως λόγος νὰ γείνη δύναται οὐχὶ περὶ τοῦ εἶναι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὄντος ὡς τοῦ πραγματικοῦ· πραγματικὸν δὲ ἔστιν ἐκεῖνο, ᾧ τὸ εἶναι προστίθεται· ὃ δὲ λογικὸς χωρισμὸς τοῦ τι, ὅπερ ἔστι, καὶ τοῦ εἶναι, ὃ τῷ τι προστίθεται, δὲν πρέπει νὰ ἀπατήσῃ ἡμᾶς τὸ νὰ νομίσωμεν, ὅτι τὸ τι ὑπάρχει καθ' αὐτὸ ἐκτὸς τοῦ εἶναι αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶναι ἔστι τι ἄνευ ἐκείνου· πάντως τὸ ποιόν ἔστι τὸ ὄν, καὶ τὸ ὄν τὸ ποιόν, ἀμφοτέρω ταῦτόν· ἐκ τοῦ ὅτι ἔστιν ὁ λόγος περὶ τοῦ ποιοῦ, δὲν λαμβάνει ἡ ἔννοια αὐτοῦ προσθήκην νέαν, ἀλλὰ μένει, ὃ πρότερον ἦν (ὡς νοηθὲν) ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ὡς τοῦτο ὁ Κάντιος διὰ τοῦ παραδείγματος περὶ τῶν ἑκατὸν ταλήρων διεσάφησεν. Ἄρα τὸ ὄν ἔστιν ἀεὶ ποιόν, τι, ὃ ἐκλαμβάνεται ὡς ὑπάρχον· οὐχὶ ὁμῶς πᾶν ποιόν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς (ἀπολύτως) ὑπάρχον. Πολλοὶ καλουμένοι οὖν ἀποφάσκειν τὸ εἶναι, διότι τοῦτο ἀποδίδεται ἐκείνοις τοῖς οὐσίαι, οἷς δὲν ὑπάρχει ἀντίφασις ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολύτου· ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι, τῆς πραγματικότητος, δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐγκαταλειφθῇ, ἄλλως νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν τῇ φύσει, διότι πάντα θὰ ἦσαν καὶ θὰ παρίσταντο ὡς μηδέν· ἡ ἔννοια ὁμῶς αὕτη δὲν δύναται ἄνευ διαφορᾶς νὰ μεταβιβάσθῃ εἰς πάντα καὶ τὰς ἔννοιαις των, διότι ταῦτα, ἅμα νοηθῶσιν, ἀνθίστανται τῇ ἀπολύτῃ θέσει· διὰ ταῦτα πρέπει ἀκριβῶς νὰ διαρισθῇ τι σημαίνει ἡ ἔννοια τῆς πραγματικότητος ἢ τοῦ εἶναι εἰς ἡντα ἐφαρμοζομένη, καὶ αἱ ἔννοιαι νὰ ἐρευνη-

θῶσιν, ἂν συμφωνῶσι μετὰ τῆς ἔννοιαις τῆς ἀπολύτου θέσεως, καὶ δύναται νὰ τεθῶσιν ὡς πραγματικαὶ ἢ οὐ· ἐὰν δὲ δὲν δύναται, πρέπει νὰ μετασχηματισθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ δύναται νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τοῦ νοεῖν ὡς πραγματικαὶ ἄνευ ἀντιφάσεως μεθ' ἑαυτῶν.

Ἐν τῇ ἔννοια τῆς ἀπολύτου θέσεως ἦτοι τοῦ εἶναι πρέπει ἡ ποιότης τοῦ θετέου νὰ ἦναι ἀπολύτως θετικὴ, τουτέστι νὰ μὴ περιέχῃ ἀπόφασιν ἢ περιορισμὸν, ὅς πάλιν θὰ ἀνῆρει τὸ ἀπόλυτον· πᾶσα δ' ἀπόφασις ἔστιν ἢ τὸ ἐναντίον θέσεως, καὶ ἐπομένως τοῦ εἶναι ἀναίρεσις, ἢ ἔστιν ἀντιθέτως ἐν τινι ἀναφορᾷ ὑποθετικὴ καὶ σχετικὴ. Ἦ, ὃ δι' ἑαυτὸ δὲν ὑφίσταται, ἀλλ' ἔπρεπεν, ὅπως ὑπάρχη, νὰ ἀναρτᾶται εἰς ἄλλο, ὡς λ. χ. ἡ ἐμφάνισις εἰς ἐμφανιζόμενον ὄν, τούτῳ ἀποδίδεται μόνον σχετικὸν εἶναι, τουτέστι δὲν ἀποδίδεται ἀληθές, πραγματικόν· καὶ οὐδὲ περιορισμὸς δύναται νὰ νοηθῇ, χωρὶς πρότερον νὰ τεθῇ τι θετικόν, περιοριζόμενον· ἔτι δ' ἐν τῇ ἔννοια τῆς ἀπολύτου θέσεως πρέπει ἡ ποιότης τοῦ θετέου νὰ νοηθῇ ἀπλή, τουτέστι δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς πολλότης ἢ ὡς ἐσωτερικαὶ ἀντιθέσεις· εἴ τις ἤβουλετο νὰ νοήσῃ τὸ πραγματικὸν ὡς ἐξ α καὶ β συγκείμενον, θὰ ἦσαν δύο περιπτώσεις μόνον δυναταὶ, ἢ α θὰ ἦτο δι' ἑαυτὸ, καὶ β ἐπίσης, ἀμφοτέρω θὰ ἦσαν ἀπόλυτα καὶ πραγματικά, ἢ σύνθεσις δὲν θὰ ἦτο ἀναγκαία· ἢ οὐδέτερον θὰ ἦτο ἀπόλυτον καὶ πραγματικὸν καθ' αὐτὸ, ἀλλὰ πάλιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ πραγματικότης ἐκ τῆς συνθέσεως ἢ ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως· καὶ ἀπατᾶται τις νομίζων, ὅτι διὰ τῆς ἀφηρημένης τῆς ἐνότητος ἔννοιαις δύναται νὰ συνδέσῃ διττόν· ἐὰν δὲ τις ἔλεγε, ὅτι α διὰ β καὶ β διὰ α ἢ δύναντο νὰ κατασταθῶσι πραγματικά, θὰ προήρχετο ἔννοια ἀντιφατικὴ εἰς ἑαυτήν, ἢ τοῦ αὐταίτιου, τουτέστι θὰ ἐτίθετό τι, ὃ ἔπρεπε νὰ παραγάγῃ ἑαυτὸ, ὅπερ θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς μήπω ὑπάρχον καὶ ἐπομένως ἢ δύνατο νὰ παραγάγῃ οὐδέν· ἢ ποιότης τοῦ ὄντος διὰ ἔννοιῶν μεγέθους εἶναι ἀπολύτως ἀδιόριστος· τὸ ὄν οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πᾶσον, τουτέστι διαιρετόν, ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐκτεταμένον. Τὸ πραγματικὸν δύναται νὰ μετατεθῇ εἰς πᾶν καθόλου τόπον

καὶ χρόνον, ἀλλὰ πάντοτε ὡς τι ἐν ἑαυτῷ ἄνευ χώρου καὶ χρόνου, ἄνευ μεταβολῆς, διότι ὅπου μέγεθος, ἔκτασις εἰς χρόνον καὶ τόπον, ἐκεῖ νοοῦνται καὶ μέρη, τὰ δὲ μέρη πάλιν πρέπει νὰ νοηθῶσιν ὡς μέρη τοῦ πραγματικοῦ, ἐπομένως πάλιν ὡς πραγματικά· ἄρα εἰσὶν ἢ πολλὰ πραγματικά, ὅπερ δυνατὸν, ἀλλὰ πραγματικὸν θὰ ἦτο τὸ καθ' ἕκαστον καὶ ἀπλοῦν, καὶ δὲν θὰ ἦτο χρεῖα τῆς συνθέσεως, ἢ ἡ πραγματικότης θὰ προήρχετο διὰ συνθέσεως τῶν καθ' ἕκαστα εἰς ἓν, ἀλλὰ πάλιν θὰ ἐλάβανε χώραν τὸ ἄνω ἐλεγχθὲν δίλημα· διὰ τοῦτο πρέπει τόπος καὶ χρόνος νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ πραγματικοῦ αὐτοῦ καθ' αὐτὸ, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἀπὸ τῶν σχέσεων τῶν δυναμένων νὰ λάβωσι χώραν μεταξὺ πολλῶν πραγματικῶν· αἱ δὲ σχέσεις αὗται δὲν ἀνήκουσι τῷ πραγματικῷ, ἀλλὰ φαίνονται τρίτῳ τινί, τῷ ἐκτὸς ἰσταμένῳ παρατηρητῇ.

Ὁ Ἐρβάρτος ἀναγνωρίζει πολλὰ πραγματικά, ταῦτα ὁμῶς δὲν ἔχουσι μέρη πολλὰ ἢ ποιότητας, καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, διότι αἱ ἐννοιαὶ αὗται θὰ περιεῖχον ἐν ἑαυταῖς ἀπειρον διαιρετότητα, καὶ ἐπομένως θὰ μετέθετον ἑαυτὰς εἰς τὰ πραγματικά. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ πραγματικὸν δὲν εἶναι διαιρετὸν, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ νοῆται καὶ ὡς συνεχές. Ἡ παράστασις τοῦ συνεχοῦς μεγέθους θεμελιούται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἐν τῷ πραγματικῷ νοοῦνται μέρη συνεχῆ, πάντοτε ὁμῶς μεταβαλλόμενα.

Ἡ ἐννοία τοῦ εἶναι, τῆς ἀπολύτου πραγματικότητος, δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος, τοῦ πραγματικοῦ, διότι τὸ πραγματικὸν, τὸ ὄν, ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, καθ' αὐτὸ, τὸ δ' εἶναι ἐστὶν ὁ τρόπος, καθ' ὃν νοοῦνται τὰ ὄντα.

Τὸ εἶναι καθ' Ἐρβάρτον ἐστὶ μόνον ἢ ἐννοία, δι' ἧς τὸ τι ἐννοεῖται, ἐπομένως πρέπει νὰ παρίσταται τι, εἰάν πρέπει νὰ ὀφθῇ. Τὸ εἶναι ἐστὶ μορφή, τῆς τοῦ ὄντος, τοῦ νοεῖν· ἀπ' ἐναντίου δὲ ἡ φιλοσοφία τῆς ταυτότητος ἐκλαμβάνει τὸ εἶναι ὡς τὸ τι αὐτὸ, ὡς τὴν οὐσίαν τῆς γονίμου φύσεως, ὡς αὐτὸ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἄμεσον πραγματικόν. Ὁ Ἐρβάρτος τῷ Καντίῳ ἐπόμενος διακρίνει τὴν ἐννοίαν τοῦ εἶναι ἀπ' ἄλλων ἐννοιῶν, καὶ τὸ τεθὲν τι

ἀπ' ἄλλων ἀντικειμένων. Τὸ εἶναι, ὅπερ καθ' αὐτὸ εἶναι ἢ θέσις ἐμοῦ, δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μετὰ τῶν ποιότητων τοῦ τι ἢ σύγχυσις αὕτη λαμβάνει χώραν, ὅταν ἡ ἀμφιβολία καταστήσῃ τι ὡς πραγματικῶς τεθὲν ἄστατον, ὅταν τις παρακινούμενος ὑπὸ πείρας ἢ λογισμοῦ ἀναιρέσῃ τὴν πρώτην ἀπλήν θέσιν αὐτοῦ, ἢ ἐτι ἀμφιβάλλῃ, ἂν πρέπει νὰ θεωρήσῃ ἀντικείμενον τι ὡς πραγματικὸν ἢ ἔργον μόνου τοῦ νοεῖν, τουτέστιν ἂν πρέπει πάλιν νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀναιρεθεῖσαν πρώτην θέσιν ἢ πάλιν νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἀποθετικότητα. Ἡ ἐννοία τοῦ ὄντος καὶ ἡ τῶν πολλῶν εἰσι τὰ οὐσιώδη στηρίγματα ἐν τῇ μεταφυσικῇ τοῦ Ἐρβάρτου· διὰ τοῦτο ἐξυμνεῖ τοὺς Ἠλεάτας καὶ τὸν Λεϊβνίτιον (Eipl. §. 111 καὶ § B. μεταφ. §. 79)· διότι τὴν μὲν περὶ τοῦ ὄντος ἐννοίαν παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἠλεατῶν, τὴν δὲ περὶ τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ Λεϊβνίτιου. Ἄλλ' ὁ Ἐρβάρτος τὸ ὄν δὲν ὀρίζει, ὡς ἀποδεικνύται, ὀρθῶς, διότι ὀρισμοὶ πρώτων ἐννοιῶν δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐάν ἡ τοῦ ὄντος ἐννοία ἦναι πρώτη, ἀδύνατον εἶναι νὰ ὀρισθῇ, διότι ἐν τῷ ὄντι οὔτε γενικὴ διαφορά ὑπάρχει οὔτε εἰδική.

Ὁ Ἐρβάρτος ὀρίζει τὸ εἶναι ὡς θέσιν ἀπόλυτον. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ ἐξήγησις αὕτη ἄνευ τοῦ ὄντος ὑποκειμένου, ὅπερ πρέπει νὰ ἦναι ὄν, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, ὑποθέτει ἡ ἐξήγησις αὕτη τοῦ ὄντος τὸ ἐξηγηθῆσόμενον καὶ ἰδίαν εἰς τὸ θέτον ὑποκείμενον ἀναφοράν. Τὸ εἶναι ἐστὶν ὡς μὴ ἀναιρετὸν, καὶ τοῦτο σημαίνει ἢ ἀπόλυτος θέσις. Ὁ Ἐρβάρτος τὴν ἀπόλυτον θέσιν ὀνομάζει τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ μὴ ἀναιρετέου, καὶ διασαφεῖ διὰ τῆς ἀισθήσεως, ἢ ἀμέσως ἐπιβάλλεται ὄν· ὥστε τις αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ἀναιρέσῃ καὶ διὰ τοῦ νοεῖν, ᾧ καθίσταται ἢ ὑποθετικὴ ὑπόληψις διὰ τοῦ γνωρισθέντος τοῦ ἀδυνάτου τοῦ ἐναντίου θέσις ἀπόλυτος.

Ἐν ᾧ ἡ τοῦ ὄντος ἐξήγησις εἶναι εἰδολογικὴ, ἐξάγει ὁ Ἐρβάρτος πραγματικά τοῦ ὄντος κατηγορούμενα, οἷον τὴν ἀπλότητα, ποιότητα ἄνευ ἀποθετικότητος.

Ἐν ᾧ ὁ Ἐρβάρτος τὴν ἀπόλυτον θέσιν ὑποθέτει μόνον ὡς ἀναφοράν πρὸς τὸ θέτον ὑποκείμενον, ἐξάγει ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης κατηγορούμενα ἀφορώντα τὴν φύσιν τοῦ ὄντος. Ἄλλ' ἐάν ἡ ἐννοία τοῦ ὄντος ὀρισθῇ ὡς τὸ μέτρον τῆς ἀντιφάσεως, φανε-

ρὸν εἶναι, ὅτι ἀντίφασις δὲν ὑφίσταται, ἐπομένως οὐδὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ τεθέντος προβλήματος τῆς μεταφυσικῆς δύναται νὰ ᾖναι ὀρθή.

Ἐν ᾧ λοιπὸν ὁ Ἑρβάρτος ἐξηγεῖ τὸ ὄν εἰδολογικῶς, ἐξάγει πραγματικὰ αὐτοῦ κατηγορούμενα, οἷον ἀπλότητα, ποιότητα ἄνευ ἀποθετικότητος· ἐκ δὲ τῆς δυσαρμονίας ταύτης τῶν προτάσεων καὶ τοῦ συμπέρασματος ἀποδεικνύται, ὅτι ἡ θεμελιώδης ἰδέα τῆς τοῦ Ἑρβάρτου μεταφυσικῆς δὲν ὑφίσταται, ἐπομένως οὐδὲ ἡ μεταφυσικὴ αὐτοῦ.

Ἡ εἰδολογικὴ ἐξήγησις τοῦ Ἑρβάρτου περὶ τοῦ ἀναγκαίου ἐκφράζεται ἐν ταῖς λέξεσιν «ὅτι ἡ ἀπόλυτος θέσις, τὸ εἶναι, ὑπάρχει ἐν τῇ αἰσθήσει ἀπαρατήρητος, ἐν δὲ τῷ νοεῖν πρέπει νὰ παραχθῇ ἐκ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ ἐναντίου αὐτῆς» (μεταφ. § 201—204. IV. Bd.). Ἐν ταῖς λέξεσιν «ἐν τῇ αἰσθήσει ὑπάρχει ἡ ἀπόλυτος θέσις (τὸ εἶναι) ἀπαρατήρητος» δὲν δύναται νὰ περιέχεται ἄλλο, εἰμὴ ἡ ἄμεσος ἐνέργεια ὄντος ἐφ' ἡμῶν ὡς ὄντων· ὡς διὰ τῆς αἰσθητῆς ἐνεργείας ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ὄντων ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἡ ἀναγνώρισις ὄντος, ὃ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναιρέσωμεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ θέσωμεν, καὶ ὃ μένει ἕως οὗ προέλθῃ ἡ ἀμφιβαλὶα ἢ πρῆβαινοῦσα ὑπὲρ τὴν αἰσθησὶν καὶ ἀνήκουσα τῷ νοεῖν· κατὰ τοῦτό ἐστιν ἐν τῇ αἰσθήσει ἀπόλυτος θέσις, ἀναγνώρισις ὄντος μὴ ἀναιρετέου» (μεταφ. §. 201. II, σ. 82.). Ἐν δὲ ταῖς λέξεσιν «ἐν τῷ νοεῖν ἡ ἀπόλυτος θέσις προέρχεται δι' ἀναιρέσεως τοῦ ἐναντίου αὐτῆς» ἐκφράζεται ἡ ἔμμεσος ἀπόδειξις, ἥτις ἐστὶ δοκιμὴ, ἂν τὸ ἀντιφάσκον ἐναντίον δύναται νὰ τεθῇ, ἕως οὗ ἡ δοκιμὴ αὐτὴ ὡς ἀδύνατος ἀποδειχθῇ. Ἡ ἐξήγησις ὅτι «τὸ ἀναγκαῖόν ἐστὶ τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν (κατ' Ἀριστοτέλην)», «τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐναντίου (κατὰ Κάντιον)», «τὸ μὴ δυνάμενον μὴ νοηθῆναι (κατὰ τοὺς νεωτέρους)», δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ σύντομος ἔκφρασις ἐμμέσου ἀποδείξεως, ἥτις ὡς ἀποκλειστικὴ μέθοδος εἶναι μόνον ἀποθετικὴ.

Ἐπειδὴ ὁ Ἑρβάρτος τὴν ἀπόλυτον θέσιν θέτει ἐν τῷ νοεῖν ὁμοίαν τῇ ἀποθετικῇ ἐκφράσει περὶ τῆς ἀναγκαιότητος, ἣν ἡ κατ' εἶδος λογικὴ παρέχει, ἐκφράζεται ἐν τῇ ἐκφράσει ταύτῃ

θετικὴν καὶ πραγματικὴν περὶ τοῦ ὄντος οὐδέν· διὰ τοῦτο τεκμαίρεται ὅτι ἡ ποιότης τοῦ ὄντος εἶναι θετικὴ, ἄμικτος ἀποθετικότητος, ἀπολύτως ἀπλή, διότι ἄλλως θὰ εἰσεχώρει εἰς τὴν ἀπόλυτον θέσιν ἐναντίον, ἀπόφασις καὶ ἀναφορά. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀποθετικὸν αἰεὶ εἰς θετικὸν ἀναφέρεται, δὲν δύναται νὰ γείνη τὸ ἀποθετικὸν (—α) ἄνευ τοῦ θετικοῦ (+α) καταληπτόν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἑρβάρτος τὸ καθ' αὐτὸ ἄλλο δὲν νοεῖ εἰμὴ τὴν πρὸς τὸ νοηθὲν ἀντίθεσιν, ἐπομένως τὴν ἀπὸ τοῦ νοεῖν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν, ποιεῖ ὅλως ἄσχετον, μὴ ἀνεχόμενον ἀναφορὰν πρὸς τὴν παράστασιν καὶ διὰ τοῦτο ἀποθετικότητά. (Trendelenburgs Herbart's Metaphysik 1854).

Ὁ Ἑρβάρτος ἐκλαβὼν τὴν ἐννοίαν τοῦ εἶναι ἀφηρημένην καὶ κενὴν, ἡδύνατο εὐλόγως νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἐν αὐτῇ ὑπάρχει γνώρισμα τι ὄντος ὑπάρχοντος, ἄμεσος ὀριστικότης. Πόθεν ὁμως καὶ πῶς προστίθεται τῷ εἶναι τί ἢ ποιόν; τοῦτο τὸ τί καθ' Ἑρβάρτον δὲν δύναται ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ εἶναι νὰ ἀναπτυχθῇ, οὐδὲ νὰ ἀναλυθῇ, ἀλλ' αἰτεῖται παρ' αὐτῆς· τοῦτο προστίθεται αὐτῇ ἄλλοθεν ποθεν, πρέπει αὐτῇ νὰ δοθῇ, καὶ μάλιστα ἀμέσως· ἄρα καὶ παρ' Ἑρβάρτῳ, ὡς παρὰ Καντίου καὶ Ἰακώβη, ὑποτίθεται ἄμεσον δεδομένον, πραγματικὸν γεγονός, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Ἑρβάρτου συνέχεται μετὰ τῶν τοῦ Καντίου καὶ Ἰακώβη.

Τὸ τί ἐστὶ δεδομένον ἐν τῇ αἰσθήσει· τὸ ἐν τῇ αἰσθήσει δεδομένον ποικίλον ἀναγκάζει εἰς θέσεις, αἵτινες πάλιν πρέπει νὰ ἀναιρεθῶσι· κατὰ πρῶτον διὰ σκέψεως κτάται τὸ ἐξαγόμενον καθόλου «ὅτι πρέπει νὰ τεθῇ», ἔπειτα δὲ «πῶς πρέπει νὰ τεθῇ»· ἐκ τούτου δ' ἔπεται, ὅτι τὸ τί, τὸ τιθέμενον, δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ἀντιφάσκον τῷ τρόπῳ τῆς θέσεως, καὶ οὕτω νὰ φέρῃ τὸ νοεῖν εἰς ἀντίφασιν· ἡ ἰδίᾳ ὁμως ποιότης τοῦ ὄντος μένει αἰεὶ ἄγνωστος· διότι διὰ τοῦ ὅτι ἐστὶ τί τιθέμενον, θετικόν, ἐστὶ γνωρισθὲν οὐδέν· πῶς ἐστὶ καθ' αὐτὸ, οὐδόπως γινώσκομεν· γινώσκομεν δὲ μόνον, ὅτι πρέπει νὰ τεθῶσι πολλὰ καὶ ποικίλα πραγματικὰ, καὶ τοῦτο ἐξάγομεν ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν φαινομένων καὶ ἐκ τῆς ἀπλότητος τοῦ καθ' αὐτὸ πραγματικοῦ· διότι

ὅμοια πραγματικά δὲν ἠδύναντο νὰ παράσχωσι φαινόμενα διάφορα· διάφορα ὅμως πραγματικά ἐν διαφόροις συνθέσει παρασταθῆσονται διάφορα.

Τὸ ἄπειρον ὑποκείμενον θέτει κατ' ἀρχάς πολλά ὡς πραγματικά· πολλά τούτων δεικνύνται ὡς φαινόμενα, ἃ πρέπει τὸ ὑποκείμενον νὰ παραδεχθῆ ὡς παραστάσεις αὐτοῦ· τὰ φαινόμενά εἰσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ· μόνον δὲ τὰ μὴ φαινόμενα, ἀλλὰ πραγματικά, εἰσὶ δεδομένα· ἄρα ἡ θέσις ἀναφέρεται κατ' ἀρχάς εἰς τὸ ἄμεσον αἰσθητόν· ἐρυθρὸν, κυανοῦν, κτλ. ἦσαν τὸ θετικόν· τοῦτο ὅμως μεταβάλλεται διὰ λογισμοῦ εἰς ιδιότητας, καὶ τὰ ὄντα, ἐν οἷς αὐταὶ εἰσιν, ἐκλαμβάνονται ὡς θετικά καὶ ὄντως ὄντα· ἀλλὰ τὰ ὄντα παρατηροῦνται πάλιν ὡς σύνολα ἐκ πολλῶν πραγματικῶν συνιστάμενα, ἔτι δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα ἐκλαμβάνονται ὡς ὄντα· κοῦτω μεταβαίνει ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι ὅπισθεν τοῦ δεδομένου αἰσθητοῦ, καὶ διασαφεῖται ἡ ἀπὸ τοῦ δεδομένου μέχρι τοῦ πραγματικοῦ ὁδός· ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ εἶναι πρέπει νὰ ἦναι που διὰ πᾶσαν τῆς γνώσεως βαθμίδα, διότι ἄλλως πάντα ὄξ παρίσταντο ὡς μηδέν». Τέλος δ' ἡ θέσις ἀνάγεται εἰς τὸ ἀπολύτως ἀπλοῦν, ὃ ὑπόκειται μὲν ταῖς αἰσθήσεσιν, οὐχὶ δ' ὡς τοιοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον παρατηρεῖται ὡς σύμπλεγμα ποικίλων συνθέσεων καὶ συγχωνεύσεων· καὶ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀπλῷ ἐπαναλαμβάνεται ἡ θέσις, ἡ ἀναιρεθεῖσα σκεπτικῶς· ἐν δὲ τῇ σκέψει δὲν ἐμμένομεν, διότι τὸ νοεῖν δὲν δύναται νὰ μένη διαρκῶς ἐν ἀντιφάσει μεθ' ἑαυτοῦ. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἀντίφασις ἐνταῦθα ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐν τῷ νοεῖν ἀναγκαῖα ἔννοια τοῦ εἶναι πίπτει πρὸς τὰς ἀναγκαῖας ἀφαιρέσεις ἐκ τῆς ἄμεσου πείρας εἰς ἀντίφασιν· καὶ ἐπὶ ὑποθέσει, ὅτι ἡ πραγματικότης τῆς πείρας εἶναι μόνον ἡ πραγματικότης φαινομένου, τὸ πραγματικὸν φαινόμενον ἀναγκάζει ἡμᾶς, ἅμα ὡς ἀπλοῦν φαινόμενον γνωρισθῆ, εἰς τὴν θέσιν πραγματικοῦ τίνος, διότι τὸ φαινόμενον εἶναι ἐκεῖνο, ὃ δὲν εἶναι δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ μόνον τὸ δυνάμενον νὰ ὑπάρχη μετὰ τοῦ οὐσιώδους καὶ δι' αὐτοῦ. Ἐὰν ἀπ' ἐναντίου ἐν τῷ καθ' ἑλὴν καὶ κατ' εἶδος δεδομένῳ (διότι δεδομένα εἰσὶν οὐ μόνον αἰσθήσεις ἀπλάϊ, ἀλλὰ καὶ αἱ τούτων συνθέσεις) εἴχομεν

ἁρμονικόν τι ὄλον ἄνευ ἀντιφάσεως, τὸ νοεῖν ἡμῶν θὰ ἦτο σύμφωνον μετὰ τῆς πείρας, καὶ καθαρὸς τῶν καθόλου τῆς πείρας ἐγνοιῶν δὲν θὰ ἦτο ἀναγκαῖα· αὐταὶ ὅμως αἱ ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι, ἅμα ψυχολογικῶς τελεσθῶσιν, εἰσὶ πλήρεις ἀντιφάσεων· ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναιρέσωμεν πᾶν εἶναι χωρὶς νὰ πέσωμεν εἰς τὴν μεγίστην ἀντίφασιν, δὲν δυνάμεθα ὅμως καὶ ἀπάσαις τὰς ἐμπειρικὰς ἐννοίας νὰ τηρήσωμεν, ὡς ψυχολογικῶς εὐρίσκομεν, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψωμεν πολλάς ἐπὶ μέρους ἀντιφάσεις· ἐπὶ τῆς ἀντιφάσεως ταύτης καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς τῶν ἐγνοιῶν ἐπεξεργασίας σφριζέται ἡ ἀναγκαιότης τῆς μεταφυσικῆς.

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Ἐρβάρτου θεμελιούται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐννοίαις, ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πράγματος (ὄντος) μετὰ ιδιοτήτων, ἐν τῇ τῆς μεταβολῆς καὶ τῇ τοῦ ἐγῶ, περιέχονται ἀντιφάσεις, καὶ ἐν τῇ ἀφαιρέσει τῶν ἀντιφάσεων εὐρίσκει ὁ Ἐρβάρτος τὸ κύριον τῆς αὐτοῦ θεωρίας πρόβλημα.

Αἱ δ' ἐννοιαὶ αὐταὶ εἰσὶ δεδομένα, διότι ἀφηρέθησαν ἀπὸ τῶν πραγματικῶν φαινομένων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποβληθῶσι, διότι δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῆ τὴν πραγματικότητά, εἰς ἣν αὐταὶ ἀναφέρονται, οὐδὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ πραγματικοῦ ὡς ἀπλοῦ, θετικοῦ, ἀδιαίρετου· πῶς δὲ δυνατόν ἢ ἀντίφασις νὰ ἀναιρεθῆ, τὸ δεδομένον νὰ κατασταθῆ νοητὸν καὶ τὸ νοητὸν ἁρμάζον τῷ δεδομένῳ; Ἐὰν ἡ ἔρευνα ἀπὸ τοῦ δεδομένου ἀρχομένη προβαίνει εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀντιφάσεων τῶν κειμένων ἐν τῷ δεδομένῳ, ἔχει νὰ θεωρήσῃ τὰς ἐννοίας ταύτας ὡς τόσα δεδομένα προβλήματα, νὰ ἀποκτήσῃ τῆς θεωρίας ταύτης τὴν ἰδίαν μέθοδον, πῶς αἱ ἀντιφάσεις κατ' ἐκεῖνο τὸ πρόβλημα λύονται, καὶ ἡ μέθοδος αὕτη καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐρβάρτου μέθοδος τῶν ἀναφορῶν.

Αἱ θεμελιώδεις ἐννοιαὶ τῆς μεταφυσικῆς δὲν μένουσι καθ' Ἐρβάρτον ἐν τῇ αὐτῇ μορφῇ, ἀλλ' ἀνοίγεται βλέμμα ὑπὲρ πᾶσαν πείραν καὶ ἐμφάνισιν εἰς τὴν τοῦ πραγματικοῦ σχέσιν, τὴν ὑποκειμένην τῇ ἐμφάνισι, ἡ δὲ σχέσις, εἰ καὶ δὲν δρᾶται, ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον τὸ ἐμπειρικόν· ἐὰν ἡ ἔρευνα ἀνυψωθῆ εἰς τὸν

χώρον τοῦ νοεῖν, πρέπει πάλιν τὰς κτηθείσας νοητάς γνώσεις νὰ μεταχειρισθῆ διὰ τὴν περαιτέρω τοῦ δεδομένου ἐξήγησιν ὡς ἄνευ ἀντιφάσεως ἀρχάς, καὶ ἀποδείξῃ ἐν αὐταῖς τὸ δυνατόν τῆς τῶν κοινῶν νόμων καὶ ἀναφορῶν παραγωγῆς, ἐξ ὧν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ τὸ δεδομένον, καὶ γείνη προσέγγισις εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων· ὥστε καθ' Ἐρβάρτον ἡ ἔρευνα ἀπὸ τοῦ δεδομένου ἀρχομένη, καὶ μετ' ἀνύψωσιν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν πάλιν εἰς τὸ δεδομένον ἐπανερχομένη, περιγράφει τόξον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀναβαῖνον τῶν δεδομένων ἐννοιῶν δεῖται ἄλλης μεθόδου, τὸ δὲ καταβαῖνον ἄλλης· διότι ἡ ἔρευνα αὕτη ἤρξατο ἀπὸ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως τῶν δεδομένων ἐννοιῶν, ἀφίκετο, ὑπὸ τῆς ἀντιφάσεως ὠθουμένη, εἰς τὴν μέθοδον τῶν ἀναφορῶν, ἐν ἣ ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις συνδέονται· καὶ πάλιν διὰ κασκευαστικῆς συνθέσεως καταβαίνει πρὸς τὸ δεδομένον, ὅπως ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἐφηρμοσμένης μεταφυσικῆς, τουτέστι τῆς φυσιολογίας καὶ ψυχολογίας, ἐνισχύσῃ τὰς κτηθείσας εἰδολογικὰς ἀρχάς.

Ἡ μέθοδος τῶν ἀναφορῶν ἀπευθύνεται εἰς τὴν ἀντίφασιν, ὅτι ἐν ὧν πρέπει νὰ διαιρεθῆ εἰς πολλὰ, καὶ ὅμως νὰ μείνῃ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (σχέσις τῆς οὐσίας καὶ τῆς συνεκτικότητος)· λ. χ. ὁ χρυσὸς ἐστὶ βαρὺς, ὠχρὸς, ἀναλυτὸς κτλ. ὅλα ὁμοῦ εἰσὶ τὸ πρᾶγμα, τὸ καλούμενον χρυσὸς, ἀρα ἐνότης, ἥτις ἐστὶ πολλότης, ἰδέα εἰς ἑαυτὴν ἀντιφάσκουσα.

Ἡ αὕτη ἀντίφασις δείκνυται καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μεταβαλλομένου πράγματος (σχέσις τῆς αἰτιότητος καὶ ἐξαρτήσεως)· πρᾶγμα μεταβαλλόμενον ἐστὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν τὸ αὐτὸ· τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, μεταβαλλόμενον καὶ ἀμετάβλητον.

Ἐπίσης ἡ ἐννοία τῆς ὕλης περιέχει ἀντίφασιν· ὡς ὠρισμένον ἐγχώρον ποσὸν πρέπει νὰ σύγκειται ἐξ ἀπλῶν, ἀδιαιρέτων μορίων.

Ἐπίσης καὶ τὸ ἐγὼ ὑπόκειται ταῖς αὐταῖς δυσχερείαις. Τὸ ἐγὼ, τὸ ἐσώτατον σημεῖον τοῦ αὐτοσυνειδότητος του, πρέπει νὰ ᾔηται τὸ ὅμοιον ἑαυτῷ, τὸ ἀπλοῦν ἐν πολλοῖς διορισμοῖς καὶ τὸ μένον ἐν διηνεκεῖ μεταβολῆ.

Ἐάν ἐν ταῖς οὐσιώδεσιν ἐννοίαις τῆς μεταφυσικῆς ὑπάρχωσιν

ἀντιφάσεις, τὸ δὲ νοεῖν δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἐν αὐταῖς, πρέπει νὰ εὐρεθῶσι τὰ μέσα πρὸς λύσιν αὐτῶν χωρὶς αἱ ἐννοιαὶ νὰ καταστραφῶσιν ἢ νοθευθῶσιν.

Ὁ Ἐρβάρτος λέγει, ὅτι πᾶν ὄν δι' αἰσθήσεως παρίσταται πολλαπλοῦν· αὕτη δὲ ἦτο ἡ θεμελιώδης ἀντίφασις ἐκφράζουσα τὴν ταυτότητα τοῦ ταύτου καὶ μὴ ταύτου (α ἐστὶν α καὶ ἄμα οὐκ ἐστὶν α)· δι' ἀναλύσεως τῆς ἀντιφασκούσης ἐννοίας εὐρίσκονται πολλὰ συστατικά· ἡ δ' ἐνότης δὲν εἶναι πλέον ἐνότης τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τοῦ φαινομένου· τὸ συνειδὸς καθ' Ἐρβάρτον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν, ἀλλ' εἰς τὸ φαινόμενον. Ἐὰ πραγματικά δὲν ἐνοῦνται κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τόπον· ἡ ἐνωσις ἐστὶ μόνον ἐξωτερικῆ, οὐχὶ οὐσιώδης. Ἐπειδὴ τὰ πραγματικά εἰσιν αὐτοτελῆ, δὲν αἰσθάνονται ἀνάγκην συνενώσεως (μεταφ. II ΒΙ. σ. 49 καὶ ἐφ.).

Ἐν τῷ ἡ φιλοσοφία θέτει τὰ ὄντα ὡς πραγματικά, δηλαδὴ ὡς ἀνεξάρτητα τοῦ νοεῖν, θέτει ἡ φιλοσοφία τῆς ταυτότητος τὰ ὄντα ὡς νοήματα καὶ οὕτως ἀναιρεῖ αὐτὰ ὡς πραγματικά.

Πῶς δὲ πρέπει νὰ νοητῆ τὸ ἴδιον καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἀπλοῦν πρᾶγμα ; ὡς σύνολον ἢ συμφόρησις πολλῶν ἀπλῶν πραγματικῶν ἢ μονάδων, ἐνοουμένων διαρκῶς, ὥστε τὸ σύμπλεγμα αὐτῶν ἐκλαμβάνομεν πρᾶγμα ; ὁ Ἐρβάρτος ἐν τῷ ἐνὶ πράγματι ἀποκαλύπτει ὀλοκλήρους σωρείας ἀπλῶν οὐσιῶν ἢτοι μονάδων. Ἀλλὰ συνύπαρξις ἐν τόπῳ, τουτέστι μηχανικῆ, δὲν δύναται τοῖς ὀργανικοῖς νὰ ἀποδοθῆ· ἡ ἐννοία τοῦ πραγματικοῦ ἐπιτρέπει ἐπιρροὴν τοῦ ἐνός εἰς τὸ ἕτερον. (Psychol. II, σ. 320.)· ἡ κατηγορία τοῦ αἰτίου ἀναφέρεται εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς ἀναφορᾶς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ὄν.

Ἐπειδὴ τὸ πραγματικόν, τὸ ἀπολύτως ἀνεξάρτητον, τὸ οὐδενὸς δεόμενον, τέλειον, ἀμετάβλητον, ἐμφανίζεται ἐν τισὶ συμπλέγμασι στερεαῖς, πρέπει νὰ ὑπάρχωσι τοιαῦται σχέσεις, καὶ δύναται νὰ ἐρευνηθῆ, πῶς ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν πραγματικῶν πρέπει νὰ νόηθῆ ἡ σχέσις, ἡ ἐκλαμβανομένη ὡς ἡ σχέσις τῆς συνεκτικότητος, ὡς ἐξάρτησις, τουτέστι ἐν τῶν πραγματικῶν πρέπει νὰ ᾔηται τὸ αἷτιον τὸ συνδέον τὰ ἄλλα ἐν ἑαυτῷ. Ἐάν

οὐσία τις ἐννοηθῆ ὡς αἷτιον ἔμμονον, εἶναι ἐν μετὰ τῶν αὐτῆς γνωρισμάτων· τὰ γνωρίσματα εἰσιν ἢ μορφή μόνον ἢ ἐμφάνιαις αὐτῆς, καὶ μάλιστα ὑφ' αὐτῆς τεθεῖσα (αὐταίτιον)· ἡ ἐννοια αὕτη εἶναι εἰς ἑαυτὴν ἀντιφατική· Ἐὰν ἐν τῷ συμπλέγματι μονάδων, ἀποτελουσῶν ἐν πρᾶγμα ὁμοῦ, δύναται μία νὰ νοηθῆ ὡς αἷτια τῆς ἐνώσεως· ἡ ἐνότης ἐστὶ φαινόμενον δεδομένον· ὑποτίθεται δὲ, ὅτι αἱ μονάδες ἀρχικῶς δὲν εἶναι ὁμοῦ, τόπος, χρόνος καὶ κίνησις εἰσιν ἐννοιαί.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῶν πολλῶν πραγματικῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ πρᾶγμα, λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ ἐνωτικοῦ κέντρου· τὸ πραγματικὸν τοῦτο δὲν εἶναι αἷτια ἔμμονος τῶν γνωρισμάτων, τὰ γνωρίσματα δὲν εἶναι τροποποιήσεις τοῦ ἐνός οὐσιώδους πραγματικοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἀντέφασκεν εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ὑποθεθῶσι πολλὰ πραγματικά, ἐπειδὴ τὸ πραγματικὸν, ἡ οὐσία, δὲν εἶναι αἷτιον τοῦ ὅτι ἐνότης καὶ πολλότης ἀντιφάσκουσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ πρὸς ἑαυτάς.

Τὰ πολλὰ πραγματικά ἐπίσης εἰσὶν αἷτια ἐνός πολλαπλοῦ φαινομένου. Οὐδὲν πραγματικὸν ἐμφανίζεται ἐν τῇ συνθέσει δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ τὸ ἐν μετὰ τοῦ ἑτέρου· ἐὰν δ' ἐν τῶν πολλῶν πραγματικῶν καθέξῃ θέσιν τοιαύτην, ὥστε πάντα εἰς αὐτὸ ἀφορῶσιν, ἀναπληροῖ τὴν θέσιν τῆς οὐσίας, τουτέστιν ἔσεται τὸ ἐνωτικὸν κέντρον καὶ ἐπιτελέσει τὴν ἐνότητα αὐτῶν· ὥστε διὰ τῆς ἐννοίας τῆς σχέσεως τῶν πραγματικῶν πρὸς ἀλληλα συνδέεται μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας καὶ ἡ τῆς αἷτίας.

Μετὰ δὲ τῆς ἐννοίας τοῦ αἷτιου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος συνδέεται καὶ ἡ ἐννοια τῆς μεταβολῆς· ἡ μεταβολὴ καθ' Ἐρβάρτον δύναται νὰ νοηθῆ τριττῶς, ἢ ἐξ αἷτιων ἐξωτερικῶν, ἢ δι' αὐτοδιορισμοῦ, ἢ ὡς ἀπόλυτος γένεσις· ἀλλὰ καθ' Ἐρβάρτον μόνον τὸ πρῶτον εἶδος ἐπιτρέπεται. Τὸ πρᾶγμα ἐλαμβάνεται ὡς σύνολον πολλῶν πραγματικῶν μονάδων· μία δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ, οὐδὲ ἐσωτερικὴ μεταβολὴ ὑπάρχει, οὐδ' αὐτοδιορισμὸς καὶ ἀπόλυτος γένεσις· αἱ μονάδες αὐταὶ καθ' αὐτάς μένουσιν ἀμετάβλητοι· ἡ μία διαφέρει τῆς ἑτέρας κατὰ ποιόν· ἐκάστη

τηρεῖ τὴν ποιότητα αὐτῆς ἀμετάβλητον· αἱ μεταβολαὶ τοῦ πράγματος, εἰς ἃς ἀναφέρεται τὸ δεδομένον φαινόμενον, ἐπιτελοῦνται μόνον διὰ τοῦ ὁμοῦ καὶ χωρὶς τῶν μονάδων· ἡ μεταφυσικὴ οὔτε τὴν πρώτην ἀφορμὴν ἐξηγεῖ οὔτε τὸ ὁμοῦ καὶ χωρὶς, ἀλλὰ ὁπλῶς λέγει, ὅτι, ἐὰν αὐταὶ αἱ μονάδες ὁμοῦ ὦσιν, ἔτονται ταῦτα τὰ φαινόμενα, ἢ ἐὰν ταῦτα τὰ φαινόμενα ἦναι δεδομένα, πρέπει καὶ αἱ μονάδες νὰ ἦναι ὁμοῦ οὕτως ἢ οὕτως, καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξετέλεσεν ἡ μεταφυσικὴ τὸ ἔργον τῆς, τουτέστιν ἐξήγησε τὸ φαινόμενον.

Ἡ πείρα δεικνύει μεταβολὰς οὐ μόνον ἐξωτερικὰς, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικὰς· ἀλλὰ διὰ τῆς πείρας δὲν ἐξηγεῖται ἱκανῶς· ἐὰν ἡ σύνθεσις διαφόρων ποιῶν παράγῃ διάφορα κατὰ τὰ ποιά ρυθμιζόμενα φαινόμενα, δὲν ἠδύνατό τις ἄλλως νὰ νοῆ, εἰμὴ ὅτι πᾶσα μονὰς ἔπρεπε νὰ κατασταθῇ αἷτια διαφόρου φαινομένου δι' ἄλλας μονάδας, καὶ ὅτι αἱ ἄλλαι μονάδες πρέπει πάλιν νὰ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἐπιρροὴν εἰς ἐκεῖνας, ἐπομένως μετὰ τῆς συμμίξεως πρέπει τρόπον τινὰ, κατὰ τὰς τῶν ἄλλων ποιότητας, νὰ ὁρισθῆ καὶ μεταβληθῆ ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις πάσης μονάδος· ἀλλὰ πραγματικὴ μεταβολὴ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς μονάδος θὰ ἦτο μεταβολὴ τῆς οὐσίας τῆς, ὅπερ δὲν εἶναι δυνατόν κατὰ τὰ προειρημένα· τοιαύτη μεταβολὴ ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν μόνον κατὰ φαινόμενον, οὐχὶ πραγματικῶς.

Ἐπειδὴ δ' αἱ μονάδες εἰσὶ κατὰ ποιὸν διάφοροι, ἔξουσι καὶ σχέσιν διάφορον πρὸς ἀλλήλας, καὶ μιᾶς μονάδος ἐχούσης διάφορον σχέσιν πρὸς τὴν ἑτέραν, ἐπιτρέπει ἡ διάφορος αὕτη σχέση μετὰ τὴν συένωσιν μετ' ἄλλων καὶ διαφόρους ὑπολήψεις περὶ τῆς ποιότητος αὐτῆς, εἰ καὶ ἡ μονὰς μένει αὕτη καθ' αὐτὴν ἀμετάβλητος· Ἡ αὐτοσυντήρησις οὐδόλως θὰ ἔπαυε, καὶ ἂν μία μονὰς ἦτο ὅλως δι' ἑαυτὴν, ὁ τρόπος ὁμοῦ τῆς αὐτοσυντήρησεως, ἡ σχέσις αὐτῆς ἔσται διάφορος κατὰ τὴν σχέσιν, ἐν ἣ ἡ ποιότης αὐτῆς ἴσταται πρὸς τὴν ποιότητα ἑτέρας· δηλαδὴ μετὰ τῶν διαφόρων ποιότητων δύνανται νὰ νοηθῶσι σχέσεις διάφοροι· αὐταὶ δύνανται νὰ ἀντίκηνται ἀμέσως καὶ ἐμμέσως, δύνανται νὰ ἦναι χωρὶς, τουτέστιν ἀσχετοί, ὅμοιοι, παραπλή-

σαι· ὅση ἡ διαφορά τῶν ποιότητων διάφορος, τόση δύναται γὰρ ἦναι καὶ ἡ διαφορά τοῦ βαθμοῦ τῆς δυνάμεως, ὅστις πρὸς αὐτοσυντήρησιν ἐπαρκεῖ, καὶ οὐ μόνον πρὸς μίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολλὰς διαφορῶν ἢ ὁμοίων ποιότητων· πρὸς δ' ὁμοίας καὶ ἀσχέτους ποιότητας δὲν θὰ ἦτο αὐτοσυντήρησις ἀναγκαία, διότι αὐταὶ δὲν ἠδύναντο ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς μονάδος γὰρ προξενήσωσι διατάραξιν· ἀντικείμενα δὲ φαίνονται, ὅτι ἀμοιβαίως ἀναιροῦσιν ἑαυτάς· διὰ τοῦτο αὖξοι ἢ αὐτοσυντήρησις ἐκάστης καὶ φαίνεται τροποποιημένη κατὰ τὴν ιδιότητα τῆς ἀντιθέσεως. Δι' ἀντίθετοι καταστάσεις τῶν πραγματικῶν ἐν τῷ ὁμοῦ αὐτῶν δύνανται γὰρ θεωρηθῶσιν ὡς τείνουσαι δυνάμεις, τῇ δὲ τάσει ἀντιστοιχεῖ κώλυμα, καὶ ἀμφότερα δύνανται, ἀνευ βλάβης τῆς ὁπλότητος τοῦ πραγματικοῦ, γὰρ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποχρῶν λόγος ἄλλων τῶν πραγματικῶν φαινομένων. εἶναι ὀρθόν, ὅτι οὐδαμῶς ἀκολουθεῖ πραγματικὴ διατάραξις καὶ μεταβολὴ τοῦ ὑπάρχοντος ἄντος· ἀλλὰ νοοῦμεν, ὅτι δὲν ἀκολουθοῦσι, διότι ἡ μονὰς αὐτοσυντηρεῖται, ἄρα ἐν τῷ νῶ ὑποθέτομεν ἐνδεχομένην διατάραξιν, καὶ αὕτη δεῖκνυσι τὴν αὐτῇ ἀντίθετον αὐτοσυντήρησιν ὡς προκληθεῖσαν ἐνεργητικότητα τῆς ἑαυτὴν ὑπερασπιζούσης μονάδος. Τὸ μόνον δὲ, ὅπερ δὲν εἶναι φαινόμενον, ἀλλὰ πραγματικὸν γεγονός ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς μονάδος, εἶναι ἢ αὐτοσυντήρησις, εἰς ἣν πάντα πρέπει γὰρ ἀναχθῶσιν, ὅσα δύνανται γὰρ γείνωσιν ἐν τῷ ἀπλῶ, ἐν τῷ ἀμεγέθει, ἀμεταβλήτῳ πραγματικῷ.

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Ἐρβάρτου θεμελιούται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐννοίαις, ἰδίως δ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ αὐτόντος μετὰ ἰδιοτήτων, ἐν τῇ τῆς μεταβολῆς καὶ τῇ τοῦ ἐγῶ, περιέχονται ἀντιφάσεις, αἵτινες πρέπει γὰρ ἀναιρεθῶσιν. Ἡ ἀντιφάσις, ἥτις πρέπει γὰρ ἀναιρεθῆ, ἐγκτεται ἐν ταῖς πολλοῖς, ἀναφέρεται εἰς τὰ πολλὰ τοῦ ὄντος. Τὰ πολλὰ πρέπει γὰρ διαλυθῶσιν καὶ ἡ συμπλήρωσις γὰρ ζητηθῆ. Τὰ ὄντα εἰσὶν ἀπλά ἐν ἑαυτοῖς, ἀμετάβλητα, ἐπομένως ἐτωτερικὴ ποικιλία καὶ ζῶη εἶναι φαινόμενον, πᾶσα κίνησις καὶ μεταβολὴ ἐκ τυχαίας τῶν ὄντων πρὸς ἀλλήλα ἀναφορᾶς προερχομένη εἶναι φαινόμενον. Ἐπειδὴ δὲ φαινόμενον μὴ πρᾶυπάρχοντος ὄντος δὲν δύναται γὰρ προέλθῃ, ὑπο-

θέτει τὸ φαινόμενον τὸ ὄν. Τὰ ὄντα ἐν ἑαυτοῖς ἀπλά, ἀλλ' ἀλλήλοις ἀντικείμενα, αὐτοσυντηροῦνται κατὰ διατάραξιν, ὁρίζουσι τὴν αὐτοσυντήρησιν ἀμοιβαίως καὶ παράγουσι τὸ φαινόμενον τῆς μεταβολῆς. Διὰ τοῦτο ἀναφέρεται ὁ Ἐρβάρτος ἐξ ἐνός μὲν εἰς τοὺς Ἐλεάτας ὡς ἀντιληφθέντας τῆς ἐννοίας τοῦ καθαροῦ ὄντος, ἐξ ἑτέρου δ' εἰς τὸν Λειβνίτιον ὡς θέσαντα ἐν ταῖς μονάσαις πολλὰ (Einkl. in die Phil. § 111.).

Ἐκ δὲ τοῦ ὅτι τὸ ὄν προτάσσει τῆς ἐνεργείας, καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα, ὅτι τὸ ὄν ἐστὶν ἐν ταῖς πολλοῖς, ἐχαρακτηρίσθη τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου ὡς πολυπληθῆς πραγματισμὸς (Dro-bisch Zeitschrift für Phil. und phil. Kritik. 1852.). Ἐν ᾧ δὲ τὰ πραγματικὰ μένουσι τὰ αὐτὰ καὶ τηροῦσιν ἑαυτὰ, προέρχεται μεταβολή· πᾶν ὄν ἔχει ποιότητα, μίαν, ἀπλήν· αἱ δὲ πολλαὶ ποιότητες δύνανται γὰρ παραβληθῶσι κατὰ πολλοὺς τρόπους· ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλας τῶν ποιότητων σχέσει προέρχεται ἀπόφασις· αἱ ποιότητες ὑποτίθενται ὡς μεγέθη ἀντίθετα, ὡς — καὶ — ἕκαστον πραγματικὸν ἀποφάσκον τηρεῖ ἑαυτό. Οὔτε ὁμοίως ἢ ὑπόθεσις, ὅτι ἕκαστον τῶν πραγματικῶν ἔχει ποιότητα, μίαν, ἀπλήν, ὑφίσταται, οὔτε πόθεν ἢ τῆς ἀποφάσεως ἐννοία ἐξηγεῖται, οὔτε ἡ ἀναλογία τοῦ θετικοῦ μεγέθους καὶ τοῦ ἀποθετικοῦ θεμελιούται, οὔτε ἡ ἐννοία τοῦ ὁμοῦ ἀνευ τῆς κινήσεως γὰρ νοηθῆ δύναται. Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι ὅτι ἡ ἀντιφάσις παρ' Ἐρβάρτου δὲν ἀναιρεῖται. (Trendelenb. logisch. Untersuchungen I, 153 καὶ ἐφ.).

II. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος τῆς μεταφυσικῆς ἀντικείμενον ἔχει τὸ πρόβλημα τῆς σωματικῆς ὕλης.

Ὁ Ἐρβάρτος τὴν ὕλην σχηματίζει ἐκ μονάδων ὁμοίων σημείοις μαθηματικοῖς, ἀνευ ἐκτάσεως, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐλάχιστον τῆς ὕλης μόριον καταλαμβάνει τόπον, περιέχον μέρη συνεχῆ. Καὶ ἂν τὰ πυκνότατα σύνθετα σημεῖα παρίστανται ὡς σύστασις ἐγγύς, θὰ ἔλλειπεν ἔτι γνώρισμά τι τῆς ὕλης, πρὸ πάντων δὲ ἡ συνέχεια ἢ ἀποδιδομένη συνήθως αὐτῇ· λέγων δὲ τις, ὅτι ἡ ὕλη, καὶ τὸ ἐλάχιστον μόριον αὐτῆς, κατέχει τόπον τινά, νοεῖ μόρια μὴ περιέχοντα ἐν ἑαυτοῖς μόρια διωρισμένα, ἐξ ἄλλου δὲ,

ἐν τῷ νῷ, δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν διαίρεσιν χωρὶς ποτε νὰ ἔλθῃ εἰς τι ἀδιαίρετον (Ἐρβ. μεταφυσ. § 240 καὶ ἐφ.). Ἄρα ἡ ἔννοια τῆς συνεχείας, ἡ παρέχουσα ἀμέσως ἀντίφασιν, ἄρα εἰς τὸ πραγματικὸν ἐφαρμοσθῆ, καὶ πραγματικὰ νοηθῶσι συνεχῆ ποσά, τουτέστιν ὕλη, πρέπει νὰ ἐξετασθῆ πρὶν ἢ τι περὶ τοῦ νοητοῦ τῆς ὕλης διορισθῆ.

Ὁ Ἐρβάρτος ὡς μέσον ἐξηγήσεως τῶν ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν χρήται τῆ μεθόδῳ τῶν ἀναφορῶν, ἣν ἐπενόησε πρὸς ἐξάλειψιν τῶν ἀντιφάσεων ἀπὸ τῶν ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν· πῶς ὅμως αὗται νοηθῶσονται, ὅταν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀντιφάσεως ὑφίσταται; Ἐπειδὴ αἱ ἐννοιαὶ ὡς ἀντιφατικαὶ δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσι, πρέπει νὰ μετασχηματισθῶσιν· ὁ μετασχηματισμὸς ὅμως αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀβθαίρετος, αἱ νέαι ἐννοιαὶ, ἐν αἷς ἡ μεταβολὴ ὑφίσταται, πρέπει νὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν δεδομένων, ὥστε ὁ μετασχηματισμὸς αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ προέλθῃ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν. Ἡ σχέσις αὕτη τῆς ἐξαρτήσεως, καθ' ἣν ὁ τρόπος τῆς μεταβολῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως τῶν εἰς ἑαυτὰς ἀντιφασκουσῶν ἐννοιῶν, δύναται νὰ νοηθῆ μόνον ὡς ἀναγκαῖα ἀναφορὰ καὶ συμπλήρωσις αὐτῶν. Ἡ ὕλη ἐνοήθη ὡς μέγεθος συνεχές, τουτέστιν ὡς καθ' αὐτὴν, κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀνευ διαφορᾶς ἐκτεταμένη, ἐπειδὴ ἀναγκαζόμεθα νὰ νοήσωμεν αὐτὴν ἐγγχώρως ἐκτεταμένην, καὶ ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ εὐρίσκομεν αὐτὴν ἐμπειρικῶς· τὸ δ' ἀντιφατικὸν στοιχεῖον τὸ ἐρχόμενον εἰς τὴν ἐννοίαν ὕλικου πραγματικοῦ, προέρχεται ἐκ τοῦ τόπου, τοῦ συμμιχθέντος τῇ οὐσίᾳ τοῦ πραγματικοῦ· ἐὰν δὲ τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἀποχωρισθῆ, δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ αἱ ἀνευ ποιότητος μονάδες, καὶ εἶναι ἀκατάληπτον, πῶς δύναται μετ' αὐτῶν νὰ συντεθῆ συνεχές, οἷον ἡ ὕλη παριστᾶ καὶ ἔσται.

Ὁ Κάντιος τόπον καὶ χρόνον ὑπολαβὼν ὑποκειμενικᾶς τῆς ἐποπτείας μορφᾶς ἐξήρσεν ἐκ τῆς ἀντικειμενικότητος. Ὁ δ' Ἐρβάρτος, ὁ μὴ παραδεχόμενος τοιαύτας ἐμφύτους κατηγορίας, θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ ἀποδείξῃ καὶ περὶ τόπου καὶ χρόνου καὶ ἀναυταὶ αἱ μορφαὶ δι' ἡμᾶς ἦσαν ἀπλῶς φαινόμενον, ἐξηγηματικὸν λόγον ἐν τῷ ἀντικειμενικῷ κόσμῳ· πᾶν φαινόμενον ἀναφέρει

εἰς σχέσιν ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι, καὶ μάλιστα τοιοῦτον γενικὸν καὶ ἀναπόφευκτον, οἷον ἡ τοπικότης τῶν ὄντων ἐστίν· ὅτι δ' αὐτῷ πρέπει νὰ ὑπόκηνται σχέσεις ἀντικειμενικαί, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰς ἰδίας ἐγγχώρους καὶ ἐγγχρόνους σχέσεις τῶν ὄντων, τὰς ἐμφανιζόμενας ἡμῖν, οὐδόπως δυνάμεθα ἐκουσίως νὰ διορίσωμεν, ἀλλ' εὐρίσκομεν ἀμέσως ἐν τῇ πείρᾳ ὠρισμένας· οὐδόπως ἐξαρτᾶται ἐξ ἡμῶν ὁ διορισμὸς τοῦ μεγέθους ἢ τῆς διάρκειας ἐνός φαινομένου· εὐρίσκομεν τὴν ἐμφάνισιν, τὸ πρᾶγμα, ἐν ὠρισμένοις ὁρίοις, καὶ τὸ ὅλον ἐστίν ἡμῖν δεδομένον, μετὰ τῆς ὕλης τῆς αἰσθήσεως καὶ ἡ ἐγγχωρὸς καὶ ἐγγχρονοσ μορφή· τόπος καὶ χρόνος δὲν εἶναι ἡμῖν ἐν τῇ αἰσθήσει ἀμέσως δεδομένοι, ἀλλ' ἐμμέσως· ἄλλως δὲν ἠδυνάμεθα διὰ παρατηρήσεως νὰ διορίσωμεν τὰς μορφὰς καὶ τὴν ὑπαρξιν τῶν ὄντων· ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι χρόνος καὶ τόπος εἰσῆχθησαν ὑφ' ἡμῶν εἰς τὰ φαινόμενα, ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται, ὅτι τοῦτο παρατηρήσαντες ἔπρεπε πάλιν νὰ ἀνακαλέσωμεν, ἀλλὰ μᾶλλον, ὑπὸ τοῦ νοεῖν ἀναγκαζόμενοι, ἔπρεπεν αὐτοῖς νὰ ἀποδώσωμεν ἀντικειμενικὴν ἀληθειαν· καίτοι δὲ αἱ κατηγορίαι αὗται δείκνυνται ὡς ἀναγκαῖως νοητέαι σχέσεις, τηροῦσιν ἐκ θεωρητικῶν λόγων καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ δίκαιον αὐτῶν· εἶναι ἀληθές, λέγει ὁ Ἐρβάρτος (Encycl. σ. 308.), ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ νοῶμεν τοὺς διορισμοὺς τοῦ τόπου εἰς τὴν ἀρχικὴν πραγματικότητα ἐκάστου ὄντος· ἀλλὰ τὸ νοεῖν τὸ καθ' ἕκαστον φέρει εἰς οὐδέν· τὰ ὄντα καθ' αὐτὰ πρέπει νὰ περιληφθῶσιν, ἐὰν ἡ πείρα πρέπη νὰ καταληφθῆ· καὶ εὐρίσκεται περαιτέρω, ὅτι τὸ περιλαμβανόν νοεῖν, ἀνεξαρτήτως πάσης πείρας, παραλαμβάνει τὴν αὐτὴν ἐγγχωρὸν μορφήν ἐκ νέου καὶ καθ' ὠρισμένους κανόνας πρέπει νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸ ὁμοῦ τῶν ὄντων, μετὰ πλήρους συνειδότος τούτου, τί καὶ πῶς τις ἐν τῇ νοεῖν ποιεῖ καὶ ὁδεύει· διὰ τοῦτο ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἢ περὶ τοῦ νοητοῦ τόπου θεωρεῖται.»

Ταῦτα πάντα ἀναφέρουσιν εἰς ἀντικειμενικὰς σχέσεις, καὶ μόνον ἀναφέεται τὸ ζήτημα, πῶς ἔχομεν, καὶ τὸ δεδομένον ἐπαρκῶς ἐξηγοῦντες, αὐτὰς νὰ νοῶμεν· διὰ δὲ τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται τὸ νὰ ἐξηγήσωμεν μετὰ Καντίου τὴν ὅλην σχέσιν δι' ὑπο-

κειμενικήν, τουτέστι τόπον και χρόνον δι' ἀπάτην· ἦτο λοιπὸν νέα θεωρία τούτων τῶν τῆς ἐποπτείας μορφῶν ἀναγκαία, και τὴν θεωρίαν ταύτην ὀνομάζει ὁ Ἐρβάρτος κατασκευὴν τοῦ νοητοῦ τόπου (1).

Ὁ Ἐρβάρτος ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἀρχόμενος προβαίνει εἰς τὴν γραμμὴν (Herb. Klein Schriften I. Bd.), και παράγει ἀφηρημένως τὴν ἐννοίαν ταύτην, νομίζων ἱκανὸν, εἰάν ἡ δυσχέρεια ἀπομακρυνθῆ, πῶς ἐκ μὴ ἐν χώρῳ δύναται νὰ νοηθῆ ἐκτεταμένον, και ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη εἰς τὰς μονάδας νὰ μετατεθῆ ὁ τόπος, εἰ και αἱ μονάδες συντεθειμέναι παρίστανται ἡμῖν ὡς συνεχῆ· ὁ τόπος εἶναι και μένει ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν μονάδων ἀποκλεισμένος, και ὅμως δυνατόν αὐταὶ νὰ νοηθῶσιν ἐν ἐγχώροις σχέσεσιν· ἐνταύτῳ δὲ λύεται και ἐξηγεῖται ἡ τοῦ Καντίου ἀντινομία περὶ τῆς διαίρετότητος τῆς ὕλης· ἡ διαίρετότης ἀφορᾷ μόνον τὸν κενὸν (τουτέστι τὸν μὴ ὄντα καθ' αὐτὸν) τόπον, ὡς συνεχές· οὗτος σημαίνει μόνον τὴν σχέσιν, ἐν ἣ τὰ πραγματικὰ ἀλλήλοις παρίστανται.

Ἡ δὲ κίνησις και ἡρεμία παρίστανται ὡς ιδιότητες τοῦ πραγματικοῦ και δεδομένου· ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ μονάδες ἴστανται, οὐδ' ὅτι κινουῦνται· διὰ τοῦτο ἀπόλυτος αἰτία τῆς κινήσεως δὲν δύναται νὰ ζητηθῆ, ἀλλὰ μόνον, εἰάν ἐν δεδομένη κινήσει ἡ ἡρεμία ἐλάβανε χώραν μεταβολῆ, μετέβασις ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν, ὅα ἐζητεῖτο ἡ εἰδικὴ αἰτία αὐτῶν, εἰς τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἀπαντηθῆ μόνη ἡ πείρα και αἱ ταύτη ὑπηρετοῦσαι ἐπιστῆμαι (μεταφ. I. σ. 430)· ἐν κινήσει φαίνεται τῷ παρατηροῦντι πρᾶγμα, εἰάν οὗτος ἐν τῇ παραστάσει αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ συνδέσῃ αὐτὸ μεθ' ἑτέρου· και πρὸς παράστασιν πράγματος κινουμένου δεῖται τις πράγματος ἢ σημείου ἐν νῷ ἱσταμένου στερεοῦ, τοῦτο δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀνευ τρίτου, και τὸ τρίτον ἐπίσης, και οὕτω τὸ ὅλον ἀναφέρει εἰς σύμπλεγμα, ἐν εἰς νοῦν συρθὲν δίκτυον ἀναφορῶν, δι' ὃ οὐδαμοῦ ἐν τῷ τόπῳ τοῦ παγτοῦς δύναται νὰ εὑρεθῆ

(1) Ἐρβ. μεταφ. II Bd. σ. 199 και ἐφ. ψυχολογ. II Bd. σ. 129 και ἐφ. I Bd. σ. 378.

σημεῖον συνδέσμου στερεοῦ ἢ κινητικοῦ· τοῦτο δ' εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἡ ὅλη παράστασις σημαίνει μόνον σχέσιν και μάλιστα πρὸς τὸν ἐπόπτην (Hartenstein Probl. und Grundlehren der allg. Metaph. Leipzig 1836).

Ὅπως δ' ἔχει περὶ τῆς κινήσεως, οὕτως ἔχει και περὶ τῶν στοιχείων, τοῦ τόπου και χρόνου, διότι ὁ χρόνος εἶναι τὸ μέτρον τῆς κινήσεως, και θεωρεῖται, ὡς ὁ τόπος, ἀπλῆ σχέσεως ἐννοία.

Ἐὰν ὅμως ἡ κίνησις ἐκληθῆ, ὡς ὁ Ἐρβάρτος ἰσχυρίζεται, ἐπανάληψις τῆς ταχύτητος, πρέπει νὰ μείνωσι τὰ πολλὰ κεχωρισμένα, πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν ἐντὶ και τῷ αὐτῷ, μάλιστα δὲ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἕτερον· οὕτω προέρχεται κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀκινήτου γραμμῆς ἀριθμὸς τῆς μεταβολῆς ὃν ὁ χρόνος.

Ἡ κίνησις ὅμως δὲν σύγκειται ἐκ τόπου και χρόνου, ἀλλ' οὗτοι νοοῦνται ἐκ τῆς κινήσεως· τόπος και χρόνος ἀχώριστοι ὄντες ἀπὸ τῆς κινήσεως χωρίζονται μόνον ἀπ' αὐτῆς ὡς πηγῆς τῶν ἐν τῇ παραστάσει· Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ κίνησις προηγείται τοῦ τόπου και χρόνου, σύνθεσις δύναται νὰ νοηθῆ μόνον διὰ κινήσεως, διαίρεσις ὁμοίως· ἀνευ κινήσεων συγκρινομένων οὐτ' ἐγχρονος προέρχεται οὔτε τὸ ἅμα, οὔτε σημεῖον ἐν τόπῳ ἀνευ κινήσεως Θετούσης. Ὁ Ἐρβάρτος ὅμως προτάσσει τῆς κινήσεως τὴν ὕλην και αὐτὴν ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ἀνευ κινήσεως· ὡς ἡ περὶ τόπου θεωρία ὑποθέτει τὴν κίνησιν, οὕτως ὑποθέτει αὐτὴν και τὸ ὁμοῦ και ἡ ὕλη, διὰ τοῦτο τὰ περὶ τόπου, χρόνου και κινήσεως τοῦ Ἐρβάρτου δὲν εἶναι ὀρθά. (Trendelenb. log. Untersuch. I, 133 και ἐφ. 179 και ἐφ.).

Ἐὰ δ' ἐξαγόμενον τῆς περὶ τοῦ νοητοῦ τόπου θεωρίας τοῦ Ἐρβάρτου εἶναι, ὅτι ὁ τόπος δὲν εἶναι μορφή τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως ὑποκειμενική, ὡς ὁ Καντίος ἐδόξαζεν, ἀλλὰ, ὡς ὁ χρόνος, γενικὴ ἀφαίρεσις ἀπὸ τῶν ἀντικειμενικῶν σχέσεων τῶν μονάδων και πραγμάτων, πλὴν μόνον κατ' ἀναφορὰν πρὸς ἐπόπτην· διὰ τοῦτο ὁ τόπος καθ' Ἐρβάρτον εἶναι φαινόμενον ἀντικειμενικόν, μεταβαῖνον οὐ μόνον ἐξ ἡμῶν εἰς τὰς σχέσεις τῶν ὄντων, ἀλλὰ και ἐκ τῶν ὄντων πρὸς ἡμᾶς.

Ἐκ τῶν περὶ τοῦ νοητοῦ τόπου εἰρημένων τοῦ Ἐρβάρτου ἐξάγεται, ὅτι ὁ νοητὸς τόπος συγχέεται ὑπὸ τοῦ Ἐρβάρτου μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ, διότι καὶ οὗτος, ὡς αἰσθητὸς, ἔχει τρεῖς διαστάσεις καὶ ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις καὶ θέσεις τῶν πραγματικῶν μονάδων, ὡς ὁ αἰσθητὸς εἰς τὰς τῶν παρασταθέντων πραγμάτων· ἐνὶ λόγῳ οὐδεμία διαφορά ὑπάρχει μεταξὺ ἀμφοτέρων, ἀλλ' ἀμφοτέροι ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἐννοίαν· ἡ ἔνωσις καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν πραγματικῶν ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ πρέπει τὰ πραγματικά νὰ νοῶνται αὐτὰ καθ'αὐτὰ, ἀντιστοιχοῦσιν ὅλως τῇ προσθέσει καὶ ἀφαιρέσει ἐν τῷ αἰσθητῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τὰ ὄντα καθορῶνται.

Τὴν ὕλην ὁ Ἐρβάρτος ἐκλαμβάνει ὡς συσσωρευσιν, ὡς συμπλοκὴν μονάδων σημειώσις ὁμοίων· τὸ πλῆθος αὐτῶν παρήγαγε τὸ φαινόμενον ἐκτεταμένου συνεχοῦς (διὰ τὸν θεατὴν): ἡ παράστασις ὅμως αὐτῆ ἔπαιρκει πρὸς ἐξήγησιν ὅλων τῶν φαινομένων τοῦ σωματικοῦ κόσμου· ἡ φύσις δεικνύει, ὅτι πολλὰ σώματα δὲν εἶναι συμφόρησις πραγματικῶν μερῶν κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλ' ὅτι ἡ μορφή, ἡ θέσις, ὁ ἀριθμὸς τῶν μερῶν, ἡ πυκνότης, ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κατασκευὴ αὐτῶν, φαίνονται ἐξηρητημένα ἐξ ἐσωτερικῆς ἐνεργείας καὶ ζωῆς τῶν σωμάτων, μάλιστα δὲ τῶν ὀργανικῶν.

Ὁ Ἐρβάρτος ἀπορρίπτων τὴν ἔλξιν καὶ ὄσιν (κεντρόμολον καὶ κεντρόφυγα δύναμιν) παραδέχεται τὴν ἐννοίαν τοῦ ὁμοῦ καὶ χωρὶς νομίζων, ὅτι διὰ τῆς ἐννοίας αὐτῶν, ἐξ ἧς τὴν τοῦ ἀτελοῦς ὁμοῦ παράγει, δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ τῆς φύσεως φαινόμενα. Ἐὰν ὅμως ἐν τῷ ὁμοῦ ὑπάρχῃ ἀναφορὰ μόνον πρὸς τι, ἢ δ' ἀναφορὰ ἦναι μόνον διὰ κινήσεως νοητῆ, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ μέθοδος τῶν ἀναφορῶν τοῦ Ἐρβάρτου δὲν λύει τὴν ἀντίφασιν, ἢ συσσωρευσὶς ἀσωμάτων καὶ τόπου ἐστερημένων μονάδων δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ ὄν ἐκτεταμένον, οἷόν ἐστιν ἡ ὕλη, καὶ ἐξ ἀφανῶν φανερόν, μάλιστα δὲ στερεόν.

Ὁ Ἐρβάρτος ἐκ τῆς ὑποτεθείσης θεμελιώδους ἐννοίας περὶ τῆς πραγματικότητος δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἔπεται ἀναγκαίως ἡ θεωρία τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος καὶ ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ, τὴν θεωρίαν τοῦ ἐκθέσεως, ἀυστηρὰν ἐτήρησε λογικὴν, οὐδ' ἐξή-

γησε, πῶς αἱ εὐμετάβλητοι ἐκεῖναι ἐσωτερικαὶ καταστάσεις, αἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν αὐτοσυντηρήσεων εἰς τὴν μονάδα εἰσαχθεῖσαι, παράγονται διὰ τοῦ ὁμοῦ μετ' ἄλλων μονάδων ἀντιθέτων ποιότητων, πῶς αἱ καταστάσεις αὗται διαρκοῦσιν ἐν τῇ μονάδι μετ' ἀναίρεσιν τοῦ ὁμοῦ, πῶς αὕτη δύναται διὰ μνήμης αὐτὰς νὰ ἀνανεώσῃ καὶ πῶς ταῦτα πάντα συμβιβάζονται πρὸς τὴν ἀπλὴν τῶν μονάδων ποιότητα.

Ὁ Ἐρβάρτος ἐνόμισεν, ὅτι ἔπραξεν ἱκανῶς, δείξας ὁδὸν τινα, ἐφ' ἧς ἱκανοποιεῖται τὸ αἶτημα, χωρὶς νὰ ἦναι τις ἠναγκασμένος νὰ παραδεχθῇ προεσχηματισμένους βλαστοὺς καὶ ὀργανικὴν αὐτανάπτυξιν, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ δυναμικοί. Καθ' Ἐρβάρτον ἡ μονάς ἐστὶ καὶ μένει ἀπλῆ, ὅσα δύναται ἀνάπτυξις πρὸς ὀργανισμὸν νὰ κληθῶσι, ταῦτά εἰσιν ἄλλων μονάδων ἔλξις καὶ ὄσις, τουτέστι σχέσεις ἀπλῶς. (Metaph. §. 426.).

III. Εἰδωλολογία καὶ ψυχολογία.

Ἡ περὶ πνεύματος τοῦ Ἐρβάρτου θεωρία ὀρμᾶται ἀπὸ ἐμπειρικῆς βάσεως καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὸ ἐγὼ, ἐν ᾧ ἡ ἐνότις τῶν φαινομένων εὐρίσκεται, ἐκλαμβάνει πᾶς τις ὡς ἑαυτὸν, ὡς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ προσωπικοῦ ἐγῶ, ἀλλὰ περὶ τοῦ καθαροῦ, τοῦ ἀπολύτου, εἰς ὃ ἐπὶ τέλος ἐρχόμεθα, ἐὰν ἀπ' αὐτοῦ πάντα ἐν τῷ νῷ χωρίσωμεν, ἃ εἰσὶ κατάστασις τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Τοῦτο τὸ ἐγὼ ἠρεμεῖ ἐν τῷ βαθυτάτῳ τοῦ αὐτοσυνειδήτους ἡμῶν, κάμνει λόγον οὐ μόνον περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αἰσθήσεων, παραστάσεων, ἐπιθυμιῶν, ἐνὶ λόγῳ περὶ πάσης αὐτοῦ ἐνεργείας ὡς περὶ τινος, ὃ ἔχει, ἐν ᾧ ἐστὶν, οὐ ἐξέρχεται ὡς ἐσωτάτου καὶ ἀμεταβλήτου κέντρου τῆς οὐσίας, παντὸς τοῦ νοεῖν καὶ πράττειν. Τοῦτο τὸ ἐγὼ παριστᾷ ἑαυτῷ οὐ μόνον τὸν ἐκτὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸ ἐρωτώμενον δὲ, τί ἐστὶ, λέγει, ὅτι ἐγὼ εἶμι τὸ ἐμὲ καὶ τὸν κόσμον παριστῶν. Τὸ ἐγὼ παριστᾷ ἑαυτὸ αὐτῷ, ποιεῖ εἶδος ἑαυτοῦ· ἀρα τὸ οὐσιώδες γνῶρισμα τοῦ ἐγῶ ἐστὶ τὸ αὐτοσυνειδός.

Πότερον δ' ἐστὶ τὸ ἐγὼ ὄν πραγματικὸν ἢ ἀπλῶς αὐτοσυνειδός; Γνώσις καθ' Ἐρβάρτον ἐστὶ κατάστασις, ἐνέργεια· αὕτη

δέν δύναται νὰ νοηθῆ ἄνευ ὄντος, ἢ οὐκ ἦτο ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει ἢ τὸ αἷτιον τῆς ἐνεργείας ταύτης. Ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι, ὅτι τὸ ἐγὼ πρέπει νὰ ἦναι καὶ καθ' αὐτὸ πραγματικόν· οὐδεὶς θεωρήσει ἑαυτὸν ὡς ἐνέργειαν (ἄλλου τινός), ἀλλ' ὅτι, ἐὰν ἦναι τι ἀμέσως βέβαιον, ἡμῖν δεδομένον, τοῦτό ἐστιν ἐνοσιδές, ἐν ἀπάσαις ταῖς καταστάσεσι καθ' αὐτὸ μένον, αὐθύπαρκτον, ὑποκείμενον τῇ προσωπικότητι ἡμῶν· καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ δεδομένου γεγονότος στηρίζόμενοι πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸ ἐγὼ ὡς πραγματικόν· ἀλλὰ τὸ ἐγὼ ἐστὶ πραγματικὸν μετὰ πολλῶν ιδιοτήτων, εὐμεταβλήτων καταστάσεων, δυνάμεων, ἐνεργειῶν καὶ πάθους. Ἐνταῦθα πάλιν ὑπάρχει ἡ ἀντιφατικὴ ἔννοια τοῦ πράγματος μετὰ πολλῶν καὶ εὐμεταβλήτων γνωρισμάτων, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ καθαρῦ ἐγὼ ὑπάρχει ἔτι ἀντίφασις εἰδική. Τὸ ἐγὼ ὡς τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ γινώσκον πρέπει νὰ ἦναι τὸ ὑποκείμενον, ἢ τὸ ἴδιον αὐτοῦ εἶδος παρίσταται ὡς ἀντικείμενον· τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, τὸ εἶδος, πρέπει νὰ ἦναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀκριβῶς νὰ ἐκφράζη αὐτό· διὰ τοῦτο ὠνόμασεν ὁ Φίλοιοι τὸ ἐγὼ τὸ ἀπόλυτον ὑποκείμενον = ἀντικείμενον ἢ τὴν ταυτότητα αὐτῶν. Ἀλλὰ δύναται ποτε τὸ πραγματικὸν ἐκείνο ὄν, τὸ παράγον διὰ τῆς ἐνεργείας του τοῦτον τὸν ἀπεικονισμὸν, νὰ ἐποπτεύσῃ ἀμέσως ἑαυτὸ ἐν τῇ εἰδει, τῇ εἰκόνι, αὐτοῦ; Ἐἰ δὲ βλέπει ἐν αὐτῷ; τοῦτο βλέπει ἀπεικονιζόμενον ἐγὼ, ἐγὼ ὡς ἀντικείμενον, ὅπερ δέν πρέπει νὰ ἦναι ἀντικείμενον, ἀλλ' ὑποκείμενον· τὸ ὄραθὲν ἐγὼ οὐκ ἦτο ἀντικείμενον, ἐπομένως οὐχὶ αὐτὸ τὸ ἐγὼ, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐγὼ. Ὡς δ' ὀφθαλμὸς, οὕτω καὶ τὸ ἐγὼ ἐποπτεύει μόνον τὸ ἀντικείμενον, τὸ εἶδος, τὸ παριστῶν ἑαυτό· διὰ τοῦτο ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον δέν δύναται νὰ ἐκληφθῶσι τὰ αὐτά, ἐν καὶ ταῦτόν, ἄνευ ἀντιφάσεως. Ἡ ἀντίφασις αὕτη ἐστὶ καθ' ἑξῆς τὸν ἢ μεγίστη τῶν ἀντιφάσεων. Τὸ ἐγὼ ἐστὶ δεδομένον, ὡς ἐστὶν· ἐπειδὴ δέν δύναται νὰ ἀφαιρεθῆ, πρέπει ἡ ἔννοια αὐτοῦ νὰ καθαρῶσθαι ἀπὸ τῆς ἀντιφάσεως, ἢ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πείρᾳ νὰ ἐξηγηθῆ· διὰ τοῦτο ἡ μέθοδος τῶν ἀναφορῶν πάλιν ἐστὶ χρήσιμος καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὅτι ἡ ἀντιφατικὴ ἔννοια (τὸ ὑποκείμενον ἀντιφάσκει τῷ

ἀντικείμενῳ) χωρίζεται εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς, καὶ ἐκ τοῦ ὁμοῦ τῶν συστατικῶν παράγεται τι· δέν δύναται δὲ τὸ παριστῶν ὑποκείμενον νὰ πολυπλασιασθῆ, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀντικείμενον (τὸ παρασταθὲν ἐγὼ). Ἔγὼ, ὁ γινώσκων, ὁρῶ ἐμὲ αὐτὸν ἐν ἀπειροῖς καταστάσεσι, αἰσθανόμενον, νοοῦντα, βουλόμενον, καὶ πάσας ταύτας τὰς αὐτοῦ παραστάσεις ὀνομάζει τις τὸ ἐγὼ αὐτοῦ· ἄρα τὸ ἀντικείμενον πρέπει νὰ πολυπλασιασθῆ, καὶ περὶ τοῦ ὁμοῦ τῶν πολλῶν τούτων ἐγὼ = ἀντικειμένων ἰσχύει ἐκεῖνο, ἢ περὶ οὐδεμιᾶς ἰδίας ὠρισμένης παραστάσεως τοῦ ἐγὼ νὰ ἰσχύσῃ ἡδύνατο, τὸ νὰ ἦναι δηλαδὴ ὁμοῖον τῷ ἐγὼ = ὑποκειμένῳ. «Τοῦτο δὲ δεικνύει σαφῶς, λέγει ὁ Ἐρβάρτος, ὅτι ἡ ἐγώτης στηρίζεται ἐπὶ ποικίλης ἀντικειμενικῆς βάσεως, ἥς ἕκαστον μέρος ἐστὶν αὐτῇ κατὰ συμβεθῆκος, καθ' ὅσον τὰ ἄλλα μέρη συνετέλουσι τῷ ἐγὼ πρὸς ὑποστήριξιν, ἐὰν ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀφαιρεῖτο· ἐγὼ θέτω ἐμὲ αὐτὸν ὡς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, παριστῶ ἑμαυτὸν ὅτε μὲν οὕτως, ὅτε δὲ ἄλλως, ὑπ' οὐδενός ὅμως δεσμεύομαι, ἐφ' ὅσον δύναμαι νὰ ἀλλοιωθῶμαι.» (Ψυχολ. I, σ. 104.).

Αὕτη ὅμως ἡ λύσις τοῦ ζητήματος οὕπω ἐστὶ τελεία. Ἐὰν ζήτημα λύεται, ὅταν παρασταθῶσι πολλὰ ἀντικείμενα, τούτων δὲ τι ἀνήκη τῷ παριστῶντι, δηλαδὴ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς εἰς μίαν παράστασιν, ἐκ δὲ τούτου πρέπει νὰ προέλθῃ καὶ ἡ ζητηθεῖσα τροποποίησις, δι' ἧς δύναται τι νὰ παρατηρηθῆ ἐν τοῖς διαφόροις ἀντικειμένοις, ἢ τούτων οὐδενὶ ὑπάρχει, ἀλλ' ἡδύνατο νὰ ἀνήκη ἡμῖν· ἐν δὲ τούτοις ἡ παράστασις ἡμῶν μέγει ἐξηρημένη ἐκ τῶν ἀντικειμένων, ἀναφέρεται εἰς αὐτά, δέν συμπέπτει ὅμως μετ' αὐτῶν.»

Τὰ πολλὰ ὅμως ἀντικείμενα ὡς σύνολον παρασταθεισῶν καταστάσεων δέν ἐξαρκοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξαντλήσωσι τὴν κυρίαν ἔννοιαν τοῦ ἐγὼ ἢ τοῦ αὐτοσυνειδότος· ὑποκείμενον ὅλως μεταβαλλόμενον καὶ ἐν διαφόροις αἰσθήμασι καὶ ἐποπτεῖαις περιωρισμένον δέν ἔχει καθαρὸν αὐτοσυνειδός· ὡς τὸ μένον ἐν ἀπάσαις ταῖς αὐτοῦ καταστάσεσι ταῦτόν πρέπει νὰ ἦναι ἰκανὸν νὰ ἀντιθέτῃ αὐταῖς ἑαυτό, νὰ διακρίνηται ἀπ' αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων τῶν ἰδίων καταστάσεων καὶ ὑπ' αὐτῶν ὁδη-

γούμενον πρέπει νὰ ἔλθῃ εἰς ἑαυτὸ, ἔτι δὲ καὶ νὰ ὑψώσῃ ἑαυτὸ ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι περιορισμοῦ, ὅπως σχηματίσῃ τὴν ἀντίθεσιν ἐκείνην πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀποδιδομένους αὐτῷ διορισμούς, καὶ ἀπ' αὐτῶν διακριθῇ· ἡ δὲ συζήτησις δὲν πρέπει νὰ λάβῃ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν καὶ ἀυθαίρετως νὰ ὑποθέσῃ ἀπόλυτον ἐγὼ προκαλοῦν μετ' ἀπολύτου αὐτοδιορισμοῦ ἐν ἑαυτῷ ἅπαντας τοὺς διορισμούς· τοιοῦτον ἐγὼ οὐδόλως ὑπάρχει, εἶναι ἀπλῶς ἀφαίρεσις ἐπιστημονικῆ.

Τὸ δεδομένον πραγματικῶς καὶ ἀληθές, ὡς διδάσκει πάντα ἡ ἰδία παρατήρησις, εἶναι ὅτι ζῶμεν πρότερον ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι, ὑπ' αὐτῆς ὅλως κατειλημμένοι πρὸ τοῦ νὰ ἔλθωμεν κατ' ὀλίγον εἰς αὐτοσυνειδός· καὶ φανερόν εἶναι, ὅτι ἐκ τῆς παραστάσεως τοῦ ἄλλοτρίου καὶ ἀντικειμενικοῦ ἐρχόμεθα κατὰ πρῶτον εἰς ἡμᾶς αὐτούς. Ἐπειδὴ τὸ καθαρὸν ἐγὼ δὲν ὑπάρχει πρὸ τῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ ταῦτα πρὸ αὐτοῦ, ὄντος ὑποθέσεως μόνον, εἰς ἣν κατ' ὀλίγον ὠθούμεθα, δύναται νὰ κῆται τὸ αἴτιον μόνον ἐν τῷ ἀντικειμενικῷ· διὰ τοῦτο ὑψούμεθα ἐκ τῆς παραστάσεως αὐτοῦ· τὸ παρασταθὲν ἐν τῇ ποικιλίᾳ του πρέπει νὰ ἦναι ἱκανὸν τοῦ νὰ λύῃ τὰς ἀλύσεις, ἐν αἷς θὰ ἦτο ὑποκείμενον, περιορισμένον, ἀντικείμενα μόνον γινώσκον, οὐδέποτε ὅμως ἑαυτό· (ψυχολ. I, §. 108. μεταφ. §. 302 καὶ ἐφ.). Ἄρα αἱ ἰδία παραστάσεις, οὐχὶ αὐταὶ καθ' αὐτὰς ἰδία, ἀλλ' ἐν τῷ ὅμοῦ αὐτῶν, πρέπει νὰ ἦναι ἐν σχέσει τοιαύτῃ, ὥστε ἡ μία νὰ ἐλαττώνη, τουτέστι κωλύῃ, τὴν ἑτέραν, οὐχὶ ὅμως νὰ καταστρέφῃ αὐτήν, διότι ἐν τῷ κωλύματι ἢ κωλυομένη πρέπει νὰ ὑπάρχη, ὡς ἢ κωλύουσα· ἐκ τούτου ἐξηγεῖται τὸ μνημονικὸν ἐν γενομένῳ σκοτασμῷ· ἄρα πρέπει ποικίλαι παραστάσεις νὰ περιορίζωσιν ἑαυτὰς ἀμοιβαίως, ὅπως τὸ αὐτοσυνειδός κατασταθῇ δυνατόν· οὕτω λ. χ. ἡ παράστασις χρώματος ἐκτοπίζει τὴν ἑτέρου, ἢ γεύσεως καὶ ἀφῆς τὴν ἑτέρων· διὰ τῆς ἀντιφάσεως τοῦ κωλύματος ἢ διαταράξεως προέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν κίνησις καὶ σχηματισμός.»

Διὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἀμοιβαίου κωλύματος, δι' οὗ ἐξηγεῖται ἡ γένεσις τοῦ τελειοτάτου αὐτοσυνειδός καὶ τοῦ καθαρῷ νοεῖν,

καὶ ὅλα τὰ εἶδη καὶ ὅλοι οἱ βαθμοὶ τῆς τοῦ συνειδός σαφηνείας, κατέστησεν ὁ Ἐρβάρτος τὰς περὶ διαφορῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, αἰσθητικῆς, παραστατικῆς, μνημονικῆς καὶ λοιπῶν θεωρίας, διὰ τὰς διαφορὰς τοῦ πνεύματος λειτουργίας, περιττάς.

Ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τὰ κωλύματα ἔπονται πραγματικῶς, διότι ἐν τῷ συνειδός λαμβάνει κώλυμα χώραν μεταξὺ παραστάσεων, εἰς αἷς ἡ ἀπόλυτος θέσις δὲν ἀναφέρεται, καὶ αἴτινες, ἐπειδὴ αὐταὶ τὸ εἶναι αὐτῶν μόνον ἐν τῇ αὐτοσυντηρήσει τῆς ψυχῆς ἔχουσι, δὲν θεωροῦνται ὡς καθ' αὐτὰ ἀπλᾶ ὄντα, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ἐν ἑαυταῖς νὰ ἦναι οὐ μόνον πολυσύνθετοι, ἀλλὰ καὶ διαταράξεως δεκτικοί, ἐνὶ λόγῳ ὅλως ἄλλης φύσεως ἢ αἱ ἀπλᾶ αὐτοσυντηρήσεις αὐτῶν τῶν πραγματικῶν. Τὸ ἴδιον ὠρισμένον εἶδος τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῆς ψυχῆς, τουτέστιν ὠρισμένη παράστασις, εἶναι τῇ ψυχῇ καὶ τῇ καθόλου ἀπλῇ αὐτῆς αὐτοσυντηρήσει κυρίως κατὰ συμβεβηκός· ἡ αὐτοσυντηρήσις ὡς τοιαύτη διαρκεῖ, ὡς ἐστὶν ὠρισμένη ὑπ' ἄλλου ἔξωθεν· τὸ τί (ποιὸν) τῆς ψυχῆς δὲν θίγεται, ἀλλὰ μόνον τροποποιοῦνται ἀμοιβαίως αἱ κατάστασις τῆς καθόλου αὐτοσυντηρήσεως, διότι ὅλαι λαμβάνουσι χώραν ἐν μιᾷ αὐτοσυντηρήσει τῆς μιᾶς ψυχικῆς μονάδος, καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουσι τὸ κοινὸν οὐσιώδες στοιχεῖον αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἑτέρου, ἐπειδὴ τοῦ στοιχείου τούτου μετέχουσι, παρίστανται ἐν σχετικῇ πρὸς ἀλλήλας ἀνεξαρτησίᾳ καὶ δύνανται πρὸς ἑαυτὰς νὰ διάκηνται ὡς δυνάμεις εὐμετάβλητοι· ὥστε αὐταὶ δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι καθ' ὅμοιον τρόπον ὅμοιαι ταῖς αὐτοσυντηρήσεις τῶν πραγματικῶν ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτῶν, ἀντικείμεναι, ὁμοιοειδεῖς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἰσχύον καὶ ἀσθένειαν ἀνόμοιαι, ἐπομένως κωλύουσι ἀλλήλας ἢ προάγουσιν ἑαυτὰς, καὶ ἀποτελοῦσιν ἐν τῷ ὅμοῦ αὐτῶν σύστημα συγκεχωνευμένον καὶ ἐν μέρει διορισμένον.

Ἀπ' οὗ ὁ Ἐρβάρτος παρεδέχθη, ὅτι τὸ καθαρὸν ἐγὼ ὑποθέτει ποικίλαι ὠρισμένων ἐγῶ=παραστάσεων ὡς βάσιν αὐτοῦ, καὶ ὅτι αὕτη ἡ ἰδέα ὡς τὸ καθόλου ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῶν πολλῶν διορισμῶν τοῦ ἐγῶ, ἐξάγεται, ὅτι τὸ ἐγῶ=ὑποκείμενον δὲν δύναται αὐτὸ καθ' αὐτὸ νὰ συγχέηται μετὰ τῆς πραγματικῆς μο-

νάδος τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ εἰς τοὺς διορισμοὺς του ἀναφε-
ρόμενον, εἰς τὰ πολλὰ ἐγὼ=ἀντικείμενα, μετ' αὐτῶν συγχο-
νεύμενον καὶ συγχρόνως ἀπ' αὐτῶν διακρινόμενον, δὲν εἶναι τὸ
πραγματικὸν ἐγὼ, ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ἐν γένει μόνον τὸ ἐνεργητικὸν
γινώσκον, τὸ αὐτοσυνειδὸς· αὐτῷ δὲ ὡς τοιοῦτῳ δὲν ὑπάρχει ἡ
ἀπόλυτος θέσις, ἥτις κατὰ πρῶτον ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὴν
ἀντιφατικὴν ἐννοίαν τοῦ ὑποκειμένου=ἀντικειμένου. Οἱ δὲ περὶ
τὸν Ἐρβάρτον τὴν καθαρὰν ἐνέργειαν, τὸ αὐτοσυνειδὸς, δὲν θεω-
ροῦσιν ὡς τὸ οὐσιώδες καὶ ἀπόλυτον, ὡς ὁ Πίχθιος, ὁ Σχελλίγ-
γιος καὶ ὁ Ἰγγελοσ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπόλυτος θέσις δὲν δύναται
εἰς τὸ ποικίλον ἐν νὰ ἀναχθῆ, μεταφέρεται εἰς ὑποκειμένην μο-
νάδα τῆς ψυχῆς, ἐν ἧς τῇ αὐτοσυντηρήσει ἔχει ἡ ὅλη αὐτὴ πρά-
ξις τὴν οὐσιώδη βάσιν αὐτῆς. Κυρίως δὲ δύναται καθ' Ἐρβάρ-
τον νὰ λεχθῆ, ἅτι αἱ ἴδιαι παραστάσεις δύνανται νὰ κληθῶσι
δυνάμεις ἀλλήλαις ἀνθιστάμεναι οὐχὶ δὲ ἀλλήλας καταστρέφου-
σαι· αὐταὶ ἐν τῇ ἀντιστάσει ταύτῃ οὔτε ὅλως ἀμετάβλητοι μέ-
νουσιν, οὔτε κατὰ ποιὸν μεταβάλλονται. Τὸ τί αὐτῶν, τὸ πα-
ρασταθὲν, μένει τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, εἴτε παρασταθῆ εἴτε μὴ·
τὸ μεταβαλλόμενον ὅμως εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἰσχύος, ἐφ' ἧς ἡ
ζωηρότης στηρίζεται, ἡ σαφήνεια ἢ ὁ σκοτασμος αὐτῶν (ψυχ. 14).

Ἡ δύνατο δὲ τις νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι, ἐπειδὴ μετὰ πολλῶν ἰστά-
μεθα ἐν σχέσει, ἔπρεπον ἐν ἡμῖν νὰ ὑπάρχωσιν ἅμα καὶ πολλαὶ
παραστάσεις· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει οὕτως, ἀλλ' αἰεὶ μία μόνη κυ-
ρίως πάρεστιν οἷον ἐν ἀγῶνι πρὸς ἑτέραν· τοῦτο δὲ προέρχε-
ται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ ἀναφοραὶ πρὸς τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐπομένως
αἱ τούτοις ἀντιστοιχοῦσαι παραστάσεις δὲν εἶναι ἅπασαι ἐξίσου
ἰσχυραί· μία ἐξασθενεῖ ἢ κωλύει τὴν ἄλλην προτεροῦσα ἅπα-
σῶν· ἐκ δύο ὅμως παραστάσεων ἡ μία δὲν δύναται νὰ καταβάλλῃ
τὴν ἄλλην ὅλως, διότι αὐτὴ ἐστὶν ἐν ἀγῶνι πρὸς ἐκείνην· κάλλι-
στα ὅμως μετὰ πολλῶν μία δύναται ὅλως νὰ ἀποβληθῆ καὶ
πάλιν νὰ ἀνορθωθῆ, νὰ κατασταθῆ οὕτως ἀεργῆς, ὡς νὰ μὴ
ὑπῆρχεν ὅλως· αἱ δὲ καταπισθεῖσαι παραστάσεις ὅλως δὲν ἐξ-
αφανίζονται, ἀλλὰ παραμένουσιν ἐν τῷ οἰδήματι τοῦ συνειδότης,
ὅπως ἐγερθῶσι μετὰ ἐξασθένησιν τῆς ἐπικρατούσης παραστάσεως

ἢ μετὰ τὴν προσέγγισιν νέας εἰς ἑαυτὴν παραλαμβάνουσης τὴν
ἐκτοπισθεῖσαν παράστασιν ἐνεκὰ συγγενείας τῆς ποιότητος καὶ
εἰσχωρούσης μετὰ ἠνωμένων δυνάμεων· αἱ δ' ἐκτοπισθεῖσαι, αἱ
ἐν τῷ οἰδήματι τοῦ συνειδότης παραμένουσαι, αἱ ἔχουσαι ὄρμη-
ν εἰς ἔγερσιν, αἱ ἐν τῷ σκότει ἐνεργοῦσαι· παραστάσεις καὶ ἄλογοι,
εἰσὶ τὰ αἰσθήματα διαφέροντα τῶν αἰσθήσεων· αὐταὶ δείκνυνται
ὡς ἐπιθυμιαί, γίνονται βουλήσεις, ὅταν συνδεθῶσι μετὰ παρα-
στάσεως ἢ προτιδοκίας τοῦ νὰ ἀνεγερθῶσι πάλιν ὡς ἐπικρατοῦσα,
παροῦσα, αἰσθήσεις. Ἡ κατάστασις αὕτη γίνεται σκοπὸς, καὶ ὅλαι
αἱ συγγενεῖς παραστάσεις συγκεντροῦνται πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ.

Ὁ Ἐρβάρτος δὲν ἀναγνωρίζει ἀφαιρετικὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὴν
ἀφαίρεσιν παράγει ἐκ τῆς θεωρίας τῶν ἀμοιβαίων κωλυμάτων·
ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος, ψυχολογικῶς θεωρουμένη, λαμβάνει
καθ' Ἐρβάρτον ταύτην τὴν πορείαν. Πῶς ἡ τῶν ἰδίων παραστά-
σεων σύνθεσις σχηματίζεται, οὐ δεῖται καθ' Ἐρβάρτον συζητή-
σεως, διότι αὕτη ἐστὶν ἀρχικῶς δεδομένη μετ' αὐτῶν τῶν παρα-
στάσεων, ἡ διάκρισις ἔπεται κατ' ὀλίγον, λ. χ. «διὰ παιδίον ἐν
τρυφερωτάτῃ ἡλικίᾳ ἴδια ὄντα δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ περικείμε-
να μόνον, ἃ ὡς ἔγχωρα ἐν συνεχεῖ παραστάσει μόνον χωρίζον-
ται» (ψυχολ. 194. §. 17 καὶ ἐφ.). Ἐν τῷ πρώτῳ χᾶρι τῶν
παραστάσεων ἐστὶ κυρίως ἡ κίνησις ἰδίων πραγμάτων, δι' ἧς τὰ
περικείμενα ῥήγνυνται, καὶ διὰ τὴν παράστασιν προέρχονται
πολλὰ πράγματα· λ. χ. κατ' ἀρχὰς φαίνεται ἡ τράπεζα μετὰ
τῆς βάσεως τῶν ποδῶν ἐν, ἡ τράπεζα ἐκτοπίζεται, ἡ δὲ βάση
ἀπὸ τῶν ποδῶν δὲν χωρίζεται· τὸ μὴ χωριζόμενον τηρεῖ ἐν τῇ
παραστάσει τὴν ἀρχικὴν του ἐνότητά· «ὡς τὰ περικείμενα κατ'
ὀλίγον διαιροῦνται εἰς ἴδια ὄντα, οὕτω πάλιν τὰ ὄντα εἰς τὰ
γνωρίσματα αὐτῶν». Ὁ Ἐρβάρτος τὰς παραστάσεις διαιρεῖ εἰς
ἀπλᾶς, συνθέτους καὶ ἀφηρημένους ἐννοίας· ἡ γένεσις τῶν ἀφαι-
ρέσεων καὶ ἰδεῶν, καὶ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος, πῶς τὸ νοοῦν
ὑποκείμενον ποιεῖ τὴν παράστασιν του ἀντικείμενον τῆς παρα-
στάσεως, εἶναι τὸ δυσχερέστερον πρόβλημα ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ
τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἐὰν τὰ ὄντα ἀπ' ἀλλήλων χωρισθῶσιν, σχηματίζονται ἐξ

αὐτῶν καθόλου ἐντυπώσεις, τούτέστι συμπλέγματα καὶ κοιναὶ ἐννοιαὶ (δένδρον, ἄνθρωπος) καλούμεναι, ἐν αἷς τὸ ὅμοιον τῶν ἐπὶ μέρους παραστάσεων κατὰ ὑπὲρ τὸ διάφορον ὑπεροχὴν, ὃ κωλυόμενον καὶ πιεζόμενον οὐδέποτε ἔρχεται εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἅλης σειρᾶς τῶν μετ' αὐτοῦ συνδεομένων γνωρισμάτων. Ἐκ τῆς θεωρίας τῶν ἀμοιβαίων κωλυμάτων ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὁ Ἐρβάρτος, ὅτι ἀφαιρετικὴ δύναμις καθίσταται πρὸς ἐξήγησιν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν περιττὴ, αἱ αἰσθητὰ ἐντυπώσεις δὲν εἶναι ἀφαιρέσεις, οὐδὲ λογικαὶ ἐννοιαὶ καὶ μεταφυσικαὶ, ἀλλ' ὅτι ὁ σχηματισμὸς τῶν θεωρηθεισῶν καθόλου ἐντυπώσεων στηρίζεται ἐπὶ τῆς κατὰ συμβεβηκὸς διαδοχικῆς ἀντιλήψεως ἐμπειρικῶν γεγονότων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ κοινῶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἀξίωμα, ὅτι δίδεται οὐ μόνον ἡ ὕλη τῆς αἰσθήσεως, ὡς ὁ Κάντιος ὑπέθετεν, ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει νὰ δοθῇ καὶ ἡ μορφή τῶν συνθέσεων· ἄλλως δ' ἔχει περὶ τῶν λογικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἀφαιρέσεων ἡ ἐννοιῶν. Αὗται εἰσι μὲν καθόλου ἐννοιαὶ, εἰσι δὲ καθαραὶ, διάφοροι τῶν συμπλοκῶν, ἐν αἷς εἰσι, τεχνικὰ προϊόντα τοῦ νοεῖν, οἷς δὲν ἀντιστοιχεῖ πραγματικότης, καὶ μόνον ὑπάρχουσιν, ὅπως χρησιμεύσωσι τῷ νοεῖν ὡς τελικὰ σημεῖα, ὡς λογικὰ ἰδανικὰ, εἰς τὸ αὐτὸ νόημα, εἰς ὃ ὁ Κάντιος ἐθεώρησε τὰς ἰδέας τοῦ λόγου ὡς διατακτικὰς διὰ τὴν εἰδολογικὴν χρῆσιν τοῦ νοῦ. Τοιαῦται ἐννοιαὶ εἰσι, καθαρῶς ἀποσβεῖσαι ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν των, τοιαῦται, ὥστε ἀπώλεσαν καὶ τὸ ὅλον περιεχόμενον αὐτῶν· λ. χ. διὰ τὴν ἐννοιαν τῆς οὐσίας πράγματός τινος διέμεινεν οὐδὲν, ἀπογυμνωθέντος τοῦ πράγματος ἀπὸ τῶν ἰδιοτήτων του· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τοῦ ἐγῶ καὶ ἐνταῦθα ἔμεινε μόνη ἡ ἐννοία τῆς ἅλης ἀναφορᾶς ὡς σημεῖον μέσου ἢ ἀναφορᾶς τῶν ποικίλων ἐγῶ=ἐντικειμένων, ἄρα τόπος κενός, εἰς ὃν αἱ ποικίλαι ἀναφοραὶ ἀναφέρουσιν ὡς τὸ τελικὸν σημεῖον ἢ τὴν εἰδολογικὴν ἐνότητα αὐτῶν. (Hartenstein Met. σ. 471.).

Ὁ Ἐρβάρτος κάμνει λόγον περὶ τῆς ψυχῆς μετὰ σώματος συνδεμένης καὶ περὶ ζωῆς. Ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς ζωῆς ἐν τῶν κυρίων αἰτημάτων εἶναι, ὅτι δύναται νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ἡ ἐσω-

ρικὴ τῶν στοιχείων μόρφωσις μένει μετὰ τὸν παντελῆ αὐτῶν χωρισμὸν, ὅπερ ὅμως εἶναι ὑπόθεσις ἀνυπόστατος· ὁ Ἐρβάρτος ἰσχυρίζεται, ὅτι αἱ αὐτοσυντηρήσεις, αἱ ἐγειρόμεναι ἐν τῷ ὁμοῦ πολλῶν πραγματικῶν, δύναται νὰ διαρκώσιν, ἐὰν τὰ πραγματικὰ ἐξέλθωσι τοῦ συνδέσμου· ἐὰν ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἦναι δυνατός, ἔσται ἐν τῇ εἰδωλολογίᾳ, ὅπου παραδέχεται ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ὄντι ὅλον σύστημα ἀμοιβαίως κωλυόντων, τηρούντων, συγχωνευόντων καὶ ὑποθετόντων διορισμῶν· ἐὰν ὁ ἰσχυρισμὸς ἔχῃ ὑπόστασιν, ὅτι ἡ ψυχικὴ μονὰς ὡς πρὸς τὴν αὐτοσυντήρησιν αὐτῆς εἶναι δεκτικὴ μονίμου μόρφώσεως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἄρα δύναται νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῇ κἀταστάσεις, αἵτινες πάλιν δύναται νὰ γείνωσιν αἰτία ὠρισμένου ἐξωτερικοῦ σχηματισμοῦ καὶ κινήσεως ὑπὸ εὐνοϊκᾶς σχέσεως πρὸς ἄλλας μονάδας, τότε κτᾶται ἀρχὴ ἀφομοιώσεως καὶ ὀργανώσεως, δυναμένη νὰ συντελέσῃ πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς· ὅτι δὲ ἡ ἐσωτερικὴ μόρφωσις τῶν στοιχείων καθ' Ἐρβάρτον ἔτι μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν διαμένει, δείκνυται ἐν τῇ δεκτικότητι τοῦ νὰ ἀφομοιωθῇ, δι' ἧς τὰ ὀργανικὰ στοιχεῖα συντείνουσι πρὸς πεπτικὴν τροφήν ἄλλων ὀργανικῶν ζώοντων· ἡ ὑπαρξὶς τῶν ἀνωτέρων φυτῶν καὶ ζώων στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ τοῦ ὅτι διὰ κατωτέρων ὀργανισμῶν ἐκείνοις ἡ τροφή παρασκευάζεται (ψυχολ. II, σ. 456.).

Ἐὰν δὲ ἡ σύνθεσις καὶ ἀλληλεπίδρασις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὑπ' ὄψιν ληφθῇ, δὲν εἶναι ἀκατάληπτον, ἐὰν ψυχὴ καὶ σῶμα δὲν ἐκληφθῶσι τῷ γένει διάφορα κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ ἐκληφθῇ ἐκείνῃ ἢ μονάδι, ἢ λαμβάνουσα τὴν θέσιν τῆς οὐσίας μονάδος, ἥτις ὅμως (οὐσία τῆς ψυχῆς) ἐς ἀεὶ μένει ἀγνωστός· ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐνεργείας, τὰς μεταβαινούσας ἀπὸ ταύτης τῆς μονάδος εἰς τὰ μέλη τοῦ σώματος, τούτέστι τὰς κινήσεις τῆς βουλήσεως, ὁ Ἐρβάρτος δὲν ἀναγνωρίζει βουλευτικὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνον ἰδίως ὠρισμένας κινήσεις ἐν τῷ χώρῳ τῶν αὐτοσυντηρήσεων τῆς ψυχῆς, δηλαδή κινήσεις τοιούτων παραστάσεων ἢ καταστάσεων, αὐτοσυντηρήσεων, τῆς ψυχῆς, τεινούσας εἰς τὸ νὰ ἐγερθῶσι καὶ ἐλευθερωθῶσι πάλιν ἐκ τοῦ κωλύματος, ἐν ᾧ

εἶναι εἴρηται, ὅτι ἐκάστη μεταβολὴ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως μονάδος τινὸς θέλουσιν ἀντιστοιχεῖ καὶ μεταβολαὶ ἐν τῇ θέσει ἐκείνων τῶν μονάδων, μεθ' ὧν ἐκείνη ὑπάρχει ἐν ἀτελεῖ ὁμοῦ, καὶ ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔξουσιν ὡς συνέπειαν πάλιν ἄλλας μεταβολὰς ἐν ταῖς ἀπώτερον, μόνον ἐμμέσως μετὰ τῆς οὐσίας—μονάδος ἠνωμέναις. «Γινώσκωμεν, λέγει ὁ Ἐρβάρτος, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ὁμοῦ μεθ' ἐνὸς ἄκρου τῶν νεύρων, ὡς αὐτὸ νὰ ἀπετέλει τὸν γενικὸν ὄρον πάσης αἰτιότητος· ἔπειτα ὅτι τὸ νεῦρον, τὸ παριστάμενον ὡς συνεχὲς νῆμα, πρέπει νὰ ᾔηται ἀλύσεις αὐτῶν ἀπλῶν εὐρισκομένων ἐν ἀτελεῖ ὁμοῦ· τέλος δὲ ὅτι ἐν τοιαύτῃ ἀλύσει πρέπει νὰ περιμένηται, ὅτι ἡ ἐλάχιστη μεταβολὴ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καταστάσει ὄντος τινὸς ἔξει ἐπιφρόνην εἰς τὰς διαπαράξεις καὶ ἐπομένως εἰς τὰς αὐτοσυντηρήσεις ὅλων τῶν ἐν τῇ ἀλύσει ὄντων· αὕτη ἡ ἐπιφρόνη ἐξακολουθοῦσα ἐν τῷ νῆματι τοῦ νεύρου δύναται νὰ μεταδοθῇ διὰ τοῦ τόπου (οὐχὶ κενοῦ) χωρὶς νὰ ᾔηται ἐγγύρου εἶδους· ἀτὰρ δὲ νεῦρον ἐπίσης συνεχεται μετὰ τῶν μυόνων καὶ τροποποιεῖ τὰς ἐσωτερικὰς καταστάσεις αὐτῶν· ἐν τῷ ἅμα προέρχεται μεταβολὴ ἐν τῇ θέσει τῶν μορίων τῶν μυόνων, προσέγγις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα, αὐστολή ἢ ἐν ἐναντία περιπτώσει ἀτονία. Ἐκ τούτων πάλιν δείκνυται ἐξωτερικαὶ διαπαράξεις μεταδιδόμεναι πρὸς τὴν ψυχὴν καὶ γίνονται παραστάσεις, τουτέστιν τροποποιήσεις τῆς αὐτοσυντηρήσεως· ἐὰν δὲ ἡ ἐκούσιος κίνησις ἐξηγηθῇ, δι' ἧς διακρίνεται ἐν στενωτέρῃ σημασίᾳ ἐξωτερικῶς τὸ ζῶν, ἐξηγεῖται καὶ ἡ κατὰ τόπον κίνησις καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ἃ εἰσι ταῖς σωματικαῖς ἐμφανίσεσιν ἴδια». Καθ' ὅσον δὲ τὴν ἔδραν τῆς ψυχῆς ἀφορᾷ, λέγει ὁ Ἐρβάρτος, «εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει μόνιμον θέσιν». Ἐν ταῖς κινήσεσιν, ἃς παράγει ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς νεύροις καὶ τοῖς μυσίν, εἶναι αὕτη ὁ μηχανισμὸς ἀγνωστος, ὡς ἐπὶ αὐτοσυντηρήσεων· ἐν ἄλλοις πραγματικοῖς στηριζόμενος, αἵτινες δὲν ἀφορῶσι τὴν ψυχὴν· τῇ ψυχῇ παρίσταται μόνον ἡ παράστασις τῆς ἐνεργείας. Ποῦτον δ' εἶναι τὸ μεταξὺ τῆς τοῦ σκοποῦ παραστάσεως καὶ τῆς τῶν μυόνων κινήσεως; Ἐν πράξει μετὰ συνειδησεως ἐκτελεσθησομέναις πρέπει τὸ μέσον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ συν-

εἶδος· τοῦτο ὑφίσταται ἐν ὀρισμένῳ αἰσθηματι, ὃ μετὰ τῆς βουλήσεως συμπλέκεται ἢ βέλτιον εἶπειν μετ' ἐκείνων τῶν παραστάσεων, αἵτινες εἰσιν ἐν τῇ βουλήσει τὸ ἐνεργητικόν, καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται τὸ μέσον διὰ τὴν περὶ οὗ ὁ λόγος συνέχειαν. Διὰ τοῦ γνωστικοῦ τούτου αἰσθήματος καθιστῶμεν τὰς ἰδίας κινήσεις ἡμῶν, αἵτινες κατ' ἀρχὰς εἰσιν (ἐν τῷ παιδίῳ καὶ τῷ ἀνεπιτηδελῷ τεχνίτῃ) ὅλως ἢ ἐν μέρει ἀκούσιοι, κατ' ὀλίγον δὲ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν· πᾶσα κίνησις ἐν τοῖς ἄρθροις ἐγείρει ὀρισμένον αἰσθημα, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ στιγμῇ παρατηρεῖται ἐξωτερικῶς καὶ ἡ κίνησις καὶ ἡ περαιτέρω συνέπεια αὐτῆς· ἐὰν δὲ πάλιν ἡ παράστασις τούτου τοῦ παρατηρηθέντος ἀποτελέσματος ὡς ἐπιθυμία ὑψωθῇ, ἐγείρεται πάλιν διὰ τῆς αὐτῆς συνθέσεως ἐκείνο τὸ συναδεῦον αὐτὴν αἰσθημα· τοῦτο ὁμοῦς ἐστὶν ἀμέσως τοιαύτη αὐτοτήρησις τῆς ψυχῆς, ἣ ἀντιστοιχοῦσιν αἱ ὀρισμένοι τῶν νεύρων καὶ μυόνων καταστάσεις, αἱ ἀπαιτούμεναι ἐνταῦθα.

Καθ' Ἐρβάρτον δ' ἀντίφασιν περιέχει οὐ μόνον ἡ ἐννοία τοῦ πράγματος, τῆς ὕλης καὶ τοῦ ἐγῶ, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς πολιτείας, (Herb. Psychol. II. σ.4.), ἥτις ὡς κοινωνία φρουρεῖται ὑπὸ δυνάμει κενμένης ἐν αὐτῇ. Ἡ πολιτεία, λέγει ὁ Ἐρβάρτος, εἶναι τελεία ἀντίφασις, διότι ἡ ἐν αὐτῇ δύναμις δύναται καὶ νὰ φουρήσῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ. Ἐὰν ἡ δύναμις αὕτη κατὰ τῆς πολιτείας στραφῇ, δὲν θὰ προήρχετο σύνδεσμος πολιτικὸς, ἀλλ' ἐσωτερικὴ διαφωνία τῶν κομμάτων· ἄρα ἡ ἐννοία ἐκείνη εἶναι ἀντιφατικὴ, καὶ ὁμοῦς ὑπάρχουσι πολιτεαί· ἄρα ἡ ἐννοία ἐκείνη δὲν εἶναι ἐκφρασις ὀρθὴ τοῦ πραγματικοῦ· αὕτη πρέπει νὰ ἀναφέρηται εἰς γνωρίσματα, ἃ ἐν αὐτῇ δὲν νοοῦνται, ἐν αὐτῇ ὁμοῦς ὑπάρχουσι καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ἀντιφατικὸν ἀναιροῦσι. Ταῦτα δὲ τὰ ἀναφορικὰ σημεῖα εἰσι δυνάμεις ψυχολογικαί· ὥστε ἡ πολιτεία πραγματοποιεῖται καθ' ὅν βαθμὸν αἱ δυνάμεις αὗται εἰσι καὶ ἐν αὐτῇ ἐνεργοῦσι, δηλαδὴ τὸ ἦθος καὶ ἡ πορεία τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων μετὰ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ συνέσεως ταύτης τῆς πολιτικῆς τῶν πραγμάτων πορείας· ἀλλ' ἡ ἀναγκαιότης αὕτη εἶναι ἐν μέρει μὲν ἐσωτερικῇ, ἐν μέρει δὲ ἐξωτερικῇ· ἢ δ' ἐξωτερικὴ εἶναι ἡ διαφωνία πρὸς ἄλλας πολιτείας ἢ ἄλλα ἔθνη,

ἀντιστοιχοῦσα τῇ τοῦ πραγματικοῦ αὐτοσυντηρήσει κατ' ἄλλου πραγματικοῦ, καὶ ἀφορᾷ ἰδίως τοὺς πολέμους, οὓς μέλλει νὰ ἐπιτελέσῃ πολιτεία τὴν χάριν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς· ἐν δὲ τούτῳ διὰ τὰς ψυχικὰς μονάδας καὶ πολλὰς πολιτείας κεῖται ἱστορικῶς ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως· καὶ πᾶς τις εὕρισκε, ὅτι αἱ πλεῖστα πολιτεῖαι οὐδόλως γινώσκουσι, τί θὰ ἦσαν, ἐὰν ἦσαν ἀπομεμονωμένοι καὶ ἐν ἑαυταῖς περιεκλεισμένοι, ὡς καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐγίνωσκε ποῖός τις θὰ ἦτο ἐκτός τῆς κοινωνίας.»

Ἡ δ' ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότης ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς ταῖς ψυχολογικαῖς σχέσεσιν· αἱ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐνεργοῦσαι δυνάμεις εἰσὶν ἐξ ἀρχῆς ψυχολογικαί· αὗται συναντῶνται, καθ' ὅσον παρίστανται διὰ γλώσσης καὶ πράξεων ἐν τῷ κοινῷ τῶν αἰσθητῶν κόσμῳ, ἐν ᾧ κωλύουσιν ἀλλήλας, ὡς ἐν τῷ κοινῷ θεάτρῳ διαφωρῶντων συμφερόντων καὶ κοινωνικῶν προσκρούσεων. Ἐὰν δὲ καὶ ἐνταῦθα ἀτελὲς ὄμοιο ὑποτεθῆ, δηλαδὴ ἡ πατριαρχικὴ κατάσταση ἢ ὄμοια τοῦ κυρίου πολιτισμοῦ ἀμέσως προηγουμένη, εὕρισκονται οἱ ἄνθρωποι ἐν διαφόροις τάξεσιν ἠνωμένοι· αἱ τάξεις αὗται θὰ ἀντεστοίχουν ταῖς κοιναῖς ἐντυπώσεις ἢ καταστάσεσι τῶν πραγμάτων· πάραυτα ὅμως πολλὰ ἀνόμοια δυνάμεις περιπέσουσιν εἰς διαφωνίαν. Τὸ πρῶτον, τὸ παριστάμενον ἡμῖν, εἰσὶ τὰ γνωστὰ οἰδήματα τοῦ συνειδήτου μεταβαλλόμενα εἰς οἰδήματα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς· καὶ ἀμέσως φαίνεται, ὅτι ὀλίγοι ἰσχυρότεροι δύνανται καὶ πρέπει ὑπὸ ὀπαδῶν ὑποστηρίζόμενοι νὰ καταστήσωσι μέγαν ἀριθμὸν ἀσθενεστέρων, μεμονωμένων ἀτόμων ἐν ἰσχυρᾷ συμπλοκῇ ὄλων τῶν δυνάμεων πρὸς ἀλλήλας, ὅπως ἀεργῆ· τότε δὲ μένει πλεῖσι καὶ ἀντιπλεῖσι μεταξὺ τῶν ἰσχυροτέρων προσώπων, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχον οἱ ἀσθενεῖς· ἐκ τῆς ἐνεργείας ἐκάστου δεσμεύεται μέρος, οὐδεὶς μένει ὅπως ἐλεύθερος κωλύματος· ἀεκεῖνοι, οἵτινες ἐν τῇ ἱστορικῇ μορφῶσι τῶν πολιτειῶν δὲν ἠδύναντο ἐξ ἀρχῆς νὰ μετέσχωσι τῆς ἐνώσεως, διότι ἐπιέσθησαν ὑπὸ τῷ οἰδήματι ἐκεῖνο, ἔμειναν ἢ πιεσθεῖσα τάξις, ὄμοια ταῖς σκοτισθείσαις παραστάσεσι πάντοτε ἔτοιμοι πάλιν νὰ ἀνορθωθῶσι, καὶ πάντοτε ἀφανῶς ἐνεργοῦσα

δυνάμεις· οἱ ὑπὸ τὸ οἰδήμα πίπτοντες πρέπει νὰ τραπῶσιν διὰ τὰς χρεῖας τῶν εἰς παρακλήσεις καὶ νὰ ἀφεθῶσιν εἰς δουλικὴν χρῆσιν· προσκολλῶνται δὲ εἰς ὄρισμένα πρόσωπα καταλογίζοντα αὐτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν· ἐφ' ὅσον δὲ οἱ συγχωνευθέντες μετὰ τὸ κάλυμα δὲν ἀναλαμβάνονται ὑπὸ τῆς κοινότητος, ἀνήκουσιν ἐκεῖνοις ὡς κυρίοις αὐτῶν· θεωροῦνται ὑπ' αὐτῶν ὡς χρήσιμος ἰδιοκτησία, καὶ ἄλλο μέσον δὲν ἔχουσιν εἰμὴ τὴν δοκιμὴν εἰς τὸ νὰ ἀποδράσωσι χωρὶς νὰ γνωρίζωσι πού· «παράδειγμα ἐν ταῖς ἀρχαίαις δημοκρατίαις αἱ σχέσεις τῶν μὴ εὐγενῶν (τοῦ ὄχλου) πρὸς τοὺς εὐγενεῖς (πατρικίους)· ἀλλὰ καὶ ἀνω τοῦ οἰδήματος τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς μεταβάλλεται ἡ ἰσορροπία μεταξὺ τῶν ἰδιωτῶν· τινὲς πίπτουσι, τινὲς ὑψοῦνται, τινὲς χωρίζονται, ὡς οἱ προὔχοντες ἀπὸ τῶν πολλῶν. Εἰς μόνος ἐστὶν δ' εὐπολητότατος πάντων, ὁ ἡγεμὼν· μετ' αὐτοῦ συγχωνεύεται λελυθῶτως τὸ φρήνημα τῶν περιστοιχοῦντων αὐτὸν, πάντες ἀποβλέπουσι πρὸς αὐτὸν, πάντες εἰσὶ προσκεκολλημένοι καὶ ρυθμίζουσιν ἑαυτοὺς κατὰ τὰς κινήσεις του· οὗτος εὕρισκων αὐτοὺς εὐαγῶγους διαθέτει πρὸς ἴδιον ὄφελος αὐτοῦ· αὕτη ἐστὶν ἡ πορεία ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις μοναρχίαις· ἀλλὰ καὶ τὸ εὐαγῶγον ἔχει τὰ ἄρια του· ὁ ἡγεμὼν φοβεῖται διὰ τὴν ὑπόληψιν του ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῶν περιστοιχοῦντων αὐτὸν, τῶν εὐγενῶν, ὑποστηρίζει τοὺς πολλοὺς, ὅπως ὠφεληθῆ ἐκ τῆς δυνάμεώς των, δίδει αὐτοῖς πολιτεύμα καὶ ποιεῖ πολίτας».

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς πολιτείας πρὸς τὰ ψυχολογικὰ τοῦ συνειδήτου γεγονότα γίνετα φανερόν, πῶς αἱ θεωρίαι αὗται συνέχονται καὶ ἐν ἐκάστῳ συστήματι ἀκολουθῶς μετ' ἀλλήλων ἀναπτύσσονται.

Ἡ πολιτεία καθ' Ἐρβάρτον (εἰσαγ. εἰς τὴν φιλ. §. 111) ἐκλαμβάνεται ὡς εἶδος ἐξακολουθήσεως τῶν ὀργανικῶν φαινομένων, ἡ κοινωνία προέρχεται ἐξ ἡδονῆς, βίας καὶ χρεῖας, ἡ διάρκεια αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συνηθείας καὶ ἐξομοιώσεως τῶν παλαιῶν καὶ νέων, ἡ στερέωσις καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς δι' ἰδιοκτησίας, ἐμπορίου, τέχνης καὶ ἐπιστήμης, ἡ μεταβολὴ δι' ἀλλαγῆς πολιτεύματος καὶ διοικήσεως.

Ἡ κοινωνία ἔχουσα ἓνα σκοπὸν ἔχει καὶ μίαν κοινὴν βούλησιν. Οἱ ἄριστοι πρέπει νὰ συνέλθωσιν ὑπὸ μίαν ἀνωτάτην διοίκησιν· οἱ σοφοὶ πρέπει γὰρ ἄρχωσιν, οἱ πολλοὶ γὰρ ὑπακούωσι καὶ ὑπηρετῶσιν. Ἡ πτωχεία ταπεινοῖ, ἡ ταπεινώσις ἐξασθενεῖ, ἡ ἀδικία παραλύει καὶ ἀνατρέπει τοὺς δεσμούς.

Ἡ πολιτεία εἶναι φυτὸν φυσικόν· ἡ ἱκανότης μὴ αὐθαιρέτως προερχομένη ἀβξεί ἐν πολιτεία τὰς ἀξιώσεις· ἐν δὲ κακῶς πολιτευομένη πολιτεία τέχνη καὶ ἐπιστήμαι ταπεινοῦνται καὶ ἐξαφανίζονται· ἡ ἱκανότης καθιστᾷ τὴν ἀτέλειαν τῆς δικαιοσύνης ἐπαισθητὴν, τὴν βελτίωσιν ἐπιθυμητὴν καὶ τὴν ἐξίσωσιν τῶν παλαιῶν καὶ νέων δυνατὴν. Ἡ βία γεννᾷ ἐν πολιτεία πόλεμον, ἡ αὐθαιρέσια ποιεῖ τὴν πολιτείαν κακοδαίμονα.

Τὰ δὲ στηρίγματα τῆς πολιτείας εἰσὶ μὲν μορφῶσις τοῦ λαοῦ εἰς κοινὴν γνώμην, θέλησις ἀγαθὴ τῶν ἀρχόντων καὶ κρίσις ὀρθή· ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἔθνους εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς μακροβιότητος αὐτοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου χαρακτηρίζεται κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ταυτότητος, ἰδίως δὲ τὴν τοῦ Ἡγέλου, ὡς μηχανικόν· καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἐρβάρτος (ψυχολ. I. σ. 79), μὴ ἀναγνωρίζων πλεονεκτήματα ἔμφυτα, διότι ἀπᾶσαι αἱ ψυχολογικαὶ μορφαί, ἅπαντα τὰ ἀρχικὰ τοῦ συνειδότητος γεγονότα καὶ αἱ ἴδιαι δυνάμεις εἰσὶν αὐτῷ ἀνύπαρκτα· μὴ ὄντα, καὶ τοιαῦτα δίκαια δὲν θὰ ἔφερον εἰς τὸ δίκαιον, ἀλλ' εἰς ἀδικίαν καὶ διαφωνίαν· οὐδὲ νομοθετικὸν ἠθικὸν αἰσθημα ἀναγνωρίζει ἀρχικῶς, ἀλλ' ἀπορρίπτει καὶ τὸ κατηγορικὸν τοῦ Καντίου πρόσταγμα, οὐ μόνον διότι καὶ τοῦτο θὰ ἦτο μορφή ἔμφυτος, ἀλλὰ διότι θὰ παρήγετο τὸ ἠθικὸν αἰσθημα μετὰ τῆς (ἐξ αὐτοῦ προθυμίας πρὸς ἠθικὴν ὑπακοήν, ὡς κοινὴ ἐνέργεια ἐκ τῶν διαφόρων πρακτικῶν ἰδεῶν, αἷτινες πάλιν προέρχονται διὰ τῶν διαφόρων αἰσθητικῶν κρίσεων. Τὸ κατηγορικὸν πρόσταγμα τοῦ Καντίου ἦτο εἰδολογικὴ μόνον ἐντολή· ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ Ἐρβάρτου δὲν στερεῖται τοῦ πλ, τοῦ περιεχομένου, ὃ πρέπει νὰ πραχθῆ· ἡ ἀρχὴ ὅμως αὕτη ἔγκειται ἐν ταῖς αἰσθητικαῖς ἀπ' αὐθαιρέσιας ἀφηρημέναις κρίσεσι, γενομέναις περὶ τῶν σχέσεων

τῆς βουλήσεως ἐν τῷ συνειδότη· ἴδιος βουλευτικὴ δύναμις καθ' ἑρβάρτον δὲν ὑπάρχει, ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἴδιος, ἡκιστα δ' ἡ οὐσιώδης δύναμις, τὸ κυρίως πραγματικόν· μᾶλλον δὲ αὕτη θεμελιοῦται ψυχολογικῶς ἐπὶ τῶν εἰς ἀνέγερσιν πεινρῶν παραστάσεων· ἐπίσης δὲ καθ' Ἐρβάρτον οὐδὲ ὑπερβαρτικὴ ἐλευθερία ὑπάρχει, ἡτις θὰ ἦτο ἀμέσως ἡ αὕτη μετὰ τῆς οὐσίας καὶ τῆς οὐσιώδους βουλήσεως, τῆς ῥίζης παντός τοῦ καθ' αὐτό. Ὁ Ἐρβάρτος ὅμως δὲν ἀρνεῖται τὴν ἠθικὴν καὶ νομικὴν ἐλευθερίαν, μάλιστα δὲ ζητεῖ νὰ σώσῃ τὴν ἐννοίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς διαλύσεως εἰς ὄλως ἀφηρημένην, ἀόριστον καὶ κενὴν περιεχομένου ἀνεξαρτησίαν, καὶ αὐτὴν μᾶλλον εὕρισκε ἐν τῇ ἐκτυπωθείσῃ καὶ τελειοποιηθείσῃ ἀνεξαρτησίᾳ τοῦ ὀρισμένου χαρακτῆρος· ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ πράττῃ καὶ νὰ αἰσθάνηται, ὅτι πράττει κατὰ σύνεσιν· καὶ ἐν τούτῳ ὑφίσταται ἡ οὐσία τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ μία καὶ ἁμοία δύναμις τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀντιστοιχοῦ ἀποφάσεως· ἄρα αὕτη ἐστὶ δύναμις, μάλιστα δὲ κρίσις ὀρθή, πῶς δύναται νὰ ἀποφασίσῃ καὶ πράττῃ κατ' αὐτήν. Ἐν δὲ ταῖς συνήθεσι θεωρίαις δὲν διακρίνονται δεόντως δύο συστατικὰ, ἃ εἰσὶν ἐν αὐταῖς, δηλαδή ἡ αὐθαιρέσια τοῦ δύνασθαι πράττειν καὶ ἡ ἀναγκαιότης καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς κρίσεως· ἡ ἐν ἰδίᾳ περιπτώσει πραγματοποιηθεῖσα βούλησις ὑπάρχει τῇ ἠθικῇ αἰσθητικῇ κρίσει τῆς συνειδήσεως κατὰ συμβεβηκός, ὡς πράξις ἐν ἐνὶ κώδικι· διὰ τοῦτο ἐπείγει ὁ Ἐρβάρτος εἰς χωρισμὸν τῶν ἀρχῶν τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας, αἷτινες δὲν πρέπει νὰ ἐνωθῶσιν ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐξαγομένοις. Αἱ ἀρχαὶ τῆς ἠθικῆς ἔγκεινται ἐν τῇ ἀβούλῳ κρίσει αἰσθητικοῦ εἶδους, ἡτις διευθύνεται μετὰ λογικῆς αὐστηράτητος κατ' ἠθικὸν ἰδανικόν, πρὸς ὃ δύναται δεδομένη βουλευτικὴ πράξις νὰ παραβληθῆ. Ἡ θεωρητικὴ ὅμως φιλοσοφία ἀσχολεῖται μόνον περὶ τὰ πραγματικόν, ἐν δὲ τῇ ψυχολογίᾳ μόνον περὶ τὰς βουλευτικὰς κινήσεις, ἡ περὶ τοῦ βουλευτοῦ, πρὸς πρᾶξιν· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ χωρισθῶσι τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ ἐκείνο, ὃ ἄνευ τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως δὲν δύναται νὰ κοηθῆ. (Klein. phil. Schriften I, σ. 151.). Ἐὰν ἐν τῇ ψυχῇ πολλαί

παραστάσεις συγχρόνως ἐγερθῶσι καὶ ἀνταγωνισμὸν ἐγείρωσι, τοῦτό ἐστι σκέψις πρακτικὴ ἢ καθόλου βούλησις, ἢ δύναμις τῆς κρίσεως, ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός ἐξαρτηθήσεται ἐκ τοῦ ὅτι πλῆθος παραστάσεων, ὀρισμένον εἶδος εἰχόντων, κατέστη ἐν τῷ συνειδῶτι αὐτοῦ μόνιμον καὶ διὰ τοῦτο ὑπέροχον, ὡς ἐξασθενῆσαν ἄλλας παραστάσεις καὶ μὴ ἀφῆσαν νὰ ὑψωθῶσιν ὑπὲρ τὸ οἶδημα τοῦ συνειδῶτος. Ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ ἐπικρατοῦντος τούτου ἄγκου παραστάσεων ὑφίσταται ἡ συνήθεια καὶ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς βουλήσεως.

Ἡ συνειδήσις προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ θεωρήσῃ διὰ τοῦ αὐτοσυνειδῶτος αὐτοῦ τὰς ἰδίας αὐτοῦ καταστάσεις καὶ νὰ κρίνῃ κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ· διότι συνειδήσις ὑπάρχει οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν πίστιν· ταῖς δὲ ἰδέαις ταύταις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ καθ' ἑρβάρτον ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ συνειδῶτι ἐνάργεια ἀρχικὴ.

Ἡ θεμελιώδης ἰδέα ἐστὶν ἡ τοῦ κάλλους· τὸ καλὸν δύναται νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ κωλυουσῶν καὶ συγχουσῶν παραστάσεων, νὰ παρασταθῇ ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καθαρότητι, καὶ γινώσκειται ὡς τι κοινὸν καὶ μόνιμον. Ἡ ἀποκάλυψις καὶ παράστασις τοῦ καλοῦ ἀποτελεῖ τὸ ἔργον τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, οὕσης ἐν ἐκτενεστέρᾳ σημασίᾳ αἰσθητικῆς. Ἡ αἰσθητικὴ, πρακτικὴ οὕσα ἐπιστήμη, λαμβάνει τὴν δεδομένην αὐτῇ ἔννοιαν τοῦ κάλλους καὶ προβαίνει εἰς τὸ δεδομένον· ἀρα συνίσταται ἐκ σειρᾶς θεωριῶν, ἐκθετουσῶν, πῶς πρέπει ὁ τεχνίτης νὰ πραγματευθῇ τὸ ἀντικείμενον, περὶ ὃ ἀσχολεῖται, ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς ἐκείνην τὴν ἰδέαν· ἀπὸ τοῦ καλοῦ ὅμως χωρίζεται τὸ ἠθικόν.

Τὸ καλὸν διὰ τὸν τεχνίτην παρίσταται νόμος, καὶ ἡ ὑπακοὴ ἐπιτάσσει τῷ ἐκλέξαντι τοῦτο τὸ ἔργον τὴν αἰσθητικὴν συνειδήσιν· εἰσὶ δὲ καὶ θεωρίαι περὶ τέχνης, ὧν αἱ διατάξεις φέρουσι τὸν χαρακτήρα ἀναγκαίου καὶ κοινοῦ νόμου, διότι πάντες πρέπει νὰ ἐπεξεργασθῶσι τὸ ἀντικείμενον φύσει. Ἡ περὶ τέχνης θεωρία ἐστὶν ἡ περὶ ἀρετῆς. Αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῶν καλουμένων πρακτικῶν ἰδεῶν, ὧν αἱ κυριώτεραι εἰσὶν ἡ ἰδέα τῆς ἐσωτερικῆς

ἢ ἠθικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος, ἡ τῆς εὐμενείας, ἡ τῆς ἀγαθότητος, ἡ τοῦ δικαίου καὶ ἡ τῆς ἐπιεικείας.

Ἡ θεωρητὴα σχέτις ἐν τῇ ἀρετολογίᾳ, τῇ περὶ τὸ ἐπαινετὸν καὶ βλαβερὸν ἀσχολουμένη, ἐστὶν ἡ συμφωνία τῆς βουλήσεως καὶ τῆς κρίσεως ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λογικῷ ὄντι· ἡ ἄρμονία αὕτη ἐστὶ τὸ ἠθικὸν καλόν, ἡ ἀρετὴ, ὡς ἰδανικὸν θεωρούμενον, καὶ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία.

Τὸ δίκαιον προκύπτει ἐξ ἐκούτιου στηρίξεως τῆς συμφώνου βουλήσεως διαφόρων ἀνθρώπων καὶ νοεῖται ὡς κανὼν, ὃς πρέπει νὰ προφυλάττηται ἀπὸ τῆς διαφωνίας· ἡ ἰσχύς καὶ ἱερότης αὐτοῦ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀπαρεσκείας τῆς διαφωνίας καὶ δὲν δύναται νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ ἄλλης βάσεως, ἀνευ κινδύνου παραλλαγῆς τῶν ἐννοιῶν.

Περὶ δὲ θρησκείας, πλὴν τινῶν ἀφορισμῶν, ὁ Ἑρβάρτος δὲν συνέγραψεν, ἀλλ' ὁ μαθητὴς αὐτοῦ ἀροβίσιος (Religions-phil. 1840). Ὁ Ἑρβάρτος ἐνόμιζεν, ὅτι ἀποφηνάμενος τὸν σκοπὸν ἐξ ἀντικειμένου, οὐχὶ δ' ἐξ ὑποκειμένου, ὡς ὁ Κάντιος, ἀπέλησε τὴν θρησκείαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ περὶ σκοποῦ θεωρία τοῦ Ἑρβάρτου δὲν εἶναι ὄντολογικὴ, δὲν εἶναι θρησκευτικὴ, διότι ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἀφαιρεῖται τὸ ἀληθές, ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν γίνεται θεμέλιον τῆς πίστεως, ἀλλ' ἀπάτη αὐτῆς· εἰάν ἡ ἐπιστήμη ὑπετίθετο ἀνικανὸς εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὸν θεόν, ἡ ὑπόθεσις αὕτη θὰ καθίστα τὴν μεταφυσικὴν ἀπατηλὴν, θὰ κατέστρεφε τὴν πίστιν, θὰ ἐνίσχυε τὸν ἀθεϊσμόν, διότι τὸ ὡς ἀδύνατον νὰ γνωρισθῇ δὲν δύναται καὶ νὰ πιστευθῆται· εἰάν ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ εἰς τὸ τυχαῖον, τὸ κατὰ συμβεβηκός, ἀναχθῇ, ἀναιρεῖται ἡ σημασία αὐτοῦ, ἣν ὁ Ἑρβάρτος ἀποδίδει αὐτῷ. Ἐάν ὁ σκοπὸς ἀνεπτύσσεται, θὰ ὀρίζετο ἐκ τῆς ἐνότητος τῆς ἰδέας τὸ πλῆθος τῶν πραγματικῶν, θὰ ἀνηρεῖτο ὁ χωρισμὸς ἐν τῇ ἀρχῇ, ὁ καθιστῶν πᾶσαν θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν ἀδύνατον, καὶ θὰ ἀπετελεῖτο ἐν ὅλῳ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος ἐλλεῖπει, δὲν παράγονται τὰ ὄντα, ἀλλ' εἰσὶ κατὰ συμβεβηκός. Ποῖα ὅμως εἶναι αὕτη ἡ ἀρχὴ, τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν λύει τὸ σύστημα τοῦ Ἑρβάρτου.

Ἐάν ὁ κόσμος ἴσταται ὡς ὅλον σκοπίμως διατεταγμένον, δύναμεθα νὰ ζητήσωμεν τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ, καὶ εὐρίσκομεν ὡς ὑπὲρ ἡμᾶς, οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ ἰδέᾳ ἡμῶν. Καίτοι ἡ πίστις περὶ πνεῦμα τακτοποιοῦν δὲν δύναται νὰ θεμελιωθῇ ἀποδεικτικῶς, στηρίζεται ὅμως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἔχει τὴν αὐτὴν βεβαιότητα, ὅταν ἡ πίστις περὶ τῆς ὑπάρξεως ἄλλων λογικῶν, διότι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων βλέπει τις μορφὰς μόνον καὶ πράξεις σκοπίμους. Ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ πινος νοεῖν, τοῦτό ἐστὶ μόνον πίστις, ἀλλὰ πίστις βεβαιότερα πάσης γνώσεως.

Οὐδὲ κοσμογονία δύναται κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου ἐπιστημονικῶς νὰ ἀναπτυχθῇ, διότι αὐτὸ ὑποθέτει τὸν κόσμον αὐτόματον. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔμεινεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως τοῦ συστήματος τοῦ Καντίου, καθ' ὅσον καὶ τοῦτο ἀμεσον γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ποιότητων αὐτῶν δὲν παρεδέχετο. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ εὐμετάβλητοι αἰσθήσεις καὶ ἡ σύνθεσις αὐτῶν ἦτοι ἡ μορφή εἰσιν ἀμέσως δεδομένα, αὗται ὅμως, εἰ καὶ εἰσι φαινόμενον αὐταὶ καθ' αὐτάς, ὑποθέτουσιν ὅν ἐμφανιζόμενον ἢ πραγματικὸν ἐκτὸς τῆς ψυχῆς, ἀποδείκνυται, ὅτι ὑπάρχει κόσμος πραγματικὸς ἐκτὸς τοῦ ἐγῶ, καὶ ἐπίσης, ὅτι ἡ ψυχὴ ἴσταται μετ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἐν ἐνότητι.

Ἡ γένεσις τῶν αἰσθήσεων γίνεται καταληπτὴ, ἅμα ταύτας θεωρήσωμεν ὡς αὐτοσυντηρήσεις· ἐκ τῆς ἐνότητος ταύτης δὲν ἔπεται, ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀντιστοιχοῦσι ταῖς ποιότησι τῶν πραγματικῶν, ἀλλ' αὐταὶ εἰσι μᾶλλον ὑποκειμενικαί, καὶ κατὰ τοῦτο φαινόμενον· ἐκάστη μονὰς ζῆ κεκλεισμένη ἐν ἑαυτῇ μετὰ τῶν αἰσθήσεων αὐτῆς· οὐδέποτε δύναται ἐν τῇ ψυχικῇ μονάδι ἐμοῦ νὰ μεταβληθῇ ἑτέρα ἀμέσως εἰς ἐμὴν γνῶσιν ἢ αἰσθησιν. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς τοῦ συστήματος ὑποκειμενικότητος δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ἰδανισμὸς ὑποκειμενικὸς, διότι ἡ διαφορά τῶν αἰσθήσεων, ταυτέστι τῶν σχέσεων τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ἀναφέρει εἰς διαφορὰν τῶν πραγματικῶν, καὶ αὕτη πάλιν εἰς ἀντίστοιχον ποικίλλαν τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων· διὰ τοῦτο ὁ Ἐρβάρτος δὲν παραδέχεται τὸν ὑποκειμενικὸν ἰδανισμὸν, εἰ καὶ ὁμολογεῖ τὴν ὑποκειμενικότητα τῶν αἰσθητῶν ποιότητων, καὶ ἐπομένως μόνον

τὴν γνῶσιν, ὅτι ἐστὶ τι καθ' αὐτό· περὶ τοῦ πῶς ὅμως ὁμολογεῖ μόνον τοσοῦτον, ὅσον ἐκ τῶν δεδομένων ὠρισμένων σχέσεων, ἄρα μόνον σχετικῶς, δύναται νὰ νοηθῇ. Καθ' Ἐρβάρτον μόνον τὰς σχέσεις γινώσκουμεν, οὐχὶ δὲ τὸ ἐν αὐταῖς. Ἡ ὅλη μεταφυσικὴ γνῶσις ἡμῶν κατ' αὐτὸν ἀναφέρεται εἰς τὴν μορφήν, οὐχὶ εἰς τὴν ποιότητα, τὴν ὕλην τοῦ πραγματικοῦ αὐτοῦ καθ' αὐτό· τοῦ καθ' αὐτό δὲν ἔχει χρεῖαν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον τὶ πᾶ ὄντα εἰσὶ δι' αὐτὸν, καὶ τοῦτο διδάσκει αὐτὸν μακρὰ καὶ ἀκριβῆς παρατήρησις ἐν τῇ πείρᾳ· οὐδεμίαν οὐσίαν γινώσκουμεν, καὶ, ἐπειδὴ ἐκάστη οὐσία εἶναι νοητὴ μόνον ὡς ποιότης, οὐδεμίαν ποιότητα αὐτὴν καθ' αὐτὴν· ἀν τῷ κύκλῳ τῆς πείρας ἡμῶν ἐξεικονίζεται μόνον τὸ ὁμοῦ ἢ τὸ χωρὶς τοιούτων ἐνοτήτων, διαριζουσῶν τὰς σωρείας αὐτῶν, δι' ὧν πρέπει ἡμῖν νὰ ἐμφανισθῶσιν· ἡ πείρα συνίσταται μόνον ἐν ὑφάσματι ἀναφορῶν· τὸ δεδομένον περιέχει μόνον τὸ ἀντικειμενικὸν ἐκεῖνο φαινόμενον, τὸ ἰσχύον δι' ἅπαντας τοὺς θεατὰς, τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ παράσχη κατηγορούμενα τῶν ὄντων· ἐν ἀναφοραῖς ὄντες οὐδε γὰρ ἄλλου δεόμεθα· μόνος ὁ μεταφυσικὸς ἐννοεῖ, πῶσον μακρὰν ἀπέχει τὸ κυρίως πραγματικὸν γεγονός ἀπὸ τοῦ συνήθους κύκλου τῶν ἰδεῶν ἡμῶν· (μεταφ. II, 414).

Ἐκ τῶν ἐξηγήσεων τούτων τοῦ Ἐρβάρτου δὲν εἶναι μὲν ἀκατάληπτον, πῶς ἡ περίοδος τῆς φύσεως κτᾶ τὴν πρόοδον αὐτῆς, ἅμα ἡ ἀρχὴ δοθῇ· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι τὸ ἀκατάληπτον, καὶ περὶ αὐτὴν στρέφεται τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας· ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐρβάρτου χειραγωγεῖ ἡ συνδυαστικὴ τῆς παρατηρήσεως καὶ ἱστορίας τῆς φύσεως μέθοδος, ἥτις ὅμως δὲν προχωρεῖ εἰς τὰ πρῶτα αἷτια, ἀλλὰ μόνον εἰς ἐξωτερικὴν μηχανικῶς διατεταγμένην σκοπιμότητα.

Ὁ Ἐρβάρτος τὴν ἔλλειψιν ταύτην τοῦ συστήματός του ὁμολογῶν καθιστᾶ αὐτὴν μάλιστα βαθμίδα, ἐφ' ἧς δύναται νὰ ὑψωθῇ ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὸν χῶρον τῆς πίστεως· διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι μὴ εὐρόντες τὸ πρῶτον αἷτιον τοῦ σύμπαντος πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἀντίστοιχον τῆς τοῦ κόσμου οἰκονομίας· καὶ

ἐπειδὴ τοιοῦτον αἷτιον πάντως ὑπάρχει, πρέπει δυνάμει τοῦ λόγου ἡμῶν νὰ πιστεύωμεν.

Ἄλλ' ἐὰν μετὰ τοῦ ὅτι δύναται καὶ τὸ τί νὰ ὀρισθῇ, ἐὰν τις δὲν ἔχη μόνον νὰ εἴπῃ, ὅτι ὑπάρχει τί, χωρὶς νὰ ἔχη καὶ ὀρισμένην τινὰ περὶ τούτου παράστασιν, φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ περὶ τοῦ αἰτίου τοῦ σύμπαντος κόσμου νὰ λύσῃ δὲν δύναται. Ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐρβάρτου διὰ τὸν Θεόν, ὃν πιστεύομεν, καὶ διὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐνέργειαν αὐτοῦ, ἣν βλέπομεν, εὐρίσκομεν συναφείας σημεῖον οὐδὲν, ὅπου τὰ θεωρητικὸν νοεῖν ἡμῶν ἠδύνατο πραγματικῶς νὰ ἀντιληφθῇ αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Ἐρβάρτος ἐκλαμβάνων ἐξ ἐνὸς μὲν τὸν Θεὸν ἀκατάληπτον, ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι πρέπει αὐτὸν νὰ γινώσκωμεν, τουτέστι διὰ λόγων νὰ ὦμεν βέβαιοι, περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν. Ἡ ἀντίφασις αὕτη πάντως ὑπάρχει ἐν τῷ πραγματικῶς δεδομένῳ κόσμῳ καὶ τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπάρχει καθ' Ἐρβάρτον ὡς πραγματικὸν αἴνιγμα, δύναται ἢ λύσῃ μόνον ἐξ αὐτοῦ νὰ κτηθῇ, οὐχὶ δὲ, ὡς ἔδει, ἐκ τῆς φιλοσοφίας. Ὅτι δὲ ἡ περὶ τοῦ ἐμμόνου σκοποῦ ἦτοί τοῦ αἰτίου θεωρία εἶναι ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἐρβάρτου ἀλλοτρία, καὶ ἡ ἐννοια τῆς ζωῆς, ἢ ἡ ἀντικαταστήσασα τὴν ἐννοίαν τῆς ζωῆς αὐτοσυντήρησις, δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν ζωὴν καὶ τὸν ὀργανισμόν, τοῦτο εἶναι ὁμολογούμενον· μάλιστα δὲ οὐδὲ ἡ ἀντίφασις λύεται διὰ τοῦ ὅτι πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς τροποποιήσεις τῆς αὐτοσυντήρησεως καὶ τὸ πραγματικὸν γεγονός δι' ἐπινόησιν χάριν τῆς καταλήψεως, διότι οὐδόλως πρέπει νὰ ἐπακολουθήσωσιν ἐν τῇ μονάδι πραγματικαὶ διαταράξεις, ἐξ ἑτέρου δὲ πρέπει νὰ λάβῃ χώραν πραγματικὸν γεγονός, ἕπερ ἠδύνατο νὰ τεθῇ μόνον ἐπὶ ὑποθέσει πραγματικῆς διαταράξεως τοῦ αἰετοῦ μένοντος ὄντος τῆς μονάδος. Ἐκ τούτων δεικνύται, ὅτι ὁ Τρενδελεμβούργιος περὶ μεταφυτικῆς τοῦ Ἐρβάρτου δικαίως ἐλέγχει τὸν Ἐρβάρτον, ὅτι τὰς ἀντιθέσεις ἀνήγαγεν εἰς ἀντιφάσεις, τὰς ὀρισμένας ἐννοίας μετέβαλεν εἰς ἀορίστους, καὶ ἡ ἀναγωγὴ αὕτη εἶναι μέσον ἀπατηλόν. Περὶ δὲ σκοποῦ ὁ Ἐρβάρτος τῇ ἀληθείᾳ τυγχάνει ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει μετὰ Καντίου

λαμβάνοντος βοηθὸν ἐν τοῖς φυσικοῖς τὸν σκοπὸν· «ἐὰν τις, λέγει, αὐτὸν ὡς ἔμμονον νοῆ, πάντα ἔσοντα αὐτῷ καταληπτά, αὐτὸν ὁμῶς δὲν πρέπει ὡς ἔμμονον νὰ νοῆ». Ὁ Ἐρβάρτος ἔδει τὴν ἐννοίαν τοῦ εἶναι νὰ τηρήσῃ αὐστηρῶς, διότι μόνον ἐκ τούτου αἱ ἀντιφάσεις προέρχονται, παρέλκουσαι ὡς συνέπειαν τὸν τρόπον τοῦτον τῆς λύσεως, τουτέστι τὴν ὅλην μεταφυσικὴν του, ἣτις ἀναγκαῖα δὲν θὰ ἦτο, ἐὰν ἐπετρέπετο ἡ ἐννοια τοῦ εἶναι νὰ πραγματευθῆται μεθ' ἑαυτῆς. Τοῦτο κωλύει ἡμᾶς τοῦ νὰ ὑπολάβωμεν τὰς ἐσωτερικὰς καταστάσεις τῶν πραγματικῶν ὄντων διὰ τι πλέον ἢ διὰ φαινόμενον προσερχόμενον μόνον διὰ τὸν Θεὸν τὸν θεωροῦντα αὐτὰς ἐν ταῖς ποικίλαις συστάσεσιν αὐτῶν. Τὸ φαινόμενον τὸ ἀπεικονιζόμενον ὑποκειμενικῶς, ὡς ἐν τῷ ἐγῶ τοῦ Θεατοῦ, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν πραγματικῶν, ὅπου ἐπίσης πρέπει νὰ ἦναι ἐσωτερικὴ κατάστασις, ὡς ἐν τῷ ὑποκειμένῳ· καὶ πάλιν, ἐπειδὴ αἱ καταστάσεις αὗται ἐκλαμβάνονται μόνον ὡς ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν πραγματικῶν ἀλλήλων, εἰς καὶ αἱ ψυχολογικαὶ καταστάσεις ἐν τῷ ὑποκειμένῳ μόνον ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν παραστάσεων ἀλλήλων. Ἐπίσης τὸ ἐγῶ ἐστὶν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡ κοινὴ οὐσία τῆς παραστάσεως, αἱ δὲ παραστάσεις εἰσὶν συνεκτικότητες αὐτοῦ, ἂν καὶ ἔχουσι τὸν αὐτὸν λόγον ὡς πραγματικὰ ὄντα πρὸς ἀλλήλα.

Ἐὰν ὁμῶς ἡ γένεσις, ἡ κίνησις καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν πραγματικῶν ὄντων πρέπει νὰ εὐρωτῇ τὸν τελευταῖον ἀντικειμενικὸν ἐξηγηματικὸν λόγον ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς καταστάσεσιν αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ μετατεθῇ τὸ ὅλον εἶδος, ὃ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀντικειμένου χωρεῖ, εἰς τὸ ὅμοῦ τῆς ἀντικειμενικῆς συστάσεως, εἰς τὸ σύμπλεγμα ἦτοί εἰς τὸ πρᾶγμα· οὕτως ὁμῶς τὸ εἶδος τοῦ συμπλέγματος ἦτοί ὅμοῦ ἐστὶν ἐπίσης τι οὐσιώδες ἐνοειδές, ὡς τὸ ἐγῶ· ἀρα ἢ οὐδὲν ἐνοειδές καὶ αὐτοσυνειδές ὑπάρχει ἢ ἡ μορφή τῆς τῶν ὄντων ἐνότητός ἐστὶν ἐπίσης οὐσιώδης ὡς αὐτὸ τὸ ὑποκειμενικόν· ἀμφότερα ὁμῶς ἀντίκεινται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἐρβάρτου. Μετὰ δὲ τούτου συνέχεται καὶ τὸ ῥηθὲν περὶ δεκτικότητος τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὄντων ὡς πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῶν καταστάσεις, αἵτινες δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὴν ἐννοίαν

ένος ἀπλοῦ ποιουῦ, ἢ ἀνήκει, πρὸς παραγωγὴν ποικιλίας καὶ μεταβολῆς ἐν αὐτοῖς, πραγματικὸν ὄμοῦ τῶν μονάδων.

Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα, ἀ ἠδύναντο νὰ δειχθῶσιν ὡς ἄλυτοι δυσχέρειαι, ἔχουσι τὴν πηγὴν αὐτῶν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ μεθόδῳ τοῦ ὄλου συστήματος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἑρβάρτου δὲν ὑποθέτει μίαν ἀρχὴν ὡς ἐξ οὗ, ἀλλὰ πολλὰς, καὶ ἡ ἐνότης, ἢ ἡ ἐπιστήμη ἀπαιτεῖ, πρέπει νὰ προέλθῃ ἐν τῷ ἐξαγομένῳ, τουτέστιν ὑποκειμενικῶς.

Τὸ ὄλον σύστημα τοῦ Ἑρβάρτου ἀνεπτύχθη κατ' ἀντίθεσιν τοῦ γενετικοῦ, καὶ δὲν προβαίνει ἀπὸ τῆς ἐνότητος εἰς τὰ πολλὰ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν πολλῶν εἰς τὸ ἐν, τὸ ὑποκείμενον· ἀρα ἡ ἐνότης εἶναι ὑποκειμενικὴ καὶ οὐχὶ ἀντικειμενικὴ· αὕτη ἐστὶν ἐν τῇ γνώσει μόνον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν τῷ εἶναι. Ἐὰν λοιπὸν γινώσκηται οὐσιώδης ἐνότης, τουτέστιν οὐ μόνον νοηθεῖσα, ἀλλὰ καὶ αὕτη καθ' αὐτὴν ὑπάρχουσα, ὡς ἀλήθεια, ὑποτεθῆ, θὰ ἐγνώσκειτό τι ἡμαρτημένον ἢ μᾶλλον θὰ ἐνοεῖτο μόνον· ἀρα πρέπει νὰ τεθῆ τι ἐν τῷ νοεῖν ἢ συνειδῶτι, ὅπως οὐσιώδης ἐνότης, μορφῆ, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἰσχύῃ περὶ τῶν ἀντικειμένων· καὶ ὁ Ἑρβάρτος εἶναι ἀκόλουθος λέγων, ὅτι τὸ ἰσχύον διὰ τὴν ἐννοιαν δὲν ἰσχύει διὰ τὸ ὄν, καθ' ὅσον τίθεται διὰ ταύτης τῆς ἐννοίας· διότι ἐννοια εἶναι παράστασις, ἀπλῆ σύνθεσις καὶ τροποποιήσις τῆς καταστάσεως τοῦ ὑποκειμένου, ἐστὶ λοιπὸν τὸ ἐναντίον ἢ ἡ ἀπόφασις τοῦ ἀληθῶς ἀντικειμενικοῦ δι' ἑαυτὸ, σύγχυσις τούτου καὶ ἐκείνου θὰ ἔφερον εἰς τὸν ἰδανισμόν καὶ οὐδὲν πραγματικὸν εἶναι θὰ ἐγκατέλειπεν ἐκτὸς τοῦ ὑποκειμένου· ἐὰν δὲ ἀντιστρόφως πᾶν ὄν ἦναι πραγματικὸν καὶ δι' ἑαυτὸ ἀνεξάρτητον, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐν τῷ γινώσκειν καὶ τῷ εἶναι ἐνότης περιέχουσα πάντα.

Ἦσα μόνως περικεκλεισμένα ἐν ἑαυτῇ μετὰ τῶν παραστάσεων ἢ τροποποιήσεων αὐτῆς οὐδὲν δύναται νὰ γινώσκῃ περὶ τῆς πραγματικῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου ἐκτὸς αὐτῆς, διότι ταύτη δὲν ὑπάρχει, καὶ τὸ ὑπάρχον φαινόμενον δύναται νὰ ἀποδειχθῇ οὐδὲν, διότι θὰ ἦτο τὸ ἴδιον φαινόμενον τῆς μονάδος ἐν αὐτῇ, αὕτη δὲ τὸ αἴτιον αὐτοῦ καὶ ἐπομένως παραγωγικὴ· τοῦτο ὅμως πάλιν θὰ ἀντέφασκεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἑρβάρτου. Ὁ

Ἑρβάρτος ἀναγνωρίζει, ὅτι μόνον πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ τι, καθ' ὅσον ἐστὶν ἐν τῷ γινώσκειν· ἡ βεβαιότης δύναται νὰ κτηθῇ μόνον ἐν τῷ τῆς ὑποκειμενικότητος αὐτῆς καὶ δυνάμει λογικῆς ἀναγκαιότητος.

Ὁ Ἑρβάρτος αἰτῶν, ὅπως ὑπάρχῃ πραγματικῶς ἀντικειμενικότης, ἔχει ἀπέναντι τῆς φιλοσοφίας τῆς ταυτότητος πλήρες τὸ δίκαιον, διότι ἀληθές δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ σύστημα τὸ μὴ ἀναγνωρίζον ὄν ἐλεύθερον, ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ συνταυτίζον τὸ νοεῖν ἀμέσως καὶ ἀπολύτως μετὰ τοῦ ὄντος. (Herb. Klein. Schriften I. σ. 161.).

Ἄτοπον δὲ δύναται νὰ φανῆ, ὅτι ἐξ ἐνός ἐπιβεβαιούται, ὅτι ἡ ἀπόλυτος θέσις πρέπει νὰ ἀφαιρεθῆ, διότι τὸ τι, ᾧ αὕτη ἀποδίδεται, δὲν ἀνέχεται αὐτὴν, ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι γίνεται λόγος περὶ ποιότητων καὶ τίθενται ἀνευ διορισμοῦ ἀπλᾶ ποιά ὡς πραγματικὰ ὄντα διαλυόμενα εἰς σχετικότητας, ὥστε ἐπὶ τέλος οὐδὲν ὄν μένει δι' ἑαυτὸ ὡς ἦντως ὄν, ἀνεξάρτητον, εἰμὴ μόνον τοιαῦτα, ἀ εἰσιν ἐγὼ ἢ νοοῦντα ὑποκείμενα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἑρβάρτος ἐγνώρισεν, ὅτι ἡ εἰδολογικὴ λογικὴ ἐκλαμβάνουσα τὰς ἐννοίας καὶ τὰ γνωρίσματα ὡς δεδομένα, καὶ μόνον συνθέσει παράγουσα καὶ ἀποσυνθέσει, οὐσιώδη δ' ἐνότητα οὐδεμίαν, οὐδὲ οὐσιώδη σύνδεσμον ἀνακαλύπτουσα, οὐδὲ αἴτιον τῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἐνότητος, δὲν εἶναι ἱκανὴ πρὸς λύσιν τῶν μεγίστων μεταφυσικῶν ζητημάτων, ἔθεσεν εἰς τόπον αὐτῆς τὴν μέθοδον τῶν ἀναφορῶν, ἀρχομένην ἀπὸ ἀντικειμενικῆς ἐνότητος· ἀλλ' ἐν ᾧ διαμελίζει αὐτὴν εἰς πολλὰ, ἀναιρεῖ ἀντικειμενικῶς καὶ καταλείπει ὑποκειμενικὴν.

Ὁ Ἑρβάρτος ἕκαστον πραγματικὸν ἐκλαμβάνει ὡς ἔχον ποιότητα διάφορον· αἱ ἀναφοραὶ τῶν πραγματικῶν παράγουσι τὰ φαινόμενα. Ἐὰν ὅμως αἱ ἀναφοραὶ ὑποτεθῶσι χωρὶς, ἀναφορὰ δὲν ὑπάρχει. Ἐὰν ἡ ἀναφορὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ὄμοῦ, τὸ ὄμοῦ ὑποθέτει κίνησιν· ἀλλ' ὁ Ἑρβάρτος τὸ ὄν ὑπέθεσεν ἀνευ κινήσεως, ἀνευ ζωῆς, τὴν κίνησιν ἐξώθεν, καὶ διὰ τοῦτο μηχανικὴν.

Ὁ Ἑρβάρτος κατέδειξε τὰς ἀντιφάσεις τοῦ ἰδανισμοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν πραγματισμὸν ὁδόν, ὑπέκυψεν ὅμως τῇ ὑποκειμενικῇ

φιλοσοφία τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ὁ Ἐρβάρτος ὑποθέτει μονάδας, ὄντα, πόθεν ὅμως ταῦτα δὲν ἐξηγεῖ· διὰ τῆς αὐτοῦ θεωρίας ἀναιρεῖ τὴν ζωὴν τῶν ὄντων καὶ τὸ σὺμπαν ἐκλαμβάνει συμφόρησιν νεκρῶν ὄντων· ἕκαστον ὃν διαφέρει ἑτέρου· τὰ ὄντα ὡς ἀπλᾶ δὲν ἔχουσι διαφορὰς, οὐδὲ δυνάμεις, ἀλλ' εἰσὶν ἀμετάβλητα, καὶ ὡς τοιαῦτα δὲν ἔχουσι αἷτιον. Ὁ Ἐρβάρτος λέγων τὴν βούλησιν κρίσιν ὀρθὴν συγγέει τὰς ἀρχάς, καὶ διὰ τοῦτο καθίσταται ἀνίκανος τοῦ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν περιορισμὸν τῆς κρίσεως, τὴν ἀναγκαιότητα, τὴν γένεσιν τῶν παρεκτάσεων, τὴν σχέσιν καὶ ἀλληλεπίδρασιν αὐτῶν, τὴν ἁρμονίαν τῆς βουλήσεως καὶ κρίσεως, τουτέστι τὸ ἠθικὸν καλὸν, τὴν ἀρετὴν, τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ δίκαιον, ὃ ἐκλαμβάνει συμφωνίαν βουλήσεων διαφόρων προσώπων· ἀρνούμενος δὲ δύναμιν βουλήτικὴν ἀναιρεῖ τὴν βάσιν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐπομένως αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν. Διὰ τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν ἀρχῶν ἀπαντῶνται ἐν παντὶ μέρει τοῦ συστήματος αὐτοῦ δυσχέρειαι, ὡς αὐτὸ νὰ λύσῃ δὲν δύναται. Εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπολύτου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ ὄντα μὴ ἀνυψούμενος παραπέμπει ἐν τοῖς μεγάλοις ζητήμασι τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν πίστιν· νομίσας δὲ, ὅτι ἀναιρῶν τὸν ἰδανισμόν θὰ ἐπιδιώρθου τὸν πραγματισμὸν, ἐζήτησε νὰ καταστέψῃ αὐτόν· μὴ δυνήθεις ὅμως κατέστησε τὸ σύστημα αὐτοῦ ὅλως μηχανικὸν καὶ ἀνίκανον πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῆς φύσεως.

Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Ἐρβάρτου, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύται, εἶναι θεωρία τοῦ ὁμοίου ἑαυτῷ μένοντος ὄντος καὶ τῶν πολλῶν κατ' ἀντίθεσιν πάσης μεταφυσικῆς ζητούσης τὴν ἐνότητα.

Καίτοι δὲ τὸ σύστημα τοῦ Ἐρβάρτου ἀποδεικνύται τοιοῦτον, προσέκτησεν ὅμως πολλοὺς ὁπαδοὺς, μάλιστα δὲ ἀνδρας διακεκριμένους, αἶον τὸν Ἀρτενστέϊνον, τὸν Δροβίσχιον καὶ πολλοὺς ἄλλους.

IV. ΑΡΘΟΥΡΟΣ ΣΧΟΠΕΓΧΑΥΕΡΟΣ (1).

Γεννηθεὶς τῷ 1788 καὶ ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1860 μετέβη τῷ 1809 εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γοττίγγης, ὅπου ἐσπούδασε

(1) Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Überweg III, σ. 213.

φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἱστορίαν· τῷ δὲ 1811 ἤκουσεν ἐν Βερολίνῳ τοῦ Φιχθίου, οὗ χάριν μετέβη ἐκεῖσε· ἔτι δὲ ἐσπούδασε τὸν Κάντιον, τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν Ἰνδικὴν ἀρχαιολογίαν.

Ἡ θεωρία αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Καντίου εἰς τὸν πραγματισμὸν, καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἐξακολουθήσῃ τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας.

Ὁ Σχοπεγχαύερος συμφωνῶν τῷ Καντίῳ ἐκλαμβάνει τὸν κόσμον φαινόμενον, τόπον, χρόνον, τὰς κατηγορίας καὶ τὰ φαινόμενα ἀπλᾶς ἐξ ὑποκειμένου παραστάσεις· τὸ δὲ αὐτόπραγμα, τὸ ἐκλαμβανόμενον ὑπὸ Καντίου φαινόμενον, ἀντικατέστησε διὰ τῆς βουλήσεως, ἥτις δὲν εἶναι παραγόμενον τῆς γνώσεως, ἀλλ' αὐτῆς ἀνεξάρτητος καὶ διάφορος· ἡ βούλησις αὕτη καθ' αὐτὴν ὑφισταμένη καὶ ἐνεργοῦσά ἐστι τὸ μόνον πραγματικόν, ἀρχικόν καὶ μεταφυσικόν, παρέχουσα παντὶ τὴν δύναμιν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας, τὴν μορφήν καὶ ιδιότητα.

Ἡ βούλησις λοιπὸν ὡς τὸ ὑποκείμενον πάντων τῶν φαινομένων, καὶ ἐπομένως τῆς ὅλης φύσεως ἐστὶ κατὰ Σχοπεγχαύερον ἡ βᾶσις τῆς μεταφυσικῆς.

Βούλησιν δὲ ὁ Σχοπεγχαύερος λέγων ἐνόει οὐ μόνον τὴν γνωστικὴν ὄρεξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλογον ὄρμην καὶ τὰς ἐν τῷ ἀνοργάνῳ δυνάμεις· ἐξέλεξε δὲ τὴν λέξιν ταύτην «βούλησιν», διότι αὕτη ἐφαίνετο αὐτῷ καταλληλοτέρα τῆς δυνάμεως, διότι αὕτη ὑπέλαβεν ὡς εἶδος τῆς βουλήσεως· διὰ τοῦτο ἡ βούλησις κατὰ Σχοπεγχαύερον δὲν εἶναι φαινόμενον, παράστασις, ἀλλὰ τὸ καθ' αὐτὸ, ὃ ἕκαστος εὕρσκει ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὃ ἐστὶ τὸ πρῶτον, τὸ κυρίως οὐσιώδες ἐν τῷ αὐτοσυνειδότῳ καὶ τὸ μόνον πραγματικὸν παρέχον πᾶσι τὴν δύναμιν, δι' ἧς δύνανται νὰ ὑπάρξωσι καὶ ἐνεργῶσι· πάντα δὲ πλὴν τῆς βουλήσεως εἰσι κατ' αὐτὸν φαινόμενα, παραστάσεις· καὶ οὐ μόνον αἱ ἐκούσιαι τῶν ζώων ἐνεργεῖαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀργανικὸν τῶν σωματίων, ἡ μορφή, ἡ ιδιότης, ἡ αὔξησις τῶν φυτῶν, ὁ κρυσταλλισμὸς ἐν ἀνοργάνοις, ἐν λόγῳ πᾶσα ἀρχικὴ δύναμις ἀποκαλυπτομένη ἐν φυσικοῖς καὶ χημικοῖς φαινομένοις, αὕτη ἡ βαρύτης, τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς παρεκτάσεως ἡμῶν, εἰσὶ ταῦτ' ἐκείνου,

ὅς ὡς βούλησιν ἐν ἡμῖν εὐρίσκομεν, καὶ οὐ ἔχομεν γνῶσιν ἄμεσον. Αἱ ἐνέργειαι τῆς βουλήσεως τίθενται εἰς κίνησιν ἐν μὲν λογικοῖς οὐσίαι δι' ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν, ἐν δὲ τῇ ὀργανικῇ ζωῇ τῶν φυτῶν καὶ ζῴων δι' ἐρεθισμῶν καὶ ἐν τῇ ἀνοργάνῳ δι' αἰτιῶν ἀπλῶς. Ἡ διαφορὰ ὅμως αὐτῶν δὲν εἶναι οὐσιώδης, ἀλλὰ μόνον φαινομένη.

Ἡ γνῶσις καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως, ὁ νοῦς, διαφέρει τῆς βουλήσεως, διότι εἶναι ἐπόμενον, φαινόμενο, συνοδεῦον τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς ἐξαντικειμενώσεως τῆς βουλήσεως, ἐπουσιώδες καὶ ἠρητημένον ἐκ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς ἐν τῷ ζωϊκῷ ὀργανισμῷ, καὶ διὰ τοῦτο φυσικὸν καὶ οὐχὶ μεταφυσικόν, οἷόν ἐστιν αὐτῇ ἡ βούλησις· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς βουλήσεως δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς ἀπουσίας τῆς γνώσεως, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, διότι ἡ βούλησις ἀποδείκνυται ἐν ἅπασιν τοῖς φαινομένοις τῆς ἀλόγου καὶ ὀργανικῆς φύσεως· ἄρα ἡ βούλησις δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἡ γνῶσις ἐκ τῆς βουλήσεως, οὐσης τοῦ ὀρίου, ὑπὲρ ὃ ἡ φύσις δὲν δύναται νὰ προβῇ.

Ἐπειδὴ ἡ βούλησις ὑποτίθεται πάντων ἀρχὴ, εἶναι ὁ νοῦς ὑστερος τῆς βουλήσεως, ἐξηρητημένος ἐξ αὐτῆς καὶ βαθμὶς ἀνωτέρα τῆς ἐξαντικειμενώσεως τῆς βουλήσεως· αὕτη ἐστὶν ἡ οὐσία παντὸς ὀργανισμοῦ, ὁ δημιουργὸς τῶν ὄντων, ὁ δ' ὀργανισμὸς ἐστὶν ὄρατὴ γενομένη βούλησις, ἐποπτευόμενος δὲ παράστασις τὸ συνειδὸς ἐστὶ συναίσθησις τῆς βουλήσεως.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ βούλησις ἐστὶ τὸ μόνον κινουῦν, ἐστὶ καὶ ὁ μαγνητισμὸς ἐκ τῆς βουλήσεως (1). Ἐπειδὴ ἡ βούλησις εἶναι ἡ οὐσία πάντων, καὶ μία εἶναι ἡ αὐτῇ καὶ ὡς ἄλογος καὶ ὡς λογικὴ ὡς λογικὴ μὲν ἐν ἀνωτέρῳ βαθμίδι, ὡς ἄλογος δὲ ὡς τὸ κινητικὸν τῆς ζωῆς· διὰ τοῦτο φαίνεται αἰτία καὶ ἀρχὴ τῆς αὐτότητος, καὶ ἡ μὲν ὁμαλὴ βούλησις συντηρεῖ τὸν ὀργανισμὸν, ἡ δὲ ἀνώμαλος καταστρέφει. Ἡ βούλησις ἐστὶν ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου, ἡ ῥίζα τῆς ψυχῆς, συγκειμένης ἐκ νοῦ καὶ βουλήσεως· ὁ μὲν

νοῦς εἶναι παρεπόμενον τοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ δὲ βούλησις τὸ προηγούμενον αὐτοῦ· ὀργανικὸν δὲ κατ' αὐτὸν ἐστὶν, ὅπου ἡ μορφή ἐστὶ τὸ οὐσιώδες καὶ μόνιμον, ἀνόργανον δὲ, ὅπου τὸ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ εὐμετάβλητον τὸ οὐσιώδες· ἀμφοτέρων ὅμως ἐστὶ μία ἀρχὴ, ἡ βούλησις· καὶ ἡ ζωὴ κατ' αὐτὸν ἐκλαμβάνεται συμβεβηκὸς, ἐμφάνισις τῆς βουλήσεως· ἡ δὲ κατωτάτη ἐνέργεια τῆς βουλήσεως ἐστὶν ἡ βαρύτερη ὡς δύναμις τῆς ὕλης οὐσιώδης θεωρουμένη· ἐνὶ λόγῳ τὴν μὲν βούλησιν ἐκλαμβάνει ἀρχὴν, τὴν δὲ ἐμφάνισιν ὡς ἐξαντικειμένωσιν, ὡς σῶμα, τῆς βουλήσεως, τὴν δὲ γνῶσιν ὡς λειτουργίαν ἀπλῶς μέρους τοῦ σώματος. Τὸ μέρος τοῦτο ἐστὶν ἡ ἐξαντικειμενωθεῖσα βούλησις τῆς γνώσεως, παράστασις γενομένη, διότι ἡ βούλησις πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς δεῖται τῆς γνώσεως· ἡ λειτουργία αὕτη ἐστὶ πάλιν ὄρος τοῦ κόσμου ὡς παραστάσεως, ἐπομένως τοῦ σώματος ὡς ἀντικειμένου τῆς ἐποπτείας, τῆς ὕλης καθόλου, οὐσης ἐν τῇ παραστάσει μόνον, διότι κόσμος ἐξ ἀντικειμένου ἀνευ ὑποκειμένου, ἐν οὐ τῷ συνειδῶτι ἴσταται, νὰ νοηθῇ δὲν δύναται· ἐπομένως ἡ γνῶσις καὶ ἡ ὕλη (ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον) εἰσὶ σχετικὰ καὶ ἀποτελοῦσι τὸ φαινόμενο· ὥστε ἡ βούλησις εἶναι τὸ ἐνεργητικόν.

Ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς ὑποθέτων γνῶσιν ἐνεργεῖ, καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ προέρχεται εἰκὼν, δι' ἧς παράγει ἡ βούλησις σωματικὴν λειτουργίαν· ἐξωτερικὸς δ' ἐρεθισμὸς ἐστὶ παράστασις, οὐ ἔδρα ἐστὶν ὁ μυελός.

Ὁ Σχοπεγχαύερος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐστὶ μία, ἡ βούλησις, ἥτις ἀμετάβλητος οὐσα ἐν τῷ ὄλῳ βίῳ καὶ προτέρα ἐστὶν αἰτία καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων καὶ λογικῶν λειτουργιῶν, τῶν παθῶν καὶ τῶν σφοδρῶν ἐπιθυμιῶν. Τὸ σφοδρὸν πάθος ἐστὶ βούλησις ἀνεξιλέωτος, ἡ φιλαυτία ἐστὶ βούλησις πρὸς συντήρησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς· ἐπειδὴ δ' ἡ βούλησις εἶναι ἡ ἀρχὴ πάντων, ἔχει καὶ τὸ ζῶον ὅλα τὰ πάθη, ὅσα ὁ ἄνθρωπος, χαρὰν, λύπην, φόβον, θυμὸν, ἔρωτα, μῖσος, πόθον, φθόνον καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· μόνον δὲ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ βαθμὸν τῆς τελειότητος τοῦ νοῦ. Καὶ ἡ φυτικὴ ζωὴ, ἡ τοῦ ἐμβρύου γένεσις, ἡ ἀφομοίωσις τῆς τροφῆς εἰσὶν ἐνέργειαι τῆς βου-

(1) Schopenhauer *üb. d. Willen in der Natur*, 1854 καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις συγγραμμάσιν αὐτοῦ.

λήσεως· ἡ μετάδοσις ἐστὶν ὁ κύριος χαρακτήρ τῶν φυτῶν, ὁ δὲ ἐρεθισμὸς τῶν ζώων καὶ ἡ αἰσθητικότης τῶν ἀνθρώπων· ἡ μωρία ἀντιστοιχεῖ τῇ δυνάμει τῆς μεταδόσεως, τὸ δὲ πάθος τῷ ἐρεθισμῷ, ἡ δὲ ἀρετὴ καὶ σοφία τῇ αἰσθητικότητι.

Ἐκ δὲ πάντων τούτων ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ βούλησις ἐστὶν ἡ κινήτικὴ καὶ σχηματίζουσα τὸν ὀργανισμὸν ἀρχή, τὸ δὲ ὀργανικὸν σῶμα ἐστὶν ἡ εἰς τὴν παράστασιν χωρισθεῖσα βούλησις· ἡ ιδιότης τῆς βουλήσεως πρέπει πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ σώματος νὰ ἔχῃ τὸν αὐτὸν λόγον, ὃν ἔχει ἡ ἰδία ἐνέργεια τῆς βουλήσεως πρὸς τὴν ἰδίαν τοῦ σώματος ἐνέργειαν, ἐκτελοῦσαν ἐκείνην· τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὄστων προέρχεται ἐκ τοῦ χαρακτήρος τῶν ζώων, οὗτος δ' ἀναπτύσσεται ἐκ τῶν κλίσεων καὶ ἐπιθυμιῶν αὐτῶν· αἱ δὲ κλίσεις καὶ ἐπιθυμίαι τῶν ζώων δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐξ ἰδίων θεμελιωδῶν δυνάμεων, διότι τὸ ἐσωτερικὸν αἷτιον δύναται νὰ παραχθῇ μόνον ἐκ τῆς καθόλου τῆς φύσεως ζωῆς· τοῦτο δὲ τὸ αἷτιον ἐστὶν ἡ βούλησις. Ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνει ὁ Σχοπεγχαύερος, ὅτι κατὰ τὴν βούλησιν ἐκάστου ζώου σχηματίζεται καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ· ἐκ δὲ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ταύτης ἐπεται, ὅτι ἕκαστον ὄν ἐστὶ τὸ ἴδιον ἔργον αὐτοῦ.

Πάντα εἰσὶν οὐσία τὰ αὐτὰ, διάφορα δὲ μόνον· κατὰ βαθμὸν· ἡ οὐσία πάντων ἐστὶν ἡ βούλησις, διότι καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ βαρότης καὶ ἡ κίνησις εἶναι συνέπεια τῆς βουλήσεως ἐμφανιζομένης ἐν διαφόροις μορφαῖς ἐπὶ διαφόρων βαθμίδων· ἐνὶ λόγῳ ἡ μία ἀρχὴ, ἡ βούλησις, ἐστὶν ἐν ἅπασιν, ἐν ταῖς γλώσσαις, ἐν τῷ μαγνητισμῷ, ἐν τῷ ὀργανισμῷ, ἐν τῷ ἀνοργάνῳ καὶ λοιποῖς.

Ἐὰν ὅμως ἀρχὴ μία ὑποτεθῇ, καθίστανται, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, πάντα ἐν, τὰ γινόμενα ἀλλοιωθεῖς, φαινόμενα ἀπλῶς, ἡ διαφορὰ τῶν ὄντων αἴρεται, κακὸν καὶ ἀγαθὸν συγχέονται, διότι πάντα εἰσὶ βαθμίδες τῆς ἐξαντικειμενώσεως τῆς βουλήσεως, ὁ κόσμος ὡς παράστασις ἐστὶ φαινόμενον ἀπλῶς· ἐὰν αἱ παράστασις ἦναι μόνον ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε αὐταὶ εἰσὶν αὐτὰ καθ'αὐτάς, οὔτε τὰ ὄντα, οὔτε ὁ ἀνθρώπος, οὔτε τὸ συνειδός, ὡς παράστασις εἰς ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον διαιρούμενον.

Πῶς ὅμως ἡ ἀλογος δύναμις δύναται βούλησις νὰ κληθῇ; πῶς νὰ παραγάγῃ συνειδός; ἐὰν κατὰ Σχοπεγχαύερον ἦναι ἀντίφασις τὸ νὰ νοηθῇ ὁ θεὸς ἀπρόσωπος, πῶς δύναται ἡ βούλησις, οὐσα μόνη καὶ διὰ τοῦτο ἀλογος, δύναμις καὶ ἀπρόσωπος, νὰ κληθῇ θεός; Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀλογος βούλησις δὲν διαφέρει τῆς γονίμου φύσεως, ὑποτίθεται ἀθεΐα, διότι τοιαύτη δύναμις δὲν δύναται θεὸς νὰ κληθῇ. Ἐπειδὴ μάλιστα τὸ σύμπαν ὁ Σχοπεγχαύερος ἐξηγεῖ παράστασιν αὐτοῦ, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι οὗτος ἀντικαθίσταται εἰς τύπον θεοῦ.

Ἐὰν δὲ ἡ οὐσία πάντων ὑποτεθῇ μία, πάντα ἔσονται ἐν, τὸ σύστημα τοῦτο ἔσεται πανθειστικόν· μάλιστα δὲ, ἐπειδὴ ἡ ἀλογος βούλησις δὲν διαφέρει, ὡς ἐλέχθη, τῆς γονίμου φύσεως, τὸ σύστημα τοῦτο ἔσται πανθεισμός ὕλικός. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Σχοπεγχαύερος μεταξὺ τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ πανθεισμοῦ ἀμφιταλαντεύεται, εἶναι ἀδύνατον ἢ τοιαύτη βᾶσις τοῦ συστήματος του, εἴτε ὑποκειμενικὴ ὑποτεθῇ εἴτε πανθειστικὴ, νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν, νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων καὶ τὴν εἰδικὴν διαφορὰν αὐτῶν.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι καὶ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Σχοπεγχαύερου ἐπικρατεῖ σύγχυσις ἀρχῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦτο συγχέον πάντα ἐστὶν ἀνίκανον πρὸς ἐξήγησιν τοῦ συμπαντος κόσμου.

IV. ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΟΤΤΛΕΙΒΟΣ (I) ΦΙΧΘΙΟΣ.

1. Βίος.

Τὴν δ' ἐναντίαν τῇ πραγματικῇ ὁδῶν ἔλαβε πρῶτος ὁ φίχθιος· γεννηθεὶς τῷ 1762 ἐν τινι χωρίῳ τῆς Ὁβερλαυσίτης, εἶχεν ἕξ ἀδελφοὺς καὶ μίαν ἀδελφὴν. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο φιλόνομος, ἐπίμονος καὶ ἰδιότροπος· ὁ φίχθιος εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν, ἣν ὅμως ἐξηυγένισεν· ἐσπούδασεν ἐν Σχουλπφόρτη καὶ μετέβη εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης τῷ 1780, ἵνα σπουδάσῃ

(1) (Θεόφιλος).

τὴν θεολογίαν· τὴν δὲ σπουδὴν αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ἐν Λειψία· ὧν δὲ ἀπορος ἐδίδασκεν ἰδιωτικῶς· ἔπειτα δὲ ἔγεινε παιδαγωγὸς ἐν Ἐλβετία ἀπὸ τοῦ 1788—90, ὅπου τὸν λαβύτερον ἐγνώρισεν· ἀπὸ δὲ τοῦ 1790—91 διέμεινεν ἐν Λειψία· ἐκεῖ ἤρξατο νὰ σπουδάζη τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου, ἥτις τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἐκ θεμελίων μετέβαλε. Τῷ δὲ 1791 μετέβη εἰς Βαρσοβίαν ὡς παιδαγωγὸς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κόμητος Πλατέρου· ὁ τρόπος ὅμως τῆς συζύγου αὐτοῦ ἠνάγκασε τὸν Φίχθιον νὰ ἀπομακρυνθῆ καὶ νὰ μεταβῆ εἰς Κοινηγσβέργην, ὅπου ἐγνώρισεν τὸν Κάντιον καὶ συνεφιλιώθη μετ' αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον τοῦ Φίχθιου ἔργον ἦτο διασάφησις τῆς κριτικῆς δυνάμεως. Τῷ δὲ 1792 ἐξέδωκεν ἄνωνύμως δοκίμιον κριτικῆς πάσης ἀποκαλύψεως, ὃ ἀπεδόθη τῷ Καντίῳ, ὅστις ἀπήντησεν, ὅτι τοῦτό ἐστι τοῦ Φίχθιου· ἔκτοτε ὁ Φίχθιος κατέστη διάσημος.

Τῷ δὲ 1793 ἐνυμφεύθη, ἀπὸ δὲ τοῦ 1794—1798 διέμεινεν ἐν Ἰένῃ διδάξας ἐκεῖ ὡς καθηγητῆς· ἐνεκα ὅμως τῆς διαφωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἐρχάρδου Σμιδίου, μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, τῶν μαθητῶν καὶ τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν δημοσίευσιν συγγράμματός τινος (1) ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν καθηγήσειαν καὶ τὴν Ἰέννην, διότι τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐθεωρήθη ἄθεον.

Ὁ Φίχθιος διέμεινεν ἀπὸ τοῦ 1799—1806 ἐν Βερολίῳ, ὅπου ἐγνώρισθη μετὰ τοῦ Σχλειερμαχέρου, τοῦ Φρειδερίκου Σχλεγέλου καὶ Τικκίου καὶ κατ' αἴτησιν τῶν μαθητῶν παρέδιδε μαθήματα, εἰς ἃ ἐφοίτα καὶ ὁ Μετερνίχος ὧν ἐκεῖ τότε πρέσβυς τῆς Αὐστρίας. Τῷ δὲ 1805 προσεκλήθη ὁ Φίχθιος καθηγητῆς εἰς Ἐρλάγγην, Πρωσσικὴν χώραν οὖσαν τότε· τὸ μὲν θέρος ἔπρεπε νὰ παραδίδῃ ἐν Ἐρλάγγῃ, τὸν δὲ χειμῶνα ἐν Βερολίῳ. Ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1814 ἄγων τὸ 52 ἔτος.

Ἡ δὲ φιλοσοφία τοῦ Φίχθιου δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τρεῖς περιόδους, εἰς μὲν τὴν πρώτην ἢ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου, εἰς δὲ τὴν δευτέραν αἰ ἐν Ἰένῃ παραδόσεις αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν τρίτην αἰ ἐν Βερολίῳ· ἐπίσης δὲ καὶ τὰ συγγράμματα

(1) den Grund unseres Glaubens an eine Weltregierung.

αὐτοῦ δύναται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς, εἰς μὲν τὴν πρώτην, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν Ὀρησκείαν καὶ τὸ δίκαιον, εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ὅσα εἰς τὴν ἐπιστημολογίαν, καὶ εἰς τὴν τρίτην τὰ εἰς τὴν ἐπιδιορθωθεῖσαν θεωρίαν αὐτοῦ.

Τὰ ἅπαντα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του ἐν Βερολίῳ τῷ 1845 (1).

2. Φιλοσοφία.

Ὁ Φίχθιος γνωρίσας, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶχε κατασταθῆ ἐπιστήμη συστηματικὴ (Begriff der Wissenschaftslehre 1794), ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ γνώσις δύναται νὰ ἀποκτηθῆ μόνον διὰ τῆς συνεχείας συστήματος οἰκοδομουμένου ἐπὶ βάσει αὐτῆς καθ' αὐτὴν βεβαίας, ὥστε ἐν ἀξίωμα νὰ φέρῃ εἰς ἕτερον καὶ ἅπαντα ὁμοῦ νὰ συγκροτήσωσιν ἐν θεμελιώδες ἀξίωμα, καὶ εἰς τοῦτο ὡς τὸ ἀμέσως βέβαιον νὰ ἀναχθῶσι πάντα· ὅταν δὲ τοιοῦτον ἀληθὲς σύστημα οἰκοδομηθῆ, δύναται ἡ φιλοσοφία νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς καὶ νὰ κατασταθῆ γνώσις πραγματικὴ καὶ ἐπιστήμη ἀπόλυτος. Τοῦτο ὁ Φίχθιος νὰ κατορθώσῃ ζητῶν, τὴν φιλοσοφίαν νὰ καταστρέψῃ καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς ἐπιστήμης, ὠνόμασε τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐπιστημολογίαν, δηλαδὴ ἐπιστήμην τῆς γνώσεως. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔπρεπε κυρίως νὰ ἦναι ἄλλο, εἰμὴ ἡ εἰσαγωγὴ, ἡ διδάσκουσα, πῶς δύναται νὰ ἀποκτηθῆ γνώσις ἐπιστημονικὴ. Ὁ Φίχθιος ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Κάντιος πρὸς τοῦτο παρέσχεν ὕλην ἱκανὴν καὶ ἄλλο δὲν ὑπελείπετο εἰμὴ ἡ τακτοποίησις μόνον, ἵνα παραχθῆ ἡ ὑπὸ τοῦ Καντίου ἐπιστήμη καθ' ὅλην τὴν ἀκλόνητον καὶ χρήσιμον στερεότητα αὐτῆς.

Καὶ ἀληθῶς ἡ φιλοσοφία τοῦ Φίχθιου ἐστὶ τελειοποίησις καὶ ἰδίως συνεπεστέρα ἀνάπτυξις τῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας, ὡς ὁ ἴδιος τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν δὲν ἐθεώρει εἰμὴ συστηματικὴν ἐκθεσιν τῆς τοῦ Καντίου (2). Κυρίως δὲ ὁ Φίχθιος ἐζήτει νὰ εὔρη

(1) Fichtes Leben und literarischer Briefwechsel herausgegeben von seinem Sohne 1830, 2. Volum. Περὶ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ἀναφέρει ὁ Ἐρδμάννος III, Bd. 1, Abth. σ. 56 καὶ ἐφ. καὶ ὁ Überweg III, σ. 192—193 καὶ 194 καὶ 195 καὶ 196.

(2) Grund. der Gesam. Wissenschaftslehre. Vorrede.

τὴν ὑπὸ τοῦ Καντίου οὐδαμοῦ σαφῶς ἐκπεφρασμένην ἀρχὴν, ἐφ' ἧς ἡ τοῦ Καντίου φιλοσοφία ἐστηρίζετο. Ὁ Φίχθιος δηλαδὴ ἐνόμιζεν, ὅτι, καθ' ὅσον ὁ Κάντιος δύο τῆς γνώσεως πηγὰς παρεδέχετο, διὰ δὲ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς ἐνότητα τοῦ συνειδότης καὶ μίαν νὰ εὕρῃ ἀρχὴν, δὲν ἔπρεπεν ὁ δυαδισμὸς οὗτος τῷ Καντίῳ νὰ ἀποδοθῇ, διότι ὁ Κάντιος δὲν ἠδύνατο τὸν ἕνα πόδα νὰ στηρίξῃ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως καὶ τὸν ἕτερον ἐπὶ τοῦ νοῦ, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ἐν γένει ἀπεδείκνυον τὴν μὴ ὀρθὴν κατάληψιν τῶν τοῦ Καντίου ἰδεῶν. Καὶ ἀληθῶς ὁ Φίχθιος ζητῶν νὰ εὕρῃ τὴν ὀρθὴν ἐννοιαὴν τῆς κριτικῆς τοῦ Καντίου φιλοσοφίας δὲν προήθετο ὅτι νέον σύστημα διάφορον τοῦ συστήματος τοῦ Καντίου ἐσχημάτισεν, οὐδ' ἠδύνατο περὶ τούτου νὰ πεισθῇ παρὲς ὅταν ὁ Κάντιος τῷ 1799 (1) διεμαρτυρήθῃ κατὰ ταύτης τῆς τοῦ Φίχθιου ἐρμηνείας περὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ.

Τοῦτο δὲ τὸ νέον τοῦ Φίχθιου σύστημα διέφερεν ἐκείνου τοῦ Καντίου, ὅτι ὁ Φίχθιος ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος τῆς γνώσεως δὲν πηγάζουσιν ἐκ δύο διαφόρων πηγῶν, ὡς ἰσχυρίζετο ὁ Κάντιος, τὸ μὲν εἶδος ἐκ τοῦ νοῦ, ἡ δὲ ὕλη ἐκ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλ' ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς.

Ὁ Φίχθιος ὅμως δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἀρνήσιν τοῦ κόσμου ὡς πραγματικοῦ, διότι ὁ κόσμος κατ' αὐτὸν ὑπάρχει, ὑπάρχει ὅμως ἐκτὸς τοῦ συστήματός του ἐν τῇ πίστει, διότι ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία αὐτοῦ τὸν κόσμον δὲν ἐθεώρει πραγματικόν.

Ὁ Φίχθιος ἀγωνιζόμενος νὰ παραγάγῃ ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἐπιστημολογίαν, τουτέστιν ἐπιστήμην ἀκόλουθον δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐμμεῖνῃ ἐπὶ τῆς ὑποκειμενικῆς βάσεως αὐτοῦ. Τὸ δυνάμει ὂν τὸ ἐκτὸς ἡμῶν συμβαῖνον συμβαίνει ἐκτὸς τοῦ συνειδότης ἡμῶν· ὅτι ὅμως καὶ πῶς συμβαίνει, τοῦτο μανθάνομεν ἐσωτερικῶς. Ἐὰν ἡ ἐν ἐμοὶ ἐνοπτριζομένη ἰδέα ἦναι ἀντανάκλασις ἔξωθεν, τοῦτο γνωρίζομεν, καθ' ὅσον ἡ ἴδιος φύσις ἡμῶν καὶ ὁ λόγος ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ἀντικείμενα ὑπάρχοντα καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐνεργοῦντα, καθ' ὅσον μάλιστα βλέπομεν, ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα

(1) im Intelligenzblatte num. 109 der allg. Litteraturzeitung und im Hamburger Correspondenten.

ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσι· πόθεν ὅμως ταῦτα; ἢ ἐγὼ αὐτὸς ταῦτα παρήγαγον ἢ ἐν ἐμοὶ ἐμοῦ ἕτερον· οὐδὲν δ' ἀπολύτως νὰ γνωρίσω δύναμαι εἰμὴ πᾶν τὸ ἐν ἐμοὶ, ἐν τῷ ἐμῷ συνειδότη, ὡς γνωστὸν παρόν. Ἐὰν ὁ λόγος ἐμοῦ ἦναι ἠναγκασμένος ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ νόμων νὰ παραδεχθῇ τι ἐκτὸς ἐμοῦ, ἀναγκάζεται ὁ λόγος ἐμοῦ, τὸ ἐγὼ ἐμοῦ, διότι ταῦτα τὰ ὄντα νοεῖ ἐκτὸς ἐμοῦ, ἢ, ὡς ὁ Φίχθιος λέγει, διότι ταῦτα τὸ ἐγὼ ἐμοῦ νοεῖ, τουτέστι ταῦτα πάντα ἐκτὸς ἐμοῦ τίθησιν (1). Ἐπειδὴ ὅμως, ὅσα ὁ νοῦς νοεῖ ἐκτὸς ἡμῶν, ταῦτα νοεῖ διὰ συλλογισμοῦ, φανερόν εἶναι, ὅτι ἔχομεν ἐσωτερικὴν ἐνέργειαν καὶ οὐσίαν, πρῶτον εἰκόνας καὶ παραστάσεις, ἔπειτα τὴν παράστασιν τῶν ὄντων ἐκτὸς ἡμῶν, καὶ τρίτον τὴν σχέσιν καὶ ἀλληλεπίδρασιν αὐτῶν τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀντιτύπων ἐκείνων πρὸς ἀλλήλα· ἀρὰ οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν εἰμὴ εἰκόνας καὶ ἐννοίας, διότι καὶ αὐτὰ τὰ ὄντα, καθ' ὅσον ταῦτα νοοῦμεν, εἰσὶ μόνον νοούμενα· ἀρὰ ἐπεταὶ ἀναγκαιῶς, ὅτι δύναται ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ταύτῃ ἐνεργείᾳ καὶ ζωῇ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἔμμονας ὑποκειμενικὴ θεωρία καὶ τέλειον σύστημα νὰ παρασταθῇ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Φίχθιος δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἀρνήσιν τῶν ἐκτὸς ἡμῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον ἰσχυρίζετο, ὅτι, ὅσα περὶ τῶν ὄντων νὰ γνωρίσωμεν δυνάμεθα, ταῦτα καὶ ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν εἰσὶν ἐν ἡμῖν, καὶ, καθ' ὅσον εἰς τὸ συνειδὸς ἔρχονται, εἰσὶν ἐννοιαὶ καθαραὶ, μόνον νοούμενα ὑφ' ἡμῶν, ὑφ' ἐκάστου ἐγῶ. Ἐπειδὴ ταῦτα μόνον τὸ ἐγὼ νοεῖ, δικαιούται ἕκαστος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ νὰ κάμῃ λόγον μόνον περὶ τοῦ ἐγῶ.

Ἀναφύεται δὲ τὸ ζήτημα, ἀν ὁ Φίχθιος μετὰ τοῦ ὑποκειμένου ὑπέθετε καὶ τὸ ἐξ ἀντικειμένου τουτέστι τὸν ἐκτὸς κόσμον ὡς ἐπενεργοῦντα ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ αὐτὸ περιορίζοντα. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, περὶ οὗ λόγος γενήσεται, ἐστὶ τοσοῦτον βέβαιον, ὅτι καὶ μετὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἡ ἐπενέργεια αὕτη ἐστὶ μόνον ἐξ ὑποκειμένου καὶ οὐδὲν ἕκτὸς ἡμῶν, ἐκτὸς μόνον, ἐὰν ἐν τῷ συνειδότη ἡμῶν ἀνεκαλύπτομέν τι πραγματικόν καὶ αὐτὸ ἠσθανόμεθα ἀμέσως, ἢ δυνάμεθα τὸ παρατηρού-

(1) Τὸ τίθησι δηλαδὴ τὸ νοεῖ καὶ τὸ πράττει κατὰ Φίχθιον εἰσι ταυτασήματα.

μενον τοῦτο ἐσωτερικῶς νὰ ὑποθέσωμεν καὶ ἐκτὸς ἡμῶν· ἢ ἐὰν ἀνεκαλύπτομεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τι πραγματικόν, ἡδυνάμεθα καὶ ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικόν τι νὰ γνωρίζωμεν ἐξ ἀναλογίας τῆς πραγματικῆς οὐσίας ἡμῶν.

Ὁ Φίχθιος ὑποθέτει, ὅτι τὸ συνειδὸς ἐστὶ μάθησις τῆς ὑπαρχούσης αὐτοῦ καταστάσεως, καὶ ὅτι αἴφνης αἰσθάνεται τὰς καταστάσεις, ἀλλοιώσεις, παραστάσεις ἀγνώστους, διορισμούς, καὶ μὴ γινώσκον αὐτὰς νὰ παραγάγῃ δι' αὐτενεργείας αὐτοῦ αἰσθάνεται αὐτὰς ὡς παθητικὰς καταστάσεις τουτέστιν ὡς παραχθέντας διορισμούς παρ' ἄλλου τινός. Ἐὰν λοιπὸν τὰ ἐκτὸς ἐμοῦ ὄντα ἦναι αὐτοῦ τοῦ ἐγὼ παραστάσεις, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς τοῦ Φίχθιου φιλοσοφίας εἶναι τὸ ἐγὼ, ὅτι αὐτὸ ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη συνέχεται μετὰ τῆς τοῦ Καντίου, καθ' ἣν τὰ ὄντα καὶ τὸ αὐτοὸν εἰσι προϊόντα τοῦ ἐγὼ, ἐξ ὑποκειμένου.

Ἀπορεῖται δὲ πῶς τὸ πεπερασμένον ἐγὼ συνέχεται μετὰ τοῦ ἀπείρου; Ἐπειδὴ τὸ ἐγὼ ἐκάστου ἦτο τῷ Φίχθιῳ ἡ μόνη οὐσία, ἦτο ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ μονομερῆς ἐξ ὑποκειμένου ἰδανικῆ. Ὅθεν τὸ μέγα τῆς τοῦ Φίχθιου ἀνακαλύψεως δὲν συνίστατο εἰς τοῦτον τὸν περιορισμὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι τὸ ἐγὼ κατέστησεν οὐσίαν καὶ παρέστησε τὸ ὅλον τοῦ κόσμου περιεχόμενον προϊόν αὐτοῦ ὥστε ὁ Φίχθιος τὸ ἐγὼ ἀπεφάνητο καθαρὸν νοεῖν, συνθετικὴν κρίσιν ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀπόλυτον. Καὶ ὄντως ζητήσας ὁ Φίχθιος ἐκ τοῦ ἐγὼ νὰ κατασκευάσῃ πάντα καὶ νὰ παραγάγῃ τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἰδέας ὑπερτέρησε τὸν Καντίον.

Ἡ φιλοσοφία ἀπῆτει τὴν οὐσίαν οὐχὶ ἄμεσον, δηλαδὴ ἀνευ διαφορᾶς, ἀλλὰ ἔμμεσον, ἥτις ἐστὶ τὸ ἐγὼ, ὃ ἐστὶ διακριτικὸν ἀντιθέτων, καλούμενον ὑπὸ Καντίου συνθετικὴ κρίσις ἐκ τῶν προτέρων· ἐπομένως κατὰ Φίχθιον δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰμὴ τὸ ἐγὼ, ἐν ᾧ καὶ δι' ὃ πάντα εἰσίν.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία προβαίνει ὑπὲρ τὸν βίον καὶ τὰς ἐπιστήμας, δὲν εἶναι ἐπιστήμη ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐπιστημολογία, ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ Φίχθιος ἀπὸ τοῦ νοῦ ἄρα ὑπάρχω ἀρχόμενος ἀναλύει τὸ ἐγὼ εἰς τρία ἀξιώματα, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀναπτύσσει τὴν ὅλην αὐτοῦ

ἐπιστήμην. Ταῦτα δὲ τὰ ἀξιώματα εἰσι τὸ τῆς ταυτότητος, τὸ τῆς ἀντιφάσεως καὶ τὸ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου· καὶ τὸ μὲν τῆς ταυτότητος ἐκφράζει τὴν θέσιν, τὸ δὲ τῆς ἀντιφάσεως τὴν ἀντίθεσιν καὶ τέλος τὸ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου τὴν σύνθεσιν.

Τὸ πρῶτον ἀξιῶμα, ἐφ' οὗ θεμελιούται τὸ σύστημα τοῦ Φίχθιου, ἐκλαμβάνει ὁ Φίχθιος ὡς ἀρχὴν πάσης ἀπολύτου γνώσεως. Τοῦτο τὸ ἀξιῶμα ἐστὶ κατὰ Φίχθιον τὸ ἀπολύτως πρῶτον, ἐξ οὗ τὰ ἄλλα παράγονται, οὐχὶ δὲ τοῦτο ἐξ ἄλλου. Ὁ Φίχθιος δηλαδὴ τὸ ἐγὼ ὑποθέτει ὡς ἐν, ὡς ὑπερβατικὴν ἐνότητα τοῦ αὐτοσυνειδότητος, καὶ τοῦτο ὑποθέτει τὸ πρῶτον· ὁ Φίχθιος ὑποθέτει, ὅτι ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ ἀρξῆται ἀπὸ τινος ἀπολύτου ἀξιώματος, ἀναμφισβόλως βεβαίου, τὸ δὲ ἀξιῶμα νὰ περιέχῃ τὰ ἀξιώματα ὄλων τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπορεῖται ὅμως, ἂν τοῦτο τὸ ἀξιῶμα δύναται νὰ γνωρισθῇ καὶ πῶς; Εἰ τις εἶχε τοιοῦτόν τι ἀξιῶμα μέγιστον, θὰ ἐγίνωσκε πάντα καὶ οὐδέποτε θὰ ἠμάρτανε· γινώσκοντες ὅμως, ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀπατηθῶμεν, γινώσκομεν, ὅτι δὲν ἔχομεν αὐτό· ἄρα τοῦτο μὴ ἔχοντες πρέπει νὰ ζητήσωμεν. Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον ἀξιῶμα ὁ Φίχθιος ἐκλαμβάνει ὡς ἀναπόδεικτον, διότι, εἰ ἦτο ἀποδεικτόν, δὲν θὰ ἦτο ἀπόλυτον πρῶτον.

Ὁ Φίχθιος λέγων, ὅτι πρέπει τις νὰ ἔχῃ τι, ἀφ' οὗ πρέπει νὰ γείνη ἀρχὴ, λέγει τοῦτο ὀρθῶς· δὲν λέγει ὅμως ὀρθῶς ἐκλαμβάνων τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπόλυτον, ὡς συγγέων δηλαδὴ τὸ πρὸς ἡμᾶς μετὰ τοῦ καθ' αὐτὸ ($A=A$)· ἡ ταυτότης ὅμως αὕτη τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου πηγάζει κυρίως ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου χωρίσαντος τὸ αἰσθητὸν ἀπὸ τοῦ μὴ αἰσθητοῦ καὶ συνδέσαντος ταῦτα διὰ τῆς ἐποπτείας. Τὴν δ' ἀπόδειξιν τούτου τοῦ ἀξιώματος φέρει ὁ Φίχθιος λέγων ἀέπιστήμη εἶναι σύστημα τῆς γνώσεως διὰ πρῶτου ἀξιώματος ἐκφράζοντος τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως· ἐπιστημολογία ἐστὶν ἐπιστήμη τῆς γνώσεως, παριστώσα τὸ δυνατόν τῆς γνώσεως καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς, τὸ δυνατόν τῶν ἀξιωμάτων, αὐτὰ τὰ ἀξιώματα κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον, καὶ οὕτως ἀποδεικνύει τὴν συνέχειαν πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως· ἡ ἐπιστήμη

πρέπει να έχη μίαν αρχήν ούτε ἐξ αὐτῆς παραχθεῖσαν οὔτ' ἐξ ἄλλης ἐπιστήμης, διότι αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἀκροτάτη. Ἐὰν ὑπάρχη ἐπιστημολογία, ὑπάρχει καὶ σύστημα· ἐὰν σύστημα, καὶ ἐπιστημολογία, καὶ πρῶτον ἀπόλυτον ἀξίωμα· (ἢ ἀπόδειξις ἐστὶ κύκλω).

Τὸ πρῶτον ἀξίωμα πρέπει νὰ ᾖ ἀμεταν, βέβαιον, οὐχὶ παραγόμενον· τοῦτο δ' ἐστὶ διορισμὸς τοῦ ἐγώ, διότι δὲν δύναμαι νὰ ἀφαιρέσω ἀπὸ τοῦ ἐγώ· ἀρα ὁ Φίχθιος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ νοῦ ἄρα ὑπάρχω, ἀπὸ ταύτης τῆς βεβαιότητος, καὶ ἀπὸ τούτου παράγει τὸ εἶναι καὶ τὸ σύστημα τοῦ νοεῖν, διότι κατὰ Φίχθιον τὸ ἐγώ ἐστὶν ἡ πηγὴ τῶν κατηγοριῶν καὶ ἰδεῶν. (Hegel. Gesch. der Phil. III, 559.).

Τὴν ταυτότητα ὁμῶς, ταύτην τὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως, εὐρίσκει τις, ἐὰν τὴν καθαρὰν ἐποπτεῖαν ἐκλάβῃ ὡς τὸ καθ' αὐτὸ τοῦ πράγματος, ὡς τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ ἐκ τῆς ἐποπτείας, διῆς δίδονται τὰ πολλὰ, ἔλθῃ εἰς τὰς ἀρχάς, καὶ τὰ πολλὰ ἀναγάγῃ εἰς ἓν, εἰς τὴν ἀρχὴν, ἐξ ἧς ἡ γνώσις προέρχεται· διότι νόησις μὲν ἐστὶ θέσις πολλῶν, γνώσις δὲ ἀναγωγὴ πολλῶν εἰς ἓν. Τὸ πρῶτον ἀξίωμα, τὸ τῆς ταυτότητος, ἐστὶν: ἐγώ εἰμι ὁμοῖος ἑμαυτῷ, $A=A$, ἐγώ=ἐγώ. Τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορούμενον ἐστὶ τὸ περιεχόμενον· τὸ περιεχόμενον ἀμφοτέρων ἐστὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτῶν, τουτέστιν ἡ μορφή· ἡ ἀναφορὰ ὑποθέτει ἀναφέρον καὶ ἀναφερόμενον, ἀμφότερὰ εἰσι ταῦτά. Τὸ ἐγώ δὲν εἶναι ἕτερον εἰμὴ ἀναφορὰ αὐτοῦ εἰς ἑαυτό· τὸ αὐτοσυνειδὸς δὲν εἶναι ταυτότης κενή, ἀλλ' ἀντικείμενον, ὃ ἐστὶ ταῦτόν τῷ ὑποκειμένῳ. Τοῦτό ἐστὶν ἀμέσως βέβαιον. Τοῦτο τὸ ἀξίωμα κατ' ἀρχάς ἐστὶν ἀφηρημένον καὶ διὰ τοῦτο ἐλλιπές, τουτέστι κατ' εἶδος, διότι δὲν ἔχει διαφορὰν, περιεχόμενον.

Ὁ Φίχθιος, ἵνα εὕρῃ τὸ ὑποκείμενον τοῦ συνειδότητος, ἀρχεται ἀπὸ τῆς θέσεως $A=A$ ζητῶν νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ θέσις αὕτη ὑποθέτει πράξιν, δι' ἧς τὸ ἐγώ θέτει ἑαυτό.

Ὁ Φίχθιος τὸ νοεῖν θέτει ἴσον τῷ πράττειν· τί δὲ πράττει λέγων ἐγώ; ἕκαστος εὐρίσκει ὅτι θέτει ἑαυτὸν ἥτοι ὅτι ἐστὶν ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον· ἐν τῇ ταυτότητι τοῦ ὑποκειμένου

καὶ ἀντικειμένου, ἐν τῇ ἀχωρίστῳ αὐτῶν ἐνεργείᾳ ὑφίσταται ἡ αὐτότης (ἐγώτης), τὸ καθαρὸν αὐτοσυνειδὸς.

Τοῦτο τὸ ὑποκείμενον=ἀντικείμενον δὲν πρέπει ὡς ὄν νὰ νοηθῇ οὔδὲ νὰ ὑποθεθῇ πρὸ αὐτοῦ ὄν, ὡς νὰ ᾖ τὸ ἐγώ πρότερον καὶ ἔπειτα ἔθεσεν ἑαυτό. Ἐὰν ἡ αὐτοθεσία ὑψωθῇ εἰς συνειδὸς, πρέπει νὰ νοηθῇ πρὸ αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ αὐτότης (ἐγώτης) ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τῆς αὐτοθεσίας, πράξις, διότι παρὰ Φίχθιον πράττειν καὶ νοεῖν εἰσι ταυτοσήμαντα· ἐπίσης δὲ δὲν πρέπει τὸ ὑποκείμενον=ἀντικείμενον νὰ νοηθῇ τῷ ὄντι ὡς ἀντιθετον γνώσις ὑποκειμενικῆ ἀπλῶς, διότι τοιαύτη γνώσις, δηλαδὴ τινός, ἐστὶν ἐξηρητημένη ἐκ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς· μᾶλλον δὲ ἢ ὑπὲρ τὴν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου προβαίνουσα πράξις πρέπει νὰ τεθῇ τῇ γνώσει τινός ὡς ἀμεταβλήτῳ ἀντιθετος ὡς ἀπόλυτος, καθαρὰ γνώσις· εἶναι καὶ γινώσκειν τούτου ἥτοι συνειδὸς ἀποτελοῦσι μέρη ἀρχικῆς ἐνότητος· εἶναι καὶ γινώσκειν εἰσὶν ἀπολύτως συνδεδεμένα, καὶ αὕτη ἡ σύνθεσις δύναται νὰ κληθῇ αὐτότης (ἐγώτης) ἢ ἐγώ· ἡ πράξις αὕτη ἐν τῷ συνήθει συνειδότητι δὲν εἶναι κεχωρισμένη, καὶ εἰς αὐτὴν πρέπει τις νὰ ὑψωθῇ διὰ συλλογισμῶν. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ πράξις αὕτη ἐστὶ φύσει, πραγματικῆ, ἐστὶ καὶ ἡ ἐπιστημολογία θεωροῦσα καὶ ἀναλύουσα αὐτὴν πραγματικῆ. Ἡ ἐποπτεία ἑαυτοῦ ἐν τῇ πράξει ἐστὶ νοητικῆ, αὐτοσυνειδὸς· (1) ἐν τῇ νοητικῇ ἐποπτείᾳ θέτει τὸ ἐγώ ἑαυτό ὡς θέτον. Τὸ ἀπόλυτον πρῶτον ἀξίωμα ἐστὶ τὸ ἐγώ θέτει τὸ ἴδιον εἶναι αὐτοῦ ἥτοι ἡ οὐσία τοῦ ἐγώ ὑφίσταται ἐν τῷ θέτειν ἑαυτό ὡς ὄν· ἢ ἐν τούτῳ τῷ ἀξιώματι ἐκφρασθεῖσα πράξις ἐξηγεῖ πάντα τὰ τοῦ συνειδότητος γεγονότα· ἢ τούτου ἀπόδειξις ἐστὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστημολογίας γινωσκούσης, ὅτι ὁ τῆς ταυτότητος νόμος $A=A$ θεμελιούται ἐπὶ τούτου τοῦ ἀξιώματος.

Τὸ δὲ δεῦτερον ἀξίωμα, τὸ τῆς ἀντιφάσεως, παράγει ὁ Φίχθιος ἐκ τοῦ πρώτου, καὶ ἐκλαμβάνει τὸ συνειδὸς ὡς αἰσθητὸν

(1) Νοητικὴν δ' ἐποπτεῖαν ὁ Φίχθιος ἐννοεῖ τὸ ἀμέσον συνειδὸς, ἀντικειμενικὸν γινόμενον, τῆς ἀρχικῆς ἐνεργείας ἡμῶν ἥτοι τὸ ἀρχικὸν αὐτοσυνειδὸς ἥτοι τὸ ἐγώ ὡς ἀρχὴν τῆς γνώσεως.

τουτέστιν ὡς ἐποπτεῖαν, καὶ ἐν τῷ συνειδότη αὐτὸ ἐν, αὐτὸ τὸ συνειδὸς, αὐτὸ τὸ ἐγὼ, ὃ ἂν γινώσκωμεν, γινώσκομεν τὰ δέοντα. Ὅθεν ὁ φιχθίος ἐν τῷ συνειδότη θέτει τὸ ἐν καὶ τὰ πολλὰ, ἀλλήλοις ὁμῶς ἀντίθετα, (Λ = — Λ), ἐγὼ = τῷ μὴ ἐγὼ. Ἐὖθις θέτει τὸ μὴ ἐγὼ ὡς ἀντίθετον ἑαυτῷ, ὡς ἕτερον τοῦ ἐγὼ (τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως).

Πόθεν ὁμῶς τοῦτο τὸ ἕτερον; ὁ φιχθίος λέγει ὅτι τὸ ἐγὼ ὑποθέτει τὸ μὴ ἐγὼ, τὸ ἕτερον ἑαυτοῦ, ἐκτὸς αὐτοῦ· ἢ ὑπόθεσις ὁμῶς αὕτη ἐστὶ παραστάσις τοῦ ἐγὼ, ἢν αὐτὸ τὸ ἐγὼ ποιεῖ τὸ γινόμενον ἄρα ἐν τῷ συνειδότη, αἱ παραστάσεις, δὲν πηγάζουσιν κατὰ φιχθίον ἐκ τῶν ὄντων, ἀλλὰ τὰ ὄντα εἰσι παραστάσεις, ἃς ποιοῦν τὸ ἐγὼ θεωρεῖ ὡς ἐκτὸς αὐτοῦ, ὡς ἀντικείμενα, ὄντα πραγματικά. Κατὰ φιχθίον ἐστὶ τὸ περιεχόμενον, ἢ διαφορά, ἀναγκαῖον· διὰ τοῦτό ἐστιν ἀναγκαῖον νὰ τεθῆ δεύτερον ἀξίωμα, ὃ κατὰ μὲν τὴν μορφήν ἐστὶν ἀπόλυτον, κατὰ δὲ τὸ περιεχόμενον ἐξηρητημένον. Ἐὖθις δὲ δεύτερον ὑπὸ τὸ πρῶτον τιθέμενον σημαίνει ὅτι τῷ ἐγὼ ἐστὶ τι μὴ ἐγὼ ἀντίθετον, τουτέστι τὸ μὴ ἐγὼ ἐστὶ περιεχόμενον, διαφορά, ἕτερον τοῦ ἐγὼ, τὸ ἀποθετικόν, τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ δεύτερον ἀξίωμα σημαίνει, ὅτι τὸ ἐγὼ θέτει ἑαυτὸ περιορισμένον, μὴ ἐγὼ. Ἐὖθις λοιπὸν εἰσὶν αἱ παραστάσεις, καὶ τὸ δεύτερον τὰ ὄντα· διὰ τοῦτο καὶ αἱ παραστάσεις δὲν παράγονται ἐκ τῶν ὄντων, ἀλλὰ τὰ ὄντα ἐκ τῶν παραστάσεων, ἐπομένως τὰ ὄντα εἰσι προϊόντα τοῦ ἐγὼ· αἱ παραστάσεις ὁμῶς, λέγει ὁ φιχθίος, γεννῶνται ἐν ἐμοὶ χωρὶς νὰ γινώσκω πῶς, καὶ προέρχονται δι' ἐνεργείας τοῦ ἐγὼ· τὸ ἐγὼ ὁμῶς δὲν γινώσκει τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας. Ἡ δὲ παράστασις προῆλθεν ἐκ τῆς τοῦ ἐγὼ ἐνεργείας ἀνευ ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ γνώσεως αὐτοῦ· ὑπάρχει λοιπὸν περιορισμὸς τοῦ ἐγὼ πρὶν ἢ γινώσκω τὴν κατάστασιν ταύτην αὐτοῦ, ἢν ἑαυτῷ ἀντιτάσσει, τουτέστιν ποιεῖ ἀντικείμενον τῆς αὐτοῦ ἐποπτείας· καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ νοεῖν ἑαυτὸ, τὸ ἐποπτεῦειν ἐσωτερικῶς ἑαυτὸ, τὸ γινώσκειν ὡς ἀντικείμενον ἑαυτὸ, αὐτογινώσκειν, αὐτεποπτεῦειν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν φανερόν ἐστὶν, ὅτι τὸ ἐγὼ αἰσθάνεται ἑαυτὸ περιορισμένον ἐν ταῖς αὐτοῦ παραστάσεσιν. Οἱ περιορισμοὶ

ὁμῶς αὐτοὶ δὲν προέρχονται ἐκ τῶν ἐκτὸς ἀντικειμένων, διότι ταῦτα ὑποτίθενται μόνον πρὸς ἐξήγησιν αὐτῶν· πόθεν ὁμῶς οἱ περιορισμοὶ οὗτοι προέρχονται, τοῦτο ὁ φιχθίος θεωρεῖ ἀκατάληπτον· καταληπτὸν δὲ μόνον εἶναι, ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἢ παραστάσεις εἰσι τοῦ ἐγὼ διορισμοὶ καὶ σχηματίζονται ἐσωτερικῶς κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἐγὼ, καὶ εἰσὶν ἀποκάλυψις τῆς οὐσίας τοῦ ἐγὼ· διὰ τοῦτο ἢ ἐμφάνισις τῶν ὄντων ἢ παρισταμένη ἐμοὶ ὡς ἀντικείμενον ἐστὶν ἀντανάκλασις μόνον τῶν ἐσωτερικῶν νόμιων τοῦ ἐγὼ καὶ συγχρόνως τὸ προϊόν αὐτῶν· διὰ τοῦτο ὅλοι οὗτοι οἱ διορισμοὶ, τὸ σύνολον τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου ἡμῶν, ὃν ἐξωτερικὸν νομίζομεν, πρέπει νὰ πηγάζωσιν ἐσωθεν, διότι εἰσὶν αὐτοδιορισμοὶ τοῦ συνειδότη. Ἴνα δὲ τὸ ἐγὼ ἔλθῃ εἰς συνειδὸς, πρέπει νὰ ἔλθῃ εἰς ὠρισμένον συνειδὸς, εἰς ὠρισμένας παραστάσεις, διότι ἢ ἀπεριόριστος ἐνεργεία θὰ ἐξηφανίζετο εἰς τὸ ἀπειρον, οὐδὲν θὰ παρίστα, ἐὰν οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ κωλύον, τὸ κρατοῦν, τὸ περιορίζον. Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστὶν διὰ τί ἔπρεπε τὸ συνειδὸς νὰ ἔχῃ τοιαύτην κατασκευὴν, τιοῦτους ἐσωτερικοὺς νόμους τῆς ζωῆς καὶ τοιοῦτους τῆς αὐτοῦ οὐσίας περιορισμοὺς, ἐνὶ λόγῳ ἀνευ τοῦ συνόλου τούτου τῶν φαινομένων δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν προορισμὸν του, εἰς ὃν πάντα ἀναφέρονται.

Ὅτι λοιπὸν εἰσι περιορισμοὶ ἀναγκαῖοι, τοῦτό ἐστὶν ἐκ τῶν προτέρων φανερόν· διὰ τί ὁμῶς εἰσι τοιοῦτοι, τοῦτό ἐστὶ τῷ φιχθίῳ ἐπίσης ἀκατάληπτον· καὶ οὗτοι εἰσὶν οἱ ὑπὸ τοῦ φιχθίου ἀνεξήγητοι περιορισμοὶ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας οἱ ἐπέχοντες τὸν τόπον τοῦ αὐτοπράγματος τοῦ Καντίου, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτε οὗτοι ἀπ' αὐτοῦ διακρίνονται, ὅτι δὲν ἦσαν ἐκτὸς τοῦ ἐγὼ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς φιλοσοφίας, τὸ ἀμέσως βέβαιον καὶ πρῶτον, πρέπει ἐν ἡμῖν νὰ ζητηθῆ καὶ οὐχὶ ἐκτὸς ἡμῶν. Ἐκεῖνο δὲ, ὃ ἀμέσως γινώσκομεν, δὲν εἶναι ὄν, οὐσία, ἀλλ' ἐνεργεία, ἢ παράστασις, τὸ ἐσωτερικὸν εἶδος, τὸ συνειδὸς, καὶ τὸ συνειδὸς ἐστὶ τὸ κέντρον κυρίως, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ παραστάσεις συνενοῦνται. Τοῦτο λοιπὸν τὸ συνειδὸς, τὸ ἐγὼ, παριστᾷ αὐτὸ ἑαυτὸ, ἄρα δημιουργεῖ ἑαυτὸ καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ πρῶτον ἀμέσως βέβαιον, ὃ

οὐδεμιᾶς δεῖται ἀποδείξεως. Τὸ ἐγὼ θέτει ἑαυτὸ, κατὰ τὸ ἀξιώ-
μα τῆς ταυτότητος, καὶ ἡ θέσις αὕτη ἑαυτοῦ ἐστὶν ἡ πρώτη πρά-
ξις πάσης γνώσεως, ἡ πρώτη πράξις τοῦ συνειδότητος. Ἡ δὲ δευ-
τέρα πράξις αὐτοῦ ἐστὶν ὅτι τὸ συνειδὸς ἀντίκειται ἑτέρῳ, καὶ
διὰ τῆς ἀντιθέσεως γινώσκει ἑαυτὸ παντελῶς. Τὸ ἐγὼ λοιπὸν
θέτει ἑαυτὸ ὡς τι ἕτερον ἑαυτοῦ· κυρίως δὲ ἐκεῖνο, ὃ ὁ Φίλθιος
ἐνταῦθα βούλεται, ἐστὶ τοῦτο, ὅτι, ἵνα γνωρίσω τὸ ἀντικείμε-
νον, θέτω αὐτὸ εἰς τὴν ἐμὴν ἐποπτεῖαν, τουτέστιν ὡς ἐμὸν, καὶ
ἐπειδὴ θέτω εἰς τὴν καθαρὰν ἐποπτεῖαν ἐμοῦ, ὅπερ ἐστὶ νοῶ,
θέτω ἐμὲ τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον ὡς ταῦτά ($A=A$).
Τὸ νοεῖν ἐστὶ καθαρά ἐποπτεῖα· ὅτι τὸ ἀντικείμενον τίθεται εἰς
τὴν καθαρὰν ἐποπτεῖαν, προέρχεται ἀντίθεσις μετὰξὺ τοῦ καθ'
αὐτὸ τοῦ ἀντικειμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου. Ἐνταῦθα
δ' ὁ Φίλθιος ὑποθέτει ὅτι πρέπει νὰ ἀρχηται τις ἀπὸ τινος λο-
γικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ὅμως δὲν εἶναι λογικόν, διότι τὸ ἀξιώ-
μα πρέπει νὰ ἦναι ἐν διαφορᾷ πρὸς ἑαυτὸ καὶ τὸ ἕτερον· ὥστε
τὸ γινώσκειν ὡς τὸ ἀντικείμενον τοῦ γινώσκειν ἐστὶν ἐποπτεῖα,
ἐπομένως, ὃ ὁ Φίλθιος βούλεται νὰ ἀποδείξῃ, ἐστὶ τοῦτο, ὅτι
ἀνευ τοῦ νοεῖν δὲν δύναται τις νὰ νοῆ· δύναται ὅμως τις νὰ
νοῆ χωρὶς νὰ γινώσκῃ, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ γινώσκῃ χωρὶς νὰ νοῆ·
ἄρα τὸ μὲν νοεῖν ὑποθέτει τὸ ἀντικείμενον, τὸ δὲ γινώσκειν καὶ
τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ νοεῖν· ἄρα πρέπει τὸ ἀντικείμενον νὰ
φέρῃ τις εἰς καθαρὰν ἐποπτεῖαν (νὰ νοῆ) καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸ
γινώσκειν, ἐπομένως οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Φίλθιος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲν
διέκριναν τὸ γινώσκειν ἀπὸ τοῦ νοεῖν, ἀλλὰ ἐκλαμβάνουσι τὰ
αὐτὰ, ὅπερ ὅμως, ὡς ἀποδείκνυται, δὲν εἶναι ὀρθόν. Ὁ Ἰακώ-
βος λέγει ὅτι τὸ συνειδὸς τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἐκ δύο πα-
ραστάσεων, τῆς τοῦ ἀπείρου καὶ τῆς τοῦ πεπερασμένου, ὅτι ἀμ-
φότεροι εἰσὶν ἀχώριστοι ἀλλήλων, ὥστε ἡ τοῦ πεπερασμένου
ὑποθέτει τὴν τοῦ ἀπείρου καὶ δύναται μετ' αὐτῆς νὰ δοθῇ· ἄρα
δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ ζητήσωμεν τὸ ἀπόλυτον πρῶτον, ἀλλ' ἔ-
χομεν τὴν αὐτὴν καὶ μείζονα περὶ τῆς ὑπάρξεως του βεβαιότη-
τα ἢ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν». Τοῦτό ἐστὶ γεγονός, ὃ δίδεται

μετὰ τοῦ νοῶ· ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι, πῶς συνέχεται τὸ ἐγὼ
μετὰ τοῦ νοῶ, τὸ πεπερασμένον μετὰ τοῦ ἀπείρου; πῶς λύεται
τοῦτο, ἐκθέτει ὁ Φίλθιος ἐν τῷ τρίτῳ ἀξιώματι, ἐν ᾧ πρόκειται
νὰ εὑρεθῇ τὸ μέσον τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου. Ὁ Φίλθιος
λέγων, ὅτι τὸ τρίτον ἀξιῶμα διορίζεται μόνον κατ' εἶδος καὶ
κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀπόλυτον, νοεῖ, ὅτι τὸ πρόβλημα
διορίζεται ὑπὸ τῶν δύο προηγουμένων ἀξιωμάτων, οὐχὶ δὲ ἡ λύ-
σις, διότι αὕτη γίνεται διὰ τινος κύρους τοῦ λόγου.

Ἡ τρίτον τοῦτο ἀξιῶμα ὀρίζει τὸ μὴ ἐγὼ διὰ τοῦ ἐγὼ, καὶ
τὸ ἐγὼ διὰ τοῦ μὴ ἐγὼ· διὰ τῶν δύο πρώτων ἀξιωμάτων δίδον-
ται ἀντίθετοι ἔννοιαι· αὗται ὅμως πρέπει νὰ συνδεθῶσιν ἐν τρί-
τῳ τινί· οὗτος δ' ὁ τρίτος τρόπος εἶναι τρίτος τοῦ νοεῖν θεμε-
λιώδης νόμος, ὃ τοῦ ἀμοιβαίου περιορισμοῦ τῶν ἀντιθέτων τού-
των ἐνοιῶν. Τὸ ἐγὼ δὲν εἶναι τὸ μὴ ἐγὼ, καὶ τὸ μὴ ἐγὼ δὲν
εἶναι τὸ ἐγὼ· ἀμφότερα πρέπει ἐν τῷ συνειδότητι νὰ ἦναι ἀντίθε-
τα χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἀναιρεθῇ ἡ ἐνάτης τοῦ συνειδότητος. Τὸ
ἐγὼ περιορίζεται διὰ τοῦ μὴ ἐγὼ καὶ τὸ μὴ ἐγὼ διὰ τοῦ ἐγὼ·
τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι τὸ πρότερον κενόν, καθαρὸν συνειδὸς, ὃ ἦν
ἀόριστον ὅλως, παρέλαβε διορισμὸν τουτέστι τὸν τοῦ μὴ ἐγὼ·
ὁ διορισμὸς ὅμως οὗτος ὡς αὐτοδιορισμὸς ἐσωτερικὸς τοῦ συνει-
δότητος ἐστὶν ἀλλοίωσις, τροποποίησις, ἀπλῶς αὐτοῦ· ὅσα μάλ-
λον τὸ συνειδὸς ἐξαρτάται ἐκ τούτου τοῦ διορισμοῦ, ἐκ τοῦ ἀν-
τικειμένου, τόσα μᾶλλον ἀπόλλυσι τὸ ἀνεξάρτητον αὐτοῦ, καὶ
τόσα ἧττον δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ· ὅσα δὲ
μᾶλλον τὸ συνειδὸς σκέπτεται ἐφ' ἑαυτοῦ, τόσα ἧττον ἐξαρτά-
ται ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ μὴ ἐγὼ.

Ταῦτα δ' ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Φίλθιος θέτει τὸ ἐγὼ ὡς ἀρ-
χὴν καὶ ἐξ αὐτοῦ παράγει τὸ μὴ ἐγὼ, τὸ ἕτερον τοῦ ἐγὼ, καὶ
κατὰ τὸ δεύτερον ἀξιῶμα, τὸ τῆς ἀντιφάσεως, ἐμφανίζεται τὸ
μὴ ἐγὼ ὡς προῖον τοῦ ἐγὼ, καὶ τὸ ἐγὼ περιπίπτει ἀκουσίως εἰς
ἀντίθεσιν κατὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς τοῦ νοεῖν νόμους· ἄρα τὸ ὑπο-
κείμενον ἢ τὸ ἐγὼ ὃν καὶ ἐφ' ὅλων τῶν ἀντιδράσεων τῶν πηγα-
ζουσῶν ἐκ τῆς πρώτης ἀντιθέσεως τὸ ἔμμεσον αἴτιον ἔχει νὰ
παραγάγῃ ταύτας ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας·

καὶ ἂν τὸ ἐγὼ πολλά μὴ ἐγὼ παριστῶ, πολλά ἀντικείμενα, ἢ ἐνέργεια ὁμῶς αὐτοῦ διαμένει, ἐστιγθῆναι ἀκούσιος, ἀναγκαία, ἐκ πῶν ἐσωτερικῶν τοῦ νοεῖν νόμων, ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ· ὥστε τὸ ἐγὼ φαίνεται ἀεὶ ἀπολύτως ἐλεύθερον, ἀνεξάρτητον πάντων τῶν ἄλλων, πάσης ἐξωτερικῆς καὶ ἀλλοτρίου ἐνεργείας, ὡς ὁ ἴδιος Φίχθιος λέγει (1) «ὁ νοῦς ἐστὶ μόνον ἐνεργητικὸς καὶ ἀπόλυτος· δὲν εἶναι δὲ παθητικὸς, διότι ἐστὶν ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος· ὁ πρῶτος, διότι αὐτοῦ οὐδὲν ἐστὶ πρότερον, ἐξ οὗ ἠδύνατό τι πάθος νὰ προέλθῃ· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδὲ εἶναι ὑπάρχει αὐτῷ, οὐδεμίαν ὑπόφασιν, διότι αὕτη ἐστὶν ἐξαγόμενον ἀλληλεπίδρασεως, καὶ οὐδὲν ἐστὶν, μεθ' οὗ ὁ νοῦς ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς ἀλληλεπίδρασιν· ὁ νοῦς εἶναι πρακτικὸς μόνον καὶ ἄλλο οὐδὲν, οὐδ' ἐνεργητικὸς, διότι ἡ λέξις ἐνέργεια δύναται εἰς τι ὑπάρχον νὰ ἀναχθῆ ἔχον ἐνέργειαν. Πικρὸν δὲ ταύτης τῆς τοῦ νοῦ πράξεως πρέπει νὰ παραχθῶσιν ὀρισμῆναι παραστάσεις προσερχόμεναι ἐκ τινος ὑπάρχοντος κόσμου ἀνευ τῆς ἀνεργείας ἡμῶν.

Ἐπειδὴ ὁμοίως ἐξ ἀόριστου οὐδὲν ὀρισμένου νὰ παραχθῆ δύναται, πρέπει ἢ τοῦ νοῦ ἐκείνη πράξις νὰ ἦναι ὀρισμένη διὰ τῆς αὐτοῦ οὐσίας καὶ οὐχὶ δι' ἄλλου τινος ἐξωτερικοῦ· ἄρα ὁ νοῦς (νοεῖν) πράττει, ὀρισμένως ὁμοίως δυνάμει τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἄρα ὁ νοῦς δὲν αἰσθάνεται ἐντυπώσεις ἐξώθεν, ἀλλ' ἐν τῷ πράττειν (νοεῖν) αἰσθάνεται τοὺς περιορισμοὺς τῆς οὐσίας αὐτοῦ· καθ' ὅσον δὲ οὗτος ὁ ἰδανισμὸς ἐξηγεῖ λογικῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην περὶ ἀναγκαιῶν τοῦ νοῦ νόμων, καλεῖται κριτικὸς καὶ ὑπερβατικὸς· τοιοῦτος δὲ ἰδανισμὸς, ἐξηγῶν τὰς ὀρισμένας παραστάσεις ἐκ τῆς ἐλευθέρως τοῦ νοῦ πράξεως, αὕτη ἢ ὑπόθεσις ὅτι ἦτο ἀντιφατικὴ, διότι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀποχρῶντος λόγου δὲν εἶναι ἐφαρμοστέον. Ἐν ἄλλῳ δὲ πάλιν συγγράμματι (2) λέγει «ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστημολογίας ἐστὶ τὸ νὰ δείξῃ πῶς αἱ ἀκούσιοι παραστάσεις, τὸ δρᾶν, ἀκούειν κτλ., ἐξ ἰδίας ἐνεργείας προ-

έρχονται, ἄρα νὰ κατασκευάσῃ τὰς παραστάσεις κατὰ νόμους τοῦ νοεῖν, ἢ τῶν προτέρων· ἢ ἐπιστημολογία οὐδὲν ἀνέχεται, ὁ ὡς ἀπόλυτον, ὡς πρᾶγμα, ὡς ὂν ἐμφανίζεται, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίου δεικνύει τὴν γένεσιν καὶ φέρει εἰς φῶς τὴν παράστασιν τελείαν, ὡς αὐτὴν κατεστήσαμεν· αὕτη διαλύει πᾶν ὂν καὶ καθιστᾶ φευστόν, ἐξαφανίζει πᾶν ἡμεροῦν καὶ μόνον τὴν ἰδίαν αὐτῆς κατασκευὴν ἐπαπτεῖουσα γινώσκει, οὕτω πάντα τὰ ἀντικείμενα ὡς ἴδια προϊόντα τοῦ συνειδῶτος καὶ τοῦ νοεῖν.» Ταῦτό ἐστὶ καὶ τοῦτο μόνον τὸ γινώσκον ὅτι τις ὀρθῶς φιλοσοφεῖ, ὅταν δὲν παριστῶ τὸ ὂν πλεον, τὸ ὑπάρχον, ἀλλὰ τὸ γινόμενον μόνον, ὅταν πάντα ἐσωτερικῶς ἔμπροσθεν ἡμῶν κατασκευάζονται· μόνον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἔρχεται τις εἰς τὴν γινῶσιν τοῦ γινεσθαι, εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ πνεύματος ζωὴν. Ἐὰν δὲ τις τὸ νοεῖν καὶ τὴν παράστασιν ὑπολάβῃ ὡς τελείαν ἐνέργειαν, ἔάν ὑπολάβῃ ὅτι εἰς τὸ συνειδῶς δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ μόνον πᾶν τὸ ἰδανικόν, καὶ αὐτὸ ὡς προϊόν τοῦ συνειδῶτος, τότε ὑπολείπεται νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλας τὰς παραστάσεις καὶ ἐπαπτείας δι' ἰδίας δημιουργίας, καὶ μόνον τότε νὰ ζητήσῃ ἐν πῶ ἐγὼ τὸ αἴτιον, δι' ὃ τοῦτο μὲν ἀποδίδεται πραγματικότης ἐξ ἀντικειμένου, ἐκείνη δὲ οὐ· ἢ ὑπαρξίς, ἢ ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότης, δύναται νὰ ἦναι μόνον δι' ἡμᾶς, νοητὴ ὑπαρξίς, νοητὴ πραγματικότης, ὑφ' ἡμῶν νοουμένη, καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα αὐτογεννώμενη. Ἐὰν τὸν νόμον, καθ' ὃν ἢ κατασκευῆ αὕτη γίνεται, γνωρίσωμεν, πρέπει καὶ νὰ συνομολογήσωμεν, ὅτι ἢ ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότης, ἢ ὑπαρξίς, ἐστὶ παράστασις μόνον ἐξ ὑποκειμένου, καὶ τότε γινώσκωμεν καὶ τοὺς νόμους, καθ' οὓς τὸ φαινόμενον τοῦτο παράγεται, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἄνωτέρου συνειδῶτος ἐξαφανίζεται ἐντελῶς πᾶσα ἐξ ἀντικειμένου ὑπαρξίς ὡς πραγματικὴ, καὶ οὐδὲν μένει ἀληθῶς πραγματικόν, εἰμὴ μόνον ἢ ἐξ ὑποκειμένου ἐνέργεια, μόνον νοεῖν, παράστασις, εἰκονισμὸς, ἐνέργεια ἐξηρημαμένη ἐξ ἐνυπαρχόντων νόμων· οἱ δὲ νόμοι οὗτοι εἶναι ὁ ὁμοίος ἐαυτῷ τρόπος τῆς ἐλευθέρως ταύτης ἐνεργείας, καὶ ἢ ἐνέργεια αὕτη ἐστὶ τὸ μόνον ἀπόλυτον καὶ πραγματικόν.

Ὁ Φίχθιος ὁμοίως, ὡς εἴρηται, συνεταύτισεν οὐκ ὀρθῶς τὸ νοεῖν

(1) Fichtes und Nithammers phil. Journal V. Bd. 1. Heft. σ. 31.

(2) Sonnonklarer Bericht an das grössere Publicum über das eigentliche Wesen der neuesten Philos. ein Versuch die Leser zum Verstehen zu zwingen σ. 22.

καὶ γινώσκειν. Ὁ σύνδεσμος ὁμῶς δεικνύει μόνον τὴν σχέσιν καὶ δὲν δύναται νὰ νοηθῆ χωρὶς πρότερον τὸ ἀντικείμενον νὰ τεθῆ. Τὸ δὲ κατηγορούμενον ἐστὶ τὸ αὐτὸ ἢ οὐχί. τὰ αὐτὸ μετὰ τοῦ ὑποκειμένου ($A \equiv A$ ἢ $A \equiv \text{—}A$)· εἰ μὲν τὸ αὐτὸ ἐστίν, ἢ ταυ-
τότητος δεικνύει μόνον, ὅτι A ἐστίν, δὲν δεικνύει ὁμῶς καὶ τί ἐστίν·
ἄρα εἶναι ἀδύνατον, ἀνευ ἀντικειμένου νὰ νοήσῃ τις, καὶ ἀνευ
ἀμφοτέρων νὰ γνωρίσῃ· ἐπομένως ἡ γνώσις ἐστίν ἢ ἡ σχέσις τοῦ
ἀντικειμένου πρὸς τὸ νοεῖν καὶ ὀρίζεται κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ
ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Ἐγτεύθεν φανερόν εἶναι
ὅτι τὸ $A \equiv A$ ἐστὶ μόνον ταυτότητος κενὴ καὶ οὐδὲν δεικνύει,
οὐδ' ἐστὶ τι ἀνευ τῆς τοῦ ἀντικειμένου θέσεως· διὰ τοῦτο
πρέπει πρῶτον νὰ ὀρισθῆ τὸ ἀντικείμενον, διότι ἀνευ ἀντικει-
μένου δύναται νὰ νοηθῆ οὐδέν· οὕτω λοιπὸν νοεῖν θέλει νὰ εἴπῃ
τὸ ἀντικείμενον εἰς τὴν καθαρὰν ἐποπτεῖαν θέτειν. Ὁ Φίλοιοις
λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ ποῖον κατηγορούμενον ὑπάρχει τῷ
ὑποκειμένῳ· τὴν ἀναφορὰν τοῦ νοεῖν θέτει πραγματικῶς ἴσην τῷ
 X , τουτέστι θέτει ὡς κατηγορούμενον· τοῦτο δὲ πρὸ X δύναται
νὰ θέσῃ, καθ' ὅσον τοῦτό ἐστίν A · καὶ ἂν δὲν ἦτο A , θὰ ἦτο
οὐδὲ X · ἢ θέσις τοῦ X ἐστὶ θέσις τοῦ A · ἄρα πρέπει νὰ ἦναι A .
Ἐὰν ἔχω τὸ κατηγορούμενον ἐκ τινος ὑποκειμένου, πρέπει νὰ
ὑπάρχῃ καὶ τὸ ὑποκείμενον. Ὁ Φίλοιοις λοιπὸν δὲν λέγει ὀρθῶς,
ὅτι τὸ A δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ A · ἢ ἀναφορὰ δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ
ταυτότητι τοῦ $A \equiv A$, διότι ἡ ἀναφορὰ, ὁ σύνδεσμος, τοῦ ὑπο-
κειμένου καὶ κατηγορουμένου δὲν δεικνύεται κατηγορούμενον ἀ-
ναγκαῖον· ἄρα δὲν εἶναι ὀρθόν, ὅτι τὸ ὑποκείμενον δὲν ἐξαρτά-
ται ἐκ τοῦ κατηγορουμένου, ὃ ὁ Φίλοιοις ὑποθέτει, π. χ. ὁ Σω-
κράτης (ὑποκείμενον) ἐστίν ἄνθρωπος (κατηγορούμενον), ὅτι τὸ
ὑποκείμενον δὲν ὀρίζεται ἐκ τοῦ κατηγορουμένου (ὁ Σωκράτης
ἐκ τοῦ ἄνθρωπος)· πᾶν κατηγορούμενον ἐστίν A , δὲν εἶναι ὁμῶς
καὶ πᾶν A, B · διότι τὸ κατηγορούμενον ἢ ἐστίν ἢ οὐκ ἐστίν ἀ-
ναγκαῖον. Ὁ Φίλοιοις δὲν λέγει ὀρθῶς, διότι ἐστὶ μὲν ἀναγκαῖον
κατηγορούμενον, τοῦτο ὁμῶς δὲν καλεῖται ἐγὼ \equiv ἐγὼ, ἀλλ' ἂν X
ἦναι τὸ ὑποκείμενον καὶ B τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναγκαῖον κατηγορού-
μενον, τὸ B ἐστίν ἀναγκαῖον, ἐπομένως καὶ τὸ X δὲν δύναται

X νὰ νοῶ χωρὶς νὰ νοῶ A , τὸ ἐγὼ \equiv ἐγὼ ὁμῶς δὲν εἶναι ταῦτόν,
ἀλλὰ τὸ κατηγορούμενόν ἐστίν ἀναγκαῖον τουτέστι τὸ ὑποκει-
μενον πρέπει νὰ ἔπεται ἐκ τοῦ κατηγορουμένου· περὶ τούτων
πραγματεύεται ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Γ τῆς μεταφυσικῆς ὀρθό-
τερον. Ἠλθομεν λοιπὸν μέχρι τῆς ἀναφορᾶς· ἄμα δηλαδὴ θέσω-
μέν τι κατηγορούμενον, πρέπει νὰ νοήσωμεν καὶ ὑποκείμενον,
καὶ τοῦτο θέλει νὰ εἴπῃ νὰ ποιήσωμεν αὐτὸ ἀντικείμενον, του-
τέστι νὰ νοήσωμεν τι ὑποκείμενον, ἐξ ἀντικειμένῳ σωμέν. Ὁ Φί-
λοιοις λοιπὸν μετὰ τοῦ $A \equiv A$ θέτει τὸ ἀξίωμα τῆς ταυτότητος,
ὃ θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς οὐσίας, καθ' ὅσον ἢ οὐσία ἐστίν
ἢ ἐνότης, ἢ ταυτότης τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι, τῆς ἐννοίας καὶ ὑπάρ-
ξεως. Μετὰ τοῦ ἐγὼ εἰμι τίθεται ἢ οὐσία, ἢ ταυτότης, οὐδὲν
ἄλλο δηλοῦσα εἰμὴ ὅτι νὰ νοήσω δύναμαι, τουτέστι νὰ θέσω τὸ
ἀντικείμενον· ἄρα ἡ φιλοσοφία τῆς ταυτότητος εἰς ἄλλο δὲν φέ-
ρει εἰμὴ εἰς τὸ ὅτι νὰ νοήσω δύναμαι, τουτέστι νοεῖν καὶ εἶναι,
ἐννοια καὶ ὑπαρξίς εἰσι ταῦτά. Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τῆς ταυτότη-
τος δηλοῖ, ὅτι τὸ ὑπάρχον ἀναγκαῖως πρέπει νὰ ἦναι νοητὸν
τουτέστιν ὅτι μόνον νοητὰ εἶσι, καὶ τοῦτο σημαίνει τὸ νοῶ ἄρα
ὑπάρχω τοῦ Καρτεσίου. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐτήρησαν πάντες οἱ
ἀπὸ Καρτεσίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, διότι καὶ ὁ Σπινό-
ζας τὴν ἀρχὴν ταύτην (τὸ νοῶ ἄρα ὑπάρχω) τοῦ Καρτεσίου
ὑπέθεσεν οὐσίαν ἀπόλυτον (τουτότητα τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι), καὶ
ὁ Λεϊβνίτιος ἐκάλεσε μονάδα, καὶ ὁ Κάντιος λόγον ἐξ ὑποκει-
μένου, καὶ ὁ Φίλοιοις ἐγὼ, καὶ ὁ Σχελλίγγιος καὶ Ἐγγελος λόγον
ἐξ ἀντικειμένου καὶ ἀπόλυτον.

Τὰ δὲ τρία ταῦτα ἀξιώματα δύναται νὰ διορισθῶσι, τὸ μὲν
πρῶτον ὡς ἀξίωμα ὑποκειμένου (ταυτότητος), τὸ δὲ δεύτερον
ὡς ἀξίωμα κατηγορουμένου (ἀντιθέσεως), τὸ δὲ τρίτον ὡς ἀξίω-
μα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον (τοῦ
ἀποχρῶντος λόγου)· τὸ ὑποκείμενον ὀρίζεται διὰ τοῦ κατηγο-
ρουμένου (ὁ Σωκράτης διὰ τοῦ ἄνθρωπος), τὸ δὲ μέσον διὰ ἀμφο-
τέρων (ἢ σύνθεσις)· τὸ μέσον ὁμῶς τοῦτο δὲν εἶναι παραγόμε-
νον, ἀλλὰ παράγον, αἷτιον, ὑποθέτον καὶ τὸ ὑποκείμενον καὶ
τὸ κατηγορούμενον· ὥστε ἀνευ αὐτῶν, τῆς θέσεως δηλαδὴ καὶ

της ἀντιθέσεως οὐδὲ σύνθεσις νὰ προέλθῃ δύναται. Ὁ Φίχθιος ὁμοίως ἀντιτάπτων τὸ ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ ἀλλήλοισι, καὶ τὸ ἐν ἢ τὸ ἕτερον ἀναιρῶν δὲν ἔρχεται εἰς σύνθεσιν. Ὁ Φίχθιος δηλαδὴ υποθέτει, ὅτι ἐν ἀμφοτέροις, τῇ θέσει καὶ ἀντιθέσει, ἐστὶν ἡ ταυτότης, καὶ τὴν διαφορὰν θέτων ζητεῖ ἐν ἀμφοτέραις τὸ κοινόν, καὶ τοῦτο εὐρίσκων συμπραίνει ὅτι, ἐπειδὴ ἔχουσι κοινόν, εἰσὶν αὐταὶ (τὸ ἐγὼ καὶ τὸ μὴ ἐγὼ), καὶ ἐξ αὐτῶν πηγάζει ἡ σύνθεσις. Ἀλλ' ὁ Φίχθιος δὲν ἀπέδειξε πόθεν ἡ διαφορὰ, πόθεν ἡ ἀντιθεσις, ἐνῶς ἔπρεπε νὰ εὕρῃ τὸν λόγον κυρίως τὸν περιέχοντα τὴν διαφορὰν (κατηγορούμενον) καὶ τὴν ταυτότητα (ὑποκείμενον), τουτέστι μίαν κατηγορίαν, σύνθεσιν, ιδέαν, τουτέστι τοιοῦτον περιέχον πολλά (κατηγορούμενον) καὶ ἐν (ὑποκείμενον ὑπεραισθητόν).

Τὸ πρῶτον ἀξιῶμα θέτει τὸ ἀντικείμενον, τὸ δεύτερον διορίζει αὐτὸ καὶ τὸ τρίτον παρέχει τὸ διότι, τὸ αἷτιον τοῦ θέτειν καὶ διορίζειν, δηλαδὴ τὸ ἀξιῶμα τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.

Ἐκ τοῦ ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ προέρχονται ὅλαι αἱ θέσεις καὶ ἀντιθέσεις, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἀντιθέτων σύνθεσεως ὅλαι αἱ συνθετικαὶ ἔννοιαι. Ἄρα ἡ σύνθεσις προέρχεται κατὰ Φίχθιον ἐκ τῆς θέσεως καὶ ἀντιθέσεως. Τὴν μέθοδον ταύτην, ἣν εὕρεν ὁ Φίχθιος, παρέλαβε καὶ ὁ Σχελλίγγιος καὶ ὁ Ἐγγελοσ. Τὸ πρῶτον λοιπὸν παρὰ Φίχθιον ἐστὶν ἡ θέσις, ἡ ταυτότης, τὸ δεύτερον ἡ ἀντιθεσις, ἡ διαφορὰ, καὶ τὸ τρίτον ἡ σύνθεσις.

Τὸ ἐγὼ θέτει καὶ περιορίζει τὸ μὴ ἐγὼ, ὡς τὸ μὴ ἐγὼ αὐθις περιορίζει τὸ ἐγὼ· ἐὰν ἀρξῆται τις ἀπὸ τοῦ ἐγὼ, εἶναι ἡ ἐπιστήμη θεωρητικὴ, ἐὰν δ' ἀπὸ τοῦ μὴ ἐγὼ, πρακτικὴ.

Ἐπειδὴ ὁμοίως πᾶσαι γνώσεις ἐστὶ ταυτότης ἢ μᾶλλον ἀναφορὰ, δὲν δύναται τις οὔτε ἀπὸ τοῦ ἐγὼ οὔτε ἀπὸ τοῦ μὴ ἐγὼ νὰ ἀρξῆται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μέσου, τοῦ αἷτιου, διότι τὸ μέσον, τὸ αἷτιον, ἢ ἀναφορὰ καὶ οὐχὶ τὸ ἐξ οὗ ἀποτελεῖ τὴν διαφορὰν τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Φίχθιος ὁμοίως συγχέει τὸ θεωρητικὸν μετὰ τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τὸ πρακτικὸν μετὰ τῆς ἐπαγωγῆς, καὶ τὴν σύνθεσιν ἐκλαμβάνει κατὰ ποσότητα, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐγὼ ὑπὲρ τὸ μὴ ἐγὼ ἀναιρῶν ἐν τῷ συνειδῶτι θέτει ταῦτα ταῦτά δια-

τοῦτο δὲν δύναται ἐκ τούτου νὰ προέλθῃ γνώσις, ἀλλὰ μόνον νόησις (ταυτότης). Τὸ ἐγὼ συνοίδεν, ὅτι ἐστὶν ἐλεύθερον ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων, ὅτι ὑπ' οὐδενός περιορίζεται, ἀλλὰ μόνον ὑπ' ἑαυτοῦ, ὅτι μόνον μετ' ἑαυτοῦ ἴστανται ἐν ἀλληλεπιδράσει συνοίδεν, ὅτι ἐστὶν οὐ μόνον θεωρητικόν, ἀλλὰ καὶ βᾶσις τῆς θεωρίας αὐτοῦ. Τὸ ἐγὼ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐνεργητικόν, νὰ λογισθῆ ἐπὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ οὕτω νὰ παραγάγῃ νέαν ἐνέργειαν, ἐφ' ἧς πάλιν ἔπρεπε νὰ λογισθῆ ἕκαστος τῶν λογισμῶν τούτων ἐστὶν ἀνύψωσις· λογιζόμενον τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, εὐρίσκει ἑαυτὸ ὡς περιορισμένον· λογιζόμενον τὴν αἰσθησίν αὐτοῦ ὑφ' οὗται εἰς ἐποπτεῖαν αὐτοῦ καὶ σχηματίζει τὸ ἐποπτευόμενον· λογιζόμενον τὴν φαντασίαν νοεῖ, ὃ ὁ νοῦς σχηματίζει· λογιζόμενον τὰς παραστάσεις κρίνει τὸ παριστάμενον· τέλος δὲ λογιζόμενον τὴν κριτικὴν δύναμιν ἀντιλαμβάνεται ἑαυτοῦ ὡς δυναμῶς ἀφαιρετικῆς, ὡς καθαρᾶς ὑποκειμενικότητος, ὡς τοῦ ἐγὼ, ὃ δι' ἑαυτοῦ μόνου ὀρίζεται. Τὸ ἐγὼ θέτει ἑαυτὸ δι' ἐνεργείας ἀπολύτου ὡς ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ συνδέει ἀμφοτέρω εἰς ἐν, ὃ Φίχθιος ὁμοίως δὲν δεικνύει τί ἐστὶ τὸ νοεῖν καὶ τί τὸ εἶναι (τὸ ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ), τουτέστι κατὰ ποῖον, ἀλλὰ μόνον κατὰ ποσόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, πῶς εἶναι δυνατὸν τὸ ἐγὼ καὶ τὸ μὴ ἐγὼ νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἐκλαμβάνει τὴν ἀλληλεπιδράσιν ὡς ἀναφορὰν τοῦ ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ πρὸς ἀλλήλα καὶ κατὰ ποσόν, καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ λάθος τοῦ Φίχθιου, ὅτι τὴν οὐσίαν ἐκλαμβάνει κατὰ ποσόν, δὲν ἀρκεῖ ὅμως ὅτι θεωρεῖ τὸν τοῦ ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ περιορισμόν, ὡς ἀλληλεπιδράσιν καὶ κατὰ ποσόν, διότι διὰ τοῦ ποσοῦ γινώσκαται μόνον τὸ ποσόν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ τί, ἢ οὐσία.

2). Περὶ δὲ τοῦ πρακτικοῦ, πραγματεύεται ὁ Φίχθιος ἐν τῷ φυσικῷ δικαίῳ καὶ τῇ ἠθικολογίᾳ αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ μεταβάσει ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ εἰς τὸ πρακτικόν ἀναφέρεται τὸ ζήτημα πῶς εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ νὰ γείνη ἡ μετάβασις εἰς τὸ ὑπεραισθητόν καὶ τὴν ὀρησκευτικὴν πίστιν. Καὶ περὶ τούτου, τοῦ πρακτικοῦ, δὲν ἠδύνατο ὁ Φίχθιος νὰ ἀποφανθῆ ἄλλως εἰμὴ συμφώνως τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ αὐτοῦ, ἢ συμφώνως

και τὸ πολυθρήλητον ἐκεῖνο κατασχεθὲν ἄρθρον συνεγράφη (Journal von Fichte und Nieth. 1798), δι' ἧς ἠνάγκασθη νὰ παραιτηθῆ τῆς καθηγεσίας και νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰέννην.

Ἐκ τῆς τοῦ παντός θεᾶς τῆς τὰς αἰσθησέων ἡμῶν ὑποκειμένης οὐδεμίαν δύναται νὰ φέρῃ τις πέρα τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως ἀποδείξιν, οὐδὲ νὰ συμπεράνῃ περὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ, διότι ὁ κόσμος οὗτος ἐπαύσεν ὑπάρχων ἀνεξάρτητος διὰ τὸν υπερβατικὸν ἰδεολόγον, και δὲν εἶναι εἰρή θεωρία τῆς ἰδίας ἡμῶν πράξεως κατὰ λογικοὺς νόμους ἐπαισθητῆ γενομένη. Ἐν τῷ δὲ κοινῷ νοῦς αὐτὸν θεωρεῖ ἔκτος ἑαυτοῦ και αὐτοῦ ἀνεξάρτητον ἀπολύτως, γινώσκει ὁ ἰδεολόγος ἐν αὐτῷ τὴν ἀντανάκλασιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πνευματικῆς ἐνεργείας· ἄρα ὁ κόσμος δὲν εἶναι πλέον αὐτῷ ἀνεξάρτητος, ἀλλὰ και οὗτος και μετ' αὐτοῦ τὰ ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ κατέστησαν προϊόντα, εἰ και ἀκούσια, αὐτοῦ τοῦ ἐγώ· διότι τὸ ἐγώ τοῦτο ἀναγκάζεται διὰ τῆς αὐτοῦ φύσεως νὰ θέσῃ τὸ μὴ ἐγώ, τὸ ὅλον αὐτῷ ἀντικείμενον εἶδος τοῦ κόσμου· εἰς δὲ τοῦτο εὐρίσκειται ἠναγκασμένον, ὡς λέγει ὁ Φίχτιος, ὑπότινος αὐτῷ ἀκαταλήπτως ἐνυπάρχοντος διορισμοῦ, ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τῆς αὐτοῦ οὐσίας, τοῦ φυσικοῦ περιορισμοῦ· οὗτος δ' ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐνοπτριζόμενος κόσμος δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἄλλο τι εἰμὴ ὡς ἡ ἀποκάλυψις, ὡς ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ διορισμοῦ τοῦ ἐγώ, ἐξ οὗ ὅδε ὁ κόσμος παράγεται· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι δὲν δύναται τις ἐκ τῆς ἰδιότητος τούτου τοῦ παγκοσμίου εἶδους, ὃ κυρίως ἐκτυπον τοῦ ἐγώ ἐστίν, νὰ συμπεράνῃ περὶ ὑπερκοσμίου δημιουργοῦ, ὡς ἐκεῖνοι ποιοῦσιν, αἵτινες τὸν κόσμον θεωροῦσιν ὡς πράγματι ἐξ ἀντικειμένου ὑπάρχοντα· ὁ ἰδεολόγος ἐν τῷ παγκοσμίῳ εἶδει εὐρίσκει μόνον τὸ ἴδιον αὐτοῦ προϊόν, και ἐρωτῶν περὶ τοῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ εὐρίσκει ἑαυτὸν, τὴν παραστατικὴν αὐτοῦ δύναμιν και τοὺς ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχοντας τῆς παραστάσεως νόμους.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν οὕτω ζητῶν οὐδέποτε ἔρχεται ὑπὲρ ἑαυτοῦ, εἰς ἐκεῖνο, ὃ ζητεῖ, τουτέστιν τὸν θεόν. Τὸ μόνον πραγματικόν, ἡ πρώτη ἀρχὴ κυρίως, ἐξ ἧς πάντα, ἐστὶν ἡ ἐξ ὑποκειμένου ἐνέργεια, τὸ ἐγώ, και τὸ κατ' ἐπιφάνειαν αὐτῷ παριστά-

μενον, καθ' ὅσον γινώσκεται, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ τροποποιήσις μόνον ταύτης τῆς ἐνεργείας.

Οἱ περιορισμοὶ ὅμως οἱ φύσει τῷ ἐγῷ περιγιγνόμενοι δὲν πηγάζουσιν ἐκ τινός ἔκτος αὐτοῦ και ὑπὲρ αὐτὸ ὑπαρχούσης δυνάμεως, διότι οὗτοι αἰσθητοὶ παρ' ἡμῶν ὄντες, αἰσθήματα, και γνωστοί, εἰσὶν ἐξ ὑποκειμένου παρατηρήσις, ἐπομένως προϊόντα τοῦ ἐγώ, και, καθ' ὅσον οὐδόπως αὐτοὺς παρατηροῦμεν, δὲν ὑπάρχουσι πραγματικῶς.

Τὸ μόνον λοιπὸν ἀμέσως πραγματικόν ἐστὶν ἡ πραγματικὴ τοῦ ἐγώ δύναμις ὡς ἐνεργητικὴ, ἢ μάλλον τὸ ἐγώ ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις, αὐτὴ ἡ ζωὴ· πᾶσα δημιουργία ἐστὶν ἐξ ἑαυτῆς· ὁ αὐτὴ ἡ δύναμις ἐνεργεῖ και γινώσκει, τοῦτο παρήγαγεν αὐτὴ, διότι ὁ δὲν ἐνεργοῦμεν, δὲν ποιοῦμεν, τοῦτο οὐδὲ γινώσκουμεν. Ἡ δύναμις ἐστὶ μία και ἡ αὐτὴ, ὑπὸ μὲν τὴν ἐποψίν τῆς ἐνεργείας ἐκλαμβανομένη ὡς δύναμις πραγματικὴ ἐνεργοῦσα ἀνευ γνώσεως, ὑπὸ δὲ τὴν ἐποψίν τῆς σκέψεως ὡς γνώσις (1). Οὗτος δ' ὁ χωρισμὸς τοῦ καθ' αὐτὸ ἐνός, ἀδιαφόρου, εἰς ὑποκειμενον και ἀντικείμενον ἀποτελεῖ κυρίως τὴν γνώσιν. Ἐπομένως γνώσις και ὑπάρξις δὲν εἶναι κεχωρισμένα, ἀλλὰ χωρίζονται κατὰ πρῶτον ἐν τῷ συνειδῶτι. Τοῦτο δὲ, ὃ χωρίζεται, ἢ καθ' αὐτὴν ἀχώριστος δύναμις ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον· ἐν ἄλλαις λέξεσιν αὐτὴ ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον, ἡ ἑαυτὴν ἐνοπτρίζουσα ἐνέργεια ἐν ἐκάστη τῶν αὐτῆς πράξεων.

Ἐπειδὴ δὲν δύναται τις νὰ γνωρίσῃ πρότερον παράστασιν τινα παρ' ἐξ ὅταν αὐτὴν παραστήσῃ, αὐτὴν ποιήσῃ, τὴν δὲ παράστασιν ταύτην ἔπειτα ὡς διαρκῆ παραστήσῃ, ἐφ' ὅσον αὐτὴν θεωρεῖ, φαίνεται, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐνέργεια δεῖται δύο διαφόρων δυνάμεων και τῇ μιᾷ ἀντιλαμβάνεται και παρίσταται, τῇ δ' ἑτέρᾳ ἀπτεται και συζητεῖται. Ἐάν τις λοιπὸν λησμονήσῃ ὅτι ἡ δύναμις αὐτὴ ἐστὶ μία και ἡ αὐτὴ, διχρῖνει δύο, και τὸ ἀντικείμενον, ὃ κυρίως αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ἐστὶ, φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ αἷτιον τὸ διορίζον τὴν ἐμὴν ἐπαπτεῖαν, τὴν γνώσιν και τὸν

(1) das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre von I. G. Fichte 1798.

θεωρητικὸν λόγον, καὶ τὸ ἐξ ὑποκειμένου γίνεται ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἀνεξάρτητον· ὅτι τὸ ἐγὼ διορίζεται ὡς τι ὑλικόν, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς παραστάσεως ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς φαντασίας, καὶ τὸ ἐγὼ διὰ τοῦτο παρίσταται ὡς πάσχον καὶ οὐχὶ ὡς ἐνεργητικὸν καὶ παρεκτικὸν τῆς γνώσεως.

Τὸ ἐγὼ λοιπὸν, ἢ ἀπόλυτος ἐνέργεια, δεικνύται ὡς αἷτιον καὶ δημιουργὸς ὄλων τῶν αὐτοῦ τροποποιήσεων, καὶ διὰ τοῦτό ἐστιν αὐτενέργεια, διότι ἡ οὐσία αὐτοῦ ἐστὶν αὐτοτελής, ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρα ἀπὸ πάσων τῶν ἀλλοτριῶν ἐντυπώσεων καὶ διορισμῶν ἐν τῷ συνειδῶτι παρουσιαζομένων· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι μόνον ἐν αὐτῷ εἰσὶ, δὲν πηγάζουσιν ἐξωθεν. Ἐντεῦθεν φανερὴν εἶναι ὅτι τὸ συνειδὸς ὡς τοιοῦτόν ἐστιν ὅλως ἀνεξάρτητον, τοῦλάχιστον ἀποθετικῶς ἐλεύθερον, καὶ ἐπειδὴ ὅλα, ἃ διορίζει κατὰ τὸ φαινόμενον, προέρχονται μόνον ἐξ αὐτοῦ, ἐστὶ καὶ θετικῶς ἐλεύθερον.

Ἡ ἐλευθέρα αὐτὴ ἐνέργεια δὲν εἶναι κατὰ φύσιν ἐν ἑαυτῇ ἀόριστος, αὐτὴ ἔχει, θέτει ἑαυτῇ τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐσωθεν καὶ λαμβάνει, ἀφ' ἑαυτῆς καὶ οὐχὶ ἐξωθεν. Ἐγὼ αὐτός, λέγει, καὶ ὁ ἀναγκαῖος λογικὸς σκοπὸς ἐμοῦ εἰσὶ τὸ ὑπερμισθῆτον καὶ ἀνώτερον. Ὁ φύσιος λοιπὸν ἐνταῦθα παραδέχεται σκοπὸν ἐξ ὑποκειμένου, σκοπὸν αὐτοῦ τοῦ ἐγὼ, τὸ ἐγὼ ὡς σκοπὸν ἑαυτοῦ, ὑπὲρ ὃν οὔτε νὰ προβῇ τις δύναται οὔτε νὰ θεωρήσῃ τοῦτον νοεῖ ὡς τὴν ἀμεσον λογικὴν φύσιν, ὡς τὸν συγκεκριμένον λόγον, ὡς τὴν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος οὐσίαν, ὡς τὸ μόνον πραγματικὸν, ὃ ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἀπαντᾶται. Καὶ τὸ περαιτέρω ἐρώτημα, διὰ τί καὶ πάθεν ὁ σκοπὸς οὗτος ἐστὶ τὸ αὐτό, διὰ τί τὸ ἀληθές ἐστὶν ἀληθές, τὸ ἀκατανόητον οὐ κατανοητόν· ἐνὶ λόγῳ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ οὗτος (αὐτοτελής) ἐστὶν ἡ ἐσωτάτη καὶ βαθυτάτη ἀλήθεια, ἡ ἀλήθεια αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν, τὸ εἰδικώτατον, ὃ ἔχομεν, ἐσμέν, ποθοῦμεν καὶ βουλόμεθα πᾶν ὅ,τι ἐπιζητοῦμεν, ἐπιζητοῦμεν ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκα. Οὗτος λοιπὸν ὁ σκοπὸς δὲν ἐπεβλήθη τῷ ἐγῶ, ἀλλ' ἐτέθη ὑπὸ τοῦ ἐγῶ, καὶ ἐκφράζων τὸ προσήκον, ἐκφράζει, ὃ βούλεται· οὗτός ἐστιν ὁ ἠθικὸς νόμος, τὸ κατηγορικὸν πρόσταγμα, οὐχὶ ὅμως, ἐξωθεν, ἀλλ'

ἐσωθεν, ἐκ τοῦ ἐσωτάτου βάθους τῆς ἰδίας οὐσίας, οὗτός ἐστιν, ἵνα οὕτως εἰπώμεν, ὁ πόθος τῆς ἰδίας φύσεως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς· διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲν ἐρώτημα δύναται νὰ γείνη περὶ ἀνωτέρας τινὸς ἀρχῆς· ἢ ἀπόλυτος ἀρχὴ ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ ἐγῶ. Τὸ ἐγὼ λοιπὸν ὄν πάντοτε δυνάμει μᾶλλον ἢ ἐνεργείᾳ τὸ πᾶν ἀναπτύσσει ἑαυτὸ ἐξ ἑαυτοῦ· διότι πᾶν ἐστὶν ἐξ ἀρχῆς δυνάμει, ἀνευ γνώσεως, καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ πᾶν, ὃ εἰς ἐνέργειαν ἐλθὼν γινώσκεται.

Καὶ ἡ ἐπιστημολογία λοιπὸν παρίστα τὸν τρόπον μόνον τῆς αὐτανεπτύξεως ταύτης τοῦ συνειδῶτος, καθ' ὃν βαθμὸν λογίζεται ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Καὶ τὴν θεωρίαν ταύτην τὴν ἐξ ὑποκειμένου τοῦ φύσιου ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς ἑπειτα συστήμασιν ἀπόλυτον.

Καθ' ὅσον δὲ τὸ τοῦ ἐγῶ περιεχόμενον δὲν ἀνεπτύχθη ἐντελῶς, ἀλλὰ μόνον δυνάμει ἐστὶ, καλεῖται σκοπὸς ἑαυτοῦ (αὐτοτελής), καὶ δὲν μένει ἄλλοι εἰμὴ τὸ ἐγὼ νὰ ἀψῆται αὐτοῦ καὶ ὡς αὐτενέργεια νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτόν.

Ἐὰν τὸ ἐγὼ ἠρνεῖτο τὸν αὐτοῦ σκοπὸν, ὅς ἐστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ, θὰ ἠρνεῖτο ἑαυτὸ· ἀρα πρέπει νὰ ὑπολάβῃ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ δυνατὴν. Ἐντεῦθεν προκύπτει καὶ τὸ ἀξιωμα· ὃ πρέπει, τοῦτο καὶ δύναμαι· ἐὰν λοιπὸν δὲν δύναμαι νὰ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς τούτου πραγματοποίησεως, δι' ἡ ἀληθῆς ἐμοῦ φύσις, ἢ ἠθικὴ, ἀπαιτεῖ, λαμβάνει καὶ ὁ ὅλος τῶν φαινομένων κόσμος, ὅς μέχρι τοῦδε ἐθεωρεῖτο ὡς ἀσκοπος, ἀκατάληπτος καὶ ἀπατηλός, ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, τὴν σημασίαν του, ἢ ἡ θεωρία δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ ἢ πραγματικότητος τοῦ ἐξ ἀντικειμένου κόσμου δὲν ἀποκαθίσταται διὰ μίαν, ὡς οἱ πραγματικοὶ καὶ ὁ κοινὸς νοῦς παριστῶσιν ἑαυτοῖς, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι ἡ βίη μέχρι τοῦδε θεωρία πρέπει ὡς περιττὴ νὰ ἀναιρεθῆ, καὶ θὰ ἐπίπτομεν εἰς τὸ λάθος τοῦ Καντίου τοῦ χρησαμένου τῆ ἠθικῆς θεωρίας, ὅπως ἐξασθενήσῃ τὴν θεωρητικὴν ἀμφιβολίαν· ἀλλ' ἐνταῦθα ἡμῖν διασαφεῖται μόνον ὁ σκοπὸς, δι' ὃν ἡμῖν πρέπει κόσμος νὰ ἐμφανίζηται· αὐτὴ ἡ ἐμφάνις εἶναι τὸ μόνον μέσον.

πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἑαυτοῦ σκοποῦ ἦτοι τῆς αὐτοτελείας ἡμῶν, διότι ἄνευ τοιαύτης ἐμφανίσεως δὲν ἠδυνάμεθα εἰς ὠρισμένην πράξιν νὰ ἐλθῶμεν, ἥτις ἐστὶν ὁ ἀπόλυτος διορισμὸς ἡμῶν.

Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγὼ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, τινός, ἐξ οὗ, καὶ τινος, πρὸς ὃ. Ὅσα ἐν τῇ ἐμφανίσει ταύτῃ περιέχονται, ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ ὑπ' ἐμοῦ τεθειμένου ἀπολύτως μέχρι τῆς ἀκατεργάστου ὕλης, ἀπὸ τοῦ ἐνός ἀκροῦ μέχρι τοῦ ἐτέρου, ταῦτα πάντα, τὸ σῶμα ἐμοῦ, εἰς μέσα, τὰ μετὰξὺ τῆς ἐμφανίσεως, καὶ ἐπομένως ἐμφανίσεις. Τὸ μόνον καθαρὸν, ἀληθές καὶ πραγματικὸν ἐστὶ καὶ μένει ἡ ἐμὴ ἀνεξαρτησία καὶ ἐλευθερία, ὧν οἱ ἐνυπάρχοντες περιορισμοὶ εἰσιν ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπινου συνειδότητος, τὸ εἶδος τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ἐνεργείας ἡμῶν· αὗτοι, λέγει ὁ Φίλθιος, εἰσὶ καὶ μένουσιν ἐξ ἅπαντος κατὰ τὴν αὐτῶν καταγωγὴν ἀκατάληπτοι· ἀλλὰ τί σὲ ἐνδιαφέρει ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία; ἡ σημασία αὐτῶν ἐστὶ τὸ σαφέστατον καὶ βεβαιότατον· οὗτοι εἰσιν ἡ ὠρισμένη σου θέσις ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει τῶν ὄντων· ἐκεῖνο, ὃ συνεπεία αὐτῆς παράτηρεῖς, ἔχει πραγματικότητα τὴν μόνην, ἥτις σὲ ἐνδιαφέρει καὶ ὑπάρχει διὰ σέ· τοῦτό ἐστὶν ἡ διηνεκής δὴλωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ καθήκοντος, ἡ ζῶσα ἔκφρασις τούτου, ἡ ὀφείλεις, καθ' ὅσον καθόλου μάλιστα ὀφείλεις. Ὁ ἡμέτερος κόσμος ἐστὶ τὸ αἰσθητοποιηθὲν ὄντων τοῦ καθήκοντος ἡμῶν, τοῦτό ἐστὶ τὸ πραγματικὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς κυρίως, ἡ ἀληθὴς καὶ θεμελιώδης ὕλη πάσης ἐμφανίσεως. Τοῦτο λοιπὸν δὲν εἶναι ἄνευ λόγου καὶ σκοποῦ, ὅτι ὁ κόσμος ἐπιβάλλεται ἡμῖν αἰεὶ ὡς πραγματικὸς, καὶ ὡς ἀναμφισβητήτως καὶ ἀληθῶς ἡ ἰδία φύσις ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ καθήκοντος ἐντολῇ ὡς ἀναγγέλλεται ἡ συνείδησις, οὕτω καὶ ἡ τοῦ κόσμου πραγματικότητα, διότι μόνον ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς δύναται ὁ μέγιστος ἐκεῖνος σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως νὰ ἀποδειχθῇ. Ἄρα ἡ τοῦ κόσμου πραγματικότης δὲν θεμελιούται ἐπὶ γνώσεως, ἀλλ' ἐπὶ πίστεως θεμελιουμένης αὐθις ἐπὶ τῆς ἀναγκαιότητος πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς τοῦ καθήκοντος ἐντολῆς μὴ δυναμένης ἄνευ τοιοῦτου κόσμου νὰ πραγματοποιηθῇ. Ὁ ὅλος οὗτος κόσμος, ὃ γεννηθεὶς

ἐκ τῆς ἀρχικῆς τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευῆς, μένει μὲν εἰκονικός, ὡς εἰκὼν τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως ἡμῶν καὶ εἶναι ἀποκάλυψις αὐτῆς, τὸ ὅλον ὅμως εἶναι ἠθικὴ τάξις καὶ μέσον σκοπῶν ἠθικῶν. «Αὕτη λοιπὸν ἐστὶν ἡ ἀληθὴς πίστις, καὶ ἡ ἠθικὴ τάξις ἐστὶ τὸ θεῖον, ὃ παραδεχόμεθα».

Ὅτι ὅμως ἡ ὅλη αὕτη περὶ τοῦ σκοποῦ θεωρία ἐστὶν ἐξ ὑποκειμένου καὶ σκοποῦ ἔχει ἐγωϊστικὸν καὶ δὲν ὑψοῦται εἰς σκοποῦς ἀντικειμενικοῦς· τουτέστιν εἰς θεμελιώσιν πραγματικῶν χάριν αὐτῶν, τοῦτο δὲν ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ Φίλθου καὶ τῶν περὶ αὐτόν· μάλλον δ' ὁ Φίλθιος ἐξηκολούθει λέγων «ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ πίστις καὶ ἡ ζῶσα ἐκείνη καὶ ἡ ἐνεργητικὴ ἠθικὴ τάξις, ὃ θεὸς, καὶ ὅτι οὐδενὸς ἄλλου θεοῦ δεόμεθα οὐδ' ἄλλον νὰ ὑπολάβωμεν δυνάμεθα». Τουτέστι θεῖον δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἄλλο εἰμὴ μόνην ταύτην τὴν ἐν ἡμῖν τάξιν τὴν ἐνεργοῦσαν ἐν ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν. Ἐὰν δὲ ἠδουλόμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι, ὑποῦ τάξις, ἐκεῖ καὶ τακτοποιός, εἰς τὸ συμπέρασμα ταῦτο δὲν δικαιούμεθα· διότι «τοῦτο τὸ συμπέρασμα γίνεται διὰ τοῦ νοῦ, μόνον ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς αἰσθητῆς πείρας, ὅπως τὸ βέρον φαινόμενον συνδεθῇ μετὰ μόνιμου ὑποκειμένου, ὃ αἰεὶ ἐστὶ γωματικόν. (1) Πρέπει δὲ τις νὰ μείνῃ ἐν τῷ βέροντι, ἐν τῇ καθαρᾷ πράξει, διότι τοῦτό ἐστὶ τὸ ἀμέσως ἰσχύον σχῆμα, καὶ τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο παιῶν τις ζητεῖ καὶ ἐκλαμβάνει σωματικὸν μόνιμον ὑποκείμενον ὡς καθαρὰν τῆς θεότητος πράξιν. Εἰ δὲ τις πνεῦμα καλέσει τὸν θεόν, ἀποδίδει αὐτῷ διάρκειαν ἐν χρόνῳ, ὅπως κρατήσῃ ἐν αὐτῷ τὰς παντοίας πράξεις ἠνωμένας· πνεῦμα ἢ ψυχὴ ἔχει ἀποθετικὴν μόνον σημασίαν, καλεῖται τὸ μὴ σῶμα. Ἡ ἔκφρασις αὕτη ἐστὶ βοήθημα μόνον τοῦ νοεῖν ἡμῶν, ὃ ἀφαιροῦν τὰ αἰσθητὰ πάντα θέτει εἰς τόπον τοῦ ὑποκειμένου τι, ὃ κυρίως δὲν ἔπρεπε νὰ τεθῇ, ὡς θετικὴ ὅμως ἔκφρασις πρὸς διορισμὸν τοῦ θεοῦ ὄντος ἐστὶν ὅλως ἀχρηστος. Ἡ δὲ τάξις, ὃ ἐπικρατῶν νόμος, δύναται καὶ πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἀπόλυτος. Ἐὰν δὲ τις ὑπέθετε προσωπικὸν τι ὄν, ὃ τὸν νόμον τοῦτον ἔδωκε καὶ

(1) Gerichtliche Verantwortungsschriften gegen die Anklage des Atheismus. phil. Journ. von Fichte und Nietham. 1799.

τὴν τάξιν τηρεῖ, ἐπρεπε πάλιν τὴν τάξιν ταύτην, νὰ ὑποθέσῃ ἐν τῷ προσωπικῷ ὄντι ὡς βούλησιν, ἱεράν δύναμιν, ἢ ἀπλῆν τινὰ ἀφηρημένην ἔννοιαν, καὶ αὕτη θὰ ἔμενε πάντοτε τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον, τὸ ἀπόλυτον, ὃ θὰ ἐζητεῖτο καὶ ὑπετίθετο· ἐτι δὲ ἡ ὑπόθεσις προσωπικοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι εἰμὴ ἀνθρωποειδῆς καὶ ἀνθρωποπάθης παράστασις, μεταφορὰ ἀνθρώπινων περιορισμῶν καὶ ἀτελειῶν εἰς τὸν Θεόν καὶ περιπεπλεγμένη εἰς ἀντιφάσεις. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἔδειξεν ὁ Φίλθιος, ὅτι ἡ παράστασις Θεοῦ συνειδότος, προσωπικότητος, ὑπερκοσμίου ὄντος, δὲν εἶναι εἰμὴ ἀνάρμοστοι διορισμοί, δι' ὧν τὸ ὑπέρτατον γίνεται πεπερασμένον καὶ ἡμῖν ὅμοιον, διότι αἱ ἔννοιαι αὗται περιλαμβάνουσαι ἀναγκαιῶς τὴν παράστασιν οὐσίας ἐγχώρως καὶ ἐγχρόνως ἐκτεταμένης εἰσὶν ἀνάρμοστοι διὰ τὴν θεότητα. Τὸ νοεῖν ἡμῶν ἐστὶ καθόλου σχηματιστικόν, κατασκευαστικόν, παραστατικόν· τὸ ὑπεραισθητὸν γινώσκον μόνον ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦ πράττειν, τῆς ἐνεργείας, τὸ αἰσθητὸν ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς ἐκτάσεως, τοῦ σωματικοῦ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν πρέπει κατὰ τὸ πρῶτον σχῆμα νὰ νοηθῆ αἰὼς τάξις γεγονότων, οὐδόπως ὅμως ὡς μορφή τῆς ἐκτάσεως. Περὶ αὐτοῦ δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐστὶν οὐσία, ἢ τι, διότι τοῦτο κατὰ Φίλθιον σημαίνει, ὅτι ἐστὶν ὕλη ἐκτεταμένη, δρᾶται, ἀκούεται κτλ. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ πράξις καθαρὰ, τουτέστι ζωὴ καὶ ἀρχὴ ὑπεραισθητῆς τάξεως, ὡς καὶ τὸ πεπερασμένον ἐγὼ ὡς μέλος τῆς τάξεως δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ καθαρὰ πράξις. Τὸ ὅλον νοεῖν ἡμῶν ἐστὶ περιορισμὸς, καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀναφορὰν καλεῖται κατὰληψις· ἡ ὅλη πραγματικότης, ἣν καταλαμβάνομεν, ἐστὶ μόνον πεπερασμένη, καὶ τοιαύτη γίνεται, ὅτι αὐτὴν καταλαμβάνομεν· ὃ ἡμῖν ἐστὶ τι, τοῦτο ἐστὶ μόνον καθ' ἑσὸν δὲν ὑπάρχει ἕτερον· πᾶσα θετικότης ἐστὶ δυνατὴ μόνον δι' ἀποθετικότητος, ὡς ἡ λέξις διορισμὸς δὲν σημαίνει ἄλλο εἰμὴ περιορισμὸν.

Διὰ τούτων τῶν ἰσχυρισμῶν ὁ Φίλθιος προσήγγισεν εἰς τὰς συνεπειάς, ὡς οἱ μετ' αὐτὸν ἤμισυν αἰῶνα ἐξήγαγον. Τότε ὅμως ὁ Φίλθιος δὲν ἰσχυρίζετο μετὰ τύσης ὀριστικότητος, ὅτι ὁ Θεὸς παύει ὄν ἀπειρος, ἀμα γείνη ἀντικείμενον, ἀμα νοηθῆ ὀρισμένον.

Ἐάν τις τὸν Θεὸν θελήσῃ νὰ ὀνομάσῃ συνειδὸς, ἀποδίδει αὐτῷ τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀνθρώπινου συνειδότος· Ἐάν τις αὐτὸν ἀφαιρέσῃ, μένει ἡμῖν ὁ Θεὸς ὡς τις ἀκατάληπτος γνῶσις, καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα εἶναι ὁ Θεὸς καθαρὸν συνειδὸς, νοῦς, πνευματικὴ ζωὴ καὶ ἐνέργεια, μόνον ὅτι οὗτός ἐστὶν ἀκατάληπτος καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶ βέλτιον τὰ νὰ ἀπέχη τις τῶν τοιούτων διορισμῶν, διότι ἕκαστος τῶν διορισμῶν, τούτων περὶ τῆς θεότητος θὰ ἦτο ὡς περ Θεός».

Διὰ δὲ τοῦτο δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, διότι ἀποδείξεις εἰσὶν ἔμμεσοι γνῶσις μόνον· ἡ πίστις ὅμως εἰς ὑπεραισθητὸν κόσμον ἐστὶν ἄμεσος ἀλήθεια. Τὸ αἴτημα τάξεως ὑπερκοσμίου, ἐστὶ μᾶλλον τὸ πρῶτον καὶ τὸ μόνον καθ' αὐτὸ, ὃ ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ, ἐστὶ τὸ μόνον ἀληθῶς ἀπόλυτον.

Τὸ ὅλον σύστημα τοῦ Φίλθιου ἐποπτεύων τις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Φίλθιος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιστήμης ἐκ τῶν προτέρων, καὶ διὰ τοῦτο μέγα τι παρέσχε, δηλαδὴ τὴν ἔννοιαν ἀπολύτου ἐπιστήμης. Ὁ Φίλθιος εὔρεν, ὅτι τὸ καθόλου ἐν τῷ ἐγῷ τοῦ ἀνθρώπου, ἐστὶ πρότερον, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐστὶν ἰδανισμὸς, μάλιστα δ' ἐξ ὑποκειμένου, δηλαδὴ ὁ ὅλος κόσμος τῶν φαινομένων ὑπῆρχεν ἐν ταῖς ἀναγκαῖαις τοῦ ἐγῶ παραστάσει· διότι οὐδὲν ἐξ ἀντικειμένου οὐδ' ἔμμεσος ἐνέργεια ἐξ ἀντικειμένου τινὸς δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ συνειδὸς, ἀλλὰ πᾶσα γνῶσις περὶ τῆς ὑπάρξεώς τινος, πᾶσα ἐποπτεία, πᾶσα παράστασις καὶ ἀνατύπωσις ἀντικειμένου τινὸς δύναται νὰ ἦναι μόνον γνῶσις τοῦ ἀντικειμένου τούτου, οὐχὶ δ' αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον· ἡ ἀρχὴ πάσης ὑπάρξεώς ἐστὶν ἐν τῷ ἐγῷ. Ἡ δόξα αὐτῆ προήγαγεν ἰδανισμὸν, οὐ συνέπεια ἦτο, ὅτι ὁ ἐκτὸς κόσμος, ὡς παρίσταται, δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀνθρώπινον γένος κυρίως, διότι ὅλα τὰ ἄλλα εἰσὶ φαινόμενα, μόνον ἐν ταῖς ἀναγκαῖαις τοῦ ἐγῶ παραστάσει, πᾶσα δ' ἄλλη βᾶσις ἰδίας τινὸς γνῶσεως καὶ δόξης δύναται καὶ πρέπει ἀναγκαιῶς νὰ ζητηθῇ ἐν τῷ συνειδότι μόνον ἐξ ὑποκειμένου. Τοῦτο τὸ συνειδὸς, αὕτη ἡ πνευματικὴ ἐνέργειά ἐστὶ τὸ μόνον ἄμέσως ἑαυτὸ νοοῦν, καὶ ὅσα νοεῖ, ταῦτα ἤδη εἰσὶν ἐν αὐτῷ ὡς παρίσταμενα, δὲν εἶναι ἄλλο

εἰμὴ ἢ ἰδίᾳ αὐτοῦ τροποποιήσις· τὸ συνειδὸς ἐστὶν αὐτὸ ἑαυτοῦ ἀντικείμενον, αὐταντικείμενον, καὶ ἄλλο ἀμεσον ἀντικείμενον δὲν ἔχει, εἰμὴ μόνον ἑαυτὸ· ἐστὶ λοιπὸν ὑποκείμενον ἄμα καὶ ἀντικείμενον ἢτοι αὐταντικείμενον, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ καθ' αὐτὸ χωριστόν· ὡς τοιοῦτον πρέπει νὰ θεωρῆ ἑαυτὸ χωριστὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου, ἄλλως τε ἀναμιγνύει πάλιν τὴν ἀποβληθεῖσαν παράστασιν ἀμέσου τινός· ἐπιρροῆς ἐπὶ τοῦ συνειδότης ἔξωθεν· τὴν δ' ἐπιρροὴν ταύτην καὶ μετ' αὐτῆς πᾶσαν ἀντίθεσιν, πάντα δυαδισμόν, νὰ ἀπομακρύνῃ ἢτο τὸ πρόβλημα τοῦ Φιχθίου, διότι διὰ τούτου τοῦ δυαδισμοῦ καθίσταται πᾶσα ἐνότης τοῦ ἐξηγεῖν, ἐπομένως ἢ ὅλη φιλοσοφία ἀδύνατος. Ὅλα δ' ἐκ μίας τέλος ἀρχῆς νὰ ἐξηγηθῶσι, τὸ ὅλον ὡς ὅλον εἰς τὴν τοῦ συνειδότης ἐνότητα νὰ ἀναχθῆ, τοῦτο ἦτο κυρίως τῷ Φιχθίῳ τὸ αἴτημα καὶ ἡ σημασία πάσης ἐξηγήσεως καὶ γνώσεως. Ὁ Φιχθίος παρετήρησεν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἰδανισμοῦ ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἐγῶ, οὐχὶ τῷ ἐμπειρικῷ, ἀλλὰ τῷ ὑπερβατικῷ, καὶ ἔπρεπε ἐξ αὐτῆς κατ' αὐτῆς νὰ παραχθῆ ὁ ὅλος κόσμος τῶν φαινομένων.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἐγῶ τὸ χωρισθὲν ἀπὸ παντός ἔπρεπε νὰ ἐννοήσῃ οὐ μόνον ὅλας τὰς τοῦ συνειδότης τροποποιήσεις, ἀλλὰ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὰς καὶ ὡς ἀποτελέσματα τοῦ συνειδότης, ὡς προϊόντα καὶ αὐτοδιορισμούς τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ αὐτενεργείας· αἱ παραστάσεις ἔπρεπε νὰ καταληφθῶσιν οὐ μόνον ὡς τι ἐν τῷ πνεύματι ὑπάρχον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ὡς παραχθεῖσαι ὡς ἐκ τῆς ἐλευθέρας δημιουργικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὡς προϊόντα τῆς καθαρᾶς ἐνεργείας ὡς τῆς μόνης ἀρχῆς αὐτῶν. Τὸ ἐγῶ ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἐν τῇ ἰδέᾳ, ὅτι τοῦτό ἐστὶ τὸ μόνον ἀμεσον καὶ πραγματικόν, τὸ σύνολον πάντων, ὁ ἀπολύτως ἀνεξάρτητος καὶ ἐλεύθερος δημιουργὸς ἑαυτοῦ τε καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ. Ἐὰν τοῦτο τὸ ἀπόλυτον ἦναι τὸ ἐγῶ, τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον ἄμα καὶ ἀντικείμενον, διότι θέτει ἑαυτὸ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ μὴ ἐγῶ, τουτέστι σύννοιδεν ἑαυτὸ μόνον διὰ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα, παρὰ ταύτην δὲ τὴν ἀντίθεσιν οὐδὲν αὐτοσυνειδὸς προέρχεται, ἔπεται, ὅτι ἀμφότερα τὰ μέρη τῆς ἀντιθέσεως (τὸ ἐγῶ καὶ τὸ μὴ ἐγῶ) πρέπει νὰ τεθῶσι μετὰ τῆς αὐτῆς

ἀναγκαιότητος, διότι, εἰ ἀνηρεῖτο τὸ ἐγῶ, οὐκ ἐξηφανίζετο τὸ μὴ ἐγῶ, καὶ ἀντιστρόφως εἰ τὸ μὴ ἐγῶ ἐξηφανίζετο, οὐδὲ τὸ ἐγῶ οὐκ διεκρίνετο ἐν τῷ συνειδότη, τουτέστιν ὡς τοιοῦτον δὲν οὐκ ὑπῆρχε πλέον. Τὸ ἐν δύναται ἐν τῷ συνειδότη νὰ τηρηθῆ μόνον μετὰ τοῦ ἐτέρου· διὰ δὲ τοῦτο δὲν ὑπάρχει καὶ λόγος, δι' ὃν ἔπρεπε τὸ μὴ ἐγῶ νὰ ἐξηγηθῆ ὡς ἦττον ἀπόλυτον καὶ ἀναγκαιὸν ἢ τὸ ἐγῶ. Ὁ κοινὸς ὅμως οὗτος νόμος, ὅτι ἕκαστον ὀρισμένον δύναται διὰ τῆς ἐν τῷ συνειδότη ἀντιθέσεως αὐτοῦ νὰ νοηθῆ καὶ γνωρισθῆ, ἐμνημονεύθη μὲν ὑπὸ Φιχθίου, οὔτε ὅμως ἐγνωρίσθη οὔτε ἐφηρμόσθη, ὡς ὑπὸ Ἐγγέλου εἰς τὸ μετέπειτα. Καίτοι δὲ ἡ τοῦ Φιχθίου ἀρχὴ περιεῖχε τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπολύτου ταυτότητος, δηλαδή τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπολύτου ἰδανισμοῦ καὶ πραγματισμοῦ, διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅμως καὶ μεθόδου αὐτοῦ ἢ ὁ πραγματισμὸς ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῆ τῷ ἰδανισμῷ ἢ ὁ ἰδανισμὸς τῷ πραγματισμῷ, τουτέστιν ὁ δυαδισμὸς ἐπεκράτησε καὶ ἡ ἐνότης δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι ὁ Φιχθίος δὲν παρετήρησε τὴν κινητικὴν ἀρχὴν, ἣν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ, ὡς εἰς τὸ μετέπειτα ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ ὑπερβατικῷ ἰδανισμῷ πρὸς τελείαν ἀντικειμενικὴν παράστασιν τεθείσαν ἐσωτερικῶς εἰς τὸ ἐγῶ ὡς ὑποκείμενον—ἀντικείμενον.

Ἡ θεωρία λοιπὸν τοῦ Φιχθίου ἔφερε μόνον εἰς τὸν μονομερῆ καὶ ἐξ ὑποκειμένου ἰδανισμὸν τοῦ πεπερασμένου ἐγῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ νέου ἀπορία προέρχεται, ἂν τὸ ἀνθρώπινον συνειδὸς, ἢ καθαρὰ ἑαυτὴν ἀμέσως γινώσκουσα ἐξ ὑποκειμένου ἐνέργεια, δύναται νὰ νοήσῃ καὶ θεωρήσῃ ἑαυτὸ ὡς τὴν πάντα περιέχουσαν ἐνέργειαν, ὡς τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός, πάντων, ἃ παριστᾷ ἑαυτῷ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ὧν δεῖται, ἢ σύννοιδεν ἀμέσως ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ὅτι δὲν εἶναι τὸ πᾶν; ὁ Φιχθίος αὐτὸς ὁμολογεῖ ὅτι τοῦτο τὸ συνειδὸς σύννοιδε, διότι ἀπαντᾷ περιορισμούς ἀκαταλήπτους καὶ ἀπολύτους τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας, καὶ τοῦτο, ὃ λέγει, ἐστὶν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ὅτι οὔτοι οἱ περιορισμοὶ κεῖνται ἐν σοὶ καὶ οὐχὶ ἐκτός σου, ὅτι οὔτοι τὴν ἰδίαν σου φύσιν ἀποτελοῦσι. Τοῦτό ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ὃ λέγει ὁ Ἐγγέλος (Wegke I. Bd. σ. 128), ὅτι τὸ ἐγῶ μένει αἰχμάλωτον εἴτε μένει ἐν

τοῖς δεσμοῖς τῆς φύσεως αὐτοῦ εἴτε ἄλλης τινὸς ἐξωτερικῆς· διότι, ὅτι τὰ δεσμὰ ταῦτα αὐτῷ εἰσὶν ἀκατάληπτα, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ταῦτα εἰσὶν αὐτῷ ἄλλότρια καὶ δὲν ἐξάγονται ἐκ τῆς ἐννοίας, ἣν ἔχει τὸ ἐλεύθερον ἐγὼ ἐξ αὐτοῦ. Τὸ ἐγὼ, τουτέστιν ἡ ἀπολύτως ἐλευθέρα ἐνέργεια, πρέπει νὰ ἦναι ἀπολύτως τὸ πρῶτον, τὸ ἀπόλυτον, ἢ θέτει ὅλα τὰ ἄλλα, οὐδὲν ὅμως ἕτερον ὑποθέτει ἀνώτερον ἑαυτοῦ, ἐξ οὗ ἔπρεπε τὴν ὑπαρξιν νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὰς ιδιότητας αὐτοῦ. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἐγὼ, ἢ ποιεῖ πάντα, ἐστὶν ἐν δεσμοῖς, αἰσθάνεται ἑαυτὸ περιορισμένον ὑπὸ τινος, καὶ ταῦτα τὰ δεσμὰ πρέπει νὰ ὑπάρχωσι τῆ οὐσία αὐτοῦ, ἡ οὐσία ὅμως αὐτοῦ πρέπει νὰ ἦναι τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἀπολύτως ἐλεύθερον· ἀρα τῆ ἐννοία καὶ οὐσία τοῦ ἀπολύτως ἐλευθέρου καὶ ἀνεξαρτήτου δὲν ὑπάρχει τὸ εἶναι ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον. Οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι περιέχουσι τὰς μεγίστας ἀντιφάσεις, ὡς ἀποδεικνύει ὁ "Εγγελο;" (Worke I. Bd. σ. 127.).

Τὸ δὲ νὰ διαρρηχθῶσιν οἱ περιορισμοὶ, τὸ νὰ καταληφθῇ ὁ ἀκατάληπτος νόμος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τοῦτό ἐστι τὸ μέγιστον συμφέρον καὶ ἡ μέγιστη φιλοσοφικὴ χρεία.

Τὸ ἐγὼ ὡς ἄπειρος ἐνέργειά ἐστι τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ· ἀλλ' ἵνα ἔχῃ περιορισμὸν, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τὸ μὴ ἐγὼ· ἡ αἰσθησις ὅμως καὶ ὁ λόγος εἰσὶν, ὡς παρὰ Καντίω, ἀλλήλοις ἀντίθετα, ὡς τὸ ἐγὼ καὶ τὸ μὴ ἐγὼ, καὶ αὕτη ἡ ἀντίθεσις παρὰ Φίχθιω δὲν ἀνῆρθέη. Τὸ ἐγὼ θέτει αὐτὸ ἑαυτὸ, τοῦτό ἐστι τὸ αὐτοσυνειδὸς ἐκάστου· τὰ πολλὰ ἐγὼ ἴστανται εἰς ἣν ἴστανται σχέσιν καὶ αἱ τοῦ Λεϊβνιτίου μονάδες. Τὸ ἐγὼ τοῦ Φίχθιου ἐστὶν ἔμμονον, δὲν ἐξέρχεται ἑαυτοῦ, τὸ μὴ ἐγὼ, ἡ ὅλη φύσις, καὶ αὐτὸ τὸ αὐτοὸν ἐστὶν ἐν τῷ ἐγὼ ἀπλῆ παράστασις αὐτοῦ. Μετὰ τοῦ ἐγὼ δίδεται ἡ ὅλη ὑπαρξίς, τὰ πάντα δι' αὐτὸ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἡ φύσις ἐστὶν αὐτοῦ περιορισμὸς, μὴ ὄν, αὐτοῦ τοῦ ἐγὼ· τοῦτον ὅμως τὸν περιορισμὸν θέτει τὸ ἐγὼ ἀκατάληπτως. Ἐκ τοιαύτης ὅμως καθαρᾶς ἐξ ὑποκειμένου γνώσεως τῆς γεννώσης ἐξ ἑαυτῆς ἑαυτὴν καὶ τοὺς διορισμοὺς αὐτῆς κατ' ἐνυπάρχοντας νόμους τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, τῆς σχεδιαζούσης τὸ ὅλον τοῦ παντὸς εἶδος καὶ ἐποπτεούσης καὶ ἑαυτῇ παριστώσης ὡς ἀντανάκλασιν τῆς

ἐσωτερικῆς τοῦ ἐγὼ κατασκευῆς, ἔπρεπε τις νὰ περιμένῃ, ὅτι ὅλοι οἱ τῆς φύσεως νόμοι ἠδύναντο νὰ παραχθῶσιν ὡς ἀντανάκλασις τῶν ἰδίων νόμιων αὐτῆς, ἐνὶ λόγῳ ἠδύναντο νὰ καθιδρυθῇ τελεία φυσικὴ. Τοῦτο ὅμως ὁ Φίχθιος δὲν ἠδυνήθη, διότι ἐκεῖνοι οἱ νόμοι μένουσι τῷ ἐγὼ ἀκατάληπτοι· τὸ ἐγὼ βλέπει μόνον, ἢ πρέπει συνεπεία τούτων τῶν νόμιων νὰ ἐνοπτρισθῇ, δὲν ἐννοεῖ ὅμως τὴν ἐσωτερικὴν συνέχειαν καὶ τὸν μηχανισμόν αὐτῶν. Οἱ νόμοι οὗτοι εἰσι κυρίως αἱ κατηγορίαι, ὡς παρὰ Καντίω, ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἀνευ ὀργανικῆς συνεχείας· ἀρα καὶ αἱ ἀντανάκλασις αὐτῶν οὐδεμίαν ἐν τῇ φύσει ἔχουσι συνέχειαν. Τὸ προῖον ταύτης τῆς ἰδεολογίας, χώρου, ἐμπειρίας κενοῦ καὶ τυχαίας πολλαπλότητος, ἀντίκειται κενῷ νοεῖν. Ἐὰν τὸ κενὸν νοεῖν ὡς ἐνεργητικὴ καὶ πραγματικὴ δύναμις ἀντίκειται μηδαμινῷ κόσμῳ, ὡς ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς τοῦ Φίχθιου θεωρίας συμβαίνει, τοῦτό ἐστὶν ἀνακόλουθον· διότι μετὰ τῆς θέσεως πραγματικῆς δυνάμεως τίθεται ἡ ἀναφορὰ πρὸς ἕτερον πραγματικόν, καὶ τοῦτό ἐστὶν, ἢ ἠρνεῖτο ὁ Φίχθιος· οὕτω κρίνει ὁ "Εγγελο;".

Κυρίως δὲ ἡ μὴ λυθεῖσα ἀντίφασις εὐρίσκεται εἰς τὸ ὅτι ὁ Φίχθιος τὸ ἐγὼ ὡς πεπερασμένον ὑπέθετε καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἕτερον, ἢ μᾶλλον ὅτι αὐτὸ παρεδέχθη καὶ ἀνευ συζητήσεως ὑπέθετεν· καὶ τοῦτο δείκνυται ὡς ἐμπειρία ψυχολογικὴ, ὡς ὑπόλοιπον τῆς τοῦ Λωκκίου θεωρίας. Τοιοῦτον δ' ὑποτιθέμενον δὲν δύναται ἄλλως νὰ νοηθῇ εἰμὴ ἐν ἀλληλεπιδράσει πρὸς ἕτερα πραγματικὰ ἀντικείμενα. Τοῦτο ὅμως τὸ πεπερασμένον ἐγὼ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὡς ἄπειρον, καὶ οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γείνη περὶ πολλῶν ἐγὼ ἐπ' ἀλλήλων ἐνεργούντων, διότι, ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, τὸ μὴ ἐγὼ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ἐγὼ, ἀλλὰ μένει μόνον παράστασις αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ μὴ ἐγὼ περιέχεται ὁ ὅλος κόσμος· ἐὰν ὁ Φίχθιος ἐγίνωσκε πραγματικῶς, ὅτι παρὰ τὸ ἐγὼ δὲν ὑπάρχει ἕτερον πραγματικόν, καὶ τὸ μὴ ἐγὼ, ὁ κόσμος, ἐστὶ καθ' αὐτὸ μὴδὲν, κενὸν μόνον φαινόμενον, ἔπρεπε, ὡς λέγει ὁ "Εγγελο;, νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὸ ἐγὼ ἐστὶν ἐπίσης, ὡς τὸ μὴ ἐγὼ, μὴδὲν, διότι τὸ ἐγὼ ὡς πεπερασμένον δύναται νὰ ἦναι μόνον

διὰ τὸ ὅτι ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ μὴ ἐγώ.» (1). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰακώβης τὸ τέλος τοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Φίχθιου ἀπεκάλεσε μη-
δενισμόν.

Ἐὰν τῷ μὴ ἐγώ ἐξ ἀρχῆς ἢ αὐτὴ ἀξία ἀπεδίδοτο, ἤτις ἀπε-
δόθη τῷ ἐγώ, οὐκ ἐτελειοποιεῖτο ἐξ ἀρχῆς ἢ ἔμμονος τοῦ συστή-
ματος ἀνάπτυξις, καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ θὰ ἀνεγνωρίζετο σύν-
θετον, δηλαδὴ πραγματισμὸς καὶ ἰδανισμὸς. Ἄρα ἡ κυρία ἔλ-
λειψις τοῦ συστήματος τοῦ Φίχθιου ἐστίν, ὅτι ὁ Φίχθιος τὸ νοεῖν
ὑπέλαβεν ὡς ὑποκείμενον ἀνευ ἀντικειμένου, ὡς ἐμπειρικὸν ὑπο-
κείμενον ἢ ἐγώ. Καὶ τοῦτο ὡς ἐν μόνον μέρος τοῦ ὅλου ἐγώ
ἀπέκλειε τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον.

Ἡ ἀληθὴς σημασία τοῦ Φίχθιου ἦτο ἡ ἀντιθέσις αὐτοῦ πρὸς
τὴν ἀπόλυτον οὐσίαν τοῦ Σπινόζου ἢ βέλτιον εἰπεῖν, τὸ σύστη-
μα τοῦ Καντίου μετεσχημάτισεν εἰς εἰδολογικὸν Σπινοζισμόν,
δὲν ἀπέδειξεν ὁμῶς, ὅτι τὸ ἐγώ καὶ μὴ ἐγώ εἰσιν ἀλλήλοις ἀν-
τιθετα. Ἐπειδὴ δ' ὁ αὐτοδιορισμὸς τοῦ νοεῖν ὑποθέτει ἐν ἀπό-
λυτον μόνον, εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀντιθέσεως ἀνυπόστατος.
Τοῦτο τὸ βῆμα τὸ νὰ ὀρίσῃ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὡς ἐγώ καὶ ἐπομέ-
νως ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον ἦτο μέγα. Ὁ Φίχθιος ὁμῶς
τὸ ἐγώ δὲν ἀνέπτυξεν ἀντικειμενικῶς, ὡς ὁ Σχελλίγγιος, ἀλλ'
ὑποκειμενικῶς. Ἐπειδὴ δ' ὁ Φίχθιος περιορίσθη ἐντὸς τοῦ ὑποκει-
μενικοῦ, δὲν ἀνῆρσεν αὐτὸ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦλθεν εἰς τὸ ἀ-
ληθῶς καθόλου πρότερον. Τὸ ἐγώ ὁ Φίχθιος δὲν ἀνέπτυξε γενε-
τικῶς ἀπὸ τῆς ὑψίστης βαθμίδος μέχρι τῆς ἐλαχίστης, ὡς ἡ ἔ-
πειτα τοῦ Σχελλίγγιου φιλοσοφία, ἀποδείξασα τὴν γένεσιν ὡς
ἀνάπτυξιν αὐτοῦ τοῦ ἐγώ, ὡς αὐτανάπτυξιν. Ἀφ' οὗ ἀρχὴ ἀπό-
λυτος τὸ ἐγώ κατέστη, δὲν ἠδύνατο αὐτὴ πλέον νὰ ὀνομάζῃται
ἐγώ, καὶ τοῦτο ὁ Σχελλίγγιος ἀντι τοῦ ἐγώ ἔθεσε τὴν ἀφρη-
μένην λέξιν «ἀδιαφορίαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου»,
ἣτις ἐσήμαινεν ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ τίθεται τὸ ἀντικείμενον (ὁ ἐκ-
τὸς κόσμος) καὶ τὸ ὑποκείμενον (ὁ ἐντὸς), καὶ διὰ τοῦτο τὸ σύ-
στημα τοῦτο ἐπεκλήθη σύστημα τῆς ταυτότητος πρὸς διάκρισιν

ἀπὸ τοῦ συστήματος τοῦ Φίχθιου ὑποθέτοντος τὴν φύσιν συμ-
βεβηκὸς τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγώ (1). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ
Φίχθιου ἐπικρίνεται ὑπὸ τὴν περιορισμένην ἔποψιν αὐτοῦ καὶ
ὅτι τὴν φύσιν δὲν συμπεριέλαβεν ἐν ἑαυτῷ, διότι αὐτὴν δὲν ὑπέ-
λαβεν ἐγωειδὲς, οὐσιωδὲς, ἀλλὰ φαινόμενον ἀπλῶς, μὴ ἐγώ μὴ
ὄν. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φίχθιου πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι πάντα
ἐξ ἐνὸς ἀνωτάτου ἀξιώματος παράγονται, ἔφερε τὸν Σχελλίγγ-
γιον εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ταυτότητος.

Ὁ Φίχθιος καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἠθικὴν πραγμα-
τεύεται ὡς ἐπιστήμας τοῦ νοῦ καὶ παράγει ἐκ τοῦ ἐγώ. Τὴν
ἐλευθερίαν καὶ ὁ Φίχθιος καθιστᾷ βάσιν τοῦ δικαίου, τὴν δὲ
πολιτείαν παριστᾷ ὡς κατάστασιν τοῦ δικαίου τουτέστιν ὡς
σχέσιν τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ πεπερασμένον, ἢ δ' ἐλευθερία
ἐκάστου περιορίζεται ὑπὸ τῆς τῶν ὅλων (Hegels Gesch. d. Phil.
III. σ. 577). Τοῦτο οὐσιωδῶς ἦτο τὸ πρότερον σύστημα τοῦ
Φίχθιου, ὃ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μετάβασις ἀπὸ τοῦ Καντίου
εἰς τὰ νεώτερα συστήματα, ὡς εἰσαγωγή εἰς αὐτὰ καὶ ἡ κλεις
αὐτῶν. Ὁ Φίχθιος ὁμῶς αὐτὸ μὴ ἀναπτύξας ὀργανικῶς, ἀλλ' αὐ-
θαιρέτως, περιέπεσεν εἰς κενὴν διαλεκτικὴν, καὶ προϊόντος τοῦ
χρόνου τὸ σύστημά του καθίστατο χυδαιότερον, ὡς τὰ ὕστερον
συγγράμματα αὐτοῦ ἀποδεικνύουσι, διότι δι' αὐτῶν ἐζήτει νὰ
παραβιάσῃ τὸ κοινὸν εἰς κατάληψιν τῆς φιλοσοφίας του παραλα-
βούσης εἰς τὸ μετέπειτα ἰδέας ἀλλοτρίους μὴ συμβιβαστένας
πλέον πρὸς τὰς προτέρας. Τὰ συγγράμματα τοῦ Σχελλίγγιου
σπουδάσας ὁ Φίχθιος ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ τὴν προτέραν
θεωρίαν του.

Τὴν δ' ὕστεραν ταύτην θεωρίαν αὐτοῦ ἐξέθηκεν ὁ Φίχθιος ἐν
τινι συγγράμματι (von der Bestimmung des Menschen.) καὶ ἐν
ταῖς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του τῷ 1834 ἐκδοθείσιν ἐν τρισὶ τόμοις.

Ὁ Φίχθιος συνήθετο ὅτι τὸ σύστημά του φέρει εἰς ἀναίρε-
σιν πάντων, εἰς μηδέν, διότι ἡ γνῶσις ὡς ἀπόλυτος ἐκληφθεῖσά
ἐστίν ὡς καθαρὰ αὐτοθεσία τοῦ ὄντος τὸ παντελῶς ἐναντίον τοῦ

(1) Hegels Kritik des Fichtischen Systems von 1802. Kr. Journ. Ja-
cobis Sendschreiben an Fichte.

(1) Schellings Werke I. Bd. 16 Vorl. III. Bd. 3 καὶ 4 Vorles.

ήντος και δια τούτο μηδέν· πρότερον δὲ δὲν εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην, διότι τὸν πραγματικὸν κόσμον ἐθεώρει σκεπτικῶς και ἐπὶ τέλους ἔφερε διὰ τῆς πίστεως εἰς εἶδος ὑποχρεωτικῆς ἀναγνώρισεως. Ἐάν ἡ φιλοσοφία ἦναι ἐξ ὑποκειμένου ἰδανικῆ, εἴαν τὸ ἰδανικὸν ἐκλαμβάνη μονομερῶς ὡς ἀληθὲς και μόνον βέβαιον και ἀναίρη αὐτοῦ πᾶσαν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, πρέπει και νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἡ γνῶσις ἢ οὐδὲν γινώσκουσα ἔστιν ἢ μόνη ἀληθής, διότι, εἴ τι ἐγίνωσκεν, θὰ ἀντέκειτο αὐτῇ τι ὄν, και ὁ δυαδισμὸς, θὰ ἦτο ἀφρευκτός· ἡ ἀντίφασις αὐτῇ ἔπρεπε σαφῶς νὰ παρασταθῆ, ἵνα γνωρισθῆ, ὅτι παρὰ τὸν δυαδισμὸν και τὸν ἰδανισμὸν ἔστι και τρίτον τι δυνατόν, τουτέστιν ἡ ἀρχικὴ ταυτότης τοῦ ὑποκειμενικοῦ και ἀντικειμενικοῦ, ἥτις οὔτε μόνον τὸ ἓν ἔστιν οὔτε τὸ ἕτερον, ἀλλὰ ὁμοῦ και τὰ δύο, διότι τούτων ἑκαστὸν ἔστι πεπερασμένον και πᾶν τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἔστι μηδέν.

Ὁ Κάντιος τὸ ἀπόλυτον οὔτε ὑποκείμενον (νοεῖν) ἀπεφήνατο οὔτε ἀντικείμενον (εἶναι), ἀλλὰ γνῶσιν (σύνθεσιν ἀμφοτέρων)· ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν συγγραμμάτων του ἐκλαμβάνει ὁ Κάντιος ἄλλως, ὁ δὲ Φίχθιος τὸ ἀπόλυτον παριστᾷ ὡς ἐνότη-
τα και τῶν τριῶν, ἐν ἀπόλυτον και οὐχὶ τρία. Τοῦτο λοιπὸν τὸ τρίτον, τὸ πραγματικώτατον πάντων ἦτο τῷ Φίχθιῳ ὁ ἀπειρος λόγος, ὅς ὡς σύστημα ἰδεῶν ἔστιν ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς και ὑπάρξεως και τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ ἔχει ἐν πᾶσι τοῖς πεπερασμένοις οὔσι· και τοῦτο τὸ ὄν ἔστιν ὁ θεός.

Ὁ θεός λοιπὸν δὲν ἦτο τὸ πεπερασμένον ἐγὼ, ὡς πρότερον ἐδόξαζεν, ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ ἰδέα ἔστίν ἡ ἀρχὴ πάσης φιλοσοφίας. Ὁ δὲ θεός ὡς καθαρὸν ὄν δύναται νὰ καταληφθῆ μόνον διὰ τῆς ἐννοίας.

Εἰ και ὁ Φίχθιος διὰ τῆς τοῦ Σχελλιγγίου φιλοσοφίας ἤσθετο τὴν ἔλλειψιν τῆς προτέρας αὐτοῦ φιλοσοφίας, εἰ και πλεῖστα τὸ νεώτερον αὐτοῦ σύστημα λάθη περιέχει, ὡς ὁ Σχελλίγγιος ἀπέδειξεν (1), ὁ Φίχθιος ὁμῶς ὑψωσε τὴν φιλοσοφίαν μέχρις ἐκείνης

(1) Darlegung des wahren Verhältnisses der Naturphilosophie zur verbesserten Fichtischen Lehre 1806.

τῆς βαθμίδος, ἀφ' ἧς ἡ δύνατο ἐγκαταλιπὼν τὴν μηχανικὴν μέθοδον νὰ θεμελιώτῃ τὴν γενετικὴν βουλόμενος ὁμῶς ὁ Φίχθιος γενικὴν τῆς γνώσεως θεωρίαν και ἀποδείξας, ὅτι ἀμεσος γνῶσις τοῦ ἀπολύτου λαμβάνει χώραν, δὲν προέβη περαιτέρω, οὐδ' ἔδειξε πῶς τὸ ἀπόλυτον πρέπει ἐκ τοῦ ἀορίστου νὰ προβῆ εἰς ὀριστικότητα και πραγματικότητα και νὰ διορίσῃ ἑαυτὸ ἐν τῷ συνειδότι τῷ συνοδεύοντι αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ, ὅτι ἡ τοῦ ἐκτός κόσμου ἐμφάνισις πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς βαθμὶς ἀναπτύξεως τοῦ συνειδότος, και ἡ ἐμπειρικὴ ὑπαρξίς ἔστιν ἀναγκαία καθόλου πρὸς παραγωγήν τῆς γνώσεως· και ἐτι τῷ 1810 γράψας πρὸς Γιακώβην λέγει ὅτι «μόνον τὸ ἀπόλυτον σχῆμα τοῦ θεοῦ ἔστι διὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐμφανίσεως ἀπλῶς κατὰ τὴν ἐμὴν φιλοσοφίαν τὸ πραγματικὸν ἐν τῇ ἐμφανίσει· τοῦτό ἔστιν ἀπολύτως δι' ἑαυτοῦ ἀνευ τινὸς ἐξωτερικοῦ αἰτίου ἀπλοῦν ἀμετάβλητον, αἰδίον, ὑπ' οὐδεμίαν ἐποπτικὴν και νοητικὴν μορφήν, τὸ ἐλεύθερον, ἀνεξάρτητον και ἀπόλυτον ἐν τῇ ἐμφανίσει· τοιοῦτόν ἔστιν αὐτὸ καθ' αὐτό· θεωρούμενον δὲ θεωρεῖται και ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑαυτὴν θεωροῦσαν δύναμιν (τὸ ἐγὼ), και θεωρουμένου λύεται κατὰ νόμους ἢ ἐνότης εἰς πολλά.»

Τοῦτο τὸ πραγματικὸν ὄν, τὸ ὄν τῶν ὄντων, ὃ ἐν ἡμῖν ἔστιν και ἑαυτὸ ἐν ἡμῖν θεωρεῖ, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ θεῖον, ὡς τὸ κυρίως πραγματικόν· ἡμεῖς αὐτοὶ ἐσμὲν ἐκ τοῦ θεοῦ και τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν εἴμεθα ὁμῶς θεοὶ, διότι ἡ ἐννοία τοῦ θεοῦ περιέχει μὲν και τοῦτο τὸ ἀπόλυτον ὄν ἐν αὐτῷ, οὐχὶ δὲ και τοὺς διορισμοὺς τοῦς ὑπάρχοντα· τῷ ἀπλύτῳ, ὃ ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ συνειδότι ἐμφανίζεται. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ δηλαδὴ βλέπει ἑαυτὴν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς φαινομένοις, ἰδίως ἐν ταῖς τοῦ τόπου και χρόνου κατηγορίαις, βεβυθισμένην, μὴ κεκαθαρισμένην ὅπως ἐν ἑαυτῇ πρὸς τὸ πραγματικόν, σαφὲς συνειδὸς τοῦ καθαροῦ ἀπολύτου. Τοῦτο τὸ ἀληθῶς θεῖον πρέπει αὐτῇ νὰ παριστᾶται ὡς ἰδανικόν, ὡς τὸ ἀπολύτως ἀληθὲς, καλὸν κίγαθόν, εἰς ὃ πρέπει ν' ἀποβλέπῃ ἡ ψυχὴ, και οὐ ἢ σύνθεσις (τὸ σύνολόν) ἔστι τὸ ἀληθῶς ἀπόλυτον, και ὡς τοιοῦτον ἀξίον νὰ ὀνομάζῃται θεός.

Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστημολογία ἐστὶ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου συνει-
δῶτος, ἔχει νὰ φέρῃ μόνον μέχρι τῆς ἐννοίας τοῦ ὑπερτάτου.
Τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶ καὶ ἡ οὐσία ἡμῶν, τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὃ ἐνεργεῖ
κατ' ἀπολύτους νόμους, νοεῖ καὶ ἐποπτεῖται, καὶ ὡς ἀπόλυτον καὶ
δημιουργικὸν ὄν ἀποκαλύπτει ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ἀπό-
λυτον ζωὴν.

Ἐὰν δέ τις ἐθέλῃ νὰ γνωρίσῃ ὡς τὸ ἀπόλυτον ἢ ὁ Θεὸς
ἀποκαλύπτεται, ὡς ἴδῃ εἰς τὴν κατὰ νόμον ἀληθῆ ἐνέργειαν, τὴν
αὐτενέργειαν τοῦ ἀπολύτου ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι καὶ τῇ
συνειδήσει, εἰς ἐκεῖνο, ὃ ἐπεκλήθη ἡ ἠθικὴ τοῦ κόσμου τάξις. Τὸ
ἐμπειρικὸν ὄν ἐστὶν ὅλως διάφορον τοῦ ἀπολύτου ὄντος· ἐν τοῖς
αἰσθητοῖς, ἐν τῷ πλήθει ἐγγύως ἐποπτευομένων οὐσιῶν πρέπει
ἐκάστη οὐσία νὰ διαλυθῇ πάλιν εἰς ἀπλοῦν νόμον· δηλαδή ἐκα-
στον ἐποπτευόμενον ἡρεμοῦν ὄν δὲν εἶναι εἰμὴ ἢ ἐν τῇ ἐποπτεία
στερεὰ γενομένη ἐνέργεια τοῦ ὄρα, ἢ στερεὰ τροποποιήσις τοῦ
ὄραματος. Ἦδη δὲ ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ γνῶσις ἐστὶν εἰκῶν, εἶδος
γινώσκον ἑαυτὸ, τουτέστι προϊόν τοῦ ἐγῶ· ἀπεδείχθη ὡς θεμε-
λιώδης νόμος τοῦ συνειδῶτος τὸ νὰ θέσῃ ὄν, ὅτι τὸ ὁρισμένον
ὄν ἐστὶν ἡ ἀντανάκλασις ὁρισμένων ἀπλῶς νόμων· τὸ δὲ νοεῖν
τὴν ἀναγκαιότητα ὁρισμένης τινὸς ὑπάρξεως σημαίνει τὸ ἐξη-
γεῖν τὴν ὑπαρξίν ἐκ τοῦ νόμου τοῦ νοεῖν, δι' οὗ ἐτέθη· ἄρα πᾶν
ἐμπειρικὸν ὄν, ἐκάστη τοῦ συνειδῶτος πραγματικότης ἀνάγει εἰς
τὸν ὑποκειμενικὸν νόμον τῆς γενέσεως, καὶ οὕτως ἐμπροσθεν τῶν
ὀφθαλμῶν τοῦ φιλοσόφου ἐξαφανίζεται πᾶσα αἰσθητὴ ὑπαρξίς
ὡς οὐσία ἡρεμοῦσα. Τὸ δ' ἀπόλυτον δὲν εἶναι τὸ γεννηθὲν, ἀλλὰ
τὸ ὄν, τὸ γεννῶν, ἡ πηγὴ, ἡ ζωὴ, τὸ νοεῖν μεθ' ὅλων τῶν αὐ-
τοῦ νόμων.

Ἡ προτέρα φιλοσοφία παρέλαβεν εἰς τὸ συνειδῶς τὰς παρα-
στάσεις τῆς ἐμπειρικῆς ὑπάρξεως ἐτοίμους ὡς δεδομένας τοῦ
συνειδῶτος πραγματικότητας, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν
καταγωγὴν αὐτῶν, ἄρα ὡς ἀπολύτους· ἡ δὲ τοῦ Φίχθιου δεικνύει
αὐτὰς ὡς ἐκ τοῦ ἐγῶ παραγομένας καὶ ὡς κατὰ ἐνυπάρχοντας
νόμους σχηματισθείσας· ὥστε αὐταὶ δὲν εἶναι πλέον ἀνεξήγηται
καὶ ἀπόλυτοι, ἀλλ' ὡς προϊόντα ἐκ τῆς καταγωγῆς τῶν ἐξηγη-

ται, ἐξαγόμενα τῆς ζωῆς, τῆς ἀπολύτου ἐνεργείας, ἣτις ὡς συν-
ειδῶς ἐνεργοῦσα παράγει αὐτὰς ἐν ἑαυτῇ καὶ ἐν αὐταῖς ἐμφανί-
ζεται· αὐταὶ λοιπὸν δὲν εἶναι τὸ παραχθὲν, τὸ πραγματικόν,
ἀλλ' οἱ νόμοι καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐνεργοῦσα ζωὴ. Καὶ τοῦτο ἐστὶ
τὸ ἀπόλυτον ἐν ταύτῳ ὡς τὸ μόνον πραγματικόν, ἡ ἀληθῆς
πραγματικότης, ἣτις ὑπ' οὐδεμίαν μορφήν τοῦ ὄντος δύναται
νὰ περιληφθῇ, οὐδ' ὡς τι ὑλικόν, διότι τοῦτο ἐστὶν ἐμφάνισις
αὐτοῦ καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ πρῶτον ὄν, ὃ ἐστὶν ὄν ἀόρατον, κε-
χωρισμένον ἀπὸ πάσης αἰσθητῆς ἐποπτείας, νοήσει μόνον περι-
ληπτὸν καὶ ὁριστὸν κατὰ τοὺς νόμους τοῦ νοεῖν· οὗτοι δ' οἱ νό-
μοι ἐκφράζουσι τοὺς κοινούς νόμους τοῦ ἀπολύτου, τουτέστι τὴν
ἀληθῆ οὐσίαν αὐτοῦ, ὡς νόμους τοῦ ἐνεργεῖν καὶ ἐμφανίζεσθαι.
Ἐκάστη δὲ νεκρὰ οὐσία, ἐν ἣ ἡ ζωὴ ἐπικρατεῖ, ὡς παράστασις
εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἀνήκουσα καὶ ὡς μηδὲν ἀποδειχθεῖσα, πρέπει
ὅλως νὰ ἀφαιρεθῇ.

Καίτοι ὁ Φίχθιος κατ' ἴδιον τρόπον τὴν ἐξ ὑποκειμένου μέ-
θοδον αὐτοῦ ἐπεξέτεινε καὶ τὸν πρότερον περιορισμὸν διέρρηξε
καὶ μέχρις ὑποκειμενικοῦ ἰδανικοῦ—πραγματισμοῦ ἀφίκετο, οὗ-
τός ἐστὶ πάλιν νέος περιορισμὸς αὐτοῦ, διότι πραγματικότης ἔτι
δὲν ἔλαβε τὴν ἀληθῆ σημασίαν αὐτῆς, διότι τὰ ἀντικείμενα δὲν
εἶναι ὡς τὸ ὑποκείμενον, ὑποκείμενα καὶ ἀντικείμενα δὲν εἶναι
ὅμοια· ἡ φύσις αὐτῆ καθ' αὐτὴν τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου ἀπο-
λύτου ἔτι στερεῖται πάσης περαιτέρω θεωρητικῆς ἀναπτύξεως.
Ἡ ὑστέρᾳ ὁμοῦς αὕτη θεωρία τοῦ Φίχθιου δὲν εἶναι πλέον αὐ-
τοῦ, ἀλλὰ τοῦ Σχελλιγγίου, ὡς ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγράμ-
ματι ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ Φίχθιος τὸ ὑστερον σύστημα αὐτοῦ μετε-
ποίησεν ἀσπασάμενος τὰς ἰδίας τοῦ Σχελλιγγίου ἰδέας καὶ τὸ
θεῖον ὄν ἀπεφῆνατο ὡς πρῶτον, ὃ ἀποκαλύπτει ἑαυτὸ ἐξ ἑαυ-
τοῦ, τὸν κόσμον. Ἡ ἰδέα ὁμοῦς αὕτη τοῦ Φίχθιου, ὅτι τὸ ὄν, ἡ
οὐσία, ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἀνύψωσε τὴν φιλοσοφίαν εἰς βαθ-
μὸν ἀνώτερον.

Καίτοι ὁ Φίχθιος τοῦτο κατώρθωσε, τὸ σύστημα ὁμοῦς αὐτοῦ
ἦτο, ὡς ὁ Σχελλίγγιος λέγει, ὡς περ φαινόμενον, ὡς τις ἀστρα-
πὴ, ἣτις στιγμαίως τὸν αἰῶνα φωτίσασα ἀνῆψε πῦρ, ὃ καθ' ἅλῳν

τόν ἔπειτα χρόνον διέμεινε καὶ εἰσέτι κατὰ τὸ πλεῖστον διαρκεῖ.

Τὸ πρότερον ὁ Κάντιος ὑπέλαβε τριττόν, τὸ τῆς αἰσθητῆς ἐποπτείας, τὸ τοῦ νοῦ καὶ τὸ τοῦ λόγου· ὑπὲρ αὐτὰ ἦτο ὁ λόγος αὐτὸς καθ' αὐτὸν ἐαυτὸν γινώσκων· τὸ γινώσκον καὶ τὸ γινωσκόμενον ἦσαν ταῦτά· ἀμα ὁ λόγος ἐπαναφέρει ἐαυτὸν εἰς ἐαυτὸν, ποιῆσθαι ἐαυτὸν ἀντικείμενον, εὕρισκε τὸ πρότερον ἐν ἐαυτῷ, τουτέστι τὸ ὑποκείμενον παντὸς ὄντος, καὶ ἔχει ἐν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως παντὸς ὄντος ἐκ τῶν προτέρων· ἐπομένως ἡ συζήτησις, ἣτις ἦτο κατὰ Φίχθιον ἐν τῷ ὑποκειμενικῷ ἐγκεκλεισμένη, ἔλαβεν ὑπὸ τοῦ Σχελλιγγίου τροπὴν ἐπὶ τὸ ἀντικειμενικόν.

Καὶ οὐ μόνον ὁ Σχελλιγγίος καὶ ὁ Ἐγγελος προσέβαλον τὴν τοῦ Φιχθίου ἐπιστημολογίαν, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Κάντιον, ὡς ὁ Σμιλδιος, ὁ Ρεῦγχόλδος, ὁ Βέκκιος καὶ ἄλλοι, καὶ ἠγωνίζοντο νὰ ὑψωθῶσιν ὑπὲρ τὸν ὑποκειμενικὸν ἰδανισμόν (2). Τοῦτο ὅμως τότε οὐδεὶς κατώρθωσεν, οὐδὲ Φρειδερίκος ὁ Σχλέγκελος, διότι ἰσχυρίζετο ὅτι τὸ ὑποκείμενον γινώσκει ἐαυτὸ ὡς ἀπόλυτον, τὰ δ' ἄλλα εἰσὶ μηδέν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὑποκειμενικὸς ἰδανισμὸς πάντα ἀμφίβολα καθιστᾷ καὶ ἀβέβαια, ρίπτεται τὸ ὑποκείμενον εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζητοῦν ἐν αὐτῇ νὰ εὕρῃ θετικότητα καὶ ἠρεμίαν· αὕτη δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ νοεῖν ἀπελπισία ἔθησε πολλοὺς εἰς τὸ θρησκευτικόν, μετέστησε εἰς τὸν καθολικισμόν καὶ ἀφορμὴν εἰς δεισιδαιμονίας καὶ θαύματα ἔδωκεν.

Ὁ Φρειδερίκος Σχλέγκελος τὸ σύστημα τοῦ Φιχθίου ἀσπασάμενος ἐτράπη εἰς τὸ τοῦ Σπινόζου καὶ τὸν μυστικισμόν, εἰ καὶ συμφωνεῖ ἐν τισὶ μετὰ Σχελλιγγίου, Ἐγγέλου καὶ τοῦ Σλειερμαχέρου ἰδίως.

Ὁ Σχλειερμάχερος (2) ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ ἔδρα τῆς θρησκείας ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτοῖς. Τοῦτο τὸ ὑπέρτατον ὄν ὑπέθετεν ἐν τῷ αὐτοσυνειδῶτι ὡς ἄμεσον, καὶ ὅτι ἡ ἄμεσος αὕτη γνώσις τοῦ ὄντος ἐστὶ ποιητικὴ καὶ προφητικὴ· καὶ ποιητικὴ μὲν ἐστὶν ἡ περὶ τὸ ζῆν

(1) Überweg III, 199· περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν.

(2) Περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὁ Überweg III, σ. 232.

καὶ τὸ ἀπόλυτον πρόσωπον ἐν τῇ ἐποπτεία, οὐχὶ δ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ, καὶ τὸ ποιητικῶς ἐκφραζόμενον ἐστὶν ἡ ἰδία ἐποπτεία τῆς τοῦ αὐτοσυνειδῶτος ζωῆς· ἡ δ' ἀλήθειά ἐστὶν ἡ ἀπόλυτος κίνησις, καὶ ὡς κίνησις μορφῶν ἐστὶν ἡ τῆς κινήσεως οὐσία ἡ ἐννοία, ἡ μορφή καὶ οὐχὶ τὸ πραγματικόν τῆς μορφῆς. Τὸ δὲ προφητικόν ἀναφέρεται εἰς τὴν πίστιν, εἰς τὸ αὐτοσυνειδῶς, ὃ ἐποπτεύει μὲν τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, αὐτὸ δὲ δὲν ἐννοεῖ, διότι τοῦτό ἐστὶν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν. Τὰ δὲ προφητικὰ ῥήματα πρέπει νὰ ἦναι ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκάστου. Διὰ ταύτης ὅμως τῆς ἰδέας ἡ γνώσις τοῦ ἀπολύτου γίνεται ἔργον τῆς καρδίας, ὡς παρὰ τῷ Ἰακώβῳ ἡ καρδία, τὴ αἰσθημα, πρέπει νὰ ὁμιλῇ, αὐτοὶ δὲ οὐδὲν καθ' ἑαυτοὺς λέγουσιν. Ἡ φιλοσοφία ὅμως κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καταστρέφεται, καὶ εἰς τὸ ἀτομικὸν ἀναγομένη καθίσταται ἀτομικὴ καὶ διὰ τοῦτο τυχαία.

Καίτοι τὸ σύστημα τοῦ Σχλειερμαχέρου πολλὰ μονομερῆ περιέχει στοιχεῖα, εἶναι ὅμως ἀνώτερον τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου, εἰ καὶ μέχρι τοῦ συστήματος τοῦ Σχελλιγγίου δὲν ἀνυψοῦται. Τὸ σύστημα τοῦ Σχλειερμαχέρου δὲν περιέχει σπέρματα νέας φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἀλλ' εἶναι συστημάτων προγενεστέρων ἀνάπτυξις.

Ἀρχὴν δ' ὑποκειμενικὴν ἠσπάσαντο καὶ ὁ Νόβαλτις καὶ ὁ Φρεΐσιος καὶ ὁ Βυτερβέκκιος καὶ ὁ Κρύγιος καὶ ἄλλοι (1). Ὁ Φρεΐσιος ἀσπασάμενός τὴν πίστιν τοῦ Ἰακώβου ἐζήτησε νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὴν κριτικὴν τοῦ καθαρῶ λόγου. Ὁ δὲ Βυτερβέκκιος τὴν ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ὑπέλαβεν ὡς ἀπόλυτον δύναμιν, δι' ἧς ἔχομεν τὸ πᾶν ἐν ἡμῖν καὶ ἡμᾶς ἐν τῷ παντὶ, οὐχὶ ὅμως δι' ἐννοιῶν καὶ συλλογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἀποτελοῦσης καὶ τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν λογικὴν φύσιν ἡμῶν.

Ὁ δὲ Κρύγιος λαβὼν ἰδέας Σχελλιγγίου καὶ ἄλλων ἐζήτησε νὰ συνδέσῃ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν θεωρίαν, τὸν ἐκτὸς καὶ ἐντὸς κόσμον. Ἡ φιλοσοφία ὅμως αὐτοῦ σύμμικτος ἐξ ἰδεῶν Καντίου,

(1) Überweg III, 191, 189· περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν.

φιχθίου και Σχελλιγγίου δεν αποτελεί σύστημα οργανικόν. (Hogels Gesch. d. Phil. III. σ. 580.).

Ὁ δὲ τὸν ὑποκειμενικὸν ἰδανισμόν ἀναιρέσας και τὴν φιλοσοφίαν κυρίως προαγαγὼν ἦτο Φρειδερίκος Βιλέλμος Ἰωσήφ Σχελλιγγίος.

V. ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΒΙΛΕΛΜΟΣ ΙΩΣΗΦ ΣΧΕΛΛΙΓΓΙΟΣ.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος γεννηθεὶς ἐκ πατρὸς κληρικοῦ τῷ 1775 ἐν Λεομβέρῳ τῆς Βυρτεμβέργης, ἐσπούδασεν ἀπὸ τοῦ 1783 ἐν τῷ λατινικῷ σχολεῖω, ἀπὸ δὲ τοῦ 1786 μέχρι τοῦ 1790 ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ σχολῇ τοῦ Βεβεργαυσένου, τῷ δὲ 1790 κατετάχθη εἰς τὴν ἐν Τυβίγγῃ θεολογικὴν σχολὴν, ἐν ἣ διέμεινε μέχρι τοῦ 1795· ἐκ δὲ τῶν πέντε ἐτῶν τὰ μὲν δύο ἐσπούδασε φιλοσοφίαν, τὰ δὲ τρία θεολογίαν· ἐν δὲ τῇ αὐτῇ σχολῇ συνήκνησεν ἐπὶ τετραετίαν μεθ' Ἐγέλου, μεθ' οὗ και συνεφιλιώθη. Ἐν Τυβίγγῃ ἐσπούδασε τὸν Φίχθιον, ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ ἐκτήσατο τὴν κριτικὴν και ἱστορικὴν αὐτῆς βάσιν, ἣν ἐτήρησε και ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς ἐρεῦναις περὶ μυθολογίας και ἀποκαλύψεως. Τῷ δὲ 1795 ἔγεινε παιδαγωγός, τῷ δὲ 1796 μετέβη εἰς Λειψίαν, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1798, γνωρίσας ἐν μὲν Λειψίᾳ τὸν Σχίλλερν, ἐν δὲ Ἰένῃ τὸν Γοίθιον. Κατὰ δὲ τὴν ἐν Λειψίᾳ διαμονὴν του μεταβαίνει ὁ Σχελλιγγίος ἀπὸ τῆς ἐπιστημολογίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως ἀσχοληθεὶς και περὶ τὴν μαθηματικὴν, τὴν φυσικὴν και τὴν ἱατρικὴν.

Τῷ δὲ 1798 ἀπέστειλεν ὁ Γοίθιος αὐτῷ τὸν διορισμὸν ἐκτάκτου καθηγητοῦ ἐν Ἰένῃ, ἐν ἣ διέμεινεν ἀπὸ τοῦ 1798 μέχρι τοῦ 1803, μορφώσας ἐκεῖ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα.

Ἡ τάσις τοῦ αἰῶνος εἰς ἔνωσιν ἀπῆτει και νέαν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο ὁ Σχελλιγγίος διὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως ἔτυχε τότε ὑποδοχῆς μεγίστης.

Ἐν δὲ Ἰένῃ ἠκροάσατο αὐτοῦ ὁ Ἐγελος ἐπὶ διετίαν· ὁ Σχελλιγγίος ὁμῶς τοῦ Φίχθίου δεν ἠκροάσατο, ἀλλὰ ἀπαξ μόνον, ὡς αὐτὸς ὁ Σχελλιγγίος ἀπὸ καθέδρας διεβεβαίωσεν, ὅτι ἐν μιᾷ τῶν

παραδόσεων αὐτοῦ παρευρέθη, ἐγκωμιάσας αὐτὸν ὡς ἔξοχον βήτορα.

Ὁ δὲ φιλικὸς σύνδεσμος τοῦ Σχελλιγγίου και Ἐγέλου ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικὸς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἀμφοτέρων εἰς προαγωγὴν αὐτῆς συνεργασθέντων.

Τῷ δὲ 1802 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς και τῷ 1803 μετέβη εἰς Βυρτσβούργον, ὅπου ἤρξατο τῶν παραδόσεων αὐτοῦ και ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1806. Ἐκεῖ ὁμῶς εὔρεν ὁ Σχελλιγγίος ἀντιστάσεις, και μάλιστα τὴν πρώτην ἐκ τοῦ καθολικισμοῦ, ὡς διαμαρτυρόμενος, τὰς δ' ἄλλας ἐκ τῆς κυβερνήσεως και τινῶν διασῆμων ἀνδρῶν, οἷον Βεργέρου και Βαγνέρου, καθ' ὧν ἐξανέστη ὁ Κλέϊνος, μαθητῆς Σχελλιγγίου.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Βυρτσβούργου, παραχωρηθέντος τῷ ἀρχιδουκὶ φερδινάρδῳ τῆς Αὐστρίας τῷ 1806, μετηνάστευσεν εἰς Μόναχον, ὅπου διέμεινεν ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1820· τῷ μὲν 1807 διωρίσθη μέλος τῆς ἀκαδημίας και γραμματεὺς τῶν τεχνῶν· δέκα δ' ἔτι ὕστερον ἔγεινε γραμματεὺς τοῦ φιλοσοφικοῦ τμήματος τῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν.

Τῷ δὲ 1820 μετέβη κατ' ἀίτησιν του εἰς Ἑρλάγγην χωρὶς νὰ διδάξῃ πολλὰς ἑξαμηνίας. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ἔτει ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας και τὸν τίτλον τῆς εὐγενείας.

Τῷ δὲ 1826 κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ νέου ἐν Μονάχῳ πανεπιστημίου προσεκλήθη ὡς καθηγητῆς, ἀλλὰ τῶν παραδόσεων του ἤρξατο τῷ 1827 και ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1841 ἔτους, χρηματίσας και προϊστάμενος τῆς ἐν Μονάχῳ ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν μέχρι τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας εἰς Βερολίνον, ὅπου ἀρξάμενος τῶν παραδόσεων του ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1846, διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου μέχρι τοῦ 1854, ὅπου ἐτελεύτησε, ταύτας πλέον δεν ἐπανελάβεν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανὸς μαθητῆς του χρηματίσας, ἀνήγειρεν αὐτῷ μνημεῖον ἐπὶ τοῦ τάφου του, και ἐν Μονάχῳ αὐτῷ ἰδρύσατο ἀγαλμα, ἐν δὲ Βαλχάλα ὑπάρχει ἡ προτομὴ του, ἐν δὲ Βερολίνῳ ὁδὸς τις φέρει τὸ ὄνομά του, τὰ

δέ έργα του ζώσιν ἐν τῇ Γερμανικῇ φιλοσοφίᾳ (1). Ὁ Σχελλίγγιος ἤρξατο νὰ συγγράφῃ λίαν νέος, ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1815, διότι ἐκτοτε πλὴν τινῶν λόγων καὶ τοῦ προλόγου εἰς τὴν τοῦ Κουσίνου πραγματείαν περὶ Γερμανικῆς φιλοσοφίας ἐν ἔτει 1834 οὐδὲν ἐξέδωκε.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του ἐξέδωκεν ὁ υἱὸς του Λύγουστος τὰ ἅπαντα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1856 μέχρι τοῦ 1861 ἐν 14 τόμοις, ὧν οἱ μὲν τέσσαρες κατὰ πρῶτον ἐκδοθέντες περιέχουσι τὸ νέον αὐτοῦ σύστημα, τὸ καλούμενον ὑπ' αὐτοῦ θετικόν, οἱ δὲ δέκα περιέχουσι χρονολογικῶς τὰ ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1850 συγγράμματα αὐτοῦ.

Ἐν δὲ ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ ἤρχετο ἀπὸ τινος εἰσαγωγῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐκθέτων ἐν συντόμῳ τὰ συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων, μετὰ δὲ ταύτην τὸ νέον αὐτοῦ σύστημα καὶ κατ' αὐτὸ τὴν φιλοσοφίαν τῆς μυθολογίας καὶ τῆς ἀποκαλύψεως. Αἱ δὲ παραδόσεις αὗται ἐπανελαμβάνοντο συνήθως κατὰ τριετίαν.

Ὁ Ἐγκελς λέγει (2), ὅτι ὁ Σχελλίγγιος τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν ἐποίησατο ἐνώπιον τοῦ κοινού, καὶ ἡ σειρά τῶν συγγραμμάτων του ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεως αὐτοῦ, δεικνύουσα τὴν διαδοχικὴν πρόοδον αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ σύστημα τοῦ Καντίου, τοῦ Φιχθίου καὶ ἄλλων. Οὐδὲν ὅμως τῶν συγγραμμάτων του δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς περιέχον τὴν ὅλην φιλοσοφίαν του, ἀλλὰ τινὰ μὲν περιέχουσιν ἰδέας Φιχθίου, ὡς τὸ δυνατὸν μορφῆς τινὸς τῆς φιλοσοφίας, τὸ περὶ τοῦ ἐγῶ, περὶ Καντίου, τὰ περὶ φιλοσοφίας τῆς φύσεως, περὶ ψυχῆς κόσμου, ἔπειτα δὲ παραλαβῶν καὶ ἐξ ἄλλων ἀνέπτυξεν ἐπιστημονικώτερον.

Τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου μέχρι τοῦ 1800 φαίνεται ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου, ἀπὸ δὲ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1804 ἐκ τοῦ Σπινόζου, ἀπὸ δὲ τοῦ 1804 καὶ ἐφεξῆς

(1) Τὴν βιογραφίαν του ἐξέδωκε Κούνος Φίτχερος (Kuno Fischer 1872) περιληφθεῖσαν ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ τῆς αὐτοῦ ἱστορίας τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας. Περὶ τῶν συγγραμμάτων του ἀναφέρει ὁ Überweg III, σ. 201—213.

(2) Gesch. d. Phil. III, σ. 585.

ἐκ τοῦ Ἰακώβου Βοήμου, εἰς οὗ τὴν σπουδὴν Φραγκίσκος ὁ Βάδερρος εἰσήγαγεν.

Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ Φιχθίου· ὡς θεωρία ὅμως τῆς ταυτότητος προέβη ὑπὲρ αὐτὴν· ἡ φιλοσοφία τοῦ Σχελλιγγίου ἔλαβε μεταβολὰς διαφόρους, καὶ τὰ κατὰ καιροὺς συγγράμματα αὐτοῦ δεικνύουσι τὸν ἀγῶνα, ἔν ὑπέστη, εἰς τὸ νὰ ἀφιχθῇ εἰς τὸ θετικόν ὑπ' αὐτοῦ καλούμενον σύστημα αὐτοῦ. Τὸ δὲ περὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, τὸ μνημεῖον τοῦ Ἰακώβου περὶ τῶν θείων ὄντων καὶ ὁ πρόλογός του ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κουσίνου περὶ Γερμανικῆς φιλοσοφίας, ἀποτελοῦσι τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ νέον αὐτοῦ σύστημα. Ἐν δὲ τῷ προλόγῳ εἰς τὴν περὶ γερμανικῆς φιλοσοφίας πραγματείαν τοῦ Κουσίνου κατακρίνει τὸν Ἐγκελον, ὅτι ἐν τῇ φαινομενολογίᾳ αὐτοῦ ψέγει αὐτὸν ὡς παραλιπόντα τὴν ταυτότητά του ἀδικαιολόγητον.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία τοῦ Σχελλιγγίου ὑπέστη μεταβολὰς πολλὰς, εἶναι ἀναγκαῖον, πρὸς ἀκριβῆ αὐτῆς κατάληψιν, νὰ θεωρηθῇ κατὰ τὰς διαφόρους τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς περιόδους, καθ' ἕσασιν αὐτὴ μέχρι τοῦ 1800 ἐξηρτάτο ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φιχθίου, ἀπὸ δὲ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1804 ἐκ τῆς τοῦ Σπινόζου, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκ τῆς Θεοσοφίας, ἰδίως δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου Βοήμου.

A. Σύστημα Σχελλιγγίου ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου.

Τὸ ἐξαγόμενον τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου ἦτο, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον ἐγῶ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὅτι πάντα εἶναι αὐτενέργεια τοῦ ἀνθρώπινου ἐγῶ· ἐκεῖνο δὲ ὅπερ ἐστὶ καὶ ἔσται, πρέπει νὰ θεωρηθῇ πρακτικῶς, εἰ καὶ τοῦτο οὐδέποτε ἀμέσως παρατηρεῖται· τοῦτο δύναται μόνον ἐσωτερικῶς νὰ παρατηρηθῇ καὶ χάριν ὑποκειμενικῶν λόγων νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντικείμενον· οἱ δὲ λόγοι οὗτοι ἀνάγονται εἰς τὴν παρατήρησιν τὴν ἐν ἡμῖν, ὅτι ἡ ἐλευθέρα ἐνέργεια ἡμῶν αἰσθάνεται ἑαυτὴν κωλυομένην.

Καίτοι ἡ ἐλευθέρα αὕτη ἐνέργεια ἡμῶν κωλύεται καὶ ὀρίζεται κατὰ Φίχθιον ὑφ' ἑτέρου, ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη ἐστὶν ἐννοια ἐξ ἡμῶν προερχομένη καὶ οὐχ ἕτερον ἐν τῇ θεωρητικῇ φιλοσοφίᾳ εἰμὴ νόμος ὑποκειμενικός τοῦ νοεῖν, καθ' ὃν νοοῦντες ἀποδίδομεν τῷ μὴ ἐγὼ τὴν ἐνέργειαν, καθ' ὅσον εὐρίσκομεν ἐν ἡμῖν ἡμᾶς αὐτοὺς κωλυομένους, καὶ τῷ ἐγὼ τὴν ἀποδίδομεν ἐλευθέραν ἐνέργειαν, ὅσην ἀφαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ μὴ ἐγὼ. Τὸ μὴ ἐγὼ ἐστὶ παράστασις ἡμῶν καὶ γίνεται ὑφ' ἡμῶν ὡς πνευματικῶν ἐνεργητικῶν ὄντων, καὶ ἐνεργεῖ ἐφ' ἡμῶν πασχόντων, καθ' ὅσον δηλαδὴ ἀφ' ἡμῶν ἀφαιροῦμεν ἐνέργειαν καὶ τῷ μὴ ἐγὼ ἀποδίδομεν· ἵνα ὅμως ὁ Φίχθιος διατηρήσῃ τὴν ἀπόλυτον τοῦ ἐγὼ ἐνότητα, τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἐλευθερίαν, ὡς ἀρχὴν τῆς ἐπιστήμης, μετήνευκε τοὺς περιορισμοὺς ἐκείνους εἰς τὸ ὑποκειμενόν, χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οὕτως ἀνήρει τὸ ἀπόλυτον τοῦ ἐγὼ καὶ τὸ ἐγὼ καθίστα ἀνίκανον τοῦ νὰ ἴηαι ἀρχὴ ἀπόλυτος τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Φίχθιος λοιπὸν ὑποθέτων, ὅτι πάντα ἦσαν διὰ τὸ ἐγὼ καὶ δι' αὐτοῦ, ἐξέτεινε τὴν πρακτικὴν τοῦ Καντίου αὐτονομίαν καὶ εἰς τὸ θεωρητικόν. Τὸ ζήτημα ὅμως, πῶς πάντα εἰσι διὰ τὸ ἐγὼ καὶ δι' αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη κατὰ Σχελλίγγιον τὴν ἐννοίαν, ὅτι πάντα πηγάζουσιν ἐλευθέρως ἐκ τοῦ ἐγὼ, διότι τὸ ἐγὼ ὡς πρὸς τὴν παράστασιν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐκτὸς κόσμου καὶ δὲν δύναται νὰ ἴηαι τοῦλάχιστον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος ἀνεξάρτητον. Ἐν ᾧ δὲ τὸ ἐγὼ παράγει τὰς ἑαυτοῦ παραστάσεις ἄνευ γνώσεως, φύσει, ἀναγκαιῶς, ὑπέθετεν ὁ Φίχθιος, ὅτι τὸ ἐγὼ ἀποκλείει ἐκείνην τὴν ἀναγκαιότητα.

Ἐνταῦθα παραλαβὼν ὁ Σχελλίγγιος τὴν τοῦ Φίχθίου φιλοσοφίαν ἔπρεπε νὰ ἐρευνήσῃ, πῶς ἡ ἀναγκαιότης ἐκείνη συμβιβάζεται πρὸς τὴν περὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ ἐγὼ ἐννοίαν τοῦ Φίχθίου. Τὸ δ' ἐξεγόμενον τῆς ἐρεύνης ταύτης ἦτο, ὅτι ὁ ἐκτὸς κόσμος ἐστὶ μόνον δι' ἐμὲ, καθ' ὅσον ἐγὼ εἰμὶ· ὡς ἐγὼ εἰμὶ καὶ γινώσκω, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ κόσμος· ἵνα ὁ κόσμος δι' ἐμὲ ὑπάρχη, πρέπει ἐγὼ νὰ ὑπάρχω· ἀλλὰ, καὶ ἅμα εἰμὶ, εὐρίσκω καὶ τὸν κόσμον ὑπάρχοντα. Ἐντεῦθεν ἐσυμπέραναν ὁ Σχελλίγγιος, ὅτι τὸ

γνωστικὸν ἐγὼ δὲν εἶναι τὸ παράγον τὸν κόσμον· ἐκ τούτου ὅμως τοῦ γνωστικοῦ ἐγὼ πρέπει τις νὰ ἀναβῆ ἐκεῖ, ὅπου αὐτὸ δὲν ἦτο γνωστικόν, τουτέστιν ἀτομικόν, ἄρα ἔπρεπε νὰ προβῆ ὑπὲρ τὸ ἤδη ὑπάρχον ἀτομικόν συνειδὸς, ὑπὲρ τὴν νῦν τοῦ γνωστικοῦ ἐγὼ ἐνέργειαν· ἀλλὰ τὸ ἄνευ γνώσεως ἐγὼ δὲν εἶναι κατὰ Σχελλίγγιον τὸ ἀτομικόν ἐγὼ, ἀλλὰ τὸ κοινόν, ὃ ἐρχόμενον εἰς ἑαυτὸ γίνεται γνωστικόν, ἀτομικόν, ἐγὼ ἐκάστου· τὸ δι' ἐγὼ ἐκάστου, τὸ εἰς ἑαυτὸ ἐπανελθόν, ὑποθέτει, ὅτι ἦν ποτὲ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, τὸ δ' ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἐγὼ δὲν εἶναι τὸ ἀτομικόν, τὸ ἐγὼ ἐκάστου, ἀλλὰ τὸ κοινόν, τὸ ἐγὼ πάντων τῶν ἀτόμων. Τὸ δὲ ἀτομικόν ἐγὼ, τὸ εἰς ἑαυτὸ ἐλθόν, δὲν μένηται πλέον τῆς ὁδοῦ, ἣν διήλθε, διότι διήλθεν αὐτὴν ἄνευ γνώσεως· ὥστε ὁ Σχελλίγγιος ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος τῶν τοῦ ἐκτὸς κόσμου παραστάσεων ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι προῖον τοῦ ἀτομικοῦ ἐγὼ, ὅτι τὸ ἀτομικόν ἐγὼ ἐν αὐτῷ εὐρίσκει τὰ ἴχνη τῆς ὁδοῦ, ἣν διήλθε· διὸ καὶ ἔργον τῆς φιλοσοφίας κατ' αὐτόν ἐστὶ τὸ νὰ φέρῃ τὸ ἐγὼ εἰς συνείδησιν· ἡ φιλοσοφία ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις ὅλων ἐκείνων, ἃ τὸ ἀτομικόν ἐγὼ, πρὶν ἢ γείνη ἀτομικόν, ἐποιήσατο.

Τὴν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισεν ὁ Σχελλίγγιος, ἵνα ἔλθῃ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμενικοῦ εἰς τὸ ἀντικειμενικόν, διότι ἡ τότε ἐποχὴ ἀπῆτει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ ὑποκειμενικοῦ. Πῶς ὅμως ὁ Σχελλίγγιος ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ἐγὼ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν ἐκτὸς κόσμον; Εἰς τοῦτον ἦλθεν ὁ Σχελλίγγιος δείξας τὸ δι' ὅλης τῆς φύσεως διήκον ὑποκειμενόν, καὶ ὅτι ὅλαι αἱ βαθμίδες τῆς φύσεως, οἷον φυτὸν, ζῷον κτλ., εἰσι βαθμίδες τοῦ ἀνθρωπίνου συνειδῶτος φέροντος αὐτὰς ἐν ἑαυτῷ ὡς παρελθούσας.

Κατὰ πρῶτον ὅμως ὁ Σχελλίγγιος ἠθέλησε τὸν Φίχθιον νὰ καταστήσῃ καταληκτὸν, βουληθέντα νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ὅμως εἰς τὸ ἀτομικόν ἐγὼ περιώρισε· καὶ οὗτος ἦτο ὁ περιορισμὸς τοῦ συστήματος τοῦ Φίχθίου.

Ὁ Σχελλίγγιος μέχρι τοῦ 1800 διέμεινεν ἐντὸς τοῦ συστήματος τοῦ Φίχθίου, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, οἷον τὸ περὶ τοῦ ἐγὼ ὡς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας, αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ περὶ τῆς κριτικῆς καὶ δογματικῆς φιλοσοφίας, τὸ σύστημα

τοῦ υπερβατικοῦ ἰδανισμοῦ, εἰ καὶ ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖται μέθοδος διαφέρουσα τῆς τοῦ Φιχθίου.

Μέχρι λοιπὸν τοῦ 1800 τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου καὶ συνείχετο μετ' αὐτοῦ.

Ὁ μὲν Φιχθίος τὸ ἐγὼ ἐκάστου ὑπέλαβεν ὡς οὐσίαν ἀπόλυτον καὶ μόνην, ὁ δὲ Σχελλίγγιος ἀπόλυτον οὐσίαν ὑπέλαβε τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ, τὸ κοινὸν, τὸ ἐγὼ ἐμοῦ, σοῦ, πάντων· κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξέτεινε τὸ σύστημα τοῦ Φιχθίου, καὶ διὰ τῆς ἐκτάσεως ταύτης ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου, διότι τῷ Σχελλίγγιῳ δὲν ἦτο πλέον, ὡς τῷ Φιχθίῳ, τὸ ἐγὼ ἐκάστου ἢ οὐσία, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ τὸ σχηματίζον τὸν κόσμον ἐν ἑαυτῷ, ὅλα τὰ καθ' ἕκαστα, τὰ πεπερασμένα ἐγὼ, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἦναι πεπερασμένον.

Ἐν ᾧ ὁ Φιχθίος λέγει ὅτι μόνος ἐγὼ εἰμι καὶ τὰ ἐκτὸς ἐμοῦ εἰσὶν ἀπλᾶ φαινόμενα, ἰσχυρίζεται ὁ Σχελλίγγιος, ὅτι τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ, καὶ ἂν τὸ μόνον ἐν τῇ φύσει ὑποτεθῆ, γίνεται κύριον ἑαυτοῦ διὰ τῆς γνώσεως, δὲν δύναται τις ὅμως νὰ εἴπῃ, ὡς ὁ Φιχθίος, ὅτι μόνος ἐγὼ εἰμι, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐν ἐμοὶ γινώσκον ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ γινωσκόμενον, ἐν ἄλλῃ μόνον καταστάσει, καὶ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ μὴ γινώσκον, τὸ ἄνευ γνώσεως, ἐστὶ τὸ ἐν ἐμοὶ γινώσκον· ὥστε τὸ ἐν ἐμοὶ γινώσκον καὶ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ ὄν ἐστὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν· καὶ τοῦτο τὸ ταῦτόν τοῦ ὄντος ὠνόμασεν ὁ Σχελλίγγιος τὴν ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ δὲ νόημα τῆς ταυτότητός ἐστὶν, ὅτι τὸ ἐν ἐμοὶ καὶ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ ὄν ἐστὶν ἐν καὶ μόνον ὄν· ὥστε ἡ μόνη πραγματικότης θεμελιούται ἐπὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐν ἐμοὶ γινωσκόντος καὶ τοῦ ἐκτὸς ἐμοῦ ὄντος.

Τοῦτο τὸ βῆμα ποιησάμενος ὁ Σχελλίγγιος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου καὶ ἐζήτησε νὰ ἐξαίρεσῃ τὸ ἐγὼ ἀπὸ πάσης δυνάμεως.

Ὁ Σχελλίγγιος δὲν θέλει τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐγὼ, τὸ μὴ ἐλθὸν εἰς ἑαυτό. Τὸ δ' εἰς ἑαυτό ἐλθὸν ἐγὼ, τὸ ἀτομικὸν, πρέπει νὰ διῆλθεν ὁδὸν τινα ἄνευ γνώσεως· ὥστε τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης ἦτο νὰ φέρῃ τὸ ἐγὼ τὸ ἄνευ γνώσεως

εἰς γνώσιν ἐλθὸν πάλιν μετὰ συνειδήσεως εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ ὄν δὲν δύναται νὰ ἦναι ἄλλο εἰμὴ τὸ αὐθύπαρκτον, πρὶν ἢ θέσῃ ἑαυτό. Τοῦτο ὅμως τὸ ὄν οὐδέποτε δύναται μὴ ἀρχεσθαι, τουτέστι πρέπει ἀρχεσθαι αἰδίως, αἰδίως θέτειν ἑαυτό, καὶ οὐσία θέτει ἑαυτό. Τοῦτο δὲ, καθ' ὅσον οὐσία μόνον ἐστὶν, ἐστὶ μηδέν, τουτέστι μὴ ἐνεργεία, διότι δὲν θέτει ἑαυτό ἐνεργεία· ὡς δὲ μὴ θέτον ἑαυτό ἐνεργεία ἐστὶ μηδέν, ἀπειρος ἐλευθερία εἰς τὸ εἶναι πάντα· τοῦτο ὅμως θέτον ἑαυτό ποιεῖ ἑαυτό ὠρισμένον, καὶ ὡς ὠρισμένον πεπερασμένον· καίτοι δὲ ποιεῖ ἑαυτό πεπερασμένον, ἐστὶν ὅμως ἐν ἑαυτῷ ἀπειρον, καὶ τὸ ἀπειρόν ἐστὶν ἐν τῷ πεπερασμένῳ· διὰ τοῦτο τὸ ἀπειρον δύναται νὰ θέσῃ ἑαυτό ἐν τῷ πεπερασμένῳ ἢ ἑαυτοῦ λοιπὸν ἀντίθεσις ἐστὶν, ὅτι ἐστὶ τί· ἢ ἀληθοῦς ἔννοια τοῦ ἀπείρου δὲν εἶναι εἰς τὸ νὰ ἀποκλείσῃ τὰ πεπερασμένον, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ἐποπτευθῆ καὶ γνωρισθῆ τὸ ἀπειρον ἐν τῷ πεπερασμένῳ· ἢ ἔννοια τοῦ τί ἀντίκειται τῇ τοῦ μηδενός· τὸ τί ἐστὶ τὸ παντελῶς ἀόριστον, καὶ διὰ τοῦτο ἐγγύτερον τοῦ μηδενός· ὥστε παρὰ Σχελλίγγιῳ δὲν ἦτο πλέον τὸ πεπερασμένον ἐγὼ, ἀλλὰ τὸ ἀπειρον ὑποκείμενον, ὃ οὐδέποτε δύναται νὰ παύσῃ ὄν ὑποκείμενον, καὶ ὃ οὐδέποτε δύναται νὰ μεταβῆ εἰς (καθαρὸν) ἀντικείμενον ἄνευ ἐπανόδου εἰς ἑαυτό, ὡς παρὰ τῷ Σπινόζῃ. Ὅθεν ὁ Σχελλίγγιος ἀμέσως παρατήρησε τὸ μονομερὲς τῆς ὑποκειμενικῆς τοῦ Φιχθίου γνώσεως. Μετὰ Φιχθίου ἀληθῶς ἠδύνατό τις νὰ γινώσκῃ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἰδανικῆς ἐνεργείας, περὶ τῆς ἀρχικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ἐνεργείας, ὡς ὁ Σχελλίγγιος ἐν τοῖς προτέροις συγγραμμασιν αὐτοῦ ὑπέθετε, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅμως, ὅτι τὸ ἐγὼ τοῦ Σχελλίγγιου δὲν ἦτο πλέον τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦ Σπινόζου, ἢ ταυτότης τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι. Ἀλλὰ γνώσις τῷ Σχελλίγγιῳ ἐστὶν ἡ βεβαιότης τοῦ ἐποπτευομένου ἢ παρισταμένου· ἀρα ἐνταῦθα ὑποτίθεται τι πραγματικὸν γινωσκόμενον· γνώσις ἄνευ γινωσκομένου καὶ ὄν ἄνευ γνώσεως αὐτὸ καθ' αὐτὸ πραγματικὸν ἀντιφάσκει αὐτὸ ἑαυτῷ, γνώσις τοιαύτη θὰ ἦτο γνώσις τοῦ μηδενός, ὄνειρον κενόν. Παρὰ Φιχθίῳ ὑπῆρχεν ἀληθῶς γνώσις

άνευ άντικειμένου, άρα ούδὲ νόησις, διότι δὲν υπήρχεν άντικείμενον· τὸ μόνον πραγματικῶς ύπάρχον ἦτο τὸ συνειδὸς, τὸ νοεῖν. Τοῦτο τὸ συνειδὸς δὲν ἔπρεπε νὰ ἔνυπάρχη ψυχῇ τινι, ἀλλὰ μόνον καθ' αὐτὸ ὡς ἐνέργεια. Ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ αὐτοῦ ἰσχυρίζετο, ὅτι, ἵνα ύπάρχη γνώσις, πρέπει νὰ ύπάρχη καὶ τι γινωσκόμενον, τουτέστι καθ' ὅσον γνώσις ύπάρχει, πρέπει νὰ ύπάρχη καὶ τι ὄν, τουτέστι νόησις, τοῦτο ὁμῶς αναφέρεται μόνον εἰς τὴν αντίθεσιν τοῦ πεπερασμένου ἐγῶ πρὸς τὸν ἐκτὸς κόσμον καὶ οὐχὶ εἰς τινὰ ἀντίθεσιν τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι κοινήν ἢ τοῦ ύποκειμένου καὶ άντικειμένου ἐν τῷ ἀπολύτῳ.

Ὁ Φίχθιος διηυκρίνισεν, ὅτι άμεσον γνώσιν δύναμεθα νὰ ἔχωμεν μόνον περὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν οὐσίας, ἐπομένως ἢ ἰδία οὐσία, τὸ αὐτοσυνειδὸς ἡμῶν ἠδύνατο νὰ ληφθῇ ὡς ἀρχή· ἔπειτα δ' ἀπεδείχθη, ὅτι πᾶν νοεῖν καὶ γινώσκειν ὀφίσταται ἐν τινι ἐσωτερικῇ ἐξάντικειμένῳσει, παραστάσει, χωρισμῷ τοῦ νοουμένου ἀπὸ τοῦ νοῦντος, τινι ἐσωτερικῇ ἀντιθέσει, καὶ ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ θεμελιώδης μορφή πάσης πνευματικῆς ἐνεργείας.

Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς κρίσεως ἢ διακρίσεως προέρχεται ἀρχὴ νοητικῆ, κέντρον, καὶ ἐξ αὐτοῦ σφαῖρα, προέρχεται ὑποκείμενον καὶ άντικείμενον· ἀμφότερα ὁμῶς αὐτὰ καθ' αὐτὰ εἰσιν ἐν ὄν, ὑποκείμενον=άντικείμενον, ἃ ὁμῶς πρέπει νὰ διακριθῶσιν ὡς παράγον καὶ παραγόμενον. Τὸ κέντρον, ἢ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρὸν, ἀφηρημένον ἐγῶ, τουτέστιν ὡς ὑποκείμενον, οὐδὲν ἄλλως δ' ὡς άντικείμενον αὐτὸ καθ' αὐτὸ, ἐστὶν ἢ ἀπόλυτος πηγὴ πάσης ἐνεργείας· ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσιν, ὅσα ἐν τῷ κύκλῳ ὡς άντικείμενα παρίστανται· άρα πάντα τὰ άντικείμενα ὡς τοιαῦτά εἰσι μόνον νοούμενα, ταῦτα ὑπάρχουσι, καθ' ὅσον νοῦνται· τὸ ἐγῶ ὁμῶς ὑπάρχει, καθ' ὅσον νοεῖ· ἐν τῷ ἐγῶ πρέπει νὰ ὑπάρχη ἢ ἀπόλυτος βᾶσις πάντων, ὅσα πηγάζουσιν ἐξ αὐτοῦ· ταῦτα ἐν αὐτῷ εἰσι κατ' ἀρχάς δυνάμει καὶ οὐχὶ ἐνεργείᾳ· τὸ ἐγῶ ἐστὶ ζωὴ ὅλως, ἐνέργεια φέρουσα τὰ δυνάμει εἰς ἐνέργειαν· ὡς τις δὲν γινώσκει τὸ νόημα πρότερον παρῆξ ὅταν νοήσῃ, οὕτω καὶ τὸ ἐγῶ δὲν γινώσκει πάντα τὰ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ δυνάμει παρ' ὅταν αὐτὰ καταστήσῃ άντικείμενα τουτέστιν ἐκ τοῦ

κέντρον ἐξαγάγη εἰς τὴν περιφέρειαν, σχηματίσῃ ἐξ ἑαυτοῦ.

Ὁ Σχελλίγγιος θεμελιώσας τὴν ἐννοίαν πραγματικοῦ, ἐνεργητικοῦ ἐγῶ ἢ ἀπολύτου ὑποκειμένου, εὔρε καὶ τὴν ἀντίθεσιν, ἥτις παρὰ τῷ Φίχθίῳ εἰς κενὴν καὶ μονομερῆ γνῶσιν ἀπώλετο. Τοῦτο τὸ γνωρισθὲν δὲν ἦτο ἐκτὸς τοῦ ἐγῶ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ· τὸ άντικείμενον ἦτο μὲν ἐσωτερικόν, ἐπειδὴ ὁμῶς ἢ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου ὑπελήφθη πραγματικῇ, προῆλθεν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὸ άντικείμενον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Τὸ γινώσκειν ἦτο ἐν τῷ ὑποκειμένῳ καὶ εἶχεν ἐσωτερικόν τι τῆς ἐποπτείας άντικείμενον· τὸ άντικείμενον τοῦτο ἦτο ἢ ἐκ τοῦ κέντρον οὐσία τοῦ ἐγῶ, ἥτις οὐσα ἐν τῷ ἐγῶ ἀδιάκριτος ἐπεξετάθη ἐγγῶρως καὶ ἐγχρόνως· ὅσα ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἐν τῷ ἐγῶ δυνάμει, ταῦτα ἔγειναν διὰ τῆς τοῦ ἐγῶ αὐτενεργείας ἐνεργείᾳ· ὥστε περὶ τῆς δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ὑπάρξεως δὲν δύταται νὰ λεχθῇ εἰς τὸ αὐτὸ νόημα ὅτι ἐστίν· άρα ἢ ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἀπολύτως παράγοντος, τοῦ ὑποκειμένου, καὶ τοῦ παραγομένου, τῆς παραστάσεως, τοῦ άντικειμένου. Τὸ ἐγῶ ὁμῶς ἐκεῖνο κατὰ Φίχθιον δὲν ἐκλαμβάνεται, οὐδὲ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ, ἀκίνητον, διότι τὸ ἀπόλυτον ὑποκείμενον θὰ παρίστατο ὡς άντικείμενον, ὅπερ ἦτο ἀδύνατον, ἀλλ' ὡς ἐνέργεια, ὡς παράγον, ὡς βούλησις καὶ τέλος ὡς ἐνεργητικῇ ἐλευθερίᾳ (1). Τὸ ἐξαγόμενον τοῦτο προκύπτει καὶ ἄλλως.

Ἐάν τὸ γινώσκειν δὲν πρέπει νὰ ἦναι κενὸν νοεῖν ἢ ὄνειροπόλημα, ἀλλὰ νὰ ἔχη άντικείμενον, δὲν πρέπει νὰ ἦναι χωριστὸν τοῦ άντικειμένου, τοῦ περιεχομένου του. Ἐάν τὸ γινώσκειν δὲν πρέπει νὰ ἦναι διάφορον τῆς ἀληθοῦς οὐσίας τοῦ γινωσκόμενου, πρέπει γινώσκον καὶ γινωσκόμενον νὰ ἦναι τῆς αὐτῆς φύσεως· μάλιστα δ' ἀληθῆς γνώσις ἐστὶ γνώσις μόνον ἑαυτῆς, αὐτογνωσία, ἐν ἀχωρίστῳ ἐνότητι τοῦ γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου, τοῦ ὑποκειμένου καὶ άντικειμένου, καὶ δύναται νὰ ἦναι κυρίως μόνον αὐτογινώσκειν, αὐτογνωσία, αὐτοσυνειδὸς, τὸ γινώσκειν καὶ εἶναι πρέπει νὰ ἦναι αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἐν καὶ ταῦτόν.

(1) Schollings Schriften I. Bd. σ. 259. Einl. in den Idealismus der Wissenschaftslehre.

Τὸ νοεῖν ἐστὶν ἄμεσον καὶ ἀπόλυτον· ὅτι νοεῖν χώραν λαμβάνει περὶ τούτου οὐδὲς νὰ ἀμφιβάλλῃ δύναται, ὅς τις νοεῖ· αὕτη ἐστὶν ἡ ὑπὸ Σχελλίγγιου καλουμένη αὐτοκατάφασις τοῦ νοεῖν ἢ εἶναι, καθ' ὅσον δηλαδὴ πᾶν εἶναι αὐτὸ καθ' αὐτό ἐστι καὶ πραγματικὸν νοεῖν· ἄρα ἀμφότερα εἰσὶ ταῦτά. Ἦδη ὁ Κάντιος τὴν ὕλην κατέστησε παιδιὰν ἐνεργητικῶν δυνάμεων· ὁ Φίχθιος ἀνῆρσε τὸ εἶναι παντελῶς, διότι τοῦτο ἐννοεῖτο ὡς τι μόνιμον ἀντικειμενικόν, ἀποδείξας, ὅτι τὸ εἶναι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐνέργεια καὶ ζωή· τοῦτο δ' ἀπέδειξεν ἐν τῷ ὑποκειμενικῷ ἐγῶ, ἐπομέγως τὸ ἐγῶ ἀπέδειξεν ὡς ἐνέργειαν ἀπόλυτον, ἐν ταύτῳ δὲ καὶ τὸν ἀντιθετικὸν ρυθμὸν τῆς ἐνεργείας ταύτης, τὴν μέθοδον. Τῷ δὲ Σχελλίγγιῳ δὲν ὑπελείπετο ἄλλο εἰμὴ ἢ ἀπόδειξις, ὅτι αὕτη ἡ ἐνέργειά ἐστὶν οὐ μόνον ἰδανικὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ, ταυτέστιν ὅτι τὸ ἰδανικὸν καὶ πραγματικὸν εἰσὶν οὐσία τὰ αὐτὰ ἐν τῷ ἀπολύτῳ (1).

Ἄλλὰ τὸ ἀπόλυτον, τὸ κοινὸν ἐγῶ, ἐγνώρισεν ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς τοῦ Φίχθίου θεωρίας, ἐν τῷ πρακτικῷ ἐγῶ ἢ τῷ ἀπολύτῳ βούλεσθαι, μεθ' οὗ ἐν ταύτῳ καὶ ἡ περὶ ἐσωτερικοῦ σκοποῦ συνείχετο θεωρία, ἣν ὁ Κάντιος ἔταξεν ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ κριτικοῦ (τῆς κριτικῆς δυνάμεως). Ἐὰν ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη τάσις θεωρηθῇ ὡς τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ τᾶλλα, προηγεῖται ἢ πραγματικὴ μορφή τῆς ἰδανικῆς· πρῶτόν ἐστι ζωή, ἐκεῖνο, ὃ ὡς σωματικὸν θεωροῦμεν, ὃ δι' ἐνεργείας μεταβαίνει εἰς πραγματικότητα.

Πρῶτος ὁ Σχελλίγγιος ἐκφράσας, ὃ ἢ τότε ἐποχὴ ἀπῆτει, διέρρηξε πάντας τοὺς περιορισμοὺς τοῦ ὑποκειμενικοῦ, καταστήσας τὸ περιορισμένον ἐγῶ τοῦ Φίχθίου κοινόν, καὶ τὸν περιορισμὸν αὐτοῦ ἀναιρέσας μετέβη ἀμέσως εἰς τὸ ἀπόλυτον· γνωρίσας δὲ τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν ὡς ἀπόλυτον ἐνέργειαν καὶ ἐρευνήσας ποῖός ἐστιν ὁ νόμος ἢ ἡ μορφή τῆς ἐνεργείας ταύτης ἀπεφάνητο ὡς τοιαύτην τὴν ἐγγυρον καὶ ἐγγυρον κίνησιν· χρόνος καὶ τόπος αὐτῷ ἐστὶν ἡ θεμελιώδης μορφή τῆς ἐνεργείας ἡμῶν

(1) Ἡ λέξις real, πραγματικόν, ἔπρεπε νὰ καλῆται βέλτιον φυσικόν, διότι τὸ πραγματικὸν δύναται νὰ ἀναφέρηται καὶ εἰς πνευματικόν.

καὶ μάλιστα τῆς πρώτης τοῦ πνεύματος ἐνεργείας τῆς ὑπαρχούσης ἐν τῷ συνειδῶτι· ἢ δ' ἐγγυρος καὶ ἐγγυρος παράστασις ἐστὶν ἢ ἐποπτεία. Καὶ ὁ Σχελλίγγιος καθιστᾷ, ὡς ὁ Ἰακώβης, τὴν νοητικὴν ἐποπτείαν, τὴν ἄμεσον γνῶσιν, ἀρχὴν· ἢ ἄμεσος ὁμοῦ γνῶσις ὡς νοητικὴ ἐποπτεία τοῦ συγκεκριμένου ἦτοι ὡς ταυτότης τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ φαίνεται κατὰ συμβεβηκός· ἢ ἐποπτεία αὕτη ἐστὶ μὲν λογικὴ ὡς ἐν τῷ λόγῳ, καὶ ὡς γνῶσις ἐν μετὰ τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως, δὲν εἶναι ὁμοῦ τι γνωσθὲν, ἀλλ' ἄμεσον, ζητούμενον, οὐχὶ ἀναγκαῖον· διὰ τοῦτο ὁ Ἐγγελοῦ κατακρίνει τὸν Σχελλίγγιον, ὅτι τῆς γνώσεως ἀρχὴν δὲν κατέστησε τὸ νοεῖν, ἀλλὰ τι ἀόριστον, ταυτέστι τὴν νοητικὴν ἐποπτείαν. Ἐν ᾧ ταυτότης ἐστὶ τι συγκεκριμένον, ὑποτίθεται ἢ ἀδιαφορία τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ ἢ ἡ ἐννοια τοῦ λόγου ἀνευ ἀποδείξεως ὡς ἀληθῆς· ἵνα δ' ἀποδειχθῇ, ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῇ ἐν τοῖς λογικοῖς διορισμοῖς καὶ ἐξαχθῇ, ὅτι τὸ ὑποκειμενικόν ἐστὶ τοῦτο, τὸ δ' ἀντικειμενικὸν ἐκεῖνο, καὶ τὸ ἐν εἰς τὸ ἕτερον δύναται νὰ μεταβληθῇ· ἢ ἐνότης τῶν ἀντιθέτων ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῇ καὶ οὐχὶ νὰ ὑποτεθῇ. (Ἐγγελοῦ ἱστ. τῆς φιλ. III. σ. 593).

Κατὰ Κάντιον χρόνος καὶ τόπος εἰσὶν αἱ μορφαί, ἐν αἷς κινεῖται ἢ αἰσθητὴ ἐποπτεία· αἱ μορφαί ὁμοῦ αὐταὶ δὲν εἶναι ἐν τῷ πνεύματι τέλειαι, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς αἱ κατηγορίαι, ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐποπτεύει τὸ ἐγῶ, τρόπος ἴδιος, ὁ νόμος τοῦ ἐποπτεύειν, μάλιστα αὐτὸ τὸ ἐποπτεύειν κατὰ τοῦτον μόνον τὸν τρόπον γινόμενον.

Ὁ τόπος κυρίως δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἢ ἐαυτὴν ἐκτείνουσα ἐνέργεια, τὸ ἐπ' ἀπειρον ἐποπτεύειν. Ὁ τόπος θὰ ἦτο σφαῖρα ἀνευ περιφερείας, ἐὰν αὐτῷ δὲν προσετίθετο ὁ χρόνος ὡς περιορισμός· «τὸ πρῶτον μέτρον, λέγει ὁ Σχελλίγγιος, παντὸς τόπου ἐστὶν ὁ χρόνος, οὗ δεῖται τι κινούμενον σῶμα, ἵνα διέλθῃ· καὶ ἀντιστρόφως, τὸ πρῶτον μέτρον τοῦ χρόνου ἐστὶν ὁ τόπος, ὃν ταιοῦτόν τι σῶμα διέρχεται, οἷον ὁ ἥλιος· ὥστε χρόνος καὶ τόπος εἰσὶν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἀνευ πάσης ἐποπτείας»· ἀνευ χρόνου τὸ ὑποκείμενον θὰ ἦτο ἀμορφον, τὸ ἐποπτεύειν θὰ κατήντα ἐπ'

ἀπειρον· καὶ ἄνευ τόπου, ἄνευ ἐκτάσεως οὐδὲν ἀντικείμενον ἢ ἠδύνατο νὰ συσταθῆ· ὁ χρόνος ὡς μέτρον καὶ περιορισμὸς τῆς κατὰ τόπον κινήσεως ἔστι τι ἀποθετικόν· ὁ δὲ τόπος, ἢ ἐκτασις, ἔστι τι θετικόν· οὕτω λοιπὸν ἔστιν ἡ ἐποπτεία διὰ δύο ἀπολύτως ἀντιθέτων ἐνεργειῶν δυνατὴ, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία ἔστι θετική, ἡ δ' ἑτέρα ἀποθετική, διότι ἡ μὲν ἐκτείνει, ἡ δὲ περιστέλλει· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον συνίσταται ἡ παράστασις, τὸ ἀντικείμενον, εἰς ἓν κοινὸν προϊόν τῶν δύο τούτων ἐνεργειῶν, λαμβάνουσα τὸ περιεχόμενον ἐκ τῆς ἐκτεινούσης, τὴν δὲ μορφήν ἐκ τῆς συστελλούσης ἐνεργείας· τὸ δ' ὅλον προϊόν ἔστι προϊόν τῆς ἀπολύτως πρώτης αὐτενεργείας. Ἐὰν τόπος καὶ χρόνος ἀναγνωρισθῶσιν ὡς πρώτη μορφή τῆς αἰσθητῆς ἐποπτείας ὡς ἰδανικῆς, ἔσται καταληπτότερον, λέγει ὁ Σχελλίγγιος, ὅτι ἡ αὕτη μορφή ἔστιν ἡ μορφή καὶ πάσης πραγματικῆς ἐνεργείας ἢ κινήσεως, διότι ἐνέργειά τις (ἀρχικῶς ἐσωτερικὴ) βαθμηδὸν ἐκτεινομένη (ὑπὸ τοῦ χρόνου κωλυομένη τῶν τινῶν) εἰς τινα τόπον ἐμφανίζεται ἐξωτερικῶς θεωρουμένη ὡς κίνησις· κίνησις ἔστιν ἐκ τόπου καὶ χρόνου συγκείμενον ἀντιστοιχοῦσα ἐξωτερικῶς εἰς τὴν συνέχειαν τῶν παραστάσεων· ἄρα διαστολὴ καὶ συστολὴ ἔσονται ἡ μορφή τῆς ὕλικῆς ὑφ' ἡμῶν ἐξωτερικῶς ἐποπτευομένης φύσεως, τῆς φυσικῆς καθόλου ζωῆς.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διετήρησεν ὁ Σχελλίγγιος τὴν περὶ τοῦ ἐγῶ τοῦ Φιχθίου θεωρίαν. Τὸ ἐγῶ ὅμως, ὃ ὁ Φιχθίος ἀρχὴν τῆς γνώσεως κατέστησεν, ἐξέτεινεν ὁ Σχελλίγγιος καὶ εἰς τὸ πᾶν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι τὴν θεωρίαν ταύτην ὑπέλαβεν ὡς τὴν ἀληθῆ τοῦ Φιχθίου, καὶ τὸ σύστημα τοῦ Φιχθίου οὕτως ἐνόησε. Καὶ ἀληθῶς ἐν τοῖς πρώτοις συγγράμμασιν αὐτοῦ φαίνονται τοιαῦτά τινα σημεῖα. Τὸ ἀπόλυτον ἐγῶ ἔστι τὸ σύνολον πάσης πραγματικότητος· τὸ ἀπόλυτον δὲν δύναται ἄλλως νὰ νοηθῆ εἰμὴ ὡς πάντα περιέχον, δύο ἀπόλυτα νὰ συνυπάρξωσι δὲν δύνανται, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ λογικὴ τῆς ὁλότητος καὶ ἐνότητος ἰδέα, ἡ μεγίστη ἀπασῶν. Τὸ ἐγῶ τοῦ Φιχθίου ἦτο ἡ ἐννοια, ἢ ἕκαστος, ἢ πᾶς τις ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου ἐγῶ αὐτοῦ. Τὸ δ' ἐγῶ τοῦ Σχελλίγγιου ἦτο τὸ ἀπόλυτον, τὸ κοινόν, ὃ πᾶς τις

εὕρισκει ἐν αὐτῷ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὡς φύσιν. Τὸ πᾶν, ὃ ὁ Σπινὸζας ὡς ἀπόλυτον οὐσίαν ὑπέλαβε, παρίσταται αὐτῷ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ μόνου, τοῦ ἀπειρου ὑποκειμένου—ἀντικειμένου, τοῦ παγκοσμίου ἐγῶ. Ἐὰν τοῦτο ἐννοηθῆ ὡς τὸ πᾶν, ὡς ἡ μεγάλη ἐνότης, θέλει ἐννοηθῆ πῶς δι' ἐγχρόνου καὶ ἐγχώρου κινήσεως, δι' ἐνεργείας τοῦ κοινοῦ ἐγῶ ἐν ἑαυτῷ πάντα γίνονται καὶ μορφοῦνται. Τὸ ἀτομικὸν καὶ πεπερασμένον ἐγῶ ὡς μόριον τοῦ παντός κατὰ Σχελλίγγιον καθίσταται δυνάμει τῆς φύσεως αὐτοῦ τοσοῦτον ἰσχυρὸν καὶ ζῶν, ὥστε ἐν τῇ ἀλληλεπιδράσει τῶν δύο ἐκείνων ἐνεργειῶν γεννᾶται ἐν ἡμῖν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀληθῆς δημιουργία, ἀπειρία διαφόρων ἐποπτειῶν. Αὕτη ἡ ποικιλία τῶν διορισμῶν παράγεται ἐν ἡμῖν οὐχὶ δι' ἐπενεργείας διαφόρων ἐκτὸς ὄντων αὐτῶν καθ' αὐτά, ἀλλὰ διὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἡμετέρας φύσεως, διότι ἡ κοινὴ φύσις τοῦ παντός ἔστιν ἡ ἐνεργοῦσα ἐκτὸς ἡμῶν καὶ ἐν ἡμῖν, καὶ ἐπειδὴ ἡ κοινὴ αὕτη φύσις ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ, γινώσκωμεν ἀμέσως περὶ αὐτῆς· ἢ ἵνα βέλτιον εἴπωμεν, αὕτη ἡ κοινὴ φύσις γινώσκει ἐν ἡμῖν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ αἰσθάνεται, εἰς ἀνωπίνους ψυχὰς ὀργανοῦται, καὶ ἐν μέσῳ τούτων τῶν ὀργάνων αὐτῆς γινώσκει ἑαυτήν. Οἱ δ' ἄνθρωποι ἐσμέν τὰ ἀπειρα ὄνματα, δι' ὧν τὸ ἀπειρον πνεῦμα τοῦ παντός ἑαυτὸ θεωρεῖ. Πάντες ὄντου ἐσμέν οὐσία τὸ τοῦ παντός πνεῦμα, οὐχὶ ὄμως καθ' ὅσον παριστῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς τι ἴδιον καὶ διάφορον τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως πνεύματος. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχικῆς δυνάμεως δὲν γινώσκει περὶ ἑαυτῆς, ἵσταται ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμίδος, ἐφ' ἧς ἵστανται καὶ αἱ ἄλογοι δυνάμεις τῆς φύσεως. Τὴν δὲ διαφορὰν τῶν λογικῶν ἀπὸ τῶν ἀλόγων δυνάμεων οὐδὲν ἄλλο ἀποτελεῖ εἰμὴ μόνη ἢ στέρησις τοῦ ἑαυτὰς ἐποπτεῦν, τουτέστιν ἡ στέρησις ἐλευθερίας, ὡς παρὰ τοῖς φυσικοῖς οὐσιν μὴ δυναμένοις νὰ παραστήσωσιν ἑαυτοῖς τὴν αὐτῶν ἐνέργειαν ὡς αὐτενεργείαν· ἡ ἄλογος ἐνέργειά ἔστι καὶ ἐν τοῖς κατωτέροις οὐσίαι καὶ ταῖς κατωτέραις βαθμίαι τοῦ ἀνωπίνου βίου· ἡ διαφορὰ ἔστι μόνον ὅτι ἡ φυσικὴ ἐνέργεια δὲν δύναται νὰ ἐποπτεῦσῃ ἑαυτήν οὐδὲ νὰ γνωρίσῃ τί ἔστι καὶ τί ποιεῖ, τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα δὲν δύνανται νὰ γείνωσιν ἑαυτῶν ἀντικείμενα, αὐταν-

τικείμενα, ἀλλὰ πάντοτε ἐποπτεύονται ἐν τῇ αὐτῶν ἐνεργείᾳ ὑπ' ἄλλων ἐκτὸς αὐτῶν ὑποκειμένων, ἄρα εἰσὶν ἀντικείμενα μόνον δι' ἕτερα. Μόνος ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον αὐτὸς καθ' αὐτόν· οὗτός ἐστιν ὁ μόνος ἐνεργῶν καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ εἰδώς, ὁ μόνος ἀπόλυτον ὑποκείμενον—ἀντικείμενον (αὐταντικείμενον). Ἐὰν δὲ τὸ γινώσκον περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ δὲν ἦτο αὐτὸ καθ' αὐτὸ αὐτῇ ἢ ἐνέργειᾳ, ἐὰν ἢ ἐνέργειᾳ ἢ διεγείρουσα, κινουῖσα καὶ δημιουργοῦσα ἑαυτὴν δὲν ἦτο ἐν ἡμῖν ἢ αὐτῇ ἐν ἀνωτέρᾳ δυνάμει μόνον ὡς αἰσθησις, ἐποπτεία καὶ γνῶσις δεικνυμένη, καὶ τάνάπαλιν ἐὰν αἱ πνευματικαὶ ἐνέργειαι δὲν ἦσαν αὐταὶ καθ' αὐτὰς ἐνεργοῦσαι δυνάμεις, οὐδὲν συνειδὸς θὰ ἦτο κυρίως δυνατόν, τουτέστιν οὐδεμίᾳ γνῶσις περὶ ἑαυτοῦ.

Τὸ τέλειον αὐτοσυνειδὸς ὑποθέτει τελείαν ταυτότητα τοῦ γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου· ἄλλως τε διὰ τὸ γινώσκον θὰ ὑπῆρχε πάντοτέ τι ἀντικείμενον. Ἐὰν τὸ γινώσκον ἐκλάβῃ τὸ ὄν, τὴν οὐσίαν, τὸ αὐτὸ, ὅ ἐστι καὶ τὸ γινώσκον, τότε τὸ γινώσκον καὶ τὸ γινωσκόμενον, τὸ ἰδανικὸν καὶ τὸ πραγματικὸν ἀνταποκρίνονται πρὸς ἀλλήλα ἐντελῶς, τὸ γινώσκειν, ἢ γνῶσις ἐστὶν ἀληθής, διότι κατὰ Σκελλίγγιον πᾶσα γνῶσις στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ὡς ἐπίσης ἀλήθεια αὐτῷ ἐστὶ συμφωνία τῶν παραστάσεων μετὰ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν· διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σκελλίγγιος, ὅτι τὸ δημιουργηθὲν πνεῦμα εἰσχωρεῖ εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως καὶ διῆκον δι' ἀπάσης τῆς φύσεως εὐρίσκει μόνον ἑαυτὸ, τὸ γινωσκόμενόν ἐστὶν αὐτὸ τὸ γινώσκον· ὥστε ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι τὸ νοεῖν πρέπει νὰ ἔχῃ πραγματικὸν ἀντικείμενον, ἵνα ἢ γινώσκειν καὶ ἀλήθεια, δὲν ἀναιρεῖται διὰ τῆς ταυτότητος ταύτης, διότι τὸ νοεῖν ἐκλαμβάνεται πραγματικόν· ἀναιρεῖται ὅμως διὰ τῆς τοῦ ψυχθίου θεωρίας ἀντιτασσούσης τὸ νοεῖν τῷ ὄντι ὡς μὴ πραγματικόν.

Κατὰ τὴν τότε περὶ γνώσεως θεωρίαν τὰ διάφορα ὄντα ποιούσιν ἐντυπώσεις εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν καὶ παρέχουσιν ἐποπτείας, τουτέστιν ἔκτυπα αὐτῶν ἐν τῇ αἰσθήσει ἡμῶν· ὅσα διά-

φορα ὄντα ἐποπτεύομεν, τόσα ἔκτυπα αὐτῶν ἔχομεν ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ μνήμῃ· πῶς δὲ ταῦτα ἦλθον εἰς τὸ συνειδὸς ἡμῶν, τοῦτο ἐστὶν ἡμῖν ἀδιάφορον· ἀρκεῖ ὅτι ταῦτα ὑπάρχουσιν· ἵνα δὲ τοῦτο τὸ συγκεχυμένον πλῆθος εἰς τάξιν καὶ συνέχειαν φέρωμεν, συγκρίνομεν τὰ καθ' ἕκαστα πρὸς ἀλλήλα, συντάσσομεν κατὰ τὴν αὐτῶν ὁμοιότητα καὶ ἀνάγομεν εἰς τάξεις, εἰς γενικὰς ἐννοίας, ὀδηγούσας ἡμᾶς κατὰ τὴν διάταξιν. Ἐὰν λοιπὸν ἴδωμέν τι νέον ἀντικείμενον καὶ δὲν γνωρίζομεν ἀμέσως εἰς ποίαν γενικὴν τάξιν νὰ ἀναγάγωμεν, εὐρίσκομεν τὴν εἰς αὐτὸ γενικὴν ἐννοίαν, καὶ ἀναγάγοντες εἰς αὐτὴν γινώσκομεν (εἴτε φυτὸν εἴτε ζῷον, εἴτε ἄλλο τί ἐστὶν). Οἱ δὲ νεώτεροι φιλόσοφοι λέγουσιν, ὅτι δὲν ἐξηγήθη, ὃ κυρίως ἔπρεπε νὰ ἐξηγηθῇ, δηλαδή πῶς τὰ καθ' ἕκαστα γινώσκονται· ὅτι διάταξις τῶν ἰδίων ἐποπτεῶν ὑπὸ ἐννοίας ἐν τῷ συνειδότη λαμβάνει χώραν, τοῦτο ἐστὶ φανερόν· πῶς ὅμως εἰς αὐτὰς ἐρχόμεθα, τοῦτο ἐστὶ τὸ ζήτημα· δὲν εἶναι τὸ ζήτημα πῶς τάξις καὶ συνέχεια εἰς τὸ ὄλον τῶν εἰδῶν ἐρχεται, ἀ ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν τηροῦμεν, ἀλλὰ πῶς ἐν καὶ μόνον εἶδος εἰς τὸ συνειδὸς ἐρχεται ἢ ἐντύπωσης ἢ κινήσεως τοῦ ὀργάνου τῆς ψυχῆς μεταβάλλεται καὶ ἐξ ἀλόγου γίνεται λογική. Τὸ πρῶτον ἡμῖν δεδομένον εἶδος ἀντικειμένου τινὸς ἀναπληροῖ τὴν θέσιν γενικῆς ἐννοίας· καὶ δασάκις ἴδομεν εἰς τὸ μετέπειτα παρόμοιον ἀντικείμενον, μεμνήμεθα τούτου, συγκρίνομεν αὐτὸ καὶ τὸ ὕστερον ἀνάγομεν εἰς τὸ πρότερον, ἀναγνωρίζοντες ἀμφοτέρω τὰ αὐτά. Ἐὰν ὅμως τὸ πρῶτον δεδομένον ἀντικείμενον ἦναι τὸ πρωτότυπον καὶ ἢ ἐννοία δι' ὅλα τὰ παραπλήσια, πῶς ἐγνωρίσθη ἐκεῖνο τὸ πρῶτον; ὁ λόγος ἐνταυθα ἐστὶ περὶ ἄλλου τινὸς ἢ περὶ τῆς λογικῆς ἐπικρίσεως, ἐστὶ περὶ πνευματικῆς ἰδιοδρανείας, ἥτις πρέπει νὰ προηγηθῇ πάσης ἐπικρίσεως· ὁ λόγος δὲν ἀφορᾷ τὰς τελείας ἐν τῷ συνειδότη παραστάσεις καὶ ἐννοίας καὶ τὴν γένεσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν γένεσιν τῶν παραστάσεων καθόλου· ἄρα τὸ ζήτημά ἐστὶ, πῶς ἐντυπώσεις σωματικῶν ἀντικειμένων ἐρχονται εἰς τὴν ἀσώματον ψυχὴν, ἢ πῶς συμβαίνει, ὥστε αἱ ἐν τῷ ψυχικῷ ὀργάνῳ διεγερθεῖσαι μηχανικαὶ ἐντυπώσεις μεταβάλλονται αἴφνης εἰς συνειδὸς; ἢ λο-

γική πρὸς ταῦτό δὲν εἶναι χρήσιμος, διότι αὐτὴ τακτοποιεῖ μόνον τὰς ἀνατυπώσεις ὡς τελείας ὑπαρχούσας, δὲν ἀποδεικνύει ὅμως πῶς αὐταὶ γίνονται. Τῆς πνευματικῆς ὁμοῦς ταύτης γενέσεως πρῶτος εὐρετής κυρίως ἐστὶν ὁ φίλχιος· ὁ δὲ Σχελλίγγιος διευκρίνισε τὴν μέθοδον ταύτην ἀποδοῦς αὐτῇ ἀντικειμενικὴν σημασίαν, ὁ δὲ Ἐγγελοσ αὐτὴν ἐτελειοποίησε· πῶς ὁμοῦς τὴν πνευματικὴν ταύτην γένεσιν περιγράφουσι οὐδὲν, λέγουσι, νὰ ἀποδειξῶσι δύνανται, διότι αὐτὴ θεωρεῖται ὑπ' αὐτῶν ὡς γεγονὸς ψυχολογικόν, ὡς πεῖρα ἐσωτερικὴ καὶ ἀνάγκη ἀμεσοσ· ἕκαστος πρέπει νὰ πειραθῆ, λέγουσι, καθ' ἑαυτὸν, ἂν εὕρισκῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτῶν ἐπιβεβαιουμένους· τῷ δὲ μὴ εὕρισκοντι αὐτοὺς, λέγουσι, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀποδειξῶσι· πᾶς τις, λέγουσι, πρέπει νὰ ἔχῃ τόσον νοῦν, ὥστε νὰ παρατηρῆ ἑαυτὸν, διότι οὐδὲν ἕτερον νοεῖν ἐστὶν, εἰμὴ τὸ νοεῖν ἑαυτὸ, τὸ αὐτονοεῖν· γινώσκιν ἀμεσον περὶ ἄλλου τινὸς νὰ ἔχωμεν δὲν δυνάμεθα εἰμὴ περὶ τούτου, ὃ ἐσμὲν πνευματικοί· καὶ αὐταὶ αἰ αἰσθῆται ἐποπτεῖαι εἰσιν ἐν ἡμῖν, εἰ καὶ ἐπήγασαν ἔξωθεν· ὡς ἐποπτεῖαι ἢ αἰσθῆσεις γινωσκόμεναι εἰσὶ προϊόντα μόνον τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἐνεργείας· ἀρα καὶ αἰ αἰσθῆται ἀνατυπώσεις αὐταὶ καθ' αὐτάς εἰσιν προϊόντα τῆς ἐνεργείας ἡμῶν· αὐταὶ ἐπήγασαν διὰ πνευματικῆς συστολῆς καὶ διαστολῆς ἥτοι δι' ἐγγυρόνου καὶ ἐγυρόνου παραστάσεως· αὐταὶ κατ' ἀρχάς εἰσιν ἀλογα καὶ ἀκούσια τοῦ πνεύματος προϊόντα· δι' ἡμᾶς δὲ γίνονται ἰδιοκτησία ἡμῶν, αἰ ἐποπτεῖαι ἀναγνωρίζονται ἴδια ἐνεργεῖαι ἡμῶν διὰ λογισμοῦ, τουτέστιν ὅταν αὐτάς παράγοντες δὲν προσέχωμεν εἰς ταύτας μόνον, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς τοὺς παράγοντας· αἰ δ' ἐν ἡμῖν ἀνευ λογισμοῦ παραστάσεις καλοῦνται ἐποπτεῖαι, καὶ ὡς τοιαῦτα διαμένουσιν ἡμῖν διορισμοὶ τοῦ συνειδῶτος ἡμῶν, εἰσέτι ὁμοῦς ἀκατάληπτοι· αὐταὶ ὑπάρχουσι, καὶ ἡμεῖς πράττομεν πολλάκις κατ' αὐτάς χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι ὑπάρχουσιν καὶ πῶς εἰς τοῦτο ἤλθομεν· διὰ τοῦτο δὲν ἐκλαμβάνομεν αὐτάς ἀναγκαίως ἐλεύθερα προϊόντα ἡμῶν, ἀλλὰ μόνον ὑπάρχοντα, ἀντικείμενα. Πάν δὲ τὸ αὐτὸ εἶδος παρασταθῆ κατ' ἐπανάληψιν ὡς ἴδιον ἔργον ἡμῶν, καλοῦμεν τὴν ἐποπτεῖαν παραστάσιν ἡμετέραν, καὶ

διὰ τῆς ἐπαναλήψεως ταύτης γινώσκομεν καὶ τὴν παραστατικὴν ἡμῶν αὐτενεργεῖαν. Ἡ ἀρχικὴ ἐποπτεῖα συντελεῖ πρὸς παράδειγμα δι' ὁμοίας ἐποπτείας καὶ ἐκτείνεται δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τοῦ μὴ οὐσιώδους εἰς γενικωτέραν ἔννοιαν· αὐτὴ εἶναι ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς ἄλλας ἐποπτείας· ἡμᾶς δ' ἐνδιαφέρει ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἐποπτεύοντας. Ἡμεῖς ἠβουλόμεθα νὰ γνωρίζωμεν πῶς γινόμεθα κάτοχοι τῆς ἐποπτείας ὡς ἡμετέρας, πῶς γινώσκομεν, ὅτι ἔχομεν αὐτὴν, τουτέστι πῶς γινώσκομεν αὐτὴν ἀλόγως πρότερον ὑπάρχουσαν ἐν ἡμῖν· ἐνὶ λόγῳ ἠβουλόμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν μετουσίωσιν τοῦ πραγματικοῦ τῆς ψυχῆς διορισμοῦ εἰς μίαν ἰδέαν.

Ἐποπτεῖα δὲ νοητικὴ ὀνομάζεται ὑπὸ Σχελλίγγιου ἡ ἀπόλυτος τῶν ἀντιφάσεων ταυτότης καὶ ἐστὶ τοῦ πνεύματος ἐνεργεῖα, περὶ ἧς τὸ πνεῦμα δὲν γινώσκει, ὅτι ἐστὶν αὐτοῦ ἐνεργεῖα, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ πρέπει νὰ ἐκληφθῆ μηχανικὴ μὴ προερχομένη ἔσωθεν· αὐτὴ ὁμοῦς ἡ ἐνεργεῖα ἐπαναλαμβάνεται ἐλευθέρως ἐξ οἰκείας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ μάλιστα ὡς ἐλευθέρως διὰ τοῦ αὐτοσυνειδῶτος γινομένη, ὅτι τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, αὐτὴ ἡ παράστασις ἐμοῦ ἐστὶ μόνον ἴδιος ἐνεργεῖα ἐμοῦ, μόνον τὸ συνειδῶς ἐμοῦ, τὸ ἴδιον πνεῦμα ἐμοῦ, τουτέστιν εἰμὶ ἐγὼ αὐτός. Τοῦτο τὸ ἐγὼ πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἀπόλυτος ἀρχή, διότι ἡ φιλοσοφία ἀρχεται ἀπὸ ἀρχῆς, ἥτις ὡς ἀπόλυτος ταυτότης δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ, διότι, εἰ ἦτο τοιαῦτη, οὐκ ἀπρόσχετο χωρισμός, οὐκ ἴστατο ἕτερον αὐτῇ ἀντίθετον.

Ἡ αἰσθησίς ἐστὶν ἐξ ἀντικειμένων, τὸ φαινόμενον προϊόν τοῦ ἐγὼ ὡς ἔχοντος ἐν αὐτῷ ἀντίθεσιν. Ἦδη γινώσκω τὸ εἶδος ὡς ἐνεργεῖαν ἐμοῦ, ὡς ἐμὲ αὐτὸν, ὡς παντελῶς διαφανές, καὶ ὕπερ πρότερον ἐφαίνετο ἐμοὶ ἀντικείμενον ἀλλότριον, τοῦτο ἐστὶν ἀντικείμενον ἐξ ὑποκειμένου, διορισμός ἐμοῦ, αὐτοδιορισμός, οἷα δὴποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ ἀφορμὴ ἐν τῇ ψυχῇ· ὁ ὅλος σχηματισμός ἐστὶ σχηματισμός τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας ἐμοῦ, μορφή ἐν τῇ παραστάσει τῆς ἐνεργείας ταύτης.

Τὴν παρατήρησιν ταύτην, ὅτι τὸ παριστάμενον εἶδος ἐστὶν ἀπλοῦν τῆς ἐμῆς παραστάσεως προϊόν ὡς ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ ἐνεργ-

γούντος κέντρου τοῦ ἐγὼ ἐμοῦ εἰς τὴν σφαῖραν αὐτοῦ, δύναμαι νὰ ποιήσω μόνον, ὅταν διακρίνω τὸ παρασταθὲν εἶδος ὡς προϊόν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς παραστάσεως, ἀπὸ τοῦ παράγοντος· ἐκάστοτε ὁμῶς προέρχεται καὶ τὸ προϊόν, ὡς ἂν τὴν πράξιν τῆς παραστάσεως ἐπαναλαμβάνω, ἀμφότερα νὰ λάβω κεχωρισμένα δὲν δύναμαι. Ἐὰν βλέψω εἰς τὸ προϊόν ἢ ἐμαυτὸν ἀπολέσω ἐν αὐτῷ, οὐδὲν γινώσκω περὶ τῆς ἐμῆς πράξεως, καὶ αὖθις εἰμὶ ἐν τῇ ἀλογίᾳ τοῦ ἐποπτεύειν καταστάσει, ἐξ ἧς ἤθελον νὰ ἐξέλθω, ὑπὲρ αὐτὴν νὰ ἀνυψωθῶ καὶ αὐτὴν νὰ καταστήσω ἀντικείμενον τῆς ἐμῆς παρατηρήσεως. Τὸ πνεῦμα ὁμῶς γινώσκει τὴν πράξιν ταύτην αὐτοῦ· ἐπομένως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔχει τὴν ἐνέργειαν ταύτην, τὴν δεκτικότητα τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ ἑαυτὸ ἀπὸ τῶν ἀλόγων αὐτοῦ ἐποπτεῖων· ἄρα ἡ ἐπιτυχία ταύτης τῆς ἰδιοδρανεῖας ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς ἀρχικῶς δεδομένης αὐτῷ ἐλευθερίας, αὐτοκινησίας. Ἡ ἐλευθερία ἐστὶ τὸ ἐσώτατον τοῦ αὐτοσυνειδήτου. Ἡ ἀπελευθέρωσις ὁμῶς αὐτὴ ἑαυτοῦ προχωρεῖ βαθμηδόν· ἤδη ἐπιτυγχάνω νὰ διακρίνω τὴν ἐλευθέραν παράστασιν ἀπὸ τῆς ἐμπειρικῆς· μεταξύ ἀμφοτέρων πρέπει διαφορὰ νὰ ὑπάρχῃ, ἵνα μὴ νομίζω, ὅταν παριστῶ, ὅτι καὶ ἐποπτεύω.

Ἡ ὠρισμένη ἐμπειρικὴ ἐποπτεία τείνει ὡς παράδειγμα δι' ὅλας τὰς παρομοίας ἐποπτείας, ἅμα δυνηθῶ νὰ ἐπαναλάβω αὐτὴν ἀπὸ τῆς μνήμης ἐλευθέρως ὡς παράστασιν, τουτέστιν ἡ ἐποπτεία, ἣν εἶχον, τείνει ὡς παράδειγμα τῆς διαταχθησαμένης ἐμοῦ ἐνεργείας. Ἡ ἔννοια δηλοῖ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τροποποιεῖται ἡ ἐνέργεια ἐμοῦ· ἡ ἔννοιά ἐστὶν ἡ παράστασις τῆς ἐνεργείας, τῆς πράξεως, ἢ τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἐποπτεία, τελεῖται· τὴν ἔννοιαν λοιπὸν ὑπέλαβον ὡς τὴν ἐνέργειαν χωριστὴν ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῆς παραχθείσης ἐποπτείας, καὶ τοῦτο κυρίως ἠβουλόμην, λέγει ὁ Σκελλίγγιος, τὸ νὰ γνωρίσω τὴν ἐμὴν ἐνέργειαν χωρὶς νὰ βυθισθῶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἐποπτεύειν. Ἡ ἔννοια εἶναι μὲν τῆς ἐποπτείας διάφορος, διότι ἡ ἔννοιά ἐστὶ γενικωτέρα, ἀόριστος καὶ καθαρὰ ἀπὸ παντὸς μὴ οὐσιώδους διορισμοῦ, θὰ συνέπιπτεν ὁμῶς ἐν τῇ γνώσει μετὰ τῆς ἐποπτείας εἰς ἓν συνειδὸς, ἐὰν δὲν ἐγινώσκουμεν νὰ κρατῶμεν ἀμφοτέρας ἀλλήλων

διαστώσας, εἰ καὶ συνδέομεν ἐν τῇ γνώσει ἀντικειμένου τινὸς ἀμφοτέρως. Τοῦτο δὲ τὸ κρατεῖν αὐτὰς ἐν ἐνότητι διαστώσας συμβαίνει ἐν τῇ κρίσει· καὶ αὕτη κυρίως ἐστὶν ἡ τελειοποίησις τοῦ συνειδήτου· ἔννοιας ἔχουσι καὶ τὰ ζῶα, τουτέστιν ἔχουσι κοινὰ εἶδη, σχήματα, δὲν δύνανται ὁμῶς νὰ κρίνωσι, τουτέστι σχήμα καὶ ἐποπτεῖαν κρατοῦσιν ἐν τῇ γνώσει διαστώτα, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοσυνειδὸς δὲν ἔχουσιν· ἐμοὶ κρίνοντι, ὅτι τοῦτό ἐστὶ δένδρον, ἐστὶν ἡ ἐποπτεία αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἡ ἔννοια (δένδρον) εἰσι ταῦτά· ἡ ἔννοια καὶ ἐποπτεία συμπίπτουσι, τουτέστι παράγον καὶ παραγόμενόν εἰσιν ἓν, ἐν τῷ πνεύματι ὁμῶς εἰσιν ἅμα καὶ κεχωρισμένα. Τοῦτό ἐστὶ τὸ αὐτοσυνειδὸς, ὅτι γινώσκω τὸ δένδρον· διὰ τῆς ἐποπτείας προέρχεται ἐν ἐμοὶ τὸ πνευματικὸν προϊόν· ἐγὼ αὐτὸς εἰμὶ τὸ ἐμὸν προϊόν, ἡ ὅλη πνευματικὴ ἐνέργεια ἐμοῦ ἐνεβυθίσθη εἰς τοῦτο τὸ προϊόν, καὶ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ στεροῦμαι στηρίγματός τινος ἐν ἐμοί, ἵνα ἐμὲ αὐτὸν διακρίνω ἀπὸ τοῦ ἐμοῦ προϊόντος. Ἡ διάκρισις αὕτη, ἐπομένως τὸ ἐνταῦθα διαρκοῦν αὐτοσυνειδὸς, εἶναι δυνατὴ, ὅταν διαρκούσης τῆς ἐποπτείας διακρίνω ἐμὲ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προϊόντος τῆς ἐποπτείας· ὅταν ἐμὲ αὐτὸν, τὸ ἐγὼ ἐμοῦ, ὡς παράγον διακρίνω ἀπὸ αὐτοῦ· τοῦτο ὁμῶς τὸ ἐγὼ ἐστὶν ἡ παραγωγικὴ ἐνέργεια. Ὅθεν τὸ ἐγὼ κατὰ Φίχθιον καὶ Σκελλίγγιον αὐτὸ καθ' αὐτό ἐστὶν ἐνέργεια παραγωγικὴ, ὅταν τὴν ἐμὴν ἐνέργειαν διακρίνω ἀπὸ τοῦ προϊόντος αὐτῆς· ἡ κατάστασις αὕτη τῆς ἐνεργείας ἐμοῦ ἐστὶν ἡ ἔννοια· ἄρα ἡ κατάληψις ἀντικειμένου τινὸς, τινὸς ἐποπτείας, τελεῖται μόνον διὰ τῆς κρίσεως, τουτέστι δι' ἐνώσεως ὡς διακρίσεως τοῦ νοῦντος καὶ νοουμένου ἐν τῇ ἰδιοδρανεῖα τοῦ γινώσκειν.

Πάντα δὲ ταῦτα, τὸ ἐποπτεύειν, διακρίνειν, γινώσκειν καὶ κρίνειν, εἰσιν ἐν τῷ συνειδήτῳ σύγχρονα, κεχωρισμένα δ' ἐμφανίζονται μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ περιγράφονται, διότι ἄλλως δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ περιγραφῶσιν εἰμὴ διαδοχικῶς· ἐν τῇ ψυχῇ ὁμῶς εἰσι ταῦτα πάντα σύγχρονα καὶ δὲν διαδέχονται ἀλλήλα, ἀλλὰ τὸ ἐν ὑποθέτει ἀμοιβαίως τὸ ἕτερον, καὶ πρέπει νὰ συνδεθῶσι πάλιν ἐν τῇ θεωρίᾳ, ὅσα δι' ἀφαιρέσεως παρὰ φύ-

αν έχωρισθησαν. Τὸ δύνασθαι ἀφαιρῆν καὶ κρίνειν, ἐξ οὗ προέρχεται τὸ αὐτοσυνειδός, ἀνάγονται τέλος εἰς καθαρὸν αὐτοδιορισμὸν, εἰς ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος. Οὗτος δὲ ὁ αὐτοδιορισμὸς καλεῖται βούλησις· ἢ καθαρὰ τῆς βουλήσεως μορφή ἐστὶν ἢ ἐλευθερία· αὕτη ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ συνειδότης καὶ τῆς ἐλευθέρως ἠθικῆς πράξεως, ἐπομένως ὡς κοινὴ ἀρχὴ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας (1).

Ἐάν ἡ ἔννοια ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἦτο ἐλευθέρως ἐνέργεια τοῦ ἐγὼ, ὡς πρὸς δὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐποπτεία μετὰ αὐτοσυνειδότητος ἐπαναληφθεῖσα, ἔπεται, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐποπτείᾳ οὐδὲν ἄλλο δύναται δι' ἡμᾶς νὰ ὑπάρχη εἰμὴ τὸ δυνάμενον νὰ ὑψωθῆ εἰς τὸ μετέπειτα εἰς συνειδός, τουτέστιν εἰς ἔννοιαν δι' ἐλευθέρως μεταδόσεως.

Ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν δυνάμεθα, μένει δι' ἡμᾶς ἡ ἐποπτεία τυφλὴ, τουτέστι κατάστασις ἀλογος· ἐξ αὐτῆς ὑψούμεθα βαθμηδὸν, καθ' ὅσον αὐτὴν δυνάμεθα νὰ μεταβάλλωμεν εἰς ἔννοιαν σαφεῖς διὰ τῶν μεταξὺ καταστάσεων τῆς αἰσθήσεως, τοῦ αἰσθηματος καὶ λοιπῶν μέχρι τῆς σαφεστάτης αὐτοσυννοήσεως ἀνευ πάσης ἀναφορᾶς, τουτέστιν ἀνευ πάσης κρίσεως (χωρισμοῦ) τοῦ ἐγὼ ἀπὸ τῆς καταστάσεώς του δὲν εἶναι συναίσθησις δυνατὴ, ἀξία τοῦ ὀνόματος τοῦ συνειδότης. Πῶς ἡ δυνάμην ἐν τῇ πρώτῃ ἐποπτείᾳ νὰ συμπεράνω τι, ἐάν δὲν ἐποιοῦν τοῦτο μετὰ συνειδότητος, τουτέστι διὰ διασκέψεως (ἀναφορᾶς) εἰς τὸ ἐμὸν ἐγὼ, ὡς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἐμοῦ; φανερόν λοιπὸν εἶναι, λέγει, ὅτι ἐποπτεύοντες παρατηροῦμεν μόνον, ὅσον γινώσκωμεν, ἀρα ὅσον ἐν τῇ ἔννοια ἐστὶν, ἢν ἐκ τῆς ἐποπτείας ἔχομεν· ἐάν ἦτό τι πλεον ἐν αὐτῇ, τὸ τοιοῦτον ἡ δυνάμεθα νὰ μάθωμεν μόνον δι' ἔννοιων, ἐπομένως ἡ ἔννοια ἐν τῷ χώρῳ τοῦ συνειδότης ἐστὶν ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ νὰ στηριχθῶμεν δυνάμεθα· δι' αὐτῆς γινώσκωμεν τι ἐν τῇ ἐποπτείᾳ ἐστὶν, ἢ, ὡς λέγομεν, ἐν τοῖς πράγμασι. Διὰ τοῦτο ἐπὶ ταύτης τῆς βαθμίδος τοῦ συνειδότης αἱ ἔννοιαι εἰσὶν εἶδη ὀρισμένα, ἀτομικὰ παριστάμενα ἐν τῷ συνειδότητι ὡς κοινὰ

παραστάσεις. Τοιαῦτα εἶδη ἦτοι σχήματα ἔννοιων προέρχονται ἡμῖν ἐμπειρικῶς, τουτέστι γινόμεθα κάτοχοι αὐτῶν ὡς ἀφαιρέσεων ἀπὸ τῶν ἀτομικῶν εἰδῶν τοῦ πραγματικοῦ συνειδότης, τῶν ἐποπτειῶν· διὰ τοῦτο ὅμως ταῦτα δὲν ὑποτίθενται ὅτι ἔξωθεν προέρχονται μᾶλλον διὰ τῶν ἐποπτειῶν, διότι αἱ ἐποπτεῖαι δὲν λαμβάνονται ἔξωθεν, ἀλλ' εἰσὶν ὑπάρχοντα εἶδη ἢ τροποποιήσεις τῆς ψυχῆς, ἃς αὐτὴ δι' ἰδίας αὐτῆς ἐνεργείας παρήγαγεν· αἱ ἔννοιαι ἐμπειρικῶς προέρχονται μόνον, καθ' ὅσον εἰσὶν ἐπαναλήψεις ἢ ἔκτυπα τῶν πραγματικῶς ἐν τῷ συνειδότητι ὑπάρχουσῶν ἐποπτειῶν, ἀφ' ὧν ἀφαιροῦνται αἱ ἔννοιαι αἱ ἐν τῇ συνειδότητι ἐμφανιζόμεναι καὶ τὴν ἐνέργειαν δηλοῦσαι, δι' ἧς ἡ ἐποπτεία προάγεται.

Ἡ αἰσθησις ἐστὶ τοῦ ἐγὼ περιορισμὸς ἀνευ τῆς συμπράξεως αὐτοῦ· εἰς τὴν πρώτην αἰσθησιν ὑπάρχει ἡ ὀρίζουσα ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, ἣτις φέρουσα τὰ εἶδη εἰς ὀριστικότητά ἐστιν ὁ νοῦς ὁ σχηματίζων εἰς εἶδη ὀρισμένα τὴν εἰς ἀπειρον βαδίζουσαν θετικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐγὼ ἐντὸς τῆς σφαίρας τοῦ ἐποπτεύοντος συνειδότης· αὕτη ἐστὶν ἡ ὀρίζουσα, περιορίζουσα, διαχωρίζουσα, διακρίνουσα ἐνέργεια, ἣν αὐτὴς εὕρισκομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ νοῦ.

Τοῦτο δὲ παρατηρεῖται εἰς τὸ μετέπειτα, μετὰ τὴν ἐποπτείαν καὶ τὸ εἶδος, πρὶν ἢ λάβῃ χώραν ὁ λογισμὸς. Ἐάν λοιπὸν θέλη τις νὰ γνωρίσῃ τὸν ἐν τῇ πρώτῃ ἐποπτείᾳ παρατηρηθέντα τρόπον, ἐμφανίζεται φυσικῶς τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἐποπτεία, ὡς τὸ πρότερον, τὸ πρωτότυπον, καθ' ὃ πρέπει νὰ διαταχθῆ ἡ ἐνέργεια ἐν τῇ μεταδόσει τῆς αὐτῆς παραστάσεως· καὶ ἂν φαίνεται, ὅτι ἡ ἔννοια ἐκ τοῦ ἀντικειμένου παράγεται, λαμβάνει ὅμως χώραν τὸ ἐναντίον, δηλαδή τὸ ἀντικείμενον προέρχεται διὰ τῆς ἔννοιαις, διότι ἡ ἔννοια ἐστὶν ὁ τρόπος τῆς πράξεως, καθ' ὃν παράγεται τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι πάλιν δι' ἀφαιρέσεως ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν εἶδους ἐξάγομεν βαθμηδὸν ἐκ τοῦ προϊόντος, τῆς ἐποπτείας, τὴν ἔννοιαν τῆς αὐτενεργείας ἡμῶν, ἣς ἐν ἀγνοίᾳ τὸ εἶδος ἐσχέδασκεν· ἀφαιρούμεν δὲ ὁμοιάζοντα ζωνγάρφα ὑπερμένον πρὸ

(1) Schellings System des Transced. Idealismus.

τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ μὴ εἰδότητως αὐτὸ ἐτελειοποίησεν· ἔπειτα δὲ διαχωρίζει αὐτὸ ἐν τῷ νοῦ, ἵνα ἐν αὐτῷ γνωρίσῃ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, τοὺς κανόνους, καθ' οὓς αὐτὸ ἐν ἀγνοίᾳ κατασκεύασε. Τοιαῦτα δ' ἀκουσίως δημιουργηθέντα ἔργα τῆς τέχνης εἶναι ἐν ἡμῖν ὅλαι αἱ παραστάσεις καὶ ἐποπτεῖαι, ὡς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἔργα τῆς φύσεως, διότι ἀκουσίως ἐδημιουργήθησαν, προϊόντα τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως, διότι ἡ ἐσωτερικὴ γόνιμος φύσις ἐξάγει συνεχῶς ἐκ τοῦ κέντρου τῆς οὐσίας ἡμῶν, ἐξαντικειμενοῖ, ὃ ἐν αὐτῇ δυνάμει ἐστίν. Οἱ θεωρητικοὶ φιλόσοφοι ἀπορρίπτουσι τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς ἀνέκτανον πρὸς ἐξήγησιν τοῦ θεμελιώδους προβλήματος θέτοντες πρὸ λύσιν αὐτοῦ εἰς τόπον τῆς ψυχολογίας ἢ λογικῆς τὴν θεωρητικὴν μέθοδον, ἥτις παρὰ μὲν τῷ Φιχθίῳ καὶ Σχελλιγγίῳ ἐστὶν ἡ κατασκευαστικὴ καὶ παρίσταται ὡς ἡ διανοητικὴ ἐποπτεῖα, παρὰ δὲ τῷ Ἐγγέλω ἔχει μορφήν ὠρισμένην. Αὕτη δηλαδὴ θεμελιούται ἐπὶ τῆς αὐτοπαρατηρήσεως καὶ προσοχῆς εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν νοητικὴν ἐνέργειαν λαμβάνουσαν χώραν ἐν τῇ παραγωγῇ τῶν νοοθεωρήτων· ἡ αὕτη θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐσωτερικοῦ αἰσθητήριου· διὰ τῆς ἐνεργείας παράγεται ὠρισμένη ἐποπτεῖα ἐνταυτῷ καὶ συγχρόνως ἐποπτεύεται ἐν τῷ τρόπῳ ταύτης τῆς παραγωγῆς.

Τὴν γόνιμον φύσιν παρατηροῦμεν ἐν ἡμῖν καὶ προλαμβάνομεν αὐτήν· ἄρα θεωρία εἰς στενωτάτην σημασίαν ἐστὶ τὸ γόνιμον κατασκευάζειν ἰδανικῶς. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐνυπάρχει ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως συνειδότης ἢ ἐστὶν αὐτὸ τὸ συνειδὸς, ὃ ἐνυπάρχει ἢ κοινῇ τῆς φύσεως ἐνέργεια, γινώσκει ἐνταυτῷ μετὰ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας πάσαν οὐσίαν καὶ πάντα νόμον ὡς καὶ πᾶν ὠρισμένον τοῦ παγκοσμίου πνεύματος περιεχόμενον· διότι τὸ πραγματικόν ἐστὶ ζωὴ, πᾶσα δὲ ζωὴ ἐποπτεῖα, καὶ ἡ νοητικὴ ἐποπτεῖα γινώσκει ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ, ἄρα ἐν ἑαυτῇ ἀμέσως τὸ πραγματικόν· καὶ φανερόν εἶναι, λέγει, ὅτι ἡ νοητικὴ ἐποπτεῖα ἐστὶ μόνον ἢ κοινῇ βᾶσις τῆς θεωρίας· αὕτη δὲ αὕτη καθ' αὐτήν ὁμοιάζει τῷ ἀμέσῳ παράγειν τοῦ τεχνίτου καὶ, ὡς ἡ τέχνη, οὕτω δαίται καὶ αὕτη ὠρισμένης τινὸς

μεθοδικῆς, ἵνα μὴ εἰς ἀνεπιστήμονα ἐκπέσῃ φαντασμαγορίαν.

Κατὰ πρῶτον λοιπὸν ἡ θεωρία ἐστὶν ἰδανικὴ, θεμελιούται ἐπὶ ὑποκειμενικῶν ἰδανικῶν παρατηρήσεων καὶ ἀξιωμάτων· διὸ ἀμεσον, πλήρες καὶ ἀξυδερκὲς συνειδὸς δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν μόνον περὶ ἡμῶν αὐτῶν, περὶ τοῦ νοεῖν καὶ πράττειν ἡμῶν· μόνον, ὃ νοοθεώρητόν ἐστὶν ἡμῖν, τοῦτό ἐστὶν ἡμῖν σαφές, καταληπτόν οὐσία καὶ καταγωγῇ, οὐχὶ ὅμως, ὃ ἐστὶν ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ ὡς ἀντικείμενον, ὡς ἐξωτερικόν καὶ ἀλλότριον ἦν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι ἐν τῷ ἐποπτεύειν ὑπάρχει ἐνέργεια τοῦ νοῦ, ὅτι ἐποπτεύοντες σχηματίζομεν τὰ ἀντικείμενα, κατ' ἀρχὰς δὲ μόνον ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀκουσίως, τὰ δ' ἀντικείμενα ταῦτα δὲν εἶναι ἄλλο εἶμῃ ἢ ἐξ ἡμῶν, ἐξ ὑποκειμένου ἐξελοῦσα, ἐξαντικειμενωθεῖσα φύσις τούτου τοῦ ὑποκειμένου· ἄρα δυνάμεθα νὰ γείνωμεν κάτοχοι τῆς ὅλης ἐσωτερικῆς τῶν ἀντικειμένων οὐσίας ἢ μᾶλλον τῶν ἐξ αὐτῶν ἐποπτειῶν ἡμῶν, τὰ ἐκτὸς ἡμῶν νὰ καταστήσωμεν ἡμῖν διαφανῆ, ἐὰν μόνον φέρωμεν εἰς τὸ συνειδὸς, ὅπερ ὁ νοῦς ἐν ἀγνοίᾳ ἐποπτεύων εἰσήγαγεν. Οὕτω λοιπὸν εἰσχωρεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διὰ τῆς νοητικῆς ἐποπτείας εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς φύσεως καὶ διήκει δι' ἀπάσης τῆς φύσεως, διότι ἡ φύσις ἐστὶ τὸ σύνολον, καὶ ἕκαστος ἀνθρώπος συμπληρωτικὸν μέρος αὐτῆς, ὅμοιον ἀπάσι τοῖς ἄλλοις αὐτῆς μέρεσι, καὶ εἰ χωριστόν, ἴδιον, ἐστὶν ὅμως ταῦτόν μετὰ τοῦ ὅλου. Ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία τῆς φύσεως ἐστὶ πνεῦμα, εἰ καὶ ἐν κατωτέραις βαθμίσι τῆς ἀναπτυξέως πνεῦμα ὑπνώττων, ὄνειρώττων· ὅλαι ὅμως αἱ ἐνέργειαι τῆς φύσεως αὐταὶ καθ' αὐτὰς δὲν εἶναι αἱ ὑφ' ἡμῶν ὡς κινήσεις ἐξ ἀντικειμένου ἐνέργειαι θεωρηθεῖσαι, ὡς φέρομεν ἐξ ὑποκειμένου ὡς πνευματικὰς ἐν ἡμῖν ἐνεργείας εἰς τὸ αὐτοσυνειδὸς. Ἐν ἡμῖν λοιπὸν γινώσκομεν ἀμέσως τί ἐστὶν ἡ πραγματικότης, τὸ ὄν καθόλου.

Τὸ ὄν ἐστὶν ἡ ἑαυτὴν γινώσκουσα ζωὴ· ἡ δ' ἑαυτὴν γινώσκουσα ζωὴ ἐστὶ νόησις, νοεῖν, καὶ νοεῖν ἐστὶν ὄν ἑαυτὸ γινώσκον. Ὅν ἐστὶ τὸ νόημα, ὃ ἀμέσως ἑαυτὸ καταφάσκει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, ἑαυτοῦ ἀμέσως ὡς ζῶν ἀπτεται, ὡς ἀπόλυτος αὐτοκατάφασις.

Τὸ ὄν, ἡ πραγματικότης, ἡ ζωὴ, εἶναι ἡ κοινὴ φύσις ἢ γεν-

νώσα ἑαυτὴν, ἢ γόνιμος φύσις, ἥτις ἀναπτύσσουσα ἑαυτὴν σχηματίζει, καὶ ἐν τοῖς σχηματισμοῖς αὐτῆς ἀποκαλύπτεται ἡ ἰδία οὐσία καὶ ζωὴ αὐτῆς. Ἡ ζωὴ, ἥτις δυνάμει οὐσα γίνεται ἐνεργεία, ἐστὶν ἀυτανάπτυξις, ποθοῦσα νὰ ἀναπτύξῃ ἑαυτὴν εἰς ἀντικείμενον, καὶ αὕτη ἐστὶ τῷ Σχελλιγγίῳ τὸ μόνον πραγματικόν. Ἐπειδὴ δ' αὕτη ἐστὶ δυνάμει ἅμα καὶ ἐνέργεια, δύναται νὰ κληθῇ ὄν, μάλιστα δὲ τὸ καθόλου ὄν, δὲν δύναται ὅμως νὰ νοηθῇ ὡς ὄν ἡρεμοῦν καὶ νεκρόν. Τὸ φέρον ἐν ἑαυτῷ αὐτὴν, ἢ βέλτιον εἰπεῖν αὐτὴ ἐστὶν ἐν τῷ ἐσωτάτῳ ἢ ἐγώτῃ, ἢ αὐτότῃ, ἢ βούλησις. Τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἢ βάσις τοῦ ὑποκειμενικοῦ, τὸ ἀναπτύσσον δι' ἀπολύτου δημιουργίας ἐξ ἑαυτοῦ πάντα, τὸ ἀεὶ μεταβάλλον τὴν δυνάμιν εἰς ἐνέργειαν, τὸ ὑποκείμενον εἰς ἀντικείμενον. Αὕτη ἡ ἀίδιος ἀνάπτυξις ἐστὶν ἡ φύσις, διαδοχικὴ, συνεχὴς. Ἡ ἀίδιος ζωὴ ἀναπτύσσεται ἐν χρόνῳ ἀπὸ τοῦ ἀτελεστεροῦ εἰς τὸ τελειότερον. Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον ἦτο δυνάμει τὸ τελειότατον, ἢ τελειοτάτη δυνάμει, ἐγένετο ὅμως ἐνεργεία ἐκ τῆς ἐνεργείας ἀτελοῦς καταστάσεως ἀεὶ τελειότερα. Ἐὰν τὸ τελειότατον ἦτο τοιοῦτον ἐνεργεία, ὡς κόσμος πλήρης ἀντικειμένων, πῶς θὰ ἠδύνατο τὸ τελειότατον νὰ μεταβληθῇ ἔπειτα εἰς ἀτελέστερον; διὰ τοῦτο ἡ ἀνάπτυξις τοῦ καθόλου ὄντος ἔπρεπεν ἐξ ἀρχῆς νὰ προβῇ βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ κατωτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον· διὰ τοῦτο ἀπαντῶμεν ἐν τῇ φύσει αὐτοτελειότητα, ἀίδιον πρόοδον, ἀνύψωσιν ἀπὸ δυνάμεως εἰς δυνάμιν, ἐπομένως ἡ φύσις ἐν ἑαυτῇ ἔχει ἱστορίαν, περίοδον βίου προοδευτικῆν, ἣν ἔχει νὰ δείξῃ ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως. Τὸ ὑπέρτατον τῆς ἀναπτύξεως τέλος ἐστὶν, ὅπου ἢ κατ' ἀρχὰς τυφλῶς ἐνεργούσα ζωὴ ἔρχεται ἐν τῇ τελειοτάτῃ ἀναπτύξει αὐτῆς εἰς συνειδὸς ἑαυτῆς. Ὁ νόμος ὅμως, ἢ ἡ ῥυθμικὴ κίνησις, δι' ἧς ἡ φύσις βαθμηδὸν ὑψοῦται, ἐστὶν ἐν ἀπάσαις ταῖς βαθμίαις ἢ αὐτῇ, μόνον δι' ἐν ἐκάστη ὑστέρᾳ ἐν δυνάμει ἀνωτέρα. Πανταχοῦ, ἐν τῇ ἀνοιτάτῃ καὶ κατωτάτῃ βαθμίῃ, ἐστὶν ὁ αὐτὸς τρόπος τῆς ἐνεργείας, δηλαδὴ πρῶτον αὐτεξάντικειμένως, ἐκθεσις ἐκείνου, ὃ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἐστὶν, ἔπειτα ἐκ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου γενομένου περιεχομένου ἐνάυδος τοῦ ὑποκειμένου εἰς ἑαυτὸ, διαφορὰ

ἑαυτοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, εἰ καὶ μένει μετ' αὐτοῦ οὐσιωδῶς ἐν, ἔξοδος ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἐπάνοδος εἰς ἑαυτὸ· αὕτη ἐστὶν ἢ κοινὴ μορφή τῆς φυσικῆς ζωῆς ἐνεργούσης ἐν μὲν ταῖς κατωτάταις (ὕλικαῖς) βαθμίαις ἀλόγως, ἐν δὲ τῇ ἀνωτάτῃ (ὅπου ὁ ἄνθρωπος γίνεται) γινώσκει ἑαυτὴν. Καθ' ὅσον τοῦτο τὸ ὄν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γινώσκει ἑαυτὸ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ φύσει ἐπομένως ἀναγνωρίζει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ οὐσίαν καὶ ζῶν, ἐν δὲ τῇ φύσει ἐποπτεύει ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ὡς ὑποκείμενον, ἔχει ἢ ὅλη γνῶσις τρόπον τινὰ δύο πόλους, ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, γινώσκον καὶ γινωσκόμενον, ἐπομένως εἰσὶ καὶ δύο θεμελιώδεις ἐπιστήμαι ἢ μᾶλλον δύο ἐπόψεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ζωῆς, καὶ πρῶτον ἢ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος, τὸ αὐτοσυνειδὸς τοῦ ὑποκειμένου, ὑπερβατικὸς ἰδανισμὸς, ἢ περὶ γνῶσεως θεωρία αὐτῆς καθ' αὐτὴν θεωρουμένης· ἢ θεωρία τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας ἐστὶν, ὅταν τὸ ὑποκείμενον θεωρηθῇ πρῶτον καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀντικείμενον παραχθῇ· ἢ θεωρία τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἐστὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας· καὶ 2) δεῦτερον ἢ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ὅταν τὸ ὄν ἢ ἢ ζωὴ θεωρηθῇ ἐξ ἀντικειμένου ὑπὸ τὴν πραγματικὴν ἔσπιν καὶ ὑπὸ τὴν ἔσπιν τῆς ἀυτανάπτυξεως, τουτέστιν ὡς φυσικὴ ζωὴ. Ἀμφότεραι αἱ ἐπιστήμαι πρέπει νὰ συμπληρῶνται καὶ ὑποτίθενται ἀμοιβαίως, ὡς ὁ εἷς καὶ ὁ ἕτερος πόλος, καὶ ἐκ τοῦ ἐνός ἐξερχόμενος δὲν δύναται νὰ μὴ ἀχθῇ εἰς τὸν ἕτερον. Τοῦτό ἐστὶ κατὰ Σχελλιγγίον τὸ ὑποκείμενον τὸ ὠθοῦν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν θεωρίας εἰς τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως.

Ἡ μεγίστη τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης τελειοποίησις θὰ ἦτο ἢ τελεία πνευματοποίησις τῶν φυσικῶν νόμων εἰς νόμους τῆς ἐποπτείας καὶ τοῦ νοεῖν.

Τὰ (ὕλικα) φαινόμενα πρέπει ὅμως νὰ ἐκλείψωσι καὶ νὰ μείνωσι μόναι οἱ νόμοι.

Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται ὅτι, ὅσα σκοπιμώτερα ἢ φύσις ἐμφανίζεται, τόσα μᾶλλον πνευματικὰ τὰ φαινόμενα γίνονται, καὶ ἐπὶ τελους παύουσι τοῦ νὰ ἴναι ὕλικα· ἢ τελεία λοιπὸν περὶ φύσεως θεωρία θὰ ἦτο ἐκείνη, δι' ἧς ἢ ὅλη φύσις θὰ μετεβάλλετο

εις λογικὴν. Τὰ νεκρὰ καὶ ἀλογα τῆς φύσεως προϊόντες εἶσιν ἀπλῶς δοκίμια τῆς φύσεως, ἀ ἀπέτυχον· ἢ ὅλη νεκρὰ φύσις ἐστὶν ἄωρος νοῦς· διὰ τοῦτο ἐν τοῖς φαινομένοις αὐτῆς διορθῶ ἐν ἀγνοίᾳ ἐστὶ ὁ νοητικὸς χαρακτήρ. Τὸ μέγιστον τέλος κτῆ ἡ φύσις διὰ τοῦ ὑψίστου καὶ τελευταίου λογισμοῦ εἰς ἑαυτὴν, ὃ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ἢ γενικώτερον ὁ καλούμενος ὑφ' ἡμῶν λόγος, δι' οὗ ἡ φύσις ὅλως εἰς ἑαυτὴν ἐπανέρχεται καὶ φανεροῦται, ὅτι ἡ φύσις κατ' ἀρχὰς ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετὰ τούτου, ὃ ὡς λογικὸν ἐν ἡμῖν γινώσκειται. (System des Transc. Ideal.).

Ἡ ὅλη φιλοσοφία ἦτο τῷ Σχελλιγγίῳ ἱστορία τοῦ αὐτοσυνειδότος, ἣν διήρθεσεν εἰς ἐποχάς.

Ἡ μέθοδος αὐτὴ θεμελιούται ἐπὶ τῆς διακρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ ἀναπτύσσοντος ἐγῶ ἢ τοῦ περὶ τὴν γένεσιν τοῦ αὐτοσυνειδότος ἀσχολουμένου ἐγῶ· ἡ δὲ πρόοδος ὑψίστατο εἰς τὸ ὅτι πᾶν τὸ τεθὲν διὰ τὸν φιλοσοφούντα ἐν τῇ πρώτῃ βαθμίδι τίθεται ἐν τῇ δευτέρᾳ τῷ ἐγῶ ἀντικειμενικῶς· ὥστε ἐπὶ τέλους ἀντικειμενικὸν καὶ ὑποκειμενικὸν τίθενται ταῦτά.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐσκέπτετο ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, ἐν ἣ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐξηρητᾶτο ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου.

B. Σύστημα Σχελλιγγίου ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζου.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ ἡ φιλοσοφία τοῦ Σχελλιγγίου ἐπεκλήθη φιλοσοφία τῆς ταυτότητος ἢ τῆς φύσεως; εἰ καὶ ἡ φύσις ἀπετέλει μόνον τὸ ἐν μέρος αὐτῆς.

Ἐὰν ὅμως τὰ συγγράμματα τοῦ Σχελλιγγίου χρονολογικῶς ἐξετασθῶσι, παρατηροῦνται μεταβολαὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ, ὡς ἐν τοῖς πρώτοις ἡ θεωρία αὐτοῦ συνέχεται, ὡς εἴρηται, μετὰ τῆς τοῦ Φιχθίου, ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα μετὰ τῆς τοῦ Σπινόζου, καὶ τέλος ἐν τῷ περὶ ὀρθοκείας καὶ φιλοσοφίας, περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας, τοῦ μνημείου τοῦ Ἰακώβου καὶ τῶν ἔπειτα, μετὰ τῆς θεωρίας, ἰδίως δὲ τοῦ Ἰακώβου Βοήμιου.

Τὸ δὲ σύστημα τῆς δευτέρας περιόδου δὲν εἶχεν ἀρχὴν τὸ πεπερασμένον ἐγῶ, ἀλλὰ τὸ ἀπειρον, δηλαδὴ τὸ ὑποκείμενον καθόλου ὡς τὸ ἀμέσως βέβαιον. Τὸ ἀπειρον ὅμως ὑποκείμενον, τὸ μὴ παῦον τοῦ νὰ ἦναι ὑποκείμενον, δὲν ἀναιρεῖται ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, τουτέστι δὲν γίνεται ἀντικείμενον ἀπλῶς ὡς παρὰ τῷ Σπινόζῳ. Τὸ ὑποκείμενον καθαρῶς νοούμενόν ἐστὶν ἐλεύθερον ἀπὸ παντὸς ὄντος· μὴ δυνάμενον ὅμως νὰ μείνη ἐν ἀφαιρέσει βούλεται φύσει ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον. Τὸ ὑποκείμενον ὅτερον ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον δὲν ἀπόλλυται, τουτέστι γινόμενον ἀντικείμενον δὲν παύει τοῦ νὰ ἦναι ὑποκείμενον ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μένει ὑποκείμενον νικηφόρον, ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου ἐλεύθερον· ὥστε δι' ἐξ ἀντικειμενώσεως ὑψοῦται εἰς ἀνωτέραν δύναμιν. Κυρίως δὲ ἀνεξάρτητον κατέστη τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου ἀπὸ τοῦ συστήματος τοῦ Φιχθίου διὰ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας αὐτοῦ, διότι δι' αὐτῆς ἐτράπη ἀπὸ τοῦ ὑποκειμενικοῦ τοῦ Φιχθίου εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν τοῦ Σπινόζου.

Ἡ περὶ φύσεως ἐννοία τοῦ Σχελλιγγίου εἶναι ἀδύνατον ὀρθῶς νὰ καταληφθῇ, ἐὰν δὲν ἀπομακρυνθῇ ἡ συνήθης δοξασία, ὅτι πάντα τὰ καθ' ἑκάστα εἰσι σώματα νεκρὰ ἐφ' ἡμῶν ἐνεργοῦνται. Τὸ ἐν ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, ἢ ὅλη φύσις ἐστὶν ἐνέργεια τῶν μερῶν ἀλλήλων. Τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τῶν ὄντων, ἢ ὕλη αὐτῶν δὲν εἶναι τοιαύτη, οἷαν ὑπολαμβάνομεν, οὐδ' ἔχει τοιαύτας δυνάμεις, οἷας ὑποθέτομεν. Τί δὲ ἔπρεπε νὰ ἦναι τοιαύτη ὕλη αὐτῆ καθ' αὐτήν; πῶς πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἐξηγηθῇ; Τοῦτό ἐστὶ τὸ ζήτημα κυρίως· οὐδέποτε πρέπει ἡ ὕλη νὰ θεωρηθῇ ὡς νεκρὰ, ἢ δυνάμεις μόνον δίδονται, αὕτη ὅμως ἐστὶν ἐν ἑαυτῇ τὸ σύνολον τῶν τοιούτων δυνάμεων ἢ ἐνεργειῶν ἐν τῷ τόπῳ συντιθεμένων, ὃν τὸ σῶμα κατέχει· καὶ αὗται αἱ δυνάμεις συνδέουσαι ἑαυτὰς ἀμοιβαίως ἐκτείνουσι καὶ παράγουσι τὸ στερεόν, ὃ ὡς σῶμα παρίσταται.

Ἡ ὕλη ἐστὶν ἀδιεξίτητος, ὃ ἐστὶ τῇ ἐκτὸς θλίψει παρέχει ἀντίστασιν, καὶ ἡ ἀντίστασις εἰς τὰ ἐκτὸς ἐστὶν ἐν τῇ ὕλῃ ἐνεργεία τις, ἐπέκτασις τις, δι' ἣς πληροῖ τὸν τόπον, κατέχει αὐτὸν καὶ ἄλλα σώματα κωλύει τοῦ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτόν. Οὕτω

πρέπει πρώτον νὰ συνηθίσωμεν καὶ ἐν τῷ ἀκινήτῳ καὶ νεκρῷ νὰ βλέπωμεν πάντοτε ὄρμην καὶ ἔκτασιν ἐμφύχου τινὸς ἐνεργείας. Ἐὰν δὲ ὑπολάβωμεν, ὅτι ἡ ὑλικότης ἐστὶν ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἀπλῶς τῆς καθόλου φυσικῆς ζωῆς, ἥτις ἐπὶ ἀνωτέρων βαθμίδων ἀναπτύσσεται μετὰ μείζονος τῆς ἐνεργείας, αὐτοκινητικότητος καὶ ἐλευθερίας, εἰάν ὑποθέσωμεν, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξις ἀπὸ τοῦ σμικροτάτου μέχρι τοῦ ὑψίστου, οἷον ἀπὸ τοῦ λίθου μέχρι τῶν νοημάτων ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ νόμῳ τῆς ἀναπτύξεως ἔπεται καὶ εἰς συνεχῶς αὐξοῦσαν αὐτοκινησίαν συνίσταται, ἔσται ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ κοινῇ αὐτοκινησίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τῆς φύσεως ὁ παγκόσμιος νόμος καταληπτός, ὅστις ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος γινώσκει ἑαυτὸν καὶ λόγος κέκληται, ἐπὶ δὲ τῆς κατωτάτης ὡς φυσικὴ ὄρμη παρίσταται. Ἐὰν δὲ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐκτὸς τῆς ζωῆς ταύτης ὄρμης, κινήσεως καὶ πράξεως οὐδὲν ἐστὶν ὑλικὸν ἢ πραγματικὸν, ἐν ᾧ αὐταὶ αἱ ἐνεργεῖαι γίνονται, ἀλλ' ὅτι τὸ ὑλικὸν καὶ πραγματικὸν ὑφίσταται ἐν τῇ παιδιᾷ τῶν αὐτοδιοριζουσῶν ἐνεργειῶν, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀξίωμα τοῦ ὅλου συστήματος : ὅτι πάντα εἰσὶν οὐσίαι ἐν καὶ ταυτόν· ἡ οὐσία αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐστὶ ζωὴ, καλεῖται φύσις γόνιμος εἰς τὸ νόημα, ὅτι ὡς δυνάμις γίνεται πρότερον πᾶν καὶ ἕκαστον, οὕτω ὅμως νοεῖται ὡς οὐσα τὰ πᾶν· καὶ αὐτὴ ἡ γενομένη φύσις καλεῖται κόσμος ἢ πᾶν, καθ' ὅσον γίνεται συνεχῆς ἢ ἐγένετο, ὃ φύσει εἰς τὸ νὰ γείνη ὄριστο· ἀμφότεραι αἱ φύσεις, ἢ τε ὡς ὑποκείμενον, ἀρχὴ, καὶ ἢ ὡς φαινόμενον ἑαυτῆς, εἰσὶ τὸ αὐτὸ, μόνον, ὅλον, ἀπόλυτον. Ἡ ἐκφρασθεῖσα φύσις, τουτέστιν ὅλα τὰ καθ' ἕκαστα ὄντα τῆς φύσεως ἡρεμοῦσιν ἐν τῇ φύσει ὡς αἰτίαι καὶ οὐσίαι αὐτῶν, διότι πάντα ταῦτά εἰσι μορφαὶ ἢ σχήματα αὐτοῦ τοῦ ὄντος, ὃ ἐν αὐταῖς ἐξέφρασεν ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον καὶ ἐφανερῶθη· αὐταὶ δὲ αὐταὶ καθ' αὐτὰς δὲν θά ἦσαν εἰμὴ μορφαὶ κεναὶ ἄνευ περιεχομένου καὶ συστάσεως, εἰάν αὐτὰ τὸ ἂν εἰς αὐτὰς δὲν εἰσῆρχετο καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἀπετέλει αὐτῶν. Καθ' ὅσον ὅμως εἰσῆλθεν εἰς ὅλας ταύτας, παριστῶσιν αὐταὶ τὸ ἀπόλυτον· οὕτω τὸ ἀπόλυτον δὲν εἶναι ἀπὸ τῆς φύσεως κεχωρισμένον, οὐδ' ὑπὲρ αὐτὴν ἢ ἐκτὸς αὐτῆς, ἀλλ' αὐτὴ,

τὰ φυσικὰ ὄντα καὶ ἡμεῖς, πάντα τὰ ἐν ἡμῖν καὶ περὶ ἡμᾶς εἰσὶ τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ ἀίδιον ὃν ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει ἕκαστου δύναται νὰ ἐποπτευθῇ ἐν μικροῖς ἢ οὐσίαι καὶ ὁ νόμος τοῦ ἀπολύτου, τὸ καθ' ἕκαστόν ἐστιν ἀφομοίωμα ἢ ἐπανάληψις τοῦ ὅλου. Ἐν ἕκαστῃ ἀναπτύξει φυτοῦ καὶ ζώου ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς ἡ δυνάμις τῆς ζωῆς δεσμευμένη ἐν καταστάσει μὴ ἀναπτύξεως, ἐν καταστάσει ὑποκειμενικότητος κεκλεισμένης ἐν ἑαυτῇ· αὕτη δὲ ἡ εἰς ἐν σημεῖον συγκεντρωθεῖσα ἐλαστικότης τῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὴν ἀπὸ ταύτης τῆς δεσμεύσεως, ἡ ἀνάπτυξις ἐστὶν αὐτοπαράστασις τῆς οὐσίας, ἀντεξαντικειμένωσις τοῦ ἐν αὐτῇ περιεχομένου· ἡ ἐλευθερωθεῖσα δυνάμις δι' ἰδίας αὐτῆς ἐνεργείας πρέπει νὰ μεταβῇ εἰς τὴν περιφέρειαν· ὅπερ κατ' ἀρχὰς δυνάμις ἦν, τοῦτο ἐμφανίζεται διὰ τῆς ἀντεξαντικειμένωσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κεκλεισμένου περιεχομένου· οὕτω π. χ. ἔχει πρὸ αὐτοῦ ὁ φυσιολόγος τὴν ἀρχὴν τῆς ὄρνιθος ἐν τῷ ὠφ' ὡς τι ἀντικείμενον, ὃ ὅμως αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐστὶν ὑποκείμενον, καὶ ἡ ὅλη ἀνάπτυξις γενήσεται σαφῆς δι' ἀντικειμενικῆς ἐποπτείας ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς μεταβολῆς προερχομένης ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοῦ συνόλου τοῦ σημείου τῆς ζωῆς, διότι ἡ ἐξωθεν θερμότης συντελεῖ πρὸς διάλυσιν τῆς τῶν δεσμῶν σκληρότητος. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐνεργεῖ, ἵνα γείνη ἐνεργεία, ὃ ἦν δυνάμις· τοῦτο ὅμως ἐνεργεῖ ἄνευ γνώσεως ὡς ζωὴ ὄργανοποιός, ὡς νὰ ἴστατο πρὸ αὐτῆς ἰδέα τις, παράδειγμά τι, ᾧ ἔδει νὰ ἀφομοιωθῇ· ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἐκτὸς, ἀλλ' ἐντὸς ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ φύσις ἐκτείνουσα καὶ ἀναπτύσσουσα ἑαυτὴν ἕως οὗ γείνη ἐκεῖνο, ὃ εἶχε τὴν δυνάμιν καὶ τὴν βούλησιν νὰ γείνη, καθ' αὐτὸ ὅμως οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ γίνεται· ἡ ἀρχὴ τοῦ πτηνοῦ ἐν τῷ ὠφ' ὄρμῃ νὰ ἀναπτύξῃ ἑαυτὴν εἰς ὄργανισμὸν τέλειον, ὡς νὰ εἶχε παράδειγμά τι πρὸ αὐτῆς, καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ σχηματίσῃ ἑαυτὴν. Τοῦτο ὅμως τὸ παράδειγμα ἀληθῶς δὲν εἶχε τὸ πτηνὸν πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ φύσις αὐτοῦ ἢ προσδιόρισσα ταύτας τὰς κινήσεις καὶ τούτους τοὺς σχηματισμούς· ὥστε τὸ ἐν τῇ ἰδέᾳ ἐνοπτριζόμενον, ἡ πραγματικὴ τῆς ζωῆς ἀρχὴ, ἐστὶ τὸ πραγματικὸν τὸ μὴ ἀνεπτυγμένον, τὸ πα-

ρέχον τῆ κινήσει δυνάμει τὴν ὀρισμένην διεύθυνσιν· οὕτω γινώσκουμεν τὴν ἰδέαν ὡς τὸν φυσικὸν ἐκάστου ἀντικειμένου διορισμὸν ὡς ἐμφύχου ἀναπτυσσομένου. Ἐὰν τὸ ἴδον ἐγίνωσκέ τι ἐν τῆ αὐτοῦ ἀναπτύξει περὶ ἑαυτοῦ, ἢ ἐὰν ὁ ἐκτὸς ἰστάμενος παρατηρητῆς ἠδύνατο νὰ μεταθέσῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν σκοπιὰν τοῦ ἑαυτοῦ ἀναπτύσσοντος ἀντικειμένου, νὰ θέσῃ εἰς τόπον τῆς ἑαυτὴν ἐν ἀγνοίᾳ ἀναπτυσσομένης ἀρχῆς, ὅα εἶχε πρὸ αὐτοῦ ὡς παράδειγμα, ὡς πρωτότυπον, τὴν ἰδέαν τῆς ἀναπτυχθείσης ζωῆς, τὸν σχηματισμὸν, εἰς ὃν ἔμελε νὰ ἔλθῃ, καὶ εἰς τοῦτο κυρίως ὅα ἀπέβλεπεν ἐλευθέρως· ἔπρεπεν ὅμως ἐν ταύτῳ νὰ συλλογισθῆ, ὅτι τὸ πρωτότυπον, ἢ ἰδέα αὐτοῦ φυσικὴ ὁρμὴ, ἢ ἐννοιά ἐστὶν ὁ ἴδιος αὐτοῦ ἐσωτερικὸς διορισμὸς, παριστάμενος αὐτῷ ὡς ἀντικείμενον τοῦ νοῦ, καὶ ὅτι ἡ ὑποχρέωσις, ἣν ὡς καθῆκον αἰσθάνεται, εἰς τὸ νὰ γείνη τοιοῦτον, ἐστὶν ἢ ἐν τῷ αἰσθήματι ἑαυτὴν ὡς ὁρμὴν ἐξαγγέλλουσα ἴδιος ζωσα φύσις. Πῶς ὅμως ταῦτα μετὰ τῆς περὶ γνώσεως θεωρίας συνέχονται καὶ πῶς μετὰ τῆς τοῦ Καντίου περὶ τοῦ σκοποῦ θεωρίας, δηλαδὴ πῶς αὕτη ἀντικειμενικὴ καθίσταται, τοῦτό ἐστι φανερόν. Ἐνταῦθα δὲ δείκνυται ἰδέα τε καὶ κοινῇ τις νόμος, ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τυφλῶς ἐνεργοῦσα, ἣτις διὰ τοῦτο φαίνεται ὡς ἀνάγκη, διότι αὐτὴν θεωροῦμεν ἔξωθεν, ὡς ἐξ ἀντικειμένου ἐμφάνισιν. Ἡ ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ ἀναπτυχθῆ εἰς ἐκεῖνο, ὃ ἦν ἐν αὐτῇ ἀνευ γνώσεως. Ἐὰν ἡμᾶς θέσωμεν εἰς τόπον τῆς ἀρχῆς καὶ συνίδωμεν, ὅτι τὴν γένεσιν ταύτην ἐνεργοῦμεν ὡς ἡμετέραν μετὰ συνειδήσεως, παρίσταται ἡμῖν ἢ αὕτη ἐνέργεια ὑπὸ ὑποκειμενικὴν ἔποψιν ὡς ἐλευθέρη, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ἰδίαν ἡμῶν φύσιν, διότι ἢ ἰδέα βούλησις ἡμῶν ἐστὶ τὸ μερικιώτατον, ὃ ἔχομεν, ἢ κυρίως ὃ οὐσία ἐσμέν. Κατὰ Σχελλίγγιον δείκνυται εἰς νόμος, ὃς δὲν ἐπιβάλλεται, ἀλλεῖναι ἢ τῆς ἀρχῆς ἠδονὴ πρὸς ἀνάπτυξιν, ἐστὶν ἢ ὁρμὴ τῆς ἰδίας φύσεως. Ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ἐστὶν ἢ διαδοχικὴ αὐτελευθέρωσις καὶ ἐπομένως ἐμφύχως τῆς ἐλευθερίας· οὕτω δὲ δείκνυται, ὅτι ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης δύνανται νὰ σημαίνωσι τὸ αὐτό. Ἐν ταῖς ἀνωτέροις ὅμως βαθμίσι τοῦ αὐτοσυνειδήτου καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀναπτύσσεται τὸ καθόλου ὄν, ἢ φύσις,

μόνον ἱστορικῶς, διαδοχικῶς ἐν χρόνῳ ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα· καίτοι χρόνος νὰ νοηθῆ δὲν δύναται, ὅπου τὸ ἀπόλυτον ὑπῆρχεν ὡς μὴ πραγματικὸν τῆς φύσεως αἷτιον καὶ ἀνευ τῆς πραγματικῆς φύσεως, ἀνευ παντὸς κόσμου, τοιοῦτω ὅμως αἷτιῳ αὐτῷ καθ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ὑπαρξίς.

Καίτοι λοιπὸν ὁ κόσμος καὶ τὸ αἷτιον αὐτοῦ ἢ τὸ πρῶτον ἀπόλυτον καὶ ὁ κόσμος πρέπει νὰ νοηθῶσι συναΐδια, διαδοχικὴ ὅμως τελειοποίησις δὲν ἀποκλείεται ἐν εἶδει ὑπαρξείας τοῦ κόσμου ἢ γεννωμένη φύσις, ἀλλὰ μᾶλλον αἰτεῖται.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ αἷτιον τοῦ κόσμου οὐδέποτε ἦν ἀνευ ἐνεργείας, αὕτη δὲ ἢ ἐνέργεια ἐστὶν ἢ τῶν ὄντων ὑπαρξίς ἢ αὕτη ἢ φύσις, πρέπει, προκειμένου περὶ τῆς τοῦ κόσμου κατασκευῆς, πρότερον νὰ ἀπομακρυνθῆ ἢ ἰδέα ὀρισμένης τινὸς ἐν χρόνῳ δημιουργίας· ἐπίσης δὲ πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῆ ἢ περὶ Θεοῦ ἰδέα· ἀντὶ δὲ τῆς λέξεως πᾶν=ἐν, ἀπόλυτον, πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν λέξιν φύσιν· πρότερον μὲν γόνιμον, ἔπειτα δὲ γενομένην. Ἐν ἀπάσῃ τῇ φύσει δεικνυται πνεῦμα καὶ συνειδός· συνειδὸς ὅμως καὶ νοεῖν εἰς στενωτέραν σημασίαν ὑπάρχει μόνον ἐν ὀρισμένη ὑπαρξί, ἐν πραγματικοῖς οὐσί. Ὁ Σχελλίγγιος λοιπὸν ἐγκαταλείπων κατὰ μέρος τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν, δημιουργοῦ καὶ πνεύματος, ἀσχολεῖται ἐνταῦθα μόνον περὶ τὴν φύσιν ἐν τῇ ἀτελεῖ μορφῇ αὐτῆς. Ἡ φύσις, ἐνεργεῖ ἐν τῷ παντὶ, ὡς ἐν ἐκάστῳ βλαστήματι, καὶ ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ὄου ἔλαβε χώραν τυφλή τις ἐνεργὸς δυνάμις, ὁρμὴ ὀργανοποιήσασα ἑαυτὴν, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῷ παντὶ φύσις τις πρὸ τῆς φύσεως, τουτέστιν ὁρμὴ τις πρὸ τοῦ σχηματισμοῦ, νόμος πρὸ τῆς ἐκπληρώσεως, δυνάμις πρὸ τῆς ἐνεργείας, ἀρα φύσις γόνιμος πρὸ τῆς γενομένης.

Εἰς τοιοῦτον ὅμως αἷτιον ὡς καθαρὰν δυνάμιν, πρὶν ἢ αὕτη ἀρξῆται νὰ ἐνεργῆ, οὐδὲν ὄν δύναται νὰ ἀποδοθῆ. Τοῦτο δύναται μὲν ἀφηρημένως νὰ νοηθῆ, δὲν δύναται ὅμως νὰ ὑπάρχη χωριστὸν τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας.

Τὸ ἀπλῶς δυνάμει ὄν οὕτω ἐστὶν ἐνέργεια· ἐνέργεια αἷτιον ἐστὶν ἐνεργόν, οὐχὶ πλέον ἢ καθαρὰ ἐννοια τῆς καθαρῆς δυνάμεως αὐτῆς καθ' αὐτὴν, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας δυνάμεως· ὡς ὅμως

ἡ καθαρὰ δύναμις αὐτὴ καθ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει, οὕτω δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ καθαρὰ ἐνέργεια αὐτὴ καθ' αὐτὴν· ἐνέργεια ἄνευ ἐνεργου αἰτίου καὶ αἴτιον ἄνευ ἐνεργείας δὲν ὑπάρχουσιν· ὑπάρχει δὲ μόνον ἐνέργεια ἢ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑαυτῆς κινήσεως, ἢ ὑπάρχει αἴτιον μόνον ἐν τῷ ἐνεργεῖν. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἀληθῶς ὑπάρχον, ἢ ὑπαρξίς ἢ τὸ ὄν, ἐστὶν ἐνέργεια ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ αἴτιον αὐτῆς, τουτέστιν ἀπόλυτος ἐνέργεια· φύσις λοιπὸν ἐν τῇ πρώτῃ ἐννοίᾳ ἦτο τὸ οὐπω ὑπάρχον, καθαρὰ δύναμις· φύσις ὅμως ἐν δευτέρᾳ ἐννοίᾳ σημαίνει τοῦτον τὸν ὁρατὸν κόσμον, εἰς ὃν καὶ ἡμεῖς ἀνήκομεν, καὶ αὕτη ἡ πραγματικὴ φύσις δὲν εἶναι πλέον ἢ πρώτη ἐκείνη δύναμις ἐν ἀφαιρέσει, ἀλλὰ δύναμις τε ἅμα καὶ ἐνέργεια, ἀχώριστος, ἢ πρώτη ταυτότης.

Ὁ Σχελλίγγιος ἀσπασάμενος τὴν οὐσίαν τοῦ Σπινόζου καὶ ὑποθέσας διαφορὰς, ἃς δυνάμεις καλεῖ, ἀρχεται ἀπὸ τῆς ταυτότητος τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ· παρέλαβε δὲ τρεῖς δυνάμεις κατὰ τὴν τοῦ Καντίου τριαδικὴν διαίρεσιν ὡς ὁ φιλοσοφῶν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ ἐγὼ=ἐγώ, οὕτως ἀρχεται καὶ ὁ Σχελλίγγιος ἀπὸ τῆς ταυτότητος τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ, $A=A$, ὡς ἀδιαφορίας τῆς μορφῆς καὶ τῆς οὐσίας· ἔπεται δ' ἀντίθεσις, μορφή καὶ οὐσία, ἐν τῷ ἀπολύτῳ, αὕτη ὅμως ὀρίζεται ὡς σχετικὴ, μὴ οὐσιώδης.

Τοῦτο δὲ τὸ ὄν, τὸ ἐκλαμβανόμενον ἀφηρημένως καὶ ἀορίσως, συνίσταται ἐν ἀπειρῳ ὑπάρξει τουτέστιν ἐν συνεχεῖ ὑπάρξει τοῦ αἰτίου, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. Τοῦτό ἐστὶν ὅλον ἐνέργεια καὶ μάλιστα αὐτενέργεια, διότι δὲν ἔχει τὸ αἴτιον αὐτοῦ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ, ἐστὶν αἴτιον καὶ ἐνέργεια ἑαυτοῦ. Οὕτω λοιπὸν τὸ αἴτιον τοῦ κόσμου ἐστὶν οὐτ' ἐκτὸς αὐτοῦ οὔτε πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ· διὰ τοῦτο πρὸ τοῦ κόσμου ὁ Σχελλίγγιος δημιουργὸν αὐτοῦ δὲν παραδέχεται, διότι τιαυτὴ παραδοχὴ θὰ ἔφερον εἰς τὸν παραλογισμὸν, ὅτι τὸ αἴτιον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πρότερον ἢ ἡ ἐνέργεια· ἀρχὴ αὐτὴ καθ' αὐτὴν πρὶν ἢ ἐνεργῆ καλεῖται αἴτιον· ἐὰν δὲ τὸ αἴτιον τοῦ κόσμου ζητῆται, δὲν δύναται νὰ ᾔηται ἕτερον ὄν, ἀλλ' ἐπίσης μὴ ὄν, τουτέστιν ἢ πρώτη δύναμις, ἣτις αὐτὴ καθ' αὐτὴν καὶ ὡς δύναμις δὲν ὑπῆρχε πρὶν ἢ ἐνεργῆ, ἄρα

μετὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἦλθεν εἰς ὑπαρξίν, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ἐνεργητικῆς αὐτῆς ὑπάρξεως δὲν πρέπει αὕτη καθ' αὐτὴν νὰ θεωρηθῇ ἔτι διάφορος. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ κόσμος καὶ τὸ αἴτιον αὐτοῦ εἰσι συναΐδια, διότι, καθ' ὅσον εἰσιν, εἰσι ταῦτά.

Τὸ ὄν λοιπὸν εἶναι τὸ ἀπόλυτον, τὸ πρῶτον αἴτιον καὶ ἐν ἑαυτῷ ἐνέργεια ἀπειρος, φύσις· ἡ δύναμις ἐλθοῦσα εἰς ἐνέργειαν ἐν τῇ φύσει καλεῖται ἢ ὑποκειμενικότης, ἢ δ' ὑπαρξίς ὡς ἐνεργημα ἐκείνης ὀνομάζεται ἢ ἀντικειμενικότης. Τὸ ὄν ὡς αὐταίτιον ἐστὶν ὑποκειμενικότης, ὡς δ' ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ αἰτίου ποιηθὲν ὀνομάζεται ἀντικειμενικότης. Ἀμφότερα δὲν εἶναι πραγματικῶς διάφορα, ἀλλὰ ταῦτά. Τὸ ὄν ἐστὶ καὶ μένει ἢ ταυτότης τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, $A=B$. Ἐὰν ὅμως τὸ ἀπειρον καὶ ἀδιάφορον ὄν νοηθῇ διηρημένον εἰς ἀπειρα μέρη, ὡς ἕκαστον μέρος πρὸς ἕτερον συγκρίνεται φανήσεται τὸ ὄν ὅτι ἀνήκει πλέον τοῦ ἑτέρου εἰς τὴν ὑποκειμενικότητα ἢ ἀντικειμενικότητα τοῦ ἀπείρου ὄντος. Ἐν οὐδενὶ ὅμως τοῦ παντός μέρει ἀπαντᾷται καθαρὰ ὑποκειμενικότης ἢ καθαρὰ ἀντικειμενικότης, διότι καθαρὰ, ἀπόλυτος ὑποκειμενικότης θὰ ἦτο ἴση τῇ πρώτῃ δυνάμει, ἣτις ὡς τιαυτὴ δὲν ὑπάρχει, καὶ καθαρὰ, ἀπόλυτος, ἀντικειμενικότης θὰ ἦτο ἴση ὄντι οὐκ ἔχοντι δύναμιν ἐν ἑαυτῷ, ἄρα ὄντι δυνάμει, ὃ ἐστίν, ἐστὶ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, τὸ ὄν ὅμως ἢ τὸ ἕτερον δύναται νὰ ᾔηται ὑπερβάλλον ἐν συγκρίσει πρὸς ἕτερα μέρη, ἄρα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα μόνον καὶ πεπερασμένοις, ἐν οἷς λαμβάνει χώραν σύγκρισις, οὐχὶ δ' ἐν τῷ παντὶ, ὅπου ἀπόλυτος ἀρχεὶ ἰσορροπία, ἀπόλυτος ταυτότης.

Ἢ δὲ ὑπεροχὴ τοῦ ἑνὸς ὑπὲρ τὸ ἕτερον δύναται νὰ νοηθῇ μόνον κατὰ ποσὸν καὶ οὐχὶ κατὰ ποιὸν, ἵνα ἢ μέθοδος δηλωθῇ, δι' ἣς ἐννοεῖται ἢ περὶ δυνάμεων θεωρία, δι' ἣς δύναται τὸ κατώτερον νὰ μελισθῇ εἰς ἀνώτερον, τὸ ἀπλοῦν εἰς σύνθετον, ὡς παρίστανται τὰ διάφορα τοῦ παντός ὄντα· ἢ ὅλη διαφορά τῶν ὄντων δύναται νὰ θεμελιωθῇ μόνον ἐπὶ τινος σχετικῆς ὑπεροχῆς τῆς ἀντικειμενικότητος ἢ ὑποκειμενικότητος· ἢ κατὰ ποσὸν διαφορά, ἢ φαινομένου ἑαυτῆς τῆς ἀπολύτου ταυτότητος, εἰσιν αὐτὴ

καθ' αὐτήν ἢ ἀπόλυτος ταυτότης· ἐπομένως ἢ ἀντίθεσις αὐτῆ καθ' αὐτήν δὲν ὑπάρχει, διότι Α εἶναι ὡς Β, ἢ ὅλη ἀπόλυτος ταυτότης ὑπὸ δύο μορφάς.

Ἐὰν δὲ τὸ ὄν ἐν εἶδει γραμμῆς ἐννοηθῆ α — Γ. — β, θέλει τὸ βΓ παριστᾶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀντικειμενικότητα τῆς ὅλης ταυτότητος, ἥτις ἐστὶν ἡ ὅλη γραμμὴ Γ, ὥστε διὰ τούτου τοῦ ἀλφάβητικοῦ στοιχείου δηλοῦται ἐνταύτῳ καὶ τὸ σημεῖον τῆς ἀδιαφορίας ἢ ἡ ἰσορροπία τῶν μερῶν ἀμφοτέρων. Τὸ ὅλον ὅμως ὄν οὔτ' ἐν τῷ α ἐστὶ καθαρὰ ὑποκειμενικότης οὔτ' ἐν τῷ β καθαρὰ ἀντικειμενικότης, διότι ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἐννοίαις δὲν ὑπάρχει τι ὄν, ἀλλ' ἐστὶν ἐνταύτῳ πανταχοῦ ὑποκειμενικότης καὶ ἀντικειμενικότης· ἡ δὲ γραμμὴ δύναται εἰς ἄπειρα διηρημένη νὰ νοηθῆ· ἐν ἅπασιν δὲ τοῖς μέρεσι μεταξὺ τοῦ αΓ θὰ ἐπεκράτει πλείων ὑποκειμενικότης ἢ ἐν τοῖς μεταξὺ τοῦ Γβ· ἐν ἐκάστῳ ὅμως τμήματι τῆς γραμμῆς θὰ ἦτο πόλος τις μετὰ σχετικῆς ὑποκειμενικότητος α καὶ ἕτερος ἀντικείμενος μετὰ σχετικῆς ἀντικειμενικότητος β, καὶ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἴδιον ἀδιαφορίας σημεῖον Γ, ὃ ἐστὶν ἐνταύτῳ ἔκφρασις ὅλου τινὸς ἐκεῖ μὲν ἀπολύτως, ἐνναῦθα δὲ σχετικῶς.

Ἰντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι τὸ ἄπειρον δύναται νὰ παρασταθῆ πεπερασμένον, καὶ τὸ ἄπειρον γίνεται πεπερασμένον, διότι διακρίνει ἑαυτὸ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἄρα ἡ γένεσις τοῦ ἀπείρου εἰς πεπερασμένον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀπείρου ὄντος ἐν ἑαυτῷ, πάντοτε ὅμως μένει ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν αὐτὸ καθ' αὐτό. Τὸ ὄν λοιπὸν ἐστὶν αὐτενέργεια. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἄμεσον γνῶσιν αὐτενεργείας ἔχει μόνον τὴν τοῦ νοεῖν. Ἰνα λοιπὸν ἐννοήσωμεν τὴν αὐτενέργειαν τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμένου = ἀντικειμένου, τῆς φύσεως, πρέπει νὰ νοήσωμεν ὡς παράστασιν, ὡς νόησιν τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμένου· ἄρα ἡμᾶς αὐτοὺς μεταθέτομεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κέντρον τοῦ παντός, καὶ ὡς αἱ ἰδέαι ἡμῶν εἰσὶν ἀπλῶς ἀντικείμενα, οὕτως εἰσὶ καὶ αἱ ἰδέαι προϊόντα τοῦ καθόλου πνεύματος τῆς φύσεως, μορφαι, καὶ ὡς τοιαῦται δὲν ἔχουσιν οὐσίαν ἐν αὐταῖς. Ἐπειδὴ ὅμως αὐταὶ εἰσὶ μόνον αὐτὸ τὸ σχηματισθὲν πνεῦμα, ὃ εἰσελθὸν εἰς αὐτὰς παριστᾶ ἑαυτὸ ὡς ὑπάρχον, εἰσὶν

αὐταὶ πραγματικαί, ὡς αἱ ἰδέαι ἡμῶν εἰσὶ τὸ σχηματισθὲν πνεῦμα τὸ χέον ἑαυτὸ ἐν ἡμῖν, οἵτινες νοοῦμεν αὐτὰς· διὰ τοῦτο ὑπάρχει τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ὄν ἐπίσης ὡς τοῖς πραγματικοῖς οὐσίαις ἐκτὸς ἡμῶν· δι' ἡμᾶς τοὺς νοοῦντας φαίνεται ὅτι ἡ ἐννοία ἡμῶν δὲν ἔχει πραγματικότητα, διότι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ νοοῦντες αὐτὴν καὶ γινώσκοντες, ὅτι αὐτὴ ἐκτὸς τοῦ νοεῖν ἡμῶν καὶ κεχωρισμένη οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἀνεξαρτησίαν· ἐνὶ λόγῳ, ἐπειδὴ ἐποπτεύομεν τὴν ὑποκειμενικότητα τῶν τοῦ νοῦ ἡμῶν ἀντικειμένων, ἐποπτεύει τὸ ἄπειρον ὄν τὴν ὑποκειμενικότητα ὅλων τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων, τουτέστι τὴν ταυτότητα αὐτῶν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ γινώσκει, ὅτι αἱ μορφαι, ὡς φυσικὰ ὄντα καλοῦμεν, καὶ ἐκτὸς ἡμῶν θεωροῦμεν, εἰσὶν νοήματα αὐτοῦ ἴδια καὶ αὐτοῦ ἀναπόσπαστα· ἄρα τὸ ὅλον πραγματικὸν ἐστὶν ἐξ ὑποκειμένου ἢ ἐξ ἀντικειμένου ἐνέργεια, καθ' ὅσον αὐτὸ ἑαυτὸ θεωρεῖ ἢ οὐ ἐνέργεια θεωροῦσα ἑαυτὴν, γινώσκουσα ἑαυτὴν, ἐστὶν ἐξ ὑποκειμένου· ἐνέργεια δὲ μὴ θεωροῦσα ἑαυτὴν οὐπω ἦλθεν εἰς ἑαυτὴν· ἐνέργεια δ' ἑαυτὴν θεωροῦσα ἐστὶν αὐτενέργεια· ἡ δὲ ὑπ' ἄλλων θεωρουμένη ἐνέργεια παρίσταται ὡς κίνησις ἐξ ἀντικειμένου. Ἐν δ' ἀπάσῃ τῇ φύσει, ἐν ἅπασιν τοῖς οὐσίαις, ἐστὶν ὑποκειμενικότης, διότι ἡ φύσις ἐστὶν ἐν ἑαυτῇ ἀπόλυτος αὐτοκινησία, ἕκαστον ὅμως μέρος τῆς φύσεως δὲν δύναται νὰ παρατηρήσῃ ἑαυτὸ ἐν τῇ αὐτοκινησίᾳ ταύτῃ· εἰσὶ δὲ καθ' ἕκαστα ὄντα, ἐν αἷς ἡ αὐτοκινησία δὲν προὔχωρησε μέχρι τῆς αὐτεποπτείας, ταῦτα δ' εἰσὶν ὄντα, ἃ τίθενται ὡς πρὸς ἕτερα μεθ' ὑπερβαλλούσης ἀντικειμενικότητος, δηλαδὴ πρὸς ἕτερα, ἃ εἰσὶν αὐτὰ καθ' αὐτὰ, ἐν οἷς ἡ τῆς φύσεως αὐτενέργεια θεωρεῖ ἑαυτὴν.

Ἡ δὲ φύσις, πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς αὐτοσυνειδὸς, ἐστὶν αὐτενέργεια· ἡ μορφή τῆς κινήσεως τῆς ἐνεργείας ἐστὶν ἡ συνεχὴς ἐξαντικειμένωτις τοῦ ἐν τῇ ὑποκειμενικότητι δυνάμει ὄντος, τῆς ἐνεργείας· ἡ ἐξαντικειμένωσις αὕτη λαμβάνει χώραν πραγματικῶς, ἐστὶν ἐξαντικειμένωσις πραγματικῆ, οὐχὶ ὅμως ἐλευθέρᾳ πνευματικῆ, τουτέστιν ἡ ἐνέργεια προηγεῖται· αὕτη δύναται μὲν νὰ γείνη ἀντικείμενον, τουτέστι νὰ ἐποπτεύσῃ ἑαυτὴν τρόπον τινὰ ἐσωτερικῶς, αὐτῷ ὅμως δύναται ὅλως νὰ ἔλθῃ εἰς συνειδὸς, διότι

τιθεμένη μεθ' ὑπερβαλλούσης ἀντικειμενικότητος οὕτω ἐστὶν ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρα, ὡς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, διότι μόνη ἢ ἐνεργεῖα ἐλευθερία (πνευματικότης) ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τοῦ αὐτοσυνειδότος. Τὸ ποιοῦμενον μᾶλλον ἢ τὸ ποιοῦν δὲν δύναται νὰ ἦναι καθ' αὐτό. Τὸ αὐτὸ, ὃ λαμβάνει χώραν ἐν τῷ χώρῳ τῆς ὑποκειμενικότητος, λαμβάνει καὶ ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἀντικειμενικότητος, ἀνευ ὅμως συνειδότος. Αἱ ἐνεργεῖαι τῆς φύσεως βαδίζουσι παραλλήλως καὶ εἰσὶν αἱ αὐταί, οἷαι αἱ τοῦ πνεύματος. Ἡ τοῦ συνειδότος θεωρία κατέδειξεν, ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐνεργεῖα κατὰ πρῶτον συνίσταται ἐν τινὶ ἐποπτεία, καὶ ὅτι ἡ ἐποπτεία αὕτη ἐστὶ γένεσις τοῦ ὑποκειμένου εἰς ἀντικείμενον· ἐν τῇ ἐποπτεία τὸ πνεῦμα χέει ἑαυτὸ εἰς ὀρισμένην μορφήν, καὶ ὅταν ἐν τῷ χέειν ἑαυτὸ, ἐν τῷ πράττειν αἰσθανθῆ, ἐποπτεύσῃ αὐθις τὴν ἑαυτοῦ ἐποπτείαν, ποιήσῃ ἑαυτὸ εἰς ἀντικείμενον, ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸ καὶ γνωρίσῃ, λαμβάνει τὴν ἐννοιαν τοῦ ὄντος. Ἡ αὕτη σχέσις, ἥτις ἐνταῦθα χώραν λαμβάνει ἰδανικῶς καὶ ἐξ ὑποκειμένου, λαμβάνει χώραν καὶ ἐν τῇ φύσει, πραγματικῶς καὶ ἐξ ἀντικείμενου. Τὸ ἀρχικὸν ὄν, ὃ ἐξ ὑποκειμένου θεωρούμενον ἐστὶ δημιουργικὴ αὐτενεργεῖα, δύναται ἐξ ἀντικείμενου νὰ θεωρηθῆ ὡς κίνησις καὶ μάλιστα ὡς διχασμὸς κινήσεων ἀλλήλαις ἀντικειμένων. Πρὸς δὲ τὴν ἐξαντικειμενοῦσαν ἐνεργεῖαν, δι' ἧς ἐνεργεῖται ἡ πρώτη ἐποπτεία ἐπὶ τοῦ ἰδανικοῦ, ἀντιστοιχεῖ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἡ κεντρόφυξ κινήσις. Πρὸς δὲ τὴν νοητικὴν ἐνεργεῖαν τὴν εἰς τὸ ὑποκείμενον ἀναφερομένην ἀντιστοιχεῖ ἡ κεντρόμολος κίνησις· κεντρόφυξ καὶ κεντρόμολός εἰσιν οἱ δύο παράγοντες τῆς ὕλης ἢ τῶν ὀλικῶν ὄντων· ἡ ὕλη ἐστὶν ἡ πρώτη δύναμις, ἡ πρώτη κατὰ ποσὸν διαφορὰ τοῦ ἀπολύτου, ἡ πρώτη σχετικὴ ὀλότης. Ἡ ὕλη ἐστὶ τὸ ὄν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ μορφῇ, τὸ πρῶτον ὑπάρχον, ἡ ρίζα πάντων τῶν ὄντων· ὅσον δὲ καὶ ἂν φαίνεται ἀκίνητον καὶ νεκρὸν, πρέπει ὅμως νὰ νοηθῆ ὡς ἡ ἕξις τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων ἢ τοῦ παραγόντων. Ὅτι δ' αἱ ἐν τῇ ὕλει ὡς κεντρόφυξ καὶ κεντρόμολος ἐμφανιζόμεναι ἐνεργητικαὶ δυνάμεις αὐταὶ καθ' αὐτάς εἰσιν, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἰδανικοῦ ἐποπτεία καὶ ἐννοία γίνονται, ἐπὶ τῶν ἐποπτεμένων φανεροῦν. Ἡ κεντρόφυξ

δύναμις πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρῶτος θετικὸς παράγων, διότι αὕτη παράγει τὴν χωρητικότητα καὶ τὴν ἔκτασιν ἢ μᾶλλον ἐστὶν αὐτέκτασις ἴση τῇ ἐποπτεία· ἡ ἐποπτεία πραγματικῶς καὶ ἐξ ἀντικείμενου θεωρουμένη θὰ ἀπώλλυεν ἑαυτὴν ἐπ' ἀπειρον, διότι ἡ διεύθυνσις τῆς ἐνεργείας ταύτης βαδίζει ἐπ' ἀπειρον· ἡ ἐποπτεία θὰ ἐβάδιζεν ἐπίσης ἐπ' ἀπειρον χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς ὀριστικότητα τίνα· τοιαύτη ἀπειρος πνευματικὴ ἐποπτεία ἢ νοεῖν γεννᾷ τὸ ἀόριστον μόνον, τὸ κενόν, τὸν τόπον· τόπος δὲν εἶναι ἄλλα εἰμὴ ἡ ἐνεργεῖα τῆς ἐποπτείας ἀπλῶς. Τῇ δὲ θετικῇ ταύτῃ ἐνεργείᾳ ἀντίκειται ἡ ἀποθετικὴ, ἡ περιορίζουσα, ὁ χρόνος· ὁ δὲ χρόνος ἐστὶν ἡ συνεχὴς τοῦ τόπου ἀποθετικότης, τὸ ὀπισθοδρομικὸν ἐν τῇ κινήσει, ἡ συνέχεια ἐν τῇ ἐνεργείᾳ· οὗτος παρέχει μέτρον καὶ τέλος, ἀνάγει τὴν τοῦ νοεῖν ἢ ἐποπτεύειν ὀρμὴν εἰς ἑαυτὸν καὶ σχηματίζει εἰς τύπους ὀρισμένους καὶ ἐννοίας· ἐπίσης δὲ θέτει ἐν τῇ ὕλει τὴν πραγματικὴν ἐννοιαν· ὡς ἡ θετικὴ ἢ τὸν χῶρον γεννώσα ἐνεργεῖα ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀπειρον μέγα, οὕτως ἡ ἀποθετικὴ εἰς τὸ ἀπειρον μικρόν· ὡς ἐκείνη ἐστὶν ἐξαντικειμενοῦσα, οὕτως αὕτη ἐστὶν ἐξυποκειμενοῦσα· καὶ ἐὰν ἐκείνη ἦναι ἡ ἔκφρασις τοῦ κεκρυμμένου αἰτίου, ἐστὶν αὕτη ἡ ἐσωτερικὴ ἐννοία καὶ τὸ συνδέον εἰς ὀρισμένον σύνολον ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἰδανικοῦ καὶ πραγματικοῦ.

Ἡ ἀποθετικὴ αὕτη ἐνεργεῖα ἐστὶν ὁ κοινὸς σύνδεσμος τοῦ παντός· δι' αὐτῆς λαμβάνουσιν ὅλοι οἱ τύποι, ὅλαι αἱ μορφαὶ καὶ τὰ ὅρια τῆς φύσεως σύστασιν, ὡς ἐν τῷ νοεῖν ὅλοι οἱ τύποι τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν· αὕτη περιλαμβάνει ἐν αὐτῇ καὶ συνδέει ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐν ἑκάστῳ· δι' αὐτῆς λαμβάνει τὸ πᾶν ἐνότητα, τὸ καθ' ἑκάστον πέρας, χωρισμὸν, τὸ πᾶν αἰδιότητα, τὸ καθ' ἑκάστον διάρκειαν σχετικὴν. Ἐὰν ὅμως ἦρχε μόνη αὕτη ἢ ἀποθετικὴ δύναμις, θὰ ἐξηφανίζετο ἅπας ὁ χῶρος, πάντα θὰ συνέπιπτον ἐν ἐνὶ σημείῳ καὶ αἱ στιγμαὶ ἐν μιᾷ μαθηματικῇ· ἐὰν δὲ ἦρχεν ἡ θετικὴ μόνη δύναμις, πάντα θὰ διελύοντο εἰς τὸ ἀπειρον κενόν· καὶ ἐν ταῖς δυσὶ περιπτώσεσι θὰ ὑπῆρχεν οὐδέν. Οὐδεμίαν λοιπὸν τῶν ἐνεργειῶν τούτων ὑπάρχει ποτὲ ἢ καὶ καθ' ἑαυτὴν, ἀλλ' ἑκάστη μόνον ἐν τῇ ἐτέρᾳ καὶ σὺν αὐτῇ,

μόνον σχετικῶς ὑπερβάλλουσα· ὡς δὲ σχετικῶς ὑπερβάλλουσα δύναμις ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ φύσει καλεῖται βαρύτης καὶ ἐμφανίζεται ὡς ὕλη. Ἐὰν ὁ θετικὸς παράγων σημειωθῇ διὰ τοῦ α, ὁ δὲ ἀποθετικὸς διὰ τοῦ β, δύναται ἡ ὕλη νὰ σημειωθῇ διὰ τοῦ α=β· αὕτη λοιπὸν ἡ ἐπικρατοῦσα ἀποθετικὴ ἀρχὴ ἐστὶν ἡ μήτηρ (Materie), ἡ ὕλη παντὸς τῶν καθ' ἑκάστα σχηματισμοῦ, ἡ γενέτειρα πάντων τῶν πεπερασμένων, ἡ ἀρχὴ, δι' ἧς τὸ ἀπειρον γίνεται πεπερασμένον, ἀρχὴ συνδετικὴ καὶ δημιουργικὴ καὶ ἐπομένως ἡ μόνη πραγματικὴ καὶ πραγματοποιιὸς· διότι πραγματικὸν δὲν εἶναι τὸ συνδεόμενον (τὸ περιεχόμενον), ἀλλὰ τὸ συνδέον· ἡ συνδετικὴ ἐνέργεια, ἡ πραγματικὴ ἔννοια, ἐστὶν ἡ μόνη καὶ ἀληθὴς δημιουργικὴ δύναμις, ἐν ἣ πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι τὴν σύστασιν αὐτῶν· καὶ ἂν φαίνεται ἀντίφασις, ὅτι τὸ ἀποθετικὸν ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ πραγματικὸν, ἡ ἀντίφασις ὅμως αὕτη ἐμφανίζεται εὐθὺς, ὅταν ὑπ' ὄψιν ληφθῇ, ὅτι ἐνταῦθα τὸ ἀποθετικὸν ἐκλαμβάνεται ὡς ἐνέργεια πραγματικὴ ἀναφερομένη εἰς τὸ διορίζειν καὶ σχηματίζειν· μετὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ταύτης συνδέεται καὶ ὑπ' αὐτῆς κατέχεται, ὁ θετικὸς ὅμως παράγων ὡς ὁ ἰδανικὸς ἴσταται εἰς ἐσωτερικὴν ἀντίθεσιν πρὸς αὐτήν. Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὕτη, εἰ καὶ ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀπειρον, δύναται ἐνταῦθα νὰ προέλθῃ, καθ' ὅσον ἴσταται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βαρύτητος· αὕτη ἐστὶν ὡς ἡ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἰδανικὴ ἐνέργεια, ὡς ἐποπτεία, ὡς πρὸς τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἐκείνην καὶ πραγματικὴν, καὶ καλεῖται ἐν τῇ φύσει τὸ φῶς. Τὸ φῶς ἐστὶ τὸ νοεῖν τῆς φύσεως ἢ μᾶλλον ἡ αὐτεποπτεία αὐτῆς. Αὕτη ἐστὶν ἡ δευτέρα δύναμις, Α'. Πρὶν δ' ἐπὶ ἀνωτέρας βαθμίδος ἴσταμένοις ἐμφανίζεται τὸ φῶς ὡς κίνησις ἀντικειμενικῆ, ἡ κίνησις ὅμως αὕτη διὰ τὴν φύσιν ἐστὶν, ἢ δι' ἡμᾶς τὸ νοεῖν. Τὸ φῶς ἐστὶν ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου, νοεῖν, οὕτω τὸν τόπον πληροῦν, ἔγχωρον ὅμως αὐτεποπτεύειν.

Ἐν τῷ ἰδανικῷ χώρῳ ἢ τῷ συνειδῶτι ἦτο ἡ αἰσθητὴ παράστασις κοινὸν τῆς θετικῆς ἐποπτείας καὶ τοῦ ἀποθετικῶς ὀρίζοντος νοῦ προϊόν, ἡ δὲ γνῶσις προῆλθε κυρίως ὅτι ἐποπτεύσαμεν πάλιν τὸ ἐποπτεύειν ἡμῶν, ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐποπτεύειν κατ

τέστησεν ἑαυτὴν ἀντικείμενον καὶ οὕτως ὑψώθη ὑπὲρ ἑαυτήν· οὕτως ἔχει καὶ ἐν τῇ ὕλικῃ σφαίρᾳ· ἡ θετικὴ ἐνέργεια μετὰ τῆς ἀπαθετικῆς συνηνηθῆεν ἐν τῷ προϊόντι· καὶ ἂν ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει οὕτω κατέστησεν ἑαυτὴν ἀντικείμενον, ὑψοῦται ὅμως ὑπὲρ αὐτήν καὶ ποιεῖ ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει ἑαυτὴν ἀντικείμενον ἑαυτῆς, ἐποπτεύει ἑαυτήν. Τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἑαυτὸ καὶ τὸ ἕτερον φωτίζον καὶ φανεροῦν· φῶς δὲ πρέπει νὰ νοηθῇ οὐ μόνον ἡ ἐμφάνισις δεικνυμένη ὡς πῦρ ἢ ἠλιακὴ ἀκτίς, ἀλλὰ καὶ ὁ τόνος, ὁ ἐσωτερικὸς τῆς ὕλης σεισμὸς, καὶ ἡ θερμότης· ὡς φῶς δὲ ἐμφανίζεται ἐν τῇ τελειοτάτῃ καταστάσει αὐτοῦ· ἐν λόγῳ ἡ ἐνέργεια αὕτη δεικνύται ἐν τῇ φύσει, ὅπου δεικνύται χωρισμὸς τοῦ θετικοῦ παράγοντος ἀπὸ τοῦ ἀποθετικοῦ, ὡς ἐν χημικαῖς ἐνεργείαις, ἐν ἐμπρησμοῖς καὶ λοιποῖς· πανταχοῦ ἐμφανίζεται τὸ ἐνεργοῦν ὄν, ἢ οἱ ἀρχαῖοι αἰθέρα ὠνόμαζον καὶ ὡς τὸ κοινὸν ἐθεώρουν τῶν πάντων στοιχείων. Τὸ σκοτεινὸν τῆς βαρύτητος καὶ ἡ λάμψις τοῦ φωτὸς παράγουσι τὸ ὠραῖον φαινόμενον τῆς ζωῆς καὶ ἀποτελοῦσι τὸ ὄν πραγματικὸν (1). Ἄρα τὸ φῶς ἐστὶν ἐν τῇ φύσει ὡς ὑποκείμενον, ἡ δὲ ὕλη τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ, ἡ ὀρθότερον ἡ φύσις αὕτη, τὸ καθόλου ὄν, ἐστὶν ὡς φῶς καὶ βαρύτης, καὶ ὡς φῶς ἐστὶν ἡ ἐποπτεία αὐτῆς· τὸ φῶς διαλύει τὸν δεσμὸν τῆς βαρύτητος, θέτει τὴν ἡρεμίαν εἰς κίνησιν καὶ ἐν τῇ φύσει ἐστὶν ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ, ἡ βασιλικὴ τοῦ παντὸς, τοῦ κόσμου, ψυχὴ κατὰ Πλάτωνα. Ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς βαρύτητος προῆλθεν ἡ ὕλη τάξις τῆς νῦν φύσεως, τὸ ὅλον τοῦ παντὸς σύστημα· διὰ τοῦτο ἔχει ἡ φύσις ἱστορίαν ἀληθινήν, καὶ αὕτη ἡ ἱστορία τῆς φύσεως ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας· διότι ἐν αὐτῇ ἐστὶν ἀίδιος πρόοδος· ἡ ἀίδιος ὅμως πρόοδος ὑποθέτει ὅτι ποτὲ ὑπῆρχεν ἀτελής τῇ ἀληθείᾳ κατάστασις ἢ ἡ νῦν ἐστὶν· ἐν λόγῳ ἀνευ προόδου λογικὴ ζωὴ νὰ ὑπάρξῃ εἶναι ἀδύνατον, ἀδύνατον καὶ ζωὴ ἀνευ ἀγῶνος, ἀνευ ἀντιθέσεως.

Ἡ ἰδιοδράνεια, ἐν ἣ φῶς καὶ ὕλη ἔπρεπε νὰ συνδεθῶσιν, ἵνα

(1) Abhandl. über das Verh. des Realen und Idealen in der Natur.

ἀποτελέσωσι τὸν κόσμον καὶ θέσωσι τὴν ὕλην ἐν ταῖς διαφόροις μορφαῖς αὐτῆς, ἐστὶν ἢ μαγνητικῆ, ἢ ἠλεκτρικῆ καὶ ἢ χημικῆ ἢ χημικῆ ἐστὶν ἢ ἐτι κωλυομένη ὀργανικῆ, ἐπομένως προηγείται τῆς τρίτης καὶ ἀνωτάτης δυνάμεως, τῆς δυνάμεως τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, εἰς ἣν δύναται ἡ ὕλική φύσις νὰ ὑψωθῆ.

Τὸ φῶς ἐπὶ τῆς ὕλικῆς βαθμίδος ἦτο ὡς ὑποκείμενον δευτέρας δυνάμεως, A^2 . ἡ φύσις ἐπὶ τῆς βαθμίδος ταύτης πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὄν, οὗ ψυχῆ ἢ ἀρχῆ κινητικῆ τὸ φῶς ἐστὶν· τοῦτο ὑποτάσσει τὴν ὕλην καὶ ἀρχει αὐτῆς· ἐν τούτῳ τῷ ἀγῶνι ἀναπτύσσει τὴν ὕλην καὶ ἐν αὐτῇ ἑαυτὸ εἰς ἀπείρους διαφορὰς, αἵτινες ἰδίως μὲν εἰσὶν τμήματα ἀνόργανα, ὄντα νεκρά, καθόλου δὲ μέλη ἔμφυχα τοῦ παγκοσμίου σώματος.

Καθ' ὅσον δ' ἡ βαρύτης ὡς συνδετικὴ δύναμις ἐν τοῖς πεπερασμένοις οὐσι διὰ πάντων διήκει, τείνουσι τὰ καθ' ἕκαστα μέρη νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων· ἀρα ἡ βαρύτης ἐμφανίζεται μεταξὺ ἰδίων σωμάτων ὡς δύναμις συνεκτικῆ, ἢ ὅπερ τὸ αὐτὸ ἐστὶν, ὡς μαγνητισμός, τουτέστιν ὡς ἔκφρασις ἀρχικῆς ὀλότητος καὶ ἐνότητος τοῦ ὄντος ἐν ἐκάστῳ σημείῳ τῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Ἡ καθόλου συνδετικὴ ἀρχῆ, ὁ καθόλου σύνδεσμος, ζητεῖ νὰ συμπεριλάβῃ πάντα τὰ καθ' ἕκαστα καὶ οὕτω νὰ παραστήσῃ τὴν ὕλην καθόλου ὡς συνεχῆ, ὡς ὅλον. Ὅλα λοιπὸν τὰ ὕλικά ὄντα δύνανται νὰ παρασταθῶσιν ὑπὸ τὸ σχῆμα ἀπείρου μαγνήτου, τουτέστι μιᾶς γραμμῆς, ἧς οἱ πόλοι παριστῶσι τὴν ὑπαρξίν, τουτέστι τὴν ἐμφάνισιν τῆς κεντρόφυγος καὶ κεντρομόλου δυνάμεως ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς.

Ἐν τοῖς οὐσι, ταῖς πληροῦσι τὸν τόπον πραγματικῶς, ἐστὶν ἡ ὕλη, διότι μετὰ τοῦ ἀποθετικοῦ ἐν ἑαυτῇ ἔχει καὶ τὸν θετικὸν παράγοντα ἐνταύτῳ, καὶ ἐν ἐκάστῳ σημείῳ τοῦ καθόλου μαγνήτου, ὃν παριστᾷ, ἐστὶν αὐθὶς ὕλη, τουτέστι μαγνήτης, ἢ διότι ἕκαστον μέρος τῆς ὕλης δυνάμει δύναται νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸ πόλον θετικὸν μετὰ σημείου τινὸς ἀδιαφορίας ὡς κέντρου, καὶ ἐπομένως ἕκαστον μέρος ὡς ὕλη θέλει τείνει, ὡς ἡ ὕλη καθόλου, εἰς τὸ νὰ καταστήτῃ ἑαυτὸ μαγνήτην, ὡς σαφῶς τοῦτο δείκνυται ἐν τῇ τάσει τοῦ ὄγκου εἰς κρυσταλλισμόν· ἀρα ὕλαι

αἱ ἴδιαι ὕλαι ἢ σώματα τοῦ κόσμου θέλουσι δεῖξει τάσιν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν ἑαυτὰ μαγνήτας τελείους, τουτέστιν εἰς τὸ νὰ ἦναι ὡς ὕλαι ἀνεξάρτητοι· διὰ τοῦτο ὁ μαγνητισμός ἐστὶν ἡ ἀρχῆ ἢ θέτουσα τὴν ὕλην καθόλου ὡς ὅλον, οὗτος δὲ θέτει ἐνταύτῳ ἐν τούτῳ τῷ ὄλῳ πάλιν μέρη τοῦ ὄλου· ἀρα αὐτός ἐστὶν ἡ ἀρχῆ τοῦ σχηματισμοῦ, τῆς ὀλικῆς καὶ μερικῆς ἐνώσεως.

Ἐκρίηται, ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα συνίστανται μόνον εἰς τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τοῦ θετικοῦ καὶ ἀποθετικοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν διακρίνεται τὸ ἐν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου καὶ κατ' ἀντίθεσιν διατηρεῖται· ἕκαστον ὁμῶς βούλεται νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸ μαγνήτην τουτέστιν ὅλον, ἀλλ' αἰτεῖ ν' ἀφαιρέσῃ τὸ σχετικῶς θετικώτερον ἀπὸ τοῦ σχετικῶς ἀποθετικώτερου τὴν ἀποθετικότητα, καὶ ἀντιστρόφως, ἕως οὗ θέσῃ ἑαυτὸ εἰς ἰσορροπίαν καὶ ὡς ὅλον· διὰ τοῦτο ἀνόμοια σώματα τείνουσιν εἰς ἔνωσιν, ἔλκουσιν ἑαυτὰ, ἀδιάφορα δὲ, τουτέστιν τοιαῦτα, ἃ εἰσὶν ἢ ἀποθετικώτερα ἢ θετικώτερα, ὠθοῦσιν ἑαυτὰ, καὶ οὕτως ἐμφανίζεται ὁ αὐτὸς νόμος, ὅς ἐκεῖ μὲν ἐξεφράσθη ὡς μαγνητισμός, ἐνταῦθα δ' ἐν ἀντιθέσει τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἕτερον ὡς ἠλεκτρισμός. Ὁ ἠλεκτρισμός ἐστὶ μεταβολὴ συνεκτικότητος ἀμοιβαία δι' ἐφάψεως δύο διαφορῶν σωμάτων· διὰ τοῦτο ὁ ἠλεκτρισμός ἐστὶν ἐν γένει ὁ αἰθῖος σύνδεσμος ὁ δεικνύς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τὸ ἀτελὲς ἐκάστου καὶ ἐπομένως τὸ ὅλον δύο ἀντιθέτων, ἐν ᾧ ὁ μαγνητισμός ὡς ἔγχορος σύνδεσμος ζητεῖ νὰ συλλάβῃ τὰ καθ' ἕκαστα εἰς ἓν ὅλον.

Ἐν δὲ ἠλεκτρικοῖς φαινομένοις χωρίζεται ἡ ἀντίθεσις τοῦ θετικοῦ καὶ ἀποθετικοῦ, ἧτις πρέπει νὰ συνδεθῆ εἰς δύο διαφορὰ ἄτομα· δύο δὲ διάφορα σώματα, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ θετικὸν τὸ δὲ ἀποθετικὸν, ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν πρὸς ἀλλήλα, οἷον οἱ δύο πόλοι ἐνὸς μαγνήτου, ὁμῶς κεχωρισμένα μὲν εἰσὶν ἠλεκτρικὰ, συνηνωμένα δὲ μαγνητικά· ἐὰν δὲ ταῦτα ἐνωθῶσι, προέρχεται κοινὸν τι σημεῖον, κοινὸν κέντρον ἀδιαφορίας, καὶ αὐτὰ πάλιν παριστῶσι μαγνήτην, ὅλον. Ἐκαστον μέρος τῆς ὕλης κατέχει ἐν τῇ ὄλῃ γραμμῆ, ἧτις πρότερον ἐξετέθη ὡς τὸ σχῆμα τῆς ὕλης, ἐπομένως τοῦ καθόλου μαγνήτου, τὸν τόπον αὐτοῦ ἢ πρὸς τὸν θετικὸν πόλον ἐγγύτερον ἢ τὸν ἀποθετικόν· ἕκα-

στον μέρος πάλιν ἔστιν ἐν ἑαυτῷ μικρὸς τις μαγνήτης, ἕκαστος ὁμοίως τοιοῦτος ἴδιος μαγνήτης ὡς ὅλον θεωρούμενός ἐστι πάλιν ὡς σχετικὴ θετικότης ἢ ἀποθετικότης, καθ' ὅσον τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῷ ὕλῳ μαγνήτῃ ἔχει πρὸς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν πόλον ἐγγύτερον· ἵνα αὐτῷ δ' εἰπωμεν, εἰσι μαγνήται σχετικῶς θετικώτεροι καὶ ἀποθετικώτεροι, οἵτινες ἐφαπτόμενοι θὰ ἀπετέλουν πάλιν τοὺς δύο πόλους ἐνὸς μαγνήτου, καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτό ἐστιν ὁ ἠλεκτρισμός. Ὁ ἠλεκτρισμὸς λοιπὸν ἐστὶν ἢ ἔκφρασις ἢ ἡ παράστασις τοῦ διχασμοῦ τοῦ καθ' αὐτὸ ἐνός· μαγνητισμὸς δὲ ἐστὶν ἢ ἔκφρασις τῆς ἐνότητος δύο ἀντιθέτων, ἐστὶ τὸ ἐν ἐνὶ σώματι, ὁ δὲ ἠλεκτρισμὸς τὸ ἐν δυοῖν σώμασιν.

Ἡ ἀύξησις τῆς συνεκτικότητος τῶν μερῶν σώματός τινος ἐστὶν ἐνταῦτῳ τέλειος αὐτοῦ μαγνητισμός· τὰ σώματα καθίστανται ἐν ἑαυτοῖς μαγνήται τελειότεροι, ὅσον στενώτερον συνδέονται εἰς ἓν ὅλον, τουτέστι μαγνήτην. Ὁ σύνδεσμος οὗτός ἐστιν ἢ ἐνέργεια τῆς δυνάμεως τῆς βαρύτητος ἐν τῇ ὕλῃ.

Ἡ ἐλάττωσις τῆς συνεκτικότητός ἐστι τὸ ἐναντίον, ἢ λύσις τῆς συνθέσεώς ἐστὶν ἐνέργεια τῆς θετικῆς ἀρχῆς, τοῦ φωτός. Τὸ φῶς ὡς ἀναλυτικὴ ἀρχὴ ἐστὶν ἐναντία τῷ συνθετικῷ μαγνητισμῷ· τὸ φῶς λύει τὰ δεσμὰ αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἡ συνεκτικὴ δύναμις γένηται ἰσχυρὰ, ἀποβάλλεται τὸ φῶς καὶ δεικνύται λελυμένον ὡς θερμότης· διὰ τοῦτο ἐν ἐκάστη ἠλεκτρικῇ ἰδιοδρανεῖα ὑπάρχει ἀνάπτυξις θερμότητος ἢ φωτός.

Ἐπειδὴ δ' ὁ μαγνητισμὸς ἐστὶν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ταυτότητος, ὁ δὲ ἠλεκτρισμὸς ὑπὸ τὴν τῆς ἀντιθέσεως, τοῦ διχασμοῦ, δὲν ἐμφανίζεται τέλειος ὁ νόμος τῆς φύσεως, καθ' ὃν ἐστὶν ἐνότης ἐν τῇ ἀντιθέσει καὶ ἀντίθεσις ἐν τῇ ἐνότητι, οὗτ' ἐν τῷ μαγνητισμῷ μόνῳ οὔτε ἐν μόνῳ τῷ ἠλεκτρισμῷ, ἀλλ' ἢ ὁλότης τῆς δυναμικῆς ἰδιοδρανεῖας δεικνύται ἐν τῇ ἰδιοδρανεῖα, ἥτις συνδέει καὶ τὸν μαγνητισμὸν καὶ τὸν ἠλεκτρισμὸν ἐν τῷ γαλιανισμῷ ἢ ἐν τῷ ἐπ' αὐτοῦ θεμελιουμένῳ χημισμῷ· ἀρα ἐν τῇ χημικῇ ἰδιοδρανεῖα προέρχεται τρίτον τι, σύνδεσμος ἀνώτερος μεταξὺ τῶν δύο προτέρων ἐνεργειῶν, καὶ ἐν τούτῳ τῷ τρίτῳ συνδέονται καὶ ἐξισοῦνται ἀμφοτέραι ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἀρχόμεναι.

Πρὸς δὲ τοῦτο τὸ ἀνώτερον τρίτον ἔχουσιν αἱ πρότεραι τὸν αὐτὸν λόγον, ὃν ἔχουσι τὰ μέρη πρὸς τὸ ὅλον ἢ τὰ συμβεβηκότα πρὸς τὴν οὐσίαν, ἥτις δὲν εἶναι τῷ Σχελλίγγιῳ διάφορος τῶν συμβεβηκότων καὶ ἐκτὸς αὐτῶν, ἀλλ' εἶναι ὁ σύνδεσμος, τὸ πραγματικὸν σύνολον, ἢ πραγματικὴ σύνθεσις αὐτῶν.

Ἄρα ὁ μαγνητισμὸς καὶ ὁ ἠλεκτρισμὸς ἀποτελοῦσι τὴν χημικὴν ἰδιοδρανεῖαν, ἐν ᾗ δὲν λαμβάνει χώραν ἀπόλυτος γένεσις, ἀλλὰ μόνον ἀλλοίωσις· ἕκαστον τῆς ὕλης μέρος ὡς τοιοῦτον ἀπόλλυσι τὴν αὐτοῦ ἀνεξαρτησίαν καὶ γίνεται ἀντικείμενον, παύγωνιον τρόπον τινὰ ἀνωτέρας τινὸς ἐνεργείας ἢ ὑψωθείσης αὐτοκινήτικότητος τῆς φύσεως· πᾶς χημικὸς χωρισμὸς εἰς διχασμὸν συνίσταται κατὰ Σχελλίγγιον εἰς ὑψωσιν τινὰ τῆς δυνάμεως τῆς ὕλης εἰς δευγόνον καὶ ὑδρογόνον· τοῦναντίον δὲ πᾶσα χημικὴ σύνθεσις ἐστὶ καταβίβασμος τῆς δυνάμεως τῆς ὕλης εἰς ἀδιαφορίαν τοῦ ὕδατος· «ἐν τῷ χώρῳ τῆς βαρύτητος ὡς ἔκφρασις τοῦ τρίτου τούτου συνδέσμου, τῆς ἀληθοῦς ταυτότητος, ἐκεῖνο, ἐν ᾧ τὸ πρωτότυπον τῆς ὕλης καθαρῶτατα παρίσταται, ἐστὶ τὸ ὕδωρ τὸ κυριώτατον τῶν ὄντων, ἐξ οὗ πᾶσα γένεσις προέρχεται καὶ εἰς ἢ ἐπανέρχεται. Ἐκ τῆς βαρύτητος ὡς τῆς ἀρχῆς τοῦ πεπερασμένου πηγάζει αὐτῷ ὁ σταγετός, ἐκ τοῦ φωτός, ἵνα ὑπάρχη ἐν αὐτῷ τὸ μέρος ὡς τὸ ὅλον· ἐν τῷ χώρῳ τῆς βαρύτητος δηλαδή ἐστὶ τὸ ἔκτυπον αὐτῆς, τουτέστι πρὸ τοῦ φωτός, ἢ καλουμένη ὕλη τουτέστι τὸ ἀκίνητον, τὸ δ' ἔκτυπον τοῦ φωτός ἐστὶν ὁ ἀήρ· ἐνταῦθα δηλαδή ἐν τῷ καθ' ἕκαστον δεικνύται τὸ ὅλον ἀνεπτυγμένον, διότι ἕκαστον μέρος ἐστὶν ἀπολύτως ἀπὸ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως, ἐν ᾧ ἢ ὑπαρξίς τοῦ ἀκινήτου κυρίως θεμελιούται ἐπὶ τοῦ ὅτι τὰ μέρη σχετικῶς εἰσιν ἀλλήλων διάφορα, ποικίως ἀλλήλοις ἀντίθετα» (ib. d. Verh. des Ideal. und. Real. II.).

Ἡ ἀδιαφορία λοιπὸν ἀμφοτέρων, τὸ ἀληθὲς μέσον τῆς ὕλης φύσεώς ἐστὶ τὸ ὕδωρ.

Ὁ Σχελλίγγιος ἀσχοληθεὶς περὶ τὸ φυσικὸν ὃν ὡς στοιχειῶδες, ὡς ἀνόργανον, μεταβαίνει εἰς τὸ ὀργανικόν. Τὸ ἀνόργανον δὲν εἶναι μὲν χάος, στερεῖται ὁμοίως τῆς ἀτομικότητος τῶν ἰδίων μερῶν, τουτέστι τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως. Ἡ φύσις ἀπο-

βλέπει εἰς ἀτομικότητα, ἢ πρόοδος αὐτῆς συνίσταται εἰς ἀτομικὴν τῶν μερῶν διάκρισιν· ὥστε τὸ ὄν διαμένει ἀεὶ τὸ αὐτὸ, ὡς ἡ φύσις οὕτω δεσμὸς ἀόρατος περιελίσσει τὸ πᾶν καὶ ἕκαστον καὶ συνδέει εἰς ἓν ὅλον· οὕτω διαμελίζεται ἡ φύσις καθ' ὑπαρξιν καὶ ὁ κόσμος ἀποτελεῖται τουτέστιν ἡ ὁλότης τῶν μερῶν ἐν τῇ ἐνότῃ τοῦ παντός· ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς ὡς διαμελισμὸς ἑαυτῆς ἐστὶν ὁ κοινὸς σκοπὸς αὐτῆς. Ἐὰν ἡ φύσις θεωρηθῇ ὡς ἀπειρος ὀργανισμὸς, ἕκαστον μέρος ὑπηρετεῖ μόνον τῷ ὅλῳ, ἴδιον σκοπὸν καὶ ἴδιαν ὑπαρξιν δὲν ἔχει, ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸ νὰ ἐκπληροῖ διὰ τὸ ὅλον ὠρισμένον τι ἔργον· ἕκαστον ἔχει τὸν ἴδιον αὐτοῦ σκοπὸν ἐκτὸς αὐτοῦ, δὲν εἶναι σκοπὸς αὐτοῦ, ὀργανισμὸς δι' αὐτό.

Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ φύσις διὰ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἴδιαν οὐσίαν αὐτῆς τελειότερον, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀναπτύξῃ νὰ καταστήσῃ ἑαυτὴν ἀντικείμενον, ἐπειδὴ ἡ φύσις θεὶ ἀποβλέπει εἰς μεγαλειτέραν ἀτομικότητα τῶν ἀντικειμένων καὶ τείνει ἐν τῷ καθ' ἕκαστον νὰ παραστήσῃ σχετικὰ σύνολα, ἐξ ἑτέρου δὲ τὰ σχετικὰ ταῦτα σύνολα καταναλίσκει αὐθις ὡς μερικὰ εἰς τὸν ἓνα καὶ μέγαν ὀργανισμὸν, παριστᾷ ὁ κοινὸς σύνδεσμος δεικνύς καὶ καταφάσκων ἑαυτὸν ἐν τῷ καθ' ἕκαστον τὴν μορφήν τοῦ ὅλου· αἴτιον δ' ὁ αὐτὸς ἀνώτερος σύνδεσμος, λέγει ὁ Σχελλίγγιος, καταφάσκει ἑαυτὸν ἐν τῷ καθ' ἕκαστον, ἐκεῖ ἐστὶ μικρόκοσμος, ὀργανισμὸς, τελεία παράστασις τῆς κοινῆς τῆς οὐσίας ζωῆς ἐν ἰδίᾳ τινὶ ζωῇ· ἡ αὐτὴ τὰ πάντα περιλαμβάνουσα καὶ προνοοῦσα ἐνότῃς κατέχουσα κατὰ τὴν τοῦ ὅλου ἰδέαν τὰς κινήσεις τῆς κοινῆς φύσεως, τὰς ἡρεμούσας καὶ συνεχεῖς, ὡς τὰς βιαίας καὶ αἰφνιδίους ἀλλοιώσεις, καὶ πάντα πάντοτε ἀνάγει εἰς τὴν αἰδίον κύκλῳ, ἢ αὐτὴ θεὶα ἐνότῃς τὴν κατάφασιν ἀγαπῶσα σχηματίζει ἑαυτὴν εἰς φυτὸν καὶ ζῶον καὶ μετ' ἀκαθέκτου δυνάμειος ζητεῖ νὰ μεταβάλλῃ γῆν, ἀέρα καὶ ὕδωρ εἰς ἐμφυχὰ ὄντα, εἰς εἶδη τῆς κοινῆς ζωῆς αὐτῆς· (ib. d. Verh. d. Ideal. und Real.).

Ἡ δὲ φύσις δὲν μένει μέχρι τοῦ φωτός ὑψωθείσα, ἀλλὰ βούλεται ἐν τῷ νέῳ τούτῳ διχασμῷ αὐτῆς καὶ ἐνεργεῖα νὰ γείνη

ἀντικείμενον· βούλεται πρὸ αὐτῆς νὰ ἔχῃ ὕλην καὶ φῶς ὡς ταῦτα πρὸς ἀλλήλα ἀνταγωνίζονται καὶ κατὰ τὸν ἀνταγωνισμόν τοῦτον βούλεται νὰ καταστήσῃ ἑαυτὴν ἀντικείμενον καὶ νὰ ὑψώσῃ ὡς νέον ὑπὲρ τοῦτον τὸν ἀνταγωνισμόν καὶ ἀρξῇ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν ἡ φύσις ὑψωθῇ καὶ γείνη ζωὴ· ὡς ἀρχὴ δὲ τῆς ζωῆς ἐστὶν ἐλευθέρα καὶ ἀνωτέρα τῆς ὕλης καὶ τοῦ φωτός· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ τρίτη δύναμις, Α³.

Πῶς δὲ ἡ φύσις ἀναπτύσσεται μέχρι ταύτης τῆς τρίτης δυνάμειος, πῶς ἡ χημικὴ ἰδιοδράνεια γίνεται ὀργανικὴ; εἰς τὴν χημικὴν ἰδιοδράνειαν πρέπει νὰ εἰσχωρήσῃ τι, ὃ δὲν ἦτο ἐν αὐτῇ, καὶ τοῦτο τὸ τι προῆλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπείρου φύσεως, τουτέστιν αὐτὸ πρέπει ἐν αὐτῇ νὰ ὑπῆρχε δύναμις.

Εἰς τὴν χημικὴν ἰδιοδράνειαν ἔπρεπε νὰ προστεθῇ τι· διότι, εἰ δὲν προστίθετο, ἡ χημικὴ ἰδιοδράνεια θὰ ἔμενεν ἐν ἡρεμίᾳ, αἱ δὲ δύο ἀρχαὶ αἱ ἀποβλέπουσαι εἰς ἰσορροπίαν θὰ οὐδετεροῦντο· ἀρα τὸ τι ἐκεῖνο ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς τις ἐξωτερικὴ ἐπιρροή, ἵνα κρατηθῇ ἡ χημικὴ ἰδιοδράνεια δι' ἀνανεώσεως διαταραχῆς τῆς ἰσορροπίας ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζῴοις, καὶ οὕτω δοθῇ διάρκειά τῇ ἰδιοδράνειᾳ· ἀρα εἰς τὴν ὀργανικὴν ζωὴν ἀνήκουσι πάλιν δύο παράγοντες· ὁ εἰς ἐν τῇ ἀτομικῇ ὕλῃ, ὁ ἕτερος ἐκτὸς αὐτῆς, ἐν τῷ αἰθέρι ἢ ἐν τῷ θετικῷ τῆς φύσεως καθόλου.

Τὰ ὄντα ὡς πρὸς τὸν θετικὸν παράγοντά εἰσιν ὡς τὸ ἀποθετικόν. Ἐν αὐτοῖς ἐπικρατεῖ ἢ ἐκ τῆς βαρύτητος ἀρχὴ τὴν σύνθεσιν ὀρίζουσα τοῦ ὄντος, ὡς μητρικὴ ἀρχή· ἢ δ' ἑτέρα ἀρχὴ ἐστὶν ἐκτὸς τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων· αὕτη διεγείρει ἀπαύστως κρατοῦσα τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔγχωρον ὑπαρξιν ἀναπτύσσουσα, ἀρα ἡ πατρικὴ πρὸς τὸν αἰθέρα, τὴν οὐσίαν τοῦ φωτός, ἀντιστοιχοῦσα· ἀρα τὸ φῶς ὡς ἀποθετικὸς παράγων ἐστὶν ὁ πατήρ· ἢ βαρύτης ὡς θετικὸς ἐστὶν ἡ μήτηρ τῶν ὄντων· αὕτη ὑπόκειται ὡς βάσις καὶ μορφωτικὴ ἔννοια ἐν τῇ οὐσίᾳ τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων, ἀποτελεῖ τὸ ἀτομικὸν αὐτῶν καὶ ἐστὶ μέρος αὐτοῦ ἀπείρου δυνάμειος τῆς καταφασκούσης ἑαυτὴν ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Τὰ ἀποτελεσθέντα ὁμοίως νεκρὰ προϊόντα, τὰ ὄντα ὡς ὕλη σχηματισθεῖσα δὲν εἶναι τὸ κύριον, ἀλλ' ἡ κινητικὴ καὶ μορφωτικὴ ἀρχή.

Ἡ ζωὴ ὅμως τῆς φύσεως καὶ ἡ φύσις αὐτὴ δὲν εἶναι τὸ προϊόν, τὸ παραγόμενον, ἀλλὰ τὸ παράγον. Ἡ ὅλη ὕλική φύσις, καθ' ἕνα συνίσταται ἐν ἀκινήτοις προϊούσιν, ἐστὶ τὸ τεθνηκὸς πνεῦμα ἐν τοῖς αὐτοῦ προϊούσιν· ὕλη σχηματισθεῖσα καὶ ἀκίνητός ἐστι μνημεῖον ἀπλῶς τοῦ παρελθόντος· ἡ πρόοδος αὐτὴ ἐστὶ τὸ κύριον, διότι αὐτὴ ἐστὶν ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ζωὴ ἡ συνεχὴς ὑπαρξίς· διὰ τὸ καθ' ἕνα καὶ ἕνα δὲν ὑπάρχει ἄλλη ὑπαρξίς εἰμὴ ἡ ἑγχρόνος γένεσις· ἡ μορφή τῆς γενέσεως ταύτης ἢ ὁ νόμος ταύτης τῆς κινήσεώς ἐστὶν ἡ ζῶσα τῆς φύσεως αὐτοπαράστασις καὶ ἐννοία.

Ἡ ζωὴ λοιπὸν καὶ ἡ ὑπαρξίς τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ χημικὴ ἰδιοδράνεια πάντοτε ἀνανεοῦται, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἀντίκειται συνεχῶς ἰδιοδράνεια τις ἀνταγωνιστικὴ τῇ προτέρᾳ ἰδιοδράνεια, καὶ οὕτως ἡ ὀργανικὴ ζωὴ ἐστὶν ἰδιοδράνεια ἰδιοδρανείων ἀνανεουμένων συνεχῶς καὶ πάντοτε.

Οἱ δὲ γνωστοὶ ὀργανισμοὶ διαιροῦνται εἰς φυτὰ καὶ ζῷα. Τὰ φυτὰ παριστῶσι κατωτέραν βαθμίδα τῆς ὀργανικῆς ἰδιοδρανείας, τὰ δὲ ζῷα ἀνωτέραν. Ἡ χημικὴ ἰδιοδράνεια, εἰς ἣν συνίσταται ἡ φυτικὴ ζωὴ, ἐστὶ συνεχὴς ἀποσύνθεσις εἰς ὕδρογόνον καὶ ὀξυγόνον. Τὸ πρῶτον ὡς τὸ καυστὸν μένει ἐν τῷ φυτῷ ὡς ἀνθρακικόν, τὸ δ' ὀξυγόνον (ὀρθότερον τὸ καυστὸν) ἐξατμίζεται, καὶ τὰ ὄργανα τοῦ φυτοῦ, τὰ φύλλα, δὲν εἶναι εἰμὴ ἢ ἐν τῇ ἰδιοδρανείᾳ ταύτῃ τῆς ἐξατμίσεως ἀποξήρανσις· οὕτω προβαίνει τὸ φυτὸν πάντοτε εἰς κατάστασιν μεγαλειτέρας ἀποξυδίσσεως, καὶ τὸ προϊόν τέλος ἐστὶν τὸ ἐγκαταλείπον τὸ σῶμα τοῦ φυτοῦ ὡς ὅλως ἀποξυδωμένον καυστὸν. Ἡ ζωὴ λοιπὸν τοῦ φυτοῦ δύναται χρόνον τινὰ διὰ τούτου μόνον νὰ τηρηθῇ ὡς δεχομένου συνεχῶς νέον ὀξυγόνον, ὃ πρέπει νὰ χωρισθῇ καὶ χωρίζεται διὰ τοῦ φωτός.

Τὸ φῶς ἀναπτύσσει ἐν αὐτῷ συνεχῶς νέον ὀξυγόνον καὶ παρέχει τὸν χρωματισμὸν, ὅστις αὐθις ἐξαφανίζεται, ἀμα τὸ φυτὸν χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ φωτός.

Ἐν δὲ τῇ ζωϊκῇ ἰδιοδρανείᾳ λαμβάνει χώραν τὸ ἐναντίον· ἡ ζωϊκὴ τροφή ὑφίσταται ἐν τῷ δέχεσθαι καὶ τηρεῖν τὸ ὀξυγόνον συνεχῶς. Τὸ ὀξυγόνον, ὃ τὸ φυτὸν ἐκπνέει, ἀποσυντίθεται

ἐν τῷ πνεύμονι τοῦ ζῴου, τουτέστιν εἰς τὸ αἷμα παραλαμβάνεται καὶ διανέμεται μετὰ τοῦ αἵματος διὰ τῶν ἀρτηριῶν εἰς τὰ διάφορα ὄργανα καὶ πάλιν καταναλίσκεται ἐκ νέου· ὥστε τὸ αἷμα ἀποξυδούμενον ἐπανέρχεται αὐθις διὰ τῶν φλεβῶν, ὅπως λάβῃ αὐθις ἐκ νέου ἐκ τοῦ ἀέρος ὀξυγόνον καὶ ἀρξῆται τῆς κυκλήσεως. Ἐν τοῖς ὄργανοις λοιπὸν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐλλεικτικὴ τις δύναμις καὶ δεκτικότης διὰ τὸ ὀξυγόνον, ὃ πρέπει ἐκ τοῦ αἵματος νὰ παραληφθῇ, ἵνα μὴ σταθῇ ἡ ἰδιοδράνεια· αὕτη δὲ ἢ τῆς δεκτικότητος ἀδιάλειπτος ἀντικατάστασις ἐν τοῖς ὄργανοις ὑφίσταται ἐν τῇ ἐρεθιστικότητι, ἥτις ἐδόθη αὐτοῖς, καὶ φανεροῦται ὡς κινητικότης. Οὕτω δ' ἡ ὀργανικὴ φύσις ἀντέταξε τῇ ζωϊκῇ ἰδιοδρανείᾳ ἐν τῷ ζῴῳ τὴν ἐρεθιστικότητα καὶ ἐκώλυσεν, ὥστε ἡ πρώτη νὰ ἴσταται ἢ αὐθις νὰ καταπονῆται· αὕτη λοιπὸν συνήνωσεν, ὃ φαίνονται ἐν ἄλλοις προϊούσι κεχωρισμένα· αὕτη παρέσχε τῇ χημικῇ ἰδιοδρανείᾳ ἀντίθεσιν κωλύουσαν τοῦ νὰ σταθῇ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ. Ἐντεῦθεν ἤδη κατανοεῖται ἡ αὐτοκινητικότης, δι' ἧς ἐστὶ τὸ ζῷον ὑπὲρ τὸ φυτόν.

Τὸ σύστημα τῶν κινήσεων αὐτοῦ ἐστὶ μηχανισμὸς αὐτὸς καθ' αὐτὸν τέλειος· καὶ ἐπειδὴ ἐστὶ τέλειος, ἡ δύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς ἐλευθέραν κίνησιν τουτέστιν αὐτοκινησίαν. Ἴνα ὅμως ἔλθῃ εἰς τοῦτο, ἐξαρτᾶται ἐκ τρίτης τινὸς δυνάμεως τῆς ζωϊκῆς φύσεως ἀντικειμένης τῇ ἐρεθιστικότητι, ὡς ἡ ἐρεθιστικότης τῇ χημικῇ ἰδιοδρανείᾳ τῆς μεταδόσεως, δηλαδὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐν τῷ ζῴῳ κατὰ πρῶτον προερχομένης αἰσθητικότητος. Ἐν τῇ τριλογία ταύτῃ τῶν ἰδιοδρανείων παρίσταται ἡ ζωὴ ὡς ὅλον ὀργανικόν.

Ἡ ἐρεθιστικότης δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀρμὴ εἰς κίνησιν, καὶ ὡς τοιαύτη ἀντιπροσωπεύει τὸ θετικόν, ὃ ἐν τόπῳ ἐποπτεύει, ἐκτείνει· αὕτη ὅμως ἡ ὀρμὴ ἐστὶν αὕτη καθ' αὐτὴν ἀνευ διορισμοῦ, τρόπον τινὰ ἀμορφος· μορφήν δὲ καὶ διορισμὸν κατὰ πρῶτον λαμβάνει διὰ τοῦ ἀποθετικοῦ· καὶ τοιαύτη τις παρίσταται ἐνταῦθα ἢ αἰσθητικότης. Τοῦτο δ' ὀρίζεται ὅλως διὰ τῆς (ἐσωτερικῆς) ἀτομικῆς τοῦ ὑποκειμένου φύσεως· ἐξ αὐτῆς δηλαδὴ ἐξαρτᾶται κυρίως ποῖαν ιδιότητα λήψεται ἐκάστη ἐξωτερικὴ ἐνέρ-

γεια ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου· οὕτω π. χ. ὁ κλονισμὸς τοῦ ἀέρος ἐστὶ μόνον δι' ἀνώτερον οὗς τόνος, τὸ γλυκύ ἐστι μόνον διὰ τὴν γλώσσαν γλυκύ, τὸ φῶς μόνον διὰ τὸν ὀφθαλμὸν φῶς καὶ λοιπὰ, καὶ οὕτως ὅλαι αἱ κινήσεις εἰσὶν οἷαι φαίνονται διὰ τὸ ὀργανικὸν ὄν, ὅφ' οὗ ἀντιλαμβάνονται.

Μόνον δι' ὠρισμένου τρόπου ἀντιδράσεως, ἢ κατὰ φύσιν ὄν τι ἀντιτάσσει τῇ ἐντυπώσει, ἔσται ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἐκεῖνο, ὃ αὐτὴ δι' αὐτὸ ἐστὶ, μόνον δι' ὠρισμένου τρόπου ἀντιδράσεως, ἄρα δι' ἐνεργητικότητος ἐν ἀντιθέσει πρὸς παθητικότητα, δι' ἐσωτερικῆς ἰδίας κινήσεως καὶ μάλιστα ἐκούσιου· αὕτη δ' ἐθεμελιούτο ἐπὶ τῆς ἐρεθιστικότητος· οὕτω δὲ διορίζουσιν ἀμοιβαίως ἑαυτὰς ἐρεθιστικότης καὶ αἰσθητικότης, καθ' ὅσον ἡ μὲν παρέχει τὴν ὅλην, τὸ θετικόν, ἡ δὲ τὴν μορφήν, τὸ ἀποθετικόν, ἀμφότεραι δ' ὁμοῦ παράγουσι τὸν ὀργανισμὸν, ὃς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ ἰδία ζωὴ ὀργανικῶν ὄντων. «Ἐὰν δὲ, λέγει ὁ Σχελλίγγιος (1), περιλάβωμεν ἐρεθιστικότητα καὶ αἰσθητικότητα ἐν μιᾷ ἐννοίᾳ, προέρχεται ἡ ἐννοία τῆς ἐμφυίας, διότι ἡ ὁρμὴ διοριζομένη δι' αἰσθητικότητος εἰς κίνησιν ἐστὶν ἐμφυία· οὕτω θὰ ἀφικόμεθα διὰ συνεχοῦς διαιρέσεως καὶ νέας συνθέσεως ἀντιθέτων ἰδιοτήτων ἐν τῷ ζῳῷ εἰς τὴν ὑψίστην σύνθεσιν, ἐν ᾗ ἐστὶν ὅλως συνδεδεμένον τὸ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον, τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἀναγκαῖον τῶν ζωϊκῶν λειτουργιῶν».

Ὅταν ἡ μετάδοσις, ἡ ἐρεθιστικότης καὶ αἰσθητικότης ἐνώθωσιν εἰς ἓν, προέρχεται ἡ ζωϊκὴ ὀργανικὴ φύσις· ἐρεθιστικὴ ἐστὶν ἡ ζωϊκὴ φύσις, καθ' ὅσον τηροῦσα τὸν ἐρεθισμὸν κινεῖ ἑαυτήν. Τὸ ζῷον δυνάμει τοῦ τελείου ὀργανισμοῦ του ἐμφανίζεται ὡς τέλειον αὐτόματον καὶ δὲν κινεῖται πλέον ἔξωθεν ὡς τὰ ἀνόργανα, ἀλλὰ δυναμικῶς ἀφ' ἑαυτοῦ. Τῇ δ' ἐρεθιστικότητι ἀντίκειται ἡ αἰσθητικότης· αἰσθητικότης δ' ὁ Σχελλίγγιος λέγων δὲν νοεῖ τὴν αἰσθητικὴν δύναμιν, διότι αὕτη συμπίπτει τῇ ἐννοίᾳ τοῦ συνειδότος, ἢν εἰσέτι δὲν παρήγαγεν, ἀλλ' εἶδος τι ἐν τῇ φύσει κινήσεων, αἵτινες ἀντίκεινται ταῖς κινήσεσι τῆς ἐρε-

θιστικότητος· ὥστε, ἐὰν αὐτὴν θεωρῆ ὡς τὴν θετικὴν, αὐξητικὴν τῶν ὀργάνων, πρέπει τὰς ἐνεργείας τῆς αἰσθητικότητος νὰ ἐκλάβῃ ὡς συστατικὰς, ἀποθετικῶς διοριστικὰς· ἄρα ἡ αἰσθητικότης ἐστὶν ἡ κανονίζουσα καὶ διορίζουσα ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου ἐπιβάλλουσα ταῖς ἐκ τῆς ἐρεθιστικότητος προερχομέναις κινήσεσι τὸν νόμον ἢ τὴν μορφήν, καὶ αὐταῖς παρέχει τὴν ποιότητα ἐκείνην, ἢν πρέπει αὐταὶ νὰ ἔχωσιν, ἢν ἀντιστοιχῶσιν εἰς τὴν πραγματικὴν τοῦ ὅλου ἰδέαν, ἢ εἰς τὸ νὰ παριστῶσιν ἐγγχρόνως καὶ ἐγγχώρως τὴν ἰδέαν ταύτην· αὕτη λοιπὸν φέρει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐρεθιστικότητος καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ὅλην σφαῖραν τῆς μεταδόσεως τὴν εἰδικὴν τοῦ γένους διαφορὰν καὶ ἐν τῷ ἀτόμῳ ἐγχαράττει τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ.

Ἐρεθιστικότης λοιπὸν καὶ αἰσθητικότης ὁμοῦ παράγουσι τὴν ἐννοίαν τῆς ἐμφυίας τουτέστι φυσικῆς τινὸς ὁρμῆς δι' αἰσθήσεως ὀριζομένης, τουτέστι δι' αἰσθήσεως ὕλικῆς ἀπὸ τοῦ συνειδότος κεχωρισμένης. Ἐν τῇ περὶ τοῦ συνειδότος θεωρίᾳ εἴρηται, ὅτι ἡ ἄνοσις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἐνέργεια ἴσταται ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμίδος μετὰ τῆς ἐνεργείας τῶν καλουμένων φυσικῶν δυνάμεων, καὶ ὅτι τὴν διαφορὰν τῶν ἀλόγων καὶ τῶν λογικῶν δυνάμεων οὐδὲν ἄλλο ἀποτελεῖ εἰμὴ μόνον ἡ ἔλλειψις ἀναφορᾶς εἰς ἑαυτήν, καὶ αὕτη ἢ εἰς ἑαυτὴν ἀναφορὰ ἢ λογισμὸς δύναται χῶραν νὰ λάβῃ μόνον ἐν ἀτομικῷ ὑποκειμένῳ, καὶ μόνον ἐν αὐτῷ ἔγεινεν ἡ ἐνέργεια τῆς φύσεως ἀνεξάρτητος ἀτομικότης καὶ ἐλευθέρα, καὶ ἐκτῆσατο βαθμὸν τινα αὐτοκίνητικότητος καὶ ἐλευθερίας, καὶ ἐν τῷ βαθμῷ τούτῳ ἐστὶ δυνατόν ἡ τελευταία καὶ ὑψίστη ἰδέα νὰ ἀποπερατωθῇ, καὶ οὕτω νὰ ἐξαχθῇ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ὄντος ἢ ἀστράπτουσα λάμψις τοῦ συνειδότος τουτέστι τοῦ αὐτοσυνειδότος.

Ἐρεθιστικότης καὶ αἰσθητικότης ἀνήκουσιν ὅλως εἰς τὴν σφαῖραν τῆς τυφλῆς ἐνεργείας ἐπικρατούσης ἐν ταῖς κατωτέραις (ζωϊκαῖς) βαθμίσι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· αὐταὶ εἰσὶν αὐταὶ καθ' αὐτὰς ἄλογοι. Ἡ δὲ τῆς τοῦ εἰδέναι γενέσεως πράξις συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ πρότερον εἰς τὸ προῖόν εἰσελθοῦσα καὶ εἰς αὐτὴν καταβροχθισθεῖσα ἐνέργεια ἐλευθεροῦναι ἀπὸ τοῦ προῖόντος, ἔπα-

(1) Weltseele S. 292.

να λαμβάνει ἐαυτὴν ἐλευθέρως, ἐποπτεύει ἐαυτὴν ὡς ἐνέργειαν καὶ οὕτω γίνεται ἀντικείμενον, ὡς ἦτο πρότερον ἀντικείμενον μόνον διὰ τὸν ἐκτὸς ἰστάμενον ἐπόπτην. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐνέργεια, ἥτις κατ' ἐμφύειαν τυφλῶς λαμβάνει χώραν, ἐποίει ἐκ νέου ἐαυτὴν ἐν ἐαυτῇ ἀντικείμενον, θὰ προήρχετο ἐκ τοῦ ἀλόγως ὑπάρχοντος σπασμοῦ καὶ ἐρεθισμοῦ, ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ, αἰσθησις, τουτέστιν ὁ πρῶτος βαθμὸς συνειδήτος. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐνέργεια τοῦ ζῶντος ὑποκειμένου εἰσέρχεται ὅλως εἰς τὸ προϊόν αὐτῆς, δὲν ὑπάρχει ἐσωτερικὴ ἀντίθεσις ἰδανικοῦ καὶ πραγματικοῦ, ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἐπομένως οὐδὲν συνειδός. Τὸ ζῶον αἰσθάνεται, ἀλλ' ὡς ἐν ὄνειρῳ· δὲν αἰσθάνεται ὅτι αἰσθάνεται, δὲν βλέπει ὅτι βλέπει.

Ἡ νέα βαθμὶς, ἣν κατὰ πρῶτον ἡ φύσις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀναβαίνει, θεμελιωθήσεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἰδιοδρανείας, ἐπὶ ἐκείνου τοῦ ἐσωτερικοῦ διχασμοῦ καὶ τῆς ἀντιθέσεως, τηρουμένης συγχρόνως τῆς ἐνότητος· ἐν ᾧ τέλος ὅλως καὶ συγχρόνως πᾶν τὸ μέχρι τοῦδε ἦτο ἀντικειμενικόν, οἷον τὸ βασιλείον τῆς φύσεως, ἢ τέλος ὃν ὡς ὑποκείμενον—ἀντικείμενον ἀδιάκριτον, μεθίσταται εἰς τὸ ἄλλο μέρος, τὸ μέρος τῆς ἀντικειμενικότητος, καὶ πέραν τούτου ἐγκαταλείπει μόνον τὴν καθαρὰν ὑποκειμενικότητα.

Τὸ ἀπόλυτον ὑποκείμενον, ὃ ἦν ὡς ζῶη διαρκούσης τῆς ἰδιοδρανείας, ὡς Δ³, δύναται νὰ κληθῆ ἐπὶ τῆς τοῦ αὐτοσυνειδήτος βαθμίδος ὡς πνεῦμα, Δ⁴. Τοῦτο τὸ ὑποκείμενον ἴσταται ὡς καθαρὸν γινώσκειν ἀπέναντι τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ, ἐπὶ μόνον ὡς γινώσκειν, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἔχει ἀπέναντι αὐτοῦ ὡς κόσμον πραγματικόν. Μετὰ τῆς βαθμίδος ταύτης, λέγει, εἰσήλομεν εἰς ἕτερον χῶρον, εἰς τὸν τοῦ πνεύματος.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι, ὅτι πᾶν τὸ ἐμφανιζόμενον ἡμῖν ὡς ἀντικείμενον ἐστὶ τὸ πραγματικόν, πᾶν δὲ τὸ ἐμφανιζόμενον ὡς ὑποκειμενικόν ἐστὶ τὸ ἰδανικόν, ὡς νοεῖν ἀπλῶς καὶ γινώσκειν. Καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν γενόμενον δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ εἰμὴ ὡς ἐνέργεια ἢ κίνησις ἀπλῶς. Τὸ παριστάμενον τῷ νῷ ὡς ἀντικειμενικόν, ὕλη καὶ πυρὴν τῶν φαινομένων, δὲν εἶναι εἰμὴ ἐκείνη ἢ αὐτενέργεια τῆς φύσεως, ἥτις τοσοῦτον ἐπαναλαμβάνεται

ἕως οὔ ἢ καθαρὰ αὐτῆς ἐνέργεια ἐν τῇ καθαρᾷ μορφῇ αὐτῆς ἢ αὐτῇ ἢ καθαρᾷ μορφῇ, ὁ νόμος ταύτης τῆς ἀποτελοῦσης καὶ ὀριζούσης ἐνεργείας αὐτῇ παρασταθῆ, ἕως οὔ αὕτη γνωρίσῃ καὶ ἐποπτεύσῃ, ὅτι ὅλα τὰ ἦντα εἰσὶ τῆς ἐνεργείας διορισμός, μόνον μορφῇ αὐτῆς, καὶ ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ γόνιμος φύσις, ἢ αὐτῇ μετὰ τῆς μορφῆς αὐτῆς· καὶ μόνον ἐν ταύτῃ τῇ μορφῇ ἐνεργεῖ, τουτέστιν ἐστὶ πραγματικὴ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ἐνταῦθα, ὅτι τὸ ἰδανικόν καὶ πραγματικόν, ὃ φαίνονται τῷ συνήθει νῷ ἀσύμβλητα, ἢ τὸ γινώσκειν (νοεῖν) καὶ εἶναι, εἰσὶ δύο πόλοι ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ, ἢ τὸ ἰδανικόν καὶ πραγματικόν εἰσὶν ἐν τῷ ἀπολύτῳ τὰ αὐτά (1).

Ἐὰν τὸ ἐξαγόμενον τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης ὑφίστατο εἰς τὸ ὅτι ὅλαι αἱ τοῦ σύμπαντος δυνάμεις ἀνάγονται ἐπὶ τέλους εἰς παραστατικάς, ἐὰν πᾶσα γένεσις καὶ ζῶη, ἐὰν ἢ αἰθίως ἐαυτὴν γεννώσα φύσις ἦναι ἐν ἐαυτῇ τυφλὸς δυναμισμὸς ἢ ὀργανισμὸς, ὃς παριστᾷ μόνον τὸ ἄνουν νοεῖν ἐν τῇ ὅλῃ πραγματικότητι του, τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἐνεργεῖν, ὃ καὶ ἐν ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις κατὰ πρῶτον ἀλόγως καὶ ἀκουσίως γίνεται, πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς λογισμὸν καὶ συνειδός, ἐμφανισθήσεται ἡμῖν καὶ ἐνεκα τῆς ταυτότητος ταύτης τῆς φύσεως οὐ μόνον σκοπίμως, ἀλλὰ καὶ καθ' αὐτὸ σκόπιμον, εἰ καὶ τοῦτο τὸ ἐνεργεῖν ἐστὶ τυφλὸν καθ' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχει παράστασιν περὶ τῶν σκοπῶν, οὐδὲ ἀκουσίως διώκει καὶ κτᾷ. Ἡ φύσις ἐνεργεῖ ὅλως σκοπίμως, οὐχὶ ὁμῶς ἐκ προθέσεως· ἀρα ὅλα τὰ προϊόντα αὐτῆς ἔσονται σκόπιμα, οὐχὶ ὁμῶς μετὰ τοῦ συνειδήτος τινὸς σκοποῦ, τουτέστιν ἐκ προθέσεως· ἐπομένως δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ φύσις ἐνεργεῖ ἀνεῦ συνειδήτος λογικῶς, ἥτοι τὸ ὅλον ἐν τῇ φύσει παριστάμενον σύστημα τοῦ ἐνεργεῖν καὶ ζῆν ἐστὶν ὁ ὑπάρχων λόγος· τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἐξέτεινεν ὁ Ἐγγελοσ εἰπὼν «πᾶν, ὃ ἐστὶ πραγματικόν, ἐστὶ λογικόν».

Ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ συνειδήτῳ, ἐν ᾧ νοεῖν καὶ εἶναι ἤδη διηρέθησαν, προηγείται ἡ ἰδέα καὶ ἡ πρόθεσις τῆς πράξεως πραγμα-

(1) ūb. Methodo des Acad. St.

τοποιοῦσης τὴν ἰδέαν. Τὸ προῖόν προηγεῖται ὡς ἰδέα καὶ ἔπειτα τελεῖται ὡς ἀντικείμενον. Ἐν τῇ φύσει ὅμως ἔχει ἄλλως· ἐν αὐτῇ τελεῖται τὸ προῖόν χωρὶς νὰ προσῆλθε σαφῆς περὶ αὐτοῦ παράστασις· αὐτὸ δημιουργεῖται ἄνευ γνώσεως, τουτέστι κατὰ νόμους, οἵτινες εἰσὶν οἱ νόμοι τοῦ νοεῖν, δὲν λογίζονται ὅμως καὶ γινώσκονται ὡς τοιοῦτοι. Ἐν τῇ φύσει λοιπὸν δείκνυται μὲν σκοπιμότης καὶ σοφία, μόνον δὲ, διότι ἡ ἄλογος ἐνέργεια τῆς φύσεως ἐστὶν ἀναγκαίως ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τῆς ἀλόγου ἐνεργείας ἥτοι διότι ἐκείνη ἐστὶν ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς γενομένης.

Αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορὰ τῆς ἐμμόνου σκοπιμότητος ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς, ὡς ἐκλαμβάνει συνήθως ἡ τελεολογία. Κατὰ τὴν νεωτέραν θεωρίαν δὲν πρέπει ἡ φύσις νὰ ἐκληφθῆ ὡς τυφλὸν ἐργαλεῖον ἢ ὡς νεκρὰ ὕλη, διότι κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ θεὸς θὰ ἦτο ἐκτὸς τοῦ κόσμου καὶ διὰ τοῦτο δημιουργὸς, οὐχὶ ὅμως κατ' εἶδος καὶ καθ' ὕλην τοῦ κόσμου αἴτιος, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ σύστασις τοῦ κόσμου θὰ ἔμενε νεκρὸν ὑποκείμενον ἢ χάος· ἐάν οὕτως εἶχε, θὰ ἦτο ἀκατάληπτον, πῶς καὶ διὰ τίνος δυνάμεως ἦλθεν εἰς ὑπαρξίν καὶ διαμένει. Οὕτω δὲ θὰ ἀπεστερεῖτο, λέγει, τῆς φύσεως πᾶν κάλλος, πᾶσα χάρις, ἣν ἔχει δι' ἡμᾶς μόνον, διότι αὐτὴν θεωροῦμεν ὡς ὄν ὁμογενές, αὐτόζωον, ἐν αὐτῇ προκισθανόμεθα πνεῦμα ὑπνώττον μὲν, ἀναπνέον ὅμως καὶ ἐνεργοῦν, ζῶν καὶ ἡμῖν καθ' ὅλα ὅμοιον, μόνον δὲ αὐτῷ πάντα εἰσι δυνάμει, ἡμῖν δ' ἐνεργείᾳ. Ἐντεῦθεν ἡ συμπάθεια τοῦ νοῦν ἔχοντος παρατηρητοῦ μετὰ τοῦ νυστάζοντος παιδός. Ἐντεῦθεν τὰ ἐν τῇ φύσει καλὰ διὰ τὸν συμπάσχοντα ἄνθρωπον, ἃ παιηταὶ καὶ ἰδίως Γερμανοὶ ἐξωγράφησαν. Ὅλα τὰ νήματα τούτου τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς συννοήσεως διαρρήγνυνται, ἅμα ἡ ἄλογος φύσις κατασταθῆ ἀπλοῦν τεχνικὸν ἔργον ὑπερκοσμίου νοῦ. «Διὰ τῆς προσπάθειας, λέγει ὁ Σχελλίγγιος (1), τοῦ νὰ ἐξηγήσωσι τὴν φύσιν ἐκ σκοπίμου παραγωγῆς καὶ ἐκ προθέσεως, ἀναιρεῖται ὁ χαρακτήρ τῆς φύσεως καὶ τοῦτο, ὃ αὐτὴν φύσιν ποιεῖ· διότι τὸ ἴδιον τῆς φύσεως ὁμελιούται ἐπὶ τοῦ ὅτι αὕτη

ἐν τῷ μηχανισμῷ αὐτῆς καὶ μηχανισμὸς τυφλὸς ἐστὶν ὅμως σκοπιμος. Ἐάν ὁ μηχανισμὸς ἀναιρεθῆ, ἀναιρεῖται ἡ φύσις αὐτή. Ἡ ὅλη χάρις ἢ περιστοιχοῦσα τὴν ὀργανικὴν φύσιν ὁμελιούται ἐπὶ τῆς ἀντιφάσεως, ὅτι αὕτη ἡ φύσις, εἰ καὶ προῖόν τυφλῶν δυνάμεων, ἐστὶν ὅλως σκοπιμος· ἐάν ἡ φύσις ἡμῖν ἦτο σύνολον, συμφορήσις, νεκρῶν ἀντικειμένων, ἃ ἡ τύχη ἐπεσώρευσε, ὃ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ἐάν ἄλλοτρία αὐτῇ δυνάμεις διέταξεν αὐτὴν, ἵνα εὐρίσκωμεν τροφὴν καὶ συντήρησιν, ἐστὶ τῷ φιλοσοφικῷ καὶ τεχνικῷ βλέμματι κεκρυμμένη. Τῷ ἐνθουσιῶντι ἐρευνητῇ μόνον ἐστὶν αὕτη ἡ ἰερά καὶ ἀϊδίως δημιουργοῦσα πρώτη τοῦ κόσμου δυνάμις, ἣτις πάντα τὰ ὄντα ἐξ ἑαυτῆς ἐγέννησε καὶ ἐνεργητικὰ παρήγαγεν» (Ab. d. Vorh. der bildenden Künste zur Natur.).

Ἡ ἐμμονος ἐν τῇ φύσει ζωὴ ἐστὶ τὸ ἀλόγιστον ἐκεῖνο τῆς ἐποπτείας εἶδος, ὃ ἀλόγως μὲν, ὡς συνειδὸς ὅμως, ὡς τυφλὴ τῆς φύσεως ὀρμὴ, σκοπίμως ὅμως ἐνεργεῖ· διότι σκοπὸς καὶ διεύθυνσις οὐπὼ εἰσὶν ἐλεύθερα, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἐνυπάρχουσι δεσμευμένα τῇ δυνάμει· ἵνα ὅμως δυνηθῶμεν νὰ νοήσωμεν τὴν ἐνέργειαν τῆς φύσεως σαφῶς, εἶναι ἀνάγκη νὰ λυθῆ ἡ δυσχέρεια, πῶς δύναται τις ἐξ ἀλόγου καταστάσεως ἢ ἐνεργείας νὰ ποιήσῃ παράστασιν γνωστικὴν ἢ τοῦλάχιστον ἀνάλογον· ἵνα ὅμως ἡ ἐνέργεια τῆς φύσεως καταληφθῆ, ἔπρεπε νὰ δειχθῆ ἐν τῇ λογικῇ φύσει ἡμῶν φαινόμενον ψυχικόν, δηλαδὴ τοιοῦτον ἐποπτείας εἶδος, ἐν ᾧ πράττει τὸ ἐγὼ εἶδος καὶ μὴ εἶδος ἅμα, μὴ εἶδος, ἵνα τῇ φύσει ἢ ὅμοιον καὶ συγχρόνως εἶδος ἵνα δύναται νὰ παρατηρῆ ἐν αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Μετὰ δὲ τοιαύτης ἐνεργείας θὰ ἐλύετο ἀναμφιλέκτως τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας, καὶ θὰ ἀπεκαλύπτετο τὸ μυστήριον, ὃ ἡμεῖς τε καὶ ἡ φύσις ἐστίν.

Ἡ ἀντίφασις ὅμως αὕτη λύεται ἀληθῶς διὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ γονίμου φανταστικοῦ καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ποιητικῆς καὶ τεχνικῆς ἐνεργείας· αὕτη περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ, ὃ ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ νοεῖν χωριστὸν ἐμφανίζεται, δηλαδὴ τὴν ταυτότητα τῆς ἐν τῷ ἐγῷ λογικῆς καὶ ἀλόγου ἐνεργείας, μετὰ τοῦ ῥητοῦ αὐτοσυνειδότητος ταύτης τῆς ταυτότητος. Λογισμὸς καὶ ἐποπτεία, ἢ τὸ

(1) Transcend. Ideal. σ. 146 καὶ ἐφ.

ἐλεύθερον ἑαυτὸ θεωροῦν νοεῖν, καὶ αὖθις ἡ ὄνειροειδὴς τῆ φαντασία παράδοσις, αἱ δύο αὗται καταστάσεις φαίνονται ἀσυμβίβαστοι· ἢ μίᾳ φαίνεται ὅτι ἐκκλίνει καὶ ἡ ἄλλη κλίνει· μόνος ὁ ποιητὴς καὶ τεχνίτης ἐπιτυγχάνουσι τούτου θαυμασίως. Ἐν τῷ ἢ φύσει τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τυφλῶς ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖ καὶ ἑαυτὸν αὐτῇ παραδίδει, ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος καὶ μέχρι τινὸς βαθμοῦ κατ' ἐννοίας καὶ ἐκ προθέσεως· αὐτὸς αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἐνθουν, τουτέστιν ὡς ὑπὸ πνευμάτων κατεχόμενον, δαιμόνιον εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην τῆς λέξεως σημασίαν· αὐτὸς αἰσθάνεται τάσιν καὶ ζωὴν ἐν αὐτῷ, τί ἀπειρον, ὃ βούλεται ἄνευ τῆς συμπράξεώς του σχεδὸν νὰ ἐγερθῇ καὶ ἐμφανισθῇ· αὐτὸς γινώσκει αὐτὸ καὶ μετὰ θαυμασίου βεβαιότητος ἐκφράζει, οὐδέποτε ὁμῶς ἐκφράζει αὐτὸ ἐντελῶς.

Ἐκ τῆς ἀντιφάσεως ταύτης τοῦ καθ' αὐτὸ ἀπείρου, ὃ ὅμως πρέπει ἐν τινι ἐποπτείᾳ νὰ καταληφθῇ, πρέπει τὸ ἔργον τῆς τέχνης νὰ δώσῃ τούτου δείγματα, διότι τὸ ἔργον αὐτῆς ἐστὶν ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον ἅμα, βουληθὲν καὶ δημιουργηθὲν ἐνταύτῳ, ὡς διὰ θαύματος ἐπιτευχθὲν, ἐστὶ προϊόν ἐκείνου, ὃ πρὸς τὴν ἐμφύειαν τοῦ ζώου ἀνάλογον καλεῖται ἐν τῷ χώρῳ τοῦ γνωστικοῦ λόγου μεγαλόνοια.

Πρὸς δὲ κατάληψιν τῆς διαφορᾶς καὶ σχέσεως τοῦ φυσικοῦ καὶ τεχνικοῦ προϊόντος συντείνει ὁ ἐκφωνηθεὶς λόγος τοῦ Σχελλιγγίου ἐν ἔτει 1807 ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν (1), καὶ τὸ περὶ μεθόδου τῆς ἀκαδημαϊκῆς σπουδῆς.

Ἐν δ' ἀμφοτέροις ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ οὐσιωδέστατον ἐν τῇ τέχνῃ ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ἔργοις ἐνοικοῦν πνεῦμα, ὃ σαφέστερον ἐν τοῖς ζώοις ἐκφράζεται ἐκθέον ἐν τισὶ μικρὰς τινὰς ἀκτίνας τοῦ φωτός, μόνον δ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐμφανίζεται ὡς ἥλιος.

Τὴν δὲ δυναμικὴν τῆς φύσεως ἰδιοδράνειαν ἠκολουθήσαμεν, λέγει, μέχρι τῆς βαθμίδος, ἐφ' ἧς τὸ ὑποκειμενικὸν ὡς Δ¹ ἀνυψώθη εἰς καθαρὰν γνῶσιν ἢτοι εἰς πνευματικόν. Ἐπὶ τῆς βαθμίδος λοιπὸν ταύτης δὲν εἶναι ἕτερον εἰμὴ γνῶσις, νόησις· ὡς πνεῦμα

λοιπὸν εἰς τοῦτο τὸ νόημα δὲν εἶναι τι ὑλικὸν ὑποκειμενον μετὰ συνειδότος κεκοσμημένον, ἀλλὰ καθαρὸν ἀπὸ παντὸς ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑλικοῦ, ἐν τελείᾳ ὑποκειμενικότητι μόνον ὡς ἐνέργεια ἰδανικὴ, ὡς γνῶσις, ἢτις τὸν ὅλον πραγματικὸν κόσμον τοῦ εἶναι ἔχει πρὸ αὐτῆς ὡς ἀντίθετον, ὡς ὄν, ἐγένετο ἐποπτεία ἐκ τῆς ἐποπτείας, ὡς τοιοῦτον δ' ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει ὡς ἐν τῷ γένει τοῦ ἀνθρώπου· μετὰ τῆς γνώσεως ταύτης ἴσταται τὸ ἀπειρον, δηλαδὴ τὸ πνευματικόν, ἢ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ ὁ ἀνθρώπος ὡς πραγματικὸν τῆς φύσεως προϊόν ἀντίκειται ἑαυτῷ· ἐν αὐτῷ δ' ἀνοίγεται νέα ἰδιοδράνεια, εἰς ἣν εἰσέρχεται τὸ ἰδανικὸν δι' ἑαυτό. Τὸ νοεῖν ποιεῖ δηλαδὴ πάλιν ἑαυτὸ ἐν ἀνωτέροις βαθμοῖσιν ἀντικείμενον τῆς αὐτεποπτείας· οὕτω γίνεται λ.χ. ἢ καθ' αὐτὴν ἰδανικὴ ἐποπτεία ἢτοι παράστασις ὡς ἰδέα πάλιν ἀντικείμενον ἀνωτέρας αὐτεποπτείας τοῦ νοούντος ὑποκειμένου. Ἡ ὅλη ἐνέργεια προβαίνει ἐν τῷ ἀτόμῳ θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς ἀπὸ τῆς βαθμίδος τοῦ αἰσθήματος εἰς τὴν τῆς ἐποπτείας, παραστάσεως καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τέλος ἀπ' αὐτῆς εἰς τὸν λόγον ἐν τῷ νοεῖν καὶ πράττειν· διότι καὶ τὸ ἄτομον δὲν θέλει νὰ μείνῃ ἐν δουλείᾳ καὶ ἀνελευθερίᾳ δυνάμει τῆς αὐτοῦ φύσεως, καὶ οὕτως ἀναβαίνει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατ' ὀλίγον τὴν βαθμίδα τοῦ καθαρωτάτου συνειδότος ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κόσμου, ἢ ἀνύψωσις ἐστὶν ἐνταύτῳ ἀληθῆς αὐτελευθερώσεως τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας ἐν ἑαυτῇ, ὡς προεῖρηται.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ, ἐν ἣ ὁ ἀνθρώπος αἰσθάνεται ἑαυτὸν μόνον καὶ πράττει ὡς ἀνεξάρτητος, ἐστὶν ἀπωτάτω τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ κεντρικοῦ ὄντος, ἢ μετὰ τῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας ἐντελῶς χωρισμένος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δίδεται ἐνταύτῳ καὶ ἡ στροφή πρὸς ἐπάνοδον. Τὸ ἀπειρον ὅμως, ὃ ὡς ἰδανικὸν ἐνεστὶ τῷ ἀνθρώπῳ ὡς πεπερασμένῳ, ὡς γνῶσις ἢ συνειδὸς, καὶ μετέχει τοῦ πεπερασμένου αὐτοῦ, παρίσταται ὡς πρὸς πρακτικὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ὡς ἀναγκαιότης, νόμος, συνειδήσις. Ἐν αὐτῷ λοιπὸν προέρχεται ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος ἀντίθεσις, καὶ ἐξ αὐτῆς νέα ἰδιοδράνεια, ἢτις ἐστὶν ἡ τῆς ἱστορίας. Ὁ ἀνθρώπος γινώσκει γνῶσιν, πρόνοιαν ὑπὲρ τὴν ἐλευ-

(1) Ab. d. Verh. der bildeten Künste zur Natur.

θερίαν αὐτοῦ, πνεῦμα, ὑφ' ὃ ὑποτάσσεται καὶ αὐτοῦ ὄργανον γίνεται. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐλεύθερος βλέπει ἔτι τὴν δύναμιν ταύτην ἐκτὸς αὐτοῦ, αὐτῇ ἀντιτάσσει ἑαυτὸν ὡς ἀνεξάρτητον ἐν τῷ αὐτοσυνειδῶτι, ἢ ὑποτάσσει ἑαυτὸν αὐτῇ, ἔτι ὁμῶς ὡς ἐξωτερικῇ, καὶ ἄλλοτρία ἀπ' αὐτοῦ δυνάμει· οὕτω βλέπει τὴν ἀληθῆ σχέσιν, ὅτι δηλαδὴ ἐστὶ μέρος συμπληρωτικὸν ταύτης τῆς δυνάμεως, ἢ ὅτι τὸ ἀπόλυτον δὲν εἶναι ἀπ' αὐτοῦ χωριστὸν, ἀλλ' ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτῷ, τῷ πεπερασμένῳ. Τὴν ταυτότητα ταύτην οὕτω γινώσκει· αὕτη ὁμῶς λαμβάνει ἀεὶ χώραν, τὸ ἄπειρον πνεῦμα ἐνεργεῖ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐν τοῖς λαμπροῖς ἔργοις, ἃ ἐκεῖνο δι' αὐτοῦ παράγει, ἐστὶν ὄργανον ἀκούσιον· ἄρα ἡ ἐπάνοδος τελεῖται βαθμηδὸν δι' ἀποκαλύψεως. Ἡ ὅλη αὕτη περίοδος ἐστὶν, ἐν ἣ ὁ ἄνθρωπος δείκνυται ὡς ὄργανον τοῦ ὑψίστου· αὕτη ἦτο κατὰ πρῶτον ἢ βαθμὶς τῆς τέχνης. Ἡ ποίησις, ὁ ἐνθουσιασμός, τὸ δαιμονιακόν, ὃ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ ἐστὶν ἐνεργητικόν, ἐστὶ τὸ ἄπειρον πνεῦμα, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν, ὃ ἀποκαλύπτεται χωρὶς νὰ παρατηρηθῆται, πῶς, ὡς τὸ ἄπειρον· ἄρα ἐν τῷ πεπερασμένῳ σπανίως ἀποκαλύπτεται τῇ αὐτοῦ ἀπειρίᾳ· ἡ πρώτη λοιπὸν ἀποκάλυψις τοῦ ἀπείρου ἐστὶν ἡ τέχνη.

Δευτέρα δὲ βαθμὶς ἐστὶν ἡ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἣτις τὸν Μόνον ἐκλαμβάνει ὡς τὸ πᾶν ἐν, ᾧ τὸ πεπερασμένον, πάντα τὰ αἰσθητὰ ὄντα εἰσὶν ὡς μὴ ὄντα, ὡς ἀπλοῦν σημεῖον τοῦ μόνου ἐξαφνίζονται.

Ἡ δὲ τρίτη βαθμὶς ἐστὶν ἡ γνῶσις περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ, ἢ ἀπόλυτος γνῶσις ἢ ἡ ἀληθῆ φιλοσοφία, ἣτις συνδέει τὸ ἐξ ἀντικειμένου τῆς τέχνης μετὰ τοῦ ἐξ ὑποκειμένου τῆς θρησκείας.

Αὕτη ἐστὶν ἡ διαίρεσις τοῦ ὅλου συστήματος, ἐν ᾧ ἀνεκλιττεται τὸ μεγαλοπρεπέστατον δράμα τοῦ κόσμου ὡς ἱστορία, ἢ ἡ ἀρχὴ πίπτει εἰς τὴν αἰδιότητα πρὸ τῆς νῦν τοῦ κόσμου δημιουργίας.

Διὰ τοῦτο δεόν ἐστὶ νὰ ρίψωμεν βλέμμα εἰς τὴν περὶ γενέσεως θεωρίαν τοῦ συστήματος τοῦ Σχελλιγγίου τῶν πεπερασμένων

ὄντων ἐν τῷ ἀπολύτῳ ἢ ἐκ τοῦ ἀπολύτου, τουτέστιν εἰς τὴν καλουμένην δημιουργίαν.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σχελλιγγίου δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ ἀληθοῦς τῶν ὄντων δημιουργίας, ἐὰν δηλαδὴ δημιουργία νοηθῆ ἐνέργεια, δι' ἧς τὸ ὑπέρτατον τὰ ὄντα παρήγαγε χωρὶς αὐτὸ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν γένεσιν.

Κατὰ Σχελλίγγιον ὁμῶς, ἐὰν τὸ ἀπόλυτον δὲν εἰσῆρχετο εἰς τὴν γένεσιν, ἔπρεπε τὰ δημιουργήματα νὰ ἦναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀπολύτου· αὐτὸ ὁμῶς δὲν θὰ ἦτο ἀπόλυτον, ἀλλ' ἀντίθετον τοῖς δημιουργήμασιν· ὥστε θὰ ἦτο ὑπ' ἐκείνων ὀρισμένον καὶ περιορισμένον καὶ δὲν θὰ ἦτο τὸ ἄπειρον.

Ἐὰν ἡ ταυτότης ἀμφοτέρων τηρηθῆ καὶ μετ' αὐτῆς τὸ ὅλον σύστημα, πρέπει τὸ πρῶτον ἐν, τὸ ἀπόλυτον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πεπερασμένον καὶ νὰ ἐμμεῖνῃ ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου ἀποδείκνυται πανθεϊστικόν.

Ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν λοιπὸν πρέπει ἡ σχέσις τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως νὰ ἀντιστραφῆ, ἐὰν τις ἠθούλετο τὸ αἰδιον πνεῦμα νὰ παραστήσῃ πρῶτον καὶ ἔπειτα τὸν ὑλικὸν κόσμον ἐξ αὐτοῦ μετὰ συνειδήτος παραχθέντα· μάλιστα δὲ κατὰ τὰ προειρημένα πρέπει πρῶτον νὰ ὑποτεθῆ ὁ πραγματικὸς κόσμος, ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ τὸ πνεῦμα προέρχεται καὶ μορφοῦται· ἡ ὕλη πρέπει νὰ ὑποτεθῆ τὸ πρῶτον ὑπάρχον καὶ τὸ προηγούμενον αὐτῆς νὰ ἦναι τὸ δυνάμει ὄν, τὸ μήπω ὑπάρχον· ἐν τῇ ὕλῃ ὑφούται τὸ ὑποκειμενικὸν νικηφόρον πάντοτε ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα, ὡς φῶς, ζωὴ, πνεῦμα, ἕως εἰς τὴν καθαρὰν, τὴν ἀπόλυτον ὑποκειμενικότητα, ἢ πάντα τὰ ἄλλα ἔγειναν πραγματικά, ἀντικειμενικά· ὥστε κατὰ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην τὸ πνεῦμα δὲν ἦτο τὸ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον προελθόν, καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα δὲν δυνάμεθα αὐτὸ νὰ θεωρήσωμεν ὡς δημιουργὸν τοῦ παντός.

Τὸ ἀπόλυτον ὑποκειμενικὸν ἢ τὸ παγκόσμιον ἐγὼ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος αὐτοῦ ἐστὶ τὸ παγκόσμιον πνεῦμα, ἄρα ἐστὶν ἐκεῖνο ἐν τῷ μακροκόσμῳ, ὃ τὸ ἀνθρώπινον συνειδὸς ἐν τῷ μικροκόσμῳ· ὡς δὲ τὸ ἀνθρώπινον σπέρμα ἀπαξ γονοποιηθὲν ἀναπτύσσεται μέχρι τοῦ τελείου ὀργανισμοῦ ἀνευ γνώσεως καὶ ἐπὶ

τέλους γινώσκει ἑαυτὸ, οὕτως ἡ ἀπειρος φύσις ἐξεπόνησεν ἑαυτὴν καὶ ἀνυψώθη εἰς τὴν βαθμίδα τῆς πνευματικότητας, τουτέστιν ἐγνώρισεν, ἐξαντικειμένωσεν ἑαυτὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ἔργῳ αὐτῆς, ὃ αὕτη ἐστὶ καὶ ἀεὶ μένει. Ἐπὶ τῆς πνευματικῆς λοιπὸν βαθμίδος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ παύει ἡ φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ νὰ ἦναι πραγματικῶς παραγωγικὴ καὶ ἐστὶν ὡς νοεῖν μόνον ἰδανικῆ. Ἐπειδὴ αὕτη ἔγεινε καθαρὰ ὑποκειμενικῆ, εἰσὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς μόνον ὑποκειμενικὰ, νοήματα, ἰδέαι, λογικαὶ ἐπαναλήψεις τῆς πραγματικῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας ἀνευ τοῦ γεννωμένου· διότι αὕτη αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐπαναλαμβάνουσα ἑαυτὴν δὲν εἰσέρχεται πλέον εἰς τὸ προϊόν· οὕτω διακρίνεται ὡς νοεῖν ἀπὸ τῆς ἀντικειμενικῆς, ἐξωτερικῆς παραγούσης δυνάμειος τῆς ζωῆς· ὡς δὲ καθαρὰ ἰδανικῆ ἰδανικῶς ἐπαναλαμβάνουσα ἑαυτὴν ἦτοι θεωρητικὴ ἐνέργεια, ἀρα γνῶσις, ὑπάρχει ἡ ἐνέργεια αὕτη αὕτη καθ' αὐτὴν καὶ ἐκτὸς τοῦ προϊόντος, καθ' ὅσον αὕτη ἐστὶν οὐχὶ πλέον ὡς ἀπαρφορηθεῖσα καὶ αἰχμαλωτισθεῖσα ὡς πρότερον ἐν τῷ προϊόντι, ἀλλ' ὡς ἰδίᾳ λειτουργίᾳ τῆς ζωτικῆς ἐνεργείας, τουτέστιν ἐν ἀνωτέρᾳ δυνάμει, ὡς ἐγώτης ἦτοι αὐτοσυνειδὸς αὐτὸ καθ' αὐτὸ, χωρὶς νὰ ἦναι αὕτη καθ' αὐτὴν πραγματικῶς διάφορος τῆς δυνάμειος τῆς ζωῆς, ὡς ἄλλη τις ψυχὴ πρὸς ταύτη.

Οὕτως ἐστὶν ἡ ἀτομικὴ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐνταύτῳ ἡ τυφλῶς ἐνεργοῦσα ὀρμὴ τῆς ζωῆς καὶ ἑαυτὴν μορφοῦσα καὶ ἐν ἀνωτέρᾳ δυνάμει τὸ ἑαυτὸ θεωροῦν νοεῖν ἢ αὐτοσυνειδὸς, πνεῦμα. Ἐξ ἀναλογίας πρέπει νὰ ζητήσωμεν νὰ νοήσωμεν καὶ τὸ καθόλου ὄν, τὴν παγκόσμιον ψυχὴν, εἰς ἧς τὰ προϊόντα ἀνήκουσι πάντα τὰ ὄντα καὶ αἱ ψυχαὶ ἡμῶν ὡς μέρη συμπληρωτικὰ ἢ διορισμοί. Ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ, ἡ ἀλόγως ἑαυτὴν παράγουσα, ὑψοῦται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ συνειδότητος, διότι ἐν τούτῳ τῷ τελευταίῳ αὐτῆς προϊόντι ἔχει ἡ φύσις ὡς ἀντικείμενον πρὸ αὐτῆς ἐκεῖνο, ὃ ἦτο δυνάμει ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ δυνάμει αὐτῆς. Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν ἡ ἔννοια τῆς φύσεως, τὸ τέλειον ἀντίτυπον τοῦ ἀπολύτου, διότι οὗτός ἐστιν ἀπόλυτος, ἐλεύθερος, ἔχων τὴν ἀρχὴν τῆς ἐγώτητος ἐν ἑαυτῷ καὶ διὰ τοῦτο ἀντιπροσωπεύων τὴν ἀπόλυτον ἐγώτητα τοῦ παγ-

κόσμου ἐγώ. Ἐν ἅπασιν τοῖς πραγματικοῖς τῆς φύσεως προϊόνσι ἐστὶν ἡ γόνιμος φύσις, τουτέστι τὸ ἀπόλυτον, ταύτῳ μετὰ τῶν προϊόντων αὐτῆς καὶ οὐσίᾳ αὐτῶν πάντως διάφορος. Διὰ τοῦ τριαδικοῦ σχήματος ἐν ἐκάστῳ ἐπαναλαμβανομένου ζητεῖται νὰ ἀποδειχθῇ ἡ ταυτότης πάντων τῶν ὄντων.

Τὰ φυσικὰ ὄντα δὲν ὑπάρχουσιν αὐτὰ καθ' αὐτὰ ὡς ἰδία, ἀλλ' εἰσὶν ἢ ἐν αὐτοῖς μείνασα ἐνέργεια τῆς φύσεως.

Τὸ ἀπόλυτον, καθ' ὅσον ἐνεργεῖ ὡς ὑλικὴ δυνάμις τῆς βαρύτητος, ἐστὶν ὁ κοινὸς σύνδεσμος, θέτων ἐκάστην θέσιν ἐν τῷ παντὶ καὶ ἀπάσας συνδέων ἐνταύτῳ εἰς ἓν ὄλον ἐστὶν ἡ δι' ὄλων διήκουσα δυνάμις, κρατοῦσα, φέρουσα καὶ θέτουσα ὑλικῶς καὶ πραγματικῶς ὅλα τὰ καθ' ἐκάστα ὡς δεσμευμένα ἐν ἑαυτῇ. Καθ' ὅσον τὸ ἀπόλυτον διακρίνει ἑαυτὸ ἐν ἑαυτῷ ὡς φῶς καὶ βαρύτητα ἐστὶν ἀρχικῶς ἓν καὶ ταύτῳ μετὰ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Ἐν ταύτῃ τῇ δυνάμει τῆς ἀντικειμενικῆς σφαίρας ἀπλῶς οὐδὲν ἰδίον ἐστὶν ἀληθῶς ἀνεξάρτητον ὄν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπόλυτον οὐκ ἠλθεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἰδιοδρανείας αὐτοῦ· ἡ ἰδιοδράνεια αὕτη ἐστὶν ἀναγκαιότης παραχθεῖσα ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ ἀπολύτου, τὸ δυνάμει ὄν, τὸ ἀφανὲς τοῦ ἀπολύτου, πρὸς ἐξαντικειμένωσιν, πρὸς αὐθυπαρξίαν. Αὕτη λοιπὸν ἡ ἰδιοδράνεια ἀφικνεῖται εἰς τελειότητα, ὅταν τὸ ἀπόλυτον ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸ ὡς ὄλον, τουτέστιν ὡς ἀπόλυτον, ἀνεξάρτητον, ἐλεύθερον δημιουργόν, καὶ μάλιστα ὅταν ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸ ἐν τῷ ἀντιτύπῳ αὐτοῦ, τῷ κόσμῳ. Ἐν αὐτῷ ὁμῶς ἔρχεται εἰς αὐτεποπτεῖαν μόνον ἐπὶ τῆς βαθμίδος τῆς ἀνθρωπότητας, ἢ ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, τοῦ ἑαυτὸν γινώσκοντος λόγου, τοῦ τελείου αὐτοσυνειδότητος, τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λοιπὸν ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον τέλειον ὑποκείμενον, τουτέστι πραγματικὴ γνῶσις, οὐχὶ πλέον μόνον πραγματικὴ ἐνέργεια. Τὸ ἀπόλυτόν ἐστι μὲν καὶ μένει ἐτι ἐνέργεια πραγματικῆ, ὡς ὀργανίζουσα ψυχὴ τοῦ κόσμου ἢ πραγματικὴ ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ ὁμῶς λειτουργίᾳ αὐτοῦ ἐστὶν ὡς πνεῦμα γινώσκον, νοοῦν, ἔχει τὸν ὄλον κόσμον ὡς ἀντικείμενον πρὸ αὐτοῦ, καὶ τέλος γινώσκει ἑαυτὸ (ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ) ὡς θεωροῦν ἑαυτὸ, ὡς τὴν ταυτότητα ἀμφοτέρων, τέλειον,

ἐν τῇ πραγματικῇ ἐνεργείᾳ ὡς νοεῖν ἄνευ γνώσεως, ἐν τῇ ἰδανικῇ ὡς γνωστόν. Ἐὐὐ ἀπόλυτον ἀφικνεῖται ἐν τῇ ἀνθρωπότητι εἰς ἀληθὲς αὐτοσυνειδὸς, διότι συνειδὸς ὑποθέτει πνευματικὸν ἀντίτυπον τούτου, ὃ τὸ πνεῦμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐστίν· μόνον ἐν τῇ τελείᾳ τῆς αὐτοῦ οὐσίας ἀντανάκλασει γινώσκει τὸ πρῶτον ὄν ἑαυτό· ἐὰν αὕτη ἢ γνῶσις πρέπει νὰ ἦναι ἀληθὴς, πρέπει τὸ ἀντίτυπον νὰ ἀντιστοιχῇ εἰς τὸ πρωτότυπον, ὡς νὰ ἦτο τοῦτο αὐτὸ τὸ ὁρώμενον πρωτότυπον· Ἄρα τὸ ἀπόλυτον καὶ ἐν τῇ τυφλῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ δὲν εἶναι ἄλλο καὶ ἄλλως δὲν ἐνεργεῖ, εἰμὴ ὡς αὐτὸς ὁ νόμος τοῦ λόγου, τοῦτο μέχρι τοῦδε ἦτο αὐτὸς ὁ ἐν τῷ παντὶ ἐνεργῶν λόγος· ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ὅμως ἔρχεται ἢ φύσις ἦτοι ὁ λόγος εἰς ἑαυτὸν εἰμὴ μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἐπομένως ὁ καθόλου ἀνθρώπος, τουτέστιν ἡ ἰδέα αὐτοῦ, οὐχὶ ὁ τις, ἐστὶν ἢ πρώτη τοῦ ἀπολύτου λόγου ἀντανάκλασις, ἐν ἣ οὗτος ὄρα ἑαυτόν· διότι ἐν αὐτῇ ἀφικετο τὸ ἀπόλυτον εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν. Ὁ ἀνθρώπος ὑπάρχει ὡς προσωπικότης τουτέστιν ὡς καθ' αὐτὸ ἐλεύθερον καὶ ἀπόλυτον ἄτομον, μόνον ἐν τῷ αὐτοσυνειδῶτι καὶ δι' αὐτοῦ· τοῦτο μόνον ἀποσπᾷ αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοινῆς καὶ τυφλῆς συνεχείας τῆς φύσεως καὶ οὕτως ἢ ἴδιος οὐσία αὐτοῦ ἐστὶν ἐκείνη, δι' ἣς ὑπάρχει ὡς τοιοῦτος, ἀρχὴ ἰδανικῆ· οὗτος ἐστὶ φύσει τὸ ἐνεργεῖα αὐτοσυνειδὸς, καὶ ἢ ἀρχὴ αὕτη τῆς προσωπικότητος καὶ ἀυτοπαρξείας ἐστὶν ἐν τῷ βάθει τῆς οὐσίας ἡμῶν κυρίως ἐκεῖνο τὸ ἀπόλυτον, ὃ ἐν τῇ μορφῇ τῆς ἰδίας τῆς ζωῆς ὁρμῆς καὶ ἔπειτα ὡς ἐλευθερία καὶ αὐτοσυνειδὸς χωρίζεται αὐτενεργῶς ἀπὸ τῆς κοινῆς συναφείας τῆς φύσεως, καὶ μάλιστα ὅπως ἐν τῇ γενέσει τοῦ ἀνθρώπινου αὐτοσυνειδῶτος, ἦν ὁ φίχθιος ὡς τὴν ἀρχικὴν τῆς ἐγώτητος δύναμιν ἢδὴ περιέγραψεν.

Πῶς ὅμως πρέπει ὁ χωρισμὸς οὗτος ἀπὸ τῆς συναφείας τοῦ παντός νὰ νοηθῇ; Ἐὐὐ παγκόσμιον πνεῦμα εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἀϊδιον γένεσιν ἕως οὐ ἐκτῆσατο τὴν βαθμίδα τοῦ αὐτοσυνειδῶτος. Ἐὐὐ αὐτοσυνειδὸς ὑφίστατο ἐν ἀντιθέσει τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος. Ἐὐὐ τελευταῖον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ, ἵνα τὸ ἀπόλυτον ὑποκείμενον γινώσῃ ἑαυτὸ ἐν τῷ

λῶς, ἦτο ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἰδέα, τουτέστι τοῦ ἑαυτὸν γινώσκοντος λόγου· ἢ ἰδέα αὕτη ἦτο τὸ ἀληθὲς τοῦ ἀπολύτου ἀντίτυπον· ἐὰν αὕτη ἔπρεπεν ἐν ἑαυτῇ ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὴν τελειότητα τοῦ ἀπολύτου, ἔπρεπε νὰ ἦναι ἀπόλυτος, τουτέστιν οὔτε ὡς ἀπλοῦν ἀντικείμενον ἢδύνατο νὰ παρασταθῇ οὔτε ὡς ἀπλοῦν κατηγορούμενον τοῦ ἀπολύτου, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τεθῇ ἐν τῷ ἀπολύτῳ οὕτως, ὥστε νὰ ἦναι ἰκανὴ τοῦ νὰ ὑπάρχῃ αὐτῇ καθ' αὐτήν.

Ἐπειδὴ ἀληθῶς πάντα εἰσὶν ἢ νοοῦν ἢ νοούμενον, ὑποκείμενον ἢ ἀντικείμενον, τὸ δὲ νοούμενον τὸ ἐξηρητημένον, τὸ νοοῦν τὸ ἀπόλυτον, δὲν ὑπελείπετο ἄλλο εἰμὴ ὅτι τὸ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ νοηθὲν ἐνοήθη οὕτως, ὥστε ἢδύνατο νὰ ἦναι καὶ ἑαυτὸ νοοῦν, ὅτι τὸ ἀυθόπαρκτον παρεστάθη καὶ ὡς τοιοῦτον.

Ἐὐὐ ἑαυτὸ νοοῦν ἐστὶν ὑποκείμενον, καὶ οὕτως ἢ ἰδέα αὕτη γίνετα ἐν ἑαυτῇ νοοῦν, τουτέστι τελεία αὐτενεργεία καὶ ἐλευθερία, καὶ μετὰ ταύτης τῆς πράξεως ἀρχετα νὰ ἦναι αὕτη καθ' αὐτήν.

Οὕτω πρέπει πάντα ὅσα προέρχονται ἐκ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀπολύτου ὄντος ἢ ὅσα φαίνονται κεχωρισμένα ἀπ' αὐτῆς, νὰ ἔχωσιν ἢδὴ ἐν αὐτῇ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἦναι αὐτὰ καθ' αὐτὰ· ἢ πραγματικότης ὅμως τῶν χωρισθέντων ὄντων δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ χωρισθέντι. Οὗτος δ' ὁ χωρισμὸς δύναται νὰ ἦναι μόνον ἰδανικὸς καὶ δύναται νὰ λάβῃ χώραν, καθ' ὅσον τι ἐγένετο τῷ εἶδει ἰκανὸν τοῦ νὰ ἦναι ἢ ἐνότης ἐν τῷ ἀπολύτῳ (1).

Ἐν δὲ τῷ περὶ ἀκαδημαϊκῆς σπουδῆς συγγράμματι αὐτοῦ ζητεῖ ὁ Σχελλίγγιος νὰ ἐκθέσῃ τὸ ὅλον σύστημα αὐτοῦ. Ἐν τῷ περὶ φιλοσοφίας καὶ θρησκείας φαίνεται πρόοδος ὑπὲρ τὸ σύστημα τῆς ταυτότητος, ἰδίως δ' ἐν τῷ περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας καὶ τῷ μνημείῳ τοῦ Ἰακώβη περὶ τῶν θείων ὄντων.

Ἐν πρώτοις δ' ἔπρεπεν ἢ πρώτη δυσχέρεια νὰ ἀπομακρυνθῇ, εἰς ἣν προσκόπτει πᾶς τις ἐν ἐκάστη περὶ δημιουργίας θεωρίᾳ, δηλαδὴ πῶς δύναται νὰ ὑπάρχῃ τι αὐτὸ καθ' αὐτὸ, τουτέστιν ἀπόλυτον ἐκτὸς τοῦ καθόλου ἀπολύτου; Ἐὰν τὰ ὑπάρχοντα

(1) Bruno oder das Göttliche und natürliche Princip der Dinge 1802 σ. 131. Philosophie und Religion 1804. σ. 20 καὶ ἔρ.

ἔχουσι καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν μόνον ἐκ τοῦ ἀπολύτου, ἐὰν ἐν αὐτῷ μόνον τὴν ρίζαν αὐτῶν, ὡς τὰ μέρη ἐν τῷ ὄλῳ, ταῦτα πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς συμβεβηκότητα οὐσίας τινὸς μηδεμίαν ἔχοντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ ὑπόστασιν. Ἐὰν δ' ὑπάρχωσιν ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ, ἀπολύτως, θὰ ἦσαν ἀπόλυτα ἐκτὸς τῆς ἐνότητος τοῦ ἀπολύτου ἐνός, ἐπομένως θὰ ἦσαν πολλὰ ἀπόλυτα καὶ ὑπὲρ αὐτὰ οὐδὲν ἀπόλυτον, ὑπέρτατον, οὐδεὶς ἡδύνατο σύνδεσμος νὰ ὑπάρχη, ἄλλως θὰ ἔπαυον ὡς συνδεδεμένα τοῦ νὰ ἦναι ἀπόλυτα. Ἡ δυσχέρεια αὕτη προέρχεται ἅμα τῇ ἀντιθέσει τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας πρὸς τὴν τοῦ ἀπολύτου.

Ἡ δυσχέρεια αὕτη ἔπρεπε νὰ ἦναι τὸ κύριον σημεῖον τοῦ προσκόμματος καὶ διὰ τὸν Σχελλίγγιον. Πρὸς δ' ἀπομάκρυνσιν τῆς δυσχερείας ταύτης συνέγραψεν ὁ Σχελλίγγιος ἐν ἔτει 1809 τὰ περὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου σύγγραμμα αὐτοῦ. Ἐὰν, λέγει ἐν αὐτῷ, τὸ ἀπόλυτον ἦναι τὸ πᾶν, τὰ δ' ὄντα ἔγχρονοι μόνον αὐτοῦ μορφαί, ἅς λαμβάνει τὸ ἀπόλυτον, φανερόν εἶναι, ὅτι τὰ μὲν ὄντα αὐτὰ καθ' αὐτὰ δὲν εἶναι οὐσιώδη, ἀλλὰ μὴ ὄντα, τὸ δ' ἀπόλυτόν ἐστι μόνον ἐν, αἰδίως μεταβάλλον αὐτὸ ἑαυτό.

Τὸ σύστημα τοῦτο οὔτε ὕλικόν κόσμον παραδέχεται οὔτε πνευματικόν, ἀλλ' ἀναιρεῖ τὴν ἀτομικότητα τῶν ὄντων καὶ ἰδίως τὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Σχελλίγγιος ὁμῶς λέγει, ὅτι δὲν ἔχει οὐτως, ἀλλ' ὅτι τὰ ὄντα ἐν αὐτοῖς περιέχουσι τι θετικόν ἢ οὐσιώδες, εἴ καὶ μὴ πρῶτως, ἀλλ' ἐπομένως. Ἐὰν τις δηλαδὴ ὑποθέσῃ, ὅτι τὸ καθ' ἑκάστὸν ἐστὶν ἐν ἑαυτῷ συγχρόνως αὕτη ἢ ἀπόλυτος οὐσία, ἴδιος τῆς ἀπολύτου οὐσίας τροποποίησις, ἢ ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ὅτι ἡ ἀπειρος οὐσία ἐν τινι σημείῳ ἑαυτῆς ἐτροποιήθη οὕτως, ὥστε ἡ μορφή ἢ τροποποίησις αὐτῆς ἐμφανίζεται ὡς ἴδιον ὄν, πρέπει ἡ οὐσία νὰ νοηθῇ ὡς τὸ ἔμμανον αἴτιον ἐν τῷ καθ' ἑκάστον, δι' οὗ αὐτὸ διαμένει ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ. Ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ ἀπόλυτον ἢ ἡ οὐσία ἐν τισὶ μορφαῖς, αἵτινες καὶ ἐννοιαὶ νὰ κληθῶσι δύνανται, διότι τὸ ἀπόλυτόν ἐστι πνευματικόν, δὲν διαμένει ἐφημέρως, ἀλλ' αἰδίως, θὰ ὑπετίθετο, ὅτι ἡ μορφή καὶ τὸ ἐν αὐτῇ διαμένον ἀπόλυτον διαχωρίζονται ἀ-

δίως ἀπὸ τοῦ καθόλου ἀπολύτου· ἡ μορφή αὕτη, καὶ ἐπομένως ἢ τοῦ καθ' ἑκάστον ὑπαρξίς, διότι τὴν βάσιν αὐτῆς ἔχει ἐν τῇ ἀπολύτῳ, ἐστὶν ἐκ τοῦ ἀπολύτου ἐξηρητημένη καὶ συμπεριλημμένη ἐν αὐτῷ· ἐξάρτησις ὁμῶς κατὰ Σχελλίγγιον δὲν ἀναιρεῖ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν· αὕτη δὲν ὀρίζει τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ δηλοῖ ἀπλῶς, ὅτι τὸ ἐξηρητημένον δύναται νὰ ἦναι συνέπεια μόνον τούτου, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται, δὲν λέγει ὁμῶς καὶ τί τοῦτο ἐστὶν ἢ οὐκ ἐστὶν· ἑκάστον ὀργανικὸν ἄτομον ὡς γιγνόμενον ἐξαρτᾶται μόνον κατὰ γένεσιν ἐξ ἐκείνου, ἐξ οὗ γίνεται, οὐχὶ δὲ καὶ κατ' οὐσίαν, ὡς λ. χ. ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός· δὲν εἶναι ὁμῶς ἀντίφασις, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἀνθρώπος· τὸ ἄντικρυτον, ἐὰν τὸ ἐξηρητημένον ἢ ἐπόμενον δὲν ἦτο ἀνεξάρτητον, τότε θὰ ἦτο ἀντίφασις· θὰ ἦτο ἐξάρτησις ἀνευ ἐξηρητημένου, συνέπεια ἀνευ ἐπομένου καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν πραγματικὴν συνέπεια, τουτέστιν ἢ ὅλη ἐννοια θὰ ἀνῆρει αὐτῇ ἑαυτήν. Οὕτως ἔχει καὶ περὶ τοῦ συμπεριλημμένου ἐν ἑτέρῳ· τὸ καθ' ἑκάστον μέλος, π. χ. ὁ ὀφθαλμὸς, ἐστὶ δυνατὸς μόνον ἐν τῷ ὄλῳ τοῦ ὀργανισμοῦ, οὐχ ἦτο ὁμῶς ἔχει ζῶν αὐτὸ καθ' αὐτὸ, μάλιστα δ' ἔχει εἶδος τι ἐλευθερίας, ὅπερ ἀποδεικνύει διὰ τῆς νόσου, ὅτι τὸ ὀργανὸν ἐστὶ δεκτικὸν αὐτῆς· ἐὰν τὸ συμπεριλημμένον ἐν ἑτέρῳ δὲν ἦτο ζῶν, θὰ ὑπῆρχε περιοχὴ ἀνευ περιεχομένου, τουτέστιν οὐδὲν θὰ ὑπῆρχε συμπεριλημμένον» (über die menschl. Freiheit. σ. 413. Bd I.).

Ὁ Σχελλίγγιος λοιπὸν ἰσχυρίζεται καθόλου, ὅτι αἱ κατηγορίαι τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, τῆς οὐσίας καὶ τοῦ συμπεβηκότητος εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸν κόσμον ἐφαρμοζόμεναι δὲν κωλύουσι τοῦ ὅτι τοῦτο, ὃ ὡς ἀποτέλεσμα ἢ συμβεβηκὸς τοῦ ἀπολύτου θεωρεῖται, εἰς ἄλλην ἀναφορὰν θεωρεῖται ὡς αἴτιον καὶ οὐσία· καὶ δι' ἀπομακρύνσεως τοῦ λογικοῦ τούτου κωλύματος ζητεῖ νὰ καταστήσῃ ὁδὸν εἰς τινὰ περὶ δημιουργίας θεωρίαν, καθ' ἣν ὁ ἀνθρώπος, εἰ καὶ ἔχει τὴν ρίζαν του ἐν τῇ ἀπολύτῳ, δύναται κατ' εἶδος τῆς ὑπάρξεως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολύτως ἀνεξάρτητος, καὶ ἐξ ἑτέρου τὸ ἀπόλυτον, εἰ καὶ εἰσέρχεται εἰς ὅλα τὰ προϊόντα αὐτοῦ, ἐμφανίζεται ὡς ἀπόλυτον κατ' εἶδος ὑπὲρ αὐτὰ καὶ παρ' αὐτὰ καθ' αὐτὸ διαμένον. Ὁ Σχελλίγγιος λέγει,

ὅτι τίς πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν σημασίαν τοῦ συνδέσμου ἐν τῷ λογικῷ ἀξιωματί, ὅτι ὁ σύνδεσμος δὲν σημαίνει ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου, λ. χ. ἐὰν λέγω : τοῦτο τὸ σῶμά ἐστι κυανοῦν δὲν νοῶ ὅτι τοῦτο τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ κυανοῦν, ἀλλ' ὅτι τοῦτο τὸ σῶμά ἐστι μεταξὺ τῶν ἄλλων ιδιοτήτων, ἃς ἔχει, καὶ κυανοῦν· ἐπίσης ὅταν λέγω τὸ ἀπόλυτόν ἐστι τὰ ὄντα ἢ ὅλα τὰ ὄντα εἰσὶ τὸ ἀπόλυτον, δὲν νοῶ ὅτι τὸ ἀπόλυτον δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ τὰ ὄντα, ἀλλ' ὅτι μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ὄντα.

Ἡ δόξα τοῦ Σχελλιγγίου δὲν εἶναι ὅτι τὰ ὄντα ἢ οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ χωρισθῶσιν ὅλως κατὰ τὴν πραγματικὴν τῶν οὐσίαν ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ συνδέσμου τῶν καθόλου δυνάμεων, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι εἶναι δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ νοηθῆ μέλος συμπληρωτικὸν ἐκ μέρους τῆς πραγματικῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅτι διαμένει ἐν τινι μορφῇ τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ μορφή αὐτῷ, παρέχουσα τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀπολύτου ἢ τῆς ἀνεξαρτησίας, καλεῖται συνέπεια καὶ τροποποίησις τοῦ ἀπολύτου· τοιαύτη ὁμῶς ἐστὶ καὶ μένει ἐν τῇ μονομερεῖ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὸ καθόλου ἀπόλυτον, ἐν ἄλλῃ δ' ἀναφορᾷ ἴσως ἐστὶ τὸ ἐναντίον, ὡς τις υἱὸς ἐστὶ τὸ ἐπόμενον τοῦ πατρὸς, οὗτος ὁμῶς αὐτὸς καθ' αὐτὸν πάλιν ἐστὶν ἴσως πατήρ.

Ἐκ τοῦ ὅτι λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ὑποτίθεται διαρκῶς φύσει συμπληρωτικὸς ἐν τῷ ἀπολύτῳ, δὲν ἔπεται κατὰ Σχελλιγγίον, ὅτι καθόλου καὶ ἰδίᾳ ἐστὶν ἐξηρητημένος καὶ ἀνελεύθερος· μᾶλλον δ' ἔπεται, λέγει, τὸ ἐναντίον· τὸ ἔμμονον τοῦ ἀπολύτου ἐν ἡμῖν ἢ τὸ ἔμμονον ἡμῶν ἐν τῷ ἀπολύτῳ ἐστὶ τὸ μόνον μέσον πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν. Οἱ πλείστοι, λέγει, εἰ ἦσαν εἰλικρινεῖς, θὰ ὠμολόγουν, ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία φαίνεται αὐτοῖς ἀντιφατικὴ πρὸς ὅλας τὰς ιδιότητας τοῦ ὑψίστου ὄντος, λ. χ. ἡ παντοδυναμία καὶ λοιπαί· διὰ τῆς ἐλευθερίας ὑποτίθεται ἀνεξάρτητός τις δύνάμις ἐκτὸς τῆς θείας, ἧ ἐστὶ κατ' ἐκείνας τὰς ἐννοίας ἀδύνατον· ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῷ στερεώματι ὅλα τὰ τοῦ οὐρανοῦ φῶτα σβέννυσιν, οὕτω καὶ ἐτι πλεον ἢ ἀπειρος δύνάμις πᾶσαν πεπερασμένην· ἀπόλυτος αἰτιότης ἐν τινι ὄντι καταλείπει

πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀπειρον παθητικότητα· ἐτι δὲ προστίθεται καὶ ἡ ἐξάρτησις ὅλων τῶν ὄντων ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ διάρκεια αὐτῶν ἐστὶν αἰεὶ ἀνανεουμένη δημιουργία ἀπλῶς, ἐν ἣ τὰ πεπερασμένα ὄντα δὲν παράγονται ὡς ἀόριστα καθόλου, ἀλλ' ὡς ταῦτα τὰ καθ' ἕκαστα, ὡς ὠρισμένα, ἴδια μετὰ τοιούτων ιδιοτήτων καὶ οὐχὶ ἄλλων νοημάτων, ὁρμῶν καὶ πράξεων. Τὸ δὲ λέγειν, ὅτι ὁ θεὸς κρατεῖ τὴν αὐτοῦ παντοδυναμίαν, ἵνα δύναται νὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος, ἢ τὸ λέγειν, ὅτι ὁ θεὸς ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθερίαν, ταῦτα οὐδὲν ἐξηγοῦσιν. Ἐὰν ὁ θεὸς μίαν στιγμὴν ἐκράτει τὴν δύνάμιν αὐτοῦ, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔπαυε τοῦ νὰ ὑπάρχη.

Πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας πρέπει νὰ ὑποθεθῆ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὴν ζωὴν τοῦ θεοῦ. Τὸ ἔμμονον ἐν τῷ θεῷ καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν ἀντιφάσκουσιν ἀλλήλοις, ἀλλὰ τὸ ἐλεύθερον καὶ καθ' ὅσον ἐλεύθερόν ἐστιν ἀναγκάτως ἐν τῷ θεῷ, τὸ δ' ἀνελεύθερον καὶ καθ' ὅσον ἀνελεύθερον παρὰ τὸν θεόν· (menschl. Freiheit. σ. 415. 413.).

Ταῦτα ὁμῶς, τὰ ὑπὸ Σχελλιγγίου εἰρημένα, δὲν περιέχουσιν ἀμεσον ἀπόδειξιν, ὅτι τοιαύτη ἐστὶν ἀληθῶς ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀπόλυτον, διότι ἐκ τοῦ λογικοῦ ἐξαγομένου μόνον προκύπτει, ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν ἐν τῷ ἀπολύτῳ ἔμμονος καὶ ἐνταύτῳ ἀνεξάρτητος. Τὰ εἰρημένα ὁμῶς περιέχουσιν ἀπόδειξιν ἀπαγωγικὴν μᾶλλον καὶ οὐχὶ ἀμεσον, καὶ ἀναφέρουσιν εἰς τὰς δυσχερείας τῆς συνήθους θεωρίας περὶ τῆς ἐλευθερίας, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἀντιφάσεων.

Ἐκτὸς δὲ τούτων συγγέεται καὶ ἡ οὐσία μετὰ τοῦ συμβεβηκότος, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον, διότι οὔτε τὸ ποσόν, μέγα, μικρόν, οὔτε τὸ ποιόν, λευκόν, μέλαν, καὶ λοιπὰ δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν οὐσίαι, πολλῶν δὲ μᾶλλον ἢ ὕλη ἢ ἡ μορφή νὰ συναυτισθῆ μετὰ τοῦ ἀπολύτου, διότι πᾶσα εἰδικὴ διαφορὰ ἐξαφανίζεται.

Παρὰ δὲ ταύτας τὰς δυσχερείας δείκνυνται καὶ ἕτεραι, ἐὰν τις μάλιστα ἀπὸ ταύτης τῆς φιλοσοφικῆς ἐπόψεως ἀποβλέψῃ εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· αὕτη δηλαδὴ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνει ἐκ μέρους τῆς ἁμαρτίας, καὶ

ἀμα αὐτὴ ἐρμηνευθῆ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Σχελλιγγίου, ἡ θεωρία αὕτη περὶ τοῦ ἐμμόνου τῶν ὄντων ἐν τῷ Θεῷ περιπλέκει ἡμᾶς εἰς ἔτι μᾶλλον ἀδιαλύτους ἀντιφάσεις, καὶ εἰς τὸ ἀτελὲς τοῦ κόσμου καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κακοῦ ἀντιφάσκουσα καὶ τὰ πάντα θεοποιούσα πρέπει πάντα νὰ ἐξηγήσῃ ἢ ἀγαθὰ ἢ τὸ κακὸν ὅλως νὰ ἀρνηθῆ.

Ὁ Σχελλιγγίος τὸ ἐμμόνον τοῦ ἀπολύτου ἦτοι τοῦ θεοῦ ἐν τοῖς οὐαῖν ἰσχυρίζομενος, ἐπομένως ταυτότητα τῶν δημιουργημάτων μετὰ τοῦ θεοῦ, δεικνύει, ὅτι ἀσπάζεται τὸν πανθεισμόν.

Καὶ ἂν νοηθῆ, ὅτι ἡ ἀίδιος καὶ ἐν αὐτῇ μία τῆς φύσεως δύναμις διήκει δι' ὄλων τῶν τοῦ κόσμου σχηματισμῶν φέρουσα αὐτοὺς καὶ διατηροῦσα ὡς ἰδίας αὐτῆς μορφᾶς, ὥστε ἀνευ τῆς δυνάμεως ταύτης τὰ ὄντα θὰ ἦσαν οὐδὲν, δὲν δύναται ὁμοίως νὰ λεχθῆ, ὅτι ὅλα τὰ ὄντα εἰσὶν ὁ θεός, ἢ ὅτι τὸ ἀπόλυτόν ἐστι τὸ σύνολον τῶν ὄντων· τὸ ἀπόλυτον δύναται νὰ ἦναι καὶ τι πλεόν, δηλαδὴ πνεῦμα, ἦτοι ἀπολύτως λογικὴ γνῶσις καὶ βούλησις, ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εὐρίσκεται.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ σώματος ἡμῶν καὶ τὸ νοεῖν δὲν φαίνονται αὐτὰ καθ' αὐτὰ δύο διάφοροι ψυχαί, οὐδὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀρχὴ τῆς προσωπικότητος· ἀλλὰ ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὰς διαφόρους λειτουργίας διακρινόμενα εἰσὶ τὸ μὲν ὄρμη τῆς ζωῆς, ἐπιθυμία, τὸ δὲ νοῦς· δὲν δείκνυται δὲ καὶ δὲν ὑπάρχει τὸ αὐτὸ ὄν ἐν ταύτῃ τῇ μορφῇ καὶ ἐκείνῃ, καὶ ὑψοῦται ἐν τῇ ἰδιοδρανεῖα ἀπὸ τῆς ἀλόγου ἐμφυΐας μέχρι τοῦ καθαρῶτάτου λόγου χωρὶς νὰ παύσῃ, εἰς ταύτην τὴν βαθμίδα ὑψωθὲν, τοῦ νὰ ἐνεργῇ ἐνταύτῳ καὶ ὡς ἄλογος ἐμφυΐα. Ἐὰν ἡδύνατο τὸ ἀπόλυτον νὰ ἦναι ἐν διαφόροις μορφαῖς, θὰ ἡδύνατο νὰ ἐμφανίζηται καὶ ἐν ταῖς κατωτάταις δυνάμεσιν ὡς φῶς καὶ βαρύτης, καὶ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ ὡς ἑαυτὸν γινώσκων λόγος καὶ ἐλευθερία, ὑπὲρ πάντα κόσμον καὶ δημιουργημά, καὶ νὰ ἔχῃ ἑαυτὸ ἐν τοῖς ἀντικειμένοις ὡς ἀντικείμενον. Ἐπι δὲ τῆς βαθμίδος τοῦ πνεύματος, ἄρα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δημιουργήματα, θὰ ἐδίδετο αὐτῷ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος!

Ἐὰν λοιπὸν πανθεισμός ἐννοηθῆ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς τῶν ὄν-

των ἐμμόνης ἐν τῷ Θεῷ, εἶναι ἡ τοῦ Σχελλιγγίου θεωρία πανθειστικὴ, καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ οὐδέποτε δύναται ἀπὸ τοῦ ἐμμόνου νὰ χωρισθῆ χωρὶς νὰ ἀναιρέσῃ αὐτὸ ἑαυτό. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ τροποποιηθεῖσα αὕτη θεωρία τῆς ταυτότητος οὔτε ὕλισμός ἦτο οὔτε θεωρία τοῦ αὐτομάτου. Ἐν τῷ συστήματι ὁμοίως τοῦ Σχελλιγγίου πολλὰ εὐρέθησαν ἔτι προσκόμματα· καὶ πρῶτον διὰ τοῦ ἐμμόνου τοῦ κόσμου ἐν τῷ Θεῷ ὁ κόσμος συνταυτίζεται οὐσία μετὰ τῆς θείας φύσεως, ἐπομένως ὁ κόσμος ἐξηγεῖται ἀπολύτως τέλειος καὶ λογικός, καὶ πρὸς ταύτην τὴν ἐξήγησιν φαίνονται ἀσυμβίβαστα αἱ ἀτέλειαι, τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἁμαρτήματα. Δεύτερον δ' ἐὰν ἡ φύσις ἐνήργει ὡς τυφλὸς λόγος ἢ φύσις αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ κατὰ τινα ἰδιοδρανεῖαν ἤρχετο εἰς ἑαυτόν, ἐγίνετο γνωστικός, ἔπρεπεν ἀναγκαίως τὸ ὅλον τοῦ παντός σύστημα νὰ μεταβληθῆ εἰς καθαρὸν λογικὸν μηχανισμόν, εἰς λογικὸν σύστημα τοῦ λόγου, ἢ ὀρθολογισμόν, καθ' ὃν πᾶν εἶναι καὶ γίνεσθαι ὑπῆρχεν ὡς νόμος ἀναγκαῖος, καὶ τέλος τὸ ἀπόλυτον, εἰ ἦτο ἐπὶ τῆς βαθμίδος τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ κόσμου διάφορον, νὰ καθυποβληθῆ τῇ ἰδιοδρανεῖα, δι' ἧς ἐγείνε θεός, ὅς οὐκ ἦν· θεός ὁμοίως γεγονώς ἢ τελειοποιησιμότητος τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ μένει τῷ αἰσθηματικῷ ἡμῶν καὶ τῇ χριστιανικῇ ὀρησκείᾳ παράστασις ἐναντία.

Αἱ τρεῖς αὗται συνεχόμεναι δυσχερεῖαι ἔπρεπε νὰ λυθῶσιν, ἐὰν τὸ σύστημα ἔπρεπε νὰ συμβιβασθῆ πρὸς τὸν βίον καὶ τὸ ὀρησκευτικὸν αἰσθημα.

Περὶ μὲν τῆς πρώτης δυσχερείας, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ ἐπραγματεύθη ὁ Σχελλιγγίος ἐν τῷ περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας, πρὸς ὃ καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Ἰακώβη περὶ τῶν θεῶν ὄντων ἀναφέρεται.

Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἀποφαίνεται ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ εἰς τὸ περὶ Γερμανικῆς φιλοσοφίας (1834) τοῦ Κουσίνου λέγων, ὅτι τὸ σύστημα αὐτοῦ θεωρεῖ ὡς σύστημα ἐλευθερίας, ὡς θετικὸν καὶ ἱστορικὸν μετὰ τῆς πείρας παραλλήλως βαδίζον καὶ ἀντίθετον τῇ καθαρῇ (κενῇ) ἰδεολογίᾳ ἢ τῷ συστήματι τῆς ἀναγκαιότητος.

Περὶ δὲ τῆς τρίτης ὁ Στάλιος καὶ Βέκκερος, μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀναφέρουσιν, οὐκ ὀρθῶς ὅμως, ὅτι ὁ λόγος δὲν ζητεῖ θεὸν γεγνότα, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς γνωστικόν, ἐπομένως προσωπικόν καὶ ἐλεύθερον δημιουργόν τοῦ παντός.

Ἡ νέα ὅμως αὕτη αὐτοῦ θεωρία δὲν εἶναι ὅλως τῆ προτέρα ἐναντία, οὐδ' ἐπὶ νέων βάσεων ὅλως ἰδρυται, ἀλλὰ συνέχεται μετὰ τῆς περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας θεωρίας.

Ἐν τῷ περὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας (σ. 419) λέγει ὁ Σχελλίγγιος περὶ τοῦ προτέρου αὐτοῦ συστήματος, ὅτι ἐν αὐτῷ ἀπέβλεπεν εἰς συγχώνευσιν τοῦ πραγματισμοῦ καὶ ἰδανισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ ἐννοια τῆς ἀπολύτου οὐσίας, ἥτις παρὰ τῷ Σπινόζα ἀκίνητος ἐφαίνετο καὶ νεκρά, ἔλαβεν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ εἴδει τῆς περὶ φύσεως θεωρίας καὶ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ δυναμικοῦ μετὰ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πραγματικοῦ βάσιν ζῶσαν, ἐξ ἧς ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως προήλθεν, ἥτις ἀπετέλει μόνον τὸ πραγματικόν μέρος, ὃ συμπληρούμενον μετὰ τοῦ ἰδανικοῦ κατέστη δεκτικόν ὑψώσεως εἰς τὸ κυρίως λογικόν σύστημα.

Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἐστὶν ἡ τελευταία δυναμικὴ πράξις, δι' ἧς ἡ ὅλη φύσις ὑψώθη εἰς αἴσθησιν, νόησιν καὶ βούλησιν· βούλησις δ' ἐστὶ πρῶτον ὄν καὶ αὐτῷ μόνῳ ἀρμόζουσι τὰ προσόντα, οἷον ἀπειρία, ἀνεξαρτησία ἀπὸ τοῦ χρόνου, αὐτοκατάφασις.

Ἡ ὅλη φιλοσοφία αὐτοῦ ἀποβλέπει εἰς εὐρεσιν ταύτης τῆς ἐκφράσεως· δὲν ἀρκεῖ ὅμως ὅτι τὸ ἀπόλυτον ἐννοεῖται ὡς παγκόσμιον ἐγὼ ἀπλῶς καὶ ἐλευθέρα βούλησις, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖον καὶ νὰ δειχθῇ, ὅτι καὶ τὰ καθ' ἕκαστα, τὰ φυσικὰ ὄντα, πρὸ πάντων δὲ τὸ ἀτομικόν τῶν ἀνθρώπων ἐγὼ φέρουσιν τὴν ἐλευθερίαν ἐν ἑαυτοῖς ὡς τὴν βάσιν, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν.

Τοῦτο ἔγεινε πρότερον διὰ τῆς ἀποδείξεως τῆς ταυτότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ μετὰ τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Τὸ δὲ θετικόν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ὡς ἐν τῷ ἀμέσῳ συνειδῶτι καὶ τῇ ἱστορίᾳ φανεροῦται, συνίσταται εἰς τὸ εἶναι δύναμις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Τοῦτο ὅμως, λέγει ὁ Σχελλίγγιος, ἐστὶ τὸ δεινότετον καὶ ἡ μέγιστη τῶν δυσχερειῶν ἐν τῇ ὅλῃ θεωρίᾳ περὶ τῆς ἐλευθερίας,

ἐπομένως, ἐπειδὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ θετικὴ ἐννοια τοῦ ὄντος αὐτοῦ καθ' αὐτὸ, ἡ μέγιστη δυσχέρεια ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ· διότι ἐστὶ ἀκατάληπτον πῶς ἐκ Θεοῦ ὡς καθαρᾶς ἀγαθότητος θεωρουμένου δύναται νὰ παρακολουθήσῃ δύναμις τις πρὸς τὸ κακόν. Καθ' ὅσον δὲ ἡ ἐλευθερία ἐστὶ δύναμις τις πρὸς τὸ κακόν, πρέπει καὶ αὕτη νὰ ἔχη ρίζαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνεξάρτητον. Ἐὰν τὸ ἀπόλυτον ἢ τὸ καθόλου ἐλεύθερον ἦναι τὸ ἔμμονον τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἔπαται ἐν ἐκ τῶν δύο ἢ τὸ κακόν πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ ἀπειρον ὄν, τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος, τὴν πρῶτην βούλησιν καθόλου, ἡ ἐννοια ὅμως τοῦ τελειοτάτου ὄντος θὰ ἀνηρεῖτο, ἢ ἔπρεπε τις τὴν πραγματικότητα τοῦ κακοῦ καθόλου νὰ ἀρνηθῇ, ὅπερ ὅμως ἐστὶν ἀτοπὸν, τῇ πείρᾳ ἀντιφατικόν καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας ἀναιρετικόν.

Τινὲς μὲν ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν τοῦ κακοῦ, φυσικοῦ τε καὶ ἠθικοῦ, οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' αὐτὸ ἐκλαμβάνουσι στέργειν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ περιορισμὸν τῆς δυνάμεως· πλὴν ἡ δυσχέρεια καὶ διὰ τούτου δὲν ἐλαττοῦται, διότι ἡ αἰτία τοιαύτης τινὸς στερήσεως ἢ περιορισμοῦ τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τοῖς οὐσίν θὰ ἀνήγετο αὐθις εἰς τὴν καθόλου καὶ ἀρχικὴν τοῦ κόσμου τάξιν καὶ ἐπομένως εἰς τὸν δημιουργόν αὐτοῦ· ἐνὶ λόγῳ, ἵνα ἡ δύναμις εἰς πράξιν ἐναντιούμενην εἰς τὸν Θεὸν ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ἐξηγηθῇ, πρέπει νὰ τραπῇ τις εἰς ἑτέραν ὁδὸν ἢ τὴν μέχρι τοῦδε.

Κατὰ τὰ ἐκτεθέντα τὸ ἔμμονον τοῦ ἀπολύτου ἐν τοῖς πεπερασμένοις οὐσίαις δὲν δύναται νὰ ἀναιρεθῇ. Τοῦτο ὅμως, ὃ ἐκ τοῦ ἀπολύτου ἐν τοῖς πεπερασμένοις οὐσίαις ἐστὶν ἔμμονον, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἡ ὅλη ἀπόλυτος οὐσία τῆς θεότητος, δηλαδὴ δὲν δύναται νὰ ἦναι ἐκεῖνο, ὃ ἐν τῷ ἀπολύτῳ τὸ θεῖον ἀποτελεῖ. Τοῦτο δὲ φέρει εἰς τινὰ διάκρισιν τινος ἐν τῷ Θεῷ, ὃ ἐν αὐτῷ δὲν ἠδύνατο θεῖον νὰ κληθῇ· διότι, ἐὰν τὰ ὄντα πρέπη νὰ διακρίνονται κατὰ τινὰ τρόπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔμμονον αὐτῶν νὰ διατηρηθῇ, πρέπει ταῦτα νὰ ἔχωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν ἐκείνῳ, ὃ ἐν τῷ Θεῷ δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Τί δὲ ἐστὶν ἐκεῖνο ἐν τῷ Θεῷ, ὃ δὲν εἶναι ὁ Θεός; ἢ ὑπὸ ποίαν ἔποψιν δὲν δύναται τὸ ἀπόλυτον νὰ κληθῇ Θεός; Τὸ ζήτημα τοῦτο φέρει εἰς νέαν ἢ

τροπολογουμένην θεωρίαν περί τοῦ ἀπολύτου ἀποβλέπουσαν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι ἐν τῷ θεῷ, ἀλλ' ἐν τοῖς δημιουργήμασι, τὸ δὲ ἠθικὸν κακὸν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τὰ δημιουργήματα πρέπει νὰ ἔχωσιν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἐν ἧ ἔστιν αὐτοῖς δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι χωρὶς νὰ μετάσχωσι τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ ἢ αὐτὴν ἀκουσίως ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐκφράζωσιν· ἐνὶ λόγῳ πρέπει πρῶτον αἴτιον νὰ ὑποτεθῇ, ἐξ οὗ πάντα προῆλθον καὶ ἐν ᾧ πάντα ὑφίστανται. Τοῦτο τὸ αἴτιον ἢ θεμέλιον ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Ι. Βοήμου ἐστὶ καὶ μένει ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ. Ὁ θεὸς ὅμως ἐστὶν οὐ μόνον τοῦτο τὸ πρῶτον αἴτιον, ἀλλ' ἔχει αὐτὸ ἐν αὐτῷ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐστὶ καὶ ἕτερον. Ὁ κόσμος ἔχει τὸ αὐτὸ αἴτιον ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ἄρα μετὰ τοῦ θεοῦ τὸ αὐτὸ· ὁ κόσμος ὅμως ἐστὶν οὐ μόνον τοῦτο τὸ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον· ἄρα ἔχομεν δύο ἐννοίας : πρῶτον αἴτιον καὶ ὑπαρξίν. Τὸν κόσμον ἐθεωρήσαμεν, λέγει, ὡς τὴν ὑπαρξίν τοῦ αἰτίου καὶ ἀμφοτέρω ὡς τὸν θεόν, τὸν ὑπάρχοντα ὡς κόσμον. Ὁ κόσμος ἐστὶν ἢ ἔγχωρος ὑπαρξίς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· ὁ θεὸς ὅμως δὲν εἶναι αἴτιον ἀπλῶς τοῦ κόσμου, ἀπλῆ δύναμις, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερία, βούλησις, πνεῦμα· τοιοῦτο δὲ πνεῦμά ἐστὶν ὡς ἀληθῆς θεότης.

Ἐπειδὴ δὲ, λέγει ὁ Σχελλίγγιος, οὐδὲν πρὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ (ἀνθρ. ἐλευθ. 429), πρέπει ὁ θεὸς νὰ ἔχῃ τὸ αἴτιον τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως ἐν αὐτῷ. Τοῦτο ὅμως τὸ αἴτιον δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ θεός, ἀλλὰ μόνον τὸ ὑποκείμενον τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐνταύτῳ, τουτέστιν ὁ κόσμος, εἰ καὶ τὸ ἐν δὲν δύναται ἀνευ τοῦ ἑτέρου νὰ νοηθῇ, δηλαδὴ κόσμος ἀνευ ὑποκειμένου καὶ ὑποκείμενον ἀνευ κόσμου, ἀλλ' ἀμφοτέρω ἀμοιβαίως υποθέτουσιν ἑαυτά· ὥστε κατὰ χρόνον οὐδὲν πρότερον καὶ οὐδὲν ὕστερον λαμβάνει χώραν.» Ἐὰν δ' ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ ἦναι διάφορος τοῦ θεοῦ, ἔπρεπε νὰ προέλθῃ ἐκ τινος ἀπὸ τοῦ θεοῦ διαφόρου αἰτίου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκτὸς τοῦ ἀπολύτου οὐδὲν νὰ ἦναι δυνατόν, λύεται ἡ ἀντίφασις αὕτη διὰ τοῦ ὅτι ὁ κόσμος ἔχει τὸ αἴτιόν του ἐν τῷ πρώτῳ αἰτίῳ, ὃ ἐστὶ μὲν τὸ αἴτιον τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως, δύναται ὅμως νὰ γείνη καὶ τῶν ὄντων. Τοῦτο δὲ τὸ αἴτιον καλεῖ ἐν τῷ νεωτέρῳ αὐτοῦ συ-

στήματι δύναμιν καὶ παρενεῖρε μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πανθεισμοῦ.

Ἡ ὁ Σχελλίγγιος ἀσπασάμενος τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰακώβου Βοήμου παρέλαβεν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ αἴτιον τοῦτο τὸ διάφορον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὸ περὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας σύγγραμμα καὶ εἰς τὸ νεώτερον σύστημα αὐτοῦ· τοῦτο ὅμως δὲν ἀντελήφθη κατὰ πάντα ὀρθῶς, διότι ὁ Ι. Βόημος δὲν παρδέχεται ἐν εἶδος θεμελίου, ἀλλὰ δύο, τὸ καλούμενον παρ' αὐτοῦ σκότος καὶ τὸ καλούμενον φῶς. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι τὸ περὶ ἐλευθερίας πόνημα τοῦ Σχελλιγγίου ποιεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ προτέρου αὐτοῦ συστήματος εἰς τὸ νεώτερον.

Ἐὰν, λέγει, τοῦτο τὸ αἴτιον, τὸ ὑποκείμενον, ὃ ὡς τὴν γόνιμον φύσιν πρότερον ἐγνωρίσαμεν, ἐρίσωμεν ἀνθρωπίνως, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν πόθον, ὃς αἰσθανόμενος τὸ ἀτίδιον ἐν ζῆτει νὰ γεννήσῃ ἑαυτόν. Ὁ πόθος οὗτός ἐστιν αὐτός καθ' αὐτόν καὶ βούλησις, κενὴ ὅμως νοῦ καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ τελεία, οὐδ' ἀνεξάρτητος, ἐστὶ φύσις οὕτω ἰδοῦσα ἑαυτὴν καὶ τὸν διορισμὸν αὐτῆς ἐν τῷ συνειδῶτι. Τοῦτο τὸ ὑποκείμενον, τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶ τυφλὴ ὄρμη· ἐὰν δὲ ἡ ὄρμη αὕτη εἰς ἐνέργειαν μεταβῇ, φανερόν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς, τῷ κόσμῳ, ἑαυτὴν καὶ δύναται νὰ γείνη ὡς ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον· ἀνευ ὅμως ἀναφορᾶς πρὸς τὰ ὄντα, πρὸς τὴν ὑπαρξίν, δύναται ἡ ὄρμη αὕτη νὰ νοηθῇ ὡς τὸ ἄλογον, ὃ ἐν τοῖς οὐσίῳ ἐστὶ τὸ ὑλικὸν αὐτὸ καθ' αὐτὸ, ἢ ἀκατάληπτος τῆς πραγματικότητος βάσις, τὸ ἔλλειμμα, ὃ οὐδέποτε ἐγείρεται, ὃ οὐδέποτε δύναται νὰ διαλυθῇ εἰς νοῦν, ἀλλ' ἀεὶ μένει ἐν τῷ βάθει.

Πᾶσα γένεσις ἐστὶν ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, τουτέστιν ἐκ τούτου τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ σπέρμα πρέπει νὰ ἐνταφιασθῇ εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸ σκότος, ἵνα ὑψωθῇ ἡ ὥραία τοῦ φωτός μορφή καὶ ἐν τῇ τοῦ ἡλίου ἀκτίνι ἀναπτυχθῇ. Ὁ ἀνθρώπος σχηματίζεται ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς μητρὸς καὶ ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ, τοῦ ἀλόγου (ἐξ αἰσθήματος, πόθου, τῆς λαμπρᾶς μητρὸς τῆς γενέσεως) ἀναφύονται αἱ φωτεινὰ ἰδέαι. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀτίδιος πορεία τῆς φύσεως, ἐκ σκότους εἰς φῶς, ἐκ τοῦ ἀλόγου εἰς τὸ λο-

γικόν, ἐκ τοῦ ἀδιακρίτου εἰς τὸ διακεκριμένον, ἐκ τοῦ βλαστοῦ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐκ τούτου ἐξάγεται σκοτεινόν τι αἴτιον, βάσις, ἀρχή, ἣν ὡς κοινὴν ρίζαν τῆς θεότητος καὶ τοῦ κόσμου νὰ θεωρήσωμεν ἡδυνάμεθα, καὶ ὅ οὔτε ἡ πραγματικὴ θεότης ἦτο οὔτε ὁ πραγματικὸς κόσμος, ἀλλὰ τι τούτων διάφορον.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Σχελλίγγιος διὰ τούτου τοῦ μέσου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου ἐζήτησε νὰ λύσῃ οὐ μόνον τὴν πρώτην δυσχέρειαν, τουτέστι ν' ἀποφύγῃ τὸν πανθεϊσμόν, ἀλλὰ νὰ ἀποδείξῃ καὶ τὴν θετικὴν τοῦ κακοῦ ἀρχήν.

Τὴν ἀρχὴν ταύτην βουλόμενος νὰ ὑποδείξῃ (ἐν τῷ μνημείῳ τοῦ Μακώβη) ἀντιτάσσει τοῖς φιλοσόφοις τοῖς ὑποθέτουσι θεῖόν τι νοητὸν καὶ ἠθικὴν βούλησιν ἄνευ πραγματικῆς βάσεως ἐρωτῶν αὐτοὺς ἂν δύναται νοῦς τις νὰ θεμελιωθῇ ἀπλῶς ὡς νοῦς, ἐν ᾧ τὸ νοεῖν ἐστὶν ἡ ἀμεσος τοῦ εἶναι ἀντίθεσις καὶ τὸ λεπτόν καὶ κενόν, τὸ δὲ εἶναι τὸ παχὺ καὶ πλήρες· ὁ ὅμως ἀρχὴ τοῦ νοῦ ἐστὶ, τοῦτο δὲν δύναται αὐθις νὰ ἦναι νοητὸν, διότι δὲν θὰ ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξύ νοητοῦ καὶ ἀνοήτου· ἀλλ' οὐδ' ἀπολύτως μὴ νοητὸν νὰ ἦναι ἡδύνατο, διότι ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ νοῦ, δύναμις νοῦς· ἀρα ἔστι τι μέσον, ἢ θέλει μετὰ σοφίας ἐνεργεῖ, μετὰ δύναμις ὅμως σοφίας, ὡς οἱ ἐνθουσιῶντες ἐνεργοῦσι λέγοντες ῥητὰ πλήρη νοῦ, ἄνευ ὅμως σκέψεως, ἀλλ' ὡς δι' ἐμπνεύσεως». (Denkmal Jacobi σ. 84.).

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Σχελλίγγιος ἀποδεικνύει, ὅτι ἔστιν ὄν, ὃ προηγείται παντὸς συγκεκριμένου ὄντος καὶ παντὸς τοῦ νοεῖν· ἐνταῦθα θέλει νὰ θεμελιώσῃ τὸν θεϊσμόν, ὃς τὸν θεὸν βούλεται προσωπικόν· τοῦτο δὲ ἐστὶ δυνατόν, ὅταν τὸ θεμέλιον ἦναι ὑπ' αὐτόν· καὶ αὕτη ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ φύσις τούτου προηγείται τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ (ὡς αἰτία τοῦ εἶναι), ποιεῖ τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν βάσιν, ὑπόθεσιν τοῦ θεϊσμοῦ. Ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ συστήματι αὐτοῦ τὸ καθαρὸν ὄν ὡς προηγούμενον τοῦ νοεῖν ὀνομάζει ἀπρονοήτον.

Τοῦτο δὲ τὸ ὄν δὲν εἶναι προϊόν τοῦ νοεῖν, δὲν εἶναι τοῦ πνεύματος δημιουργήμα, διότι προὑπάρχει τοῦ νοοῦντος πνεύματος, αἰδίου, ἀγέννητον, καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ νοηθῇ τὸ νοεῖν.

Τοῦτο ὅμως τὸ ἀπρονοήτον ὄν δὲν εἶναι τὸ θεμέλιον, ἡ βάσις, τὸ ὑποκείμενον τῆς δημιουργίας, διότι τὸ ὑποκείμενόν ἐστὶ τὸ δύναμις ὄν, τὸ δ' ἀπρονοήτον ὄν ἐστὶν αὐτοῦ προηγούμενον. Τοῦτο τὸ δύναμις ὄν ἐκλαμβάνει ἐν τῷ περὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας συναίδιον τῷ θεῷ, ὑποκείμενον τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου· αὐτὸ ἐστὶ θεῖον, οὐχὶ ὁ θεὸς, ἀλλ' ἡ ὑλικὴ δύναμις τινὸς ἐν τῷ θεῷ δημιουργίας, καὶ δύναμις τῆς αὐτοῦ φύσεως αἰσθάνεται τὸν πόθον εἰς τὸ νὰ γείνη, ὃ δύναται καὶ δεῖ, ἐστὶ πόθος, ὃς τῷ θεῷ δὲν ὑπάρχει ἢ θεός, τῷ αἰδίῳ ὑπερόντι, ἀλλὰ τούτῳ τῷ ἐν τῷ θεῷ μὴ ὄντι θεῷ. Τοῦτο τὸ μεταξύ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου ὀνομάζει ὁ Σχελλίγγιος ἐν τῷ νεωτέρῳ συστήματι αὐτοῦ δύναμις, ἥτις κατ' ἀρχὰς οὔσα ἄλογος γίνεται εἰς ἑαυτὴν ἐπανήκουσα νοῦς, καὶ κατὰ τοῦτό ἐστὶν αὕτη ἡ σοφία δεικνύουσα τῷ θεῷ τὸ δυνατόν τινος δημιουργίας, εἰς ἣν ὁ θεὸς ἔπειτα ἀποφασίζει ἐλευθερίας, καὶ παράγει δημιουργίαν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως. Αὕτη δὲ ἡ διάκρισις τοῦ εἶναι καὶ νοεῖν, αὕτη ἡ μεταστάσις τοῦ ὄντος ὡς προτέρου τοῦ νοεῖν ἀποτελεῖ τὴν διαφορὰν τοῦ νεωτέρου συστήματος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ προτέρου καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐγγέλου· διότι κατὰ τὸ νεώτερον σύστημα, τὸ καλούμενον θετικόν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐκ τοῦ νοεῖν εἰς τὸ εἶναι μετὰβασίς (μετὰβασίς ἰσοδυναμεῖ τῆ παραγωγῆ), ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος (τοῦ πρώτου, τοῦ ἀπρονοήτου) εἰς τὸ νοεῖν, καὶ μόνον ἐκ τοῦ ὄντος, λέγει, δύναται τις νὰ προβῇ εἰς τινὰ θεωρίαν περὶ ἐλευθέρας δημιουργίας.

Πῶς δὲ τοῦτο ὁ Σχελλίγγιος διεπράξατο; τοῦτο τὸ ζήτημα φέρει εἰς τὸ νέον αὐτοῦ σύστημα.

Ἐποπτεύοντες τὸ πρότερον σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ ἐγὼ τοῦ Σχελλίγγιου δὲν ἦτο πλέον τὸ πεπερασμένον ἐγὼ τοῦ Φιχθίου, ἀλλὰ τὸ ἄπειρον ὑποκείμενον καθόλου, καὶ μάλιστα 1) ὡς τὸ ἀμέσως βέβαιον, τὸ ἀνυπόθετον, 2) τὸ ἀμετάβητον, ὃ δὲν δύναται νὰ μεταβῇ εἰς τὸ καθαρὸν ἀντικείμενον, ὡς ἡ οὐσία τοῦ Σπινόζου. Τοῦτο τὸ ὑποκείμενον ὑποτίθεται ἀπόλυτον, καὶ ὡς καθαρὰ οὐσία νοούμενόν ἐστὶν ἀπὸ παντὸς ὄντος ἐλεύθερον, ὡς τοιοῦτον δ' ἐστὶ μηδὲν, τουτέστιν

ὡς μὴ ἀντικείμενον· δὲν εἶναι δ' ἀπολύτως μηδὲν, διότι ἐστὶν ὑποκείμενον· μηδὲν δ' ἐστὶ σχετικῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον· αὐτῇ ὁμῶς ὑπάρχει φύσει τὸ βούλεσθαι ἑαυτὸ ὡς τι. Τὸ ὑποκείμενον τοῦ Σχελλιγγίου διαφέρει τῆς οὐσίας τοῦ Σπινόζου, διότι αὐτὸ μεταβαῖνον εἰς τὸ ἀντικείμενον δὲν ἀπόλλυται ὡς ὑποκείμενον ἐν αὐτῷ, ὡς ἡ οὐσία τοῦ Σπινόζου. Τὸ ὑποκείμενον τοῦτο δὲν εἶναι τυφλόν, ἀλλ' ἀπειρον θέτειν ἑαυτὸ, θετικῶς ἀπειρον, διότι δύναται νὰ ἐξέλθῃ νικηφόρον ἀπὸ παντὸς πεπερασμένου, καὶ ἐξ ἀπείρου γίνεται πεπερασμένον, ἵνα ὑψωθῇ εἰς ἀνωτέραν δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ δύναται νὰ ἦναι ἀπειρον ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, ἐστὶν ἡ μετάβασις αὐτοῦ ἐλευθέρα, ἐστὶν ὑποκείμενον ἐλεύθερον τὸ νὰ γείνη ἀντικείμενον, καὶ γινόμενον ἀντικείμενον δὲν παύει ὄν ὑποκείμενον· ἄρα ἐστὶν ὑποκείμενον = ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο ἡ μετάβασις αὐτοῦ εἰς ἀντικείμενον ἐστὶν ἐλευθέρα, διότι ὄν ὑποκείμενον δὲν φθείρεται, καὶ ἐπειδὴ δὲν φθείρεται εἰς τὸ ἀντικείμενον μεταβαῖνον, ἐστὶν ἀπειρον· ὡς καθαρὸν ὑποκείμενον ἐστὶ μόνον ἐν ἑαυτῷ, ἡ δὲ μετάβασις αὐτοῦ γίνεται, διότι προβλέπει ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἑαυτοῦ θέσεως, προβλέπει τὸ μέσον τοῦ νὰ νικήσῃ ἑαυτὸ γινόμενον ἀντικείμενον. Ἐνταῦθα λοιπὸν παραδέχεται δύναμιν τινά, δι' ἧς κάτοχον ἑαυτοῦ γινόμενον γίνεται ἑαυτὸ κινουόν. Καὶ ὁμῶς τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ὁ Σχελλίγγιος αὐτὸς ἀπὸ καθέδρας διεβεβαίου, ἐστὶ σύστημα λογικὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀτελές.

Τὸ ὑποκείμενον πρὸ πάσης ἐνεργείας, πρὸ πάσης κινήσεως ἐστὶ τὸ πρότερον αὐτοῦ ὡς ἀνεπτυγμένου· κατ' ἀρχὰς τὸ ὑποκείμενον ἐστὶ τὸ καθ' αὐτὸ, τὸ καθαρὸν, ὡς μὴ ὄν. Τὸ καθαρὸν τοῦτο ὑποκείμενον γενόμενον ἀντικείμενον λαμβάνει ἀντίθεσιν ἐνεργοῦσαν εἰς ἐπάνοδον τοῦ ὑποκειμένου εἰς ἑαυτό. Ἐπειδὴ δὲ δύναται νὰ γείνη πεπερασμένον, καλεῖται ἀδιαφορία· τὸ ὑποκείμενον ὡς καθαρὸν ἐστὶν ἐλεύθερον παντὸς διορισμοῦ, διοριζόμενον ὁμῶς δύναται νὰ γείνη ἀνελεύθερον, καὶ ἐπειδὴ δύναται, ἐστὶν ἀδιαφορία ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου· τοῦτο τὸ ὄν πρὶν ἢ λάβῃ διορισμὸν τινὰ ἐστὶν ἀπειρον. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γείνη καὶ πεπερασμένον, δὲν εἶναι τὸ ἀπειρον· ἐν δὲ τῇ ἀδια-

φορία οὔτε ἀπειρον ὀριστικῶς ἐστὶν οὔτε πεπερασμένον· τὸ δὲ πεπερασμένον καθαρὸν γίνεται ἀπειρον· ἄρα τὸ ὑποκείμενον ἐστὶ μέσον τοῦ νὰ θέσῃ ἑαυτὸ ἐλεύθερον ἀπὸ παντὸς διορισμοῦ, πάσης ὀριστικότητος, παντὸς ὄντος.

Τοῦτο ὁμῶς τὸ ἀπειρον τὸ ὑποθέτον τὸ πεπερασμένον καὶ δι' αὐτοῦ ἀπειρον γινόμενον δὲν εἶναι πλέον κενὸν ἀπειρον, ἀλλὰ πλήρες· ὥστε μετὰ τοῦ πρώτου βήματος ἀναιρεῖται τὸ κενὸν ἀπειρον καὶ τίθεται τὸ πλήρες. Τοῦτο τὸ ὑποκείμενον βούλεται ἑαυτὸ ὡς ἀπειρον, ὡς ἐλεύθερον, δὲν δύναται ὁμῶς νὰ γείνη τοιοῦτον χωρὶς νὰ γείνη πρότερον πεπερασμένον, ἀνελεύθερον· διὰ τοῦτο καὶ τὸ πεπερασμένον ἐστὶ μέσον, δι' οὗ θέτει ἑαυτὸ ὡς ἀπειρον, ὑποῖ ἑαυτὸ εἰς τὴν ἀληθῆ οὐσίαν αὐτοῦ.

Τὸ ὑποκείμενον τοῦτο ἢ μένει καθαρὸν, καὶ τότε οὔτε ζῶν οὔτε κίνησις ὑπάρχει, ἢ βούλεται αὐτὸ ἑαυτὸ, καὶ τότε μεθίσταται, ἀλλοιοῦται, γίνεται ἀνόμοιον ἑαυτοῦ· ἐξ ἑαυτοῦ ὁμῶς ἐξελθὼν πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτὸ, πρέπει νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἀνομοιότητα αὐτοῦ· ἄρα ἡ ἀνομοιότης ἐστὶ μέσον. Τὸ ὑποκείμενον βούλεται μὲν ἑαυτὸ ὡς τοιοῦτον, ἐν τῇ βουλήσει ὁμῶς μεθίσταται, ἀλλοιοῦται, γίνεται ἕτερον.

Ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον τίθησιν ἑαυτὸ ὡς ἕτερον, ἀντικείμενον, ἐστὶ τὸ αὐτὸ ἐν δυοῖ μορφαῖς, ὧν ἡ μὲν ἐστὶν ἡ ἰδανική, ἡ δὲ ἡ πραγματική. Τὸ ὑποκείμενον, καθ' ὅσον ἐστὶ τι, ἐστὶ τὸ πραγματικόν, καθ' ὅσον ὁμῶς ἐστὶ τὸ ἀπειρον, τὸ ἀόριστον, ἐστὶ τὸ ἰδανικόν. Τοῦτο τὸ πρῶτόν τι ἐστὶν ἡ ὕλη, οὐχὶ ἡ σωματική, ἢ βλέπομεν. Τῇ δὲ ὕλῃ ὡς πρώτη διαφορᾷ τοῦ ὄντος ἀντίκειται τὸ ἰδανικόν, τὸ μὴ ὄν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τι, καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ φῶς, ὃ δὲν εἶναι ὕλη, ἀλλ' οὐσία ἀύλος, διότι τὸ φῶς διερχόμενον τὰ διαφανῆ σώματα δὲν ἐγκαταλείπει σκιά. Τὸ φῶς ἐστὶν ἡ ἔννοια τῆς ὕλης, ἡ ψυχὴ αὐτῆς, τὸ νοεῖν, τὸ πνεῦμα ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι.

Τὸ πρῶτον, ὃ ὁ Σχελλίγγιος κατὰ τοῦ Φιχθίου ἀντέταξεν, ἦτο τὸ φῶς, ἀποδείξας, ὅτι αὐτὸ ἐστὶν ὑποκείμενον τῆς φύσεως, ἐπομένως ὅτι ἡ φύσις δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀντικείμενον, μὴ ἐγώ.

Πρῶτος ὁ Κάντιος ἐν τῇ ὕλῃ ἀνεγώρισεν ἀντιθετικὸν δῆλον

δυνάμεων χωρὶς ν' ἀναπτύξῃ αὐτὰς οὐδὲ νὰ δειξῇ πόθεν αὐταί.

Τοῦτο τὸ ζήτημα (πόθεν αὐταί;) ἐζήτησεν ὁ Σχελλίγγιος νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐκείνην κατάστασιν, ὅπου τὸ ὑποκείμενον ἐστὶν ἀντικείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον ὑποκείμενον, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἀναγωγῆς συνέχεται ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως μετὰ τῆς φιλοσοφίας καθόλου καὶ κατέστη βᾶσις αὐτῆς. Ὁ τρόπος ὅμως τῆς ἀποδείξεως, ὃν ὁ Σχελλίγγιος ἐν τοῖς φυσικοῖς μεταχειρίζεται, δὲν εἶναι ἐσωτερικὸς, διότι ἡ ἀνάπτυξις δὲν ἔγεινεν ἐκ τῆς θεωρητικῆς ἰδέας, καὶ τὰς μορφὰς τῆς φύσεως, ὡς δυνάμεις ὀνομάζει, ἐκ τοῦ Ἐσχενμειέρου παρέλαθεν. (Hegel Gesch. der Phil. III. σ. 604).

Ὡς δ' ἀρχὴν παρέλαθεν ὁ Σχελλίγγιος, ὅτι ὅσα ὡς ὄντα ὑπελήφθησαν, ἐκλαμβάνονται σχετικῶς πρὸς ἐπόμενα ἀνώτερα ὡς μὴ ὄντα, π. χ. ἡ ὕλη ἐστὶν ὡς ὄν ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει, ἐν δὲ τῇ ὀργανικῇ ὡς μὴ ὄν· ἡ μέθοδος αὕτη ἐστὶ τῷ Σχελλίγγιῳ ἴδιος.

Ἡ φιλοσοφία ὅμως τῆς φύσεως ἀπετέλει τὸ ἐν μόνον μέρος τοῦ ὅλου συστήματος, τὸ πραγματικόν, ἡ δὲ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος τὸ ἰδανικόν. Τὸ δὲ ὅλον σύστημα ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν εἶχεν ὄνομα, διότι τοῦτο οὔτε ὕλισμός ἦτο οὔτε ἰδανισμός. Ὁ Σχελλίγγιος ἀπαξ ὠνόμασεν αὐτὸ σύστημα τῆς ταυτότητος, ἵνα δηλώσῃ ὅτι ἐν ἅπασιν ἦτο ἐν καὶ μόνον ὑποκείμενον· ἡ ὀνομασία ὅμως αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς παρεξηγήσεις, ὡς νὰ ἀνηρεῖτο τρόπον τινὰ πᾶσα διαφορὰ ὕλης καὶ πνεύματος, ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς, ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ ὅτι πάντα τρόπον τινὰ ἦσαν ἐν. Ἡ κατηγορία ὅμως αὕτη δὲν ἦτο ὅλως ἀνυπόστατος, διότι ἀληθῶς πᾶσα εἰδικὴ διαφορὰ ἀνηρεῖτο.

Ἐπειδὴ πρῶται τῆς φύσεως δυνάμεις ἦσαν ἡ ὕλη καὶ τὸ φῶς, ἦτο ἡ μὲν ὕλη ἐκφρασις τοῦ πρώτου περιορισμοῦ, τὸ δὲ φῶς ἐκφρασις τῆς πρώτης ἀπ' αὐτοῦ ἐλευθερώσεως τοῦ ὑποκειμένου. Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ μέθοδος, δι' ἧς τὸ ἐπὶ προτέρας βαθμίδος ὑποκείμενον γίνεται ἐπὶ ὑτέρας ἀντικείμενον, καὶ ὅταν ὅλαι αἱ μορφαὶ συμπληρωθῶσι, προέρχεται τὸ καθ' αὐτὸ ἀπειρον ὡς ὑποκείμενον, ὃ πλέον δὲν δύναται νὰ γείνη ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο ἡ μέθοδος αὕτη ἦτο ἔμμονος ἐξ ἀντικειμένου, διότι

δὲν ἐκινεῖτο τὸ ἄτομον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὄν, κατ' ἐσωτερικὸν νόμον, ὡς ἐπίσης ἡ ὕλη ἦτο τὸ ἀντικείμενον, τὸ δὲ φῶς τὸ ὑποκείμενον· ἡ ὕλη ἀπόλλυσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, οὐχὶ ὅμως ἄνευ ἀντιστάσεως, διότι αὕτη γίνεται βᾶσις ἀνωτέρου τινὸς ὄντος· καὶ αὕτη ἡ ἰδιοδράνεια καλεῖται δυναμικὴ, αἱ δὲ βαθμίδες ἢ ἐμφανίσεις αὐτῆς εἰσὶν ἡ μαγνητικὴ, ἡ ἠλεκτρικὴ καὶ ἡ χημικὴ· αὕτη ὅμως ἡ ἰδιοδράνεια ἦτο μετάβασις ἀπλῶς καὶ ἐθεμελιοῦτο ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιθέσεως τῶν δύο δυνάμεων.

Ἐὰν ἡ ὕλη δὲν διατηρήσῃ τὴν πραγματικότητά αὐτῆς, ἀλλ' ἀπολέσῃ αὐτὴν ἐμφανίζεται ἀνώτερόν τι ὑποκείμενον, Α', τὸ πνεῦμα τῆς ὀργανικῆς φύσεως, τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης ταύτης βαθμίδος ζητεῖ εἰσέτι ἡ ὕλη νὰ διατηρηθῇ· τὰς δὲ βαθμίδας τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς δηλοῦσιν οἱ ὀργανισμοί, αἱ διαφοραὶ τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ ζώου. Ὄταν δὲ τοῦτο τὸ Α' ἔλθῃ εἰς τέλος, μεταβάλλεται αὐθις εἰς ἀντικείμενον καὶ καθίσταται βᾶσις ἄλλου ἀνωτέρου· ὥστε ἐνταῦθα ἐστὶ διαδοχὴ ἀρχῶν· ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ τῶν ὀρέων, ὅπου οὐδὲν ἔχον ὀργανικῆς ζωῆς ἐστὶν, ἤρχεν ἄλλη τις ἀρχὴ ἢ εἰς τὸ μετέπειτα· ἐν δὲ τῇ νῦν δὲν φαίνεται ὀργανισμὸς ἀρχικός· ἡ ἀρχὴ τῆς ὀργανικῆς ζωῆς ἀνήκει εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον καὶ ὑπόκειται ἄλλῃ ἀρχῇ ἀνωτέρᾳ, τῇ ἀρχῇ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως, μεθ' ἧς ἡ φύσις τελειοποιεῖται καὶ παύει ἐνταύτῳ.

Τὸ ὑποκείμενον, τὸ παριστάμενον ἐνταῦθα, ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἔχων πρὸ αὐτοῦ πάντα· ἐνταῦθα ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ γνῶσις καθαρὰ, πνεῦμα. Ἐντεῦθεν δ' ἀπέδειξεν ὁ Σχελλίγγιος καὶ τὸ αἴδιον τῆς ψυχῆς, ὃ δείκνυται, ὅπου τὸ ὑποκείμενον εἰς τὴν ὕλην νὰ πέσῃ πλέον δὲν δύναται. Ἡ δὲ γνῶσις αὐτῷ ἐστὶν αἴδιον, πνεῦμα. Τοῦτο ὅμως τὸ ὄν ἐστὶ τὸ αὐτὸ, ὃ ἔγεινεν ὕλη, φῶς, ἀρχὴ τῆς ζωῆς, καὶ γινώσκον πνεῦμα. Τοῦτό ἐστὶ πνεῦμα καθαρὸν ὡς καθαρὸν ἀπὸ τῶν βαθμίδων τῆς φύσεως· κατ' ἀρχὰς εἶχεν ὅλας τὰς δυνάμεις ἐν ἑαυτῷ, πρὸ αὐτοῦ· ὅταν δὲ αὐτὰς θέσῃ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, γίνεται γνῶσις.

Τὸ ὑποκείμενον πρὸ τῆς κινήσεώς ἐστὶ πνεῦμα ἔχον τὴν ὕλην ἐν ἑαυτῷ ὡς δύναμιν, ἔπειδὴ δ' ἔχει τὴν δύναμιν ἐκτὸς ἑαυτοῦ

ὡς πραγματικότητα, ἐστὶν ὡς πνεῦμα· καθαρὸν δὲ πνεῦμα δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ, ἀλλ' ἀριθμῶ, τουτέστι διὰ τῆς Α'. διὰ τοῦτο ἐστὶν ἐν ἀναγκαιᾷ κινήσει πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ· αὕτη ὁμῶς ἢ ἀναφορὰ δὲν εἶναι ἄμεσος· ἄμεσον ἀναφορὰν ἔχει μόνον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τουτέστι τὸ γινώσκειν ἐστὶν ἀνθρώπινον. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον προέρχεται ἐν τῷ ἰδανικῷ νέα συνέχεια βαθμίδων· ἢ πρώτη βαθμὶς ἦτο τὸ πεπερασμένον, ἢ δευτέρα τὸ ἄπειρον καὶ ἢ τρίτη ἢ ἐνότης ἀμφοτέρων.

Τὸ ὑποκείμενον τὸ ὑψωθὲν ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐστὶ γνώσις καθαρά, ὡς τιαύτη δὲ ἄπειρος, καὶ ὡς ἄπειρος ἀπὸ παντός ὕλικου ἐλευθέρῃ· ἵσταται ὁμῶς ἐν ἄμεσῳ ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀναφερόμενον γίνεται πεπερασμένον. Ἐν ᾧ ὁμῶς τὸ καθ' αὐτὸ ἐλεύθερον γινώσκειν ἐστὶν ἐν τῷ πεπερασμένῳ, διατηρεῖ τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν πραγματικὸν κόσμον, καὶ ἐνεκα αὐτῆς αἰσθάνεται ἑαυτὸ ὡς δεσμευμένον γινώσκειν, καὶ διὰ τοῦτο ἀγωνίζεται εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ ἀπὸ ταύτης τῆς δεσμεύσεως εἰς ἑαυτὸ, εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐνεκα τῆς ἀναφορᾶς ταύτης τὸ γινώσκειν ἐμφανίζεται περιορισμένον, δίδεται ἢ βᾶσις πρὸς νέαν ἀνύψωσιν. Τὸ ἀκαταμάχητον τοῦτο ὑποκείμενον ἐπανερχεται πάλιν εἰς ἑαυτὸ καὶ θέτει ἑαυτὸ ὡς τὸ ἐλεύθερον, ὡς δευτέραν δύναμιν αὐτοῦ, ὡς κύριον τῆς ἀναγκαιότητος. Ἐνταῦθα, λέγει, λαμβάνει χώραν ἢ μεγίστη ἀντίθεσις τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἰδανικοῦ, τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας· ἢ ἀναγκαιότης ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἐν δὲ τῇ πράξει ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἐλεύθερος. Ἐν τῇ πράξει ὁμῶς ποιεῖ ὁ ἄνθρωπος μόνον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνῶσιν ἀντικείμενον καὶ ὑποῖ ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτὴν· καὶ ἐνταῦθα πάλιν γίνεται ἢ μετάβασις τοῦ ὑποκειμένου εἰς ἀντικείμενον, καὶ διὰ ταύτης τῆς μεταβάσεως ὑψοῦται πάλιν τὸ γινώσκειν, καὶ ὑψούμενον ἐλευθεροῦται καὶ γινώσκει ἑαυτὸ ὡς πράττον ἐλεύθερον. Ἡ ἀντίθεσις λοιπὸν ἀντὶ νὰ ἀναιρεθῇ ἐπαυξάνει μᾶλλον καὶ ἐπεκτείνεται εἰς τὰ ἐλάχιστα μέρη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν, διότι ἐν αὐτῇ πράττει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς τὴν μετάβασιν πρὸς τὸ πράττειν διευκρινίζεται ἢ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ διαφορά. Ἡ

πολιτεία δεικνύται μεταξὺ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας ὡς γέννημα ἀμφοτέρων.

Ἡ ἱστορία λοιπὸν ἦτο νέα γένεσις καὶ ἢ φιλοσοφία τῆς φύσεως κατέστη φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Ἐπειδὴ δὲ ἢ ἀπεριόριστος ἐλευθερία φέρει εἰς θεωρίαν τῆς ἱστορίας, κατέστη πάλιν ἢ εἰσαγωγή τῆς ἀναγκαιότητος ἀναγκαία.

Ὁ ἄνθρωπος γινώσκει ὅτι ὑπὲρ αὐτὸν ἐστὶν ἢ τι ἀνώτερον, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτὸ πρέπει νὰ ὑποταχθῇ, καὶ ἢ ἐλευθέρῃ αὕτη κινήσις πρέπει νὰ γνωρίσῃ ἀνωτέραν τινὰ τάξιν.

Ἀφ' οὗ ἢ πράξις ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπετάγη οὗτος τοῖς νόμοις τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο δεῖται ἀρχῆς, ὑφ' ἣν πρέπει νὰ μείνῃ ἢ ἐλευθερία αὐτοῦ· ἀνευ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, λέγει, ὅτι ἢ πράξις ὑπ' ἀνωτέρας ἀρχῆς δὲν ἐγκαταλείπεται καὶ ὅτι τὸ πραγματικὸν τῆς πράξεως ὑπ' ἀρχὴν ἀνωτέραν ἵσταται, οὐδεὶς μέγα νὰ πράξῃ ἢ δύνατο. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν τῇ ἱστορίᾳ καὶ κατὰ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας αἰτεῖται ἀναγκαιότης, ἢτις ὁμῶς δὲν δύναται νὰ ἦναι τυφλῆ, μάλιστα δὲ μὴ ἀντικειμένη, ὡς ἢ ἀνθρωπίνῃ, τῇ ἀναγκαιότητί ἐστὶν ἐλευθερία, ἕξοχος, ὑπὲρ τὴν ἀντίφασιν, ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἄπειρον ὑποκείμενον. Πρέπει ἄρα ἕσχατον νὰ ὑπάρχῃ ὑποκειμένον μὴ μεταβαῖνον πλέον εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς αὐτὸ φέρει ἢ φιλοσοφία, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ ἑαυτὸν καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἐξηγήσῃ ὡς πρόνοιαν.

Ἐπειδὴ τοῦτο τὸ ὄν, ἐν ὄν, δύναται νὰ νοηθῇ ὑπὸ δύο καὶ τρεῖς μορφαίς, πάντα δὲ ὑπ' αὐτὸ εἰσιν, ἐστὶ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον 1) τὸ παράγον τὴν φύσιν, 2) τὸ ἄρχον ἐν τῷ ἰδανικῷ κόσμῳ, καὶ 3) τὸ ἀμφοτέρα συνδέον· ὡς παράγον δεικνύται δι' ἰσχύος· ἐν τῇ τέχνῃ τὸ ὑποκείμενον ἀναγκάζει τὴν φύσιν νὰ ἦναι ἕκφρασις τοῦ ὑψίστου. Ἐν τῇ ποιήσει δημιουργεῖ τὸ πνεῦμα τὴν ὕλην ἐσωτερικῶς· ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἐν μέσῳ τρικυμίας τυφλῶν παθῶν, τὰ πάντα μεταβάλλονται εἰς ἀναγκαιότητα· ἐν αὐτῇ μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ ἐμφανίζεται ὑπὲρ πάντα ὡς τὸ μόνον φωτίζον φῶς, ὡς σοφὴ πρόνοια φέρουσα εἰς ἕκβασιν τὰς ἀντιφάσεις.

ἴβαν ἢ τέχνη ἦναι ἐξ ἀντικειμένου ἐνέργεια, ἐστὶν ἡ θρησκεία ἐξ ὑποκειμένου, καθ' ὅσον αὐτὴ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ θέσῃ τι ὄν, ἀλλ' εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ὑψιστόν, εἰς τὸ νὰ θέσῃ πάντα τὰ ὄντα ὡς μὴ ὄντα.

Ἡ δὲ τρίτη τέλος ἐνέργεια, ἡ συνδέουσα τὸ ἐξ ἀντικειμένου μετὰ τοῦ ὑποκειμένου, τὴν τέχνην μετὰ τῆς θρησκείας, ἐστὶν ἡ φιλοσοφία, ἣτις δεικνύουσα τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου παρέχει τὸ μέγα τῆς δημιουργίας νόημα. Ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις, τῇ τέχνῃ, τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀποκαλύπτεται τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, ὃ θεὸν ὀνομάζει, διότι ἐστὶ τὸ μόνον, ὃ διαμένει (1).

Τοιαύτη τις θὰ ἦτο ἡ πορεία τοῦ προτέρου συστήματος τοῦ Σχελλίγγιου, ἐὰν τοῦτο ἀνεπτύσσεται καθ' ὁλοκληρίαν.

Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο εἶχε καὶ ὡς πρὸς τὴν ὅλην φιλοσοφίαν ἀξίαν, διότι ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ ἐν ἐμοὶ γινώσκον καὶ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ γινωσκόμενον εἰσι τὰ αὐτά· διότι, εἰ ταῦτα ἦσαν διάφορα, εἰ διάφορα ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἔνωσιν καὶ σύμπραξιν αὐτῶν ἐν ἐνὶ ὄντι. Ἡ ἰδέα αὕτη ἔφερεν εἰς τὴν ταυτότητα. Ἀλλ' ὁ Σχελλίγγιος δὲν ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ταυτότης εἶναι ἀρχικὴ, ἀλλ' ὑπέθεσεν, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ἡ ἀρχικὴ ἐνότης τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ. Ὁ Σχελλίγγιος ἀπόλυτον λόγον λέγει τὴν ὅλην ἀδιαφορίαν τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐκ τῆς ἀρχῆς του (τοῦ λόγου) ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ὁ κόσμος τῶν φαινομένων.

Τοῦτο δὲ τὸ σύστημα τῆς ταυτότητος, περιέλαβεν, εἰ καὶ ἀνακολούθως, τὸν ὅλον πραγματικὸν κόσμον, καὶ εἰς ὅλας ἐπενήργησε τὰς ἐπιστήμας. Ἐκτοτε ἠγέρθη προσοχὴ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας· ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία, ἡ θεωρουμένη τὸ πρότερον ἔργον τῆς τύχης καὶ τῆς αὐθαιρεσίας, ἤρξατο νὰ θεωρῆται ἔργον τῆς προνοίας· εἰς νόμος πανταχοῦ ἐγνωρίσθη, τὸ ζήτημα τῆς ἐποχῆς ἐλύθη καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιστήμην μέγα τι νὰ καταρῶθῃ ἠλπίζετο.

(1) Schellings Werke. Bd. X.

Καὶ ἐκ μέρους δὲ τῆς μεθόδου εἶχε τὸ σύστημα τοῦτο ἀξίαν ἐπίσης, διότι τὴν ὑποκειμενικὴν μέθοδον τοῦ Φιχθίου μετέβαλεν εἰς ἀντικειμενικὴν· τὸ δὲ περιεχόμενον αὐτοῦ ἦτο ἡ ἱστορία τοῦ ὄντος, ὃ περανθὲν ὑψώθη αὖθις ἐκ τοῦ πεπερασμένου εἰς τὸ ἀπειρόν, ὃ ὅλας αὐτοῦ τὰς βαθμίδας γεννήσαν μένει ἐπὶ τέλους ὡς πρόνοια ὑπὲρ πᾶσαν τυφλὴν ἀναγκαιότητα.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἦτο ἀξίον λόγου καὶ διότι ὅλας τὰς ἐπιστήμας περιλαβὼν περιεῖχε καὶ συνεβίβαζεν ὅλας τὰς ἀντιθέσεις τῶν προτέρων συστημάτων. Τοῦτο ὅμως τὸ σύστημα οὔτε ὕλισμὸς ἦτο ἀπλῶς οὔτε ἰδανισμὸς, ἀλλ' ἀμφότερα.

Ὁ Σχελλίγγιος λοιπὸν παρήγαγε νέαν θεωρίαν μετὰ νέων ἀπαιτήσεων· ἡ φύσις κατ' αὐτὴν δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον, ὡς τὸ πρότερον, ὕλική, ἀλλὰ τι πνευματοειδές, ἡ ἱστορία δὲν ἦτο πλέον παιδιὰ ἀσκόπου αὐθαιρεσίας, ἀλλ' ἐγνωρίσθη ἐν μὲν τῇ φύσει εἶδος ἐλευθερίας, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τὸ νόμος. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν προβλήματα, ὃ ἐζήτουν νὰ λύσωσιν οἱ ἔξοχοι ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, ἀφ' ἧς πολλαὶ ἔγεινεν ἐν τῇ φυσικῇ ἀνακαλύψεις.

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο, ὃ ἡ ὅλη σχεδὸν τότε ἐποχὴ ἠσπασατο, εἶχε καὶ πολλοὺς ἐναντίους καὶ κατηγοροῦς.

Οἱ τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου ἀσπασάμενοι φέρονται πλεῖστοι, ὡς Κλέϊνος, Ἀστῖος, Βλάσχιος, Βινδισχμάννος, Δοιλλίγγερρος (πατήρ), Κάρος, Κυβιέρος, Τρεβιρζνας, Βουρδάχιος, Ἴω. Μύλλερρος, Ζικενος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι διακεκριμένοι ἄνδρες.

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ζητήσαντες κατ' εἶδος ἐπιδιορθώσεις εἰς τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου νὰ ἐπενέγκωσι βάσιν εἶχον τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου, ὡς Βάγνερος, Τρόξλερος, Ἐσχενμείτερος, Σχούβερτος, Σόλγερος, Βέργερος, Στεφφένσιος, Κραύσιος καὶ ἄλλοι.

Αἱ δὲ κατηγορίαι, αἱ κατὰ τούτου τοῦ συστήματος ἐγερωθεῖσαι ἦσαν, ὅτι αὐτὸ ἀρνεῖται ὅλας τὰς μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος διαφορὰς.

Καὶ ἡ κατηγορία αὕτη δὲν ἦτο ἀνυπόστατος ὅλος, διότι τὸ σύστημα τοῦτο ἀληθῶς ὑποθέτει, ὅτι τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον θέτει ἑαυτὸ ὡς ὕλην, ἵνα ἑαυτὸ ὑψώσῃ εἰς πνεῦμα. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο ὕλισμὸς, διότι ἡ ὕλη δὲν ἦτο οὐσία, ἀλλὰ

συμβεβηκός, μορφή ἀπλῶς, δύναμις· ἐὰν ὅμως ἡ ὕλη ἐκληφθῆ λόγος, ἀφαιρεῖται ἐξ ἅπαντος ἀπὸ τῆς φύσεως πᾶσα πραγματικὴ βᾶσις, ἐπομένως ἡ φύσις δὲν δύναται νὰ ἔχη ἄλλην σημασίαν εἰμὴ μόνον λογικὴν.

Ἄλλη δὲ κατηγορία ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸ ἦτο πανθεϊσμός καὶ νέα τοῦ Σπινόζου θεωρία. (Jacobi von dem göttlichen Dingen.). Τὸ σύστημα ὅμως τοῦ Σχελλίγγιου διέφερε τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζου διὰ τὸ πλήρες τῆς ἀναπτύξεως, καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεως, τῆς τοῦ αὐταιτίου ἀνυψώσεως εἰς πνεῦμα, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Σπινόζου οὐσία ἦτο ἀκίνητος, νεκρά· ἡ τοῦ Φιχθίου ἦτο μὲν κίνητικὴ, ἡ κίνησις ὅμως δὲν ἦτο ἐν αὐτῷ τῷ ἀντικειμένῳ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἐν ᾧ ἡ κίνησις κατὰ Σχελλίγγιον ἦτο ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου. Αἱ μορφαὶ τοῦ πεπερασμένου ὄντος ἦσαν κατὰ Σχελλίγγιον ὄρμαι, ἐπιβάσεις πρὸς ἀληθῆ ζωὴν, παρὰ δὲ τῷ Σπινόζῳ αἱ τροποποιήσεις, αἱ μορφαὶ, εἰσὶ νεκραὶ, ὡς τὸ αὐταιτίον οὐσία νεκρά· παρὰ δὲ τῷ Σχελλίγγιῳ προοδεύει πάντοτε, ἵνα ὑψωθῆ εἰς ἀνωτέραν δύναμιν.

Τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου κατηγορεῖτο ὅτι ἐκλαμβάνει τὰ καθ' ἕκαστα ὄντα, τὸν κόσμον καὶ τὸν θεὸν τὰ αὐτά. Τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου διακρίνει μὲν τὸν θεὸν ὡς τὸ πρότερον τὸν δὲ κόσμον ὡς τὸ ὑστερον, καὶ τὸ πρότερον διέρχεται διὰ τοῦ ὑστεροῦ, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτό· ἐπίσης δὲ καὶ τὸν κόσμον ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πεπερασμένον, τὸν δὲ θεὸν ἀπειρον. Τὸν θεὸν ὅμως καὶ τὸν κόσμον οὐσία δὲν διέκρινεν, ἀλλὰ τὰ ἄντα συνέχευεν οὐσιωδῶς μετὰ τοῦ θεοῦ.

Ὁ Σπινόζας λέγων τὸν θεὸν φύσει τὸ πᾶν ἐδείκνυε τὸν θεὸν τὰ πάντα· διὰ τοῦτο καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐκλήθη Θεοπανικόν.

Ὁ Ἐγγελοσ ὀνομάζει τὸ σύστημα, τὸ ἀρνούμενον τὸν κόσμον, ἀκοσμισμὸν· ἡ ἔννοια ὅμως τῆς λέξεως ταύτης ἐστίν, ὅτι ὁ Σπινόζας ἀρνεῖται τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κόσμου· ὁ Σπινόζας τὴν οὐσίαν δὲν ἀναγνωρίζει ὑπὲρ τὸν κόσμον, ὡς ὁ Σχελλίγγιος τὸ ὑποκείμενον. Ὁ Σπινόζας τὰ ὄντα ἐκλαμβάνει τῆς οὐσίας περιορισμούς, μὴ ὄντα, ὁ δὲ Σχελλίγγιος ὅτι τὸ ὑποκείμενον εἰς πᾶσαν

μορφήν εἰσερχόμενόν ἐστι καὶ ἀπὸ πάσης μορφῆς ἐλεύθερον, ἐστὶν ἡ ἀπαυστος ταυτότης τοῦ ἀπειρου καὶ πεπερασμένου· οὐδαμοῦ ἴσταται ὁ θεὸς μένων κατὰ Σχελλίγγιον, ἀλλὰ διέρχεται πάντα καὶ πάντα ἐστὶν εἰς πάντα εἰσερχόμενος, ὡς λ. χ. ὁ θεὸς ἐστὶν ὕλη, καθ' ὅσον καὶ φῶς κτλ. Ἄρα α + β + γ· διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐστὶν, ὃ ἐστὶν ὁ θεός, καὶ οὐδὲν, ὃ οὐκ ἐστὶν, καὶ ἐπειδὴ ὑπ' οὐδενὸς περιορίζεται, ἐστὶν α, β, γ. Ὁ θεός ἐστὶν ὕλη, αὐτὴν ὅμως εὐθὺς ἀναιρεῖ, τουτέστι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, καὶ εἰς ταύτην τὴν τὰ πάντα ἀναιροῦσαν τοῦ θεοῦ ζωὴν ἐστὶν ὁ θεός καὶ ὕλη· οὕτω λοιπὸν ἐστὶν ὁ θεός τὰ πάντα, τουτέστιν οὐδὲν ἴδιον, ὡς τοιοῦτος δ' ἐλεύθερος ἀπὸ παντὸς ἰδίου, διότι εἰς τὰ καθ' ἕκαστα εἰσερχόμενος καὶ αὐτὰ νικῶν ἀνυψοῦται ὑπὲρ αὐτά.

Ὁ Σχελλίγγιος ἀληθῶς δὲν λέγει, ὅτι ὁ θεός εἶναι ὁ κόσμος, ἀλλ' ὅτι ὁ κόσμος εἶναι τὸ σύνολον τῶν πεπερασμένων ὄντων, ἀπλοῦν φαινόμενον. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Σχελλίγγιος δὲν ἦναι πανθεϊστής ὡς δοξάζων, ὅτι ὁ θεός εἶναι τὸ πᾶν, εἰς ποῖον νόημα ἐστὶ πανθεϊστής; Πανθεϊστής δὲ κυρίως ἐστὶν, ὅτι τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει οὐσίαν, ἐν ᾧ ὁ θεός δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' ὑπερούσιος.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου ὑπόθετει τὸν θεὸν γινόμενον, ὡς τοιοῦτον δ' ἀπρόσωπον καὶ ὡς τοιοῦτον οὐσίαν, ὑποθέτει καὶ τὴν κίνησιν οὐσιώδη.

Ἐὰν δὲ ἡ γένεσις ἦναι γένεσις ἑαυτοῦ, διὰ τί ὁ θεός καθυποβάλλει ἑαυτὸν εἰς ἀναγκαιότητα; εἰς ἀναγκαιότητα ὅμως καθυποβάλλων ἑαυτὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ ὑποκείμενον.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνη ἡ κίνησις, εἰς ἣν θέτει ἑαυτὸν ὡς ἀντικείμενον καὶ ἐπανερχεται ὡς ὑποκείμενον, ἀρχεται ἀφ' οὗ χρόνου ὁ θεός ἐστὶ, τουτέστιν ἀπ' αἰῶνος, δὲν ὑπῆρχεν χρόνος, ὅπου δὲν ὑπῆρχε κίνησις· ἄρα ἐστὶ μία καὶ μόνη κίνησις οὐδέποτε πραγματικῶς ἀρξαμένη, ἀλλὰ μόνον ἀναγκαιῶς νοουμένη ὡς συνέπεια τῆς τοῦ θεοῦ φύσεως, τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, τουτέστιν μόνον ὡς συνέπεια λογικὴ. Καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου τῷ τοῦ Σπινόζου καὶ εἶναι πανθεϊσμός, διότι τὴν σχέσιν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον θεωρεῖ λογικὴν καὶ ὅλως ἀναγκαιῶν καὶ ἐπομένως μὴ ἱστορικὴν, μὴ πραγματικὴν, καὶ τὰ ὄντα δὲν

διακρίνει ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ πραγματικῶς, ἀλλὰ μόνον λογικῶς.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς βαθμηδὸν γίνεται προσωπικὸς, ὅσῳ δὲ μᾶλλον προσωπικὸς, τοσούτῳ ὁ λογικὸς τῆς φιλοσοφίας χαρακτῆρ ἀναιρεῖται, φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ συστήματος τοῦ Σχελλίγγιου δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ.

Ἀπασαι δὲ αὗται αἱ δυσχέρειαι ἠνάγκασαν τὸν Σχελλίγγιον νὰ ζητήσῃ τὴν ἰδρυσιν ἐτέρου συστήματος, τοῦ καλουμένου Θετικῆς, προτιθεμένου καὶ τὸν θεὸν νὰ ἀποδείξῃ ὑπερούσιον καὶ τὴν δημιουργίαν οὐχὶ πλέον ὡς συνέπειαν λογικὴν, ἀλλ' ὡς πράξιν τοῦ θεοῦ ἐλευθέραν, ἐπομένως καὶ τὴν κίνησιν οὐχὶ πλέον λογικὴν, ἀλλὰ πραγματικὴν, διότι κατὰ τὸ πρότερον σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου, ὡς καὶ κατὰ τὸ τοῦ Ἐγέλου, αἱ βαθμίδες ἐν τῇ τελευταίᾳ ὡς πραγματικαὶ ἀναιροῦνται καὶ μένουσι μόνον ὡς λογικαί.

Τοῦτο δὲ τὸ λογικὸν τοῦ Σχελλίγγιου σύστημα ὁ Ἐγελος ἀσπασάμενος ἀνέπτυξεν καὶ ἐτελειοποίησεν. Ἐὰν ὅμως ἡ ὑποτεθεῖσα ἐκείνη κίνησις ἦτο ἀπλῶς λογικὴ, κίνησις μόνον τοῦ νοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι κίνησις καθολικὴ, ἀλλὰ μόνη ἡ ὅλη ἰδέα, ἡ ἔννοια.

Ἐνταῦθα γίνεται ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ Σχελλίγγιου πρὸς τὸν Ἐγελον, ὃς ἀσπασάμενος τὸν λογικὸν τοῦ συστήματος τοῦ Σχελλίγγιου χαρακτῆρα ὑποθέτει τὸν θεὸν ἀπρόσωπον, οὐσίαν, καὶ διὰ ταύτης τῆς ὑποθέσεως θεμελιοῖ τὸν πανθεισμὸν καὶ ἀναπτύσσει αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς συνεπείας αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τοῦ Ἐγέλου ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ προτέρου συστήματος τοῦ Σχελλίγγιου καὶ συνέχεται μετ' αὐτοῦ, διότι τὸ τοῦ Ἐγέλου ἐστὶ μείζων ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις αὐτοῦ, τὸ δὲ νώτερον τοῦ Σχελλίγγιου σύστημα, τὸ καλούμενον Θετικὸν, διαφέρει κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τείνει ὑπὲρ τὸ λογικὸν νὰ προβῆ, εἶναι εὐλογον τὸ σύστημα τοῦ Ἐγέλου χάριν τῆς συνεχείας ἀμφοτέρων τῶν συστημάτων νὰ ταχθῆ μετὰ τὸ πρότερον σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου· διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ διακόψωμεν τὴν συνέχειαν, ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ λογικοῦ, εἶναι εὐλογον τὸ τοῦ Ἐγέλου νὰ τάξωμεν μετὰ τὸ πρότερον σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου, τὸ δὲ νεώτερον αὐτοῦ μετὰ τὸ τοῦ Ἐγέλου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Εἰσαγωγή	5
I. Ἰάκωβος Βόνημος	8
1) Βίος	8
2) Φιλοσοφία	11
α) Σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰ πρότερον καὶ ὕστερον συστήματα	11
β) Περὶ θεοῦ ἐκτὸς τῆς φύσεως καὶ κτίσεως	13
γ) Περὶ τῆς τριάδος, τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως	14
δ) Περὶ δημιουργίας	64
ε) Περὶ ἀνθρώπου	81
1) Περὶ ψυχῆς	89
2) Περὶ πτώσεως καὶ ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου	96
στ) Περὶ ἐνανθρωπήσεως	103
II. Φραγκίσκος Βάκων ὁ Βερουλάμιος	112
1) Βίος	113
2) Φιλοσοφία	114
III. Θωμᾶς Ὠβδέσιος	121
1) Βίος	121
2) Φιλοσοφία	121
IV. Ἐδουάρδος Ἐρβερτος	127
V. Πέτρος Γασσένδης	128
VI. Ῥηνάρδος Καρτέσιος	130
1) βίος	131
2) Φιλοσοφία	132
VII. Νικόλαος Μαλεβράγγιος	149
VIII. Βενέδικτος Σπινόζας	159
IX. Ἰωάννης Λώκκιος	186
X. Γοττφρείδος Βιλέλμος Λεϊβνίτιος	195

	Σελ.
1) Βίος	195
2) Φιλοσοφία	198
XI. Ήρενφρεΐδος Βάλλθηρος Σοχιργγαύσενος	233
XII. Χριστιανός Θωμάσιος	234
XIII. Πέτρος Δανιήλ Οδέτος	236
XIV. Πέτρος Βάυλος	236
XV. Χριστιανός Ουόλφιος	237
Α. Φιλοσοφία ἐν Γαλλίᾳ	244
1) Στέφανος Βονέτος Κονδιλλάκιος	245
2) Κάρολος Βονέτος	250
3) Διονύσιος Διδερότος καὶ Ἰωάννης Δαλεμβέρτος	252
4) Σύστημα τῆς φύσεως	253
5) Ροβινέτος	258
6) Λαμετριάς καὶ ἄλλοι	258
Β) Φιλοσοφία ἐν Ἀγγλίᾳ	261
1) Πέτρος Βρόβνιος, Βιλέλμος Κοβάρδος καὶ ἄλλοι	261
2) Κολλιέρος	263
3) Γεώργιος Περκέλειος	265
4) Δαυὶδ Οὐμοῦς	267
5) Σκωτικὴ σχολή	273
Μετάβασις εἰς Γερμανίαν	277
I. Εὐμανουήλ Κάντιος	280
1) Βίος	280
2) Φιλοσοφία	282
Α. Θεωρητικὴ φιλοσοφία	282
α) Περὶ τῆς κριτικῆς τοῦ καθαρῶς λόγου	298
β) Περὶ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας	336
γ) Περὶ φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας	338
Β. Πρακτικὴ φιλοσοφία	339
Γ. Κριτικὴ δύναμις	346
II. Φρειδερίκος Ἐρρίκος Ἰακώβης	353
III. Ἰωάννης Φρειδερίκος Ἐρβάρτος	366
1) Περὶ διαίρεσεως τῆς φιλοσοφίας	369

	Σελ.
α) Ὄντολογία	373
β) Φυσιολογία	387
γ) Εἰδωλογία καὶ Ψυχολογία	393
IV. Ἄρθουρος Σχοπεγχαύερος	416
V. Ἰωάννης Γοττλεΐθος Φίχθιος	421
VI. Σχλέγκελος καὶ Σχλειερμάχερος. Βυτερβέκιος, Κρύγιος	458
VII. Φρειδερίκος Βιλέλμος Ἰωσήφ Σχελλιγγίος	460
Α. Σύστημα Σχελλιγγίου ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Φίχθιου	463
Β. Σύστημα Σχελλιγγίου ἐξηρητημένον ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζου	486

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

σελ. 8. Σ η μ. Ὁ Ἰάκωβος Βήμιος μνημονεύεται παρὰ ἀρχαίου Ἑλλη-
ληνοῦ (μυστόγραμμα Βοήμου) διὰ τοῦτο παρελάβομεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἄλ-
λως ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῆ Βοῖμος.

ἐν σελ.	ἐν στιχ.	ἀνάγνωθι	εἰσερχομένη
38	7	"	νόθος
65	9	"	προέρχονται
73	11	"	παραγαγόντος
78	30	"	τὸ σκότος
97	31	"	θεός
105	30	"	πολιτικά
114	13	"	φιλοσοφίας
150	1	"	συνεχομένης
163	7	"	κόσμου
229	33	"	γινώσκειται
337	8	"	ἀφορμήν
351	21	"	καταλειφθέντα
366	31	"	πλήρεις
371	24	"	ἀποχρῶν
386	13	"	σημείοις
392	12	"	πεπερασμένον
446	10	"	ἠδύνατο
451	3	"	

ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ

Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ «Μέλλοντος» καὶ τιμᾶται ἀντὶ

Δραχ. 8.

